

E-ISSN:
2147-2971
P-ISSN:
2148-4163

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

YEAR: 15 - NUMBER: 92
WINTER / 2022

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Serdar BULUT

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Academic Social Science Studies dergisi yılda dört dönem yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Science Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.jasstudies.com'a aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Academic Social Science Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors www.jasstudies.com.

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal. Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Academic Social Science Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal.

e-ISSN: 2147-2971 / p-ISSN: 2148-4163

**Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-
TURKEY**

31 / 12 / 2022

Number: 92 – Winter 2022

*The Journal of Academic Social Science Studies
International Journal of Social Science*

JASSS

*The Journal of Academic
Social Science Studies*

JASSS

International Journal of Social Science

Editor

Dr. Serdar Bulut

E-mail: info@jasstudies.com

Web: <http://www.jasstudies.com/>

Adress: *Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY*

The Journal of Academic Social Science Studies

Year: 15 Number: 92 - Winter 2022

ACADEMIC SOCIAL SCIENCE STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Academic Social Science Studie

Editör / Editor

Dr. Serdar Bulut

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ahmet AĞCA	Accounting and Finance	Dumlupınar University
Dr. Ali M. BAYRAKTAROĞLU	Photography	Trakya University
Dr. Ayça Can KIRGIZ	Product Management/Marketing	Yeditepe University
Dr. Ayşegül TÜRK	Plastic Arts	Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Barış TOPTAŞ	Music	Adiyaman University
Dr. Bayram TAY	Social Sciences Education	Ahi Evran University
Dr. Bulat SIBGATOV	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. Douglas KELLNER	Philosophy	University of California Los Angeles-USA
Dr. Elbrus VELIYEV	Philology	Nakhchivan State University-Azerbaijan
Dr. Erfumiye ERTEKİN	History	Mersin University
Dr. Erkan Turan DEMİREL	Business and Economics	Firat University
Dr. Fatih ÖZEK	Turkish Language and Literature	Firat University
Dr. Fatma Ebru İKİZ	Psychological Counseling and Guidance	Dokuz Eylül University
Dr. Fevzi RENÇBER	Theology	Şirnak University
Dr. Gözde EMEKLİ	Geography	Ege University
Dr. Guzalya KHAZIEVA	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. H. Sibel ÜNALAN	History of Art	Adnan Menderes University
Dr. Hanife Nalan GENÇ	French Language and Education	Ondokuz Mayıs University
Dr. Hilal Oytun ALTUN	Turkish Studies	Jagiellonian University-Poland
Dr. İbrahim Halil ÇANKAYA	Sociology	Uşak University
Dr. İbrahim ÜNAL	Science Education	İnönü University
Dr. Işıl TANRISEVEN	Primary Education	Mersin University
Dr. Julia BARTHA	Folklore and Ethnography	University of Debrecen-Hungary
Dr. Konrad HIRSCHLER	History	Freie Universität Berlin-Germany
Dr. Kürşat Yusuf AYTAÇ	Physical Education	Adiyaman University
Dr. Lütfiye CENGİZHAN	English Language Teaching	Trakya University
Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Painting Job Training	B. A. I. Baysal University
Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU	Turkish Language Teaching	Abant I. Baysal University
Dr. Menent SHUKRIEVA	Philologia	Shumen University-Bulgaria
Dr. Mete Yusuf USTABULUT	Turkish Education	Presidency of The Republic of Turkey
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	Arab Emirates University-United Arab Emirates
Dr. Murat SUNKAR	Geography	Firat University
Dr. Mustafa AKDAĞ	Educational Sciences	Erciyes University
Dr. Mustafa ŞENEL	Turkish Language	Kafkas University
Dr. Sabri SİDEKLİ	Education Classroom Teacher	M. Sitki Kocman University
Dr. Şebnem SOYGÜDER	Radio Television/Broadcasting	Ege University
Dr. Seda TAŞ	English Language and Literature	Trakya University
Dr. Sedat CERECİ	Radio Television/Broadcasting	Mustafa Kemal University
Dr. Selim YILMAZ	Linguistics	Marmara University
Dr. Şenay Sezgin NARTGÜN	Educational Sciences	A. İzzet Baysal University
Dr. Soyalp TAMÇELİK	International Relations	Gazi University
Dr. Süleyman KARACELİL	Religious Education	Mustafa Kemal University
Dr. Suzana CANHASI	Linguistics	Universiteti i Prishtinës-Kosovo
Dr. Türkan ERDOĞAN	Sociology	Pamukkale University
Dr. Yusuf GENÇ	Social Work	Sakarya University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ahmet BURAN	Firat University
Dr. Alexandre KALACHE	Oxford University
Dr. Erdal ZORBA	Gazi University
Dr. Gloria GUTMAN	Simon Fraser University, Vancouver / Kanada
Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Dr. Han-Woo CHOİ	Dışişleri Kore Üniversite Araştırmaları / Güney Kore
Dr. Hassan ALİ	Maldivler Ulusal University / Maldivler
Dr. Horst UNBEHAUN	Robert Gordon University, Nürnberg / Almanya
Dr. İlhan GENÇ	Düzce University
Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Jürgen NOWAK	Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University / Berlin
Dr. Kim Hyo JOUNG	Dışişleri Busan University Çalışmaları / Güney Kore
Dr. Monika DOHNANSKÁ	Teknoloji, Slovakya Dubnica Enstitüt
Dr. Muammer ÇETİNGÖK	Tennessee Knoxville, ABD University of
Dr. Nurşen ADAK	Akdeniz University
Dr. Özden TEZEL	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi OTO	Dicle University
Dr. Ronald A. FELDMAN	Columbia University / ABD
Dr. Shannon MELİDEO	Marymount University, Arlington / ABD
Dr. Woo Duck CHAN	Busan University Yabancı Çalışmaları / Güney Kore

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Bülent Cercis TANRITANIR	Yuzuncu Yil University
Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Faruk ÖZTÜRK	Kilis 7 Aralık University
Dr. Mustafa ÇOLAK	Birleşik Arap Emirlikleri University
Dr. Nadir İLHAN	Ahi Evran University
Dr. Nazmi ÖZEROL	Adiyaman University
Dr. Sevil H. MEHDİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Tarık ÖZCAN	Firat University
Dr. Yücel YÜKSEL	Istanbul University

İndeks Sorumluları / Personsfor Index Process

Dr. Mehmet BAYANSALDUZ	M. Sitki Kocman University
------------------------	----------------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Gürhan CANPOLAT	Istanbul Barosu Baro Sicili: 25490
---------------------	------------------------------------

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA Dicle University
Lect. Özlem ALADAĞ BAYRAK Trakya University
Lect. Alize CAN Trakya University

Redaktörler / Redactors

Lect. Cihat BIÇAKCI Giresun University
Lect. Mehmet Akif KARA Giresun University
Lect. Osman ALBAYRAK Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editor

Dr. Zafer DANIŞ Sakarya University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Sharing Nets Principal

Res. Assist. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs University

Derginin Tarandığı Dizinler / Indexes

- *Directory of Open Access Journal (DOAJ)*
- *CABI Cab Direct*
- *EBSCO*
- *GIGA German Institute of Global and Area Studies*
- *SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)*
- *ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources)*
- *Base Biefeld Academic Search Engine*
- *EZB (EZB Electronic Journals Library)*
- *OpenAIRE*
- *Ulricsweb*
- *Microsoft Academic*
- *Europub*
- *ROOTINDEXING*
- *Scilit*
- *MLA Index*
- *Mendeley*
- *Index Copernicus - ICI World of Journals*
- *OAJI (Open Academic Journals Index)*
- *DRJI*
- *ESJI (Eurasian Journal Index)*
- *SHERPA/ROMEO*
- *Academic Keys*
- *TEİ (Türk Eğitim İndeksi)*
- *İSAM*
- *Sparc Indexing*
- *Scientific Indexing Services*
- *Journal Index*
- *Akademik Dizin (Akademik Türk Dergileri İndeksi)*
- *MIAR (Information Matrix For The Analysis of Journals)*
- *Infobase Index*
- *Systematic Impact Factor*
- *Scholar Article Journal Index*
- *Research Bible*
- *ASOS*
- *ARASTIRMAX*
- *Journal Seek*
- *Advanced Science Index*
- *Acar İndeks*
- *Science Library Index*
- *Genamics*
- *CyberLeninka*
- *OUCI (Open Ukrainian Citation Index)*
- *US Library of Congress*
- *Chronos Hub*
- *Naver Academic*
- *Baidu Scholar*
- *ASI (Advanced Scientific Indexing)*
- *British Library*
- *TIB – Leibniz Information Centre for Science and Technology and University Library*
- *World Wide Science*
- *WorldCat*
- *Stanford Libraries*
- *Glasgow Caledonian University Sir Alex Ferguson Library*
- *University of Huddersfield*
- *London School of Economics and Political Science*
- *Robert Gordon University Aberdeen*
- *University of Birmingham*
- *University of York Yorsearch*
- *Royal Holloway University of London*
- *Newcastle University Library*
- *Northumbria University Library*
- *Edingburg Napier University Library*
- *Sheffield Hallam University Library Gateway*
- *University of Strathclyde Glasgow Library*
- *University of Bath*
- *University of California Riverside*
- *University of College London Library*
- *Imperial College of London*
- *University of Sheffield Star Plus*
- *University of Edinburg DiscoverEd*
- *University of Surrey Surrey Search*
- *MetSearch*
- *ExLibris*
- *The National Library of Wales*
- *London School of Hygiene and Tropical Medicine*
- *University of Westminster Library*
- *Bangor University Library and Archives*
- *Linguistic Bibliography Online*
- *Locate*
- *Semantic Scholar*
- *Mir@bel*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Editörden;

Merhaba;

The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS) dergisinin 2022 yılı Kış sayısı (Yıl: 15 / Number: 92) ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Dergimizin yayın süreci hem doçentlik şartlarına hem ULAKBİM TR DİZİN kriterlerine uygun şekilde devam ediyor. Güz döneminde de dergimize yoğun makale başvurusu olmasına rağmen, yayın süreçlerini çok uzatmadan yayın hayatımıza devam etmek için uğraşıyoruz. Dergimize gelen makalelerin ön incelemelerini yapıp, hakem sürecine alınmaya layık görülmeyen makaleleri yayın sürecine dâhil etmiyoruz. Hakem sürecine dâhil ettiğimiz makalelerde hakem süreçlerini titizlikle takip ediyoruz. Yayına aldığımız makalelerin de son okumalarını yaparak hem akademik anlamda hem de şekilsel anlamda kaliteli yayınlar yapmaya özen gösteriyoruz.

Bu sayımızda da önceki sayılarımızda olduğu gibi 35 çalışmanın yayınına gerçekleştirdik. Bu çalışmalardan 34 adedi araştırma makalesi iken 1 çalışma kitap inceleme yazısıdır. Makalelerin yayın alanlarına bakacak olursak, 3 adedi Eğitim Bilimleri, 9 adedi Filoloji, 5 adedi Güzel Sanatlar, 2 adedi İlahiyat, 1 adedi Mimarlık, Planlama ve Tasarım ve 15 adedi de Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir. Kitap inceleme yazısı ise Filoloji alanına aittir.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde başta akademisyenlere, öğrencilere ve tüm okurlara faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Serdar Bulut
JASS Dergisi Editörü

From the Editor;

Hello;

We would like you to know that we are happy to be here with the 2022 Winter issue (Year: 15 / Number: 92) of The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS). The publication process of our journal continues in accordance with both the conditions of associate professorship and the criteria of ULAKBİM TR INDEX. Although there are heavy applications for articles in our journal in the fall term, we are trying to continue our publication life without prolonging the publication process. We do preliminary reviews of the articles submitted to our journal and do not include the articles that are not deemed worthy of being included in the referee process in the publication process. We follow the referee processes meticulously in the articles we include in the referee process. We take care to make quality publications both academically and formally by making final readings of the articles we publish.

In this issue, as in our previous issues, we published 35 studies. While 34 of these studies are research articles, 1 study is a book review. If we look at the publication areas of the articles, 3 of them are Educational Sciences, 9 of them are Philology, 5 of them are Fine Arts, 2 of them are Theology, 1 of them are Architecture, Planning and Design and 15 of them are Social, Humanities and Administrative Sciences. The book review article belongs to the field of Philology.

We hope that the published articles will be useful to academicians, students and all readers in the learning and teaching process. I would like to thank everyone who contributed to the publication of the magazine in both electronic and print media, guiding and providing perspective.

Hope to see you in a new issue...

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of JASSS

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Elazığ-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, JASSS dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Jasss'ın (The Journal of Academic Social Science Studies)* yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Key Words); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği

düzeltilmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı büyük adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

13. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

Eğitimde Tartışmalı Konuların Seçiminde Kriter Sorununun Felsefi Temeli*

Doç. Dr. Ercenk Hamarat

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2483-9380>

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Samet Merzifonluoğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3633-2555>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 17.10.2022

Kabul: 30.11.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Eğitimde Tartışmalı Konular

Davranışçı Kriter

Epistemik Kriter

Politik Kriter

Politik Otantik Kriter

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65778>

Öz

Tartışma, günlük hayatımızın kaçınılmaz bir yönüdür. Zararlı yanlarının yanında, aynı zamanda bir toplumda sürdürülebilir iş birliğinin, barışçıl demokrasinin de kurucu yapıtaşdır. Onun vatandaşlar üzerindeki etkisi; vatandaşların inançlarını şekillendirmekten, kişiler arasında verimli görüş alışverişine neden olmaktan, farklı kültürel geçmiş ve kimliklere sahip olan diğerlerine karşı açık olmaya kadar birçok farklı şekilde değişebilir. Bu sebepten ötürü, tartışmalı konuların sınıflara ve okullara taşınmasının öğrencilere ve topluma gelişkin bir hayat sürdürmeleri gibi çok çeşitli faydalı araçlar sağlayacağı ele alınmıştır. Benzer şekilde, tartışmalı konuların okullarda öğretilmesi, öğrencilerin eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini ve politik katılımlarını ortaya çıkarması temelde gerekçelendirilmiştir. Ancak, tartışmalı konuların değerliliğine karşın, tartışmalı konuların nasıl belirleneceğine çok az dikkat edilmektedir. Oysa ilgili alanda tartışmalı konuların belirlenmesi için bazı işlevsel kriterler bulunmaktadır. Hatta ileri sürülen kriterler kendi arasında ve birbirine karşı da birçok tartışmayı barındırmaktadır. Bu da eğitimde/sınıf ortamında tartışmalı konuları kullanmak isteyen öğretmenlere zengin bir kaynak sağlamaktadır. Bu kriterler arasında davranışçı kriter, epistemik kriter, politik kriter ve politik otantik kriter sayılabilir. Bu nedenle bu makale, "Tartışmalı konuların seçiminde hangi kriter uygulanmalı?" sorusunu ön plana çıkarmakta ve tartışmalı konuların seçilmesine yönelik ileri sürülmüş kriterlerin detaylı bir incelemesini kuramsal olarak ortaya koymaktadır. Her bir kriterin güçlü ve zayıf yanlarını derinlemesine inceledikten sonra, son söz olarak bu makale, öğretmenlerin hangi erdemleri kendilerinde geliştirmeleri gerektiğini ele almaktadır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Hamarat, E. ve Merzifonluoğlu, S. (2022). Eğitimde Tartışmalı Konuların Seçiminde Kriter Sorununun Felsefi Temeli. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 1-16.

*The Philosophical Basis of the Criterion Problem in the Selection of Controversial Issues in Education**

Assoc. Prof. Dr. Ercenk Hamarat

Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Social Studies Education, Ankara – TURKEY

Samet Merzifonluoğlu

Master Student / Gazi University, Institute of Educational Sciences, Department of Social Studies Education, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 17.10.2022

Accepted: 30.11.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Controversial Issues in Education

Behavioral Criterion

Epistemic Criterion

Political Criterion

Politically Authentic Criterion

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65778>

Abstract

Controversy is an inevitable aspect of our daily lives. Besides its deleterious aspects, it is also a constitutive ingredient of sustained cooperation in a society, of peaceful democracy as well. Its effectiveness on citizens can vary in ways ranging from shaping their beliefs, giving rise to fruitful conversations between parties, to openness to others who hold different identities, and cultural backgrounds. For that reason, it has been taken that bringing controversial topics into classrooms and schools will provide students and society with multifarious salutary tools as such to lead a flourishing life. By the same token, teaching controversial issues in schools have been justified on the basis that it brings out critical thinking, questioning skills and political participation of students. However, despite the valuableness of controversial issues, there is little attention has been paid to how controversial issues can be identified. However, there are some functional criteria for identifying controversial issues in the relevant field. In fact, the criteria put forward contain many discussions among themselves and against each other. This provides a rich resource for teachers who want to use controversial topics in education/classroom environment. These criteria include behavioral criterion, epistemic criterion, political criterion, and political authentic criterion. Therefore, this article brings to the fore the question "Which criteria should be deployed in selecting controversial issues?" and theoretically gives an in-detail examination of criteria that have been proposed with respect to selecting controversial issues. Having drilled down each criterion's pros and cons deeply, as an epilogue, this article is to addresses which virtues teachers should aspire to cultivate in themselves.

GİRİŞ

Dearden (1981)'e göre mantıklı olan ve birbiriyle çelişen fikirlerin ileri sürülebildiği konular tartışmalı olarak tanımlanmaktadır. Hangi konuların tartışmalı olduğu ve tartışmalı olarak seçilen konuların ne tür özelliğinden dolayı seçildiği felsefi bir sorunu ortaya koymaktadır. Bu felsefi sorunun ilk noktası tartışmalı konuların doğasını incelemek ve buna yönelik argümanlar geliştirmektir. Bakıldığında Türkiye’de yapılan çalışmaların daha çok tartışmalı konulara yönelik görüş ve algılarını inceleme düzeyinde olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde bu araştırmaların teorik içeriğinin daha çok normatif bir dille oluşturulduğu, tartışmalı konuların eğitimsel değeri üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda tartışmalı konuların öğretilmesinin eğitimsel değeri açısından önemine yönelik gerekçelendirmelerde öğrencilerin politik katılım düzeylerini, eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmesi gibi açılardan katkıda bulunduğu dile getirilmektedir (Aynuz ve Memişoğlu, 2022; Kaya ve Günal, 2016; Yılmaz, 2012). Fakat unutulmamalıdır ki bu eğitimsel değerlerin ortaya çıkmasının ilk adımı, ele alınacak konunun ne şekilde ve nasıl sınıflandırıldığıdır. Bu bağlamda “Hangi konular tartışmalı olarak nitelendirilecek?” sorusuna kuramsal olarak cevap aranması önem arz etmektedir.

Hand (2008)'ın dile getirdiği gibi tartışmalı konular üzerinde yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda uygulama düzeyi ile tartışmalı olarak hangi konuların seçileceği konusunda bir çarpıklık vardır. Bu çarpıklığın ilk noktası içeriği olarak tartışmalı olarak görülmeyen konuların uygulama düzeyinde tartışmalı olarak öğretilmesi ve görülmesidir. Bu sorunun en büyük temeli ise “Hangi konular tartışmalı olarak nitelendirilecek?” sorusuna yeteri kadar felsefi değerin verilmemesidir (Hand, 2008). Türkiye’de tartışmalı konular üzerinde yapılan çalışmalarda yukarıda bahsedilen eksikliği görmek mümkündür. Yazıcı ve Seçgin (2010)'in öğretmen adayları üzerinde yaptıkları çalışma bunu açıkça ortaya koymaktadır. Öğretmen adaylarının hangi konuları ne şekilde tartışmalı olarak nitelendirdikleri, konusunda yer alan çarpıklık birden fazla konunun farklı şekillerde aynı sınıflandırılmasına yani tartışmalı olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Benzer şekilde Uğurlu ve Doğan (2016)'ın yapmış olduğu çalışmada akademisyenlere ilettikleri tartışılan konunun hangi özellikleri bağlamında tartışmalı olduğu sorusuna verdikleri cevaplar tartışmalı konuların teorik alt yapısına yönelik sorunları göstermektedir.

Bu sebeple, tartışmalı konuların felsefi alt yapısına ve bu doğrultuda ele alınmış kriterlerin incelenmesi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı “Hangi konular tartışmalı olarak nitelendirilecek?” sorusuna yönelik geliştirilmiş kriterleri incelemek ve tartışmalı konuların felsefi alt yapısını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmanın ilk bölümünde literatürde yer almış kriterlere yer verilecek, son bölümünde ise hangi kriterlerin kullanılabilceği tartışılacaktır.

1. TARTIŞMALI KONULARIN SEÇİMİNDE ORTAYA KONULAN KRİTERLER

Hangi konuların tartışmalı olarak seçileceği konusunda özellikle eğitim felsefecileri arasında önemli bir tartışma vardır. Bu tartışma üzerinde ortaya birçok kriter ortaya konulmuştur. Fakat şu unutulmamalıdır ki ortaya konulan kriterler üzerinde tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ortaya konulan bu kriterler sırasıyla ele alınacaktır.

1.1. Davranışçı Kriter

Tartışmalı konuların belirlenmesi üzerinde ele alınan ilk kriter davranışçı kriterdir. Davranışçı kritere göre bir konu hakkında yapılan değerlendirmeler üzerinde insanların anlayamadığı görülüyorsa o konu tartışmalı olarak nitelendirilmektedir. “Bir konunun tartışmalı olması bir sosyal gerçeklik meselesidir. Yani, bir konu, birkaç insanın konu ile ilgili olarak yapılmış değerlendirme ve görüşler

hakkında anlayamadıkları görülüyorsa tartışmalıdır.” (Bailey, 1975; Aktaran: Dearden, 1981: 38).

Dearden (1981)’a göre davranışçı kriterin hangi konuların tartışmalı olarak ele alınacağı hususunda bazı problemleri vardır. Bunlardan ilki davranışçı kriterin birçok konuyu tartışmalı olarak nitelendirmeye olanak sağlamasıdır. Buna göre davranışçı kriter doğru olarak bildiğimiz ve cevabı açık konuları tartışmalı olarak nitelendirmeye olanak sağlar. Örneğin davranışçı kriter ele alındığında sigaranın insan sağlığına olan etkileri konusunda anlayamayan kitleleri görmemiz onu tartışmalı bir konu olarak ele almamıza olanak sağlar. Fakat bu açıkça hatalıdır. Bu sebeple davranışçı kriterin hangi konuların tartışmalı olarak ele alınacağı konusunda yeterli bir desteğe sahip değildir.

Dearden (1981)’ın davranışçı kriterine yönelik ele aldığı diğer bir itiraz ise davranışçı kriterin rölativizme olanak sağlamasıdır. Eğer bir konunun tartışmalı olarak nitelendirilmesini sağlayan o konu hakkında anlayamayan kitlelerin gözlemlenmesi ise hangi konuların doğru olarak nitelendirip nitelendirilmeyeceği hangi grubun onu doğru olarak nitelendirileceğine bağlı olacaktır. Bu durum bizi açıkça bir rölativizm ile karşı karşıya bırakmakta ve doğruluğu kesin olan konuların tartışmalı olarak nitelendirilmesine olanak sağlar.

Davranışçı kriterin bir diğer sorunu ise eğitimsel değerleri açısından konular arasında ayırım yapmamıza olanak sağlamamasıdır. Eğitim müfredatlarında yer alacak konuların öğrencilerin akademik başarıları için önemli bir yer tutması gerekmektedir. Hücrelerin işlevleri konusunun öğrencinin akademik başarısı için geleneksel çocuk oyunları konusundan daha önemlidir. Fakat davranışçı kriter sonucunda, fen bilgisi dersinde yer alan hücrelerin işlevleri konusu ile sosyal bilgiler dersinde yer alan geleneksel çocuk oyunları konuları aynı statüye indirgenecektir. Bu, öğretmenin konuların önemine ve müfredattaki yerlerine yönelik değerlendirme yapmasına olanak sağlamayacaktır. Çünkü her ikisi de tartışmalı olarak nitelendirilecektir. Davranışçı kriter bu sebepler açısından bir konunun tartışmalı statüsünü değerlendirme konusunda oldukça yetersiz bir kriterdir.

1.2. Epistemik Kriter

Tartışmalı konuların seçiminde ortaya konulan bir diğer kriter ise epistemik kriterdir. Epistemik kriter ilk olarak Dearden tarafından önerilmiş olsa da Hand tarafından geliştirilen epistemik kriter birçok açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Bu başlık altında ilk olarak Dearden tarafından önerilen epistemik kriter ele alınacak daha sonra ise Hand’ın geliştirmiş olduğu epistemik kriter ele alınacaktır.

Dearden (1981) öne sürdüğü bu iki itirazdan yola çıkarak davranışçı kriterin hangi konuların tartışmalı olarak seçileceği konusunda yeterli olmadığı sonucuna varır. Bu sonuçtan hareketle tartışmalı konuların seçiminde epistemik kriteri önerir ve şu şekilde ifade eder: “Bir konu, o konu hakkındaki karşıt görüşler akla aykırı olmadan ele alınabiliyorsa tartışmalıdır.” (Dearden, 1981: 38). Dearden burada reason (akıl) kelimesi ile tek yapıyı belirtmez, o döneme kadar geliştirilmiş bilimsel bilgi, doğruluk standartları gibi yapılara işaret eder. Ona göre belirli bir dönemde tartışmalı olarak ele alınan konular bilimsel gelişmeler neticesinde tartışmalı olarak nitelendirilmez. Bu sebeple bir konunun tartışmalı olarak nitelendirilmesinde bilimsel gelişmeler, kümülatif bilgi vb. yanında o konu hakkındaki karşıt görüşlerin akla yatkın olmayan bir şekilde sunulmasıdır. Eğer bir konudaki görüşler akla yatkın bir şekilde konu üzerinde ortaya konulursa o konu tartışmalı olarak nitelendirilir. Dearden (1981)’ın ortaya koyduğu epistemik kriterine yönelik ilk itiraz Gardner tarafından ortaya konulmuştur. Gardner (1984) Dearden’ın önerdiği epistemik kriterin tıpkı davranışçı kriter gibi rölativizme yol açmasının mümkün olduğunu dile getirmiştir. Gardner’a göre epistemik kriter özelinde tartışmalı olarak ele alınan bir konunun bireyler özelinde aynı anda hem tartışmalı olarak görülmesi hem de bireylerin tartışmalı konu içerisinde seçmiş oldukları tarafları en rasyonel bir şekilde ifade etmesi bir tutarsızlık oluşturmaktadır. Gardner (1984: 381) bunu “Ayrıca, birisi tutarsızlık olmadan, Konunun tartışmalı

olduğunu biliyorum, ama en doğru cevaba sahip olduğumdan eminim.” diyebilir, buna karşın, “Dearden’ın analizini ele alırsak, bu görüşlerin bir tutarsızlık içerdiği görülecektir.” diyerek dile getirmektedir. Bu sebeple bireyler tartışmalı konu olarak gördükleri bir konuda herhangi bir tarafta yer almaktan kaçınırlar. Aynı şekilde Gardner özelinde bu durum kanıtların, doğrulukların tartışmalı konular üzerinde bir etkisi olmayacağı bir noktaya taşır. Gardner için tıpkı davranışçı kriter gibi epistemik kriterde subjektif değerlendirmelerden kaçamaz ve hangi konuların tartışmalı olarak seçileceği noktasında bize bir rehberlik sağlayamaz.

1.2.1. Hand ve Epistemik Kriter

Epistemik kriter, hangi konuların tartışmalı olarak seçileceği konusunda rakiplerine göre daha avantajlı olarak görülmüştür. Fakat Dearden’ın ortaya koyduğu epistemik kriteri daha ayrıntılı açıklamadığını ve geliştirilmesi gerektiğini düşünür. Bu sebeple Dearden’ın aksine Hand (2008)’ın ortaya koyduğu epistemik kriter daha karmaşık ve ayrıntılı olmak ile birlikte birçok tartışmaya da neden olmuştur.

Hand Dearden’ın aksine ortaya koyduğu epistemik kriteri temel bir önermeye bağlar. Ona göre eğitimin temel amacı öğrencileri rasyonel düşünce ve eylem ile donatmaktır. Hand bunu şu şekilde dile getirir:

Genişletilmiş argümanın normatif öncülü, eğitimin temel amacının öğrencileri rasyonel düşünme ve davranışa yönelik bir kapasite ve eğilim ile donatmaktır. Bu öncülün eğitim teorisyenleri ve öğretmenler tarafından büyük ölçüde kabul edilmiş olduğunu ele alıyorum. Bunun için en iyi argüman, rasyonalitenin insanın gelişimi için hem temel ve hem de aracı olduğudur. Bir başka ifade ile, pratik ve teorik akıl yürütme ile meşgul olmak hem içsel olarak faydalı hem de çok sayıda bireysel ve sosyal iyileri korumanın en etkili aracıdır. Genç insanların rasyonel şekilde düşünme ve davranmalarına olanak sağlayarak, onların gelişkin bir hayat sürdürme olasılıklarını uygun hale getiriyoruz (Hand, 2008: 218).

Öğrencileri rasyonel kapasite ile donatmak insan gelişiminin temelidir. Bu, öğrencilerin kendi kapasitelerini gerçekleştirmesini sağlamanın yanında sosyal açıdan da değerlidir. Buna göre rasyonel kapasite ile donatılmış öğrenci karşılaştığı konularda o konu lehindeki kanıtlar üzerinden inançlarını oluşturur. Eğer konu üzerindeki kanıtlar epistemik açıdan yeterliyse öğrenci inançlarını rasyonel bir şekilde elde eder (Hand, 2008: 218). Ortaya koyduğu bu argümandan yola çıkan Hand, lehinde yeterli kanıtlar olan bir konuyu desteklemekten vazgeçmek veya lehinde yeterli kanıt olmayan bir konuyu desteklemenin eğitimin bu temel amacına karşı olduğunu dile getirir. Ortaya koyduğu bu argüman şu şekilde gösterilebilir:

1. Eğitimin temel amacı öğrencileri rasyonel kapasite ile donatmaktır.
2. Rasyonel kapasite sonucu öğrenciler bir konu hakkında inançlarını, konunun lehindeki kanıtlar ve argümanlar aracılığıyla oluşturur.
3. Lehinde yeterli kanıtlar olan bir konuyu desteklememek veya yeterli kanıt olmayan bir konuyu desteklemek eğitimin temel amacına aykırıdır.

Hand’ın rasyonaliteyi epistemik kriterin temeline koymasındaki ana amaçlardan birisi Dearden’ın ele aldığı rölativizmden kaçmaktır. Hand’a göre lehinde yeterli kanıtların olduğu bir konuda öğretmenin nötr bir pozisyon tercih etmesi öğrencileri tartışmalı konuların kanıtlar üzerinden değil fakat insanların konu üzerindeki ortak tercihlerinden dolayı ortaya çıktığı düşüncesine itecek olmasıdır (Hand, 2008: 218). Bu sebeple öğretmenlerin lehinde yeterli kanıt olan konularda nötr bir pozisyon tercih etmesi eğitimin temel amacını baltalamakta ve rölativizme neden olmaktadır. Warnick ve Smith (2014: 231), Hand’ın argümanını şu şekilde dile getirmektedir:

1. Bir öğretmen, daha iyi bir pozisyon varken, mantıksız bir tartışma bağlamında tarafsızdır.

2. Bu tarafsızlık aracılığıyla, epistemik değerlendirmelerin bu tartışmanın karar verilmesinde belirleyici olmadığı, epistemik umutsuzluk diyeceğimiz bir mesaj iletilir.
3. Bu epistemik umutsuzluk sebebiyle, öğrenci akla olan inancını yitirir ve global rölativist bir pozisyonu benimser.

Hand ortaya koymuş olduğu bu argümanın Gardner'ın Dearden'a karşı geliştirdiği eleştirilere karşı da başarılı olduğunu savunur. Hand, Gardner'ın kişinin konunun hem tartışmalı olduğunu bilmesi hem de konu hakkındaki pozisyonunu rasyonel olarak ele almasının bir tutarsızlık olduğu problemini normatif bir sorun olarak görür. Bu sebeple tartışmalı konuların öğretimini doğrudan öğretim ve doğrudan olmayan öğretim olarak ikiye ayırır. Ona göre farklı kişilerin konu hakkındaki kanıtlar üzerinden farklı sonuçlara ulaşabilme ihtimali bireyi tartışmalı konularda aklın hiçbir yeri olmadığını değil, kişinin o konuyu doğrudan olmayan şekilde öğretmesine işaret eder (Hand, 2008: 2020).

Hand'ın ortaya koyduğu doğrudan ve doğrudan olmayan öğretim temel bir ayrıma dayanır. Eğer bir konu epistemik kriter sonucunda tartışmalı olarak nitelendirildiyse öğretmenin bu konu üzerinde nötr kalması gerekir ve herhangi bir pozisyonu doğru cevap olarak ortaya çıkarmaz. Tam tersinde öğretmen açık bir pozisyonu tercih eder ve öğrencilerine o pozisyonu en doğru olarak gösterir. Öğrencilerini o pozisyonu tercih etmesi için cesaretlendirir. Epistemik kriter özelinde sigaranın insan hayatına etkileri konusunu düşünelim. Epistemik kritere göre sigaranın zararları konusundaki kanıtlar bize o konuda bir taraf almamızı ve öğrencilerimize sigaranın insan sağlığına en zararlı olarak nitelendirmemiz gerektiğini dikte eder. Doğrudan ve doğrudan olmayan öğretim arasındaki fark, öğretmenlerin niyeti ile doğrudan ilişkilidir. Ona göre öğretmenlerin bir konuyu doğru veya yanlış olarak öğretme niyeti taşıdıklarında, bu doğrudan öğretim tasnifi altında yer almaktadır. Öğretmenler bir konuyu doğru veya yanlış olarak öğretme niyeti taşımadıklarında ise bu doğrudan olmayan öğretim tasnifi içerisinde yer almaktadır. Öğretmen doğrudan öğretim içerisinde sorduğu sorular ile önceden belirlenmiş bir cevaba öğrencileri yönlendirebilir veya konunun biçimlendirilmesi ile bunu sağlayabilir fakat önemli olan öğretmenin öğrencilerde oluşturmayı amaçladığı inanç ve niyettir.

Hand'ın politik kritere yönelttiği eleştirilerin temelinde yine öğrencileri rasyonel kapasite ile donatmak argümanı yatmaktadır. Politik kriter ahlaki konuların öğretiminde öğrencileri belirli bir şekilde davranmaya yönlendirecek ve endoktrinasyona yol açacaktır. Epistemik kriter neticesinde öğrenciler ahlaki konular üzerinde de yargılarını ortaya koyarken rasyonel bir şekilde, kanıtlar üzerinden oluşturacaklar (Hand, 2008: 223). Hand'ın epistemik kriteri ortaya koymasındaki önemli nedenlerden birisi toplumsal anlamda tartışmalı olarak ele alınan konular ile gerçekten tartışmalı olan konuları ayırt etme isteğidir. Bu isteğin ilk somut noktası Hand açısından eşcinselliğin tartışmalı doğasıdır. Eşcinsellik konusunun Hand açısından iki noktası vardır: (1) Epistemik kriteri ahlaki olarak tartışmalı olarak nitelendirilen konuların seçiminde kullanmak, (2) Birinci madde ile doğrudan ilişkili olarak epistemik kriterin eşcinselliğin tartışmalı olarak değerlendirip değerlendirilmeme konusunda politik kriterden daha üstün olduğunu ortaya koymak. Bunun sonucu olarak Hand eşcinselliğin lehinde olan argümanların eşcinselliğin okullarda tartışmalı olarak nitelendirilmemesi gerektiğini ortaya koyar (Hand, 2007). Bu sebeple ahlaki konulardaki farklı görüşlerin onlar lehindeki kanıt ve argümanlar neticesinde rasyonel bir şekilde karar verilebileceği sonucuna varır.

Hand'ın ortaya koyduğu epistemik kriterin literatür içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Hand'ın teorisinin önemli bir yeri bulunmak ile birlikte birçok tartışmaya yol açmıştır. Hand'ın teorisine getirilen eleştirilerin ortaya konulması birçok açıdan önemlidir. Hand'ın ortaya koyduğu epistemik kritere yönelik eleştiriler aşağıdadır:

1.2.2. Hand'ın Epistemik Kriterine Yönelik Eleştiriler

Hand'ın ortaya koyduğu epistemik kritere yönelik ilk eleştiri Cooling'den gelmektedir. Coling (2012: 170)'e göre Hand'ın ortaya koyduğu epistemik kriter tartışmalı konuların ele alınmasında ortaya koyduğu rasyonellik şartının yanında adillik şartını göz ardı etmektedir. Tartışmalı konuların ele alınmasında en önemli noktalarından birisi adillik ve rasyonelite arasında bir denge ortaya konulmasıdır (Cooling, 2012: 170). Cooling'in itirazının temel noktalarından birisi toplum içerisinde farklı inanç topluluklarının yer almasıdır. Buna göre tartışmalı konuların seçiminde farklı inanç gruplarının adil bir şekilde ortaya konulmasını gerektirmektedir. Gerçekleştirildiğinde bunun en önemli sonucu farklı inanç gruplarının toplum içerisinde adil ve barışçıl bir ortam oluşturmasıdır (Cooling, 2012: 177). Epistemik kriterin farklı inanç gruplarını yansıtmada başarısız olduğunu düşünen Cooling tartışmalı konuların seçiminde çeşitlilik kriterini önerir:

Çeşitlilik kriteri; toplumda, barışçıl ortak yaşama bir bağlılık sergileyen ve neden sunmaya saygı gösteren farklı inanç toplulukları arasında var olan önemli anlaşmazlıkları tartışmalı konular olarak ve geniş bir anlaşmadan ve ikna edici argümandan doğan, toplumda görülebilir bir uzlaşmayı oluşturan konuları ise uzlaşmış olarak öğretilmesini ileri sürer (Cooling, 2012: 177).

Cooling'in ortaya koyduğu eleştiride önemli noktalar bulunmakla birlikte ortaya koyduğu çeşitlilik kriteri bazı belirsizlikler içermektedir. Bunlardan ilki Hand'ın da ortaya koyduğu gibi inanç toplulukları ile neleri kastettiğidir. Hangi toplulukların inanç topluluğu olarak sayılacağı hangi sayılmayacağı Cooling tarafından çeşitlilik kriteri içerisinde ucu açık bırakılmıştır. İkinci olarak hangi grupların inanç toplulukları olarak sayılacağı ortaya konulsa bile çeşitlilik kriterinin hangi konuların tartışmalı olarak belirlenmesinde alternatiflerine göre daha başarılı olup olmadığı sorudur (Hand, 2014a: 84).

Hand'a yönelik önemli eleştirilerden bir diğeri Warnick ve Smith'den gelmiştir. Warnick ve Smith'in Hand'a yönelik eleştirileri iki ana odak noktada toplanmaktadır. Bu eleştirilerden ilki Hand'ın epistemik kriteri destelemek amacı ile ortaya koyduğu rasyonelitenin eğitimin temel amacı olduğuna yönelik ileri sürdüğü argümana yöneliktir. İkinci nokta ise tartışmalı konuların öğretiminde Hand'ın yapmış olduğu doğrudan ve dolaylı öğretime yöneliktir.

Warnick ve Smith (2014)'e göre Hand'ın epistemik kriteri destelemek için ortaya koyduğu normatif iddia, yani eğitimin temel amacının öğrencilerde rasyoneliteni ortaya çıkarma savi, kendi içinde bazı belirsizlikleri taşımaktadır. İlk nokta Hand'ın öğretmenin bir konunun tartışmalı bir konu olmamasına rağmen bu konu üzerinde bir tavır ortaya koymamasının, öğrencilere aklın önemsiz olduğu mesajını iletmesi yönündeki savına yöneliktir. Onlara göre Hand burada öğrencilerin, öğretmenin sınıf içi davranışı ile epistemik inançlarını eşleştirdikleri yönündeki varsayımdır. Warnick ve Smith'in ortaya koyduğu nokta önemli bir sezgiyi işaret etmektedir. Öğretmenlerin sınıf içerisindeki davranışları ve özellikle bir konuyu sınıflandırma biçimleri altında birçok neden yatabilmektedir. Bunlardan ilki Warnick ve Smith (2014)'in de ortaya koyduğu gibi, öğrencilerde entelektüel erdemleri kazandırma konusunda bazı konuları farklı şekilde sınıflandırmaktır. Fakat bu sınıflandırma ve aynı şekilde öğretmenin bu konu hakkındaki tutumu çoğunlukla öğrencilerde Hand'ın varsaydığı bir tutumu ortaya çıkarması gerekmez. Bunu somut bir şekilde ortaya koymak gerekirse, iklim değişikliği konusunda somut bir taraf tutmaktan kaçınan öğretmenin, öğrenciler nezdinde aklın yani o konuda yer alan kanıt ve argümanların bir konuyu sınıflandırmada bir önem teşkil etmediği yönünde şüphe uyandıracağıdır. Fakat belirtildiği gibi öğretmenin tartışmalı bir konuda tarafsız kalmasının Hand'ın varsaydığı gibi doğrudan bir ilişki oluşturduğuna yönelik geçerli bir sebep yoktur.

1.2.3. Tillson ve Epistemik Kriter

Warnick ve Smith gibi Tillson da öğretmenin bir konuda tarafsız bir tutum sergilemesinin

öğrencilerde nasıl bir rasyonaliteye karşı nasıl bir şüphe uyandıracacağı konusu üzerinde durmaktadır. Fakat Tillson'ın itiraz ettiği bir diğer önemli nokta, Hand'ın epistemik kriteri desteklemek için sunduğu endoktrinasyon koşuludur. Hand (2008)'a göre eğer açık olan bir önermeye yani lehinde ve aleyhindeki görüşler akla aykırı olmayan bir önermeye yönelik kişide bir inanç oluşturulması durumunda, kişi o inancı oluşturmak için o önerme lehinde argüman sunmaktan daha fazlasını yapması gerekmektedir. Bu açıdan, Hand (2008)'a göre, o önerme lehindeki argümanlar açık olmadığı için öğretmen bu durumda rasyonel olmayan bir şekilde öğrencilerde o inancı ortaya çıkarmıştır. Tillson (2017: 183)'ün Hand'a yönelik itirazında şu temel yatmaktadır; bir kişide doğruluğu açık olmayan önermelerde bir inanç ortaya koymanın her zaman zorunlu olarak endoktrinasyona yol açmaz. Bunu daha açık bir şekilde ortaya koymak için tıpkı Hand gibi o da dini önermeleri örnek olarak ele almaktadır. Tillson (2017) bu açıdan önemli bir noktayı ortaya koyar. Buna göre bir dini önermenin lehinde veya aleyhinde mantıklı ve destekleyici argümanlar bulunabilir. Bundan ötürü bir önermenin lehinde veya aleyhindeki destekleyici argümanları kişiler farklı değerlendirebilir. Bu sebeple bir önermeye yönelik olumlu ve olumsuz bir inanca sahip olabilirler. Fakat bu kişilerin inançlarının doğrudan endoktrinasyon sebebiyle ortaya çıkmış olduğunu göstermemektedir. Bir öğrenci dini bir önermeyi o önerme lehinde ve aleyhindeki argümanları inceleyerek bir karar verebilir ve bunun doğrudan öğretmenin rasyonel olmayan şekilde etki etmesi ile bir ilişkisi olmayabilir.

Tillson (2017) bu noktada bir önermenin tartışmalı olup olmadığı konusunda yapılan seçimlerde bilimsel konsensüsün önemli bir yer tespit ettiğini ve sınıflandırmaya konu olan önermenin, konunun öğrenciler için önemli fark yaratıp yaratmadığını ortaya koyar. Bir önermenin bir kişi için önemli fark yaratıp yaratmadığı konusu oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Tillson bu önermeleri "önemli" önermeler olarak adlandırır ve bu yönde şu örneği verir:

Oldukça önemli bir önermenin emsal örneği, sigara içmenin birinin kansere yakalanma riskini önemli ölçüde artırdığıdır. Bunu öğrenmek, herkesi sigara içmeye başlatmaktan alıkoymayabilir ya da bütün sigara içenlerin bırakmasını sağlamayabilir ama sigara içmenin hali hazırda bir alışkanlık olduğu herkesin yüksek kansere yakalanma riskini bilmesi gerekir. Çünkü bu onların sigara içip içmeme konusunda verecekleri kararda yer almalıdır. Aslında, yalnızca doktorların sigara içmenin kansere neden olduğunu ve kötü bir sağlığa sahip ağır bir sigara tiryakisinin, uygun testleri yaptıktan sonra hastaya akciğer kanseri olduğunu söyleyen bir doktora gittiğini (karşı olgusal bir şekilde) varsayalım. Harap ve şaşırılmış bir halde, adam bunun nasıl olabileceğini sorar. Cevaben, doktor ona kanserin büyük ihtimal sigara içmesinin sonucu olduğunu söyler. Adam yine şaşırılmış bir halde: "Ama kimse bana sigara içmenin kansere neden olduğunu söylemedi.", "Sen hiç sormadın." diye yanıtlar doktor (Tillson, 2017: 185).

Sigara içen bir kişinin sigaranın zararları konusunda bilgiye sahip olması onun sağlığı açısından önemli bir farkı oluşturmaktadır. Benzer şekilde öğrencilerin akademik başarıları için ilgili derslerde yer alan önemli önermelere yönelik bilgi ve inanç eksikliği onların ilgili ders ve alanlarda başarılı olmalarına engelleyecektir. Önemli önermelerin eğitimsel önemi açısından bakıldığında, bu önermeler (a) kişinin var olan bilgi kümesinin yeniden düzenlemesine yol açacak, (b) kişinin ileri önermeleri için bir temel oluşturacaktır (Tillson, 2017). Bu doğrultuda Tillson, önemli önermelerin aynı şekilde bir konunun tartışmalı olup olmadığı noktasında da önemli bir yeri kapladığını öne sürer. Örneğin evrim teorisi, biyoloji ve fen bilimleri için önemli bir önermedir ve öğrencilerin bu önermeye yönelik inançları olmasının onların bu dersler içerisinde ve gelecek eğitim başarılarında önemli bir farkı oluşturmaktadır. Evrim teorisi bu noktada önemli bir önerme olmasından ötürü tartışmalı olarak öğretilmemesi gerekmektedir. Aynı şekilde iklim değişikliği konusu da öğrenciler için önemli bir önerme oluşturacağından tartışmalı olarak öğretilmemesi gerekmektedir. Tillson bu noktada Hand'ın epistemik kriterinin önemli önermeleri içerecek şekilde kapsamının daratılmasını önerir ve konuların belirlenmesi

açısından aşağıda yer alan taksonomiye sunar:

1. (a) Önemli önermedir; (b) müdahale olmadan inanılmayabilir; (c) önerme kesindir.
2. (a) Önemli önermedir; (b) müdahale olmadan anlaşılabilir ve rasyonel şekilde değerlendirilmeyebilir; (c) önerme mantıklıdır.
3. (a) Önemli önermedir; (b) müdahale olmadan inanılabilir; (c) önerme yanlış ya da temelsizdir (Tillson, 2019: 110).

Bu taksonomiye göre iklim değişikliği, insan hakları gibi konular ilk madde çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çünkü bu konular öğrencilerin akademik ve sosyal hayatlarında başarılı olmaları için oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Öğretmenin yönlendirmesi, müdahalesi olmadan bu konular öğrenciler tarafından alınmayabilir. Öğretmen, öğrencilerde bu önermelere yönelik bilgi ve inancı ortaya çıkarmaya çalışır. Aynı şekilde üçüncü madde öğrencilerin, öğretmenin etkisi ve müdahalesi olmadan yanlış önermelere inanmalarını içerir. Örneğin; II. Dünya Savaşı'nın gizli bir örgüt tarafından çıkarıldığına ilişkin öğrencilerde bu önermeye yönelik oluşan yanlış inanç ele alınabilir. Öğretmen bu önermelerin öğrencilerin başarılarında önemli bir etkisi olduğu için bu inanç ve bilgiler öğrencilerde kırmaya çabalar. Bu sebeple bu konular tartışmalı olarak nitelendirilmez. İkinci madde ise öğretmenin etkisi olmadan rasyonel şekilde değerlendirilemeyecek ama öğrenci için önemli olan önermeleri içerir. Dini konu ve önermeler bu madde için örnek verilebilir. Öğretmen bu konularda öğrencilerin bu konuyu rasyonel bir şekilde değerlendirmesi, kavraması için etkide bulunur. Bu konularda öğrencilerde bir inanç oluşturmaya veya var olan inançlarını kırmaya çalışmaz ve bu konular tartışmalı olarak nitelendirilir.

1.3. Politik Kriter

Tartışmalı konuların seçimi ve sınıflandırılması konusunda öne sürülen bir diğer kriter ise politik kriterdir. Politik kriterin temel noktası Rawls'un ortaya koyduğu kamusal değerler ve kamusal olmayan (non-public) değerler arasındaki ayırmda yatmaktadır (Wenar, 2017). Liberal devlet anlayışına göre, devletin temel ve asli görevi vatandaşlarının temel özgürlük ve haklarını güvence altına alması, bu hakların ve özgürlüklerin sürdürülmesini sağlayan değerleri desteklemesidir. Devletin desteklemek ve korumak ile yükümlü olduğu kamusal değerler; bireylerin eşit haklara ve özgürlüklere sahip olması, vatandaşların dini özgürlüklerini yerine getirebilmesi gibi değerleri kapsamaktadır (Wenar, 2017). Kamusal-olmayan (non-public) değerler ise devletin desteklemek ile yükümlü olmadığı, bireylerin kendi hayallerini idare etmek için kullandığı kural ve değerleri kapsamaktadır (Wenar, 2017). Örneğin; bazı kurum ve kuruluşların kendi yapıları içerisinde ele aldıkları değerler gibi ebeveynlerin kendi çocuğunu hangi değer ve kurallar bütününe göre yetiştireceği konusunda özerkliğe sahiptir ve devletin müdahale alanı içerisinde yer tutmamaktadır.

Politik kriter içerisinde önemli bir diğer nokta ise liberal tarafsızlık ilkesidir. Buna göre devlet, iyiye yönelik bir ayırım yapmadan veya bir bakışı ödüllendirip diğerini cezalandırmadan, her bakışın kişiler nezdinde sürdürebileceği tarafsız bir yapı ortaya koymasını ifade eder (Kymlicka, 1989). Bu açıdan liberal tarafsızlık ilkesinin sonuçların tarafsızlığı ve gerekçelendirilmenin tarafsızlığı olarak iki türü olduğu öne sürülebilir (Kymlicka, 1989).

Bu iki nokta ele alındığında politik kriter; bir konunun liberal devletin desteklemesi gereken değerleri tarafından gerektirmiyorsa, bu konunun tartışmalı olarak sunulması gerektiğini ifade eder (Hand, 2008). Bu şekilde ele alındığında politik kriter özelinde okulların destekleyeceği, öğrencilerde kazandırılacak değerlerin liberal devletin desteklemek ile yükümlü olduğu değerler ile yan yana geldiği görülmektedir. Önemli bir diğer nokta, liberal devletin vatandaşları arasında bir ayırım gözetmeksizin onların gelişkin bir hayat yaşamasına olanak sağlayacak değer ve konuları öğretmesi gerektiğine yönelik görüştür. Devlet otonom bireyler yaratmak ile yükümlüdür fakat bu yükümlülük liberal

tarafsızlık ilkesi doğrultusunda gerçekleşmesi gerekmektedir.

Archard, cinsel eğitim konusunda politik kriterin bir cevap sağlayacağını ima etmektedir. Ona göre cinsel eğitimin okullar içerisinde ele alınması toplum ve bireyler nezdinde önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin cinsel eğitim sonunda, öğrencilerin kendi cinsel hayatları üzerinde daha sağlıklı karar verebilecekleri ve aynı şekilde cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda bilgili olacakları yönündedir (Archard, 1998). Fakat cinsel eğitim konusunda nasıl bir yaklaşım sergileneceği cinsel eğitimin nasıl bir şekilde sınıflandırılacağı ile de doğrudan ilişkilidir. Örneğin eşcinselliğin cinsel eğitim içerisinde bir günah olarak ele alınacağı mı yoksa, bireylerin cinsel özgürlüğünü değerlendirdikleri bir hak olarak mı ele alınacağı önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre ahlaki problemlerin çözümünde, her tarafın uzlaştığı ortak bir zeminin veya her tarafı tarafsız bir şekilde sunan bir yaklaşımın bu sorun nezdinde işe yaraması mümkün değildir (Archard, 1998). İlk nokta için, bir ahlaki önerme üzerinde ortak bir noktada bulunan yaklaşımların kendilerini ayıran derin anlaşmazlıklara tekrar düşmesi kaçınılmazdır. İkinci nokta açısından ise, bu rasyonel olmayan görüşlerin de toplum ve okul nezdinde görünürlük kazanmasına sebep olacaktır. Archard (1998)'a göre bu noktada sorunun çözümü, yani cinsel eğitimin okul içerisinde nasıl verileceği ancak kamusal değerlere bakılarak değerlendirilebilir. Bu noktada bireylerin cinsel özgürlükleri, otonom hakları bu konunun politik kriter ölçüsünde yer alan kamusal değerler ile ortak bir şekilde verilmesi gerekmektedir.

Politik kriterin her ne kadar kamusal ve özel değerler arasında bir ayırım yapsa da kamusal değerlerin de kendi özelinde belirli normatif argümanlara konu olması gerekmektedir. Yani kamusal değerlerin de gerekçelendirme zemini argümantasyondan muaf değildir. Archard özelinde ise, Hand'ın de dile getirdiği gibi, ahlaki önermeler için rasyonel bir pozisyona varılması konusunda şüpheli bakmamız için yeterli bir sebep yoktur ve bu otomatik olarak bizim politik kriteri diğer kriterler özelinde seçmemizi gerektirmez. Benzer şekilde politik kriterin ahlaki önermeler dışında, örneğin kamusal problemler ışığında, epistemik kriterle oranla hangi konuları tartışmalı olarak sınıflandıracağı da belirsiz bir noktayı ortaya koymaktadır.

1.4. Politik Otantik Kriter

Politik otantik kriter belli açılardan davranışçı kriterle benzerdir. Hess ve McAvoy (2015)'a göre politik otantik kriterin ortaya çıkma sürecinde, Hand (2014b)'in ortaya koyduğu epistemik kriterin kısıtlayıcı yapıya sahip olması etkilidir. Onlara göre epistemik kriter, konular özelinde çok az bir konunun tartışmalı olarak ele alınmasına sebep olacaktır. Buna göre, öğrencilerin toplumsal sorunların çözümünde ve politik becerilerin gelişmesine bir engel teşkil edecek, toplumu ilgilendiren sorunların okul ortamlarında tartışılmasını engelleyecektir.

Buradan hareketle bu kriterde politik sorular ve empirik sorular birbirinden ayrılmaktadır. Empirik sorular, sistematik bir araştırma sonucunda cevaplanan sorulardır ve bilimsel araştırmanın özünü oluşturan sorulardır. Politik sorular ise, empirik soruların aksine net bir cevabı olmayan, normatif soruları içeren, ancak demokratik bir ortam içerisinde çözümlerine ulaşabilen sorulardır (Hess ve McAvoy, 2015; Aktaran: Lippe, 2019). Bu soruların cevaplanmasında gözlem ve deney empirik soruların aksine deney ve gözleme bağlı değildir. İkinci nokta ise hem empirik soruların hem de politik soruların uzlaşmış ve açık olabileceğidir. Örneğin kadınların oy hakkı politik bir soru olmak ile birlikte uzlaşmış bir konudur (Hess, 2009: 114). Aynı şekilde iklim değişikliği empirik bir soru olmak ile birlikte uzlaşmış bir konudur (Hess ve McAvoy, 2015; Aktaran: Levinson ve Reid, 2019).

Tartışmalı konular açık olan politik soruları içermektedir. Buna göre bir konunun; mahkemelerde, anketlerde, politik hareketlerde, yasal ortamlarda, kamusal alanda görünürlüğü var ise o konu tartışmalı olarak değerlendirilecektir (Hess ve McAvoy, 2015; Aktaran: Journell, 2017). Hess, bu konuların tartışılması ve çözülmesinde özellikle "biz" duygusu ortaya konması gerektiğini

vurgulamıştır (Hess, 2009). Bu sebeple öğretmenler, tartışmalı konuların seçiminde politik otantik kriteri kullanarak öğrencilere yaşadıkları toplumun problemlerine uyum sağlama şansı vermektedir. Aynı şekilde öğretmenler politik otantik kriteri kullanmadan var olan demokratik değerleri, öğretim yapacakları sınıfın ve okulun içinde bulunduğu ortam ve koşulları, konuya dair elde olan kanıt ve verilere dikkat etmeleri gerekmektedir (Hess ve McAvoy, 2015; Aktaran: Levinson ve Reid, 2019).

Bunlarla birlikte Hess ve McAvoy'un ortaya koydukları kriterde bazı problemler bulunmaktadır. İlk öğretmenler açısından tarafsızlık önemli bir değer olmak ile birlikte bunun ne kadar mümkün olduğudur. Chambers (2018)'in da dile getirdiği gibi eğitim ortamlarında mutlak bir tarafsızlık mümkün değildir. Eğitim özü itibari ile politik bir kurumdur. Bir diğer nokta öğretmenlerin tartışmalı konuların seçiminde görelî yargılarıdır. Levinson ve Reid (2019)'in ortaya koyduğu gibi, farklı siyasi görüşlere sahip öğretmenler toplumsal açıdan konulara farklı şekilde bakacaklardır. Cumhuriyetçi değerlere sahip bir öğretmen göçmenlik konusunu bir problem olarak ele alabileceği gibi, demokrat değerlere sahip bir öğretmen konuya bu şekilde yaklaşmayabilecektir. Bir diğer önemli nokta davranışçı kriterde olduğu gibi birçok konunun tartışmalı şekilde sınıflandırılmasıdır. Özellikle müfredat içerisinde yer alan daha fazla ağırlığa sahip olan konular ile bazı konuların benzer statü ve eşitliğe sahip olma yolunu açacaktır.

2. HANGİ KRİTER?

Ortaya konulan kriterler kendileri ile önemli bir soruyu da beraberinde getirmektedir: Peki hangi kriter? Bu soruya verilecek yanıt birçok açıdan değişiklik gösterecektir. İlk olarak ortaya konulan kriterlerin hangilerinin aşkın bir yapıya sahip olduğudur. Ortaya konulan kriterler arasında yalnızca Hand'ın kriterinin aşkın, evrensel bir uygulama yapısına sahip olduğu iddia edilebilir. Fakat bu evrensel yapısı içerisinde, epistemik kriterin yine de ülkeden ülkeye, okuldan okula değişiklik gösterip göstermediğini sorgulamak önemlidir. Örneğin epistemik kriterin dini ağırlıklı öğretim yürüten okullarda uygulanması oldukça zor görünmektedir. Çünkü bu okulların var olma dayanakları dini bir eğitimi merkeze almaları ve bu dini varsayımlar üzerinden eğitimi devam ettirmeleridir. Hand'ın kriteri bu açıdan bu okullar nezdinde uygulanması çok olası gözükmemektedir. Bu noktada Hand, kriterin uygulanmama sebebinin onun güçlü yanlarından ziyade daha çok politik ve sosyal sebepler yönünden eksik olarak değerlendirildiği ve kriterin normatif yönüne yönelik bir eleştiri sunmadığını dile getirebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta eğitimin tamamen normatif bir özden oluşmadığıdır. Eğitim üzerine alınan kararlar belli açılardan politik değer ve görüşleri de içermek zorundadır.

Epistemik kriterin uygulanmasına yönelik ikinci bir nokta ise Hand'ın akla fazla güven atfetmesinde yatmaktadır. Ahlaki önermeler bir yana, empirik açıdan birçok çalışma verilerin farklı şekilde gösterilmesi, yanlış şekilde yorumlanması gibi birçok nedenden ötürü gerçekliği çarpıtılmaktadır. Bu konuda en önemli örneklerden birisi grup farklılıkları üzerine yapılan çalışmalardır. Bu konuda çalışan bazı akademisyenler, bilinçli bir şekilde elde edilen verileri kendi politik ajandalarına uyacak şekilde çarpıttıkları gibi bazı ırkçı kişiler için de düşünce ve eylemleri için bu çalışmalar dayanak noktası olarak ortaya çıkmıştır (Saini, 2019; Nelson, 2019). Bunun bize gösterdiği en önemli sonuç; bilimsel çalışmaların da özü itibari ile bazı çarpıtmalara konu olacağı, politik etkenlerden tamamen uzak kalamayacağıdır. Elbette Hand eleştirel olmayan körü körüne bir bağlılığı onaylamayacaktır fakat Tillson'un epistemik kriterine yönelik bilim insanları arasında ortak bir konsensüsün olması bu noktada oldukça önemlidir.

Epistemik kriterin ahlaki önermeler ve ahlaki eğitim konusunda da bazı problemleri bulunmaktadır. Hand, Archard'ın ahlaki önermelerin rasyonel bir şekilde çözümüne yönelik takıntığı kuşkucu tavıra yönelik eleştirisinde haklı olmak ile birlikte, epistemik kriterin ahlaki sezgicilik ile bazı sorunlar taşıyabileceğidir. Bazalal (2020)'in ortaya koyduğu gibi, sezgisel olarak yanlış olduğu apaçık

ahlaki önermelerin epistemik kriter özelinde gerekçelendirilmiş olarak sunulacağı yönündedir. Burada sorulması gereken soru Bazela'ın ortaya koyduğu ahlaki önerme ve durumların genel bir yapısı olup olmadığıdır. Yani bu tarz durumların günlük hayatımızda verdiğimiz ahlaki yarguların içerisinde kaçınılmaz olarak oluşturduğudur. Eğer bu durumlar yaşantımızın oldukça küçük bir kısmını karşılıyorsa, bu epistemik kriter üzerinde bir yara açmış olsa bile, epistemik kriterin günlük hayatta karşılaştığımız durumların çoğunluğu için faydasını düşürmeyecektir. En azından burada öğretmenlerin sorması gereken soru, ahlaki önermeler söz konusu olduğunda epistemik kriterin ahlaki sezgiler özelinde uyumsuzluk içerisinde olup olmadığıdır.

Epistemik kriterin uygulanmasındaki bu olumsuz yanları ile, özellikle epistemik kriterin müfredatta yer alacak konuların seçiminde önemli bir yeri vardır. Öğretmenler hangi konuların tartışmalı olarak ele alınacağı konusunda karar verirken, sınıflandıracakları konuların, öğrencilerin o ders içerisinde başarısına yönelik önemli bir fark yaratıp yaratmayacağını göz önüne almalarıdır. Bu açıdan epistemik kriterin uygulanması önemli bir yer tutmaktadır. Aynı şekilde epistemik kriterin, empirik konular özelinde rakiplerine göre daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Öne sürülen kriterler arasında yalnızca epistemik kriterin evrensel olma iddiası taşıdığını dile getirmiştik. Her ne kadar evrensel olma iddiası taşısa da bunun en azından farklı okul türleri arasında uygulanma olasılığının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Diğer kriterler özelinde bakıldığında ise bu kriterlerin uygulanma olanaklarının birçok etken tarafından sınırlandıracağı açıktır. Aynı şekilde diğer kriterlerin uygulanması da esnek bir yapıda olacaktır.

Politik kriter, her ne kadar ideal bir liberal devlet teorisine dayanmış olsa da kamusal alanı oluşturan değerlerin ülkeler özelinde değişiklik göstereceği aşıkardır. Birçok açıdan politik kriter özelinde yer alan kamusal değerler, epistemik kriter veya diğer kriterler ile bir uyumsuzluk göstermeyecek, aksine bir konunun statüsünde birbirlerini destekleyecektir. Örneğin ifade özgürlüğü kamusal bir değer olup bunun aynı şekilde epistemik kriter ile uyumsuz olduğunu düşünmemiz için bir neden yoktur. Fakat öğretmenlerin akıllarında tutması gereken, bazı kamusal değerlerin statüsünün ülkelerdeki iktidarların yapısı ile birlikte değişiklik göstereceğidir. Öğretmenlerin bu durumda yapması gereken, politik kriter özelinde hangi kamusal değerlerin bu değişkenliğe açık olduğuna karşı duyarlı olmaktır.

Benzer şekilde kültürel farklılıklar, farklı eğitim sistemleri gibi etkenler bu kriterlerin uygulanmasını etkileyecektir. Örneğin politik otantik kriter özelinde ele alındığında, kamusal alanı ilgilendiren konular ülkeden ülkeye değişiklik gösterecektir. Aynı şekilde kamusal problemlerin görünürlük düzeyi ülke içerisindeki bölgesel farklılıklara göre de değişecektir. Politik otantik kriter özelinde, öğretmenlerin tartışmalı olarak seçecekleri konuların öğrencilerin okul içi yaşantıları özelinde değil, okul dışı yaşantılarını da kapsayan konular olması gerekmektedir. Fakat şu nokta unutulmamalıdır, politik otantik kriter özelinde kamusal alanda tartışılan her konunun, davranışçı kriter özelinde olduğu gibi doğrudan sınıfa taşınmaması gerekmektedir. Öğretmenler politik otantik kriteri kullanmak istediklerinde, temel açıdan epistemik kriter ile uyumsuz olan konuları seçmemeleri gerekmektedir. Örneğin kamusal alanda "insan hakları", "kadın hakları", "hayvan hakları" gibi konuların tartışılıyor olmasından hareketle bu konuları sınıfa tartışmalı olarak taşımasının, bu konuların statüsünü tartışmalı olarak nitelendireceği gibi uç fikirlerin toplumda ve öğrencilerde görünürlük kazanmasını sağlayacaktır. Öğretmenin yapması gereken bu konuları doğrudan bir şekilde anlatmak olup, politik otantik kriter ile epistemik kriterin dengesini aramaktır.

Politik otantik kriterin uygulanması konusunda okulun çevresi ve öğrencilerin yapısı da önemli bir yer tutmaktadır. Öğretmenin bu durumda öğrencilerin ve velilerin tutum ve davranışlarına yönelik duyarlı olması gerekmektedir. Öğretmenler özelinde Byerly (2021)'nin ortaya koyduğu diğerle ilgili (other-regarding) erdemlerin kazandırılması oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar şunlardır:

- Kitle Hassasiyeti
- Epistemik Rehberlik

Kitle hassasiyeti, bir kişinin karşısındaki grup veya kişilere ileteceği şeyi onların epistemik iyileri artırmak amacından hareketle, hedef grubun veya kişinin epistemik ihtiyaçlarını, entelektüel ilgilerini, bakış açılarını dikkate alarak ve buna göre biçimlendirerek iletmesini içerir (Byerly, 2021). Bu erdeme sahip kişi bunu diğer kişilerin epistemik iyilerini arttırmak isteğiyle, içsel bir değere sahip olduğu inancı ile yapar. Bu erdeme sahip olan kişiler, aktaracakları konusunda hedef grup veya kişiyi sahip olduğu hangi özelliğin aktaracaklarını etkileyeceğine yönelik bilgi ve beceri setine sahiptirler. Aynı zamanda aktaracakları konu ve bilgiyi karşısındaki gruba yönelik biçimlendirme yeteneğine sahiptir. Bu erdeme sahip kişiler, doğru zamanda doğru şekilde doğru yerde erdemi ortaya çıkaracaklardır. Bu erdeme sahip bir öğretmen, bir konuyu tartışmalı olarak sınıflandırmadan önce öğrencilerinin bilgi, tutum ve ihtiyaçlarını, aynı şekilde öğrencilerinin sahip oldukları bu özellikler dahilinde kullanacağı kriteri seçecektir. Öğrencilerin tutum ve inançlarına göre bir konuyu sınıflandırmada kullanacağı kriteri değiştirebilir. Örneğin; epistemik kriterden politik kriterlere geçebilir.

Bir diğer önemli erdem ise epistemik rehberlik erdemidir. Epistemik rehberlik erdemine sahip bir kişi, diğer kişilerin epistemik iyilerini artırmak ve geliştirmek niyeti ve amacından hareketle, kişilerin karar vermelerine yardım önerme eğilimini içerir (Byerly, 2021). Bu erdeme sahip kişiler, karşısındaki kişiler araştırmalarında epistemik iyileri elde ettiklerinde mutlu, ulaşamadıklarında ise üzüntü duyarlar. Tıpkı diğer entelektüel erdemler gibi epistemik rehberlik erdemi de bazı duyuşsal ve bilişsel yönler içerir. Epistemik rehberlik erdemi, entelektüel yardımseverlik erdemine bağlı olmak ile birlikte, motivasyonel içeriğini de ondan almaktadır. Bu kişiler için, başkalarının araştırmalarına yönelik yardımları, dışsal veya araşsal bir değere yol açmasından ötürü değil, kendi içinde içsel bir değere sahip olduğu için değerlidir. Bilişsel yönü ise, başkalarının araştırma ve soruşturmalarında nasıl bir yardım verileceğine yönelik kişinin kavrayış ve bilgi sahibi olmasını içerir. Aynı şekilde bu erdeme sahip olan kişiler, bilişsel yardımı karşısındaki kişinin soruşturma ve araştırmasına uygun hale getirme beceri ve bilgisine sahiptir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir öğretmenin özellikle tartışmalı konuların öğretilmesi sürecinde epistemik rehberlik erdemine sahip olması oldukça önemlidir. Öğrencilerin, öğretmenleri tarafından sınıfa sunulan tartışmalı konulara yönelik araştırmalarında birbirlerinden farklı yanlar içerecektir. Epistemik rehberlik erdemine sahip olan öğretmen, öğrencilerin araştırmalarında onlara uygun olan yardımı sunacak ve onların bu konuda bilgi, doğruluk, kavrama gibi epistemik iyilere ulaşmasını sağlayacaktır. Örneğin bir öğrencisine veya bir sınıfta tartışılan konunun bir noktasına dikkat çekerek sağlayabilecekken, bir başka öğrenci veya sınıf için ise konu üzerinden bir bilgiyi öğrencilerine sunmayarak bunu gerçekleştirebilecektir. Epistemik rehberliğe sahip öğretmen, Aristo (2020)'nin da dile getirdiği gibi, doğru zamanda doğru şekilde davranacaktır.

Entelektüel erdemleri ortaya çıkarmak hiç de kolay değildir. Aristo'nun dile getirdiği gibi bu büyük ölçüde eğitim ve iyi yetiştirmeye bağlıdır. Fakat özellikle öğretmen yetiştirme programlarında entelektüel erdemlere yer verilmesi, öğretmenlerin bu konuda bilgilendirilmesi ve en önemlisi erdemleri ortaya çıkaracakları ortam ve imkanların yaratılması oldukça önemlidir. Bunun için hangi erdemlerin onlardan neyi talep ettiğini bilmeleri gerekmektedir. Öğretmen eğitimi programlarında, özellikle felsefe derslerinde, erdemlerin bilgi boyutunun yer alması oldukça önemlidir. Aynı şekilde edindiklerini davranış boyutuna taşıyacak aktivitelere yer verilmesi de çok önemlidir.

Bu noktada yaratıcı drama gibi uygulamalı derslerin entelektüel ve ahlaki erdemlerin içselleştirmesi için oldukça önemli bir yeri vardır. İlgili teorik ve uygulamalı dersler birbiri ile

ilişkilendirilerek işlendiğinde istenen verim daha çok alınacaktır. Öte yandan öğretmenlerin sınıflarında tartışmalı bir konunun statüsünü sınıflandırırken tek bir kriterle dayanmaları belli sakıncalar doğurabilir. Bunun yerine öncelikle bu çalışmada tartışılan kriterler öğretmenler tarafından tartışmaları konular seçilirken kriter olarak kullanılabilir ve bir tartışmalı konu birden çok kriteri gerektirebilir. Bu nedenle birçok durum ve konuda ortaya konulan kriterler birbirlerini destekleyecektir, öte yandan edindikleri erdemler içinde buldukları ortam özelinde öğretmenlerin doğru kriteri seçmelerine yardımcı olacaktır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Ercenk Hamarat
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Ercenk Hamarat
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Archard, D. (1998). How Should We Teach Sex?. *Journal of Philosophy of Education*, 32(3), 437-49.
- Aristoteles (2020). *Nikomakhos'a Etik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Aynuz, A. ve Memişoğlu, H. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tartışmalı Konular ve Öğretimine Yönelik Görüşleri. *The Journal of Academic Social Sciences Studies*, 15(89), 1-20.
- Bezalel, G. Y. (2020). Moral Dumbfounding: Moral Foundations Theory for the Classroom. *Theory and Research in Education*, 18(2), 191-210.
- Byerly, T. R. (2021). *Intellectual Dependability: A Virtue Theory of the Epistemic and Educational Ideal*. New York: Routledge Publications.
- Chambers, D. (2018). Why We Owe It to Students to Take Partisan Stands: A Response to Levinson and Reid. *On Education: Journal for Research and Debate*, 1(1), 1-4.
- Dearden, R. F. (1981) Controversial Issues and the Curriculum, *Journal of Curriculum Studies*, 13(1), 37-44.
- Hand, M. (2007). Should We Teach Homosexuality as a Controversial Issue?. *Theory and Research in Education*, 5(1), 69-86.
- Hand, M. (2008). What Should We Teach as Controversial? A Defense of the Epistemic Criterion. *Educational Theory*, 58(2), 213-228.
- Hand, M. (2014a). Religion, Reason, and Non-directive Teaching: a Reply to Trevor Cooling. *Journal of Beliefs and Values*, 35(1), 79-85.
- Hand, M. (2014b). Afterwords: Response to Warnick and Smith. *Educational Theory*, 64(4), 425-426.
- Hess, D. (2009). *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion*. New York: Routledge Publications.
- Journell, W. (2017). Framing Controversial Identity Issues in Schools: The Case of HB2, Bathroom Equity, and Transgender Students. *Equity and Excellence in Education*, 50(4), 339-354.
- Kaya, R. ve Günal, H. (2016). Tarih Öğretmenlerinin Tartışmalı ve Hassas Konuların Öğretimi Sırasında Yaşadıkları Çekince ve Sorunlar (Erzurum Örneği). *Turkish History Education Journal*, 5(1), 44-73.
- Kymlicka, W. (1989). Liberal Individualism and Liberal Neutrality. *Ethics*, 99(4), 883-905.
- Levinson, M. ve Reid, E. (2019). Polarization, Partisanship, and Civic Education. (Ed. M. Macleod ve C. Tappolet). *Philosophical Perspectives on Moral and Civic Education* İçinde (s. 86-112). New York: Routledge Publications.
- Lippe, M. V. D. (2021). Teaching Controversial Issues in RE: the Case of Ritual Circumcision. *British Journal of Religious Education*, 43(4), 400-410.
- Nelson, R. (2019). Racism in Science: The Taint That Lingers. *Nature*, 570: 440-441.
- Peter, G. (1984). Another Look at Controversial Issues and the Curriculum. *Journal of Curriculum Studies*, 16(4), 379-385.
- Saini, A. (2019, 18 Mayıs). Why Race Science is on the Rise Again. Erişim tarihi: 15 Eylül 2022, <https://www.theguardian.com/books/2019/may/18/race-science-on-the-rise-angela-saini>
- Tillson, J. (2017). When to Teach for Belief: A Tempered Defense of the Epistemic Criterion. *Educational Theory*, 67(2), 173-191.
- Tillson, J. (2019). *Children, Religion and the Ethics of Influence*. London: Bloomsbury Publishing.
- Trevor, C. (2012). What is a Controversial Issue? Implications for the Treatment of Religious Beliefs in Education. *Journal of Beliefs & Values*, 33(2), 169-181.
- Uğurlu, N. B. ve Doğan, A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının ve Akademisyenlerinin Tartışmalı Konuların Öğretimi ile İlgili Görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 219-237.
- Warnick, B. R. ve Smith, D. S. (2014). The Controversy over Controversies: A Plea for Flexability and for

- “Soft Directive” Teaching. *Educational Theory*, 64(3), 227-244.
- Wenar, L. (2021, 12 Nisan). John Rawls. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim tarihi: 17 Eylöl 2022, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/rawls/>
- Yazıcı, S. ve Seçgin, F. (2010). Tartışmalı Konular ve Öğretimine İlişkin Bir alışma. *Journal of International Social Research*, 3(12), 488-501.
- Yılmaz, K. (2012). Tartışmalı ve Tabu Konuların İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 201-225.

Öğretim Liderliği Üzerine Kavramsal Bir İnceleme*

Öğr. Gör. Dr. Başak Coşkun

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0042-7130>

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ofisi, Nevşehir – TÜRKİYE

Dr. Sevdâ Katıtaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3512-6677>

Öğretmen , Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.10.2022

Kabul: 18.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Okul

Okul Müdürü

Liderlik

Öğretim Liderliği

Öğretim Liderliği Modelleri

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65895>

Öz

Bu çalışmada öğretim liderliği tanımı, boyutları ve öğretim liderliği araştırmaları teorik olarak incelenerek öğretim liderliği alanyazınının bir resmini sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda, uzun bir geçmişe sahip olan öğretim liderliği konusunda güncel yaklaşımlarla kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Kavramın ve üzerine yapılan araştırmaların yeniden değerlendirilmesi sağlanarak alana katkı sunması hedeflenmiştir. Öğretim liderliği kavramı 1950'lerde kullanılmaya başlayan bir liderlik türü olmakla birlikte 1970'lerde popüler olmaya başlamış ve kavramsal olarak 1980'lerde tanımlanmıştır. Tanımı ve boyutları üzerinde görüş birliği olmasa da öğretim liderliğinin eğitim örgütlerinin yönetimine özgü, okulun esas işi olan öğrenme ve öğretme süreçlerine odaklanmış bir liderlik türü olduğunu söylemek mümkündür. Öğretim liderliğini modellerle açıklamaya çalışan araştırmacılar öğretim liderliğinin misyon ve vizyon belirleme, program ve öğretimin yönetimi, etkili okul ikliminin kurulması gibi boyutları kapsayan bir kavram olduğunu öne sürmüştür. Öğretim liderliği sergilemenin bazı etmenlerle sınırlanabileceği düşünülmektedir. Bu etmenler bölge özellikleri, kişisel özellikler ve diğer dış unsurlar olarak sınıflandırılmıştır. Öğretim liderliği araştırmalarının gerek öğrenciler gerek öğretmenler ve gerek okul örgütü üzerindeki etkileri, öğretim liderliğini etkileyen unsurlar ve öğretim liderliğinin bugün evrildiği yer gibi geniş bir konu alanına yayıldığı gözlenmiştir. Okul müdürlerine öğretim liderliği becerilerini geliştirecek eğitim almaları ve liderliği öğretmenlerle paylaşımları önerilmiştir. Bu bağlamda, araştırmacıların ise öğretim liderliğinin öğrenci başarısını ne şekilde etkilediğini inceleyen uzamsal çalışmalar yapmaları yararlı olacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Coşkun, B. ve Katıtaş, S. (2022). Öğretim Liderliği Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 17-36.

*A Conceptual Examination of Instructional Leadership**

Lect. Dr. Başak Coşkun

Nevsehir Hacı Bektaş Veli University, International Relations Office, Nevsehir – TURKEY

Dr. Sevda Kattıtaş

Teacher, Ministry of National Education, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 23.10.2022

Accepted: 18.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

School

School Principal

Leadership

Instructional Leadership

Instructional Leadership Models

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65895>

Abstract

In this study it was aimed to present a picture of instructional leadership literature by examining the instructional leadership definitions, dimensions, and research. In this regard, an attempt had been made to develop a conceptual framework with existing approaches to instructional leadership, which had a long history. It was intended to contribute to the field by reassessing the concept and associated research. Although it was first used in 1950s, instructional leadership became popular in 1970s and was defined in 1980s. There is a consensus neither on the definition nor the dimensions of instructional leadership. Yet in a general sense it can be defined as a leadership type which is specific to educational management and focuses on the main role of schools that is, teaching and learning processes. The researchers trying to explain instructional leadership with models argue that instructional leadership concept includes defining mission and vision, management of program and teaching, creating a positive school climate. It is argued that instructional leadership can be hindered by factors such as local features of schools, personal characteristics of school principals, and other external factors. The research subjects about instructional leadership show a great variety ranging from its effect on students, teachers, and school, antecedents of it, and the current situation of instructional leadership. It can be recommended to school principals to improve their instructional leadership skills with training and to distribute leadership to their fellow teachers. In this context, the researchers can focus on the longitudinal effects of instructional leadership on student success.

GİRİŞ

Günümüzde toplumların eğitimden beklentileri oldukça yüksektir ve bu beklentiler her geçen gün yükselmektedir. Beklentilerin yükselmesiyle ve hızlı değişimlerin etkisiyle okullara yeni roller ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bu yeni roller ve sorumlulukların okuldaki tüm çalışanların görevlerini değiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, bir zamanlar sadece sahip olduğu bilgiyi öğrenciye aktarmakla yükümlü olan öğretmenler, bugün farklı özelliklere sahip tüm öğrencilerin öğrenmesini sağlayabilme sorumluluğunu taşımaktadırlar. Benzer şekilde okul müdürlerinin de sadece evrak işleriyle ve disiplinle uğraştıkları zamanların oldukça geride kaldığını söylemek yanlış olmaz. Günümüzde okul müdürlerinin sadece yöneticilik rollerini gerçekleştirmesi eğitimden beklentileri karşılamamaktadır. Bu nedenle eğitim, öğretim ve öğretmen kavramları gibi okul müdürü kavramı üzerinde de durulmakta ve okul müdürünün rolleri yeniden tanımlanmaktadır.

Uzun bir süredir sadece öğretmenin değil okul müdürünün de başarıya ulaşmada anahtar rol oynadığı kabul edilmektedir (Allensworth ve Hart, 2018). Okul başarısı üzerinde etkili olan bu anahtarın öğretim liderliği olduğu söylenebilir. Öğretim liderliği, eğitim örgütlerine özgü bir liderlik yaklaşımı olarak ortaya çıkmış; üzerine yapılan çalışmalarla okul müdürlerinin okulu etkili bir biçimde nasıl yönetebileceği sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. 70'lerin sonlarında tanımlanmaya başlanmış ve üzerine hatırı sayılır bir araştırma birikimi olsa da güncel araştırmalarla birlikte öğretim liderliği alanyazının geldiği noktayı incelemek önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmada öğretim liderliği kavramı, öğretim liderlerinin özellikleri, öğretim liderliği modelleri, öğretim liderliğini sınırlayan etkenler ve öğretim liderliği araştırmaları konularına yer verilerek ilgili alana katkı sağlamak amaçlanmıştır. Alanyazında kavramın "öğretim liderliği" ve "öğretimsel liderlik" şekillerinde birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir, bu çalışmada öğretim liderliği kavramı tercih edilmiştir.

ÖĞRETİM LİDERLİĞİ KAVRAMI

Bir liderlik türü olarak öğretim liderliğinin ortaya çıkışı 1950'lerde okul müdürü davranışlarının öğrenme üzerine etkilerini inceleyen çalışmalara dayanmaktadır (Lee, Hallinger ve Walker, 2012). Ancak 1970'lerdeki etkili okul çalışmalarına kadar sınıf içindeki öğretim süreci ve okul yönetimi birbirinden ayrı algılanmış ve yorumlanmış, yalnızca öğretmenlerin performansı öğrenme ve öğretim faaliyetlerinin başarısıyla ilişkilendirilmiş, müdürlerden öğretim faaliyetleri dışındaki yönetsel görevleri yürütmeleri beklenmiştir (Hallinger, 2012).

Coleman ve diğerleri (1966) ile Jencks ve diğerlerinin (1967) okul niteliğinin öğrenci başarısı üzerinde çok az etkisi olduğunu savunan çalışmalarına bir tepki olarak gelişen etkili okul hareketiyle birlikte dikkatler eğitimin içeriğine ve bu içeriğin en etkili biçimde öğrencilere kazandırılmasına yöneltilmiştir (Akt. Balcı, 2013). Öğrenciler için daha yüksek öğrenim standartları belirlenmiş, okullar öğrencilere bu becerileri en etkili şekilde kazandıracak biçimde tasarlanmaya başlanmış ve okul müdürlerinin bu süreçteki rolleri tanımlanmıştır (Knapp ve Feldman, 2012). Etkili okul hareketi araştırmalarında, etkili okullar etkili olmayan okullarla karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma sonucunda etkili okulların sahip olduğu özellikler sıralanmıştır (Edmonds, 1979; Lezotte, 1991). Lezotte'ye (1991) göre etkili okulların yedi bileşeni; (1) öğretim liderliği, (2) açık ve odaklanmış misyon, (3) güvenli ve düzenli çevre, (4) yüksek beklentilerin hissedildiği iklim, (5) öğrencilerin ilerlemelerinin sıklıkla gözlenmesi, (6) olumlu ev-okul ilişkileri ve (7) tüm öğrenciler için öğrenme fırsatlarıdır. Etkili okullar konusunda yürütülen araştırmalarda bu okulların hemen hepsinin güçlü öğretim liderleri tarafından yönetildiği görülmüştür (Edmonds, 1979; Edmonds ve Frederiksen, 1979; Lezotte, 1991).

Okul liderliği okulların etkililiğini, okulda sunulan eğitim ve öğretimin niteliğini, dolaylı olarak da öğrenme çıktılarını etkilemektedir (Hallinger, 1985). Başka bir deyişle okul müdürünün öğrenmeyi doğrudan etkilemesi çok mümkün olmadığı için bu etki dolaylı biçimlerle gerçekleşir (Bellibaş ve

Gedik, 2014). Öğretim liderliği araştırmalarında öğrenci başarısı üzerindeki okulla ilgili etmenlerin toplam etkisinin dörtte birini okul liderliği açıklamaktadır (Leithwood, Louis, Wahlstrom, Anderson, Mascall ve Gordon, 2010). Güçlü ve Özden'e (2000) göre öğretim liderliği okul yöneticisinin klasik rol ve liderlik anlayışını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Eski liderlik yaklaşımlarında okul yöneticisinin bir takım yönetsel rolleri ön plana çıkarırken, öğretim liderliğinde öğretimi geliştirme rolü ağırlık kazanmıştır. Öğretim liderliğini diğer liderlik türlerinden ayıran en önemli özellik, hiç kuşkusuz öğretme ve öğrenme süreçleri üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Bir başka ifadeyle, öğretim liderliği öğrenciler, öğretmenler ve öğretim programlarının yer aldığı öğretim süreçleriyle ilişkili olan bir liderliktir (Gümüşeli, 1996) ve bu liderlik yaklaşımını diğer liderlik türlerinden ayıran en önemli yönü, okuldaki öğrenme-öğretme süreçleri üzerine yoğunlaşmış olmasıdır (Şişman, 2012).

Öğretim liderliği 1950'lerde konuşulmaya başlansa da 1980'li yıllara kadar kapsamlı bir tanımı yapılmamıştır. 1980'li yılların başlarında öğretim liderliği modellerin geliştirilmesiyle tanımı, boyutları ve alt boyutların ortaya koyulmuştur (Bellibaş ve Gedik, 2014). Bu kapsamda, De Bevoise'ye göre (1984) öğretim liderliği okulun öğrenci başarısını arttırmak için müdürün kendisinin bizzat gösterdiği ya da başkaları tarafından gösterilmesini sağladığı davranışlardır (Akt. Şişman, 2012). Hallinger ve Murphy (1985) öğretim liderliğini, eğitim programı, akademik başarı ve öğretim süreci ile ilgili etkinlikleri merkeze alan, okullara özgü bir liderlik yaklaşımı olarak tanımlamıştır. Burnett ve Pankake (1990) okulun eğitsel amaçlarının gerçekleştirilmesi için öğretim kadrosunun gizil gücünü ortaya çıkarabilme ve bunu okul süreçleri içerisinde sürdürme biçiminde bir tanımlama yaparken, Şişman (2012) okul müdürü, öğretmen ve denetçilerin, okulla ilgili bireyleri ve durumları etkilemede kullandıkları güç ve davranışlar bütünüyle açıklamıştır. Genel olarak öğretim liderliği okulda öğretme ve öğrenmeyi destekleyen ve güçlendiren ve bunlara bir uyum getiren okul müdürleri ve diğer okul liderlerinin uyguladığı stratejiler ve eylemlerdir (Hallinger ve Wang, 2015).

Öğretim liderliğinin farklı araştırmacılar tarafından yapılan farklı tanımlamalarının olduğu görülmektedir. Nitekim etkili okul hareketinden öğretim liderinin kim olduğu, okulunu etkili hale getirmek için neyi nasıl yapması gerektiğine, yapması gerekenlerin duruma göre değişip değişmeyeceğine dair bir fikir birliğine varılamamıştır (Hallinger, 2005). Ancak mevcut tanımlardan yola çıkarak öğretim liderliğinin eğitim örgütlerinin yönetimine özgü, okulun esas işi olan öğrenme ve öğretme süreçlerine odaklanmış bir liderlik türü olduğunu söylemek mümkündür. Öğretim liderliğini daha iyi açıklayabilmek için öğretim liderlerinin taşıdığı özellikleri ve öğretim liderliği modellerini incelemekte fayda vardır.

ÖĞRETİM LİDERLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Okuldaki öğretimi geliştirmek durumunda olan bir öğretim liderinin, bu rolü başarıyla yerine getirebilmesi için bazı özelliklere ve becerilere sahip olması gerekmektedir. Jenkins (1984) öğretim liderinin uzmanlığa dayanarak eğitim ve öğretim görevlerini yerine getirebilen, yönetim süreçlerini etkili bir şekilde yürütebilen, etkili iletişim kurabilen ve örgüt kültürünü oluşturan bir lider olduğunu ifade etmiştir (Akt. McEwan, 2002). Glickman'ın (1990) çalışmalarından yararlanan Alig-Mielcarek (2003) etkili öğretim liderinin sahip olması gereken özellikleri temel bilgi alanları, yapmaları gereken görevlerle ilgili yeterlikler ve kişisel beceriler olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Temel bilgi alanları bakımından öğretim lideri, etkili okul literatürü, eğitim felsefesi, yönetsel gelişim, değişim kuramları, müfredat kuramları hakkında temel bilgi altyapısına sahip olmalıdır. Öğretim liderinde bulunması gereken görevle ilgili yeterlikler, öğretim denetimi ve değerlendirme, müfredat ve personel geliştirme, grup geliştirme, eylem araştırması yapabilme ve olumlu okul iklimi oluşturma yeterlikleridir. İletişim, karar verme, problem çözme, çatışma yönetimi, değerlendirme, planlama, gözlem yapma becerileri ve teknik beceriler ise öğretim liderinin kişisel beceriler alanında sahip olması

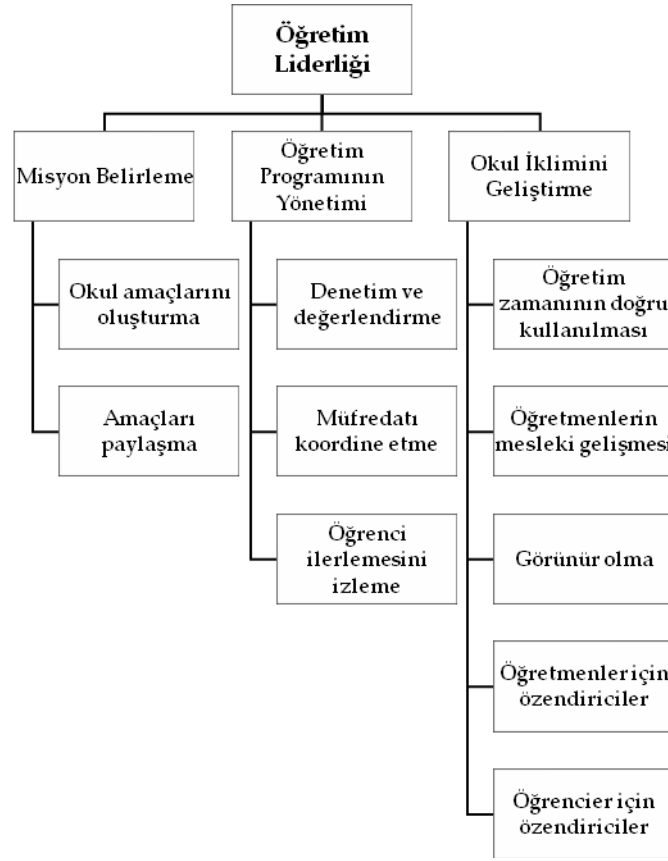
gereken yeterlikleri arasında bulunmaktadır. Chell (1995) ise öğretim liderinin vizyon sahibi olma, vizyonu davranışa dönüştürme, destekleyici bir ortam oluşturma, okulda işlerin nasıl işlediğini bilme ve bilgiyi harekete geçirme şeklinde beş genel özelliği olduğunu belirtmiştir (Akt. Özdemir ve Sezgin, 2002). Martin (2018) yüksek performans sergileyen altı Hristiyan okulunu incelediği araştırmasında Hallinger'ın (1990) öğretim liderliği modelinin özellikle üç alanında – olumlu okul iklimi yaratmak, öğretim programını yönetmek ve okulun misyonunu tanımlamak - başarılı olduklarını gözlemiştir.

Niece'in (1983) öğretmenlerle yaptığı nitel çalışmasında da etkin öğretim liderlerinin üç ortak özelliğe sahip oldukları ortaya koyulmuştur. Bu liderlerin insan yönelimli ve etkileşimli kişiler olduğu, diğer müdürlerle bağlantı ağlarında hareket ettikleri ve öğretmenlerine mentörlük yaptıkları belirtilmiştir (Akt. McEwan, 2002). Daresh'e (1991) göre öğretim liderlerinin proaktif liderlik özellikleri de sergilemeleri gerekmektedir. Proaktif liderlik özellikleri ise kişisel inanışların farkında olma, örgütleri anlama, öğretim liderliğini sürekli devam eden bir süreç olarak görme, farklı bakış açlarına duyarlılık gösterme, kişisel davranışlarda tutarlılık gösterme ve insanları anlama yeteneğine sahip olma şeklinde beş başlık altında sıralanmıştır. Öğretim lideri öncelikle öğretim konusunda kendi felsefesinin ne olduğunu bilmelidir çünkü okul liderinin kendi inanışları okulu nasıl yönettiğini etkilemektedir. Okul lideri yanlış inanışlara sahipse bunları değiştirmek için kendi felsefesi ve inanışlarının üzerinde durmalıdır. Öğretim liderinin örgütleri de anlaması gereklidir çünkü genelde örgüt dinamiklerini ve özelde okul örgütü dinamiklerini iyi anlamak, iyi yönetim için gerekliliktir. Okul müdürleri öğretim liderliğinin devam eden bir süreç olduğunun farkında olmalıdır. Nitekim öğretim liderliği her gün sergilenmesi gereken davranışları içermektedir. Okul müdürlerinin öğretmenler başta olmak üzere tüm okul paydaşlarını karar sürecine katması ve bunun için alternatif görüşlere kapalı olmamaları gerekmektedir. Kısaca okul müdürleri tüm süreçlerde öncelikle kendi davranışlarında tutarlılık göstererek başkaları için model oluşturmalıdır.

Bu özellikler incelendiğinde öğretim liderlerinin genel anlamda örgütlerdeki işleyiş hakkında ve özelde eğitim örgütleri alanında gerekli bilgiye; müfredat geliştirme, denetim ve değerlendirme gibi eğitim-öğretim süreçlerinin yönetimiyle ilgili yeterliklere ve etkili iletişim, çatışma yönetimi gibi iyi bir yöneticinin sahip olması gereken kişisel özelliklere sahip liderler olduğu söylenebilir. Öğretim liderlerinin sahip olması gereken özellikler sıralandığında öğretim liderliği asla erişilemeyecek bir mükemmellik gibi görülebilir. Ancak öğretim liderliğine dair modeller, öğretim liderinin yapması gerekenleri bütünleştirerek yol gösterici olmaktadır.

ÖĞRETİM LİDERLİĞİ MODELLERİ

Öğretim liderliğinin tanımında olduğu gibi hangi davranışları sergilemesi gerektiğine dair oluşturulan modellerde de bir görüş birliği yoktur. Ancak 1980'lerden sonra üretilen bu modellerle öğretim liderliğini oluşturan davranışlar somutlaştırılmıştır (Hallinger, 2012). Bu modellerden bazıları kuramsal bazılarıysa deneysel yaklaşımlarla üretilmiştir. Öğretim liderliğiyle ilgili üretilen modellerden en çok bilinenin Hallinger ve Murphy'nin 1985 yılında on ilköğretim okulunda çoklu veri toplama araçlarıyla yaptıkları çalışmaları ve etkili okul alan yazını kullanarak geliştirdikleri öğretim liderliği modeli olduğu söylenebilir. Araştırmacılar öğretim liderliğinin üç boyut ve on göstergeden (alt boyut) oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Bu üç boyut misyon belirleme, öğretim programının yönetimi ve okul iklimini geliştirme şeklinde sıralanmıştır. Bu modelin boyut ve göstergeleri Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Öğretim Liderliğinin Boyutları ve Göstergeleri

Kaynak. Hallinger ve Murphy, 1985

Miyon Belirleme. Şekil 1’de görüldüğü üzere okul misyonunu belirleme boyutunun okulun amaçlarını oluşturma ve paydaşlara iletme göstergeleri bulunmaktadır. Okul müdürünün örgütsel amaçları veliler ve çalışanlarla birlikte belirlemesi gerekmektedir. Amaçlar belirlendikten sonra çalışanlar, veliler ve öğrencilere iletilmelidir. El kitapları, toplantılar, okul törenleri, öğrenciler ve çalışanlarla sohbetler, duyuru panoları ve veli toplantıları gibi formal ve informal iletişim kanalları kullanılarak okul amaçları paylaşılabilir (Hallinger ve Murphy, 1985).

Öğretim Programının Yönetimi. Okul programını planlama ve uygulama konusunda alan öğretmenleriyle görüşmek önemlidir. Bu boyutun göstergelerinden biri olan denetim ve değerlendirme, öğretmenlere öğretim desteği sağlamak, informal sınıf ziyaretleri gerçekleştirmek ve öğrenci gelişimini izlemek etkinliklerini kapsamaktadır. Müfredatı koordine etmekle, okul müdürünün müfredatın uygulamasında öğretmenler arasında ve müfredatla hedefler arasında uyumu sağlaması kastedilmektedir. Öğrencilerin kaydettiği ilerleme ise test sonuçları, öğretimin gözlenmesi vb. etkinliklerle oluşturulan amaçlara doğru ilerlemenin izlenmesi anlamına gelmektedir (Hallinger ve Murphy, 1985).

Okul İklimi Geliştirme. Okul iklimi geliştirme boyutunda diğer boyutlara nazaran daha fazla gösterge olduğu görülmektedir. Okul iklimini geliştirmek için çeşitli araçlara başvurmak ve çaba sarf etmek gerektiği söylenebilir. Hallinger ve Murphy’ye (1985) göre bu boyutta okul müdürünün okul iklimini geliştirmek için yapacağı etkinlikler genelde okul iklimini dolaylı yoldan etkileyen etkinliklerdir. Okul müdürleri akademik başarı ve üretken çabayı destekleyecek ödüllendirme sistemi

oluşturarak öğrencilerin ve öğretmenlerin tutumlarını etkileyebilirler, anlaşılır ve açık performans standartları oluşturarak, öğretim zamanının doğru kullanılmasını sağlayarak ve öğretmen geliştirme programlarını uygulayarak okulda öğrenme odaklı ve olumlu bir okul iklimi yaratabilirler.

Murphy'nin 1990 yılında etkili okul, okul geliştirme ve örgütsel değişme alanlarındaki kuramsal temeller üzerine yaptığı çalışmayla oluşturduğu öğretim liderliği modelinde ise dört alt boyut bulunmaktadır. Bu modelde öğretim liderliğinin boyutları misyon ve amaç geliştirme, öğretim sürecini yönetme, akademik öğrenme iklimini geliştirme ve destekleyici çalışma ortamı oluşturma olarak sıralanmıştır. Bu dört boyutun altında 16 alt boyut bulunmaktadır. Murphy'nin (1990) geliştirdiği modelin boyutları ve alt boyutlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Öğretim Liderliği Boyutları

Misyon ve Amaç Geliştirme	Öğretim Sürecini Yönetme	Akademik Öğrenme İklimini Geliştirme	Destekleyici Çalışma Ortamı Oluşturma
<ul style="list-style-type: none"> • okul amaçlarını oluşturma • okul amaçlarını paylaşma 	<ul style="list-style-type: none"> • itelikli öğretimi destekleme • öğretim denetimi ve değerlendirme • öğretim zamanı oluşturma ve doğru kullanılmasını sağlama • müfredat koordinasyonu • öğrenci ilerlemesini izleme 	<ul style="list-style-type: none"> • olumlu beklentiler ve standartlar oluşturma • örnek olma • öğretmen ve öğrenciler için teşvikler oluşturma • öğretmenleri mesleki açıdan geliştirme 	<ul style="list-style-type: none"> • güvenli ve düzenli bir öğretim ortamı oluşturma • öğrenci katılımını sağlama • çalışanlar arasında işbirliği ve uyumu geliştirme • okulun amaçlarını destekleyecek okul dışı kaynakları tedarik etme • okul ve okul arasındaki bağları güçlendirme

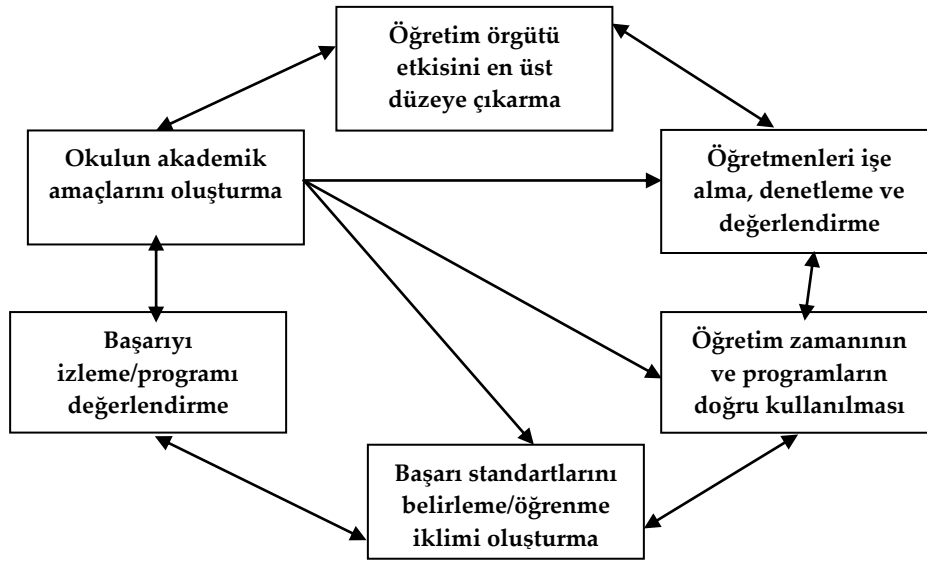
Kaynak. Murphy, 1990

Misyon ve amaç geliştirme, ortak bir vizyon doğrultusunda okul toplumunca paylaşılan bir amaç yaratılması için önemlidir. Amaçlar geliştirilirken bütün öğrencilerin başarılı olabileceğine vurgu yapmak, okulun geçmiş ve şimdiki öğrencilerine ait verileri kullanmak ve çalışanları amaç belirleme sürecine dahil etmek önemlidir (Murphy, 1990). Hallinger ve Murphy'nin (1985) boyutlarında olduğu gibi bu modelde de misyonun ve amaçların paylaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Öğretim liderliğinin bir diğer boyutu olan öğretim sürecini yönetme boyutunda okul müdürü öğrenme ve öğretme süreçleriyle ilgili öneriler ve dönütler sağlayarak nitelikli öğretimin gelişmesine yardımcı olmakta ve öğretim zamanının doğru kullanılmasını sağlamaktadır. Bu boyutta okul müdürünün devletin veya eyaletin standartlarıyla, değerlendirme yöntemleriyle ve müfredatıyla okul programını uyumlu hale getirmesinin gerekliliğine değinilmektedir (Murphy, 1990).

Akademik öğrenme ortamı oluşturmayla müdürün öğretmen, öğrenci ve velilerin normlarını, değerlerini ve tutumlarını değiştirebileceği belirtilmiştir. Okul müdürü, olumlu beklenti ve

standartlar oluşturarak, görünür olarak, öğretmen ve öğrenciler için teşvikler sağlayarak ve öğretmenleri mesleki açıdan geliştirerek öğretim ve öğrenmeye odaklanmış bir ortam yaratabilir. Son boyut olan destekleyici çalışma ortamı oluşturma boyutunda ise okul müdürlerinin öğretim ve öğrenme süreçlerini kolaylaştıran örgütsel yapılanma ve süreçler kurması, öğrenci katılımını desteklemek için fırsatlar sunması, çalışanların işbirliği ve uyum içinde çalışmalarını sağlayacak ortamları oluşturması, okul amaçlarına yönelik dış kaynakları bulması ve ev ile okul arasındaki ilişkileri güçlendirecek adımları atması gerektiği belirtilmiştir (Murphy, 1990).

Öğretim liderliği alanyazınında sıkça karşılaşılan bir diğer model ise Weber'in (1996) öğretim liderliği modelidir. Murphy (1990) gibi Weber'in (1996) de modeli etkili okul araştırmaları üzerine kurulmuştur. Modelin ilk şekli Weber'in 1987 yılında Kuzey Merkez Bölgesi Eğitim Laboratuvarı için hazırladığı çalışma için oluşturulmuştur. Bu ilk versiyonda altı boyutlu bir model geliştirilmiştir. Bu boyutlar okulun akademik amaçlarını oluşturma, öğretimsel örgüt etkisini en üst düzeye çıkarma, öğretmenleri işe alma, denetleme ve değerlendirme, öğretim zamanının ve programların doğru kullanılmasını sağlama, başarı standartlarını belirleme, öğrenme iklimi oluşturma ve son olarak başarıyı izleme ve programı değerlendirme şeklinde sıralanmaktadır. Weber'in (1987) öğretim liderliği modeli Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: Öğretim Liderliğinin Boyutları ve Boyutlar Arası İlişkiler
Kaynak. Weber, 1987

Bu modelde dikkat çeken noktalardan biri boyutlar arasındaki ilişkilere dir. Şekil 2'de görüldüğü gibi boyutlar birbirini etkilemekte ve birbirinden etkilenmektedir. Özellikle öğretmen istihdamı, denetimi ve değerlendirmesi, öğretim zamanının doğru kullanılması, başarı standartlarının oluşturulması için yapılacaklar okulun akademik amaçlarına göre şekillendirilmektedir (Weber, 1987).

Weber'in (1996) daha sonra oluşturduğu model okul misyonunun oluşturulması, öğretim ve müfredat yönetimi, okulda olumlu bir öğrenme ortamının oluşturulması, öğretimin gözlemlenmesi ve geliştirilmesi ve öğretim programının değerlendirmesi olmak üzere beş boyuttan oluşturulmuştur. Okul misyonu oluşturma süreci açık ve dürüst bir yaklaşım gerektirmektedir. Süreç, sürekli koordinasyon ve yansıtıcı düşünmenin de dâhil edilmesi gereken dinamik bir süreçtir. Okul müdürü tüm paydaşlara okulun değerleri ve okuldan beklentilerin ne olduğuna dair tartışma olanağı sağlamalıdır. Öğretim ve

müfredat yönetimi boyutu okul misyonunun belirlenmesi aşamasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu boyutta okul müdürü öğretim programını planlama, tasarlama, yönetme ve müfredatın etkililiği ile ilgili değerlendirmeleri başlatmakta ve katkıda bulunmaktadır. Bu boyutu başarılı bir biçimde gerçekleştirmek için okul müdürünün öğretim yöntemleri ve müfredat ile ilgili zengin bir bilgi donanımının olması önemlidir. Öğrencilerin öğrenmesini, okul yönetiminin, öğretmenlerin ve öğrencilerin öğrenmeyle ilgili sahip oldukları inanışlar, değerler ve tutumlar etkilemektedir. Bu yüzden okul müdürlerinin öğretim hedeflerini paylaşarak, yüksek performans beklentileri oluşturarak, açık disiplin beklentileri olan düzenli bir öğrenme ortamı yaratarak ve öğretmenlerin okula bağlılıklarını arttırarak olumlu bir öğrenme iklimi yaratmaları gerekmektedir (Weber, 1996).

Weber'e (1996) göre gözlemler mesleki etkileşim için fırsat yaratmaktadır. Ders gözlemleri hem gözlemci hem de gözlenene mesleki gelişme fırsatı sunmaktadır. Gözlem sürecinde her iki kişinin de mesleki gelişme için değerli kazanımlar sağladıkları karşılıklı bir iletişim ortamı oluşmaktadır. Okul müdürü öğretmenin yeterliklerini geliştirirken alandaki araştırmaları temel almalıdır. Okul müdürü öğrenci performansı ile ilgili amaçlara ulaşabilmek için öğretmenlere en iyi öğretim uygulamaları ve öğretim yöntemleri konusunda yardımcı olmalıdır. Okul müdürünün müfredat üzerinde sürekli değerlendirme yapması ve yakından takip etmesi, öğretmenlerin de öğrencilerin öğrenme düzeylerini sürekli olarak takip etmelerini ve gerekli tamamlamaları ve yenilemeleri gerçekleştirmelerini sağlayacaktır.

Alanyazında öğretim liderliğiyle ilgili başka modeller de mevcuttur. Bu modellerden bazıları genel bir fikir vermesi açısından Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğretim Liderliği Modelleri

Daresh ve Ching-Jen 1985	Jackson vd. 1987	Heck vd. 1990	Krug 1992	Şişman 2012
Okul kadrosunun geliştirilmesi	Okul amaçlarını ve standartlarını belirleme	Okul yönetimi	Okul misyonunun tanımlanması	Okulun amaçlarının belirlenmesi ve paylaşılması
Öğretmenlerin denetlenmesi ve değerlendirilmesi	Olumlu okul iklimi ve yüksek başarı beklentileri oluşturma	Okul iklimi	Program ve öğretimin yönetimi	Eğitim programı ve öğretimin yönetimi
Öğretimin kolaylaştırılması	Program ve öğretimin süreçlerinin yönetilmesi	Öğretimin örgütlenmesi	Öğretim denetimi ve değerlendirme	Öğretim süreci ve öğrencilerin değerlendirilmesi
Gereli kaynakların sağlanması	Okul üyeleri ve toplum arasında eşgüdüm ve destek sağlama		Öğrenci gelişiminin izlenmesi	Öğretmenlerin desteklenmesi ve geliştirilmesi
Öğrenci sorunlarının çözümü			Öğretim ikliminin geliştirilmesi	Düzenli öğretme-öğrenme çevresi ve iklimi oluşturma

Kaynak. Şişman, 2012'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2’de gösterilen öğretim liderliği modelleri incelendiğinde okul misyonu ya da amaçlarını belirleme gibi bazı boyutların farklı modellerdeki boyutlarla aynı olduğu bazı boyutların ise farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılığın sebebi liderlik araştırmalarındaki gelişmeler ışığında modellerin şekillenmesi olabilir. Bununla birlikte, bazı boyutların farklı şekilde isimlendirilmeleri ya da başka boyutlara dâhil edilmeleri ile boyutlar arasındaki farklılık açıklanabilir. Örneğin Daresh ve Ching-Jen’in (1985) boyutlandırmasında okul kadrosunun geliştirilmesi ve öğretmenlerin denetlenip değerlendirilmesi farklı boyutlar altında ele alınmıştır. Ancak bu durum farklı bir modelde, denetim ve değerlendirme alanındaki gelişmeler ışığında öğretmenlerin geliştirilmesi boyutu ile birlikte ele alınarak tek bir boyutla açıklanmıştır.

Öğretim liderliği batı dünyasında ortaya çıkmış ve modeller buna göre şekillenmiş görünmektedir. Diğer kültürlerde öğretim liderliğinin nasıl uygulanacağı veya boyutlarının ne olduğuna dair tartışmalar nispeten daha yenidir. Qian, Walker ve Li (2017) daha otokratik biçimde yönetilen Çin toplumu için geliştirdikleri modelde öğretim liderliğini altı bileşenle açıklamıştır. Yazarların geliştirdikleri modelin temelleri Tablo 3’te görülebilir.

Tablo 3: Qian, Walker ve Li’nin (2017) Çin için Öğretim Liderliği Birleşenleri

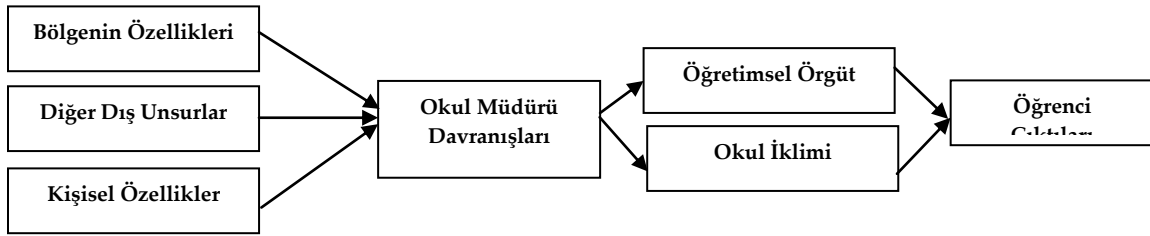
Ana boyut	Eylem		
Amaç ve yön belirlemek	Okul planı geliştirme	Okulun hedefleri ve planlarını paylaşma	
Öğretimi değerlendirmek ve denetlemek	Öğretimi denetleme ve değerlendirme	Öğrenci öğrenmesini denetleme	
Öğretmenlerle pozitif ve işbirlikçi ilişkiler kurmak	Okulu yeniden yapılandırma	Çalışan ilişkilerini geliştirme	Çalışanlara teşvikler sunma
Müfredatı düzenlemek	Müfredatı bütünleştirme	Okul temelli müfredatı geliştirme	
Öğretmen kapasitesini geliştirmek için mesleki gelişimi desteklemek	Araştırma temelli öğretmen gelişimini destekleme	Dışardan öğretimsel destek alma	
Öğrenmeyi desteklemek için dış paydaşlarla iletişimi güçlendirmek	Diğer okullarla ortaklık kurma	Bölge müfettişleriyle politika bağını koruma	Ebeveyn katılımını ve toplumsal desteği artırma

Tablo 3’te görüldüğü üzere Çin için geliştirilmiş öğretim liderliği modelinin birçok unsuru Amerika temelli modellerle örtüşse de, ülkenin yönetim biçimi ve eğitim sisteminin merkezîyetçi yapısının Çin için geliştirilen modelde etkili olduğu söylenebilir. Benzer model çalışmaları Malezya (Hallinger, Adams, Harris ve Jones, 2017) ve Vietnam (Hallinger, Walker, Nguyen, Truong ve Nguyen, 2017) gibi Asya ülkeleri için geliştirilmiştir, ancak farklı kültürlerde model geliştirme çalışmalarının sınırlı olduğu söylenebilir.

ÖĞRETİM LİDERLİĞİNİ SINIRLAYAN ETKENLER

Öğretim liderliğini gerçekte uygulamanın oldukça zor olduğunu savunan bakış açıları mevcuttur. Okulun öğrenci aldığı çevrenin sosyo-kültürel beklentileri ve alt sosyo-ekonomik toplumdaki gelen öğrencilerin sahip olduğu toplumsal ve ahlaki sorunlara daha fazla zaman ayrılması, yerel ve merkezi eğitim otoritelerinin eğitim standartları ve hesap verebilirlik çerçevesindeki baskıları, yöneticilerin liderlik rollerini daraltmasa bile oldukça sınırlandırmaktadır (Hausman, Nebeker, McCreary ve Donaldson, 2002).

Eğitim örgütleri açık örgütler olarak çevredeki dinamiklerden etkilenmektedirler. Nitekim Dwyer, Lee, Rowan ve Bossert (1983) beş okulda yürüttükleri çalışmalarında beş farklı öğretim liderliği modeli geliştirmişlerdir. Araştırmacılara göre öğretim liderliği herkese uyacak standart bir paket değildir. Araştırmacılar çalışmalarında farklı özelliklere sahip devlet okullarını incelemişler ve bu okullarda görev yapan müdürlerin öğretim liderliği davranışlarını oldukça farklı biçimlerde sergilediklerini ortaya koymuşlardır. Bu müdürlerin hikâyeleri, okulların örgütsel yapılarıyla etkileşen toplumun, bölgesel özelliklerin ve kişisel özelliklerin öğretim liderliği eylemlerini ve kararlarını ne şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda, öğretim liderliğini sınırlandıran etkenler Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: Öğretim Liderliğini Etkileyen Unsurlar

Kaynak. Dwyer vd., 1983

Şekil 2'de görüldüğü gibi okul müdürünün davranışlarını kendi kişisel özelliklerinin yanı sıra bölgenin özellikleri ve diğer dış unsurlar etkilemektedir. Bu etkilerle şekillenen okul müdürü davranışları, öğretimsel örgüt ve okul iklimini oluşturacak ve nihayetinde öğrenci çıktılarını bu süreçten etkileyecektir. Örneğin bir kasaba ortaokulu ile sosyoekonomik düzeyi iyi bir çevrede bulunan şehir ortaokulunun okul müdürleri öğretim liderliği davranışını aynı biçimde sergileyemeyeceklerdir. Şişman'a (2012) göre okul müdürlerinden beklenen liderlik davranışları toplumlar arasındaki kültürel farklılıklardan etkilenmektedir. Bu bağlamda, özellikle eğitimle ilgili yasal düzenleyiciler, üst yönetimin beklentileri, okulun yapısı, program, öğretmen ve öğrenci profili, okulun içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevre gibi bazı faktörler, okul müdürlerinin davranışlarının belirleyicileri ve sınırlayıcıları olmaktadır.

Teyfur'a (2000) göre de okulun amaçlarının en üst düzeyde gerçekleştirilmesinde karar verme, planlama ve uygulama gücüne sahip olan okul müdürlerinin okulu amaçlarına ulaştırmasını engelleyen iç ve dış öğeler mevcuttur. Bu engeller okul müdürünün kendisinden, öğrencilerden, eğitimci olmayan personelden, velilerden, öğretmenlerden, eğitim programlarından, yönetsel metinlerden ve okulun coğrafik yapısından kaynaklanmaktadır (Akt. Önder, 2010). Öğretim liderliğini engelleyen etmenleri sınıflandıran Gümüşeli (1996) bu engelleri (1) bürokratik ve yasal engeller, (2) zaman sınırlılığı, (3) öğretim liderliği konusundaki eğitim ve bilgi eksikliği, (4) vizyon, kararlılık ve cesaret eksikliği, (5) müdür rolüne ilişkin farklı beklentiler, (6) kaynak yetersizliği olmak üzere altı

başlık altında toplamıştır. Çakıcı (2010) ise bu engellere müdürlerin yetki aktarmaya karşı isteksizliklerini de eklemiştir. Burada yetki aktarmamanın zaman sınırlılığına sebep olacak unsurlardan biri olduğu da düşünülebilir. Sıralanan tüm bu engellere rağmen okul müdürlerinden öğretim liderliği davranışları sergilemeleri beklenmektedir. Bu engelleri aşabilmek için okul müdürünün okulda öğretim liderliğini sergileyebilecek tek kişi olarak görülmemesi ve bu bağlamda görev ve yetkilerini paylaşması gerekmektedir.

Öğretim liderliği önündeki engellerden biri olan yasal engeller, okul müdürünün kontrolünde olmayan engellerdir ve bu engellerin aşılması eğitim sisteminde köklü değişikliklere bağlıdır. Ancak zaman sınırlılığı gibi engeller okul müdürünün liderlik tutumundaki bazı değişikliklerle aşılabılır. Lambert'e (2002) göre, öğretim liderinin tek başına hareket ettiği günler geride kalmıştır. Araştırmacı diğer eğitimcilerin katkıları olmadan tek bir yöneticinin öğretim lideri olamayacağını vurgulamaktadır. Lezotte'ye (1992) göre ikinci kuşak araştırmalarda öğretim liderliği etkili okullar için hala vazgeçilmezdir ancak kavram genişlemiştir ve öğretim liderliği, başta öğretmenler olmak üzere okuldaki diğer paydaşları da içine alan, dağıtılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Okul gibi karmaşık bir örgütte okul müdürünün tek başına lider olması mümkün görünmemektedir. Neumerski'ye (2013) göre öğretimi geliştirme işi tek başına müdürün eline bırakılmamalı bunun yerine liderler takımına dağıtılmalıdır.

Şişman'a (2012) göre de öğretim liderliği, sadece okul müdürüyle ilgili bir nitelik değildir. Öğretim işi ile ilgili herkes (öğretmen, okul müdürü, müdür yardımcısı, denetçi, diğer eğitim yöneticileri) buldukları konular itibarıyla birer öğretim lideri olmak durumundadır. Öğretim liderliği davranışlarını okul yöneticilerinin yanı sıra öğretmenlerin de göstermesi gerekmektedir. Öğretmenlerin birer öğretim lideri olmaları okul yöneticilerinin işlerini kolaylaştıracak ve öğrenci için daha fazla zaman ayırabileceklerdir. Lider öğretmenlerden dolayı okul yöneticileri liderlere liderlik etmek durumunda kalacaklardır ki bu da okulun öğrenen bir örgüt olmasını sağlayacak ve verimi arttıracaktır (Özdemir ve Yalın, 2000). Sağlayacağı birçok yararın yanında en azından zaman sınırlılığını aşmak için öğretim lideri olarak okul müdürünün diğer yöneticiler, öğretmenler hatta diğer okul çalışanlarına öğretim liderliği rolünü dağıtmasının yönetsel süreçlerin devamlılığının sağlanmasında pek çok yararı olacaktır.

Dağıtımçı öğretim liderliği anlayışı, eğitim örgütleri için bazen çekici gelse de lidersiz bir takım gibi algılanmamalıdır. Ne kadar uzman olursa olsunlar, bir grup halinde çalışan insanların birleştirici bir temas noktasına ve desteğe ihtiyaçları vardır (Weber, 1996). Eğitim sisteminin de bütün seviyelerinde, öğretmenlikten müdürlüğe kadar liderlik özellikleri sergilenebilir ama okul müdürü konumu sebebiyle anahtar bir liderlik pozisyonunda bulunmalıdır (Duignan ve Macpherson, 1992; Akt. Recepoğlu ve Özdemir, 2013).

ÖĞRETİM LİDERLİĞİ ARAŞTIRMALARI

Öğretim liderliğiyle ilgili araştırma eğilimlerini belirlemek için Türkçe ve yabancı alanyazın taraması yapılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi web sitesinde öğretim liderliği/öğretimsel liderlikle ilgili 2022'yılılan kadar 158 tez yazıldığı görülmektedir (tez.yok.gov.tr). Bunların 13'ü doktora, 145i yüksek lisans tezidir. Tezlerin konuları ağırlıklı olarak okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışlarını gösterme düzeyleri üzerinedir (örneğin Acar, 2015; Çakıcı, 2010; Çalhan, 1999; Ebcim, 2019). Okul müdürleri dışında öğretmenlerin (Gün, 2021; Kovaç, 2011), meslek liselerindeki bölüm şeflerinin (Yılmaz, 2007) ve müfettişlerin (Gül, 2001; Çoban, 2010), milli eğitim müdürü ve şube müdürlerinin (Şentürk, 2015), yükseköğretimde bölüm başkanlarının (Karaaslan, 2016), antrenörlerin (Duman, 2018) öğretim liderlikleri incelenmiştir. Deniz (2003) öğretim liderliğinin öğrenci başarısına etkisini, Bay-Dönertaş (2021) öğrenci üzerindeki pygmalion etkisini, Kırılmaz (2005) ise yöneticilik eğitimi alıp

almama değişkenine göre öğretim liderliği düzeyini ele almıştır. Bunlar dışında öğretim liderliği ve karar verme (Arın, 2006; Kaya, 2008), örgütsel değişim (Kaşkaya, 2007), öğretmenlerin örgütsel bağlılığı (Çam, 2008; Oktar, 2019), öğretmenlerin iş doyumu (Cengiz, 2015; Oktar, 2019), kuşaklararası iklim ve kuşaklararası öğrenme (Kazak, 2016) mesleki işbirliği, kolektif sorumluluk ve akademik başarı (Gün, 2021) ve motivasyon düzeyleri (Kurt, 2013), işbirliği kültürü (Danışmaz-Akgün, 2021), öğretmenlerin işlerini anlamlı bulması (Özyürek, 2022), mizah ve örgütsel sağlık (Recepoğlu, 2011) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Öğretim liderliği önündeki engeller de tezlerde kendine yer bulmuştur (Örneğin Gökkyer 2004; Önder, 2010; Sertkaya, 2015). Öğretim liderliği üzerine yapılan bu çalışmalarda, araştırmacılar zaman zaman kendi ölçeklerini geliştirmiş olsalar da, çoğu çalışmada Hallinger'in 1982 yılında geliştirdiği Okul Müdürlerinin Öğretimsel Yöneticilik Ölçeğinin (Principal Instructional Management Scale [PIMRS]) Gümüseli (1996) tarafından Türkçeye uyarlanmış versiyonu ve Şişman'ın (1997) Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları Ölçeği ve Gökkyer'in (2004) Okul Yöneticilerinin Öğretim Liderliğini Sınırlayan Etkenler Ölçeği kullanılmıştır. Öğretim liderliği alanındaki ilişkisel çalışmalarda değişkenlerin oldukça geniş bir alana yayıldığı görülmektedir ancak bunlardan öğretim liderliğinin en temel motivasyonu olan öğrenci başarısı ile ilişkili çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Araştırmalarda kullanılan ölçeklerin ise nispeten güncel olmadığı söylenebilir.

Öğretim liderliği ile ilgili Türkçe makaleler incelendiğinde öğretim liderliği kavramının anlamı (Çalık ve Kılınç, 2018), okul müdürlerinin öğretim liderliğini sergileme düzeyleri (Aksoy ve Işık, 2008; İnandı ve Özkan, 2006; Tutan, Cem ve Demir, 2020), Covid-19 döneminde öğretim liderliği davranışları (Keleş, Derin ve Karanfil, 2020), maarif müfettişlerinin öğretim liderliği (Kıral ve Aksoy, 2018) konularının araştırıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, öğretim liderliği ile öğretmen öz yeterlik algısı ve öğretmenlerin kolektif yeterlikleri (Çalık, Sezgin, Kılınç ve Kavgacı, 2012), örgüt sağlığı (Recepoğlu ve Özdemir, 2013), örgüt iklimi (Ayık ve Şayir, 2014) ve örgütsel bağlılık (Serin ve Buluç, 2012), kurumsal itibar (Özdoğru ve Güçlü, 2021) arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Ayrıca, özel okullar ve devlet okullarında çalışan müdürlerin öğretim liderliği davranışlarını karşılaştıran (Bellibaş ve Gedik, 2014) araştırmalara da rastlanmıştır. Türkçe makalelerdeki konuların büyük oranda üretilen tezlerle paralel olduğu söylenebilir.

Yabancı alanyazında öğretim liderliği konusunda yazılan makalelerde öğretim liderliği davranışlarını etkileyen unsurlar (Hallinger, 1985), öğretim liderliği stratejilerinin öğretmenler üzerindeki etkileri (Blase ve Blase, 1999), öğretmenlerin işlevsel yeterlikleri üzerine etkisi (Ismail, Don, Husin ve Khalid, 2018), göreve yeni başlayan müdürlerin öğretim liderliği üzerine düşünceleri (O'Doherty ve Ovando, 2013), okul müdürlerinin seçim ve değerlendirilme yöntemlerinin öğretim liderliği üzerine etkileri (Hassenpflug, 2013), dağıtımçı öğretim liderliği (Neumerski, 2013; Lee vd., 2012), öğretim liderliğinin işbirlikçi öğrenmeye etkileri (Bailey ve Dyck, 1990), öğretim liderliği sergilemede cinsiyetin etkisi (Shaked, Glanz ve Gross, 2018), öğretim liderliğinin günümüzdeki durumu (Hallinger, Gümüş ve Bellibaş, 2020) ve öğrenci başarısı üzerindeki etkisi (Hou, Cui ve Zhang, 2019) gibi konular çalışılmıştır. Yabancı alanyazın ile Türkçe alanyazın karşılaştırıldığında, yabancı araştırmacıların kuram üretmeye yönelik ve daha çok nitel desen kullanarak araştırma yaptıkları görülmektedir. Türkçe alanyazında ise kuram üretmeye yönelik ya da nitel desen kullanan araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Araştırmaların öğretim liderliğinin öğrenci başarısı üzerine etkisinden çok, öğretmen iş doyumu veya örgüt sağlığı gibi öğrenci başarısını etkileyebilecek diğer değişkenlerle olan ilişkisi üzerine yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Bu durumun öğrenci başarısını yordayacak değişkenlerin çok fazla olmasından dolayıyla öğretim liderliğinin öğrenci başarısına doğrudan etkisini ölçmenin güç olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

SONUÇ

1950'lerde ortaya atılan öğretim liderliği kavramı 1970'lerde etkili okul hareketi çalışmalarıyla büyük önem kazanmıştır. Araştırmacılar öğretim liderliğini 1980'li yıllarda net bir biçimde tanımlamaya çalışmışlardır ve bu yaklaşıma yönelik modeller geliştirmişlerdir. Öğretim liderliğini en yalın haliyle okuldaki öğretme ve öğrenme süreçlerine odaklanmış bir liderlik biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım oldukça basit görünebilir ancak bu kısa tanımdaki amacı gerçekleştirebilmek için öğretim liderlerinin bir dizi özellik taşımaları ve çeşitli davranışları sergilemeleri gerekmektedir. Öğretim liderlerinin öğrenme, öğretme ve okul yönetimiyle ilgili bilgi alt yapısına; öğretimin denetimi ve değerlendirilmesini yapabilme yeterliklerine, etkili iletişim kurma ve problem çözme gibi becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Öğretim liderlerinin sadece bu özelliklere sahip olmaları da yeterli değildir, bu özelliklerin aynı zamanda davranışa da dönüştürülmesi gerekmektedir. Öğretim liderlerinin sergilemesi gereken davranışlar konusunda birçok araştırmacı tarafından çeşitli modeller üretilmiştir. Bu modellerde öğretim liderinin sergilemesi gereken davranışlar boyutlar altında sınıflandırılmıştır. Farklı araştırmacılar farklı sınıflandırmalara gitse de bu boyutlarda ortak olarak göze çarpanlar misyon belirleme, öğretim sürecini yönetme, okul iklimini geliştirme ve öğretmenleri geliştirme boyutlarıdır.

Öğretim liderliği kolayca sergilenebilecek bir liderlik biçimi değildir. Okul müdürünün bu rolü başarıyla gerçekleştirmesi için birçok engeli aşması gerekmektedir. Bu engeller vizyon ve cesaret eksikliği, eğitim eksikliği gibi okul müdürlerinden kaynaklanan engeller olabildiği gibi, yasal engeller, zaman sınırlılığı, müdür rolüne ilişkin farklı beklentiler ve kaynak yetersizliği gibi müdürün kontrolü dışındaki unsurlardan da kaynaklanabilir. Bu engellerin bir kısmını aşmaya yardımcı olabilecek dağıtımçı öğretim liderliği bir süredir alanyazında çalışılan konulardan biridir. Okul müdürü, okul gibi karmaşık bir örgütte tek başına lider olmaya çabalamamalıdır. Okul müdürünün liderliği, müdür yardımcıları ve öğretmenlerle paylaşması okulun amaçlarına ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Öğretim liderliği gerçekleştirilmesi zor bir liderlik yaklaşımı gibi düşünülebilir ancak okul müdürleri öğrenci başarısına odaklanan etkili bir okul yönetici olmak istiyorlarsa kendilerini bu alanda geliştirerek ve okuldaki diğer paydaşlarla birlikte hareket ederek bu rolü başarıyla gerçekleştirebilirler.

Uzunca bir geçmişe sahip olan öğretim liderliği konusunda güncel yaklaşımlarla kavramsal bir çerçeve çizmeye çalışan bu araştırma, kavramın ve üzerine yapılan araştırmaların yeniden değerlendirilmesini sağlayarak alana bir katkı sunsa da çeşitli sınırlılıklar içermektedir. Bu sınırlılıklar teorik çerçevenin genel hatlarıyla ele alınmasından kaynaklanmıştır. Bu açıdan ileride yapılacak çalışmalarda öğretim liderliği modelleri, öğretim liderliğinin boyutları ve göstergeleri uygulamada yaşanan sorunlar açısından incelenebilir. Özellikle Türkçe alanyazında eksikliği hissedilen kuramsal ve nitel çalışmaların yapılması alanın gelişmesi için yararlı olacaktır. Ayrıca, bu alanda yapılacak nicel çalışmaların öğretim liderliğinin okulun nihai amacı olan öğrenci başarısını etkileme düzeyine odaklanması ve kesitsel değil de uzamsal çalışmaların yürütülmesi önerilebilir. Uygulayıcılar açısından ise öncelikle öğretim liderliğini sınırlayan etmenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik eylemler önerilebilir. Örneğin önemli bir engel olarak ortaya koyulan bürokratik ve yasal engeller, eğitim yönetiminin yeniden yapılması veya okul temelli yönetim anlayışının uygulamaya konulması gibi çözümlerle ve eğitimle ilgili mevzuatın yeniden düzenlenmesi ve değerlendirilmesiyle aşılabılır. Öğretim liderliği konusundaki eğitim ve bilgi eksikliği sorunu ise okul müdürlerinin atanmadan önce veya hizmet içinde alabileceği eğitimlerle çözüme kavuşturulabilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Hakemlerin katkısı ve değerli yorumları için teşekkür ederiz.
Sorumlu Yazar:	Öğr. Gör. Dr. Başak Coşkun
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	The authors appreciate the unknown referees’ valuable and profound comments.
Corresponding Author:	Lect. Dr. Başak Coşkun
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aksoy, E. ve Işık, H. (2008). İlköğretim Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Rollerini. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(19), 235-249.
- Allensworth, E. M. ve Hart, H. (2018). *How Do Principals Influence Student Achievement?* Chicago, IL: University of Chicago Consortium on School Research.
- Alig-Mielcarek, J. M. (2003). A Model of School Success: Instructional Leadership, Academic Press, and Student Achievement, (Unpublished PhD Dissertation), USA: The Ohio State University.
- Arın, A. (2006). Lise Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Kullandıkları Karar Verme Stratejileri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki Düzeyi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Bahaddin Acat), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayık, A. ve Şayir, G. (2014). Okul Müdürlerin Öğretimsel Liderlik Davranışları ile Örgüt İklimi

- Arasındaki İlişki. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 253-279.
- Bailey, G. D. ve Dyck, N. (1990). The Administrator and Cooperative Learning: Roles and Responsibilities in Instructional Leadership. *The Clearing House*, 64(1), 39-43.
- Balcı, A. (2013). *Etkili Okul ve Okul Geliştirme: Kuram, Uygulama ve Araştırma*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bay-Dönertaş, A. (2021). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışlarının Öğrenciler Üzerindeki Pygmalion Etkisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ali Balcı), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bellibaş, M. Ş. ve Gedik, Ş. (2014). Özel ve Devlet Okullarında Çalışan Müdürlerin Öğretim Liderliği Becerileri Açısından Karşılaştırılması: Karma Yöntem. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 20(4), 453-482.
- Blase, J. ve Blase, J. (2000). Effective Instructional Leadership, Teachers' Perspectives on How Principals Promote Teaching and Learning in Schools. *Journal of Educational Administration*, 38(2), 130-141.
- Burnett Jr, I. E. ve Pankake, A. M. (1990). *The Effective Elementary School Principal: Theoretical Bases, Research Findings and Practical Implications*. New Orleans: Mid-South Educational Research Association.
- Cengiz, F. (2015). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışlarının Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erkan Tabancalı), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakıcı, E. (2010). İlköğretim Okulu Yöneticilerin Öğretim Liderliği Davranışlarını Gerçekleştirme Düzeyi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Yrd. Doç. Dr. Aynur Bozkurt Bostancı). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalhan, G. (1999). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Öğretim Liderliği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ali İlker Gümüşeli), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalık, T. ve Kılınç, A. Ç. (2018). Öğretim Lideri Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Araştırma. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-13.
- Çalık, T., Sezgin, F., Kılınç, A. Ç. ve Kavgacı, H. (2012). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Öğretmen Öz Yeterliği ve Kolektif Öğretmen Yeterliği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2487-2504.
- Çam, R. (2008). Etkili Öğretim Liderliğinin Öğretmenlerin Kuruma Bağlılığına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Osman Yıldırım), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, S. (2010). İlköğretim Müfettişlerinin Öğretim Liderliği Rollerini Yerine Getirme Düzeyleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Akgün), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Danışmaz Akgün, N. M. (2021). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Okulda İş Birliği Kültürü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ramazan Cansoy), Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Daresh, J. C. (1991). Instructional Leadership as A Proactive Administrative Process. *Theory into Practice*, 30(2), 109-112.
- Daresh, J. C. ve Ching-Jen, L. (1985, March). High School Principals' Perceptions of Their Instructional Leadership Behavior. The Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Francisco CA.
- Deniz, T. (2003). Özel Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları ve Bu Davranışların Okul Başarısına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Muhsin Hesapçoğlu), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Duman, N. (2018). Sporcularda Başarı Motivasyonu ve Özerk Benlik Yönetimi İlişkisinde Antrenörün Sporculara Yönelik Öğretimsel Liderlik Davranışlarının Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Yusuf Can), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dwyer, D. C., Lee, G. V., Rowan, B. ve Bossart, S. T. (1983). *Five Principals in Action: Perspectives on Instructional Management*. San Francisco, California: Far West Laboratory for Educational Research and Development.
- Ebcim, E. (2019). Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışlarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Orhan Akınoğlu), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Edmonds, R. (1979). Effective Schools for the Urban Poor. *Educational Leadership*, 37(1), 15-24.
- Edmonds, R. R. ve Frederiksen, J. R. (1979). *Search for Effective Schools: The Identification and Analysis of City Schools That Are Instructionally Effective for Poor Children*. 15 Mayıs 2022 tarihinde <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED170396.pdf> sitesinden erişilmiştir.
- Gökçer, N. (2004). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Öğretim Liderliği Rollerini Gerçekleştirme Düzeyleri ve Bu Rollerini Sınırlayan Etkenler (Bingöl İli Örneği), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Şule Erçetin), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güçlü, N. ve Özden, S. (2000). Etkili Okullar ve Öğretim Liderliği. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 67- 78.
- Gül, M. (2001). İlköğretim Denetçilerinin Öğretim Liderliği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Esmahan Ağaoğlu), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüşeli, A. İ. (1996). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliğini Sınırlayan Etkenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 2, 201-209.
- Gün, F. (2021). Öğretim Liderliği, Mesleki İşbirliği, Kolektif Sorumluluk ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Gülsün Atanur Baskan), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hallinger, P. (2005). Instructional Leadership and the School Principal: A Passing Fancy That Refuses to Fade Away. *Leadership and Policy in Schools*, 4(3), 221-239.
- Hallinger, P. (2012). *Instructional Leadership: In East Asia*, Asia Leadership Roundtable.
- Hallinger, P., Adams, D., Harris, A. ve Suzette Jones, M. (2018). Review of Conceptual Models and Methodologies in Research on Principal Instructional Leadership in Malaysia: A Case of Knowledge Construction in A Developing Society, *Journal of Educational Administration*, 56(1), 104-126
- Hallinger, P., Gümüş, S. ve Bellibaş, M. Ş. (2020). 'Are Principals Instructional Leaders Yet?' A Science Map of the Knowledge Base on Instructional Leadership, 1940–2018. *Scientometrics*, 122(3), 1629-1650.
- Hallinger, P. ve Murphy, J. (1985). Assessing the Instructional Leadership Behavior of Principals. *Elementary School Journal*, 86(2), 217-248.
- Hallinger, P., ve Wang, W. C. (2015). *Assessing Instructional Leadership with the Principal Instructional Management Rating Scale*. New York: Springer Science Press.
- Hallinger, P., Walker, A., Nguyen, D.T.H., Truong, T., ve Nguyen, T.T. (2017), Perspectives on Principal Instructional Leadership in Vietnam: A Preliminary Model, *Journal of Educational Administration*, 55(2), 222-239.
- Hassenpflug, A. (2013). How to Improve Instructional Leadership: High School Principal Selection Process Versus Evaluation Process. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies*,

- Issues and Ideas*, 86(3), 90-92.
- Hausman, C., Nebeker, A., McCreary, J., ve Donaldson Jr, G. (2002). The Worklife of the Assistant Principal. *Journal of Educational Administration*, 40(2), 136-157.
- Hou, Y., Cui, Y. ve Zhang, D. (2019). Impact of Instructional Leadership on High School Student Academic Achievement in China. *Asia Pacific Education Review*, 20(4), 543-558.
- Ismail, S. N., Don, Y., Husin, F. ve Khalid, R. (2018). Instructional Leadership and Teachers' Functional Competency Across the 21st Century Learning. *International Journal of Instruction*, 11(3), 135-152.
- İnandı, Y. ve Özkan, M. (2006). Resmi İlköğretim Okulları ve Liselerde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Müdürler Ne Derece Öğretim Liderliği Davranışları Göstermektedir? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 123-149.
- Karaaslan, A. (2018). Yükseköğretimde Öğretimsel Liderlik: Bölüm Başkanlarına Yönelik Nitel Bir Çalışma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Uğur Akın), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaşkaya, A. (2007). Örgütsel Değişim Sürecinde Öğretim Liderliği (Erzincan İli Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Çelikten), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, G. (2008). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlere Göre Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Karar Verme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Sefer Ada), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazak, E. (2016). Okul Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Okulda Kuşaklararası İklim ve Kuşaklararası Öğrenme Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Do. Dr. Soner Polat), Kocaeli: Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keleş, H. N., Derin, A. ve Karanfil, F. (2020). Covid 19 Pandemi Sürecinde Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 155-174.
- Kıral, E. ve Aksoy, V. (2018). Öğretmen Algılarına Göre Maarif Müfettişlerinin Öğretimsel Liderlik Rollerini. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 192-209.
- Kırılmaz, E. (2005). Yöneticilik Eğitimi Faktörüne Göre İlköğretim Okulu Müdürlerinin Öğretim Liderliği Yeterliklerinin Karşılaştırılması (İstanbul İli Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ali İlker Gümüşeli), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Knapp, M. S. ve Feldman, S. B. (2012). Managing the Intersection of Internal and External Accountability: Challenge for Urban School Leadership in The United States. *Journal of Educational Administration*, 50(5), 666-694.
- Kovaç, F. (2011). Sınıf Yönetiminde Öğretmenlerin Öğretim Liderliği Davranışlarını Gerçekleştirme Düzeyine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Türkiye-Kosova Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Osman Titrek), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kurt, B. (2013). İlkokul ve Ortaokul Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışlarının Öğretmen Motivasyonuna Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Münevver Çetin), İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Lambert, L. (2002). A Framework for Shared Leadership. *Educational Leadership*, 59(8), 37-40.
- Lee, M., Hallinger, P. ve Walker, A. (2012). A Distributed Perspective on Instructional Leadership in International Baccalaureate (IB) Schools. *Educational Administration Quarterly*, 48(4), 664-698.
- Leithwood, K., Louis, K. S., Wahlstrom, K., Anderson, S., Mascall, B. ve Gordon, M. (2010). How Successful Leadership Influences Student Learning: The Second Installment of a Longer Story.

- In *Second International Handbook of Educational Change* (pp. 611-629). Netherlands: Springer.
- Lezotte, L. W. (1991). *Correlates of Effective Schools: The First and Second Generation*. Okemos, MI: Effective Schools Products, Ltd.
- Martin, M. E. (2018). Qualities of Instructional Leadership Among Principals in High-Performing Christian Schools. *Journal of Research on Christian Education*, 27(2), 157-182.
- McEwan, E. K. (2002). *Seven Steps to Effective Instructional Leadership (Second Edition)*. California: Corwin Press.
- Murphy, J. (1990). Principal Instructional Leadership. L. S. Lotto and P. W. Thurston (Edt.). In *Advances in Educational Administration: Changing Perspectives on The School* (pp. 163-200). Greenwich, CT: JAI Press.
- Neumerski, C. M. (2013). Rethinking Instructional Leadership, A Review What Do We Know about Principal, Teacher, and Coach Instructional Leadership, and Where Should We Go from Here? *Educational Administration Quarterly*, 49(2), 310-347.
- O'Doherty, A. ve Ovando, M. (2013). Leading Learning: First-Year Principals' Reflections on Instructional Leadership. *Journal of School Leadership*, 23(3), 533-561.
- Oktar, Ç. (2019). Öğretim Liderliği, Örgütsel Destek, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Modelleme Çalışması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi: Elif Aydoğdu), Eskişehir: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öğretim Liderliği Konusunda Yazılan Tezler, 03.09.2022 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.
- Önder, A. (2010). İlköğretim ve Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Rollerini Gerçekleştirme Düzeyleri ve Bunu Sınırlayan Etkenler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hakan Gülveren), Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S. ve Sezgin, A. G. F. (2002). Etkili Okullar ve Öğretim Liderliği. *Kırgızistan Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 266-282.
- Özdemir, S. ve Yalın, H. İ., (2000). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Nobel
- Özdoğru, M. ve Güçlü, N. (2021). Okul Yöneticilerinin Öğretimsel Liderlik Davranışları İle Kurumsal İtibar Algısı Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), 1869-1914.
- Özyürek, N. (2022). İstanbul İli Beyoğlu İlçesi Devlet Ortaöğretim Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Öğretmenlerin İşlerini Anlamlı Bulma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ali İlker Gümüşeli), İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Recepöğlü, E. (2011). Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Mizah Tarzları ile Öğretim Liderliği Davranışları ve Okulun Örgütsel Sağlığı Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Servet Özdemir), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Recepöğlü, E. ve Özdemir, S. (2013). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları ile Okulun Örgütsel Sağlığı Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(4), 629-664.
- Qian, H., Walker, A. ve Li, X. (2017), The West Wind vs The East Wind: Instructional Leadership Model in China, *Journal of Educational Administration*, 55(2), 186-206.
- Sertkaya, İ. (2015). Ortaöğretim Eğitim Yöneticilerinin Öğretim Liderliğini Sınırlayıcı Etkenler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ethem Levent), İstanbul: Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shaked, H., Glanz, J. ve Gross, Z. (2018). Gender Differences in Instructional Leadership: How Male and Female Principals Perform their Instructional Leadership Role. *School Leadership & Management*,

38(4), 417-434.

Şişman, M. (1997). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları. *IV. Eğitim Bilimleri Kongresinde Sunulan Sözlü Bildiri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Şişman, M. (2012). *Öğretim Liderliği* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Tutan, A., Cem, T. ve Demir, M. (2020). Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Rollerini Yerine Getirme Düzeyi. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1(1).

Weber, J. R. (1987). *Instructional Leadership: A Composite Working Model*. University of Oregon, ERIC Clearinghouse on Educational Management.

Weber, J. (1996). Leading The Instructional Programme. Smith, S., Piele, P. (Eds.). In *School Leadership* (pp. 253–278). University of Oregon, ERIC Clearinghouse of Educational Management.

Yılmaz, M. (2007). Eğitimde Orta Kademe Yöneticilerinin Öğretim Liderliğini Yerine Getirme Dereceleri (Meslek Lisesi Uygulamaları ve Bağcılar İlçesinde Örnek Çalışma), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seval Akbıyık), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Ölçme Değerlendirme Temalı Bilimsel Araştırmalar: Bir İçerik Analizi Çalışması*

Dr. Ömür Dincel

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7815-338X>

Makale Geçmişi

Geliş: 20.09.2022

Kabul: 22.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Yabancılara Türkçe Öğretimi
Ölçme Değerlendirme
Bilimsel Araştırmalar
İçerik Analizi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.67530>

Öz

“Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmalar: bir İçerik analizi çalışması” adlı araştırmanın amacı, yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel çalışmaların araştırma eğilimlerini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar tespit edilmiş ve yayım yeri, yayım yılı, konu alanı, araştırma yöntemi, örneklem büyüklüğü, veri toplama araçları, veri analiz yöntemi ve yazar sayısı incelenerek araştırma eğilimleri ortaya konmuştur. Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaları tespit etmeyi amaçlayan çalışmada nitel araştırma desenlerinden betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını YÖKTEZ, ULAKBİM ve GOOGLE SCHOLAR veri tabanları kullanılarak ulaşılan yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı 79 bilimsel araştırma (24 tez, 55 araştırma makalesi) oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında Bilimsel Araştırma Sınıflama Formu kullanılmıştır. Tespit edilen bilimsel çalışmalar ilk olarak bilimsel araştırma sınıflama formuna kaydedilmiş ve gerekli tasnif çalışmaları yapılmak suretiyle fişlenmiştir. Elde edilen veriler, betimsel içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, 36 farklı dergide yayımlandığı ve 14 farklı üniversitede de tez hazırlatıldığı tespit edilmiştir. Araştırmalarda daha çok taksonomik incelemeye başvurulduğu, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin, veri analizi olarak da içerik analizi yönteminin daha çok tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan araştırmalarda veri toplama aracı olarak ağırlıklı olarak ders kitaplarının ve görüşme formunun kullanıldığı, yapılan çalışmaların da daha çok tek yazarlı olduğu tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dincel, Ö. (2022). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Ölçme Değerlendirme Temalı Bilimsel Araştırmalar: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 37-50.

*Assessment and Evaluation Themed Scientific Research in
Teaching Turkish As A Foreign Language: Content Analysis Study**

Dr. Ömür Dincel

Article History

Submitted: 20.09.2022

Accepted: 22.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Teaching Turkish to Foreigners

Measurement and Evaluation

Scientific Research

Content Analysis

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.67530>

Abstract

The aim of the research named Assessment and Evalu Themed Scientific Researches in Teaching Turkish to Foreigners: A Content Analysis Study is to determine the trends of other researches on teaching Turkish as a foreign language on measurement and evaluation. Studies conducted for this purpose were determined and research tendencies were determined by examining the place of publication, publication year, subject area, research method, sample size, data collection tools, data analysis method and number of authors, In the research descriptive content analysis method, one of the research of 79 scientific studies (24 theses, 55 research articles) with the theme of assessment and evaluation in teaching Turkish as a foreign language, which were accessed using YÖKTEZ, ULAKBİM and GOOGLE SCHOLAR databases. Scientific Research Classification Form was used in the data. The obtained was analyzed with the descriptive content method. As a result of the research, it was determined that research articles were published in 36 different journals and theses were prepared in 14 different universities. It was concluded that taxonomic studies were mostly used in the studies, document analysis from qualitative research methods and content analysis method as data analysis were preferred more. In addition, mainly textbooks and interview forms were used as data collection tools in researches, and that the studies were mostly single-authored.

GİRİŞ

Türkiye'nin gerek sosyokültürel gerekse ekonomik ve siyasal açıdan yükselen grafiği ve diğer toplumlara her açıdan tercih edilen bir coğrafya olması, Türk kültürünü ve Türk dilini yabancılar açısından son derece önemli bir konuma getirmiştir (Dincel ve Ungan, 2022: 1). Günümüzde YÖK her üniversiteye kendi yabancı öğrencisini getirme hakkı tanımış ve bunun neticesinde yurt içi ve dışında her üniversite kendi YÖS (Yabancı Öğrenci Sınavı)'ünü yapma hakkına sahip olmuştur. Bunun sonucunda her yıl bir önceki yıla göre ülkemizi tercih eden öğrenci sayısı da artmaktadır. (Bulut, 2015: 142). Bununla birlikte çok farklı ülkelerden insanlar Türkiye'ye eğitim almak, tatil yapmak, ticaret yapmak ve çeşitli diplomatik gelişmelere bağlı olarak gelmekte, Türk kültürünü ve Türkçeyi öğrenmektedir. Bu gelişmelerden hareketle Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi her zamankinden daha fazla önemsenmekte ve bu doğrultuda çalışmalar yürütülmektedir. Fiziki olarak dil öğretim merkezlerinin artmasına paralel olarak nitelikli öğretim yöntemleri de planlanmakta ve dil öğrenmek isteyenlerin hizmetine sunulmaktadır. Türkçe öğretiminde, hedef kitlenin dil öğrenme amacına bağlı olarak dört temel dil becerisi en iyi şekilde öğretilmeye çalışılmakta, öğrencilerin okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileri bakımından donanımlı hâle gelmeleri amaçlanmaktadır. Öğrencilerin eğitim öğretim faaliyetlerinden ne oranda istifade ettikleri ve hedeflenen kazanımlara ne derece ulaştıkları da şüphesiz ki nitelikli bir ölçme değerlendirme neticesinde mümkün olabilmektedir. Atalay'a (2018: 537) göre öğrencilerin öğrenmelerine yönelik belirlenen amaç ve kazanımlara ulaşip ulaşmadığını ya da ne derece ulaşıldığını ölçmek ve değerlendirmek en az öğretimin kendisi kadar önem taşımaktadır. Bu nedenle öğretimin mevcut durumunun görülebilmesi ve geleceğe yönelik planlamaların yapılabilmesi nitelikli bir ölçme değerlendirmeden geçmektedir. Bu bağlamda ele alındığında nitelikli bir şekilde yapılmayan ya da eksik yapılan bir ölçme değerlendirme ile öğrencilerin hedef kazanımlara ulaşma düzeyleri belirlenemediği gibi gelecekte alınacak aksiyonlarda da ciddi sıkıntılar yaşanır. Bütün bunlardan hareketle "ölçme değerlendirmenin eğitim öğretimde değişimi sağlayan ve gelişime ışık tutan bir yapı taşı olduğu ifade edilebilir" (Ungan ve Dincel, 2022: 564).

Eğitim öğretim sürecinde önemi bu denli yüksek olan ölçme değerlendirme konusunda yabancılara Türkçe öğretimi alanında da ilk zamanlar pek fazla çalışma yapılmamışsa da son yıllarda akademik anlamda yapılan çalışmalarda gözle görülür bir artış olmuştur. Alanyazın incelendiğinde özellikle etkinliklerin/soruların taksonomik açıdan ele alındığı (Oktay, 2015; Biçer, 2019; Ulutaş ve Kara, 2019; İbrahimi; 2019; Kana ve Güney, 2020; İltar ve Karataş, 2022; Sertdemir ve Kana, 2022) çalışmaların fazla olduğu görülmüştür. Bununla birlikte temel dil becerilerine dönük çalışmalar, yöntem/teknik temalı çalışmalar, ders kitaplarının ölçme değerlendirme açısından ele alındığı çalışmalar ile ölçme geliştirmeye dönük çalışmalar da vardır. Ancak yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme ile ilgili çalışmaları tespit etmeye ve değerlendirmeye dönük bir çalışmaya ise rastlanılamamaktadır. Bu nedenle, yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaları bütünlük içinde analiz eden ve araştırma eğilimlerini ortaya koyan bir çalışmanın alana ve alan araştırmacılarına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bu nedenle araştırmada, yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel çalışmaların araştırma eğilimlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda konuyla ilgili bilimsel araştırmalar *yayın yeri, yıl, konu, yöntem-desen, örneklem, veri toplama araçları, analiz yöntemleri, yazar sayısı ve araştırma türüne* göre dağılımı incelenmek suretiyle eğilimleri ortaya konmuştur.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan betimsel içerik analizi kullanılmıştır. İçerik

analizi “belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenbilir bir tekniktir” (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013: 250). Ayrıca “Betimsel içerik analizi; belirli bir konu üzerinde yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır.” (Çalık ve Sözbilir, 2014: 34). Çalışmada da yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların araştırma eğilimleri ortaya konulmaya çalışıldığından çalışma betimsel içerik analizine uygundur.

Veri Kaynağı

Araştırmanın veri kaynağını, yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı 79 bilimsel araştırma (24 tez, 55 araştırma makalesi) oluşturmaktadır. Verilerin toplanması sürecinde YÖK Tez Merkezi, ULAKBİM ve GOOGLE SCHOLAR veri tabanları ile internet arama motorundan yararlanılmıştır. Veri kaynağını oluşturan çalışmalara alan uzmanlarının da görüşleri doğrultusunda ölçme, ölçme ve değerlendirme, yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme, Türkçe sınavlar, Türkçe dersi etkinlikleri, Türkçe dersi alıştırmaları gibi anahtar kavramlar ile tarama yapılmış; ayrıca ulaşılan çalışmaların da kaynakçaları incelenmek suretiyle araştırmanın veri kaynağını oluşturan 79 çalışmaya ulaşılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya kaynaklık edecek çalışmalar belirlendikten sonra bu araştırmaların incelenmesinde “Bilimsel Araştırma Sınıflama Formu” kullanılmıştır. Bu formun oluşturulması sürecinde Sözbilir ve Kutu (2008) tarafından geliştirilen form kaynaklık etmiştir. Form araştırma için yeniden düzenlenmiş ve sınıflama formunun geçerliliğine yönelik 3 alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Daha sonra hazırlanan formla 5 araştırma üzerinde pilot uygulama yapılmış ve forma son şekli verilmiştir. Bilimsel Araştırma Sınıflama Formu’nda “yayın yeri, yayım yılı, araştırma konusu, yöntem-desen, örneklem, veri toplama araçları, veri analiz yöntemi, yazar sayısı” olmak üzere sekiz bölüm vardır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analiz edilmesinde betimsel içerik analiz yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi araştırmanın amacıyla ilgili toplanan verilerin kodlanması, sınıflama-tanımlama ve tanımlama-sınıflama biçiminde ilerleyen bir süreçtir (Glesne, 2012). Verilerin analiz aşamasında her bir araştırmanın yayım yerine, yılına, konusuna, yöntemine, örneklemine, veri toplama araçlarına, analiz yöntemine ve yazar sayısına dönük veri girişleri yapılmıştır. Elde edilen verilerin betimsel analiz tekniklerinden yüzde ve frekans hesaplamaları yapılarak yorumlanmıştır. Ulaşılan araştırmalarla ilgili bir uzmanın da görüşüne başvurulmuştur.

BULGULAR

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların araştırma eğilimlerine yönelik bulgular aşağıda tablolar halinde verilmiştir:

Makalelerin Yayım Yerine İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı makalelerin yayımlanma yerlerine ilişkin dağılım Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1: Makalelerin Yayım Yerine İlişkin Dağılım

Yayım Yeri	Akademik
	Araştırma Türü Makale
	<i>f</i>
1. Ana Dili Eğitim Dergisi	3
2. Aydın TÖMER Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi	2
3. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi	2
4. Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi	1
5. Çukurova Araştırmaları Dergisi	1
6. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi	1
7. DEDAM	1
8. Dil Dergisi	4
9. Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi	1
10. Dilbilim Dergisi	1
11. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
12. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	3
13. Gazi Üniversitesi XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu	1
14. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi	1
15. Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi	1
16. HAYEF	1
17. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi	3
18. Kastamonu Eğitim Dergisi	1
19. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	2
20. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
21. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi	4
22. SEAD	1
23. SEFAD	2
24. Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi	1
25. TEKE	2
26. TSA	1
27. Turkad	1
28. Turkish Studies	3
29. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi	1
30. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
31. Uluslararası Dil Akademisi Dergisi	1
32. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Dergisi	1
33. Uluslararası Filoloji Bengü	1
34. Uluslararası Öğrencilik	1
35. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi	1
36. YENİSEY	1
TOPLAM	55

Tablo 1’de yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı makalelerin yayım yerine yönelik dağılımları görülmektedir. Tabloya göre 36 farklı dergide makale yayımlandığı tespit edilmiştir. En fazla yayım 4’er makale ile Dil Dergisi ve RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergilerinde yapılmıştır. Bu dergileri 3’er yayım ile Ana Dili Eğitim Dergisi, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi ve Turkish Studies dergileri takip etmektedir. Tablodan diğer dergilerde yayımlanan makale sayılarına bakıldığında ise 1 ve 2 yayım yaptıkları görülmektedir.

Tezlerin Yayın Yerine İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı tezlerin hazırlandığı üniversiteye ilişkin dağılım Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2: Tezlerin Hazırlandığı Üniversiteye İlişkin Dağılım

Üniversite	Akademik Araştırma Türü			Toplam
	Tez		Toplam	
	Yüksek L	Doktora		
	f	f	f	
1. Ankara Üniversitesi	1		1	
2. Atatürk Üniversitesi	1	1	2	
3. Başkent Üniversitesi	1		1	
4. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1		1	
5. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	4	2	6	
6. Gazi Üniversitesi		2	2	
7. Gaziantep Üniversitesi	1		1	
8. Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1		1	
9. Hacettepe Üniversitesi		2	2	
10. İstanbul Üniversitesi	2		2	
11. Mersin Üniversitesi	1		1	
12. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	2		2	
13. Sakarya Üniversitesi	1		1	
14. Trabzon Üniversitesi		1	1	
TOPLAM			24	

Tablo 2’de yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı yüksek lisans ve doktora tezlerinin hazırlandığı üniversitelere yönelik dağılımları görülmektedir. Tablodan hareketle 16 yüksek lisans tezi ve 8 doktora tezi hazırlandığı anlaşılmaktadır. Yüksek lisans tezlerinin 11 farklı üniversitede, doktora tezlerinin ise 5 farklı üniversitede yayımlandığı tespit edilmiştir. Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme alanında hazırlanan yüksek lisan tezlerine bakıldığında en fazla tezin hazırlanan 4 tez ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesine ait olduğu görülmektedir. Bunu İstanbul ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitelerinde hazırlanan 2’şer tez izlemektedir. Tabloda yer alan diğer üniversitelerde ise 1’er adet tez hazırlandığı anlaşılmaktadır. Doktora tezlerine bakıldığında ise Çanakkale Onsekiz Mart, Gazi ve Hacettepe üniversitelerinde 2’şer adet; Atatürk ve Trabzon Üniversitelerinde ise 1’er adet tez hazırlandığı görülmektedir.

Araştırmaların Yayın Yılına İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların yayımlanma yıllarına ilişkin dağılım Tablo 3’te gösterilmiştir:

Tablo 3: Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Makale	Yüksek Lisans T.	Doktora T.	Toplam <i>f</i>
1995		1		1
2007	1			1
2008	1			1
2010	1			1
2012	1			1
2013	1			1
2014			2	2
2015	1	2		3
2016	3	1		4
2017	1	2		3
2018	5	3	1	9
2019	14	5	2	21
2020	8			8
2021	8	2	3	13
2022	10			10
TOPLAM				79

Tablo 3'te yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların yayımlanma yıllarına ait dağılımları görülmektedir. Tabloya göre ilk makale 2007 yılında, ilk yüksek lisans tezi 1995 yılında ilk doktora tezi ise 2014 yılında yayımlanmıştır. Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı akademik araştırmaların en fazla yapıldığı yıl 14 makale, 5 yüksek lisans tezi ve 2 doktora tezi ile 2019 yılına aittir. Bunu 8 makale, 2 yüksek lisans tezi ve 3 doktora tezi ile 2021 yılı izlemektedir. Yine 10 yayın ile 2022 yılı, 9 yayın ile 2018 yılı ve 8 yayın ile de 2018 yılı en fazla yayım yapılan diğer yıllar arasındadır.

Araştırmaların Konu Alanlarına İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların konu alanlarına ilişkin dağılım Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4: Araştırmaların Konu Dağılımı

<i>Konu</i>	<i>f</i>
Okuma becerisine dair ölçme değerlendirme	5
Etkinliklerin/soruların taksonomik açıdan incelenmesi	12
Yöntem/teknik ile beceri arasındaki ilişki	5
Konuşma becerisine dair ölçme değerlendirme	6
Yazma Becerisine dair ölçme değerlendirme	4
Soru yönergelerinin incelenmesi	2
Konuşma becerisine dair ölçme değerlendirme üzerine öğretici görüşleri	1
Ders kitaplarında kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları	4
Sınav maddesi hazırlama ve sınavların uygulanması	4
Sınıf içi ölçme değerlendirme uygulamaları	2
Dinleme becerisine dair ölçme değerlendirme	6
Etkinliklerin dil bilgisi açısından incelenmesi	1
Yöntem/teknik kullanımı	4
Ders kitaplarının ünite değerlendirme bakımından incelenmesi	1
Akran değerlendirme ile konuşma becerisi arasındaki ilişki	1
Uzaktan Eğitimde ölçme değerlendirme	4
Yansıtıcı düşünme ile ölçme değerlendirme ilişkisi	1
Ölçek geliştirme	4
Ulusal ve Uluslararası sınavların incelenmesi ve karşılaştırılması	1
YTÖ kitaplarının ADGD yeterlilikleri bağlamında incelenmesi	1
Ölçme değerlendirmeye dair öğretici görüşleri	3
YTÖ'de ölçme değerlendirmede nitelik sorunu	2
Ölçme değerlendirmeye dair öğrenci ve öğretici görüşleri	1
Yöntem/teknik ile başarı arasındaki ilişki	1
Ölçme değerlendirmede geri bildirim	2
Tamamlayıcı ölçme değerlendirmenin deyim öğretiminde kullanımı	1
TOPLAM	79

Tablo 4'te yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların konu alanlarına ilişkin dağılım görülmektedir. Bulgulara göre, 12 araştırma ile en fazla araştırmanın etkinliklerin/soruların taksonomik açıdan incelenmesine dayalı araştırmalar olduğu görülmektedir. Bunu 6'şar araştırma ile dinlemeye dayalı araştırmalar ile konuşmaya dayalı araştırmalar takip etmektedir. Yöntem /teknik ile beceri arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar ile okuma becerisine dair ölçme değerlendirmeyi konu edinen çalışmalara bakıldığında 5'er kez yapıldıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ders kitaplarını incelemeye dayalı araştırmalar, sınav hazırlamaya dayalı araştırmalar, ölçek geliştirmeye dayalı araştırmalar ve uzaktan eğitimde ölçme değerlendirmeye dayalı araştırmalar da tablodaki verilerden hareketle ifade edilmesi gereken diğer araştırma alanlarıdır.

Araştırmaların Yöntemlerine İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların araştırma yöntem ve desenlerine ilişkin dağılım Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5: Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı

Araştırma Yöntemi		f
Nicel	DeneySEL ve Yarı DeneySEL	9
	DeneySEL Olmayan Tarama	6
Ara Toplam		15
Nitel	-	2
	Doküman incelemeSi	33
	Durum	10
	Kuramsal analitik	3
	Betimsel	4
	Eylem araştırması	1
Ara Toplam		53
Karma Yöntem (Nicel+Nitel)	Yarı DeneySEL + Fenomenoloji	5
	Tarama + Fenomenoloji	3
Ara Toplam		8
Alanyazın Derleme		1
Yöntemi belirtilmeyen Kuramsal çalışmalar		2
TOPLAM		79

Tablo 5'te yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların araştırma yöntem ve desenlerine ilişkin bulgular görülmektedir. Bulgulara göre, yapılan araştırmalardan 15 tanesinin nicel, 53 tanesinin nitel ve 8 tanesinin de karma (çoklu) metotlu araştırma olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yapılan araştırmalardan 1 tanesi derleme çalışması iken 2 tanesi de yöntemi belirtilmeyen kuramsal çalışmadır. Nicel araştırmalardan 9 tanesi deneySEL olan araştırma iken 6 tanesi de deneySEL olmayan tarama modeline göre desenlenmiştir. Nitel araştırmalara bakıldığında ise araştırmaların 33 tanesinin doküman analizi, 10 tanesinin durum çalışması, 4 tanesinin betimsel araştırma, 3 tanesinin kuramsal analitik çalışma ve 1 tanesinin de eylem araştırması şeklinde desenlendiği görülmektedir. Karma metotla oluşturulan araştırmalara bakıldığında ise 5 araştırmanın yarı deneySEL ve fenomenoloji ile 3 araştırmanın ise tarama ve fenomenoloji şeklinde desenlendiği tespit edilmiştir.

Araştırmaların Örneklem Özelliklerine İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların örneklem büyüklüğüne ilişkin dağılım Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6: Araştırmaların Örneklem Büyüklüğüne İlişkin Dağılım

Örneklem Büyüklüğü	0-25	26-50	51-100	101-250	251-500
f	10	11	5	5	2

Tablo 6'da yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların örneklem büyüklüğüne ilişkin bulgular görülmektedir. Tabloda yalnızca alanyazın derleme ve doküman analizi içerikli araştırmaların dışındaki araştırmalara ait örneklem büyüklükleri bulunmaktadır. Bulgulara göre, araştırmaların 11 tanesinde 26-50 örneklem büyüklüğü tercih edilmiştir. Araştırmaların 10 tanesinde ise 0-25 örneklem büyüklüğünün tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 5'er araştırmada ise 51-100 örneklem büyüklüğü ile 101-250 örneklem büyüklüğü

kullanılmıştır. Yapılan araştırmaların 2 tanesinde ise 251-500 örneklem büyüklüğüne yer verildiği görülmektedir.

Araştırmaların Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaların çoğunda birden fazla veri toplama aracı kullanıldığından her bir veri toplama aracına ait frekans değeri ayrı ayrı alınarak çözümlene yapılmıştır.

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarına ait veriler Tablo 7'de gösterilmiştir:

Tablo 7: Veri Toplama Araçlarına İlişkin Dağılım

Veri Toplama Araçları	<i>f</i>
Ders kitabı	33
Form	5
Dereceli puanlama anahtarı	3
Kontrol çizelgesi	1
Görüşme formu	14
Gözlem	2
Ölçek	10
Başarı testi	4
Günlük	2
Argüman	4
Değerlendirme çizelgesi	5
Proje	1
Portfolyo	1
Okuma metinleri	1
Sınav kağıtları ve soruları	9
Rubrik	1
Anket	4
Ses kaydı	1
Kompozisyon	3
Öğretim programı	1

Tablo 7'de yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların veri toplama araçlarına ilişkin bulgular görülmektedir. Tablodaki verilerden hareketle araştırmalarda veri toplamak için en çok ders kitaplarına ($f=33$) başvurulduğu anlaşılmaktadır. Bunu görüşme formu ($f=14$), ölçek ($f=10$), yazılı sınav kağıtları ve soruları ($f=9$), değerlendirme çizelgesi ($f=5$), form ($f=5$), başarı testi ($f=4$), argüman ($f=4$) ve dereceli puanlama anahtarı ($f=3$) izlemektedir. Bunlarla birlikte yapılan araştırmalarda, gözlem formu, kontrol çizelgesi, günlük, proje, portfolyo, okuma metinleri, rubrik, anket, ses kaydı, kompozisyon ve öğretim programı gibi veri toplama araçlarından da yararlandığı tespit edilmiştir.

Araştırmaların Veri Analiz Yöntemlerine İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların veri analiz yöntemlerine ilişkin dağılım Tablo 8'de gösterilmiştir:

Tablo 8: Veri Analiz Yöntemlerine İlişkin Dağılım

Veri Analiz Yöntemleri		Yüzde/frekans
Nicel	Betimsel	Sınıflama, kodlama
		Ortalama/Standart sapma
		Ön test- son test
		t testi
		Levene testi
	Kestirimsel	Kolmogrov-Simirnov testi
		Scheffe testi
		Ancova analizi
		Madde ayırt edicilik analizi
		Faktör analizi
Nitel	Nitel	Kovaryans analizi
		Ki-Kare Bağımsızlık Testi
		Korelasyon
		Shapiro-Wilks testi
		İçerik Analizi
		Betimsel Analiz
		Doküman analizi

Tablo 8’de yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların veri analiz yöntemlerine ilişkin bulgular görülmektedir. Araştırmalarda nitel analiz yöntemlerinin daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Tablodan hareketle içerik analizinin ($f=45$) en fazla başvurulan analiz yöntemi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte betimsel analiz ile doküman analizi araştırmalarda kullanılan diğer nitel veri analiz teknikleridir. Nicel analiz yöntemlerinden ise en fazla betimsel yüzde/frekans ($f=10$), kestirimsel istatistik tekniklerinden ise t testinin ($f=12$) kullanıldığı görülmektedir.

Araştırmaların Yazar Sayısına İlişkin Bulgular

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların yazar sayısına ilişkin dağılım Tablo 9’da gösterilmiştir:

Tablo 9: Araştırmaların Yazar Sayısına İlişkin Dağılım

Yazar Durumu	Tek Yazarlı	Çift Yazarlı	3 ve üstü
f	47	30	2

Tablo 9’da yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaların çoğunun ($f=47$) tek yazarlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte iki yazarlı araştırma sayısı ($f=30$) da dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra 3 ve üstü yazara sahip araştırma sayısı ise 2’dir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmaları tespit

etmeyi ve çeşitli özellikler referansında analiz ederek eğilimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmalar incelendiğinde 55 makalenin 36 farklı dergide yayımlandığı tespit edilmiştir. Araştırmaya dair hazırlanan tezlere bakkıldığında ise 16 adet yüksek lisans tezi ve 8 adet doktora tezi hazırlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ungan ve Dincel (2022) de “ana dili olarak Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı bilimsel araştırmalar: Bir içerik analizi” adlı araştırmalarında 73 adet makaleye ve 19 adet ise teze ulaşmışlardır. Buradan hareketle, ana dilinde ölçme değerlendirmeye yönelik makalelerin yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirmeye dayalı makalelere göre daha fazla olduğu, tezlerin ise daha az olduğu yorumunda bulunulabilir.

Araştırmaların hazırlanma yıllarına göre dağılımları incelendiğinde 2018 yılından itibaren yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı araştırmalarda gözle görülür bir artışın olduğu, en fazla araştırmanın 2019 yılında yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ungan ve Dincel (2022) de ana dilinde ölçme değerlendirmeye yönelik araştırmaları tespit ettikleri çalışmalarında da en fazla yayının 2019 yılında yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Buradan hareketle Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirmeye yönelik eğilimin genel manada aynı yıllara denk geldiği anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı araştırmalar konu alanına göre tasnif edildiğinde en fazla araştırmanın etkinlik ve alıştırmaların taksonomik açıdan ele alındığı araştırmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu da gösteriyor ki etkinlik ve alıştırmaların bilgi düzeyine göre incelenmesi ve tasnif edilmesi araştırmacılar tarafından en fazla önemsenen konuların başında gelmektedir. Bununla birlikte temel dil becerilerine yönelik ölçme değerlendirmeyi konu edinen araştırmalar, ölçek geliştirmeye dönük araştırmalar, sınav hazırlamaya dönük araştırmalar ile uzaktan eğitimde ölçme değerlendirmeyi konu edinen araştırmaların da ağırlık verilen diğer konu alanları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma verilerinden hareketle, araştırmaların çoğunun nitel araştırma deseninde doküman analizine uygun olarak hazırlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ayrıca nicel araştırma desenlerine de yer verilen çalışmalar tespit edilmiştir. Bu çalışmaların çoğunun ise deneysel ve yarı deneysel olduğu, bununla birlikte deneysel olmayan tarama desenine uygun çalışmaların da yapıldığı görülmüştür. Az sayıda çalışmada ise karma yöntemin kullanıldığı ve yöntemi belirtmeyen kuramsal çalışmalara rastlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazın derleme ve doküman analizi içerikli makaleler dışındaki yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme temalı makalelerde en çok 26-50 arası büyüklükteki örneklem ile araştırma yapmanın tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunu 0-25 büyüklükteki örneklemin kullanıldığı çalışmaların izlediği tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında veri toplamak için en çok ders kitaplarından yararlanıldığı ve doküman analizi tekniği ile verilerin toplandığı sonucuna ulaşılmıştır. Görüşme tekniğinin ise ders kitaplarından sonra veri toplamak için en fazla başvurulan veri toplama aracı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ölçek, form, dereceli puanlama anahtarı, kontrol çizelgesi, gözlem, başarı testi, günlük, değerlendirme çizelgesi, proje, portfolyo, okuma parçaları, yazılı sınav kağıtları, rubrik, anket, ses kaydı, kompozisyon ve öğretim programlarının veri toplama aracı olarak başvurulan diğer veri toplama araçları oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmanın veri kaynağını oluşturan çalışmaların veri analizinde nicel betimsel istatistik tekniklerinden en fazla yüzde/frekansın, kestirimsel istatistik tekniklerinden ise t testinin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Nitel istatistik tekniklerinin kullanıldığı araştırma desenlerinde ise en fazla içerik analizi tekniğinden yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte betimsel analiz ve doküman analizi tekniklerinden de yararlanılmıştır. İçerik analizi tekniği son dönemlerin en fazla başvurulan

analiz tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İçerik analizi, “elde edilen verilerden bu verilerin içeriğine yönelik tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarabilmek amacıyla kullanılan bir veri analizi tekniğidir” (Krippendorff, 1980).

Araştırma verilerinden hareketle, yapılan çalışmaların daha çok tek yazarlı olduğu tespit edilmiştir. İki yazarlı çalışmaların da sayıca fazla olduğu ve bununla birlikte az da olsa alana yönelik üç ve üstü yazara sahip araştırmaların da bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçlarından hareketle aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- ✓ Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirmeye yönelik deneysel araştırmaların sayısı nitelik ve nicelik bakımından artırılabilir.
- ✓ Ölçme değerlendirmede öğreticilerin yanı sıra öğrencileri de kapsayıcı nitelikte nitel ve nicel çalışmalara ağırlık verilebilir.
- ✓ Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirmeye yönelik yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı nitelik de göz önünde bulundurularak artırılabilir.
- ✓ Doküman analizi çalışmalarının sonuçları göz önünde bulundurularak doğrudan ölçme değerlendirmeye katkı sağlayacak nitelikte deneysel çalışmalara ağırlık verilebilir.
- ✓ Uzaktan eğitimin önem kazandığı günümüzde çevrimiçi ölçme değerlendirmenin geçerliliğini ve güvenilirliğini artıracak nitelikte nitel ve nicel araştırmalar yapılabilir.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aydoğan, K. ve Aytekin, H. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Set Halinde Kullanılan İstanbul Metot Kitaplarında Okuma Metinleri ve Metin Altı Soruları Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 12(67), 5-11.
- Aydoğdu, İ. (2022). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerinin Ön Hazırlık Çalışmaları. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 7(2), 265-285.
- Aydoğdu, İ. ve Mustafa, S. A. A. F. M. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Kitabı İle Gazi Yabancılar İçin Türkçe Kitabındaki Temel Seviyede Olan Okuma Anlamaya Yönelik Ölçme Değerlendirme Sorularının Karşılaştırılması. *Uluslararası Öğrencilik*, 110.
- Biçer, N. (2019). Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Okuma ve Dinleme Etkinliklerinin Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yeni Yönelimler "New Trends in Teaching Turkish as a Foreign Language"* İçinde (s. 179-193). 5. Atina/Yunanistan: Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kongresi.
- Bulut, S. (2015). Görme Engellilere Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi. *Kesit Akademi Dergisi*, 1(1), 138-173.
- Büyüköztürk, Ş.; Kılıç Çakmak, E.; Akgün, Ö. A.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik Analizinin Parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.
- Çetinkaya, G. ve Yolcusoy, Ö. (2020). Okuduğunu Anlamayı Değerlendirmeye Dönük Ölçünleştirilmiş Görev Biçimleri: Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Hayef, Journal of Education*, 17(2), 176-198.
- Dincel, Ö. ve Urgan, S. (2022). Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Ölçme Değerlendirme Açısından İncelenmesi ve Konuya Dair Öğretici Görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(4), 1584-1612.
- İltar, L. ve Karataş, A. G. (2022). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan C1 Sınavlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 108-121.
- Kana, F. ve Güney, E. Z. (2020). Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Bulunan Metin Altı Soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 141-161.
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An Introduction to is Methodology*. Sage, Beverly Hills.
- Sertdemir, E. ve Kana, F. (2022). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kullanılan Türkçe Yeterlik Sınavlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 108-121.
- Sözbilir, M. ve Kutu, H. (2008). Development and Current Status of Science Education Research in Turkey. *Essays in Education, [Special Edition]*, 1-22.
- Ş., Y., İbrahimi (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe ve İngilizce Öğretiminde Kullanılan Yedi İklim ve Network (B1, B2) Ders ve Çalışma Kitaplarında Bulunan Okuma Metinlerindeki Metin Altı Sorularının Taksonomik Olarak İncelenmesi ve Karşılaştırılması. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 27-56.
- Ulutaş, M. ve Kara, M. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Metin Altı Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(4), 2198-2214.
- Urgan, S. ve Dincel, Ö. (2022). Ana Dili Olarak Türkçe Öğretiminde Ölçme Değerlendirme Temalı Bilimsel Araştırmalar: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(2), 562-576.

Edebiyat Biliminde Dijitalleşme ve Sonuçları Işığında Avusturyalı Yazar Robert Musil Külliyyatının Yeni Tasnif ve Derlemesi*

Doç. Dr. Cüneyt Arslan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8461-9155>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 05.09.2022

Kabul: 08.12.2022

Online Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Edebiyat Bilimi

Sanayi Devrimi 4.0

Derleme

Robert Musil

Modern Roman

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64445>

Öz

Edebi metinlerin inceleme nesnesi olduğu modern edebiyat bilimi, 21. yüzyılın sunduğu dijital araç ve uygulamaları bilimsel yöntemsel yaklaşımlarına ekleyerek, diğer bir deyişle, yöntemlerini, sayısallaştırılan edebi metinleri günümüz araçlarıyla inceleyebilecek şekilde güncelleyerek gelişmektedir. Bu ilerleme içerisinde estetik alanın bir dalı olan edebiyat da bir yandan bu dijitalleşmeyi yansıtırken diğer tarafta metinsellik yönüyle de buna dönüşmektedir. Üçüncü ve dördüncü sanayi devrimleriyle dijitalleşen edebi metinler yalnızca bir arayüze kavuşmakla kalmayıp aynı zamanda çevrimiçi olmayı ve bu yolla geleneksel kitap medyasından çok daha geniş bir erişim potansiyeline ulaşmaktadırlar. Alımlama açısından bakıldığında edebi metinlerin bu dönüşümlerinin onların hem alımlanma oranlarını arttırmış olduğunu hem de okura yeni bir okuma biçimi sağladığını saptayabiliriz. Bu şekilde geleneksel alımlama biçimlerine ilaveten edebi metinleri dijital metnin yapısı gereği 'arama' yaparak yeni bir okuma modu eklenmiştir. Bu modun geleneksel alımlama biçimlerini ortadan kaldırarak tamamen onların yerini mi alacağı veya onlarla birlikte bir alternatif olarak mı gelişeceği hakkında henüz net bir çıkarım yapmak mümkün değildir, zira günümüzde salt elektronik kitap olarak yayımlanan yayınlar bulunurken, sadece basılı kitap veya elektronik kitap olarak yayımlanan yayınları da görmekteyiz. Bu çeşitlilik içerisinde edebi metinlerde dijitalleşme şu şekilde sınıflandırılabilir: birincisi doğrudan elektronik metin olarak üretilen metinler, ikincisi de dijital evre öncesi eski edebi metinlerin dijitalleştirilmesi olgusu. Bu çalışmada ele alınan ikinci grup dahilinde bulunan edebi metinlerden Avusturyalı yazar Robert Musil'in külliyyatıdır. Yazarın hem hayattayken yayımlanmış hem de ölümünden sonra ortaya çıkan metinleri dijitalleştirilerek bilimsel yöntemsel bir biçimde yeniden derlenerek okurlara ve bilim insanlarına yeni yorumsal açılımlar sunarken eski derlemelerde yanıtı bulunamamış sorunsallara yeni yaklaşımlar getirilebilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Arslan, C. (2022). Edebiyat Biliminde Dijitalleşme ve Sonuçları Işığında Avusturyalı Yazar Robert Musil Külliyyatının Yeni Tasnif ve Derlemesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 51-62.

*The Outcomes of Digitization in Literary Studies With Regard To the New Complete Edition of the Works of the Austrian Author Robert Musil**

Assoc. Prof. Dr. Cüneyt Arslan

Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of German Language and Literature, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 05.09.2022

Accepted: 08.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Literary Studies

Edition

Industry 4.0

Robert Musil

Modern Roman

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64445>

Abstract

Modern literary studies, which examines texts that are considered literary, attempts to apply in the 21st century contemporary digital research methods and applications or to handle digitized texts with correspondingly upgraded literary text analysis methods. This upgrading leads to a constant renewal of classical philological text procedures. In this context, literature, as part of aesthetics or art, undergoes a double process: on the one hand, it reflects and discusses digitization as a phenomenon and, on the other hand, it transforms itself - at least on a textual level - into a digitized form. The digitization of literary texts began in the course of the 3rd and 4th Industrial Revolutions. The digitized texts were upgraded through interface expansion and online access options, so that they could reach a wider audience than the classic medium (printed book). From the point of view of reception aesthetics, it can be stated that this change in literary texts has both increased their reception quota and made innovative reception possibilities available to the reader. In this respect, for example, the classic reception methods were expanded by the new, digital possibilities of 'searching' (within the text). From today's perspective, it is difficult to assess whether this new mode would completely wipe out the old reception methods or it would only develop as an alternative, since both text versions, printed text and electronic text, coexist and continue to be used. Given this diversity, the digitization of literary texts can be classified as follows: firstly, texts that are written down in electronic form ab initio, and secondly, old texts that are digitized after their creation.

The texts dealt with in the present study, relate to the complete edition of the Austrian author Robert Musil and belong to the second group. The fully digitized Klagenfurt Musil Complete Edition will be discussed and explained in this article as a result of the latest industrial revolution.

Furthermore, it should be explained with which new text accesses and interpretation possibilities the digitized complete edition has enriched the literary science in comparison with the old editions of the Musil.

GİRİŞ

Dijitalleşme günümüzde yalnızca tüm bilim alanlarını kuşatan bir aktarım aracı olmanın ötesinde özellikle yöntem ve kuramsal yaklaşımları güncelleyen bir gelişim olarak değerlendirilebilir. Elbette beşerî bilimlerin temelinde bulunan yöntem olan felsefi- düşünsel tabanlı yöntemlerin yerini (henüz) almayan dijitalleşme sosyal bilimlerin araştırma nesnelere inceleme ve araştırma noktasında çığır açıcı olmuştur. Edebiyat bilimi özelinde bakılacak olursa, diğer bilim alanlarında da olduğu gibi, sanayi devrimlerinin dijitalleşme evresinden etkilenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu etki araştırma nesnesi olan metin üzerinden yaşanmış olup temel bir paradigma değişimine yol açacak niteliktedir. Metnin kendisi elbette yine yüzyıllar öncesinde de var olan metin olmakla birlikte insanlık tarihinin dijitalleşme evresi olan 21. yüzyılda metnin taşıyıcısı olan medyada köklü bir değişim meydana gelmiştir. Metnin dijitalleşmesi ise metni inceleyen bilim alanlarının da araçlarını, kuramlarını, yaklaşım ve yöntemlerini dijitalleştirmesine, bunları metnin yeni medyasına uygun hale getirmesine yol açmış ve açmaya devam etmektedir. Dijitalleşme veya verilerin sayısallaşması yoluyla ortaya çıkan sesli (Audiobook) veya elektronik kitaplara (Ebook) dönüşen metinlerin dijital altyapıları elbette yalnızca bu metinlerin aktarımları veya alımlamaları için değil, onların işlenmesi, analizi, bağlamlandırılması veya bilimsel-yöntemsel incelenmesinde de kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanında dijitalleşmenin yarattığı dönüşümde yeni yöntemler gelişirken veya güncellenirken bazı yöntemlerin de ortadan kalktığı veya kalkacağını görebilmemiz mümkündür. Örneğin geleneksel filolojinin 20. Yüzyılın sonuna kadar ayrılmaz bir parçası olan transkripsiyon yöntemi, yani el yazmalarının veya en genel anlamıyla yazının çevirisinin yapılma işlemi, metnin doğrudan dijital medyalar üzerinden üretilmesinden dolayı artık nesnesi bulunmayan bir yöntem haline geldiğinden veya geleceğinden zamanla ortadan kalkacaktır.

Bu araştırma üstte çerçevesi çizilen dijitalleşme-yöntem-nesne sorunsalını edebiyat bilimi içerisinde değerlendirerek Avusturyalı yazar Robert Musil külliyatı örneği üzerinden dijitalleşen metinler ve buna bağlı olarak yöntemlerle hangi faydaların sağlandığını ve bunların 21. yüzyılda edebiyat biliminin yeni bilimsel-yöntemsel yaklaşımları olarak kabul görüp görmeyeceğine dair konuyu ülkemizde tartışmaya açmak istemektedir. Bilgi kuramsal bir yaklaşımla metinlerin geleneksel derlenme yöntemleriyle yeni dijital yöntemler karşılaştırılarak ortaya çıkan farklılıklar gösterilmekte, açıklanmakta ve yorumlanmaktadır.

1. Dijital Devrim ve Metin İlişkisi

Bilgi veya enformasyon çağı olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz yüzyıl bilimsel düşüncenin öncülüğünde tüm alanların yeniden yapılanmalarına neden olmuş ve Gutenberg sonrası bilginin yayılımı, çoğaltımı ve erişimini azamiye çıkarmayı başarmıştır. Matbaanın icadı ile dünya düzeninin yeniden şekillenmesi, düşüncenin gelişiminin hızlanması ve sosyolojilerin dönüşümü olarak özetlenebilecek devrimsel gelişimler meydana gelmiştir. Dünya haritalarının yeniden şekillenmesi, ideolojilerin doğuşu ve yıkımı, teknolojinin ve bilimsel düşüncenin ivmelenmesi bilgiyi erişilebilir kılan yeniçağ ile birlikte büyük bir hız kazanmıştır. Bu süreçte 20. yüzyıldan itibaren düşünce tarihinin hiçbir yerinde benzeri olmayan epistemolojik bir paradigma değişimi olmuştur. Bilgiye bakışın değeri artmış olmakla birlikte bilginin taşıyıcısı olan medyalarıyla olan ilişkilendirmelerde de değişimler gerçekleşmiştir. Yüzyıllardır bilginin yegâne medyası olan metin daha önceki yüzyıllarda çoğunlukla kâğıdı (yazıyı) aktarım aracı olarak kullanırken 20. yüzyılın ortalarında sesli kayıt ve daha sonrasında da çeşitli dijital medyalara dönüşmeye başlamıştır. Bu durum elbette estetik alanın önemli bir temsilcisi olan dil ve edebiyatın da bir yandan kendini sorgulamasına diğer taraftansa yeniden tanımlama gerekliliğine yol açacak bir süreci de beraberinde getirmiştir.

Dijital kavramı Türk Dil kurumunca “verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak

gösterilmesi" (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsayıcı tanım edebiyat biliminin nesnesi olan metin üzerinde uygulanacak olursa yeni ve alana özgü bir kavram ve buna bağlı olarak tanım ortaya çıkmaktadır. 'Dijital metin' kavramı metinlerin sayısallaşması, yani yüzyıllardır medyası olan kâğıdı terk edip tanıtımda da belirtildiği gibi bir ekran üzerinden alınılması, yani yeni bir alımlama biçimine kavuşması olarak tanımlanabilir. Bu noktada yalnızca yeni bir alımlama değil, bununla beraber yeni bir taşınma, aktarılma, yayılma ve çoğaltılma biçiminin de ortaya çıktığını saptamak mümkündür. Bu nedenle de insanlık tarihi içerisinde matbaanın icadının yol açtığı köklü paradigma değişiminden yaklaşık yarım yüz yıl sonra ortaya çıkan dijitalleşme olgusu, epistemolojik açıdan ikinci bir paradigma değişimi olarak değerlendirilebilir. Sanayi devrimiyle başlayan bu süreç 21. yüzyılın ilk çeyreğinde 'dijital devrim' (Övür, 2022) veya 'sayısal devrim' olarak adlandırılan evreye ulaşmıştır. Bu noktada bahsi geçen ve içinde bulunduğumuz dönemin tarihsel açıdan genetik gelişimine kısaca bakılmasının faydası olacaktır. Yeni çağ içerisinde modernleşme tarihine bakıldığında sanayi devrimi iktisadi açıdan önemli bir dönüm noktasıdır. 18. yüzyılda başlayan sanayi devrimi ile birlikte neredeyse günümüzde kullandığımız tüm teknik ve endüstriyel ürün ve tüketim biçimleri yalnızca ortaya çıkmakla kalmamış aynı zamanda köklü bir dönüşüme girmiş ve ardı kesilmeden dönüşmeye devam etmiştir. Çeşitli evrelerden geçerek günümüze kadar gelen endüstrileşme içerisinde insan hayatına giren ve onun yaşam biçimini değiştirmeye başlayan ilk makinaların enerjilerini kömür ve buhar yoluyla ürettikleri bilinmektedir. Birinci sanayi devrim olarak adlandırılan bu dönem 19. yüzyılda ikinci sanayi devrimi takip etmiştir. Petrol ve elektriğin enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlandığı bu dönemde üretimi fabrikalar, seri üretim biçimi, kitlesel çoğaltım gibi unsurlar belirlemiştir. Üçüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan evreyi (1970 ve sonrası) çalışmanın konusunu teşkil eden sayısallaşma (işlemci ve bilgisayar) ve üretim otomasyon (yazılım ve programlama) olguları belirlemektedir. 21. yüzyıl son evre olan dördüncü sanayi devriminin kapılarını açmıştır (Davutoğlu, 2020: 177). Bu devrim üçüncü sanayi devrimiyle dijitalleşmenin önünü açan teknolojinin ortaya çıkması sürecini takip eden dijital devrimin devamı niteliğinde olup günümüzde ortaya çıkan dijital para (kripto), dijital sanat (nft) gibi olguların zeminini oluşturmaktadır denebilir. Dördüncü sanayi devrimi:

"Siber-Fiziksel Sistemler, Nesnelerin ve Hizmetlerin İnterneti gibi kavramlarla sadece bir üretim hattının, bir faaliyetin değil, bir şirketin bütün çalışma ve süreçlerinin dijitalleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Yani birbirine bağlı süreçlerin iletişim halinde olduğu, internet üzerinden iletişim kuran nesnelerin veri toplayıp üretim sürecini tamamen değiştirdiği, makinaların insanlarla etkileşimini öne çıkaran, kendi kendini düzenleyebilen otonom üretim sistemleri ve nesnelerin internetine dayalı kapsamlı ağ iletişimi ile desteklenen çözümleri vurgulamaktadır." (Davutoğlu, 2020: 178)

Sanayi devriminin evrelerine bakıldığında dijitalleşme kavramının ortaya çıkışının üçüncü sanayi devrimine denk geldiğini söylemek mümkündür. Sanayileşmenin bu evresi aynı zamanda insan-makine ilişkisinde bir kırılma noktasının da başlangıcı olarak görülebilir, zira sanayileşmenin bu evresinden sonra yapay zekâ, algoritmalar, nesnelerin ve hizmetlerin interneti gibi bulut tabanlı çözümlene sistemleri gibi olgular göz önünde bulundurularak makine-makine ilişkisine dönüşmeye başladığını gözlemlemek mümkündür (Davutoğlu, 2020: 188-189). Buradan hareketle tüm yaşam alanlarının sanayileşmenin üçüncü ve dördüncü evresiyle beraber dijitalleşmeye başlamasından mütevellit sanatın bir parçası olan edebiyat da bu dönüşüme girmiştir. Edebiyatı inceleyen edebiyat bilimi nesnesinin dijitalleşmesini nasıl karşıladığını, kendisinin bu yenilenmiş nesnesini nasıl kavradığını ve bu dijitalleşen nesneyi inceleyecek yöntemlerini nasıl güncellediğini incelemek bilim-nesne-araç (medya) ilişkisi bağlamında yararlı olacaktır.

2. Edebiyat Bilimi Yöntemlerinin Dijital Araçlarla İlişkisi

Hem edebiyat biliminin inceleme nesnesi hem de bir sanat alanı olan edebiyatın kavramsal yolculuğu uzun bir geçmişe sahiptir. Antik dönemde Aristoteles ile başlayan retorikle ilgili ilk kuramsal yaklaşımlar uzun bir yolculuğun ardından günümüz postmodernist bakış açılarıyla donatılmış edebiyat kuramlarına kadar gelmiştir. Bir yanda estetik sınırsızlık diğer yanda dilin kurallı yapısı edebiyat bilimi için daima en büyük zorluğunu oluşturmuştur. Sanatın uçsuz bucaksızlığı içinde bir sanat kuramı oluşturmanın belki de mümkün olmadığı gibi söz sanatının temelindeki dilin gerek yapısal dönüşümleri gerekse pragmatik kullanımsal çeşitlilikleri edebiyat bilimcilerin en azından günümüzde bu alana yaklaşımını tarihsel kesitler içerisinde sınıflandırarak ele alınmasına yol açmıştır. Edebi metin türleri nasıl ki zaman içerisinde ortaya çıkmakta ve yok olmaktadır aynı şekilde aynı dilin içerisindeki göstergeler de zamana bağlı olarak anlam genişlemesi, daralması veya eskimesi gibi olgularla karşı karşıyadırlar. Bunun yanında gerek sosyolojik açıdan gerek psikolojik açıdan dilin kullanım biçimlerindeki farklılıklar da yine edebiyata yansımaktadır.

Önceki bölümde üçüncü ve dördüncü sanayi devrimiyle sınırlandırdığımız dijitalleşme olgusuna istinaden burada edebiyat kavramının geçmişten günümüze dek gelişimini değil, 20. yüzyıl modernleşmesiyle başlayan ve postmodernist yaklaşımlarla birlikte neredeyse yurtsuzlaşmasının çerçevesini çizmek yeterli olacaktır. Zira edebiyat bilimi içerisindeki kuram çalışmalarında 20. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yeni bakış açıları (linguistic turn, pragmatic turn, cultural turn gibi) edebiyat biliminin geleneksel ve temel referansı olan dilin ve klasik anlamdaki metnin yerine kültür unsurunu yerleştirmişlerdir (Geisenhanslüke, 2013: 147). Edebiyat biliminin bilgi kuramsal alanı olan edebiyat teorisinin iki temel çalışma alanı bulunmaktadır. Bunlardan ilki edebiyat bilimine kavramlar ve tanımlar üretmektir, diğeryse nesnesini ve kendisini tanımlayarak onu diğer alanlardan ayırtmaktır. Diğer bir deyişle edebiyat teorisi edebiyat bilimini meşrulaştırmak, yani bilimsel-yöntemsel meşruiyetini sağlamak üzere bu bilim alanını temellendirmeye çalışır (Solak, 2014: 7). Üçüncü sanayi devrimine kadar bu çalışmalar dijital olmayan bir mecrada ve geleneksel filolojik metin inceleme yöntemleri ile gerçekleştirilirken sonrasında dijitalleşmenin edebi metinlere yayılmasıyla birlikte güncellenme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Burada bahsi geçen dijitalleşme sürecine girmiş metinler ikiye ayrılarak sınıflandırılabilir: birincisi doğrudan dijital yazı araçları tabanlı¹, üretilmiş metinler; ikincisi ise üçüncü sanayi devrimi öncesine kadar meydana gelmiş metinler. Edebiyat biliminin metin odaklı çalışmalarında kullandığı konservasyon yöntemlerinden olan transkripsiyon özellikle bu sınıflandırmanın ikincisinde yer alan metinler için geçerli olmakla birlikte üçüncü sanayi devriminden sonra doğrudan dijital olarak üretilmiş metinler için kullanımdan kalkmıştır denebilir. Bunun dışında her iki sınıflandırmada da dijital veya dijitalleştirilmiş metin yenilenmiş medyasıyla günümüzde edebiyat biliminin araştırma nesnesi konumundadır.² Peki bu yeni dijital metinlere edebiyat bilimi, özellikle çalışmanın konusu olan edebi külliyatları incelerken, hangi yeni dijital araçlı yöntemlerle yaklaşmaktadır?

Edebiyat bilimi, metin tasnifi, dizgisi ve derlemesinde dijitalleşmiş metinleri ele alırken üç

¹ Bu ifadenin kapsadıkları iki boyutlu olarak değerlendirilebilir. Donanım yönünde örneğin bilgisayar, işlemci, tablet, notebook, akıllı telefon, saat gibi, geleneksel kalem-kâğıt niteliği bulunan yazma ve bellek oluşturan aygıtlar, yazılım tarafında da örneğin kelime-işlem programları, yazı aplikasyonları ve bulut tabanlı yazı bellekleri ile sosyal medya araçları buraya dahil edilebilir.

² Dijitalleşme sonrası edebiyatta anlatımcılığın gelişimi ve geleceği üzerine daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Kreuzmair ve Schumacher, (2022): „So sind nach der Digitalisierung neue Schreibweisen der Gegenwart zu beobachten, werden neue Konzepte von Gegenwart entworfen, zugleich werden aber auch vielfältige Formen der Fortsetzung und Modifizierung eingeführter Rhetoriken, Metaphern und Darstellungsverfahren sichtbar. Bei der Veranschaulichung der Abstrakta ‚Zeit‘ und ‚Gegenwart‘ kehren Bildfelder und narrative Muster wieder, die die Zeitreflexion schon ‚vor‘ der Digitalisierung geprägt haben – Krisen- und Katastrophenrhetorik, Verfallsgeschichten, Dystopien.“ (Einleitung, 4-5)

sınıfta toplayabileceğimiz dijital araçlar kullanmaktadır:

1. Metinlerin sayısal olarak dönüştürülmesi ve işlenmesi için kullanılan işlemciler
2. Dijitalleşmiş metinlerin düzenlenmesi, tasnifi ve link ve hiperlink yoluyla tarihsel ve eleştirel bir derlemesinin (historisch-kritische Ausgabe) yapılması için kullanılan çeşitli yazılımlar
3. Ortaya çıkan bu dijitalleşmiş külliyyatın gerek araştırmalara gerekse genel olarak alımlayıcının erişimine açılabilmesi için kullanılan web tabanlı çevrimiçi araçlar

Edebiyat biliminin kullandığı bu dijital araçlar kendi içlerinde de birçok açıdan birtakım alt sınıflandırmalara gidebilir ancak burada çalışmanın çerçevesini aşmamak adına yalnızca başlıkları genel olarak açıklayarak kuramsal çerçevemizi tamamlamak çalışmanın bağlamından uzaklaşmamak adına yeterli olacaktır. Sayılan birinci sınıf içine giren araçlar bir işlemciye sahip olan ve her türlü veriyi sayısal olarak işleyebilen araçlar olarak değerlendirilebilir. Günümüzde herkesin günlük hayatında kullandığı bu işlemciler akıllı saatlerden, telefonlara, sabit bilgisayarlardan taşınabilir bilgisayarlara ve tabletlere kadar uzanmaktadır. Yalnızca bilim insanlarının değil, neredeyse tüm mesleklerde kullanılagelen bu işlemciler özellikle bilim alanında yöntem gelişimine yön verici niteliktedir. Nasıl ki tıp alanında günümüzde tanı ve teşhis işlemleri daha ağırlıklı olarak görüntüleme yöntemleri kullanımı yoluyla yapılmaktaysa edebiyat biliminde de metinlerin işlenmesi, incelenmesi, tahlili vb. işlem için öncelikle işlemciler yoluyla sayısallaştırma yöntemi kullanılmaktadır. Üstteki sınıflandırmanın ikincisinde yer alan araçlar işlemci barındıran donanımların çalıştırılmasında kullanılan arayüzlerdir. Bu yazılım tarafında bulunan programlar, tıpkı bibliyografya yapmak için günümüzde kullandığımız yardımcı araçlarda olduğu gibi külliyyatların işlenmesinde ve derlenmesinde de kullanılan araçlardır. Yazarların özellikle yayınlanmamış veya ölümünden sonra ortaya çıkan metinlerinin filolojik olarak incelenmesinde artık neredeyse tümüyle bahsi geçen bu³ yazılımsal araçlar kullanılmaktadır denebilir. Yazılımlar metinlerde her türlü kelime işleme, metin parçaları arasında köprü bağlantılar oluşturma, düzeltme, işaretleme, yorum ve tasnif yapma imkanlarını sunmakta olup ayrıca hiper linkler yoluyla metinleri katmanlara ayırarak çok boyutlu derin analiz ve okuma yapma yöntemleri de sağlamaktadır. Bu noktada da gerek klasik edebiyat bilimi yöntemlerinin gerekse daha güncel postmodernist yaklaşımların da bu dijital araçlar zemininde daha verimli kullanılmasını sağlamaktadırlar.

Üçüncü ve sonuncu sınıfta yer alan web tabanlı araçlar birinci ve ikinci sınıfta bahsi geçen araçların metinleri işlemlerinden sonra bir tarafta erişilebilir kılmayı diğer tarafta da incelenmesini ve geliştirilmesini sürdürülebilir hale getirmeyi sağlayan araçlardır. Bu bakımdan da bu sınıf içinde bulunan araların aslında sayısal devrimin en güncel ve hala gelişmekte olan ayağını teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Erişim açısından bakılacak olursa dijital metinlerin hem araştırmacı kitlesine hem de genel okur kitlelerine ulaşmasını sağlayacak nitelikte olan bu web veya bulut tabanlı dijital araçlar belirli bir medyaya bağlı kalmaksızın her yerden ve her zaman bu metinlere erişimi sağlamaktadırlar. Geliştirilebilirlik ve bu gelişimin sürdürülebilirliği açısından ele alınacak olursa web tabanlı araçlar hem dijitalleşmiş külliyyatların gelişimine katkı sunabilmekte hem de onları her daim değiştirilip geliştirilmeye açık hale getirmektedir. Burada sayılan her iki özelliğin bu başat kazanımları bilişim terminolojisi menşeli olan 'açık erişim' (open Access) kavramıyla özetlenebilir. Genel bir bakışla

³ Çalışmada çerçevesi çizilen yazılımları ticari amaçla kullanıcılara sunan şirket ve marka adlarından imtina edilmekte olduğundan konuyla ilgili yazılımlara ulaşmak isteyenler internette arama motorlarına 'bilimsel çalışma 4.0', 'Publikationssoftware' veya 'digitale Literatursoftware' gibi anahtar sözcükler yazarak burada sınıflandırılan yazılımlara ulaşabilirler.

21. yüzyılda edebiyat biliminin yöntemlerinin bu araçlarla donatılarak güncellenmiş olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

3. Robert Musil Külliyyatının Derlemeleri ve Sanayi Devrimi 4.0 Etkisi

Avusturyalı yazar Robert Musil 20. yüzyılın başlarında bilim tarihinin en yoğun gelişmelerinin yaşandığı dönem olarak bilinen 'Jahrhundertwende' (yüzyıl dönümü) içerisinde sanat ile bilimsel düşünceyi birleştirerek salt Almanca yazına değil Dünya edebiyatına modern anlatımın en iyi örneklerinden olan bir külliyyat bırakmıştır. Soyut anlatımcılıktan denemeciliğe, modern bilim teorilerinden postmodernist rasyonalizm eleştirilerine kadar uzanan çok geniş bir ufukla yazan Musil aynı sebepten dolayı yaşarken alımlanmamış bir yazarken ölümünden neredeyse bir yüzyıl sonrasına kadar çözümlenmeye devam etmeyi başarmış ve edebiyat bilimi içerisinde özel bir araştırma alanı oluşturmayı başarmış bir beyindir denebilir. Yalnızca yazar kişiliği değil, felsefi ve kuramsal çözümlerini de edebiyata katarak eser veren Musil, amiral gemisi olarak adlandırılabilir büyük romanı olan 'Nitelsiz Adam' ile edebiyat tarihine adını yazdırmıştır. Bu yapıt içerisinde Musil edebiyatı estetik bir söz sanatı olmaktan neredeyse tamamıyla çıkartıp bir yandan bilim tarihi diğer taraftan bilgi kuramı alanlarından beslenerek Almanca yazın içerisinde yeni (modern) romanın ilk örneğini vermiştir denebilir. Kısaca yazarın biyografisine (Corino, 2003) değinmek gerekirse Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde doğmuş olan Musil'in (1880-1942) yazarlıktan önce çeşitli kimlikler edindiğini söylemek mümkündür. Askeri okul geçmişi, mühendislik eğitimi ve ardından akademik felsefe ve psikoloji alanlarında doktora eğitimi gibi alanlarda aldığı eğitimler bunlardan bazıları. İki dünya savaşı görerek yaşadığı ülkeyi terk etmek zorunda kalan Musil tüm hayatı boyunca edebi faaliyetlerini sürdürmüş ve tanınmış bir yazar kimliğini de elde etmiştir. Dünya savaşlarından dolayı mali zorluklar içinde yaşamış olan yazar vefat ettiği Cenevre'de son soluğuna kadar büyük romanı 'Nitelsiz Adam' üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür.

Yazarın hayattayken yayınladığı edebi metinleri ölümünden sonra bıraktığı el yazmalarından, notlardan, günlük kayıtlarından ve mektuplardan oluşan çeşitli metinlerden sayıca daha azdır. Bu da araştırmacı olarak bize Musil'in ne denli mükemmeliyetçi olduğunu düşündürmektedir. El yazmalarına bakıldığında karşımıza sayısız düşünsel deneyin yapıldığı ve bu deneylerin kurgularının izlerinin bulunduğu kocaman bir 'kurgu laboratuvar' çıkmaktadır. Bu bir yandan dağınık ancak diğer tarafta da yalnızca kendisinin anlayacağı şekilde işaretlerle bezenmiş kurgu laboratuvarı sıradan okur için ancak sanayi devrimi 4.0'ın dijital araçlarıyla hazırlanmış son Musil derlemesi görünür kılmaktadır. Bu derleme elbette ilk derleme olmamakla birlikte öncesindeki derlemelerle farkını ortaya koyabilmek adına yazarın külliyyatının geçirdiği evrelere kısaca göz atmak ve geçirdiği evreleri incelemek yararlı olacaktır.

Robert Musil külliyyatının yaklaşık 30 yıl öncesinde başlayan dijitalleştirme projesi önceleri antropolojik bir kazıya⁴ benzerken zaman içerisinde geliştirilerek bulut tabanlı ve açık erişimli bir araştırma havuzuna dönüşmüştür. Bu havuzda çeşitli bilim insanları projelendirilmiş araştırma süreçleri⁵ içerisinde yazarın tüm el yazmalarının transkripsiyonuyla başlamış, dijitalleşen metinleri de birbirleriyle link ve hiper linkler yoluyla köprülemişlerdir.

1942 yılında yazarın ölümünden sonra yayına hazırlanan külliyyatı (Gesamtausgabe) 4 büyük derleme olarak karşımıza çıkmaktadır (Gnüchtel, 2015: 41). Bunların ilk iki geleneksel filolojik

⁴ Bkz. Arslan, 2016. Bu makalede 2009 yılındaki ilk dijital derleme sonrası en kapsamlı dijitalleşme çalışması başlamış olan Musil külliyyatı ele alınmış ve dijital metinlerin edebiyat bilimine olası katkıları incelenmiştir. Aradan geçen 13 yıl içinde dijitalleşme projesinin çıktıları, kazanımlarının nasıl şekillendiğini ve nereye evrildiğini karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirebilmek adına bahsi geçen makale incelenebilir.

⁵ Bkz. <https://edition.onb.ac.at/musil/o:mus.red-introduction/methods/sdef:TEI/get>

çalışmalarıyla meydana getirilmişken son ikisi dijital derlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki 1952, diğeri 1978 Adolf Frise tarafından basılı olarak yayınlanmıştır. Bu iki derleme her ne kadar bilimsel çalışmalar için birincil metinlerin başat kaynağı olarak görülse de bu derlemelerin parçalı (kısmi) olduğunu ve Musil'in ölümünden sonra ortaya çıkan tüm el yazmalarını kapsamadığını da söylemek gerek. Üçüncü derleme 1992 yılında yine Frise tarafından ilk kez dijital olarak yayınlanmıştır. Bu derlemenin kapsamına bakıldığında Musil'in el yazmaları dahil tüm eserlerini kapsayan bu derleme aslında yalnızca metinlerin transkripsiyon yoluyla dijitalleştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Bir CD medyasına belleklenmiş yapıda sunulan bu derleme okura yalnızca metinlerin basılı olarak değil dijital olarak alınmasını sağlamakla birlikte ayrıca araştırmacılara da el yazmalarına erişimi kolaylaştırıcı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi devrimi 3.0'ün edebiyat bilimi içerisindeki bir sonucu olarak değerlendirilebilecek bu derleme genel dijitalleşme sürecinin bir ara sonucu olarak okunabilir. Çalışmamızın kuramsal kısmında sanayi devrimlerini birbirinden ayırtan temel nitelikler içerisinde de sayılan bir husus burada dikkat çekicidir. Dönemin bu medyası içerisinde sunulan dijital külliyyat henüz insan-makine ilişkisini terk etmemiş bir yapıdadır. Ayrıca bu derleme henüz açık erişim yeterliliğine sahip olmamakla birlikte üzerinde herhangi bir değişiklik de yapılamayacak bir formatta hazırlanmıştır. Dördüncü ve sonuncu derleme 2009 yılında yayımlanmış ve Sanayi devrimi 4.0'ın çıktılarını barındıran nitelikte çevrimiçi hale gelerek gelişmeye devam etmektedir. "Klagenfurter Ausgabe" adıyla erişime açılan bu külliyyat derlemesi yazarın yaşarken yayınlanan eserleri ile ölümünden sonra ortaya çıkan yaklaşık 12.000 sayfa el yazmasından oluşan tüm metinleri kapsamaktadır. Elbette 1992 yılında yapılmış transkripsiyonlar bu çalışma için çok önemli bir ön çalışma niteliği taşımaktadır ancak "Klagenfurter Musil Gesamtausgabe" adından da anlaşılacağı üzere Musil' e ait edebi ve edebiyat dışı tüm metinleri kapsamıyla, ayrıca çeşitli bilimsel metin tahlilleri ve yorumları da barındırmasıyla, kendini önceki dijital derlemeden ayırtmaktadır. Bunun yanında genel okur ve araştırmacılara dijital araçlı yöntemlerin kullanıma açılmasıyla sunduğu en önemli özellikler şöyle sıralanabilir:

"a) Metin içi bağlantılar: Yazarın kendi-ne has çalışma biçimine uygun olarak metinler üzerinde tuttuğu notlar, göstergeler ve işaretlemeler ,Hypertext, yöntemiyle birbirleriyle ilişkilendirilerek okuyucu veya araştırmacıya büyük kolaylıklar getirmektedir. [...]

b) El yazmaları ile dizgesel bağlantılar: Bu ilişkilendirme sınıfında yazarın basılmış metinlerinin yanında orijinal el yazmaları da taranmış resim formatında yayınlanmıştır. Bu arada özellikle yazarın yaptığı eskizler, taslaklar ve müsvedde olarak kullandığı sayfaların romanın alınması (Rezeption) ve yorumlanmasında (Interpretation) görsel ve içeriksel nitelikte sağladığı katkılar açısından büyük önem taşı-maktadır.

c) Metinler arası bağlantılar: Bilindiği üzere bir yazarın yapıtları incelenirken bu yazarın esinlendiği veya okuduğu kişiler ve eserler metne yeni bakış açıları kazandırabilmektedir. Bundan yola çıkarak metinler arası bağlantılar Musil'in romanını yazarken etkileşime girdiği, dolaylı veya doğrudan alımladığı ve atıfta bulunduğu diğer yazarları, metinleriyle yeri geldiğinde ilişkilendirmektedir. Bu bağlantı sayesinde adeta yazarın şahsi kitaplığı denebilecek bir Link-Kolleksiyonu meydana gelmektedir. [...]

d) Biyografik ve tarihsel bağlam: Yapıtları ve yazarlarını dışsal olgu ve süreçlerden, yaşadıkları zamanın koşullarından bağımsız olarak değerlendiren ,Hermeneutik, kuramının karşısında günümüzde yeni filolojik modeller bulunmaktadır. Bunlardan yola çıkarak yazarın hayatı, içinde bulunduğu koşulları ve bunlarla etkileşimi, ansiklopedik bilgi dizini gibi bir rehber halinde okura veya araştırmacıya sunulmaktadır. Buna ek olarak yazarın temas ettiği kişi ve kurumlar ile bunlarla ilgili tüm bilgiler de bu bağlamda okura sunulmaktadır. Ayrıca çeşitli tablo ve şekillerle biyografik bilgiler ve romanın genetik oluşum aşamaları görselleştirilmiştir. [...]" (Arslan, 2016: 67)

Alıntıda ayrıntılı olarak görüldüğü üzere dijital araçlı yöntemlerin edebiyat biliminde kullanılmasıyla hem bilimde pragmatik yönde faydalar sağlamış hem de alımlama sürecine katkısı olabilecek birçok katman ve veri açığa çıkmıştır. Bu projenin sonuçları bir yandan dijital bir biçimde açık erişim yoluyla topluma sunulurken, diğer taraftan da kısmı bir sonucu olan 'Nitelsiz Adam'ın yeni derlemesi olarak kitap biçiminde basılarak yayımlanmıştır (Musil, 2016). Daha ayrıntılı bir okuma yapmak isteyenler için web tabanlı külliyat⁶ hizmet verirken, yalnızca yeni (dijital) veriler ışığında derlenmiş romanı okumak isteyenler basılı kitabı alımlama şansına ulaşmışlardır. Özellikle bu yapıt dijital araçlarla yeniden derlenen külliyat içerisinde özel bir yere sahiptir, zira roman daha önceki derlemelerinin tümünde tamamlanmamış (Romanfragment) bir roman olarak okura sunulmuş olmasına karşın Klagenfurter Gesamtausgabe, sanayi devrimi 4.0'ın getirdiği dijital araçları kullanarak bir tür 'bitiş çizgisine' işaret etmektedir.

4. Dijitalleşme Işığında Modern Roman Sorunsalı: Tamamlanmamışlık

İncelediğimiz Klagenfurter Gesamtausgabe projesinin içerisinde amaçlardan bir tanesi de tamamlanmamış bir Roman olan 'Nitelsiz Adam' adlı eserin tamamlanmamışlığının sağlanmasını yapmayı denebilir. Zira bu tamamlanmamışlık yazarın yazımını tamamladığı bölümleri ölümünden önce yayımlanmamış olmasıyla mı ilgiliydi veya yazarın ölümünden sonra yayıncısının bu bölümleri doğru derleyememesiyle mi yoksa romanı tamamlayan bölümlerin olmamasıyla mı? Bu sorulara öncelikle bilimsel araştırmalar yoluyla yanıtlar bulunmalıydı. Bunu başarmanın yolunu açan gelişme veya uygulama dijital araçların edebiyat biliminde kullanılmasıdır. Analiz edilen sorunsal özetle şu soru ile ifade edilebilir: Musil'in gerek hayattayken yayınlanan gerek ölümünden sonra derlenerek yayınlanan sonu yayınlanmamış 'Nitelsiz Adam' adlı romanı dijital yöntemlerle tamamlanabilir mi?

Güncel dijital külliyat incelendiğinde belirtilen soruya bu çalışma kapsamına verilebilecek iki yanıt bulunmaktadır: Birincisi, edebiyat bilimi dijital araçlar kullanarak elde ettiği yeni bakış açıları (Gnüchtel, 2015: 56) ve verilerle yaklaşık yarım yüzyıl sonra yeni bir roman derlemesi ortaya koyabildi. Bu yenilik içerisinde bazı el yazmalarının tarihlerinde eski derlemelerde hatalar yapıldığını ve aslında roman içerisinde farklı bir akışa neden oldukları gibi unsurlar bulunmakta. Ayrıca yazarın hayatının son yıllarında romanın sonunu oluşturabilecek birden fazla bölüm üzerinde çalıştığını, eski 20'li yıllardan kalan eski taslaklarını yeniden ele alarak romanın devamına entegre ettiğini, el yazmalarının dijital uygulamalarla yeniden derlenmesi sonucu ortaya konabildi. Özellikle romanın dijital araçlarla hazırlanmış yeni derlemesinin beşinci ve altıncı ciltleri bize yazarın tamamlanmamış roman olarak tarihe geçmiş yapıtının aslında bir biçimde bitişinin hazırlandığını ancak yazar tarafından hangisinin romanın sonunu teşkil etmesi gerektiğine karar verilememiş olduğunu açıkça göstermekte. (Musil, 2015 ve Musil, 2018) Bu tutumu açıklarken elbette dünya tarihindeki, çeşitli sosyal, siyasal ve iktisadi gelişmelerin ve bunların yazarın kendi hayatına etkileri de önemli nedenler arasında sayılabilir. Gençliğini birinci dünya savaşı öncesi ve sonrasıyla geçirmiş, yaşlılık döneminde ise ikinci dünya savaşının yıkımlarıyla boğuşmak zorunda kalarak savaşın sonunu görmeden yaşamını yitirmiş olan Musil'in yazar olarak bir roman gerçekliği içerisinde bile bir 'bitiş çizgisi' konusunda zorlanması biyografik açıdan bakıldığında bu konuya ışık tutucu niteliktedir.

Yazarın Dünya edebiyatına gerek biçimsel gerek içerik açısından yön verici olan bu modern roman örneği bu bölümdeki inceleme sorusuna düzeltme niteliğinde ikinci bir yanıt daha vermektedir. Her ne kadar dijital araçların edebiyat bilimi yöntemlerinde kullanılması birçok açıdan çok olumlu ve verimli olsa da insan (yazar) faktörü gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

⁶ Klagenfurter Gesamtausgabe çerçevesinde yayınlanmış ve yayınlanmaya devam etmekte olan Musil külliyatının hibrid metni, açık erişim yoluyla çevrimiçi olarak yayınlanmıştır. Bkz. <http://www.musilonline.at/>

Tamamlanmamışlığın (Fragmentarizitaet) modern bilincin ve dolayısıyla da modern romanın ayrılmaz bir parçası olduğunu yeniden hatırlatarak bilinçli veya bilinçsiz, kendi iradesiyle veya iradesi dışında fark etmeksizin tamamlanmamış olmasını bir eksiklik veya sorunsal olarak değerlendirmek yerine modernitenin düşünsel iklimi gereği olan 'parçalar ve bütün' sarmalında değerlendirmek de mümkündür. 20. yüzyılda modernite durağı modern bilinci doğurmuş ve artık geleneksel bir tamamlanmışlık döngüsü yerini sürdürülebilir bir değişim düşüncesine bırakmıştır. (Arslan, 2016: 24) Oysa dijital derlemelerin öncesine kadar yapılmış tüm derleme çalışmalarında amaç hep bir tamamlanmışlığı arama çabası olarak karşımıza çıkmışken aslında bunun modern romanın ve 20. yüzyıl modern bilinç yapısına aykırı, ütopyik bir hedef olduğunu unutmamak gerek (Huszai, 2007: 27, Gnüchtel, 2015: 55). Dolayısıyla bilimsel bakış açısı olarak yazarın bu romanı tamamlaması beklentisi yerine, sürdürmesi, belki de modern öznenin bilincine daha uygun bir bilimsel hareket noktası olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Edebi eserlerin dijitalleştirilme projeleri ilk bakışta yalnızca biçimsel bir değişim veya medya tabanlı bir dönüşüm olarak görünse de aslında bunun çok ötesinde ve çok boyutlu değişikliklere yol açmakta olduğunu görmekteyiz. Özellikle çalışmamızda incelediğimiz tamamlanmamış ve parçalı metinlerden oluşan örneklerin filolojik araştırmalarda olasılık gibi bir parametrenin kullanılması gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Aynı metnin birden fazla taslağının karşılaştırılması, düzeltilmiş versiyonlardaki farklılıkların saptanması veya yazar tarafından basım için onay verilmiş son hali olup olmadığının tespitinin yapılabilmesinde olasılık ve istatistik enstrümanları kullanan klasik filolojinin manuel denebilecek inceleme yöntemleri çok zahmetli ve uzun uğraşlar gerektirirken, modern edebiyat bilimi araştırma nesnelere olan metinleri ve yöntemlerini dijitalleştirerek daha derin katmanlara inme ve bunları inceleme imkanlarına ulaşmıştır. Burada yalnızca metinlerin dijitalleştirilmesi sonucu araştırmaların hız kazanması değil, web tabanlı yazılımlarla çevrimiçi ve çevrimdışı uygulamaların edebiyat biliminde kullanılması olarak geniş bir yelpazeden söz etmek mümkündür. Buradaki araştırmamız dijitalleşen yöntemlerin yenilikçi katkılarını yazar, okur ve bilimsel araştırma odaklı bir sınıflandırma içerisinde tasnif edebileceğimizi göstermektedir. Yazar odaklı bir bakışla dijital metin ve dijital yöntemler linkler yoluyla yazarın düşünme ve yazma biçimindeki ağı tüm olasılıklarıyla ve değişkenleriyle görünür hale getirirken, okur odaklı bir yaklaşımla dijitalleşen edebi metne bakıldığında yalnızca alımlama biçiminin değiştiğini değil aynı zamanda metnin, tarihsel, sosyal, kültürel, biyografik katmanlarının da okurun erişimine açıldığını olduğunu sayabiliriz. Bilimsel odaklı bir bakışla dijital metinlere bakıldığında ise bunların bilim insanları için gerek yazar gerek okur için sayılan kazanımların ötesinde metin yorumlama, metin analizi, biyografi araştırmaları, çeviri eleştirisi gibi alanların yapacağı araştırmalarda yeni bakış açıları ve yeni yaklaşımlar için imkanlar sunduğu görülmüştür.

Robert Musil örneğinde gördüğümüz üzere bir yazarın külliyyatının hem dijitalleştirilerek hem de dijital metinleri araştırarak dijital yöntemler kullanılarak ele alınması bunların bir yandan yeniden tasnifini, diğer taraftan da yeniden derlenmesine yol açmıştır. Sonuç itibarıyla aynı yazarın iki külliyyatı ortaya çıkmıştır. Bunların arasındaki fark ise yalnızca birinin basılı diğerininse dijital olmasının çok ötesinde doğrudan eserlerin muhteviyatına uzanmaktadır. Musil'in 'Nitelsiz Adam'ı tamamlanamasa da dijital tasnif ve derleme sırasında edebiyat biliminin kullandığı yeni yöntemler sayesinde olay örgüsünün ufkunda geleneksel anlamda olmasa da modern bir tür bitiş çizgisi belirlemiştir denebilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Arslan, C. (2016). Edebiyatın Dijitalleşmesi – Tamamlanmamış Modern Roman İçerisinde Filolojik Kazılar. *JASS Studies-International Journal of Social Science*, 0(44), 63-71.
- Arslan, C. (2016). *Psikolojinin Edebileşmesi - Arthur Schnitzler ve Normatif Hastalık İmgesi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Corino, K. (2003). *Robert Musil. Eine Biographie*. Frankfurt am Main: Rowohlt Verlag.
- Davutoğlu, N. A. (2020). Üçüncü Ve Dördüncü Sanayi Devrimleri Arasındaki Temel ve Sistemik Farklılıkların Determinist Bir Yaklaşımla Analizi. *Management and Political Sciences Review*, 2(1), 176-194.
- Geisenhanslüke, A. (2013). *Einführung in die Literaturtheorie. Von der Hermeneutik zu den Kulturwissenschaften*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Gnüchtel, T. (2015). 1952 – 1978 – 2009. Die drei Editionen des Mann ohne Eigenschaften und die Musilforschung. (Editörler: Matthias Berning, Stephanie Jordans ve Hans Kruschwitz). *Fragment und Gesamtwerk. Relationsbestimmungen in Edition und Interpretation* İçinde (s. 41-56). Kassel: Kassel University Press GmbH.
- Huszai, V. (2007). Digitalisierung und Utopie des Ganzen. Überlegungen zur Digitalen Gesamtedition

- von Robert Musils Werk. (Editörler: Michael Stolz, Lucas Marco Gisi ve Jan Loop). *Literatur und Literaturwissenschaft auf dem Weg zu den neuen Medien* içinde (s. 127-145). Bern: Germanistik.ch.
- Kreuzmair, E. ve Schumacher E. (2022). *Literatur nach der Digitalisierung. Zeitkonzepte und Gegenwartsdiagnosen*. Berlin: De Gruyter Verlag.
- Musil, R. (2015). *Robert Musil Gesamtausgabe. Der Mann ohne Eigenschaften Band 6*. Salzburg: Jung und Jung Verlag.
- Musil, R. (2016). *Robert Musil Gesamtausgabe. Der Mann ohne Eigenschaften Band 1*. Salzburg: Jung und Jung Verlag.
- Musil, R. (2018). *Robert Musil Gesamtausgabe. Der Mann ohne Eigenschaften Band 5*. Salzburg: Jung und Jung Verlag.
- Övür, A. (2022). *Dijital Devrim*. İstanbul: Der Yayınları.
- Solak, Ö. (2014). *Edebiyat Biliminde Kuram ve Yöntem*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Hulvî Abdullah Efendi'nin Kaside-i Bürde Tercümesi* **

Doç. Dr. Fatih Koyuncu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0118-1566>

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.11.2022

Kabul: 27.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Hız. Muhammed

Na't

Bûsîrî

Kaside-i Bürde

Hulvî

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale, 21-23 Eylül 2022 tarihlerinde "Uluslararası Geçmişten Günümüze Manisa Sempozyumu-II"de sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş hâlidir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.67252>

Öz

Klasik Türk edebiyatı döneminde yazılan dinî metinler arasında Hz. Muhammed'in konu edildiği na't, hilye, şemal, siyer ve mevlid gibi çeşitli türlerde kaleme alınmış birçok eser bulunmaktadır. Bu metinlerin bir kısmı İslam coğrafyasında şöhret bulmuş Arapça ve Farsça eserlerin tercümelerinden oluşmaktadır. Bunlar arasında Mısırlı sufi Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (öl. 696-97/1297-98) Hz. Muhammed'e olan muhabbetini dile getirmek için kaleme aldığı ve *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye* adlı Kaside-i Bürde/Bür'e adıyla şöhret bulan Arapça manzumesi önemli bir yere sahiptir. İslam dünyasında ciddi bir ilgiye mazhar olan bu kaside, Hz. Muhammed'e olan sevgiyi ifade etmek ve şifaya vesile olmak amacıyla Türk edebiyatında birçok defa tercüme ve şerh edilmiştir. Bu eseri tercüme eden şairlerden biri de o dönem Akhisar kazasına bağlı Marmara'da (Gölmarmara) doğan Hulvî Abdullah Efendi'dir (öl. 1159/1746-47). Öğrenimini tamamladıktan sonra memleketinde müftülük vazifesinde bulunan şair, 1125/1713 yılında Bûsîrî'nin Kaside-i Bürde'sini manzum olarak tercüme etmiştir. Kaynak eserin veznini kullanan Hulvî, asıl metindeki birçok kelimeyi aynen tercümeyle dâhil etmiştir. Bazı kütüphane kayıtlarında farklı kişilere atfedilen bu eser üzerine hazırlanmış müstakil bir neşir bulunmaktadır. Fakat bu yayında naşirden kaynaklanan çok sayıdaki okuma hatası ve vezin aksaması dolayısıyla sıhhatli bir metin ortaya konamamıştır. Özellikle metin neşri hususunda sahanın literatürüne ve alanla ilgili muhtelif bilgilere vâkıf olunması elzemdir. Bu çalışmada Kaside-i Bürde ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, yapılan neşirdeki hatalardan bahsedilecek ve eserin metni sunulacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Koyuncu, F. (2022). Hulvî Abdullah Efendi'nin Kaside-i Bürde Tercümesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 63-86.

*Translation of the Kaside-i Burde by Hulvi Abdullah Efendi**

Assoc. Prof. Dr. Fatih Koyuncu

Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Kirsehir – TURKEY

Article History

Submitted: 20.11.2022

Accepted: 27.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Hz. Muhammed

Na't

Busiri

Kaside-i Burde

Hulvi

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article is the revised and improved version of those who attended the "Manisa International Symposium-II from the Past to the Present" on September 21-23, 2022.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.67252>

Abstract

Among the religious texts written in the period of classical Turkish literature, there are many works written in various genres such as na't, hilye, scheil, siyer, mawlid and mucizatü'n-nebi, in which the Prophet Muhammad is the subject. Some of these texts consist of translations of Arabic and Persian works that have gained fame in the Islamic geography. Among these, the Arabic poem named *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi Medhi Hayri'l-beriyye*, which became famous with the name Kaside-i Bürde/Bür'e and written by the Egyptian Sufi Muhammad Said al-Busiri (d. 696-97/1297-98) to express his love for the Prophet Muhammad, has an important place. This ode, which is popular in the Islamic world, has been translated and annotated many times in Turkish literature in order to express the love for the Prophet Muhammad and to find healing. One of the poets who translated this work is Hulvi Abdullah Efendi (d.1159/1746-47), who was born in Marmara (Gölmarmara) of the Akhisar district at that time. The poet, who served as mufti in his hometown after completing his education, translated Busiri's Kaside-i Bürde in verse in 1125/1713. Using the meter of the source work, Hulvî included many of the words in the original text into the translation. In some library records, there is an independent publication on the work attributed to different people. However, in this publication, a reliable text could not be presented due to the large number of reading errors and meter failures caused by the publisher. Especially in terms of text publication, it is essential to have the literature of the field and various information about the field. In this study, after giving general information about Kaside-i Bürde, the mistakes in the publication will be mentioned and the text of the work will be presented.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı temel kaynakları itibariyle dinî bir hüviyete sahiptir. Dinî muhtevalı metinler arasında özellikle Hz. Muhammed'i konu edinen siyer, şemail, na't, siret, ve mevlid gibi muhtelif türlerde telif edilen eserler önemli bir yer tutmaktadır. Yalnız Türk edebiyatı değil İslam dinine mensup başta Arap ve Fars olmak üzere diğer milletlerin edebiyatlarında da Hz. Muhammed'i konu alan eserler kaleme alınmış, bunların bir kısmı farklı dillere de tercüme edilmiştir. Hz. Muhammed hayattayken Hassan bin Sabit ve Ka'b bin Zühayr gibi şairler, kendisine olan muhabbetlerini dile getirmiş ve şiirler okuyarak onun takdirini kazanmışlardır.

Hz. Peygamber için yazılan en güzel şiirlerden biri de Mısırlı sufi Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (öl. 695/1296?) kaleme aldığı *Kevâkibü'd-dürriyye fî Medhi Hayri'l-beriyye* adlı manzumesidir. Revi harfi mim olduğu için *el-Kasîdetü'l-mîmiyye*, şairin hastalıktan kurtulmasına vesile olması ve hikâyesine binaen *Kaside-i Bürde* ismiyle de şöhrat bulmuştur. Kaside-i Bürde aynı zamanda sahabeden olan Ka'b bin Zühayr'ın (öl. 24/645?) "Bânet Su'âd" adlı manzumesinin adıdır. Medine döneminin ilk zamanlarında çevresinden birçok kişi Müslüman olduğu hâlde Ka'b ve bazı şairler İslam dinini ve Hz. Peygamber'i hicvetmeye devam ettiler. Ka'b, İslâmiyet'i kabul eden kardeşi Büceyr'i bundan vazgeçirmek için Hz. Muhammed'i hicveden bir şiir söyledi. Kardeşi Büceyr'in, İslam'ı tercih ettiği takdirde bağışlanacağını bildirmesi üzerine Müslüman olmaya karar veren Ka'b, 630 yılında Medine'ye giderek ensar ve muhacirlerden oluşan topluluğun önünde iman etti ve orada meşhur kasidesi "Bânet Su'âd"ı okudu. Mealen, "Muhakkak ki Peygamber kendisiyle aydınlanan, Allah'ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır" anlamına gelen beytini söylediğinde Hz. Muhammed duygulanarak üzerindeki Yemen işi hırkasını/bürdesini Ka'b'ın omuzlarına attı. Şairin kasidesi bundan dolayı *Kasidetü'l-bürde* adıyla meşhur oldu (Demirayak, 2001: 566-567).

Kaside-i Bürde adıyla şöhrat bulan bir diğer şiir Bûsîrî'ye aittir. Bu şiir Bûsîrî'nin felçten kurtulmasına vesile olduğu için İslam coğrafyasında sıklıkla okunagelmiştir. Bûsîrî'nin Hz. Muhammed'e duyduğu muhabbeti dile getirmek amacıyla yazdığı bu kaside düğün, bayram ve cenaze merasimlerinde okunmuş, pek çok şair tarafından şerh ve tercüme edilmiştir. Nakledildiğine göre hayatının sonlarına doğru felç olan Bûsîrî kendisine şifa vermesi için Allah'a dua eder. Bir gece rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Peygamber ondan kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bunun üzerine şair kasidesini okumaya başlar. Hz. Muhammed kasideyi dinledikten sonra eliyle şairin felçli kısmını sıvazlar ve hırkasını üzerine örter. Bûsîrî heyecanla uykudan kalkar ve felçli olan bedeninin şifa bulduğunu görür. Rüyada şaire hırka hediye edildiği için bu şiire de *Kaside-i Bürde* adı verilmiştir. Bazı müellifler bu şiiri, hırkanın şairi bürüyüp hastalıktan kurtulmasına vesile olduğu için *Kaside-i Bür'e* olarak da isimlendirmiştir. Aruzun basit bahriyle yazılan kaside 161 beyittir. On bölümden müteşekkil olan Kaside-i Bürde'de sırasıyla; sevgiliye özlem (1-12), nefisten şikâyet (13-28), Peygamber'in övgüsü (29-58), doğumu (59-70), mucizeleri (71-90), Kuran'ın şerefi (91-104), miraç hadisesi (105-117), cihadın önemi (118-139), nedamet ve ümit (140-151), dua ve niyaz (152-161) bölümü yer alır (Kaya, 2001: 568). Bu kaside hastalara şifa maksadıyla okunduğu için hattatlar tarafından da çokça meşk edilmiştir. Türk edebiyatında her iki kaside de rağbet görmüş, birçok şair tarafından tercüme ve şerh edilmiştir.

Şöhretini, edebî kıymetinden ziyade hikâyesine borçlu olan Bûsîrî'nin kasidesi; Farsça, Malayca, Peştuca, Türkçe ve Urduca gibi Doğu dillerinin yanında Almanca, Fransızca, Grekçe, İngilizce, İspanyolca ve İtalyanca gibi Batı dillerine de çevrilmiştir. Eser üzerine çok sayıda şerh, hâşiye, tahmis, ve tesbi yazılmıştır (Şahin, 1997: VI). Türk edebiyatında Kaside-i Bürde üzerine yapılan belli başlı tercüme ve şerhleri şöyle sıralayabiliriz: Seyyid Hasan Rızâyî (öl. 17yy.?) (Cankurt, 2015) ve Şeyhülislam Mekki Mehmed (öl. 1797) (Keskinsoy, 2001) eseri Türkçe şerh etmiş; Süleyman Nahifî (öl. 1738) (Keskinsoy, 2001), Diyarbakırlı Said Paşa (öl. 1891) (Sak, 2013) tahmis ve Niyazi-i Mısıri (öl. 1694)

(Yıldız, 2020) tesbi yazmıştır. Kaside, Abdurrahim Karahisarî (öl. 1483) (Kahraman, 1997), Leâlî Ahmed Çelebi (öl. 1563) (Kahraman, 1997), Şemseddin Sivasî (öl. 1597) (Akkaya, 2015), Abdülhay Celvetî (öl. 1705) (Ayçiçeği, 2017; Şimşek, 2018), Sivaslı Ahmed Sûzî (öl. 1830) (Yıldız, 2011) gibi şahsiyetlerin yanı sıra günümüz şairlerinden Sezai Karakoç (öl. 2021) (Karakoç, 2014: 53-71) ve Mahmut Kaya (Kaya, 2018: 65-143) gibi birçok kişi tarafından Türkçeye aktarılmıştır.¹ Bu manzumeyi Türkçeye çeviren şairlerden biri de Manisa Gölmarımaralı Hulvî Abdullah Efendi'dir.

1. Hulvî Abdullah Efendi Kimdir?

Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan şair Hulvî-i Sârûhânî olarak da anılmaktadır. Doğum tarihi bilinmeyen Hulvî, o zaman Akhisar kazasına bağlı Marmara (Gölmarımar) nahiyesinde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra memleketinde müftülük vazifesinde bulundu. 1159/1746-47 yılında memleketi Marmara'da (Gölmarımar) vefat eden şair, Pazar Camii haziresinde medfundur. Manzum Kaside-i Bürde tercümesi eserleri arasında en meşhur olanıdır (Tahir, 1324: 140; Tahir, 1333: 140-141; Kaplan, 2006: 372; Kesik, 2014). Yapılan taramalar neticesinde Hâşiye alâ Şerhi'r-Risâleti'l-Hüseyniyye² ve Manzume fi Âdâbi'l-Bahs³ adlı iki mantık kitabının Hulvî adına kayıtlı olduğu görülmüştür. Şair Sâî, Abdullah Efendi'nin vefatı için bir tarih düşürmüştür. Mezar taşına da yazılan bu tarihin son mısraındaki harflerin sayı karşılıkları hesaplandığında Hulvî'nin ölüm yılı olan 1159 elde edilir:

Marmara müftîsi Hulvî-i pür-efdâl ü kemâl
Yani Abdullâh Efendi ahsenu'llâhi ileyh

Eyledi bâ-emr-i Hak dâr-ı bekâya irtihâl
Maksad-ı sıdk-ı melîk üzre ola beyne yedeih

Fevtinün târîhini ihlâs ile Sâ'î didi

Göçdi Abdullâh Efendi rahmetu'llâhi aleyh (Tahir, 1333: 141)

(كوچدى عبد الله افندى رحمت الله عليه) (1159/1746-47)

2. Kaside-i Bürde Tercümesi

Hulvî, tercümede kaynak şiirin kalıbı olan müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün'ü kullanmıştır. Şair, vezinde olduğu gibi kafiye hususunda da kaynak şiire sadık kalmış ve eserini "mim" harfiyle kafiyelemiştir.

Hulvî, tercümenin birçok beytinde asıl metinden yararlanmış ve kendisine kolaylık sağlama adına kafiye kelimelerini olduğu gibi eserine almıştır. Şair tercümesinin çok az beytini asıl metinden farklı kelimelerle kafiyelemiştir. Bu durum, kasidenin başarılı bir şekilde Türkçeye aktarılmasını zorlaştırmıştır. Bu anlamda Hulvî'nin tercümesi, kelimelere karşılık bulma noktasında zayıftır.

Hulvî, asıl metnin sonuna ilave ettiği iki beyitte tercümenin bitiş tarihini ve mahlasını belirtmiştir. Buna göre şair 1125 yılının Ramazan ayında (Eylül/Ekim 1713) eserin yazımını tamamlamıştır.

Biñ yüz yigirmi beşüñ şehri-i şıyâmı idi
Tahrîr-i tercemedden sildüm kıdum kılemi

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebu Bekir Sıddık Şahin, *Kaside-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997; Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 586-621.

² Bk. <http://yazmalar.gov.tr/eser/hasiye-ala-serhir-risaletil-huseyn%C3%AEeye/34771>

³ Bk. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 000523.

Ya rabbenā kıl kerem Hulvî'yi it muhterem
Dünyâda 'uqbâda hem virme ğamı elemi

Şair, çevirideki zorluğun da etkisiyle birçok hecede imale ve zihafa başvurmuştur. Tercümede kafiye kelimelerinin dışında daha çok sade bir dil tercih etmiş, tamlamalara fazla yer vermemiştir. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait “durur, -gil/gil” gibi ekleri kullanan Hulvî; eseri aktarırken manayı öne çıkarmaya çalışmış, herhangi bir sanat kaygısı gütmemiştir.

Hulvî'nin bu eseri yazıldığı günden beri birçok müstensih tarafından çoğaltılmıştır. En çok nüshası bulunan Kasîde-i Bürde çevirilerindedir. Tercümenin tespit edilen ve yapılan çalışmalarda bilgisi verilen nüshaları şunlardır: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi 1737, Denizli 406, 430, Düğümlü Baba 428, 429, 431, Efgani Şeyh Ali 29, Esad Efendi 2802, Gelibolulu Tahir 28, Hacı Mahmud Efendi 3790, 3854, Hz. Nasuhi Dergâhı 561, Hüdai Efendi 207, İbn Mirza 141, 201, İbrahim Efendi 627, İzmir 825, Nuri Arlasez 43, Osman Huldi 553, Ömer Sindal 318, Tahir Ağa Tekke 631, Tercüman 355, Tırnovalı 1366, Yazma Bağışlar 2367, 2484, 3082, 3104, 3773, 5173, 6787; Bayezid Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi 3185; Ankara Milli Kütüphane Yz A 170, Yz A 908/4, Yz A 7711, 06 Mil Yz A 3892; Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 282/5, 10 Hk 282/6; İBB Atatürk Kitaplığı 1221; Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24383; Mısır Milli Kütüphane Mecâmî-i Türkî Talat 31.⁴

2.1. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Hulvî'nin kaleme aldığı Kaside-i Bürde tercümesinin birçok nüshası mevcuttur. Özellikle matbu olarak neşredilen Kaside-i Bürde metinleri arasında Hulvî'nin tercümesine çok fazla yer verilmiştir. Halil İbrahim Şener eserin metnini herhangi bir incelemeye tabi tutmadan bir nüshadan hareketle neşretmiştir (Şener, 1995: 127-142). İsmail Hakkı Sezer eseri bir yazmasından hareketle kısmen sadeleştirerek neşretmiştir (Sezer, 2000). Bu neşirde tercih edilen yazmada müellifin adı zikredilmediği için metin, mütercimi bilinmeyen olarak yayınlanmıştır. Yine eser yanlış bir kütüphane kaydından ve müellifin adının geçtiği beytin nüshada yer almamasından dolayı İzmitli Muhyiddin Şeyhzâde'ye atfedilerek neşredilmiştir (Öntürk, 2021). Ayrıca bu kaside müstakil bir kitapçık halinde 2018 yılında Seyfullah Korkmaz tarafından Laçın yayınlarından “Hulvî Abdullah Efendi Türkçe Manzum Çeviri Şerh, İnceleme ve Tıpkıbasım” adı altında neşredilmiştir. Bu neşir, ilmî açıdan bazı problemleri barındırmaktadır. Bu yayından hareketle tarihî metin neşirlerinde dikkat edilmesi gereken hususlara temas edilecektir. Buradaki amacımız tarihî metin çalışmalarında izlenmesi gereken usulün neler olduğuna örnekler vererek dikkat çekmek, neşirlerde hataların azaltılmasına ve eksikliklerin giderilmesine yardımcı olmaktır.⁵

⁴ Eser hakkında ayrıca bk. Hamza Koç ve Bünyamin Ayçiçeği. "Tercüme-i Kasidetü'l-Bürde (Hulvî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Erişim tarihi: 13 Aralık 2022, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-kasidetu-l-burde-hulvi>.

⁵ Usulle ilgili bazı çalışmalar için bk. Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul –Birinci Kitap-*, Çizgi Yayınları, İstanbul, 2017; Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri I-II*, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum, 2015; M. Fatih Köksal, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012, s. 13-43; Ahmet Ateş, “Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebetiyle)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, 1942, s. 253-267; Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usul*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1976; M. Fuat Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, *Edebiyat Araştırmaları I*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 27-63; Tunca Kortantamer, “Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. VII, 1993, s. 253-267; Zeynep Korkmaz, “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler”, *Türköloji Dergisi*, C. VIII, 1979, s. 67-78; Mertol Tulum, “Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1983, s. 175-228; Mehmet Çavuşoğlu, “Bir Divan Neşri Üzerine Notlar”, *Erdem*, C. I (3), Eylül 1985, s. 801-824; Âdem Ceyhan, “Türk Tarih ve Edebiyatı Araştırmalarında Usûl Üzerine”, *Yeni Türkiye*, S. 43, 2002, s. 429-439; Atabey Kılıç, “Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler”, *GÜ Kırşehir Eğitim Fak. Dergisi*, 1, Kırşehir, 2004, s.

Başta dil, edebiyat ve tarih araştırmalarında elyazması eserlerin ehemmiyeti büyüktür. Bu eserlerin günümüz araştırmacılarının ve okuyucularının istifadesine sunulması için eldeki metinlerin ve vesikaların sıhhatli bir şekilde aktarılması, değerlendirilmesi ve incelenmesi önem arz etmektedir. Bunun için tarihi metin araştırmalarında belli bir usulü bilmek ve ona göre hareket etmek gerekir. Köprülü usulü, "... zihnin hakikate ermek için takibe mecbur olduğu yol..." (2012: 27) olarak tarif etmektedir. Her ilim ancak kendisine mahsus usullerin bilinmesiyle teşekkül eder. Usul bilinmediği sürece sağlıklı bir ilmî neşrin yapılması da mümkün olmayacaktır.

Tarih ve edebiyata dair metinler tıpkıbasım, Latin harflerine aktarım ve sadeleştirilme yoluyla farklı şekillerde yayınlanmaktadır. Bunlar arasında Arap harfli metinlerin Latin harflerine aktarılması araştırmacılar için önem arz etmektedir. Tarihî metni neşrecek ilim adamı tarihî, edebî ve tasavvufî eserleri en az hatayla mümkün mertebe kusursuz bir şekilde okuyarak Latin harflerine aktarmaya gayret etmeli, müstensihden kaynaklanan hatalar varsa bu yanlışları en aza indirmeli; kafiye, nazım şekilleri, vezin ve mazmun gibi konularda bilgi sahibi olmalıdır (Ceyhan, 2002: 438).

Araştırmacı öncelikle bir literatür taraması yapmalı, eserle ve türle ilgili yapılan çalışmaları görmeli, yeri geldiğinde bu çalışmalardan istifade etmelidir. Çünkü yapılacak neşir ilmî açıdan bir boşluğu doldurmalıdır. Ardından kütüphane ve katalog araştırması yapmalı, eserin nüshalarını tespit ve imkân dâhilinde temin etmelidir. Bir tek yazmayı görenek yapılan neşirlerde bazı problemlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Eserin birden fazla nüshası varsa bu nüshalardan istifade edilmelidir. Bazı problemler müelliften değil eseri kopya eden müstensihden kaynaklanmaktadır. Eğer müellif nüshası bulunamadıysa yapılacak neşirden maksat "müellifin kaleminden çıkmış" (Ateş, 1942: 255) nüshaya en yakın nüshayı oluşturmak olmalıdır. Nüsha sayısı fazla olan eserlerde çalışmanın kapsamına göre şecere oluşturulmalı ve ona göre metin neşri yapılmalıdır.

Bunun için en başta iyi bir Osmanlı Türkçesi bilgisiyle beraber Arapça ve Farsça dillerine yeteri kadar vukufiyet gereklidir. Türkçeye beraber bu iki dil, İslam medeniyetinin ortak lisanını teşkil eder. Bu dillerden sadece birine vakıf olmak Osmanlı Türkçesi metinlerini doğru okumak ve aktarmak için yeterli değildir (Abdulkadiroğlu, 1997: 528). Gerek söz konusu dillerden dilimize geçmiş kelimelerin gerekse Türkçe arkaik sözcüklerin farklı manadaki karşılıklarını öğrenmek için sözlüklere müracaat etmek elzemdir.

Bu bağlamda değerlendirilecek olan neşirde öncelikle kitap adında yer alan "Şerh" başlığı anlaşılmalıdır. Zira eser Kaside-i Bürde tercümesidir, ayrıca naşir de metni şerh etmemiştir. Bundan dolayı başlıkta şerh adının yer almaması gerekirdi. Korkmaz, "Ön söz"den sonra "Giriş" başlığında kısaca Bûsîrî'den bahsetmiş, Kaside-i Bürde'nin hikâyesini aktarmış, Hulvî hakkında muhtasar bir bilgi vermiştir. Burada özellikle Hulvî hakkında bilgi veren temel kaynak olan Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* isimli eserine bakılması ve atıf yapılması gerekirdi. Araştırmacı eserin müellifi hakkındaki bilgileri birinci el kaynaklara müracaat ederek tespit etmelidir. Daha sonra elindeki nüshayı tanıtan naşir, inceleme kısmında sadece kasidenin vezni hakkında bilgi vermiş, eserin şekil ve muhtevasına dair herhangi bir inceleme yapmamıştır. Bu noktada kitap başlığında yer alan "İnceleme" kısmının altı doldurulamamıştır. Yine eserin sonunda eksik olan bazı beyitler için Balıkesir İl Halk

331-345; M. Ali Tanyeri, *Divanlar Üstüne Eleştiriler*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2005; M. Ali Tanyeri, *Divanlar Üstüne Eleştiriler 2, Sahhaflar Kitap Sarayı*, İstanbul, 2009; Orhan Şaik Gökyay, *Destursuz Bağa Girenler*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2007; Ahmet Tanyıldız, "Sürelî Yayınlar Bağlamında Bazı Çevriyazı Sorunları", *Turkish Studies*, C. 2 (3), 2007, s. 526-534; Gotthelf Bergstrasser, *Metin Tenkidi ve Yazma Metinleri Yayınlama İlkeleri*, haz. Muhammed Hamdî el-Bekrî, çev. Eyyüp Tanrıverdi, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 2010; Paul Maas, Barbara Bordağjo, Jan Just Witkam, *Stemmatik- Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, Der. Murteza Bedir, Küre Yayınları, İstanbul, 2011; Ali Yıldırım, "Metin Tenkidi ile İlgili Hususlar ve Kâmî Divânı Örneği", *Turkish Studies*, 2007, C. 2 (3), s. 624-637.

Kütüphanesinde yer alan 10 Hk 282/6 numaralı yazmaya müracaat edildiği belirtilmiştir. Bu nüshanın varlığını Ebu Bekir Sıddık Şahin (1997: 117-119) yüksek lisans tezinde ve Hulvî hakkında bilgi veren Beyhan Kesik (2014) yazdığı maddede belirtmiştir. Burada metin esas olarak Ali Deniz'in şahsi kütüphanesinde bulunan bir nüshadan kurulmuştur. Naşirin kitap olarak neşrettiği eser için kütüphane ve katalog taraması yapması, tercümenin nüshalarını -en azından bir kısmını- görmesi ve künye bilgilerini vermesi gerekirdi. Bu bağlamda nüshalar üzerine bir tarama yapılmadığı görülmektedir. Ayrıca bu eser üzerine herhangi bir çalışmanın olup olmadığı araştırılmalı ve gerekli literatür taraması yapılmalıydı. Korkmaz eserle ilgili yukarıda bahsettiğimiz çalışmalardan haberdar olmamıştır. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere Latin harflerine aktarımda başta vezin ve anlamdan kaynaklanan okuma hataları makul karşılanamayacak kadar çok ve göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Bundan dolayı söz konusu eserin metninin tekrar neşredilmesi gerekli görülmüştür.

2.2. Okuma Hataları

Yapılan neşirde, naşirden kaynaklanan birçok okuma hatası bulunmaktadır. Naşir, metni Latin harflerine aktardığında anlam ve vezin kontrolü yapsaydı bu hatalar ortaya çıkmazdı. Birçok beyitte okumadan kaynaklanan vezin aksamaları olduğu hâlde metinde bu hususlara değinilmemiştir. Hâlbuki vezinde bir aksama varsa bu dipnotta belirtilmelidir. Biz burada bazı hatalara temas edip bir metnin neşrinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine örneklerle işaret edeceğiz. Mesela 10. beyit şu şekilde aktarılmıştır:

Halimi sen de añladıñ sırrım hafı olmadı
Lvm ider iller baña derdimiñ olmaz mı

Öncelikle Arapça kelimelerdeki uzunluklar transkripsiyon işaretleriyle belirtilmeliydi. Halimi, hafı kelimeleri Hâlümi, hafî şeklinde yazılmalıydı. Beytin iki mısraında da vezin aksamaktadır. İlk mısradaki "de" bağlacının yazılmaması gerekirdi. Eserin diğer nüshalarına bakılsa bu husus anlaşılırdı. İkinci mısraın sonundaki "olmaz mı" okuyuşunda anlam ve vezin kontrolü yapsaydı "olmaz emi" şeklinde aktarılması gerektiği açık bir şekilde görülürdü. Mısrada dertten bahseden şair buna karşı ilaç, derman anlamına gelen "em" kelimesini kullanmıştır. Beytin doğru okunuşu şu şekilde olmalıydı:

Hâlümi sen añladuñ sırrum hafî olmadı
Lvm ider iller baña derdimüñ olmaz emi

Bir diğer hatalı okuma 32. beytin ilk mısraındadır. Almak kelimesindeki olumsuzluk ekinin okunmaması anlamı bozmuş, vezni de aksatmıştır. Beyit şöyle aktarılmıştır:

Muhtac iken almak zühdini te'kîd ider
Âdemdeki ihtiyac kahr eylemez 'ısamı

Beytin doğru okunuşu ve aktarımı şu şekilde olmalıdır:

Muhtâc iken almamak zühdini te'kîd ider
Âdemdeki ihtiyâc kahr eylemez 'ışamı

57. beytin ilk mısraında birçok hata bulunmaktadır. Bunlar anlamı bozmakta ve vezni de aksatmaktadır. Naşir, "Şan" kelimesini harekeli bir metin olmasına rağmen "Şanı" olarak okumuştur. Yine "meknûndur" okunması gereken yeri "meknûndur" olarak aktarmıştır. Ayrıca diğer nüshalar görülseydi "sadeddendur" kelimesi yerine "şadefdür femi" varyantının tercih edilmesi gerektiği görülürdü. Beyit şöyle yazılmıştır:

Şanı dürr-i meknûndur la'îlîn sadefdendur

Nutķ eyleyüp açıla dendan-ı mübtesimi

Beytin doğru aktarımı şu şekilde olmalıydı:

Şan dürr-i meknûndurur la 'lîn **şadefdür femi**

Nutķ eyleyüp açıla dendân-ı mübtesimi

Neşirde yanlış okumadan kaynaklanan bir başka anlam bozukluğu da 61. beytin ilk mısraında yer almaktadır. Yazar bu beyti şöyle aktarmıştır:

Kisra'nın eyvanı hem ol günde geçdire

Nitekim oldu perîşan kavm-i mülte'imi

Öncelikle ilk mısradaki "geçdire" okunuşu yanlıştır. Zira burası "geçdi yire" olmalıydı. Geçdire okunuşu beyti anlamsız kılmakta ve vezni de aksatmaktadır. Ayrıca transkripsiyon işaretlerinden bazıları konmuş yine bazıları kullanılmamıştır. Beytin doğru okunuşu şu şekilde olmalıdır:

Kisrâ'nuñ eyvânı hem ol günde **geçdi yire**

Nitekim oldu perîşân kavm-i mülte'imi

Naşir, 88. beyitteki "ideyin" kelimesini "idin" okuyarak hem beytin anlamını hem de vezni kusurlu hâle getirmiştir. Yine "âyâtınuñ" kelimesini "âyetinin" olarak aktarmıştır. Söz konusu beyit şu şekilde yazılmıştır:

Ķo vasfını idin âyetiniñ ki hemân

Nâr-ı ziyafet gibi yaķdı sırrı 'alemi

Beytin doğru aktarımı şu şekilde olmalıydı:

Ķo vaşfını **ideyin âyâtınuñ** ki hemân

Nâr-ı ziyâfet gibi yaķdı ser-i 'alemi

Yazar, 92. beyitte, Âd ve İrem kavimlerine olan telmihi fark edememiş ve yanlış bir aktarım yapmıştır. Âd kelimesine gelen belirtme hâli ekini aitlik gösteren "î" olarak okumuştur. Âd ve İrem özel isim olduğu için ilk harfleri büyük yazılmalıydı. Ayrıca ilk mısradaki "mukterûn" okunuşu da yanlıştır. Bu kelime "maķrûn" olmalıdır. Ezmân kelimesindeki yönelme hâli eki de yazılmamıştır.

Beyit şöyle aktarılmıştır:

Ezmân muķterûn degil zîrâ ki virdi ģaber

Maķşer-i cismanı hem 'âdî vü hem iremi

Beytin doğru okunuşu şu şekilde olmalıydı:

Ezmâna **maķrûn** degil zîrâ ki virdi ģaber

Maķşer-i cismânı hem 'Âd'ı vü hem İrem'i

Yine 65. beyitte "cinnîler" olması gereken kelimenin "cinler" şeklinde okunması, anlam ve vezinde aksamaya sebep olmuştur. 80. beyitte anlam kontrolü yapmayan naşir "necât" kelimesini soy anlamına gelen "nejat" olarak okumuştur. Bu durum beytin anlamını değiştirmektedir. 107. beyitte "sebeb-i" olarak okunan tamlama "şeb-i" olmalıdır. Bu okuyuş anlamı ve vezni bozmaktadır. Ayrıca, aruz ilminin temel bilgilerinden biri olan ve kaynaklarda ısrarla vurgulanan, "Türkçe kelimelerde uzun ünlü bulunmaz" uyarısının hilafına kısa yazılması gereken ünlülerin uzun yazıldığı görülmektedir. Mesela, 16. beyitte, ânun, "anuñ" olmalı, 17. beyitteki ummâ, "umma", 33. beyitte ânı, "anı" olmalıydı. Türkçe kelimelerde uzunluk gösterildiği gibi Arapça ve Farsça kelimelerdeki bazı uzunluklar

gösterilmemiştir. 17. beyitteki zîra, “zîrâ”, 33. beyitteki dünya, dünyâ, 48. beyitte m‘anasını “ma‘nâsını”, 53. beyitteki nur “nūr” şeklinde yazılmıyordu. Bu örnekler metinde çok fazla olduğundan burada birkaçından bahsedilmiştir.

3. Sonuç

Daha hayattayken birçok şair tarafından methedilen Hz. Muhammed, Müslüman milletlere mensup şairler tarafından her asırda övülmüştür. Temelinde dinî kaynaklar olan Klasik Türk edebiyatı metinleri arasında Hz. Muhammed’i doğrudan konu alan eserler verilmiş ve birçok tür teşekkül etmiştir. Ona yazılan ve Müslümanlar arasında yayılan şiirlerin başında Kaside-i Bürde gelmektedir. Hem Ka‘b bin Zühre’ın hem de Bûsîrî’nin aynı adla şöhret bulan şiirleri birçok dile tercüme edilmiştir. Birisi maddi birisi manevi âlemde Hz. Peygamber’ın övgüsüne ve taltifine mazhar olan bu şiirler, Müslüman milletlerin ortak metni hâline gelmiştir. Özellikle Bûsîrî’nin yazdığı şiir, hikâyesinden dolayı daha fazla şöhret bulmuştur.

Türk edebiyatında birçok şair tarafından tercüme ve şerh edilen Kaside-i Bürde’nin manzum bir tercümesini Manisa Gölmarımaralı Hulvî Abdullah Efendi yapmıştır. Şair, 1125 yılının Ramazan ayında (Eylül/Ekim 1713) eserin yazımını tamamlamıştır. Mütercimim özellikle kafiye de asıl metindeki kelimeleri sıklıkla kullandığı görülmektedir. Bu da tercümede Arapça kelimelere karşılık bulma konusunda başarılı olmadığını göstermektedir. Eser üzerine yapılan neşirlerde bazı problemler bulunmaktadır. Kaside müstakil olarak sadece bir çalışmaya konu edilmiştir. Kitap olarak yayınlanan bu çalışmadaki hatalar metnin tekrar yayınlanmasını gerektirmiştir. Tarihî metin neşreden araştırmacının başta alanla ilgili gerekli bilgilere sahip olması; bunun yanında literatür, kütüphane ve katalog taraması yapması; eserin var olan nüshalarını tespit etmesi, vezin ve anlam kontrolü yapması gereklidir. Aksi hâlde sıhhatli bir metin neşrinin ortaya çıkması imkân dâhilinde olmayacaktır.

4. Metin

[Y1b] [B36b]

Terceme-i Kasîde-i Bürde⁶ (Müstef‘ilün Fâ‘ilün Müstef‘ilün Fâ‘ilün⁷)

1. امن تذکر جیران بذی سلم مزجت دمعا جرى من مقلة بدم
Zîkr itdigünden gönül yârân-ı zî-Selem’i
Mezc eyledüñ dâdeden cery iden âb-ı demi
2. ام هبت الريح من تلقاء كاظمة و اومض البرق في الظلماء من اضم
Yâ yıl mi esdi saña cānib-i Kāzime’den
Yâ gicede berķ urup nūrlandırır⁸ İzam’i

⁶ Yapılan tarama ve inceleme neticesinde eserin metni, eski ve tam nüshalardan olan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Başlıklar 2484 (Y) ve Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 282/6 (B) numaralı yazmalardan kurulmuştur. Ayrıca yer yer eserin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Başlıklar 3082 (Y2) ve 3104 (Y3) numarada kayıtlı yazmalarına ve yine Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Düğümlü Baba 431 (D) numaralı matbu nüshasına bakılmıştır.

⁷ Bu vezinle ilgili Şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi (öl. 1212/1797), Kaside-i Bürde’yi şerhettiği *Tevvesül* isimli eserinde şunları söylemektedir: “Kasîde-i mübârekenin vezni bahr-i Basît’endir ... Bir beytin mısra-ı evvelinin âhir cüz’üne kezâlik mısra-ı sâninin âhir cüz’üne hubn illeti ârız olup ol mısraının âhir cüzleri -ki anlara aruz ve darb derler- fâ‘ilün vezni üzre iken fe‘ilün vezninde gelir. Zîrâ hubn ol sâkini hazfa derler. Fâ‘ilün vezninde ol sâkin olan elif hazf olunup yani mahbun oldukda fe‘ilün kalır... Müstef‘ilün veznine gâhî ârız olup ol sâkin olan sin hazf olunmagla mütef‘ilün kalır. İşbu mütef‘ilün ilm-i arûzda müstamel olmamağla mefâ‘ilün veznine nakl olunur. Kezâlik fâ‘ilün cüz’üne dahi hubn illeti ârız olur. Fe‘ilün gelüp ve beytin eczâ-i sâ‘iresinde dahi gâhî mefâ‘ilün ve gâhî fe‘ilün gelir...” (Şeyhülislam Mekkî Mehmed, 1251/1835: 6-7).

3. فما لعينيك ان قلت اكفاهمتا وما لقلبك ان قلت استفق يهم
Gözlerüñe n'oldı kim vazgel diseñ yaş döker
Ayıl diseñ göñlüñe artar gamı elemi
4. ايحسب الصب ان الحب منكتم مابين منسجم منه و مضطرم
'Aşık şanur mı bunı kim 'aşkı pinhân ola
Şâhid iken çeşm-i ter hem kalb-i mużtarimi
5. لولا الهوى لم ترق دمعاً على طلل ولا ارققت لذكر البان و العلم
'Aşık olmasa gözyaşın itlâle dökmez idüñ
Bî-ḥ'âb olup añmaz idüñ bânla hem 'alemi
6. فكيف تنكر حبا بعد ما شهدت به عليك عدول الدمع والسقم
'Aşkı nice nefy ideñ şâhid degil mi aña
Gözlerinüñ yaşları hem cisminüñ seğami [Y2a]
7. و اثبت الوجد خطى عبرة وضنا مثل البهار على خديك و العنم
Yazdukda 'aşkuñ saña şarı vü kırmızı ḥaṭ
Şandum yüzüñ verdidür çeşmüñ nemi 'anemi
8. نعم سرى طيف من اهوى فار قنى و الحب يعترض اللذات بالالم
Gerçek uyardı beni yāruñ ḥayālî gelüp
Lezzet-i dil mi ḳodı 'aşkuñ ğamı elemi
9. بالانمي في الهوى العذري معذرة مني اليك ولو انصفت لم تلم
Ey 'aşk içinde baña levm idene 'özr ola
İnşāfuñ olsa baña itmez idüñ sitemi
10. عدتك حالي لاسري بمستتر عن الوشاة ولادائي بمنحسم
Ḥālümü sen⁹ añladuñ sırrum ḥafı olmadı
Levm ider iller baña derdimüñ olmaz emi
11. محضنتي النصح لكن لست اسمعه ان المحب عن العذال في صمم
Nuşḥuñ ḥulûş eyledüñ lâkin anı tuymadum
'Aşık olan kişinüñ ğālib olur şamemi
12. اني اتهمت نصيح في عذلي و الشيب ابعد في نصح عن التهم
Şeybüñ naşîḥatini töhmete ḥaml eyledüm
Nāşîḥlere eylemek eb'ad iken tühemi
13. فان امارتي بالسوء ماتعظت من جهلها بنذير الشيب والهرم
Bu nefis-i emmāremüz va'zı ḳabül itmedi
Cehli için diñlemez naşîḥat-i heremi [Y2b]
14. ولا اعدت من الفعل الجميل قرى ضيف الم براسي غير محتشم
Ḥāzırlayup iyliği muḥterem idemedüm
Başuma nāzil olan bir zayf-ı muḥteşemi
15. لو كنت اعلم اني ما اوقره كتتمت سرا بدا لي منه بالكتم
Bilse idüm pîrlüğe tevḳîr idemediğüm

⁸ nürlandırır D: nürlandurdu Y: nürlanur B.

⁹ Sen Y2: sen de B, Y.

Şaqlar idüm pīrlügi rīşe urup ketemi

16. من لي برد جماح من غوايتها كما يرد جماح الخيل باللحم
Kimdür benüm nefsimüñ serkeşliğin def` iden
Çünkü anuñ def` ider serkeşlüğini gemi
17. فلا ترم بالمعاصي كسر شهوتها ان الطعام يقوي شهوة النهم
Umma ki `işyān ile kesr idesüñ nefsüñi
Zīrā ʿa`ām yime¹⁰ taḳviye ider nehimi
18. والنفس كالطفل ان تهمله شب على حب الرضاع و ان تقطمه ينفطم
Nefsüñ ʿıfıl gibidür virseñ büyür memeyi
Emzüğini virmeseñ dimez virüñ mememi
19. فاصرف هواها وحاذر ان توليه ان الهوى ماتولى يصم او يصم
Nefsüñ hevāsın ʿoğıl olmaya vālī saña
Vālī olursa ider `aybı döker ya demi
20. وراعها وهي في الاعمال سائمة و ان هي استحللت المرعى فلاتسم
Ra`y idesüñ nefsüñi gezdükçe a`māl içün
Ḥabs idesüñ ger diler cu` ide `ayş u demi
21. كم حسنت لذة للمرء قاتلة من حيث لم يذران السم في الدسم
Çok semm-i ʿātilini ādeme taḥsīn ider
Bilmedigüm semm ile ʿoṭṭoludur desemi [Y3a]
22. واخش الدسايس من جوع ومن شبع فرب مخرصة شر من التخم
Cü` u şiba`dan şaḳın gizlü fesād itmeye
Çok açlıguñ zararını geçdi ğam-ı tuḡami
23. و استفرغ الدمع من عين قد امتلات من المحارم والزم حمية الندم
Cürm ile ʿolmuş gözün ʿaḳr ile aḳıt yaşın
Kendüñe lâzım idin var pişe-i nedemi [B37a]
24. و خالف النفس و الشيطان و اعصهما وان هما محضاك النضح فاتهم
Şeytān ile nefsüñe ḥulf eyleyüp `āşi ol
Nuşḥ eylese diñleme bu iki müttehemi
25. ولا تطع منهما خصما ولا حكما فأنت تعرف كيد الخصم والحكم
Ḥaşm u ḥakemdür bular uyma şaḳın bunlara
Çün ḥīle_ ider bilesün ḥaşmı daḫi ḥakemi
26. استغفر الله من قول بلا عمل لقد نسبت به نسلا لذي عقم
Estağfiru`llāh didüm ʿıtmadıgüm sözlere
Nisbet-i nesl eyledüm var¹¹ olana `uḳumi
27. امرتك الخير لكن ما اتمرت به وما استنمت فما قولي لك استنمت
Saña ḥayır emr idüp lâkin ben işlemedüm
Ṭoğrı_ol didüm saña ben¹² yoḳ kendimün ʿıyemi

¹⁰ Metinde “yimek” olarak yazılmıştır.

¹¹ var B: er Y.

¹² Ben Y3: -Y, B.

28. ولا تزودت قبل الموت نافلة ولم اصل سوى فرض ولم اصم
Mevt irmeden kendüme nāfile kesb itmedüm
Nāfile şavm u şalāta başmadum kademî
- [Y3b]
29. ظلمت سنة من احيا الظلام الى ان اشتكت قد ماه الضر من ورم
Sünnetini tütmadum anuñla giceleri
İhyā iderken şişüp şekvā ider kademî
30. و شد من سغب احشاءه وطوى تحت الحجارة كشحا مترف الادم
Açlıgına şabr idüp karnını¹³ bağlar idi
Taşlar koyup bögrine dürmüş idi edemi
31. ورا ودته الجبال الشم من ذهب عن نفسها فاراها ايما شم
Tağlar zeheb oluben nefsinı 'arz eyledi
Almadı anlardan ol 'ālī kı lup himemi
32. و اكدت زهده فيها ضرورته ان الضرورة لاتعد و على العصم
Muhtāc iken almamak zühdini te'kīd ider
Ādemdeki ihtiyāc kahr eylemez 'işami
33. وكيف تدعو الى الدنيا ضرورة من لولاه لم تخرج الدنيا من العدم
Anı niçe çağıra kendüye dünyā ki ol
Olmasa gitmez idi bu 'ālemün 'ademi
34. محمد سيد الكونين و الثقلين والفريقين من عرب و من عجم
İki cihān seyyidi ins ü cin Muḥammed'i¹⁴
Ḥaqq aña bend eyledi hem 'Arab u 'Acemi
35. نبينا الأمر الناهي فلا احد ابر في قول لامنه ولا نعم
Oldur nebīmüz bizüm āmir ü nāhī olup
Şādık idi söylese "lā"yı eger ne'ami
36. هو الحبيب الذي ترجى شفاته لكل هول من الاهوال مقتحم
Ol şol ḥabīb idi kim şefā'atin umaruz
Anuñla def' iderüz her hevli-i muḫteḥimi [Y4a]
37. دعا الى الله فالمستمسكون به مستمسكون بحيل غير منقسم
Allāh'a dā'ī durur her kim ki uydı aña
Muḥkemce tütüdi hemān bir ḥabl-i mu'taşımi
38. فاق النبيين في خلق و في خلق ولم يدانوه في علم ولا كرم
Ḥilḫat ü aḥlākda ol geçdi peygamberi¹⁵
Anlardan artıq durur 'ilmi daḥi keremi
39. و كلهم من رسول الله ملتمس غرنا امن البحر اورشفا من الديم
Her biri peygamberün andan ider iltimās
Bir keffe-i mā'i mi yā bir yudum diyemi
40. و واقفون لديه عند حدهم من نقطة العلم او من شكلة الحكم
Ḥaddinde tırup olar bil bunlaruñ nisbetin

¹³ karnını B: batnını Y.

¹⁴ Muḥammedi B: Aḥmedi Y. Bu mısradā vezin aksamaktadır.

¹⁵ aḥlākda D: ḥulḫında Y, B.

Noқта ile ‘ilmi gör şekle ile hikemi

41. فهو الذى تم معناه و صورته ثم اصطفاه حبيبا بارى النسم
Ma‘nā vü şüretde ol kāmīl idi¹⁶ Muştafā
Ḥabīb idindi anı ḥalk eyleyen nesemi
42. منزه عن شريك في محاسنه فجوهر الحسن فيه غير منقسم
Meḥāsiniinde nebī oldı şerikden berī
Cevher-i ḥüsni kabūl eylemedi ḳasemi
43. دع ما ادعته النصرارى فى بيتهم واحكم بماثنت مدحا فيه و احتكم
‘İsī’ye Naşrāniler didüklerini dime
Eyle bunun mā-‘adā her medḥ-i muḥtekemi [Y4b]
44. و انسب الى ذاته ماثنت من شرف و انسب الى قدره ما شئت من عظم
Zātına it nisbeti istediğün şerefi
Ḳadrine ḳıl nisbeti dilediğün ‘izami
45. فان فضل رسول الله ليس له حد فيعرب عنه ناطق بقم
Faẓlına ḥad yok resülün kim anuñ vaşfını
Söyleye nāṭıḳ olup nāsuñ zebān-ı femi
46. لونا سبت قدره اياته عظما احبب اسمه حين يدعي دارس الرمم
Āyātı ḳadri ḳadar ulu olaydı anuñ¹⁷
İsmi dirildür idi her dāris-i rimemi [B37b]
47. لم يمتحنا بما تعبى العقول به حرصا علينا فلم نرتب ولم نهم
‘Aḳlı yoran şey’ le bizi imtiḥān itmedi
Tā reyb hem itmedi ḳurtıla hep ümemi
48. اعيا الورى فهم معناه فليس يرى للقرب و البعد فيه غير منقم
‘Āciz ḳodı ‘ālemi ma‘nāsını añlamaḳ
Ger eb‘ad u ger ḳarīb her gördiğüm ‘acemi
49. كالشمس تظهر للعينين من بعد صغيرة و تكل الطرف من امم
Gün gibi küçük şanur anı ıraḳdan gören
Ammā yaḳından gören gözi yorar ‘izami
50. وكيف يدرك في الدنيا حقيقته قوم نيام تسلوا عنه بالحلم
Nice bilür künhini dünyāda ol serverün
Şol fırḳa kim gördiler düşünde gonca-femi
51. فمبلغ العلم فيه انه بشر و انه خير خلق الله كلهم
Ḥaḳḳında ḡāyet-i ‘ilm oldur ki insāndur ol
Hem oldurur ‘ālemün muḥtār u muḥteremi [Y5a]
52. و كل اي اتى الرسل الكرام بها فانما اتصلت من نوره بهم
Her āyeti kim nebīler ḥalka izḥār ide
Ol seyyidün nūrnuñ cümlesi muḡtanemi

¹⁶ ol kāmīl idi Y: oldı kāmīl B.

¹⁷ Āyātı ḳadri ḳadar ulu olaydı anuñ B: Āyātmuñ ḳadri ulu ola idi kim anuñ Y.

53. فانه شمس فضل هم كواكبها يظهرن انوارها للناس في الظلم
Şems-i fezâ'ildür ol mürseller encüm aña
Nûrların ızhâr idüp tenvîr ider zulemi
54. اكرم بخلق نبي زانه خلق بالحسن مشتمل بالبشر منتم
Gör hilkat-i mükremin hulkı anuñ zîneti
Hüsni ihâta eylemiş ol bişresi vesemi
55. كالزهر في ترف والبدر في شرف والبحر في كرم والدهر في همم
Târâveti verd idi şerâfeti bedr idi
Deryâ idi keremi ezman idi himemi
56. كانه وهو فرد في جلالته في عسكر حين تلقاه وفي حشم
Tenhâ iken ol resûl celâletinde hemân
Şanursuñ ol serverüñ yanındadır haşemi
57. كانما اللؤلؤ المكنون في صدف من معدني منطوق منه و مبيتسم
Şan dürr-i meknûndurur la'lin şadefdür femi
Nuţq eyleyüp açıla dendân-ı mübtesimi
58. لا طيب يعدل تربا ضم اعظمه طوبى لمن تشق منه و ملتئم
Tîb ü 'abîr¹⁸ beñzemez türâb-ı türbesine
Devlet anuñ ki öpüp koça o mültesimi [Y5b]
59. ايان مولده عن طيب عنصره يا طيب مبتدا منه و مختتم
Tînet-i¹⁹ 'unşurını mevlüdi tebyîn ider
Ey pâk ü tayyib olan mebde' vü muhtetemi
60. يوم تفرس فيه الفرس انهم قد اندزوا بحلول البؤس و النقم
Ol gün ki toğdı resûl didiler aşhâb-ı Fûrs
Kim bize geldi 'azâb indürdi Haq niqami
61. ويات ايوان كسرى و هو منصدع كشم اصحاب كسرى غير ملتئم
Kisrâ'nuñ eyvânı hem ol günde oldı harâb
Nitekim oldı perîşân kavm-i mülte'imi
62. والنار خامدة الانفاس من اسف عليه والنهر ساهي العين من سدم
Şiddet-i guşsa ile söyüñdi nâr-ı Mecûs
Aqmadı nehr-i Yehûd çekdi gam ü sedemi
63. وساء ساوة ان غاضت بحيرتها ورداها بالغيط حين ظم
Deryâcığı Sâve'nuñ ol günde geçdi yire
Şusız dönüp var idi yüklendi hemm ü gamı
64. كان بالنار مابالماء من بلل حزنا وبالماء ما بالنار من ضرم
Güyâ ki âteş ile oldı şuyuñ beleli
Hüzn ile geldi şuya nâruñ daği zarımı
65. والجن تهتف و الانوار ساطعة والحق يظهر من معنى و من كلم
Cinnîler efğân idüp göründi nûrlar daği
İzhâr-ı Haq eyledi ma'nası hem kelimi

¹⁸ Tîb ü 'abîr B: Tîb ü 'anber Y.

¹⁹ Tînet-i B: Tîb-i Y.

66. عموا وصموا فاعلان البشائر لم تسمع و بارقة الانذار لم تشم
Görmediler kör olup berka-i inzârını
Tuymadılar müjdesin güşe olup şamemi [Y6a]
67. من بعد ما اخبر الاقوام كاهنهم بان دينهم المعوج لم يقم
Küffara kâhinleri virmiş iken haberi
Bu dîn-i mu' veciñüz bulmaz diyü kıyemi
68. وبعد ما عاينوا في الافق من شهب منفضة وفق ما في الارض من صنم
Gökden görürler idi nâzil olan şühûbi
Yırde bulurlar idi sâkıñ olan şanemi
69. حتى غدا عن طريق الوحي منهزم من الشياطين تقفوا اثر منهزم
Hattâ ki vahyüñ tarîkıñdan sürüldi racîm
Şandı la'îñüñ o dem 'asker-i münhezimi
70. كأنهم هربا ابطال ابرهة او عسكر بالحصى من راحتيه رم
Niteki şımmış²⁰ idi Ebrehe'nüñ 'askeri
Yâ nitekim kum atup şındı niçe haşemi
71. نبذا به بعد تسبيح ببطنها نبذا المسيح في احشاء ملتقم
Keffinde tesbîh iderken atılınca haşa
Şanki atar Yûnus'ı bātın-ı mültekimi
72. جاءت لدعوته الأشجار ساجدة تمشي اليه على ساق بلا قدم
Da 'vetine geldi çün eşcâr idüp secdeyi²¹
Sâkı ile meşy iderdi yok idi kâdemi
73. كأنما سطرت سطرًا لما كتبت فروعها من بديع الخط في اللقم
Kendüsi mıştarlayup dalları gâyet 'acîb
Yollara yazı yazar destne alup kâlemi [Y6b]
74. مثل الغماته انى سار سائرة تقيه حر و طيس للهجير حم
Anuñla ile yürürdi bir bulut pâresi
Tâ kim aña degmeye şemsüñ leheb²² ü hamı [B38a]
75. اقسمت بالقمر المنشق ان له من قلبه نسبة مبرورة القسم
Münşak olan kamerüñ kâlbine var nisbeti
Mebrür olup eylerüm bunuñ için kâsemi
76. وما حوى الغار من خير و من كرم وكل طرف من الكفار عنه عم
Gâr içine olduğı hayr u kerem kânları
Kâfirlerüñ görmedi gözleri oldı 'amî
77. فالصدق في الغار والصدق لم يريا وهم يقولون ما بالغار من ارم
Şıdık ile Şıddîk girüp gâra gelen kâfirün
Mağârada kimse yok diyü ururdi demi
78. ظنوا الحمام و ظنوا العنكبوت على خير البرية لم تنسج ولم تحم
Mağâranuñ bābına hamāme vü 'ankebüt
Evler yapup şakladı resül-i muhteremi

²⁰ şımmış B: şanmış Y.

²¹ secdeyi B: sücûdi Y.

²² leheb Y2: tebb B,Y.

79. وقاية الله اغنت عن مضاعفة من الدروع وعن عال من الاطم
Şol kulu kim hâlıkı²³ hıfz eyleye istemez
Kat kat olan cevşeni hem mürtefi' üţami
80. ما سامني الدهر ضيما و استجرت به الا و نلت جوارا منه لم يضم
Geldükçe dehrün baña cevri sığındum aña
Andan necât bulmuşam görmemişem zulemi
81. ولا التمسست غنى الدارين من يده الاستلمت الندى من خير مستلم
Dîni vü ger dünyevî her ne murâd istedüm
Cümle 'atâ itdi anuñ dest-i müstelemi [Y7a]
82. لا تتكر الوحي من رؤياه ان له قلبا اذا نامت العينان لم ينم
Rü'yâda ki vaḥyini nefy itme zîrâ anuñ
Nâ'im ise gözleri sâhir dili fehimi
83. وذاك حين بلوغ من نبوته فليس ينكر فيه حال محتلم
Bu ol vakit idi kim peygamber olmuş idi
Bes nice nefy oluna yâ hâl-i muhtelimi
84. تبارك الله ما وحي بمكتسب ولا نبي على الغيب بمتهم
Tebârekallâh kim vaḥiy degil kesb ile
Gâ'ibden iḥbâr ile bulmaz nebî tühemi
85. كم ابراءت وصبا باللمس راحته و اطلقت اربا من ربة المم
Çok ḥasta buldı şifâ ayası lems itmeden
Çözdi giriftâr olandan ribka-i lememi
86. واحيت السنة الشهباء دعوته حتى حكمت غرة في الاعصر الدهم
Kaḥtlik²⁴ olan yılları da'veti kıldı diri
Anuñla oldı aġar şan a'şur-i dühümi
87. بعارض جاد اوخلت البطاح بها سيب من البحر اوسيل من العرم
Seḥâb-ı mumtırları da'vet idüp şandılar
Her dereyi bir deñiz yâḥüd sel²⁵-i 'Arimi
88. دعني و وصفي ايات له ظهرت ظهور نار القرى ليلا على علم
Ço vaşfını ideyüm âyâtınuñ ki hemân
Nâr-ı ziyâfet gibi yaqdı ser-i 'alemi [Y7b]
89. فالد ريزداد حسنا وهو منتظم وليس ينقص قدرا غير منتظم
İncüyi nazm eyleseñ ḥüsünde müzdâd olur
Ḥüsünde nâkış degildür ġayr-ı münteżimi
90. فما تناول امال المديح الى مافيه من كرم الاخلاق و الشيم
Mâdiḥün âmâli hep vaşfında kâşır anuñ
'Âlîdür ol serverün ḥulkı daḥı şiyemi
91. ايات حق من الرحمن محدثة قديمة صفة الموصوف بالقدم
Raḥmân aña gönderüp âyât-ı muḥkemesin
İşbât ider kıdemin mevşüfinuñ kıdemi

²³ Şol kulu kim hâlıkı B: Çün şol kulu kim Ḥudâ Y.

²⁴ Kaḥtlik B: Kaḥtı Y.

²⁵ Metinde "seyl" şeklinde yazılmıştır.

92. لم تقترن بزمان وهي تخبرنا عن المعاد و عن عاد و عن ارم
Ezmāna maqrūn degil zīrā ki virdi haber
Maḥşer-i cismāni hem 'Ād'ı vü hem İrem'i
93. دامت لدينا ففاقت كل معجزة من النبيين اذاجاءت ولم تدم
Bu mu 'cize geçdi hep mu 'cizenüñ sâ'irin
Bu dâ'im oldı velî sâ'ir bulup 'ademi
94. محكمات فما تبقين من شبه لذي شقاق ولايبغين من حكم
Muḥkemdür âyâtı hîç şüphe kımaz ḥālîka
Cümle mu 'atṭal²⁶ ider mesâ'il-i ḥikemi
95. ما حوربت قط الاعاد من حرب اعدى الا عادي اليها و ملقي السلم
Muḥārebe eylesen âyāt ile yaşıllur
'Adāvetin terk idüp ilkā ider selemi
96. ردت بلاعتها دعوي معارضها رد الغيور يد الجاني عن الحرم
Belāgatı redd ider mu 'ārızuñ kıvlini
Şan ecnebiye ğayūr²⁷ göstermedi ḥaremi [Y8a]
97. لها معان كموج البحر في مدد و فوق جوهره في الحسن و القيم
Keşretde ma 'nāları deryāda ṭalğa kadar²⁸
Cevhere fâ'ikdurur ḥüsni daḥı kıyemi
98. فما تعد ولا تحصى عجائبها و لاتسام على الاكثر بالسام
'Acāyibin şaymağa kimesne kıdır degil
Kır'ānı ikşār ile bulmaz kışı se'emi
99. قرت بها عين قاريها فقلت له لقد ظفرت بحبل الله فاعتصم
Her kim okur gözleri nürlanur aña didüm
Bulduñ kıvî ṭut hemān bu ḥabl-i mu 'taşimi
100. ان تتلها خيفة من حر نار لظى اطفات نار لظى من وردها الشيم
Nār-ı lezā kırkusından okusañ²⁹ sen anı
Söyündürüpdür³⁰ lezāyı virde-i şebimi
101. كانه الحوض تبيض الوجوه به من العصاة وقد جاؤه كالحمم
Güya ki ol bir ḥavuzdur anda beyzā olur
Geldükde 'aşîlerüñ vücūhu ke'l-ḥumemi
102. وكا لصراط و كالميزان معدلة فالقسط من غيرها في الناس لم قيم
Şırāt u mîzān gibidür 'adl içinde hemān
Nāsa bunuñ ğayr-ı 'adlün olmadı kıyemi
103. لاتعجبين لحسود راح ينكرها تجاهلا وهو عين الحاذق الفهم
İtmeñ ḥasüda 'aceb inkār iderse anı
Tecāhül eyler bilürken 'aql-ı zū-fehimi [B38b] [Y8b]

²⁶ mu 'atṭal B: muṭī' Y.

²⁷ Şan ecnebiye ğayūr B: Şanur ki ecnebiye Y.

²⁸ kadar Y: ider B.

²⁹ okusañ Y: okur isen B.

³⁰ Söyündürüpdür Y2: Söyündürür B: Söyündürdi Y.

104. قد تنكر العين ضوء الشمس من رمد وينكر الفم طعم الماء من سقم
Gün nûrın inkâr ider olsa gözûñ remedi
Şu ʔa'mın inkâr ider olsa femûñ seḳami
105. يا خير من يمم العاقون ساحته سعيا وفوق متون الايقق الرسم
Ey sāhasın ʔālibûñ ʔaşd idenûñ efdali
Rācil gibi kiminûñ var aynuḳ-ı rusumi
106. ومن هو الایة الكبرى لمعتبر ومن هو النعمة العظمى لمغتتم
Ey mu'tebirler için âyet-i kübrâ olan
Ey muḡtenim ḳullaruñ sensin ulu ni'ami
107. سریت من حرم لیلا الی حرم كما سري البدر في داج من الظلم
Bir gicede Mekke'den Aḳṣâ'ya seyr eyledûñ
Bedr-i mükemmil gibi geḳdûñ şeb-i zulemi
108. وبت ان ترقى الی ان نلت منزلة من قاب قوسین لم تدرك ولم ترم
Tâ ḳābe kavseyne³¹ irince şu'ûd eyledûñ
Bir kimsenûñ olmadı maḳşûd-ı münfehimi
109. وقدمتک جمیع الانبیاء بها والرسل تقدیم مخدوم علی خدم
Taḳdīm idüpdür seni her rusl u peyḡamberân
Niteki taḳdīm ider maḡdûmını ḡademi
110. وانت تحترق السبع الطباق بهم في موكب كنت فيه صاحب العلم
Geḳdûñ³² yedi gökleri mürsellere uğrayup
Sensûñ rusûl 'askerinûñ şāhib-i 'alemi
111. حتى اذالم تدع شأوا لمستيق من الذنوب ولا مرقى لمستتم
Ḥattâ ki terk itmedûñ sâbıḳlara bir maḡal
Kesdûñ ümîd itmeden merḳāya müstenimi [Y9a]
112. حفظت كل مقام بالاضافة اذ نوديت بالرفع مثل المفرد العلم
Maḡfûzuñ oldı ḳamu menzilûñ oldı muzāf
Ref' ile olduñ nidâ şan müfred-i 'alemi
113. كيما تفوز بوصل ای مستتر عن العيون و سراى مکتتم
Tâ bulasûñ bir vişāl kim göz anı görmedi
Hem daḡı tâ bulasûñ bir sırr-ı müktelemi
114. فخرت كل فخار غير مشترك وجزت كل مقام غرمزدحم
Cem' eyledûñ zātuña maḡşûş olan meḡhari
Geḳdûñ ḳamu rütbeyi yoḳ saña müzdeḡami
115. وجل مقدار ما وليت من رتب وعز ادراك ما اوليت من نعم
Virildüḡüñ³³ rütbenûñ miḳdârı ḡāyet ulu
Bilmek 'azîzdür saña i'tâ olan ni'ami
116. بشري لنا معشر الاسلام ان لنا من العناية ركننا غير منهدم
Olsun beşâret bize ey ma'ser-i ehl-i dîn
'Avni virüp bize rûkn-i ḡayr-ı münhedimi

³¹ “... iki yay aralıḡı kadar...” Kur'ân, Necm 53/9.

³² Geḳdûñ B: Geḳdi Y.

³³ Virildüḡüñ Y2: Virildükde Y, B.

117. لما دعى الله داعينا لطاعته باكرم الرسل كنا اكرم الامم
Çağırdı³⁴ dā'imüze ekrem diyü çünkü Hâk
Bizler de olduk o şāhuñ ekrem-i ümemi
118. راعت قلوب العدى ابناء بعثته كناية اجفلت غفلا من الغنم
Korkutdı a'daları bi'setinüñ haberi
Ürküttdi arslan sesi şan bu sürü ganemi [Y9b]
119. ما زال يلقا هم في كل سعترك حتى حكوا با لقنا لحما على وضم
Ceng itdi a'dā ile hem nice ma'rekede
A'dāsını nizede şan zeyn ider vazami
120. ودوا الفرار فكادو ايعيطون به اشلاء شالت مع العقبان والرحم
Kaçmağa tālib olup ārzū ider tütmağı
Güş-t-pāreveş pençe-i 'uqābı yā ruḥami
121. تمضي الليالي ولا يدرون عدتها مالم تكن من ليالي الأشهر الحرم
Geçdi leyālī olar a'dādını bilmedi
Mādāmki görmeyeler leyālī-i ḥurumi
122. كانما الدين ضيف حل ساحتهم بكل قرم الى لحم العدى قرم
Güyā ki dīn bir konuğdur kondı yirlerine
Sādāt ile kim olur laḥm-ı 'adū qarimi
123. يجر بحر خميس فوق سابحة ترمي بموج من الابطال ملتظم
Geçdi ḥamīs baḥrini binüben sābiḥaya³⁵
Tevvīc ider eşca'ı ol baḥr-i mülteṭimi
124. من كل منتدب لله محتسب يسطو بمستاصل للكفر مصطلم
Her biri Allāh için müntedib ü muḥtesib
Kāfirleri maḥv ider ol seyf-i muşṭalimi
125. حتى غدت ملة الاسلام وهي بهم من بعد غربتها موصولة الرحم
Ḥattā ki millet-i İslāmuñ gidüp gurbeti
Anlarla itdi bu Hâk dīn şıla-i raḥimi
126. مكفولة ايدا منهم بخيراب وخير بعل فلم تينم ولم تنم
Hıfz eyledi Hâk anı ḥayr-ı eb ü ba'l ile
Pes imdi dul olmadı hem olmadı yetimi [Y10a]
127. هم الجبال فسل عنهم مصادمهم ماذا رأى منهم في كل مصطدم
Tağlar gibidür bular şor bunları ḥaşmına
Gördüklerin söylesün her nice müşṭademi
128. وسل حنينا وسل بدرا وسل احدا فصول حتف لهم ادهي من الوخم
Şor Bedr'e şor Uḥud'a hem şor Ḥuneyn'e daḥı
Geçdi helāk itmede şavleleri veḥami
129. المصدرى البيض حمرا بعد ما وردت من العدى كل مسود من اللم
Hem aq³⁶ kılıçlarını ala³⁷ boyarlar idi
Urduqca her düşmeni³⁸ müsvedd-i zī-lememi

³⁴ Çağırdı B. Buyurdu Y.

³⁵ Bu mısradā vezin aksamaktadır.

³⁶ aq B: oq Y.

³⁷ ala B: kana Y.

130. والكاتبين بسمر الخط ما تركت أقلامهم حرف جسم غير منعجم
Hatt-ı siyāhī yazar sūñüleri kalemi
Ten harfinüñ kalmadı bir gayr-ı mün'acimi
131. شاكي السلاح لهم سيما تميزهم والورد يمتاز بالسيما عن السلم
Silāh-ı şevketleri temyîz ider gayr-ıy
Niteki sîmā-i gül temyîz ider³⁹ selemi
132. تهدي اليك رباح النصر نشرهم فتحسب الزهر في الاكمام كل كم
Nuşret yeli koçular virmiş hediye saña
Şanduñ ki gül goncası dir' içre her bir kemi
133. كانهم في ظهور الخيل نبت ربا من شدة الحزم لامن شدة الحزم
Esb üzre bunlar hemān yüce yirüñ otları
Hızımı kavî bunlaruñ za'if ise huzumi [Y10b]
134. طارت قلوب العدى من بأسهم فرقا فما تفرق بين البهم و البهم
A'dānuñ uçdı dili gelüp⁴⁰ ölüm korchısı
Farq idemez oldılar hayvān ile bühemi
135. ومن تكن برسول الله نصرته ان تلقه الاسد في اجامها تجم
Muhammed'üñ nuşreti bir kimseye irişe
Anı esed mişede görse çekerdı ğamı
136. ولن ترى من ولي غير منتصر به ولا من عدو غير منقصم
Görmediler dostını kim muntaşır olmaya
Görmediler düşmenin kim olmaya kaçımı [B39a]
137. احل امته في حرز ملته كالليث حل مع الاشبال في اجم
Kondurdu etbā'ını milletinüñ hışnına
Güyā ki evlād ile bekler esed ecemi
138. كم جدلت كلمات الله من جدل فيه وكم خصم البرهان من خصم
Çok kez kelām-ı Hudā kırdı cidāl ehlini
Bürhānı çok yerde ilzām eyledi haşımı
139. كفاك بالعلم في الامي معجزة في الجاهلية و التأديب في اليتم
Mu'cizedür bilmesi ümmī iken ol şehüñ
Hem daħı cem' olması te'dīb ile yutumi
140. خدمته بمديح استقبل به دنوب عمر مضي في الشعر و الخدم
Hıdmet-i medħin idüp anuñla 'afv umaram
Ağyār için itdigüm ş'i'ri daħı hıdemi
141. اذ قلداني ما تخشى عواقبه كأني بهما هدى من النعم
Gerdānuma taqdılar soñı maħūf boğmağı
Güyā ki hedy itdiler ben bismil-i⁴¹ ne'ami [Y11a]
142. اطعت غي الصبا في الحاليتين وما حصلت الا علي الاثام و الندم
Oğlanlığa uymışam hizmet ile ş'i'ri ile
Taħşile cehd⁴² itmişem āşām ile nedemi

³⁸ her düşmeni B: düşmenine Y.

³⁹ sîmā-i gül temyîz ider B: temyîz ider sîmā-i gül Y.

⁴⁰ A'dānuñ uçdı dili gelüp B: Gönline kâfirlerüñ geldi Y.

⁴¹ bismil-i B: semen-i Y.

143. فيا خسارة نفس في تجارتها لم نشترى الدين بالدنيا ولم تسم
Hüsrân ticâretde ol nefse ki⁴³ eylemedi
Dünyâ ile iştirâ bu dîn-i zi-selemi
144. ومن بيع ا جلا منه باجله بين له الغين في بيع وفي سلم
Her kim ki bey' eyledi dünyâ ile dînini
Bilsün ziyân eyledi bey'i daḥı selemi
145. ان ات ذنبا فما عهدى بمنتقض من النبي ولا حبلى بمنصرم
Ger işledümse günâh naḳz itmedüm 'ahdümi⁴⁴
Tutdum o ḥabl-i metîn-i gayr-i münşarimi
146. فان لي ذمة منه بتسميتي محمدا وهو اوفى الخلق بالذم
Andan vesâḳ almışam ismüm Muḥammed benüm
Cümleden evfâ durur ol serverüñ zimemi [B38a]
147. ان لم يكن في معادى اخذا بيدي فضلا والا فقل يا زلة القدم
Fazluñla tut destümi vaḳt-i zeelde benüm
Luṭf ile bârî baña yâ zellete'l-ḳademi
148. حاشاه ان يحرم الراجي مكارمه او يرجع الجار منه غير محترم
Ḥaşâ ki maḥrûm ola mekârimin râciyân
Yâ cârına ihtirâm u ḥürmet itmeye mi [Y11b]
149. ومنذ الزمت افكارى مدايحه وجدته لخالصي خير ملتزم
Fikrüm medîḥinde iltizâm idelden beri
Buldum ḥalâşum için ol ḥayr-ı mültezimi
150. ولن يفوت الغنى منه بدا تربب ان الحيا ينبت الازهار في الاكم
Andan ğinâyâ irer düşmüş olan kimseler
Niteki bârân-ı Ḥaḳ otlandurur ekemi
151. ولم ارد زهرة الدنيا التي اقطفت بدا زهير بما اثنى على هرم
Ḳaşd itmedüm zühre-i dünyâyı ben kim anı
Cem' eylemişdür Züheyr medḥ eyleyüp herimi
152. يا اكرم الرسل مالي من الوذيه سواك عند حلول الحادث العمم
Yâ ekrem-i ḥalḳ benüm sensin penâhum hemân
Ol gün ki görsem gerek ol ḥâdiş-i 'amemi
153. ولن يضيق رسول الله جاهك بي اذالكريم تجلى باسم منتقم
Câhuñ muzîḳ olmaya olsañ şeff' yâ resül
Ḥaḳḳuñ tecellî idicek ism-i müntaḳimi
154. فان من جودك الدنيا وضررتها و من علومك علم اللوح والقلم
Dünyâ daḥı âḥiret ḳaṭresidür cüdunuñ
'İlmüñ ifâza⁴⁵ idüpdür levḥ ile ḳalemi

⁴² cehd Y: sa'y B.

⁴³ nefse ki B: nefsüne Y.

⁴⁴ naḳz itmedüm 'ahdümi B: 'ahdümi naḳz itmedüm Y.

⁴⁵ ifâza B: ihâta Y.

155. يا نفس لاتقنطي من زلة عظمت ان الكبائر في الغفران كاللحم
Nefsüm kebîre ile kaç' -ı ümîd eyleme
Ğufrānda seyyān imiş kebā'ir ü lememi [Y12a]
156. لعل رحمت ربي حين يقسمها تأتي على حسب العصيان في القسم
Ümîdüm ol ki kaçan takşim-i rahmet ola
Halkuñ zünübü kadar ola anuñ kısemi
157. يا رب واجعل رجائي غير منعكس لديك واجعل حسابي غير منخرم
Yā Rabbi senden ümîdüm eyleme mün'akis
Sehl it baña ol hisāb-ı ğayr-ı münħarimi
158. والطف بعبدك في الدارين ان له صبرا متى تدعه الاهوال ينهزم
Dāreynde luṭf it kula⁴⁶ taħammül eyleyemez
Şedā'ide düş olunca şabr-ı münhezimi
159. وانذن لسحب صلاة منك دامة على النبي بمنهل و منسجم
Şalāt-ı dā'imeñi yağdur resül üstine
Döksün rızā sühubı bārān-ı münsecimi
160. والال والصحب ثم التابعين لهم اهل التقى والحلم والكرم
Aşhāb u āl üstüne hem tābi'ine daħı
Her birinüñ var idi taqvası hem keremi⁴⁷
161. مارنحت عذبات البان ریح صبا واطرب العيس حادی العيس بالنغم
Mādāmkı taħrîk ide eşcārı bād-ı şabā
'İsleri tehyic için rā'ı ide neğami
162. Biñ yüz yigirmi beşüñ şehr-i şıyāmı idi
Taħrîr-i tercemeden sildüm kodum kalemı
163. Ya rabbenā kıl kerem Hılvî'yi it muħterem
Dünyāda 'uqbāda hem virme ğamı elemı

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.

⁴⁶ kula B: baña kul Y.

⁴⁷ Bu beyit B ve Y'de yok. Eserin matbu nüshası olan D'de var.

Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, A. (1997). Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar. *Kültürümüzden Esintiler* (s. 527-556) İçinde. Ankara: Dağıtım Akademi Kitabevi.
- Akkaya, H. (2015). *Tercüme-i Kaside-i Bürde İrşadü'l-Avam*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları.
- Ateş, A. (1942). Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebetiyle). *Türkiyat Mecmuası*, C (VII-VIII), 253-267.
- Ayçiçeği, B. (2017). Üsküdarlı Abdülhay Celvetî ve Kaside-i Bürde Tercümesi. 9. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 223-266) İçinde. İstanbul: Bilnet Matbacılık.
- Bergstrasser, G. (2011). *Metin Tenkidi ve Yazma Metinleri Yayınlama İlkeleri*, (haz. Muhammed Hamdi el-Bekrî), (Çev. Eyyüp Tanrıverdi). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir (1324/1906-1907). *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*. İzmir: Keleşyan Matbaası.
- Bursalı Mehmet Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*. C. II, (haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz). Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Cankurt, H. (2015). *Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu'sSa'âde" adlı Manzum Kaside-i Bürde Şerhi*. Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Yayınları.
- Ceyhan, Â. (2002). Türk Tarih ve Edebiyatı Araştırmalarında Usûl Üzerine. *Yeni Türkiye*, S. 43: 429-439.
- Çavuşoğlu, M. (1985). Bir Divan Neşri Üzerine Notlar. *Erdem*, S. I (3): 801-824.
- Demirayak, K. (2001). Kasidetü'l-bürde. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 566-568) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ece, S. (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri I-II*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Destursuz Bağa Girenler*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hulvî Abdullah Efendi. *Terceme-i Kaside-i Bürde*. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 282/6.
- Hulvî Abdullah Efendi. *Terceme-i Kaside-i Bürde*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Düğümlü Baba 431.
- Hulvî Abdullah Efendi. *Terceme-i Kaside-i Bürde*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2484.
- Hulvî Abdullah Efendi. *Terceme-i Kaside-i Bürde*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 3082.
- Hulvî Abdullah Efendi. *Terceme-i Kaside-i Bürde*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 3104.
- Kahraman, B. (1997). Le'âli ve Abdurrahîm Karahisârî'nin Manzum Kaside-i Bürde Tercümeleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4: 57-107.
- Kaplan, M. (2006). Tezkirelere Göre Manisa Şairleri. *Manisa Bilgi Şöleni Kitabı*. Manisa.
- Karakoç, S. (2014). *İslâmın Şiir Anıtlarından*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kavakçı, Y. Z. (1976). *İslâm Araştırmalarında Usul*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Kaya, M. (2001). Kasidetü'l-bürde. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 568-569) İçinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kaya, M. (2014). *Kaside-i Bürde'yi Türkçe Söylemiş*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Kaya, M. (2018). *İslâmî Edebiyatta Şaheserler*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Kesik, B. (2014). Hulvî, Hulvî Abdullah Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim tarihi: 10 Kasım 2022, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hulvi-hulvi-abdullah-efendi>
- Keskinsoy, H. (2011). *Mekî ve Nahîfî'nin Kaside-i Bürde Tahmisleri (Tenkitli Metin-İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

- Kılıç, A. (2004). Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler. *GÜ Kırşehir Eğitim Fak. Dergisi*, S. 1: 331-345.
- Koç, H. ve Ayçiçeği, B. (2022). Tercüme-i Kasidetü'l-Bürde (Hulvî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Erişim tarihi: 13 Aralık 2022, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-kasidetu-l-burde-hulvi>.
- Korkmaz, S. (2018). *Hulvî Abdullah Efendi Türkçe Manzum Çeviri Şerh, İnceleme ve Tıpkıbasım*. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1979). Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler. *Türkoloji Dergisi*, C. VIII: 67-78.
- Kortantamer, T. (1993). Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlıları. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. VII: 253-267.
- Köksal, M. F. (2012). *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2012). Türk Edebiyatı Tarihinde Usul. *Edebiyat Araştırmaları I* (s. 27-63) İçinde. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Maas, P.- Barbara, B. ve Witkam, J. J. (2011). *Stemmatik- Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*. (Der. Murteza Bedir). İstanbul: Küre Yayınları.
- Polat, S. (2010). *Metin Tenkidi*. İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yayınları.
- Sak, V. A. (2013). Said Paşa'nın Kaside-i Bürde Tahmisi. *Turkish Studies*. S. 8 (9): 523-559.
- Sezer, İ. H. (2000). Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10: 65-88.
- Şahin, E. S. (1997). *Kaside-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şener, H. İ. (1995). *Kaside-i Bürde, Kaside-i Bür'e ve Su Kasidesi (Metin-Mukayese-Tahlil)*. İzmir: İrfan Kültür Eğitim Derneği Yayınları.
- Şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi (1251/1835). *Tevessül*. İstanbul.
- Şimşek, S. (2018). *Kaside-i Bürde (Fazileti, Sırları ve Manzum Tercümesi) Şeyh Abdülhay el-Celvetî el-Edirnevî*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Tanyeri, M. A. (2005). *Divanlar Üstüne Eleştiriler*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Tanyeri, M. A. (2009). *Divânlar Üstüne Eleştiriler 2*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Tanyıldız, A. (2007). Süreli Yayınlar Bağlamında Bazı Çevriyazı Sorunları, *Turkish Studies*, S. 2 (3): 526-534.
- Öntürk, T. (2021). İzmitli Muhyiddin Şeyhzâde'nin Türkçe Kaside-i Bürde Tercümesi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, S. 20 (2): 973-996.
- Tulum, M. (1983). Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık: 175-228;
- Tulum, M. (2017). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul –Birinci Kitap-*. İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. (2007). Metin Tenkidi İle İlgili Hususlar ve Kâmî Divânı Örneği. *Turkish Studies*, S. 2 (3): 624-637.
- Yıldız, A. (2011). *Ahmed Sûzî Hayatı ve Şiirleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, M. (2020). *Niyâzî-i Mısırî Kaside-i Bürde Tesbi'i*, Ankara: TDK Yayınları.

(De)Monopolisation of the Female Body in Aphra Behn's Play, *The Forc'd Marriage**

Assoc. Prof. Dr. Kübra Baysal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0476-4887>

Ankara Yildirim Beyazit University, School of Foreign Languages, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 27.09.2021

Accepted: 23.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Aphra Behn

Arranged Marriage

Patriarchy

Misogyny

Feminism

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64771>

Abstract

Staged at Lincoln's Inn Fields Theatre in 1670, *The Forc'd Marriage or the Jealous Bridegroom* is a successful example of "romantic tragicomedy" by one of the earliest English woman writers, Aphra Behn (Owens and Goodman, 1996: 141). The play is tragic for depicting the suffering of female characters, Erminia, and Galatea, due to patriarchal oppression on women. It employs comedy elements through exposition of complicated love relationships indifferent to social station or marital status. With Behn's unique perspective on marriage and women's state in the male-oriented society of seventeenth-century England, the play aptly depicts power relationships, and the patriarchal rule forced on women through arranged marriages and the nature of relationships between female and male characters. The patriarchal practice in the play displays how the female body is monopolised as a prize or property to be given away to the eligible male members of the society whereas female characters struggle to retrieve their agencies and bodies. The transformation of the female body into a property and the suppression of women by the patriarchy are issues handled through the resistance of women against tyranny in this play as a proto-feminist work, which is the focus of this study. Dwelling on the issue of arranged marriages and misogyny in the seventeenth century, the play is still topical, which affirms the contribution and importance of this study.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Baysal, K. (2022). (De)Monopolisation of the Female Body in Aphra Behn's Play, *The Forc'd Marriage*. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 87-94.

Aphra Behn'in The Forc'd Marriage Oyununda Kadın Bedeninin Tekelleştiril(me)mesi*

Doç. Dr. Kübra Baysal

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.09.2022

Kabul: 23.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Aphra Behn
Görücü Usülü Evlilik
Ataerkillik
Kadın Düşmanlığı
Feminizm

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64771>**Öz**

1670'de Lincoln's Inn Fields Tiyatrosu'nda sahnelenen *The Forc'd Marriage or the Jealous Bridegroom* (Zoraki Evlilik ya da Kıskaç Damat) oyunu, ilk İngiliz kadın yazarlardan biri olan Aphra Behn tarafından kaleme alınmış başarılı bir "romantik trajikomedî" (Owens ve Goodman, 1996: 141) örneğidir. Oyun, kadın karakterler Erminia ve Galatea'nın, kadınlar üzerindeki ataerkillik baskı nedeniyle muzdarip oldukları acıları aktarması açısından trajiktir. Karmaşık aşk ilişkilerinin sosyal statü veya medeni durum ayırt etmeksizin sergilenmesi yoluyla oyun, komedi unsurlarını başarıyla tasvir eder. Oyun, Behn'in on yedinci yüzyıl İngiltere'sinin erkek egemen toplumunda evliliğe ve kadınların durumuna dair benzersiz bakış açısıyla, güç ilişkilerini ve görücü usulü evliliklerle kadınlara dayatılan ataerkillik yönetim ve kadın-erkek karakterler arasındaki ilişkilerin doğasını ele alır. Oyundaki ataerkillik tutum, kadın bedeninin toplumun uygun erkek üyelerine verilecek bir ödül veya mülk olarak nasıl tekelleştirildiğini ve ayrıca kadın karakterlerin kendi güçlerini ve bedenlerini geri alma mücadelesini yansıtır. Kadın bedeninin mülke dönüştürülmesi ve kadınların ataerkillik sistem tarafından baskı altına alınması, ilk feminist eserlerden biri olan bu oyunda kadınların zorbalığa direnişi yoluyla ele alınan konulardır ve böylece bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. On yedinci yüzyıldaki görücü usulü evlilikler ve kadın düşmanlığı konularını ele alan oyun, yirmi birinci yüzyılda hala güncelliğini korumaktadır, ki bu da bu çalışmanın katkısı ve önemini doğrulamaktadır.

INTRODUCTION

The Forc'd Marriage deals with the problem of arranged marriages and the oppression of female identity during the English Restoration. Within this context, it is critical to provide some background information about the personal life experiences of the playwright and historical incidents as well as literary works that inspired Aphra Behn to create her work.

Aphra Behn is the first English woman writer who made her life by authorship, and she draws the interest of scholars for her exciting and mysterious life both as a writer and a spy of the monarch. She was skilled in various fields as she is well-known for her plays, poems as well as translations. Besides, working as a spy in the Netherlands during the Anglo-Dutch wars that took place between the years 1652-74, she travelled to Italy, France and West Indies and spent most of her life abroad (Goreau, 1980: 100). It is how she encountered various people, cultures and languages during her journeys and got the inspiration for her works, including the famous *Oronoko*. As for her play, *The Forc'd Marriage*,¹ she reflects women as figuratively caged in oppressing marriages, partly because of her own ambiguous marriage story (Todd, 1996: 68). It appears that she “may have married” a Dutch merchant, Johan Behn, and thus received her surname (Wiseman, 1996: 4). Other than this little piece of information, there is almost no other official record of Behn’s marriage in London, Britain, or the Continent. Therefore, how or if her marriage took place remains a mystery, and from the way she depicts forced and arranged marriages in her first play *The Forc'd Marriage*, and *The Luckey Chance* possibly suggests her opinions about the marital imprisonment of women in unwanted marriages. As Janet Todd states, Behn has bitter ideas about arranged marriages: “how fatal are forc'd Marriages/ How many Ruines one such Match pulls on—” (Behn qtd. in Todd, 1996: 68). With this, it can be safely argued that Behn reflects her personal life in the play and creates powerful female characters who possess the courage to defy patriarchal dictations.

Then again, Behn inevitably puts forth the historical and political conditions of her time. Even decades before the execution of Charles I and the Civil Wars, there was a kind of tension regarding the influence and results of the marriage institution within the system of hereditary monarchy, which affected the writers of the time on the matter. Therefore, marriage was a problematic issue worrying the folk as well as the writers of the subsequent century. To illustrate, Behn’s use of two royals being in love with two commoners in *The Forc'd Marriage* is indeed an allusion to James, Duke of York’s well-known adoration of the commoner, Anne Hyde, and his conversion into Roman Catholicism through marrying her, likewise his anti-Catholic attitudes after his marriage to his third wife, Mary of Modena in 1671 (Todd, 1998: 697). Hence, the acceptance of these wives stirred political, religious, and social changes in the society, which encouraged authors to reflect on and analyse the problem of marriage in their works.

Similarly, because many works produced throughout the 1660s would bear a serious tone and allude in a way to the return of Charles II, many men were infuriated yearning for the return of the old order, which in other words, can be expressed as “status quo [being] disturbed and then reinstated” (Hughes, 2001: 32). Behn refers to the political situation through her female characters striving to change the strict male rule in the monarchy as exemplified through Erminia’s father, a former traitor to the monarch. Likewise, Restoration plays endeavour to “restabilize identity and social categories as they underwrote England’s nation- and empire-building. Instability was often displaced onto women characters, while the men were to maintain value(s),” which clarifies the efforts of Erminia and Galatea to subvert the rigid patriarchal system in the play (Canfield, 2003: 428). Finally, Behn’s preference for the play’s setting as France may originate from Behn’s role as a mediator and a translator between French and English cultures (Trofimova, 2007: 242). It is also likely to reflect the significant influence

¹ The title of the play shall be referred as *The Forc'd Marriage* in its short form.

and contribution of the French theatre on the flourishing of the Restoration drama after Charles II was invited back from France to take the throne.

The Forc'd Marriage in Focus: Early Feminist Voices

For her tragicomedy, *The Forc'd Marriage*, Behn heavily borrows from Shakespeare's *Othello* and *Much Ado about Nothing* for depicting the husband's jealousy. Nevertheless, Behn's play ends happily using "mock resurrection" (Song, 2013: 701), which is seen in Shakespeare's comedy, *Measure for Measure*. Likewise, Behn's play reverses the main plot of another Restoration drama, *The Indian Queen* (1664) by John Dryden and Sir Robert Howard, which recounts the story of a king offering a reward to his victorious general but banishes him when he wants to marry his daughter who responds to the general's love (Hughes, 2001: 30). Another significant work inspiring Behn's play is *The Generall* (1661) by the Earl of Orrery that represents empowered women in the patriarchal order whereas Behn subverts the situation "through the invasion of a female order by disordered male force" (Hughes, 2001: 31). Thus, Behn refers, and transforms works by male playwrights in her unique way and presents original works with her fresh touch as a woman writer.

Behn wrote *The Forc'd Marriage* after her disappointment with her first play, *The Young King*, which did not entirely take the interest of publishers or stage directors, which is why *The Forc'd Marriage* is considered Behn's first play for it was her first staged play. The story of the play is not complicated although there are several couples, love triangles, mistakes, and misunderstandings, which calls forth the element of intrigue in the play (Todd, 1996: 139). The play begins with the king's reward to his triumphant general, Alcippus with the woman he desires, Erminia. However, Erminia and another man, Prince Phillander, are in love whereas another lady, Princess Galatea secretly loves General Alcippus. In this complicated love relationship in which two royals desperately want to marry two commoners, female characters Erminia and Galatea suffer because of the restrictions of the marriage institution on women. Helplessly submitting to her fate, Erminia articulates in her dialogue with her father, Orgulius that she must remain dutiful as a daughter and accept this arranged marriage:

Ah Sir, these words are poniards to my heart:
And half my love to duty does convert;
Alas Sir, I can be content to die,
But cannot suffer this severity:
That care you had, dear Sir, continue still,
I cannot live and disobey your will. (I, ii, p. 20)

Apart from the main characters, secondary characters like Pisaro, Aminta, Alcander and Falatius are involved in love triangles or one-sided love relationships reflecting love's significant influence on people's lives and its "disruptive potential" (Song, 2013: 696). Love is the entity which brings many characters together in the play and causes their suffering all the same as can be observed in the way characters react to one another.

Without on the stage, Phillander with his sword half-drawn, held by Galatea, who looks ever on Alcippus; Erminia still fixing her eyes on Phillander; Pisaro passionately gazing on Galatea; Aminta on Falatius, and he on her; Alcander, Isillia, Cleontius, in other several postures, with the rest; all remaining without motion, whilst the Musick softly plays; this continues a while till the curtain falls; and then the Musick plays aloud till the act begins (II, p. 22, emphasis original).

The involvement of four couples: Phillander and Erminia, Alcippus and Galatea, Alcander and Aminta, and finally Falatius and Isillia, enrich the plot by displaying different kinds of love relationships and the general attitude of men towards women as something to be possessed. Although

there are some complications among the first two couples at the beginning, they resolve in the end with the individual efforts of Aminta, Galatea and Pisaro.

From the feminist perspective tackling women's place in the patriarchal society, it is fair to recall Behn's noteworthy contribution to the awakening of the feminist movement. In Woolf's words, "all women together ought to let flowers fall upon the tomb of Aphra Behn, for it was she who earned them the right to speak their minds" (2001: 56). Behn is a highly courageous and innovative example to women in that she encourages female authorship and introduces it to the English literature. Todd calls her "the professional writer as a new-fangled whore" since both Behn and her female characters try to sell their characters to the audience "bit by bit" as a challenge to the general idea of women as property at the time (1996: 90). It is similarly significant that Behn addresses women readers in her play with the use of "we" and "our sex" trying to establish a connection with the reader, which is strikingly seen in the prologue of the play (Pearson, 1991: 44). Then again, through the innovative nature of *The Forc'd Marriage*, Behn gives voice to her female protagonists, Erminia, and Galatea, to defend the desire of their hearts against what is dictated to them by the male authority, the king, or their fathers. Therefore, Behn achieves emphasising "the way generational differences fracture the seemingly monolithic nature of the male-determined status quo" (Carlson, 1991: 143) and paves the way for a change in the system which is highly misogynistic and patriarchal.

The rooted influence of the male-oriented culture is displayed through various scenes and elements in the play. To illustrate, Erminia is presented to Alcippus by the king and her father, Orgulius, like a property as the king talks to Alcippus: "Upon my life, designes upon a Lady/ I guess from thy blushing/ Name her, and here thy King engages for her" (I, i, p. 11). Likewise, despite his great love for Erminia, Phillander speaks of her as if she was a trophy to and he lost her to Alcippus. In both scenes, Erminia's body and beauty are in the foreground as a prize for the victor. Thus, it appears that "women are associated with quasi-human and nonhuman nature, that woman is associated with the body and material life, that the lives of women are systematically used as examples to characterize the lives of those ruled by their bodies rather than their minds" (Hartsock, 1983: 241) which certainly explains the misogynist attitude of male characters towards women. The scene where Phillander and Alcippus fight over Erminia's so called dead body reflects their carnal desire for her body, accompanied by a misogynist attitude towards her identity. Likewise, Pisaro tries to persuade Alcippus to marry Galatea for political and economic power, which nullifies Galatea's identity as a woman and turns her into a commodity to be bought.

When Judith Butler's ideas on the materiality of the body and the construction of gender are considered, the presence of the patriarchal practice in the play becomes more obvious: "what follows is that the regulatory norms of 'sex' work in a performative fashion to constitute the materiality of bodies and, more specifically, to materialize the body's sex, to materialize sexual difference in the service of the consolidation of the heterosexual imperative" (1993: 2). In other words, in the dominant culture of the seventeenth century England, women were objectified merely as desirable bodies to be owned by men. Moreover, both Phillander and Alcippus represent the patriarchy as they think low of women and find them intriguing and evil creatures. Phillander calls Erminia deceitful for she has married to Alcippus, whereas Alcippus gets suspicious of her loyalty after she tells him that she can only be his friend, nothing more. In the patriarchal system which encourages male rituals and celebration of the masculinity, even the names of the male characters reflect patriarchal potency: "Alcander (man-strength), Alcippus (horse-strength), Phillander (loving masculinity), Orgulius (from *orgé*, anger), [and] Cleontius (from *kleos*, glory)" (Hughes, 2001: 32).

Furthermore, in *The Forc'd Marriage*, the presence of men is a disturbance to the female harmony. In the part when a group of women are mourning for Erminia's death, they immediately

scatter away in fear once Phillander enters the room. Besides, patriarchal power invades the female order so irrevocably that women feel they can find their identities only through a male reflection, masculine ways or through nullity. In the beginning of the play, Erminia and Galatea get support from one another, mourn, and suffer for love all the same with female sympathy as articulated in Galatea's words: "Thy eyes, *Erminia*, do declare thy heart,/ Has nothing but despairs and death t'impart,/ And I, alas, no comfort can apply;/ But I, as well as you, can weep and die" (I, ii, p. 17). However, after a while, the same Galatea threatens her brother, Phillander, that she will kill Erminia with "a dagger", a man's weapon, if he murders Alcippus because of jealousy (Act I, Scene I, p. 24). Besides, Erminia holds power when she feigns to be a ghost and frightens the men after Alcippus strangles her. It is only after she loses her objectified and sexed body that Erminia can impact men with her presence. Phillander is "in great amaze" and "frighted" when he sees her and Alcippus bows and kneels before her when she appears in his room (V, ix, pp. 65-66). Also, there is the scene where Erminia is gazing at herself and trying to discover her identity through Alcippus, who is standing next to her in front of the mirror. After that point, she tries to take her fate into her own hands and reunites with Phillander, even though she involves in a new patriarchal imprisonment through her new marriage.

Accordingly, in the play, two different worlds are defined to draw the high contrast between the two sexes. Outdoor life is hinted through the characters although they do not step onto the stage. However, the mentioning of the battlefield, the camp where Alcippus goes for a mission, or the fountain by which he cries guiltily for strangling Erminia is in opposition with the domestic setting that women characters are confined to demonstrate the impact of patriarchal values on the domestic female locality (Hughes, 2001: 37). Nevertheless, the members of residential locality, women, can make a change in the patriarchal system with their resistance and determination, which likely proves they have moved beyond the boundaries of the 'body' and its monopolisation by the patriarchy. In other words, "Behn, and others implicate both mind and body in a standard of virtue to which women should be able to aspire as well as men in order to advance a critique of domestic power: the core of that critique is, precisely, that domestic power is irreducible to absolutist devolution" (Thompson, 2009: 360).

With the same perspective, Aphra Behn allows her female characters to have a chance for speaking their minds and resisting men and presents them opportunities to own their identities, as Hughes and Todd remark: "she had a remarkable gift for exploiting the visual resources of the stage, especially in order to examine the different ways in which men and women control space" (2004: 38). After the female protagonist of the play, Erminia, is given as a prize to a military hero, the first thing seen on stage is the male domination and rituals of masculinity although, towards the end of the play, women take over the power from men's control and rise against the misogynist notion that "gender and women's bodies are shaped, used, and exploited by specific historical forms of the division of labor on the basis of ideologically constructed gender differences," which asserts specific roles for men and women (Ebert, 1993: 41). As Behn declares in her prologue, women are not only beautiful creatures but they are also witty and intelligent individuals holding power to alter the fixed system of authority and seeking happiness even if it is limited to the domestic sphere: "Beauty alone goes now at too cheap rates,/ And therefore they like Wise and Politick states,/ Court a new power that may the old supply,/ And keep as well as gain the victory" (Prologue, p. 10).

CONCLUSION

The Forc'd Marriage pictures the patriarchal society through male characters: Alcippus, Philander, the king, Orgulius, Pisaro and the others. However, it simultaneously portrays the significant struggle and secret acts of female characters, mainly Erminia and Galatea, who contend against the patriarchal decree with their unexpected struggle of will and wit. Objecting to being the property of the

patriarchal system, Erminia does not consummate her marriage with Alcippus, survives after Alcippus strangles her and finally steers her life to where she would like to fare with her marriage to Phillander. Hence, Behn shows her trust in the audience, which for her are women, to discover the crucial details in the play that promise and encourage a positive change in the society in favour of women. Hence, the epilogue is laden with social messages while closing the play: "But we are upon equal treatment yet,/ For neither Conquer, since we both submit;/ You, to our Beauty, bow; We, to your Wit" (Epilogue, p. 81).

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Behn, A. (1992). *The works of Aphra Behn: the plays, 1671-1677*. (Ed. Janet Todd). Ohio: Ohio State University Press.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex."* New York: Routledge, 1993.
- Canfield, J. D. (2003) "Theater of the long eighteenth century and its cultural work revisited." *Eighteenth-Century Studies*, 36(3), 423-428.
- Carlson, S. (1991). *Women and comedy: rewriting the British theatrical tradition*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Ebert, T. L. (1993). "Ludic feminism, the body, performance, and labor: bringing 'materialism.'" back

- into feminist cultural studies. *Cultural Critique* 0(23), 5-50.
- Goreau, A. (1980). *Reconstructing Aphra: a social biography of Aphra Behn*. New York: The Dial Press.
- Hartsock, N. (1983). *Money, sex and power: toward a feminist historical materialism*. London: Longman.
- Hughes, D. (2001). *The theatre of Aphra Behn*. Houndmills: Palgrave.
- Hughes, D. and Todd, J. (2004). *The Cambridge companion to Aphra Behn*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Owens, W. R., and Goodman L. (1996). *Approaching literature: Shakespeare, Aphra Behn and the canon*. London: Routledge.
- Pearson, J. (1991). "Gender and narrative in the fiction of Aphra Behn." *The Review of English Studies*, New Series 42(165), 40-56.
- Song, E. B. (2013). "Love against substitution: John Milton, Aphra Behn, and the political theology of conjugal narratives." *ELH* 80(3), 681-714.
- Thompson, H. (2009). "The personal is political: domesticity's domestic contents." *The Eighteenth Century* 50(4), 355-370.
- Todd, J. (1998). *The critical fortunes of Aphra Behn*. Columbia: Camden House.
- (1996) *The secret life of Aphra Behn*. London: André Deutsch Limited.
- Trofimova, V. (2007). "French influence on English culture in the second part of the seventeenth century. Aphra Behn as a creative translator and a mediator between the two cultures" *Culture, Language and Representation* Vol. IV, 241-251.
- Wiseman, S. J. (1996). *Aphra Behn*. Oxford: Oxford University Press.
- Woolf, V. (2001). *A room of one's own*. London: Random House Vintage.

Dede Ömer Rûşenî Divanında Oğuzca Unsurlar*

Cahit Sarıdağ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7408-3916>

Doktora Öğrencisi / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Van – TÜRKİYE

Doç. Dr. Meltem Gül

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3522-5635>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.10.2022

Kabul: 25.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Oğuzlar

Oğuzca

Ses Bilgisi

Şekil Bilgisi

Söz Varlığı

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65906>

Öz

Oğuz diyalekti üzerine ilk değinen Kâşgarlı Mahmut olmuştur. Kâşgarlı Mahmut'un XI. yüzyılda yazılan Divanü'l Lüğati't Türk adlı eserinde Oğuzca, Kıpçakça ve diğer Türkçe diyalektleri hakkında kapsamlı ve önemli bilgiler yer almaktadır. XI. yüzyıldan sonra Anadolu'da kurulan Anadolu Selçuklu Devleti'yle birlikte Anadolu'ya yerleşen Oğuz boyları, bu dönemden sonra bir yazı dili oluşturmuşlardır. Böylelikle Anadolu'da bir edebî gelenek oluşmuş ve yazılan eserlerde Oğuzca unsurlar yer almıştır. Bu unsurların bir kısmı Dede Ömer Rûşenî Divanında da görülmektedir.

Çalışmanın giriş kısmında Oğuzlar ve Oğuzca üzerine bilgiler verilmiş, daha sonra Dede Ömer Rûşenî Divanında tespit edilen Oğuzca unsurlar; ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı başlıkları altında ele alınmıştır. Ses bilgisi başlığı altında t->d- değişimi, ek ve hece başında -g ünsüzünün erimesi, b->v- değişimi, ön seste b->m- değişimi, ünlü incelmeleri, ön ses y'lerinin erimesi, kapalı é ünlüsü, uzun ünlü, ünlü incelmeleri gibi Oğuzca unsurlar yer alırken şekil başlığı altında -IsAr şeklinde gelecek zaman eki, -DUK şeklinde sıfat-fiil eki, -UbAn şeklinde zarf-fiil eki, yönelme durumu +A eki, +Inj, +Uñ ilgi hâl eki, +dIn/+dUn eki ile yapılmış öndin zarfı gibi Oğuzca unsurlar bulunmaktadır. Söz varlığı başlığı altında ise "andan, alma, ayruk, ben, buyurmak, dakı, eyle, itmek, kat, konşı, öñ, öyle, öz/kentü, sen, tek, tınmak, utanmak, yaramak, yaratmak, yazmak, tap-/bul-" gibi Oğuzca kelimelerin Dede Ömer Rûşenî Divanında bulunan örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca Divanda yer alan bu sözcüklerin Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Uygur Türkçesi gibi Türk lehçelerindeki kullanımlarına da yer verilmiştir. Çalışmanın amacı Dede Ömer Rûşenî Divanındaki Oğuzca unsurları tespit ederek Oğuzca çalışmalarına katkı sağlamaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sarıdağ, C. ve Gül, M. (2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında Oğuzca Unsurlar. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 95-112.

*Oghuz Elements in the Divan of Dede Ömer Rûşenî**

Cahit Sarıdag

PhD Student / Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Van – TURKEY

Doç. Dr. Meltem Gül

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, Van – TURKEY

Article History

Submitted: 23.10.2022

Accepted: 25.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Oghuz

Oghuz Dialect

Phonetic

Morphology

Vocabulary

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65906>

Abstract

Kâşgarlı Mahmut was the first to mention the Oghuz dialect. Kâşgarlı Mahmut XI. his work, *Divanü'l Lügati't Türk*, written in the 16th century, contains comprehensive and important information about Oghuz, Kipchak and other Turkish dialects. XI. the Oghuz tribes, who settled in Anatolian together with the Anatolian Selcuk State, which was established in Anatolia after the 16th century, formed a written language after this period. Thus, a literary tradition was formed in Anatolia and Oghuz elements took place in the written works. Some of these elements are also seen in the *Divan of Dede Ömer Rûşenî*.

In the introduction part of the study, information on Oghuz and Oghuz dialect is given, then the Oghuz elements determined in *Dede Ömer Rûşenî's Divan*; phonetics, morphology and vocabulary are discussed under the headings. Under the heading of phonetics, t->d- change, suffix and syllable beginning -g consonant dissolution, b->v- change, front vowel b->m- change, vowel thinning, dissolution of protophonic y's, closed vowel è, while there are Oghuz elements such as long vowels, vowel thinnings, future tense suffix in the form of -IsAr, adjective-verb suffix in the form of -DUK adverb-verb suffix in the form of -UbAn, dative suffix +A, +In, +Un genitive suffix, there are Oghuz elements such as the *önün* adverb made with the +dIn, +dUn suffix. Under the heading of vocabulary, "*andan, alma, ayruk, ben, buyurmak, dakı, eyle, itmek, kat, konşı, öñ, öyle, öz/kentü, sen, tek, tınmak, utanmak, yaramak, yaratmak, yazmak, tap-/bul-*" examples of Oghuz words such as in the *Divan of Dede Ömer Rûşenî* are given. In addition, the use of words in the *Divan* in Turkish dialects such as Turkey Turkish, Bashkir Turkish, Kazakh Turkish, Kyrgyz Turkish, Uzbek Turkish, Tatar Turkish, Turkmen Turkish Uyghur Turkish is also included. The aim of the study is to contribute to Oghuz studies by identifying the Oghuz elements in *Dede Ömer Rûşenî's Divan*.

GİRİŞ

Tarihî varlıklarını Köktürklere gelinceye kadar başka bir ad ile sürdürmüş olan Oğuzların, Çin kaynaklarında eski Hun boylarından biri olarak verilen ve içinde 50 boy barındıran ve Türk boylarını temsil eden *Tölös* budunları arasında yer aldıkları düşünülmektedir (Korkmaz, 2020: 11). Büyük Hun Devletinin yıkılışından sonra ise Hunlar dâhil, Doğu ve Orta Asya'daki büyük Türk budun birlikleri ve bazı Türk kavimleri Köktürk sınırları içinde barınmışlardır. Oğuzlar da bu kavimler içinde yer almıştır. Orhun ve Yenisey yazıtlarının bulunup okunmasından sonra Oğuzların da Köktürk Devleti içinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Fakat Oğuzlar bu döneme kadar Oğuz adı ile değil, on kabileden oluşan *On-Ok'lar* veya *Türgişler* olarak görünmüşlerdir (Korkmaz, 2020: 20). Bu devirde çok farklı diyalektleri konuşan Türk halkları olmasına rağmen, hepsinin anlayıp kullandığı bir ortak edebî yazı diline Köktürk devleti sahip olmuştur. Bu ortak yazı dili şekillenirken o dönemdeki Oğuzca, Kıpçakça gibi diyalektleri de bünyesine almıştır (Gülsevin, 2010: 58).

Oğuzlar, Köktürklerin yerini alan Uygurlar döneminde de Orhun Irmağı bölgesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu Türk kavmi Karahanlılar döneminde de sahnede olmuş ve Karahanlıların batısındaki sınır bölgelerinde yaşamışlardır. Oğuzların IX.-XI. yüzyıllar arasındaki dönemde, Aral Gölü kuzeyindeki steplerde ve Seyhun (Sirderya) Irmağı'nın iki yakasında oturdukları, hatta bir takım şehirler de kurarak ve bir Yabgu devleti oluşturarak kısmen yerleşik kısmen de göçebe yaşayışlarını sürdürdükleri tarihî ve coğrafi kaynakların verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır. Ancak, Oğuzlar VI. yüzyıldan başlayarak XIII. yüzyıla kadar Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi devletlerinin sınırları içinde önemli bir etnik unsur olarak yer aldıkları hâlde, bu yüzyıllar içinde bir yazı dili oluşturamamıştır (Korkmaz, 2009: 62).

Oğuzlar, XI.-XIII. yüzyıllar arasında daha batıya uzanan göçlerle önce Harezmi bölgesine daha sonra da Selçuklu hanedanı yönetiminde Horasan'daki Gazneliler Devleti'ne son vererek 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'ni ve 1071'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasını gerçekleştirmiştir. Karahanlı Türkçesinin başlangıcı olan bu dönemde Divânu Lûgâti't-Türk'ü yazan Kâşgarlı Mahmut, Karahanlı yazı dilini, o günkü adıyla Türk dilini temel almışsa da, XI. yüzyılda konuşulan Türk diyalektleri Oğuz, Kıpçak, Uygur, Argu, Çiğil vs. hakkında son derece değerli bilgiler vermiştir (Gülsevin, 2016: 270). Türkçe diyalektleri hakkında bilgiler veren Kâşgarlı Mahmut, eserinin Oğuzcaya ayırdığı bir bölümünde lehçe ve ağız ayrılıklarından söz ederken lügatte ve kelimedede değişikliğin az olduğunu, değişmelerin bir takım harflerin yerine başka harflerin gelmesiyle yahut atılmasıyla oluştuğunu söyleyerek, Oğuzcanın Karahanlı Türkçesine oranla XI. yüzyılın ikinci yarısındaki genel durumunu açıklamıştır. Bu açıklamadan ve eserde yer yer gösterilen örneklerle verilen kurallardan anlaşıldığına göre, Oğuzca bu yüzyılda dil yapısı bakımından, henüz Karahanlı Türkçesinden bütünüyle ayrılmamıştır (Korkmaz, 1995: 243).

Söz konusu XI.-XIII. yüzyıllar arasındaki dönemler, tarihî açıdan Oğuzların daha aydınlık dönemleri sayılır (Korkmaz, 2010: 5). Çünkü Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla Anadolu'ya yerleşen Oğuzlar, kendileriyle birlikte edebî geleneklerini de getirmiştir. Böylece Anadolu'da Oğuz şivesine dayalı yeni bir yazı dili gelişmeye başlamıştır (Özkan, 2017: 39). Bu dönemden sonra Türkçe, Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi diye ikiye ayrılmaktadır. Batı Türkçesi kolunda yer alan Oğuz ağızı, 13. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına dek Azerbaycan, Anadolu, Irak, Suriye ve Balkanlarda yazı dili olarak kullanılmıştır. Batı Türkçesinin doğuşuyla beraber "*karişik dilli eserler*" meselesi de ortaya çıkmıştır. *Behcetü'l Hadâik fi Mevzâti'l-Halâik* (Bursa nüshası), *Kudûrî Tercümesi*, *Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u*, *Kitâb-ı Güzîde*, *Kitâb-ı Ferâiz*, *Kitâb-ı Gunya*, Süleymaniye Kütüphanesindeki bir Kur'an Tercümesi, Mevlânâ'nın Türkçe şiirleri ve Seyyad Hamza'nın bazı manzumeleri "*karişik dilli eserler*" olarak adlandırılmıştır (Ercilasun, 2012: 434). Reşit Rahmeti Arat ve Mecdut Mansuroğlu Oğuz Türkçesinde farklı şive özelliklerini göz önüne alarak XI. ve XII. yüzyılları Oğuz Türkçesinin Anadolu'da, bu döneme kadar

kullandıkları ortak Türk yazı dilinden ayrılma ve kendi içinde bağımsız bir yazı dili hâline gelme dönemi saymışlardır. Onlara göre bu kuruluş ve gelişme döneminde eski yazı dilinin gelenekleri birdenbire terk edilmemiş ve yazılan eserler karışık dilli olmuştur (Üstüner, 2017: 181-182). Şinasi Tekin ise Oğuz yazı dilinin bu döneminin “karışık dilli eserler” adlandırmasına karşı çıkmış, bu dönemde Yunus Emre, Sultan Veled, Ahmed Fakih’in katıksız Oğuzca eserler verdiklerini ve Yunus Emre ile Âşık Paşa’nın eserlerinde *olğa-bolğa* gibi unsurların birlikte yer almadığını belirtmiştir (Tekin, 1974: 68-69).

Oğuzca yazılı dil döneminin isimlendirmesinde de farklı görüşler ortaya atılmıştır. Başlangıçta özellikle bazı Avrupalı bilginler *Altosmanische (Eski Osmanlıca)* terimini kullanmıştır. Türkiye’de *Eski Osmanlıca* terimi Saadet Çağatay tarafından kullanılmıştır. Ancak bu terim yaygınlaşmamıştır. En yaygın terim *Eski Anadolu Türkçesi* terimidir. 15. yüzyıldaki Balkanlar sahasını içine almadığı için Faruk Kadri Timurtaş bu terime karşı çıkmış, *Eski Türkiye Türkçesi* terimini uygun bulmuştur. Ercilasun, Azerbaycan’ın dışarda kaldığı için *Eski Oğuz* terimini teklif etmiştir (2012: 429, 430). Zeynep Korkmaz, bu dönemi *Eski Anadolu Türkçesi* ile *Eski Türkiye Türkçesi* şeklinde isimlendirmektedir (2009: 61). Mustafa Özkan ise Anadolu’da teşekkül eden bu yazı dilini *Eski Anadolu Türkçesi*, *Osmanlı Türkçesi* ve *Türkiye Türkçesi* şeklinde üç döneme ayırmıştır (2009: 91-132). Bu dönemlere bakıldığında Oğuzca unsurlar, Eski Türkçe döneminden günümüz Anadolu ağızlarına kadar Türk dilinin her döneminde görülmüştür. Özellikle Eski Anadolu Türkçesi döneminde Sultan Veled, Hoca Dehhânî, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza ve Yunus Emre gibi şairler Anadolu sahasında önemli eserler kaleme almış ve yazdıkları eserlerde Oğuzca unsurlar da yer almıştır. Çalışma konusu olan Dede Ömer Rüşenî Divanında da bu özellikler yer almaktadır. Divanda yer alan Oğuzca özellikler, ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı başlıkları altında incelenmiştir.

Oğuzca Unsurlar

1. Ses Bilgisi

t->d- değişimi:

Eski Türkçede d- hiçbir zaman kelime başında bulunmaz ama -tağ, -ta, -tın, -daç gibi ekler d/t ile başlar (Gabain, 1995: 40). Kaşgarlı Mahmut, Karahanlı Türkçesinde t- ile söylenen kelimelerin Oğuzcada d- eki ile söylendiğini belirtmektedir (Gülsevin, 2016: 278). Harezmi Türkçesinde ise ön seste t->d- değişimi örnekleri yer almış, ayrıca Harezmi Türkçesi döneminde Oğuzca özellikler daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2020 71-73). Çağatay Türkçesinde kelime başındaki t, birkaç kelimedede d’ye dönüşmüştür: dağı (<tağı) (Eckmann, 2012: 9). Kumuk Türkçesinde de t->d- değişimi görülmektedir. Fakat t’li şekiller daha çok kullanılmaktadır (Erenoğlu, 2010:442). Oğuzlar da sözcük başlarındaki t- harfini d- harfine çevirirler. Örneğin diğer Türklerin *tewey* dediğine Oğuzlar *devey* şeklinde demekte bunun gibi ‘*delik*’ manasına gelen kelime Türklerde *öt* Oğuzlarda ise *öd* şeklinde denilmektedir Kaşgarlı Mahmut’un verdiği t->d- değişimi örnekleri dışında eserinde ince ve kalın sıradan t- ünsüzünü koruyan *tamak* “damak”, *tamar* “damar”, *tegül* “değil”, *til* “dil” gibi sözcükleri de Oğuzca olarak almıştır. Bu nedenle t->d- değişimi kurallı bir değişim olarak oluşmamıştır. Eski Anadolu Türkçesi sözcüklerinde de bu değişim t->d- ve d->t- şeklinde kuralsız bir değişim olarak görülmüştür (Korkmaz, 2020: 57). Dede Ömer Rüşenî Divanında da t->d- değişimi karışık bir durum sergilemektedir. Bu değişim t->d- ve d->t- şeklinde görülmektedir.

Hoğka-i yâkütun içinde görünür gözüme

Gül kimi güldükçe **dürlü dürlü** dürr-i nâblar (G 14/5-2)

Senün bir ‘âşıkundur ol dil ü cândan eyâ server

Gözi yaşı yüzi rengi anun ‘ışkına **danıkdur** (K 1/15-4)

Dadmadı münkir olmayup n'itsün
Adın işitdi men ü selvānuḡ (K 5/5-4)

Dervīş olağör olmaya tā dūnye saḡa dām
Dervīş olan kişiyē dūnye **duzağ** olmaz (G 27/1-4)

Dutam dutam dehenüm nale itmeyem amma
Yüregüm oynaduğına n'idem ne çare kılam (G 53/1-2)

Senün şīrīn **tutağuna** ruḡab dinse 'aceb midür
Bu naḡlīstān-ı 'ālemde ki boyun naḡl-i bāsıkdur (K 1/5-5)

Bizi ol başladı kılavuz olup
Toğrı yolına Haḡ te'alānuḡ (K 3/10-3)

Ek ve hece başında -g ünsüzünün erimesi:

Eski Türkçede ek başında -g ünsüzü bulunmakta ve ayrıca ek başında k, k/ğ, g değişimi görülmektedir (Gabain, 1995: 40). Eski Türkçede ek başında bulunan bu -ğ/-g ünsüzleri XIII. yüzyıl sonlarında Oğuz Türkçesinde ise eriyip kaybolmuştur. Kâşgarlı, bu değişimin XI. yüzyıldaki durumu ile ilgili *çumğuk/çumuḡ* "alakarga", *taḡak/tamaḡ*, *barağan/baran*, *urağan/uran*, *kuruḡ/kuru* "kuru", *buşğak/buşaḡ* "içi sıkıntılı" gibi sözcük örneklerini vermiştir. Ancak Kaşgarlı Mahmut'un eserinde *barğan*, *urğan*, *sevīlgen*, *saḡa-* gibi ek başında -g ünsüzü bulunan sözcükler de yer aldığına göre ek başında -g ünsüzünün erimesi başlamış fakat henüz gelişmesini daha tamamlayamamıştır (Korkmaz, 2020: 59). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise ek ve hece başındaki -g ünsüzü erimiş, özellikle -gAn ekiyle kurulan sıfat fiiller tamamıyla -An ekine dönüşmüştür.

Gerçi senün menüm yoḡ birlük **olan** arada
Gönlüm senün olubdur cānise al murāduḡ (G 41/1-4)

Tenūr-ı sīnesinde Rüşenīnün
Yanan dil mi ciğē mi bilmek olmaz (G 28/5-1)

Âteş-i 'iškile yandı dutuşup gönlüm gözüm
Bu meseldür kim yanar **ķuru** yanınca daḡı yaş (G 30/5-3)

Kapalı é ünlüsü:

Eski Türkçede dokuzuncu bir ünlünün, kapalı /è/ ünlüsünün, bulunduğu gerçeği Türk dilbiliminde büyük ilgi uyandırmış, bu alanda çalışanlar sekiz ünlü ve dokuz ünlü yanlısı olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra yapılan araştırma ve çalışmalar bu uzun kapalı /è/ ünlüsünün Azeri Türkçesinde kısa kapalı /è/ olarak korunduğunu, Türkmencede kurallı olarak uzun /i/ ünlüsüne gelişmiş olduğunu ortaya koymuş ve kapalı /è/ sorunu böylece kanıtlanmıştır. Ancak, Eski Türkçede bu kapalı /è/ ünlüsünün kısa türü de vardır. Kısa kapalı /e/ ünlüsü Azerbaycan Türkçesinde ve Türkmencede korunmuş, Yakutçada ve Çuvaşçada ise genellikle kısa /i/ye gelişmiştir (Tekin, 2003: 47). Bazı Türkologlara göre Karahanlı Türkçesinde de kapalı é vardır (Mansuroğlu 1979: 145; Aktaran: Ercilasun 2012: 343). Kapalı é, Harezmi Türkçesi eserlerinden Nehcü'l Ferâdis'de, e'yi gösteren "üstün"

ve i'yi gösteren "ye" harfinin birlikte kullanılmasıyla özel olarak belirtilmiştir (Ercilasun, 2012: 398). Bu ek, Çağatay Türkçesi ve devamı olan Özbek Türkçesinde de kullanılmaya devam etmektedir (Argunşah, 2021: 97). Zeynep Korkmaz ise Oğuzların büyük bir çoğunluğunun ilk hecelerde kapalı é'yi benimsediklerini göz önünde bulundurarak, Eski Türkçede bulunan kapalı é'nin Oğuzca bir unsur olduğunu vurgulamıştır (2020: 45). Dede Ömer Rûşenî Divanında kapalı é kullanımı bulunmaktadır. Fakat yazılış açısından genellikle i şeklinde olmuştur.

Art **iy** dil gönül evini cāndan
Çü dilber girüben arayasıdur (G 19/1-4)

Kâtib-i kudret yazanda şafha-i haddünde hıtt
Şekl-i cîm **itmiş** külâleñ beñlerüñ **itmiş** nuqâţ (G 32/1-1)

İy melamet **idici** 'ışkında ma'şūkuñ meni
'Âşıka inşafuñ olsa **itmezidün** levm ü lem (G 52/5-4)

Bitmesün serv-i sehî didüm görüp kıddin revan
Ne biter bir meyve **virmez** huşķ u ħod-rū çübdan (G 56/1-4)

b->v- değişimi:

Gabain, Eski Türkçede kitabelerdeki -p- sesinin yazmalarda -b- sesine, kitabelerdeki -b- sesinin yazmalarda -w- sesine dönüştüğünü belirtmektedir (1995: 39). Köktürkçedeki söz ortası ve söz sonu b sesleri Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde ise w sesine dönüşmüştür (Ercilasun, 2012: 343). Sözcük başında b sesi, Çağatay Türkçesinde Oğuz Türkçesi etkisiyle *var<bar* "var", *var-<bar-* "varmak", *vër-<bër-* "vermek" gibi birkaç sözcükte v fonemine dönüşmüş, sözcük içinde ve ortasında ise -v-, -v fonemi olarak görülmüştür. (Argunşah, 2021: 109). Eski Türkçede kelime başındaki bazı b'ler Batı Türkçesinde ise v olmuşlardır. *bar>var*, *barmaķ>varmak*, *birmek>virmek>vermek* gibi. Batı Türkçesinde kelime içinde ve sonunda görülen v'lerin çoğu bu şekilde ortaya çıkmıştır: *eb>ev*, *yabız>yavuz*, *bilebiz>bilevüz*, *subar>svar* misallerinde olduğu gibi. Bu hususta Azeri sahası Osmanlı sahasından daha ileri gitmiş durumdadır. Batı Türkçesinin doğu ağızları bugün kelime içindeki bütün b'leri v yapmaktadır: *kabaķ>ğavaħ*, *kabar->ğavar-*, *geber->gever-*, *çubuk>çuvuħ* misallerinde olduğu gibi (Ergin, 2011: 84). Oğuz Türkçesinde ise ön, iç ve son ses b'leri, artık bütünüyle v'ye dönmüştür (Korkmaz, 1974: 19). Dede Ömer Rûşenî Divanında ön seste b->v- değişimi görülmektedir.

Bitmesün serv-i sehî didüm görüp kıddin revan
Ne biter bir meyve **virmez** huşķ u ħod-rū çübdan (G 56/1-4)

Bir rāz var zebānda ki hem-dem degül dudağ
Var bir ħayāl başda ki maħrem degül dimāğ (G 35/1-1)

Ön sesteki b->m- değişimi:

Eski Türkçedeki kitabelerde genizliden önceki b foneminin yazmalarda m- fonemine değiştiiği görülmektedir (Gabain, 1995: 39). Fakat Eski Türkçenin Köktürk döneminde b-'li ve m-'li fonemler yan yana kullanıldığı görülmektedir. Uygur metinlerinde ise hece sonu bir geniz ünsüzü ile sonuçlanan ön ses b-'leri m-'ye dönüşmüştür. Böylelikle Orhun ve Yenisey yazıtları ön sesteki b->m- değişimi bakımından b- ünsüzünü korumuş ve Oğuzca özelliklerinden birini yansıtmıştır. Kaşgarlı Mahmut da

XI. yüzyılda Oğuzcanın özelliklerinden söz ederken, Karahanlı Türkçesindeki b->m- değişimine karşı Oğuzcanın ön seste b-leri koruduğunu vurgulamıştır (Korkmaz, 2020: 46). Dede Ömer Rûşenî Divanında ise ön seste hem b- hem de m- fonemi kullanıldığı görülmektedir.

Bir ‘aceb sâķī-i zerrin-kemer ü sīmīn-sak
Huş siyâķile **benümle** oturup dūş-be-dūş (K 4/1-2)

Men Rûşeniyem gerçi **baņa** tıregī-i hecr
Öyle eser itdi ki şafâ yāduma gelmez (G 29/5-3)

Uzun ünlü kullanımı:

Eski Türkçede ā, ī, ō, õ, ū, ũ gibi uzun ünlü kullanımları yer almaktadır (Gabain, 1995: 34, 35). Bugün yaşayan lehçelerde ise Yakut, Özbek vb. lehçeler dışında Oğuz lehçesi olan Türkmencede de uzun ünlüler görülmektedir. Türk dil ve lehçelerinde birincil uzun ünlülerin varlığından ilk söz eden ise Yakutça grameri üzerine çalışma yapan Otto Böhtlingk olmuştur. Otto Böhtlingk, Yakutça ve Tatar ağzı arasındaki uzun ünlülerin birbirine denk geldiğini tespit ederek Yakutçada uzun ünlülerin var olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995: 9, 10). Eski Türkçe dönemi ile birlikte bugüne kadar gelen uzun ünlüler Oğuzca’yı da temsil etmektedir (Korkmaz, 2020: 45). Uzun ünlü kullanım örnekleri Dede Ömer Rûşenî Divanında da bulunmaktadır.

Yine bir tırfe dūşe oldı gözün dün gice **dūş**
Gerçi olmaz orada dī vü perī imşeb ü **dūş** (K 4/1-1)

Nalışūnden dūşūben nale vü feryada **tuyūr**
Sūzişūnden dūşeler sūz u inildüye vuhūş (K 4/10-3)

Ünlü incelmeleri:

Orhun ve Yenisey yazıtlarında t, n, s, ş gibi diş ve diş eti ünsüzleri ile y ünsüzü yanındaki ünlüsünün yer yer >i’ye dönüştüğü görülmektedir. Bunun yanında -sı, -si üçüncü şahıs iyelik eki, -miş ekli geçmiş zaman eki ve -çı meslek eki de bu uyuma girmektedir (Korkmaz, 2020: 46). Gürer Gülsevin, Köktürkçede bazı eklerin sadece ince ünlü (i) ile bulunmuş olmasını Z. Korkmaz gibi ünlü incelmeleri olarak değil, Osman Nedim Tuna gibi i’nin Köktürkçede nötr olması şeklinde düşünmektedir (1998: 2). Dede Ömer Rûşenî Divanında ünlü incelmeleri örnekleri yer almaktadır.

Fitnede şākird **idinmişdür** cihān fettānların
Çeşm-i fettānuñ ki fenn-i fitnede üstāddur (G 12/1-3)

Varlığından ‘āşıkun bir dīde-i giryānı var
Āteş-i ‘işkile **bişmiş** bir dil-i biryanı var (G 22/1-1)

Ön ses y’lerinin erimesi:

Kâşgarlı, Oğuzcanın özelliklerinden söz ederken ön ses y’lerinin Kıpçakça ile birlikte Oğuzcada eriyip kaybolduğunu ya da c-’ye dönüştüğünü belirtmiştir. Kâşgarlı, öbür Türklerin ‘yolcu’ya *yelkin*, dediğini, Oğuz ve Kıpçakların ise *elkin* şeklinde söylediklerini vurgulamıştır (Korkmaz, 2020: 59). Gülsevin ise Bengü taşlardaki *ylpagut* ‘bahadır, kahraman, yiğit’ kelimelerinin yanı sıra *alpagu* şeklinin de bulunmasını Oğuzca bir unsur olarak değerlendirmektedir (1998: 2). Dede Ömer Rûşenî Divanında

yer alan *ırak* sözcüğü, ön seste y erimesi olarak görülmektedir.

Rüşeninün iy gözinün nûrı gönli aydını
Aydın ilinden **ırak** hem gözi yaşdur bağı baş (G 30/5-4)

2. Şekil Bilgisi

+dAn ayrılma hâl eki kullanımı:

Orhon Türkçesinde isimlerin bulunma ve ayrılma durumu (+DA) eki ile kurulmuştur (Tekin, 2003: 113). Ayrılma hâl eki Karahanlı Türkçesinde ise kullanılış olarak şekil bakımından Eski Türkçe ile benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Karahanlı Türkçesinde +dIn, +dUn, +tIn gibi ekler de ayrılma hâl eki olarak kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu, 2019: 30). Kıpçak Türkçesinde +dAn, +dIn (Güner, 2020: 200), Çağatay Türkçesinde +dın, +din, +tın, +tin, Şeybani Han divanında ise +dın, +din dışında +dan, +den eklerinin de kullanıldığı görülmektedir. (Eckmann, 2012: 77,78). Zeynep Korkmaz ise n lehçesi metinlerinde ve Yazıtlarda ara sıra kullanılan +dAn ayrılma hâl ekinin, Eski Türkçedeki yazı diline Oğuzcadan geçtiğini belirtmiştir (2020: 9). Dede Ömer Rüşenî Divanında bunun örneklerine rastlanılmaktadır.

'Aceb mi medh-i **hulğundan** olursa Rüşenî 'âciz
Çü mādih hulğ-ı nîkūnı eyā memdūh Hālîkdur (K 1/15-1)

Feshāhatde belāgatde me'arifde merātibde
Nebilerden seni kimdür dimez a'lā vü fāyîkdur (K 1/1-2)

-UbAn şeklinde zarf-fiil eki kullanımı:

-UbAn zarf fiil eki Eski Türkçede -(X)pAn biçiminde (Tekin, 2003: 174), Karahanlı Türkçesinde -uban, -üben, -upan, -üpen (Hacıeminoğlu, 2019: 172), Kıpçak Türkçesinde -bAn eklendiği fiile "*arak*" anlamı katmıştır (Güner, 2020: 65). Çağatay Türkçesinde -ban, -ben şeklindedir (Eckmann, 2012: 119). Seyrek olarak Harezmi Türkçesinde de görülen -(y)UbAn ekini, Osman Nedim Tuna, Harezmi Türkçesindeki Oğuzca unsurlardan biri olarak değerlendirmektedir (Gülsevin, 1998: 4). -UbAn şeklindeki zarf-fiil eki kullanımı Dede Ömer Rüşenî Divanında ise en çok kullanılan zarf-fiil eklerinden biridir.

Bu hārābāt-ı muğānda **oluben** mest-i müdām
Bāde-i şevki içüp itme gerek cūş u hūrūş (K 4/5-5)

Muṭrib-i 'ışk kimi eyle ser-āğāz-ı sürūd
Çaluben kefe kefe didir tene ten olma hamūs (K 4/10-1)

Nazaruñdan **oluben** deng ü delü sevdāyī
Nefesün den olar mest ü hārāb u medhūş (K 4/10-2)

Didi bu sebūyı yek deme çek
İbrîkine zūhdūñ **uruben** taş (K 5/5-4)

Konmadı āyīne-i bī-rengūñe gerd ü gubār
Sīne-i bī-kīnūñe **gelmeyüben** hıkd ü hāsed (G 6/5-2)

Cân kuşın zülfün 'uķābı **aluben** çengāline
Nāle-i feryadın işitmez 'ikāb itmekdedür (G 10/1-4)

Yanuben külli kül olduğımı duyurmaz idüm
Tutup āfākı ħamu dūd-ı siyahım duyılır (G 13/5-2)

-IsAr şeklinde gelecek zaman eki kullanımı:

Eski Türkçede gelecek zaman eki -ğay, -taçı, -çı, -çi, -ça, -çe (Gabain, 2003: 10), Karahanlı Türkçesinde -ğa, -ge, -ğay, -gey, -gu, -gü (Eski Türkçede sıkça kullanılan gelecek zaman eki -daçı, -deçi, -taçı, -teçi Karahanlı sahasında az kullanılmaktadır.), (Hacıeminoğlu, 2019: 187), Kıpçak Türkçesinde -GA, -GAY ve -KAY biçimindedir. Bunların yanında -AsI, -IsAr, -UsAr, -sAr, az da olsa -AçAk eklerinin de kullanıldığı görülmektedir (Güner, 2020: 238). Çağatay Türkçesinde ise -ğay, -gey, -kay, -key, -ğa, -ge, -ka, -ke biçimindedir (Eckmann, 2012: 128). -IsAr eki *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda da bir örnekte tespit edilmiştir. "Devlet ni'met ve iķbal sanga yüz ewürüp, sanga keliser" (Onur, 2020: 9). -IsAr eki Eski Anadolu Türkçesinin ise en işlek (Gülsevin, 1997: 100) ve karakteristik gelecek zaman ekidir (Korkmaz, 2020: 100). Dede Ömer Rüşenî Divanında da -IsAr ekli gelecek zaman ekine rastlanılmaktadır.

Benlerün kimi kaçan cem' **olısar** her ki senün
'Anber inende saçun kimi perakende degül (G 47/5-2)

Dost ğālib **olısar** tiz günde düşmene
Dün gice gördüm ki öldürdi seg-i derendesin (G 58/5-1)

Kim men' **idıser** Rüşenîyi yārün evinden
Her eve girer rüşenî için yaşağ olmaz (G 27/5-3)

Kesilüp başın ayağda **görıser** her ki senün
Yüzün izüne sürüp koymaz ayağuna başı (G 76/5-5)

Yönelme durumu +A ekinin kullanımı:

Gabain, Eski Türkçede yönelme hâl ekinin +ka, +ke olduğunu ve nadiren +a, +e şeklinde de görüldüğünü belirtmektedir (1995: 63). Zeynep Korkmaz ise Eski Türkçede nadiren kullanılan +a ve +e yönelme hâl ekinin Oğuz Türkçesi ile bağlantılı olduğunu vurgulamıştır (2020: 48). +A şeklindeki yönelme hâl eki kullanımı Dede Ömer Rüşenî Divanında görülmektedir.

Ağyāriyle yāri göricek ħayretüm artar
Düşnām u hicā medḥ ü senā **yāduma** gelmez (G 29/1-1)

Ḥoķka-i yāķūtun içinde görünür **gözüme**
Gül kimi güldükçe dürlü dürlü dürr-i nāblar (G 14/5-2)

+In, +Un ilgi hâl eki kullanımı:

Uygur metinlerinde ilgi durumu eki, ünlü ve ünsüzlerle biten ad köklerinden sonra hep +nIn biçimlerinde olduğu hâlde, Yazıtlarda ve kısmen n lehçesi metinlerinde, ünsüzle biten adlardan sonra bugünkü Oğuz lehçelerinde olduğu gibi +In biçimindedir (Korkmaz, 2020: 49). Bu durum, Oğuz

lehçeleri için karakteristik bir özelliktir (Gülsevin, 1998: 4). Dede Ömer Rûşenî Divanında da ünsüzle biten sözcüklerde +Uñ biçiminde ilgi hâl eki yer almaktadır.

Taırınuñ bir sevgülü bir hoş kılı medh eylemiş
Şā'irün pākize-gūsın **beglerün** baḥşendesin (G 58/5-2)

Tenüm keştisi garq oldu dilüm deryāsı mevcinden
Gözümün nehri çoşup taşdı aşdı mā-verāsından (G 59/ 1-2)

+dIn/+dUn eki ile yapılmış öñdin zarfı kullanımı:

Kâşgarlı Mahmut, DLT'de yön gösteren *öñ* adından +dIn/+dUn eki ile yapılmış bir *öñdün* zarfı örneği vermiştir. Bu örnek, Türkçenin Köktürk kolundaki +tIn/+dIn sıfat ve zarf türetme ekinin Oğuzcadaki devamını göstermesi bakımından önemlidir. Yön adlarından +dIn eki ile kurulmuş örnekler Eski Anadolu Türkçesinde de yer aldığından Oğuzca için destekleyici olmaktadır (Korkmaz, 2020: 62). +dIn eki ile kurulmuş *öñdin* zarfı Dede Ömer Rûşenî Divanında da bulunmaktadır.

Efendi Rûşenî bender söz **öñdin** sonja budur
Aduñ çün yahşi çıhdı öñ dönüp şonra yaman itme (G 68/5-3)

Geçmiş zaman sıfat-fiil eki olarak -DUK kullanımı:

-DUK Oğuz lehçelerinin karakteristik sıfat-fiil ekidir. -GAN ise Oğuzca olmayan lehçelerde görülmektedir. Oğuz lehçesi olan Türkmencede de Oğuzca bir unsur olmayan -GAN ekinin devamı olan -AN şeklinde görülmektedir. -DUK ekli sıfat-fiil kullanımı Köktürkçe, Karahanlı Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemi edebî eserlerinde de görülmektedir (Gülsevin, 2010: 62). Zeynep Korkmaz ise -DUK ekinin XI. yüzyılı izleyen dönemlerde Güney batı lehçelerinin geçmiş zaman kipinde, yalnız I. şahıs çokluk çekiminde devam ettiğini ve öteki şekillerinin kullanımdan düştüğünü belirterek bu ekin Oğuzcanın zayıf bir belirtisi olduğunu dile getirmektedir (2020: 50). Bu ekle kurulan sıfat-fiiller ise Eski Türkçede iyelik eki almadan sıkça kullanıldıkları hâlde sonraki zamanlarda özellikle Batı Türkçesinde kalıcı isimler dışında daima iyelik eki ile kullanılmıştır (Eraslan 1980: 68; Aktaran: Onur 2020: 7). Dede Ömer Rûşenî Divanında da -DUK şeklinde sıfat-fiil kullanımı genellikle iyelik eki olarak kullanılmıştır.

Gerçi Âdem ön gelüpdür Muştafa şonra veli
Haq peyamber **olduğına** şahid oldılar ḥamu (G 3/1-1)

Enbiyānuñ her birinüñ var nihayet 'ilmine
Haq saña **virtüğü** 'ilm ü hikmete yoḥ ḥadd ü 'add (G 6/1-4)

Bir gülile atdum ol şāh-ı gül ü gül-çehreyi
Didi kim **gördüğü** var ma'sūka 'āşık ata taş (G 30/1-4)

3. Söz Varlığı

Dede Ömer Rûşenî Divanında Oğuzca ses bilgisi ve şekil bilgisi unsurları dışında Oğuzca kelimeler de yer almaktadır. Bu bölümde Tahsin Banguoğlu'nun "*Kaşgari'den Notlar III. Oğuz Lehçesi Üzerine*" adlı çalışmasındaki Kâşgarlı Mahmut'un Divanû'l-Lûgat'-it Türk'den tespit ettiği Oğuzca kelimeler ve Meltem Gül'ün "*Kutadgu Bilig'deki Oğuzca Unsurlar*" adlı çalışması esas alınmıştır. Ayrıca

Dede Ömer Rûşenî Divanında bulunan Oğuzca kelimelerin Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Uygur Türkçesi gibi Türk lehçelerindeki kullanımlarına da yer verilmiştir.

andan:

DLT'de Oğuz kelimesi olarak geçmekte ve *bundan sonra* anlamında kullanılmaktadır. (Banguoğlu, 1960: 26). Türk lehçelerinde ise *bundan sonra* sözcüğünü karşılayan kelimeler Azerbaycan Türkçesinde *artıg*, *yitâr (indi)*, *artık*, Kazak Türkçesinde *endi*, Kırgız Türkçesinde *mından kiyin*, Özbek Türkçesinde *endi*, *endilikdâ*, Tatar Türkçesinde *citâr artık*, Türkmen Türkçesinde *mundan sonra*, *indi*, *âmdi*, *artuk* gibi biçimlerde karşılanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında ise Oğuzcadaki gibi *andan* şeklinde yer almakta ve zaman bildirme anlamında kullanılmaktadır.

Ney kimi işüm nâledür **andan** berü kim 'ışk
Nâyî kimi ağzın koyup ağzumda üfürdi (G 81/1-2)

alma:

Oğuzcada elmaya *alma* denilmektedir. Kâşgarlı, Oğuz dışındaki Türklerin *alma* sözcüğüne *alımla* dediklerini belirtmektedir (Banguoğlu, 1960: 26). Alma sözcüğü diğer Türk lehçelerinde de *alma* biçiminde geçmekte fakat Özbek Türkçesinde *âlmâ* şeklindedir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında ise *alma* şeklinde yazılmakta ve elma anlamında kullanılmaktadır.

Başa ne **alma** vü amrüd u kayısı kayısı
Saşa üzüm kayısı vü başa özüm kayısı (G 86/2-2)

ayruk:

Ayruk sözcüğünü Oğuzlar *başka* anlamında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1960: 27). Diğer Türk lehçelerinde ise *başka* anlamındaki sözcüğü *başka* ve *özgâ* gibi kelimeler karşılamaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında ise *ayrı* anlamında kullanılmış, ayrıca *ayruk* sözcüğünde k>ğ değişimi görülmüştür.

Çün çekdün ilet sen beni iy cân u dilden Rûşenî
Men n'eylerem cân u teni **ayruğ** ne hâcet meşgale (G 69/5-5)

ben:

Oğuzcada *ben*, şahıs zamiri olarak kullanılmaktadır. (Banguoğlu, 1960: 29). Diğer Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *man*, Başkurt Türkçesinde *min*, Kazak Türkçesinde, Kırgız Türkçesinde, Özbek Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde *men* biçiminde şahıs zamiri olarak kullanılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında da *ben* şahıs zamiri olarak görülmektedir.

İy begüm beglere sen nite ki beglerbegisin
Bendenün bendesinün bendesiyem **ben** de senün (G 40/1-3)

buyurmak:

Oğuzcada *emretmek* anlamında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1960: 29). *Buyurmak* sözcüğü diğer Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *buyurmağ*, Başkurt Türkçesinde *boyorov*, *kusıv*, *boyorok*,

biriv, Kazak Türkçesinde *buyırmak*, *âmir*, *etüv*, Kırgız Türkçesinde *buyrū*, *carlık kılū*, Özbek Türkçesinde *buyurmāk*, Tatar Türkçesinde *boyımk birü*, *boyıru*, *âmir birü*, Türkmen Türkçesinde *buyırmak*, *permân bermek* gibi biçimlerde kullanılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında da *buyırmak* sözcüğü görülmekte ve emretmek anlamında kullanılmaktadır.

Tut sözini her ne kim **buyursa**
Bir kimseye sırrın itmeyüp fâş (K 5/10-3)

dakı:

“*Daha*” manasına gelmektedir (Banguoğlu, 1960: 32). Türk lehçelerinde ise Azerbaycan Türkçesinde *daha*, Başkurt Türkçesinde, Kazak Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde *âli*, Kırgız Türkçesinde *dağı*, Özbek Türkçesinde *hâli*, Türkmen Türkçesinde *henüz*, Uygur Türkçesinde *tehi* biçimlerinde kullanılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Bu sözcük, Dede Ömer Rûşenî Divanında “*dahı*” şeklinde görülmektedir. Fakat anlam bakımından ek işlevinde kullanılmaktadır.

Âteş-i ‘ışkile yandı dutuşup gönüm gözüm
Bu meseldür kim yanar çuru yanınca **dahı** yaş (G 30/5-3)

eyle:

Oğuzcada “*öyle*” anlamında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1960: 33). Diğer Türk lehçelerinde ise *eyle* sözcüğünün “*öyle*” anlamında kullanıldığı görülmemiştir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında ise *eyle* sözcüğü “*öyle*” anlamına gelmektedir.

Eyle bulmuş idi fenâyı ki hîç
Eseri çalmamışdı innānuñ (K 3/15-4)

itmek:

Oğuzcada “*sağlamak, yapmak*” anlamlarında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1960: 33). İtmek sözcüğü Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde *etmek* şeklinde olmuş diğer Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *etmāk*, Başkurt Türkçesinde *itiv*, Kazak Türkçesinde *etüv*, *kıluv*, Kırgız Türkçesinde *casō*, *etū*, Özbek Türkçesinde *etmāk*, *kılmāk*, Uygur Türkçesinde *ätmāk*, *kılmak* şekillerinde olmuştur (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında da *itmek* sözcüğü görünmekte ve Oğuzcadaki gibi *sağlamak, yapmak* anlamlarına gelmektedir.

Gözlerün beytü’l-ğaremde ihtisāb **itmektedir**
Leblerün ābı dehānuñ pür-şarāb **itmektedir** (G 10/1-1)

kat:

Oğuzcada *yan* (*nezd*) anlamında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1960: 34). Diğer Türk lehçelerinde bu anlamda bir kullanım görülmemiştir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rûşenî Divanında ise *kat* sözcüğü Oğuzcadaki gibi *yan* (*nezd*) anlamında kullanıldığı görülmektedir.

‘Âriflerün kelamın ‘ârifler anlar ancak
Her cāhilün **katında** sır sözün anmağ olmaz (M 7/1)

konşı:

Oğuzcada "komşu" anlamına gelmektedir (Banguoğlu, 1960: 36). Oğuzcadaki *konşı* sözcüğü Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *komşu*, Azerbaycan Türkçesinde *gonşu*, Başkurt Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde *kürşi*, Kazak Türkçesinde *konşı*, *kolan*, *körşi*, Kırgız Türkçesinde *konşu*, Özbek Türkçesinde *koşni*, Türkmen Türkçesinde *gonşı*, Uygur Türkçesinde *hoşna* biçimlerinde olmuştur (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise Oğuzcadaki *konşı* sözcüğü *konşu* şeklinde geçmektedir.

Oldur olduğu sözüümüzde rumuz
Ki meşâyılı kelâmıdur mermüz
Meyte-i kâfiri tutup yudaruz
İçürüp **konşumuza** bevl-i 'acüz
İtmezüz biz hilâf üzere sücüd (Tb 4/V)

ön:

Oğuzcada *ön* anlamında bir edattır (Banguoğlu, 1960: 38). Oğuzca'daki *ön* edatı Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde *ön*, Başkurt Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde *al*, *aldağı*, Kazak Türkçesinde, Kırgız Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde *ön*, Özbek Türkçesinde *ald*, *ald tamân*, Uygur Türkçesinde *ald* biçimindedir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise Oğuzcadaki gibi *ön* şeklinde kullanılmıştır.

Efendi Rüşenî benden söz **öndin** soña budur
Aduñ çün yahşi çıhdı ön dönüp şonra yaman itme (G 68/5-3)

öyle:

Oğuzcada "öyle" ve "ögle" anlamlarında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1960: 39). Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *öyle*, Azerbaycan Türkçesinde *elä*, Başkurt Türkçesinde *oşolay*, *humak*, *kivik*, Kazak Türkçesinde *olay*, *sonday*, Kazak Türkçesinde *anday*, *mınday*, Özbek Türkçesinde *undäy*, Tatar Türkçesinde *şuşılay*, *sımak*, *kibik*, Türkmen Türkçesinde *şeyle beyle*, Uygur Türkçesinde *undak* biçiminde görülmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise Oğuzcadaki gibi "öyle" şeklinde kullanılmaktadır.

Seyl-i eşki **öyle** garķ eyledi kim senden ırak
Rüşenîñ gözlerinden düşdi Ceyhünile Şatt (G 32/5-3)

sen:

Oğuzcada *sen* anlamında kullanılan edattır (Banguoğlu, 1960: 40). Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde, Kazak Türkçesinde, Kırgız Türkçesinde, Özbek Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde *sen*, Azerbaycan Türkçesinde ve Uygur Türkçesinde *sän*, Başkurt Türkçesinde *hin*, Tatar Türkçesinde *sin* biçiminde görülmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında da *sen* şeklinde edat kullanımı yer almaktadır.

Her şubh-dem çemende billah hoş degül mi
Sen serv-ķâmetile el alışup şalınmağ (G 5/5-1)

tek:

Oğuzcada “*tek, maksatsız, sadece*” anlamlarındadır (Banguoğlu, 1960: 42). Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *tek*, Azerbaycan Türkçesinde *tük, bir*, Başkurt Türkçesinde *bir, yanız*, Kazak Türkçesinde *bir*, Özbek Türkçesinde *bir, yalğız*, Tatar Türkçesinde *bir, yalğız*, Türkmen Türkçesinde *tak*, Uygur Türkçesinde *bir, yalğuz* biçimindedir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise “*tek*” şeklinde kullanılmaktadır.

Bir kez öpdüm men seni gel sen meni yüz biş öp
Tek varup bizden şikâyet idüp itme kıl ü kâl (G 46/1-4)

tınmak:

Oğuzcada tınmak sözcüğü “*dinmek, içini çekmek*” anlamların dışında Oğuzlar, bir kimseyi konuşmaktan menettikleri zaman *tınma!* demektedirler. Oğuzların dışındaki Türklerde ise *tınma susma!* anlamında kullanılmıştır (Banguoğlu, 1960: 43). Dede Ömer Rüşenî Divanında *susma!* anlamında bir kullanım görülmektedir.

Ṭınarsam müşebbihî dirler
Ṭınmasam dinden tehi dirler (Mes 1/2)

utanmak:

Oğuzlar bu sözcüğü *utanma* anlamında kullanılmaktadır (Banguoğlu, 1960: 45). Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde *utanmak*, Azerbaycan Türkçesinde *utanmaq, heyâ etmâk*, Başkurt Türkçesinde *oyalıv*, Kazak Türkçesinde *uyaluv*, Kırgız Türkçesinde *uyalü*, Özbek Türkçesinde *uyälmäk*, Tatar Türkçesinde *oyalı*, Uygur Türkçesinde *uyalmak* biçiminde kullanılmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında da Oğuzcadaki gibi *utanmak* şeklinde görülmektedir.

Ol ne meh-veşdür görünür anda rû
 Lâldür gördüğün amma dir çamu
 Rû-be-rû dir her kişünün ‘aybını
 Hiç **utanmaz** ger bed olsun ger nikü (Tuy 113)

yaramak:

Oğuzlarda “*uymak, denk gelmek*” anlamlara gelmektedir (Banguoğlu, 1960: 46). Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *yaramak*, Azerbaycan Türkçesinde *yaramaq*, Başkurt Türkçesinde *yarav, faydalı bulıv*, Kazak Türkçesinde *jarav*, Kırgız Türkçesinde *caraktü bolü*, Özbek Türkçesinde *yärämäk*, Tatar Türkçesinde *yarav, faydalı bulu*, Türkmen Türkçesinde *yaralı*, Uygur Türkçesinde *yaridar* şeklinde kullanılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise bu sözcüğün *yaramaz* şeklinde olumsuzu kullanılmıştır.

Bulduğun çekme kenâre yüri var
 Ğayr-ı Hâqdan it kenâre yüri var
Yaramaz işlerüni terk eyleyüp
 Cehd idüp hoş yâre yâre yüri var (Tuy 76)

yaratmak:

Oğuzlarda “*yaratmak, uygulamak, uymak, uydurmak*” anlamlarında kullanılmıştır (Banguoğlu, 1960: 46). Bu sözcük, Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *yaratmak*, Azerbaycan Türkçesinde *yaratmaq*, Başkurt Türkçesinde *yaratıv*, Kazak Türkçesinde *jaratıv*, Kırgız Türkçesinde *caratı*, Özbek Türkçesinde *yaratmak*, Tatar Türkçesinde *yaratı*, Türkmen Türkçesinde *mahlük cāndār*, Uygur Türkçesinde *mahluk zat* şeklinde yer almaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında “*yaratmak*” anlamında kullanılmıştır.

Yâ nebî öğdi nebîde Hâk seni
Nice öğebile miskin Rüşenî
Sevdi **yaratdı** seni Hâyı-ı Ğanî
Cümlenün sensin güzîni ahseni (Tuy 43)

yazmak:

Oğuzlarda “*düğüm çözmek, yazmak, yanılmak*” anlamlarına gelmektedir (Banguoğlu, 1960: 47). Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *yazmak*, Azerbaycan Türkçesinde *yazmaq*, Başkurt Türkçesinde *yazıv*, Kazak Türkçesinde *jazıv*, Kırgız Türkçesinde *cazı*, Özbek Türkçesinde *yazmak*, Tatar Türkçesinde *yazu*, Türkmen Türkçesinde *golyazma*, Uygur Türkçesinde *kol yazma* biçiminde görülmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise “*yazmak*” şeklinde yer almaktadır.

Hâl ebrûsın gören dir âferîn ol kâtibe
Yazmadın haţtın kıomış öñ nokta vü i’râbını (G 80/1-2)

öz/kentü:

Dönüşlülük zamiri olarak hem *öz* hem *kentü* zamiri kullanılmıştır. Meltem Gül’ün “*Kutadgu Bilig’deki Oğuzca Unsurlar*” adlı çalışmasında bu kullanım örnekleri görülmektedir (Gül, 2015: 262). *Öz* ve *kentü* şeklindeki kullanım Türk lehçelerinde de görülmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Aynı kullanım Dede Ömer Rüşenî Divanında da bulunmaktadır.

Zâhidâ tap kırı zühdile depele **özünî**
‘Âşık ol hoş ‘ışık deryasına baţ mânend-i baţ (G 32/5-1)

Kendü firdevs bâğına benzer
Cüy-ı bâğı iremdeki nehre (G 75/1-3)

tap-/bul-:

Oğuzca özellik olan bu kullanımın Kutadgu Bilig’de örnekleri bulunmakta (Gül, 2015: 262), Azerbaycan Türkçesinde de *tap-/bul-* fiili birlikte kullanılmış, diğer Türk lehçelerinde ise *bul-* fiili için genellikle *tap-* fiili kullanılmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Dede Ömer Rüşenî Divanında ise *tap-* fiili *bulmak* anlamında değil *tapmak*, *inanamak* anlamlarında kullanılmış, *bul-* fiili ise *bulmak* anlamında kullanılmıştır.

Zâhidâ **tap** kırı zühdile depele özünî
‘Âşık ol hoş ‘ışık deryasına baţ mânend-i baţ (G 32/5-1)

Hâkka minnet **bulmuşuz** biz Tañrıya varmağa yol

Sen gerek münkir özün öldür gerek rîşünjî yol (G 45/1-1)

SONUÇ

Dede Ömer Rûşenî Divanında Oğuzca unsurlarla ilgili ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı başlıkları altında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Sözcük başında t- ünsüzü ile d- ünsüzü, Divanda birlikte kullanılmıştır. *toğrı, tuțağ* gibi sözcüklerin başında ve iç sesinde t- ünsüzü kullanılırken *dürlü, danık, dad, dutam, duzağ* gibi sözcüklerin başında ve iç sesinde ise d- ünsüzü yer almıştır.

Ek ve hece başındaki g ünsüzü eriyip kaybolmuştur. Sözcük sonu kaybolan g'lerin bir kısmı kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırmış, bir kısmında da herhangi bir değişiklik olmamıştır. Dede Ömer Rûşenî Divanında *olan, yanan, kuru* sözcüklerinde Oğuzca olan bu özellik görülmektedir. Fakat Divanda *dimegil, işitgil* gibi emir kiplerinin ek başlarında -g ünsüzü de görülmüştür.

Dimegil şeyhüñe niçün niçün kim şeyhiñe niçün
Diyen oñmayuben hergiz qarib iken ba'îd olur (G 8/5-1)

Şakî olmağ gerekmezse sözini pîrün **işitgil**
Dutan sözünü pîrinün şakî olmaz sa'îd olur (G 8/5-2)

Kapalı é ünlüsü Dede Ömer Rûşenî Divanında yazılış olarak genellikle i şeklindedir. Oğuzca unsur olan kapalı é ünlüsü Divanda *itmiş, iy, virmez* gibi sözcüklerde bulunmuştur.

Oğuz Türkçesinde ön seste b- fonemi korunmuştur. Dede Ömer Rûşenî Divanında ise ön seste hem b-'li hem de m-'li örnekler, *benümle, men* gibi şahıs zamirlerinde görülmüştür.

Köktürkçede sözcük başı b-'ler Oğuz Türkçesinde bütünüyle v- sesine dönüşmüştür. Oğuzca özellik olan b->v- değişimi Dede Ömer Rûşenî Divanında *virmez, var* gibi sözcük başlarında rastlanılmıştır.

Oğuzca unsurlardan biri olan uzun ünlü kullanımı Dede Ömer Rûşenî Divanında *düş, tuyûr* gibi sözcüklerde bulunmuştur.

Oğuzca özellik olan ünlü incelmeleri Divanda *idinmiş, bişmiş* gibi sözcüklerde yer almıştır.

Divanda yer alan *ırağ* sözcüğünde ise Oğuzca unsur olan ön seste y ünsüzünün erimesi görülmüştür.

Oğuzca unsurlardan biri olan -UbAn şeklindeki zarf-fiil eki kullanımı *aluben, çaluben, uruben, gelmeyüben, oluben, yanuben* gibi sözcüklerde yer almıştır.

+dAn ayrılma hâl ekinin Dede Ömer Rûşenî Divanında *hulkundan* ve *nebilenden* gibi sözcüklerde kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca +dIn ayrılma hâl eki *ön+din* gibi kalıplaşmış zarf olarak da kullanılmıştır.

-IsAr şeklindeki gelecek zaman eki kullanımı Dede Ömer Rûşenî Divanında *olisar, idiser, göriser* gibi sözcüklerde görülmüştür.

Oğuzca unsur olan +A yönelme hâl eki Divanda *yāduma, gözüme* gibi sözcüklerde yer almıştır.

Oğuzca unsurlardan biri olan +In, +Un biçiminde ilgi hâl eki kullanımı Dede Ömer Rûşenî Divanında *beğlerün, gözümüñ* sözcüklerinde görülmüştür.

-DUK şeklinde sıfat-fiil kullanımı ise Divanda *olduğı, virdügi, gördügi* gibi sözcüklerde rastlanılmıştır.

Ayrıca çalışmada Dede Ömer Rûşenî Divanında tespit edilen bir kısım Oğuzca unsurların; Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Harezmi Türkçesi ve Çağatay Türkçesi gibi tarihî Türk lehçelerindeki şekillerine de yer verilmiştir.

Söz varlığı olarak ise “*andan, alma, ayruk, ben, buyurmak, daki, eyle, itmek, kat, konşı, öñ, öyle, sen, tek, tınmak, utanmak, yaramak, yaratmak, yazmak, öz/kentü, tap-/bul-*” gibi Oğuzca sözcüklerin Dede Ömer Rûşenî Divanında da yer aldığı görülmüştür. Söz konusu bu sözcüklerin bir kısmında ayruk/ayruğ k>ğ, daki/dağı, k>ğ, kentü/kendü t>d gibi bazı ses değişimlerinin olduğu görülmüştür.

Yukarıda verilen Oğuzca unsurlardan anlaşılacağı üzere özellikle ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı açısından Dede Ömer Rûşenî Divanında Oğuzca ile ortak unsurların çoğunlukta olduğu sonucuna

varılmıştır. Ayrıca Oğuzca olan 21 kelimenin Dede Ömer Rûşenî Divanında yer aldığı ve Rûşenî'nin Divanında Oğuzca söz varlığının yaşadığı görülmüştür.

KISALTMALAR

DLT: Divanû'l-Lûgat'-it

Far.: Farsça

G: Gazel

K: Kaside

Tuy: Tuyuğ

Tb: Tercî'-i bend

M: Matla'

Mes: Mesnevî

Mus: Musammat

Vb. Ve benzeri

vs. vesaire

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Meltem Gül
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Meltem Gül
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Argunşah, M. (2021). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Banguoğlu, T. (1960). Kaşgarî'den Notlar III: Oğuz Lehçesi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 0(8), 23-48.

- Eckmann, J. (2012). *Çağatay El Kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Erenoğlu, N. (2010). Kumuk Türkçesinde Oğuzca Unsurlar. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1), 416-461.
- Ercilasun, A. B. (2012). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gabain, A. Von (1995). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gül, M. (2015). Kutadgu Bilig'deki Oğuzca Unsurlar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 0(37), 253-265.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (1998). Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler. *Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi*, 0(7), 12-18.
- Gülsevin, G. (2010). Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar Ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1).
- Güner, Gürer (2016). 11. Yüzyılda Hangi Oğuz Diyalektleri Vardı? *Bilig*, 0(76), 269-300.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacieminoğlu, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1974). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Türkoloji Dergisi*, 6(1), 15-30.
- Korkmaz, Z. (1995). Kâşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, (C. 1) İçinde* (s. 629). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). Anadolu'da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu. *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 57(2).
- Korkmaz, Z. (2010). Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişme Süreçleri. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1).
- Korkmaz, Z. (2020). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onur, Samet (2020). Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda Oğuzca Unsurlar. *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, (2).
- Özkan, M. (2009). *Tarih İçinde Türk Dili*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özkan, M. (2017). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Tavukçu, O. Kemal (2020). Dede Ömer Rûşenî Dîvân (Tenkitli Metin). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizisi-625.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayıncılık.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, Ş. (1974). "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olga Bolga' Sorunu. *TDAY Belleten* 1973-1974.
- Türk Dil Kurumu. (2022, 21 Ağustos). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 21.08.2022 tarihinde erişildi.
- Üstüner, Ahat (2017). *Türkçenin Tarihî Gelişmesi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Hans Fallada'nın "Ayyaş" ve "Küçük Adam Ne Oldu Sana?" Adlı Romanlarında Tarihsel ve Toplumsal Panorama* **

Doç. Dr. Zennube Şahin Yılmaz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9482-7567>

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.09.2022

Kabul: 08.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Çağ Sorunları

Nasyonal Sosyalist Dönem

Tarihsel Geçmiş

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, Üniversitemizin (Atatürk Üniversitesi) desteklediği BAP projesinin çıktılarından birisi olarak hazırlanmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64466>

Öz

20. yüzyılın Alman yazarlarından birisi olan Hans Fallada, sadece Alman edebiyatında değil Dünya edebiyatında da Nasyonal Sosyalist dönem eleştirileri ile dikkat çeken önemli bir yazardır. Fallada, birey olarak yaşadığı dönemin negatif atmosferini hem bireysel açıdan hem de çağın sorunu olarak ele almayı tercih eder. Gerçekten beslenen yapıtlarını, kurmaca figürlerle ve kurmaca olaylarla tamamlar ve gerçeği ve kurmacayı başarılı bir biçimde harmanlar. Tarihsel ve politik konulara gönderme yapan yazar, ana hatlarıyla yazınsal yaratısını bu doğrultuda gerçekleştirir. Onun yapıtlarında arka planda yaşanmış gerçeklik hep hissedilir. Yaşanmış gerçekliği arka fon olarak kullanan yazar, politik, toplumsal ve ekonomik sorunları gündemde tutan yönüyle de dikkat çeker. Yapıtlarında iletmek istediği mesajları üzeri kapalı bir biçimde aktarmayı tercih eden yazar, bu doğrultuda hem figür hem de olay örgüsü seçimi ile çağ eleştirel bir yazın dünyası sunar okurlarına. Fallada, gündelik olayları aktaran bir yazar görüntüsü çizse de bu gündelik hayatın ardında iletmek istediği mesajların varlığı onu ve yapıtlarını tanıyan bir okur için şaşırtıcı değildir.

Bu çalışmamızda ele aldığımız "Ayyaş" ve "Küçük Adam Ne Oldu Sana?" adlı romanları çağın sorunlarını yansıtan içerikleriyle dikkat çekmiştir. Yazar, seçtiği ve donattığı figürler üzerinden bir çağın sorununa ışık tutmuş ve tarihsel ve toplumsal panoramayı oldukça başarılı bir biçimde somutlaştırmıştır. Bu yüzden söz konusu romanları, yazın dünyasında büyük bir yankı uyandırmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şahin Yılmaz, Z. (2022). Hans Fallada'nın "Ayyaş" ve "Küçük Adam Ne Oldu Sana?" Adlı Romanlarında Tarihsel ve Toplumsal Panorama. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 113-122.

*In Hans Fallada's Novels "The Drinker" and "Little Man, What Now?
Historical and Social Panorama* ***

Assoc. Prof. Dr. Zennube Şahin Yılmaz

Atatürk University, Faculty of Literature, Department of German Language and Literature, Erzurum –
TURKEY

Article History

Submitted: 06.09.2022

Accepted: 08.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Problems of the Age

National Socialist Era

Historical Background

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This study has been prepared as one of the outputs of the BAP project supported by our University (Atatürk University).

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64466>

Abstract

Hans Fallada, one of the 20th century German writers, is an important writer who draws attention with his criticisms of the National Socialist period not only in German literature but also in world literature. Fallada prefers to deal with the negative atmosphere of the period in which he lived as an individual, both individually and as a problem of the age. He complements his truly nourished works with fictional figures and fictional events, and successfully blends fact and fiction. The author, who refers to historical and political issues, realizes his literary creation in this direction. In his works, the lived reality is always felt in the background. Using the lived reality as a background, the author also draws attention to the aspect of keeping political, social and economic problems on the agenda. The author, who prefers to convey the messages he wants to convey in his works in an implicit way, presents an age-critical literary world to his readers with his choice of both figures and plots in this direction. Although Fallada portrays a writer who conveys daily events, the existence of the messages he wants to convey behind this daily life is not surprising for a reader who knows him and his works.

His novels "The Drinker" and "Little Man, What Now?" have attracted attention with their contents reflecting the problems of the age. The author has shed light on the problem of an era through the figures he has chosen and equipped, and has embodied the historical and social panorama quite successfully. For this reason, his novels aroused great repercussions in the literary world.

Hans Fallada

1893-1947 yılları arasında yaşayan gerçek adı Rudolf Wilhelm Friedrich Ditzen olan Hans Fallada, yaşamı boyunca Hans Fallada takma ismini kullanmıştır. Hans Fallada'nın oldukça zor bir hayat geçirmesi, onun hayatında derin izler bırakmıştır. Hem aile içi ilişkilerinin yolunda gitmemesi hem de Almanya'nın içinde bulunduğu politik durumlar, yazarın hayatında maddi ve manevi açıdan birtakım sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların arasında ekonomik olarak geçimini sağlamanın dışında ruhsal bunalımlar da baş göstermeye başlayınca Fallada, her zaman olduğundan daha fazla sıkıntıya düşmüştür. Histeri teşhisi konulan yazar, kendisine dair şunu dile getirmiştir; "Çok açık bir biçimde son yıllarda kendimle barışığım. Parçalanmışlık ya da şüphe yok. Gerçekten mutluyum." (Walther, 2015: 32) Bir sanatoryumda kalmak zorunda olan Fallada, giderek daha çok yalnızlaştığı için sanatoryumda kendisini kötü hisseder. Onun sanatoryumda kalması gerektiği düşüncesi, oldukça canını sıkır. Hatta bu durumdan ailesini sorumlu tutar; "Ebeveynlerime karşı aidiyet ve küçük zayıflıklarla açıklanabilecek duygularım var. Bu duygu, Leipzig'de bulunmadığım dönemde artış gösterdi, özellikle anneme karşı. Berka'ya seyahatimde oldukça özensiz ve kaba oldum. (...) Babama karşı duyduğum antipati, son zamanlarda arttı, kendimi değerlendirebildiğim sürece anneme karşı olan da devam ediyor." (Walther, 2015: 18) Ailesi ile çok da sağlıklı ilişki kuramayan Fallada, yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen 1920 yılından sonra aktif bir biçimde yazmaya başlar. Uyuşturucu bağımlılığıyla da boğuşmak zorunda kalan yazarın hayatında çalkantılı dönemler sona ermez. Aslında bütün bu zorluklar, onun yazma serüvenine bir basamak olarak kabul edilebilir. Çünkü Fallada, otobiyografik yönü güçlü olan yapıtlarında yaşadığı bu sorunları kurmaca-gerçeklik ilişkisi çerçevesinde kaleme almıştır. Kendisi de bu durumu şu şekilde ifade eder;

"Hayatımdaki her şey bir kitapta son buluyor. Bu şekilde olmak zorunda, başka türlü olamaz, çünkü ben olduğum kişiyim. [...] Hayatım boyunca bu arada, gördüğüm ve yaşadığım her şeyi bir kitapta malzemeye, bir kitaptaki bir hikayeye veya bir kitaptaki bir kişiye dönüştürerek deneyimledim. [...] Beynim, tüm hayatım bir gün yazılacak şeylerin deposu haline geldi ve hafızanın tam olarak ne içerdiğini bilemeyecek kadar; o kadar büyük [...]" (Brylla, 2018: 229)

Yazar, yaşadıklarını figürlerine de yaşatır ve onları kendi dünyası ile birleştirir ve yazdıklarına dair şu şekilde bir açıklamada bulunur; "Bu kitapları ben mi yazıyorum? Onlar benim içimde yazılıyor. Yazı masamda oturduğumda ya da kalkıp dolaştığımda, mektuplara cevap verdiğimde ya da onlarla konuştuğumda günün ve gecenin her saati yazıyorum, yazıyorum, her şey bir kitaba dönüşüyor, bir gün bir kitap olmuş olacak, bundan bir parça ve orada bir duruş ve burada sandalyeler ve masalar ve pencere. Hayatımdaki her şey bir kitapta bitiyor. Böyle olmak zorunda, ben olduğum kişi olduğumdan başka türlü mümkün değil." (Assig ve Echter, 2012: 76) Yaşadıklarından uzak duramayan Fallada, hem tarihsel bir sürece hem de dönemin şartlarına odaklanır. Bu yüzden yapıtları birer çağ romanı örneği olarak karşımıza çıkar. Özellikle "Kleiner Mann, was nun?" (Küçük Adam Ne Oldu Sana?) (1932), "Wolf unter Wölfen" (Kurtlar Sofrasında) (1937), "Jeder stirbt für sich allein" 1947 (Herkes Tek Başına Ölür) gibi yapıtları onun adının duyulmasında oldukça etkili olmuştur. (Schubarth, 2000: 32)

Yeni Nesnelcilik akımının temsilcilerinden birisi olan Hans Fallada, döneme damgasını vuran siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunları ele aldığı ana figürler üzerinden aktarır. Fallada, yapıtlarında genel olarak küçük insan modelini tercih eder. Seçtiği küçük insan modeli ile çağa damgasını vuran sorunları somutlaştırır. Bu yüzden, onun yapıtlarında çağın sorunları küçük insanlar aracılığıyla öğrenilir.

Fallada Yapıtlarında Gerçeklik- Kurmaca İlişkisi

Çağın sorunlarının tam da ortasında olan bir yazar için bu sorunlardan kendisini soyutlamak her yazar için çok da kolay görünmemektedir. Nitekim Hans Fallada da kendisini bu sorunlardan

soyutlayamayan bir yazar olarak yapıtlarında ele aldığı konular ve bu konuları aktarma biçimi ile dikkatleri çeker. Tarihsel bir dönemi ele alan hemen hemen birçok yapıtta gerçeklik-kurmaca ilişkisi, önemli konulardan birisi olarak karşımıza çıkar. Özellikle tarih konulu romanlarda ve çağ romanlarında bu önemli konu her zaman gündemdedir.

Yapıtların gerçeklik-kurmaca ilişkisi, genel olarak ince bir çizgi üzerinde gelişir. Bazı yapıtlarda gerçeğe başvurulduğu kaynak gösterilerek ya da belgelerle ispat edilerek gösterilmeye çalışılır. Bu durum, okurun kafasında romanların gerçek gerçeklikten beslendiğine yönelik bir düşünce oluşmasına yol açar ve romanların tamamen gerçek olduğunu göstermez. Bazı yapıtlarda ise herhangi bir kaynağa başvurulmadan gerçeklik ve kurmaca birleştirilir. Bu durumda da romanların gerçeklikten beslendiği ancak kurmaca bir yönünün de olduğu unutulmamalıdır. Yer yer gerçek yer yer kurmaca olan romanlarda aktarılan dünya, yeniden yapılandırılmış olur. (Şahin Yılmaz, 2017: 225-226)

Tarihsel arka plana sahip romanlar, olumsuz bir atmosferin resmini çizerler. Bu tür romanlarda hakim olan negatif atmosfer, hemen okurun dikkatini çeker. Tarihsel gerçekliğin bu doğrultuda negatif bir perspektif ile ele alınması, tarih konulu ya da tarihten bir dönemi ele alan romanlar için ortak nokta olduğu söylenebilir. (Gögebakan, 2001: 2) Bu açıdan bakıldığında Fallada romanlarına hakim olan negatif hava, hemen dikkat çeker. Belirli bir döneme ışık tutan ve bu dönemin insanlar-toplum üzerindeki etkisini yansıtan Fallada metinleri, bu yoğun negatif atmosferi gerçekliğin bir parçası olarak okura sunar.

Fallada, tarihsel arka plana sadık kalarak kaleme aldığı yapıtlarında tarihsel malzemenin üzerinde kendi roman dünyasını inşaa eder. Gerçekten beslenen ve kurmaca ile harmanlanan yapıtlar, sadece olay örgüsüne değil figürlere, mekana ve zamana da odaklanmayı gerektirir. Çünkü bütün bu özellikler bir bütün olarak gerçeklik- kurmaca ilişkisini tamamlar. Tarihsel arka planı oldukça güçlü bir şekilde yapıtlarına alan Fallada, kurmacaya da başvurarak yapıtlarını zenginleştirmiş olur. Ancak Fallada, yaşadığı dönemde iktidar ile karşı karşıya gelmemek ve yazmaya devam edebilmek için ele aldığı konuları üzeri kapalı bir biçimde aktarır. Çünkü o söz konusu dönemde ekonomik kaygılarından ve Almanya'yı terk etmek zorunda kalmak istemediğinden kendisini iktidarla karşı karşıya getirecek bir eylem içerisinde bulunmak istemez. (Brylla, 2018: 225-226) Bu yüzden, ele aldığı tarihsel arka planı doğrudan aktarmak yerine sıradan-gündelik hayatların içerisine yerleştirir.

Kurmaca, hemen hemen bütün yazınsal türlerde karşımıza çıkar ve kurmaca –gerçeklik ilişkisi, bu doğrultuda çoğu yazınsal üründe kendisini gösterir. Öncelikle tarihin ve belirli bir dönemin konu edildiği yazınsal ürünlerde bu ilişki yapıtın bel kemiği olarak görülür. Fallada da çoğunlukla tarihi konuları ele alan bir yazar olarak, bu ilişkiyi yapıtlarına yerleştirmiş, ancak iktidardan dolayı bunu gizli kapaklı bir şekilde ele almıştır. Örtülü bir anlatımı tercih eden yazar, yaşanmış gerçekliği ele alırken yan olaylarla da bu gerçekliği süsler. Bu süslemede büyük ölçüde önemli olan nokta, yazarın ele aldığı çerçeve öykülerdir.

Fallada hem "Ayyaş" hem de "Küçük Adam Ne Oldu Sana?" adlı romanlarında tarihsel bir arka plan üzerine ana öyküsünü ve çerçeve öyküleri inşaa etmiştir. Tarihi bir zemin olarak kullanan Fallada, her iki romanında gerek figürler gerekse olay örgüsü ile iletmek istediği mesajları okura ulaştırmada oldukça başarılı olmuştur.

Ayyaş Romanında Tarihsel ve Toplumsal Panorama

Yazar, "Ayyaş" romanında Erwin adlı figür ile tarihsel panoramanın sınırlarını çizerken figürün yaşadığı olaylar ile döneme damgasını vuran ekonomik şartları da göstermiş olur. Erwin'in yaşadıkları, Nasyonal Sosyalist dönemin Almanya'sında yaşanan genel sorunların birer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden Erwin, dönemin temsilcisi olarak donatılan bir figür kategorisinde yer almaktadır.

Gıda malzemeleri toptancılığı yapan bir şirketin sahibi olan Erwin Sommer, romanın ben anlatıcısıdır ve olayları geriye dönüş tekniği ile aktarır. "Elbette tüm yaşamım boyunca ayyaş değildim; doğrusu içkiye merak salalı daha birkaç yıl oldu. Eskiden içki gördüm mü öğrenirdim. İçtiğim tek şey, o da arada sırada, bir bardak biraydı. Bir yudum şarap bile bana ekşi gelir, sert içkilerin kokusu midemi bulandırır. Sonum, kendimi kötü hissetmeye başladığım bir zaman geldi." (Fallada, 2012: 1) Figür, içki olan

durumunu aktarırken geriye dönüş tekniğini kullanır ve daha sonra yaşadığı olayları aynı teknikle aktarmaya devam eder. Romanda Erwin'in bakış açısından hareketle bir aktarım gerçekleşir. Bu durum da romanda kronolojik bir çizginin olmadığını göstermektedir. Yine aynı şekilde eşi Magda ile nasıl evlendiklerini de geriye dönüş tekniği ile aktarır;

"Bir aşk evliliği yapmıştık. Birbirimizi henüz tanıdığımızda değişik işlerde çalışan, elinde çantayla oradan oraya giden iki küçük elemandık. Ah, evliliğimizin yoksulluk içinde geçen o harikulade ilk yıllarını nasıl da özlemle anıyorum! Magda eli sıkı bir ev kadınıydı. Kimi zaman bütün haftayı sadece 10 markla geçirirdik ve o günlerde prensler gibi yaşadığımızı sanırdık. Sonra yürekli bir girişkenlik yapmış, tek başıma iş çevirmeye başlamıştım. Büyük çaba gerektiren o günlerde Magda'nın desteği olmasaydı bunu başaramazdım. Gerçekten de başarmıştık - Tanrım, o günlerde nasıl da şanslıydık! Bir işe el atmamız, onu gerçekleştirmeyi kafamıza koymamız yetiyordu; emek verdiğimiz her alanda başarılı oluyor, işlerimiz sevgiyle bakılan bir ağaç gibi çiçekler açıyor, tadı meyveler veriyordu. Ne kadar istesek de çocuğumuz olmamıştı. Magda bir keresinde düşük yapmış, sonrasında çocuk sahibi olma ümidimiz yıkılmıştı. Fakat bu, ilişkimize zarar vermemişti, eskisi gibi sevişmeyi sürdürmüştük. Evliliğimiz boyunca birbirimize tekrar tekrar âşık olmuştuk. Bir gün bile olsun Magda'dan başka bir kadına bakmamıştım. Beni sonsuz mutlu ediyordu, onun da benimle aynı hisleri paylaştığını sanıyordum." (Fallada, 2012: 8)

Bir gün bir lokantaya girip öylesine içtiği bir bardak içki, aslında Erwin'in sonunu getirir. Onun bu sona gelmesinde tabii ki ekonomik şartlar da etkili olmuştur. Evde saklı olan içki şişelerini eşi Magda'nın haberi olmadan içen Erwin, Magda anlamasın diye boş şişelere su doldurup yerine koyar. Günden güne içkinin etkisiyle daha çok içmeye başlayan Erwin, kontrolünü kaybeder ve iş yerindeki saygınlığını yitirir. İşleri de kötü gitmeye başlayan bir patron olarak kimse onu önemsemez.

"Ben silinmişim, yok olmuşum..." (Fallada, 2012: 20) "Üstüm başım buruşmuş ve ter içindeyim. Bir an, buraya gelmeden önce banyoya uğramam gerekirdi, diye düşünüyorum. Eskiden kendime dikkat ederdim." (Fallada, 2012: 21) "Bana neler oluyor? Kısa süre önceye kadar yaşamı seven, girişken biriydim. Belki kimi zayıflıklarım vardı, fakat onları gizlemesini hep başardım; Magda bile benim bu yanımı bir gün olsun fark edemedi. Son yıllarda yaşamımı gittikçe daha çok etkilemeye başlayan bu gevşekliğin nedeni ne? Vücudum ve beynim sanki, felç olmuş. Öyle ki bu değişim benim gibi dürüst bir adamı karısından gerçekleri gizleyen, onu aldatan, evdeki hizmetçi kızın memelerine şehvetle bakan biri yapıverdi! Bunun nedeni alkol olamaz, hayatımda ilk kez bugün birkaç kadeh içtim. Vücudumdaki ve beynimdeki dermansızlık son yıllarda başladı. Nedir bunun nedeni?" (Fallada, 2012: 26)

Erwin, aslında özeleştiride bulunsa da roman boyunca kendisini düzeltmek ve hayatını yeniden düzene sokmak için hiçbir şey yapmaz. Her geçen gün alkol, onun hayatını daha çok ele geçirir. Sık sık gittiği lokantada çalışan Elinor adlı garsonun kendisini içkiye sürüklediğine inanır; "Bu sabah o schnapsı hayatımda ilk kez ağzıma sürdüm. Onu bana sen verdin, kanıma sen girdin, beni sen zehirledin! Sen alkolün kötü ruhu gibisin: yükseklerde süzülen, sarhoş edici, ucuz..." (Fallada, 2012: 30) Erwin, bir ayyaşa dönüşmesinden her ne kadar Elinor'u sorumlu tutsa da aslında durumun öyle olmadığını farkındadır. İçkinin onu mutlu ettiğini şu cümlelerinden anlamak mümkündür;

"Şimdi bir kadeh içecek bir şey olsa kendimi nasıl da mutlu hissederdim! İnsanı sonsuz mutlu edecek şeyler her zaman eksiktir... Biz insanlar hiçbir zaman tamamen mutlu değilizdir... Yaşam ne kadar güzel, diye geçiriyorum aklımdan bir an. Kafayı bulmak, her şeyi unutmak, kendini unutkanlığın akıntısına bırakmak; ötelere, karanlığın içine, başarısızlığın ve pişmanlığın önemsenmediği yerlere gitmek... Sen ne güzel şeysin içki!" (Fallada, 2012: 37) "(...), insan bazen dertlerini içerek unuttur." (Fallada, 2012: 77)

Erwin'in iş yerinde de hakimiyeti kaybetmesi ile birlikte işlerin başına eşi Magda geçer ve bu durum Erwin'in daha çok içmesine neden olur. Çünkü kendisini artık vasıfsız biri olarak görmeye başlayan Erwin, bir sokak serserisi gibi bir yerden başka bir yere savrulur.

"Bir oyun oynamış ve bu oyunu yitirmiştim. Toplum içindeki konumumu ve yaşamımın anlamını yitirmiştim. Ne onlar uğruna savaşıyor ne de yenilerini arayacak güçteydim. Hem niçin yapacaktım ki bunu? Ben niçin yaşıyordum? Şimdi gidiyordum, uzaklaşıyordum şirketimden, Magda'dan, doğup büyüdüğüm

konten... Her şeyi geride bırakıyordum. Geri döndüm mü Magda'ya hesap vermek, sitemlerini dinlemek, bana haklı olarak hilekar ve yalancı demesini kabullenmek ve başarılı olmadığım için utanmak zorundaydım! Durum benim için artık dayanılmaz bir hal almıştı. Bir an düşündüm. En iyisi buralardan uzaklaşmalı, bambaşka bir dünyaya çekip gitmeliydim. Karanlıklara insanın ardında iz bırakmadan, son bir çığlık atmadan kaybolacağı karanlıklara gömülecektim. Bütün bunları kafamdan geçirir ve hüznlenirken, düşündüklerimin gerçektışı olduğunu fark ettim. Kendime yalan söylüyordum. Yürekli biri değildim ben, evimin koruması olmadan yaşayamazdım. Alıştığım yumuşak yataktan başkasında rahat edemezdim, düzenli bir ev yaşamını arardım, leziz yemeklerimi öğle ve akşam hep belli saatlerde yerdim. Her ne kadar tartışmaktan çekinsem de şimdi yine Magda'ya dönecektim, rahatına alıştığım yatakta geçirecektim i geceyi. Ne işim vardı benim şu karanlık gecenin ıssızlığında! Sokağın batağında yaşayıp orada ölmek niyetinde değildim!" (Fallada, 2012: 25-26)

Hayatını kendi elleriyle yok eden Erwin, eşi Magda tarafından terk edilir. Erwin, Magda'nın ondan boşanmak istemesini unutmak için yine Elinor'un yanına gider ve bir kadeh içkiyle her şeyin yoluna gireceğine inanır.

Magda'yı öldürmekle tehdit ettiği için hapishaneye atılan Erwin'in orada geçirdiği günler, onun yaşayacağı türlü sıkıntıların başlangıcı sayılabilir. Hapishanede oradaki diğer tutuklular gibi çalışmak zorunda kalır. "Hapishane, Almanya'nın otoriter yapısını somutlaştırırken, Erwin de bu otoriteye boyun eğmek zorunda kalan küçük insan modelini yansıtır. Baskıcı bir yönetimin küçük insanlar üzerindeki etkisi, Erwin'in hapishane günleri ile örneklendirilir. Hapishanede yaşadığı çeşitli olaylar karşısında giderek ezilen bir figür olarak değerlendirebileceğimiz Erwin'in özgürlüğü elinden alınarak Almanya'nın içsel çöküşünü ve insanların özgürlüklerinin kısıtlanmasını somutlaştırdığı söylenebilir." (Şahin Yılmaz, 2021: 55-56)

Romanda sanatoryum günleri de Erwin geldiği nokta açısından oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Erwin, sanatoryuma nasıl uyum sağlayacağını düşünür;

"Geceleri nasıl geçireceğim? Peki ya otuz altı gecelik gözlem sürecini? Ve bunu izleyecek diğer tüm geceleri? Hiçbir şey olmadan gerçek gün ve gecelerin ağırlığı çöküyor üzerim! İçimde temel birkaç parçadan başka hiçbir eşyanın bulunmadığı şu çıplak salon gelecek yaşamımın bir aynası gibi. Artık hiçbir beklentim olmayacak, hiçbir dileğim olmayacak, hiçbir ümidim olmayacak... Her dakikanın boş geçtiği bir yaşamda geleceğim de bomboş geçecek..." (Fallada, 2012: 194) "Evet, cehennemin içine düştüm. Burada nasıl yaşayacağım? Geceleri nasıl uyuyacağım? Bunlar insan değil, hayvan! Bu hücrede onlarla bir arada altı hafta, belki de daha uzun bir süre nasıl kalacağım? Bu cehennemin ortasında! Hele şu en son gelen, adı Lexer mi ne, bu cehennemin şeytanı! (...) Tamamen tek başımayım; bundan sonra da hep tek başıma kalacağımı iyice kavriyorum. Ne sevginin ne de dostluğun ulaşabildiği bir yerdeyim; cehennemdeyim... Kısa süreliğine işlediğim günah için çok ağır, çok uzun bir ceza çekiyorum! Ama insan günaha girmeden önce çekeceği cezanın ne kadar ağır olacağını bilmeli. Eğer önceden uyarılıysaydım hiç günah işlemezdim... Tanrım birazcık içki içmek o kadar kötü bir şey mi? Hele Magda'yla biraz kavga etmek? Tamam, yasal olarak "tehdit etmiş" olabilirim; ama bu doğru bile olsa insan canlı canlı bu cehenneme atılır mı?" (Fallada, 2012: 199-200)

Sanatoryumda olmaktan büyük bir üzüntü duyan Erwin, sanatoryumu bir ölü evine benzetir. Magda'nın ona boşanma davası açması ile artık sadece nefes alan bir canlıya dönüşür. Erwin, gittikçe sakin bir kişi olur ve hiçbir şeye karışmadan bir ölü gibi orada yaşar. Verem hastalarının tükürdükleri balgam şişelerini alıp için Erwin, bunu şu şekilde açıklar;

"Bu ölüm evinde kocamaya, yavaş yavaş geberip gitmeye hiç niyetim yok. Ben de dışarıdakiler gibi ölmek istiyorum – nasıl öleceğime kendim karar vererek. Vereme çoktan yakalandığıma eminim. Son zamanlarda göğsüme bir şeyler batıyor, sık sık öksürmeye de başladım. Fakat doktora görünmüyorum, sağlığımın bozulduğunu elimden geldiğince saklıyorum. Hastalığım öyle ilerlesin ki, beni artık kurtaramasınlar. Ve sonra, beni veremliler bölümüne götürüp yatırdıklarında, son saatimin yaklaştığı günlerden birinde başhekimini yanıma çağırıp kendisine şunları söyleyeceğim: "Doktor bey, lütfen şimdi muayene odanıza gidin ve kendi elinizle hazırlayacağınız bir bardak dolusu alkol-su karışımını bana getirin. Fakat o günkü gibi beni hemen devirecek bir karışım olmasın. Şöyle bir güzel tadına varacağım, zevkle

içeceğim, beni mutlu edecek, güzel bir şey olsun.” (Fallada, 2012: 199-200)

Erwin, başarısız bir figür olarak kendi hayatını kendi elleriyle yok eder ve geldiği son noktada da yine içki ile mutlu olma isteğini dile getirir.

Fallada söz konusu romanda seçtiği bir figür üzerinden bireyden yola çıkarak toplumsal olana doğru bir geçiş yapmıştır. Bireyin yaşadığı içsel sıkıntının arka planında onu bir yerlere sürükleyen toplumsal şartların varlığına göndermede bulunmuştur. Almanya'nın ekonomik şartlarının kötüleşmesi, insanların sıkıntılı bir döneme girmesi, toplumsal negatif atmosfer ve otoritenin baskısı, Erwin figürünün yaşadıklarıyla somutlaşmıştır.

“Küçük Adam Ne Oldu Sana?” Romanında Tarihsel-Toplumsal Panorama

Fallada'nın “Küçük Adam Ne Oldu Sana?” adlı romanı, büyük bir yankı uyandıran bir yapıt niteliği taşımaktadır. Roman, yazarın büyük bir başarısı olarak kabul edilir. Ekonomik bir çıkmazın detaylı olarak aktarıldığı romanda yaşanan sıkıntılar, Almanya'da yaşanan sıkıntılardan birer örneği olarak görülebilir. (Marbach, 2018/2019: 2)

Pinneberg ve Emma çiftinin yaşadıklarını aktaran roman, çiftin hayatla sürekli bir mücadele içinde olmasını somutlaştırır. Evlenerek başka bir yere yerleşen çift, çocuklarının olmasıyla ekonomik olarak sıkıntılı günler geçirmeye başlar. Pinneberg'in patronu kızını Pinneberg ile evlendirmek istediği için Pinneberg, Emma ile evli olduklarını herkesten gizlemek zorunda kalır. Çünkü Pinneberg, patronu duyduğundan onu işten kovacağından emindir. Dışarıda asla yan yana yürümezler, bu durum her ikisini de rahatsız eder, ancak başka şansları yoktur.

Ekonomik olarak evi geçindirmekte oldukça zorlanan Pinneberg, bu yüzden her şeyin hesabını yapar. Emma'nın yaptığı yemeğin çoğunun su olması, sabahları içmeyi sevdiği kahvesinin sadece yüzde yirmibeşinin kahve olması gibi bir takım düzenlemeler yapar. Bu durum, çifti oldukça üzer. Patronu Pinneberg'in evli olduğunu öğrenir ve onu işten çıkarır. Pinneberg'in annesi onları evinin bir odasını kiralamaları karşılığında yanlarına alır. Pinneberg işteyken Emma da evin işlerini yapar. Pinneberg, annesinin sevgilisi tarafından işe alındığını bildiği için bir sorgulama içine girer;

“Bir sürü insan var sağda solda. Toz toprak içinde elbiseleriyle, solgun yüzlü, ne belediklerini umursamadan bekleyen işsizler bunlar. Bu zamanda iş bekleyen kaldı mı? Ne yapacaklarını bilmeden öylece duruyorlar. Boş boş durmayıp da ne yapsınlar? Evlerindeki durum daha da çekilmez. Erkenden evlerine çekilip ne yapacaklar? Vakti geldi mi ayakları kendiliğinden evin yolunu buluyor, fakat alabildiğine geç saatlerde. (...) Birkaç adım yürüdü, yine olduğu yere çivilendi. Görünüş olarak onlardan ayrılıyordu Pinneberg. İyi giyimliydi, üzerinde Bergman'dan otuz sekiz marka aldığı kahverengi palto, başında yine Bergman'dan eski moda, geniş siperli, siyah bir şapka. Evet, görünüş olarak onlardan ayrılıyordu Pinneberg, ama ya kalben...” (Fallada, 2003: 119-120)

Pinneberg, yaşadığı sıkıntıları sorgularken çoğu kez bakanları ve yönetimi eleştirir; “Ah, o da bakanların gündelik nutuklarında sıkıntılara göğüs germeye, özveride bulunmaya, safkan bir Alman gibi davranmaya, paralarını bankaya koymaya, şu anda baştaki partiyi desteklemeye çağırdıkları milyonlardan biriydi sadece. Bu söylenenleri kimi zaman yapıyor, kimi zaman yapmıyordu. Fakat zerrece inanmıyordu onlara. «Hepsi benden bir şey sızdırmak istiyor» diyordu kendi kendine. «Ama veren yok. Ben aklıktan kuyruğu titretmişim, umurlarında bile değil. Ara sıra sinemaya gidebilir miyim, Kuzucuk iyi beslenebiliyor mu, çok mu endişeli; yavrucuk sorunsuz bir hayat mı sürecek, yoksa yoksulluk içinde mi yaşayacak, dert ediyorlar mı acaba?” (Fallada, 2003: 120) Pinneberg, bulduğu işin ne kadar süreceğini düşünürken, içten içe de korkar. İş bulduğuna sevinir ve bunun geçici olma ihtimali kendisinin, eşinin ve çocukların aç kalması anlamına geldiği için büyük bir korkuya kapılır.

İlk maaşını alan Pinneberg, Emma'ya aynalı bir tuvalet alır. Emma, buna çok sevinir, ancak paraları az kaldığı için de üzülür. Pinneberg'in annesi de oda kirası için onları zorlar. Orada yaşayamayacaklarını anlayınca Emma, ev aramaya başlar. Emma, iki odalı bir yer bulur ancak bulduğu yer bir evden daha çok bir depoya benzer. Onların çaresizliği bir depo olan yerin ev olarak kiralanması ile de gösterilir. Bu yüzden söz

konusu depo detaylı bir biçimde tasvir edilir;

"Girdikleri yer eski mobilya dolu bir depo. Cep lambasının ışığı, örümcek ağlarıyla dolu tavanda eriyip gidiyordu. (...) Bak, sana bir şey göstereceğim. Şu arkadaki siyah duvarı görüyor musun? Tavana dek uzanan o duvarı. Onun üstüne çıkacağız.» (...) Yaklaştılar. Cep lambası daracık, duvara dayalı, dimdik tahta bir merdiveni aydınlattı. Hayır, sahiden ev merdiveninden çok, duvar merdivenine benziyordu. (...) Tavan neredeyse başlarına degecekti. Tünel gibi bir yere girdiler. (...) İki oda; aslında tek oda sayılırdı. Odayı ayıran kapı çıkarılmış, tavan kireçle beyaza boyanmıştı. Durdukları yer yatak odasıydı. İki yatak, bir dolap, bir de lavabo vardı odada. Başka şey yoktu, pencere bile.. yapıyı sinemaya çevirmişler. Sinemanın salonu yatak odamızın kapısına kadar uzanıyor. Diğer odalar sinema salonu yapılıncaya yıkılmış. Sadece şu iki oda kalmış geriye. Kimse bu odaların nasıl kullanılacağını düşünmemiş. Puttbreese burayı bulana kadar da, unutulmuş gitmiş. Deposundan yukarıya merdiven yapmış. Paraya ihtiyacı olduğundan, kiralamak istiyor şimdi.»" (Fallada, 2003: 162-164)

Romanda bu deponun bir ev olarak kiralanmasının yanı sıra çiftin yaptığı alışveriş listesi de durumlarının ne kadar kötü olduğunun bir göstergesidir. Yaptıkları alışveriş listesine sadık kalmak zorunda olan çift, listeye imza atarlar ve listedekilerin dışında başka bir şey almama konusunda taahhüt ederler. Alışveriş listesi, romanda çiftin ekonomik durumunu ne kadar kötü bir durumda olduğunun bir kanıtıdır.

Emma'nın doğum yapması üzerine Pinneberg, çocuklarının bu acımasız dünyada nasıl yaşayacağını düşünür. Sigortadan doğum parası talep etmeye giden Pinneberg'in hali anlatıcı tarafından şu şekilde betimlenir;

"İşte, küçük adam Pinneberg buraya, daha hastane paraları kesildikten sonra kalan parayı bile bilmeden yüz ya da yüz yirmi mark istemeye gelmiş, koca salondan içeri girmişti. O koskoca "salonda alabildiğine küçülmüş olduğu yerde kalakalmıştı. Pinneberg, dostum; sen yüz mark için koş dur, burada milyonlar dönüyor. Senin için onca mı önemli yüz mark? Bizim içinse hiçbir anlamı yok. Bu, hiç değeri yok anlamına gelsin. Var kuşkusuz, birazdan göreceksin. Gerçi bu bina senin gibi küçük insanların ödentileriyle yapıldı, fakat şimdi bunları düşünmeye hakkın yok senin. Biz senin ödentini kesinlikle kanunlara uyarak kullanırız. Bundan emin ol." (Fallada, 2003: 226)

Pinneberg, kendisini oldukça küçülmüş hisseder. Ama bu paranın da çocuğu için peşine düşmesi gerektiğini düşünür. Sigortadan para geç gelir ve bunun üzerine Pinneberg, oldukça sinirlenir. Durumun sadece para olmadığını asıl sıkıntının ülkeyi yönetenlerin olduğu üzerinde durur;

"Denetleme Kurulu'na bir yazı daha yazacağım. Meselenin benim için kapanmadığını, derdimin salt para olmadığını, adamların olayı saptırdığını, düzeltilmesini isteyeceğim. 'Bize iyi davranmak zorundalar, insan gibi'...» diyeceğim. (...) Her yaptıklarına evet mi diyeceğiz yani? Sıcacık saraylarında, bolluk bereket içinde oturup bizi yöneten bunlar değil mi? Sonra da bizi yalancılıkla suçluyorlar. Hayır, buna izin vermeyeceğim, savunacağım kendimi, bir şeyler yapmalıyım!» (...) Daha fazla katlanamayacağını. Her şeye boyun eğmek zorunda mıyız? Bizi ezmelerine, aşağılamalarına izin mi vereceğiz sürekli?»" (Fallada, 2003: 233)

Romanda yöneten ve yönetilenler arasındaki ayrım oldukça net bir biçimde verilir. Yazar, bu konuya özellikle değinir. İş yerinde işleri kötü giden Pinneberg, kovulur ve birden bire şehirden uzakta bir kulübede yaşadıkları aktarılır. Daha sonra geriye dönüş tekniği ile Pinneberg ve Emma'nın o kulübeye nasıl geldiği dile getirilir. Emma, dikiş dikerek evi geçindirmeye çalışır ve bu yüzden oldukça yıpranır. İşsizlik parasını almak için şehre giden Pinneberg'in kıyafeti oldukça eski ve ayakkabısı yama doludur. Eve giderken Emma'nın istediklerini almayı unuttur ve dükkanlar kapandığı için de burnunu bir mağazanın vitrinine dayayarak mağazanın içine bakmaya çalışır. O sırada onu dilenci sanan bir polis memuru, onu oldukça şiddetli bir biçimde döver. "Ve Pinneberg birden polisin, şık giyimli insanların, parlak vitrinin önünde, gerçeği olanca açıklığıyla kavradı. O buraya ait değildi artık. Kovulmuştu. Batmış, uçurumun içine yuvarlanmıştı bir kez. Şık giysiler... hepsi bir zamanlardı. İş, hayat güvencesi... Hepsi bir zamanlardı. İlerleme, umut... hepsi bir zamanlardı. Sefalet bir leke, her yerde kuşkulanan bir insan olmak demektir." (Fallada, 2003: 311) Eve gittiğinde olup biteni Emma'ya anlatan Pinneberg, yaşadığı olayın etkisiyle

inanılmaz bir eziklik duygusuna kapılır ve ardından da çift, birbirlerine sarılarak öylece kalırlar.

SONUÇ

Hans Fallada, çalışmamızda incelediğimiz her iki romanında da kurguladığı tarihsel gerçekliği ele aldığı figürlerle ve olay örgüsü ile yansıtmıştır. Fallada'nın önemli romanlarından birisi olan ve otobiyografisinden izler taşıyan Ayyaş romanı, yazarın alkol bağımlılığı için tedavi gördüğü dönemini yansıtır. Figür ve yazar benzerliği açısından önemli veriler içeren roman, bu bağlamda sadece bireysel bir portre değil aynı zamanda dönemin Almanya'sının kötü ekonomik şartlarına da bir gönderme olarak kabul edilebilir. Saygın bir iş adamının bir ayyaşa dönüşmesi, romanda bireyi o duruma sürükleyen arka planlar ile aktararak verilmiş ve verilmek istenilen mesajın toplumsal yönü ön plana çıkarılmıştır. Hapishane ve sanatoryum da söz konusu dönemde Almanya'nın bireyi ezen baskıcı rolüne bir gönderme olarak görülebilir. Yani Erwin figürü her ne kadar bireysel görünse de aslında arka planda hem toplumsal hem de tarihsel bir dönemin temsilcisi olarak karşımıza çıkmıştır.

"Küçük Adam Ne Oldu Sana?" adlı romanda ise Pinneberg ve Emma figürü ile Almanya'nın sosyo-politik düzenine göndermede bulunan yazar, insanların aklıla mücadelesini ve hayatta kalma çabasını oldukça net bir biçimde kaleme almıştır. Romanda seçilen çift, sevgilerini her şeye rağmen yitirmeyen, birbirlerine sadık kalmayı başaran yönleri ile dikkat çekmiştir. Pinneberg ve Emma'nın yaşadığı zorluklar, söz konusu dönem insanları için oldukça tipik sorunlardır. Fallada da bu sorunlar içerisinde hayatta kalmaya çalışan insanların portresini Pinneberg ve Emma ile çizmeye çalışmış ve bu bağlamda da oldukça başarılı olmuştur.

Yazar, Nasyonal Sosyalist dönemin etiklerini üstü kapalı bir biçimde aktarmayı tercih eden yönü ile yaptıklarında bu durumu örneklerdir. Bu yüzden asıl verilmek istenilen mesaj, yan olaylar ile tamamlanarak aktarılır. Ama her ne olursa olsun romanların merkezinde değer kaybeden insan yer almaktadır. İncelediğimiz iki romanda da odak noktası insandır. Sosyal bir sınıfın temsilcileri olarak karşımıza çıkan Erwin ve Pinneberg figürleri ile yazar, dış dünyanın ve otoritenin baskısı altında ezilen insan modelini oldukça başarılı bir biçimde aktarmıştır. Her iki romanda çizilen küçük insan portresi, yazarın dönemde gözlemlediği sorunların hem kaynağının hem de sonucunun insana değer verilmemesi olduğunu net bir biçimde ortaya koymuştur.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.

Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Assig, D. ve Echter, D. (2012). *Ambition: Wie Große Karrieren Gelingen*. Frankfurt: Campus Verlag GmbH.
- Brylla W. (2018). Memoiren in Romanform. Zu Hans Falladas Gefängnistagebuch 1944, Uniwersytet Zielonogórski: Orbis Linguarum vol. 52.
- Fallada H. (1967). Wie ich Schriftsteller wurde. In: Fallada, Hans: Gesammelte Erzählungen. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, [Hervorhebung im Original]. In: *Wolfgang Brylla, Memoiren in Romanform. Zu Hans Falladas Gefängnistagebuch 1944*, Uniwersytet Zielonogórski: Orbis Linguarum vol. 52/2018.
- Fallada, H. (2003). *Küçük Adam Ne Oldu Sana?*, (Çev.: Senar Yıldız). İstanbul: Oda Yayınları, Umut Matbaacılık.
- Fallada, H. (2012). *Ayyaş*, (Çev.: Ahmet Arpad). İstanbul: Everest Yayınları.
- Gögebakan, T. (2001). *Heiner Müller'in Düz yazı Dünyası*, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Şahin Yılmaz, Z. (2017). *Uwe Timm'in "Morenga" Romanı Örneğinde Alman Edebiyatında Postkolonyalizm*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin Yılmaz, Z., (2021). *Hans Fallada'nın "Ayyaş" ve "Küçük Adam Ne Oldu Sana?" Adlı Romanlarında Toplumsal ve Bireysel Gerçeklik*. Fenomen Yayıncılık.
- Marbach, T. S. (Hrsg./Ed.), (Spielzeit 2018/2019). Hans Fallada Kleiner Mann – was nun?. *Rudolph Druck*, Heft 1.
- Schubarth, T. (2000). *Hans Fallada, - ein Schriftsteller der Weimarer Republik*, Germany: Facharbeit (Schule), Grin Verlag.
- Walther, P. (2018). *Hans Fallada Die Biographie*. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag.

Eskişehir’de Kültür Turizmi ve Kültür Ekonomisi Bağlamında Yükselen Değer: Nasreddin Hoca* **

Doç. Dr. Zülfikar Bayraktar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9515-5408>

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.11.2022

Kabul: 22.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Nasreddin Hoca
Eskişehir
Kültür Turizmi
Kültür Ekonomisi
Somut Olmayan Kültürel Miras

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Makalede kullanılan görseller Sivrihisar Belediyesi arşivinden; Prof. Dr. Erol Altınsapan, Prof. Dr. Mertol Tulum ve Prof. Dr. Mehmet Mahur Tulum’un kişisel arşivinden edinilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66488>

Öz

Tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik olarak kadim medeniyetlerin buluşma noktalarından biri de Eskişehir’dir. Birlikte yaşama ve birlikte üretme kültürünü dünden bugüne en iyi yoğuran, mayalayan ve şekillendiren bu şehrin sakinlerinin en kıymetli hemşehrilerinden ve temsilcilerinden biri de Nasreddin Hoca’dır. Somut olmayan kültürel mirasımız açısından büyük bir değere sahip Nasreddin Hoca ve Nasreddin Hoca tipi etrafında şekillenen fıkra geleneği tüm insanlık adına büyük bir kazançtır. Nasreddin Hoca bu yönüyle bizlerin sahip olduğu özel, özgün ve mukayeseli üstünlük taşıyan değerlerimizden biridir. Nasreddin Hoca, kültürel belleğimizin kuşaklar arası aktarımı ve güncellenerek yaşatılması bakımından büyük bir işleve sahiptir. Böylesi bir değere sahip olmak aynı zamanda bazı sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Özellikle Nasreddin Hocamızın başta temsil ettiği değerler bütününe doğru bir biçimde tanıtılması ve genç kuşağa aktarılması bu sorumlulukların başında gelmektedir. Yine böylesi kıymetli bir kültürel belleğin başta kültür turizmi ve kültür ekonomisi açısından sahip olduğu potansiyelin keşfedilmesi de yine sorumluluklarımızdan biridir. Nasreddin Hoca’nın mezar taşının Eskişehir’e bağlı Sivrihisar ilçesinde bulunması ve özellikle Sivrihisar Belediyesi’nin son dönem Nasreddin Hoca ekseninde düzenlemiş olduğu etkinlikleri uluslararası düzeye taşınması, bölgede kültür turizmi ve kültür ekonomisi bağlamında bir hareketliliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla da Nasreddin Hoca ana imgesine bağlı diğer alt imgelerin oluşturulması bu süreçte de hız kazanmıştır. Kanaatimiz odur ki, Eskişehir bölge algısı başta olmak üzere, şehrin kültür turizmi ve kültür ekonomisi noktasındaki rekabet gücünü artırmak, yerel ve bölgesel ekonomisine katkı sağlamak ve vizyoner bir bakış açısıyla somut olmayan kültürel mirasını geleceğe taşımak için Nasreddin Hoca üzerine yapılacak çalışmalar, Eskişehir açısından büyük bir öneme sahiptir. Makalede bu bağlamda, özellikle Eskişehir şehir imgesi başta olmak üzere, kültür turizmi ve kültür ekonomisi açısından Nasreddin Hoca’nın barındırdığı potansiyel ve fırsatlar konusu ele alınacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bayraktar, Z. (2022). Eskişehir’de Kültür Turizmi ve Kültür Ekonomisi Bağlamında Yükselen Değer: Nasreddin Hoca. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15 (92), 123-136.

*Uprising Value In The Context Of Culture Tourism And Culture Economy İn Eskişehir: Nasreddin Hodja**

Assoc. Prof. Dr. Zülfikar Bayraktar

Anadolu University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, Eskişehir –
TURKEY

Article History

Submitted: 20.11.2022

Accepted: 22.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Nasreddin Hodja

Eskişehir

Cultural Tourism

Cultural Economy

Intangible Cultural Heritage

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** The images used in the article are from the archive of Sivrihisar Municipality; prof. Dr. Erol Altinsapan, Prof. Dr. Mertol Tulum and Prof. Dr. Obtained from the personal archive of Mehmet Mahur Tulum.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66488>

Abstract

Eskişehir is one of the meeting places of many ancient civilizations in the context of history, culture, sociology, and economy. One of the most important representatives of the residents of this city, that honors living and producing together, is Nasreddin Hodja. Nasreddin Hodja, who is a crucial element for our intangible cultural heritage, and the culture of anecdotes that shape around Nasreddin Hodja is a benefit for all humanity. In this way, he is one of our values that is original, distinctive, and comparative. As a figure, he is a carrier of cultural memory through generations. Having such a value brings some responsibilities. Especially carrying this value to the next generations and promoting it appropriately is severely critical. Additionally, exploring the value of such an asset in the context of cultural memory and cultural tourism is one of our responsibilities. The fact that the gravestone of Nasreddin Hodja is in the Sivrihisar, a part of Eskişehir, and Nasreddin Hodja Events at the international level that is organized by the City Hall of Sivrihisar laid a foundation to be more active in this topic. Therefore, the emergence of sub-symbols related to Nasreddin Hodja has accelerated during this process. In our opinion, studies on Nasreddin Hodja, in order to increase the competitiveness of the city in terms of cultural tourism and cultural economy, contribute to the local and regional economy and to carry the intangible cultural heritage to the future with a visionary perspective, have a great importance for Eskişehir. In this study, the potential and opportunities that Nasreddin Hodja has in cultural tourism and economy will be examined, especially as an Eskişehir's City symbol.

GİRİŞ

Nasreddin Hoca ve bu fıkra tipi etrafında kurgulanmış anlatı geleneği, başta Türk dünyası ve tüm insanlık için büyük bir kültürel hazine niteliğindedir. İnsanlığı ilgilendiren temel ortak mesele ve konuların ele alındığı bu yaratmalar, ortaya koyduğu çözüm pratikliği ile eşine az rastlanır bir işleve sahiptir. Yine en zor meselelerin bile kırıp dökmeden ve hoşgörü atmosferinde çözüme kavuşturulması, bu yaratmaları özel ve benzersiz kılan özelliklerden biridir. Nasreddin Hoca ve Nasreddin Hoca fıkra anlatı geleneği bu yönüyle bizlerin sahip olduğu özel, özgün ve mukayeseli üstünlük taşıyan değerlerimizden biridir. Böylesi bir değere sahip olmak elbette beraberinde birçok sorumluluğu da getirmektedir. Nasreddin Hoca kültürel belleğini korumak, güncellemek, gelecek kuşaklara aktarmak kadar bu değerın tanıtımını yapmak da bizlerin sorumluluk alanı içerisinde yer almaktadır. Özellikle her şeyin tekdüzeleştiği ve güçlü olanın etkisini daha baskın bir biçimde hissettirerek diğerleri üzerinde tahakküm kurduğu günümüz koşullarında yerel, özgün ve değerli olanı korumak ve farkındalığına vurgu yapmak büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada Nasreddin Hoca kültürel belleği hem yerel hem ulusal hem de evrensel dokusuyla başta kültür turizmi ve kültür ekonomisi bağlamında üzerinde durulması gereken önemli bir çalışma sahasıdır.

Yakın dönemde Nasreddin Hoca'nın mezar taşının Sivrihisar'da bulunması ve Sivrihisar Belediyesi'nin Nasreddin Hoca kültürel belleğini uluslararası festivallerle daha etkili bir biçimde tanıtması bölgeye olan ilgiyi arttırmıştır. Sivrihisar'a ve dolaylı olarak da Eskişehir'e gelen yerli ve yabancı turistler için Nasreddin Hoca kültürel belleği çerçevesindeki oluşturulacak her imge başta kültür, turizm ve ekonomik açıdan büyük bir değere sahiptir. Eskişehir için Nasreddin Hoca, kültür turizmi ve kültür ekonomisi bağlamında değerlendirildiğinde doğal bir imgedir. Nasreddin Hoca doğal imgesinden yeni alt imgeler yaratılması, tasarlanması ve tanıtılması çalışmaları, doğal imgenin markalaşmasına ve değer kazanmasına katkı sunacaktır. Bu noktada özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Eskişehir Valiliği başta olmak üzere, Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Eskişehir Ticaret Odası ve Sivil Toplum Kuruluşları Nasreddin Hoca ile ilgili yapılacak olan çalışmalara katkı sunacak paydaşlardır. Yürütülecek çalışmaların merkezi olarak koordinasyonu ve tüm ayrıntılarıyla belli bir takvim çerçevesinde planlanması büyük bir öneme sahiptir. Kültürle alakalı konuların bir yönüyle yatırım ve istihdam alanı olarak değerlendirilmesi artık bir zorunluluktur. Dolayısıyla kültürün yönetsel ve ekonomik bir alan olduğu gerçeği göz önüne alındığında, kültür turizmi ve kültür ekonomisi konularının bütüncül ve stratejik bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği gerçeği dikkatlerden kaçmamalıdır.

1. Eskişehir ve Nasreddin Hoca Kültürel Belleği

Tarihi kaynaklarda ve rivayetlerde belirtildiği üzere Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'a bağlı Hortu Köyünde doğması (Gölpınarlı, 1996: 10), Hortu'daki evinin müze olarak kullanılması, kendisinin mezar taşının ve kızının mezarının Sivrihisar'da bulunması, Nasreddin Hoca Kültür Evi ve Nasreddin Hoca Anıt Parkı'nın Sivrihisar'da hizmete açılması, yine Sivrihisar'da Uluslararası Nasreddin Hoca Kültür ve Sanat Festivallerinin kutlanmaya başlanması Sivrihisar başta olmak üzere Eskişehir'e özellikle kültür turizmi noktasında olan ilgiyi son dönem daha da arttırmıştır. Nasreddin Hoca kültürel belleğinin Sivrihisar ve dolayısıyla Eskişehir'de farklı bağlamlarda yeniden canlandırılması çalışmaları bölgenin kültürel ve ekonomik olarak gelişmesine imkân sunmuştur. Sivrihisar Belediyesi'nin öncülük ettiği bu çalışmalar, Nasreddin Hoca doğal imgesi altında yeni alt imgelerin oluşturulmasına ortam hazırlamıştır.

1.1. Nasreddin Hoca’nın Evi

Nasreddin Hoca’nın doğup büyüdüğü ev Sivrihisar’a bağlı Hortu köyündedir. Bugün bu ev müze olarak kullanılmaktadır. Sivrihisar’a gelen ziyaretçiler genel olarak Nasreddin Hoca’nın doğup büyüdüğü bu evi ziyaret etmektedir. Sivrihisar Belediyesi tarafından düzenlenmiş ve Sivrihisar’da bulunan bir de Nasreddin Hoca Evi vardır. Bu ev de bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin uğrak yerlerinden biridir.

Fotoğraf 1 *Nasreddin Hoca’nın Doğduğu Hortu Köyü*

Fotoğraf 2 *Nasreddin Hoca’nın Hortu Köyünde Doğduğu Ev*

1.2. Nasreddin Hoca’nın Mezar Taşı

Nasreddin Hoca’nın Sivrihisar’da bir kültürel bellek olarak anılmasındaki belki de en önemli dönüm noktası kendine ait mezar taşının bulunmasıyla başlamaktadır. Sivrihisar Ulu Camii avlusunda yapılan restorasyon çalışmalarında, Ulu Camii Kütüphanesi’nde muhafaza altına alınan taş mezar sandukanının önceleri Nasreddin Hoca’nın oğlu Ömer’e ait olduğu düşünülmüştür. Prof. Dr. Erol Altınsapan’ın konu üzerine eğilmesi ve yönlendirmesiyle akabinde taş sandukanının Prof. Dr. Mehmet Mahur Tulum’un bilimsel incelemeleri ve filolojik çalışmaları sonucunda üzerindeki yazılardan sandukanının Nasreddin Hoca’ya ait olduğu anlaşılmıştır. Bu durum ilmi olarak büyük bir keşif olmakla birlikte Nasreddin Hoca ile alakalı araştırmaların tarihi manada dönüm noktası olmuştur.

Fotoğraf 3 *Prof. Dr. Erol Altınsapan Nasreddin Hoca’nın Kızının Mezarının Kurtarma Kazısı Başkanı*

Fotoğraf 4 *Prof. Dr. Mehmet Mahur Tulum’un Bilimsel İncelemeleri ve Filolojik Çalışmaları Sonucunda Üzerindeki Yazılardan Sandukanın Nasreddin Hoca’ya Ait Olduğu Anlaşılmıştır. Bu keşif 16.05.2013 tarihinde Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi’nde düzenlenen bir konferansta kamuoyuna duyurulmuştur.*

Fotoğraf 5 *Sâhibu Hâze'l-Kabru El-Muhtâc İlä Rahmeti'llâh*
«İşbu Kabir İyesi Allah'ın Rahmetine Muhtaç Olan»
Mehmet Mahur Tulum

Fotoğraf 6 *Nasrüddin Hôca Ns...- İbni Şemsüddin Baba*
«Şemsettin Baba Oğlu Nasrettin Hoca Ns...- 'Dır»
Mehmet Mahur Tulum

Şekil 7 *Nasreddin Hoca'nın Mezar Taşı Sivrihisar Belediyesi Binasında Muhafaza Edilmektedir*

Şekil 8 *Nasreddin Hoca'ya Ait Sandukadan Bir Kare*

Şekil 9 *Nasreddin Hoca'ya Ait Sandukadan Bir Kare*

Şekil 10 *Nasreddin Hoca'ya Ait Sandukadan Bir Kare*

Şekil 11 *Nasreddin Hoca'ya Ait Sandukadan Bir Kare*

1.3. Nasreddin Hoca'nın Kızı Hatun'un Mezarı ve Mezar Taşı

2003 yılında Prof. Dr. Erol Altınsapan'ın bilimsel başkanlığında yürütülen ve Sivrihisar'da Seydiler Hamamı güney duvarı bitişiğinde yapılan kazıda, Nasreddin Hoca'nın kızı Fatma Hatun'un daha önce mezar taşının (Taşın orijinali 1965 yılında Akşehir'e nakledilmiş fakat kitabe taşınma sırasında üç parçaya bölünmüştür. Kitabeyi en son inceleyen Prof. Dr. Mehmet Mahur Tulum, filolojik incelemeler neticesinde taşın tamamını doğru bir biçimde okumuştur) bulunduğu yerin altında bu sefer kızı Fatma Hatun'a ait kemikleri bulunmuştur (Altınsapan, 2005: 73-80; Altınsapan, 2005: 10-16).

Fotoğraf 12 *Nasreddin Hoca'nın Kızı Fatma Hatun'un Mezarındaki Kemikleri*

129

Şekil 13 *Nasreddin Hoca'nın Kızı Hatun'un Mezarı*

Fotoğraf 14 Nasreddin Hoca’nın Kızı Fatma Hatun’a Ait Mezar Taşı

Fotoğraf 15 Nasreddin Hoca’nın Kızı Fatma Hatun’un Kazı Sonucunda Bulunan Kemiklerinin Anıt Mezara Defni

الله باقى
خاتون بنت
خواجه نصر الدين نصرت
تغمدهما الله بغيرانه
و اسكنهما الله تعالى فى جنانه
سنه و عشرين و سبعة ماه

Allah Bâkî
Hatun Binti
Hoca Nasrüddin Nusrat
Tegammedehümâ'llâhü bi'gufrânihi
ve eskenehümâ'llâhü te'âlâ fî cinânihi
sitte ve 'iştirin ve seb'a mi'e

Sonsuz olan Tanrı'dır.
Hoca Nasreddin Nusrat
kızı Hatun
Tanrı her ikisinin günahlarını yarılgamasıyla örtürsün,
Yüce Tanrı her ikisini de Uçmaklarında oturtusun.
Sene: 726 (Hicri) = 1326 (Miladi)

Şekil 1 Mehmet Mahur Tulum'un ilmi ve filolojik okumaları sonucu şunları ifade etmek mümkündür: "Nasreddin Hoca'nın Kızının Adı Kırık Olan Mezar Taşında Hatun Olarak Okunabülmüştür. Nasreddin Hoca'nın Tam Adı Nasrüddin Hoca Nusrad'tır. Hocanın Aduna Dâhil Olan Nusrat, Kızının Taşında Tanıklanır. Hoca'nın Taş Sandukasında Kırık Olan Yerde de Nusrat Yazar. Hoca'nın Babasının Adı Şemsüddin Baba'dır".

ilgili ülkeyle alakalı başta ekonomik gelir ve tanınırlık noktasında büyük bir avantaja dönüşmektedir.

Kültür turizmi ve kültür ekonomisinin yaratım, üretim ve yönetim aşamaları profesyoneller tarafından gerçekleştirilmesi gereken bir süreçtir. Sunulan hizmet başta olmak üzere, ortaya konan kültürel imgenin ne vaat ettiği, hangi deneyimi yaşattığı, etkisi, ekonomik karşılığı, sürdürülebilirliği, özgünlüğü ve daha birçok yönü üzerinde dikkatle çalışılması gereken hususiyetlerden bazılarıdır. Burada özellikle rekabet edebilme kabiliyetini gösterebilen imgeler ön plana çıkmakta ve daha da değerli hale gelmektedir. Kültür sektöründe özellikle yaratıcılık, farklılık, özgünlük ve markalaşma rekabet edebilmenin en önemli şartlarından biri olarak görülmektedir. Bu noktada markalaşma ve tescil çalışmaları aynı zamanda üzerinde çalışılan imgenin de ulusal ve uluslararası niteliğini, mukayeseli üstünlük değerini ve standartlarını belirlemek için izlenen yol ve yöntemlerden biridir. Kültür turizmi ve kültür ekonomisi noktasındaki bu çalışmalar her şeyden öte ilgili ülkeyle ilgili algıyı da etkilemektedir. Mesela bugün bir İsveç çakısı, İsveç marka saatler ya da İsveç çikolatası sadece sıradan ürünler değildir. Bu ürünler, İsveç’in güvenilirliğinin, kalitesinin, ortaya koyduğu ürünün marka değerini ifade etmektedir. İtalyan peyniri, pizzası ve makarnası da İtalya için marka değeri olan ürünlerdir. Bugün İtalya’ya gidildiğinde ya da başka bir ülkede İtalyan marka bu ürünler görüldüğünde hiç tereddüt etmeden bu ürünler satın alır ve gönül rahatlığıyla kullanılır. Bu ürünlerin yaratım, üretim ve yönetim süreçleri profesyoneller tarafından yönetildiği için bu ürünler sadece sıradan tüketim malzemesi değildir. Bunlar aynı zamanda ilgili ülkeyi temsil eden en değerli kültürel imgelerden biridir.

Yerel, ulusal ve uluslararası ölçekteki en değerli kültürel imge yaratmalarımızdan da biri Nasreddin Hoca ve Nasreddin Hoca fıkrası anlatı geleneğidir. Yüzyıllar boyu yaşaya gelen ve insanlık adına büyük değere sahip bu somut olmayan kültürel miras değerimiz sözlü, yazılı ve dijital kültür ortamlarında yaşatılmakta ve aktarımı yapılmaktadır. Nasreddin Hoca doğal imgesi ve bu imgeden tasarım ve inovatif bakış açısı yoluyla oluşturulacak diğer alt imgeler kültür turizmi ve kültür ekonomisi açısından büyük bir fırsat ve potansiyel havuzu olarak görülmelidir. Özellikle kültür turizmi ve kültür ekonomisi alanında çalışan profesyoneller, girişimciler ve akademisyenler açısından Nasreddin Hoca kültürel belleği üzerine yapılacak projelerin büyük bir ekonomik değeri kendinde barındırdığı ve bu projelerin geleneksel kültürümüzün tanıtımına katkı sunacağı dikkatlerden kaçmamalıdır. Bugün çizgi film, animasyon, sinema, basın yayın, kitap, dijital içerikler, internet, tiyatro, opera, resim, karikatür, müzik, hediyelik eşya, gastronomi ve daha birçok alanda Nasreddin Hoca ile alakalı alt imge çalışmalarının kültür turizmi ve kültür ekonomisi boyutuyla stratejik bir plan dahilinde çalışılması gerekmektedir. Ülkelerin kültürel bağlamda doğal imgelere sahip olmadıkları ve bu boşluğu fakelore yaratmalarıyla doldurmaya çalıştığı bir dönemde bizlerin Nasreddin Hoca gibi bir değerimizi görmezden gelmemiz ülkemiz adına üzüntü verici bir durumdur. Özellikle bugün Sivrihisar ve Eskişehir’e gelen yerli ve yabancı turistlerin Nasreddin Hoca ile alakalı herhangi bir kültürel faaliyeti ya da imgeyi (Sivrihisar Uluslararası Nasreddin Hoca Kültür ve Sanat Festivali hariç) deneyimlememesi bu konudaki çalışmaların yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Nasreddin Hoca’yı sempozyum ve diğer bilimsel etkinliklerle anmak ve anlamaya çalışmak elbette ki çok kıymetli çalışmalardır. Fakat geleneğin ve kültürel imgelerin değişip dönüştüğü ve farklı formlarda yaşam alanı bulduğu günümüz dünyasında Nasreddin Hoca’yı doğru anlatıp doğru aktarmak için disiplinlerarası bakış açısıyla yeni yöntemler geliştirmek gerekmektedir.

3. Nasreddin Hoca Kültürel İmgelerinin Tasarlanması

Kültürün yönetsel ve ekonomik bir alan olduğu gerçeği göz önüne alındığında, kültür turizmi ve kültür ekonomisi konularının bütüncül ve stratejik bir bakış açısıyla ele alınması bir zorunluluktur. Başta kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek Nasreddin Hoca ile alakalı alt imge çalışmaları noktasında bir eylem planı hazırlanmalıdır. Yazımızda da ifade olunduğu üzere kültür turizmi ve kültür ekonomisi noktasında Nasreddin Hoca doğal imgesinin barındırdığı ve ifade ettiği potansiyelin profesyonellerce çalışılması ve yeni alt imgelerin oluşturulması başta Sivrihisar, Eskişehir ve ülkemiz adına büyük bir kazanç olacaktır. Bunun için konuyla ilgili çalışmaların hem tümünden gelim hem de tüme varım şeklinde iki sac ayağı şeklinde planlanması büyük öneme sahiptir. Başta Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Eskişehir Valiliği, Sivrihisar Belediyesi, Eskişehir’de bulunan diğer yerel yönetimler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının paydaşı olduğu bir eylem planının hazırlanması bu alanda yapılacak işlerin bütüncül ve stratejik bir bakış açısıyla planlanmasını kolaylaştıracaktır.

Öncelikli olarak bölgede bulunan Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Eskişehir Teknik Üniversitesi Nasreddin Hoca kültürel belleğiyle alakalı yapılacak akademik ve bilimsel çalışmalar noktasında bir stratejik eylem planı ortaya koymalıdır. Konuyla ilgili yapılacak ulusal ve uluslararası sempozyum, konferans, çalıştay, bilimsel araştırmalar, yüksek ve doktora tezleri disiplinlerarası bir bakış açısıyla kültür turizmi ve kültür ekonomisi başlıkları altında yeniden şekillendirilmelidir. İlgili üniversitelerin en azından birinde Nasreddin Hoca Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin kurulması ve bu merkez çatısı altında Nasreddin Hoca ihtisas kütüphanesinin oluşturulması ve yapılacak bilimsel araştırmaların planlanması sağlanmalıdır. Yine bu merkez çatısı altında Nasreddin Hoca ile alakalı yerel, ulusal ve uluslararası tanıtım, bilimsel etkinlikler, festivaller, şenlikler ve diğer faaliyetler organize edilmelidir. İlgili üniversitelerin turizm, işletme ve güzel sanatlar fakülteleri de sürecin parçası haline getirilmelidir. Fakültelerin ya da ilgili birimlerin kendi çalışma alanlarıyla Nasreddin Hoca alt kültürel imgelerini yaratabilecekleri alanların oluşturulması sağlanmalıdır. Mesela gastronomi noktasında turizm fakülteleri Nasreddin Hoca adına hazırlanacak bir tadıma öncülük edebilmeli, eğitim fakülteleri Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili yeni kitap ve dijital içerikler hazırlayabilmeli, halkbilim merkezleri Nasreddin Hoca ile alakalı somut olmayan kültürel miras çalışmalarına öncülük yapabilmeli ve dans gösterileri hazırlayabilmeli, konservatuar bünyesinde Nasreddin Hoca müzikali ya da müzikleri tasarlanabilmeli ya da Nasreddin Hoca imgesi çerçevesinde güzel sanatlar fakültesi bünyesinde bulunan animasyon bölümü çizgi film ve animasyon çalışmalarına katkı sunabilmelidir.

Sürece katkısı olabilecek en önemli paydaşlardan biri de yerel yönetimlerdir. Sivrihisar Belediyesi başta olmak üzere diğer merkez yerel yönetimlerle yapılacak ortak hareket eylem planının oluşturulması konuya bütüncül bakabilmek ve bütüncül yönetebilmek noktasında önem arz etmektedir. Turistlerin en fazla uğrak yeri olan destinasyonların (Sivrihisar ilçesi ve Odunpazarı evlerinin bulunduğu bölge) Nasreddin Hoca kültürel mirasını ve imgesini yansıtabilecek biçimde yeniden şekillendirilmesi, park ve bahçelerin Nasreddin Hoca fıkraları bağlamında tematik olarak tasarlanması, Eskişehir’e gelen yerli ve yabancı turistlerin Sivrihisar’a ve Hortu’yu ziyaret etmesi için yeni konseptlerin oluşturulması, Nasreddin Hoca takı, tasarım ve hediyelik eşya ile alakalı ilgili esnaf ve girişimcinin yönlendirilmesi, Nasreddin Hoca ekseninde yöresel gastronomi tadımlarının oluşturulması, Nasreddin Hoca fıkraları çerçevesinde dizayn edilmiş müzelerin açılması, çocuklar ve gençler için okumaya ve araştırmaya teşvik edici Nasreddin Hoca kütüphanelerinin kurulması, Nasreddin Hoca adını taşıyan spor ve kültür merkezlerinin açılması ve benzeri çalışmaların yerel yönetimlerin girişimleriyle yapılması sürecin sağlıklı bir biçimde yönetilmesi ve yürütülmesi açısından

önemlidir. Eskişehir Valiliği, Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü ve Eskişehir Ticaret Odası burada yapılması önerisinde bulunulan çalışmaların koordinasyon, teşvik, destek, yatırım ve istihdamı noktasında öncü olmalıdır.

Hemşehricilik ya da kültür üzerine faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları özellikle geleneksel kültür ve kimliğin korunması, yaşatılması ve aktarılması noktasında önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Eskişehir’de bulunan ve bu kapsamda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, Eskişehir şehir imgesiyle ilgili algının oluşmasında ve Eskişehirliilerin kendilerini nasıl ifade edip ne şekilde tanımladıkları noktasında sorumluluk sahibidirler. Özellikle yapılan etkinliklerde ve tanıtım faaliyetlerinde kendilerini hangi kimlik ve kültürel bellek öğeleri üzerinden ifade ettikleri, geçmişleri ve temsil ettikleri gelenekleri hakkında ipucu vermektedir. Eskişehir’de şehir imgesi noktasında genel olarak Yunus Emre ön plana çıkmakta ve yapılan kültürel faaliyetler bu imge etrafında toplanmaktadır. Sivrihisar’da yapılan kültürel faaliyetler hariç tutulacak olursa, Nasreddin Hoca’nın bir şehir imgesi olarak geri planda olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktada özellikle sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili paydaşların Nasreddin Hoca kültürel belleğinin özellikle Eskişehir şehir imgesi olarak ön plana çıkması noktasında stratejik bir iletişim dili kullanması gerekmektedir. Nasıl ki Eskişehir dendiğinde ilk akla Yunus Emre geliyorsa, yine aynı şekilde akla Nasreddin Hoca gelmeli ve “Eskişehir” kelimesi zihinlerde “Nasreddin Hoca” kelimesini çağrıştırmalıdır. Bunun için de yapılacak tanıtım faaliyetleri başta olmak üzere, ilgili sivil toplum kuruluşlarının kendilerini tanımlarken kullandıkları iletişim dilini doğru seçmeleri gerekmektedir. Nasreddin Hoca kültürel belleğinin tanıtılması ve bu bellek bağlamında oluşturulacak turizm faaliyetlerini yürütecek sivil toplum kuruluşlarının da Eskişehir Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü ile koordineli bir biçimde çalışması ve faaliyetlerini yine yukarıda da ifade edildiği gibi belli bir iletişim stratejisi üzerinden yürütmeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Kültür yönetsel ve ekonomik bir alan olmasının yanı sıra, tüm dünyada kültür endüstrileri önemli bir yatırım ve istihdam alanı haline gelmiştir (Özdemir, 2012: 9-11). Özellikle bunu erken dönem fark eden batılı ülkeler yaptıkları çalışmalar ve yatırımlarla büyük bir gelir kaynağı elde etmişlerdir. UNESCO, küreselleşme ve tektürleşme gibi olguların farklılıkları ve özgünlükleri ortadan kaldıracığı kaygısıyla somut olmayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi yaklaşımını benimseyerek bu doğrultuda sözleşmeler hazırlamıştır (Özdemir, 2012: 108). Bu sözleşmeye ortak olan ülkeler yerel, yöresel, kentsel, ulusal ve insanlık için değer atfeden kıymetlerin korunması ve geliştirilmesi noktasındaki kültürel bellek faaliyetlerini ön planda tutmuşlardır. Aynı zamanda yerelin ve ulusalın kendi bağlamlarında korunması ve kültürel ifade çeşitliliği bakımından bu çalışmalar büyük bir öneme sahiptir. (Oğuz, 2009: 12). Bu anlayışla birlikte tüm dünyada kültürün korunması, yaşatılması ve aktarılması özellikleri yanı sıra ekonomik ve turizm yönü daha hızlı biçimde keşfedilmiştir. Bu durum ülkelerin kendileriyle alakalı kültürel bellek ve imge çalışmalarına öncelik vermesine zemin oluşturmuştur. Bugün dünyada kültür ekonomisi başta olmak üzere kültür turizmi noktasında gelişmişlik gösteren tüm ülkeler, kültürel bellek ve imge çalışmalarını önceleyen ülkeler olmuşlardır. Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere, Amerika, Japonya gibi daha birçok ülke kendi somut olmayan kültürel bellek potansiyelini keşfederek bu türden çalışmaların merkezi konumuna gelmişlerdir.

Somut olmayan kültürel mirasımız içerisinde büyük bir öneme sahip olan ve kültür ekonomisi ve kültür turizmi açısından büyük bir potansiyeli içerisinde barındıran Nasreddin Hoca kültürel belleğinin başta halkbilimciler, ekonomistler, turizmciler, girişimciler ve profesyoneller tarafından vizyoner bir bakış açısıyla değerlendirilmesi başta Eskişehir ve ülkemiz adına büyük bir öneme sahiptir. Kültürel unsurların yatırım ve istihdam sahası olarak daha çok değerli hale geldiği günümüz şartlarında bu alanda yapılacak olan çalışmaların bütüncül ve stratejik bir bakış açısıyla ele alınması

gerekmektedir. Sürdürülebilir kültür ekonomisi ve kültür turizmi çalışmaları çeşitli kamu kuruluşları, özel kuruluşlar, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin iş birliği ile gerçekleştirilebilir. Bu iş birliğinde kamu kuruluşları yönlendirici ve programlayıcı, özel kuruluşlar destekleyici, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler ise uygulayıcı olabilirler (Ekici, 2011: 142). Bu yüzden konuyla ilgili tüm paydaşların bir araya gelerek konuya daha profesyonel bir bakış açısı kazandırıp bir eylem planı hazırlaması Sivrihisar başta olmak üzere, Eskişehir ve ülkemize ekonomi, turizm, istihdam, tanıtım, eğitim, sosyal ve daha birçok alanda yeni fırsatlar sunacaktır. Ayrıca Eskişehir'deki bir üniversite bünyesinde Nasreddin Hoca Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin ve yine Ankara merkezli bir Nasreddin Hoca Enstitüsü'nün açılması bu alandaki çalışmaların taçlandırılması noktasında güzel bir girişim olacaktır.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul beyanı (izni) gerekmemektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Altınsapan, E. (2005). Eskişehir Sivrihisar’da Nasreddin Hoca’nın Kızı Fatma Hatun’un Mezarının Kurtarma Kazısı. (Haz. K. Olşen, H. Dönmez ve A. Özme). VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildiri Kitabı, (26-28 Nisan 2004/Sakarya) İçinde (s. 10-16). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Altınsapan, E. (2005). Eskişehir Sivrihisar’da Nasreddin Hoca’nın Kızı Fatma Hatun’un Mezar Kazısı. 26. Kazı Sonuçları Toplantısı, (2. Cilt), (24-28 Mayıs 2004 Konya) İçinde (s. 73-80). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ekici, M. (2011). *Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1996). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Oğuz, M. Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği. *Milli Folklor*, 21(82), 6-12.
- Özdemir, N. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi*. Ankara: Hacettepe Yayıncılık.

Tevfik Fikret'in "Ömr-i Muhayyel"i*

Dr. Öğr. Üyesi Ali Yıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0321-603X>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.09.2022

Kabul: 08.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Servet-i Fünûn

Tevfik Fikret

Ömr-i Muhayyel

Hayal-Hakikat

Kaçış

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64669>

Öz

Romantik edebiyatta, bilinen dünyanın uzağında bulunan mekânların tabii ve saf güzelliği en fazla ele alınan konular arasında yer almıştır. Batılı sanatçıların hayatın hakikatleri karşısında bunalıma kapılmaları ve büyük bir umutsuzluğa düşmeleri bu dokunulmamış mekânlara yönelmeleri sonucunu beraberinde getirmiştir. Hakikatte de Nerval ve Rimbaud gibi huzursuzlukları nedeniyle seyahatlere çıkan sanatçıların sayıları azımsanamayacak kadar fazladır. On dokuzuncu yüzyıl, modern hayatın çıkmazı içine giren sanatçılar için bir bunalım ve umutsuzluk çağı olmuştur. Bir kaçış hamlesi olarak mekân değişikliği, modern çağlarda Avrupalı sanatçıların en önemli özellikleri arasında yer almıştır. Servet-i Fünûncuların, eserlerinde bir tem olarak dile getirdikleri kaçış arzusunu hayata geçirmek amacıyla Yeni Zelanda'ya yerleşmeyi düşündükleri bilinen bir gerçektir. Dönemin sanatçıları arasında Aşiyân'ına çekilerek kaçış arzusunu kısmen gerçekleştiren Tevfik Fikret, "Ömr-i Muhayyel" şiirinde hayale kaçarak hayali bir mutluluğu dile getirmiştir. Beş bölümden meydana gelen bu şiirde, biçim ve içerik bakımından tam bir uyum vardır. Şiirin merkezini teşkil eden tem, "ömr-i muhayyel"dir. Şiirin ilk bölümü bu terkiplerle başlayıp son bulduğu gibi, son bölümü de bu terkiplerin biraz değiştirilmiş bir şekli olan "ömr-i hayali" terkipleriyle son bulur. Şiirde bu hayal edilen ömrün, nasıl bir ömür olduğu anlatılır. Bu çalışmada Servet-i Fünûn şiirindeki hayal-hakikat çatışmasının bir tezahürü olarak değerlendirilmesi gereken "Ömr-i Muhayyel" şiiri özellikle tematik yapısı itibarıyla incelenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldız, A. (2022). Tevfik Fikret'in "Ömr-i Muhayyel"i. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 137-144.

Tevfik Fikret's "Ömr-i Muhayyel" ***

Asst. Prof. Dr. Ali Yıldız

Yildiz Technical University, Faculty of Art and Sciences, Department of Turkish Language and Literature,
Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 19.09.2022

Accepted: 08.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Servet-i Fünûn

Tevfik Fikret

Ömr-i Muhayyel

Dream-Truth

Escape

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64669>

Abstract

In Romantic literature, the natural and pure beauty of places far away from the known world has been among the most discussed subjects. The fact that Western artists were overwhelmed by the realities of life and fell into great despair led them to turn to these untouched places. In fact, the number of artists like Nerval and Rimbaud who traveled due to their restlessness is considerable. The nineteenth century was an age of depression and despair for artists caught in the predicament of modern life. Change of location as a means of escape was one of the most important characteristics of European artists in modern times. It is a well-known fact that the Servet-i Fünûn artists considered settling in New Zealand in order to realize their desire to escape, which they expressed as a theme in their works. Tevfik Fikret, who partially realized his desire to escape by retreating to Aşyan among the artists of the period, expressed an imaginary happiness by escaping to the dream in his poem "Ömr-i Muhayyel". In this poem, which consists of five sections, there is complete harmony in terms of form and content. The theme that constitutes the centre of the poem is "ömr-i muhayyel". Just as the first part of the poem begins and ends with this phrase, the last part ends with the phrase "ömr-i hayalî", its slightly modified form. The poem describes what kind of life the imagined life is. In this study, the poem "Ömr-i Muhayyel", which should be considered as a manifestation of the dream-truth conflict in Servet-i Fünûn poetry, is analyzed especially in terms of its thematic structure.

GİRİŞ

Hayal ile hakikat arasındaki çatışma ve bu çatışmanın verdiği kötümserlik, hakikatten hayale kaçmak, Servet-i Fünûn şair ve yazarlarını birleştiren ortak eğilimlerdir. (Okay, 2005: 138) Servet-i Fünûncuların, eserlerinde bir tem olarak dile getirdikleri kaçış arzusunu tahakkuk ettirmek için, Yeni Zelanda'ya yerleşmeyi ciddi ciddi düşündüklerini biliyoruz. Bu düşünce akamete uğrayınca Hüseyin Kazım Kadri'nin Manisa'daki çiftliğine kanaat etmişler, fakat Tevfik Fikret'in vazgeçmesi sebebiyle oraya da yerleşmemişlerdir. (Yalçın, 1935: 125-126)

Niçin Yeni Zelanda veya Manisa'da bir çiftlik? Yerleşilmesi düşünülen bu iki mekânın ortak özelliği, büyük şehirlerden uzak ve tabiatla iç içe olmalarıdır. Bundan, şehir hayatını bunaltıcı bulan Servet-i Fünûncuların, tabii bir ortamda yaşamak istedikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Fakat bu isteğin, bir özenti olup olmadığı, sahici temellere dayanıp dayanmadığı tartışılabilir.

Bilinen dünyadan uzakta, bilinmeyen veya az bilinen mekânlar ve bu mekânlarda tabii hayatın dokunulmamış ve bozulmamış saf güzelliği; romantik edebiyat dâhilinde çokça işlenmiştir. Batılı sanatçı ve yazarın, mevcut hayat karşısında yılgınlığa ve bunalıma kapılması, bu tür mekânlara yönelmesi sonucuna yol açmıştır. Yazmakla yetinmeyip Nerval, Rimbaud gibi huzursuzluk içinde çeşitli seyahatlere çıkanlar da az değildir. Mekân değişikliği, modern çağlarda Avrupalı sanatçının önemli bir özelliğidir.

On dokuzuncu yüzyıl, büyük umutların ve umutsuzlukların çağıdır. Modern hayatın çıkmazını fark eden sanatçılar, bunalımlarını eserlerinde dile getirerek bunu ifşa ederler. Bazıları delirmiş veya intihar etmiştir. Romantizmin iyimser santimentalizminin, sembolizmde kötümserliğe dönüşmesi de aynı sebebe dayanır.

Servet-i Fünûncuların kötümserliğinin ve kaçış arzusunun dışa vurumu, şekil itibariyle Batılı sanatçılarınkine benzer; fakat dayandığı temel başkadır. Onların derdi sanayileşmiş bir toplumda yaşamak değil; bilakis sanayileşmemiş, kapitalist olmayan, yani Batılı olmayan bir toplumda yaşıyor olmaktadır. Bu durumun büyük bir ironi oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Tevfik Fikret, Yeni Zelanda'ya veya Manisa'daki çiftliğe yerleşemese de Aşiyân'ına çekilerek, kaçış arzusunu kısmen de olsa gerçekleştirir. Esasen onun bu kaçışı, hayalinde vuku bulur ve hayaliyle var ettiği dünyada yine hayalen yaşayarak kendini ruhen iyileştirir. (Uşaklıgil, 1936: 57) *Rûbab-ı Şikeste*'de "Yeşil Yurd", "Bir Ân-ı Huzur", "Âşiyân-ı Dil" gibi şiirlerinde yer yer hem kaçış arzusunu hem de hayal ettiği mutluluğu anlatır. Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret'in böyle şiirlerini "Hayal Şiirleri" başlığı altında değerlendirir ve "bu cins şiirler arasında en güzel ve en mükemmelinin" ise "Ömr-i Muhayyel" olduğunu ifade eder. (Kaplan, 1986: 18)

"ÖMR-İ MUHAYYEL"İN ÖZELLİKLERİ

"Ömr-i Muhayyel", beş bölümden oluşan bir şiirdir. Birbirinin bir iki küçük farklılık dışında tekrarı mahiyetinde olan birinci ve beşinci bölümler beş, diğer bölümler ise dört mısradan müteşekildir. Şiirin kafiye düzeni şöyledir: abbacc, deed, fhfh, jkkj, abbakk. Şiirin nazım şeklinin, bu kafiye düzenine göre belirlendiği görülmektedir. Bilindiği gibi Tevfik Fikret ve diğer Servet-i Fünûn şairleri Türk şiirine ve Batı şiirine bağlı nazım şekillerinin yanı sıra kendi icad ettikleri yeni nazım şekillerini de kullanmışlardır. "Ömr-i Muhayyel" in de bunun bir örneği olduğunu söyleyebiliriz.

Esasta mısraların gruplandırılması ve kafiye düzeni dolayısıyla oluşan nazım şeklinin, şiirin içeriğine göre belirlenmesi veya şiirin içeriğiyle ilişkilendirilmesi, yine Tevfik Fikret'in diğer Servet-i Fünûn şairlerinin şiirlerinde gördüğümüz bir özelliktir. Başka şiirlerinde olduğu gibi "Ömr-i Muhayyel" de de şair, biçimle içerik arasındaki münasebeti ayrıntılı olarak düşünmüştür. "Ömr-i Muhayyel" de biçimle içerik arasındaki münasebetin biçimdeki tezahürünü şöyle açıklayabiliriz: Şiirin ilk bölümünün son bölümde bir terkip değişikliği dışında aynen tekrarlanması, ilk bölüm ile son bölümün beşer mısradan oluşması, şiirde

içeriğin bir çerçeve içine alındığını göstermektedir. Şiirin merkezindeki tem, şiirin ilk bölümünde ortaya konulmuş ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde ayrıntılı olarak işlenmiş ve son bölümde de başlangıçtaki ifadelerle dönülerek anlatım tamamlanmıştır. Şiirin merkezini oluşturan tem ömr-i muhayyel terkihiyle ifade edilmiştir. Hayal edilen hayat veya ömür... İlk bölümün ilk mısraı bu terkihiyle başladığı gibi son mısra da bu terkihten ibarettir. Son bölümde ise ömr-i muhayyelin küçük bir değişikliğe uğramasıyla ortaya çıkmış olan ömr-i hayali terkihi, ilk mısraın başında yer almakta ve yine son mısraı oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda şiirin de son mısraıdır.

Bir kere daha belirtelim: Şiir ömr-i muhayyel terkihiyle başlamakta, ilk bölüm bu terkihten ibaret bir mısra ile son bulmaktadır. Son bölüm de söz konusu terkihin biraz değişik bir şekli olan ömr-i hayali terkihiyle başlamakta ve bu terkihten ibaret mısra hem bölümün hem de şiirin son mısraı olmaktadır. Bu durumda hem bütün olarak şiir hem de şiirin birinci ve beşinci bölümleri bu terkihiyle çerçevesizdir. Terkihin tekrarlanması, tekrarın şiirin ve iki bölümün başında ve sonunda yapılması suretiyle şiirin temi vurgulandığı gibi şiirdeki ahenk de güçlendirilmiştir. Terkihteki küçük değişiklik, ifadeyi aynen tekrarlayarak anlatımda tekdüzeliğin önüne geçme isteğinden kaynaklanmış olmalıdır. Ömr-i muhayyel ile ömr-i hayali neredeyse eş anlamlı iki terkihtir. Fakat bu terkiplerden ilkinin ilk, ikincisinin son bölümde kullanılmış olması tesadüfi değildir. Hayal edilen ömür veya hayat anlamına gelen ömr-i muhayyelle şiirin ilk bölümünde yer verilmesi ile ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde bu hayal edilen hayatın nasıl bir hayat olduğunun anlatılması arasında bir uygunluk vardır. Şiirin sonunda anlatılan hayatın hayali bir hayat veya ömür olduğunun ifade edilmesi de anlamlıdır. Şair hayal edilen ömrü zikrettikten sonra onun nasıl hayal edildiğini anlatmakta ve bu ömrün hayali bir ömür olduğunu ifade ederek şiirini bitirmektedir.

Şiirin ilk bölümünde, ömr-i muhayyelin ne anlama geldiği tabiata dayalı imgelerle anlatılır:

"Bir ömr- muhayyel... Hani gülbünler içinde
Bir kuşçağzın ömr-i baharisi kadar hoş;
Bir ömr- muhayyel... Hani göllerde, yeşil, boş
Göllerde, o sâfiyet-i vecd-âver içinde
Bir dalgacığın ömrü kadar zâil ve muğfel
Bir ömr-i muhayyel!"

(Hayal edilen bir ömür... Hani bir kuşçağzın, bahara ait (bir mevsimlik), güller içinde geçen ömrü vardır ya; işte onun kadar hoştur. Hayal edilen bir ömür... Hani yeşil, boş göllerde bir dalgacığın, coşku getiren o safiyet içindeki ömür vardır ya; işte onun kadar geçici ve aldatılmış bir ömürdür.)

"Bir ömr-i muhayyel" terkibinden sonra üç nokta ile cümlelerin yarım bırakılması ve bunun üçüncü mısradaki da aynen tekrarlanması şairin çok beğendiği, sevdiği bir şeyden bahsettiğini gösterir. Bu bölümde iki isim cümlesi vardır. Tevfik Fikret'in cümlelerde yüklem olarak ismi daha fazla tercih etmesi, şiirindeki genel üslup özelliklerinden biridir. Bu şiirde, son bölümdeki cümle dışındaki bütün cümleler isim cümlesidir. Hayal edilen mutlu yaşantının neredeyse hiç fiil kullanılmadan anlatılması, şiirdeki anlatımın anlatılan içeriğe uygun bir nitelik taşıdığını gösterir. Böylece, mutluluğun, huzurun verdiği sükûnet ve durgunluk; isimlerin, isim cümlelerinin kullanılması yoluyla anlatım şeklinde de ifade edilmiştir.

İki cümlelerin ikisinde de ömr-i muhayyel, birer benzetme aracılığıyla anlatılır. Şair ömr-i muhayyeli önce bir kuşun ömrüne, sonra da bir dalgacığın ömrüne benzetir. Benzetilen unsurların her ikisinin de tabiatın canlı olmasına mukabil, dalga tabii bir olayı ifade eder; bu yüzden şiirde kişileştirilmiştir. Kuşun ve dalganın ortak özelliği ömürlerinin kısa olmasıdır. Kuş ve dalgadan; kelimeye küçüklüğün, güçsüzlüğün yanı sıra merhamet ve sevgi anlamı da katan "-cağz" ve "-cık" ekleriyle söz edilmesi dikkat çekmektedir. Böylece kuşçağzın ve dalgacığın hem varlıklarının küçüklüğü, ömürlerinin kısalığı hem de şairin onlara olan merhameti ve sevgisi anlatılmış olmaktadır. Şair, hoş, güzel olduğunu düşündüğü "kuşçağzın" ömrünün bahara ait olduğunu ve güller arasında geçtiğini anlatır.

Bahar ve güller, kuşçağzın ömrünü güzelleştiren unsurlardır. Zamanın ve mekânın özelliğini verirler. İsminden bahsedilmemekle birlikte, kuşçağzın bülbül olduğunu düşünebiliriz. Çünkü bülbül de nihayet bir kuşçağzdır ve güle ayrı bir düşkünlüğü vardır. Dalgacığın ise sadece ait olduğu mekân, yani

göller birtakım sıfatlarla anlatılır. Yeşil ve boş göllerin, coşku veren bir safiyeti vardır. Kuşçağzın ömrünün hoş, yani güzel olmasına mukabil; dalgacığın ömrü “zâil” ve “muğfel” dir; yani çok kısadır ve dalgacık bunun farkında bile değildir. O saflığın verdiği coşku içinde hemen yok olacağını hissetmemektedir. Bir aldanış hâlidir. Şairin bu aldanışı da hoş bulduğu anlaşılıyor. Dalga cismi itibariyle kuşa göre daha büyük, fakat ömrü, var oluş süresi daha kısadır. Kuş ise küçük varlığıyla bahar boyunca hayatını sürdürür. Fakat neticede onun ömrü de baharın ömrü kadardır.

Ömr-i muhayyelin kuşçağz ve dalgacığın ömrüne niçin benzetildiği üzerinde biraz durmalıyız. Anlaşıldığı kadarıyla şair, ömr-i muhayyelin, yani hayal edilen ideal ömrün, yaşantının; güzel ve coşkulu bir ömür, bir yaşantı olduğunu düşünmekte ve bu iki özelliği kuşçağzın ve dalgacığın ömürlerinde bulmaktadır. Kuşun ömrü bahar mevsiminde ve güzelliklerin arasında geçer. Bu güzel bir ömürdür. Şair onun bahardaki ömrünü söz konusu ederken; ömrünün kısalığına değinmez. Dalganın ömrü ise bir an sürer, fakat o içinde bulunduğu coşku veren safiyet sebebiyle bunun farkında bile değildir. Coşku içinde var olur ve yok olur. Ölüm endişesi taşımaz.

Bu bölümde şair ömr-i muhayyelin ne olduğunu, ne anlama geldiğini anlatırken kendi varlığından söz etmez. Fakat ikinci bölümden itibaren, kendi ömr-i muhayyelin anlatmaya başlar:

“Yalnız ikimiz, bir de o: Ma’bûde -i şî’rim;

Yalnız ikimiz bir de onun zıll-i cenâhu;

Hâkîlere başhşeylerek hâk-i siyâhu

Düşünde beyaz bir bulutun göklere âzim.”

(Yalnız ikimiz, bir de o: Şiirimin tanrıçası. Yalnız ikimiz ve bir de onun kanadının gölgesiyle birlikte; kara toprağı toprağa bağlı olanlara vererek beyaz bir bulutun düşünde, göklere gitmeye niyet edelim.)

“Yalnız ikimiz” derken kastedilen, şair ile sevgilisi olmalıdır. Bu ifadeye ilk iki mısraın da başında yer verilmesi yoluyla gerçekleştirilen vurguya dikkat etmek gerekir. Şair kendisi ile sevgilisi dışında kimseyi kabul etmediğini ve istemediğini bu vurguyla anlatmaktadır. Sen ve ben veya benzeri başka bir tabir yerine ikimiz tabirinin kullanılması, şair ile sevgilisi arasındaki birliğin beraberliğin bir göstergesidir. Şairin sevgilisi dışında yanında olmasını istediği bir varlık daha vardır: “Mabûde-i şî’ir”.

Mabûde-i şî’rin, Batı mitolojisinden alınmış bir kavram olduğu açıktır. Bu terkihi ilham perisi şeklinde anlamak mümkündür. Şiirde bu ilham perisinin kanatlarının gölgesinden bahsedilmesi de anlamlıdır; çünkü peri kanatları olan ve uçabilen bir varlıktır. Şairin, sevgilisini ve ilham perisini ne için söz konusu ettiği son iki mısradan anlatılır: Toprağı toprağa mensup olanlara vererek, beyaz bir bulutun düşünde göklere gitmek. Şair yanında sevgilisi de olduğu hâlde bunu yapmak istemekte, bu istek ve niyeti dile getirmektedir. Beyaz bulut, düşünden bahsedildiğine göre bir kuş gibi hayal edilmiştir. Şair ve sevgilisi beyaz bulutun düşünde ve ilham perisinin kanatları altında göklere doğru gideceklerdir. Bu hayalin metafizik hiçbir niteliği bulunmamaktadır. Şair sadece, dünyadan, içinde bulunduğu ve sıkıldığı hayattan uzaklaşma isteğini dile getirmektedir. Gökyüzü ralıteden kaçılan bir yer olarak hayalin uzandığı bir mekandır. Bu hâliyle hayal, “Süha ve Pervin” şiirinde Süha’nın hayaline benzemektedir.

Bir kuşa benzeyen beyaz bir bulutun düşünde ve ilham perisinin kanatları altında gökyüzüne doğru gitmeye karar vermek; kara toprağı, ona mensup olanlara bırakmayı gerektirmektedir. Toprağın siyah olarak nitelendirilmesi, şairin şiirde toprak tarafından temsil edilen reel dünyaya olan menfi bakışının bir sonucudur. Onu, ona mensup olanlara, yani onu arzu edenlere vermesi ise sevgilisi dışındaki diğer insanlarla kendisi arasında kesin bir ayrım yaptığı anlamına gelir. Reel dünya ve hayatın şair tarafından beğenilmediği açıktır. Yine belitirilmelidir ki bu beğenmeme ve yüz çevirme, dini veya metafizik bir sebebe dayanmamaktadır. Şiirde mavi gökyüzü ile siyah olarak nitelendirilen toprak arasında bir zıtlık vardır (Mai ve Siyah). Anlaşılabacağı üzere bu, hayal ile hakikat arasındaki zıtlığın bir karşılığıdır.

İkinci bölümde şairin hayalinin gökyüzünden geceye çevrildiğini görüyoruz. Bununla birlikte imge bütün olarak değiştirilmemiş, bilakis geliştirilmiştir:

“Her sahn-ı hakikatten uzak, herkese meçhûl;

Bir safvet-i ma’sûmenin âgûs-ı terinde,

Bir leyle-i aşkın müteenni seherinde
Yalnız ikimiz sayd-ı hayâlat ile meşgul"

(Her hakikat sahnnesinden uzak ve herkese gizli olarak, masum bir temizliğin taze kupaçında, bir aşk gecesinin, geçmekte acele etmeyen, uzayan seherinde; yalnız ikimiz hayalleri avlamakla meşgulüz.)

Önceki bölümde toprağın, realiteyi temsil etmesi üzerinde durmuştuk. Bu bölümde realiteden bir imge aracılığıyla değil, doğrudan bahsedildiğini görüyoruz. Her hakikat sahnnesinden uzak olmak, gerçeğin var olduğu her yerden uzak olmak demektir. Şair bu uzaklığı bir önceki bölümde sevgilisiyle birlikte gökyüzüne doğru yükselme hayaliyle dile getirmiştir. Burada ise gece imgesiyle söz konusu etmektedir. Gece bir aşk gecesidir. Çünkü şair, sevgilisiyle birlikte. Safvet-i masume terkibiyle anlatılan sevgilidir. Masume kelimesinin müennes olmasına da dikkat etmeliyiz. Bu terkibi, masum bir temizlik olarak çevirebiliriz. Kastedilen, hiç lekesi olmayan, saf bir temizliktir. Şair sevgilisini öyle görmekte ve gece vakti onunla birlikte olmayı hayal etmektedir. Vaktin gece olarak seçilmesi; realiteden kaçmak ve uzaklaşmak düşüncesiyle ilgilidir. Gece olunca, reel dünyanın üzeri karanlıkla örtülür ve insan hayalleriyle baş başa kalabilir. Şair gece vakti hayalleriyle değil, sevgilisiyle baş başa kalmayı hayal etmektedir veya hayallere sevgilisiyle birlikte dalmayı İçinde sevgilinin var olduğu bir gece ağır ağır değil, süratle geçmelidir. Zamanın geçişi ancak acı hâlinde yavaşlar. Bu insan algısı açısından böyledir. Nitekim şair geceden değil, onun seherinden bahsetmektedir. Bunun bir sebebi biraz önce dile getirdiğimiz gibi gecenin hızlı bir şekilde geçmesi olabilir. Fakat şiirin bütünü ve bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda asıl sebebin; realiteden uzaklaşmakla ilgili olduğu anlaşılır. Gece, raliteden uzaklaşma imkânı verdiği göre; gecenin nihayetinde gelen seher vakti, realiteden en fazla uzak olunan zamanı ifade etmektedir.

Seherin müteenni olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Gecenin uzun olmasına mukabil seher kısadır; ancak bir, bir buçuk saat kadar devam eder. Fakat şiirde anlatılan seher, ağı ağır ilerleyen bir seherdir. Şairin seherin süresini uzatması da yine hakikat karşıtlığıyla ilgilidir. Hakikatten en uzak olunan bu seher vaktinde şair ve sevgilisi hayal avlamakla meşguldür. Bütün gece birlikte olduklarına göre hayal avcılığı gece boyunca sürmüş olmalıdır. Bununla birlikte şair sadece seher vaktinde hayal avlamakla meşgul olduklarını ifade etmektedir.

Hayalleri avlamak, hayale dalmak, hayal icad etmek olarak anlaşılmalıdır. Bunun şiir sanatıyla da ilgili olduğu açıktır. Bir önceki bölümde şair ilham perisi dolayısıyla şiiri söz konusu etmişti; burada ise ilham avcılığı dolayısıyla yine şiiri söz konusu etmektedir.

Şair ve sevgilisinin seherdeki meşguliyetleri ilham avlamak olarak ifade edilirken "yalnız ikimiz" ifadesi bir kez daha kullanılmıştır: "Yalnız ikimiz sayd-ı hayâlât ile meşgul". Bu mısra yapısı dolayısıyla bir anlam zenginliği içermektedir. Şair, hem yanında sadece sevgilisinin olduğunu hem de yalnız kendisiyle sevgilisinin hayalleri avlamakla meşgul olduğunu anlatmaktadır. Diğer insanlar ise -onları kara toprağa bağlı olanlar veya realiteye bağlı olanlar şeklinde nitelendirebiliriz- uyumaktadır.

İkinci ve üçüncü bölüm arasında içerik bakımından tam bir uygunluk vardır. Bunu şöyle gösterebiliriz:

II	III
Gökyüzü-----	Hayal-----Gece, Seher
Hâk-i siyah-----	Hakikat-----Sahn-ı hakikat
Beyaz bir bulutun dûşu-----	Bir safvet-i ma'senin âgûş-ı teri
Ma'bûde-i şî'r-----	Şiir-----Sayd-ı hayâlât

Dördüncü bölümde şair yine göklere gitme isteğini dile getirir:
"Savtındaki eş'âr-ı pür âhenk ile mâlî,

Şi'rimdeki elhân-ı muhabbetle nagam-sâz,
Âh istiyorum göklere, âmâde-i pervâz
Bir lâne-i âvârede bir ömr-i hayâlî..."

(Sesindeki âhenkli şiirlerle dolu, şiirimdeki muhabbet seslerinden yapılmış nağmelerin söylendiği, göklere uçmaya hazır olan başıboş bir yuvada hayali bir ömür istiyorum.)

Bu bölümde anlatımın biraz karmaşık olduğu görülmektedir. İlk iki mısradan sonra ortaya çıkan kopukluk, bu mısralardaki ifadeleri şaire atfetmeye imkân vermekle birlikte, aynı zamanda son mısradaki lâne-i âvâre'nin özelliklerini teşkil etmektedir.

İlk mısran başında yer alan "savtındaki" kelimesiyle kimin sesinin kastedildiğini ancak karine yardımıyla tespit edebiliyoruz. Önceki iki bölümde sevgiliden bahsedildiğine göre, sesin sahibinin de yine sevgili olması gerekir. Sevgilinin sesinde ahenk dolu şiirler vardır; şairin şiirlerinde ise muhabbet sesleri, muhabbet nağmeleri... Şair sevgilisini sesini şiirle; kendi şiirindeki sevgi sesini ise musiki ile karşılamaktadır. Sevgilinin sesindeki şiirlerle dolu olan ve şairin şiirlerindeki sevgi seslerinden yapılmış nağmeleri söyleyen (Şiirdeki ifadenin, nagam-sâz'ın tam olarak karşılığı nağmeler yapan veya nağmeler söyleyendir.) kimdir ya da nedir? Şiir dikkatli bir şekilde okunduğunda ilk iki mısradaki anlatılanların, son mısradaki lâne-i âvâreyi nitelediği anlaşılmaktadır. Buna göre şair, sevgilisinin sesindeki şiirlerle dolu olan ve kendi şiirindeki muhabbet nağmelerinin söylendiği, göklere uçmaya hazır bir âvâre bir yuvada hayali bir ömür istediğini dile getirmiştir. Nağme yapmak veya söylemek yuvaya uymadığı için söz konusu ifadeyi edilgen hâle getirmek gerekmektedir. Şiirlerle dolu olmak, ifade bakımından yuvaya uymakta, fakat nağmeler söylemek uymamaktadır.

Sevgilinin sesindeki şiirlerle dolu olanı, şairin kendisi olduğunu söyleyemez miyiz? Anlatımdaki çapraşıklık, -daha önce de belirttiğimiz gibi- bunu düşünmemize imkân vermektedir. Buna göre söz konusu mısraları şöyle anlamalıyız: "Ben onun (veya senin) sesindeki ahenkli şiirlerle dolu olarak, kendi şiirimdeki sevgi nağmelerini söyleyerek; göklere uçmaya hazır olan başıboş bir yuvada hayali bir ömür istiyorum."

Âmâde-i pervâz terkiibini de lâne-i âvâre yerine şaire bağlayamaz mıyız? Hayır! Çünkü bu terkiibin yer aldığı üçüncü mısranın sonunda virgül bulunmamakta ve böylece âmâde-i pervâz, doğrudan lâne-i âvârenin sıfatı olmaktadır.

Bu iki farklı okumada arasından ilkinin tercih etmek gerektiğini belirtelim. Şairin, ilk iki mısranın sonuna virgül koyması, üçüncü mısranın sonunda virgölün yer almaması bu mısralardaki ifadelerin, lâne-i âvâreye bağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Karışıklık, nagam-sâz terkiibinin kullanılmış olmasından, bir de "ah istiyorum" ifadesinin araya girmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, şiirde bir ifade bozukluğunun mu göstergesidir; yoksa bir anlatım zenginliğinin mi? Şairin maksadının lâne-i âvâreyi nitelemek olduğu anlaşıldığına göre, anlatım bozukluğunun varlığını düşünmek daha doğrudur.

Önceki bölümlerde şiire, ilham perisi, hayalleri avlamaktan bahisle dolaylı olarak yer alırken, bu bölümde dolaysız olarak ve sevgiliyle birleştirilerek bulunmaktadır. Şair sevgilisini ve şiiri bir yuvada birleştirir. Sevgilisinin sesindeki şiirle dolu olan ve kendi şiirlerindeki sevgi nağmelerinin söylendiği, göklere uçmaya hazır olan bu yuvada hayali bir ömür istediğini açıklar. Bu bölümde yer alan cümle bir fiil cümlesidir. Şair, "istiyorum" demek suretiyle, isteğini güçlü bir şekilde ifade etmiş olur. İstemek fiili, anlamı itibariyle hareketi değil de bir hissi ifade ettiği için, şiirin anlatımındaki durgunluğu etkilemez.

Beyaz bulutun yerini âvâre olarak nitelendirilen yuva almıştır. Şairin yuvayı böyle nitelemesinin sebebi, yere bağlı kalmayıp göklere uçacak olmasıdır. Dördüncü mısranın sonunda yer alan ömr-i hayâlî terkiibi bu bölümü şiirin son bölümüne bağlar.

SON BÖLÜM VE SONUÇ

"Bir ömr-i hayâlî... Hani gülbünler içinde
Bir kuşçağızın ömr-i bahârîsi kadar hoş
Bir ömr-i hayâlî... Hani göllerde yeşil boş
Göllerde, o sâfiyet-i vecd-âver içinde

Bir dalgacığın ömrü kadar zâil ü hâli

Bir ömr-i hayâlî"

Şiirin başındaki ömr-i muhayyelin, niçin şiirin sonunda ömr-i hayâlî şekline dönüştürüldüğü ile ilgili olarak daha önce yapılan açıklama, hayal kelimesinin çağrışımları etrafında genişletilebilir. Hayali ömür, sadece hayal edilen ömrü değil, gerçek olmayan ömrü ifade etmektedir. Bu ikisinin aynı şey olduğu öne sürülerek buna itiraz etmek mümkündür. Fakat hayal edilenin mutlaka gerçek olmayacağını düşünmek doğru değildir. Gerçek olmayan şey, anlamıyla hayal; tam olarak gerçeğin zıddıdır. Şair gerçeği beğenmediği ve ondan uzaklaşmak istediği için hayali bir ömrü istemektedir. Hayalin ayrıca güzelliği ifade ettiğini de hatırlamalıyız. Gerçeğin çirkinliği ve hayalin güzelliği... Servet-i Fünûn şiirindeki hayal-hakikat çatışmasının arka planında bu vardır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Kaplan, M. (1986). *Tevfik Fikret*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Okay, O. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tevfik Fikret (2014). *Rübâb-ı Şikeste*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (1936). *Kırk Yıl*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.

Yalçın, H. C. (1935). *Edebî Hatıralar*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi.

Nation, Identity, and Narrative Structure Falling into Pieces in Anne Enright's *The Green Road** **

Asst. Prof. Dr. İsmail Avcu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8320-920X>

Ataturk University, Faculty of Literature, Department of English Language and Literature, Erzurum – TURKEY

Mehriban Jumadurdyeva

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

PhD Student / Ataturk University, Institute of Social Sciences, Department of English Language and Literature, Erzurum – TURKEY

Article History

Submitted: 26.07.2021

Accepted: 08.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Fragmentation

Irish Identity

The Green Road

Anne Enright

Postmodernism

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article is extracted from the master's thesis titled "Fragmentation in Anne Enright's Novel *The Green Road*" which was completed and published in 2021.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63743>

Abstract

A time of significant change in many facets of society at the beginning of the 20th century sparked a critical crisis in Irish history. After the Second World War, the advantages that late capitalism provided for its citizens—along with all of its negative repercussions on people's lives—became more apparent. Additionally, advancements in every field have fundamentally altered people's secular and religious worldviews. People's sense of fidelity to tradition and family has been disrupted as a result of these developments. Ireland's independence caused unease and apprehension among the general populace. The ideas of dedication, clarity, and non-dispersion that were passed down from the previous generation are no longer relevant to the younger generation. As a result of human relations' adaptation to internal and external changes, they now have a new dimension.

In *The Green Road*, Anne Enright portrayed the state of contemporary Irish society and the people who live there despite the aforementioned challenges. The primary goal of this study is to examine how psychological issues and societal changes in Enright's *The Green Road* affect the issue of how the family and the individual are fragmented. By depicting the struggles of a person who separates from the family in the rapidly expanding modern world, Enright illustrates how the family and family members were dispersed. The author stressed a solution to their feelings and sense of family devotion by bringing together family members in opposition to society and individual fragmentation. To show the strength of human psychology and relationships in integrating society and self, Enright has examined characters' fragmentation and reintegration in the novel.

Reference Information / Atf Bilgisi

Avcu, İ. ve Jumadurdyeva, M. (2022). Nation, Identity, and Narrative Structure Falling into Pieces in Anne Enright's *The Green Road*. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 145-160.

Anne Enright'ın Yeşil Yol Romanında Parçalanmış Ulus, Kimlik ve Anlatı Yapısı ***

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Avcu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8320-920X>

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum – TÜRKİYE

Mehriban Jumadurdyeva

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0000>

Doktora Öğrencisi / Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 26.07.2022

Kabul: 08.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Parçalanmış
İrlanda Kimliği
Yeşil Yol
Anne Enright
Postmodernizm

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale, 2021 yılında 2. yazar Mehriban Jumadurdyeva tarafından 1. yazar Dr. Öğr. Üyesi İsmail Avcu danışmanlığında tamamlanan "Anne Enright'ın Yeşil Yol Romanında Parçalanma" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63743>

Öz

20. yüzyılın başında toplumun pek çok alanında önemli bir değişimin yaşandığı bir dönem, İrlanda tarihinde kritik bir krize yol açtı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, geç kapitalizmin vatandaşlarına sağladığı avantajlar -insanların hayatındaki tüm olumsuz yansımalarıyla birlikte- daha belirgin hale geldi. Ayrıca, her alandaki gelişmeler, insanların laik ve dini dünya görüşlerini temelden değiştirdi. Bu gelişmeler sonucunda insanların geleneğe ve aileye olan bağlılıkları sekteye uğradı. İrlanda'nın bağımsızlığı, genel halk arasında tedirginlik ve endişe yarattı. Önceki nesilden aktarılan özveri, açıklık ve dağılmama fikirleri artık genç nesil için geçerli değildi. İnsan ilişkilerinin içsel ve dışsal değişimlere uyum sağlaması sonucunda artık yeni bir boyut kazanmıştı.

Yeşil Yol romanında Anne Enright, yukarıda belirtilen zorluklara rağmen çağdaş İrlanda toplumunun durumunu ve orada yaşayan insanları tasvir etti. Bu çalışmanın temel amacı, Enright'ın *Yeşil Yol* adlı romanındaki psikolojik sorunların ve toplumsal değişimlerin ailenin ve bireyin nasıl parçalandığı ve nasıl etkilediği konularını incelemektir. Enright, hızla genişleyen modern dünyada aileden ayrılan bir kişinin mücadelelerini betimleyerek, ailenin ve aile üyelerinin nasıl dağıldığını gözler önüne serer. Yazar, aile bireylerini topluma ve bireysel parçalanmaya karşı bir araya getirerek onların duygularına ve aileye bağlılık duygularına bir çözüm olduğunu vurgular. Enright bu eserde, insan psikolojisi ve ilişkilerinin toplumu ve benliği bütünleştirmedeki gücünü göstermek için romandaki karakterlerin parçalanmasını ve yeniden bütünleşmesini inceler.

INTRODUCTION

Postmodernism came out with a significant influence in 1980 because of new investigations and the development of capitalism. In the 1950s, when new products and new technology began to replace the wartime shortages of consumer goods and spare components, late capitalism's economic preparations got underway. Moreover, late capitalism has cultural expression and it "is something like a literal translation of the other expression, Postmodernism, its temporal index seems already to direct attention to changes in the quotidian and on the cultural level as such" (Jameson, 1991, p. 10). A postmodern worldview may provide a plausible explanation. Jameson supports the notion of postmodernism as "a culturally dominant concept, which allows for the coexistence of other divergent traits to subsist simultaneously within the domain of postmodernism" (2006, p. 484). The theory thus supports the notion that social realities are dynamic, evolving in reaction to a problem with the environment.

The concept is that the reader creates the meaning of something rather than the author fixing it. For that reason, postmodern fiction generates complexity and is accessible to different interpretations. Paranoia, which exhibits a variety of chaotic and disorganized events in diverse ways, such as the search for identity or organized society, is brought on by this complexity and suspicion. Suspicious characters who believe unpleasant components of the universe are more irresistible than they actually exhibit the sense of persecution that is a clinical diagnosis of paranoia. Additionally, a variety of suspicious situations are presented in postmodern works, and the suspicion of paranoia is created to shield a character from surprise but not from a specific danger, and Shapiro describes it, "the paranoid person is continuously occupied and concerned with the threat of being subjected to some external control or some external infringement of his will" (Bywater, 1990, p. 81).

Another prominent postmodern literary device that is utilized frequently is fragmentation. Some modern British and Irish authors have capitalized on the appeal of fiction that lacks consistency, wholeness, and linearity and instead creates gaps. Hans Jost Frey states that "the fragment is not a popular subject for literary scholarship" because it "does not fulfill the presupposition of wholeness" and "it cannot be controlled" (1996, p. 32). However, the complexity of modern literature is examined by the reappearance of fragmentation in the twenty-first century. The primary feature of postmodern writing is the fragmentary style. It might be wise to attempt to define fragmentation before looking at the various ways it occurs in literature. Camelia Elias claims in *The Fragment: Towards a History and Poetics of a Performative Genre* that "much of the appeal to the fragment relies on the fact that one can never be sure of what exactly constitutes a fragment" (2004, p. 2). For Frey, on the other hand, fragmentation is "hostile to meaning and resists understanding" (1996, p. 2). This is most likely the reason why fragmentation suggests incompleteness and separates something from its entirety. Fragmentation is often related to lack, loss, and vulnerability according to its etymology.

All notable genres are included in literary fiction to deepen the text's meaning. Fiction that addresses trauma or personal or societal identity "with a focus on bodily frailty and a dramatization of loss should opt for the trope of vulnerability and modes of fragmentation and dislocation" (Guignery and Drag, 2019, p. 14). The easiest way to fulfill the real-life characters from novels in their original forms, in particular, seems to be through fragments. Elizabeth Wanning Harries contrasts the fragmentation of the preceding century with how fragmentation is perceived today and she notes "we tend to think of fragmentary forms as the radically discontinuous, unstable, uncentered universe. The world is in chaos, and we represent that chaos in fragments" (1994, p. 34). In the framework of science, technology, society, and national economies, bewilderment and a sense of crisis started to take hold at the close of the 20th century. Finally, the growth of fragmentary writing during that time is a result of the pervasive crises. The emergence of fragmentation is interpreted by the sense of ending, which places

a strong emphasis on the subjective aspect of experience and the messed-up chronology of the narrative. Postmodern fiction's established novelistic styles can be fragmented in terms of "confronting the reader with a collage of seemingly unrelated fragments and abandoning the narrative that might hold them together" (Guignery and Drag, 2019, p. 28) by using multiple viewpoints.

Anne Teresa Enright, an Irish postmodern writer, expertly captures present Irish life. She emphasizes the concepts of love, family, identity, memory, and motherland most of the time. Motherhood, family, and love have served as inspirations for Anne Enright throughout her career, and they have evolved into preoccupations in each of her novels. She is often regarded as one of the best Irish novelists of the later 20th century.

The Green Road, which is set in Ireland through both the economic crisis and the boom years, explores the tale of the Madigan family and the reasons for their decision to leave their home by following different family members over 25 years. Writing a tale is a means to deal with grief while also exploring a painful past in an effort to know or understand a fragmented life. The reading of the novel is then motivated by the desire to know the end but the end of the story is left to the reader for its open-to-interpretation structure due to its multiplicity of meanings. Enright's interest as a novelist centers on developing several incarnations of identity, selfhood, and upbringing, especially the interaction of multiple tales. Alongside shaping the structure of the stories in the novel, "Enright destabilizes them fully by employing postmodern fictional strategies, but at the same time, she retains a feminist commitment to recovering missing histories" (McWilliams, 2013, p. 202). Using playfulness of language as well as reflecting the events in the novel from various aspects, although Enright is intensely interested in real histories, it is extremely evident that her fictional narratives and metanarratives incorporate postmodern aspects.

The Green Road's fragmented structure, which consciously defies absorption into a linear narrative, a self-conscious form of narration, black humor, and mistrust of the legitimacy of meta-narratives are all characteristics that many critics would categorize as postmodernist. In fact, the ongoing interruption of their story by Madigan members and their skepticism of assertions' veracity create a world outside of their consciousness. Linden Peach claims tension and scepticism are elements of dynamism and productivity in contemporary Irish literature:

Generally speaking, the latter is often much more committed than many contemporary Irish novels to an all-pervading scepticism as to whether representation can ever be anything more than the product of, and the disseminator of, preconceptions ... the in-between space occupied by the contemporary Irish novel, characterized by continuity and disruption, is a place of intervention in the here and now. (Peach, 2004, p. 219)

Moreover, Enright also creates meticulous suspension "in a nuanced exploration of large-scale and intimate narratives of emigration, exile, and alienation that encompasses questions of diasporic, as well as national, and intensely personal, identities" (McWilliams, 2013, p. 219) to increase the intensity of the meaning in the story.

On one level, *The Green Road* includes postmodern strategies to put pressure on seemingly cohesive ideas of Irishness within fragmented sections by representing the past in the present. The novel opens up the scars of the past and implies that the act of storytelling can give a way of mending these wounds, even if it does not make up for previous losses, despite alleviating or defusing these tensions. The nihilistic urges and underlying earnestness that drive the siblings' connection in the story of the broken family are focused on postmodern notions of subjectivity. Enright's novel can be easily categorized as a postmodernist work due to its focus on individual consciousness and attempts to reconcile the individual's own, subjective experience with a larger cultural history pertaining to the present.

In that regard, *The Green Road's* characters avoid disclosing their new identities to those near to them, which breeds ambiguity. Sometimes people find it difficult to accept predictable patterns, such as Dan's new relationship with homosexuals. Dan acquires a new identity as a homosexual, which is in opposition to Irish tradition and culture. While one of the family's siblings actively works to undermine Irishness, the other sibling embraces it in every aspect of his life. In addition to altering every area of life, the developed industry casts doubt on people, and they are powerless to escape it. In a fragmented and forlorn world where traditional values and traditions are being demolished, skepticism and uncertainty are common.

Fragmentation and Irish Family in *The Green Road*

In 1980, Ireland's economy continued to deteriorate day by day, having an increasingly negative impact on the country's citizens. Consequently, emigration becomes a significant aspect of the Irish and it caused lots of challenges for survival and Irish people face the "unprecedented inward migration tendency" (Barros Del Rio, 2018, p. 37). Nearly one member of every family left their hometown during the emigration boom, which caused families to become dispersed and lose touch with their Irish roots. Globalization also alters Irish family tradition by introducing both opportunities and deficiencies at the same time. After that period both "emigration and globalization become a significant feature of Ireland until the present time and it still plays a prominent role in the Irish community" (Fitzgerald and Lambkin, 2008, p. 167) to improve the lifestyle of Irish society. But because of emigration and globalization, families disintegrate and relationships break down.

The fragmentation of the Irish family is touched upon in detail by Anne Enright in the novel and this brings forward the idea of a sequence of the story of the Madigan family. Ilaria Oddenino states that the Irish nation where Irish families are settled is "a crowded place, an uncomfortable environment populated not by the fruits of two people's love, but by the thoughtless consequences of too much inconsiderate relation" (2011, p. 368). The difficult condition of the government has affected the Madigan family, therefore, As other people depart from their motherland, the connection between the motherland and the Madigan children automatically changes. Enright in this novel discusses how family communication has evolved over time in terms of both content and style. Siblings gain a lot of experiences from their parents' choices, which they can use to inform their judgments. Readers have paid close attention to the psychological state of the characters in both good and terrible situations in order to fully comprehend their feelings and attitudes.

In order to provide relevant and acceptable substance, the storyline and narration are crucial to the novel. When analyzing the narration and content of the work, Enright's intention is likely to describe a narrative that is convenient to its genesis. Thus, by presenting events in bits and pieces, the author achieves her goal. The novel is divided into two parts: "Leaving" where family members leave their motherland and "Coming Home" where family members gather to celebrate Christmas at home in 2005. The novel's events are described by Enright in chronological order, beginning in 1980 and continuing through the years 1991, 1997, 2002, and 2005. The names of the principal characters are used in the chapter titles, which follow place and time. The title makes it clear to the reader where and when the stories take place.

There is a collection of tales about the Madigan family, but none of them are related to one another. *The Green Road* can be viewed as a compilation of short stories in which the events take place in various places and at various times that describe "the disruptive and multifaceted condition of Ireland and the Irish" (Estévez-Saá, 2016, p. 45). Enright uses fragmentary forms in her stories to highlight the distinctive lives of her characters. Additionally, the characters' experiences show their uniqueness and how they deal with challenges while residing abroad at different times. Acquiring individuality, self-confidence, and realizing one's position in society is the outcome of "liquid modernity". Each character

in the book has a unique personality, which combines to form the Madigan family's individuality. The Madigan siblings all have different personal histories and this "provides a kaleidoscopic view of family ties" (Barros Del Rio, 2018, p. 38). Late capitalism identifies the societal determinants of influence while examining twenty-first-century society.

In literary history, this late capitalism has been extensively investigated with wildly divergent results. Family relationships and interactions are altered by the demise of capitalism "so, it is a terrible indictment of consumer capitalism itself at the very least, an alarming and pathological symptom of a society that has become incapable of dealing with time and history" (Jameson, 1998, p. 19) due to living in various settings. Due to the emigration wave, a tenuous bond among Irish people starts to form. Consequently, its breaking point is the human relationship. As explained in Bauman's theory, weak communication among people causes "a destabilizing combination" (Bauman, 2013, p. 96) that prevents strong ties between people. In a world where communication is difficult to create, relationships between people become increasingly hazy, which has an impact on virtually every aspect of identity development and individuality. To exemplify that, Judith Lewis Herman claims "the frustrating and often painful process of identity reconstruction is pursued by the traumatized memory and desire (1992, p. 17). Enright employs the majority of literary narrative techniques to demonstrate how characters' identities are fragmented and how they are connected to their family homes.

If *The Green Road* is about family fragmentation, then there is also an underlying identity problem, often with few explicit narratives telling a bigger story. Ulrike Tancke suggests that "this destructive effect on the self-ties in with the postmodernist belief in the instability of identity and meaning, and the inadequacies of textual renditions of reality" (2015, p. 7). The first chapter is a text on the moral history of modern Ireland, even if some aspects will continue to change throughout the book. In this chapter, Enright's characters are shown attempting to escape the predicament they feel they are trapped in.

The title of the first chapter is "Hanna in Ardeevin, Co. Clare, 1980" and Enright decouples space and time in this chapter. The narrator starts to narrate about the Madigan siblings' childhood and youth in Ardeevin that how they spend their time, and what they do at home while the socioeconomic condition of Ireland is blurred. The narrative of this chapter is given through little Hanna's eyes where misunderstanding and confused notions of the family are narrated without following the order.

The writer portrays the environment of the place where events happen in 1980 but she leaves the story unfinished and gives a chance to the reader to complete that story. At this point, multiple meanings of events create the possibility to finish the story because "a single text or sign may represent multiple meanings depending on the perspective of the receiving audience" (Nicol, 2009, p. 126). The story begins with Hanna "later after Hanna made some cheese on toast, her mother came into the kitchen and filled a hot water bottle from the big kettle on the range" (Enright, 2015, p. 6). This minor detail reveals the economic difficulties the Irish people are experiencing, which have an impact on the inhabitants' access to food and their standard of living. Then, she was sent to her uncle's pharmacy "Considine's Medical Hall" (p. 7) in the town by her mother who has pain giving the order "and asks the uncle for amoxicillin" (p. 6) without prescription and this demonstrates the family's poverty, and the sale of medications without a prescription reveals a lack of healthcare facilities in the nation.

Lack of family ties changes the emotional and physical allegiance of relatives, and family ties are altered. Enright explains this distance by characterizing Rosaleen's brother Bart Considines who has a pharmacy. When Hanna enters the pharmacy, her uncle's strange communication with her is made clear: "Hanna went inside. Bart was on his own out front, while a woman in a white coat moved around the dispensary, where Hanna was never allowed to go" (Enright, 2015, p. 7). She used to be at ease next to her uncle, but then she started acting so timid. At this point, there is apparent disintegration between

the families of Considine and Madigan, which has an impact on the behavior of the kids in front of their relatives.

Hanna's father is from a working-class agricultural family, whereas her mother, Rosaleen Considine, hails from an affluent family. When Pat and Rosaleen were young, the economic crisis was still going on, and for this reason, Pat Madigan does not dissemble that "he wanted her for the money she had, for the fine house and the children he could get out of her" (pp. 183-184). Thus, there is a disparity in financial standing among the family members, and the Madigans start to separate themselves from their in-laws. One way for a liquid society to disrupt the familial tie is to put distance between families while taking into account their property, and this affects both families.

Enright describes how it feels to be a member of the Madigan family saying that "the only route to the Madigans' Christmas table was through some previously accredited womb. Married. Blessed" (p. 148). This demonstrates how this family is cut off from the rest of the country and increases the likelihood that they will part ways. The Madigan siblings are aware of the traditions in their family but do not wish to reveal them to their peers. Because Emmet's friend Denholm is from Kenya, and Emmet does not try to disguise the attitudes of his family from him. Hanna departs from Dublin leaving her husband and the infant behind. Emmet's utterance "I am sorry. I can not invite you home for Christmas because I am Irish and my family is mad" (p. 148) gives a clue of how the Irish nation is unique with its identity formation and culture-oriented lifestyle.

The dissatisfaction of the Irish during the economic boom period is voiced by stating that "Everyone is so disappointed, these days, Constance thought, it was like an epidemic" (p. 66). In order to maintain their standing in society, people learn to deal with their issues. For instance, as Constance takes her depression medication, Hanna drinks wine, and Dan dates his partner. The moral history of modern Ireland in this instance is based on memories of earlier incidents that may or may not have actually occurred.

Constance, Dan, Emmet, and Hanna may not have close ties, but their attachment to their homes and their early memories is strong. The Madigan siblings only recently interacted during the Christmas gathering and are helping to support one another in trying or unfortunate circumstances which demonstrate the influence of their faith. One of the significant points of this part is Enright's successful material choice of "home" which collects the consequences of the emotions and physical attitudes of the characters. Ryan asserts that "Enright's presentation of 'home' points to the possibility of a not quite-fully realized subsumption of domestic social organization; in the novel reader can see traces of social forms that persist outside the dominance of capitalist relations" (2021, p. 25). When siblings learn that their mother intends to sell the house, it causes them to question why, and their concerns demonstrate how much they are a part of their history and culture.

Like other examples of nationalistic representations of the early 20th century, "Irish nationalism deployed specific figurations of the nation as home through specific understandings of house and mother" (Ryan, 2021, p. 24). Irish people do not want to lose their childhood recollections of their homes. Enright skillfully conveys Hanna's response, which is that she does not want to accept this predicament and offers a different perspective on it. Hanna's perplexity can be shown in the following statement: "It's not true, no. She's just getting old" (Enright, 2015, p. 134). They just think Rosaleen does it unconsciously because of being old, for that reason, *The Green Road* can be understood as part of "a discursive reconfiguration of the rendering of 'home' that is called out by the Irish experience of the global financial crisis" (Ryan, 2021, p. 24).

It can be concluded out of all that that because the motherland is a sacred place when a person is away from it, they start to yearn for home. Many other concepts have been used to define the word home, including simply excellent praise, warmth, love, and kindness. The definition of "home" that

follows is one of the appropriate ways to express one's feelings. It has been defined as "home is a whole set of connections and affections, the web of mutual recognition that we spin around ourselves and that gives us a place in the world" (O'Toole, 1997, p. 136). People cannot find a similar place to their hometown which reveals unexplained feelings. Home is the only evidence as a place of good and bad experiences of the Madigan family where separation and connection have both occurred.

In the second half of the book, the topic of gathering in contemporary Irish fiction gets underway. Enright claims that the family home is full of specifics, affection, and interest and serves as a repository for past experiences, personal meanings, and unexplainable feelings:

It was a question of texture, Dan thought, a whiff of your former self in a twist of fabric, a loose board. It was the reassuring madness of patterned wallpaper under the daily shift of light. The sun rose at the front and set at the back of Ardeevin, wherever he was in the world, and when he came back, the house-made sense in a way that nothing else did. (Enright, 2015, p. 173)

Eventually, selling the house takes away lots of memories, belongingness, identity, and roots of the people who live there. Home is like an asylum when characters are mentally at risk and the value of a home is not recognized during living inside by the characters of the novel. Shortly, family fragmentation starts from home.

Fragmented Narrative Structure in *The Green Road*

In order to depict a real-life fragmented nation, fragmented family, and fragmented identity, Enright constructs a story with fragmented elements. The sequence of events in the novel is referenced in her description of the plot. Because of the characters' memories and preconceptions, the events are not presented in chronological order. Instead of concluding the story that is now being told, the storyteller abruptly starts a new one. As a result, there will always be a pause in the action in the narrative. It is challenging to perceive fluency because of this gap. In one chapter, for instance, some events follow one another in different orders.

Realistic tales unquestionably depict recorded events and circumstances in chronological order, which makes them simple to read and follow. As a result, readers do not consider the causes of events; rather, a fragmented narrative causes the reader to become conscious. In order to create a complex atmosphere, Enright sometimes writes fragmentary events with fragmented narratives. Writers' key point in creating a fragmented narrative is "breaking up the text into short fragments or sections, separating by space, tittles, numbers or symbols" (Sim, 2001, p. 127).

The narrator of the novel begins the narration of the story with Hanna and this chapter includes events that have a relation to Hanna. The first fragmentation of family in the story emerges with Dan's decision. When Hanna is in her uncle's pharmacy having a conversation with her uncle, the narrator directly passes to Rosaleen's story. The narrator's efforts at "knowledge and explanation of the story are inadequate, as are the characters', not to mention those of the reader, who must also work circularly in trying to assemble a narrative logic" (McGlynn, 2017, p. 42). Here the narrator begins to tell fragmented stories. Hanna goes to the pharmacy after her mother remains in bed and she asks Hanna to go there. McGlynn states "the narrative both relies upon and bridles against structure" (p. 42), as when Hanna feels "her uncle's eyes resting on her and in them something like pity or joy" (p. 42), an unlikely comparison that seems like Hanna's realization is given with her mother's ideas of "either true or beside the point" (p. 42).

Besides this, the reason for Rosaleen's staying in her bedroom like ill and Dan's story "in two years he would be finished in ordinary college and seven years he would be a priest, and after that he would be off on the missions" (Enright, 2015, p. 9) seem like a turning point of the novel which creates the reason for the fragmented narrative. The narrator then abruptly switches from one occurrence to

Dan's choice as a necessary component of the narrative. Due to the novel's primary complexity, this cautions the reader and causes them to be wary. By adding intricacy, the author achieves her goal and maintains it over the entirety of the book. Because the siblings do not share the same opinions, their thoughts on Dan's choice serve as an excellent illustration of the novel's complexity. The fractured narrative Enright uses to write about these fragmented concepts gives the book a lot of complexity and versatility.

Enright also discovers the most effective technique to introduce Constance's former life to readers by dividing events into several chapters of a fragmented narrative. In fragmented circumstances when the specifics go back a long way, memories play an important role. The memorial movement "toward multiple understandings of history and away from a privileged, dominant narrative catalyzed a broad reassessment of Ireland's history" (Sullivan, 2018, p. 2). The goal of a postmodern text is to retell an old tale using events from the present. In one setting, the reader can witness both the present and the past through the characters' behavior. It is the reader's responsibility to bridge the gap between the past and the present and "to rewrite past in a new context is accepted manifestation" (Hutcheon, 1988, p. 118) falls to the writer's. Reminiscing on the past is beneficial, but the writer must choose the perfect moment to do it. When someone touches them or shouts their name, the characters transform into their true selves as memories rush through.

Rosaleen missed her little dog, a little grey pompom of a terrier cross, with a red tartan bow between her ears. Milly. She could feel her almost running along beside her, could feel her brush against her shins. Rosaleen lifted her foot not to tread on her and saw the blackness of the road underneath. If it was the road – it might as well be a river. Whatever it was, she was sitting in it. And there was no dog, of course, there wasn't. (Enright, 2015, p. 185)

The novel uses this fragmentary narrative method in particular to depict the characters' disjointed inner lives. Constance comes back to the real world from memories that she "remembered Lauren the year she moved to Strasbourg, sitting in the kitchen with a big glass of white, talking about ski trips and restaurants and skinny French women with their horror of plastic surgery" (p. 69) when the nurse calls her to the patient room and the narrator continues to narrate the fragmented story happens in the hospital, "the doctor looked to the picture on the light-box and felt –unerring– for the lump" (p. 69). Constance's connection to her identity, which is still complete, is demonstrated by her unfulfilled past wishes. To ensure that fragmented memories are recounted by a fragmented narrative, the author once more does her best and creates one detail that enters Constance's mind. Her memories demonstrate how disappointed she is since, in general, people remember the past when they are anxious. The story is presented in fragments in order to highlight occurrences as a result of thinking in fragmented ideas.

A calm and serene environment also helps people remember the past. In addition to adding events and actions, narratives also interrupt the stillness of the scene where events take place. *The Green Road's* narrative structure makes it possible to see how events start off slowly and peacefully, proceed until the peak, and then come to a thrilling conclusion. The author may have put a lot of thought into selecting the suitable incidents for the chapter's title "Green Road". The narrator begins with "Solemn and dark now, with the Flaggy Shore at the sea edge of it, graves and dolmens there, and ancient roads and gateways to nothing, from nothing" (p. 182) by portraying the environment of Irish land and it connects the calm place to Rosaleen's past: "she knew from Pat Madigan who took her walking along these uplands with her little dog in the late summer of 1956. He talked more in those days and weeks than he ever did after" (p. 183). The first section of the story presents events that occur at various periods in the same location, necessitating the use of a fragmented narrative to convey the events to the

reader in one chapter. In this chapter, the narrator first depicts the peaceful and lush surroundings of Ireland before providing disjointed accounts of Rosaleen's youth and her encounter with Pat Madigan. To put them all in one perspective, the narrator travels through time before arriving at Rosaleen's current state. McHale mentions the transition of events and states "as we move from one reality to another, we experience the transition as a kind of shock" (1987, p. 41). The narrator can only divide events into fragmented parts because of arousing curiosity inside readers. Furthermore, Enright employs a variety of storytelling styles in this chapter to build complexity that subsequently serves as the starting point for everything.

Ireland as a Fragmented Nation

The English undervalued the Irish national identity during the colonial era, shattering their sense of identity. Then, Irish identity, culture, history, politics, and nationality are directly impacted by political, cultural, and international factors. Some criticisms speak to the Irish people's fractured identity and shaky nationality. Edward W. Said states the national identity problem as "human reality is constantly being made and unmade" (1979, p. 33) by connecting it with ontological issues.

There is uncertainty concerning nationality due to Ireland's current economic crisis, where instability and problematization are ongoing. An entirely new sort of Irishness, including ethnocultural Irish, is created by migration and globalization. The Irish people experience challenging times that have an impact on how they create their identities. Conflicting stories that cause social unrest have an impact in Ireland and it is needed to move "towards a new configuration of identities" (Kearney, 1997, p. 15). Utilizing the advantages of globalization, which boosts Ireland's economy, Irish people wish to live in harmony. Rania Khalil emphasizes that while globalization has one face that challenges national identity, it also has another face: "Socio-economic reform and cultural transformation exposed the indeterminacy of the nation" (2015, p. 104) and thus Irishness has become fragmented.

With the most recent developments regarding migration and refugee concerns, migration and globalization create new globalized and hybrid identities that can be found in practically every region of the world today. Additionally, migration has its contributing influences that alter traditional Irishness, resulting in the hybridization of Irish identity. The complexity of a fractured society is reached by the hybridity of identity. The idea that identity will be in doubt when the hybrid interaction of nations is happening is exposed by the ongoing fractured identity. Later, in addition to all of these cultural and national components, Irish national identity's transnationalism becomes the sector's main focus. According to their knowledge, the majority of critics interpret fragmented Irishness and the identity crisis. Friel states "we must never cease renewing... because once we do, we fossilize" (Friel, 1981) that history does not shape the Irish identity but the images and effects of the past shape it.

Additionally, locals have varied perspectives on the fragmentation of Irish society depending on their line of work and what they think are the causes. From their perspective, monks and clerics interpret a fractured social unit as a "climate of secularisation which appears fragmentation has made dramatic and rapid inroads into a culture" (Hogan, 2011) by connecting religion. The young people who reside in the country's poorer regions are most affected by this development. Enright specifically chose the Clare region of Ireland, where incidents are occurring, to represent the predicament of the residents during the challenging time in the country.

Returning separated family members to Ireland is a topic that Enright does not skimp on. She mentions it within a small speech when Hanna says: "I thought you were in Australia" (p. 154) and addresses Mairead who lives in the same neighborhood with the Madigan family, and her answer is "We're home! We're up in Dublin. Home for good" (p. 154) and these show that the Irish return to the

motherland. Enright also uses *The Celtic Tiger Period*¹ in her novel and uses materialism to show the effects of the boom of the economy in Ireland. The huge companies' names are given by related events; for instance, the writer shows Castrol "sign with the bare fork of a tree sticking out of it" (p. 5) which is a known oil company around the world, to describe the main road which goes to the pharmacy in Ardeevin. She also provides notable 1980s businesses in terms of postmodern subjectivity. Another company that the author uses to illustrate how American investors alter Irish daily life is Kodak Film, which gained fame in America in 1980 before spreading to other nations.

Enright places the stores of well-known luxury brands like Cartier, Swatch, and Dior in Switzerland rather than Ireland. When Emmet returns from Africa to Ireland, the author subtly depicts the Swiss economy by portraying Geneva Airport, which has a variety of upscale stores. If Emmet didn't move to Sudan, he wouldn't be able to view this kind of opulent store. It is crucial to note that Irish immigration to other nations provides many advantages for the Irish because they can learn a lot of things there. There would be skepticism and anxiety about the Irish economy if the author portrayed luxury businesses in a country where the economy is just getting off the ground. Enright wants to demonstrate the Irish economy, but she also takes into account the progress of other nations to highlight the differences in specifics. When a reader reads the book carefully and notices how the various countries are depicted in comparison, they will be able to identify these details.

The novel provides more than just a post-nationalist interpretation of the home and family as well as "the beginnings of a response to the ruin of the neoliberal version of globalism" (Ryan, 2021, p. 32). Irish people now have more opportunities thanks to globalization, and they are starting to spend money in line with their wages. As a result, the Madigan family does not engage in mindless consumption. Constance, however, is the only individual in the family who has a wonderful life during the boom because of her husband's business. When she was younger, she had the freedom to waste as much as she pleased. When it comes to Money, Constance's answer is "Oh I can't remember, I buy it for you mommy" (p. 159) and Rosaleen cannot complain about the price because of her daughter's generosity.

Furthermore, Enright lists the names of well-known medications like paracetamol and Solpadeine. When Ireland's economy collapses in the first chapter, solpadeine is utilized, and when Emmet is in Africa, paracetamol is used. The use of pharmaceuticals coincides with the years when nations experience economic collapse, demonstrating the importance of the medical industry above governmental regulations. The author fails to mention the boom period's explosive rise of Ireland's estate industry. The growth of this sector "is over 10 % of Ireland's GPD which leads to an increase in the price of houses" (Smyth, 2012, p. 133). The price of houses becomes some Irish people's disappointment and this reflects Emmet "looked out the window at the identical house on the other side of the road, alive with fairy lights. Since the money came in, Ireland depressed Emmet in a whole new way. The house prices depressed him" (p. 144) because he is not inherited a house from his family. To afford a house, working hard in Ireland is not enough because of the seriously increasing values of houses.

Utilizing imported goods distances the Irish people from their nationalism. The community may benefit from investment, but investors must first purchase the land from the Irish in order to own it. People trade parental traits, which causes a change in roots. For the Irish, keeping up with the Celtic

¹ Celtic Tiger is a nickname for Ireland during its boom years—between 1995 and 2007— when its economy was growing rapidly. The Irish economy grew at an average annual rate of 9.4% between 1995 and 2000, and between 1987 and 2007, Ireland's GDP grew by 229%. Ireland had been one of Europe's poorest countries for more than two centuries prior to this period of rapid economic growth. (Organisation for Economic Co-operation and Development. "[OECD.Stat.](#)" Accessed June 3, 2021.)

Tiger becomes difficult; so, Enright states "it was hard to write in Ireland during the Tiger times — there was a sense of 'Get with the program, you're off-message,' noting that the boom was also estranging — the whole dance of it" (Jordan, 2015). In contrast to the Irish community, it becomes paradoxical and forbidden to try something new during the boom phase. Briefly, the Celtic Tiger era had an impact on the Irish people, which simultaneously contributes to some possibilities and the erosion of Irishness.

CONCLUSION

The key concepts of postmodernism such as scepticism, indeterminacy, hyperreality, and metanarrative have a big role to understand contemporary novels which reflect the psychological states and memory structures of the individuals who have been affected by the contemporary developments in the world. Using intertextuality as well as fragmentation and construction of reality by connecting major characters' situation and giving it in an appropriate place are highlighted with significant examples of characterization, so, Enright shows her creative ability by using postmodern narrative techniques in the right place not only to show postmodern individuals and their fragmented identities but also the fragmented structure of their countries and cultures.

However, as Hutcheon asserts, the representation of "the past can add meaning to the present" to comprehend the story easily (1988, p. 93). Then, instead of introducing characters at the start of the narrative, this strategy is frequently used so that it can create the sense fragmentation and disconnectedness. Characters frequently refer to the past when they are reflecting on it or when they are dissatisfied with the present. The mere description of this situation is "the appearance or function of a basic representational dilemma about late capitalism" (Jameson, 1991, p. 316). To put it briefly, current literature uses the most intricate postmodernist tactics to explain late capitalism's products. Every nation around the world experiences difficult times, which are documented in writers' literary creations. One of the nations where the economic downturn causes problems is Ireland.

The Green Road by Enright is a fragmentary account of a single Irish family's existence over a period of 25 years. Stunning personal and socially dispersed stories can be found in the book. Following independence, Ireland is engulfed in an economic crisis that causes unending problems for its citizens. This issue affects the entire nation and both unemployment and inflation have reached previously unheard-of levels. According to Enright, leaving Ireland is not always due to unemployment but "the moral atmosphere of the country also is in a disgusting position" (Clark, 2015). The best way to get rid of this trouble is to leave the country.

Leaving one's hometown brings grief as well as excitement and relaxation because of starting a new life and having a distance from the restricting cultural and social elements of the country. The majority of individuals are unable to leave home despite having difficult living situations because they have a passion for their country that is incomparable to anything else. Enright's own experience is revealed when she said; "I love Ireland. It is my home, but you know, I sometimes feel I have been trying to leave all my life, and never made it" (Clark, 2015) and this also demonstrates how she is addicted to her motherland but she also feels a paradoxical situation.

The Green Road's characters are dispersed because they left their homes to pursue their desires. Different environments and cultures offer opportunities to develop personally, and switching to a new identity can lead to new encounters and relationships. From one point of view, all of these justifications for adopting a new identity are valid, but it's crucial to have loyalty to your home, family, and country.

Identity and moral issues arise not only as a result of worrying but also because they deal with emotions and imagination that persist for a long time in thoughts, interrogating the process of leaving home and gathering again, emotions clarify the actual reasons behind it, and questions of identity and morality are raised. So, one of the novel's protagonists experiences fragmentation due to a new identity,

but he still feels a strong sense of home. Additionally, the mother must defend her children despite a lack of contact between the two parties, and siblings often become young people looking for a new identity. The role of women and the feminine body were challenged in the latter half of the 20th century, as Breda Gray states “the bodies of Irish women, and mothers, in particular, were constituted anew as sites of contestation over the specificity of Irish identity” (2004, p. 41).

The Madigan children maintain their ties to the customs and traditions of their Irish families. For the Madigan siblings, their last day was defined by a range of contradictory feelings that oscillated between optimism and melancholy, between dread and missing. The behavior of the Madigan siblings in front of the family shows that they are devoted rather than leading disjointed lives. Narrating characters’ past and present at the same time is needed more effort to be suitable for its content. Claire Bracken and Susan Cahill persuasively argue that “Enright’s novels enact a disruption of linear and chronological time, with past times interrupting and breaking open the narratives” (2011, p. 7). The fractured life of the character is expressed by using past imagery while writing about the present, and the severity of the story is demonstrated by presenting the events in a fragmented narrative. Nevertheless, the author provides chapters in short story format to emphasize the novel’s disjointed idea. The geographical and temporal differences across the stories create a continuing sense of instability and uncertainty. The fact that Enright constructs several self-images, notably through the interconnections of personal and national narratives and the strands that maintain the tension between the narrations, is another important element in her success as a novelist. The author does not reinforce fragmentation throughout the entire work by protecting the unity of society through the employment of these techniques, which emphasize the variety of stories that occur at various times in various locations.

Because it could only be described by sharing true family memories that represented truth without any guilt, the history of the Irish people is drawn from personal and family accounts. The events of the story unfold before your eyes as you read the novel, giving you the impression that you are there. Enright depicts how Ireland went from an economic catastrophe to the Celtic Tiger era when the effects of globalization had an impact on families. To show reality is silenced by public shame, Linden Peach argues this process is part of a broader defining matter in contemporary Irish fiction and says that “revealing not only what is hidden but also exposing the processes of concealing is a recurring trope in contemporary Irish fiction” (2004, p. 220). In order to convey the history of Ireland and the Irish community, Enright develops the mother figure. In addition, the siblings play the part of the young generation and current Ireland, and the family home is a sacred space for expressing love, belonging, and memories.

Overall, *The Green Road* offers formal observations on the impact of the Celtic Tiger era on Irish people and society. In order to pique the reader’s curiosity, Enright does not provide any solutions at the book’s conclusion against the personal and social fragmentation that is the subject of the novel’s protagonists’ current, divided lives. The answers we seek may not ultimately be found in this book, but the emotions of the estranged siblings are depicted, and they make us realize the importance of a family’s home. So, the reader is left with an open-to-interpretation ending where problems and troubles are unresolved and many things remain unanswered. Thus, *The Green Road* is a history of economic ups and downs, as well as the effects of globalization, which have led to increased family disintegration in a society that is undergoing rapid change. Enright maintains her cautious suspension in the expansive narratives of emigration, components of diasporic problems, as well as both national and personal identities, by maintaining her popularity in Irish literature.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Dr. Öğr. Üyesi İsmail Avcu
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Asst. Prof. Dr. İsmail Avcu
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Río, Barros-Del Maria A. (2018). Fragmentation and Vulnerability in Anne Enright's *The Green Road*: Collateral Casualties of the Celtic Tiger in Ireland. *International Journal of English Studies*, 18(1), 35–51.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge/London: Polity Press.
- Bywater, W. (1990). The Paranoia of Postmodernism. *Philosophy and Literature* 14(1), 79-84.
- Claire B. and Cahill, S. (2011). *Relationships with the Real in the Work of Anne Enright*. Dublin: Irish Academic Press.
- Clark, A. (2015). Interview: Anne Enright, *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/books/2015/aug/09/anne-enright-ireland-is-my-home-but-i-feel-i-have-been-trying-to-leave-all-my-life> (Accessed: 01.07.2022).
- Elias, C. (2014) *The Fragment: Towards a History and Poetics of a Performative Genre*. New York: Peter Lang.
- Enright, A. (2015) *The Green Road*. W.W. Norton & Company, New York.

- Estévez-Saá, M. (2016). A Map of Things Known and Lost in Anne Enright's *The Green Road*. *Estudios Irlandeses*, Vol (11), 45-55.
- Fitzgerald, P.&Lambkin, B. (2008). *Migration in Irish History 1607-2007*. Basingstoke, Palgrave MacMillan.
- Frey, H. J. (1996). *Interruptions*. State University of New York Press.
- Friel, B. (1981). *Translations*. Faber and Faber, London.
- Gray, B. (1999). Longings and belongings-gendered spatialities of Irishness. *Irish Studies Review*, Vol: 7(2), 193-210.
- Guignery, V.&Drag, W. (2019). *The Poetics of Fragmentation in Contemporary British and American Fiction*. Vernon Press.
- Harries, E. W. (1994). *The Unfinished Manner: Essays on the Fragment in the Later Eighteenth Century*. University of Virginia Press.
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence - from Domestic Abuse to Political Terror*. New York.
- Hogan, L. (2011). Clerical and Religious Child Abuse: Ireland and Beyond. *Theological Studies*, 72(1), 170-186.
- Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Routledge, New York.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism*. Duke University Press, Durham.
- Jameson, F. (1998). *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern*. Verso.
- Jordan, J. (2015). A new Irish literary boom: the post-crash stars of fiction. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2015/oct/17/new-irish-literary-boom-post-crash-stars-fiction>.
- Kearney, R. (1997). *Postnationalist Ireland: Politics, culture, philosophy*. Routledge, London.
- Khalil, R. (2015). Redefining Irishness: Fragmentation or intercultural Exchange. *Journal of Language and Cultural Education*, Vol: 3(3). 104-111.
- Mary M. (2017). no difference between the different kinds of yesterday: The Neoliberal Present in *The Green Road*, *The Devil I Know*, and *The Lives of Women*. *Lit: Literature Interpretation Theory*, 28:1, 34-54.
- McHale, B. (1987). *Postmodern Fiction*. Methuen, New York.
- McWilliams, E. (2013). *Women and Exile in Contemporary Irish Fiction*. Palgrave Macmillan.
- Nicol, B. (2009). *The Cambridge Introduction to Postmodern Fiction*. Cambridge University Press.
- O'Brien, D. (2012). Irish Emigrating a fact of life but not as bad as it could be. *The Irish Times*. <http://www.irishtimes.com/opinion/irish-emigration-a-fact-of-life-but-not-as-bad-as-it-could-be-1.486595>.
- Oddenino, I. (2011). I Wanna Love Something Wild: A Reading of Suzan-Lori Parks's *Venus*. In *Representation and Black Womanhood*. Gordon-Chipembere, N. (eds). Palgrave Macmillan, New York.
- O'Toole, F. (1997). *The Ex-Isle of Erin: Images of a Global Ireland*. New Island Books, Dublin.
- Peach, L. (2001). *The Contemporary Irish Novel*. Palgrave Macmillan, London.
- Ryan, M. (2021). Uses for ruins: Anne Enright's *The Green Road*. *Textual Practice*, Vol: 35 (1), 23- 37.
- Said, E. (1979). *Orientalism*. Penguin Books, London.
- Sim, S. (2001). *The Routledge companion to postmodernism*. Routledge, Great Britain.
- Smyth, G. (2012). Irish National Identity After The Celtic Tiger. *Estudios Irlandeses*, Vol: 7, 132-137.
- Sullivan, K. C. (2018). *Trauma and Recovery, In The Twenty-First Century Irish Novel*. Syracuse University Press, New York.

Tancke, U. (2015). *Deceptive Fictions: Narrating Trauma and Violence in Contemporary Writing*. Cambridge Scholars Publishing.

Avrupa’da İslam Karşıtlığına Güncel Bakış*

Arş. Gör. Atilla Kurnaz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7178-7969>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Arş. Gör. Fatmanur Alsancak

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1414-3358>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.10.2022

Kabul: 22.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Avrupa’da Müslümanlar

İslam Karşıtlığı

İslamofobi

Ayrımcılık

İrkçilik

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66010>

Öz

Avrupa toplumunun büyük bir kısmında geçmişten gelen ve günümüzde de devam etmekte olan klasik bir Müslüman ve İslam algısı devam etmektedir. Bu önyargılar günlük hayattan iş hayatına, gazetelerden kitaplara, sinemadan basın yayın organlarına kadar olan geniş bir yelpazede görülebilmektedir. 2008 yılından itibaren kurumsal kimliğe bürünmeye başlayan Özellikle 2011 yılının ilkbaharında başlayan Suriye iç savaşı nedeniyle Avrupa’nın mülteci krizi ile karşılaşması Müslümanlara karşı ön yargıları artırmış ve Avrupa toplumunun popülist sağ hareketlere yaklaşmasına neden olmuştur. Son yıllarda özellikle Almanya ve Hollanda’daki Batının İslamlaşmasına Karşı Vatandaşlar (PEGIDA) hareketinden yola çıkılırsa bu grupların ülkelerindeki İslam, Müslüman ve göçmen karşıtı gösterilerinin yanı sıra din temelli derneklere ve yabancılara ait iş yeri ve evlere çeşitli saldırılar, sözlü taciz ve Müslümanlara ve İslami derneklere karşı planlı saldırılar gerçekleşmektedir. Birçok Avrupa Birliği (AB) ülkesinde, özellikle eğitim ve iş hayatında başörtüsü tartışmaları meydana gelmektedir. Müslüman kadınlar sosyal ve eğitim hayatının her alanında hem cinsiyetçi hem de ırkçılığa maruz kalan grup olarak ön plana çıkmaktadır. Cenazenin ana vatana götürülmesi, orada yer bulunması ve gömülmesi, helal gıda temini ve helal kesimlerin İslami usuller zemininde olmasına karşı kararlar, dini bayramlar ve defin işlemlerinde yaşanan güçlükler de Müslüman nüfusun yaşadığı ayrımcılıklar arasındadır. Bu çalışmanın amacı, İslam karşıtlığı olgusunun mağdurları olarak Avrupa’da yaşayan Müslümanların deneyimlerini ön plana çıkarmak ve güncel durumu kritik etmektir. Bu doğrultuda evvela Avrupa’da yaşayan Müslümanların imajı irdelenecek, akabinde örnek olay incelemeleriyle günümüzdeki durum göçmenlik, medya, eğitim, çalışma hayatı ve sosyal yaşam (başörtüsü, helal gıdalar, dini bayramlar, defin işlemleri, camilerin durumu ve diğer sosyal eylemler) özelinde incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmış olup veriler medyada yer alan haberler, istatistik veriler ve raporlardan oluşmaktadır. Elde edilen bu veriler ışığında betimsel çıkarımlarda bulunulmuş, ortaya koyulan bulgular İslam karşıtlığı perspektifinden yorumlanarak tartışılmıştır. Çalışmanın İslam karşıtlığına dair yapılacak diğer çalışmalara ışık tutması beklenmekte, İslam karşıtlığının tüm boyutlarının daha spesifik olarak ortaya koyulması önerilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kurnaz, A. ve Alsancak, F. (2022). Avrupa’da İslam Karşıtlığına Güncel Bakış. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 161-182.

*Actual Overview of Anti-Islamism in Europe**

Ress. Asst. Atilla Kurnaz

Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of German Language and Literature, Sakarya – TURKEY

Ress. Asst. Fatmanur Alsancak

Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Social Work, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 28.10.2022

Accepted: 22.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Muslims in Europe

Anti-Islam

Islamophobia

Discrimination

Racism

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66010>

Abstract

In most of the European society, a classical perception of Muslims and Islam which comes from the past and continues today. These prejudices can be seen in a wide range from daily life to business life, from newspapers to books, from cinema to the other media organs. Having started to take on a corporate identity since 2008, Europe's encounter with the refugee crisis, especially due to the Syrian civil war that started in the spring of 2011, increased prejudices against Muslims and caused the European society to approach populist right movements. Based on the Patriotic Europeans Against the Islamization of the West (PEGIDA) movement in Germany and the Netherlands in recent years, these groups' anti-Islam, anti-Muslim and anti-immigrant demonstrations as well as religious-based associations and various attacks on foreigners' workplaces and homes, verbal abuse and violence against Muslims and Islamic There are planned attacks against associations. In many European Union (EU) countries, especially in education and business life, headscarf debates take place. Muslim women stand out as a group that is exposed to both sexism and racism in all areas of social and educational life. Decisions against taking the corpse to the homeland, finding a place and burial there, provision of halal food and halal slaughtering on the basis of Islamic methods, difficulties experienced in religious holidays and burial procedures are among the discriminations experienced by the Muslim population. The aim of this study is to highlight the experiences of Muslims living in Europe as victims of the phenomenon of anti-Islamism and to criticize the current situation. In this direction, first of all, the image of Muslims living in Europe will be examined, and then, with case studies, the current situation will be examined in terms of immigration, media, education, working life and social life (headscarf, halal food, religious holidays, burials, mosques and other social actions). For this purpose, the document analysis technique was used in the study and the data consists of news in the media, statistical data and reports. In the light of these data obtained, descriptive inferences were made, and the findings were interpreted and discussed from the perspective of anti-Islam. It is expected that the study will shed light on other studies on anti-Islamism, and it is suggested that all dimensions of anti-Islamism be revealed more specifically.

GİRİŞ

İslamofobi'nin kelime anlamı "İslam'dan korkma" ve "Müslüman karşıtı ırkçılık" olarak literatürde yer almaktadır. Avrupa'da olduğu gibi tüm dünyada bu iki terim yer edinmektedir. İslam karşıtlığı kavramı konusundaki tartışmaların başında bu kavramın ırkçılık mı yoksa belli bir gruba ait olan insanlara karşı düşmanlık mı olduğu gelmektedir (Allen, 2010a: 151-153).

İslam karşıtlığı kavramı Müslümanların Batı Avrupa'da karşı karşıya kaldıkları ayrımcılığı tanımlamak için konuşma dilinde ancak 1990'larda kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim genç olan terimin oluşmasında ve yaygınlaşmasında medyanın büyük bir etkisi söz konusudur. Modern İslam karşıtlığının geçmişi 20. yüzyıla dayanmaktadır. 20. yüzyıldan önce de İslam karşıtlığına Orta Çağdaki Hristiyanlığın İslam perspektifi ve aynı zamanda batı dünyasının sahip olduğu Oryantalizm önderlik etmektedir (Allen, 2010b: 14-23). İslam karşıtlığı hakkında yapılan ilk araştırma 1997 yılında yapılan "Runnymede Trust Raporu"dur (The Runnymede Trust, 2017). 1997 tarihinden itibaren konunun isimlendirilmesi, kategorileştirilmesi ve kapsamı hakkındaki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir (Allen, 2010a: 151-153).

İslam Korkusu (Islamophobie) kelimesinin kökeni Yunanca "phobia"dan (korku) gelmektedir. Kelime ilk olarak şarkiyatçı Etienne Dinet tarafından 1922 tarihli makalesinde kullanılmış, ancak bugünkü anlamında konuşma dilinde kullanımı 1990'larda başlanmıştır (Cesari, 2018: 59-84). Kullanılan bu terminolojide sıkıntılar mevcuttur. İslamofobi kelimesinin içerisinde barındırdığı olduğu fobi (phobia) kelimesi bir hastalığa işaret etmektedir ve bu bakımdan patolojik bağlamda ele alınmaktadır (Hıdır, 2007: 83). Uzmanlar İslam karşıtlığı görüşünün İslam'dan "kişisel korkuların" oluşmasıyla ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹

Armin Pfahl-Traughber'e göre (2019) İslamofobi, İslam karşıtlığı, İslam kritiği ve Müslüman karşıtlığı gibi terimlerin yalnızca tartışılan ve rahatsız edici kelimeler olmadığını vurgulamaktadır. Bu dışlayıcı ve ön yargıya hizmet eden kelimelerin ardında bir taraftan İslam kritiği yapılırken insan haklarının göz ardı edilmesi, diğer yandan da Müslümanlara karşı kışkırtmaları hareketlendirici söylemlerde bulunmaktadır. Alman sosyolog Samuel Salzborn,(2012)) İslam karşıtlığı, Müslüman karşıtlığı ve İslam korkusu gibi kelimelerin kullanılmasının topluca kullanımlardan atılması gerektiğini, çünkü bu gibi kelimelerin sadece aşırı dincilere ve aşırı sağcılara yaradığını belirtmektedir.

Bu çalışmanın amacı, İslam karşıtlığı olgusunun mağdurları olarak Avrupa'da yaşayan Müslümanların deneyimlerini ön plana çıkarmak ve güncel durumu kritik etmektir. Bu doğrultuda evvela Avrupa'da yaşayan Müslümanların imajı irdelenecek, akabinde örnek olay incelemeleriyle günümüzdeki durum göçmenlik, medya, eğitim, çalışma hayatı ve sosyal yaşam (başörtüsü, helal gıdalar, dini bayramlar, defin işlemleri, camilerin durumu ve diğer sosyal eylemler) özelinde incelenecektir.

1. Avrupa'da Müslüman Olmak

Günümüz Avrupa'sında yaşayan Müslümanların kıtaya gelişleri sanayi devrimi sonrasındaki gelişmelere dayanmaktadır. 1960'lı yıllarda misafir işçi olarak giden Müslümanlar; 1980'li yıllarda aile birleşimiyle, 1990'lı yıllardaysa göç yoluyla Avrupa'ya yerleşmiştir. Avrupa'nın ucuz ve vasıfsız işgücüne ihtiyaç duymasından dolayı göçmenler özellikle başkent çevresine ya da sanayinin gelişmiş olduğu şehirlere yerleşmiştir. Bu durum Müslümanların göç ettikleri ülkelerde belli bölgelerde bir arada bulunması ve dolayısıyla dini birlikteliği bu ortamda sürdürmelerinde etkili olmuştur (European

¹ İslamofobi terimi, yabancı karşıtlığından anti terörizme kadar geniş bağlamlarda farklı olguları eksik bir şekilde içermesi açısından tartışma konusudur. Terim İslam'a karşı irrasyonel bir korku (fobi) olarak yorumlanabilmekte ancak medyada, siyasi arenada ve bazı akademik çevrelerde Müslümanlara karşı saldırıları ve İslam karşıtı söylemi yansıtan bağlamda kullanılmaktadır.

Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2006: 26). 1970'li yılların ortasında yaşanan ekonomik kriz Avrupa ülkelerinde işçi alımlarının azaltılmasına ve daha sonrasında durdurulmasına neden olmuştur. 1980'li yıllarda Avrupa'daki Müslüman nüfusun çoğunu özellikle Afganistan, İran, Irak ve Lübnan oluştururken 1990'larda Yugoslavya ve Somali'den gelen göçmenler oluşturmaktadır (Kepenek,2017).

Almanya Federal Göç ve Mülteciler Dairesi'ne olan Göç, Entegrasyon ve İltica Araştırma Merkezi (BAMF-FZ) tarafından yürütülen Almanya'da Müslüman Hayatı 2020 başlıklı rapora göre 83,1 milyonluk bir nüfusa sahip olan Almanya'nın Müslüman nüfus oranının %6,4 ile %6,7 arasında olduğu görülmektedir (İyi, 2021).

Etnik köken ve milliyet üzerine yapılmış olan araştırmalar Müslüman toplumun yaşadığı mahallelerdeki sosyoekonomik durumun ve aldıkları eğitim seviyelerinin ortalamasının altında olduğunu göstermektedir. Avrupa'da yaşayan Müslümanlar çoğunlukla düşük nitelikli ve düşük ücretli sektörlerde çalışmaktadır. Öte yandan Avrupa ülkelerinin göç politikalarında Müslümanların Avrupa toplumuna entegrasyonu beklenmektedir. Fakat işsizlik ve düşük gelirli işlerde çalıştırılma entegrasyonun önündeki en büyük engellerden biridir. Halbuki AB'nin entegrasyon için saymış olduğu on bir esas usul (Europäischen Kommission (EC), "EU-Programm für Beschäftigung und soziale Innovation - EaSI) arasında büyük ölçüde istihdama vurgu yapılmaktadır. Ancak birçok AB ülkesinde Müslümanların konumu entegrasyonun istihdam ayağında bir sorun olduğunu göstermektedir.

Sosyal yaşamda baskı ve ayrımcılıkla en sık karşılaşan Müslüman grubun gençler ve kadınlar olduğu bilinmektedir. Genellikle Avrupa'da yaşayan Müslüman gençlerin sosyal yaşamdaki gelişimleri zaman zaman engellenmekte ve toplum tarafından dışlanmaktadır. Bu toplumsal baskı Müslümanlar arasında ümitsizliğe ve topluma yabancılaşmaya neden olmaktadır (Mediendienst Integration, Infopapier; Pfahl- Traughber, 2019; www.migazin.de, 2010; www.zeit.de, 2016; FRA, 2017). Bu dışlanmada İslam karşıtlığına yön veren grupların etkisi toplumsal gerçekliği ortaya koyan önemli bir unsur olarak göz ardı edilmemelidir.

Avrupa'da İslam karşıtlığının günlük yaşamdaki görünümü mevcut konjonktürden etkilenmektedir. Küresel ve yerel gelişmelerin gölgesinde Müslümanlar çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Bu sorunların yaşandığı örnek olaylar incelendiğinde İslam karşıtlığının boyutu daha somut hale gelmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma genel amacı doğrultusunda nitel desende tasarlanmıştır. Çalışmada İslam karşıtlığı ile ilişkili gazete haberleri, dergiler, internet haberleri, sivil toplum ve devlet yayın organlarının raporları, gelişmeler ve istatistiksel veriler taranmıştır. 2019 yılında ortaya çıkan Avrupa ülkelerini de derinden sarsan pandemi vakaları ve önlemlerinin medyayı da etkisi altına aldığı göz önünde bulundurulduğunda örnek olguların medyaya yansımaları zor olacağından dolayı geçmişe dönük taramalar ön planda tutulmuştur. Örnek olay incelemeleri kapsamında medyada yer alan İslam karşıtlığı içerikli bu haberler ve gelişmeler incelendikten sonra doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Taranan tüm dokümanlar İslam karşıtlığı genel çatısı altında göçmenlik, medya, eğitim, çalışma yaşamı ve toplumsal yaşam pratikleri altına gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma neticesinde belli başlıklar altında (başörtüsü sorunu, helal gıda temini, dini bayramlara ilişkin ritüeller, defin işlemleri, cami saldırıları) yeniden değerlendirilmiştir. Elde edilen bu veriler ışığında betimsel çıkarımlarda bulunulmuş, ortaya koyulan bulgular İslam karşıtlığı perspektifinden yorumlanarak tartışılmıştır. Araştırma bilginin fonksiyonu bakımından betimsel bir çalışmadır.

2. İslam Karşıtlığına Dair Örnek Olay İncelemeleri

Avrupa'da İslam karşıtlığının görünümü farklı mecralarda ve boyutlarda ele alınabilir. Bu

çalışmada İslam karşıtlığının bileşenlerinden olan göçmen ve mültecilik, medya, eğitim, çalışma hayatı, aşırı sağ hareketler, ayrımcılık örnekleri ve sosyal hayattaki (başörtüsü, cami saldırıları, dini bayram ve defin işlemleri tartışmaları) görünümleri yaşanan şiddet olayları bakımından örneklendirilmiştir.

2.1. Göçmenlik Bağlamında Yaşanan İslam Karşıtlığı

Özellikle 2011 yılının ilkbaharında başlayan Suriye iç savaşı nedeniyle Avrupa'nın mülteci krizi ile karşılaşması Müslümanlara karşı olan ön yargıları artırmış ve Avrupa toplumunun popülist sağ hareketlere yaklaşmasına neden olmuştur. Avrupa'nın aşırı sağ partilerinin politikaları, toplumu Müslümanlara karşı cephe aldirmaya ve kamu düzenini bozmaya yönelik bir zeminde yapılanmaktadır.

Tablo 1: Ülkelere Göre İslam Karşıtı Saldırıların Durumu

Ülke	Saldırı Sayısı ve Türü
Almanya	İslam karşıtı 260 eylem Müslüman sığınmacılara yönelik 664 saldırı 60'tan fazla cami saldırısı
Avusturya	90'dan fazla saldırı
Belçika	20'den fazla İslam karşıtı saldırı
Fransa	360'tan fazla saldırı
Hollanda	100'den fazla saldırı (20'den fazlası camilere yönelik)
İngiltere	1000'den fazla saldırı (%60'ı kadınlara yönelik)

Kaynak: Sabah, "Sinsi nefret organizasyonu İslamofobi'nin 2016 bilançosu" (1 Şubat 2017).

Tabloda da görüldüğü gibi 2016 yılı ve 2017 yılının Ocak ayı dâhil olmak üzere 2800'den fazla İslam karşıtı saldırı gerçekleştirilmiştir. Uluslararası Af Örgütü yayınladığı raporda, AB ülkelerinde çıkarılan terörle mücadele yasalarının Müslümanlara, mültecilere ve göçmenlere yönelik ayrımcılığa sebep olduğu ifade edilmiştir (Zentürk, 2017). Raporda ayrıca Avrupa Birliği'nin izlemekte olduğu terörle mücadele yöntemleri de eleştirilmiş, eleştirilen yöntemlere örnek olarak Fransa'da uzatılan olağanüstü hâl gösterilerek temel hak ve özgürlüklere müdahale edildiği vurgulanmıştır.

Avrupa'daki Müslümanların karşılaştığı bir diğer ayrımcılık vakası ise Fransız Sınır Güvenliği Polis Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Fransa İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan polis teşkilatının tüm çalışanlarına bir e-posta göndererek, İslam dini ve Müslümanlar hakkında bazı olumsuz söylemlerde bulunduğu ortaya çıkmıştır. Gönderilen e-postanın içeriğinde; "İslam Avrupa'nın kanseridir", "Fransa hiç bu kadar ağır hasta olmamıştı", "Müslümanlar metastazdırlar²" gibi ifadeler yer almaktadır. Son dönemlerde Fransız Sınır Güvenliği Polisi'nin göçmenlere ve mültecilere uyguladıkları şiddet görüntüleri ile gündeme gelen bir devlet kurumu olması eleştiriye açık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (www.milliyet.com.tr, 2017). Bu ve buna benzer haberler gösteriyor ki İslam karşıtlığı saldırılar devlet kurumlarında da açık bir şekilde gerçekleşmektedir. Fransız hükümetinin Paris ve Nice'teki terör eylemlerinden yola çıkarak aldığı OHAL kararının toplumun Müslümanları ve göçmenleri potansiyel "terörist" olarak görmelerine neden olduğu ve mevcut ön yargıyı artırdığı

² Yunanca: metastasis, μετά, meta "bir sonraki", στάσις, stasis, "yer değiştirme" anlamındadır, kanserli hücrelerin buldukları doku dışında doğrudan ya da kan-lenf damarlarıyla başka bölgelere sıçramalarına verilen isimdir.

düşünülmektedir.

2015 yılının Mart ayında artan Suriye eksenli göç dalgası ile Avrupalı popülist partilerin göçmen ve İslam karşıtı söylemlerini sertleştirilmesi Batı toplumunun Müslümanlara ve göçmenlere karşı ön yargıların oluşmasına yol açtığı görülebilir. Londra merkezli İngiliz düşünce kuruluşu "Chatham House"un 10 Avrupa ülkesinde 10 bin kişi ile yaptığı anket çalışmasında, 2 ülke hariç tüm Avrupa ülkelerinde çoğunluğun, Müslüman göçüne karşı olduğu ve Müslümanların yoğunlukta olduğu ülkelerden gelen göçün yasaklanmasını istediği ortaya çıkmaktadır (Osborne, 2017). Polonya %71 ile göç yasağını en çok destekleyen ülke olurken onu Avusturya, Almanya ve İtalya izlemektedir. İngiltere'de ise bu yasağın %47'lik bir oran ile desteklenmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde Müslümanlara karşı olumlu bakış açısının oranı %32 ile sınırlı kaldığı anket çalışmasında ön plana çıkmıştır. Ayrıca çalışmada, yaşlıların gençlere, erkeklerin kadınlara, az eğitimlilerin yüksek eğitimlilere oranla göçmenlere daha çok karşı olduğu ortaya çıkmıştır (Kepenek,2017).

Hollanda Mart ayında genel seçimlere giderken İçişleri Bakanlığının hazırlamış olduğu raporda ilginç veriler ortaya koyulmuştur. Bu rapor 2015-2017 yılları arasında Hollanda'da bulunan siyasi partilerin reklam kampanyaları adı altında 3 ABD'li bağışçıdan toplamda 150 bin dolarlık bir bağış aldığını ortaya koymuştur. Ayrıca raporda bağışçıların ikisinin Wilders'in aşırı sağcı Özgürlük Partisi'ne bağışta bulunduğu ifade edilmiştir (Mohdin, 2017). En büyük bağışçının ise İslam, Müslüman ve göçmen karşıtı aktivist David Horowitz'in kurucusu olduğu, California merkezli düşünce kuruluşu olan David Horowitz Freedom Center'in olduğu ifade edilmektedir. Bu muhafazakâr düşünce kuruluşu amacının "radikal sol ve onun İslamcı müttefiklerinin Amerikan değerlerini yok etmesi tehlikesine karşı mücadele" olarak açıklamıştır. Almanya'da aşırı sağcı olarak bilinen AfD (Almanya için Alternatif)'nin lider adayı Alice Weidel, Tagesspiegel gazetesine vermiş olduğu röportaj ile İslam, başörtüsü ve göçmenler hakkında birçok soruya cevap vermiştir. İslam ve başörtüsünün kesinlikle Almanya'ya ait olmadığını, burka ve peçenin de ülke genelinde yasaklanması gerektiğini belirten Weidel, aynı zamanda göçmen kabulünün de bir an önce kesilmesi gerektiğini ve ülkeye gelen göçmenlerin geri gönderilmesi taraftarı olduğunu dile getirmiştir (Weidel, 2017).

2004 yılında AB'ye üye olan Polonya'da milliyetçi muhafazakâr olarak bilinen Hukuk ve Adalet Partisi'nin (PiS) hükümete gelmesiyle Müslümanlara ve göçmenlere olan baskının arttığı gözlemlenmektedir. Polonyalı siyasilerin söylemlerinde ise başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerindeki sağ partilerin söylemlerine yakın söylemler görülmektedir. Bu söyleme bir diğer örnek olarak Polonya İçişleri Bakanı Blaszczak'ın, Müslümanların Avrupa Birliği ülkelerine girişlerini yasaklamak istemesi gösterilebilir. Blaszczak ayrıca alınacak yasağın İslami terör saldırılarından korunmak için alınmasının önemli olduğunu dile getirmektedir. Bu açıklamasına paralel olarak mültecilerin AB'nin içerisinde dağıtılmasını da eleştiren bakan, çok kültürlülüğün sadece çürük meyve getireceğini ifade etmektedir. Çok kültürlülüğün aynı zamanda Avrupa uygarlığının köklerinden ve bununla birlikte Hristiyanlıktan kopuşunu meydana getireceğini dile getirmiştir (Kepenek ve Kurnaz, 2017). Avrupa'da yükselen aşırı sağın kalesi olması beklenen Polonya'da yaşananlar ve elde edilen anket verileri Müslümanlar ve göçmenler için endişe yaratabilmektedir. Polonya'da günlük çıkan Rzeczpospolita(Çarşamba) adlı gazetenin 1.100 kişi ile yapmış olduğu anket sonuçları gazete tarafından kamuoyu ile paylaşılmıştır. Yapılan anket araştırmasına göre her üç Polonyalıdan birinin İslam'ı tehdit olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. 50-59 yaş aralığındaki Polonyalıların %52'lik kısmı ve 18-29 yaş aralığında ise %8'lik bir kısım İslam'ı tehdit olarak görmektedir (www.islamiq.de, 2022). Ortaya çıkan bu sonuçlar en çok sayıları 25.000'i bulan Tatar ağırlıklı yerli Müslüman nüfusu endişeye sevk edebilmektedir. Polonya'nın başkenti Varşova'da milli bayram nedeniyle 60.000 aşırı sağcı kent meydanında yürüyüş düzenlemişlerdir. Düzenlenen yürüyüşte aşırı sağı temsil eden bayraklar, flamalar ve pankartlar açılmıştır. Yürüyüş esnasında sağcılar tarafından "Göçmenler defolsun", "Beyaz

Avrupa" ve "Polonya'da saf kan" gibi sloganlar başta olmak üzere ırkçı ve İslam düşmanı sloganlar atılmıştır.

2.2. Medyada İslam Karşıtlığı

Medyanın dünya üzerindeki etkileri yadsınamaz bir gerçekliktir. Hem sosyal ve politik hem de ekonomik hayata yön verebilme kabiliyetine sahiptir. Aynı şekilde medya organlarında çalışanların da bu gibi meziyete sahip oldukları düşünülmektedir. 17 Ağustos 2017 tarihinde İspanya'nın Barselona şehrinde gerçekleşen terör saldırısı sonrasında Müslümanlara yönelik şiddet ve hakaret vakalarında artış olduğu gözlemlenmektedir. İspanya saldırısı sonrasında en çok kullanılan sosyal medya araçlarından biri olan Twitter'da İslam ve Müslüman karşıtı paylaşımlar yer almaya başlamıştır. Müslüman karşıtlığı içeren bu paylaşımların birçoğunun Alman vatandaşlar tarafından paylaşıldığı görülürken Alman siyasetçilerinin izlemiş olduğu politikaların da eleştirildiği görülmüştür.

İslam karşıtlığına örnek gösterilebilecek bir diğer vaka ise Fransız ünlü mizah dergisi Charlie Hebdo'nun kapak sayfasındaki açıklamadır. Dergi kapağında kanlar içinde yatan iki kişiyle birlikte bir kamyonet resmedilmektedir. Yan sütunda ise "İslam barışın dini... Sonsuz barışın!" şeklinde bir açıklama bulunmaktadır (www.dw.com, 2017a). Charlie Hebdo Dergisi'nin yayınladığı bu kapak tasarımı ile Barselona'da gerçekleşen saldırının sorumlusu olarak İslam dininin gösterilme çabaları açık bir şekilde hem İslam dinini hem de Müslümanları hedef gösterme amacı taşımaktadır. Ünlü İngiliz gazeteci Katie Hopkins de isteyerek veya istemeyerek böyle bir yönlendirme girişiminde bulunmuştur. Ünlü gazeteci radikal Müslümanların ülkeden kovulması gibi bir "çözüm" önerisini radyoda belirtmiştir. Yaşanan bu gelişme sonrası Müslümanlardan büyük tepki alan gazeteye bu yayından dolayı dava açılmıştır. Dava nedeni olarak ise kullanmış olduğu "kesin çözüm" tabiri gösterilmektedir. Nazi Almanya'sının Yahudilere karşı uygulamış olduğu Yahudi Soykırımı'nı çağrıştıran söylemlerin kullanmasından dolayı davaya lüzum görülmüştür (www.pi-news.net, 2017).

2.3 İslamofobik Saldırıları ve Camilerin Durumu

Almanya'nın Köln kentinde ırkçılık karşıtı bir platform olan Fair International tarafından 2020'de yayınlanan bir rapor, yalnızca 2018'de Almanya'da 120 cami saldırısı olduğunu ifade etmektedir. Daha çok Bavyera ve Kuzey Ren-Vestfalya eyaletlerinde Türk cemaatinin yoğun olarak bulunduğu camilerde gerçekleşen saldırılar, sadece camilere yönelik değil aynı zamanda Müslümanların işyerlerine yönelik de gerçekleşmiştir. Müslümanlara ait restoranlara, kasaplara ve marketlere yönelik saldırılar sıklıkla yaşanmaktadır. Yine Federal Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi (FADA) tarafından Almanya'da 1500 çalışan ile gerçekleştirilen ve 2015 yılında yayınlanan ankete göre, çalışanların çoğunluğu iş yerlerinde çeşitliliği desteklemekle birlikte, öncelikle Hristiyanlar, Yahudi, Hindu ve Budist çalışanlarla birlikte çalışmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Bu araştırmaya katılanların %33'ü Müslümanlara ve İslam'a karşı güçlü olumsuz duygu ve düşüncelere sahiptir (İyi ve Şahin, 2022).

2016 yılı ve 2017 yılının Ocak ayını kapsayan veriler incelendiğinde Avrupa'nın önde gelen ülkelerinde İslam ve Müslüman karşıtı saldırılarda büyük oranda artış olduğu görülebilir (Kepenek, 2017). Avrupa'da bulunan sekiz ülkede (Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Avusturya, Yunanistan, Norveç ve İsveç) 13 ay içerisinde 2.800'den fazla İslamofobik saldırı kayıt altına alınmıştır. İslam ve Müslüman karşıtı gruplar tarafından camilere, ibadethanelere ve Müslüman derneklerine saldırı düzenlenmiştir. Fransa'da gerçekleştirilen 360'tan fazla İslamofobik vakanın nedeni olarak Paris ve Nice'ta yaşanan terör olaylarıyla Charlie Hebdo dergisine yönelik saldırılar gösterilmektedir. Fransa'da yaşanan bu olaylar sonrasında ise İslam ve Müslüman karşıtlığının artarak devam ettiği söylenebilir. Almanya'da, Müslüman ve İslam karşıtlığı daha çok, cana ve mala kasit vakaları olarak kendini göstermektedir. 2016 ve 2017 Ocak verilerine göre Almanya'da 260 İslam karşıtı eylem düzenlenmiş ve 664 Müslüman sığınmacı saldırıya uğramıştır. Bunun yanında, Avrupa'da en çok cami sayısına sahip

olan Almanya'da 60'tan fazla camiye saldırı düzenlenmiştir (www.sabah.com.tr, 2017).

Aynı şekilde Diyanet İşleri Başkanlığı'nun hazırladığı raporda İslam'a ve camilere karşı yapılan saldırılar detaylı bir şekilde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu raporda 2016 yılında Avrupa ve ABD'de 354 cami saldırısı gerçekleştirildiği bildirilirken, bu saldırıların 75'inin ABD'de, 68'inin Almanya'da, 60'ının Fransa'da, 35'inin Danimarka'da, 32'sinin İngiltere'de, 27'sinin Hollanda'da, 21'inin İsveç'te, 15'inin İtalya'da, 6'sının Avusturya'da, 2'sinin İsviçre'de ve 1 saldırının da Belçika'da yaşandığı kayıt altına alınmıştır (www.turkiyegazetesi.com.tr, 2017). Mart ayında Avusturya polisinin gerçekleştirdiği cami kontrol şekli alışagelmış kontrol ve baskınlardan farklı şekilde yapılmıştır. Vorarberg eyaletinde bulunan ATİB'e (Avusturya Türk İslam Birliği) bağlı 11 camide polis tarafından eş zamanlı olarak baskın gerçekleştirilmiştir. Bu baskınlar genel olarak Cuma namazı sırasında vuku bulmuştur. Müslümanlar için önemli bir gün olan Cuma günü gerçekleştirilen bu kontrolde polis, yetkililere "Bugün burası neden kalabalık?", "Konferans mı yapıyorsunuz?" gibi sorular yöneltmiştir (Kıyağan, 2017). AB'nin (Avrupa Birliği) Temel Haklar Bildirgesi'nin 10. ve 12. Maddelerinde (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, "Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi") belirtildiği gibi düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün yanında toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü koruma altına alan temel hakların çiğnendiği ve hiçe sayıldığı görülebilmektedir.

Almanya'da ilk defa 01 Ocak 2017 tarihinden itibaren İslam karşıtı saldırıların istatistiksel verilerinin tutulmasına başlanmıştır. Verilerin açıklanması ise Mayıs 2018 tarihinde gerçekleşmiştir. İçişleri Bakanı Horst Seehofer'in "2017 Suç İstatistik Raporu" tanıtım toplantısında İslam karşıtı suç eylemlerine dair bilgilerine yer verilmektedir. Buna göre Almanya İçişleri Bakanlığı'nun yapmış olduğu açıklamada 2017 yılında tahminen 1075 İslam karşıtlığı içeren saldırının gerçekleşmiş olduğu ifade edilmektedir. İşlenen suçlar arasında hem cana hem de mülkiyete kastedilmektedir. Saldırıları; camilere ve onlara ait merkezlerin yanında başörtülü kadınlara saldırı, Müslüman vatandaşlara gönderilen tehdit mektupları ve Müslümanlara ait ev ve iş yerine saldırılar şeklinde gerçekleşmiştir (Karadağ, 2018).

Avusturya'da ise "Avusturya Müslümanlar için Dokümantasyon ve Danışmanlık Merkezince" hazırlanan "2017 Müslüman Karşıtı İrkçilik Raporu" ülkedeki İslam karşıtlığı hakkında olumsuz bir tablo çizmektedir. Rapora göre 2017 yılında gerçekleşen saldırıların oranlarında 2016 yılına göre artış gözlemlenmektedir. 2016 yılında gerçekleşen saldırı sayısı 253 iken bu rakamın 2017 yılında 309'a yükseldiği ifade edilmektedir. Saldırılarda en çok dikkat çeken detay mağdur olanların Müslüman kadınlar olmasıdır. Gerçekleşen saldırıların %98'inin kadınlara yönelik olduğu saptanmaktadır. Bir diğer endişe verici unsur ise Ekim 2017 tarihinde gerçekleşen Avusturya seçimleri öncesi yaşanan olumsuz siyasi ortamdır. Seçim atmosferi döneminde daha fazla ortaya çıkan ırkçı söylemler ve 1 Ekim 2017 tarihinde yürürlüğe giren burka yasağının da ülkede yaşayan Müslümanlara karşı işlenen suçlarda katkısının olduğuna dair ifadelere yer verilmektedir (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (www.ytb.gov.tr, 2018).

İngiltere'de ise tıpkı diğer birçok AB ülkesinde olduğu gibi sadece sağcı siyasetçiler değil aynı zamanda medya ve diğer siyasetçiler tarafından da Müslüman karşıtlığının retorik bir şekilde kullanılması ülkede yaşayan Müslümanları hedef haline getirmektedir. Bu hedef göstermelerin sonucunda ise Müslümanlara karşı işlenen suçlarda artış meydana gelmektedir. Öyle ki İngiltere'de yaşayan Müslümanların çoğu başkent Londra'da yaşamlarını sürdürmektedir. Londra Belediyesi Polis ve Suç Bürosu 2017 yılı içerisinde şehirde yaşanmış İslamofobik suçlar hakkında bir rapor yayınlamıştır. Yayınlanan raporda 2016 yılına nazaran 2017 yılında işlenen İslam karşıtlığı suçlarında %40 oranında bir artış gözlemlenmektedir. Rakamlara bakıldığında 2017 yılında 1.678 vaka ile karşılaşılmaktadır. 2016 yılında ise bu rakam 1.205 olarak kayıtlara geçmiştir (www.perspektif.eu, 2018b).

Almanya’da günlük yayımlanan *Neue Osnabürcker Zeitung*’un haberine göre 2017 yılının ilk üç ayında Müslümanlara yönelik 208 saldırı ve hakaret resmi kurumlarca kayıt altına alınmıştır. Haberin içeriğinde "İslam karşıtı suçların" ilk kez bu yıl içerisinde kategorize edilip kayıt altına alınması ve geçmiş yıllara ait kayıtların olmaması nedeniyle vaka sayılarının kıyaslanamayacağı gazete tarafından belirtilmiştir. Müslümanlara yönelik 208 saldırı ve hakaretin temel motif olarak internet üzerinden kışkırtma, tehdit mektuplarının gönderilmesi, sokakta erkeklere ve başörtülü kadınlara saldırılar, Müslümanlara ait binalara zarar verme ve bu binalara Nazi sembolleri çizme gibi eylemler görülmektedir. Ayrıca yılın ilk üç ayında meydana gelen cami saldırılarının sayısı 15 olarak kayıtlara geçmiştir. İslam karşıtı gösterilerin sayısı ise 32 olarak belirtilmiştir (www.welt.de, 2017a). Sağcı grupların kalesi olarak bilinen Doğu Almanya’nın Cottbus şehrinde Müslüman kadına saldırı gerçekleştirildi. Misafir öğrenci olarak Cottbus’a gelen Mısırlı kadın öğrenciye fiziki ve sözlü saldırı gerçekleştirildi. 22 yaşındaki Mısırlı üniversite öğrencisi Shaden M. Cottbus şehrinde 3 genç tarafından arabayla ezildi ve daha sonra arabanın içinde bulunanlar tarafından ağır hakaretlere maruz kalan kadın kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirmiştir. Ölümle sonuçlanan kazadan sorumlu 3 gencin yaralı yatan kadın öğrenciye hiçbir yardımda bulunmamaları, hatta gençlerin “Defolun gidin kendi ülkenize. Gitmiş olsanız kazaya uğramazdınız. Pis göçmenler.” dediği de belirtilmektedir. Kazanın üzerinden 1 hafta sonra genç kız hayatını kaybetmiştir (Fröhlich, 2017). Alman Vakıfları Uyum ve Göç Bilirkişi Konseyi’nin ortaya koymuş olduğu araştırma Almanya’da yaşayan göçmenlerin ayrımcılığa uğrama ihtimalinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki dış görünüşten dil kullanımına kadar toplumun dışındaki farklılık ayrımcılığa maruz kalınmasına yeterli bir sebep olarak görülmektedir. Araştırmaya katılanların %48’lik kısmı ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade ederken araştırma en fazla ayrımcılığa uğrayan grubun Türk kökenlilerden oluştuğunu göstermektedir. Türklerin ayrımcılığa maruz kaldıkları hissi %54 iken diğer göçmenlerde bu oran %40 oranına düşmektedir. Ayrıca din konusu da ayrımcılığı etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Bu bakımdan araştırmada Müslüman olan göçmen katılımcıların %55’inin ayrımcılığa uğradıkları ifade edilirken Hristiyanlarda bu oranın %29’a düştüğü görülmektedir (www.dw.com, 2018). Yapılmış olan bu ve buna benzer araştırma sonuçları yükselen İslam karşıtlığı ve göçmen kökenlilere yönelik ayrımcılık vakalarının 2018 yılında da devam edeceği hatta artış gösterebileceği sinyallerini vermektedir. Almanya Federal Kriminal Dairesi (BKA) 2017 yılında işlenen siyasi motifli suç eylemlerinin sayısal verilerini kamuoyu ile paylaşmıştır. Paylaşımına göre Almanya’da 2017 yılında Müslüman ve Yahudilere karşı işlenen suç sayısı toplam 2564 olarak kaydedildiği belirtilmektedir. Kayıt edilen suçlardan 1495’inin Yahudilere yönelikken, 1069 suç ise Müslüman ve İslami kurumlara yönelik olduğu raporda ifade edilmektedir. Hristiyanlara karşı işlenen suç sayısının ise 127 olduğu belirtilmiştir. BKA istatistiklerine göre Müslüman ve Yahudi karşıtı saldırıların Hristiyan karşıtı saldırılara oranla 20 kat daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır (www.perspektif.eu, 2018a).

İsviçre’de GFS Bern tarafından yapılan pilot araştırmanın sonuçları kamuoyu ile paylaşılmıştır. İsviçre’de yaşayan Müslümanların maruz kaldığı ayrımcılık vakaları araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. GFS Bern’in 28.12.2016 - 27.03.2017 tarihleri arasında 511 kişi ile yapmış olduğu araştırma ülkede yaşayan Müslümanların %55’inin eğitim ve sosyal hayatta ayrımcılığa maruz kaldığını ortaya koymaktadır (Wicki, 2018). Avrupa ülkelerindeki Müslüman karşıtlığına paralel olarak GFS Bern’in paylaştığı veriler ışığında İsviçre’deki Müslümanların da yaşadıkları ülkede ayrımcılığa uğradıklarına dair bir resim çizmektedir.

Ağustos 2017’de yaşanan terör olayları sonrasında İspanya’da yaşayan Müslümanlara ve İslam’a karşı nefret eylemleri meydana gelmektedir. Müslüman ve İslam karşıtlığı sadece görsel ve yazılı basında veya sosyal medyada kalmamaktadır. Aynı zamanda sosyal hayatta Müslümanların can ve mal güvenliğini de tehdit etmektedir. İspanya’da yaşanan terör eylemleri sonrasında İslam

karşıtlığında ve Müslümanlara karşı fiili eylemlerinde bir artış meydana gelmektedir. Fiili eylemler özellikle Müslüman kuruluşlara ve camilere karşı gerçekleşmektedir. Granada, Fuenlabrada, Logroño ve Sevilla şehirlerindeki 4 camiye saldırı düzenlendiği ve Puerto de Sagunto şehrinde 14 yaşındaki Faslı bir gencin kimliği belirsiz bir kişi tarafından saldırıya uğradığı ve saldırı esnasında "Pis Arap" şeklinde hakaret edildiği bildirilmektedir (www.handelsblatt.de, 2017).

2.4. Avrupa'daki Aşırı Sağ Hareketler ve Eylemleri

2008 yılından itibaren kurumsal kimliğe bürünmeye başlayan Avrupa'daki sağ gruplar gün geçtikçe siyasette ağırlık kazanmaktadır. Aşırı sağ gruplar gösteri ve saldırı düzenlemektedir. Son yıllarda özellikle Almanya ve Hollanda'daki PEGIDA hareketinden yola çıkılırsa bu iki grubun ülkelerindeki İslam, Müslüman ve göçmen karşıtı gösterilerinin yanı sıra İslami derneklere ve yabancılarına ait iş yerlerine ve evlerine çeşitli saldırılar görülmektedir.

Nisan 2017 tarihinde Almanya PEGIDA'sı Dresden şehrinde ara vermiş olduğu gösterilere yeniden başlamıştır. "Vatansever Dresden İlkbaharı" (Patriotische Dresdner Frühling) adı verdikleri gösteri düzenlemişlerdir. Dresden şehrinin merkezinde gerçekleşen gösteriye yüzlerce sağcı katılım sağlamıştır. Gösterinin açılış konuşmasını PEGIDA'nın kurucuları arasında olan Lutz Bachmann yapmıştır. "Vatansever Dresden İlkbaharı" gösterisi genellikle ırkçı grupların kullanmış olduğu Alman Ulusal Marşı'nın (Deutschlandlied) ilk iki kıtasının söylenmesiyle sona ermiştir (www.sachsische.de, 2017). İlk olarak Almanya'da oluşan ve daha sonra Avrupa'nın farklı ülkelerine de yayılan PEGIDA hareketinin Hollanda'daki kolu Veghel şehrinde yapımı süren caminin girişine İslamofobik ve ırkçı ifadelerin bulunduğu yazı asılmıştır. Eylemi düzenleyenlerin yaptığı açıklamada, "Bu caminin yapılışı tarafımızca engellenmiştir. İslam'ın bizim ülkemizde yeri yoktur. Bu iş daha burada bitmedi." ifadelerini kullanmışlardır. İki bin Türk'ün yaşadığı şehirde ilk defa bir camiye bir saldırı düzenlendiği cami görevlileri tarafından bildirilmektedir (www.ntv.com.tr, 2017).

2011 yılında başlayan Suriye savaşı ile birlikte Avrupa'ya gelen göçmenlere karşı hem ülke toplumlarından hem de liderlerinin bir kısmı tarafından ayrımcılık uygulanmaktadır. Bu liderlerin başında Macaristan Başbakanı Viktor Orban bulunmaktadır. 2018 baharında gerçekleşen seçimlerde İslam, Müslüman ve göçmenler üzerine politikasını geliştiren Orban her konuşmasında bu gruplar hakkında olumsuz konuşmalar yapmaktaydı (Orbán,2016, erişim tarihi: 26 Ekim 2022).

Nitekim AB'ye üye olan ülkeler arasındaki sığınmacılara kota konusunda yaşanan sorun devam etmektedir. Soruna müdahil olan ve AB içerisinde en az Müslümana ve mülteciye ev sahipliği yapan Macaristan'ın Başbakanı sağcı Viktor Orban, Avrupa'nın göçmenler ve sığınmacılar tarafından istilaya uğradığını ifade etmektedir. Ayrıca "Göçmen ve sığınmacı İstilasası"na sadece Orta Avrupa devletlerinin karşı çıktığını belirten Orban; "Güvenli, adil, sivil, Hristiyan ve özgür Avrupa istiyoruz." açıklamasında bulunmaktadır (www.cnnturk.com.tr, 2017).

2.5. Sosyal Yaşamdaki Yansımaları

2.5.1. Başörtüsü Yasakları

Son yıllarda birçok AB ülkelerinde, özellikle eğitim ve iş hayatında başörtüsü tartışmaları meydana gelmektedir. Hatta AB'ye üye olan birçok ülke başörtüsü ve çarşaf gibi kıyafetleri yasaklamaktadır. Başörtüsü yasaklarının kapsamı ise ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Kadınlar dünyanın her ülkesinde olduğu gibi Avrupa ülkelerinde de ikinci sınıf muamele görmekte, bu durum işe alımdan ücrette adaletsizliğe kadar görülebilmektedir. Müslüman kadınlar sosyal ve eğitim hayatının her alanında hem cinsiyetçi hem de ırkçılığa maruz kalan grup olarak ön plana çıkmaktadır (Kepenek, 2017: 142-143). Bu ayrımcılığı Almanya'da bulunan Bertelsmann-Stiftung'un yapmış olduğu kamuoyu araştırması gözler önüne sermektedir. Avrupa'da yaşayan Müslümanlar kendilerinin dinlerinden dolayı diğerlerinden daha fazla ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedir. Bu ayrımcılığa uğrayanlar arasında Müslüman kadınlar üst sırada bulunmaktadır. Yapılan araştırmada Müslüman

kadınların %27'sinin başörtüsünden dolayı hem sözlü hem de fiziksel şiddete maruz kaldıkları belirtilmektedir (Reimann and Hove, 2017).

Başörtüsü sorunu ve yasakları ile anılan ülkelerin başında Avusturya gelmektedir. 2017 yılının Ocak ayında Avusturya Dışişleri ve Entegrasyon Bakanı Sebastian Kurz'un yaptığı başörtüsü teklifi Avusturya'daki özellikle çalışan Müslüman kadınlar açısından zor bir yılın habercisi olmuştur. Kurz, başörtülü öğretmenlerin gençler üzerinde rol modeli olmalarından dolayı söz konusu yasağı hayata geçirmek istediklerini ifade etmektedir. Bu düzenlemede dikkat çeken nokta yasanın yalnızca İslami sembollere yönelik olmasıdır. Getirilmesi planlanan yasanın içeriğinde diğer dini semboller yer almamaktadır (www.trthaber.com, 2017a).

Avusturya hükümetinin aldığı karar sonrasında pek çok insan hakları savunucusu ve kilise temsilcisi burka yasağına karşı olduklarını açıklamıştır. Bunlarla beraber bu yasağa tepki gösteren diğer bir kuruluş ise Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) olmuştur. Örgüt yasağın uygunsuz ve orantısız olduğunu duyurmuştur (Amnesty International, 2017).

İslam ve göçmen karşıtlığı ile bilinen Avusturya hükümeti, yeni bir uyum paketini yürürlüğe sokmuştur (www.diepresse.com, 2017). Uyum paketinin içeriğine bakıldığında spesifik olarak hedef alınmış bazı gruplar göze çarpmaktadır. Bunlardan biri kamusal alandaki burka yasağıdır. Burka giyimi Avrupa'da hali hazırda 8 ülkede (Ellinger, 2019) yasaklanmıştır. Bu yasağa uymamanın yaptırımı ise 150 avroluk para cezasıdır. Bu yasanın içeriğine göre uyum, kıyafet ile bir kalıba oturtulmak istenmektedir ki bu da AB'nin temel değerleri arasında gördüğü insan hakları söylemi ile bağdaşmamaktadır. Uyum yasasıyla gelen bu kısıtlamalar sonucunda ortaya çıkan bir diğer problem ise Müslüman kadınların marjinalleşmeleri ve toplumdan uzaklaşmasıdır. Avusturya polisi halkı bilgilendirmek için nelerin yasak kapsamında olup olmadığına dair bir broşür hazırlamıştır.

Avusturya'nın almış olduğu karar ile uygulamaya koyduğu yasa Almanya'da da ses getirmiştir. Almanya'da Hristiyan Sosyal Birliği genel sekreteri Andreas Scheuer ülkede yürürlükte olan yüz örtme yasağını yeterli bulmamaktadır. Scheuer, Avusturya'da yürürlüğe giren yasağın Almanya için bir alternatif olduğunu belirtirken Almanya için de gerçekleştirilebilir ve gerekli olduğunu ifade etmiştir (www.tagesspiegel.de, 2017). Eylül 2017'de gerçekleştirilen seçimlere hazırlanan partilerin bir kısmı göçmen ve Müslüman karşıtlığına yatkın olan seçmenlerin oylarını alabilmek için yeni bir yasa yürürlüğe koymuştur. Konulan yasak "İslami" saldırıların önlenmesi için kamu alanlarında görev yapan çalışanların burka giymelerini içermektedir. Bu kararın alınmasında hükümet, kamu görevlilerinin giysileri dini veya ideolojik olması durumunda bunun tarafsızlık ilkesi ile bağdaşmadığını gerekçe olarak göstermektedir (tr.sputniknews.com, 2017). Almanya'da tahminlere göre toplam 240 kadının giymiş olduğu burkanın politik malzeme yapılması ve bu konunun tartışılması Müslümanların toplumdan soyutlanmasına ve sosyal yaşamda yer edinmemelerine neden olmaktadır.

İsveç'te yaşanan olayda ise İskandinav havayolları işe alımda başörtülü bir Müslüman kadına çifte standart uygulamıştır. Havayolu şirketi tarafından işe alım süreçlerini başarı ile tamamlayan 23 yaşındaki Ate Alhassani adlı başörtülü kadına mülakat sırasında başını açıp açmayacağına dair soru sorulmuştur. Sözü geçen soruyu sorma gerekçesi ise şirket kuralları olarak belirtilmektedir. İşe alım süreçlerinde hep başörtülü olduğunu söyleyen kadın, eğer şirketin kuralları var ise bunu baştan belirtmeleri gerektiğini dile getirmiştir (www.thelocal.se, 2017).

Avrupa Birliği Yüksek Mahkemesi'nin 14 Mart 2017 tarihinde almış olduğu bir kararda (Gerichtshof der Europäischen Union, 2017) işverenin dini sembollerin açıkça giyilmesine ve takılmasına yasak getirebileceği yer almaktadır. Bu karar ile başörtüsü takan ve takmaya devam edecek olan Müslüman kadınların eğitim, sosyal ve ekonomik hayatlarına engel koyulmaktadır. Ayrıca Avrupa'da yaşayan Müslümanların entegrasyonuna ve birlikte yaşamalarına engel teşkil edebilecek bir karar olarak değerlendirilmektedir.

Alman siyasetinde aşırı sağı temsilcili konumunda olan AfD (Almanya için Alternatif)'nin parti başkan adayı Alice Weidel, *Tagesspiegel* gazetesine vermiş olduğu röportajda İslam ve başörtüsünün Almanya'ya ait olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında burka ve peçenin de Almanya genelinde yasaklanması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda ülkede halihazırda uygulanan göçmen kabulünün de bir an önce bitirilmesi gerektiğini ve ülkeye gelen göçmenlerin ivedilikle geldikleri yere geri gönderilmesi taraftarı olduğunu dile getirmiştir (Weidel, "Das Kopftuch gehört nicht zu Deutschland").

Başörtülü Müslüman kadınlara uygulanan diğer ayrımcılık kararı da Hollanda'nın Utrecht şehrindeki mahkemenin almış olduğu karardır. Utrecht Belediyesi iş ve işçi bulma kurumundan sosyal yardım alan kadının iş eğitimi sırasında peçesini çıkarmamakta ısrarını sürdürmesi üzerine sosyal yardımları kesilmiştir. Yaşanan bu durumun ardından mahkemeye başvuran kadını mahkeme haksız bulmuş ve gerekçe olarak "Hollanda'daki toplum yapısında peçeli olmanın iş bulma şansını azalttığı" gösterilmiştir. Mahkeme Müslüman kadının peçe takmasındaki ısrarını iş bulmasına engel olarak göstermiştir (Özkan, 2017).

Laikliğin kalesi olarak görülen Fransa'da yaşanan olay hem İslamofobik hem de cinsiyetçi unsur barındırmaktadır. Lorette kentindeki halka açık yüzme havuzunun giriş kısmına konulan uyarı levhasındaki işaretler ifade özgürlüğünü aşmakta ve suç teşkil etmektedir. Havuzun girişinde bulunan uyarı levhasının üzerinde girişi yasak olan figürler yer almaktadır. Girişi yasak olanlar arasında köpek, alkol, futbol topu ve "başörtülü bir kadın" figürü kullanılmaktadır. Ayrıca Müslüman kadınların burkini ile havuza girişi yasaklanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında insan haklarını ve onurunu zedeleyici olan bu levhaya karşı birçok insan hakları savunucusu harekete geçmiştir (tr.euronews.com, 2017). Fransa'da başörtüsünün sokakta da olmak üzere her yerde yasaklanması gerektiğini belirten Marine Le Pen, verdiği bir röportajda dini simgelerin görünür olmasından rahatsızlık duyduğunu ve bu dini simgelerin kamuya açık alanlarda yasaklanması gerektiğini dile getirmiştir (www.art49.com, 2017).

Avrupa'da ve özellikle Almanya'da yıllardır süregelen Müslüman öğrencilerin eğitimde kötü olmalarının nedeni olarak ait oldukları din olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu sav Konstanz ve Göttingen Üniversitesi'nin yapmış olduğu "dinin eğitimdeki başarısızlıkta ne kadar etkili" olduğuna dair araştırma ile çürütülmüştür. Yapılan araştırmanın sonucu Berlin'de kamuoyu ile paylaşılmıştır. 2010-2011 yılları arasında yapılan araştırma 5.000 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Araştırmanın çıktısında ise eğitimde başarılı olup olmamanın önemli nedenleri arasında Müslüman olmaktan çok ailenin sahip olduğu sosyo ekonomik statünün belirleyici olduğu ortaya konulmaktadır (www.uni-konstanz.de, 2017). Almanya'nın Ingolstadt'da bulunan Teknik Üniversitesi'nde görev yapan bir Profesör, Müslüman bir genç kadını derse başörtüsü ile katıldığından dolayı sert eleştiride bulunarak dersinden atarak genç kadının eğitim hakkını elinden almıştır. Dersin başında, "İnsanların 21. yüzyılda nasıl giyinmeleri konusunda daha bilinçli olması gerekmektedir." diyerek genç kadına yönelik eleştiride bulunmuştur. Bu sözlere karşılık kadın öğrenci hocanın tavrını protesto etmek için başörtüsünü çıkararak üzgün bir şekilde derslikten ayrılarak tepkisini ortaya koymuştur (Hennl, 2017). Alman Anayasasının 2. maddesinin 2. bendi ve 4. maddesinin 1. ve 2. Bendinde (Deutscher Bundestag, "Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland") de belirtildiği üzere kişilerin yaşam haklarına, din ve vicdan özgürlüğüne dokunulamaz. Bu maddelere göre profesörün Müslüman kadın öğrenciye yapmış olduğu ayrımcılık Alman Anayasası'na göre suç teşkil etmektedir. Müslüman kadına uygulanan diğer bir ayrımcılık olayı ise Almanya'nın Würzburg Üniversitesi'nde meydana gelmiştir. Üniversitede öğretim üyesi olan Gisela Müller-Brandeck-Bocquet adlı kadın profesör, başörtüsü takan 19 yaşındaki Türk kökenli kadın öğrenciye sözlü saldırıda bulunmuştur. Profesör erkek öğrencilerden şapkalarını çıkarmalarını istemiş ve daha sonra başörtüsü takan kadın öğrencisinden de örtüsünü çıkarmasını

istemmiştir. Ders esnasında örtüsünü takmasını saygısızlık ve dersi engelleyici olduğunu savunan profesörün isteğini Müslüman öğrenci karşılıksız bırakmıştır. Kadın profesör ayrıca böyle insanların (başörtü takan kadınlar) toplumda mevcut olabileceğini fakat bilim alanında yeri olmadığını da ifade etmektedir. Profesörün bu sözleri üzerine öğrenci ve onu destekleyen diğer öğrenciler dersi terk etmiştir (www.welt.de, 2017d).

Uzun zamandır birçok Avrupa ülkesinin toplumunu ve siyasetini meşgul eden başörtüsü konusu bu kez de Norveç Hükümeti'nin almış olduğu bir karar ile gündeme gelmiştir. Norveç hükümeti ülkedeki tüm eğitim kurum ve kuruluşlarında yüzünün tümünü veya bir kısmını kapatan kıyafetlerin yasaklanması kararı almıştır. Bu yasağın kapsamı anaokullarındaki çocuklardan üniversitede eğitim gören kişilerin yanı sıra eğitim kurumlarında çalışan tüm görevli öğretmenleri kapsamaktadır. Norveç Eğitim Bakanı Torbjørn Røe Isaksen kişilerin yüzünü kapatmasının öğrenmeye engel olduğunu belirtmiş ve kararın alınmasının doğru olduğunu ifade etmiştir (www.focus.de, 2017).

Almanya'da 900'e yakın cami ve dernekle ülkenin en büyük Müslüman sivil toplum örgütü olan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), "Kuruluş ve Teşkilat Yapısı") bünyesinde görev alan imamlara yönelik casusluk suçlamaları nedeni ile DİTİB, Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti İslam Din Dersi Danışma Kurulu üyeliğini geçici süreyle askıya almıştır. DİTİB'in almış olduğu bu karar öncesinde, Eyalet eski eğitim bakanı Sylvia Löhmann (Birlik 90/Yeşiller), bir gazeteye vermiş olduğu röportajda, DİTİB imamlarına yönelik olarak ortaya atılan casusluk iddiaları sonuçlanıncaya dek görevlerinin durdurulması gerektiğini ifade etmiştir. DİTİB yaptığı açıklama ile üyeliğin askıya alınmasının, tartışmaların objektif bir karar ile sonuçlanması temennisine yönelik işbirliği göstergesi olduğunu ifade etmiştir (www.spiegel.de, 2017).

Avusturya hükümetinin ortağı Avusturya Halk Partisi (ÖVP) yönetici ve milletvekilleri yabancı ve Müslüman karşıtı eylemlerine devam etmektedir. Avusturya Halk Partisi milletvekili olan Sebastian Kurz İslami anaokulları hakkındaki manipüle edilmiş bir raporu kamuoyu ile paylaşmıştır. Raporun içerik kısmında İslami anaokullarında öğrencilere korku ve nefretin aşılandığı savunulmaktadır. Kurz ülke genelinde bulunan bu anaokullarının ivedilikle kapatılmasının gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanında okul çağına gelen öğrencilerin eğer Almancalarının yetersiz olması durumunda öğrencilerin bir yıl daha okul öncesi eğitim görmesi gerektiğini ifade etti. Aynı zamanda bu anaokullarının vergisini ödeyen vatandaşlar için yük olduğunu belirterek toplumun dilsel ve kültürel olarak tecridine de neden olduğunu dile getirmiştir (www.welt.de, 2017b). Avusturya'da yaşanan olaylarda Müslümanlar sosyal ve dini hayatlarını yaşama konusunda çektikleri zorluklar ile günlük hayata tutunmaya çalışmaktadırlar. Avusturya'daki Ayrımcılık Karşıtı Eşitlik Derneği'nin (IDB) yapmış olduğu araştırma Müslümanların eğitim hayatlarında da zorluk ve ayrımcılıkla mücadele ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Açıklanan rapora göre, okullarda en çok ayrımcılığa uğrayanların Müslüman kız çocukları olduğu ortaya çıkmaktadır. Rapora göre Müslüman kız çocuklarının ayrımcılığa uğrama oranı %73 olarak saptanmıştır. Ayrımcılık nedeni olarak İslam karşıtlığı %61 iken etnik kökenden dolayı ayrımcılık oranı ise %39,91 olarak açıklanmaktadır (www.trthaber.com, 2017b).

Müslümanların yoğun olarak ayrımcılık ile karşılaştığı bir diğer Avrupa Birliği ülkesi olan Hollanda'nın Rotterdam şehrinde bulunan Melanchton Lisesi'nin okul yönetimi mezuniyet töreni nedeni ile öğrencilerine ve ebeveynlerine davetiye göndermiştir. Gönderilen davetiyede öğrencilerin törene başörtüsü ile gelmemeleri konusunda bir uyarının yer alması, Müslümanların yaşadığı ayrımcılık vakalarına bir örnek teşkil etmektedir. Bu durumun davetiye üzerinde belirtilmiş olması okulda okuyan öğrencilerin, şehirde yaşayan Müslümanların ve siyasilerin tepkisine neden olmuştur (www.aa.com.tr, 2017). Avrupa'da yaşayan Müslümanlara karşı uygulanan yasak ve ötekileştirici vakalar incelendiğinde bu yasakların özellikle başörtülü kadınlara yönelik olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum Müslüman kadınların gerek eğitim hayatlarını gerekse sosyal ve iş hayatlarını negatif bir

şekilde etkilemektedir. Alman hükümetinin Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi Başkanı Christine Lüders, basın toplantısındaki açıklamalarla başörtülü Müslüman kadınların yaşamış oldukları ayrımcılığı göz önüne sermektedir. 2006 yılından itibaren 300'den fazla başörtülü kadının ayrımcılıkla karşılaştıklarını, kurumlarına başvuruda bulduklarını ve bu başvuruların gerçeği yansıtmadığını ifade eden Lüders, bu sayının daha da fazla olduğunu sözlerine eklemektedir. Lüders, 300'ün üzerindeki vaka sayının gerçeği yansıtmamasının nedeni olarak mağdurlar arasındaki kişilerin haksızlığa karşı ses çıkarmamasını veya nereye başvuracakları hususunda bilgi sahibi olmamaların yattığını belirtmektedir. Lüder ayrıca Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın almış olduğu son kararla işveren konumunda olanların genel bir tarafsızlık tutumunu gerekçe göstererek başörtüsü yasağına izin verdiğine işaret etmiş ve bu kararlar birlikte işverenler tarafından uyulmamasını arzu ettiğini açıklamıştır.

Almanya'daki bazı eyaletlerin "tarafsızlık yasası"nı neden göstererek başörtülü öğretmenlerin derslere girmesini yasaklayan karar hakkında ise Lüders;

"Neden bir öğretmen kipa, haç veya başörtüsü takmasın? Genel olarak Almanya'da dindarlığa karşı bir tutum sergilendiğine şahit oluyorum. Benim açımdan insanların başkalarının dindarlığını söz konusu etmesi kabul edilemez. Her Yahudi öğrenci korkusuz bir şekilde kipa takarak okula gidebilmeli, aynı şekilde bu başörtülü Müslüman kız öğrencileri için de geçerli." görüşünü dile getirmiştir (Başay, 2017).

Müslüman başörtülü kadınların iş hayatında yaşamış olduğu bir diğer ayrımcılık örneği de Almanya'nın başkenti Berlin'de yaşanmıştır. Yaşanılan olaya göre Berlin'de matematik ve Almanca öğretmeni olan Müslüman bir kadın öğretmen iş görüşmesinde başörtüsü takmış olduğu gerekçesi ile olumsuz bir cevap almıştır. Kadın öğretmen ayrımcılık ile karşılaştığını söyleyerek Berlin Eyaleti'ne karşı tazminat davası açmış bulunmaktadır (Keilani, 2018).

2.5.2 Helal Gıda ve Helal Kesim

Avrupa'da yaşayan Müslümanların başlıca sorunlarından biri de "helal kesim" meselesidir. Müslümanların yedikleri etlerin dinlerinin emrettiği bazı kısıtlara göre kesilmesi gerekmektedir. Aksi halde normalde yemelerinin helal olduğu hayvanlar dahi haram olmaktadır. Kesim şartlarının en önemlileri hayvanın bayıltılmadan ve boğazının kesilerek gerçekleştirilmesidir. Ancak Avrupa ülkelerinde hayvanların bayıltılıp kesilmesi yönünde bir eğilim oluşmaktadır. Bu durum Müslümanlar gibi dini sebeplerle hayvan kesim şartları bulunan Yahudileri de etkilemektedir. Yaşadıkları ülkelerin yasalarına göre hayvanların kesimlerinde var olan ve gün geçtikçe artan sınırlandırmalar bu sorunun uzun bir zaman daha varlığını koruyacağını habercisi olmaktadır.

Helal kesim konusunda Belçika'nın kuzey bölgesinde bulunan Venlo'da yerel meclisin almış olduğu karar doğrultusunda hayvanların bayıltılmadan kesilmesine yasak getirilmiştir. 2017'de alınan karar 2019 tarihinde yasalasmıştır. Yasa karşısında hem Müslümanlar hem de Yahudiler tepkilidir. Brüksel'de bulunan en büyük Yahudi din adamı olan Albert Guigui Amsterdam'daki "Avrupa Yahudi Din Adamları Konferansı'nda" (Europäischen Rabbinerkonferenz) Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Frans Timmermans'a " Bir dost ve müttefik olarak din özgürlüğündeki mücadelede yanımızda sizi de görmek isteriz." çağrısında bulunmuştur (Müller, 2017). Helal et ya da koşer et temini konusunda çıkan tartışmalar ve sınırlandırmalar Müslüman ve Yahudiler açısından problem oluşturmaktadır. Müslümanlar ve Yahudilerin aynı durumda olmaları son tahlilde lehlerine netice çıkmasına neden olabilir. Özellikle Yahudilerin Avrupa'daki nüfuzu ve Avrupa'nın antisemitizm korkusu göz önünde bulundurulduğunda sınırlandırılmaların çok kolay olmayacağı düşünülmektedir.

Müslümanlar ve Yahudiler arasında yaşanan bu birliktelik Almanya'da 2012 yılındaki "sünnet" yasağı tartışmalarını akıllara getirmektedir. O dönemde de iki dinin mensupları yapmış oldukları çağrılara olumlu cevap almış ve sünnet işleminin yasaklanmasının önüne geçilmiştir. Bu gibi durumlarda asıl çekinilen tarafın Yahudiler olması ve Yahudilerin hak kaybının önlenmesi amacıyla Müslümanlara da bir nevi tolerans gösterilmesi ve Müslümanların din özgürlüğünün birçok ülkede

kanunlarla güvence altına alınmamış olması Avrupa'ya ait olmayan iki din arasında dahi ayrımcılık olduğunu göstermektedir. Nitekim Yahudilere karşı işlenen suçlar antisemitizm kapsamında ayrımcılık ve nefret suçları kapsamında değerlendirilirken Müslümanlara karşı işlenen suçlar ise adi suç kapsamında işlem görmektedir.

2.5.3 Dini Bayram Tartışması

Alman İçişleri Bakanı ve CDU milletvekili Thomas de Maizière, Wolfenbüttel'deki seçim çalışmaları esnasında Almanya'nın Müslüman ağırlıklı eyaletlerinde Müslümanların kutladığı bayramların tatil olması düşüncesini ortaya koymuştur. Ülkede yaşayan Müslüman vatandaşların olumlu baktığı bu fikri bakanın partisi pek sıcak karşılamamıştır. Thomas de Maizière'nin düşüncesine ilk kritik kendi partisinin Aşağı Saksonya eyaletinin eyalet başkanı Bernd Althusmann tarafından gelmiştir. Althusmann yaptığı açıklamada Almanya'da bayramların uzun bir geleneğe dayandığını ve bu gelenekte herhangi bir değişime gerek olmadığını ifade etmiştir (Maizière, 2017). CDU iç uzmanı Wolfgang Bosbach ise İçişleri Bakanı'nun yapmış olduğu İslami bayram önerisine;

"Almanya Hristiyan ve Yahudi geleneklerine göre dini bayramlara biçim vermiştir, İslam'a göre değil. Benim asıl gündeme getirmek istediğim şey ise Müslümanların bizim ülkemizde yaşama özgürlüğünün ne zaman Müslüman ülkelerde yaşayan Hristiyanlar için de geçerli olacağıdır." ifadeleriyle fikre karşı çıkmıştır (www.faz.de, 2017).

Ülkede İslami tatil günleri tartışmaları devam ederken konu hakkında Bild gazetesi INSA şirketine anket düzenleterek Alman toplumunun de Maizière'in çıkışı hakkında ne düşündüklerinin araştırılmasını istemiştir. INSA'nın yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre Almanların çoğunluğunun Müslümanlara verilecek olan dini bayramlara karşı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ankete katılanların her on kişiden yedisinin böyle bir bayram gününün Müslümanlara verilmesine karşı çıktığını belirtmektedir. Parti seçmenlerine göre dini bayram tatil fikrine en sıcak Yeşiller bakmaktadır. Yeşiller seçmeninin %20'si dini bayramlara evet derken, AfD' de bu oran %3,7'ye ve FDP' de %4,2'ye düşmektedir (WELT, 2017c). Birçok Avrupa ülkesi gibi Almanya'nın da dinlere bakışı eşit mesafeden değildir. Hristiyan ve Yahudilere ait dini günleri tanıyıp Müslümanlara ait dini günleri tanımaması adilane değildir. Bu durum Müslümanlar açısından bazı olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Sosyal bütünleşmenin oldukça yoğun olduğu dini bayram günlerinde çalışmak durumunda olan Müslüman bireyler kendilerini o ülkeye ait hissetmemekte, dini bayramların "gerçekten" yaşandığı ana vatanlarına özlem duymaktadır. Uzun yıllardır yaşadıkları topluma ait olmadıkları düşüncesi entegrasyona engel olmaktadır.

2.5.4. Defin İşlemleri

Avrupa'daki Müslüman toplumunun sosyal yaşamlarındaki bir diğer sorun vefat eden Müslüman bir bireyin defin işlemleridir. Yaşanan vefat durumunda Müslümanların naaşları genellikle gelmiş oldukları ana vatanlarına gönderilip defnedilirken zamanla ailesi, arkadaşları ve sevdikleri ile yaşadıkları ülkede sosyal hayatlarını inşa eden Müslümanlar ve yakınları ebedi istirahatlarının o ülkelerde olmasını talep etmektedir. Fakat yaşadıkları ülkelerdeki defin işlemleriyle İslami usullerdeki defin işlemleri arasındaki farklar bunu bazen mümkün kılmamaktadır. Müslüman cemaatlerin talepleri doğrultusunda Almanya'da kefenle defin işlemleri isteklerine su kaynaklarının kirlenmesine neden olacağı için karşı çıkmaktadır. Özellikle CSU (Hristiyan Sosyal Birliği) üyesi ve aynı zamanda Almanya eski sağlık bakanı Malenie Huml yaptığı açıklamada *"Bavyera'da Hristiyan geleneğine bağlı belli bir cenaze defin kültürü var. Bu kültürü geleceğe taşımamız."* ifadelerinde bulunmuştur (www.bild.de, 2017). Müslümanlar için en neticede ana vatana dönüleceği düşüncesi topluma aidiyeti engellemektedir.

Dini ritüellere göre defin isteği doğal bir haktır. Bu hakkın engellenmesi maddi ve manevi birçok mağduriyet doğurmaktadır. Cenazenin ana vatana götürülmesi, orada yer bulunması ve

gömülmesi gibi işlemler mevtanın yakınları için külfet oluşturmaktadır. Yakını olmayan Müslümanların ise durumu daha karmaşıktır. Ya ölmeden önce onları ana vatana götürüp defin işlemlerini yapacak şirketlerle belli bir ücret ödeyip anlaşmalı ya da Hristiyan-Yahudi mezarlıklarından birine gömülmeye razı olmalıdır. Bu durum özellikle yaşlı Müslümanları tedirgin etmekte ve bunun neticesinde bu kişiler ana vatanlarına kesin dönüş yapmaktadırlar.

SONUÇ

Avrupa'da İslam algısının ve Müslüman imajının kökleri oldukça eskiye dayanmakta ve bugüne sirayet etmektedir. Avrupa toplumunun büyük bir kısmında geçmişten gelen ve günümüzde de devam etmekte olan klasik bir Müslüman ve İslam algısı devam etmektedir. Bu ön yargılar günlük hayattan iş hayatına, gazetelerden kitaplara, sinemadan basın yayın organlarına kadar olan geniş bir yelpazede görülebilmektedir.

Müslümanlar Avrupa'daki diğer dini gruplar gibi istatistiksel ve demografik yapıları bakımından kategorize edilmemektedir. Bundan dolayı sayısal bilgiler resmi olmayan tahminlerden öteye geçememektedir. Dolayısıyla bu durum sayısal verilerde değişkenliğe neden olmakta, Müslümanlara karşı davranış ve mağduriyetler bakımından hangi verilerin temel alınacağı konusunda çelişkiler bulunmaktadır.

Müslümanlara karşı ön yargı ve nefretin görünümleri sosyal yaşamda sözlü taciz ve Müslümanlara ve İslami derneklere karşı planlı saldırılar ile yansımaktadır. Özellikle 2011 yılının ilkbaharında başlayan Suriye iç savaşı nedeniyle Avrupa'nın mülteci krizi ile karşılaşması Müslümanlara karşı olan ön yargıları artırmış ve Avrupa toplumunun popülist sağ hareketlere yaklaşmasına neden olmuştur. Avrupa'nın aşırı sağ partilerinin politikaları, toplumu Müslümanlara karşı cephe aldirtmaya ve kamu düzenini bozmaya yönelik bir zeminde yapılanmaktadır.

Göçmenlikle kol kola ilerleyen İslam karşıtlığında Avrupa Birliği ülkelerinin Müslümanlara ve yabancılara terörist gözüyle yaklaştığı görülmektedir. Bu bakış açısı politik bir söylem olarak kullanılmakta, dolayısıyla medyaya sirayet etmektedir. Başörtüsü yasakları ve eğitimde fırsat eşitliğinin Müslüman kadınlar için sağlanamadığı açıktır. Yine helal gıda temini ve helal kesimlerin İslami usuller zemininde olmasına karşı kararlar, dini bayramlar ve defin işlemlerinde yaşanan güçlükler de Müslüman nüfusun yaşadığı ayrımcılıklar arasındadır.

Avrupa'daki ırkçılığın tarihsel kökenleri her ne kadar eskiye dayansa da bunu değiştirmek üzere yüzyıllardır adım atılmaktadır. Ancak 2000'li yıllarda İslamofobi ile mücadele konusunda Avrupa'da yaşayan Müslümanların haklarının korunamadığı görülmektedir. Çokkültürlü yaşama tecrübesi Avrupa ülkelerinin artık tercih etmek istemedikleri bir hedeften ibarettir. İnsan hak ve özgürlüklerinin bayrağını taşıyan ülkelerde İslam karşıtlığının yükselişine yönelik çalışmaların yeterince yapılmaması bu gerçekleri değiştirme yolunda büyük bir eksikliklerdir. Bu çalışmanın Avrupa'da İslam karşıtlığına dair yapılacak diğer çalışmalara ışık tutması beklenmektedir. İleri çalışmalarda İslam karşıtlığının tüm boyutlarının daha spesifik olarak ortaya koyulması önerilmektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%50 - %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Arş. Gör. Atilla Kurnaz
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%50 - %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Ress. Asst. Atilla Kurnaz
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Allen, C. (2010a). *Islamophobia*. London: Ashgate Publishing.
- Allen, C. (2010b). A Brief History of Islamophobia. *Arches* 0(4), 14-23.
- Amnesty International. (2017, 7 März). Amnesty-Stellungnahme: Anti-Gesichtsverhüllungsgesetz. <https://www.amnesty.at/presse/amnesty-stellungnahme-anti-gesichtsverhuellungsgesetz/> adresinden 26.10.2022 tarihinde erişildi.
- Anadolu Ajansı. (2017a, 3 Temmuz). Hollanda'da Diploma Töreninde Başörtüsü Yasağı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandada-diploma-torende-basortusu-yasagi/853436> adresinden 26.10.2022 tarihinde erişildi.
- Başay, E. (2017, 4 Mayıs). Almanya'da başörtülüler ayrımcılığa uğruyor. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-basortululer-ayrimciliga-ugruyor/811070> adresinden 26.10.2022 tarihinde erişildi.

- Kıyağan, Aşkın. (2017, 11 Mart). Avusturya polisi cuma vaktinde 11 camiyi kontrol etti. Erişim tarihi: 11 Mart 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avusturya-polisi-cuma-vaktinde-11-camiyi-kontrol-etti/768663>
- Artı49. (2017, 13 Mart). Fransa'da sokakta başörtüsüne yasak. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.arti49.com/fransada-sokakta-basortusune-yasak-vaadi-730811h.htm>
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>
- Bild. (07.12.2017) SPD-Vorschlag: CSU lehnt Abschaffung der Sargpflicht ab. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.bild.de/regional/muenchen/sarg/csu-lehnt-abschaffung-der-sargpflicht-ab-54111562.bild.html>
- Cesari, Jocelyne. (2018). Batıda İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayese. çev. İsmail Eriş, Bir Korku ve Nefret Söylemi Olarak İslamofobi. ed. İbrahim Kalın, John L. Esposito. İstanbul: İnsan Yayınları: 59-84.
- CNNTÜRK. (2017, 23 Ekim). Macaristan Başbakanı: 'Hristiyan Avrupa istiyoruz'. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://www.cnnturk.com/dunya/macaristan-basbakani-hristiyan-avrupa-istiyoruz?utm_content=buffer95afe&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer
- David Horowitz Freedom Center, <http://www.horowitzfreedomcenter.org/>.
- de Maizière, Thomas. (2017, 12 Oktober). Innenminister ist offen für muslimische Feiertage. Erişim tarihi: 11 Mart 2017, <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2017-10/thomas-de-maiziere-muslimische-feiertage-cdu>
- Der Tagesspiegel. (2017, 2 September). CSU-Generalsekretär will Totalverbot für Vollscheier. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.tagesspiegel.de/politik/scheuer-zu-debatte-um-burka-und-niqab-csu-generalsekretar-will-totalverbot-fuer-vollschleier/20403400.html>
- Deutsche Welle (DW). (2017a, 23 August). 'Charlie Hebdo'-Titel zu Barcelona sorgt für Empörung. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.dw.com/de/charlie-hebdo-titel-zu-barcelona-sorgt-für-empörung/a-40207275>
- Deutsche Welle (DW). (2018, 16 Ocak). Alman gibi Görünmeyene ayrımcılık. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.dw.com/tr/alman-gibi-görünmeyene-ayrımcılık/a-42173173>
- Deutscher Bundestag. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.bundestag.de/gg>
- Die Presse. (2017, 9 Juni). Integrationsgesetz in Kraft: 'Burkaverbot' gilt ab 1. Oktober. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.diepresse.com/5232156/integrationsgesetz-in-kraft-burkaverbot-gilt-ab-1-oktober>
- Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), Kuruluş ve Teşkilat Yapısı. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>
- Ellinger, Nadine. (2019, 1 August). In diesen Ländern Europas gilt ein Burka-Verbot. Augsburg Allgemeine Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.augsburger-allgemeine.de/politik/Interaktive-Karte-In-diesen-Laendern-Europas-gilt-ein-Burka-Verbot-id55073191.html>
- Euronews. (2017, 29 Haziran). Fransız belediye başkanı 'başörtülü mayo yasağını' geri çekti. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://tr.euronews.com/2017/06/29/alkol-kopek-ve-basortulu-kadin-giremez>
- Europäischen Kommission (EC). EU-Programm für Beschäftigung und soziale Innovation (EaSI). Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=de&catId=1081>

- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). Muslime in der Europäischen Union- Diskriminierung und Islamophobie. EUMC, 2006. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/156-Manifestations_DE.pdf
- Euronews. (2017, 17 Ocak). Uluslararası Af Örgütü: AB'deki yeni terör yasaları Müslümanları hedef alıyor. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://tr.euronews.com/2017/01/17/uluslararasi-af-orgutu-ab-deki-yeni-teror-yasalari-muslumanlari-hedef-aliyor>
- Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ). (2017, 14 Oktober 2017). Müslimischer Feiertag?: De Maizièr erntet Kritik aus eigenen Reihen. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/muslimischer-feiertag-de-maiziere-erntet-kritik-aus-eigenen-reihen-15245816.html>
- Fröhlich, Alexander. (2017, 27 April). Studentin aus Ägypten erst angefahren und dann verhöhnt. Der Tagesspiegel Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.tagesspiegel.de/berlin/toedlicher-autounfall-in-cottbus-studentin-aus-aegypten-erst-angefahren-und-dann-verhoeht/19723060.html>
- Gerichtshof der Europäischen Union. (2017, 14 März). Pressemitteilung Nr. 30/17. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-03/cp170030de.pdf>
- Handelsblatt. (2017, 23 August). Brutale Welle der Islamfeindlichkeit. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.handelsblatt.com/politik/international/spanien-nach-dem-terror-brutale-welle-der-islamfeindlichkeit/20228202.html>
- Hennl, Rüdiger. (2017, 16 November). Professor diskriminiert muslimische Studentin wegen Kopftuch. BR24. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.br.de/nachrichten/bayern/professor-diskriminiert-muslimische-studentin-wegen-kopftuch,Ob8SAG1>
- Hıdır, Özcan. (2007). 'Anti-Semitizm' ve 'Anti-İslamizm': Benzerlikler ve Farklılıklar. Batı Dünyası'nda İslamofobi ve Anti-İslamizm. ed. Kadir Canatan, Özcan Hıdır. Ankara: Eskiye Yayınları: 63-99.
- Independent. (2017, 7 February). Most Europeans want immigration ban from Muslim-majority countries, poll reveals. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/most-europeans-want-muslim-ban-immigration-control-middle-east-countries-syria-iran-iraq-poll-a7567301.html>
- İslamiQ. (2022, 26 Juli 2022). Jeder dritte Pole sieht Bedrohung durch Islam. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <http://www.islamiq.de/2017/11/22/jeder-dritte-pole-sieht-bedrohung-durch-islam/>
- İyi, M. Mustafa. Almanya'da Müslüman Yaşamı 2020' Raporunun İncelenmesi. Göç Araştırmaları Vakfı (GAV), 2021. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://gocvakfi.org/wp-content/uploads/2021/06/Sayi-19-Almanyada-Musluman-Yasami-2020-Raporunun-İncelenmesi-2.pdf>
- İyi, M. Mustafa - Şahin, Mervenur. Racism, Turkish and Muslim Communities in Germany: Not Every Foreigner is Considered a Foreigner in Germany. Göç Araştırmaları Vakfı (GAV), 2022. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://gocvakfi.org/racism-turkish-and-muslim-communities-in-germany-not-every-foreigner-is-considered-a-foreigner-in-germany/>
- Kahlweiß, Luzie H. - Salzborn, Samuel. (2012). 'Islamophobie' als politischer Kampfbegriff Zur konzeptionellen und empirischen Kritik des Islamophobiebegriffs, Jahrbuch für Extremismus- und Terrorismusforschung 2011/12, hg. Armin Pfahl-Traughber. *Brühl: Fachhochschule des Bundes für öffentliche Verwaltung*: 248-263.
- Karadağ, Cüneyt. (2018, 8 Mayıs). Almanya'da 1075 İslam karşıtı suç eyleminde bulunuldu. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-1075-islam-karsiti-suc-eyleminde-bulunuldu/1138704>

- Keilani, Fatima. (2018, 17 April). Lehrerinnen mit Kopftuch liefern Stoff für Ärger. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.tagesspiegel.de/berlin/klage-gegen-das-land-berlin-lehrerinnen-mit-kopftuch-liefert-stoff-fuer-aerger/21181014.html>
- Keşenek, Büşra. (2017). Avrupa'da İslam Düşmanlığı ve İslamofobi. Avrupa'da Göç ve İslamofobi. ed. B.Bezci vd. *Sakarya: Sakarya Üniversitesi Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (DİAM): 119-204.*
- Keşenek, Büşra - Kurnaz, Atilla. (Nisan-Haziran 2017). Avrupa'da İslam Düşmanlığı Analizi. Sakarya Üniversitesi Diaspora Araştırmaları Merkezi (DİAM), Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://www.diam.sakarya.edu.tr/sites/diam.sakarya.edu.tr/file/Islam_dusmanligi_2-2017.pdf
- Mediendienst Integration. Antimuslimischer Rassismus in Deutschland: Zahlen und Fakten (Infopapier). Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://mediendienst-integration.de/fileadmin/Dateien/Infopapier_Antimuslimischer_Rassismus.pdf
- Migazin. (2010, 26 Januar). Europa-Studie - Schlusslicht Deutschland – Muslime fühlen sich nicht akzeptiert. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.migazin.de/2010/01/26/muslime-in-deutschland-sind-auf-lokaler-ebene-sehr-gut-integriert/>
- Milliyet. (2017, 9 Ocak). Fransa polisinden skandal çağrısı!. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <http://www.milliyet.com.tr/fransa-polisinden-skandal-cagri--dunya-2375748/>.
- Mohdin, Aamna. (2017, 10 March). The Dutch far right's election donors are almost exclusively American. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://qz.com/928684/the-dutch-far-rights-election-donors-are-almost-exclusively-american/>
- Müller, Tobias. (2017, 15 Mai). Weder kosher noch halal. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.juedische-allgemeine.de/juedische-welt/weder-koscher-noch-halal/>
- NTV. (2017, 18 Temmuz). Hollanda'da PEGIDA camiye hedef aldı. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://www.ntv.com.tr/dunya/hollandada-pegida-camiye-hedef-aldi,Vrz8Np5_jUegB4IikjEtag
- Online Focus. (2017, 12 Juni). Regierung will Gesichtsverschleierung in Lernstätten verbieten. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://www.focus.de/politik/entscheidung-in-norwegen-regierung-will-gesichtsverschleierung-an-lernstaetten-verbieten_id_7237751.html
- Orbán, Viktor. (2016, 20 Juni). Retter des christlichen Abendlandes?. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.deutschlandfunk.de/viktor-orban-retter-des-christlichen-abendlandes-100.html>
- Özkan, Yusuf. (2017, 9 Mayıs). Hollanda mahkemesi: Peçeli kadına sosyal yardımı kesen belediye haklı. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39856346>
- Perspektif. (2018a, 19 Şubat). Almanya | Müslümanlar Nefret Suçlarının Hedefinde. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <http://perspektif.eu/2018/02/19/almanya-muesluemanlar-nefret-suclarinin-hedefinde/>
- Perspektif. (2018b, 1 Mart). İngiltere | İslamofobik Nefret Suçlarında Artış. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <http://perspektif.eu/2018/03/01/ingiltere-islamofobik-nefret-suclarinda-artis/>
- Pfahl-Traughber, Armin. (2019, 17 Juni). Islamfeindlichkeit, Islamphobie, Islamkritik- ein Wegweiser durch den Begriffsdschungel. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.bpb.de/themen/rechtsextremismus/dossier-rechtsextremismus/180774/islamfeindlichkeit-islamphobie-islamkritik-ein-wegweiser-durch-den-begriffsdschungel/>
- PI-NEWS. (2017, 31 Mai). 'Hassrede': Britische Top-Journalistin angezeigt. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.pi-news.net/2017/05/hassrede-britische-top-journalistin-angezeigt/>
- Reimann, Anna - van Hove, Anna. (2017, 21 September). Mehr Muslime beklagen Diskriminierung wegen ihrer Religion. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/europa-mehr-muslime-fuehlen-sich-wegen-ihrer-religion-diskriminiert-a-1167479.html>

- Sächsische.de. (2017, 3 April). Pegida demonstriert wieder. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://www.saechsische.de/pegida-demonstriert-wieder-3652271.html?utm_source=szonline
- Sabah. (2017, 1 şubat). Sinsi nefret organizasyonu İslamofobi'nin 2016 bilançosu. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/02/01/sinsi-nefret-organizasyonu-islamofobinin-2016-bilancosu>
- Spiegel. (2017, 7 Februar 2017). Moscheeverband lässt Sitz in Beirat für Islamunterricht ruhen. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/nrw-ditib-laesst-sitz-in-beirat-fuer-islamunterricht-ruhen-a-1133579.html>
- Sputnik Türkiye. (2017, 28 Nisan). Almanya'da kamu çalışanlarına burka yasağını öngören yasa tasarısı onaylandı. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://tr.sputniknews.com/20170428/almanya-burka-yasagi-tasarisi-onaylandi-1028261417.html>
- The Local. (2017, 27 April). Swedish woman shocked at SAS uniform policy banning headscarves. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.thelocal.se/20170427/swedish-woman-shocked-at-sas-uniform-policy-banning-headscarves/>
- The Runnymede Trust. Islamophobia: A Challenge For Us All. 2017. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://assets.website-files.com/61488f992b58e687f1108c7c/617bfd6cf1456219c2c4bc5c_islamophobia.pdf
- TRTHABER. (2017a, 6 Ocak). Avusturya'da kamu çalışanlarına başörtüsü yasağı istendi. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/avusturyada-kamu-calisanlarina-basortusu-yasagi-istendi-292476.html>
- TRTHABER. (2017b, 10 Temmuz). Avusturya'da müslüman kız öğrenciler ayrımcılıkla savaşıyor. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/avusturyada-musulman-kiz-ogrenciler-ayrimcilikla-savasiyor-323764.html>
- Türkiye Gazetesi. (2017, 4 şubat 2017). 354 camiye saldırdılar. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/443938.aspx>
- Universität Konstanz. (2017, 23 Oktober). Religion hat kaum Einfluss auf den Bildungserfolg. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.uni-konstanz.de/universitaet/aktuelles-und-medien/aktuelle-meldungen/aktuelles/Religion-hat-kaum-Einfluss-auf-den-Bildungserfolg/>
- Weidel, Alice. (2017, 27 Mai 2017). Das Kopftuch gehört nicht zu Deutschland. (Görüşmeci: Maria Fiedler - Jost Müller-Neuhof, Mülakat). Der Tagesspiegel. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.tagesspiegel.de/politik/afd-spitzenkandidatin-alice-weidel-das-kopftuch-gehört-nicht-zu-deutschland/19859992.html>
- WELT. (2017a, 2 Juni 2017a). Hunderte Angriffe auf Muslime in nur drei Monaten. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article165175810/Hunderte-Angriffe-auf-Muslime-in-nur-drei-Monaten.html>
- WELT. (2017b, 5 Juli). Kurz' Beamte sollen Studie zu Islam-Kindergärten manipuliert haben. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.welt.de/politik/ausland/article166315614/Kurz-Beamte-sollen-Studie-zu-Islam-Kindergaerten-manipuliert-haben.html>
- WELT. (2017c, 17 Oktober). Mehrheit der Deutschen will keinen islamischen Feiertag. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article169703027/Mehrheit-der-Deutschen-will-keinen-islamischen-Feiertag.html>
- WELT. (2017d, 27 Oktober). Professorin soll Studentin aufgefordert haben, ihr Kopftuch abzulegen. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article170092996/Professorin-soll-Studentin-aufgefordert-haben-ihr-Kopftuch-abzulegen.html>

- Wicki, Florian. (2018, 2 Januar). Jeder zweite Muslim fühlt sich diskriminiert. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.blick.ch/politik/exklusive-studie-enthueellt-jeder-zweite-muslim-fuehlt-sich-diskriminiert-id7794514.html>
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB). (2018, 25 Nisan). Avusturya'da Müslümanlara Yönelik Irkçı Saldırılarda Ciddi Artış. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, <https://www.ytb.gov.tr/yurtdisi-vatandaslara-yonelik-saldirilar/avusturyada-muslumanlara-yonelik-irkci-saldirilarda-ciddi-artis>
- Zeit Online. (2016, 16 Juni). Deutschtürken fühlen sich integriert, aber im Abseits. Erişim tarihi: 26 Ekim 2022, https://www.zeit.de/gesellschaft/2016-06/integration-tuerkische-muslime-deutschland?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Sanatçı Theaster Gates'in Afro-Amerikan Negatif Ayrımcılığına Multidisipliner ve Metaforik Başkaldırıları*

Doç. Dr. Ali Ertuğrul Küpeli

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3485-8489>

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Alper Demirel

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0451-2420>

Doktora Öğrencisi / Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Rıza Tan Buğra Özer

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4001-7504>

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Seramik Bölümü, Çankırı – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 02.10.2022

Kabul: 02.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Güncel Sanat

Seramik

Theaster Gates

Çoklu Disiplinli Sanatlar

İtfaiye Hortumu

Dorchester Projeleri

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64834>

Öz

İnsanın kişiliğini genetik özelliklerine ek olarak doğası, tarihi, kültürü, özetle topyekün çevresinin oluşturduğu/biçimlendirdiği varsayılmaktadır. Bu belirleyici etmenler sanatçının, sanatçı kişiliğini de biçimlendirir. Sanat yapıtı sanatçının, hayal gücü tarafından tasarlanarak uygulamasıyla somutlaşır. Eserleriyle sanatçının ismini kitlelere duyurmasından, kendi kültürünü tüm dünyaya duyurmasına kadar geniş bir yelpazede sanatın aracı bir yönü vardır. Tasarlayan ve yapıtı somutlaştıran sanatçı, kişiliğinin yansımalarını ya da toplumunun yansımalarını bir iletişim aracı olarak geniş kitlelere duyurur. Bazı sanatçılar vardır ki sadece kendi toplumunun gerçekliğini dışa vurarak bunu diğer topluluklara duyurmakla kalmaz, bununda ötesine geçerek sanatından sağladığı maddi güç ile kendi toplumunda da pozitif değişiklikler yaratmaya çalışır. Bu bağlamda sanatçı esere şekil verebildiği gibi topluma da şekil verebilir. Bu sanatçılardan biri de Theaster Gates'dir. Bu araştırmanın amacı, seramik, geri dönüşüm, enstalasyon ve performans sanatçısı, aynı zamanda bir şehir planlamacısı olan, Theaster Gates'in yapıtlarını ve Dorchester Projesini analiz ederek, sanatçının büyüdüğü kültürel, çevresel ortam üzerinde yaptığı pozitif değişiklikleri ve içinde bulunduğu toplumun yaşadıklarını, protest bir şekilde sanat diliyle hicvederek yapıtlarına nasıl yansıttığını anlatabilmektir. Bu araştırmada çok yönlü Theaster Gates'in Dorchester Projeleri ile kendi kültürüne ait insanları nasıl bir araya getirdiği ve bu kültürü dalga dalga genişleterek sanat dünyasında nasıl ses getirdiği incelenecektir. Araştırma bulguları doğrultusunda, sanatçının bulunduğu çevreyi nasıl sanat komününe çevirdiğine, siyahi kimliğini metaforlarla nasıl yansıttığına, işlerinde geçmişten bugüne sisteme ve günümüz kısır siyahi sanatında nasıl bir sinerji oluşturmaya çalıştığına yoğunlaşmıştır. Sanatçının eserlerinin öz/de yer alan kavramları analiz edilerek, insani yönünün sanat yapıtına ve değiştirmeye çalıştığı topluma yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışma Theaster Gates'in bulunduğu konuma gelene kadar izlediği yollar ile sanat yoluyla kitleleri nasıl bir araya getirdiğinin bir yöntem analizidir. Araştırmada "literatür tarama" ve "eser analizi" yöntem olarak seçilmiştir. Araştırma sanatçının Yangın Hortumları ve Dorchester Projesi ile sınırlıdır. Theaster Gates sanatında zenci insanların kölelikten özgürlüklerini kazanana kadar olan zorlu süreçte karşılaştığı çile ve sıkıntıları metaforik bir dille anlatmaktadır. Onu, çağdaşı olan az sayıdaki diğer siyahi sanatçıdan ayıran, eserlerin sunumunda kullandığı multidisipliner yaklaşımıdır. Onu farklı kılan özelliği, bütünü oluşturan ve her biri ayrı bir sanat dalı olan bu disiplinlerin, kimi zaman şiir kısmında şair, müzik kısmında besteci ya da seslendiren, kimi zaman da kendi eserlerinden oluşturduğu enstalasyonları ya da performansları videoyla yansıtan bir yönetmen olması ve bu disiplinlerin hepsinde de profesyonel bir etki yaratmasıdır. Yani içerikteki multidisiplinlerin her bir alanında Gates'in profesyonel olarak sesi ve imzası vardır. Üstelik tek fark da bu değildir. Gates sanatını yaparken kendi kitlelerini de bir araya getirir. Dünyanın her yerindeki zencileri ortak ülkünün bir parçası olarak kendilerini geliştirme yolunda hem güdüler, hem de harekete geçirir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Küpeli, A.E.; Demirel, A. ve Özer, R.T.B. (2022). Sanatçı Theaster Gates'in Afro-Amerikan Negatif Ayrımcılığına Multidisipliner ve Metaforik Başkaldırıları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 183-204.

*Theaster Gates's Multidisciplinary and Metaphoric Responses to Afro-American Negative Discrimination**

Assoc. Prof. Dr. Ali Eruğrul Küpeli

Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Painting and Business Education, Ankara – TURKEY

Alper Demirel

PhD Student / Gazi University, Institute of Educational Sciences, Department of Fine Arts Education, Ankara – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Rıza Tan Buğra Özer

Cankiri Karatekin University, Faculty of Art, Design and Architecture, Department of Ceramics, Cankiri – TURKEY

Article History

Submitted: 02.10.2022

Accepted: 02.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Contemporary Art

Ceramics

Theaster Gates

Multidisciplinary Arts

Firefighter Hose

Dorchester Projects

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64834>

Abstract

It is assumed that human's personality, nature, history, culture, in brief, constitute / shape the total environment. These determining factors also shape the personality of the artist. The work of art becomes concrete with its application designed and imagined by the artist. From the announcement of the artist's name to the masses through his works, to announce his own culture to the world, art has a mediator aspect. The artist announces the reflections of his personality or the reflections of his society to large audiences as a means of communication. Some artists try to create positive changes in their own society with the financial power they provide from their art. In this context, the artist can shape the work as well as shape the society. One of these artists is Theaster Gates. The purpose of this research is to examine the works of the versatile artist Theaster Gates and the Dorchester Projects. Our aim is to explain the positive changes that the artist has made on his environment and how his society reflects his works in a protest way. This study will examine how Theaster Gates brought together people from his own culture with Dorchester Projects and how they made a sound impression in the art world. In line with the findings of the research, it was focused on how the artist turned the environment in which he was located into an art commune and what kind of synergy he tried to create in the vicious black art of the past. By examining the concepts in the artist's works, the reflections of his human aspect to the artwork and the society he attempted to change were revealed. This study is a method analysis of how Theaster Gates united the masses through the paths he followed until he reached his location. In the research, "literature review" and "artwork analysis" were chosen as methods. The research is limited to the artist's Fire hoses and Dorchester Project. In the art of Theaster Gates, it describes metaphorically the ordeal and suffering faced by black people from slavery to their freedom. The feature that distinguishes it from the few other black artists who are its contemporaries and even from all known artists is its multidisciplinary approach used in the presentation of the works. The artist is a poet in the poetry part of the work, a composer in the music part or a director who reflects the installations or performances by video. He has a professional influence in all these disciplines. Moreover, this is not the only difference. Gates brings together his own masses as he makes his art. It stimulates black people all over the world to develop themselves as part of their partner country.

GİRİŞ

Sanat bir imge ya da nesne değil ruhun özüdür. (Marcel Duchamp)

Çağdaş sanatın bugüne kadar geldiği noktaya bakıldığı zaman, dünyadaki çoğu toplumun kendini yansıtan bir sanatı olduğu gibi, bu toplumlar içindeki her ırk, bunlar içindeki her grup ya da birey kendinin ya da dahil olduğu toplumun izlerini yansıtmaya eğilimini, farkında olarak ya da olmayarak göstermişlerdir. Ancak bunu yaparken birey olarak da bir sanatsal üslup geliştirilmiştir. Bu üslup, sanatçının bireysel varoluşu ve değer görebilmesi için gereklidir. Hemen her toplumdan önemli sanatçılar çıkmıştır. Ancak öyle bir topluluk vardır ki, kalabalık nüfuslarına oranla az sayıda ve dünya çapında şöhrete ulaşabilmiş plastik sanatçıya sahiptir. Dünyaca bilinen ve birçok Avrupalı dışavurumcu sanatçıya ilham olan köklü ve karakteristik bir Afrika sanatı kavramı olsa da, bölgesiyle ya da rengiyle değil de ismiyle anılan siyahi sanatçıların nüfuslarına oranla sayıca az oldukları görülmektedir. Çağdaş resim sanatı dünyasında Andy Warhol'un kanatları altında sesini dünyaya duyurabilen Jean-Michel Basquiat haricinde, Kara Walker, Kerry James Marshall, Michael Ray Charles, Kehinde Wiley, Jacop Lawrence ya da Wangechi Mutu gibi sanatçılar sanat dünyasında isimlerini duyurabilmiş az sayıda siyahi sanatçılardan bazılarıdır. Belki birlik olamamalarından kaynaklanan, belki de ten renkleri üzerinden, tarihten yakın bir geçmişe, hatta bugüne gelen bir ayrımcılık, onların çağdaş sanat sahnesinde isimlerini göstermelerini engellemiş olabilir. Belki de bu yüzden çoğu siyahi sanatçı eserlerinde protest bir anlatım içerisine girmektedir. Bunun sebeplerini araştırmak bu çalışmanın konusu olmamakla beraber, bu çalışmada, bunun sebeplerine kafa yoran, kendi toplumunun, geçmişten beri sahipsizliği içinde, bireysel yarattığı sanatı sunmasına fırsat vermeyen sisteme karşı çözümler üreten ve bunu yaparken de görsel sanatları multidisipliner şekilde kullanan, yer yer video, yer yer şiir ve müzikten faydalanan, Theaster Gates araştırılmış, anlatılmıştır.

Yetenek, yetenektir. Başı, sonu olmayan bir kayradır. O, bir kayırmadır. Olağan değil gayrimümkün olduğu için öğrenilemez. Bununla birlikte, o, kişisel olarak oyunun yöneticisi olur ve her zaman, birinciden ötede, başta yer alır. (Klee, 1985: 42) Bu yeteneklerin içinde bazıları bu kayrayı limitlerin de ötesine, kitle kültürlerinin üzerinde söz sahibi olabilecek seviyelere taşırlar. Bu sanat insanları kitle kültürü ile nasıl iletişim kuracaklarını çok iyi bilmektedirler. Vizyonları o kadar farklıdır ki, dünyadaki zamanlarını, sadece kendi sanatlarını dünyaya duyurmakla kalmayıp, alt kimliklerini ve toplumsal oluşumunu da Dünya'nın önüne serebilmekte, zihinlere kazıyabilmektedirler. Bazı sanatçılar isim yapabilmek için ekipler oluştururken, bazıları eserlerinin ve kitlelerinin kazanımlarını isimlerinin üzerinde tutarlar. Sosyal sorumluluğu yüksek seviyede olan bu sanatçılardan biri de Theaster Gates'tir.

Araştırma bağlamında sanatçının yokluktan büyük bir varoluşa nasıl geçmeye başladığının göstergeleri, aynı zamanda sanatının halk nazarında Dünya'da nasıl bağlar oluşturduğu ve etkili bir temsil gücü kazandığı konusu ilginç görülmüştür. Sanatçının bir seramik sergisiyle başlayan profesyonel sanat serüveninde, basit bir yangın hortumunu, idealleri ve ideolojisi doğrultusunda nasıl şekillendirdiği, kurguladığı ve sanatta ilerlemesine temel oluşturduğu incelenmiştir. Bu araştırma için literatür tarama ve eser analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, sanatçının "Yangın Hortumları" serisi ve günümüz multidisipliner çalışmalarına temel oluşturan "Dorchester Projeleri" ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada öncelikle sanatçının sanat camiasında ki görünürlüğü ve etkisi incelenmiştir. Bu görünürlük sayesinde Dorchester Projelerini nasıl hayata geçirdiğini detaylı bir şekilde açıklamak amaçlanmıştır. Araştırmada sanatçının kimliğini kazanırken toplumu, çevresel analizi, etkilendikleri ve yaptıkları, sonrasında Yangın Hortumları serisi ve Dorchester projesi sırasıyla anlatılmıştır.

Yabancı kaynaklarda, Tv ve internet programlarında kendisi hakkında çeşitli bilgiler olmasına rağmen, sanatçının gelişimini ve bu gelişimin bir ürünü olan Dorchester Projeleri'ni detaylıca işleyen, arka planını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Sanatçının dünya çapında ünlenmesinde en önemli paya sahip "Dorchester Projeleri" ve bunun arka planına odaklanan yönüyle, sanatın toplumsal

gelişim içindeki payı konusundaki arketip özelliği ile araştırmının literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

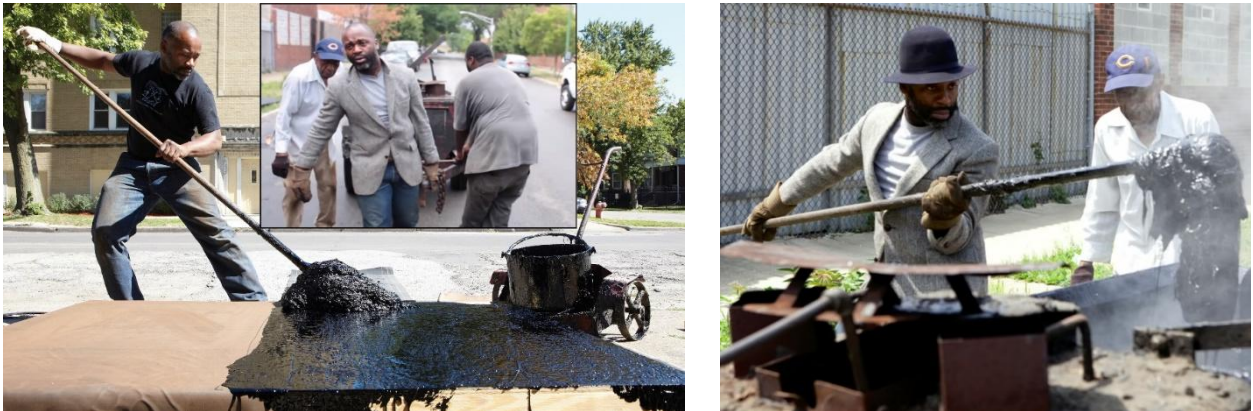
Theaster Gates'in Kişisel Gelişim Serüveni ve Sanat Dünyasında Yükselişi

Sanatçı bugünkü pratiğiyle sıkı bağlar kuran eğitim serüveni için üniversite çağında evinden, Chicago'dan ayrılmıştır. 1996 senesinde Iowa Devlet Üniversitesi'nde Şehir Planlama Bölümü'nden mezun olurken, seramik alanında da yan dal diploması da almıştır (URL 1). Iowa'dan sonra yolu Güzel Sanatlar ve Teoloji üzerine Yüksek lisans yapacağı Cape Town'a düşmüş, ardından da seramik çalışmalarına devam edeceği Tokoname'ye gitmiştir. Japonya'nın en eski seramik fırınlarından birinin yer aldığı, 12. yy dan beri seramik üretimine devam eden ve güçlü bir geleneğe sahip bu şehirde öğrendikleri, Gates'in siyahi ve Japon kültürleri arasında bir bağ kurmasına yol açar (URL 2). Doğanın ölümüyle yeniden canlanışından, zamanın geçişine ve her şeyin geçiciliğini vurgularken, insanları, fani ve kusurlu olanın güzelliğini görmeye çağıran Wabi-Sabi öğretisi, anlık bir izleme dayalı performans sanatını enstalasyonlarının sunumlarında sıkça kullanan sanatçının hayat ve sanat felsefesinin temellerini oluşturmuş olabilir.

Sanatçı Japonya'da bir yıl kaldıktan sonra yeniden Chicago'ya döner ve orada yaşamaya devam eder. Şehir merkezi veya Kuzey Chicago genel olarak güzel bir şehir olmasına rağmen Theaster görece hoş sayılmayan Güney Chicago bölgesindedir. Kendi deyimiyle: "Üstüne tahta çakılarak kapatılmış evlerle, boş arsalarla ve köşe başlarında takılan gençlerle, yılda yüzlerce kurşunlanma olayının yaşandığı bu bölge yıllarca Amerika'nın cinayet başkenti diye de anılmaktadır. Nüfusunun yüzde 99,6'sı siyahi olan Güney Chicago'da eğer etrafta dolaşan beyaz birisini görürseniz ya uyuşturucu arıyordur ya sosyal hizmet görevlisidir ya da sivil polistir" (URL 3).

Sanatçı; Güney Chicago'yu "dip" olarak tanımlar: İnsanlar asla oraya taşınmazlar ama oradan başka yerlere taşınırlar. 2006'da ucuz olduğu için ve Hyde Parktan geçip sanat yöneticisi olarak çalıştığı Chicago Üniversitesine kısa bir yürüyüşle varabildiği için bölgeye taşınan Theaster, kendi dillendirdiği kuralın istisnasıdır. Oturduğu evin küçük odalarından birini seramik hobisini sürdürdürebileceği bir çömlek atölyesine çevirmiştir (URL 4).

Aynı zamanda çatılara zift döşeyen babasına da yardım etmektedir. Çatılara yalıtım için zift döşeyen bir usta olan babasının tek mirasıyla yani kötü kokan bir zift kazanı ile işini sürdürmeye çalışması başlangıçta zor görülebilir. Ancak Gates bu zift denilen hiçbir şeye benzemeyen ürünü bir sanat malzemesi olarak kullanarak, malzemeyi adeta yücelterek tıpkı bir kil gibi ya da bir tual üzerinde boya gibi işlemeye başlar. Tabii asıl mesele malzeme değil ona şekil kazandırma öngörüsü ve yeteneğidir (Resim 1). Sanata ışık tutan Dadaizmin savunduğu geleneksel sanat anlayışını yıkma eğilimine benzer tutum Theaster Gates'in bu yöneliminde hissedilmektedir.

Resim 1: Babasıyla Zift Kazanını Atölyeye Taşırken Ve Bunu Bir Sanat Malzemesi Olarak Yüzeğe Uygularken

Sanatçının seramik disiplini ile ilgilenmesinin başlıca sebeplerinden birisi olarak bu tekniği sevmesi ya da yatkınlığı olması olarak görülebilir fakat bunun ötesinde daha girift ve derin bir anlam bütünlüğü olduğu anlaşılmaktadır. Belki de Gates, günlük hayatta tıpkı zift gibi kıymet verilmeyen ve hatta önemsiz görülen materyallerden birisi olan çamurda, güzel ve değerli bir şeye dönüştürme metaforunu kullanmaktadır. Toplumun genelinde hakir görülen zencilere olan bakış açısını sanatında kullandığı enstrümanlardan çamur, zift ya da atılmış, hurdaya çıkmış materyaller ile yansıtmaktadır. Alçak gönüllü bir yan uğraş olarak başlayan bu çalışmalar O'nu zamanla sanat dünyasında büyük bir figüre dönüştürecektir.

Gates'in seramik üretimi ve yerleştirmelerindeki estetikte ve Chicago'nun güneyinde 2006'dan beri sürdürmekte olduğu Dorchester Projesinin felsefesinde Wabi-Sabi'nin derin izleri görünmektedir. Tornadan çıkan hiçbir kâse mükemmel bir simetride değil; çamurun dokusunu hissettiren sır tamamlanmamış, ham gibi görünen objeleri zarif bir basitlik içinde sunulmuştur. Tarihin sadece beyazlar tarafından yazıldığı topraklarda siyahların hikâyesini anlatacak olan sanatçı, güzelliği kusursuzluk üzerinden tanımlayan Batı yaklaşımının karşısında doğal olanı, zamanın geçişindeki ahengi, sürecin kendisini kucaklayan bu Şinto felsefesini tabii bir biçimde benimsemektedir.

Resim 2: Theaster Gates, Seramik Üzerine Katran Kaplama, h90,R40 cm, 2014

Sanat dışı uzamların, unsurların, gereçlerin yeniden kullanımı ayrı unsurlar arasındaki değiş tokuş olasılıklarını çoğaltmak için en etkili işlemdir. Öyleyse güncel ya da çağdaş sanatsal biçimlere çok değerlilik özelliği katma yollarından birisi de bu yöntemdir. Aktulum'un (2016: 133) deyimiyle eski, ayrışık gereci önce parçalayıp çoğaltmak ve yeni bir birleşim düzeninde buluşturmak, şimdiyle geçmiş, bellekle zaman arasında bağ kurmak için etkin bir seçenektir. Bu seçenek Theaster Gates için de üretmeye çalıştığı taktiklerin içinde en dikkate değeridir.

Zamanımız estetiğinin önemli teorisyenlerinden Maria Perniola; "Zamanımızda sanat, özerkliğini yitirerek piyasaya ve kitle iletişimlerine kaynar. Gizemli atmosferinden, aurasından ve eleştiriden uzaklaşır. Peki geriye ne kalır?" Perniola geriye kalan şeyi, zamanımız sanat anlayışının yozlaşmış estetik beğenilerinin içinde kaybolan "sanatın gölgesi" olarak yorumlamaktadır (Perniola, 2015: 12). Sanat eserinin, koleksiyonerlerin elinde sadece maddi bir yatırım aracı olup manevi bedelinin geri plana itildiği günümüzde, Theaster Gates, sadece modernliğin, çağdaş olmanın getirdiği zorlamalar ve yapaylıklar içinde kaybolmadan ama çağdaşların estetik ölçütlerinden de geri kalmadan, özünü koruyabilen bir sanatçıdır.

Sanatçı 2006 yılında yaptığı çalışmaları sergilemek ve bunun yanında ekonomik bir gelir elde etmek üzere kırsaldaki fuarları gezmeye başlar. Fakat insanların sanatına olan bakış açıları çok sığ ve sanatçı için adeta hayal kırıklığı oluşturmuştur. Çünkü eserleri ile ilgilenenler, tek bir tabak veya bir kupa için uzun uzun pazarlık yapmışlardır. Bunun üzerine sanatçı, değerinin hor görülmesine katlanmaktansa işlerini bedava dağıtmaya karar verir. Sanatçı, yaptığı işlerden para kazanamayınca, bir süre sonra kırsaldaki fuarlara gitmeyi bırakıp, bunun yerine şansını daha profesyonel sanat dünyasında denemeye karar verir (URL 5).

Seramik stüdyosu olan Grayson Perry ve Elisabeth Fritsch gibi sanatçıların büyük işler yapıyor olmaları Gates'in de ilgisini çekmiştir (Gompertz, 2015, 18). 2007'de Theaster Chicago'daki Hyde Park sanat merkezinde seramiklerini sergilemiş ama küçük bir numara eklemiştir. Eserlerini (Resim 3), kendi çalışmaları olarak değil, kimsenin tanımadığı ve gerçekte zaten var olmayan efsanevi Doğulu seramik ustası Shoji Yamaguchi adıyla sunar.

Resim 3: Theaster Gates'in Shoji Yamaguchi ismini kullanarak sunduğu seramikleri, Hyde Park SM.

Shoji Yamaguchi Theaster'ın alter egosu (alternatif benliği), aracılığıyla seramiğini sanata çevirmeyi planladığı kurmaca bir karakterdir (Gompertz, 2015, 19). Kendisini etkileyen iki öğeyi birleştirerek bu yeni adı oluşturmuştur. Japon seramik ustası Shoji Hamada (1894-1978) Japonya'da ve Dünya'da önemli bir figürdür ve Yamaguchi de Theaster'in Japonya'da bir yıl kalıp seramik çalıştığı bölgenin adıdır. Önlerindeki tabakların ve çömleklerin kendi yörelerinden orta yaşlı bir siyahi erkek tarafından değil de egzotik bir Japon usta tarafından üretildiğine izleyicileri ikna edebilmek için Theaster kurmaca Bay Yamaguchi karakterine detaylı bir hayat hikâyesi uydurmuştur. Hikâyeye göre Bay Yamaguchi Mississippi'deki Itawamba County'de bulunan muhteşem siyah kil uğruna 1950'lerde Amerika'ya gelmiştir. Bir gelişinde Amerika'ya bağlandığını hissederek buraya yerleşmiş ve siyahi bir hanımefendiyle evlenmiştir. 1991'e gelindiğinde artık yaşı ilerlemiş olan seramikçi, doğup büyüdüğü yerleri gösterebilmek için eşini Japonya'ya götürmüştür. Ancak çift Japonya'da bir trafik kazasında hayatlarını kaybedince bu yolculuk trajedi ile sonlanmıştır (URL 6).

İnsanlar Shoji Yamaguchi'ye hayran kalmışlardır. Sanatın ne olduğunu belirleyen, tekil sanatçı değil, sanat dünyasıdır. Peinola, bu yolla bir kurumsal sanat kuramı formüle eder. Bu kurama göre sanat yapısı, kurumlar arasında çalışan bazı kişilerin beğenmeleri için adaylığını koyan eserdir (Peinola, 2016: 99). Buradaki istisnai durum ise eserden çok sanatçının sunumudur. Ortada bir eserden daha çok bir sanatçı ve onun hikâyesi ön plana çıkmıştır. İlginç tarafı sanatçı da gerçek değildir. Theaster Gates'in kurmaca sanatçısı da eserin bir parçası olmuştur. Ama Gates'in izleyiciye sunduğu deneyim, tüm

bunların sahtekârlıktan ibaret olduğu ortaya çıkınca yaşanan güçlü tepkinin yanında hiçbir şeydir. Sanat dünyası için Theaster'in bu kıvrak zekâsı çok etkileyici görülmüştür. Seramikler fena değildir, ancak sanatçı adeta artık yaptığı işin de önüne geçmiştir. Theaster Gates bir kavramsal sanatçı ve mit yaratıcısı olarak belirivermiştir. Girişimcilik, sanatçının bundan sonra da devam ettireceği yolu olmuştur.

Belçikalı sanatçı Luc Tuymans "Her eserin bir giriş kapısı bulunur, küçücük bir ayrıntı gözünüze takılır ve sizi içine çeker ama o ayrıntıya ulaşana kadar birçok gizemi aşmak zorunda kalabilirsiniz" diyor (Thompson, 2013: 160). Bu bağlamda güzelliğini ayrıntılarında ve metaforik çalışmalarında hep bir gizem içerisinde sunması, Theaster Gates'in global sanat arenasında dikkat çekmesinin de devamlılığını sağlamış olabilir.

2010 yılında Gates'in Whitney Bienaline katılımı ve Milwaukee Sanat Müzesi'ndeki kişisel sergisi, Chicago merkezli pratiğinin daha geniş bir gruba yayılmasında rol oynamıştır. To Speculate Darkly: Theaster Gates and Dave the Potter (Karanlıkta Düşünme: Theaster Gates ve Çömlekçi Dave) sergideki açılış performansının adıdır. Sergisini adadığı 19 yy' da Edgefield'da yaşamış köle David Drake'in hikâyesini bugüne taşıırken, sanatçının ırk ve emek üzerine sorunlarını, zanaatın güncel sanatla kurabileceği ilişkiyle birleştirmiştir. Sergi, dönemin okuma yazma bilen nadir kölelerinden, ki o dönem Amerika'da zencilerin okuma yazma bilmesi yasaktı, eğer zencinin okuma yazma bildiği tespit edilirse 6 ay hapis cezası veriliyordu (URL 7), şair ve çömlekçi David'in testileri üzerine yazdığı kısa şiirleri ve buna uygun besteleriyle, çeşitli yerlerden gelen 500'e yakın müzisyenin katıldığı bir performansla açılmıştır. Gates, Dave'in eserini, hem yazdığı şiir ve Deva için bestelediği müzikle, hem de kendi sesiyle paylaşmıştır. Sanatçı, multidisipliner bir anlatımla sunulan sergide, bu ritüellerle adeta 150 yıl önce ölmüş bir kahramana yeniden hayat vermiştir. Resimde (Resim 4) sağda görülen çömleğin olduğu salona giden holün enstalasyonu da Gates'e aittir. Holün sonunda köle Dave'e ait çömleğe ulaşılmakta. Bu holün siyah tavanına Chicago üniversitesi Sanat Tarihi ve Etnografi bölümünden topladığı, içeriği dijitale aktarıldığı için atılacaklar arasına ayrılan, tarihi çanak çömlek fotoğrafları içeren 624 adet cam slayt yerleştirmiş ve her birinin arkasını led ışık ile aydınlatmış (URL-8a). Bu optik oyun siyah koridorda uhrevi bir ambiyans yaratmış ve sanatçı sanki izleyiciyi kutsal bir emanete doğru gidercesine ruhani bir yolculuğa çıkartmak istemiştir. Aslında Gates'in eser sunumları bir bütün olarak bakıldığında eserin sanatsal mahiyetinin bile ötesine geçebilmektedir.

Resim 4. To Speculate Darkly: Theaster Gates and David the Potter 2010 , sağdaki Depolama Kavanozu yakın plan, David Drake, 1858. Alkali-sırlı seramik. H. 25 5/8 "

Bir sanatçı olarak konumunu yükseltmek konusunda kısa zamanda elde ettikleri etkileyici ve ilham vericidir. Theaster Gates belki çevre planlaması konusundaki derin bilgisinden ve belki sanat tutkusundan, belki ailesinden aldığı manevi değerlerden ve dikkate değer düşünsel ve sanatsal becerilerinden faydalanarak ilerlemiştir. Ama kesin olarak görülebilmektedir ki onun sanatı, bahsi geçen tüm bu özelliklerin harmanının bir sonucudur. Ama sanatçının sanat dünyasına köklerini salarken, bu güçlü karışıma doğal belagat yeteneğini, bir üçkâğıtçının içgüdülerini ve inançlı bir insanın gayretkeşliğini de ekleyebildiği düşünülmelidir. Aynı zamanda o kültürel bir girişimci olarak konumunu, yaşadığı mahalleyi de geliştirmek için kullanan bir sanatçıdır. Bu yönüyle belki de sanat dünyasında, Robin Hood'a en yakın figür haline geldiği söylenebilir.

Theaster Gates'in Sanatında Multidisiplin ve Birlik Anlayışı

Multidisiplinin sözlük anlamı: Bilimsel veya teknik alanda birden fazla bilim dalının bir arada kullanılması durumunu ifade eden kavramdır (URL 8b). Teknolojik araçların yaygınlaşmaya başlamasıyla artık her alanda disiplinlerin bir arada kullanıldığı çalışmalar görülmektedir. Bu bağlamda çağdaş sanat alanında da çoklu disiplin arayışları başlamıştır. Çağdaş sanat ile toplumun çok büyük bir bölümü arasında, çarpıcı bir kültürel kopukluk olmuştur. Çağdaş sanat ile seyirci topluluğu arasındaki ilişki günümüzde artık takdir ve hayranlık isteği üzerine değil, tahrik ve skandal üzerine kuruludur. Dolayısıyla sanatsal değer, kültür piyasasından çok, enformasyon ve iletişim piyasasına dayanma eğilimi gösterir. Yüzyılı aşkın bir süreden bu yana plastik sanatlar ihlal ve meydan okumayı şiar edinmiş durumdadır (Perniola, 2016: 103). Böyle bir zamanda aktivist bir sanatçı olan Theaster Gates'in multidisipliner sanat anlatımı ve bunu toplumda sempati uyandıracak sosyal duyarlılık projeleriyle desteklemesi, ismini duyurmasında oldukça etkili olmuştur.

Nicolas Bourriaud'un karşılıklı eylem, bir aradalık ve ilişkisellik üzerinden anlattığı sanat anlayışı, sanatçıların ve genellikle kolektif sanatçıların sosyal hareketlerle, müzisyenlerle ortaklaşa çalışmaları ve imzalarını atmaya ve sanat adına hiçbir şey edinmeye çalışmaksızın edinçlerini ortaya koymaları, kullanıma açmalarına dayanmaktadır (Bourriaud 2005: 12). Burada sanat, hiçbir hesap yapmaksızın alansallık ötesine geçmektedir. Sanatı bu anlamda kullanan Gates, alansallığın ötesine geçerken kendi kültürüne ait estetik değerlerini tüm insanlara kabul ettirmektedir. Kendi kültürüne dair simgesel önemi olan elemanları evrensel bir sanat üslubuyla anlatmaktadır. Mesela çoklu disiplin içeren sanatında adını Mississippi'nin Siyah Rahipleri koyan, dört kişiden oluşan genç müzisyenler Gates'in sanatını dışa vururken, tamamlayıcı nüanslar katmakta ve sadece görsel değil, görsellerle armoni içinde işitsel motiflerle süslenen düzenleme ya da performanslar ile izleyicinin daha çok etkilenmesini sağlamaktadır. Sanatçı bu eserde (Resim 5) izleyiciyi ruhani bir yolculuğa çıkarmaktadır. Aynı zamanda kolektif bir bilinç hissettirmek istercesine sanat performansı sunulurken, ezgilerini "bir" kelimesini sürekli tekrarlayarak başlatmaktadırlar (URL 8c).

Resim 5: Theaster Gates – Sound Cube 2019 Azobe, 182,88 x 182,88 x 182,88 cm with Black Monks of Mississippi

Theaster Gates için “sanat”, aynı etnik kökenden gelen ancak uzak coğrafyalarda, birbirinden farklı yerlerde aynı toplumsal sıkıntıları yaşamış insanlarla etkileşim oluşturabilmek, onların sosyal statülerini yükseltmek ve çokluğun birliğini sağlayabilmek adına, etnik kimliklerini daha da geliştirmek için bir araçtır. O, dünyanın çeşitli coğrafyalarına yayılmış Afrika kökenli siyahi insanların tıpkı bir karınca gibi aralarında bir bağ oluşturmak ve onların bireysel sorunlarının birlikte çözülmesine öncülük etmek için sanatını üretmektedir. Yapbozun parçalarını o, sanatla birleştirmektedir.

Ortak üretim süreciyle temizlenip yeniden giydirilen yapı, kültür- sanatın farklı alanlarını bir tutkal gibi kullanıp geleceğe dair ümidini yitirmiş bir toplumu canlandırmayı, geçmişlerini kucaklayarak yaşamakta oldukları eski ve yıkılmışı dönüştürmeyi hedeflemektedir. Aynı masa etrafında yenen, yaratıcı ve eleştirel düşüncenin desteklediği yemekler; bambaşka köklerden gelen bedenleri görünmez bir sicimle birbirine bağlayan sanat, yangın hortumları önünde yüzyıllık bir mirası paylaşan dudaklardan dökülen ezgiler, bu sofraların kuruluş amacına hizmet etmektedir (Resim 6). Beyazların egemenliğindeki kültür sanat kurumlarında daha fazla temsil gücü kazanmak ve üretimlere görünürlük kazandırmak, siyahi sanatçıların görsel sanatlar aracılığıyla Sivil Haklar Hareketi’ni nasıl destekleyeceği, soyut ya da figüratif dil tercihlerinin geniş gruplarla etkileşimi nasıl sağlayacağı kendi aralarındaki tartışmaların ve Gates’in bu çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Sanatçı çoklu disiplinleri kullanarak sanatı daha çok duyu üzerinden iletmiş, beyaz ve siyah ırktan insanları bir araya getirmiş ve oluşan sinerji ile çoklukta vahdeti sağlamıştır.

Resim 6: Theaster Gates, Black Monks of Mississippi ile akşam yemeğinde Dorchester Performansları, 2012, Chicago

Yangın hortumları ve Dorchester Projeleri

Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında Amerika'da milyonlarca siyahın hayatını derinden etkileyen olaylar birbirini izlerken kaybedilen hayatlar ve kazanılan haklar için çok fazla gözyaşı dökülmüştür. 1 Aralık 1955 Perşembe günü Alabama'da Rosa Parks adlı siyah bir kadın otobüse binen beyaz bir erkeğe yer vermediği için tutuklanmıştır. Siyahlara yönelik ayrımcı uygulamaların kaldırılmasını savunan farklı sivil grupların desteğiyle 5 Aralık Pazartesi günü yaklaşık 40000 siyahi otobüs şoförü, Park'ın tutuklanmasına karşı bir eylem başlatmıştır (URL 9). Siyahi eylemlerinde Sivil Haklar Hareketi'nin en vurucu yanlarından şiddetsiz direnişi başlatacak Martin Luther King Jr. henüz 26 yaşında kısa sürede kitlelere yayılan bu eylemin başına getirilmiştir. Mahatma Gandhi'nin sömürgeci anlayışa karşı şiddet kullanmadan eşitlik mücadelesi verme üzerine kurulu öğretilerinden esinlenen bu sivil direniş 381 günün sonunda Yüksek Mahkeme'nin, ırkçı kanunların anayasaya aykırı olduğunu ilan etmesiyle son bulmuştur (URL 10). Her şeye rağmen şehirde siyahlar ve beyazlar için otobüs duraklarındaki ayrımlar muhafaza edilmiş, otobüslere silahlı saldırılar düzenlenmiştir. 1957'de 4 siyah kilisesi ve siyah liderlerin evleri bombalanmıştır (URL 11). 1960-1968 yılları arasında sivil haklarını şiddete hiçbir zaman başvurmadan arayan birçok zenci öldürülür. Bunların içerisinde birlikte eşit haklarla yaşamayı savunan Martin Luther King Jr., Medgar Evers, James Karl Chaney, Andrew Goodman, Michael Schwerner ve Malkolm X gibi haklarını arayan siyahi önderler de vardır.

Theaster Gates, 1972 yılında ailesinin dokuzuncu ve en küçük çocuğu olarak Chicago'nun Batı Yakası'nda dünyaya gelmiştir. Ailenin tek erkek çocuğu olan Gates'in evlerinde her yer kitaplarla ve siyah ile kahverengi ciltleri altın yıldızla süslenmiş Britannica Ansiklopedileriyle doludur. Okuldaki eğitim ortamı hem sıkıntılı hem de Gates için tatmin edici değildir. Alternatif bir eğitim alma imkânı da zenciler için o yıllarda mümkün değildir. Dışarıdaki tehlikeli sokak hayatından dolayı dışarıda da sosyal bir çevre kuramayan Gates, evlerindeki çok sayıdaki ansiklopedilerle çocukluğunu geçirmiştir (URL 12). Bu ansiklopedilerin içindeki kapsamlı bilgilerin bir düzen içinde listelenmesi, Gates'in zihninin şekillenmesinde ve bunları çeşitli istiflemeleriyle kurduğu itfaiye hortumları kompozisyonlarına aktarmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Bir yangın hortumunun birçok çağrışımı olabilir ama sivil haklar bağlamında sanatçı için çağrışımı çok daha özeldir. Sanatçı Alabama'da 60'lı yıllarda kullanılmış atıl durumdaki yangın hortumlarını toplamış ve yeniden düzenlemiştir (URL 13). Sanatçı bunları bükerek, düzleştirerek ve ütülenmiş bir nesne gibi kullanarak ironik bir anlatımda bulunmuştur. Onları, 60'lardaki siyahi sivil

halk hareketliliğinde, hakları için mücadele eden insanlara, yangınmış gibi doğrultulan hortumları (Resim 7) ima edercesine kullanarak, en doğal hakları olan kamu eşitliği için verdikleri mücadeleye karşı duranlara adeta protest bir tavır sergilemiştir.

Resim 7: Charles Moore, Göstericilere yangın hortumlarını çeviren itfaiyeciler, Alabama, 1963

Gates'in *Sivil Haklar Halısı* isimli düzenlemeleri ahşap bir desteğe sabitlediği, hizmet dışı bırakılan yangın hortumları şeritlerinden yapılmıştır. Yaratıcı bir düşünce ile düzenlemeleri izleyicide güçlü bir etki bırakmaktadır. Sanki protest bir tavır sergilerken aynı zamanda da tüm insanlığı kucaklamaktadır. Bu bağlamda sanatçının yangın hortumlarını iki metafora bağladığı düşünülmektedir. Birincil anlamı somut bir şekilde karşımıza çıkan 60'lı yıllardaki zencilere yapılan zulme bir göndermedir. İkincisi ise, katmanların yan yana ve renk düzenlemelerinin armonik bir çeşitlilik ile sunulmasına bakılarak, hortuma "insan" anlamı yüklenmekte olup, hareket eden bu zengin malzeme sanki sanatçı için yer yer kültürel ve entelektüel katmanları sembolize ederken, yer yer de farklı renkleriyle, farklı ırkları temsil etmektedir. Dikey ya da yatay bu katmanlar aslında aynı hortumun parçalarıdır. Farklı farklı renkleri şeritler halinde kullanarak hazırladığı ama bir araya geldiğinde oluşan bütüncül etki, sanatçının birçok çalışmasında gözlemlediğimiz bir arada yaşama kavramını vurgulamasında önemli bir yere sahiptir (Resim 8). Hortumların kirli olması, plastik anlamda dokusal bir etki bırakmasının yanı sıra itfaiye hortumlarının halkının demokratik haklarını savunma noktasında kirli bir geçmişe sahip olduğuna bir gönderme de olabilir.

Resim 8: Kontırplak Üzerine Hurda Yangın Hortumları ve Vinil, 167×283 ×9 cm Whitney Museum of American Art, New York; 2016

Asamblaj sanatının öncülerinden Joseph Cornell küçük kutularıyla tanınmıştır. El yapımı küçük kabineler içinde, kullanılmış eşyalara ve bulunmuş nesnelere gizem katmak, niteliğini ve yaşanmışlık hissini arttırmak için bir araya getirmiştir (Resim 9). Theaster Gates'in bu çalışması ressam Joseph Cornell'in küçük kutularına benzemektedir (Resim 10). Cornel sıradan atık her türlü malzemeyi kolaj şeklinde düzenleyerek bir kutunun içinde sergilemektedir. İnsanın bilinçaltı kabin içinde sergilenen her nesneye olduğundan daha özel bir nitelik atfetmektir. Buradan yola çıkarak eser üreten Joseph Cornell, Theaster Gates'i etkilemiş gibi görünmektedir.

Resim 9: Joseph Cornell Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, Madrid, 50x30x11cm

Resim 10: Theaster Gates, In the Event of Race Riot V (2011), Reclaimed wood, metal, fire hoses, 30'' x 23'' x 9 cm

Theaster bu hortumları kabin içinde sıklıkla çalışmış hatta bazı sergi düzenlemelerinde birden çok hortum kabinini tek bir sanatsal düzen içerisinde sunduğu çalışmalarını da olmuştur (Resim 11). Sanatçı ırkdaşlarının bir döneme damga vurmuş sıkıntılarını, acılarını, hatta trajedilerini bir hortum metaforu üzerinden çok güçlü bir şekilde aktarmıştır. Hortumları, ütüleyip, katlayıp, sarıp güzel ancak eskimiş çerçeveler içerisine kaldırması, bunları kötü bir hatıra gibi sergilemesi, sanatçının bu acıların tekrardan yaşanmayacağını ama hiçbir zaman da unutulmayacağını yansıtmak istediği şeklinde yorumlanabilir.

Resim 11: Theaster Gates, For Race Riots and Salon Gatherings wood, glass and hoses, in six parts, 2011

Resim 12 'deki çalışmasında itfaiye arabasını arka planda hortumlardan ve dergilerden oluşturduğu düzenlemesiyle sunan sanatçı, 7 metre uzunluğunda ve 1,5 metre yüksekliğinde ahşap panel üzerine, zenci soykırımına ait belgeleri, dergileri kullanarak bir Alabama manzarası yansıtmıştır (URL 13). Tablo kırmızı, sarı, siyah, kahverengi ve yeşil tonlardan oluşmaktadır. Sanatçı burada Alabama'da haklarını savunan siyahi öğrencilerin ardından hiç ayrılmayan Resim 13'teki itfaiye arabasına gönderme yaparak onu tavana asmış ve yine tabana monte ettiği katran kovaları ile karşı tarafındaki tabloya bağlamıştır. Zenci soykırımı ve hakları ile ilgili yazıların yer aldığı dergilerden oluşturduğu tablo ile itfaiye arabası karşılıklı dengede durmaktadır. Bir tarafta acıların kâğıda dökülmüş halleri, diğer tarafta ise koca bir itfaiye arabası bu acıların son bir vesikası gibi karşımıza çıkmaktadır. Sanatçı her ikisini de tepeden zenci emeğinin birer simgesi gibi gördüğü katran kovalarıyla tavana asarak birbirine bağlamıştır.

Resim 12: Gates, Raising Goliath, 2012. 1967 Ford itfaiye arabası, dergiler, 6 katran kovası ve değişen ebatlarda çelik halatlar

Resim 13: Alabama, 1963 Sivil Halklar Hareketi öğrenci eylemi

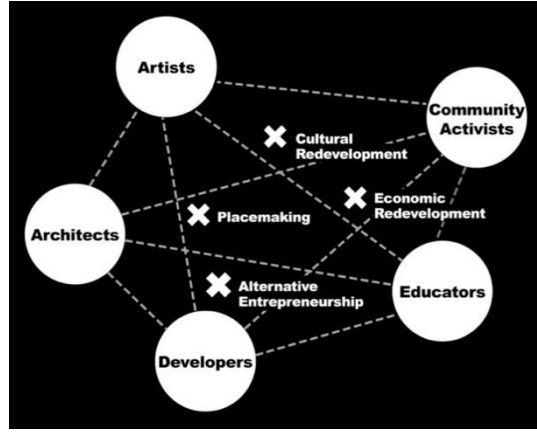
Sanatçı eski yangın hortumlarından başladığı şekillendirme ve nesnelere yeni manalar kazandırma çalışmalarına, çevresindeki virane evlerden topladığı atık ya da hurda eşyalarla devam etmiştir. Bu eski eşyaları silip temizleyip bir sanat eseri olarak onlara kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Herhangi bir bedel ödemediği bu malzemeleri bir sanat eseri olarak düzenleyip, sanat dünyasında kazandığı ünle imzasını kullanarak, zengin kişilere yüksek meblağlara satmayı başarmıştır. Art Review dergisinin 2014 yılı en güçlü 100 ismi listesinde Theaster Gates, über-küratörler, müze patronları ve hayal edilemeyecek servetlere sahip koleksiyonerlerin tam ortasında, ilk 50 içinde yer almıştır (URL 14). Yapıtları zengin insanlarca yüksek meblağlara satın alınmakta ve önemli yerlerde sergilenmektedir. Sattığı şeyin aslında çöp olduğu göz önüne alınca, girişimciliğin ve kolektif algı yönetiminin, sanattaki başarıda ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Theaster'ın sanat eserleri, döküntü mahallesindeki terkedilmiş binalarda bulunduğu kırık zemin tahtaları, kesik beton sütunlar ve eski yangın hortumları gibi değersiz malzemelerdendir. Theaster bulunduğu bu malzemelerin tozlarını alıp, parlatmakta ve bütünüyle modernist bir estetikle, tıpkı itfaiye hortumlarına yaptığı gibi hoş ahşap çerçevelere yerleştirmektedir (Resim 14).

Resim 14: Atık İnşaat Malzemelerinden Hazırlanmış Kompozisyonlar Theaster Gates

Perniola şöyle diyor: Bir sanat ya da düşünce yapıtının değeri, onun gelecek üretme kapasitesine bağlıdır (Perniola 2016: 59). Bu bağlamda Amerika'nın gettolarında yaşayan, toplum için tehlike oluşturan insanlara sanat yoluyla alternatif bir gelecek sunması, sanat yatırımcılarının da ilgisini çekmiş ve bu sempati de Gates'e ekonomik bir gelir olarak geri dönmüştür. Sanatçı bu sayede Dorchester Projesi'ne gerekli kaynağı oluşturmuştur. Peki, nedir bu Dorchester Projeleri?

Dorchester, sanatçının içinde büyüdüğü ve şu an da yaşadığı evin önünde uzanan caddenin adıdır. Dorchester Projesi de adını bu caddeden alır. Çünkü Gates'in hayata geçirmek istediği şeyler bu alanda başlamıştır. Sanatçı kendi kurduğu Dorchester Industries isimli platform üzerinden kaynaklarını oluşturmaktadır. Dorchester Industries, Chicago şehri genelinde tedarik edilen istisnai ancak genellikle gözden kaçan malzemeleri kullanarak mobilya, nesne ve mekân yaratan bir üretim platformudur. Bu projenin ikili bir görevi bulunmaktadır; güzel şeyler yaratmak ve çalışanları yapı işleri ve yaratıcı endüstrilerde kariyer yapmak üzere eğitmektir. İşbirliğine dayalı yaratıcı süreçle üretilen nesnelere, Dorchester Industries markası altında satılmakta ve gelirler, sanatçı tarafından yönetilen, kültüre dayalı ve komşuluk odaklı toplumun canlandırılmasını teşvik etme misyonunu desteklemektedir (URL 15). Bu proje endüstriyel ürünlerin Gates önderliğindeki bölge insanlarınca yeniden, sanatsal bir eşya olarak tasarlanması yönüyle bir nevi Bauhaus ekolünü de hatırlatmaktadır. Fakat aradaki fark burada tasarlanan eşyaların çok azı gündelik kullanım amaçlı bir zanaat ürünü olarak kalmakla beraber, bunların çoğunluğu yüksek meblağlara satılacak bir sanat eseri formunda tasarlanmaktadır. Gates, Chicago'da bir "minyatür Versailles" inşa etmek için yoğun bir çaba sarf etmektedir ve kültürün sosyal dönüşüm için herhangi bir kent veya herhangi bir yerde itici bir güç olabileceğini bilmektedir. O, projesini önce kafasında oluşturduğu diyagramlara dökmektedir. Resim 15'de görülen, sanatçının Dorchester Projeleri için kaynakları doğru kontrol edebilmek üzere hazırlığı diyagramıdır.

Resim 15: Theaster Gates Dorchester Project Development Diagramme

Aktivistler, sanatçılar, mimarlar, iç mimarlar, şehir planlamacıları ve sanat eğitimcileri projenin ana çatısını oluşturmaktadır. Bu gruplar diyagramda da görüldüğü gibi birbirleriyle bağlantılı ve koordineli olarak, bölgenin kültürel gelişim ve yenilenme, mekân yenileme ve tasarımları, ekonomik hızlanma ve alternatif girişimcilik modelleri oluşturulmasını sağlayacaklardır. Gates'in Dorchester Projesi için gerekli maddi ve insani kaynakları bir araya getirirken bunları Chicago şehri üzerinde de göstermektedir (Resim 16).

Dorchester Projesi öncesi

Dorchester Projesi sonrası

Resim 16: Dorchester Projelerinin Chicago Üzerindeki Öngörülen Değişimi

Bu proje henüz devam etmektedir. Ancak Gates, Dorchester Projesi tamamlandığı zaman resimdeki (Resim 16) gibi bir dönüşümü öngörmektedir. Bu dönüşüme göre terk edilmiş evler her biri farklı bir sanat misyonu içeren (sinema, edebiyat, resim, heykel, sahne sanatları, bale gibi) aynı zamanda kültürel mirası muhafaza edebilecek ve işsiz gençlerin ve yalnız yaşayan yaşlıların vakit geçireceği büyük kütüphaneler olacaktır. Böylece bu boşalmış harabe evlerin yenilenmiş ve sanatsal dokunuşlarının yapıldığı son hallerine, işsiz ve uyuşturucu bağımlısı gençler bu sefer sanat yapabilmek için gireceklerdir. Bugün itibarıyla sanatçı, kolektif sanat üretiminin bir getirisi olarak bu planlamaların birçoğunu hayata geçirmiştir.

Sanat, ne ile olacağının diyalektik bir aradalığıdır; şimdi ile gelecek arasındaki mücadelenin diyalektiğini yansıttığı oranda sanat ideolojisinin aynısı olur (Öndin, 2011: 166). Gates'in sanatında real olan ile ideal olanın birlikteliğinin amacı, ideale doğru olan mücadeledir. Real olan ile ideal olanın birlikteliği aslında yaşamı sanat yapıtına dönüştürmek ister ve sanat mükemmel toplumu oluşturmaya hizmet etmelidir görüşünden hareket ederek; idealist nosyonları geleceğin dünyevi yaşamı ile

birleştirir.

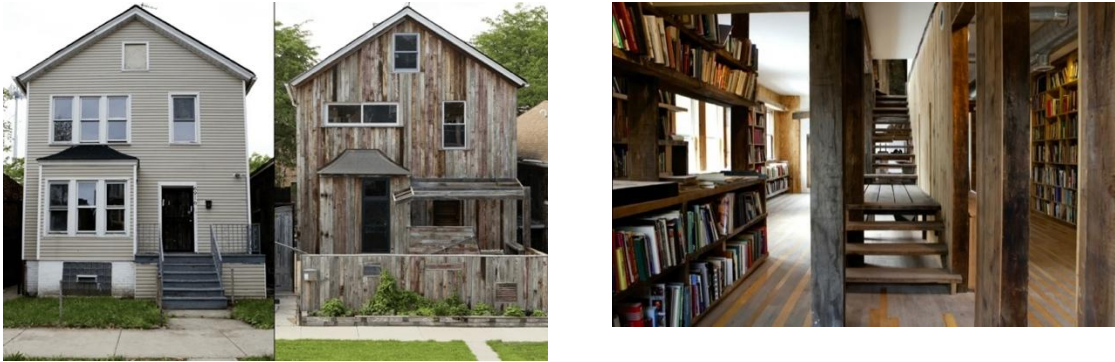
Theaster'ın sanatsal girişimini sıra dışı yapan şey, Güney Chicago'da olumlu bir değişimi tetiklemek için toplumda sanatın ve sanatçının sahip olduğu yüksek statüyü kullanma biçimidir. Molozdan ve enkazdan yaptığı sanat yapıtlarına, koleksiyonerlerin attığı mali değerler çok yüksektir. New Yorker (Ocak, 2014) dergisinde yazdığı gibi, Massachusetts Üniversitesindeki konuşmasında dinleyicilere "Bir yangın hortumu parçasının veya eski bir tahta parçasının veya bir binanın çatısının insanları bu nesnelere yüzbinlerce dolar harcayacak kadar heyecanlandıracağı hiç aklıma gelmezdi" demiştir (URL 17). Bahsi geçen eserlere ödenen paraların, çalışmaların sanatsal değerinin yanında Theaster'ın bu üretimleri yaparken döküntü malzemeler vasıtasıyla binaları yenilemesi ve bunu geçmiş yaşanmışlıklarını üzerlerinden silmeden hatta bu yönlerini biraz daha ön plana çıkararak gerçekleştirmiş; yaşanmışlık hissi kalarak, çürümüş olanı estetik bir değere dönüştürmüştür. South Dorchester Caddesi boyunca Theaster Gates'in elinin değdiği üç ev bu anlatılanlara birer örnek niteliğindedir.

İlki, eskiden Theaster'ın evi ve çömlek atölyesi olan South Dorchester Caddesi No: 6918'de bulunmaktadır (URL 18). Bir süre önce uyuşturucu kullanan gençlerin gizlendiği "uyuşturucu evi" diye anılan bir ev iken, yeni adıyla "Dinleme Evi", iflas eden ve 2010'da piyasadan çekilen Doktor Wax plakçılığın plaklarını içeren küçük bir kültür merkezi olmuştur (Resim 17).

Resim 17: Dochester Projeleri'nin ilk çalışması Wax plakçılık plak ve sanat evi

Hemen yanında South Dorchester Caddesi no: 6916'da 2008 mali krizi sırasında Theaster'ın birkaç bin dolara aldığı terk edilmiş bir mülkü dikey rüzgâr tahtası şeritleriyle donatmış ve "Arşiv Evi" olarak yeniden adlandırmıştır. (Resim 18) Burasını Ebony dergisinin eski sayılarıyla, iflas eden Prairie Avenue Kitapevi'nden binlerce kitapla ve Chicago Üniversitesi'nin Sanat Tarihi Bölümü'nden onbinlerce cam slaytla içerisini doldurmuştur (URL 19).

Resim 18: Eski ev (sol) ve Sıcak Bir Estetikle Düzenlediği Yeniden Düzenlenmiş Hali ve İçinden Görünüm

Gates'in sonraki adresi Dorchester Caddesi üzerinde yer alan ve bugün "Sinema Evi" olarak adlandırıldığı, iki katlı eski bir binadır. Pencerelerine ve kapısına tahtalar çakılmış bu evi de satın almış, evin içini ve dışını aktivist bir ruhun estetik anlayışıyla kompoze etmiştir (Resim 19). Gates istenmeyene, unutulana, toplum dinamikleri içinde görünmez olana karşı derin bir sevgi beslemektedir. Hatta adeta bu olguyu kutsamıştır. Bunu sinema evinin üst katına, iki odayı birbirine bağlayan hole koyduğu, bir zamanlar siyahi bir ayakkabı boyacısı çocuğa ait olan ve üzerine bir abajur kondurduğu boya sandalyesinde de görmekteyiz (Resim 20).

Resim 19: Eski (Sol) ve Yeni Hali (Sağ)

Resim 20: Dochester Projeleri Sinema Evi İçinden Görünüm

Sanatçı bu evin alt katını da sinemaya çevirmiştir. Böylece sanatın bir dalını daha, sıra dışı yapısal estetik ve kendi özüne ait sembollerden oluşan sanat eseri olarak nitelendirilebilecek evlerinin bünyesine kattığı söylenebilir. Buradan hareketle Theaster Gates bir heykeltraş gibi işlediği evlerini sanatın bazı dallarıyla da süslemektedir. Kimi evi bir plak arşivi, kimisi bir edebiyat deposu, kimisi müzik ve ilâhilerin söylendiği bir dinleti merkezi, kimisi de sinema evi (Resim 21) olarak kullanılmaktadır. Sanatçı böylelikle insanları sadece plastik sanatları değil sanatın farklı birçok dalını kullanarak bir araya getirmektedir.

Resim 21: Siyah Sinema Evinden görünüm Dorchester Projeleri

Bazen yıkılmakta olan bir kilisenin tuğlaları, bir okulun atılmak üzere olan parkeleri bazen de krize dayanamayıp kapanan işyerlerindeki irili ufaklı alet edevatlarından ürettiği eserlerde onları sonsuzluğa yaklaştıran ikinci bir hayata kavuşturmuştur. Miadını doldurduğundan bu sistemin içinde yer alamayanlar için adeta yeryüzünde bir cennet yaratırken, hayatın döngüselliğini

kutsamaktadır. Bu, sanatçıya Japonya günlerinden takılan bir bağ olabilir.

Eski uygar ulusların sanat istemi, onları sanat tasvirini yüzeye yaklaştırmaya zorlar. Çünkü yüzeyde taktik (dokunma duyusu ile ilgili) bağlam en sert bir şekilde kurulmuş ve bundan ötürü de yüzey içinde dış dünyaya ait nesnelere arzulan tasvir kapalı maddi varlıkları içinde dile gelebilmiştir. Teknik yetenek, ham maddeye egemen olmak düşüncesinden geçmektedir (Worringer, 1993: 86). Buna ilaveten yetenek, farkında olma durumudur ve bu farkındalık eşyaya sanatçı olmayan bir gözün baktığından farklı formlarda bakar. Mesela boş bir tuval ve eldeki boyalar sanat yüzeyinde bir kompozisyonun parçası olmadan, bir biçim oluşturmadan bir şey ifade etmez. Ama yetenek, yüzeydeki bitmiş öngörerek, eserini planlar ve ortaya bir sanat yapıtı çıkarır. Eski bir eşya da parçalanabilir, işlenebilir ve sanatçının işlenmiş halini öngörmesi yetenektir. Theaster'in Dorchester Projelerini başlatmadan kendi çevresindeki terkedilmiş ve kimisi yıkıntıya dönüşmüş evlerdeki potansiyeli, onların parçalarından oluşturacağı estetik yapıları öngörmüş, içine insanları çekebilecek sıcaklığı önceden hissetmiştir. Daha başlamadan tüm parçaları zihninde bütüne dönüştürmüştür. Bu yüzden tüm gelirini bunlara yatırmıştır. Bir iş adamı için mantıksız görünen bu yatırımlar, bir sanatçı için büyük bir kazanç dönüşmüş, şöhretin kapılarını açmıştır. Gates'in hemen her sanatsal aksiyonunun başarıya ulaşmasında bu öngörü yeteneğinin de etkisi olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Theaster Gates, yaptıklarını sanatsal şehir planlamacılığı olarak tanımlamış ve planladığı şehirler ortak değerleri ön plana çıkartırken, sadece siyah ırkı değil farklı etnik kökenlerden insanları da bir çatı altında toplamıştır. Sanatsal görünümüne sahip evler kurup onları yıkıntıdan birer kültür ve sanat evine dönüştürmüş ve sonrasında ise bu evleri birbirine bağlamıştır.

Sanatsal enstrümanları olarak kimi zaman atık bir malzeme, bir mobilya iken, kimi zaman yıkıntı bir ev, kimi zamansa bir çamur ya da babasından miras kalan zift kazanı ile hazırladığı katranlar oluşturmaktadır. Sıradan, değersiz ve hatta hor görülen malzemelerden sanat gibi değer gören bir eser üretmek adeta onun ana misyonu haline gelmiştir. Aslında Gates, sanatçılara özgü Tanrı vergisi ilhamla değersiz görünen materyallerin ruhunu ortaya çıkarabilmeyi hedeflemektedir.

Çömlekçilikle başladığı sanat serüvenini, ziftin metaforik etkisini sanatıyla harmanlayarak devam ettiren, sonra yaşadığı toplumun sosyal sıkıntılara yönelen ve bu doğrultuda bu sefer de yangın hortumu metaforunu kullanarak ilerleyen şimdiki sosyal eylemlerinde "sanatı" bir araç olarak kullanan Theaster Gates, Chicago'nun güneyindeki acınası semti için yapmak istediği birçok şeyi bu vasıta ile gerçekleştirmiştir. Terkedilmiş binaları dönüştürerek yarattığı toplum merkezlerinde, halen semtte yaşamakta olan insanları birbirine bağlamış ve onlara ilham olmuştur. Bunun yanı sıra orada yaşamayanları da oraya çekmiş, dışlanmış bir toplumun yaşadığı yerleri bir cazibe merkezi haline getirmiştir ve halen de getirmekte olup Dorchester Projesini bu doğrultuda geliştirmektedir.

Çamurdan zifte aşağı görüleni yüceltme isteği Theaster'in doğasında var denilebilir. Bu kişilik sanatına da yansımıştır. Kullandığı bu materyalleri, yine yakın çevresinde kenara itilmiş ve yok sayılmış siyah insanların yaşadığı sıkıntılara da dokunarak sunmaktadır. Sadece sanatını toplumsal eşitliği yansıtırma aracı olarak kullanmakla kalmayıp onu adeta insanları birleştirici bir güç haline de çevirebilmektedir.

Sempati toplayacak toplumsal problemlere girmesi, metaforu sanatında başarılı bir şekilde kullanabilmesi, iyi bir avukat gibi eserini ve yaptığı işleri savunabilmesi, cesur olması, yeni metodlar denemekten kaçınmaması, öngörülü olması ve yıkıntıların sanat eserlerine dönüşebileceğini sezmesi başarılı olmasını sağlamıştır denilebilir.

Hayatının merkezinde hep siyah vardır. Aktivist olmanın getirdiği bir içselleştirme artık sanatçıyı obsesyonif bir şekilde siyah rengin içine çekmiştir. O enstalasyonlarında, bina

planlamalarında, resimlerinde, heykellerinde hep siyahın etkisinde eserler ortaya koymuştur.

Şehir merkezine yaklaşık 13 km uzaklıktaki Grand Crossing suç oranının yüksek olduğu bir mahalledir. Gates, yoksulluğa terkedilmiş bu sokakları dönüştürecek bir gücü olup olmadığını yaşayarak öğrenmiştir. Yaklaşan krizin de etkisiyle sayısı artan boş evlere baktıkça potansiyeli ortaya çıkarabilmek için görünene değil, görünen içinde saklı cevhere inanmak gerektiğini bir mantra gibi tekrarlamış ve tahayyül edebilmek için öncelikle inanmak gerektiğini çevresindeki insanlara öğretmiştir.

Ülkenin karanlık geçmişinde siyahların maruz kaldığı ayrımcılığın ve şiddetin tedirginliğinde yerinden edilmiş Gates ailesi, tek oğulları Chicago’da büyürken onun güvenliğini, hayatta kalma becerisini geliştirmek adına belki de farkında olmadan onun için eylem odaklı bir akış belirlemiştir. Evle ilgili farklı ihtiyaçları tek başına karşılayabilen bir babanın tek yardımcısı olmak, her şeyi kendi başına yapabilme yetisinin yarattığı ayrıcalığı sanatçıya göstermiştir. Türlü malzemelerin muhafaza edildiği ayrı ayrı binalar arasında gidip gelirken, hareket anında – bir sorun çözülürken- her şey bir merkezde, evde toplanmaktadır. Birbirine komşu farklı işlevler ve potansiyeller taşıyan bu mekânlar aynı zamanda Dorchester Projesi’nin bir nüvesini oluşturmuştur. Gates, en iyi yapabildiği şeye tutunmasının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olduğunun bilinciyle becerilerini birleştirebilecek taktikler üretmeye çalışmış ve bunu çevresindeki toplumun dışladığı insanlara da öğretmiş ve öğretmeye de devam etmektedir. O yaptıklarıyla yaşamla sanat arasındaki boşluğu kapatmaktadır.

Bugün bile Amerika’da yaşayan çoğu zenci için hayat; yoksulluk, çaresizlik, hapishane, işsizlik arasında bir döngü durumundayken, Theaster Getes’in yaptıkları sanatın toplumu nasıl değiştirebileceğine çok iyi bir model teşkil etmekte ve ilham vermektedir.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %25 – 2. yazar: %50 – 3. yazar: %25
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Ali Ertuğrul KÜPELİ
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %25 – 2 st author: %50 – 3 st author: %25
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Ali Ertuğrul KÜPELİ
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aktulum K. (2016). *Resimsel Alıntı: Resimler Arası Etkileşimler ve Aktarımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bourriaud N. (2005). *İlişkisel Estetik*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Gompertz W. (2015). *Think Like an Artist*. Londra: Penguin UK Books.
- Klee P. (1985). *Çağdaş Sanat Kuramı*, (Çev. Mehmet DüNDAR). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Öndin N. (2011). *Gelenekselden Moderne Türk Resmi Estetiği*. Ankara: İnsancıl Yayınları.
- Perniola M. (2016). *Sanat ve Gölgesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thompson N. (2013). *Living as Form – Socially Engaged Art from 1991-2011*. New York: Creative Time Books.
- Worringer W. (1993). *Soyutlama ve Özdeşleyim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- URL 1, Chicago Gallery News. (2016, 23 Ağustos). Theaster Gates to Exhibit at Richard Gray Gallery for the First Time. <https://www.chicagogallerynews.com/news/2016/8/theaster-gates-to-exhibit-at-richard-gray-gallery-for-the-first-time> adresinden 20.04.2020 tarihinde erişildi.
- URL 2, Chicago. (2013, 07 Mayıs). Theaster Gates The Rise of an Unconventional Art Star. Erişim tarihi: 18.04.2022, <https://www.chicagomag.com/Chicago-Magazine/June-2013/Theaster-Gates-The-Rise-of-an-Unconventional-Art-Star/>
- URL 3, Ted. (2015). How to revive a neighborhood: with imagination, beauty and art. Erişim tarihi: 16.04.2022, https://www.ted.com/talks/theaster_gates_how_to_revive_a_neighborhood_with_imagination_beauty_and_art
- URL 4, Mancoff, D. N. Theaster Gates, American Community Activist And Artist. Erişim tarihi: 19.04.2021, <https://www.britannica.com/biography/Theaster-Gates>
- URL 5, Cfile.Capsule. (2017, 19 Ocak). Exhibition/ Theaster Gates: But to Be a Poor a Poor Race. Erişim tarihi: 20.08.2021, <https://cfileonline.org/exhibition-theaster-gates-contemporary-ceramic-art-cfile/>
- URL 6, YouTube. (2014, 24 Eylül). Yamaguchi Soul Manufacturing Corporation and a Potter Named Dave. Erişim tarihi: 21.04.2020, https://www.youtube.com/watch?v=v_QfJGPP974
- URL 7, Wikipedia. David Drake (potter). Erişim tarihi: 21.04.2020, [https://en.wikipedia.org/wiki/David_Drake_\(potter\)](https://en.wikipedia.org/wiki/David_Drake_(potter))
- URL 8a, CfileCapsule. (2014, 25 Mart). Flashback 2010: Double Triumph for Theaster Gates in Milwaukee. Erişim tarihi: 17.05.2022, <https://cfileonline.org/exhibition-flashback-2010-double-triumph-theaster-gates-milwaukee/>
- URL 8b, Yumuşak, S. (2020, 22 Şubat). Sanatta Multidisipliner Yapı. Erişim tarihi: 11.04.2022,

- <https://www.marasbugun.com.tr/sanatta-multidisipliner-yapi-makale,63783.html>
- URL 8c, Orlov, P. (2020, 12 Mart). Theaster Gates and the Abstract Gospel of the Black Monks. Erişim tarihi: 01.04.2022, <https://thevinylfactory.com/features/theaster-gates-and-the-abstract-gospel-of-the-black-monks/>
- URL 9, History. (2022, 12 Ocak). Montgomery Bus Boycott. Erişim tarihi: 03.04.2020, <https://www.history.com/topics/black-history/montgomery-bus-boycott>
- URL 10, History. (2022, 11 Ocak). Martin Luther King Jr. Erişim tarihi: 03.04.2020, <https://www.history.com/topics/black-history/martin-luther-king-jr>
- URL 11 , A History of Racial Injustice. (1904, 13 Şubat). White Mob Lynches Black Man in SC for Allegedly Knocking on White Woman’s Door. Erişim tarihi: 03.04.2020, <https://calendar.eji.org/racial-injustice/jan/13>
- URL 12, Bloomberg. (2015, 10 Kasım). Artist Theaster Gates on ‘Brilliant Ideas’/Episode 14. Erişim tarihi: 11.04.2022, <https://www.bloomberg.com/news/videos/2015-11-10/artist-theaster-gates-on-brilliant-ideas->
- URL 13, Artesmundi. Theaster Gates. Erişim tarihi: 18.04.2022, <http://www.artesmundi.org/artists/theaster-gates-2>
- URL 14, Art Review. (2021) Power 100- Most influential people in 2021 in the contemporary artworld. Erişim tarihi: 10.04.2022, https://artreview.com/power_100/theaster_gates/
- URL 15, Dorchester Industries. Erişim tarihi: 11.04.2022, <https://www.dorchester-industries.com/>
- URL16, Valentine, V. L. (2015, 28 Mart). Theaster Gates Gave a TED Talk About Reviving Communities with Cultural Development. Erişim tarihi: 30.07.2022, <https://www.culturetype.com/2015/03/28/theaster-gates-gives-ted-talk-about-reviving-communities-with-cultural-development/>
- URL 17, Colapinto, J. (2014, 20 Ocak). Letter from Chicago. Erişim tarihi: 16.04.2022, <https://www.newyorker.com/magazine/2014/01/20/the-real-estate-artist>
- URL 18, Colapinto, J. (2014, 20 Ocak). Letter from Chicago. Erişim tarihi: 17.04.2020, <https://www.newyorker.com/magazine/2014/01/20/the-real-estate-artist>
- URL 19 , Art in the Public Sphere. (2015, 28 Temmuz). Theaster Gates, Dorchester Projects. Erişim tarihi: 11.04.2022, <https://artpublicsphere.wordpress.com/2015/07/28/theaster-gates-dorchester-projects/>
- Resim 1, <https://www.bloomberg.com/news/videos/2015-11-10/artist-theaster-gates-on-brilliant-ideas->
- Resim 2, <https://www.knowledge.ca/program/brilliant-ideas-usa>
- Resim 3, <https://www.theastergates.com/exhibitions/assembly-hall>
- Resim 4, <http://chicagoartmagazine.com/2010/03/theaster-gates-speculates-darkly/>
- Resim 5, <https://thevinylfactory.com/features/theaster-gates-and-the-abstract-gospel-of-the-black-monks/>
- Resim 6, <https://wsimag.com/entertainment/10758-theaster-gates-the-black-monastic>
- Resim 7, <https://www.blackpast.org/african-american-history/birmingham-campaign-1963/>
- Resim 8, <https://whitney.org/exhibitions/2010-biennial/Theaster-Gates>
- Resim 9, <https://www.museothyssen.org/en/collection/artists/cornell-joseph/juan-gris-cockatoo-no-4>
- Resim 10, <https://uk.phaidon.com/agenda/art/articles/2011/march/02/sarah-mcrory-reviews-the-armory-show-and-independent-art-fair-in-new-york/>

- Resim 11, <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/theaster-gates-b-1973-for-race-riots-5871553-details.aspx>
- Resim 12, https://whitecube.com/exhibitions/exhibition/theaster_gates_bermondsey_2012
- Resim 13, <https://www.nydailynews.com/news/national/birmingham-erupted-chaos-1963-battle-civil-rights-exploded-south-article-1.1071793>
- Resim 14, <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/theaster-gates-b-1973-for-race-riots-5871553-details.aspx>
- Resim 15, <https://www.culturetype.com/2015/03/28/theaster-gates-gives-ted-talk-about-reviving-communities-with-cultural-development/>
- Resim 16, <http://timkastelle.org/blog/2016/01/theaster-gates-its-about-our-ability-to-shape-things/>
- Resim 17-18, <https://artpublicsphere.wordpress.com/2015/07/28/theaster-gates-dorchester-projects/>
- Resim19, https://www.ted.com/talks/theaster_gates_how_to_revive_a_neighborhood
(Sanatçının Ted konuşmasının 3dk42.saniyesinden)
- Resim 20, <https://www.chicagoreader.com/Bleader/archives/2012/05/29/chicagos-creative-rebuilders-a-look-at-community-based-arts-projects>
- Resim 20, <https://rebuild-foundation.org/site/listening-house/>
- Resim 21, <https://www.culturetype.com/2015/03/28/theaster-gates-gives-ted-talk-about-reviving-communities-with-cultural-development/>

Modernizmden Postmodernizme Görsel Sanatlarda Kavramsalılık*

Doç. Dr. Gökçen Şahmaran Can

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9435-6697>

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Van – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Çelikbağ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9905-222X>

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Anasanat Dalı, Elazığ – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.08.2022

Kabul: 29.10.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Modern Sanat

Postmodern Sanat

Kavramsal Sanat

Yeni Kavramsalılık

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63830>

Öz

Modern dönemlerde, Avangard anlayışla, yeni ve özgün olanı arayan sanatsal kuram, 19. yüzyıldan günümüze kadar gelen tarihsel süreçte, ideal güzeli savunan estetik anlayıştan, günlük yaşamı eleştiren bir betimleme niteliğine dönüşmüştür. Bu çerçevede, yaşayan sanat geliştirmek amacıyla otoriteyi temsil eden estetik form reddedilmiş, estetik sorunların ötesinde, dönemin karşı-kültürel söylemlerinden beslenen, felsefi, politik, psikolojik ve sosyolojik sorunlarla çok yakından ilgilenen yeni bir sanat anlayışı gelişmiştir. Artık, sanatçı için yapının nasıl görüldüğünün bir önemi yoktur. Önemli olan, sanatçının düşüncesinin kavranmasıdır. Marcel Duchamp'la başlayan kavramsal sanatın düşünsel temelleri günümüze kadar ulaşmış, postmodern yeni kavramsalılık adı altında, herhangi bir türe bağlı kalmaksızın resim, heykel, seramik, fotoğraf, performans, enstalasyon, video gibi farklı anlatım biçimleriyle yeni bir kavramsal sanat algısı gelişmiştir. Bu çerçevede, belli bir sanat dalının üstünlüğü sona erdirilirken, çoğulcu ve disiplinlerarası bir anlayış gelişmiş, postmodern süreçte görülen sanatsal yaklaşımlar bütünü, sanat nesnesinden daha fazla toplumsala odaklanan, ırk ve cinsiyet ayrımcılığından sanat kurumlarının eleştirisine uzanan, özde otoritenin biçimlendirdiği toplumsal kural ve prensipleri sorgulayan sanatçıların uygulamalarıyla şekillenmiştir. Araştırmanın içeriğini oluşturan; modernizm ve postmodernizm eksenindeki sanata dayalı kavramsalılık, geçmişten günümüze, sanatın tarihsel süreci içerisinde karşılaştırmalı bir yöntemle irdelenmiş, ortaya çıkan bulgular, kitaplar, metinler ve makaleler gibi geniş bir kaynakça üzerinden ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, bölümler içinde, örnek resimlerle desteklenmiş, konunun genel bir değerlendirmesi sonuç bölümünde ortaya konmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Can, G. Ş. ve Çelikbağ, T. (2022). Modernizmden Postmodernizme Görsel Sanatlarda Kavramsalılık. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 205-222.

*Conceptualism in Visual Arts From Modernism to Postmodernism**

Asst. Prof. Dr. Gökçen Şahmaran Can

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Fine Arts, Department of Painting, Van – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Tahir Çelikbağ

Firat University, Faculty of Education, Department of Art Education, Elazig – TURKEY

Article History

Submitted: 01.08.2022

Accepted: 29.10.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Modern Art

Postmodern Art

Conceptual Art

New Conceptualism

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63830>

Abstract

In modern times, artistic theory, which seeks the new and original with the avant-garde understanding, has transformed from an aesthetic understanding that defends the ideal beauty to a description that criticizes daily life in the historical process from the 19th century to the present. In this framework, in order to develop living art, the aesthetic form representing authority was rejected, and a new understanding of art developed beyond aesthetic problems, fed by the counter-cultural discourses of the period, and closely concerned with philosophical, political, psychological and sociological problems. It no longer matters for the artist how the work looks. The important thing is to understand the artist's thinking. The intellectual foundations of conceptual art, which started with Marcel Duchamp, have survived to the present day, and a new conceptualist art perception has developed under the name of postmodern new conceptualism, with different forms of expression such as painting, sculpture, ceramics, photography, performance, installation, video, regardless of any genre. In this framework, while the superiority of a certain branch of art was ended, a pluralist and interdisciplinary understanding developed, the whole of artistic approaches seen in the postmodern process, focused on the social more than the art object, ranging from racial and gender discrimination to the criticism of art institutions, and questioning the social rules and principles shaped by the authority, shaped by its applications. Composing the content of the research; Art-based conceptualism in the axis of modernism and postmodernism, from past to present, has been examined in the historical process of art with a comparative method, and the emerging findings are discussed through a wide bibliography such as books, texts and articles. The findings were supported with sample pictures within the chapters, and a general evaluation of the subject was presented in the conclusion section.

GİRİŞ

17. yüzyılın sonlarında, Avrupa’da Aydınlanma projesiyle ortaya çıkan, dünyaya çok iyi bir gelecek vadeden, akılcı bilimsel bakış açısını benimsemiş olan modernizm, beklentileri karşılayamamış, bireyselleşme ve endüstrileşmenin neden olduğu çöküntülerle, gerek toplumsal gerekse sanatsal bağlamda tüm dünyada düş kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Sanatsal bağlamda, Avangard bir anlayışla daima yeni ve özgün olanı hedeflemiş olan modernizm, evrensel kültür söylemi adı altında yerel kültür özelliklerini reddeden biçimsel/formal bir sanat görüşüne dönüşmüştür. Sanatta geleneğin reddi anlamına gelmekte olan modern sanat, 19. yüzyıldan günümüze, ideal güzeli savunan estetik anlayıştan, günlük yaşamı eleştiren bir betimleme niteliğine dönüşmüştür. Bu durumda, toplumsal nitelik barındıran ideoloji kavramıyla “sanat ve yaşam” çerçevesinde vücut bulan Klasik Marksist estetik kuramları, 1920’lerden 1970’lere uzanan tarihsel süreçte, Frankfurt Okulu araştırmaları sonucu yeni bir perspektifle bugüne kadar ulaşmıştır. Max Horkheimer, Leo Loventhal, Fredrich Pollock, Herbert Marcuse, Erich Fromm ve Adorno gibi Frankfurt Okulu düşünürleri, yeni bir Marksist eleştirel toplum teorisi geliştirmeye çalışmışlardır. Özellikle, Herbert Marcuse’ün fikirleri, toplumsal aktivist hareketlerin liderleri arasında etkili olmuş, insanın en etkili eleştiri kaynağının sanat olduğunu öne sürerek, çözümlenmeleriyle anti-estetik (karşı-sanat) kavramsal sanat oluşumuna uygun ortam hazırlamıştır.

H. Marcuse’a göre, sanatta politik düşüncelerin belirtilmesi, yerleşik düzene itiraz etmek için etkili bir yoldur. Toplumla karşı düzenlenen siyasi çatışmada, yıkıcılıkla tasarlanan dışlanmalı, yaşayan sanat geliştirmek için baskıyı temsil eden klasik estetik biçim yadsınmalıdır (Marcuse, 1998: 69-89).

H. Marcuse’a göre, klasik estetik biçim özellikleri şunlardır:

- İnsanlığın içinde bulunduğu durumu yeteri kadar ifade edemez,
- Uyum ve düzen üzerine kurulu olduğu için gerçeklikten uzaktır,
- Bu özellikler sayesinde kurtuluşun tek silahı olan yaşam enerjisi ve maddenin yaratıcılığı bastırılmıştır.
- Estetik biçim, baskıcı toplumlarda bir istikrar ögesi olduğu için kendisi de baskıcıdır (Marcuse, 1998: 83).

Burada sorgulanan, sanatla yerleşik düzeni güzelleştirmeye çalışan kapitalist kültürün yanıltıcı karakteridir. İlk oluşumları Dada ve Sürrealizm’de görülen klasik sanat ve baskı arasındaki ilişki Herberd Read tarafından, Londra’daki bir sürrealist sergide şu şekilde dile getirilmiştir:

“Klasizm, bizim için baskı güçlerini ifade etmektedir... Klasizm, siyasi baskının düşünsel eşdeğeridir... Klasik sanatın ilkeleri, düzenin, dengenin, uyumun karakteristik kalıpları olmuştur. Bu ilkeler, gelişmenin ve değişiminin bağlı olduğu hayati içgüdüleri kontrol altına alan kavramlardır. Ve hiçbir zaman hür bir iradeyle saptanmış tercihleri ifade etmezler” (Marcuse, 1998: 83).

Bu manifestoya göre, gerçeklik ve sanatın karşı karşıya geldiği yer yaşam biçimidir. Toplumda yaşanan değişikliklerle birlikte “Klasisizm” de kendi gerçekliğini yitirmiştir. Sanatın sınırları bu bağlamda, kapitalist maddi ortama göre yeniden oluşmuş ve popülist kültürle beraber her çeşit yöntemle yeniden çizilmiştir.

Kavramsal Sanat ve Uzantıları

1960’lara gelindiğinde, sosyo-kültürel olayların ve toplum mühendislerinin etkileriyle, artık sanatçılar için yapıtın nasıl görüldüğünün bir önemi yoktur. Önemli olan, sanatçının düşüncesinin anlaşılmasıdır. Dolayısıyla, yapıtın önüne kavram geçer. Bu bağlamda, devreye kavramsal sanat girer ve sanat nesnesine karşı bir tavır sergiler. Bu, sanatı kuramsal düzlemde çözümlen, amaç ve anlam bakımından sorgulayan, felsefe ve mantık gibi zihinsel süreçlerle yeniden tanımlamayı amaçlayan yeni bir eğilimdir. Başlarda “Enformasyon Sanatı”, “Düşünce Sanatı” gibi isimler adı altında ifade edilen bu

tür yeni yönelimler, Minimalizm'in önemli sanatçılarından Sol Lewitt'in kendi çalışmalarının kuramsal yönünü anlatmak için, 1967'de, Art-forum Dergisi'nde yayınlanan "Kavramsal Sanat Üzerine Paragraflar" makalesinden sonra "Kavramsal Sanat" olarak ifade edilmeye başlanmıştır.

Görsel 1: Sol Lewitt, Işık ve Uzay, Kavramsal Sanat, 1967

(Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/193162271494825269/> -Erişim Tarihi: 28.06.2022)

Ayrıca, kavramsalcılık (konseptüalizm) dönemin diğer tüm ifade biçimlerine karşılık gelen genel bir terim haline gelmiştir. Enstalasyon, landart (Arazi-sanatı), body-art (Beden Sanatı), performans ya da fluxus, happening/oluşum gibi gösteriler; izleyiciyi estetik biçimden önce düşünsel bir kavrama sürecine davet etmesi bakımından "Kavramsalcılığın" sınırları içinde değerlendirilebilir. Kısaca, bütün bu ifade biçimlerinin temelinde, Greenberg'ün "sanat için sanat" düşüncesine, modern söylemlerdeki tüm ideolojik ve sosyo-kültürel kuramlara karşı bir duruş vardır.

Estetik sorunların ötesinde, dönemin karşı kültürel düşüncelerinden beslenen, felsefi, politik, psikolojik ve sosyolojik sorunlarla yakından ilgilenen yeni bir genç sanatçı kuşağı yetişmiştir. İngiltere'de Art and Language, Victor Burgin, Fransa'da Daniel Buren, Almanya'da Joseph Beuys, Hans Haacke, Dieter Roth, Amerika'da ise Robert Barry, John Baldessari, Mel Bochner, Tom Marioni, Douglas Huebler, Bruce Nauman, Joseph Kosuth, On Kawara, Dennis Oppenheim, Lawrence Weiner bu yeni oluşumun önde gelen isimleridir.

Sanat nesnesini dışlayıp yerine kavramı koyan sanatçılar, fotoğraf, yazı, harita ve video gibi araç/gereçlerden yararlanarak sanatın geleneksel tanımını ve formunu sorgulayan sanatsal bir devrim gerçekleştirmişlerdir. Ancak, bu devrimi daha önce gerçekleştiren, 1960'larda yeniden keşfedilen, modernist Fransız sanatçı Marcel Duchamp'tır. 1960'lı yıllarda sanatta iz bırakan Kavramsal Sanat'ın düşünsel temelleri, Duchamp'ın 1917 yılında "Çeşme" adlı yapıtının gündeme getirdiği "hazır nesne" olgusuna dayandırılabilir (Antmen, 2014:193-194).

Görsel 2: Marcel Duchamp, Çeşme, Enstalasyon, 1917

(Kaynak: <https://twitter.com/umbertoarte/status/1004250446599467008> -Erişim Tarihi: 28.06.2022)

Duchamp'ın "Çeşme" adlı çalışması, sanayi tipi seri üretim bir pisuardır. Sanatçı burada, bir kelime oyunu yaparak pisuarı R. Mutt diye sahte bir isimle imzalayıp, sergilenmesi için galeriye yollamıştır. Bu eylemiyle hazır bir nesnenin sanat olarak değerlendirilmesindeki ölçütleri sorgulamış, bu ölçütlerin oluşmasında etkili olan mekanizmanın rolünü irdelemiştir. Sanatçı hazır bir nesneyi sanat olarak sunarak, sanatın özgün olması yönündeki ve yeteneğe dayanan modernist sanatsal kuralları sarsmış, kavramın estetik formun önüne geçmesini önermiştir.

Sanattaki bu yeni eğilimle birlikte, 1969 yılında, İngiltere'de Terry Atkinson, Michael Baldwin, Harold Hurrell ve David Bainbridge isimli sanatçılar "Sanat ve Dil Grubu" (Art&Language) adlı bir dergi çıkarırlar. Sanat üzerine gerçekleştirdikleri çözümler ve tartışmalar bu dergi aracılığı ile yayınlanır. Sanat, uygulamadan kurama bu sanatçılar vasıtasıyla dönüşür. Derginin editörü Amerikalı sanatçı Joseph Kosuth'un kavramsal sanatla ilgili analizleri, yazıları görsel sanatlar için değerli bulgulardır. J. Kosuth'a göre, sanat her türlü estetik kaygının ötesinde, kavrama dayalı olduğu sürece etkili olur. Asıl amaç, izleyiciyi tartışmaya ve düşündürmeye yönlendirmektir (Atakan, 1997: 44-59).

Burada sanatın ve sanatçının konumuna karşı, ilk defa Dada'da rastladığımız, iki önemli meydan okumayla karşılaşmaktayız. Biri, sanatı özel bir estetik formda oluşturulmuş obje anlayışından uzaklaştırmak, diğeri, sanatın ayrıcalıklı bir değere sahip olduğu inancının yadsınması görüşüdür. Kapitalist kültürde, yapıtın metaya dönüşmesi en önemli etkenlerden biridir. Kavramsal sanat, bu bağlamda, genel anlamdaki sanat düşüncesine karşı bir tavırla, sanatın sınırlarını sorgular. 1960'lardan 1970'lere, Avrupa ve Amerika'da yaşanan ekonomik sorunlar, kısaca sosyo-kültürel ortam, bu sanat anlayışının oluşumunda önemli unsurlar olmuşlardır.

Sanat tarihçisi Norbert Lynton, kavramsal sanata şu şekilde açıklık getirmiştir:

"...Kavramsal sanat bize, kendi hareketlerimizin ve tepkilerimizin bilincine varmamızı öğretir... En etkili Kavramsal sanat eserleri, sanata yaklaşımımızda sanatı aşan şeyler üzerinde de yeniden düşünmemizi ister. Böylece, klişeleri veya kalıpları yıkar (Lynton, 1982: 28).

Avangard bir akım olan Dada'nın aktivist sanatçıları, kavramsal sanata dayalı alternatif yöntemlerle, sanatın ve siyasetin birbirlerinden ayrı tutulması düşüncesini reddetmiş, her defasında yeni eylemlerle etkinliklerine devam etmişlerdir. 1970'lerde, kavram sanatında bir patlama yaşanmış, sanatta kolajla başlayan estetik kırılmalar ileri seviyelere ulaşmıştır. Çok kısa bir sürede yayılan, sanatı ve toplumsal yaşamı sorgulayan bu eğilim, kavramların içerikleri doğrultusunda çeşitli örnekler vermiştir.

Örneğin, kavramsal sanatın önemli ifade araçlarından biri olan yazı ve dil de sanatın nesnesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yazı, düşünceyi ifade etmenin en etkili yöntemlerinden biri olduğu için, birçok kavram sanatçısı tarafından, estetik kaygı gözetilmeksizin sanat nesnesi olarak kullanılmıştır. "Sanat ve Dil Grubu" içindeki sanatçılardan, özellikle Lawrence Weiner ve Joseph Kosuth, sanatın özünü sorgulamak, bir düşünceyi ifade etmek için, yazıyı sanatsal nesne olarak kullanmışlardır.

Kosuth, "Üç sandalye" (1965) adlı enstalasyonunda, gerçek bir sandalyeyi, sandalyenin gerçek ölçülerindeki bir fotoğrafını ve sandalye sözcüğünün anlamını açıklayan yazılı bir metni sergilemiştir. Bu çalışmasıyla, sanat ve dil arasındaki ilişkiyi analiz eden sanatçı, hazır nesneyi (sandalye), örtük anlamı, gerçek anlamı ve yoruma açık anlamıyla sunarak dil oyununa başvurmuş, böylece, izleyene gerçekliği sorgulatmıştır. Kosuth, yapıtlarını estetik gibi geleneksel sanat değerlerini önemsemeden oluşturduğunu, kendisi için önemli olanın "kavram" olduğunu öne sürmektedir (Farthing, 2017: 502-503).

Görsel 3: Joseph Kosuth, Üç sandalye, Enstalasyon, 1965

(Kaynak: <https://twitter.com/mozartcultures/status/1283748285996384256> -Erişim Tarihi: 27.06.2022)

1960'ların kavramsal sanat hareketinde kilit bir rol oynayan sanatçı Lawrence Weiner ise, metne dayalı çalışmalarında, görsel olarak basit ama kavramsal olarak güçlü yapıtlar üretir.

Görsel 4: Lawrence Weiner, Drawing 1967, 1967

(Kaynak: <https://www.mariangoodman.com/artists/70-lawrence-weiner/works/8503/> -Erişim Tarihi: 28.06.2022)

Bir kavramı belirtmek için, sanat nesnesi olarak yazıyı kullanan bir diğer sanatçı Japonya doğumlu On Kawara, modernizmin gereksiz estetik formüllerini bir sistem ve istatistik uğultusuna dönüştürmektedir. 4 Ocak 1966'da, neredeyse her gün bir tane olmak üzere "tarih resimleri"ni üretmeye başlar. Bu resimlerin konusu, yapıldıkları günün tarihidir. Her resimde sadece harf biçimleri ve renkler değişir. Ve daima yataydırlar fakat hepsi önceden hesaplanmış sekizde bir ölçüğe karşılık gelir (Hopkins, 2018: 202-203).

Görsel 5: On Kawara, Tarih Resimleri, 1990

(Kaynak: <https://www.sothebys.com/en/slideshows/revisiting-the-1990s-with-on-kawara>-Erişim Tarihi: 29.06.2022)

20. yüzyılda gelişen endüstriyel teknolojinin doğaya ve yaşama zarar vermesi, doğa-insan ilişkisinin sorgulanarak yeniden düzenleme yapılması gerektiği düşüncesini birlikte getirmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde, birçok geleneksel anlamda sanat üreten sanatçı, kendilerine özgü çeşitli ifadelerle, doğa-insan ilişkilerinin sorgulandığı kavramsal sanat yapıtlarıyla gündeme gelmişlerdir. Bu bağlamda sanatçılar, kavramsal sanatın uzantıları olan Happening, Fluxus, Performans, Landart (Arazi Sanatı), Video-Art gibi çeşitli uygulamalarla eyleme geçerek, her düşünceyi her sistemi yeni sanatsal uygulamalarla şekillendirmeyi amaçlamışlardır. Sanatın ve toplumsal yaşamın birleşmesi için, duyuşal her yolu deneyerek buna izleyiciyi de dahil ederek eylemler yapmaya başlamışlardır. Sanata kavramsal nitelik kazandıran her eylem, geleneksel sanata ve düzene karşı bir tavır barındırmaktadır.

Kavrama dayalı performans sanatının en önemli ismi olan Joseph Beuys, Amerika ve Avrupa'daki bütün sanatçıları etkileyerek, "Fluxus" hareketinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Beuys'un etkisiyle, dünya genelinde yaşanan toplumsal baskıları, şiddeti, çağın gerçeklerini sanatçılar performanslarıyla dile getirmeye başlamışlardır. (Clark,2004: 178).

Görsel 6: Joseph Beuys, Ölü Bir Tavşana Sanat Nasıl Anlatılır?, Performans, 1965

(Kaynak: <https://www.besiktas.com.tr/yazarlar/bugurcan-bastug/fluxus-ve-joseph-beuys/15>-Erişim Tarihi: 28.06.2022)

Joseph Beuys, "Ölü Bir Tavşana Sanat Nasıl Anlatılır?" adlı performansında, kucağına aldığı ölü bir tavşanla konuşmaktadır. Sanatçı, bu performansıyla, ölü bir tavşana sanat anlatmanın, uygarlaştığını iddia eden topluma, yaşanan sıkıntıları anlatmaktan daha kolay olduğunu altını çizmektedir.

Sonuç olarak kavramsal sanat, çeşitli eğilimler, akımlar, oluşumlarla 1970'lerden bugüne kadar ulaşmış, günümüzde resim, seramik, heykel gibi daha geleneksel sanat dallarının kavramsallaşmasında rol oynamıştır. Ve Postmodern dönemle birlikte, adından "Yeni Kavramsalılık" olarak söz ettirmeye başlamıştır.

Postmodernizm, Postmodern Sanat ve Yeni Kavramsalılık

1950'lerde ortaya çıkan, sanat çevrelerinde 1970'lerde yaygınlaşmaya başlayan postmodernizm terimi, kimi düşünürlere göre modernizmin devamı, kimi düşünürlere göre ise postmodernizmin aşılmasıdır. Bazı düşünürlere göre ise, bu iki olgu hem bir devamlılığı hem de bir kopuşu anlatırken, aynı zamanda, postmodern dönem kültürünün düşünsel ve siyasi yapısını şekillendiren yeni düşüncelerin birleşimi olmuştur. Bu çerçevede, soğuk savaş sonrasında Amerika'nın egemenliğinde şekillenen yenedünya düzeninin, küreselleşmenin de etkileriyle, postmodern sanat, kültürel postmodernitenin içinden yeni düşüncelerle doğmuş ve bu yeni postmodern düşünceler sanata yansımıştır. Postmodern kuramcılar ve sanatçılar tarafından bu yansımanın tek bir üslupla sınırlandırılmayacağı savunularak, büyük bir ifade özgürlüğü ve çeşitliliği savunulmuş, çoğulcu bir üslup anlayışı geliştirilmiştir. Sanatçılar, kendilerinden önce gelen akımların belli başlı özelliklerini alarak sanatlarına dahil etmişlerdir. Örneğin, Dada'nın espri anlayışı ve protest tavrı, modern sanatta takdir görmeyen popüler kültürün sanatı Pop-Art'a kucak açmaları, bunlarla beraber yapıtlarında toplumsal, etik ve politik kaygılara yeniden yer vermeleri gibi sanata yönelik bu tutumları postmodern sanat stratejileri olarak postmodern kuramcılar tarafından irdelenmiştir.

Craig Owens, Douglas Crimp ve Hal Foster gibi postmodern kuramcıların görüşlerine göre, postmodern sanat:

- *İktidarın, kurumlarda ve katı kuralcı geleneklerde cisimleşen sorununu ele alır;*
- *Sanat yapıtının biçim ve üslup bakımından bütünlüğü talebine ve birey/sanatçı kültürüne karşı çıkar;*
- *Modernist sanatı ve avangardı eleştirerek, muhalif sanat pratiğinin biçim ve modellerini yeniden düşünmeye çalışır (Antmen, 2014: 275-277).*

Bu çerçevede, postmodern sanatın, sanatsal tavırlar ve sanat üretimindeki stratejileri şu başlıklar altında toplanır:

Postmodern sanatsal tavırlar:

- *Sanat dünyasına meydan okumak*
- *Müzelerin ve diğer geleneksel mekanların kısıcından kurtulmak*
- *"Yüksek ve "Avam" arasındaki duvarları yıkmak*
- *"Metinler" ve "Yapıtlar"*
- *Özgünlüğü reddetmek*
- *İğrenç olanı kabul etmek*

Postmodern sanat üretiminde stratejiler:

- *İşbirliği yapmak (İmece usulü sanat)*
- *Kendine mal etmek (Yeniden Üretim, Temellük)*
- *Gerçek olanı simüle etmek (Taklit etme, kopyalama, hiperrealizm)*
- *Kültürel etkilerin melezlenmesi*
- *Teknikleri harmanlamak*
- *İmgeleri Katmanlamak (Eklektisizm)*
- *Kodları harmanlamak*

- Tanıdık olanı yeniden bağlamlandırmak
- İşaretleri metinlerarası hale getirmek
- Bakışla yüzleşmek
- Uyumsuzluktan yararlanmak
- Yeni kimlikler inşa etmek (Kimlik Politikaları)
- Edebi araçları görsel sanatlara uyarlamak
- Metaforlar yaratmak
- İroni ve parodiden yararlanmak (Barret, 2022: 317-349).

Bu stratejiler, üretilen bir yapıtta hernekadar biri diğerinin önüne geçse de hiçbiri tekbaşına kullanılmaz. Sonuç olarak, Modernizmin sanatçıya, yeteneğe, dehaya, eserin özgünlüğüne/biricikliğine verdiği değere karşılık Postmodernizmin, “özgünlük” ve “orijinallik” gibi belli modernist ilkeleri yadsıyan yaklaşımları, tek bir türe bağlı kalmaksızın resim, seramik, heykel, fotoğraf, performans, enstalasyon, video gibi farklı ifade biçimleriyle yeni bir kavramsal sanat algısı yaratmış, belli bir sanat dalının, tekniğin veya anlayışın diğerlerine olan üstünlüğünü sona erdirerek, çoğulcu ve disiplinlerarası bir anlayış geliştirmiştir.

Özellikle, postmodern kuramların yaygınlaşmaya başladığı 1980’li yıllarda, ön plana çıkmaya başlayan postmodern “Yeni Kavramsalılık”, sanat nesnesinden çok toplumsala yoğunlaşan, ırk ve cinsiyet ayrımcılığından sanat kurumlarının eleştirilerine uzanan, otoritenin şekillendirdiği toplumsal kuralları, prensipleri irdeleyen sanatçıların yapıtlarıyla şekillenmiştir. Toplumsal tabakada yaygın olan klişelerin, katı değer yargılarının altta yatan anlamlarını okumaya yönelik postmodern sanatçılar, toplumsal düzen sistemleriyle oynamayı, onları dönüştürmeyi, bilinen imgelerden yeni anlamlar çıkararak sorgulamayı amaçlamışlardır.

Dahi sanatçı kültürünü yadsıyan, özgün/orijinal sanat olgusuna karşı çıkan Yeni Kavramsalılar, Barbara Kruger, Glenn Brown, Sherrie Levine, Mike Bidlo gibi sanat tarihinden veya Cindy Sherman, Thomas Lawson, Richard Prince gibi medya ve film dünyasından bire bir alıntılar yapmış, yaşadığımız dünyanın şekillenme süreçlerini irdelemişlerdir. Günümüz Yeni Kavramsalı yaklaşımlarıyla dikkat çeken diğer sanatçılar arasında, başta Damien Hirst olmak üzere resimden heykele, enstalasyondan performansa ve videoya uzanan bir ifade çeşitliliği içinde çalışan “Genç İngiliz Sanatçıları” yer alır (Antmen, 2014: 275-285).

Amerika ve Avrupa’da; Hans Haacke, Hannah Wilke, Ana Mendieta, Mary Kelly, Shirin Neshat, Mona Hatoum, Jenny Holzer, Tracy Emin, Jeff Koons, David Salle, Nan Goldin, Louise Lawler, Rachel Hecker, Fred Wilson, Andrea Fraser, Victor Burgin, Liam Gillick, Michael Landy, Gillian Wearing, Yasumasa Morimura, Türkiye’de; Füsun Onur, Nil Yalter, Gülsün Karamustafa, Nur Koçak, Hale Tenger, Kutluğ Ataman, İnci Eviner, Nermin Bezmen, Şükran Moral, Deniz C. Koşar, CANAN (Şenol), Halil Altındere gibi sanatçılar örnek verilebilecek önemli isimlerdir. Sanatçı örnekleri şüphesiz artırılabilir, fakat makalede adı geçen sanatçılar, Postmodern Yeni Kavramsalılığı ve kendine has, eşsiz yapısını anlamamız açısından oldukça güçlü referanslardır.

Yeni Kavramsalılar ve Örnek Yapıtları

- Barbara Kruger

1945 doğumlu Amerikalı Yeni Kavramsal sanatçısı Barbara Kruger, resim, fotoğraf ve grafik eğitimini tamamladıktan sonra, ağırlıklı olarak fotoğraf üzerine metin kolajlar yapmaya başlamıştır. Sanatsal pratiklerinde, kültürün cinsiyet ayrımı yapan tavrını yapı-söküme uğratmayı hedeflemektedir. Çalışmalarında, takvim yapraklarından, dergilerden, gazetelerden seçtiği fotoğraf gibi hazır imgeleri, bunların iletmediği mesajlar yerine, kendi belirlediği mesajlarla, toplumda, özellikle kadınların isteklerini

şekillendiren söylemleri dile getirmeyi amaçlar ve bu sanatsal pratiklerle dünyada kadın olmanın anlamını sorgular. Biz kadınları kendi konumlarımızı sorgulamaya sevk ederek, kendi deyimiyle; bizi içeren sistemleri sorgulayarak değiştirilmesini istememizi sağlamaya çalışır.

Görsel 7: Barbara Kruger, Vücudunuz bir savaş alanıdır (Your body is a battleground), Kolaj, 1989
(Kaynak: <https://www.dazeddigital.com/beauty/body/article/52935/1/star-in-your-own-barbara-kruger-artwork-to-support-menstrual-education-ErişimTarihi: 29.06.2022>)

- **Sherrie Levine**

1947 doğumlu Amerikalı Yeni Kavramsal Sanatçısı Sherrie Levine'in, sanat tarihine geçmiş erkek sanatçıların eserlerini birebir kopyalayarak yeniden üretmesi (Temellük), Yeni Kavramsal sanatla verilebilecek en iyi örnektir. Kopyaladığı çalışmalara imzası dışında bir şey eklemeyen sanatçı, orijinallik, özgünlük, biriciklik gibi olguların aranmamasına yönelik bir tepkiyle çalışmalarını üretmektedir. Çalışmalarının çoğu Marcel Duchamp Walker Evans, Constantin Brâncuși ve Edgar Degas gibi modernist sanat eserlerinden uyarlanmıştır. Erkek sanatçıların ünlü eserlerini sahiplenerek kasıtlı olarak onları kadınlaştırır, bu şekilde farklılık sorununa dikkat çeker. Ayrıca, Levine'in 1980'lerin kuramsal feminizmiyle ilişkilendirilen sanatı, cinsiyet çarpıtmalarına ve cinselliğin inşasına odaklıdır.

Görsel 8: Sherrie Levine, Çeşme-Duchamp'tan Sonra, Enstalasyon, 1991
(Kaynak: <https://www.flickr.com/photos/artimageslibrary/4698027256> -Erişim Tarihi: 29.06.2022)

- **Mike Bidlo**

1953 doğumlu, Amerikalı Yeni Kavramsal sanatçısı Mike Bidlo, çalışmalarını resim, heykel, fotoğraf, enstalasyon, performans üzerinden gerçekleştirmektedir. O da Sherrie Levin gibi, birçok sanatçının eserlerini kendine mal ederek birey sanatçı kültü olgusunu çürütmeyi hedeflemiştir. Özellikle Fernand Leger, Pablo Picasso, Giorgio de Chirico, Marcel Duchamp, Man Ray, Jackson Pollock, Constantin Brancusi, Andy Warhol, Georgia O. 'Keeffe gibi modernist sanatçıların özgünlüklerine meydan okuyarak, kendine mal etmeyi benzersiz bir sanat icra etme biçimi olarak onaylıyor, özgünlüğü, orijinalliği, biricikliği üstün tutan modernist söylemleri sorguluyor.

Görsel 9: Mike Bidlo, Bu Bir Pollock Değildir!, 1983

(Kaynak: <https://www.artprice.com/marketplace/2353379/mike-bidlo/painting/c1983-not-a-pollock-28-from-the-pollock-series> -Erişim Tarihi: 29.06.2022)

215

- **Cindy Sherman**

1954 doğumlu Amerikalı Yeni Kavramsal sanatçı Cindy Sherman'ın, 1970'lerin dışavurumcu kaynaklarından Pop-Art, Body-Art ve kavramsalılık gibi sanatsal ifadeleri kullanarak gündeme geldiği önemli yapıtları, altmış dokuz kareden oluşan "İsimsiz Film Kareleri"dir (Untitled Film Stills). Sanatçı, kendisinin çektiği, kendisinin oynadığı, dolayısıyla öznesi ve nesnesi olduğu yapıtlarını, 1950'li yılların Amerikan filmlerinden alınan giyim, makyaj ve kompozisyonlardan yarattığı karakterleri fotoğraflayarak gerçekleştirmektedir. Sherman'ın hayali taklitleri olan fotoğraflar, adeta ideal bir postmodern araç halini alır. Sherman, medya kültürünün cinsiyet rollerini belirlemedeki etkisini analiz eden fotoğraflarıyla, 1980'lere damgasını vurmuştur (Linchtenstein, 2009: 52-56).

Görsel 10: Cindy Sherman, İsimsiz Film Kareleri, Fotoğraf, 1970

(Kaynak: <http://www.sanاتبlog.com/isimsiz-film-kareleri-cindy-sherman/> -Erişim Tarihi: 29.06.2022)

- **Rachel Hecker**

1958 doğumlu, Amerika'lı Yeni Kavramsalçı Rachel Hecker, lisans eğitimini heykelde, yüksek lisans eğitimini resim dalında yapmıştır. Halen Houston Üniversitesi Sanat Okulu'nda Doçentlik yapmakta olan sanatçı, yapıtlarını postmodern sanat stratejilerinden olan "katmanlama" tekniği ile uygulamaktadır. Bu tekniğe göre, görseller birbiri üzerine bindirilerek her görselin ilk anlamı veya kullanım amacı, yansıtılmak istenilen kavrama göre değiştirilir. Görsel 11'de görüldüğü üzere, Hecker, 1950'li yılların çizgi film kahramanlarını ve dijital yazıları çıplak kadın figürlerinin üzerine yerleştirerek yapıtlarını gerçekleştirir. Sanatçının 1950'lerde yayınlanmış bir resim teknikleri rehberinden alınan kadın torsoları üzerine, iki boyutlu küçük ve çocuksulaştırılmış çizgi film karakterlerini yerleştirerek erkek bakış açısını eleştirdiği bu yapıtı, hiciv, mizah, nükte, ironi ve alay barındırmaktadır.

Görsel 11. Rachel Hecker, Yem (Bait), Tuval üzerine akrilik, 1995

(Kaynak: <https://www.outsmartmagazine.com/2021/02/ten-artists-featured-at-mfahs>-Erişim Tarihi: 5.07.2022)

- **Tracy Emin**

1963 doğumlu Yeni Kavramsal sanatçısı Tracy Emin, otobiyografik çalışmalarıyla İngiltere'nin önemli sanatçıları arasına girmiştir. Kendisine ait yaşanmış nesnelere, entalasyon mekanlarında sergileyerek, onları birer sanat nesnesi haline dönüştürmektedir. Bu tür çalışmalarından biri olan "Benim Yatağım" (My Bed) adlı enstalasyonunda, sergi mekanında kullanılmış kirli, buruşuk yorganlar ve yastıklarıyla beraber yatağını sergilemiştir. Yatağın kenarında ağzına kadar birikmiş sigara izmaritleriyle dolu kül tablaları, kullanılmış pis havlular, boş içki şişeleri, çocukluğundan beri saklamış olduğu oyuncaklardan günlüğüne kadar biriktirdiği yaşanmış nesnelere "Benim Yatağım" adlı çalışmada sergileyerek, sanat nesnesi haline dönüştürüyor. Bu durumda temsil edilen, nesnelere yerine kavramlar devreye giriyor. Bunu, hayatından kesitler sunan, duvara asılı neon ışıklarla yazılmış metinlerle destekliyor.

Görsel 12: Tracy Emin, My Bed (Benim Yatağım) Enstalasyon, 1999

(Kaynak: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/apr/04/tracy-emin-my-bed-power-to-shock/> -Erişim Tarihi: 30.06.2022)

- **Damien Hirst**

1965 doğumlu İngiliz Yeni Kavramsal sanatçısı Damien Hirst, “Genç İngiliz Sanatçıları” olarak bilinen grubun en önemli isimlerinden biridir. Formaldehitte muhafaza edilen ikiye bölünmüş, ölü hayvan figürleriyle oluşturduğu çalışmalarının teması ölümdür. Ölüm temasının haricinde, güzellik, yeniden doğuş, tıp ve teknoloji gibi konulara da ağırlık veren sanatçı, M. Duchamp gibi, hazır nesnelere şoke edici bir etkiyle kullanmaktadır. İkiye bölünmüş hayvanları cam bir fanusta sergileyerek iç-dış, normal-anormal ilişkilere göndermede bulunmuş, aslında hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını sorgulamıştır. Bu suretle, kimine göre sanat kimine göre cinayet olan, daima aykırı olanı aradığı, şoke edici etkiye sahip çalışmalarıyla sanatın doğasını sorgulamıştır.

Görsel 13: Damien Hirst, İkiye Bölünmüş Altınlı Kara Koyun, Enstalasyon, 2009

(Kaynak: <https://www.soylentidergi.com/kimine-gore-sanat-kimine-gore-cinayet-damien-hirst-un-eserleri/Erişim Tarihi: 30.06.2022>)

- **Fusun Onur**

1938 İstanbul doğumlu, ilk kavramsal sanatçılarımızdan Fusun Onur, Güzel Sanatlar Akademisi'nde heykel eğitimi almış, Amerika'daki felsefe ve sanat teorisi eğitiminin verdiği birikimle, heykelin sınırlarını zorlayan enstalasyon çalışmaları yapmaya başlamıştır. Hem biçimsel hem kavramsal kaygılarla sanat üreten Onur, tül, örgü şişi, inci gibi domestik kadın alanıyla ilişkilendirilen gündelik hazır nesnelere, mekan ve boşluğa yoğunlaştığı geometrik ve öykü niteliğinde yerleştirmeler yapmaktadır (www. Galataport.com, 2022). Sanatçı, her çalışmasında farklı bir kurgunun parçası olan nesnelere, gündelik malzemelerin doğasında bulunan zaman, mekan, biçim ve ritimle sanatsal pratiklerini gerçekleştirmektedir.

Görsel 14. Fusun Onur, Tekire Ağıt, Enstalasyon, 2009-2012 – **Kaynak:** <https://www.arter.org.tr/fusun-onur-Erişim> Tarihi: 4.07.2022)

- Nil Yalter

Sanat eğitimi Sorbon Üniversitesi'nde alan, 1938 Kahire, Mısır doğumlu Türk kökenli Yeni Kavramsal sanatçı Nil Yalter, resim, fotoğraf, yazı gibi çeşitli türleri bir araya getirerek disiplinlerarası kavramsal sanat icra etmektedir. 1970'lerde Video-Art'ın Türkiye'deki öncü temsilcilerinden biri olarak sanat tarihine geçen Nil Yalter, modern sanat gibi, egemen sanat türlerini sorgulayarak yeni bir sanat dili arayışına girmiş, kimsenin bireysel biçimci görsel estetiğe dayanan erkek egemen batılı sanat pratiğine girmemelerini dile getirmiştir. Sanatçıların, sanat pratiklerini kuramsal bir uğraş olarak içselleştirmeleri gerektiği üzerinde durmuş, yapıtlarını bu yönde gerçekleştirmiştir.

Görsel 15: Nil Yalter, Başsız Kadın ya da Göbek Dansı, Video-Art, 1974

(Kaynak: <https://www.artfulliving.com.tr/sanat/nil-yalter-ve-gorunmeyenler-i-9151-Erişim Tarihi: 30.06.2022>)

1974 yılında "Başsız Kadın ya da Göbek Dansı" adlı ilk Video-Art'ında Nil Yalter, kendi bedenini yazı alanı olarak kullanmaktadır. Sanatçı, başı görünmeyen, sadece göbek kısmı görünen bedenine kadınların Afrika'da sünnet edilmelerini anlatan bir metin yazıyor. Metnin yazılış ve okunuş aşaması tüm videoyu oluşturuyor. Bu Video-Art'ta dans, oryantal imgeler, kadın bedeni, yazma eylemi, okuma eylemi ve müzik ironik bir kolajla bir araya getirilmektedir. Feminizm odaklı bu politik performansıyla Yalter, kadın olmanın anlamını toplumsal bağlamda sorgulayıp irdeleyerek dikkatleri üzerine çekiyor (Antmen, 2013: 105-106).

- İnci Eviner

1956 Ankara doğumlu, resim, heykel, enstalasyon ve video-art dallarında üretim yapan Yeni Kavramsal sanatçısı İnci Eviner'in, video-art ve resim arasında kurduğu bağ farklı bir algılama biçimi önerir. Çizimlerinden yola çıkarak hazırladığı videolarında, özellikle kadın bedeni üzerinde iktidar politikalarının işleyişine değinir, öznelliğin nasıl şekillendiğini inceler. Sanatçı yapıtlarını, gövdelerinin belli bölgelerinin olmadığı insan figürleri, çerçevelenmiş kadın yüzleri, post giymiş figürler veya kendi bacağına ısırarak figürler gibi sıra dışı, şiddet veya mizah içeren imgelerle kendi sanat geçmişinden alıntılanmış imgeleri bir araya getirerek oluşturmaktadır.

Görsel 16: İnci Eviner, Suyun İçinde Uyumak, Kağıt üzerine karışık teknik, 2020

(Kaynak: <https://www.unlimite.com-post-i-nci-eviner-in-serbest%...> -Erişim Tarihi: 1.07.2022)

SONUÇ

Avrupa'da Aydınlanma projesinin dünyaya çok iyi gelecek vadeden, akılcı bilimsel bakış açısı, modernizmin beklentilerini karşılayamamış, bireyselleşme ve endüstrileşmenin neden olduğu çöküntüler, gerek toplumsal gerekse sanatsal bağlamda tüm dünyada düş kırıklığına yol açmıştır. Avangard bir anlayışla daima yeni ve özgün olanı hedefleyen modernizmin evrensel kültür söylemi, yerel kültür özelliklerini reddeden biçimsel bir sanat görüşüne dönüşmüştür. Bu bağlamda, sanatsal kuram, 19. yüzyıldan günümüze, ideal güzeli savunan estetik anlayıştan, günlük yaşamı eleştiren bir betimleme niteliğine dönüşerek, yaşayan sanat geliştirmek amacıyla otoriteyi temsil eden estetik biçime karşı gelmiştir. Estetik sorunların ötesinde, dönemin karşı-kültürel söylemlerinden beslenen, felsefi, politik, psikolojik ve ekolojik sorunlarla ilgilenen yeni bir sanat anlayışı gelişmiştir. Bu yeni sanat anlayışında, sanatçı için artık yapıtın nasıl görüldüğünün bir anlamı yoktur. Önemli olan, sanatçının düşüncesinin kavranmasıdır. Marcel Duchamp'la başlayan kavramsal sanatın düşünsel temelleri günümüze kadar ulaşmış, postmodern yeni kavramsalculuk adı altında, herhangi bir türe bağlı kalmaksızın, resim, seramik, heykel, fotoğraf, performans, enstalasyon, video gibi farklı anlatım biçimleriyle yeni bir kavramsalculuk sanat algısı gelişmiştir. Bu çerçevede, belli bir sanat dalının üstünlüğü sona erdirilirken, çoğulcu ve disiplinlerarası bir anlayış gelişmiş, postmodern süreçte görülen sanatsal yaklaşımlar bütünü, sanat nesnesinden daha fazla toplumsala odaklanan, ırk ve cinsiyet ayrımcılığından sanat kurumlarının eleştirisine uzanan, özde otoritenin biçimlendirdiği toplumsal kural ve prensipleri sorgulayan sanatçıların uygulamalarıyla şekillenmiştir. Toplumsal katmanda yaygın olan klişelerin, katı değer yargılarının altta yatan anlamlarını okumaya yönelik postmodern sanatçılar, toplumsal düzen sistemleriyle oynamayı, onları dönüştürmeyi, bilinen imgelerden yeni anlamlar çıkararak sorgulamayı amaçlamışlar ve amaçlarına ulaşmışlardır.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Gökçen Şahmaran Can
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Gökçen Şahmaran Can
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2013). *Kimlikli Bedenler: Sanat, Kimlik, Cinsiyet*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Antmen, A. (2014). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Atakan, N. (1997). *Araştırmalar*, (Çev: Zeynep Rona). İstanbul: YKY.
- Atakan, N. (1997). *Sanat ve Dil Grubu. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: YEM.
- Barret, T. (2022). *Sanat Üretimi: Form ve Anlam*, (Çev: Ebru Berrin Alpay). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Lichtenstein, T. (2009). *Cindy Sherman İle Söyleşi*, (Çev: Anita Sezgener). *Beden, Cin Ayşe-Kültür Sanat Edebiyat Seçkisi*, Mart 2009/Sayı:3, İstanbul.
- Clark, T. (2004). *Sanat ve Propoganda*, (Çev: Esin Hoşsucu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Farthing, S. (2017). *Sanatın Tüm Öyküsü*, (Çev: Gizem Aldoğan, Firdevs Candil Çulcu). Çin: Hayalperest Yayınevi.
- Hopkins, D. (2018). *Modern Sanattan Sonra*, (Çev: Firdevs Candil Erdoğan). İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- Lynton, N. (1982). *Modern Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Marcuse, H. (1998). *Karşı Devrim ve İsyân*, (Çev: Gürol Koca ve Volkan Ersoy). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gedik, G. (2019). Müziğin Formu, Formun Dili: Füsün Onur. Erişim Tarihi: 1.08.2022, <https://www.galataport.com/tr/blog/muzigin-formu-formun-dili-fusun-onur> adresinden 01.08.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 1:** Sol Lewitt, Işık ve Uzay, Kavramsal Sanat, 1967
Erişim Tarihi: 28.6.2022, <https://tr.pinterest.com/pin/193162271494825269/>
- Görsel 2:** Marcel Duchamp, Çeşme, Enstalasyon, 1917
Erişim Tarihi: 28.06.2022, <https://twitter.com/umbertoarte/status/1004250446599467008>
- Görsel 3:** Joseph Kosuth, Üç sandalye, Enstalasyon, 1965
Erişim Tarihi: 27.06.2022, <https://twitter.com/mozartcultures/status>
- Görsel 4:** Lawrence Weiner, Drawing 1967, 1967
Erişim Tarihi: 28.06.2022, <https://www.mariangoodman.com/artists/70-lawrence-weiner/works/8503/>
- Görsel 5:** On Kawara, Tarih Resimleri, 1990
Erişim Tarihi: 29.06.2022, <https://www.sothebys.com/en/slideshows/revisiting-the-1990s-with-on-kawara>
- Görsel 6:** Joseph Beuys, Ölü Bir Tavşana Yapıtlar Nasıl Anlatılır, Performans, 1965-
Erişim Tarihi: 28.06.2022, <https://www.besiktas.com.tr/yazarlar/bugurcan-bastug/fluxus-ve-joseph-beuys/15>
- Görsel 7:** Barbara Kruger, Your body is a battleground, Kolaj, 1989
Erişim Tarihi: 29.06.2022 <https://www.dazeddigital.com/beauty/body/article/52935/1/star-in-your-own-barbara-kruger-artwork-to-support-menstrual-education>
- Görsel 8:** Sherrie Levine, Çeşme-Duchamp'tan Sonra, Enstalasyon, 1991
Erişim Tarihi: 29.06.2022, <https://www.flickr.com/photos/artimageslibrary/4698027256>
- Görsel 9:** Mike Bidlo, Bu Bir Pollock Değildir!, 1983
Erişim Tarihi: 29.06.2022, <https://www.artprice.com/marketplace/2353379/mike-bidlo/painting/c1983-not-a-pollock-....>
- Görsel 10:** Cindy Sherman, İsimsiz Film Kareleri, Fotoğraf, 1970
Erişim Tarihi: 29.06.2022, <http://www.sanاتبlog.com/isimsiz-film-kareleri-cindy-sherman/>
- Görsel 11:** Rachel Hecker, Yem (Bait), Tuval üzerine akrilik, 1995
Erişim Tarihi: 29.06.2022, <https://www.outsmartmagazine.com/2021/02/ten-artists-featured-at-mfahs-new-nancy-and-rich-kinder-building/>
- Görsel 12:** Tracy Emin, My Bed (Benim Yatağım) Enstalasyon, 1999
Erişim Tarihi: 30.06.2022, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/apr/04/tracy-emin-my-bed-power-to-shock/>
- Görsel 13:** Damien Hirst, İkiye Bölünmüş Altınlı Kara Koyun, Enstalasyon, 2009
Erişim Tarihi: 30.06.2022, <https://www.soylentidergi.com/kimine-gore-sanat-kimine-gore-cinayet-damien-hirstun-eserleri/>
- Görsel 14:** Füsün Onur, Tekire Ağıt, Enstalasyon, 2009-2012
Erişim Tarihi: 4.07.2022, <https://www.arter.org.tr/fusun-onur>

Görsel 15: Nil Yalter, Başsız Kadın ya da Göbek Dansı, Video-Art, 1974

Erişim Tarihi: 30.06.2022, <https://www.artfulliving.com.tr/sanat/nil-yalter-ve-gorunmeyenleri-9151>

Görsel 16: İnci Eviner, Suyun İçinde Uyumak, Kağıt üzerine karışık teknik, 2020

Erişim Tarihi: 1.07.2022, <https://www.unlimitedrag.com-post-inci-eviner-in-serbest%...>

Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları ile Sanat Okuryazarlığı İlişkisinin İncelenmesi*

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9490-841X>

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü,
Kırşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.10.2022
Kabul: 29.11.2022
On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Sanat Okuryazarlığı
Sanat Eğitimi
Güzel Sanatlar
Sanata Yönelik Tutum
Görsel Sanatlar

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 20.10.2022 tarihli ve E-51450103-050.01.04-00000470324 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66034>

Öz

Bu çalışmanın amacı, Güzel Sanatlar Fakültesi (GSF) öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı ilişkisinin incelenmesidir. Bu amaçla, çalışmanın evreni Türkiye Cumhuriyeti Devlet üniversitelerine bağlı GSF'ler, örnekleme ise sekiz GSF'nin 205 öğrencisinden oluşturulmuştur. Araştırmanın verileri; Kurtuldu (2010) tarafından üniversite öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçek ile Yücetoker (2014) tarafından üniversite öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilen ölçekten, online anket aracı kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS-25 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda korelasyon ve fark analizleri yapılmış, elde edilen toplam puanların dağılımları incelenerek çarpıklık ve basıklık değerlerine ulaşılmıştır. Fark analizi yöntemi olarak T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizlerden edilen sonuçlarına göre; GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu, korelasyon analiz sonuçlarına göre; GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Cinsiyete göre GSF'de öğrenim gören kadın öğrencilerin erkeklere göre sanat eğitimine yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu, sanata yönelik kitaplar okuyan GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeylerinin sanata yönelik kitap okumayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Yaş, okudukları bölüm, mezun oldukları lise türü, anne ve babanın eğitim düzeyi, aile geliri gibi diğer değişkenler arasında sanat eğitimine yönelik tutum ile sanat okuryazarlığı ilişkisinde farklılık bulunmamıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldız, U. (2022). Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı İlişkisinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 223-236.

*Investigation of the Relationship Between the Attitudes of the Students of the Faculty of Fine Arts towards Art Education and Art Literacy**

Asst. Prof. Dr. Uğur Yıldız

Kirsehir Ahi Evran University, Neset Ertas Faculty of Fine Arts, Department of Traditional Turkish Arts, Kirsehir – TURKEY

Article History

Submitted: 23.10.2022

Accepted: 29.11.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Art Literacy

Art Education

Fine Arts

Attitude Towards Art

Visual arts

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee was approved with date 20.10.2022 and number E-51450103-050.01.04-00000470324 was received from Kirsehir Ahi Evran University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66034>

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between art literacy and the attitudes of the students of the Faculty of Fine Arts (GSF) towards art education. For this purpose, the universe of the study was formed from GSF affiliated to the state universities of the Republic of Turkey, and the sample was formed from eight GSF' 205 students. The data of the research were obtained by using the online survey tool from the scale developed by Kurtuldu (2010) to determine the attitudes of university students towards art education and the scale developed by Yucetoker (2014) to determine the art literacy levels of university students. The obtained data were analyzed using the SPSS-25 statistical package program. Correlation and difference analyses were performed in line with the subproblems of the research, and skewness and kurtosis values were reached by examining the distributions of the total scores obtained. The T-Test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) method were used as the difference analysis method. According to the results obtained from the descriptive analyses; It was found that GSF students' attitudes towards art education and their art literacy levels were at an intermediate level. according to the results of the correlation analysis; It has been concluded that there is no significant relationship between the attitudes of GSF students towards art education and their art literacy levels. According to gender, it was found that female students studying at GSF have higher attitudes towards art education than men, and the art literacy levels of GSF students who read books about art are higher than those of students who do not read books about art. There were no difference in the relationship between attitude towards art education and art literacy among other variables such as age, the department they studied, the type of high school they graduated from, the educational Decency of their parents, family income.

GİRİŞ

İnsanların en önemli ihtiyaçlarından biri sanattır. Güçlü bir ifade aracı olan sanat, derin anlamlar içerir. Hem toplumun ortak dilidir hem de algısal açıdan kişiden kişiye farklılık gösterir. Her birey onu kendi dünyasına göre anlamlandırdığından özgün ve özeldir. Bu yönüyle toplumlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olan sanat, toplumların topyekûn gelişim göstermesindeki en önemli sacayaklarından biridir. Günümüz dünyasında hızla gelişen teknoloji, küreselleşme sürecini de hızlandırmıştır. Artık dünyada yaratıcı düşünen beyinlere daha çok ihtiyaç vardır ve bunun en önemli yolu eğitimin her alanında olması gerektiği gibi nitelikli bir eğitim ve sanat eğitiminden geçmektedir. Nitelikli eğitimle gelişime ayak uyduran toplumların sanatı dahil olmak şartıyla bilim, kültür, teknoloji, ekonomi gibi pek çok alanda gelişme gösterdiği bilinmektedir.

Sanat eğitimi bireylerin estetik beğeni düzeylerini artırmayı amaçlamakla kalmayıp, yaratıcılıklarını geliştirerek özgün tasarımlar yapmalarını, sorunlara yeni çözüm önerileri getirmelerini ve özgüvenlerini artırmayı da amaçlamaktadır (Dikici, 2006). Nitelikli bir sanat eğitimi, algısı ve anlayışı gelişmiş bireylerin yetişmesine katkı sağlayacağından, geçmişini daha iyi anlayıp gelecekle daha sağlam bağ kurmalarını sağladığı gibi gündemini daha doğru bir şekilde belirlemesine ve değerlendirmesine olanak sağlayacak, ayrıca çok yönlü bir bakış açısı kazandıracaktır. Bu bağlamda Çellek (2003)'de bu çok yönlü bakış açısının; araştıran, sorgulayan ve başkalarının düşüncelerini olduğu gibi kabul etmeyip kuşku duyan ve duyuran bireylerin yetiştirilmesinin hedeflenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sanat, ilgi çekici özelliklerle donatılmış olması ve toplumların kendini ifade etme ihtiyaçlarını rahatça karşılaması nedeniyle diğer alanlardan daha kolay olan bir alan olarak görülebilir. Ancak sanat eğitimi disiplinli ve bilinçli çalışma gerektiren bir alandır. Bu sebeple Senemoğlu (2004) öğrencilerin derse karşı güdülenmesi ve akademik başarılarındaki artış olumlu tutum geliştirebilmelerini de katkı sağladığından, Tavşancıl (2002) öğrencilerin eğitim ortamlarına karşı ilgi ve tutumlarını ölçmek ve sorunlara bilimsel bir tavırla yaklaşmak önemlidir.

Sanat eğitimi bireylere çağın gereklerine göre pek çok değer kazandırmaktadır. Bu noktada sanat eğitimcisine önemli görevler düşmektedir. Sanat eğitimcisi toplumu etkilediği gibi toplumdan da etkilenmektedir. Her ne kadar toplum sanatın önem ve gerekliliğine inansa da asıl önemli nokta sanatı öğreten ve yayan bireylerin bu konudaki inancıdır. Sanat eğitimcisinin tutumu öğrencilerin sanata bakışını etkileyeceğinden öncelikli olarak sanat eğitimcisinin sanat eğitimine yönelik tutumunun tespit edilmesi, sanat eğitiminin planlanması ve yönlendirilmesi açılarından önem arz etmektedir (Ayaydın ve Kurtuldu, 2010). "Tutumları ve ilgileri daha olumlu olan bireylerin öğrenme yaşantıları da daha sağlıklı olabilmektedir" (Türkoğuz ve Yayla, 2011: 256). Ayrıca bu bireylerin diğer insanlara göre sanata dair daha çok araştırma yapması, kafa yorması nedeniyle iyi bir sanat okuryazarı olması da beklenebilir. Bu noktada Yücetoker (2014) sanat okuryazarlığı ölçeğini geliştirmiştir.

Günümüz eğitim sistemi teknoloji ile yoğun bir etkileşim halindedir. İçinde sanal (Bian 2016; Doganyigit and Islim, 2021) ve artırılmış gerçekliğin (Nugraha Satoto, and Martono, 2014; Hackl and Anthes 2017; Ballı, 2021) yer aldığı pek çok uygulama eğitimde kullanılır hale gelmiştir. Teknolojik gelişmeler artık dersleri daha ilgi çekici ve duyu organlarına da hitap etmesi nedeniyle öğrenmeleri de daha kalıcı hale getirmiştir. Buradaki en önemli nokta her alanda olduğu gibi bu uygulamaların sanat alanına nasıl dahil edildiği, eğitim sisteminin en önemli parçası olan öğretmenlerin teknolojideki yeni gelişmeleri nasıl takip ettiği ve meslek yaşamlarının içine nasıl entegre ettiği. Nitekim bireyleri yetiştiren, bilgiyle ve sanatla donatmaktan sorumlu olan sistem

eğitim sistemidir. Bu sebeple öğretim programlarını sürekli güncel tutmak ve son gelişmeleri takip ederek değiştirmek eğitim sisteminin görevidir.

Programları güncel tutmak, var olan niteliğin ölçülmesiyle mümkündür. Bu açıdan bakıldığında sanat eğitimi alan öğrencilerin mevcut durumlarının saptanması ve eksik yönlerinin tamamlanması önemlidir. Toplumun sanata karşı ilgi ve tutumu ve de sanat okuryazarlığı, sanat eğitimi alan bireylerin ilgi ve tutumu ve de sanat okuryazarlığından etkilenebilmektedir. Sanat eğitimcileri sanatı topluma öğretecek ve yayılımını sağlayacak olan bireyler olmaları sebebiyle sanat eğitimi alan bireylerin, sanat eğitimine karşı ilgi ve tutumları ile sanat okuryazarlıkları arasındaki ilişkinin tespit edilerek, elde edilen sonuçlara göre sanat eğitiminin bu noktada eksik olan yönlerinin öğretim programları planlanırken dikkate alınması önem arz etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın problem cümlesi GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı ilişkisinin incelenmesi olarak belirlenmiş ve birinci alt problem: Araştırma kapsamında GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlıkları hangi düzeydedir. İkinci alt problem: GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasındaki ilişki nedir. Üçüncü alt problem: Araştırma kapsamında GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında cinsiyete, yaşa, okudukları bölüme, mezun oldukları lise türüne, anne eğitim düzeyine, baba eğitim düzeyine, aile gelir düzeyine ve sanat kitapları okuma durumlarına göre ilişkiler nelerdir. Bütün alt problemler incelenip sonuçları ortaya konmaya çalışılacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı ilişkisi incelendiğinden araştırmanın yöntemi korelasyonel araştırma olarak belirlenmiştir. Korelasyonel araştırmalar, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin herhangi bir şekilde bu değişkenlere müdahale edilmeden incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2014).

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Türkiye Cumhuriyeti Devleti GSF 'lerinde öğrenim gören öğrenciler, örneklemini ise sekiz üniversitenin GSF'sinde öğrenim gören 205 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların bazı demografik özelliklerine ait frekans ve yüzde dağılımları aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Grubunun Demografik Özelliklerine Ait Frekans ve Yüzde Dağılımları

Değişkenler	Grup	f	%
Cinsiyet	Kadın	145	70,7
	Erkek	60	29,3
Yaş	18-25	143	69,8
	26-35	49	23,9
	36-54	13	6,3
Bölüm	Resim	101	49,3
	Müzik	71	34,6
	Grafik	18	8,8
	Geleneksel Türk Sanatları	15	7,3
Mezun Olunan	Lise Düz lise	42	20,5

Türü	Meslek lisesi	55	26,8
	Anadolu-Fen lisesi	48	23,4
	Güzel sanatlar lisesi	45	22,0
	İmam hatip lisesi	15	7,3
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	108	52,7
	Ortaokul	41	20,0
	Lise	32	15,6
	Lisans	23	11,2
	Yüksek Lisans	1	0,5
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	72	35,1
	Ortaokul	44	21,5
	Lise	49	23,9
	Lisans	36	17,6
	Yüksek Lisans	4	2,0
Aile Geliri	0-4300	74	36,1
	4301-6000	64	31,2
	6001-8000	28	13,7
	8101-10000	26	12,7
	10001 ve üzeri	13	6,3
Sanat kitapları okumaktan hoşlanma durumu	Evet	175	85,4
	Hayır	30	14,6
Toplam		205	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki GSF öğrencilerinin 145’i (%70,7) kadın, 60’ı (%29,3) da erkektir. Bu katılımcıların 143’ü (%69,8) 18-25 yaş aralığında iken, 49’u (%23,9) 26-35 ve 13’ü de 36-54 yaş aralığındadır. 101 (%49,3) öğrenci resim bölümünde öğrenim görmekte iken, 71 (%34,6) öğrenci müzik bölümünde, 18 (%8,8) grafik bölümünde ve 15 (%15) öğrenci ise geleneksel Türk sanatları bölümünde öğrenim görmektedir. Mezun olunan lise türü dikkate alındığında, 42 (%20,5) öğrenci düz lise mezunu iken, 55’i (%26,8) meslek lisesi, 48’i (%23,4) Anadolu-fen lisesi, 45’i (%22) güzel sanatlar lisesi ve 15 (%7,3) öğrenci ise imam hatip lisesi mezunudur. Katılımcıların anne öğrenim düzeyi dikkate alındığında, 108 (%52,7) katılımcının annesi ilkokul mezunu iken, 41’i (%20) ortaokul, 32’si (%15,6) lise, 23’ü (%11,2) lisans ve 1 (%0,5) katılımcının annesi de yüksek lisans eğitime sahiptir. Baba öğrenim düzeyi dikkate alındığında, 72 (%35,1) katılımcının babası ilkokul mezunu iken, 44’ü (%21,5) ortaokul, 49’u (%23,9) lise, 36’sı (%17,6) lisans ve 4 (%2,0) katılımcının babası da yüksek lisans eğitime sahiptir. Aile geliri değişkeni dikkate alındığında araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin 74’ünün (%36,1) aile geliri düzeyi 0 ile 4300 TL (asgari ücret) arasında iken, 64’ünün (%31,2) 4301 ile 6000 TL arasında, 28’inin (%13,7) 6001 ile 8000 TL arasında, 26’sının (%12,7) 8001 ile 10000 TL arasında ve 13’ü de (%6,3) 10001 TL ve üzerinde bir aile gelirine sahiptir. Sanat kitapları okumaktan hoşlanan GSF öğrencilerinin sayısı 175 (%85,4) iken, sanat kitabı okumaktan hoşlanmayan GSF öğrencilerinin sayısı da 30’dur (%14,6).

Veri Toplama Aracı

Sanat Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği: Ayaydın ve Kurtuldu (2010) tarafından üniversite öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçekte toplamda 32 madde yer almaktadır. Toplamda dört faktörden oluşan ölçek toplam açıklanan varyansın %40,93'ünü açıklamaktadır. Ölçekten elde edilen ölçümlerin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve 0,90 olarak yüksek düzeyde güvenilir ölçümler sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 130 iken en düşük puan 5'tir (Ayaydın ve Kurtuldu, 2010). Bu araştırma kapsamında 205 öğrenciye uygulanan ölçekten elde edilen ölçümlerin güvenilirliği de Cronbach Alpha yöntemi ile kestirilmiş ve 0,98 ile yüksek düzeyde güvenilir sonuçlar elde edilmiştir.

Sanat Okur Yazarlığı Ölçeği: Yücetoker (2014) tarafından üniversite öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilen ölçekte toplamda 26 madde yer almaktadır. Toplamda dört faktörden oluşan ölçek toplam açıklanan varyansın %61,38'ini açıklamaktadır. Ölçekten elde edilen ölçümlerin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve 0,91 olarak yüksek düzeyde güvenilir ölçümler sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 130 iken en düşük puan 5'tir (Yücetoker, 2014). Bu araştırma kapsamında 205 öğrenciye uygulanan ölçekten elde edilen ölçümlerin güvenilirliği de Cronbach Alpha yöntemi ile kestirilmiş ve 0,95 ile yüksek düzeyde güvenilir sonuçlar elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında 205 öğrenciye uygulanan sanat eğitime yönelik tutum ve sanat okuryazarlığı ölçeğinden elde edilen veriler SPSS-25 istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda korelasyon ve fark analizleri yapılmıştır. Analizlere başlamadan önce ölçeklerden elde edilen toplam puanların dağılımları incelenmiş ve çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında değiştiği ve normallikten çok sapma göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Dağılımların normalliği sağlandığı için parametrik istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Bu amaçla korelasyon yöntemi olarak, pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyonun derecesini yorumlarken, $r=0,30$ 'un altındaki değerler düşük düzeyde, $r=0,30-0,70$ arası orta düzeyde ve $r=0,70$ 'in üzerindeki korelasyon değerleri de yüksek düzeyde ilişki olarak yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2010). Fark analizi yöntemi olarak, bağımsız değişkenin iki kategorili olduğu durumlarda Bağımsız Örneklem T-Testi kullanılmışken, bağımsız değişkenin kategori sayısı üç ve üzerinde olduğu durumlarda Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yöntemi kullanılmıştır. İstatistiksel testlerin anlamlılık düzeyleri için 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

BULGULAR

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında GSF öğrencilerinin sanat eğitime yönelik tutumları ile sanat okuryazarlıklarının hangi düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla yapılan betimsel analizlere ait bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlıklarının Düzeylerine Ait Betimsel İstatistikler

Ölçekler	N	Min.	Mak.	\bar{X}	SS
Sanat Okuryazarlığı	205	40,00	130,00	96,32 (3,70)	18,04
Sanat Eğitime Yönelik Tutum	205	32,00	160,00	115,25 (3,60)	39,37

Tablo 2’de görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlığı ölçeğinden aldıkları minimum puan 40 iken maksimum puan 130 ve ortalama puan \bar{X} = 96,32 (3,70) dir. Elde edilen bulgular katılımcıların genel olarak orta düzeyde bir okuryazarlık düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların sanat eğitime yönelik tutum ölçeğinden aldıkları minimum puan 32 iken maksimum puan 160 ve ortalama puan \bar{X} = 96,32 (3,70) dir. Elde edilen bulgular katılımcıların genel olarak sanat eğitime yönelik orta düzeyde bir tutum düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında GSF öğrencilerinin sanat eğitime yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon katsayısı hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi sonuçları

		Sanat Yönelik Tutum	Eğitime Yönelik Tutum
	r	-0,01	
Sanat Okuryazarlığı	p	0,976	
	N	205	

229

Tablo 3’te görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki GSF öğrencilerinin sanat eğitime yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($r=-0,01$; $p>0,05$).

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında GSF öğrencilerinin sanat eğitime yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında cinsiyete, yaşa, okudukları bölüme, mezun oldukları lise türüne, anne eğitim düzeyine, baba eğitim düzeyine, aile gelir düzeyine ve sanat kitapları okuma durumlarına göre ilişkiler karşılaştırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ve 11’de sunulmuştur.

Tablo 4: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına Ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi Sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	N	\bar{X}	t	sd	p
Sanat Okuryazarlığı	Kadın	145	96,60	0,35	203	0,726
	Erkek	60	95,63			
Sanat Eğitime Yönelik Tutum	Kadın	145	120,08	2,77	203	0,006*
	Erkek	60	103,58			

* $p<0,05$

Tablo 4’de görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlığı düzeyleri arasında cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık yokken ($t_{203}=0,35$; $p>0,05$), sanat eğitime yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık elde edilmiştir ($t_{203}=2,77$; $p<0,05$). Elde edilen bulgulara göre kadın öğrencilerin sanat eğitime yönelik tutumları (\bar{X} = 120,08), erkek öğrencilere (\bar{X} = 103,58) göre daha yüksektir. Katılımcıların sanat okuryazarlık düzeyleri ise kadın ve erkekler için benzerdir.

Tablo 5: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitimine Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Yaşlarına Göre Karşılaştırılmasına Ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

Faktörler	Yaş	N	\bar{X}	sd	F	p
Sanat Okuryazarlığı	18-25	143	94,68	2-202	2,23	0,110
	26-35	49	100,93			
	36-54	13	97,00			
Sanat Eğitimine Yönelik Tutum	18-25	143	114,85	2-202	0,57	0,569
	26-35	49	113,51			
	36-54	13	126,31			

Tablo 5’de görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir ($F_{(2-202)}=2,23$; $p>0,05$). Benzer şekilde GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları da yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($F_{(2-202)}=0,57$; $p>0,05$). Elde edilen bulgular, GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında yaşları fark etmeksizin benzer olduğu göstermektedir.

Tablo 6: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitimine Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Bölüm	N	\bar{X}	sd	F	p
Sanat Okuryazarlığı	Resim	101	95,40	3-201	0,55	0,647
	Müzik	71	97,32			
	Grafik	18	100,06			
	Geleneksel Türk Sanatları	15	93,33			
Sanat Eğitimine Yönelik Tutum	Resim	101	119,66	3-201	1,95	0,123
	Müzik	71	109,38			
	Grafik	18	103,72			
	Geleneksel Türk Sanatları	15	127,20			

Tablo 6’da görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeyleri ($F_{(3-201)}=0,55$; $p>0,05$) ve sanat eğitimine yönelik tutumları ($F_{(3-201)}=1,95$; $p>0,05$) öğrenim gördükleri bölümlere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında yaşları fark etmeksizin benzer olduğu göstermektedir.

Tablo 7: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Karşılaştırılmasına Ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

Faktörler	Lise Türü	N	\bar{X}	sd	F	p
Sanat Okuryazarlığı	Düz lise	42	98,74	4-200	0,92	0,454
	Meslek lisesi	55	93,93			
	Anadolu-Fen lisesi	48	96,06			
	Güzel sanatlar lisesi	45	98,87			
	İmam hatip lisesi	15	91,53			
Sanat Eğitime Yönelik Tutum	Düz lise	42	116,57	4-200	0,74	0,566
	Meslek lisesi	55	114,56			
	Anadolu-Fen lisesi	48	111,23			
	Güzel sanatlar lisesi	45	113,96			
	İmam hatip lisesi	15	130,87			

Tablo 7'de görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeyleri ($F_{(4-200)}=0,92$; $p>0,05$) ve sanat eğitime yönelik tutumları ($F_{(4-200)}=0,74$; $p>0,05$) mezun oldukları lise türlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, mezun olunan lise türünün GSF öğrencilerinin sanat eğitime yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında farklılaştırmadığını göstermektedir.

231

Tablo 8: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Anne Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına Ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Anne Eğitim	N	\bar{X}	sd	F	p
Sanat Okuryazarlığı	İlkokul	108	95,09	3-200	0,60	0,616
	Ortaokul	41	98,44			
	Lise	32	95,28			
	Lisans	23	99,35			
Sanat Eğitime Yönelik Tutum	İlkokul	108	117,83	3-200	0,51	0,648
	Ortaokul	41	110,63			
	Lise	32	110,06			
	Lisans	23	117,70			

Tablo 8'de görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeyleri ($F_{(3-200)}=0,60$; $p>0,05$) ve sanat eğitime yönelik tutumları ($F_{(3-200)}=0,51$; $p>0,05$) anne eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, GSF öğrencilerinin sanat eğitime yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında anne eğitim düzeyine göre değişmediğini göstermektedir.

Tablo 9: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitimine Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Baba Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına Ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Baba Eğitim	N	\bar{X}	sd	F	p
Sanat Okuryazarlığı	İlkokul	72	94,44	3-197	0,99	0,396
	Ortaokul	44	96,47			
	Lise	49	97,12			
	Lisans	36	100,69			
Sanat Eğitimine Yönelik Tutum	İlkokul	72	119,92	3-197	0,56	0,644
	Ortaokul	44	112,30			
	Lise	49	112,59			
	Lisans	36	112,11			

Tablo 9’da görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeyleri ($F_{(3-197)}=0,99$; $p>0,05$) ve sanat eğitime yönelik tutumları ($F_{(3-197)}=0,56$; $p>0,05$) baba eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında baba eğitim düzeyine göre değişmediğini göstermektedir.

Tablo 10: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitimine Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Aile Gelir Düzeylerine Göre Karşılaştırılmasına Ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Aile Geliri	N	\bar{X}	sd	F	p
Sanat Okuryazarlığı	0-4300	74	94,01	4-200	1,60	0,176
	4301-6000	64	98,05			
	6001-8000	28	93,68			
	8100-10000	26	96,54			
	10100 ve üzeri	13	106,23			
Sanat Eğitimine Yönelik Tutum	0-4300	74	124,08	4-200	2,39	0,053
	4301-6000	64	106,81			
	6001-8000	28	113,89			
	8100-10000	26	120,38			
	10100 ve üzeri	13	99,230			

Tablo 10’da görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeyleri ($F_{(4-200)}=0,92$; $p>0,05$) ve sanat eğitime yönelik tutumları ($F_{(4-200)}=0,74$; $p>0,05$) aile gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, aile gelir düzeyinde GSF öğrencilerinin sanat eğitimine yönelik tutumları ile sanat okuryazarlığı arasında farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 11: GSF Öğrencilerinin Sanat Eğitime Yönelik Tutumları İle Sanat Okuryazarlığı Arasında Sanata Yönelik Kitapları Okuma Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına Ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi Sonuçları

Ölçekler	Sanat Kitapları	N	\bar{X}	t	sd	p
Sanat Okuryazarlığı	Evet	175	97,54	2,36	203	0,019*
	Hayır	30	89,23			
Sanat Eğitime Yönelik Tutum	Evet	175	116,46	1,06	203	0,289
	Hayır	30	108,20			

*p<0,05

Tablo 11’de görüldüğü üzere, GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlığı düzeyleri sanatla ilgili kitap okuma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir ($t_{203}=2,36$; $p<0,05$). Elde edilen bulgulara göre, sanata yönelik kitaplar okuyan katılımcıların sanat okuryazarlık düzeyleri ($\bar{X}=116,46$), sanata yönelik kitap okumayan katılımcılara ($\bar{X}=108,20$) göre daha yüksektir. Öğrencilerin sanat eğitime yönelik tutumları dikkate alındığında, sanata yönelik kitap okuyan ve sanata yönelik kitap okumayan öğrencilerin tutumları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir ($t_{203}=1,06$; $p>0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın birinci alt problemi olan GSF öğrencilerinin sanat eğitime yönelik tutumları ile sanat okuryazarlıklarının hangi düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla yapılan betimsel analizden elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin sanat eğitime karşı tutumları ve sanat okuryazarlıklarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Erkan ve Temiz (2019) amatör ve profesyonel koristlerin sanat okuryazarlıklarını incelediği çalışmalarında iki grubun sanat okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve iki grubun da sanat okuryazarlık düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Kurtaslan Yıldırım (2017) güzel sanatlar lisesi öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelediği çalışmasında cinsiyete göre sanat okuryazarlığı ölçeğinin alt boyutlarından bilgileri kullanma, bilgi ihtiyacını tanımlama ve bilgilerini performansa aktarma boyutlarında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık tespit etmiştir.

Mentiş Köksoy (2018) çalışmasında sanat okuryazarlık düzeylerinin bölüm (müzik, resim), cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından benzer olduğunu tespit etmiştir. Aydınli Gürler ve Kaynak Akçaoğlu (2021) çalışmalarında araştırma kapsamındaki GSF müzik bölümü öğrencilerinin sanat okuryazarlık düzeylerinin, ortalamanın çok üzerinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Taşkesen ve Ekici (2020) çalışmalarında görsel sanatlar öğretmen adaylarının sanat okuryazarlık düzeylerinin iyi düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir.

Gömleksiz ve Pullu (2019) çocuk gelişim programı öğrencilerine uyguladıkları sanat eğitime yönelik tutum ölçeğinden elde ettikleri sonuca göre sanattan hoşlanma ve sanatın katkısı alt boyutlarında öğrencilerin olumlu tutum geliştirdiklerini, cinsiyet açısından anlamlı fark görülmemekle birlikte aritmetik ortalamaya bakıldığında kız öğrenciler lehine bir fark görüldüğünü tespit etmişlerdir.

Doğan (2021) farklı bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sanata ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla Ayaydın, Kurtuldu ve Akyol (2017) tarafından geliştirilen ölçeği kullanarak yaptığı çalışmada amatör olarak müzik eğitimi alan, çalgı çalabilen, müzik dışında bir

sanat eğitimi alan, ayda en az bir kitap okuyan, ailesinde sanatla ilgilenen bireylerin sanata karşı görüşlerinin daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Dinçer, Demiriz ve Şimşek (2003) okul öncesi çocuğu olan ebeveynleri sanata ilgi duyma ve duymama ile öğrenim durumları farkı açılarından değerlendirmişlerdir. Sanata ilgi duyan ve üniversite mezunu olan ebeveynlerin sanata yaklaşımlarının olumlu olduğu, çocuklarını sanata yönlendirme ve destekleme noktasında sanata ilgisi olmayan ve öğrenim durumu üniversite düzeyinin altında olan ebeveynlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yücesoy, Demir, Bağlama, Polat ve Öznacar (2020) çalışmalarında okul öncesi öğretmen adaylarının sanat eğitime karşı olumlu tutum geliştirdiklerini tespit etmiştir. Kayabaş (2021) çalışmasında resim ve müzik öğretmen adaylarının sanat eğitime yönelik tutumlarının beklenen düzeyin altında olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmanın üçüncü alt problemine ilişkin sonuçlar; cinsiyete göre GSF öğrencilerinin sanat okuryazarlığı arasında farklılık yokken sanat eğitime yönelik tutumları arasında farklılık elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kadın öğrencilerin sanat eğitime yönelik tutumlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Afacan ve Kaya (2019) çalışmalarında araştırma grubunda yer alan öğrenciler arasında erkek öğrencilerin sanat okuryazarlığının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yücetoker (2015) çalışmasında resim eğitimi bölümü öğrencilerinin sanat okuryazarlıklarının müzik eğitimi okuyan öğrencilerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Kayabaş (2021) çalışmasında resim ve müzik öğretmen adaylarının sanat eğitime yönelik tutumlarında bölüm ve sınıf değişkeni açılarından anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmanın üçüncü alt probleminde kitap okuma durumuna dair elde edilen sonuca göre, sanata yönelik kitaplar okuyan katılımcıların sanat okuryazarlık düzeylerinin, sanata yönelik kitap okumayan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Yücetoker (2015) çalışmasında sanat kitaplarını okumaktan ve kütüphanede araştırma yapmaktan hoşlanan öğrencilerin sanat okuryazarlıklarının hoşlanmayan öğrencilerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Okan-Akın ve Yücetoker (2016) çalışmalarında sanat okuryazarlığı ölçeğinden elde ettikleri sonuçlara göre cinsiyet açısından benzerlik olduğu, sanat kitaplarını seven ve kütüphanede araştırma yapmayı seven öğrencilerin sevmeyenlere göre sanat okur yazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından onaylanmıştır (Tarih: 20.10.2022, Sayı: E-51450103-050.01.04-00000470324).
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı:	%100
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Uğur Yıldız
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	This study has been approved by the Social and Humanities Scientific Research and Publication Ethics Committee of Kırşehir Ahi Evran University (Date: 20.10.2022, Number: E-51450103-050.01.04-00000470324).
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%100
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Uğur Yıldız
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Afacan, Ş. ve Kaya, E. E. (2019). Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Öğrencilerinin Sanat Okuryazarlığı Durumlarının İncelenmesi. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(2), 204-214.
- Ayaydın, A. ve Kurtuldu, M. K. (2010). Sanat Eğitime Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 201-210.
- Ayaydın, A.; Kurtuldu, M. K. ve Akyol Dayı, B. (2017). Sanata İlişkin Görüşleri Belirleme Ölçeğinin Geliştirilmesi (Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği). *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 204-219.
- Aydınlı Gürler, D. ve Kaynak Akçaoğlu, T. (2021). Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Öğrencilerinin Sanat Okuryazarlığı Düzeylerinin ve Belirli Değişkenlerle İlişkisinin İncelenmesi, *Ekev Akademi Dergisi*, 25(86), 191-208.
- Ballı, Ö. (2021). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi ve Dijitalleşen Sanat Bağlamındaki Uygulama Örnekleri Üzerine, *The Journal of Academic Social Science*, 9(112), 174-193.
- Bian, H. X. (2016). Application of Virtual Reality in Music Teaching System. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 11(11), 21-25.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı [Data Analysis Handbook For Social Sciences]*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş.; Çakmak, E. K.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Çellek, T. (2003). Sanat ve Bilim Eğitiminde Yaratıcılık. *Pivolka*, 2(8), 3-11.
- Dikici, A. (2006). Sanat Eğitimi ve Öğrencilerin Yaratıcılık Düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 31(139), 3-9.
- Dinçer, Ç.; Demiriz, S. ve Şimşek, I. (2003). Okulöncesi Dönem Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sanat Etkinliklerine Yaklaşımlarının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 28(129), 50-63.
- Doğan, M. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Sanata İlişkin Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (60), 441-456.
- Doganyigit, S. ve İslim, O. F. (2021). Virtual Reality in Vocal Training: A Case Study. *Music Education Research*, 23(3), 391-401.
- Erkan, U. ve Temiz, E. (2019). Amatör ve Profesyonel Koristlerin Sanat Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Eurasian Journal of Music and Dance*, (15), 69-77.
- Gömlüksiz, M. N. ve Pullu, E. K. (2019). Çocuk Gelişim Programı Öğrencilerinin Sanat Eğitimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(22), 174-186.
- Hackl, D. ve Anthes, C. (2017, November). HoloKeys-An Augmented Reality Application for Learning the Piano. *In Forum Media Technology*, (pp. 140-144).
- Kayabaş, G. (2021). Resim-İş ve Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Sanat Eğitimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Erzincan İli Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Funda Naldan Ciminli), Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtaslan Yıldırım, H. (2017). Evaluation of Art Literacy Levels of Students Who Study in Fine Arts High School in Terms of Variables. *EKEV Akademi Dergisi*, (70), 39-56.
- Mentiş Köksoy, A. (2018). Investigation of Art Literacy Levels of Fine Arts Education Students. *Educational Research and Reviews*, 13(8), 319-327.
- Nugraha, I. S.; Satoto, K. I. and Martono, K. T. (2014). Pemanfaatan Augmented Reality Untuk Pembelajaran Pengenalan Alat Musik Piano. *Jurnal Teknologi dan Sistem Komputer*, 2(1), pp.62-70.
- Okan-Akın, N. ve Yücetoker, İ. (2016). Sanat Okuryazarlığı Ölçeğinin Resim-iş Eğitimi Anabilimdalında Uygulanması. *VIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi. Çanakkale*, 1296-1301.
- Senemoğlu, N. (2004). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Taşkesen, S. ve Ekici, S. (2020). Görsel Sanatlar Öğretmen Adaylarının Sanat Okuryazarlık Düzeyleri ile Estetik Beğeni Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(81), 411-428.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Türkoğuz, S. ve Yayla, Z. (2011). Fen ve Sanat Konularının Bütünleştirilmesine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Milli Eğitim*, 40(190), 256-268.
- Yücesoy, Y.; Demir, B.; Bağlama, B.; Polat, Ü. ve Öznacar, B. (2020). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Dersine İlişkin Tutumlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 4(2), 309-321.
- Yücetoker, İ. (2014). Sanat Okuryazarlığı Ölçeğinin Hazırlanması ve Geliştirilmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 2(1), 112-126.
- Yücetoker, İ. (2015). Güzel Sanatlar Eğitimi Öğrencilerinin Sanat Okuryazarlığı Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 19(62), 669-676.

Üniversitelerin (Geleneksel) Türk El Sanatları Bölümlerinde Kuyumculuk-Takı Tasarımı El Sanatının Önemi ve Gerekliliği*

Öğr. Gör. Dr. Hilmi Güney

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9928-1548>

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Niğde –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.10.2022

Kabul: 23.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Kuyumculuk
Takı/Mücevher Tasarımı
Türk El Sanatı Bölümleri
Üniversiteler

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65034>

Öz

Geleneksel el sanatları; bir toplumun beğenisi, duygusal tepkisi ve kültürünü oluşturan ve oluşturmaya devam edecek olan mekanizmalarının yansıtılmasıdır. Buna göre geleneksel el sanatları; yapıldığı döneme kadarki bir ulusun izlerini taşıyan, ticari kaygı ya da estetik adına tümüyle bir sanatçı elinden çıkan sanatsal eserler bütünüdür. Geleneksel Türk el sanatları ise süregelen Türk kültürüne ait sanatlar ve uygulama tekniklerinin tamamını kapsamaktadır.

Kültür Bakanlığı'nın kültürel miras çatısı altında bu zamana kadarki oluşturduğu kayıtlara göre Geleneksel Türk el sanatları; dokuma, giysi, işleme ve süsleme sanatları adı altında dört başlıkta toplanmıştır. Yapılan geleneksel sanatsal tekniklerin kalıcılığı ve sonraki nesillere aktarımı adına bu önemlidir. Bu başlıklara göre, tüm geleneksel Türk el sanatlarına ait teknikler birleştirilmiştir. Teorik olarak bu noktaya getirilen el sanatlarımızın yükseköğretimdeki eğitimi anlamında ise birkaç tekniğin eğitimiyle sınırlı kalınmaktadır. Sayısal verilere göre, Türkiye genelinde 2022 yılı itibarıyla (geleneksel) el sanatları adı altında iki lisans ve yaklaşık otuz kadar ön lisans düzeyde eğitim veren üniversitelerde; halı-kilim dokuma, örgü, nakış, tezhip ve minyatür branşlarında dersler verilmekte, bunun dışında kalan el sanatlarımız ise neredeyse yer almamaktadır.

Geleneksel el sanatlarımızın eğitimindeki bu eksiklik son yıllarda yine el sanatlarına ait teknik ve uygulamaların isimleriyle bölümler açılarak giderilmeye başlamış; fakat yeterli düzeye ulaşmadığı da görülmektedir. Buna örnek olarak geleneksel el sanatlarımızdan olan kuyumculuk-takı tasarımı bunlardan sadece biridir. Buna göre geleneksel el sanatlarımızdan kuyumculuk sanatına ait eğitimler veren dört devlet ve bir vakıf olmak üzere; "takı teknolojisi ve tasarımı ile kuyumculuk ve mücevher tasarımı" adıyla lisans düzeyinde beş bölüm, "kuyumculuk ve takı tasarımı" adıyla yirmiden fazla ön lisans düzeyinde bölüm yer almaktadır. Lisans düzeyinde eğitim veren iki üniversite özel yetenekle öğrenci kabul etmektedir.

Lisans düzeyinde eğitimin geleneksel el sanatları çatısı altında ana bilim dalı olarak açılmama sebebi olarak, açılmak istenen diğer geleneksel branşlar bazında öğretim üyesi eksikliği ya da yeterli fiziki koşulların oluşturulmaması gibi kaygılar/nedenler gösterilebilir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Güney, H. (2022). Üniversitelerin (Geleneksel) Türk El Sanatları Bölümlerinde Kuyumculuk-Takı Tasarımı El Sanatının Önemi ve Gerekliliği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 237-250.

*Importance and Necessity of Jewellery-Jewelry Design Handicraft in
Traditional Turkish Handicraft Departments of Universities**

Lect. Dr. Hilmi Güney

Nigde Omer Halisdemir University, Faculty of Fine Arts, Department of Turkish Textile and Fashion
Design, Eskisehir – TURKEY

Article History

Submitted: 13.10.2022

Accepted: 23.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Jewelry

Jewelry Design

Turkish Handicraft Department

Universities

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65034>

Abstract

Traditional handicrafts; it is the reflection of the mechanisms that have formed and will continue to form the taste, emotional response and culture of a society. Accordingly, traditional handicrafts; It is a collection of artistic works that bear the traces of a nation up to the time it was built, and which are entirely produced by an artist in the name of commercial concern or aesthetics. Traditional Turkish handicrafts, on the other hand, covers all the arts and application techniques of the ongoing Turkish culture.

According to the records created by the Ministry of Culture under the roof of cultural heritage, Traditional Turkish handicrafts; Weaving, clothing, embroidery and decorative arts are gathered under four headings. This is important for the permanence of the traditional artistic techniques and their transfer to the next generations. According to these titles, the techniques of all traditional Turkish handicrafts were combined. Theoretically, the education of our handicrafts in higher education, which has been brought to this point, is limited to the education of a few techniques. According to the numerical data, as of 2022, in the universities that offer two undergraduate and approximately thirty associate degree education under the name of (traditional) handicrafts; Lessons are given in the branches of carpet-rug weaving, knitting, embroidery, illumination and miniature, and our handicrafts are almost absent.

In recent years, this deficiency in the education of our traditional handicrafts has started to be eliminated by opening sections with the names of techniques and applications of handicrafts; but it is also seen that it does not reach a sufficient level. As an example, jewelry-jewelry design, which is one of our traditional handicrafts, is just one of them. Accordingly, four state and one foundation providing training on the art of jewellery, one of our traditional handicrafts; There are five undergraduate-level departments under the name of "jewelry technology and design, jewellery and jewellery design", and more than twenty associate-level departments under the name of "jewelry and jewelry design". Two universities that provide undergraduate education accept students with special abilities.

Concerns/reasons such as lack of faculty members on the basis of other traditional branches to be opened or insufficient physical conditions can be cited as the reason why undergraduate education cannot be opened as a major under the roof of traditional handicrafts.

GİRİŞ

Geleneksel el sanatları; ulusal hafızayı ve kimliğini gösteren, geçmişte başlayıp günümüzde de uygulaması devam eden, teknik bilgi ve becerinin ışığında sanatçı/usta tarafından tekniğe uygun alet ve araçları kullanarak ortaya çıkarılan eserler bütünüdür (Öter, 2010: 174; Barışta, 2005: 14; Cansız, 2019: 346). Buna göre; geleneksel anlayış o toplumun varoluşundan geldiği noktaya kadarki tarihi hafızası ve kimliğini/kültürünü oluşturan mekanizmalar bütünüdür.

Geleneksel el sanatlarının unutulmaya yüz tutan teknikleri günümüzde desteklenerek devam ettirilmesinin temel sebebi olarak turizm gösterilebilir (Şahin, 2019: 442). Bazı el sanatlarının unutulmaya yüz tutmasının temel sebepleri, teknolojinin gelişimiyle yerinin başka yöntemlerle doldurulmuş oluşu ya da insanlar için gerekliliğinin ortadan kalkması gibi nedenler sayılabilir (Öz, 2019: 1537). Ulusal ve uluslararası kurumların çeşitli projelerle destekledikleri unutilan el sanatlarının korunması çalışmaları, ekonomiye dolaylı katkı sunmanın yanında el sanatları bağlamında toplumun hafızasının korunarak gelecek nesillere aktarımını da sağlanmış olmaktadır. Geleneksel el sanatları aynı zamanda ortaya çıktığı ve uygulandığı dönemin sosyal yaşantısı, siyasi ilişkileri, ekonomisi, inançları, kabiliyetleri, dünya görüşleri, bilgi birikimleri hakkında derin bilgiler fısıldamaktadır.

Geleneksel Türk el sanatları ise Türk toplumunun tarih sahnesine çıkışından şu anki zaman dilimine kadarki geçen süredeki el sanatlarına dair yapılan tüm çalışmalar/teknikler bütünüdür. Bu süreçte sayısız sanatçı, zanaatkar, usta yetişerek ortaya çıkardıkları bilinen ya da unutilan tüm sanatsal teknikler günümüzde korunmaya çalışılmaktadır. Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarih yolculuğunda pek az bir topluma nasip olan birçok medeniyet kurmuş ve geniş coğrafyaya yayıldığı kültürel bağlarıyla harmanladığı birçok el sanatıyla bunu sayısız somut veriye dönüştürebilmiştir (Kahveci, 1998: 387).

Günümüzde Kültür Bakanlığı'nın ve bağlı alt kurumların çalışmalarıyla Geleneksel Türk el sanatları dört kategoride toplanarak kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Son hazırlanan çalışmalarla bunlar;

- Geleneksel Türk Dokuma Sanatları
- Geleneksel Türk Giysi Aksesuarları
- Geleneksel Türk İşleme Sanatları
- Geleneksel Türk Süsleme Sanatları

olmuştur. Bu dört kategori bünyesinde yer alan tüm geleneksel Türk el sanatları son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) halk eğitim merkezlerinde hayat boyu öğrenme prensibiyle yola çıkarak, gerek Avrupa Birliği (AB) projeleri gerekse ulusal projelerle desteklenerek farklı branşlarda isteyen herkese eğitimler vermektedir. Buradaki sorun eğitimcilerin yeterli ve eş düzeyde yetkinliklerinin sağlanamamasıdır. Gerek sektör ihtiyacı gerekse yeterli yetkinliğe sahip eğitimci ihtiyacı için yükseköğrenim ayağında üniversitelere iş düşmüştür. Burada da yine farklı el sanatları branşlarında öğretim elemanı sorunu yaşandığı görülmektedir. Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) 2022 verilerine göre; iki lisans ve otuz kadar ön lisans düzeyinde faaliyet gösteren yükseköğrenim kurumları ancak birkaç branşta kalmış, diğer el sanatları branşlarında eğitim faaliyetlerine girişilememiştir.

Gerek YÖK, Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) Güzel Sanatlar temel alanında, gerekse günümüzde geleneksel Türk el sanatları eğitimi veren üniversitelerimizdeki branşlar incelendiğinde; cilt, çini, hat, minyatür, tezhip, eski kumaş desenleri, halı-kilim ve dokuma olduğu görülmektedir. Yine YÖK, ÜAK 2020 yılı itibarıyla de Tasarım bilim dalı el sanatları altında "dokuma-örgü-nakış", "dekoratif ürünler tasarımı" ve kuyumculuğun da dahil edildiği "madeni eşya ve takı tasarımı" eklenmiştir. Buna göre bundan sonraki süreçte geleneksel Türk el sanatları için kuyumculuk önem kazanarak hak ettiği yeri bulması açısından umut vericidir.

Geleneksel Türk El Sanatlarının Eğitimi

Günümüzde geleneksel Türk el sanatları Türk toplumunun tarihsel sürecindeki hafızası rolünü üstlenmektedir. Bu başlık altında oluşturulan tüm Türk el sanatları, var olduğu günden günümüze kadar ustalar/sanatçılar tarafından uygulanmış ve sonrasında gelenekselleşmiş çalışmalar bütünü haline gelmiştir. Tüm Türk el sanatları günümüzde; hayat boyu öğrenme, mesleki eğitimler, yükseköğrenim gibi farklı eğitim programları ile yaşatılmaya çalışılmaktadır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak güncellenerek günümüzde mesleki anlamda kullanılmaya devam eden el sanatları branşları ise bu eğitimlerin yanında kalkınma ajansları ya da AB ve kurum bazlı bilim projeleri ile maddi olarak desteklenerek de sürdürülmektedir.

Özellikle ara eleman olarak görülen; fakat pandeminin de etkisiyle son zamanlardaki devam eden tüm mesleki el sanatları branşlarındaki kalifiye eleman ihtiyacı, gerek beyin göçü gerek yetersiz ve niteliksiz eğitimler nedeniyle büyüyerek devam ettiği bu süreçte ana eleman gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Niteliksiz eğitimin iki ana sebebi olduğunu düşünürsek; bunlardan biri eğitimin verildiği kurumda uygulama alanlarının, laboratuvar, atölye gibi fiziki koşulların son teknolojik cihazlarla desteklenememesi ve buna paralel olarak eğitimi veren kişinin yeterli yetkinlikte yetişmemiş olmasıdır. Tüm uygulama branşları için aynı durum söz konusudur.

Beyin göçüyle kaybedilen nitelikli insan kaybı ise temelde ekonomik nedenlere bağlanmaktadır. Ortaya çıkan bu işgücü açığı, orta vadede hem nitelikli eğitimci hem de kalifiye eleman bağlamında insan gücünden kayba uğramadan en iyi şekilde istifade edilmesi ülkenin gelişmiş ya da geri kalmasının temel nedeni olmuştur (Kahveci, 1998: 388).

Geleneksel Kuyumculuk Türk El Sanatı ve Süsleme Teknikleri

Yükseköğrenim lisans ve ön lisans düzeyinde kuyumculuk eğitimi veren okullarda, yöresine göre teknik uygulamalar yapan okullar aracılığı ile yine o yörenin kuyumcu usta-çırak ilişkisiyle üretimi devam eden ve bazen de yöresinin adını alan kuyumculuk süsleme teknikleri korunmaya ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Günümüze kadar korunmuş el yazması eserlerin de doğru uzman çevirileriyle gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen Türk kuyumculuk süsleme teknikleri de muhtemeldir. Kuyumculuk eğitimi veren bu okullar kuyumculuğu üç alana ayırarak takı tasarımı, kuyumculuk (üretim) ve gemoloji (süstaşı) bölümleriyle faaliyet göstermektedir.

Kuyumculuk el sanatının tasarım sürecinin hem kağıt üzerinde kara kalem ve renkli teknik çizimi, hem de bilgisayar destekli çizim adıyla üç boyutlu (3D) modelleme eğitimlerini kapsamaktadır. Yapılan tasarımlar kuyumculuk bölümünde, kuyum üretim atölye ve makinalarında üretim eğitimi verilmektedir. Son olarak, gemoloji eğitimi ile hem süstaşı işleme (lapideri) ve hem de süstaşı tür ve değer tespiti laboratuvar eğitimi verilerek kuyumculuk el sanatının tüm alanları öğretilmektedir.

Geleneksel Türk el sanatları içerisinde kuyumculuk Türk el sanatının, süsleme teknikleri yönünden ele alınması anlaşılması açısından en doğru yol olacaktır. Buna göre, bu zamana kadar ustalar/sanatçılar tarafından üretimde halen kullanılan Türk kuyumculuk süsleme tekniklerinin hep bir başlangıç/çıkış tarihi olduğu unutulmamalı ve tarihi gelişime göre kronolojik bir sıraya konulmalıdır.

Değerli madenlerin M.Ö. 4. binyılda özellikle altın ve gümüş metalinin keşfiyle kuyumculuk işleme ve süsleme teknikleri insan hayatına girmeye başlamıştır (Türe ve Savaşçın, 2000: 11). Metalin dövülmesiyle işleme sürecinin başladığı düşünülürse Orta Asya Türk toplumları için de bu durum geçerli olmuştur. Başlangıçta işlenen metalin soğuk halde çekiçle dövülerek şekillendirilmesi sağlanmıştır. Ota Asya Türkleri, Selçuklu Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemiyle günümüze kadar ulaşmış, bilinen kuyumculuk Türk süsleme teknikleri; kalem atma/oyma/gravür/kazıma, kakma-kabartma/rölyef/hakketme, savat/niello, mineleme, ajur/delik işi/oyma, telkâri, tombak/kaplama/yaldızlama, varak, granülasyon/güverse, döküm olarak sıralanabilir

(Kılıç, 2016: 24-34).

Kalem Atma/Oyma/Gravür/Kazıma

En eski kuyumculuk süsleme tekniği olan oyma, gravür, kazıma gibi isimlerle de adlandırılan kalem atma tekniğinin kullanımı antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Tunç Çağı'ndan itibaren gümüş ve altın metal yüzeylerde süsleme amacıyla bu teknik kullanılmıştır (Türe ve Savaşçın, 2000). Demir çubuğa çekiç darbesiyle başlayan bu tekniğin serüveni, günümüzde kalemkârlar tarafından avuç içerisine yerleştirilen ahşap saplı çelik kalemler kol kuvvetiyle baskı uygulanarak metal yüzeyden talaş kaldırmak suretiyle metal yüzeye istenilen motif ya da desenin kazınmasıyla devam etmiştir. Buna ek olarak teknolojinin gelişmesiyle farklı tiplerde, gravür kalemi olarak da bilinen ve yüzeye havayla darbe vurarak çalışan otomatik kalem atma makinaları kullanılarak da bu yüzey süsleme tekniği uygulanmaya devam etmektedir (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi [MEGEP], 2006: 5). Bunun yanında kalem atma yine kuyumculuk alanında farklı tekniklerin ortaya çıkmasında temel oluşturmasıyla, hem kuyum işleme hem de kuyum süsleme tekniği olarak kabul edilmektedir. Ortaya çıkan bu teknikler; kakma, kabartma/rölyef ve savat/niello süsleme teknikleridir. Bu süsleme tekniklerinin gerçekleştirilebilmesi için yine çelik kalemlerle yüzey işlemesine gerek duyulmaktadır.

Kakma-Kabartma/Rölyef/Hakketme

Metal plaka yüzey üzerine, yapılacak motifte açılacak derinliğe göre farklı uçlardaki çelik kalemler ile oluklar açılmak suretiyle oluşturulan motif, üç boyutlu kabartma/rölyef görüntüsü elde edilene kadar farklı çaplarda küre başlı çekiç ya da pinçonlar ile çekiçlenerek oluşturulan süsleme tekniğidir. Zift ve çam sakızında hazırlanan karışımın üzerine sabitlenen metal plaka, kalem atma ile oluşturulmuş deseni takip ederek uygun çaptaki küre başlı metal çekiç ve çubuklar/pinçonlar yardımıyla dövülerek motifler kabartma halini alır. Bu tekniğe "hakketme" de denilmektedir (MEGEP, 2006: 3; Kılıç; 2016: 35).

Savat/Niello

Özellikle gümüş metal yüzey üzerine özel çelik kalemlerle oyulmak suretiyle işlenen desen, motif ve şekillerin içerisini doldurmak üzere kullanılan siyah alaşım (Bingöl, 1999; Şekerci, 2014: 102). İlk olarak Kafkasya ve Dağıstan'da silah kabza ve kınlar üzerinde uygulanmıştır (Kalter, 1984: 91; Kılıç; 2016: 51; Şekerci, 2014: 102). Gümüş, bakır ve kurşun eritilip alaşım haline getirilerek, içerisine kükürt karışımı ilavesiyle elde edilen metalik siyah renkli sülfür soğutulup havanda dövülür ve hamur kıvamında oyulan motifler arasına doldurularak savat süsleme tekniği uygulanmış olur (Türe ve Savaşçın, 2000; Kuşoğlu, 1994; Şekerci, 2014: 105).

Mineleme

İşleme yapılacak metal plaka yüzeyin, yapılması planlanan motife göre yine aynı metal tellerle kafes oluşturularak kaynaklama yapılır. Dış çerçevesi ve hatları oluşan motifin olukları/çukurların istenilen renk ve parlaklıkta hazırlanan özel mine malzemesiyle doldurularak fırınlama işlemi sonrası mineleme tekniği uygulanmış olur. Mine malzemesi ise renkli metal oksitlerin cam macunu ile karıştırılarak öğütülerek toz haline getirilmesiyle elde edilmektedir. Bu karışım sulandırılarak macun haline getirilir ve hazırlanan motif çukurları istenilen renkte bu macunla dolgu malzemesi olarak doldurulup fırınlanır. Bunun sonunda ısıya maruz kalan mine karışımı, motife göre hazırlanan metal yüzeyle bütünleşerek camsı parlaklığa sahip bir görüntü almaktadır. Günümüzde sıcak mine olarak bilinen bu malzemeye alternatif, soğuk mine olarak hazır halde de üretilmektedir (MEGEP, 2006: 37; Kılıç, 2016: 49; Türe ve Savaşçın, 2000: 55; Güldür, t.y.).

Ajur/Delik işi/Oyma

Plaka olarak hazırlanmış metal üzerine çizilen motive/desene göre kıl testere ile keserek parça çıkarma işlemidir. Ajur tekniğinde çıkarılan parçaların oluşturduğu delikler ya da geriye kalan kısım motifi oluşturmaktadır. Metal objeler üzerinde de süsleme tekniği olarak kullanılan dantelimsi görüntü veren ajur, aynı zamanda kakma, savat ve mine teknikleriyle birlikte de kullanılmıştır (Türe ve Savaşçın, 2000: 41).

Telkâri

Değerli metallerin kare, yarım yuvarlak ya da burma tel haline getirilerek oluşturulmak istenen desene göre şekillendirilmesi ve oluşturulan kafes formuna yerleştirilen bu parçaların birbirlerine toz kaynak ile kaynaklanarak birleştirilmesi işlemi telkâri tekniğidir. Hasır (Trabzon işi), kakma ve kafes telkâri olmak üzere üç farklı türü vardır (Türe ve Savaşçın, 2000: 37-40; MEGEP, 2006: 46).

Tombak/Kaplamal/Yaldızlama

Ucuz bir madeni eşyanın altın, gümüş gibi daha kıymetli bir madenle kaplanması işlemi tombaklamadır. Bu işlem için kaplamada kullanılmak istenen kıymetli maden civa içerisinde çözülerek hazırlanan karışıma amalgam denilmektedir. Hazırlanan amalgam kaplanmak istenen yüzeye yine civa ile sürülerek ısıya maruz bırakılır. Civanın buharlaştırılması ve geriye kalan yüzeye yaldız mumu sürülmesiyle tekrar ısıya maruz bırakılır. Bundan sonra hızlıca su içerisine daldırılan metal obje şoklanır ve değerli maden yüzeye kaplanarak teknik uygulanmış olur olur (Türe ve Savaşçın, 2000: 49-50-51). Günümüzde bu teknikle birlikte, kaplama ve yaldızlama teknikleri de kullanılmaktadır.

Varak

İnce levha halinde hazırlanan altın madenin, kaplanmak istenen metal yüzey üzerinde dövülerek/çekilerek zar/yaprak kalınlığına getirilip dış yüzeyin kaplanması işlemidir. Günümüzde bu inceltme işlemi silindirlerde haddeden geçirilerek hazırlanabilmektedir. Bu işlem için yumuşaklığı tartışılmaz altın madenin en saf hali kullanılmaktadır (Türe ve Savaşçın, 2000: 27).

Granülasyon/Güverse

Antik dönemlerde “repousse tekniği” olarak bilinen yarım küreciklerle süslenen takılarda, zaman içerisinde detaylı işçilik gereksinimleri çok daha küçük metal küreciklerin uygulanan motive göre yerleştirilmesi granülasyon /güverse tekniğini doğurmuştur. Bu tekniğe göre altın, gümüş gibi değerli metaller ufak parçalara ayrılarak ısıya maruz bırakıldığında, eriyik halde yüzey gerilimiyle düzgün kürecik formunu oluşturmaktadır. Küreciklerin soğuduğunda da düzgün olarak formunu koruması ise kömür tozları üzerinde soğutulmasıyla sağlanmıştır. Hazırlanan küre formlar istenilen desene göre metal yüzeyine kaynaklanarak teknik uygulanmış olur (Türe ve Savaşçın, 2000: 46; Kılıç; 2016: 36).

Döküm

Antik dönemlerde bakır ve kalay karıştırılarak tunç (bronz) elde edilerek ilk döküm çalışmalarında kullanılmıştır (Türe ve Savaşçın, 2000: 35; Kaydu Akbudak, Gölbaş ve Başbüyük, 2017: 524). Yüksek ısıda ergitilmiş metal soğuma esnasında döküldüğü kaba göre şeklini almaktadır. Seri üretim amacıyla bu tekniğe ihtiyaç duyulmuştur. Aynı zamanda bir süsleme tekniği olarak da kabul edilmektedir. Kayıp mum tekniği ve mürekkep balığı kemiği dökümü olmak üzere iki tip döküm tekniği uygulanmaktadır (Türe ve Savaşçın, 2000: 36). Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte kayıp mum tekniği, tek parça elde hazırlanan mum model çalışmaların yanına seri üretim için yüksek

hassasiyete sahip üç boyutlu (3D model) yazıcılar da eklenmiştir. Yine her seferinde tek döküm imkânı sağlayan mürekkep balığı kemiği döküm tekniği için de yapay döküm kumları geliştirilerek aynı uygulama için kullanılmaktadır.

Branş Bağlamında Kuyumculuk Türk El Sanatı

Öncelikle nitelikli ve yeterli yetkinliği sahip eğitimcilerin yetişmesi için lisans ve ön lisans düzeyinde son yıllarda faaliyet gösteren yükseköğrenim fakülte ve yüksekokullarda geleneksel türk el sanatları birkaç branşta eğitim vermeye başlamıştır. Bu branşların sayısı hızlı bir şekilde bölüm ya da anabilim dalı bazında arttırılmalı, hatta branşın ihtiyaç duyduğu sektörün de ihtiyacına göre pozitif ayrımla ön plana çıkarılmalıdır. Buna göre; sektörün ihtiyaç duyduğu geleneksel Türk el sanatlarından biri de kuyumculuk el sanatı olmuştur.

Kültür Bakanlığı'nın geleneksel Türk el sanatları çatısı altında oluşturduğu dört kategoriden biri olan "geleneksel Türk süsleme sanatları" altında yer alan kuyumculuk, günümüzde kendi ticari sektöründe takının/ürünün tasarımdan üretimine kadarki tüm sürecinde ve her üretim alanında, daima nitelikli iş gücüne ihtiyaç duymaktadır. Küresel ölçekte orta vadede 2025-2035 yılları arasındaki öngörülen ithalat rakamlarına göre, kuyum/mücevher sektörünün ilk 5 sektör içerisinde yerini alacağı tahmin edilmektedir (Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), 2021).

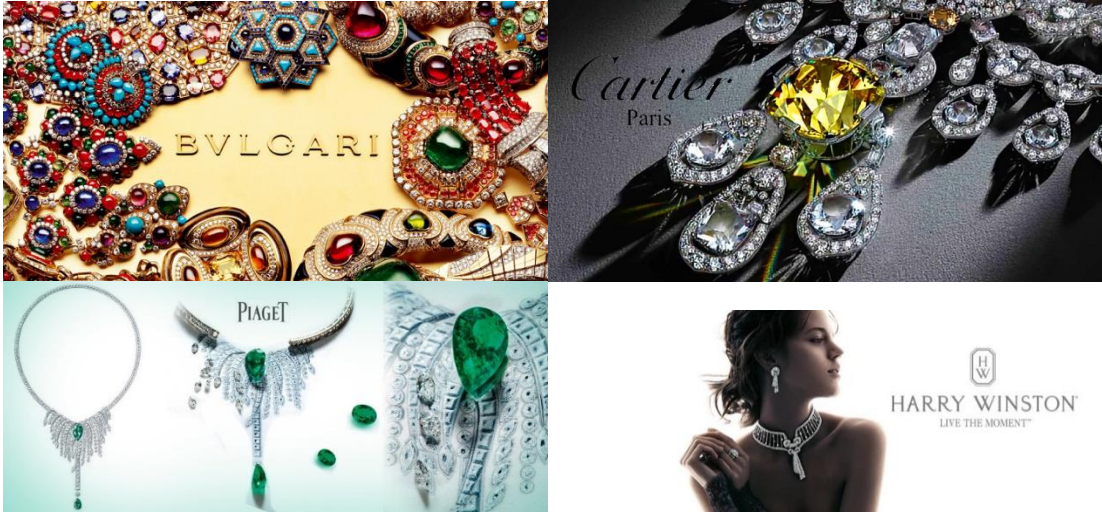
Tablo 1: 2025-2035 Yılları Arasında Öngörülen Türkiye'nin ilk 8 Sektörün Küresel Talep Karşılaştırması (<https://tim.org.tr>, 2021).

	Türkiye		Küresel Talep	
	2025	2035	2025	2035
1	Otomotiv Endüstrisi	Otomotiv Endüstrisi	Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	Kimyevi Maddeler ve Mamulleri
2	Kimyevi Maddeler ve Mamülleri	Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	Elektrik Elektronik	Elektrik Elektronik
3	Hazırgiyim ve Konfeksiyon	Hazırgiyim ve Konfeksiyon	Otomotiv Endüstrisi	Otomotiv Endüstrisi
4	Çelik	Makine ve Aksamları	Makine ve Aksamları	Kuyum-Mücevher
5	Elektrik Elektronik	Kuyum-Mücevher	Kuyum-Mücevher	Makine ve Aksamları
6	Makine ve Aksamları	Çelik	Demir ve Demir Dışı	Demir ve Demir Dışı
7	Demir ve Demir Dışı	Demir ve Demir Dışı	Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	Madencilik Ürünleri
8	Kuyum-Mücevher	Elektrik Elektronik	Madencilik Ürünleri	Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri

Bu bağlamda geleneksel Türk el sanatları içerisinde 18. yy. itibariyle kuyum işleri günümüzde olduğu gibi sadece zanaat olarak değil sanat olarak da görülmeye başlanmış, çağdaş sanatla birleşmiştir. Geleneksel uygulamaların yanında kuyumculuk diğer sanat disiplinleriyle de birleşerek yoluna devam etmektedir (Fendoğlu, 2021: 420).

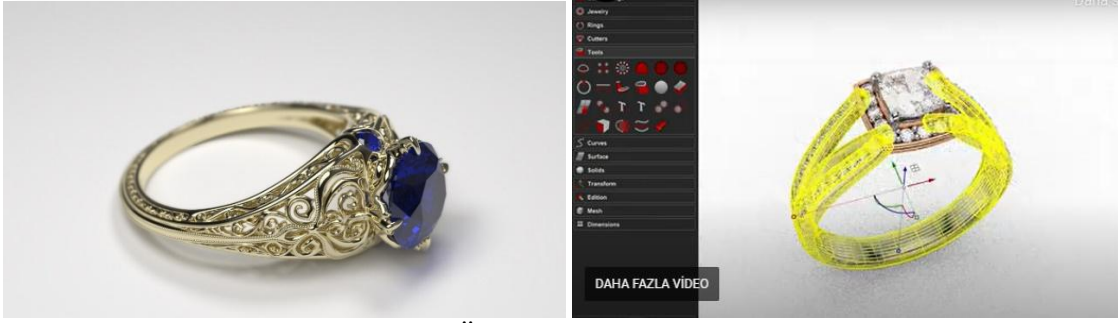
Teknolojik gelişmelerin ışığında kuyumculuk Türk el sanatı da bundan nasibini alarak yeni üretim makinaları geliştirilmiştir. Buna bağlı olarak da kuyumculuk el sanatı teknolojik gelişimin etkisiyle diğer geleneksel el sanatlarının aksine yok olma yönünde etkilenmemiştir. Özellikle teknolojik gelişmenin etkisiyle kendine yeni istihdam alanları bularak olumlu yönde etkilenen nadir geleneksel Türk el sanatları arasında yerini korumuştur. Önceleri günümüzde kişiye özel takı tasarımı olarak uygulanan kuyumculuk sanatı bir usta/sanatçı elinden çıkmaktayken, teknolojik gelişmeler ve küresel ölçekteki arz/talep dengesinin doğrultusunda ihtiyaca göre çok çeşitli seri üretim makinaları da geliştirilmiştir. Bu durum pek az geleneksel el sanatında görülen kuyumculuk sektörünü olumsuz yönde değil yeni üretim tercihleriyle uyum sağlayarak evrildiğini ve olumlu yönde geliştiğini göstermektedir. Bunun yanında kişiye özel takı tasarımı günümüzde de önemini yitirmemiş, aksine usta/sanatçı üzerinden marka değerini oluşturmuştur.

Kişiye özel üretimler her dönemde olduğu gibi günümüzde de talep görmeye devam etmiş, bunlardan biri olan kuyumculuk Türk el sanatı da usta/sanatçı elinde markalaşmıştır. Küresel anlayışta seri ve nitelsiz üretilen ürünlere karşı geleneksel el sanatlarını savunan, sanat ve zanaat anlamında "Art and Crafts" akımı 19. yy. 'da ortaya çıkmıştır. Buna göre; günümüzde seri üretim ürünlere karşı, özgün ve sanatsal değer kazandırılmış kişiye özel kuyumculuk el sanatı eserler üretilmektedir (Türe, 2011: 114; Fendoğlu, 2021: 422). Marka değeriyle üst limiti belli olmayan bu tür tasarım ve üretim ürünler günümüzde yüksek meblağlara alıcı bulmaktadır (Görsel 1).

Görsel 1: Seri Üretim Yanında Kişiye Özel Takı Da Üreten Dünyaca Ünlü Kuyumcu Firmalarından Bvlgari, Cartier, Piaget ve Harry Winston Markaları (URL 1, 2,3,4)

Gelişen teknolojiyle birlikte üretim anlayışı değişen/gelişen kuyumculuk geleneksel el sanatı yeni uygulama alanları kazanmıştır. Örneğin gelişmeler; tasarım ve üretim sürecini hızlandırmak adına bilgisayar ortamında kullanılan; rhinoceros, matrix. jewelcad, zbrush gibi üç boyutlu (3D) modelleme programların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Görsel 2, 3).

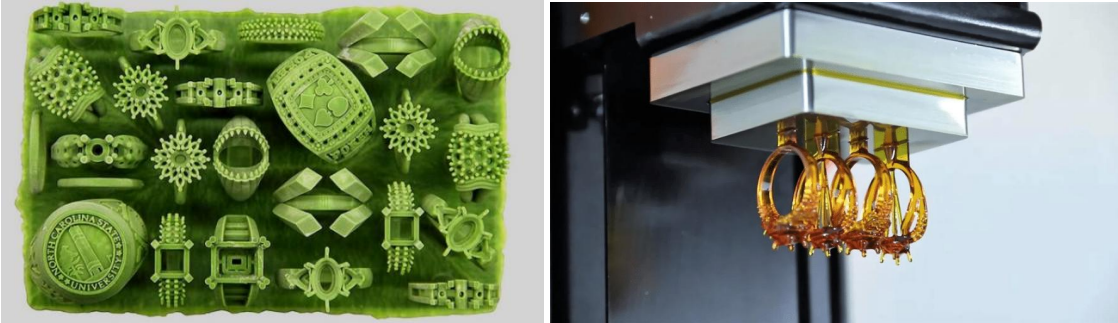
Görsel 2: Rhinoceros Üç Boyutlu (3D) Modelleme Programı (URL 5, 6)

Görsel 3: Zbrush Üç Boyutlu (3D) Modelleme Programında Tasarlanan Yüzük Görselleri (URL 7, 8)

245

Bu programlarda sanal ortamda üç boyutlu tasarlanan ve geliştirilen takı ürünlerin üretimi için yine yüksek hassasiyete sahip 3D yazıcılar geliştirilmiştir. Bu gelişmeler kuyumculuk sektöründe 3D modelleme tasarımcılarına ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur (Görsel 4).

Görsel 4: Mikron Seviyesinde Yüksek Hassasiyete Sahip Üç Boyutlu (3D) Yazıcıda Elde Edilen Mum Modeller (URL 9, 10)

Yine tasarım süreci tamamlanmış mamül ve yarı mamül ürünlerin/takıların seri üretimini kolaylaştırmak için, takıyı oluşturan parçaları birleştirmek için kaynaklama/lehimleme aşamasında, lazer kaynak ve punto kaynak makinaları geliştirilmiştir. Bu durum da kuyumculuk el sanatının gelişimini engellememiş, aksine teknolojik gelişmelere paralel olarak evrilmiştir.

Geleneksel Türk süsleme sanatlarından kuyumculuk Türk el sanatı çatısı altında bugüne itibarıyla; "metal işleri", "cam işleri ve değerli taş işçiliği", "mine işçiliği", "gümüş işçiliği ve telkâri"

başlıkları altında gruplandırılarak kabul görmüştür (MEB, 2012: 1). Buna göre; kuyumculuk işleme tekniklerini de göz önünde bulundurarak, kuyumculuk Türk el sanatı çatısı altında kabul edebileceğimiz bu başlıkların bilgi karmaşası içerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin; metal işleri başlığı çok genel bir ifade olup, kuyumculuk el sanatı ancak bu başlığın altında oluşturulabilecek bir el sanatı branşı olabilir. Mine işçiliği bir kuyumculuk işleme tekniğidir ve ancak kuyum teknikleri çatısı altında gösterilmesi gerekmektedir. Yine gümüş işçiliği ve telkâri başlığı da hem genel ismi hem de teknik ismi bir arada kullanılarak anlam karmaşası oluşturmaktadır. Buna göre; gümüş işçiliği ancak kuyumculuk el sanatı altında bir bölüm, telkari ise ancak bir kuyumculuk süsleme tekniği olarak kullanılmalıdır. “Cam ve değerli taş işçiliği” bir arada kullanılmamalı “cam” kuyumculuk el sanatından ayrı bir başlık olarak ayrılmalı, “değerli taş işçiliği” başlığı ise kuyumculuk el sanatı içerisinde bir bölüm olarak oluşturulmalıdır.

Tüm bu başlıklar kurumsal düzeyde bile bize göstermektedir ki, kuyumculuk el sanatı hakkında ne kadar eksik ve anlam karmaşası yaşandığı açıkça görülmektedir. Buna göre; kuyumculuk el sanatı alanında çalışan akademisyenlerin ortak bildirişiyle bu anlam ve bilgi karmaşası başlıklar ve içerikleriyle birlikte en kısa sürede düzeltilmelidir.

ÜAK 2020 yılı itibariyle; güzel sanatlar temel alanı ve tasarım sanat dalı altında, “madeni eşya ve takı tasarımı” başlığını oluşturarak hem yukarıda bahsedilen karmaşayı aşmak istemiş hem de ayrı bir uzmanlık alanı oluşturarak kuyumculuk el sanatını yükseköğrenim düzeyinde koruma altına almaya çalışmıştır. Bu gelişme kuyumculuk alanında uzman eğitimcilerin artması için ümit verici olmuştur.

Anasanat Dalı Bağlamında Kuyumculuk Türk El Sanatı

YÖK atlas 2022 verilerine göre; on devlet ve iki vakıf üniversitesinde güzel sanatlar ya da sanat, tasarım ve mimarlık fakülteleri ile moda ve tasarım yüksekokullarında tekstil ve moda tasarımı alanında bölümler yer almaktadır. Bu bölümlerin sadece “Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi” bünyesinde “Moda Giyim Tasarımı Bölümü, Aksesuar Anasanat Dalı” olarak faaliyet göstermektedir. Kuyumculuk Türk el sanatı yükseköğrenim düzeyinde aynı zamanda moda tasarımı bölümlerinin, “Moda Aksesuar Tasarımı Anasanat Dalı” adıyla faaliyet göstermesi bir gerekliliktir.

Moda aksesuar tasarımı; giysi ile kombine edilebilecek değerli ve değersiz her türlü malzemeyi kullanarak tasarlanan ve üretilen çalışmalar bütünüdür (İşgören, Bayburtlu, Öznaz, ve Acar, 2018: 50). Günümüzde ayakkabı, çanta, kemer, gözlük gibi giyim modasının vazgeçilmezleri ve tamamlayıcısı olarak kabul gören aksesuarların yanında, kuyumculuk-takı tasarımı ürünlerin de giysi ve beden üzerinde kombin ve tamamlayıcı olarak kullanılması bir ihtiyaç haline gelmiştir. Buna göre; kuyumculuk el sanatının yükseköğrenim düzeyinde moda aksesuar içerisinde de kabul görmesi kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur (Görsel 5).

Görsel 5: Giysi ile Kombine Edilmiş Giyilebilir Takı Görselleri (URL 11, 12, 13)

Kuyumculuk sektöründe, 19. yy. 'da başlayıp günümüzde artarak devam eden sanat ve zanaat anlamı taşıyan "Art and Crafts" akımının bir benzeri olan hazır giyim endüstrisi de kişiye özel tasarım "haute-couture" modasını var etmiştir. Bunun devamında da moda endüstrisinde her iki akıma benzer, giyilebilir teknoloji olarak kabul gören "high-tech fashion" ile "haute-tech" kavramları kullanılmaya başlanmıştır (Değerli, 2019: 52). Buna göre diğer birçok disiplin gibi geleneksel olsun ya da olmasın, kuyumculuk el sanatının bu akımların dışında bırakılmayacağı gerçeğini göstermekte ve teknolojik gelişmelere asla yenik düşmeyeceğinin canlı bir kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır.

Yükseköğretimde "Moda Aksesuar Tasarımı" adıyla açılacak anasanat dallarının kuyumculuk ve takı tasarımı ders içerikleri hazırlanırken geleneksel Türk el sanatlarından da esinlenmelidir. Kuyumculuk Türk el sanatı teknikleriyle üretilen ürünler, üretilen giysi ile kombine edilebilir olmalıdır. Bu zamana kadarki süreçte nasıl ki sanatın farklı disiplinlerinden etkilenmiş olan bu geleneksel el sanatı, yine modanın da değişimiyle yeniden yorumlanarak harmanlanabilmesi ihtiyacını her zaman hissettirecektir. Bu durum günümüzde ancak moda aksesuar tasarım eğitimiyle gerçekleştirilebilir.

Güzel Sanatlar Bağlamında Kuyumculuk Türk El Sanatı

Her dönemde sanatın farklı disiplinlerinden daima etkilenmiş olan kuyumculuk (takı tasarımı) Türk el sanatı, sanatçı ya da ustaların ürettikleri eserler/takılar bir sanat eseri olarak sanatın diğer disiplinlerini de etkileyerek katkı sağlamayı başarmıştır. Günümüzde kuyumculuk el sanatı çalışmalarında geleneksel çalışmalara bağlı kalarak; fakat taklit edilmeden yeniden yorumlamayla ortaya çıkarılan ürünler kabul görmektedir. Bu özgünlüğü gerçekleştirmek için de güzel sanatların farklı disiplinlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ne olursa olsun sadece estetik kaygıyla oluşturulabilecek bir takı aksesuarı, tasarım sürecinde sanatın ancak diğer disiplinlerinden katkı alarak özgün bir sanat eserine dönüşebilmektedir.

Sanat akımlarının kendi dönemlerinde, güzel sanatlar bünyesinde bulunan tüm disiplinleri etkilediği gibi, kuyumculuktaki takı tasarımı süreci de bu sanat akımlarından nasibini almıştır (Fendoğlu, 2021: 423; Yağmur, 2007: 1). Ortaya çıkarılan tasarımlar sanatsal obje ya da takıya dönüşerek sanatın kendisi olmuştur.

Görsel 6: Farklı Dönemlerde Sanat Akımlarından Etkilenen Takı Çalışmaları Soldan Sırasıyla; Art Deco, Ekspresyonizm, Art Nouveau (Yağmur, 2007).

Günümüzde çağdaş sanat akımlarından da esinlenerek ortaya çıkarılan kuyumculuk el sanatı tasarımlar, pek çok kuyum ve giyim/aksesuar markasına ve tasarımcısına ilham kaynağı olmuş ve olmaya devam etmesi yine güzel sanatların farklı disiplinlerinin var oluşudur. Kuyumculuk Türk el sanatı çalışmalarının gün yüzüne çıkarılarak, çağdaş sanat akımlarıyla harmanlanmasıyla yeni bir ürüne dönüşmesi ve bunların moda aksesuarı olarak kullanılması da günümüzün beklentilerini ancak karşılayabilmektedir.

Güzel sanatların farklı disiplinleriyle kuyumculuk Türk el sanatı çalışmalarının harmanlanarak günümüzde ortaya çıkarılan bir takı tasarımında, yine güzel sanatlarda kullanılan malzemelerinden de etkilenecek geleneksel kuyum malzemeleriyle birleştirilmektedir. Böylece tasarlanan ve üretilen kuyumculuk el sanatı bu ürünler, kuyumculuk Türk el sanatının geldiği son noktayı da bize göstermektedir.

SONUÇ

El sanatları eğitiminin verildiği kurumlarda uygulama alanlarının; laboratuvar, atölye gibi fiziki koşulların son teknolojik cihazlarla desteklenememesi eğitimci olarak yeterli yetkinliğe/niteliğe sahip öğretim elemanının yetişmesinin önündeki en büyük engeldir. Bu sorun yine kalkınma ajansları, sektör başlıkları, yerli/yabancı kurum proje destekleri ile giderilmelidir.

19. yy. 'da ortaya çıkan sanat ve zanaat yani "Art and Crafts" akımı niteliksiz, ucuz malzeme ve seri üretim ürünlere karşı; kişiye özel özgün ve sanatsal üretimi destekleyen bu anlayış özendirilerek yükseköğrenim gören kuyumcu adayları buna göre yetiştirilmelidir.

Kuyumculuk el sanatı işleme ve süsleme teknik terimleri geçmiş eserlerden de yola çıkarak ayrıştırılıp kategorize edilmeli, bu alanda çalışan akademisyenlerin ortak çalışması sonunda buradaki anlam ve bilgi karmaşası, başlıklar ve içerikleri en kısa sürede düzenlenerek fikir birliğine varılmalıdır.

Tekstil ve moda alanında eğitim veren kurumlarda moda aksesuar tasarımı sanat dalının bir parçası olan kuyumculuk sanatı da dahil edilmelidir. Yine kuyumculuk sanatının icrasında birçok sanat disiplininden etkilenecek ortaya çıkan sanatsal çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, kuyumculuk el sanatı güzel sanatların bir disiplini olarak kabul edilmelidir.

Gerek usta/sanatçı eliyle gerekse nitelikli bir eğitimci ya da insan gücüyle olsun sektörel ve mesleki olarak gelinecek noktada, özellikle yükseköğrenim seviyesinde kuyumculuk; geleneksel Türk el sanatı olarak kabul görerek, özellikle lisans düzeyinde bölüm sayısı artırılmalıdır.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Bingöl, F.R.I. (1999). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antik Takılar*. Ankara: Dönmez Ofset.
- Barişta, Ö. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cansız, A. (2019). Geleneksel El Sanatları ve Somut Olmayan Kültürel Miras. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalışmaları İçinde* (s. 345-354). Ankara: Dumat Ofset Matbaacılık.
- Değerli, N. G. (2019). Moda endüstrisinin giyilebilir teknoloji tasarımları. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(1), 50-65.
- Fendoğlu, O. (2021). Kuyumculuk ve Takı Tasarımında Sanatın Önemi. *Computers and the Humanities* 5(2), 419-429.
- Güldür G. (t.y.). Kuyumculukta Mine. Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=1129#section-2> adresinden 10.10.2022 tarihinde erişildi.
- İşgören, N.; Bayburtlu, Ç.; Öznaz, D. ve Acar Büyükpehlivan, G. (2018). *Moda Tasarımcılarının Takı Tasarımı Yaklaşımları. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi - (UKSAD)*, 4(1), 48-69.

- Kahveci, M. (1998). 21. Yüzyıla Giderken Geleneksel Türk El Sanatları. *Folkloristik Dursun Yıldırım Armağanı İçinde* (s. 387-397). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaydu Akbudak, İ.; Gölbaş, A. ve Başbüyük, Z. (2017). Kırşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Yüzüklerin Arkeogemolojik ve Jeoarkeolojik İncelemesi. *Journal of International Social Research*, 10(52), 524-534.
- Kuşoğlu, M. Z. (1994). *Dünkü Sanatımız Kültürümüz*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Kalter, J.(1984). *The Arts and Craft of Turkestan*. London: Thames and Hudson.
- Kılıç, S. (2016). Eski Türklerde Kuyumculuk Geleneği Ve Metal Süsleme Teknikleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (58), 23-55.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). El Sanatları Teknolojisi, Geleneksel Türk Süsleme Sanatları. Ankara.
- Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi. (2006). MEGEP, Kuyumculuk Teknolojisi. Ankara.
- Öter, Z. (2010). Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, 86, 174-185.
- Öz, Y. (2019). Kültür Turizmi Bağlamında Geleneksel Türk El Sanatları Ürünlerinin Coğrafi İşaretlerle Korunması. *Journal Of International Social Research*, 12(62), 1536-1549.
- Şekerci, H. (2014). Kuyumculukta Savat Tekniği ve Savatlı Takı Uygulamaları, *NWSA-Vocational Sciences (E-Journal of New World Sciences Academy)*, 9(4), 100-109.
- Şahin, Y. (2019). Geleneksel Tekstil Sanatları Örneğinde Geleneksel Bilgi ve Becerinin Aktarımı Üzerine Bir Değerlendirme. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür, 441-448. Dumat Ofset Matbaacılık.
- Türe, A. ve Savaşçın, M.Y. (2000). *Kuyumculuğun Doğuşu*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türe, A. (2011). *Dünya Kuyumculuk Tarihi 2, Eski Çağlardan Orta Çağa*. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2021). TİM, İhracat 2021 Raporu. Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/TIM_Ihracat_2021_Raporu.pdf
- Yağmur, Ö. (2007). *Modern Sanatın Takı Sanatına Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Görsel Kaynaklar**
- URL 1: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://paratic.com/dunyanin-en-pahali-mucevher-markalari/>
- URL 2: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://dergice.com/buyuk-ihtisamlariyla-taninan-dunyanin-en-luks-mucevher-markalari>
- URL 3: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <http://www.brandlifemag.com/piagetten-gunesi-selamlayan-koleksiyon/>
- URL 4: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://latesttrendsjewelry.wordpress.com/2016/03/27/102/>
- URL 5: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://www.rhino3d.com/for/jewelry/#&gid=1&pid=4>
- URL 6: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://www.rhino3d.com/for/jewelry/#panther3dhttpswwwpanther3dcom>
- URL 7: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://sahin3d.com/zbrush-taki-tasarimi-nedir/>
- URL 8: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://www.behance.net/gallery/11163117/Organic-Jewelry-Designs>
- URL 9: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://www.rhino3d.com/for/jewelry/>
- URL 10: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://3d3teknoloji.com/blog/3d-yazici-ile-kuyumculuk-uygulamalari/>
- URL 11: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://tr.pinterest.com/pin/775885842053408863/>
- URL 12: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://tr.pinterest.com/pin/380624605977853931/>
- URL 13: Erişim tarihi: 10 Ekim 2022, <https://tr.pinterest.com/pin/7951736834040980/>

Kubadabad Sarayı Çinilerinde Bulunan Figürlerde Görülen Resimlerde Üslub*

Prof. Dr. Gültekin Akengin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5399-2731>

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bileşik Sanatlar Anabilim Dalı,
Ankara – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Emine Cantürk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-0532>

Selçuk Üniversitesi, Bozkır Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Konya –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 05.11.2022

Kabul: 23.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Selçuklu Dönemi

Kubadabad Sarayı

Çini

Figür

Resim

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66185>

Öz

Seramik, Tarihin bilinen en eski dönemlerinde insanlar tarafından ihtiyaçlarına yönelik üretilmeye başlanmıştır. Günlük kullanım eşyası olarak yapılan toprak kaplar zaman içerisinde süs eşyası yapımında kullanılmaya başlanmıştır. Seramik çamurunun bir türü olan çini geleneksel olması ile seramikten ayrılır. Çini, bir yüzü boyalı ve sırlı olan plakalara verilen isimdir. Seramik sanatının daha özgür olmasının yanında, çini sanatı geleneksel motifler ile süslenir. Çini sanatının tarihi Karahanlılar dönemine kadar uzanır. Anadolu Selçuklular ve Büyük Selçuklular döneminde çini kullanımı hem süsleme alanında hem de mimari alanda karşımıza çıkar. Özellikle saray yapılarında duvarlarda çini süslemeler görülür. Bu saray yapılarına Kubadabad Sarayı örnek verilebilir. Kubadabad Sarayı Beyşehir'e yaklaşık 54 kilometre uzaklığında bulunan bir yapıdır. Saray I. Alaaddin Keykubat tarafından yazlık Saray olarak inşa ettirilmiştir. Sarayda yapılan kazılarda ele geçirilen ve sarayın mimari bütünlüğünü oluşturan çini plakalar şu an Konya Karatay Medresesi Müzesinde sergilenmektedir. Bu Çiniler Yıldız ve haç şeklinde yapılmış formlarda olup, üzerine sır altı ve lüster tekniği uygulanarak renklendirme yapılmıştır. En çok kullanılan Turkuaz renk karakteristik özelliklerindedir. Çini çamuru hafif sarımsı olup dönemin kil özelliklerini de taşımaktadır. Çiniler üzerinde hayvan sahneleri, insan figürleri, kutsal sayılan nesnelere ve mitolojik karakterler yer alır. Bu araştırmanın amacı Kubadabad Sarayı çinilerinde bulunan figür programında belli başlı çinilerden örnekler vererek günümüz çini sanatında uygulamalar yapmaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akengin, G. ve Cantürk, E. (2022). Kubadabad Sarayı Çinilerinde Bulunan Figürlerde Görülen Resimlerde Üslub. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 251-264.

*The Painting Style Seen in the Figures on the Kubadabad Palace Tiles**

Prof. Dr. Gültekin Akengin

Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Education, Department of Compound Arts,
Ankara – TURKEY

Lect. Emine Cantürk

Selcuk University, Faculty of Fine Arts, Department of Turkish Textile and Fashion Design, Eskisehir –
TURKEY

Article History

Submitted: 05.11.2022

Accepted: 23.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Seljuk Period

Kubadabad Palace

Tile

Figure

Paint

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66185>

Abstract

Ceramics has been started to be produced by people in accordance with their needs in the earliest known periods of history. Earthenware pots, which were made as daily use items, started to be used in the making of ornaments over time. Tile, which is a type of ceramic clay, differs from ceramics in that it is traditional. Tile is the name given to the plates with one side painted and glazed. In addition to the freedom of ceramic art, tile art is decorated with traditional motifs. The history of tile art dates back to the Karakhanids period. In the Anatolian Seljuks and Great Seljuks period, the use of tiles appears both in the field of decoration and in the architectural field. Especially in palace buildings, tile decorations are seen on the walls. Kubadabad Palace can be given as an example of these palace structures. Kubadabad Palace is a building located approximately 54 kilometers from Beyşehir. The palace was built by I. Alaaddin Keykubat as a summer palace. The tile plates found during the excavations in the palace and constituting the architectural integrity of the palace are now exhibited in the Konya Karatay Madrasa Museum. These tiles are in the form of stars and crosses, and they are colored by applying underglaze and luster techniques. Turquoise color is one of the most used color characteristics. Tile clay is slightly yellowish and bears the clay characteristics of the period. There are animal scenes, human figures, sacred objects and mythological characters on the tiles. The aim of this research is to make applications in today's tile art by giving examples of certain tiles in the figure program in the tiles of Kubadabad Palace.

GİRİŞ

Kültür bir topluluğu oluşturan bireylerin edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütündür. Herhangi bir topluluğun oluşturduğu kültür, tarihsel süreçte hem kendi iç dinamikleri hem de başka kültürlerle girdiği etkileşim nedeniyle sürekli değişir ve dönüşür. Bir topluluğu oluşturan insanların tutum, davranış ve duygularını tarihin belli bir noktasında somutlaştıran sanat etkinliği, kültürün en önemli öğelerinden biridir. Belli bir dönem ve coğrafyadaki düşünce yapısı, bilgi düzeyi ve toplumsal koşulları yansıtır. Bu nedenle sanat eserleri zamanın ruhunu anlamamıza yardımcı olur (Akengin ve A. Arslan, 2017:52). Tarihsel süreç içinde yaşamış ve varlığını sürdürmüş olan tüm devletler kendi güç ve kudretlerini göstermek için birtakım arayışlar içine girerler. Bunlar süsleme sanatlarında olduğu gibi sivil mimari ya da saray yapılarında da kendisini gösterir. İnsanoğlunun yerleşik hayat beraberinde kurduğu yaşam düzeninde, konut mimarisi oldukça dikkat çekicidir. Saray yapıları da konut mimarisine paralel olarak gitmekle birlikte, daha ihtişamlı ve görkemli yapılar grubuna girer. Türklerin kökenlerinin olduğu Orta Asya hanlıklarında, hakanın otağı devletin sarayı konumundadır. Devlet işlerini yürüttüğü, toplantılar yapıp kararlar aldığı bu otağ devletin evi konumunda olarak önem taşır. Kökenleri Orta Asya'ya kadar giden bu yapı mimarisi hem sultanın hem de devletin görkemini gösteren bir yapıdır. Anadolu Selçukluları döneminde de hem sultanın ihtişamını göstermek için hem rahat etmesini ve huzur içinde olmasını sağlamak için hem de devlet işlerini yürütebilmesi için pek çok saray yapısı ve köşk inşa etmişlerdir.

Anadolu Selçuklularda bulunan saray yapısı genellikle Büyük Selçukluların devamı niteliği taşır. Sultanlar hem şehir merkezlerinde hem de şehir dışında çeşitli şekillerde saraylar yaptırmışlardır. Selçuklu sultanlarından I.Keykubad tarafından yaptırılan Beyşehir Kubadabad Sarayı ve Kayseri Keykubadiyye Sarayı ele geçirilen buluntular ışığında bu dönemin saray yapısı hakkında bilgi vermektedir (Göde,1989: 436).

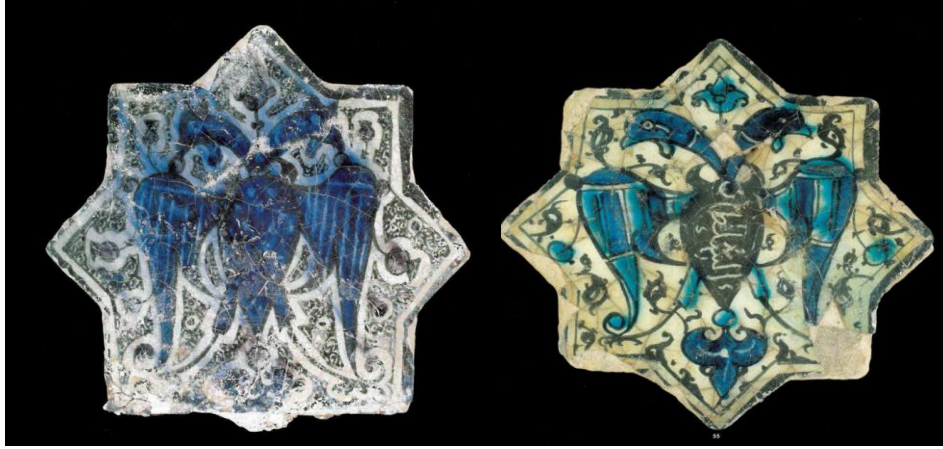
Kubadabad sarayı I. Aleaddin Keykubad tarafından, Konya ilinin Beyşehir ilçesinde 1236 yılında yaptırılmıştır. Saray, Beyşehir gölünün güneybatısında yer alır, su seviyesinden yaklaşık 1133 metre yükseklikte, kayalık bir alana yapılmış olan bir yapıdır. Bu saray düzenli planı günümüze ulaşmış tek saray yapısı olması ile önemlidir. I.Keykubad Kubadabad sarayı için olan merakından dolayı, odalarının planını bile kendisi çizer. Bu saray Konya Müze Müdürü Zeki Oral tarafından bulunmuş arkasından Katharina Otto-Dorn ve Rüçhan Arık tarafından yapılan kazılar ve araştırmalar ile netlik kazanmıştır. Selçuklu döneminin araştırmaları 1950 ve 1960'lı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu sebeple, bu araştırmaları yapan tarihçiler, mimarlar, öğretmenler gibi pek çok meslek alanında bulunan kişiler bu işe merak salarak, bu dönemi araştırma işine koyuldular. Tam bu senelerde, Zeki Oral İbn-i Bibi'nin Selçuknamesini tarayarak, yerleri belli olmamasına rağmen Kubadabad ve Keykubadiyye isimlerini araştırmaya başladı. Ve bu araştırmaların sonucunda, her iki alanı da keşfederek çalışmalarını ve araştırmalarını yayınladı (Arık, 2000 :44). Yapılan kazılar sonucunda, iki ayrı saraydan oluşan ve göl kıyısının yanında mutfak, depo, hamam, cami gibi bölümlerin yer aldığı bir külliye konumunda olduğu ortaya çıkmıştır.

Görsel 1-2-3: Kubad Abad Sarayı Kalıntıları

KUBADABAD SARAYI ÇİNİLERİ

Selçuklu döneminde sadece saray yapılarında kullanılan ve mimari alanda göz dolduran çinileri yapanlar kendi kudretlerini içinde buldukları simgelerin dünyası ile bir araya getirerek Selçuklu sanatının resim ile olan bağlantısındaki estetiği oluşturmuşlardır (Arık, 2000). Kubadabad sarayı çinilerinin, çini bünyesi çakmak taşından yapılmıştır. Zemin rengi tam beyaz değil kırık beyaz ile kül rengi arasındadır. Bu çini bünyelerinin sağlamlığının çok fazla olmadığı görülmüştür. Oral'a göre çini çamurunun sağlamlığının fazla olmamasının sebebi üç şekilde olabilir; Birincisi Selçukname de geçtiği üzere sarayın hızlıca yapılmasından dolayı çinilerin yapıldığı toprağın yeterli miktarda elenmemesi ve öğütülmemesi, ikincisi yöreye ait olan çakmak taşının bu şekilde olması, üçüncüsü ise dökülen çinilerin yağmur ya da kar suyu alması ile yumuşamış olması. (Oral,1953:212). Bu ihtimaller neticesinde yapılmış çinilerin zemin bünyelerinde sağlamlık konusunda zayıflık söz konusudur. Kubadabad sarayı çinilerinde kullanılan dikdörtgen, haçvari ve sekiz köşeli yıldız şeklinde yapılmış olan plakalar kendini gösterir. Bunlar hem sır altı dekor dediğimiz, sır altı oksit boyalar ile yapılan dekorlama ile süslenmekle beraber, sır üstü dediğimiz dekorlama ile de yapılmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi denildiği zaman akla gelen baskın rengin Firuze olduğu görülür. Firuze rengin yanında kahverengi, beyaz, lacivert tonlarda çini renklendirmeleri de karşımıza çıkar. Çini plakalarda hayvan üslubu, insan üslubu ve bitki kökenli desenler dikkati çeker. Anadolu Selçuklular döneminin sultanın gücünü ve kudretini simgeleyen kartal figürü pek çok çinide karşımıza çıkar.

Görsel 4-5: Kubadabad Sarayı Çinilerinden Çift Başlı Kartal

Kartal figürü, Orta Asya devletlerinden Anadolu Selçuklular dönemine kadar gelen süreçte gücü ve kudreti sembolize eden bir hayvandır. Orta Asya devletlerinde güç olarak kutsal sayıldığından dolayı pek çok savaş aletinde bu motif görülür. Anadolu Selçuklular döneminde de gerek çinilerde gerek sancaklarda gerek taş yapılar üzerinde karşımıza çıkan bu motif sultanın hükümdarlığını ve iktidarını sembolize eder. Çiniler üzerinde bulunan bu motifin birçoğunun göğüs kısmında "Es-Sultan" yazar. Bu çift başlı kartalın hükümdara atfedildiği gerçeğine ışık tutar. Çift başlı kartal yanında yine çiniler üzerinde kuşlar karşımıza çıkar. Tavus kuşlarını andıran bu hayvanlar, kutsal sayılan kartalın etrafında dolaşırlar. Çini plakalar üzerinde birbirlerine bakar şekilde resmedildikleri gibi başka bir motif içinde yardımcı figür olarakta resmedilmişlerdir. Orta Asya inanışlarına ve şaman inanışlarına göre ölümden sonra kendi koruyucu ruhu olan kuşlar tarafından ruh göğe taşınır ve buna inanılırdı. Müslümanlıkta ise ruhların yeşil kuşlar aracılığı ile korunduğuna inanılır, bu yeşil kuşların cennette yaşayıp kevser içtiklerini düşünürlerdir. Tüm bu inanışların ise eski gelenekler ile bağlantılı olduğu düşünülmüdü (Arık, 2000:53). Tüm bu inanışlar ve düşünceler doğrultusunda Kubadabad çini plakalarında kuş figürünün olmaması, bu düşünceye aykırı olurdu. Bu sebeple, çiniler üzerinde karşımıza çıkan hayvan motiflerinden bir diğeri de kuş olmuştur. Bu kuşlar, Orta Asya kültüründen itibaren karşımıza sıklıkla çıkan Hayat Ağacı motifi ile de kullanılmıştır.

Görsel 6: Kubadabad Büyük Saray'a Ait Çini Köşeli Yıldız Üstünde Hayat Ağacı Etrafında Karşılıklı Durmuş İki Kuş Motifi

Görsel 7: Kubadabad Büyük Saray'a Ait Çini Köşeli Yıldız Üstünde Hayat Ağacı Üzerine Tünemiş Karşılıklı İki Kuş Motifi

Görsel 8: Gücü Simgeleyen Bir Diğer Motif Olan Şahin Figürü

Bunların yanında yine av sahnesinin yansıtıldığı avcı kuş figürü çiniler üzerinde görülür. Tarihin hemen hemen her döneminde avlanma ihtiyacının olması, bu ihtiyacın dönemin sanat eserleri üzerinde yansımalarını da belirgin hale getirmiştir. Bu sahneler insanların avlandıkları hayvanların sahneleri olabildiği gibi iki farklı türde bulunan hayvanın birbirleri ile mücadeleleri de olabilmektedir. Kubadabad sarayı çinilerinde bulunan bu sahneler iki hayvanın birbiri ile olan mücadelesi açısından dikkat çekicidir.

257

Görsel 9: Kubadabad Çinisi. Lüster Tekniği İle Yapılmış Hayvan Mücadele Sahnesi

Kubadabad çinilerinde bulunan bir diğer kuş motifi olan tavus kuşu, güzellik ve zarafet simgesidir. Kubadabad çinilerinde bulunan tavus kuşu motifi tek veya çift olarak resmedilmiştir. Saraya cennetten bir köşe katan bu kuş, ifade ettiği uğur dışından devletin gücünü, sonsuz yaşamı ve ölümsüzlüğü de ifade eder. (Aktaran: Canpolat,2017:57). Yaşadıkları coğrafyada karşılaştıkları hayvanları bir ressam gibi çinilerine yansıtan ustaların aktardıkları oldukça dikkat çeker. Tavşan, at,

geyik, köpek gibi hayvanların yanı sıra doğada serbestçe dolaşan aslan gibi yırtıcı grubuna dahil olan pek çok hayvanı da resmetmişlerdir. Gördükleri hafızalarına yer edinmiş, birebir yaşamış olan hayvanların yanında bu dünyada hiç olmayan ama mitolojik anlam ifade eden masal dünyasına ait hayvanlarda resmetmişlerdir. Siren, Grifon, Sfensk gibi bu hayvanlar Kubadabad sarayı çini plakalarında karşımıza çıkarlar. Siren, sadece Kubadabad sarayı çinilerinde değil, kökenleri Orta Asya kültürüne kadar giden uzun bir dönemde belli aralıklar ile karşımıza çıkar. Burada resmedilen fantastik yaratığın vücudu kuş, başı ise kadın başıdır. Kubadabad sarayı çinilerinde siren motifi de dahil olmak üzere karşımıza çıkan tüm figürlerin yüzleri klasik Orta Asya Türk tipini yansıtır. Uygur resimlerinde bulunan badem gözlü, küçük ağızlı ince tipli ve düzgün bir burundan oluşan bu tip Kubadabad saray çinilerinde bir devam niteliğinde karşımıza çıkar. Bu figürlü çiniler dini mimari yapılarından ziyade saray yapılarında karşımıza çıkar. Arık'a göre, siren motifinin bulunduğu Kubadabad sarayı çinilerinde, üç tane siren figürlü çini önemlidir. Bunlardan ilki, sır altı tekniği ile üretilmiş bu yıldız çini üzerinde, kobalt mavisi ve mangan morunun hâkim olduğu görülür. Gövdesi şişkince olan Siren'in yüz tipi yine Uygur tipine benzemekte, yüzü karşıdan resmedilmiş şekildedir. Kanatları kapalı şekilde olan bu figürün iki tarafına simetrik şekilde balık motifi işlenmiştir. (Görsel.10). bir diğer motif yine yıldız çini üzerine işlenmiştir. Burada göze çarpan siren'in başının şahin vücudu üzerine resmedildiği görülür. (Görsel.11). bir diğer örnek ise, sırtından iki tane kanat çıkmış fakat daha küçük bir kuş gövdesine oturmuş olan figürdür. Bu sonuncu örnekte yüz tipinin Orta Asya etkisinde değil, Anadolu etkisinde olduğu gözlenir. (Görsel.12) (Arık, 2000)

Görsel 10: Siren Motifi

Görsel 11: Siren Motifi

Görsel 12: Siren Motifi

Bir diğer mitolojik tasvir olan sfenks, gövdesi aslan, başı insan olan bir yaratıktır. Hepsinin kanatları vardır ve vücutları yırtıcı hayvanların vücutlarına benzer. Bu karakterin kökeni de Kubadabad sarayı öncelerine dayanır.

Görsel 12-13: Kubadabad Çinileri Sfenks Karakteri

Kubadabad sarayı çini kalıntıları üzerinde sıklıkla karşılaşılan insan figürü de değişik şekillerde tasvir edilmiştir. Bunlar genellikle oturmuş bağdaş kurmuş şekilde görülürler. Sultanın resmedildiği çinilerde elinde kadeh tuttuğu görülür. Bazı figürlerin ellerinde balık ya da nar ağacı gibi kendilerince anlam yükledikleri bazı nesnelere karşımıza çıkar. Bunların cenneti simgelediği bilinir. Yüzler genellikle karşıdan ya da yandan olacak şekilde resmedilmiştir. Her iki saray binasında bulunan bağdaş kuran figürler kompozisyon bakımından birbirlerine benzer. İki yanlarından nar veya haşhaş bitkilerle çerçevlenirler. Bazı figürler bunları tutmakta, bazılarının yana uzanan ellerinde kadeh, mendil, nar veya haşhaş meyvesi, çiçek bulunmakta, diğer elinde dizinin üstünde tutmaktadır. Kimisi yan durarak oturmuş, hemen hepsinde başlar 3/4 cepheden işlenmiştir. Bu oval yüzlü, dolgun yanaklı, iri badem gözlü, ufak ağızlı tipler, ana çizgileriyle Orta Asya Türk tipini temsil ederler. Kolları tırazlı kaftanlarında çeşitli benekler, çizgiler, soyut çiçek gibi motiflerle bezemeler vardır. Bazılarının dizlerine iri yuvarlaklar yerleştirilmiştir. Başlarında çeşitli başlıklar bulunur (Arık, 2000). Sultan tasvirlerinin elindeki kadehler Selçuklular döneminde içilen içkiyi anlatabildiği gibi başka bir sebeple tutmuş oldukları da söylenebilir. Anadolu Selçukluların saray çinilerinde insan figürlerinin bazılarının elbiseleri renksiz, sadece desen olduğu görülür. Bazıları ise elindeki motifi karşındakine uzatır şekilde resmedilmiştir. Bağdaş kuran figürlerde ise çeşitli başlıklar olduğu dikkati çeker. (Karacalar, 2014: 48).

Görsel 13-14: Bağdaş Kuran Figürler

Bu figürler yıldızlı çinilere hem sır altı tekniği ile uygulanmış hem de lüster tekniği ile uygulanmıştır. Bazı figürlerin elinde balık tuttuğu da görülmüştür. Oturup bağdaş kuran figürlerin yanında ayakta duran bir figürü gösteren çini de dikkat çeker. Bu da bizlere Anadolu Selçuklu saraylarında bulunmuş çinilerdeki figürlerin günlük yaşam şekillerine, klasik Türk tiplerine, oturma ve bakışlarındaki anlamların resim programında ne kadar emek verilerek yapıldığını da göstermektedir.

Görsel 15: Ayakta Duran Figürün Bulunduğu Çini Yıldız

UYGULAMA VE YORUMLAMA

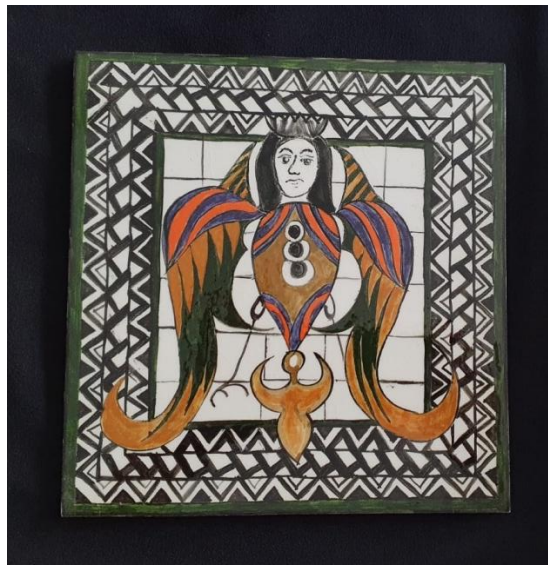

Uygulama 1: Kubadabad Sarayı Sır Altı Çinisi-Emine Cantürk,2022
Sır Altı Dekorlama

Kubadabad Sarayı kazılarında ele geçirilen yıldız ve haç şeklindeki çinilerden esinlenerek yapılmış olan bu çalışmada, yıldız çini üzerinde Selçuklu motiflerinden birisi olan tavus kuşu çalışılmıştır. Sır altı teknikte çalışılmış olan bu çinide kuşun hemen sağ tarafında yer alan nar ağacı motifi yine bereketi simgeleyen ve kutsallığı kabul bulmuş bir motiftir.

Haç şeklindeki çini ise sır altı teknikte çalışılmış olup, transparan sır ile sırlanmış olan yıldız çininin aksine siyah sır altı boya üstüne turkuaz sır ile kapatılarak Selçuklu döneminin en çok kullanılan renklerinden birisi olan turkuaz renk üzerinden gönderme yapılmıştır.

Yıldız ve haç motifleri 15*15 boyutlarındadır.

Uygulama 2: Sır Altı Çini,Emine Cantürk,2022

Selçuklu saraylarında mimari dekoratif süslemede sıklıkla kullanılan fantastik figürlerden birisi olan siren figürü bu çinide stilize edilerek uygulanmıştır. Çok bilinen, çekik gözlü, badem yüzlü, küçük ağızlı yüz tipinin aksine birkaç çizgi ile karikatürize edilmiş bir yüz ifadesi figüre kazandırılmıştır. Figür vücudu orijinalinde düz bir renk ile kapatılmış olmasına rağmen burada geometrik motifler ile canlılık kazandırılmıştır. Yine zeminde geometrik motifler uygulanmıştır. Çini sır altı boyama üstüne transparan sır ile sırlanmış, 20*20 karo biçimindedir.

Uygulama 3: Sır Altı Çini Tabak, Emine Cantürk, 2022

Sır altı dekor ile yapılmış olan 22 cm. çapındaki bu tabakta göbekte Kubadabad sarayı çinilerinde ve Selçuklu motiflerinde sıklıkla görülen tavus kuşu motifiyle kullanılmıştır. Dış kenarda geometrik çizgisel süslemeler ile çiniye farklı bir hareket kazandırılmıştır sır altı dekor üstüne transparan sırlı yapılmış olup Selçuklu çinilerine farklı karakteristik çizgilerle bir arada kullanmıştır.

Uygulama 4: Sır Altı Çini Tabak, Emine Cantürk, 2022

22 cm. büyüklüğünde siyah sır altı boya ile deseni tamamlanmış bu tabak turkuaz sır ile sırlanarak pişirilmiştir. Tabak göbeğinde fantastik bir figür olan Siren gövde ve kanat kısımlarında geometrik süslemeler ile zenginleştirilmiştir. Bilinen yüz ifadesinin aksine stilize edilmiş bir yüz ifadesi kullanılarak Kubadabad sarayı kazılarında ele geçirilen çinilerde görülen üslup yeniden yorumlanmıştır

263

SONUÇ

Konya'nın Beyşehir ilçesinde bulunan Selçuklu dönemine ait olan Kubadabad Sarayı'nda yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış olan Çinilerde görülen resim üslubunun incelemesi yapılarak bunlar günümüz çini sanatına uyarlanarak yeniden yorumlanmıştır. Çiniler üzerinde bitkisel motiflerin yanı sıra insan başlı hayvan vücutlu mitolojik karakterler ya da kutsal saydıkları ağaç meyve gibi bazı figürler sıklıkla kullanılmıştır günümüz çini sanatında büyük bir esin kaynağı olan Selçuklu çinileri sarayların duvarlarını süslemesinin yanında dış mimaride tercih edilen bir süsleme sanatı olmuştur.

Bu çalışmada yapılmış olan çini uygulamalarda sır altı boya ile kullanılarak yapılan çiniler üstüne transparan sır ve turkuaz sır ile sırlanarak tamamlanmıştır. Selçuklu çizgilerinden ilhamla yeniden bir süsleme ve soyutlama aşamasına gidilmiş ve karakterler karikatür düzeyinde stilize edilerek gövdeleri geometrik motiflerle süslenerek yeniden kompozisyon oluşturulmuştur.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-

Sorumlu Yazar:	Öğr. Gör. Emine Cantürk
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Lect. Emine Cantürk
Double-Blind Peer Review:	External-independent
This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.	

KAYNAKÇA

- Akengin, G. ve Aypek A .A. (2017). Türk Resim Sanatı ve Gelenek. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 3(3), 1-8.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Canpolat, A. (2017). Kubadabad Sarayı Çinilerinde Antropomorfik Motifler ve Özgün Yorumları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Ezgi Gökçe), Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göde, K. (1989). Türkler'de Saray Teşkilatı ve Hayatı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 433-445.
- Karacalar, Ş. (2014). 13. ve 14. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Sanatında Görülen İnsan, Hayvan, Bitki Motifleri ve Günümüz Seramik Sanatındaki Yorumu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ayşe Üstün), Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oral, M. Z. (1953). Kubad Âbâd Çinileri. *Bellekten*, 17(66), 209-222.
- Görsel 1-2-3:** <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/beysehir-kubad-bd-sarayi> adresinden 09.05.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 4-15:** Arık, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Uygulama 1-2-3-4:** Cantürk,E. (2022). *Özgün Çalışma*.

Şiddet, Din ve Kadın*

Dr. Öğr. Üyesi İlyas Pür

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7795-8212>

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Nevşehir - TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 08.10.2022

Kabul: 22.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi

Din

Dindarlık

Şiddet

Kadın

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66248>

Öz

Şiddet, hem Türkiye hem de dünya çapında her geçen gün artmakta ve bu sebeple de devletlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da sosyal sorumluluk projelerinin en önemli alanını oluşturmaktadır. Bu itibarla şiddet ilk olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) başta olmak üzere pek çok yerel ve uluslararası örgüt tarafından da toplumsal yaptırım ve temel çalışma alanı olarak incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı şiddet, dindarlık ve kadın arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Bu araştırmanın temel problemi şiddetin dindarlık ve kadın üzerindeki etkisinin nasıl ve ne yönde olduğudur. Araştırmada öncelikle şiddetin tanımı ve şiddet kuramlarına yer verilmiş daha sonra ise din ve dindarlık kavramları tanımlanmıştır. Çalışmada ayrıca İslâmiyetin ve diğer semavî dinlerin kadın ve şiddet hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Dindarlık veya din olgusu bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleyen bazı prensipler ortaya koymaktadır. Dinin şiddet olgusu ile ilişkisi veya insanların şiddet davranışını göstermede dini uygulamalardan etkilenip etkilenmemesi gibi durumlar da bu araştırmada incelenmiştir. Kadınlar sanayi devrimiyle birlikte çalışma hayatına atılmışlardır. Bu da onların aile içinde statülerinin yeniden ele alınmasını gündeme getirmiştir. Günümüzde kadınlar sadece çocuklarının bakımı ve ev işlerinde değil iş hayatında da belli bir yer edinmiştir. Kadınların aile içine olan ekonomik katkıları onların toplumsal statülerinde de iyi bir konumda olmalarını sağlamıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Pür, İ. (2022). Şiddet, Din ve Kadın. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 265-278.

*Violence, Religion and Women**

Asst. Prof. Dr. Ilyas Pür

Nevsehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, Nevsehir – TURKEY

Article History

Submitted: 08.10.2022

Accepted: 22.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Psychology of Religion

Religion

Religiosity

Violence

Women

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66248>

Abstract

Violence is increasing day by day both in Turkey and around the world, and for this reason, it constitutes the most important area of social responsibility projects of non-governmental organizations as well as states. In this respect, violence is first examined by many local and international organizations, especially the World Health Organization (WHO) and the United Nations Children's Fund (UNICEF), as a social sanction and basic work area. The aim of this study is to examine the relationship between violence, religiosity and women. Literature review was used as a method in the research. The problem of this research is how and in what direction the effect of violence on religiosity and women. In the research, firstly the definition of violence and the theories of violence were given, then the concepts of religion and religiosity were defined. The study also includes the views of Islam and other monotheistic religions on women and violence. The phenomenon of religiosity or religion reveals some principles that regulate the feelings, thoughts and behaviors of the individual. The relationship between religion and the phenomenon of violence or whether people are affected by religious practices in displaying violent behavior has also been examined in this study. Women started working life with the industrial revolution. This has brought their status in the family to be reconsidered. Today, women have a certain place not only in the care of their children and housework, but also in business life. The economic contributions of women to the family have also enabled them to be in a good position in their social status.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi olan şiddet, insanlığın yaratıldığı günden beri bireyin hem kendi varlığını korumak hem de hırslarını elde etmek için araç olarak kullanılmıştır. İlahi dinlerin metinlerinde yer alan yaratılış hadisesi ve sonrasında vuku bulan Kabil'in Habil'i öldürmesi olayı insanın varoluşsal anlamda şiddetle ilişkisini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu sebeple insanlık tarihinin bir anlamda şiddetin tarihi olduğunun ifade edilmesi doğru bir tespit olabilir.

Şiddet, bireylerin günlük yaşamına etkide bulunan ve devamlı olarak insanlar üzerinde olumsuz fonksiyonu bulunan Sosyo-Psikolojik bir durumdur. Şiddetin toplumsal hayatın içinde evde, okulda, sokakta ve görsel medya gibi yoğun olarak yer alması onun sıradan bir olgu haline gelmesine yol açmıştır. Yaşanılan sosyal hayat içerisinde şiddet kavramı çoğu zaman anlamı dışına çıkmakta ve şiddetin neyi ifade ettiği, sınırlarının ne olduğu gibi konular belirsiz hale gelmektedir (Türker, 1996: 319-322). Böylesine yaygın olan şiddetin kadın söz konusu olduğunda ona yönelik şiddetin önlenmesi gerektiği âşikârdır. Fakat günümüz dünyasında bu konuda yürütülen çalışmalar daha yenidir. Otuz yıldan bu yana uluslararası alanda yürütülen çalışmalar ve kadın hareketlerinin girişimleri ile asırlardır "normal" karşılanan ve içselleştirilen kadına yönelik şiddet belirginlik kazanmasının yanı sıra insan haklarının çiğnenmesi olarak da kabul edilmiştir. Buna ek olarak; kadına yönelik şiddeti önleme konusunda da dünya çapında birtakım politikalar geliştirilmiştir (Ünal, 2016: 329). Ancak dünyanın değişik bölgelerinde kadınlar eşlerinden, babalarından veya kardeşlerinden şiddet görmektedirler. Zira bu durum yakın zamana kadar aile içi bir mahrem olarak değerlendirilmiş ve şiddete müdahale edilememiştir. Nitekim şiddeti uygulayanlar haklı görülüş ve hatta şiddetin kaynağı olarak kadınlar gösterilmiştir (Ömek, 2013). Bu nedenle kadına yönelik aile içi veya aile dışı şiddetin ortadan kaldırılması görüldüğü kadar kolay değildir. Zira kadına şiddetin dinî açıdan haklı olarak görülmesinin aksine dinen yasak olması gerektiği anlayışı hâkim olmalıdır. Bu itibarla kadın ve erkeğin cinsiyetinden önce bunların bir kul ve bir insan olarak ele alınması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerimde de eşler arasında sevgi ve muhabbetin Allah'ın kendi varlığının belgelerinden olduğu (30/er-Rûm/21) vurgulanmaktadır. Yine buna benzer bazı ayetlerde de eşlerin birbirlerini kötülükten koruyan birer elbise gibi olduğu bildirilmektedir (2/el-Bakara/187). Zira kadına yönelik şiddetin pek çok sebebi bulunmakla birlikte din faktörü insanın düşünce yapısını biçimlendirmede büyük rol oynamaktadır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet algısının değiştirilmesinde pozitif dinsel referansların önemli ölçüde etkili olacağı ve konuyla ilgili yapılacak olan çalışmaların ise büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. ŞİDDETİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Şiddet kelimesi kullanıldığından beri olumsuz bir olgu olarak ele alınmıştır. Fakat bu kelime ile ilgili herkesin ortak kabul edeceği bir tanım yapmak zor görünmektedir. Çünkü bireylerin yaşam tecrübesine bağlı olarak ve medyanın da etkisiyle fiziksel şiddet konusu ön plana çıkmaktadır. Bu itibarla daha doğru görüş ve değerlendirmelerin ileri sürülmesi için kişinin hangi durumu veya fiili şiddet olarak düşündüğünün tespit edilmesi daha sonra ise şiddetin boyutları, yönü ve kapsamının ortaya konulması gerekmektedir.

Şiddet sözcüğü dilimize Arapçadan geçmiştir. Sözlükte şiddet, sertlik, aşırılık, kaba kuvvet, sert ve kaba davranış gibi anlamlara gelmektedir (Sami, 2012). Latince şiddet kelimesi "violentia", Fransızcada "violence"; bir kimseye isteği dışında zorla bir şey yaptırmak veya yapmak vurma, yaralama, saldırı, şiddet uygulama, fiziksel ve ruhsal acı çektirmek (Robert, 1984: 2097) gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kısacası şiddet bireyin fiziksel ve ruhsal varlığına yönelik her çeşit maddi ve manevi olarak yapılan saldırdır. Bunun temelinde ise saldırganlık ve güç gibi iki faktör bulunmaktadır. Bu sebeple şiddet; kaba kuvvet, sertlik, kabalık ve katı davranış şeklinde de tanımlanabilir.

Şiddet hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, eldeki bilgilerin güncellenmesinin gerekliliği öne çıkmaktadır. Kişilerin fiziksel anlamda zarar verici eylemlerinin şiddet kavramı ile bir tutulması klasik bakış olarak nitelendirilebilir. Şiddet sadece fiziksel açıdan zarar verici fiiller de değildir. Bilakis şiddet toplumsal yapı üzerinde de her çeşit negatif etki bırakan eylemleri de içermektedir. Şiddetin tanımı, bu konu üzerinde yapılan çalışmaların farklılaşmasına paralel olarak değişiklik göstermektedir (Cengiz, 2008: 4). Örneğin; Dünya Sağlık Örgütü, şiddeti: "Kasten, fiilen ve tehditle, diğer insanlara ve gruplara yönelik zarar verme, engelleme, yaralama, ölüm ya da psikolojik zarar verme ile birlikte fiziksel gücün kullanımı" olarak tanımlamıştır (Bayer, 2013: 67-68). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun "Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları" adlı yaptığı çalışmada şiddet konusu daha geniş bir tanımlamayla şu şekilde ifade edilir: "fiziksel, duygusal ve sözel davranışları içeren; insanların sinirlenmesine, yara almasına ve duygusal olarak baskılanmasına neden olan fiziksel olmasının yanı sıra hakareti de bünyesinde barındıran davranış ve eylem" dir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu [BAAK], 1995: 3).

Geneli kapsayacak bir tanım olmasa da şiddet sonucu meydana gelebilecek durumların birbirlerine benzediğini ifade edebiliriz. Zira şiddet, bir grubun veya kişilerin diğer insanların bedenlerine yönelttiği darbetme, şişme, çizik veya baş ağrısından bir organın kırılmasına hatta ölüme varıncaya kadar bazı negatif durumların meydana gelmesine sebep olabilecek arzu edilmeyen fiziksel zararlar olarak düşünülürse daha iyi anlaşılabilir. Ergil (1980), şiddeti üç kısımda ele alır. Bunlar: Amaçlanmış şiddet, irade dışı şiddet ve iradî şiddettir. Şiddet eylemi hem iradî hem de belirli bir ruhsal etki ve davranışı kapsıyorsa bu durumda şiddet "amaçsaldır" ancak şiddet bireysel bir tercihin sonucunda meydana gelmemişse veya anormal olan bir durum sebebiyle ortaya çıkmışsa "irade dışı"dır. Diğer taraftan şiddet bilerek veya isteyerek yapılıyorsa bu durumda "iradî" bir şiddet var demektir. Ergil'e göre amaçlanmış şiddet türü daha çok terör olaylarında kendini göstermektedir (1980: 3). Diğer bir şiddet çeşidi de dinsel yaptırım, töre ve geleneklerden kaynaklanan şiddettir. Dini yaptırımlardan kaynaklanan terör de "kurumsal şiddet" adı altında değerlendirilebilir. Genellikle dinsel gruplar dine yönelik en doğru yaklaşımın kendilerinin oluşturduklarını savunurlar ve ileri sürerler. Dinsel terörü yayan radikal gruplar mevcut düzene muhalif olmalarının yanı sıra düzen içinde bulunan ve onunla uzlaşmaya giren cemaat ve tarikatlarla da karşı çıkarlar (Heald, 1989: 104-108). Bu gruplar istedikleri düzenin ortaya çıkması için araç olarak şiddeti kullanırlar. Onlar bazen yaptıkları şiddet eylemini kutsal kitaplara dayandırarak daha çok insan grupları tarafından da kabul edilmek isterler. Diğer taraftan şiddet siyasal, psikolojik ve etik olmak üzere üç çeşittir. Bunlar: Yasal olmayan yollarla iktidar sahibi olmak *siyasal şiddet* olarak tanımlanırken, bilinçsizce ve çoğu zaman öldürme biçiminde gerçekleşen güç kullanımı şeklindeki şiddet *psikolojik şiddet*, kişinin bir yakınının özgürlüğüne karşı saldırısı *etik şiddet* olarak tanımlanmaktadır (Bayer, 2013: 72).

Sonuç olarak şiddetin tanımı tek yönlü ve tek boyutlu değildir. Çünkü şiddet, kullanıldığı yere ve konuma göre değişmekte ve pek çok açıdan ele alınabilmektedir. Ancak şiddet kelimesi genel olarak bize fiziksel şiddeti çağrıştırmaktadır. Bunun yanı sıra şiddet, kabalık, kaba kuvvet ve sertlik gibi anlamlara da gelebilmektedir.

2. ŞİDDET İLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Şiddet ile ilgili çalışmalara bakıldığında bilim adamları sadece bir teori üzerinde durmamışlardır. Bunun yerine bilim adamları farklı şiddet kuramları geliştirmişlerdir. Bu kuramlar, *güç kuramı*, *kaynak kuramı*, *sosyal kontrol kuramı*, *stres kuramı*, *ekolojik kuram* ve *evrimci kuram*'dir. Aşağıda bu kuramlar hakkında bilgiler verilmiştir.

2. 1. Güç Kuramı

Güç kuramı, ailelerde bulunan güç farklılıklarına dayanır. Bu güç farklılıkları, ailede yaş ve cinsiyete göre değişmektedir. Finkelhor, bu farklılığın daha büyük ve daha güçlü olarak kabul edilenin, daha zayıf veya değersiz olana karşı güç kullanımı olduğunu belirtir. Bu itibarla, geleneksel anlamda aile içinde bulunan erkekler nicelik, yaş ve güç gibi faktörlere nispeten diğer aile fertleri üzerinde güç kullanmada daha ayrıcalıklıdırlar (Kurst-Swanger, 2003: 39). Güç kuramını destekleyen çalışmaların sayısı azdır. Ancak Ganley ve Harris (1978), şiddet uygulayanlar üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında karı koca arasındaki şiddetin iletişim yokluğundan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bograd (1999: 33) şiddet uygulayan erkeklerin şiddet uygulama nedeni olarak engellenme durumlarıyla karşılaştıklarını ve bunu düzeltecek çözüm kalmadığında şiddete yöneldiklerini belirtir. Babcock ve arkadaşları (1993: 33), 95 evli çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, şiddetin erkekler tarafından dayak atma şeklinde olduğunu ve aile içinde güç kaybını telafi eden bir davranış olarak onların şiddeti kullandıklarını belirtmişlerdir.

2. 2. Kaynak Kuramı

Kaynak kuramı güç kuramının bir devamı niteliğindedir. Bir kişi ister erkek isterse kadın olsun aile içerisinde sosyal, ekonomik ve kişisel kaynaklardan birine veya üçüne sahip olduğunda diğer bireylere karşı daha güçlü olacağı belirtilir. Bu itibarla ister erkek isterse kadın olsun ailede daha güçlü olan birey, hem aile adına kararlar alma noktasında hem de güç kullanımında daha iyi pozisyonda bulunmaktadır. Bu pozisyon bireyin hem istismarcı taktikler kullanmasına hem de bazı konularda dayatmada bulunmasına sebep olmaktadır. Kaynak kuramına göre erkekler genellikle karar alıcı konumdadırlar. Erkeklerin pek çoğu ekonomik açıdan güçlü ve toplumda belli bir saygınlığı olan işte çalışmaktadırlar. Bu nedenle onlar gücün hâkimidirler. Çocuk ve kadınlar ise diğer rolleri üstlenerek erkeklere karşı daha itaatkârdırlar. Bu sebeple onlar istismara da daha müsaittirler (Kurst-Swanger, 2003: 40).

2. 3. Sosyal Kontrol Kuramı

Sosyal kontrol kuramına göre erkek, uyguladığı şiddet sonucu itibarının artacağını düşünüyorsa karısına karşı uyguladığı şiddeti devam ettirmekte fakat bunun tersi durumunda ise diğer bir ifadeyle sosyal statüsünün düşeceğini düşünüyorsa şiddeti azaltabilmektedir. Bu kurama Türk toplumunda yaşanan namusla ilgili cinayetler yönünden bakıldığında, cinayeti yapan kişi toplum tarafından onaylanmaktadır. Şöyle ki; cinayeti işleyen kendi açısından namusunu temizlediğini düşünerek çıkar sağladığını düşünmektedir. Aynı zamanda birey cezaevinde bulunduğu süre içerisinde de diğer mahkûmlara karşı daha imtiyazlı bir konumda bulunmaktadır. Onun yapmış olduğu bu davranış diğer bireyler tarafından tekrarlanmakta ve bu da davranışın daha kolay işlenmesine sebep olmaktadır. Batılı toplumlarda ise durum biraz farklıdır. Şöyle ki; bu toplumlarda ister erkek isterse kadın, cinayeti işlenmiş olsun toplum tarafından lanetlenmekte ve dışlanmaktadır (Bayer, 2013: 121).

2. 4. Stres Kuramı

Stres kuramı, aile üzerindeki ekonomik, kişisel ve sosyal gerilim seviyelerinin artmasına dayanmaktadır. Ayrıca alkol ve madde kullanımı da ailedeki stres düzeyinin artmasında en önemli faktörlerden birisidir (Hıdıroğlu vd., 2006: 201). Finkelhor, şiddet eğilimli ailenin en belirgin özelliğinin aile içinde madde kullanımının yaygın olduğunu ifade eder. Aile içinde bir veya daha çok kişi tarafından madde kullanımı strese sebep olabilmektedir. Şiddeti uygulayanlar yaptıkları eylemlerden dolayı suçluluk duygusuna kapılırlar. Bu duygular için bir çıkış kapısı bulunmadığında stres artar ve şiddet devam eder (Kurst-Swanger, 2003: 39). Bu kuramcılardan bazıları aile içi şiddet olaylarını stresin sebebi olarak göstermektedirler. Diğer bazı kuramcılara göre ise stresin Sosyo-Ekonomik faktörleri işsizlik, yoksulluk veya modernleşmedir. Stres konusunda şimdiye kadar yapılan araştırmalarda gündelik hayattaki iş yoğunluğunun stresi tetikleyen başlıca faktör olduğu ve bundan da en çok erkek bireylerin etkilendiği

sonucuna ulaşılmıştır.

2. 5. Ekolojik Kuram

Ekolojik kuram, ilk defa yaklaşık 1970'lerin sonlarına doğru Garbarino (1977) ve Belsky (1980) tarafından aile içi şiddete açıklık getirmek için önce çocuk istismarıyla başlayan sonra ise gençlerde şiddeti ele alan araştırmalarda uygulanmıştır. Son yıllarda bazı araştırmacılar eşler arasındaki şiddeti ve ailede yaşlı bireylere yönelik istismarı ele alan çalışmalarında da bu kuramı kullanmışlardır (WHO, 2002: 12). Ekolojik kuram, aile içi şiddeti açıklarken daha geniş bir sosyal çevre bağlamında ele alır. Bu yüzden bu kuram sosyal çevre ile aile içindeki şiddeti bütünleştirmeyi hedefler.

Ekolojik kuram, aile içi şiddetin birbirleriyle bağlantılı pek çok faktörün etkileşimi sonucunda oluştuğunu savunur. Bu faktörlerden ilki kişinin Sosyo-Ekonomik durumu, eğitim, yaş, gibi demografik özellikleri ile beraber alkol ve madde bağımlılığı, kişisel hastalıklar, geçmiş yaşantılar, şiddete tanık olma, biyolojik ve bireysel özellikleridir. İkincisi, şiddetin ilk olarak ortaya çıktığı aile, akran veya arkadaş çevresi, eşler arasındaki ilişkileridir. Üçüncüsü, yakın komşular ve buna benzer ilişkilerin bulunduğu, şiddetin meydana gelmesine ortam oluşturan, şiddeti onaylayan sosyal çevredir. Sonuncusu ise toplumsal kurallar bütünüdür. Sözü edilen bu faktörler birbirleriyle bağlantılı ve kendi aralarında devamlı bir ilişki halindedirler (Loue, 2000: 22-23). Ekolojik kurama göre şiddeti geniş bir yelpazede ele alınan bu faktörler bazı toplumlarda veya diğer insanlarda niçin diğerlerine nazaran daha çok şiddet görüldüğüne yönelik bir fikir birliği sunacak ayrıca eşler arasında ortaya çıkan şiddet uygulayıcıları ve şiddet mağdurlarını anlamaya yönelik bulgular birleştirilerek daha detaylı yorumlar yapılabilecektir.

3. DİNDARLIĞIN TANIMI VE BOYUTLARI

Türkçe'de dindarlık kavramı din kelimesinden türetilmiştir. Bu sebeple din ve dindarlık kavramları birbirleri ile benzer özelliktedir. Batı literatüründe ise *religiosity* ve *religiousness* kavramları din anlamına gelen *religion* kelimesinden türetilmiştir (Kızılgöçer, 2015: 85). Bu nedenle çalışmada dindarlığın tanımı ve boyutlarından söz edilirken dinin tanımına da değinilecektir. Çünkü din ve dindarlık kavramları hem içerik hem de nitelik açısından birbirlerinin yerine kullanılabilen kavramlardır.

Dinin tanımlanması hem kuramsal hem de bilimsel açıdan sorunludur. Çünkü din, hukukî yapısı dine dayalı olan çoğu devlette hem dünyevî hem de siyasî açıdan pek çok çeşitlilikler içermektedir (Beit-Hallahmi, 1989: 1). Bu durum dinin bilimsel ve kuramsal açıdan ortak bir tanımını zorlaştırmaktadır (Yapıcı, 2013; Köse ve Ayten, 2015). Dinin tanımlanması konusunda hali hazırda sınıf ve tanımlamaları ortak bir zeminde birleştirmek mümkün görülmemektedir. Zira tek Tanrı inancına sahip İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerle Ulu Tanrı inancına sahip olmayan Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin dinin inanç ve öğretileri konusunda büyük oranda farklılaştığı görülmektedir (Yapıcı, 2013: 7). Ancak genel bir din tanımını Beit-Hallahmi'ye (1989: 11) dayanarak söyleyecek olursak; "din insanüstü güç ve ilahî varlığa inanmayı gerektiren ve söz konusu varlığa yönelik ibadet ve pratikleri içeren bir sistemdir" Dinin tanımlarından biri de onun işlevsel ve özsel oluşu ile ilgilidir. Zira dinin işlevsel tanımı onun birey ve toplum için nasıl bir fayda sağladığı ile ilgiliyken onun özsel tanımı ise inanç, öğreti ve pratikleridir. Bunun yanı sıra dinin bireysel yönden de tanımı yapılmıştır. Dinin bireysel tanımı ibadet, dua ve zikir gibi özel durumlarla ilgili alan olup bireyin duygu dünyasına hitap eder. Nihayetinde psikoloji alanında dinin ortak bir tanımını yapmak zor görünmektedir. Ancak dini psikolojik açıdan anlamak için dinin bireyin duygu, düşünce ve davranışları ile birlikte daha objektif ve planlı bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Kayıklık, 2011: 12-13).

Birey doğası gereği çok yönlü bir varlıktır. Bu nedenle dindarlığın boyutları da çok yönlüdür. Dindarlığın boyutları içerisinde psikolojik, sosyolojik ve biyolojik gibi farklı özelliklerin varlığı söz konusudur. Dolayısıyla bireyin dindarlığını da onun zengin yaşam dünyasında aramak gerekmektedir. Çünkü kişinin dindarlığının kökeninde onun ümitleri, arzuları, korku ve kaygıları gibi bazı faktörler yer almaktadır (Kayıklık, 2002: 38-39). Daha önceleri dindarlığı ölçmek için geliştirilen ölçeklerin sayısı azdı. Bu nedenle dindarlık tek boyutlu olarak ölçülmüştür. Ancak daha sonraları dindarlık iki ve üç boyutlu olarak

ölçülmeye çalışılmıştır. Örneğin; Allport (2004; Allport ve Ross, 1967), ilk defa *olgunlaşmış* ve *olgunlaşmamış*; daha sonraları ise *içe dönük* ve *dışa dönük* dindarlık biçimleri olmak üzere iki boyutlu dindarlık ölçeği geliştirmişlerdir. Bu bilim adamlarına göre *içe dönük* dindarlar dinini yaşarken, *dışa dönük* dindarlar dinini kullanırlar. Diğer bir ifadeyle onlar dinini fayda ve çıkar amaçlı ya da bir araç olarak görürler. Diğer taraftan Batson ve Ventis (1982) üç boyutlu bir dindarlık şekli geliştirmişlerdir. Bunlar *amaç, arayış ve araç* boyutlarıdır. Buna benzer biçimde İslâm dininde de dindarlık iman, ibadet ve ahlâk olmak üzere üç boyutludur (Kayıklık, 2011: 99). Glock'a (1998) göre ise dindarlık, inanç, ibadet, bilgi, tecrübe ve etki olmak üzere beş boyutludur. Diğer taraftan Peker (2012: 43-46), ise dindarlığın boyutlarını altı aşamalı olarak şu şekilde ifade eder: 1. İnanç Boyutu: Allah'a ve ahiret gününe, meleklerle ve kitaplara inanç. 2. İbadet Boyutu: Zekât verme ve namaz kılmak gibi ibadetler. 3. Ahlâk Boyutu: Yetimlere yoksullara ve yolda kalmışlara yardım etme. 4. Düşünce Boyutu: Allah'ın varlığını ve yaratılışı düşünme. 5. Duygu Boyutu: Allah'a tam teslimiyet ve Bağlanma. 6. Bilgi Boyutu: Hayatın anlamı ile ilgili veya kişilerarası ilişkiler.

4. KADIN

Son yıllarda Türkiye'de ve dünyada meydana gelen toplumsal değişim ve dönüşümler her alanda olduğu gibi hem ailede ve hem de toplumda kadına yönelik araştırmaları zorunlu hale getirmiştir. Küreselleşme ve modernleşmeyle birlikte egemen olan popüler kültür her alana yayılmış ve her alanda yükselişini devam ettirmiştir. Hem işsizlik ve yoksulluk gibi etkenler hem de geleneksel aile yapısındaki cinsiyetçi faktörlerin etkisiyle kadınlar, eğitim ve sosyal haklara ulaşmada problem yaşamaktadırlar. Yine bu dönemde kadınların hem aile ve hem de toplum içinde bireysel açıdan güçlenmelerinin önünü açacak temel kaynaklara ulaşım için eğitimin zorunluluğu vurgulanmaktadır. Kız çocuklarının eğitim almaları, hayatlarına dair karar mekanizmalarında belirleyici bir faktör olabilir. Kız çocuklarının eğitilmesi, bilhassa geleceğe yönelik toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşam sahalarına yardımcı olabilir. Dolayısıyla onların güven kazanmalarında, kişiliklerinin gelişmesinde ve sosyal yaşam alanlarını tanımalarında büyük katkı sağlayabilir. Özellikle bu durum geleneksel toplumsal normların kadınların sosyal hayatlarını kısıtladığı ve yaşam alanlarını daralttığı noktalarda önem kazanmaktadır. Bu sebeple toplumsal anlamda değişimi anlamak için kadınlara yönelik problemleri ve bu problemlerin çözüm yollarını tam ve doğru bir biçimde ortaya koymak gerekmektedir.

Aile içerisinde pek çok sorumluluğun kadınlara ait olması ve aile içi ilişkilerde kadınların daha fazla sorumluluk üstlenmesi kadını hem kamusal ve hem de sosyal alandan soyutlamaktadır. Ataerkil toplumların hemen hemen neredeyse tümünde görülen bu yapı biçimine günümüzde de rastlamak mümkündür. Zira kadın öncelikle ev işlerinden ve çocuklarının bakımından sorumlu olmaktadır. Bu itibarla, çoğu kadın hem iş hayatından hem de üretimden yoksun kalmakta ve bu nedenle de kadınlar kendi özel hayatında yaşamaya mecbur kalmaktadırlar. (Kamanlıoğlu, 2007). Kadınlar, günümüzün modern toplumunda ve postmodern olduğu ileri sürülen toplumlarda bile diğer toplumsal kurumlar tarafından benimsenen ataerkil değerleri özümsemektedirler. Kadınlar bu değerleri kimliklerinin parçası haline getirmekte bireysel ve sosyal kimliklerini bu doğrultuda biçimlendirmekte ve ataerkil değerlerden hemen çıkamamaktadırlar. Bundan dolayı kadınların özerk kimliklerin oluşturabilmeleri ve demokratik ilişkileri devam ettirebilmeleri için ilk olarak aileye sonra da diğer toplumsal kurumlara önemli görevler düşmektedir (Berkem, 1995: 164).

Kadınlar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalardan birisi olan ve 1988 yılında DPT tarafından yaklaşık 20.000 civarı ev halkı ile yapılan bir ankette "kadınların aile içindeki en önemli görevi" çocuklarını yetiştirmek, onları terbiye etmek, ev işlerini yapmak, kocasına ve çocuklarına manevi açıdan destek olmak, aile bütçesine maddi katkı yapmak, çocuk doğurmak biçiminde sıralanmıştır. Kadınlarda "ev işlerini yapmak en önemli iştir" diyenlerin oranı % 69.46 iken erkeklerde bu oran % 76.29 olarak bulgulanmıştır. Buna ek olarak çoğu erkek kadının çalışmasına ve gelir getirmesine gerek olmadığı görüşündedirler (Atalay, 1992). Fakat kamusal alanda çalışmak, kadının özgürlüğü açısından güvencedir. İş yaşamı ve çalışma, kadın için başarıdır. Başarı ise kadının mutluluğunu getirir. Aynı zamanda ekonomik bir özgürlüğe sahip olan kadın, hem toplumda ve hem de aile içindeki kararlarda söz sahibidir (Tezcan, 2005).

4. 1. Dinlerde Şiddet ve Kadın

Şiddet, insanoğlunun tabiatında vardır ve bastırılmış bir davranış şeklidir. Şiddet, normal yollardan ikna etme ve inandırma metotları dışında kaba kuvvet veya sert söz kullanma biçiminde ortaya çıkar. Bazı bilim adamlarına göre insanlar doğuştan savaşçı eğilimlere ya da öldürme içgüdüsüne sahiptirler. Bu bakış açısı günümüzde de halen devam etmektedir (Erdem, 2016: 77). Söz konusu din olunca bu kavram toplumun her alanında özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında etkili bir faktördür. Hem kadına hem de erkeğe yönelik ön yargılar çoğu zaman dinin etkisiyle belirlenmekte veya benimsenmektedir. Çıkış yeri veya kaynağı açısından bakıldığında İslâm'ın, Hristiyanlığın ve Yahudiliğin kadınlara ve şiddete yönelik algıları benzer nitelik taşımaktadır (Ünal, 2016: 330).

4. 2. İslâmiyette Şiddet ve Kadın

Kur'an-ı Kerim'e göre insanın varoluş serüvenine bakıldığında şöyle bir ayet yer almaktadır: "Hani Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler seni zikrederken, yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve orada kan akıtacak birisini mi yaratacaksın? Dediler. Allah da meleklere: Sizin bilmediğiniz bazı şeyleri ben bilmekteyim" dedi (2/el-Bakara/30). Bu ifadeyle bağlantılı olarak ve akabinde Hz. Âdem'in yasağı ihlal ederek "ilk günah"ı işlemesinden ve nihayetinde de Kabil'in Habil'i öldürmesinden hareketle, şiddet olgusunun insanlığın ilk davranış şekillerinden biri olduğu ifade edilebilir. Fakat insanın yapısı itibariyle şiddete eğilimli olması, şiddetin veya kötü davranışın onaylanması gerektiği düşünülmemelidir. Nitekim bu öldürülme olayında Habil'in sergilemiş olduğu davranış biçimi kabul görmüştür. Zira bu kıssada anlatılana bakıldığında Habil'in Kabil'e: "Beni öldürmek amacıyla elini uzatsan da, ben öldürmek için sana elimi uzatmam: Muhakkakki ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan sakınıyorum." (5/el-Maide/28) demiştir.

Kuran-ı Kerim'in şiddet ile ilgili görüşlerini anlamak için ilk olarak Kur'an'ın kadına ve evliliğe bakış açısını anlamak gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim şiddeti asla onaylamamakta bilakis kişinin içinde olan şiddeti ve öfkeyi yenmenin yollarını göstermektedir. Zira Kur'an-ı Kerimin bazı ayetlerinde de öfkelerini yenenler övülmektedir. Kur'an'da bununla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: "Allah'tan korkanlar sadece bolluk zamanlarında değil darlık zamanlarında da Allah yolunda harcarlar; öfkelendiklerinde öfkelerine hâkim olurlar ve insanları bağışlarlar. Allah iyi davrananları sever." (3/Âl-i İmrân/134). Yine Kur'an'da kadınlara iyi davranılması ve onlarla iyi geçinilmesi ile ilgili olarak bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler! Kadınları zorlamayla onlara mirasçı olmanız size helal kılınmadı. Onlar düpedüz bir edepsizlik yapmadıkları müddetçe, onlara verdiklerinizin belli bir bölümünü elde etmeniz için de kadınları zorlamayınız. Kadınlara iyi davranınız. Eğer onları sevmesiniz de, bilmiş olun ki sevmediğiniz bir şeyi Allah daha güzel bir iyiliğe aracı yapmıştır" (4/en-Nisa/19).

Bu ayetten de anlaşılacağı gibi erkeklerin evli oldukları kadınlardan hoşlanmadıkları şeylerde Allah'ın o erkekler için hazırladığı birçok nimet olabileceği ifade edilmektedir. Buna ek olarak, bu ayet ayrıca boşanma durumunda erkeklerin eşlerine verdikleri mehirleri geri almamalarını ve kadınların mallarını sahiplenmek için onlarla zorla evlenmeye girişmemelerini ve kadınların mallarına göz koymamalarını tavsiye etmektedir. Kadınları durumunuza göre kendinizin oturduğu yerde oturtunuz ve kadınlara baskı yapmayınız. Onlara zarar vermekten sakınıınız. Kadınlara şayet hamileyseler, doğum yapana kadar nafakalarını ödeyiniz. Çocuklarınızı emzirdiklerinde onların bedellerini karşılayınız ve onlarla iyi anlaşınız. Fakat bu durumda zorlama ile karşılaşırsanız çocuğu, erkeğin hesabına başka bir kadın emzirsin." (65/et-Talak/6). Bu ayete göre kadın ve erkek arasında bir geçimsizliğin varlığı söz konusuysa ve bu durumun düzelmesi imkânsız olduğunda kadınlara şiddet uygulamaktan kaçınılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu ayet erkeklere hitaben kadınları mağdur duruma düşürecek davranışlardan kaçınılmasını öğütlemektedir. Bu bağlamda ayet, erkeklerin fiziksel, sosyal ve biyolojik yönden kadınlara nazaran daha güçlü bir konumda buldukları için bu konumlarını kullanarak kadınlara kötü davranılmasını yasaklamakta ve bunun Allah katında hoş olmayan bir durum olduğunu da açıklamaktadır. Bunlardan başka Kur'an-ı Kerim'de kadınlara nasıl davranılması konusunda pek çok ayet bulunmaktadır. Hatta Kur'an'da Nisa ve Meryem suresi gibi

kadınlardan söz eden sureler vardır. Kur'an'daki ayetlere bakıldığında erkeklerin kadınlara güzel muamelede bulunmasını tavsiye ederek kadınlara uygulanan şiddeti tamamen yasaklamış hatta şiddette başvuran erkeklerin kendilerine zulmettiklerini ve Allah'ın hoşnutluğundan mahrum kalacaklarını belirtmiştir. Zira bu konu ile ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "Kadınları boşamak istediğinizde bekleme sürelerini tamamlamalarını gözetiniz, ayrıca onları iyi bir şekilde tutunuz ya da onları iyi bir şekilde salıveriniz. Fakat onlara sıkıntı çıkarmayınız. Bunları yapan kimseler kendilerine zarar verirler. Allah'ın ayetleriyle alay etmeyiniz. Allah'ın size vermiş olduğu rızık ve sizi uyarmak amacıyla gönderdiği kitabı ve nimeti unutmayınız. Allah'tan korkunuz ve Allah'ın bütün şeyleri gerçek olarak bildiğini unutmayınız." (2/el-Bakara/231). Yine kadın hakları ile ilgili olarak veda hutbesinde şöyle buyrulmaktadır: "Ey insanlar! Kadın haklarını korumanızı ve bu konuda Allah'tan sakınmanızı öğütlerim. Kadınlar size Allah'ın bir emanetidir. Kadınların iffet ve namusunu Allah'a söz verme yolu ile helâl saydınız. Dikkat edin! Hem sizin kadınlar üzerinde hakkınız vardır hem de onların sizin üzerinizde bazı hakları bulunmaktadır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız onların iffet ve namuslarını muhafaza etmeleridir. Kadınların sizdeki hakları ise münasip bir şekilde onların yiyeceklerini ve giyeceklerini temin etmenizdir. Kadınlar konusunda Allah'tan sakının ve onlarla iyi bir biçimde geçinin." (Erul, 2012: 592). Veda hutbesinden anlaşıldığı kadarıyla kadınların erkekler üzerinde bazı hakları bulunduğu gibi erkeklerin de kadınlar üzerinde birtakım hakları bulunmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi kadınlar Allah'ın bir emanetidir. Bu emanete sahip çıkmak ise erkeğin sorumluluğundadır. Burada kadınlara iyi davranılması ve onlara karşı erkeğin koruyuculuk görevini üstlenmesi bildirilmiştir. Bu itibarla İslâm dini kadınlara karşı asla şiddeti önermemiş tam tersine onlara karşı daha yumuşak davranılmasını tavsiye etmiştir. Zira hem İslâm dünyasında hem de ülkemizde de kadınlara karşı nasıl bir tutum takınılması gerektiği konusu için alınması gereken çok yol vardır. Yapılması gereken en önemli şey kadına bakış açımızı gözden geçirmektir. İslâmiyetin kadın algısı, Kur'an'a ve Peygamberin uygulamasına göre biçimlendirilmelidir. Konu ile ilgili ayetler yeniden tekrar yorumlanmalıdır. Yine kadın algısı ile ilgili hadisler ciddi bir elemeye tabi olmalıdır. Kadınların hem kul hem anne hem de eş olarak hak ve sorumlulukları iyi bilinmelidir. Kadına şiddetin sadece fiziksel güç kullanımı değil aile içi ve psikolojik şiddet biçimlerini de Kur'an ve sünnet bağlamında ele almak gerekmektedir. Hali hazırda gerek insanların ve gerekse bazı toplumların ayet ve hadislerden esinlenerek kadınlara karşı güç kullanmaya çalışmaları sebebiyle onların bu eylemlerini doğrudan dine bağlamak hatalı bir tutumdur. Bu itibarla yapılan bu tutum, şiddet kapsamında ele alınsa da İslâm dinine veya ayet ve hadislere dayandırılması yanlış bir anlayış olabilir.

4. 3. Diğer Semavî Dinlerde Şiddet ve Kadın

İnsanî özellikler söz konusu olduğunda onun doğru ve yanlış, iyi ve kötüye, inanmaya ve inkâr etmeye eğilimli bir varlık olduğu bilinen bir gerçektir. Bu anlamda insanoğlu yeryüzünün en temiz ve en masum bir varlığı olması yanında yine yeryüzünün en acımasız varlığı da olabilmektedir. Buna ek olarak, bir kişi sahip olduğu vasıflar sayesinde en erdemli ve en faziletli bir kişi olabileceği gibi, bir başka kişi şiddet, kötülük ve zulüm yanlısı da olabilmektedir. Bütün bu durumlar dikkate alındığında aslında dinlerin hepsi insanlarda var olan kötü huylara engel olma ve insanları isyana ve inancısızlığa sürükleyen yolları kapatma amacını gütmektedirler. Bu bağlamda bütün dinler, muhatabı oldukları insanlara inanç, düşünce, tutum ve davranışları ile onları mutluluğa ve huzura götüreceği yolu izlemesini tavsiye ederler. Fakat tarihsel sürece bakıldığında dinsel nedenlere dayalı şiddet eylemlerinin çok olması ve günümüzde de din kökenli düşmanlıkların ve katliamların varlığı bilinen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Harman, 2016: 162-163).

Tarihsel olarak düşünüldüğünde Hıristiyanlık dininin şiddeti desteklediği barizdir. Zira haçlı seferleri, savaşçı papazlar, engizisyon mahkemeleri ve Hıristiyanlaştırmak maksadıyla tüm dünyaya egemen olan sömürgecilik girişimleri Hıristiyanlığın şiddet yönünü ortaya koymaktadır. Kutsal metinlerden hareketle Hıristiyanlık dini dışarıya karşı genellikle "sevgi dini" olarak sunulmaktadır. Bu nedenle Hıristiyan teologlar, kutsal kitapta yer alan yargılama ve öç almaya dayalı ilkelerden affetmeye ve bağışlamaya katı prensiplerden sevgi prensibine doğru evrilen bir değişimden söz ederler. Ancak Hıristiyanlık her ne kadar

müntesipleri tarafından Hıristiyan olmayanlara “sevgi ve barış dini” olarak tanıtılsa da tarihsel süreçte şiddet yayan ve şiddeti haklı gösteren bir din olmuştur (Harman, 2016: 167). Nitekim İncilde İsa Mesih’in sevgi ve hoşgörü temalarının bulunmasının yanı sıra ötekine yönelik şiddet ve nefret içeren ibarelerin varlığı da görülmektedir. Örneğin İncile göre İsa, geliş amacı ile ilgili olarak şöyle seslenmektedir: “Ben yeryüzüne barış amacıyla gelmedim! Barıştan ziyade kılıçla geldim. Bilakis ben anne ile kızım, baba ile oğlun ve gelinle kaynananın arasını bozmaya geldim.” (Matta 10/34-36). Öte yandan Hz. İsa bazı şehirleri helak etmekle tehdit ederek şöyle demektedir: “Ben yeryüzüne ateşi getirdim. Öyle ki bu ateş daha şimdiden alevlenmiş olsaydı! Yeryüzüne barış getirmeye mi geldiğimi sanıyorsunuz? Size hayır diyorum, ben ayrılık getirmeye geldim. Bundan böyle bir evde beş kişi, ikiye karşı üç, üçe karşı iki bölünmüş olacak. Baba oğluna karşı, oğul babasına karşı, anne kızına karşı, kız annesine karşı, kaynana gelinine karşı, gelin kaynanasına karşı olacaktır” (Luka 12/49-53).

Yeni Ahid’de geçen metinlerde de pek çok dikkate değer şiddet ibareleri bulunmaktadır. Billhassa Vahiy kitabı sanki bir savaş meydanını andırarak, şiddet, nefret ve intikam söylemleri içermektedir. Hıristiyan dinini kabul etmeden önce Pavlus, Mesih yanlılarına kin duymakta ve Resullerin İşleri’nde şöyle geçmektedir: “evden eve girerek kiliseyi perişan ediyor, erkekleri ve kadınları sürükleyip zindana atıyordu” (Resullerin İşleri 8/3). Pavlus’un mektuplarında yer yer düşmanlara karşı kin ve hakaret dolu ifadelerine ve şiddet çağrıştıran sözlerine rastlanmaktadır (Romalıları 1/18-32; 12/14-15; Galatyalılara 1/8-9).

İnsanın günahına karşılık olarak Tanrı’nın günahsız oğlunu kurban etmesi, bir şekilde şiddet olarak algılanmaktadır. Çarmıhta acı çeken ve ölen İsa’nın şahsında vuku bulan bu şiddet, Hıristiyan geleneklerinde şiddetin meşru bir zeminde değerlendirilmesinde referans olarak kabul edilmiştir. Hıristiyanlar iktidar oldukları dönemlerde kendileri tarafından kilise karşıtlarına ve diğer inanç mensuplarına yürüttükleri şiddet eylemlerinde kendilerini haklı çıkarmaya çalışmışlardır. (Gündüz, 2002: 79). Nitekim Hıristiyanlar Müslümanlara karşı yürüttükleri Haçlı Seferlerini İslâm’ın yok edilmesi veya kutsal yerlerin yeniden Hıristiyan dünyasına dönüştürülmesi gibi maksatlarla bunları kutsal savaşlar olarak organize etmiş ve kutsamışlardır. Ortaçağda şiddet son hızıyla devam etmiştir. Bu bağlamda Katolik kilisesi herhangi bir dine inanmayanlara karşı şiddet kullanmıştır. Ayrıca engizisyon mahkemeleri bunlara karşı kurulmuş ve inanmayanlar değişik işkence yöntemleriyle öldürülmüştür. Bu dönemde şiddet o derece artmıştı ki haçlıların etrafında kan, sel gibi akıyordu. Haçlılar kadınlara şiddet uyguluyor, zulüm ve işkence yapıyor ve onları acımasızca öldürüyorlardı (Harman, 2016: 171-172). Günümüz Batı dünyasına bakıldığında da buna benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1870’lere kadar kadınlar üzerine düşen görevleri yapmadıklarında fiziksel olarak ceza veriliyor ve bu da yasalar tarafından onaylanıyordu. Buna ilaveten o dönemin şartları içerisinde özellikle 1700’lü yıllarda bile eş dövmenin yanı sıra eş satışının da meşru görüldüğü bilinmektedir. 1700’lü yıllarda İngilterede kadınlar cadı olarak kazanlarda yakılmaktaydılar. Yine İngilterede bu yıllarda kadınlar kalın sopalarla dövülüp işkenceye maruz kalıyorlardı. Kadınlara yapılan bütün bu uygulamalar üstelik o dönemin yasalarında meşruluk kazanmıştı (Bayer, 2013: 157).

Tarihsel sürece bakıldığında dinin bir noktada şiddeti onayladığı ve onu teşvik ettiği bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda seküler ideolojilerin ve müesseselerin sadece günümüzde değil tarihsel dönemlerde de buna benzer metotlara başvurarak şiddeti teşvik ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz (Ataman, 2016: 112). Bütün dinsel gelenekler içinde bir takım uygulamaların şiddete kapı araladığı ifade edilebilir. Bugüne gelindiğinde ise Orta doğudaki savaşları sadece petrol veya özgürlük ile açıklamak mümkün değildir. Çünkü Amerikan ve Yahudi politikalarının veya muhafazakârlarının Eski Ahit ve Yeni Ahit kaynaklı olduğu bilinmektedir (Ataman, 2016: 115). Zira Yahudilik dininin şiddet üzerine kurulmuş bir din olduğu ifade edilir (Adam, 2002). Eski ahit pek çok şiddet ve savaş unsurlarını içeren bir kitap olarak sunulur (Pettazzoni, 2003). Yahudiliğe göre Tanrı’nın bizzat kendisi savaşa katılmıştır. İsrail oğullarının Mısır’dan ayrılmasına izin vermeyen Firavun’un kavmine karşı çok katı bir davranışta bulunduğu ve Mısır diyarında ilk doğanları tamamıyla öldürdüğü bildirilir (Kayıklık, 2008: 255). Yahudilik dininde savaş bazen bir emir şeklindedir. “Tanrı Rabbin size buyurduğu gibi, onları Hitit, Amor, Kenan, Periz, Hiv ve Yeus halklarını tümüyle yok

edeceksiniz" (Tesniye, 20: 17-19).

Yahudilik dininde şiddet unsurlarının yaygın oluşunun yanı sıra kadına yönelik şiddetin de bu dinde oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Tevrat'ın bozulmasıyla birlikte hem ailede hem de toplumda kadınlara yönelik farklı bir bakış açısı bulunmaktadır. Örneğin; Şeytan'ın Hz. Âdem'i şaşırmasıyla birlikte onun ilk günahı işlemesi ve Allah'ın onu cezalandırması sonucunda kadının yaratılış serüveni başlar. Tevrat'a göre erkek, şeytana karşı kendisini muhafaza etmelidir. Yine Tevrat'a göre, kadınlar hayatın hemen hemen bütün alanlarında erkeğin himayesi ve kontrolü altında bulunmaktadır. Yahudi bilim adamlarının belirttiği gibi kutsal kitapta da adet olduğu üzere her erkek kendi evinde üstün güce sahiptir (Baseri, 2014: 124).

Kadının cennetten çıkarılmasıyla başlayan kadın tasvirleri Eski Ahid ile başlayıp Yeni Ahid ile devam etmiştir. Kadına yönelik sözü edilen bu tasvirler şunlardır: Kötülük yapmaya eğilimli, kurnaz, hileci, zina yapan, putperest ve kibirlidir (Yasdıman, 2002: 103). Yahudilikte ayrıca kadınların şahitliklerinin kabul edilemeyeceği ve kız çocuklarına eğitim verilemeyeceği gibi birçok sıfatlar bulunmaktadır (Yasdıman, 2002: 102-106).

Kutsal kitapta Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in ege kemiğinden yaratılmasının nedeni, Hz. Havva'nın Hz. Âdem'e yardımcı olması ve Âdem'in kendi üzerindeki otoritesine teslim olmasıdır. Bu itibarla erkeğin konumu kadından önce gelmektedir. Kadının Yahudiliği ancak bir erkeğin desteğiyle mümkün olabilmektedir (Işık, 2012: 654-655). Tarihsel açıdan bakıldığında kadının yaşadığı en olumsuz olay Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan ve yaratılış olayında vuku bulan "kadının yılan tarafından aldatılması ve Âdem'le birlikte cennetten kovulması" hadisesidir. Kadının Âdem ile beraber cennetten çıkarılması bir noktada insanlığın kovulması anlamına gelmektedir. Yenmesi yasaklanmış ağacın meyvesinden yılan tarafından kandırılarak yenmesi ve bundan da erkeğe yedirilmesi, kadının kolaylıkla kandırılabilen, hırslı ve kuralları bozan bir varlık olarak tanınmasına sebep olmuştur (Taşpınar, 2011: 113). Tevrat'ta kadının cezası ise şu şekilde anlatılır: "Tanrı kadına şöyle seslendi: Sıkıntını çok fazla çoğaltacağım. Kocana arzu ve istek duyacaksın. Kocanı yönetecek. Ve Âdem'e dedi: Karına uyduğun ve onun sözünü dinlediğin için senden dolayı toprak lanetlendi, bütün ömrün boyunca birçok sıkıntılarla ondan yiyeceksin. Sana çalı ve diken bitirecek ve kır ot yiyeceksin; toprağa dönene kadar alın teriyle ekmek yiyeceksin, çünkü ondan alındın, çünkü toprağa aitsin ve toprağa döneceksin." Ve bundan sonra Âdem içinden alındığı toprağı işlemek için Aden'den çıkarılır, kovulur (Tekvin, 3/1: 24). Tevrat'ta Rab kadına; "Doğum esnasında sen çok acı çekeceksin" dedi. "Ağrılı bir şekilde doğumunu yapacaksın. Seni kocanı yönetecek ve ona arzu duyacaksın." dedi (Tekvin, 3: 16). Yahudilik inancına göre kadın tüm vaktini evinde geçirmeli, eşine köle gibi hizmet etmeli ve hatta bütün zamanını kocasına ayırmalıdır. Yahudiliğe göre Tanrı ve erkek kadının efendileridir ve kocasının emirlerini yerine getirmelidir. Aynı zamanda erkek kadına üstün kılındığından o ilk olarak kocasının ihtiyaçlarını karşılamalıdır (Işık, 2012: 656). Zira Yahudi hukukuna göre kadının malı bütünüyle kocasının ve kocası kadının efendisidir (Sucu, 2005: 24).

Tevrat'ın hem okunmasında hem de öğretilmesinde kadınlar pek çok açıdan erkek bireylerin arkasında kalmıştır. Tora araştırmasına yalnızca erkekler katılmış kadınlara ise yasaklanmıştır. Kadınların sadece kocalarının ilmi çalışmaları için yardımcı olmalarına izin verilmiştir (Lewittes, 1994: 12). "Aile içerisinde baba erkek çocuğuna karşı sorumluluk sahibidir. Bu itibarla evdeki baba bu çocuğunu sünnet ettirmekle görevlidir. Ayrıca baba çocuğuna Tevrat'ı öğreterek onu evlendirerek ve ona herhangi bir sanatı öğreterek yardımcı olmalıdır. Anneye gelince o bu sayılanları yapmak zorunda değildir." (Talmud, Kiduşin: 29b).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Şiddet, dindarlık ve kadın konulu bu makalede şu sonuçlar elde edilmiştir: Geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de şiddet yaygın bir şekilde meydana gelmektedir. Şiddetin önlenmesi için öncelikle anne ve babaların çocuklarına karşı uygun rol modellerini oynamaları gerekmektedir. Böyle yapılmadığı takdirde şiddetin kuşaktan kuşağa devam etmesi kaçınılmaz olacaktır. Şiddet ile ilgili yapılan

araştırmalara bakıldığında şiddetin en çok kadınlara, çocuklara ve yaşlılara yapıldığı görülmektedir. Ancak ne yazık ki günümüzde şiddet daha yaygın hale gelerek sağlık çalışanlarına, öğretmenlere, idarecilere ve emniyet güçlerine kadar uzanmıştır. Kitle iletişim araçlarında, medyada ve televizyonlarda yayınlanan şiddet unsuru örnekler şiddeti monotonlaştırmış veya sıradanlaştırmıştır. Şiddeti önlemek için özellikle yasal düzenlemelerin yapılması gerekir. Ayrıca gerek üniversitelerde ve gerekse liselerde şiddetin olumsuz sonuçlarını ortaya koyabilecek seminer, konferans ve sempozyum gibi faaliyetler yapılabilir. Öğrencilere din eğitimi verilirken özellikle İslâm dininin şiddete bakışını yansıtan bilgiler verilmelidir. İslâm dininin barış ve mutluluk dini olduğunu, sevmeyi ve affetmeyi vurguladığını bireylere anlatılması gerekmektedir. Bu noktada ülkemizde sayıları her geçen gün artan ilahiyat fakültelerinde şiddet, dindarlık ve kadın konuları ile ilgili derslerin okutulması sağlanabilir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlarda yapılacak organizasyonların toplumun birçok kesimine ulaşacağı düşünülmektedir. Bu sebeple yapılacak olan bu faaliyetler aile içi ilişkilerde yaşanacak problemlerin çözümüne katkı sağlayabilir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Adam, B. (2002). Yahudilik ve Şiddet. *İslâmiyat*, 5(1), 23-34.
- Allport, G. W. ve Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5(4), 432-443.
- Allport, G. W. (2004). *Birey ve Dinî*, (Çev.: B. Sambur). Ankara: Elis Yayınları.

- Atalay, B. (1992). *Sanayileşme ve Sosyal Değişme-Kırıkkale Araştırması*. Ankara: DPT Yayınları.
- Ataman, K. (2016). Şiddetin Kaynağı Olarak Din: Mit mi Gerçek mi?. (Ed.: F. Sancar). *Din ve Şiddet Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.111-116). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları.
- BAAK. (1995). *Aile İçi Şiddetin Sebebi ve Sonuçları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Babcock, J.; Waltz, J.; Jacobson, N. ve Gottman, J (1993). Power and Violence: The Relation Between Communication Patterns Power Discrepancies and Domestic Violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(1).
- Baseri, A. (2014). Semavi Dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 123-127.
- Batson, C. D. ve Ventis, W. L. (1982). *The Religious Experience: A Social Psychological Perspective*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Bayer, A. (2013). *Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Beit-Hallahmi, B. (1989). *Psikoloji, Din, Sanat, Kimlik (Çev. H. Kayıklık)* London and Toronto: Associated University Press.
- Belsky, J. (1980). Child Maltreatment: An Ecological Integration. *American Psychologist*, 35(4).
- Berkem, G. (1995). *Sosyal Değişme Sürecinde Demokratik Değerler, Toplumsal Katılım ve Hizmet Programları. Aile Kurultayı: Değişim Sürecinde Aile, Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 335.
- Bograd, M. (1999). Strengthening Domestic Violence Theories: Intersection of Race, Class Sexual Orientation and Gender. *Journal of Marital and Family Therapy*, 25(3): 275-289.
- Cengiz, M. (2008). *Çocukların Aile İçi Şiddete Uğramasına Neden Olan Sosyo-Ekonomik Faktörler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Erdem, H. (2016). "Kadına Yönelik Şiddetin Dini Temeli Üzerine Bir Analiz". *Din ve Şiddet Sempozyumu*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 325-344.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye'de Terör ve Şiddet*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Erul, B. (2012). *Vedâ Hutbesi. DİA içinde*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 42: 591-592.
- Ganley, A. L. ve Harris, L. (1978). *Domestic Violence: Issues in Designing and Implementing Programs For Male Batterers*. Toronto: To be Presented at American Psychological Association.
- Garbarino, J. (1977). The Human Ecology of Child Maltreatment: A Conceptual Model For Research. *Journal of Marriage and Family*, 39(4): 721-735.
- Glock, C. Y. (1998). Dindarlığın Boyutları Üzerine. Çev. G. Kehrer. *Din Sosyolojisi. Haz. Y. Aktay & ME Köktaş. İstanbul: Vadi Yayınları*.
- Gündüz, Ş. (2002). *Dinsel Şiddet: Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hristiyanlık*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2016). "Hristiyanlık ve Şiddet". *Din ve Şiddet Sempozyumu*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 161-173.
- Heald, S. (1989). *Şiddetin Ritüel Olarak Kullanımı: Antropolojik Açından Şiddet (Çev: D. Hattaoğlu)*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hidroğlu, S., Topuzoğlu, A., Ay, P. ve Karavuş, M. (2006). Kadın ve Çocuklara Karşı Fiziksel Şiddeti Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: İstanbul'da Sağlık Ocağı Tabanlı Bir Çalışma, *New/Yeni Symposium Journal* 44(4): 196-203.
- Işık, R. (2012). "Dini Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü. Bütün Yönleriyle Yahudilik", *Uluslararası Sempozyum*, 18-19 Şubat 2012: 649-671.
- Kamanlıoğlu, M. (2007). *Feminist Perspektifte Özürlü Kadına Bakışın Sosyolojik Değerlendirmesi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kayıklık, H. (2002). Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları. *Dinî Araştırmalar*, 5(13): 27- 40.

- Kayıklık, H. (2008). "Din ve Dindar Bağlamında Şiddet, Savaş ve Barış". 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi bildirileri, 1, 253-264.
- Kayıklık, H. (2011). *Din Psikolojisi*. Adana: Karahan Yayınevi.
- Kızılgeçit, M. (2015). *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine: Psiko-Sosyal Bir Çalışma*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2015). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kurst-Swanger, K. ve Jacqueline L. P. (2003). *Violence in the Home: Multidisciplinary Perspectives*, Oxford University Press,
- Lewittes, M. (1994). *Jewish Marriage: Rabbinic Law, Legend, and Custom*. London: Aronson.
- Loue, S. (2000). *Intimate Partner Violence: Societal, Medical, Legal and Individual Responses*, Hingham, MA, USA: Kluwer Academic Publishers,
- Ömek, H. (2013). *Kadına Yönelik Şiddet Din İlişkisine Sosyolojik Bir Yaklaşım (Ankara'daki Kadın Sığınmaevleri Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pettazzoni, R. (Ed.). (2003). *Yüce Tanrı İnanıcının Fenomenolojik Yapısı ve Tarihsel Gelişimi Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Peker, H. (2012). Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12(2): 43-46.
- Robert, P. (1984). *Violence*, Dictionnaire de la Langue Française, Montreal.
- Sami, Ş. (2012). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınevi.
- Sucu, A. (2005). *Din ve Kadın*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Taşpınar, İ. (2011). Yahudilik ve Hristiyanlıkta Kadın. *Köprü Dergisi*, 113(2).
- Tezcan, M. (2005). *Sosyolojik Kuramlarda Eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Türker, Y. (1996). Şiddetle Seviyorum. *Cogito (Şiddet Özel Sayısı)* 6(7): 319-322.
- Ünal, A. (2016). "Kadına Yönelik Şiddetin Dini Temeli Üzerine Bir Analiz". Din ve Şiddet Sempozyumu. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 325-344.
- WHO, (2002) *World Report o Violence And Health*, Edited by Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano, World Health Organization, Geneva.
- Yapıcı A. (2013). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yasdıman, H. Ş. (2002). Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15.

İbrâhim en-Nehaî'nin Delillerden Hüküm İstinbatı* **

Arş. Gör. Dr. Abdullah Önder

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4141-5873>

Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Aabilim Dalı, Adıyaman – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 04.08.2022

Kabul: 12.11.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku

İbrâhim en-Nehaî

İctihad

Delil

İstinbat

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale "İbrâhim en-Nehaî, Fıkıhçılığı ve Haneî Fıkıhına Etkisi" (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63901>**Öz**

İbrâhim en-Nehaî 47/667-96/714 yılları arasında Kûfe'de yaşamış bir tâbiîn âlimidir. O, fetva ve icthadlarının çokluğuyla fıkıh ilminde öne çıkmıştır. O, ilmini doğrudan sahâbeden almamış olsa da birçok sahâbiden ilim alan Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd ve Mesrûk b. el-Ecda' gibi hocalardan ilim almıştır. Aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin hocası Hammâd b. Ebî Süleyman'ın hocası olan Nehaî, kendisinden önceki âlimlerden devraldığı ilmi, bir râvi gibi sonrakilere aktarmamıştır. Bilakis bir müctehid olarak geliştirip zenginleştirmiş ve o şekilde aktarmıştır. Nehaî bir müctehid olarak Kur'an, Sünnet, icmâ, sahâbî kavli ve kıyas gibi delillerden yararlanarak çeşitli hükümler ortaya koymuştur. Ayrıca hakkında teorik bir açıklaması olmamışsa da o, istihsan, sedd-i zerâi' ve istishâb gibi delillerin kapsamında değerlendirilebilecek nitelikte çeşitli fetvalar da vermiştir. Bunların yanında o, icthadda bulunurken tamamen nasa bağlı kalmamış, genelde re'ye, özelde akla da olabildiğince geniş yer vermiştir. Nitekim bu yönü dolayısıyla Kûfe re'y ekolünün kurucusu olarak kabul edilmiştir. Bu önemli fakih söz konusu niteliklerinden dolayı araştırmaya değer bulunmuştur. Böylece onun hüküm istinbatında bulunurken hangi tür delillerden ve nasıl yararlandığı bu çalışmaya konu edilmiştir. Nehaî'nin görüşlerinin kaynaklarda dağınık vaziyette olması ve özellikle onun fetvalarında hangi delil ve ilkeye göre hareket ettiğini çoğunlukla belirtmemiş olması onun fetvalarının dayandığı temel hususları belirlemede zorlayıcı etken olmuştur. Buna rağmen özellikle usul ile ilgili kaynaklardan istifadeyle bu zorluk aşılmaya çalışılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Önder, A. (2022). İbrâhim en-Nehaî'nin Delillerden Hüküm İstinbatı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 279-300.

Ibrāhīm al-Naḥa'ī's Judgment Relying on Evidence* **

Res. Asst. Dr. Abdullah Önder

Adiyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law, Adiyaman – TURKEY

Article History

Submitted: 04.08.2022

Accepted: 12.11.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Islamic Law

Ibrāhīm al-Naḥa'ī

İjtihad

Evidence

Istinbāt

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article is Extracted from my doctoral dissertation entitled "Ibrāhīm al-Naḥa'ī, His Fiqh and Its Effect on Hanafi School of Law" (İnönü University, Institute of Social Sciences, Malatya/Turkey, 2022).

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63901>**Abstract**

Ibrāhīm al-Naḥa'ī is one of the tabeen scholars who lived in Kufa between the years 47/667-96/714. He came to the fore in the science of fiqh with the abundance of his fatwas and ijthahs. Although he did not receive his knowledge directly from the companions, he was a student of teachers like Alqamah b. Qays, Aswad İbn Yazid and Masrūq İbn al-Ajda', who received knowledge directly from al-sahābah. al-Naḥa'ī is also the teacher of Hammād İbn Abū Suleiman, who was the teacher of Abu Hanīfah. al-Naḥa'ī did not transfer the information he received from the scholars before him to the next ones like a rāwī. On the contrary as a mujtahid he developed and enriched it and transmitted it in this way. As a mujtahid, al-Naḥa'ī has revealed various adjudgments using evidence such as the Qur'an, Sunnah, ijma, qawl of al-sahabe and qiyas. Although there was not any theoretical explanation about them, al-Naḥa'ī gave various fatwas that can be evaluated within the scope of adjudgments such as istihsan, sedd-i zerāi and istishab. While making ijthah, he did not only adhere to the texts, but also gave as much space to the mind as possible. For this reason, he was accepted as the founder of the Kufa al-ra'y ecole. This important scribe has been found to be worth investigating because of the qualifications in question. What evidence he used while making a judgment and how he did it are the subject of this study. The fact that al-Naḥa'ī's views are scattered in the sources and that he mostly did not specify which evidence and principle he acted upon in his fatwas has been a compelling factor in determining the basic subject on which his fatwas are based. However, this difficulty has been tried to be overcome, especially by making use of procedural sources.

GİRİŞ

Sahâbeden gelen Kur'an ve Sünnet bilgisinin anlaşılmasında, yorumlanmasında ve sonraki nesillere aktarılmasında tâbiîn dönemi önemlidir. Zira bu dönemde Hz. Peygamber ve sahâbe zamanında ortaya konulan fıkıhın kaynaklarının neler olduğu ve bunların muhafazasının ve kullanılmasının nasıl olacağı ortaya konulmuştur. Yine bu dönemde Kur'an ve Sünnet cihetinden hükmü ortaya konulmamış soru ve sorunlar çoğalmıştır. Bu zamanın âlimleri/fakihleri ortaya çıkan meselelere öncekilerden devraldıkları ve kendilerinden kattıkları ilimle ve bu anlamda kendilerince geliştirdikleri metotlar dahilinde ortaya koydukları ictehadlarıyla çözüm üretmişlerdir. Bu açıdan bu tâbiîn neslinin fıkıh bilgisinin araştırılması ve tanınması önem arz etmektedir.

İbrâhim en-Nehâî (ö. 96/714), Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652) Kûfe'de başlattığı ve Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) kadar uzanan ilim silsilesinde yer alan tâbiîn dönemi âlimlerindedir. Nehâî, Kur'an ve Sünnet bilgisinin yanında hocaları Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesrûk b. Abdurrahman (el-Ecda') (ö. 63/683) ve Esved b. Yezîd (ö. 75/694) aracılığıyla başta Abdullah b. Mes'ûd olmak üzere, Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Âişe (ö. 58/678) gibi önemli birçok sahâbinin ilmini de elde etme şerefine nail olmuştur. O, Kur'an ve Sünnet bilgisi ve sahâbeden aldığı ilimle oluşturduğu fıkıh birikimini, içerisinde yaşadığı Kûfe toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda re'y-rivayet sentezi şeklinde kendine has bir yöntemle başta talebesi Hammâd b. Ebî Süleyman (ö. 120/738) olmak üzere birçok kişiye aktarmıştır. Böylece o, Kûfe ilim geleneğinin önemli bir taşıyıcısı ve Kûfe re'y okulunun kurucusu ünvanıyla fıkıhta re'y geleneğini temsil eden âlim olarak tanınmıştır. Bu açılardan Nehâî'nin tanıtılması ve hüküm istinbatında bulunurken yararlandığı delillerin hangileri olduğu ve ayrıca bu delillerden hüküm çıkarırken nasıl bir yol izlendiğinin araştırılması önem arz etmektedir.

Önemine binaen olsa gerektir ki günümüzde Nehâî ile ilgili müstakil çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda Arap dünyasında Muhammed Revvâs Kal'acî (1934-2014); *Mevsûatü fıkhi İbrâhim en-Nehâî*¹, Nevval Hamid Selman el-Lüheybî; *İbrâhim en-Nehâî ve âsârühü'l-vâride fi tefsîri sûreti'l-Fâtîha ve'l-Bakara ve Âli 'İmrân*², Halid Halife es-Sa'd; *Tefsîru'n-Nehâî: Merviyâtü'n-Nehâî ve akvâluhu fi't-tefsîr*³, Burhaneddin Bal; *el-Mesâilü'l-Hilâfiyye beyne İbrâhim en-Nehâî ve Ebî Hanîfe fi'l-İbâdât ve esbâbühâ: dirâse te'sliyye*⁴ ve Abdurrahman Ahmed Abdurrahman el-Hârisî; *Ârâü İbrâhim en-Nehâî fi't-tefsîr: cem'an ve dirâseten ve ta'lîkan min sûreti'n-Nisâ' ilâ âhiri'l-Kur'ân*⁵ gibi çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Ülkemizde Mehmet Özkul; *İbrâhim en-Nehâî ve Hadis İlmindeki Yeri*⁶ Sema Özbakış; *İbrâhim en-Nehâî'nin Aile Hukuku Alanındaki Fikhî Görüşleri*⁷ Zekeriya Erkut; *İbrâhim en-Nehâî'nin İbadetlerle İlgili Fikhî Görüşleri*⁸ ve Muhammed Salih Aslan; *İbrâhim en-Nehâî'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri ve Hanefî Mezhebine Etkisi*⁹ Eyüp Ertan; *İbrâhim en-Nehâî ve Ebû Hanîfe'nin Fikhî Görüşlerinin Analizi*¹⁰ adları altında Nehâî ile

¹ Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mevsû'atü fıkhi İbrâhim en-Nehâî* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986).

² Nevvâl Hâmid Selmân Lühaybî, *İbrâhim en-Nehâî ve âsârühü'l-vâride fi tefsîri sûreti'l-Fâtîha ve'l-Bakara ve Âli 'İmrân* (Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1988).

³ Hâlid Halife es-Sa'd, *Tefsîru'n-Nehâî: Merviyâtü'n-Nehâî ve akvâluhu fi't-tefsîr* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 2007).

⁴ Burhaneddin Bal, *el-Mesâilü'l-Hilâfiyye beyne İbrâhim en-Nehâî ve Ebî Hanîfe fi'l-İbâdât ve esbâbühâ: dirâse te'sliyye* (Ürdün: Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵ Abdurrahman Ahmed Abdurrahman Harîsî, *Ârâü İbrâhim en-Nehâî fi't-tefsîr: cem'an ve dirâseten ve ta'lîkan min sûreti'n-Nisâ' ilâ âhiri'l-Kur'ân* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1410).

⁶ Mehmet Özkul, *İbrâhim en-Nehâî ve Hadis İlmindeki Yeri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997).

⁷ Sema Özbakış, *İbrâhim en-Nehâî'nin Aile Hukuku Alanındaki Fikhî Görüşleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁸ Zekeriya Erkut, *İbrâhim en-Nehâî'nin İbadetlerle İlgili Fikhî Görüşleri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁹ Muhammed Salih Aslan, *İbrâhim en-Nehâî'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri Ve Hanefî Mezhebine Etkisi* (İstanbul: MÜSBE, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

¹⁰ Eyüp Ertan, *İbrâhim en-Nehâî ve Ebû Hanîfe'nin Fikhî Görüşlerinin Mukayeseli Analizi* (OMÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, 2021).

ilgili yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları yapmışlardır. Ancak bu çalışmaların çoğunda Nehaî'nin usul anlayışına yer verilmemiştir. Yer verilen çalışmalarda ise Nehaî'nin usul anlayışı yüzeysel verilmiştir. Bundan dolayı Nehaî'nin usul anlayışını kapsamlı ve detaylı ele almak için bu çalışmayı yapmayı gerekli gördük.

Nehaî'nin hayatına dair rivayetler ve onun fıkha medar fetvaları kaynaklarda dağınık haldedir. Ayrıca bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız usul anlayışını yansıtmak üzere Nehaî'nin bir usul kitabı olmadığı gibi buna dair söz ve uygulamaları da azdır. Dolayısıyla bu çalışmayı yaparken ilk önce kaynaklarda dağınık haldeki fetvalarına ulaştık. Sonrasında özellikle hanefi mezhebinin usul anlayışını yansıtmakta olan Cessâs (ö. 370/981), Debûsî (ö. 430/1039), Pezdevî (ö. 482/1089) ve Serahsî (ö. 483/1090) gibi Hanefî usulcülerinin eserlerinde yer alan fûrû meselelere dair bilgi ve örneklerden de yararlanarak onun usul anlayışını yansıtmaya çalıştık.

İbrâhim en-Nehaî'nin tam adı Ebû İmrân İbrâhim b. Yezîd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî'dir (İbn Hallikân, 1968: 1/25; İbn Sa'd, 2001: 8/388). Nehaî'nin künyesinin Ebû 'Îmâr (İbn Hallikân, 1968: 1/25) ya da Ebû İshâk¹¹ olduğuna dair farklı rivayetler olsa da kaynakların çoğu Ebû İmrân (Ebû Nuaym, 1988: 4/223; İbn Hacer, 1995: 1/92; İbn Hallikân, 1968: 25; İbn Hibbân, 1973: 4/8; İbn Kuteybe, 1981: 463; İbn Sa'd, 2001: 8/388; İbnü'l-Esîr, 2003: 1/278) künyesini tercih etmiştir. Nehaî, Neha' (بنو نَخع) kabilesine mensuptur. Bu kabile Arap asıllı olup kökü Yemen'e dayanmaktadır (el-Firûzâbâdî, 2005: 765-766; İbn Hacer, 2001: 9/703). Neha' kabilesi Câhiliye döneminde putperest iken (Kelbî, 1995: 10; Söylemez, 2000: 103) daha sonra Müslümanlığı seçerek (el-Heysemî, 1994: 10/23; İbn Sa'd, 2001: 1/298, 8/91) Irak'ın fethine katılmış ve fetihden sonra kurulan Kûfe şehrine yerleşmiştir (İbn Ebû Hayseme, 2006: 2/751). İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve İbn Ebî Hayseme (ö. 279/892) Nehaî'nin bu kabilenin mevlâsı olduğu şeklinde bilgi aktarmaktadırlar (İbn Ebû Hayseme, 2006: 2/105, 4/104; İbn Kuteybe, 1981: 463). Son dönem âlimlerinden Hacvî (ö. 1956) de bu fikirdedir (Hacvî, 1995: 1/354). Ancak Nehaî'nin mevlâiden olduğuna dair diğer kaynaklarda bir bilgiye rastlamadığımız gibi yukarıda aktardığımız bilgiler de bunun aksini göstermektedir. Zaten tâbiîn âlimi ve aynı zamanda Nehaî'nin çağdaşı sayılabilecek İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742) de Nehaî'nin Arap asıllı olduğunu söylemektedir (Nîsâbü'rî, 1997: 199).

Nehaî'nin doğum yılı ile ilgili farklı rivayetler vardır. Kaynakların önemli bir kısmı ölüm yılı olarak hicrî 96'yı vermekte (Ebû'l-Arab, 2006: 317; İbn Hallikân, 1968: 1/25; İbn Kuteybe, 1981: 464; İbn Sa'd, 2001: 8/401-402; İbnü'l-Cevzî, 1971: 3/90; İbnü'l-Cezerî, 2006: 1/33) ve vefat ettiğinde kırk dokuz yaşında olduğunu aktarmaktadır (İbn Hacer, 1995: 1/92; İbn Hallikân, 1968: 1/25; İbn Sa'd, 2001: 8/401-402; İbnü'l-Cevzî, 1971: 3/90; Nevevî, t.y.: 1/105; Zehebî, 1985: 4/527). İbn Hallikân (ö. 681/1282) da onun kırk dokuz yıl yaşadığıyla ilgili bilginin daha doğru olduğunu iddia etmektedir (İbn Hallikân, 1968: 1/25). Buna göre Nehaî'nin 47/667 yılında doğduğu kabul edilebilir. Onun hicrî 76 (Kâtip Çelebî, 2010: 1/66) ve 93 (Sıbtu İbni'l-Acemî, 1986: 14) gibi yıllarda vefat ettiği ile ilgili haberler olsa da bunlar zayıftır. İbn Sa'd, Nehaî'nin hicrî 96'da vefat ettiği üzerinde icmâ oluştuğunu ve Nehaî'nin torununun da dedesinin Haccâc'dan (ö. 95/714) beş ya da altı ay sonra vefat ettiğini söyleyerek vefat yılı olarak 96'yı onayladığını söylemektedir (İbn Sa'd, 2001: 8/401-402). Dolayısıyla Nehaî'nin vefat yılı olarak da 96/714 yılı kabul edilebilir.

Nehaî doğrudan kendilerinden ilim/hadis almış olmasa da bazı sahâbîlerle görüşmüştür. Bu da onu tâbiîn'in yaşı küçük (sıgâr-ı tâbiîn) âlimlerinden biri yapmaktadır. Nitekim tarihçi Zehebî (ö. 748/1348) de onun tâbiîn âlimlerinin büyüklerinden olmadığını söylemektedir (Zehebî, 1985: 4/521). Nehaî birçok sahâbeden ilim almış olan Alkame b. Kays en-Nehaî, Esved b. Yezîd en-Nehaî ve Mesrûk b. el-Ecda' gibi hocalara talebelik yapmıştır. (bk. Önder, 2022: 24-29) Bu gibi hocalardan ders alan Nehaî

¹¹ Bu künye Ebû Nu'aym'ın eserinde bir sened zinciri içerisinde "Ebû İshâk İbrâhîm en-Nehaî" şeklinde yer almaktadır. (Bk. Ebû Nuaym, 1988: 4/224)

ittifakla Irak'ın fakihî olarak görülmüştür (İbnü'l-İmâd, 1986: 1/387; Kılıçer, 1994: 53; Zehebî, 1990: 6/262, 1998: 1/59; Zirikî, 2002: 1/80). O aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin hocası Hammâd b. Ebî Süleyman'ın hocasıdır (İbn Sa'd, 2001: 8/451).

1. Nehaî'nin Delillerden Hüküm İstinbatı

Birçok farklı etnik köken ve kültürden insanın bir arada yaşadığı Kûfe'de fikhî kabiliyetiyle öne çıkmış olan Nehaî, kendisine gelen meseleler üzerinde ictihad yaparak fetva vermiş bir âlimdir (Bağdâdî, 1996: 2/377; Dârimî, 2000: "Futyâ" 22, (No. 202)). Elbetteki o, bu fetvaları verirken gelişigüzel değil, belli bir metot dahilinde vermiştir. Ancak o, fetvalarında esas aldığı bu metot ile ilgili herhangi bir eser yazmadığı gibi bu metodunun ne olduğunu gösteren rivayetler de çok azdır. Bu durumda Nehaî'nin delillerden hüküm çıkarırken izlediği metodunun ne olduğunu ancak onun ictihad ve fetvalarından hareketle tespit edebiliyoruz.

Nehaî'nin hüküm elde ederken deliller arasında gözettiği sıralama da önemlidir. Ancak onun hangi delili öncelediği ile ilgili kendisinden açık bir ifade gelmemiştir. Bununla birlikte genel olarak fetvalarından, sıkı takipçisi olduğu İbn Mes'ûd'un bu husustaki tavsiyelerinden ve Hz. Ömer'in onun hocası kâdî Şüreyh'e (ö. 80/699) göndermiş olduğu bazı mektupların içeriğinden hareketle onun delillerde gözettiği sıralama hakkında az da olsa fikir sahibi olabilmekteyiz. Abdullah b. Mes'ûd bir sözünde fakihin ictihadlarında takip etmesi gereken sıralamayı Kur'an, Sünnet, salihlerin hükümleri ve re'y şeklinde sıralamıştır (Dârimî, 2000: "Futyâ", 20 (No. 171); İbn Kayyim, 1423: 1/62-63). Nehaî'nin İbn Mes'ûd'un görüşlerine bağlılığını (İbn Kayyim, 1423: 1/17) dikkate aldığımızda bu tavsiyeye uymuş olması söz konusu olabilir. Hz. Ömer de Kâdî Şüreyh'e bazı mektuplar göndermiş, bu mektuplarında ona herhangi bir problemle karşılaştığında önce Kur'an'a başvurmasını, onda bulamazsa Sünnet'e, onda da bulamazsa öncelerinin verdiği hükümlere, onlarda da bulamazsa kendi re'yiyle hüküm vermesini tavsiye etmiştir (Dârimî, 2000: "Futyâ, 20 No. 169); İbn Kayyim, 1423: 1/61, 84-85). Şüreyh'in yanında mübaşir olarak çalışmış (Vekî', 1947: 2/204, 277) olan Nehaî'nin bu mektupların içeriğinden haberdar olmuş olabileceği ve daha sonra buradaki tavsiyelere uygun hareket etmiş olması ihtimali vardır. Nehaî'nin, İbn Mes'ûd ve Hz. Ömer'in ittifak ettiği görüşleri için "başka hiçbir şeye değişmem" (İbn Kayyim, 1423: 1/17) sözü onların usulde ittifak ettikleri bu deliller hiyerarşisini dikkate alma hususunda da geçerli olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Nehaî'nin -aşağıda da görüleceği üzere- Kur'an ve Sünnet'ten sonra sahâbî kavline başvurduğu ve sahâbî kavli karşısında kıyası terk etmiş olduğu, sahâbî kavline başvururken de öncelikle sahâbenin ittifak ettiği hususu dikkate aldığı (Ebû Yûsuf, 1355: 79; İbn Kayyim, 1423: 1/17; Serahsî, 1993: 2/63; Şeybânî, 2011: 1/254; Tahâvî, 1417: 1/388) görülmektedir. Bu durum onun Kur'an ve Sünnet'ten sonra sahâbî kavline başvurduğunu, sahâbî kavline başvururken de daha çok sahâbenin ittifak ettiği görüşü öncelediğini göstermektedir. Bu da onun icmâi sahâbî kavlinden önceye aldığını söylememize imkân vermektedir. Nehaî, Kur'an, Sünnet, sahâbe icmâi ve sahâbî kavlinden sonra genel olarak re'ye başvurmuştur ki kıyas, istihsan ve sedd-i zerâi' gibi deliller bu kavram içerisinde yer almaktadır (Ebû Zehre, t.y.: 248; Hallâf, 1993: 8; Önder, 2014: 24; Özen, 1995: 125). Dolayısıyla tüm bu verilerden ve aşağıda verdiğimiz bilgilerden hareketle Nehaî'nin ictihadlarında yer alan deliller hiyerarşisini şu şekilde sıralamak mümkündür: Kur'an, Sünnet, icmâ (sahâbe icmâi/ittifakı), sahâbî kavli, re'y (kıyas, istihsan, sedd-i zerâi' ve istishâb).

1.1. Kur'an

Kur'an, İslâm hukukunun temel kaynaklarının başında gelmektedir. Müslümanlar Kur'an'ın fıkha kaynaklık ettiği hususunda ittifak etmişlerdir. Fakihler karşılaştıkları herhangi bir meseleye çözüm bulmak için ilk önce Kur'an'a müracaat etmişler, ancak onda herhangi bir cevap bulamadıklarında diğer kaynaklara yönelmişlerdir. Zira Kur'an Allah kelamı olmasından dolayı şer'î delillerin birincisidir (Maçın, 2017: 369). Nehaî de bu anlayışla hareket ederek fikhî meselelerin çözümünde Kur'an'a başvurmuştur. Mesela o, Mushaf'ın ücret karşılığında yazılmasını mekruh

görmüş ve satışına da şiddetle karşı çıkmıştır (İbn Ebî Şeybe, 1409: 4/287). O, bu görüşlerini “ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ” “Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, “Bu Allah'ın katındandır” diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden vay haline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay haline onların!” (Kur'an Yolu, (Erişim, 6 Haziran 2022) el-Bakara, 2/179) âyetine dayandırmıştır (Süyûtî, t.y.: 1/203). Bir diğer örnek şöyledir: Nehaî'nin öğrencisi Mansûr şöyle diyor: “İbrâhim ‘hacda ticaret yapmakta bir sakınca yoktur’ dedikten sonra “ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَاقَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ ” “Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmuşlardan idiniz.” (el-Bakara 2/198) âyetini okudu.” (Taberî, 2000: 4/168). Yine Nehaî, gücü yetenin bayram namazından önce zekâtını vermesi gerektiğini, “وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى” “Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir.” (el-A'lâ 87/14-15) âyetlerini okuyarak ifade etmiştir (Süyûtî, t.y.: 8/486). Dolayısıyla bu örnekler onun doğrudan Kur'an'dan yararlanarak hüküm çıkardığını göstermektedir.

Nehaî ihtihadda bulunurken Kur'an'ın şâz kırâatlerinden de yararlanmış. Nitekim bazı örneklerden onun hüküm istinbatında bulunurken bu kırâatleri kaynak olarak kullandığı görülmektedir. Mesela yemin kefâretiyle ilgili âyette: “...فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ...” “Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır.” (el-Mâide 5/89) denilmektedir. İbn Mes'ûd'un kırâatinde “فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ” şeklinde “peş peşe” anlamında “متتابعات” kelimesi bulunmaktadır. Nehaî bu kırâati dikkate alarak yemin kefâreti için tutulacak olan üç günlük orucun peş peşe olmasını şart koşturmuştur (Cessâs, 1405: 1/254; Ebû Yûsuf, 1355: 168; Şeybânî, 2011: 2/600; Tahâvî, 1998: 2/399). Yine Bakara sûresinin 226. âyetinde ilâ ile ilgili şöyle denilmektedir: “الَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصًا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَإِنْ قَالُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” “Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.” (el-Bakara 2/226). İlâ yapan kocanın dört ayın sonunda evliliğinin kendiliğinden sona erip ermeyeceği hususunda fakihler görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Cumhûr bu âyete dayanarak dört ayın bitimiyle evliliğin kendiliğinden sona ermeyeceği görüşündedir (Şevkânî, 1993: 6/305). Hanefiler ise Abdullah b. Mes'ûd ve Übey b. Ka'b'ın “فإن فاعوا فيهن” “Eğer (dört ay) içerisinde geri dönerlerse” şeklindeki kırâatine dayanarak kocanın dört ay içerisinde hanımına dönebileceği, aksi durumda dört ayın bitimiyle evliliğin kendiliğinden sona ereceğini söylemişlerdir (İbnü'l-Hümâm, t.y.: 4/194; Kâsânî, 1982: 3/172). Nehaî'ye göre ilâ yapan koca dört ay içerisinde hanımına dönebilir (Şeybânî, 2011: 2/474). Dört ay içerisinde ilâsından rücû etmezse dört ayın tamamlanmasıyla bâin talâk (kesin boşama) olur (İbn Ebî Şeybe, 1409: 4/108, 127; Şeybânî, 2011: 2/477-478; Taberî, 2000: 4/479, 484). Yani Nehaî'ye göre de dört ayın bitimiyle karı koca arasında kendiliğinden boşama gerçekleşir. Bu görüşüyle Nehaî'nin de söz konusu kırâati esas aldığı görülmektedir.

Nehaî'nin ihtihadda bulunurken göz önünde bulundurduğu bir diğer husus mutlak-mukayyed mefhumudur. Mutlak-mukayyed anlayışına baktığımızda onun sebep ve hükümün aynı olup olmamasına dikkat ederek yerine göre mutlakı mukayyede hamlettiği, yerine göre hamletmediği görülmektedir. Bazı örnekler şöyledir: 1. Hüküm ve sebebin aynı olması; iki nasta hüküm ve sebep aynı ise bu durumda Nehaî'nin mutlakı mukayyede hamletmediği görülmektedir. Mesela yemin kefâretiyle ilgili olarak bir âyette: “...فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ...” “Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır...” (el-Mâide 5/89) denilmektedir. Burada “ايام/günler” kelimesi mutlaktır. Fakat İbn Mes'ûd'un kırâatinde “فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ” şeklinde “peş peşe” anlamında “متتابعات” kelimesi bulunmaktadır (Ebû Yûsuf, 1355: 168; Şeybânî, 2011: 2/600; Tahâvî, 1998: 2/399). Her iki durumda oruç tutma mükellefiyeti bulunduğundan hüküm aynıdır. Yine her iki durumda yemini bozma olduğundan sebep de aynıdır. Nehaî, İbn Mes'ûd'un kırâatini dikkate alarak yemin kefâreti için tutulacak olan üç günlük orucun peş peşe olmasını şart koşturmuştur (Ebû Yûsuf, 1355: 168; Şeybânî, 2011: 2/600; Tahâvî, 1998: 2/399). Böylece

o, mutlak olan "ایام" kelimesini şâz kırâatte yer alan "منتابعات" kelimesi ile mukayyed hale getirmiştir. 2. Hükümün farklı, sebebin aynı olması; iki nasta şayet hükümler farklı sebepler aynı ise bu durumda da Nehaî'nin mutlakı mukayyede hamletmediği görülmektedir. Mesela abdest ile ilgili âyette "... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَرَأْسَكُمْ بِمَاءٍ يُغْسِلُ الصُّلُوفَ فَالْمَاءُ الَّذِي فِي يَدَيْكُمْ" (el-Mâide 6) denilerek ellerin dirseklere kadar yıkanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu âyetin devamında teyemmüm ile ilgili şöyle denilmektedir: " فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ " (el-Mâide 6). Burada "أَيْدِيكُمْ/ellerinizi" denildiği halde 'dirseklere kadar' diye bir kayıt getirilmemiştir. Yani abdest âyetinde mutlak olan "الأيدي" kelimesi "الى المرافق" lafzıyla mukayyed hale getirildiği halde teyemmüm ile ilgili kısımda "الأيدي" lafzı mutlak olarak bırakılmıştır. Dolayısıyla bu iki nasta birincisinde yıkamak, ikincisinde mesh etmek farz olduğundan hükümler farklı olmaktadır. Her ikisinde sebep namaz kılmak olduğundan sebepleri bir olmaktadır. Nehaî, bu mefhumu dikkate almış olacak ki ikincisini birincisine hamletmemiş, sonuçta ikisini aynı hükme tabi tutmamıştır. Şöyle diyor: "Teyemmüm ederken dirseklere kadar mesh etmeyi severim." (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/147; Şeybânî, 2011: 1/67). Şayet o, ikincisini birincisiyle mukayyed hale getirmiş olsaydı "dirseklere kadar mesh etmeyi severim" demek yerine bunun farz olduğunu söylemesi gerekirdi. Fakat yine de onun "dirseklere kadar" diye bir kayıt getirmiş olması bu hususta varid olan "تَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَالْمَاءُ الَّذِي فِي يَدَيْكُمْ" "Teyemmüm iki vuruştur. Biri yüz için, biri de dirseklere kadar el içindir." (Beyhakî, 1994: 1/207) hadisi sebebiyle olduğunu düşünmekteyiz. 3. Hükümün aynı, sebebin farklı olması; iki nasta hüküm aynı fakat sebepler farklı ise Nehaî'nin mutlakı mukayyede hamletmediği görülmektedir. Mesela zihâr kefâreti ile ilgili âyette şöyle denilmektedir: " وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْكُمْ أَن يُنكِحُوا عَلَى الْكُفَرَاءِ فَإِنَّهُمُ الْكُفَرَاءُ بِأَيْدِيكُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْسِدُونَ فَالَّذِينَ يَنْتَهِبُونَ أَمْوَالَ الْمُؤْمِنِينَ فَسَوْفَ نَسْتَفِيئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ " (el-Mücâdele 58/3). Burada âzat edilecek köle mutlak olarak zikredilmektedir. Hata ile adam öldürme kefâreti için: " وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٌ " "... Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir..." (en-Nisâ 4/92) denilmektedir. Bu âyette ise köle 'mümin' olarak kayıtlanmıştır. Burada Nehaî her iki âyeti ayrı değerlendirerek, başka bir ifadeyle birinci âyette mutlak olarak zikredilen 'köle'yi ikinci âyette 'mümin' olarak zikredilen köle ile mukayyed hale getirmeyerek hata ile adam öldürmenin kefâreti için şöyle demiştir: "Müslüman olmayan kölenin âzadı yeterli değildir." (İbn Ebî Şeybe, 1409: 3/76). Zihâr kefâreti için ise şöyle demektedir: "Bulûğa ermemiş çocuğun ve kâfirin âzadı zihâr için yeterlidir." (Şeybânî, 2011: 2/602). Her iki âyette hüküm köle âzat etme gerekliliği iken birincisinde sebep zihâr, ikincisinde hata ile adam öldürme şeklinde farklıdır.

Nehaî'nin Kur'an'dan hüküm elde ederken dikkat ettiği bir diğer husus emir sîgalarıdır. Onun emir sîgası anlayışı ancak ilgili naslardaki emir sîgalarına yönelik verdiği fetvalarından anlaşılabilir. Kur'an'da yer alan her mutlak emir sîgasının vücûba delalet etmediğini gören Nehaî emrin delaletinin vücûb ile nedb arasında olduğu kanaatindedir. Mesela o, abdest, namaz, oruç ve zekât gibi birçok hususla ilgili olarak gelen emir sîgalarının vücûb ifade ettiğini düşündüğü halde, "فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ" (el-Bakara 2/282) "...Alışveriş yaptığınızda şahit tutun..." (el-Bakara 2/282) "فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ" (el-Cum'a 62/10) âyetlerinde yer alan emir sîgalarını vücûba değil nedbe hamletmiştir (Şeybânî, 1991: 1/123).

Nehaî'nin 'naslarda yer alan her emrin vücûba delalet etmediği' şeklindeki görüşünün yanında onun her emrin tekrar gerektirmediği düşüncesinde olduğunu da görmekteyiz. Nitekim abdest âyetinde şöyle denilmektedir: " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَرَأْسَكُمْ بِمَاءٍ يُغْسِلُ الصُّلُوفَ فَالْمَاءُ الَّذِي فِي يَدَيْكُمْ " (el-Mâide 6) Buradaki emir sîgasına göre ilk etapta her kılınacak namaz için abdest alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak

Nehaî'nin bir abdestle birkaç vakit namaz kıldığı bilinmektedir (Abdürrezzâk, 1403: 1/56). Bu durumda onun naslarda yer alan emrin tekrar gerektirmediği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Nehaî'nin 'teyemmümü bozan hades gibi bir durum olmadığı ya da su bulunmadığı sürece teyemmüm devam eder.' (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/160; Şeybânî, 1403: 1/48, 49, 2011: 1/49) şeklindeki görüşünden de onun emrin tekrar gerektirmediği düşüncesinde olduğunu anlamaktayız. Şayet ona göre emir tekrar gerektirmiş olsaydı onun her namaz için teyemmüm alınması gerektiğini ifade etmiş olması gerekirdi. Bununla birlikte Nehaî'den her namaz için veya her vaktin çıkışı ya da girişiyle teyemmümün yenilenmesi gerektiği ile ilgili rivayetler de aktarılmıştır (Abdürrezzâk, 1403: 1/215; İbn Hazm, t.y.: 1/356; İbn Kudâme, 1405: 1/299). Fakat bunu her vakit için abdestin gerekmediği görüşüyle birlikte değerlendirdiğimizde onun emrin tekrar ihtiva etmediği görüşünde olduğunu söylemek daha isabetli olur. Bu da bu ikinci görüşün ona aidiyetinin zayıf bir ihtimal olduğunu akla getirmektedir.

Nehaî'nin emrin fevr mi yoksa terâhî mi gerektirdiği anlayışına baktığımızda fetvalarından onun emir sîgasının yerine göre fevre yerine göre terâhîye delalet ettiği fikrinde olduğunu görmekteyiz. Mesela âyette: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ...” (el-Bakara 2/178) denilerek haksız yere birini öldürenin öldürülmesi emredilmektedir. Nehaî harem bölgesine giren katile kısasın ancak oradan çıktığı zaman uygulanacağını söylemiştir (Abdürrezzâk, 1403: 9/304) ki onun bu görüşü kısas ile ilgili emrin onun nazarında fevre delalet etmediğini göstermektedir. Halbuki kısas emrinin fevre delalet ettiğini düşünenler hareme giren katile orada kısas uygulanabileceği görüşündedirler (Zekeriyâ, t.y.: 4/38). Neticede denilebilir ki Nehaî, naslarda yer alan mutlak emir sîgalarının vücûb ile nedb arasında olduğu, mutlak emir sîgasının tekrara delalet etmediği ve bu emir sîgalarının yerine göre fevre yerine göre terâhîye hamledilebileceği görüşündedir.

Yine Nehaî'nin Kur'an'dan hüküm çıkarırken âyetler arası nâsîh-mensûh ilişkisine de azami derecede dikkat ettiği görülmektedir. Nesh kavramının mahiyeti ile ilgili Nehaî'den teorik bir açıklama gelmemekle birlikte onun nesh olgusunu dikkate alarak hüküm istinbatında bulunduğu görülmektedir. O, Kur'an'ın Kur'an'la, Sünnet'in Sünnet'le neshedilmesini kabul ettiği gibi bazı örnekler üzerinden onun Sünnet'in Kur'an'la ve Kur'an'ın Sünnet'le neshini de imkân dâhilinde kabul ettiğini görmekteyiz.

a. Kur'an'ın Kur'an'la neshi:

1. Mâide sûresinin 106. âyeti şöyledir: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ إِذًا دُونَ ذَلِكَ مِنْكُمْ وَإِن كَانَ وَكَيْلًا لِوَالِدَيْهِمَا فَالْوَكِيلُ أَوْ ائْتَمَرَ بِهِمَا وَكَانَ عَلَيْهِمَا الْوَكِيلُ” (el-Mâide 5/106). Nehaî'ye göre bu âyette yer alan “müslüman olmayanın müslümana olan şahadeti (أَوْ ائْتَمَرَ بِهِمَا مِنْ غَيْرِكُمْ)” hükmü Talâk sûresi 2. âyetinin “...إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ لِلْوَائِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ” (et-Talâk 65/2) kısmıyla nesh edilmiştir (Cessâs, 1405: 4/161; Ebû Yûsuf, 1355: 166; Şeybânî, 2011: 2/551). Halbuki Hasan-ı Basrî ve Ebû Meysere (Amr b. Şürahbîl) (ö. 63/683) gibi âlimler âyetin söz konusu kısmının nesh edilmediği görüşündedirler (Cessâs, 1405: 4/161).

b. Kur'an'ın Sünnet'le neshi:

2. Bakara sûresi 180. âyeti şöyledir: “كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَائِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ” (el-Bakara 2/180). Nehaî şöyle diyor: “Resûlullah vefat ettiğinde vasiyette bulunmadı, Ebû Bekir bulundu. Vasiyette bulunulursa güzeldir, bulunulmazsa bir şey gerekmez.” (Kurtubî, 2003: 2/260) Bu söz onun âyette yer alan vasiyetin Sünnet'le nesh edildiğini kabul ettiğini göstermektedir. Tefsir ve fıkıh âlimi Kurtubî (ö. 671/1273) de bu âyet ile ilgili çeşitli görüşler aktardıktan sonra şöyle der: “Ortaya çıkmıştır ki varise ve akrabaya vasiyetin vacipliği Sünnet ile nesh edilmiştir.” (Kurtubî, 2003: 2/263).

c. Sünnet'in Sünnet'le neshi

Nehaî, Hz. Peygamber'in uygulamalarının önceliğini ve sonralığını dikkate almış, en son olanı hüküm istinbatında esas almıştır. Mesela o, Hz. Peygamber'in peygamberliği boyunca sadece bir ay sabah namazında kunut okuduğunu, ondan sonra okumadığını söyleyerek sabah namazında kunut duasının olmadığı, başka bir ifadeyle nesh edildiği görüşündedir (Esrem, 1999: 98; İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/101; İbn Hacer, t.y.: 1/196). Yine o, Hz. Peygamber'in cenaze namazlarında farklı sayıda tekbirler getirdiğini, fakat en son kıldırıldığı namazda dört tekbir getirdiğini belirtmiş ve dört tekbiri benimsemiştir (Ebû Yûsuf, 1355: 79; Serahsî, 1993: 2/63; Şeybânî, 2011: 1/254; Tahâvî, 1417: 1/388). Dolayısıyla Nehaî, Hz. Peygamber'in en son uygulamasını önceki terk ettiği uygulamasına tercih ederek ikincisini hüküm istinbatında esas almıştır. Böylece o, Sünnet'in Sünnet'le neshinin imkân dâhilinde olduğunu da kabul etmiş olmaktadır.

d. Sünnet'in Kur'an'la neshi

Hz. Peygamber Hudeybiye antlaşmasında (6/628) müslüman olup kendilerine sığınanları müşriklere iade etmeyi kabul etmişti. Fakat Mümtehine sûresinin 10. âyeti anlaşmanın kadınları ilgilendiren kısmını nesh etmiştir. Âyet şöyledir: “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ” *“Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınavın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz...”* (el-Mümtehine 60/10). Nehaî, Resûlullah ile müşrikler arasında yapılan anlaşma gereği müslüman olup iltica eden kadınların müşriklere iade edildiğini, fakat bu âyet ile müslüman olan kadınların anlaşma kapsamı dışına çıkarıldığı görüşündedir (Süyûtî, t.y.: 8/137). Böylece onun, bu âyetin ilgili anlaşmanın bir kısmını nesh ettiğini kabul etmiş olduğu görülmektedir. Nitekim Hudeybiye anlaşmasının kadınlarla ilgili kısmının ilgili âyetle neshini Hanefiler de kabul etmektedirler (Cessâs, 1405: 5/328). Bunun yanında Nehaî, İbn Mes'ûd'un: “Bekârlıktan dem vurunca mut'a bize (Hz. Peygamber tarafından) üç günlüğüne câiz kılındı. Daha sonra bu, nikâh, iddet ve miras âyetleriyle neshedildi.” dediğini aktarmaktadır (Ebû Yûsuf, 1355: 152). Nehaî, bu sözü aktarıırken konuyla ilgili olumsuz görüş beyan etmemiştir. Dolayısıyla bu, onun Kur'an'ın Sünnet'i neshettiğini imkân dâhilinde gördüğünü gösteren bir başka örnek olarak görülebilir.

1.2. Sünnet

İslâm hukukunda hükümlerin bir diğer kaynağı da Sünnet'tir. Sünnet'in hükümlere kaynaklık ettiği üzerinde İslâm âlimleri ittifak etmişlerdir. Zaten Sünnet'in kaynak olduğu Resûlullah'a itaati (el-Mâide 5/92; en-Nisâ 4/59; en-Nisâ 4/80) ve onun verdiği hükümlere rıza göstermeyi (el-Haşr 59/7; en-Nisâ 4/65) emreden, ona muhalefeti ise şiddetle nehyeden (en-Nisâ 4/14; en-Nisâ 4/115) âyetleri ihtiva eden Kur'an'la ve bu anlamdaki hadislerle (Dârimî, 2000: “Futyâ”, 20 (No. 170); Ebû Dâvûd, t.y.: “Akdiye”, 11 (No. 3592); et-Tirmizî, t.y.: “Ahkâm”, 3 (No. 1327)) sabittir. Bu anlayışla Nehaî de Kur'an'la birlikte Sünnet'i hüküm istinbatı için temel kaynak olarak değerlendirmiş, Sünnet'e muhalefeti uygun görmemiştir. O, bir konuda görüş beyan ettikten sonra o görüşünün aksine Hz. Peygamber'den gelen bir rivayetle karşılaştığında hemen görüşünü terk edip o rivayete uymuştur. Mesela öğrencisi A'meş şöyle diyor: “İbrâhim, 'tek kişi imama uyduğunda imamın solunda durur' derdi. Ona, İbn Abbâs'tan rivayet edilen, 'Resûlullah'ın onu namazda sağ tarafına aldığını bildiren hadisi' haber verdim. Bunun üzerine İbrâhim kendi görüşünü terk etti, buna uydu.” (Dârimî, 2000: 54, (No. 666)). Görüldüğü gibi Nehaî'ye göre Sünnet'in hüküm için kaynak olduğunda şüphe yoktur. Fakat Sünnet'in sübütunun Kur'an'ın sübütü gibi kat'î olmaması dolayısıyla ortaya çıkan râvi ve rivayetten kaynaklı problemler, âlimleri Sünnet'e kaynaklık eden hadislerle karşı temkinli davranmaya sevk etmiştir. Bu problemler Nehaî zamanında da mevcut olduğundan o da râvi ve rivayetleri değerlendirmeye tabi tutarak hadislerden Sünnet'i tespit etmede sıkı kriterler getirmiştir.

Nehâî, Sünnet'i kaynak olarak alırken ilk başta onu rivayet eden râvinin durumunu tahkik ederek onun güvenilir olup olmadığına, hıfzının sağlam olup olmadığına bakmıştır. Zira Nehâî için Sünnet dini doğru ve sağlıklı yaşamak için önemli olduğundan onu aktaranın güvenilir biri olması gerekir. Onun: "Bu hadisler dindir o halde dininizi kimden aldığınıza dikkat edin." (İbn Abdülberr, 1387: 1/47; İbn Hibbân, 1996: 1/23) sözü bunu açık bir şekilde göstermektedir. Onun, bir hadis şeyhinden hadis yazdığını söyleyen öğrencisi Muğîre'ye: "Biz ancak tanınan, helali haramdan ayırabilen kişilerden hadis alırız. Sen farkına varmadan haramı helalin, helali haramın yerine koyan bir şeyhten mi hadis alıyorsun!" (İbn Abdülberr, 1387: 1/29) demiş olması da aynı anlamda değerlendirilebilir. Bu iki sözünün yanında onun: "Yalancılardan sakının." (Ebû Nuaym, 1988: 4/222) sözü de yalancı râvilerden uzak durulması gerektiğini ifade etmektedir. Nehâî'nin râvinin durumuna dikkat ettiğini gösteren başka bir sözü şöyledir: "Öncekiler ilim için bir kimseye geldiklerinde onun hal ve hareketlerine, namazına bakar ondan sonra ilim alırlardı." (Dârimî, 2000: 38, (No. 434); İbn Abdülberr, 1387: 1/47; Süyûtî, t.y.: 1/301). Bu söz o dönemde aynı zamanda râvinin kişiliğinin ve ibadetleri hususundaki hassasiyetinin rivayetinin kabulü için kriter olarak görüldüğünü göstermektedir.

Nehâî'nin cerh ve ta'dîl sistemini râvilere bizzat uyguladığı da görülmektedir. Mesela o, râvi Hârisü'l-A'ver'i rivayetlerinden dolayı tenkit etmiş (et-Tirmizî, t.y.: 1/738), Muğîre b. Sa'îd el-Kûfî için ise: "O yalancıdır." demiştir (İbnü'l-Cevzî, 1406: 3/134). Amr b. Mürre, Nehâî'ye Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın Berâ'dan Resûlullah'ın sabah ve akşam namazlarında kunutta bulunduğunu rivayet ettiğini söylemesi üzerine Nehâî: "O, Abdullah'ın (İbn Mes'ûd'un) ashâbından mıdır ki? O, umerânın ashâbıdır." (Ahmed b. Hanbel, 1997: 1/429) diyerek Abdurrahman'ın devlet başkanlarına yakınlığını eleştiri konusu yapmıştır. Bu durum onun râvinin kimlerle muhabbetinin/yakınlığının olduğuna da dikkat ettiğini göstermektedir. Nehâî'nin râvi Şakîk b. Seleme için söylediği: "O iyi/hayırlı kişilerden sayılmaktadır." ile başka övgülü sözleri (Buhârî, 2009: 4/245; Nevevî, t.y.: 1/247) de onun râvinin durumunu dikkate aldığını göstermektedir. Tüm bunların yanında İmam Şafîî, İbn Sîrîn, Nehâî ve Tâvûs gibi âlimlerin ancak rivayet ettiğinin manasını bilen ve metnini ezberinde tutmuş olan sika râvilerin rivayetlerinin kabul edilmesi görüşünde olduklarını söylemiştir (Alâî, 1986: 1/68-69; İbn Abdülberr, 1387: 1/39). Neticede Nehâî'nin, ortaya çıkan râvi ve rivayetlerle ilgili problemler üzerine kendisinden önceki ve çağdaşı olan birçok âlim gibi (bk. Turhan, 2015: 62-63) râvileri cerh ve ta'dîle tabi tuttuğu, bunun sonucunda ancak şüphe duymadığı, sika kabul ettiği kimselerin rivayetlerini kabul ettiği söylenebilir.

Nehâî'nin hüküm çıkarmada Sünnet'e başvururken genel olarak haber-i vâhidi Sünnet'in tespitinde delil olarak kabul ettiğini görmekteyiz. Nitekim İmam Şafîî, haber-i vâhidle amel eden tâbiîn âlimlerinin isimlerini sıralarken bunlar arasında Nehâî'nin ismine de yer vermekte ve hepsinin haber-i vâhidi kabul edip ona göre fetva verdiğini söylemektedir (Şâfiî, 1990: 592). Bununla birlikte Nehâî'nin haber-i vâhidi kabul etmek ve onunla amel etmek için onda birtakım şartlar aradığını da görmekteyiz. Bazen râviden veya farklı koşullardan kaynaklı birbirine zıt olacak şekilde gelen haber-i vâhidler olmuş ve bunlardan bir tanesinin tercih edilmesi gerekmiştir. Bu tür durumlarda Nehâî'nin tercihte bulunduğu ve bunu yaparken birtakım kriterleri göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Mesela Abdullah b. Ebî Bekr'in Ubâd b. Temîm'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) yağmur duasında bulduktan sonra iki rekat namaz kılmış ve ridasını ters çevirmiştir (Buhârî, 1987: "el-İstiskâ", 17 (No. 980)). Bu rivayette Hz. Peygamber'in namaz kıldığı söylendiği halde Nehâî, istiskâda duanın sünnet olduğu, namazın ise sünnet olmadığı görüşündedir (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/222; Şeybânî, 1403: 1/332-334, 336). Onun istiskâda bu şekilde duayı asıl olarak görmesi haber-i vâhidle amel etmediğini göstermektedir. İlk başta istiskâda namaz olduğuna dair rivayetlerin kendisine ulaşmamış olabileceği akla gelse de bu uygulamada namazın esas olmadığını özellikle belirtmiş olması onun bu rivayetten

haberdar olduğunu göstermektedir. Hatta bir rivayette şöyle denilmektedir: “Kûfe emiri, Nehaî'nin de içlerinde bulunduğu cemaatle yağmur duası için çıktığında onlar namaza dururken Nehaî namaz kılmadan dönmüştür.” (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/474; Şeybânî, 1403: 1/332-334, 336). Birçok kişi namaza durduğu halde Nehaî'nin namaza durmamış olması onun namaz kılanların bunu sünnet olarak telakki ettikleri bilincinde olduğunu göstermektedir.

Nehaî'nin bu rivayetle amel etmemesinin gerekçesinin, Ebû Hanîfe'nin aynı konu ile ilgili yaptığı açıklamasında sunduğu gerekçeyle aynı olabileceğini düşünmekteyiz. Nitekim İmam Muhammed Ebû Hanîfe'ye istiskâda namaz olup olmadığını sorduğunda Ebû Hanîfe: “Onda namaz yoktur; o, duadır.” diye cevap vermiş, İmam Muhammed'in: “Halkın namaz için toplanıp ve imamın kırâati cehrî okumasını uygun görmüyor musun?” şeklindeki ikinci sorusu üzerine: “Hayır bunu kabul etmiyorum. Allah Resûlü'nün sadece dua ettiği, Ömer'in de minberde dua ettiği (namaz kıldırmadığı) bize ulaştı. İstiskâda namazın varlığına yönelik tek bir şâz haberden (حديثاً واحداً شاذاً) başka bize ulaşan haber olmadı.” (Şeybânî, 1403: 1/332, 2012: 1/190, 365-66) diyerek bunu kabul etmemiştir. Nehaî'nin istiskâda namazın da sünnet olduğunu bildiren rivayete itibar etmemesinin nedeni aynı haberin başka kanallardan kendisine ulaşmamış olabileceği gibi yine bu sünnetin fıkhi/ilmi ile öne çıkan Hz. Ömer tarafından uygulanmaması da olabilir. Böyle olduğu takdirde Nehaî nezdinde haber-i vâhidin kabul edilebilmesi için sahâbenin ileri gelenlerinin ona muhalefet etmemiş olması gerekir denilebilir.

Buna bir diğer örnek de şöyledir: Vâil b. Hucr (ö. 51/671): “Resûlullah'ı namaz için tekbir getirdiğinde, rükû'a gittiğinde ve rükûdan başını kaldırdığında ellerini kulaklarına kadar kaldırırken gördüm.” (Ahmed b. Hanbel, 1995: 31/142; İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/212) demektedir. Buna mukabil Alkame, İbn Mes'ûd'un “size Resûlullah'ın nasıl namaz kıldığını göstereyim mi?” dediğini ve namaz kılarken sadece namazın başında ellerini kaldırdığını söylemektedir (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/213; İbn Kudâme, 1405: 1/574). Nehaî bu iki rivayette yer alan Vâil ile İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'e yakınlığını karşılaştırarak bir rivayete göre şöyle diyor: ‘Vâil, Resûlullah'la bir vakit namaz bile kılmamıştır. O, Abdullah ve ashâbından daha mı iyi bilecek?’ (Ebû Yûsuf, 1355: 21; İbn Kudâme, 1405: 1/574). Diğer bir rivayete göre yine karşılaştırma yaparak: “Vâil, Peygamber'i bunu bir kere yaparken gördüyse Abdullah, Peygamber'in bunu yapmadığını elli kere görmüştür.” (Aynî, 2000: 2/260, Aynî, t.y.: 5/274) demiştir. Görüldüğü gibi burada da Nehaî çelişen iki rivayet arasında tercihte bulunmuştur. Vâil b. Hucr'un hicretin 9. yılında müslüman olduğu, onunla İbn Mes'ûd'un müslüman oluşu arasında 22 yıl gibi uzun bir süre olduğu söylenmektedir (Ahatlı ve Coşkun, 2017: 57). Ayrıca Vâil fıkhiyla öne çıkan bir sahâbî de değildir. Dolayısıyla Nehaî burada birbiriyle çelişen iki rivayetin senedlerini karşılaştırmakta, seneddeki râvileri fikhî bilgileri, Hz. Peygamber'le teşrik-i mesailer ve dine girmedeki öncelikleri açısından karşılaştırarak, bütün bunlarda üstün olan râvinin rivayetiyle amel etmiştir.

Neticede Nehaî, âhâd haberi hüküm istinbatında delil olarak kullanmıştır. Fakat o, bu haberleri delil olarak kullanırken belli esaslar çerçevesinde hareket etmiştir. O, şayet delil alabilecek daha güçlü rivayet varsa ilk önce onu almıştır. Aynı konu ile ilgili birbirine zıt iki rivayetle karşılaştığında sahâbeden fikhî/ilmi ile öne çıkan ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in yanında çokça kalmış sahâbîlerin bu husustaki görüş ve uygulamalarını diğerlerine tercih etmiştir. Şayet sahâbenin ileri gelenleri o rivayetle amel etmişlerse o da onunla amel etmiş veya o doğrultuda görüş beyan etmiştir. Şayet sahâbenin ileri gelenleri söz konusu haber-i vâhidin aksine görüş beyan etmiş veya aksine amel etmişse o da onlara göre hareket etmiştir. Sahâbenin ileri gelenleri kendi aralarında ihtilafa düştükleri vakit ise Nehaî kendince fikhına daha çok güvendiği sahâbînin görüşünü esas almıştır (İbn Kayyim, 1423: 1/17).

Diğer taraftan Nehaî'nin tahsîs anlayışına baktığımızda onun genel olarak haber-i vâhid türü rivayetlerle Kur'an'ın âm lafızlarını tahsîs etmediğini görmekteyiz. Mesela o, “وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا” “...Oraya giren emniyette olur” (Âl-i İmrân 3/97) âyetinin umum lafzından hareketle harem bölgesine giren katile kısasın ancak oradan çıktığı zaman uygulanacağını söylemiştir (Abdürrezzâk, 1403: 9/304). Halbuki

Şafiîler Allah Resûlü'nün (s.a.s) Mekke'nin fethi esnasında Kâbe'ye sığınan İbn Hatal'ın öldürülmesini emrettiğini (Buhârî, 1987: "İhsâr", 29 (No. 1749); et-Tirmizî, t.y.: "Cihâd", 18 (No. 1693)) ve yine Hz. Peygamber'in: "الْحَرَمُ لَا يُعِيدُ غَاصِبًا وَلَا فَارًّا بِدَمٍ" "Harem kan dökene ve asi olana sığınak olmaz." (Buhârî, 1987: "İhsâr", 19 (No. 1735); et-Tirmizî, t.y.: "Hac", 1 (No. 809)) dediğini gerekçe göstererek bu âyeti tahsîs etmişlerdir (Şirbînî, 1994: 5/279). Bu konuda bir başka örnek de şöyledir: Âyette: "وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرْ" "Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahdır..." (el-En'âm 6/121) denilmektedir. Bu âyet müslümanı da müslüman olmayanı da kapsadığı için umum ifade etmektedir. Ancak Hz. Peygamber: "الْمُسْلِمُ يَذْبَحُ عَلَى اسْمِ اللَّهِ سَمَىٰ أَوْ لَمْ يُسَمَّ" "Müslüman kimse, ister besmele getirsin ister getirsin, hayvanı Allah'ın ismi üzere keser." (Süyûfî, 1994: 13/33) demektedir. Yine Hz. Âişe bu hususta şöyle diyor: "Allah'ın Resûlü'ne 'yeni müslüman olmuş kimseler bize et getiriyor. Ne var ki biz bunların besmele ile kesip kesmediklerini bilmiyoruz, ne yapalım?' diye sordular. Rasûlullah da: 'ذَكَّرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ، ثُمَّ كُلُوا' 'Besmele çekin, sonra yiyin.' buyurdu." (Buhârî, 1987: "Tevhîd", 13 (No. 6963)). İmam Şafiî'ye göre bu iki hadis yukarıdaki âyetin umum lafzını tahsîs etmektedir. Dolayısıyla hayvan boğazlarken besmele kasıtlı terk edilirse bunun bir mahzuru yoktur (Buhârî, t.y.: 1/295; Demîrî, 2004: 9/470; Mâverdî, 1994: 15/11). Ancak Nehaî, kasıtlı olarak besmele çekmeyenin kestiğinin yenilmesini câiz görmemektedir (Abdürrezzâk, 1403: 4/479; Ebû Yûsuf, 1355: 62). Bu durum onun bu haber-i vâhidlerle âyetin umumunu tahsîs etmediğini göstermektedir. Bir başka örnek de şöyle verilebilir: Âyette: "فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ" "...Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun..." (el-Müzzemmil 73/20) denilmektedir. Bu âyetin umumuna göre namazdayken Kur'an'ın neresinden okunursa okunsun namazın tamam olması için yeterli olabilmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in: "لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ" "Fâtiha'yı okumayanın namazı (kabul) olmaz." (Buhârî, 1987: "Salât", 13 (No. 723); Ebû Dâvûd, t.y.: "Salât", 135 (No. 820); Müslim, 1991: "Salât", 1 (No. 34); et-Tirmizî, t.y.: "Salât", 183 (No. 247)) dediği nakledilmektedir. Dolayısıyla bu hadis âyetin umumunu tahsîs etmektedir. Fakat Nehaî böyle düşünmemektedir. Ona göre namazda Kur'an'dan bir kısım okumak farzdır, bir kimse Fâtiha'yı okumayı unutup başka bir sûre okursa namazın tamamlanması için yeterlidir (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/348). Bu görüş onun Fâtiha'yı namazın rûknü olarak görmediğini, dolayısıyla "Fâtihasız namaz olmaz" hadisiyle Kur'an'ın umum lafzını tahsîs etmediğini göstermektedir. Neticede görüldüğü gibi Nehaî, hüküm bildiren âyetlerin umumunu âhâd haberlerle tahsîs etmemiş, hükmü olduğu gibi umum üzere bırakmıştır. Onun umum ifade eden âyetlerin hükümlerini söz konusu rivayetlerle tahsîs etmemesinin nedeni bu rivayetleri sübûtu kat'î olan âyetler derecesinde görmemiş olmasından kaynaklanıyor olabilir.

1.3. İcmâ

İcmâ, genel olarak "Hz. Peygamber'in vefatından sonra herhangi bir dönemde müctehidlerin şer'î bir konu üzerinde ittifak etmeleri" (Buhârî, t.y.: 3/226-227) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım Nehaî döneminden sonra yapılmış bir tanımdır. İcmân tanımı ve mahiyeti ile ilgili Nehaî'den herhangi bir rivayet tespit edemedik. Esasında Nehaî dönemi ve öncesi olan sahâbe döneminde de icmâ ile ilgili teorik bir bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemlerde daha çok bir görüş etrafında birleşme veya bir görüş üzerinde ittifak etme şeklinde icmân kelime anlamıyla yakından alakalı söz ve uygulamalara rastlanmaktadır. Mesela Hz. Ömer'in Kâdî Şüreyh'e yazdığı mektubunda herhangi bir problemle karşılaştığında hükmünü Kur'an ve Sünnet'te bulamazsa insanların karar kıldığı görüşe bakıp onu almasını (فَانظُرْ مَا اجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَيْهِ فُحْدُ بِهِ) salık vermesi (Dârimî, 2000: "Futyâ", 20 (No. 169); İbn Ebî Şeybe, 1409: 4/543; İbn Kayyim, 1423: 1/61, 84-85), Abdullah b. Mes'ûd'un cevabı Kur'an ve Sünnet'te bulunmayan sorular için müslümanların üzerinde karar kıldığı hükümlere bakılmasını (أَجْمَعُ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ) tavsiye etmiş olması (Dârimî, 2000: "Futyâ", 20 (No. 171); İbn Kayyim, 1423: 1/62-63), yine Hz. Ömer'in cenaze namazının tekbir sayısını belirlemek için ashâbı toplayıp onlardan sonrakilerin de ihtilaf etmemeleri için bir görüşte karar kılmalarını (فَأَجْمَعُوا عَلَى شَيْءٍ يَجْتَمِعُ عَلَيْهِ مِنْ بَعْدِكُمْ) istemesi (Şeybânî, 2011:

1/254) sonradan terimleşen icmân sözlük manasıyla yakından ilgilidir.

Nehaî, Hz. Ömer ve İbn Mes'ûd'un ittifak ettikleri hususlara değer vererek onları başka görüşlere değişmeyeceğini ifade etmiştir (İbn Kayyim, 1423: 1/17) ki bu durumun Nehaî'nin icmâ anlayışının fikrî temellerini teşkil ettiği söylenebilir. Zira bu onun, fetvalarıyla öne çıkan iki âlim sahâbînin ittifakını muteber gördüğünü göstermektedir. İki müctehid sahâbînin ittifakını muteber gören Nehaî'nin bu iki sahâbînin de dahil olduğu sahâbe icmânını muteber görmemesi düşünülemez.

Diğer taraftan Nehaî, seleflerinin yolundan gitme hususunda hassas davranmıştır. Onun: "Öyle topluluklara yetiştim ki onlardan birisi tırnak kadar yeri aşmamış olsaydı ben de aşmazdım. Bir topluluğu önemsemek için kişiye onların fiillerine aykırı davranmak yeterlidir." (Dârimî, 2000: 24 (No. 224)) sözü kendisinden öncekilerin yolundan ayrılmamayı ve onları takip etme konusundaki hassasiyetini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Tüm bunların yanında onun sahâbe icmânını delil olarak aldığı gösteren bazı örnekler de vardır. Mesela Nehaî: "Muhammed'in ashâbı sabah namazını ortalık aydınlanıncaya kadar geciktirmede ve akşam namazını vaktin başında kılmada ittifak (اجتمع) ettikleri kadar başka bir şeyde ittifak etmemişlerdir." (Ebû Yûsuf, 1355: 20; Tahâvî, 1399: 1/184) demektedir. Onun bu sözü sahâbenin bir hususta ittifak etmesine verdiği değeri göstermektedir. Yine cenaze namazının tekbirleri hakkında Nehaî, bunların ilk başlarda dört ile yedi arasında farklı sayılarda getirildiğini (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/497) fakat daha sonra sahâbenin dört tekbir üzerinde ittifak ettiğini ifade etmiş (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/494) ve kendisi de bunu benimsemiştir (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/492). Onun cenaze namazının tekbir sayısının dört olduğunda karar kılmasının altında sahâbenin bu husustaki görüş birliğinin önemli payı vardır. Nitekim kendisi şöyle demektedir: "İnsanlar cenaze namazında beş, altı ve dört tekbir getiriyorlardı. Resûlullah (s.a.s.) vefat ettikten sonra Ebû Bekir döneminde de böyle yaptılar. Ömer dönemine gelince o, ashâbın böyle birbirinden farklı sayılarda tekbir getirdiklerini görünce onları toplayarak şöyle dedi: 'Siz Resûlullah'ın ashâbısınız, ihtilafa düşerseniz sizden sonrakiler de ihtilaf eder. İttifak edin ki sizden sonrakiler de ittifak etsinler.' Bu sözden sonra cenaze tekbirleri hakkında ashâbla istişare etti. İstişare sonucunda Resûlullah'ın hayattayken en son kıldıracağı cenaze namazında kaç tekbir getirdiği araştırılacak ve buna göre tekbir sayısı belirlenecekti. Araştırdıklarında gördüler ki Resûlullah kıldıracağı son cenaze namazında dört tekbir getirmiş." (Ebû Yûsuf, 1355: 79; Serahsî, 1993: 2/63; Şeybânî, 2011: 1/254; Tahâvî, 1417: 1/388). Dolayısıyla onun cenaze namazının tekbirlerinin sayılarıyla ilgili farklı görüş ve rivayetlerin olduğunu bilmesine rağmen dört tekbirde karar kılması hem Hz. Peygamber'in son uygulamasının bu şekilde olması hem de bu uygulama üzerinde sahâbenin icmâ etmiş olması sebebiyledir.

1.4. Sahâbî Kavli

Sahâbî kavlinin hüküm istinbatında hüccet olup olmadığı âlimler arasında ihtilaflıdır. Kimi âlimler sahâbî sözünün mutlak hüccet olduğu görüşündeyken¹², kimisi hüccet olmadığı görüşündedir.¹³ Kimisi ise sahâbî sözünün ancak re'y ve icthad ile bilinemeyecek hususlarda hüccet olabileceği görüşünü benimsemiştir.¹⁴ Bazı âlimler sadece Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kavlini hüccet kabul ederken, bazıları bu ikisinin kavlinin yanında Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kavlini de hüccet almıştır, bazıları da kavlinin hüccet alınabilmesi için sahâbînin fakih/âlim olmasını şart koşturmuştur (Alâî, 1407: 35). Dolayısıyla sahâbî kavlinin hüküm istinbatında hüccet olup olmadığı hususunda âlimler arasında görüş birliği sağlanamamıştır (Geniş bilgi için bk. Özdemir, 2012: 101-15).

Nehaî'nin sahâbî kavlinin hüccet değeri ile ilgili doğrudan bir sözüne rastlamış olmasak da

¹² Mesela İmam Mâlik, önceki görüşünde İmam Şâfiî, Ebû Saîd el-Berdaî, ve Cessâs'ın da dâhil olduğu birçok Hanefî usulcüsü bu görüştedir. ((Alâî, 1407: 35-36; Basrî, 1403: 2/173-174; Cessâs, 1994: 3/361-362; Serahsî, 1993: 2/105-106)).

¹³ Yeni görüşünde İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel gibi âlimler ile Eş'arî ve Mu'tezilî âlimlerin çoğu bu görüşü benimsemişlerdir. ((Alâî, 1407: 35-36; Şâfiî, 1940: 596)

¹⁴ Mesela Hanefî âlimlerinden İbnü's-Sââfî ve Kerhî bu görüştedir. ((Alâî, 1407: 36; Cessâs, 1994: 3/361; Serahsî, 1993: 2/105))

karşılaştığımız birçok meselede onun fikhî istidlallerinde sahâbî kavline yer verdiğini görmekteyiz. Hatta onun bu kavilleri bizzat araştırdığını, bulduğunda ise kendisiyle amel ettiğini görmekteyiz. Mesela o, abdest alırken ayakların yıkanması mı yoksa mesh edilmesi mi gerektiği ile ilgili hocası Esved b. Yezîd'e Hz. Ömer'in bu husustaki uygulamasının nasıl olduğunu sormuş, hocası, Ömer'in yıkadığını söylediğinde o bunu esas almıştır (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/17). Nehaî, sahâbe görüşünü almamayı onlardan yüz çevirmek olarak ifade etmekte ve böyle yaparı da sert ifadelerle eleştirmektedir. Mesela mestlere mesh etmek ile ilgili şöyle demektedir: "Nebî'nin ashâbı mestlere mesh etmiştir. Bilerek bunu yapmayı terk edenin bu yaptığı şeytandandır." (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/164). Yine o, ashâbın görüş ve uygulamalarına değer vermiş ve bunların bir hikmete mebni olabileceğini düşünmüştür. Mesela o, abdest alırken aşırılığa kaçarak hem çok su kullanmayı hem de abdest uzuvlarını defalarca yıkamayı mekruh görmüş ve şöyle demiştir: "Abdestte aşırıya kaçmak şeytandandır. Bunda bir fazilet olsaydı Muhammed'in ashâbı bunu yapardı." (İbn Kudâme, 1405: 1/161). Bunların yanında Nehaî birçok hususta ashâbın görüşünü almıştır. Mesela Abdullah b. Abbâs'ın görüşünü (Abdürrezzâk, 1403: 4/175) benimseyerek, şöyle diyor: "Kişi oruçluken mazmaza yaptığı esnada boğazına su kaçarsa aldığı abdeste bakılır; şayet aldığı abdest farz namaz içinse orucunu kaza etmez. Ancak nafile namaz içinse yerine bir gün kaza yapar." (Abdürrezzâk, 1403: 4/175). Bu görüşün gerekçesi şöyle açıklanmıştır: Farz namazlar için abdest zorunludur. Bu zorunluluğu yerine getirirken yapılan hata özür kapsamına girer (Kâsânî, 1982: 2/91). Burada Nehaî'nin sahâbenin görüşü karşısında kıyası terk ettiği görülmektedir. Zira kıyasa göre ister farz ister nafile için olsun boğaza suyun kaçmasıyla orucun bozulması gerekir. Yine Nehaî'ye göre bir kimse abdest alana kadar cenaze ve bayram namazlarını kaçırmaktan korkarsa teyemmüm alarak bu namazları kılabilir (Abdürrezzâk, 1403: 3/300, 452; Ebû Yûsuf, 1355: 80; İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/498). Nehaî'nin teyemmümle cenaze namazı kılınabileceği hususunda Abdullah b. Abbâs'ın görüşünü (Serahsî, 1993: 1/119), teyemmümle bayram namazı kılınabileceği hususunda ise Abdullah b. Ömer'in görüşünü (Serahsî, 1993: 1/119) benimsediği anlaşılmaktadır.

1.5. Kıyas

İbrâhim en-Nehaî'nin hüküm istinbatında başvurduğu diğer delillerden biri de kıyastır. O: "Bir hadis işitirim ona yüz şeyi kıyas ederim." (İbn Abdülberr, 1994: 2/872) sözüyle bunu açıkça ifade etmiştir. Nehaî, birçok fikhî meseleyi kıyası kullanarak çözüme kavuşturmuştur. Rivayet olunduğu gibi Hasan b. Abdillâh şöyle diyor: "İbrâhim'e senden işittiğim fetvaların hepsini sen işittin mi? diye sordum. O: 'Hayır.' dedi. Fetva veriyorsun ve işitmedim diyorsun! dedim. O da: 'Benden işittiklerinin bir kısmını işittim, bir kısmını da işittiklerime kıyas ettim.' dedi." (Bağdâdî, 1996: 1/288). Bu söz onun kıyası çokça kullandığını göstermektedir. İbn Ebî Leylâ da Şa'bî ile Nehaî'yi karşılaştırarak şöyle demektedir: "Şa'bî âsâr sahibiydi, İbrâhim ise kıyas sahibiydi." (Abdülmeçîd, 1979: 48). Nehaî'nin kıyası iyi derecede kullandığı da görülmektedir. Nitekim Hammâd, Nehaî'den daha hızlı ve hazır kıyas yaparı görmediğini söylerken (es-Seyyid Ebu'l-Muâti en-Nûrî, Ahmed Abdurrezzak İd ve Mahmud Muhammed Halil 1997: 1/46), Şa'bî ve Ebû Duhâ'ya soru sorulduğunda rivayetten cevap bulamadıkları zaman bakışlarını Nehaî'ye yöneltmeleri ile ilgili rivayeti aktaran Cessâs da bu durumun Nehaî'nin kıyasta onlardan daha maharetli olduğuna delalet ettiğini söylemektedir (Cessâs, 1994: 4/68).

Nehaî, kıyası kullanırken ölçülü kullanmış bu hususta aşırıya gitmekten kaçınmış, kıyasla çözülemeyecek meselelere kıyası uygulamamıştır. Hammâd şöyle diyor: "Nehaî'ye sorular sorardım, cevaplar ken yüzümden anlamadığımı fark ettiğinde ben anlayana kadar kıyas yapardı. Bazen de soru sorardım, yüzümden anlamadığımı fark edince de: 'Her şeyde de kıyas olmaz ki.' derdi." (Bağdâdî, 1996: 1/288, 295). Tüm bunlara göre Nehaî, hüküm istinbatında kıyasa çokça başvurmada ve onu maharetlice kullanmada öne çıkan bir âlim olmuştur. Kıyası olabildiğince kullanmanın yanında onu belli bir metot dahilinde kullanmış olması ve bu hususta aşırıya kaçmamış olması da onun kıyas anlayışının sistemli, pratik ve mesele odaklı olduğunu göstermektedir.

Nehaî'nin kıyasa göre vermiş olduğu bazı hükümler şöyledir: 1. Nehaî: "Onlar (öncekiler) adet haline gelir korkusuyla abdesten sonra havlu kullanmayı mekruh görüyorlardı." (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/138) dediği halde soğuk havada kurulanmanın zaruretine kıyas yaparak abdestten sonra havlu kullanmayı câiz görmüştür (Ebû Yûsuf, 1355: 5). 2. Nehaî, atın huysuzlanıp birini öldürmesi durumunda atın sahibinin öldürülenin ailesine tazminat ödemesi gerektiği görüşündedir. O bu hükme, havaya ok atılması durumunda okun birine isabet edip isabet ettiği kişinin ölmesi durumuna kıyas yaparak ulaşmaktadır (İbn Hazm, t.y.: 11/208). 3. Nehaî, yaradan ya da sivilceden çıkan iltihap vb. şeyleri kana kıyas yaparak bunların da abdesti bozacağını söylemiştir (İbn Ebî Şeybe, 1409: 1/110-111).

1.6. İstihsân

İstihsân kavramına usul âlimleri tarafından farklı anlamlar verilmiştir. Detaylara girmeden, bu tanımları da göz önünde bulundurarak genel tanımını verecek olursak: "İstihsân, müctehidin bir meselede daha sağlam ve üstün bir delil/gerekçe nedeniyle o meselenin benzerlerinin hükmünü terk edip başka bir hükme rücû etmesidir (Basrî, 1403: 2/296). Başka bir ifadeyle müctehidin herhangi bir meselenin çözümünde varlığı kanıtlanmış genel kuralın aksine hareket etmesidir. Selem/selef akdi buna örnek verilebilir. Bilindiği gibi selem; mal veresiye, para peşin olacak şekilde yapılan akitir. Bu akit türü "لا تبع ما ليس عندك" "Yanında olmayan bir şeyi satma." (Ebû Dâvûd, t.y.: "Buyû", 70 (No. 3503); İbn Mâce, 2009: "Buyû", 20 (No. 2187); et-Tirmizî, t.y.: "Buyû", 19 (No. 1232)) hadisinde ifade edilen genel kurala aykırıdır. Ancak bu genel kuralı devre dışı bırakan yine Hz. Peygamber'in Medînelilerin bu yöndeki uygulamasına vermiş olduğu cevazdır.¹⁵ Hal böyle olunca selem akdi istihsanen câiz sayılmış olmaktadır.

Nehaî'nin istihsan kavramını kullandığına dair bir bilgiye rastlamadık. Ancak onun bu kavramla aynı kökten türemiş "احسن/hoşuma gidiyor/güzel buluyorum" kelimesini kullandığı görülmektedir. Mesela kiralık evde kalan ve kocası tarafından boşanmış kadının durumu kendisine sorulduğunda o: "En iyi/güzeli (أحسن) onun iddetinin bitimine kadar evinde kalması ve (kira) ücretinin (kocası tarafından) verilmesidir." (İbn Ebî Şeybe, 1409: 4/153) demiştir. Başka bir örnekte Nehaî şöyle diyor: "Bir kimse iki yüz dirhem (borç) karşılığında yüz dirhemi (alacaklısına) rehin bırakırsa ve bu yüz dirhem alacaklısının (elindeyken) zayi olursa geri kalanın (yüz dirhemin) verilmesi en güzeli/iyisidir (أحسن أن يتراداً في الفضل)." (İbn Ebî Şeybe, 1409: 4/525). İbn Hazm rehnin zayi olması durumunda sadece fazlalığın ödenmesinin (يتراداً في الفضل) asla muhalif olduğunu, bunun sadece istihsanla verilmiş bir hüküm olduğunu ifade etmektedir (İbn Hazm, t.y.: 6/378). Yani rehin zayi olduğunda kurala/kıyasa göre rehnin tamamının tazmin edilmesi gerekir. Halbuki burada Nehaî 'güzel buluyorum' diyerek rehnin bir kısmının tazmin edilmesini yeterli görmüştür. Dolayısıyla İbn Hazm'a göre burada Nehaî istihsana göre fetva vermiş olmaktadır. Bu durumda Nehaî'nin istihsanı terim anlamına yakın olarak kullanmış olduğu söylenebilir. Yine Nehaî'nin: "Şayet rehin verilen şey rehin karşılığında verilenden daha fazlaysa, o fazlalık emanettir; şayet rehin verilen rehin karşılığında verilenden az ise bu durumda en güzeli/iyisi (أحسن) noksan olanın geri verilmesidir." (İbn Ebî Şeybe, 1409: 4/524) sözü de aynı bağlamda değerlendirilebilir. Her ne kadar buraya kadar verdiğimiz ifadelerde yer alan 'أحسن/güzel buluyorum' sözü kelime olarak istihsanın sözlük anlamıyla daha alakalı görünse de istihsanın terim anlamı kişisel beğeniden daha çok nas, örf, maslahat, zarûret ve icmâ gibi sebeplerle benzeri hükmü vermekten vazgeçmek olduğundan bu ifade müstehap kavramına daha yakın durmaktadır. Yani Nehaî'nin söz konusu ifadelerinden bir istihsan kavramı çıkarımında bulunmak zor görünmektedir. Bundan dolayı onun istihsanı kullanıp kullanmadığını daha iyi görmek için nas, örf, maslahat, zarûret ve icmâ gibi sebeplerle bir duruma benzeri hükmü vermekten vazgeçip, vazgeçmediğine bakmak

¹⁵ Hz. Peygamber: "من أسلف في شيء في كيل معلوم إلى أجل معلوم" "Kim bir şeyde selem/selef yapacak olursa kilosu ve müddeti belli olacak şekilde yapsın" diyerek selem akdine cevaz vermiştir. ((Buhârî 1987:"Buyû", 40 (No. 2125))

gerekir.

Buna baktığımızda Nehâî'nin istihsana göre fetvalar verdiğini görmekteyiz. Mesela bir örnek şöyledir: Nehâî'ye göre kuyuya bir kedi ya da sıçan düşüp ölürse oradan kırk kova su çıkarılır (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/14; İbn Hazm, t.y.: 1/150; Tahâvî, 1399: 1/17). Başka bir rivayette de onun: "Şayet kuyuya fare düşerse birkaç kova su boşaltılır." (Tahâvî, 1399: 1/17) dediği görülmektedir. Esasında kuyudaki su tümüyle çıkarılmadığı sürece, hatta çıkarılsa bile suyun kaynağı kuyunun içinde olduğundan ve pisliğin kuyu dibine ve duvarlarına sinmiş olacağından bu suyun necâsetinin tamamen giderilmesi imkânsızdır (Şeybânî, 1406: 78). Dolayısıyla genel kurala/kıyasa göre kuyudaki su artık sürekli necis hükmündedir. Ancak hem suyun tamamen temizlenmesi meşakkatli olduğundan hem de insanların su ihtiyacı devam edeceğinden genel kuralın aksine yani istihsanen kuyudaki sudan bir miktarın çıkarılmasıyla su temiz hükmünde kabul edilmiştir. Dolayısıyla Nehâî'nin kuyudan bir miktar suyun çıkarılmasını geri kalan suyun temiz sıfatını alması için yeterli görmesi istihsana göre hüküm verdiğini göstermektedir. Bu, zaruret sebebiyle istihsandır. Bir diğer örnek de şöyledir: Oruçlu olanın unutarak yiyip içmesi durumunda 'bir şeyin rükünlerinden birinde hâle meydana geldiğinde o şey yok hükmünde kabul edilir' genel kuralına göre orucunun bozulması gerekir. Çünkü orucun rükünü olan imsâk unutarak dahi olsa yok edilmiştir. Ancak Nehâî bu kuralı devre dışı bırakan: "إذا نسي فاكل وشرب فليتم" "Kim oruçluken unutarak yer içerse orucunu tamamlasın. Zira Allah onu yedirmiş içirmiştir." (Ahmed b. Hanbel, 1995: 15/69; Buhârî, 1987: "Savm", 26 (No. 1831); Müslim, 1991: "Siyâm", 33 (No. 171)) hadisini dikkate alarak oruçluken unutarak yiyip içenin orucunun bozulmayacağını söylemiştir (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/322). Bu da nas sebebiyle istihsandır. Aynı şekilde Nehâî'ye göre kişi oruçlu olduğunu bildiği halde abdest alırken boğazına su kaçması durumunda kazasını yerine getirmesi gerekir. Ancak oruçlu olduğunu unutmuş olması durumunda -kıyasın hilafına- kaza yapması gerekmez (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/322). Burada belirtmekte yarar vardır ki Nehâî oruçlu olduğunu bilen birinin ağzına su alıp çalkalarken boğazına su kaçması durumunda bu kişiye kaza gerekip gerekmediğini, o kişinin hangi tür namaz için abdest aldığına göre de değerlendirmektedir. Şayet farz namaz için abdest alıyorsa kaza gerekmez. Ancak nafîle namaz için abdest alıyorsa kaza gerekir görüşündedir (Abdürrezzâk, 1403: 4/175). Aslında Nehâî'nin böyle bir görüş ileri sürmesi onun ibadetlerdeki gönüllülük ve zorunluluk hususlarına dikkat ettiği ve buna göre hüküm verdiği de anlaşılmaktadır. Fakat kıyasa göre ister farz ister başka namaz için olsun boğaza su kaçmasıyla orucun bozulması gerekir. Ancak o nas olduğu için kıyası terk etmiş istihsana göre fetva vermiştir. Neticede her ne kadar Nehâî istihsanı terim anlamında kullanmamışsa ve/veya buna yönelik bir açıklamada bulunmamışsa da o, nas ve zaruret gibi sebeplerle istihsana başvurmuş ve buna göre fetvalar vermiştir.

1.7. Sedd-i Zerâî'

Bu kavram genel olarak mefsedete götüren yolların kapatılması veya mefsedete götüren vasıtaların engellenmesi/yasaklanması şeklinde tanımlanmıştır (Karâfî, t.y.: 2/32; Burhânî, 1985: 69). Sedd-i zerâî'nin zıddı feth-i zerâî'dir. Bu da iyiliğe götüren yolların açılması demektir (Burhânî, 1985: 57). Esasında sedd-i zerâî', mefsedete giden yolların kapatılması anlamında İslâm'ın temel amaçlarından bir tanesidir. Kur'an'da, bilmeden taşkınlık yapıp Allah'a kötü söz söylemesinler diye başkasına tapanlara sövmenin nehyedilmesi (el-En'âm 6/108), zinanın yasaklanmasıyla birlikte ona yaklaşmanın da yasaklanması (el-İsrâ 17/32; el-Furkân 25/68; eş-Şûrâ 42/37; el-Mümtehine 60/12.), Sünnet'te ise vasiyet meşru olduğu halde bunun varislerin hakları gözetilerek üçte bir ile sınırlandırılması (Abdürrezzâk 1403:9/64; Buhârî 1987:"Vasâyâ", 3 (No. 2592)) gibi hususlar sedd-i zerâî' deliline kaynaklık eden bazı hükümlerdir (Geniş bilgi için bk. Burhânî, 1985: 351-469).

Nehâî'nin sedd-i zerâî' kavramı hakkında bir açıklaması kaynaklarda yer almamış olsa da onun sedd-i zerâî'yi göz önüne aldığı söylenebilir. Mesela o şöyle diyor: "Heva sahipleriyle oturmayın ve

onlarla konuşmayın. Zira kalplerinizi çeceklerinden endişe ediyorum.” (Burhânî, 1985: 562; Şâtıbî 2008: 1/139). Aslında farklı inançtan da olsa insanlarla oturup konuşmak dinen yasaklanmış bir davranış değildir. Fakat bu sözüyle Nehaî, insanların zihinlerinin ve kalplerinin dinin münasip görmediği inanç ve düşüncelerle doldurularak onların doğru yoldan saptırılmasının önünü kesmeye çalışmakta ve açık bir şekilde sedd-i zerâî’ye göre hareket etmektedir. Onun aşırı görüş sahiplerinden olan kimselerin yanlarına oturmalarına müsaade etmemesi (Ebû Nuaym, 1988: 4/223; İbn Sa’d, 2001: 8/393) de bu kapsamda değerlendirilebilir (Burhânî, 1985: 563). Nehaî’nin sedd-i zerâî’ anlayışıyla verdiği bazı fetvalarının olduğunu da görmekteyiz. Mesela her ne kadar şüphe ile hadlerin düşeceği söylene (Abdürrezzâk, 1403: 10/166; İbn Ebî Şeybe, 1409: 5/512; Şeybânî, 2011: 2/536) de bir kadının ya da erkeğin kendisinin, zina ettiği kişinin karısı ya da kocası olduğunu iddia etmesi Nehaî’ye göre ondan haddin düşmesi için yeterli değildir, o kimse bu iddiasını ispatlamalıdır (İbn Ebî Şeybe, 1409: 5/551). Bu durumda ispat istenmediği zaman bu kötü fiilde bulunanlar birbirlerinin kocası ya da karısı olduklarını söyleyerek cezadan kaçacaklardır ki bu durum zinanın yaygınlaşmasına yol açacaktır. Başka bir ifadeyle zina yapan iki kişi karı koca olduklarını iddia ettiklerinde kendilerinden zina haddi düşmektedir. Zira bu durumda şüphe oluşmuştur. Fakat Nehaî bu iddialarının ispatlanmasını istemiş, aksi takdirde sözlerine itibar edilmeyip kendilerine had uygulanacağını söylemiştir. Dolayısıyla Nehaî sedd-i zerâî’ kapsamında değerlendirilebilecek bu görüşüyle zinanın yaygınlaşmasının önüne geçmek istemiştir. Yine Nehaî, oruçluyken kocanın hanımını öpmesini mekrûh görmektedir (İbn Ebî Şeybe, 1409: 2/315). Esasında kişinin hanımını öpmesi orucu bozan durumlardan değildir, ancak cinsel ilişki olması durumunda oruç bozulur. Nehaî’nin oruçluyken öpmeyi mekrûh görmüş olması belli ki oruçlunun nefesine hâkim olamayıp hanımıyla cinsel ilişkiye girebileceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla onun bu görüşüyle orucu bozmaya götürecek bir fiilin önüne geçmek istediği anlaşılmaktadır.

1.8. İstishâb

İstishâb kavramının ifade ettiği anlam üzerinde ihtilaf edilmiştir (Yalçı, 2008: 14-18). Bununla birlikte genel olarak şöyle bir tanım verilebilir: “İstishâb, sabit olan bir durumun değişime uğradığına dair bir delil/gerekçe bulunmadığı sürece aynı durumun varlığını devam ettirdiğine hükmetmektir (Basrî, 1403: 2/325; Buhârî, t.y.: 3/378-379; Cürçânî, 1983: 22). Kısaca mevcudun mevcudiyetini muhafaza etmesidir (بقاء ما كان على ما كان) denilmiştir (Buhârî, t.y.: 3/378-379).

Nehaî’den istishâb konusunda bir tanımlama ya da açıklama gelmemesine karşın pratikte onun bu delilin ifade ettiği anlam kapsamında fetva verdiği görülmektedir. Mesela o, abdesti hususunda şüpheye düşen kişi için şöyle diyor: “Bir kimse abdestinde şüpheye düşerse ve bu şüphe ilk defa gerçekleşiyorsa yeniden abdest alır. Şayet sık sık şüpheye düşüyorsa abdestinin devam ettiğine hükmeder. Yeniden abdest almasına gerek yoktur.” (Ebû Yûsuf, 1355: 37). Halbuki Hz. Peygamber’in: “دع ما يريبك إلى ما لا يريبك” “Seni şüphelendireni bırak şüphelendirmeyeni al.” (et-Tirmizî, t.y.: “Kıyâme”, 60 (No. 2518)) dediği nakledilmiştir. Burada Nehaî, abdestinde sürekli şüpheye düşenin abdest alıp almadığından şüphe etmediği için yani abdest aldıktan sonra abdestinin bozulup bozulmadığında şüpheye düştüğü için, önceden aldığı abdestinin devam ettiğine hükmetmiştir. Aynı şekilde Nehaî’ye göre bir kimse namazdayken eksik kılıp kılmadığı hususunda şüpheye düşerse; bu şüphe ilk defa gerçekleşiyorsa namazı iade eder, sık sık gerçekleşiyorsa tam kıldığını düşünerek namazını tamamlar (Ebû Yûsuf, 1355: 37; Şeybânî, 2011: 1/191). Bu da abdest hakkındaki şüphe gibidir. Yine Nehaî’ye göre bulûğa ermemiş kimselerin zekât vermesi farz değildir (Ebû Yûsuf, 1355: 92). Burada Nehaî istishâbu’l-hale göre hareket etmiş olabilir. Zira bulûğa ermemiş kimseye zekâtın vâcip olduğuna dair bir hüküm bulunmadığından bu kimselerin zekâtın muaf olduklarına hükmedilmesi gerekir. Zaten Serahsî de: “Ashabımızdan bazıları ‘delil ortaya çıkana kadar asıl olan vücûbiyetin olmamasıdır’ diyerek küçüklerin mallarının zekâta tabi olmadığına dair istishâbu’l-hale göre hüküm vermişlerdir.” (Serahsî,

1993b: 2/223) demektir. Neticede her ne kadar Nehâî'den istishâba dair teknik bir açıklama ve bu delili kullandığına dair bir ifade gelmemişse de görüldüğü gibi bazı ihtihadlarından yola çıkarak onun bu delile göre fetva verdiğini söylemek mümkün olmuştur.

Şimdiye kadar verdiğimiz bilgilerden Nehâî'nin şer'î delillerden yararlanırken nasıl bir yöntem takip ettiğini belirlemeye çalıştık. Burada gördüğümüz temel hususlardan biri Nehâî'nin nas merkezli bir yaklaşımla fetva verdiğidir. Onun özellikle Kur'an ve Sünnet'i iki temel kaynak olarak kabul ettiği ve fetvalarında bu iki kaynağa öncelik verdiği söylenebilir. Bu iki kaynak dışında icma, sahâbî kavli, kıyas, istihsan, sedd-i zerâî' ve istishâb gibi diğer delillere de başvurduğu fakat bunlara başvururken yine nası merkeze aldığı görülmektedir. Gördüğümüz temel hususlardan bir diğeri de Nehâî'nin, ister iki temel kaynak olan Kur'an ve Sünnet, ister diğer kaynaklar olsun hangi kaynaktan yararlanıyorsa akıl mefhumunu devre dışı bırakmadığıdır. O, akli ön planda tutarak, başka bir ifadeyle akli dışlamayarak naslara yaklaşmış ve bu anlayışla hükümler vermiştir. Yani o, nasları ve diğer delilleri akıl süzgecinden geçirerek anlamaya çalışmış ve bu anlayışla hüküm vermiştir. Neticede Nehâî'nin usul anlayışının nas merkezli ve akli ön plana çıkaran bir karakterde olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

İbrâhim en-Nehâî tâbiîn döneminde Kûfe'de yetişmiş önemli müctehidlerden biridir. Tefsir ve hadis gibi birçok ilimde önemli bir konum elde etmiş olsa da öğrencilerine yönelik gerçekleştirdiği tedris faaliyetlerinde ve çeşitli vesilelerle verdiği fetvalarıyla daha çok fıkıh ilminde öne çıkmıştır. İctihadlarında naslardan olabildiğince yararlandığı gibi bir tür kişisel kanaat olan re'y olgusundan da azami derecede yararlanmışır. Böylece Kûfe re'y geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Nehâî ihtihadlarında birçok delilden yararlanmışır. Yararlandığı bu delillerden en önemlilerin Kur'an ve Sünnet olduğu görülmüştür. Bu iki delilin yanında sahâbî kavlini de hüccet olarak kabul etmiş ve birçok fetvasını bu kavillere dayandırmıştır. Sahâbî kavlinde önceliği sahâbenin ittifak ettiği görüşe verdiği için bu durum onun icmâa verdiği değer olarak anlaşılmıştır. Zira onun yaşadığı dönemde ve öncesinde sonradan terimleştiği gibi bir icmâ tanımı yoktur. Bundan dolayı onun kendisinden önceki görüşlerdeki ittifaklara verdiği önem onun icmâ anlayışı olarak görülmüştür. Bunların yanında Nehâî'nin genel olarak müctehidlerin hüküm vermede elini güçlendiren delillerden biri olan kıyası da olabildiğince geniş çerçevede kullandığı ve ona değer atfettiği tespit edilmiştir. Ayrıca onun istihsan, sedd-i zerâî' ve istishâb gibi delillere yönelik teorik anlamda bir yaklaşımın olmadığı, fakat bununla birlikte bu deliler kapsamında değerlendirilebilecek bir takım fetvalarının olduğu da tespit edilmiştir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abdülmeçîd, Mahmûd Abdülmeçîd. (1979). *el-İtticahâtü'l-Fıkhiyye 'İnde Ashâbi'l-Hadîs fi'l-Karni's-Sâlis el-Hicrî*. Mısır: Mektebetü'l-Ğânicî.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. (1403). *el-Muşannef fi'l-hadîs*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.
- Ahatlı, E. ve Coşkun, M. (2017). Aynî'nin 'Umdetü'l-Kârî'de Hanefilerin Amel Etmediği Hadisleri Yorumlama Yöntemi (Kitâbü's-Salât Örneği). *SÜİFD*, 19(35), 49-75.
- Ahmed B. Hanbel ve Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. (1995). *el-Müsned*. Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Ahmed B. Hanbel ve Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. (1997). *Kitâbü'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*. Alemü'l-Kütüb.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. (1407). *İcmâlu'l-işâbeti fi Akvâli's-şahâbe*. 1. bs. Kuveyt: İhyâi Turâsî'l-İslâmî.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. (1986). *Câmi 'u't-tahşîl fi ahkâmi'l-merâsîl*. 2. bs. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Aslan, Muhammed Salih. (2020). "İbrahim en-Nehaî'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri Ve Hanefi Mezhebine Etkisi". Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Aynî, Bedreddin. (2000). *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Aynî, Bedreddin. (t.y.). *'Umdetü'l-kârî fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. 1996. *el-Fakîh ve'l-mütefaqîh*. 1. bs. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî.
- Bal, Burhaneddin. (2019). "el-Mesâilü'l-Hilâfiyye beyn İbrâhîm en-Nehaî ve Ebî Hanîfe fi'l-İbâdât ve esbâbühâ: dirâse te'sliyye". Yüksek Lisans Tezi, Ürdün Üniversitesi, Ürdün.
- Basrî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyib. (1403). *el-Mu'temed fi uşûli'l-fıkıh*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (1994). *es-Sünenü'l-kübrâ*. Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz. (t.y.). *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*. Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. (1987). *el-Câmi 'u's-şahîh*. 1. bs. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. (2009). *et-Târîhu'l-kebîr*. Haydarabad: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye.
- Burhânî, Muhammed Hişâm. (1985). *Seddü'z-zerâi' fi şer'ati'l-İslâmî*. 1. bs. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. (1405). *Ahkâmü'l-Şur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. (1994). *Usûlu'l-Cessâs (el-Fusûl fi'l-usûl)*. 2. bs. Kuveyt: Vizâretu'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. (1983). *et-Ta'rifât*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. (2000). *es-Sünen*. Riyad: Dâru'l-Muğnî.
- Demîrî, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ. (2004). *en-Necmu'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*. 1. bs. Cidde: Dâru'l-Minhâc.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. (t.y.). *es-Sünen*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî. (1988). *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. (1355). *Kitâbü'l-Âşâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ebû Zehre, Muhammed. (t.y.). *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- Ebû'l-Arab, Muhammed b. Ahmed b. Temîm. (2006). *Kitâbü'l-Mihan*. Beyrut: Dâru'l-Çarbu'l-İslâmî.
- Eekut, Zekerîya. (2015). "İbrahim en-Nehaî'nin İbadetlerle İlgili Fikhî Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Ertan, Eyüp. (2021). "İbrahim en-Nehaî ve Ebû Hanîfe'nin Fikhî Görüşlerinin Mukayeseli Analizi". Basılmamış Doktora Tezi, OMÜSBE.
- Esrem, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed. (1999). *Nâsihu'l-hadîs ve mensûhu*. 1. bs.
- Es-Seyyid Ebu'l-Muâti en-Nûrî, Ahmed Abdurrezzak İd ve Mahmud Muhammed Halil. (1997). *Mevsû'tu aķoâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fi Ricâli'l-hadîsi ve 'ilelih*. 1. bs. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. (2005). *el-Kâmûsü'l-muhîf*. 8. bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Hacvî, Muhammed b. el-Hasen. (1995). *el-Fikrû's-sâmî fi târîhi'l-fikhî'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Hallâf, Abdülvehhâb. (1993). *Meşâdirü't-teşrî'i'l-İslâmî fimâ lâ naşsa fih*. 6. bs. Kuveyt: Dâru'l-Kalem.
- Harîsî, Abdurrahman Ahmed Abdurrahman. (1410). "Ârâü İbrâhîm en-Nehaî fi't-tefsîr: cem'an ve dirâseten ve ta'lîkan min sûreti'n-Nisâ' ilâ âhiri'l-Kur'ân". Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke.
- Heysemî, Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. (1994). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- İbn Abdülberr, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. (1387). *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaţta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. Mağrib: Vizâretu Umûmu'l-Evkâfi ve's-Şuûni'l-İslâm.
- İbn Abdülberr, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. (1994). *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî*. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. (1409). *el-Muşannef fi'l-ehâdîs ve'l-âşâr*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Ebû Hayseme, Ebû Bekr Ahmed. (2006). *et-Târîhu'l-kebîr*. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. (1995). *Tehzîbü't-Tehzîb*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. (2001). *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. Riyad.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. (t.y.). *ed-Dirâye fi tahrîci (telhîsi, muntehâbi) ehâdîsi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hallikân, Ahmed b Muhammed. (1968). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*. Beyrut: Dâru Sadır.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. (t.y.). *el-Muĥallâ bi'l-âşâr*. Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed. (1973). *Kitâbu's-sikât*. 1. bs. Haydarabad: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed. (1996). *Kitâbü'l-Mecrûhîn*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Kayyim, el-Cevziyye. (1423). *İ'lâmü'l-muvakķi'in an rabbi'l-âlemîn*. Cidde: Dâru İbni'l-Cevzî.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. (1405). *el-Muğnî*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. (1981). *el-Ma'ârif*. 4. bs. Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. (2009). *es-Sünen*. 1. bs. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Alemiyye.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. (2001). *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. 1. bs. Kahire: Mektebetü'l-Hancı.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. (1406). *ed-Đu'afâ' ve'l-metrûkûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. (1971). *Şifatü's-şafve*. Haleb: Dâru'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. (2006). *Ġāyetü'n-Nihāye fî tabakâti'l-kurrâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddin. (2003). *el-Muhtâr min menâkibi'l-aḥyâr*. 1. bs. Merkezü Zâyed li't-Turâs ve't-Târîh.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî. (t.y.). *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*. Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. (1986). *Şezerâtü'z-zehab fî aḥbâri men zehab*. 1. bs. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Kal'acı, Muhammed Revvâs. (1986). *Mevsû'atü fıkhi İbrâhîm en-Neḥâ'î*. (2. bs). Beyrut: Dâru'n-Nefâis.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn. (t.y.) *el-Furûk*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. (1982). *Bedâ'î'u's-şanâ'î fî tertîbi's-şerâ'î*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî.
- Kâtip Çelebî. (2010). *Süllemü'l-vüšûl ilâ tabakâti'l-fuḥûl*. İstanbul: Mektebu İrcica.
- Kelbî, Hişâm b. Muhammed. (1995). *Kitâbü'l-Eşnâm*. 3. bs. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye.
- Kılıçer, M. Esad. (1994). *İslâm Fıkında Rey Taraftarları*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. (2003). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*. Riyad: Dâru'l-Âlem.
- Lüheybî, Nevvâl Hâmid Selmân. (1988). "İbrâhîm en-Neḥâ'î ve âşâruhü'l-vâride fî tefsîri sûreti'l-Fâtîḥa ve'l-Bakâra ve Âli 'İmrân". Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Suudi Arabistan.
- Maçın, Hasan. (2017). "Şer'î Hükümleri Tasnif ve Derecelendirmede Şer'î Delillerin Etkisi". Ss. 367-87 içinde *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. C. 1. Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı.
- Mâverdü, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. (1994). *el-Hâvi'l-kebîr*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. (1991). *el-Câmi'u's-şâḥîḥ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (t.y.). *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luġât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. (1997). *Ma'rifetü 'ulûmi'l-(uşûli'l)-ḥadîs*. 2. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Önder, Abdullah. (2022). "İbrâhîm en-Neḥâ'î, Fıkıhçılığı ve Hanefî Fıkına Etkisi". Basılmamış Doktora Tezi, İÜSBE, Malatya.
- Önder, Muharrem. (2014). *Hanefî Mezhebinde İstihsân Anlayışı Ve Uygulaması*. 1. bs. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Özbakış, Sema. (2019). "İbrahim en-Neḥâ'î'nin Aile Hukuku Alanındaki Fıkhi Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Özdemir, Recep. (2012). "İmam Mâlik ve Sahâbe Kavline Yaklaşımı". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, Malatya.
- Özen, Şükrü. (1995). "İslâm Hukuk Düşüncesinin Aklileşme Süreci". Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Özkul, Mehmet. (1997). "İbrahim en-Neḥâ'î ve Hadis İlmindeki Yeri". Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Sa'd, Hâlid Halîfe. (2007). *Tefsîru'n-Neḥâ'î: Merviyâtü'n-Neḥâ'î ve akvâluhu fî't-tefsîr*. Kahire: Mektebetu Vehbe.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. (1993a). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. (1993b). *Uşûlü's-Serahsî*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Sıbtu İbni'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ. (1986). *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdellesîn*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Söylemez, M. Mahfuz. (2000). "Emevîler Döneminde Kûfe". Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. (1994). *Câmi'u'l-Eḥâdîs*. Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. (t.y.-a). *ed-Dürü'l-Mensûr*. Beyrut: Dâru'l-Fiker.

- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn. (t.y.-b). *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. (1940). *er-Risâle*. 1. bs. Mısır: Mektebetü'l-Helebî.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. (1990). *İhtilâfî'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ. (2008). *el-İ'tisâm*. 1. bs. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. (1993). *Neylü'l-evfâr şerhu Münteke'l-ahbâr*. Mısır: Dâru'l-Hadîs.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. (1403). *el-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. (1406). *el-Câmi 'u's-şagîr ve Şerhuhu'n-nâfi 'u'l-kebir*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. (1991). *Muvaţta'ü'l-İmâm Mâlik rivâyetü Muhammed*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. (2011). *el-Âsâr*. 2. bs. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. (2012). *el-Aşl*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. (1994). *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. (2000). *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 1. bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. (1399). *Şerhu Meâni'l-âsâr*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. (1417). *Muhtaşaru İhtilâfi'l-'ulemâ'*. 2. bs. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. (1998). *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 1. bs. İstanbul: Merkezü Buhûsî'l-İslâmiyye.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. (t.y.). *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l- Arabî.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). (t.y.). *el-İlelü's-şagîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l- Arabî.
- Turhan, Halil İbrâhîm. (2015). *Rical Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk İki Asır)*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Vekî, Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân. (1947). *Ahbârü'l-kudât*. 1. bs. Riyad: Mektebetü'l-Verrâk.
- Yalçı, Nurhayat Haral. (2008). "İlk Beş Asır Usulü'l-Fıkh Literatüründe İstishab Delili". Basılmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. (1998). *Tezkiretü'l-huffâz*. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. (1990). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Zekeriyâ, Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî. (t.y.). *Esne'l-me'âlîb şerhu Ravzi't-tâlib*. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. (2002). *el-A'lâm*. 15. bs. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

Kruvaziyer Gemilerde Çevresel ve Bireysel Yön Bulma Faktörlerinin İncelenmesine Yönelik Bir Kullanım Sonrası Değerlendirme Çalışması*

Öğr. Gör. İstem Seçkin Parlakyıldız Köse

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7783-9195>

Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Doç. Dr. Selin Yıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6913-6940>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Prof. Dr. İnanç Işıl Yıldırım

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6789-0173>

İstanbul Arel Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.09.2022

Kabul: 23.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Kruvaziyer Gemi

Yön Bulma

Mekânsal Oryantasyon

Okunabilirlik

KSD

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı alınmıştır.

** Bu çalışma, 1. yazar Öğr. Gör. İstem Seçkin Parlakyıldız Köse'nin Doktora tez çalışmasında türetilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64780>

Öz

Yön bulma kavramının, hastaneler, alışveriş merkezleri ve havaalanları gibi karmaşık bina türleri dahil olmak üzere karasal mimaride geniş bir literatüre sahip olmasına karşın yüzen mimari örneği olan kruvaziyer gemileri içeren çalışmalarda sınırlı kalmaktadır. Ancak mevcut olan kısttlı literatürde bile kruvaziyer gemilerde yön bulmanın zorluklarına işaret eden çalışmalar mevcuttur. Kruvaziyer gemilerde yön bulma; kullanıcı memnuniyeti, müşteri sadakati, ticari ve operasyonel verimlilik ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla yön bulma kruvaziyer gemi yolcuları, mürettebatı ve diğer paydaşlar için önemli bir unsur olmaktadır. Bu sebeplerin yanısıra yüzen mimariye bir örnek olan kruvaziyer gemiler üzerindeki yaşayışın gelecekte artacağı düşünülen su üzerindeki yaşama örnek olması açısından geleceği yaklaşımlar için ipucu niteliğinde olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada kruvaziyer gemilerde yön bulma konusuna ilişkin, orta büyüklükteki (mid size) kruvaziyer gemi deneyimlemiş kişilere kullanıcı odaklı bir kullanım sonrası değerlendirme (KSD) çalışması yapılmıştır. Bu doğrultuda nicel yöntem tercih edilmiş ve alanyazın çalışmaları sonucunda geliştirilen anket ölçeğine orta boy kruvaziyer gemi turunda, Kuşadası ve İzmir limanı girişinde toplam 154 kişiden fiziki, 49 kişiden çevrimiçi yanıtlar toplanarak toplamda orta boy kruvaziyer gemi deneyimi olan 203 kişiye ulaşılmıştır. Fiziksel ve bireysel yön bulma faktörlerinin incelendiği çalışmada kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi, yön bulma (beceri ve mekânsal oryantasyon), okunabilirlik, memnuniyet ve tercih boyutları aralarındaki ilişkiler yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve mekânsal aşinalık (seyahat süresi ve önceki seyahat deneyimi, mürettebat ya da yolcu olma) değişkenleri ile istatistiksel değerlendirmelere tabi tutularak ele alınmıştır. İstatistiksel analiz bulgularını değerlendirmek için R-Project yazılımı kullanılarak çalışmanın istatistiksel analiz aşamasında frekans analizleri, ölçeğin güvenilirlik-geçerlilik analizleri (Cronbach Alfa güvenilirlik analizi ve Doğrulamalı Faktör Analizi) ve ortalama karşılaştırma testleri yapılmıştır. Çalışmada mekânsal aşinalığın, yön bulma boyutlarında anlamlı farklılığa neden olurken, yaş, cinsiyet ve eğitim durumunun yön bulma boyutlarında anlamlı farklılığa neden olmadığı anlaşılmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Parlakyıldız Köse, İ. S.; Yıldız, S. ve Yıldırım, İ. I. (2022). Kruvaziyer Gemilerde Çevresel ve Bireysel Yön Bulma Faktörlerinin İncelenmesine Yönelik Bir Kullanım Sonrası Değerlendirme Çalışması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 1-12.

*A Post Occupancy Evaluation Study for Examining Environmental and Individual Wayfinding Factors on Cruise Ships**

Lect. Istem Seçkin Parlakyıldız Köse

Beykent University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Interior Architecture, Istanbul – TURKEY

Selin Yıldız

Yildiz Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Istanbul – TURKEY

Prof. Dr. Inanç İşıl Yıldırım

Istanbul Arel University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Architecture, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 28.09.2022

Accepted: 23.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Cruise Ship

Wayfinding

Spatial Orientation

Legibility

POE

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval was received for this article.

** This study, it is derived from 1st author Seçkin Parlakyıldız Köse's PhD thesis.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64780>

Abstract

Although the concept of wayfinding has a extensive literature in terrestrial architecture, including complex building types such as hospitals, shopping malls and airports, it is limited in cruise ships studies, which are examples of floating architecture. However, even in the limited literature, studies are pointing to the difficulties of wayfinding on cruise ships. Wayfinding on cruise ships; user satisfaction is associated with customer loyalty, commercial and operational efficiency. Therefore, wayfinding is an essential element for cruise ship passengers, crew and other stakeholders. In addition to these reasons, it is thought to be a clue for futuristic approaches in terms of being an example of life on the water, which is thought to increase in the future, an example of floating architecture. In this study, a user-centered Post Occupancy Evaluation (POE) study was conducted with people who have experienced mid-size cruise ships on wayfinding on cruise ships. In this direction, the quantitative method was preferred and a total of 203 people who experienced medium cruise ship were reached by collecting physical responses from a total of 154 people on a medium cruise ship tour, at the entrance of Kuşadası and İzmir ports and online responses from 49 people for the questionnaire which has developed as a result of literature studies. In the study, physical and individual wayfinding factors were examined, the relationships between cruise ship wayfinding experience, wayfinding (skill and spatial orientation), legibility, satisfaction and preference dimensions were analyzed with age, gender, education level and spatial familiarity (travel time and previous travel experience, being crew or passenger) by subjecting them statistical evaluations. In order to evaluate the statistical analysis findings, frequency analyses, reliability-validity analyzes of the scale (Cronbach Alpha reliability analysis and Confirmatory Factor Analysis) and mean comparison tests were conducted at the statistical analysis stage of the study by using R-Project software. In the study, it is understood that while spatial familiarity causes a significant difference in the dimensions of wayfinding; age, gender and educational status do not cause a significant difference in the dimensions of wayfinding.

GİRİŞ

Kruvaziyer gemi turizmi 2000-2018 yılları arasında önemli bir gelişme gösterip pandemiden sonra gücünü geri kazanmaya başlamıştır. Bu durum çok sayıda kullanıcının kruvaziyer gemileri deneyimlediği anlamına gelmektedir. Kruvaziyer gemiler bulundurduğu fonksiyon ve kullanıcı sayısı çeşitliliği ile karmaşık yüzer mimari örnekleridir. Su seviyelerinin yükselerek karasal alan ihtiyacının artması gibi nedenlerle gelecekte yüzer yaşam alanlarının artış göstereceği düşünüldüğünde kruvaziyer gemiler üzerindeki yaşayışın gelecekte su üzerindeki yaşama örnek olarak değerlendirilmesi mümkündür. Fallon, Symonds ve Iacono, (2019) kruvaziyer gemilerde yön bulmanın güvenlik, operasyonel verimlilik, ticari uygulanabilirlik, müşteri memnuniyeti, tekrarlı yolculuk ve satın alma davranışını teşvik etmede etkili olduğunu belirtmektedir. Bu unsurlar dikkate alındığında kruvaziyer gemilerde yön bulma çalışmalarının yolcu, mürettebat ve yönetim gibi paydaşlar için önemli olduğu ve gelecekteki su üzerindeki yaşam hakkında ipuçları taşıyabileceği düşünülmektedir.

Kullanım sonrası değerlendirme yönteminin gemi tasarımına fayda sağlayacağını belirtildiği (Joiner, 2007; 2006), yüzer mekânlardan megayatlarda kullanım sonrası değerlendirme çalışmasının yapıldığı (Yıldırım Erniş, 2012) ve yolcu gemilerine ilişkin kullanıcı odaklı (Ahola, Murto, Kujala ve Pitkänen, 2014; Ahola ve Mugge, 2017; Wang X., Liu Z., Wang J., Luoghney S., Zhaode Z. ve Cao, 2021) çalışmalar yüzer mekânlarda kullanıcı odaklı çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tüm bu nedenlerle yüzer mimari örneklerinden kruvaziyer gemilerde, yön bulma konusunda kullanıcı odaklı bir kullanım sonrası değerlendirme çalışması ile yön bulmanın önemini ve etkilendiği faktörlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Yön bulma tanımı yapılırken çoğunlukla süreç, yetenek, gezi, problem çözme, karar verme kavramları kullanılmaktadır. Yön bulma kavramının öncesinde mekânsal oryantasyon kavramı kullanılmış, Tolmans'ın (1948) fare deneyi ile literatüre kazandırılan bilişsel haritalara kadar nörobilim ve psikoloji uzmanları mekânsal oryantasyon çalışmaları yapmışlardır (Passini, 2002). Lynch (1960) okunabilirlik kavramını geliştirmiştir. Siegel ve White (1975) yön bulma bilgisini yer işaretleri, rota ve (gezi-araştırma) bilgisi olarak, Fewings (2001) yön bulmayı rekreasyonel, kararlı ve acil durumlar için sınıflandırmıştır.

Yön bulma literatürü eğitim, sağlık ve ulaşım yapıları gibi karasal mimarideki karmaşık yapı türlerinde geniş bir araştırma alanına sahiptir. Ancak yüzer mimari örneği olan kruvaziyer gemilerde ve yolcu gemilerinde yön bulma konusunu inceleyen çalışmalar oldukça kısıtlı sayıda (Valencak, 2014; Symond, 2017; Fallon vd., 2019) ve genellikle acil durumları (May, 2001; Boer ve Skjong, 2001; Casareale, Bernardini, Bartolucci, Marincioni ve D'Orazio, 2017; Fu, Gang ve Liao, 2011; Wang vd., 2021) kapsamaktadır.

Bu çerçevede birincil hipotez olarak yön bulmanın kruvaziyer gemi deneyiminde ve kruvaziyer gemi tercihinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda temel araştırma sorusu "Kruvaziyer gemi deneyiminde ve tercihinde yön bulmanın önemi bulunmakta mıdır?" olmaktadır. İkincil hipotez olarak okunabilirliğin yön bulma becerisini ve yön bulma memnuniyetini etkilediği düşünülmektedir. Dolayısıyla kruvaziyer gemilerde yön bulma memnuniyetine ulaşma, yön bulma becerisi, okunabilirlik ve memnuniyet arasındaki ilişkilerin belirlenmesi gerekmektedir. Buradan hareketle çalışmanın yön bulma boyutunda yardım almadan yön bulma becerisi, zihinde konumlandırma, rota tarifleyebilme ve rotayı zihinde canlandırabilme; okunabilirlik boyutunda plan düzeni, bilinen referans noktasının kullanımı, mimari farklılaşma, görsel erişim ve görsel işaretlerin fark edilip yön bulmada kullanılabilmesi gibi unsurlar sorgulanmıştır.

Çalışmanın alt araştırma sorusu "Kruvaziyer gemide yön bulma memnuniyeti ve tercihi, yön bulma becerisi ve okunabilirlik; yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve mekânsal aşinalık faktörleri ile ilişkili midir?" olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, kullanıcılardan elde edilen bilgiler üzerinden kruvaziyer gemilerde yön bulma konusu değerlendirilerek, yön bulma alt boyutlarından mekânsal oryantasyon ve okunabilirliğe ilişkin bulgular ortaya konulmuştur.

1. YÖN BULMA FAKTÖRLERİ

Yön bulma konusunda, mekânsal oryantasyonu, yön bulma becerilerini ve yön bulma davranışlarını etkileyen çevresel ve bireysel faktörler bulunmaktadır.

Yön Bulmada Çevresel Faktörler

Yön bulmada çevresel faktörler; grafik bilgiler (mekânı ve rotayı tanımlayıcı, yönlendirici, haritalandıran işaret sistemi, haritalar, yön işaretleri ve tanımlayıcı işaretler) ve mimari bilgilendirmeler (mimari farklılaşma, anlaşılır plan düzeni) ve görsel erişim olmaktadır (Weisman, 1981; O'Neill, 1999; Doğu ve Erkip, 2000). Yön bulmanın birbiriyle ilişkili üç bileşeni yön bulma, rota oluşturma ve rota takibidir (Down ve Stea, 1973; Farr vd., 2012). Bu akışın gerçekleşmesi için grafik bilgilendirme ve mimari bilgilendirme gereklidir.

Yön bulma sürecinde hedefe doğru ilerleyen kişinin kendisini bilişsel harita temsilinde konumlandırma gerekliliği, yön bulma kavramının temelinde mekânsal oryantasyonun bulunmasına neden olmakta (Sönmez Erçevik ve Önder, 2015) ve birçok çalışmada (Farr vd., 2012; Arthur ve Passini, 1992; Downs and Stea, 1973; Tolman, 1948) mekânsal oryantasyon bilişsel harita oluşturabilme yeteneği olarak değerlendirilmektedir. Oryantasyonun sağlanması için çevreyi anlama, parçaları tanımlama ve parçalar arasındaki ilişkinin anlaşılması gerekmektedir (Downs ve Stea, 1977). Dolayısıyla mekânsal oryantasyonun sağlanması için kişinin çevresini anlayabilmesinin gerekliliği, çevrenin bilgisinin fark edilir ve anlaşılır olmasını gerekli kılmaktadır. Yön bulmada oryantasyon yapıları çevrenin boyutlarından işaret öğesi, mekânsal farklılaşma, basit kat planı ve görsel erişimden etkilenmektedir (O' Neill, 1999).

Yön bulma performansının okunabilirliğin sonucunda ortaya çıktığı belirtilmektedir (Long ve Baran, 2012). Yön bulmanın okunabilir mekân ve mekân öğeleri içeren yapılarda etkilendiği; anlaşılır plan düzeninin yön bulma performansında etkili olduğu (Van der Voort ve Wegen, 2005); görsel erişimin yön bulma performansını olumlu etkilediği (Garling, Lindberg, ve Mantyla, 1983; O'Neill, 1999) belirtilmektedir. Bu bilgiler değerlendirildiğinde; yön bulma için okunabilirliğin ve mekânsal oryantasyonun sağlanabilmesi; mekânın, mekânsal öğelerin ve görsel işaret sistemlerinin fark edilip kullanılabilmesi ve mekânın anlaşılabilir olarak öğrenilip, gerektiğinde hatırlanması gerekmektedir. Dolayısıyla; mimari farklılaşmaya sahip (Fewings 2001; Evans, 1980), anlaşılır plan şemalı (Weisman, 1981; Passini, 1996), görsel erişimin yüksek olduğu (Ahmed, Muhammad, Abdulrahman ve Adebisi, 2022; Montello ve Sas, 2006; Kuliga, Nelligan, Dalton, Marchette, Shelton, Carlson ve Holscher, 2019), işaret öğelerine sahip (Lynch 1960, Siegel ve White, 1975) mekânlarda yön bulma kolaylaşmaktadır.

Yön Bulmada Bireysel Faktörler

Yön bulmada bireysel faktörlerden mekânsal aşinalığa ilişkin; Mekânsal aşinalık ile çevredeki nesne veya konum bilgisinin arttığı (Chalmers ve Knight, 1985), planlanan rotada ilerleme ve bilgilere güvenmenin arttığı (Hölscher, Meilinger, Vrachliotis, Brösamle ve Knauff, 2006) belirtilmektedir. Chebat J.C, Chebat C.G ve Therrien (2005) mekâna aşına kişilerin mekâna ait bilgileri uzun dönemli hafızada depolayıp daha az yardım aldığını, mekâna aşına olmayan kişilerin daha çok harita, işaret ve diğer insanlar gibi kaynaklara başvurduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Abu-Ghazze (1996) yapıları çevreye aşına kişilerin depolanmış bilgilerini kullanmaya ve aşına olmayan kişilerin dış kaynakları kullanmaya yatkınlığını belirtmektedir. Chebat vd., (2005) ve Chebat J. C., Gelinis-Chebat, C. ve Therrien (2008) çevreye aşına olmayan kişilerin hata yapma olasılığının ve yürünen yolun arttığını belirtmektedir. Çevreye aşına kişilerin yön bulma ve mekânsal oryantasyon becerilerinin artarak yön bulma hedefini daha doğru şekilde gerçekleştirdiği (Bryant, 1982; O'Neill, 1992), yön bulma ve mekânsal oryantasyonda daha iyi performans (Prestopnik, Roskos Ewoldsen, 2000) ve hedef bulmada daha fazla verim gösterdiği Abu-Ghazze (1996) görülmektedir. Ancak Doğu ve Erkip'in (2000) çalışmalarında ziyaret sıklığı ile mekânsal oryantasyon arasında ilişki görülmemiştir.

Yön bulmada bireysel faktörlerden cinsiyete ilişkin erkeklerin kadınlara göre daha etkin yön bulma becerisine sahip olduğunu belirten çalışmalarda; Erkeklerin kadınlara göre hedef bulmada daha verimli (Lawton ve Kallai, 2002), mekânsal bilgiyi işlemede daha iyi (Kato ve Takeuchi, 2003), hedef yönünü belirleme (Lawton vd., 1996) ve yönlü yargılarda (Lawton, 2001) daha doğru olduğu belirtilmektedir. Cinsiyetin yön bulmada farklılık oluşturmadığını belirten çalışmalarda; yer işaretlerinin referans olarak

kullanıldığı durumlarda yön bulmada farkın oluşmadığı (Sandstrom vd., 1998), seyahat edilen rotayı tekrar etme süresine ve iç mekân yön bulma görevlerindeki verim ve doğruluğa etkisinin olmadığı (Lawton vd., 1996), farklı stratejiler kullanılsa da genel yetenek ve çözüme ulaşmada ve mekânsal ilişkilerin hatırlanmasında fark oluşmadığı (Lavenex ve Lavenex, 2010) görülmektedir. Cinsiyetin yön bulmada farklılık oluşturduğunu belirten çalışmalarda; kadınların yer işaretlerine erkeklerden daha fazla güvendiği (Schmitz 1997; Schmitz, 1999), kadınların benmerkezci (egocentric) referans çerçevesini erkeklerin ise allosentrik referans çerçevesini tercih ettiği (Lawton, 1994; Lawton vd., 1996; Chen vd., 2009), erkeklerin öklid yaklaşımı ile hedefe yönelirken kardinal yönleri (kuzey, güney, doğu, batı) ve mutlak mesafeleri kullanırken; kadınların topografik strateji ile daha çok görsel işaretleri ve egosentrik yönleri (sağ, sol) kullandığı (Chen vd., 2009; Dabbs vd., 1998; Saucier vd., 2003), kadınların yön tarif ederken yer işaretlerine atıfta bulunmaya, erkeklerin kardinal yönlere referans vermeye yatkınlığı (Dabbs vd., 1998; Montello, Lovelace, Golledge ve Self, 1999), kadınların mekânlardaki renk ve şekil gibi obje özelliklerini; erkeklerin lokasyon ve mekânsal ilişkileri kullandıkları (Chebat vd., 2008) belirtilmektedir.

Yön bulmada bireysel faktörlerden yaşa ilişkin yapılan bazı araştırmalarda yön bulmada yaşlı yetişkinlerin gençlere göre daha az mekânsal bilgi edindiği (Dobson, Kirasic ve Allen, 1995; Davis ve Ohman, 2016; Davis ve Weisbeck, 2016); mekânsal görevlerde daha yavaş performans gösterdiği (Davis ve Weisbeck, 2016; Wilkniss, Jones, Korol, Gold, Manning, 1997); mekânsal keşif yeteneğinin, çevresel bilgi geliştirme ve öğrenme görevlerinin tamamlanmasının daha düşük olduğu (Kim J. Y., Choi, Han ve Kim J. H., 2021) ve bilişsel harita geliştirme konusunda yaşlı yetişkinlerin zaman ve doğruluk bakımından gençler kadar iyi performans göstermediği (Iaria, Palermo, Committeri ve Barton, 2009) görülmektedir. Yaşlı yetişkinlerin, rota üzerindeki nesnelere genç denekler kadar iyi hatırlarken nesnelere sıralamada yetersiz kaldığı belirtilmektedir (Wilkniss vd., 1997). Ancak Wilkniss vd., (1997) yer ve şehirleri hatırlama yeteneğine yönelik bir araştırmada yaşlı yetişkinlerin, rota boyunca karşılaşılan nesnelere genç katılımcılar kadar iyi hatırladığını; hastane içinde yön bulurken yaşlı yetişkinlerin sık dönüş hatası yapıp daha yavaş gezinmesine rağmen gençlerden daha fazla bilgi hatası yapmadığını belirtmişlerdir (Moffat 2009; Moffat, Zonderman ve Resnick, 2001).

Yön bulmada bireysel faktörlerden eğitim seviyesine ilişkin, eğitim seviyesinin hedefin bulunmasında etkili olduğu (Dahmani, Ledoux, Boyer, ve Bohbot, 2012); düşük eğitime sahip kişilerin yön bulmada daha fazla zorlandığı (Erkan, 2018), işaretleri anlamada eğitim seviyesinin etkili olduğu (Hashim, Alkaabi ve Bharwani, 2014), yönlendirme işaretlerini algılama süresinin yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerde daha kısa sürdüğü (Boonyachut, S., Sunyavivat ve Boonyachut, N., 2012), eğitim seviyesi yükseldikçe çevreye olan aşinalığın arttığı ve yön bulma araçlarının daha çok fark edildiği (Wang X vd., 2021) belirtilmektedir. Ancak yön bulmaya ilişkin yapılan çalışmalarda yön bulma ile eğitim durumu arasında anlamlı ilişkinin bulunmadığı (Iftikhar, Asghar ve Luximon, 2020), eğitim seviyesi ile navigasyon performansı ilişkinin bulunmadığı (Ledoux, Phillips, Labelle, Smith, Bohbot ve Boyer, 2013), eğitim seviyesi ve yön bulma ilişkisinin kurulmasının zor olduğu (Erkan, 2018) belirtilen çalışmalar mevcuttur.

2. KRUVAZİYER GEMİLERDE YÖN BULMA ÇALIŞMALARI

Kruvaziyer gemilerde yön bulma ve yolcu deneyimi ilişkisini kuran Valencak Vanja (2014) "Lost on Board-Enhancing User Experience on Cruise Ships Through Wayfinding Improvements" çalışmasında kruvaziyer gemilerinin sunduğu deneyim çeşitliliği ve popülerliklerine rağmen yolcuların gemide karşılaştıkları kaybolma sorununu ele alarak yön bulma güçlüklerinin nedenini ve oryantasyon bozukluğu sonuçlarını inceleyip renk iyileştirmesi ve mevcut teknoloji kullanımı ile kişiselleştirme sağlanarak kullanıcı deneyiminin geliştirilmesi önerisinde bulunmuştur. "Your Guess is as Good as Mine: Finding Your Way on Board a Cruise Ship" adlı çalışmada Fallon vd., (2019) Kruvaziyer gemilerde yön bulmanın kolay olduğu yanılıgına ve konuya ilişkin literatür eksikliğine işaret etmektedir. Berger (2004) "Ocean Travel and Cruising: A Cultural Analysis" çalışmasında kruvaziyer gemiyi içinde önüne ya da arkasına gidildiğinden emin olunmadan dolaşılabilir bir labirent olarak yorumlamaktadır (Fallon vd., 2019). Paul Symonds (2017)

Finding Our Way: A Socio-Cultural Exploration of Wayfinding as an Embodied Experience” adlı çalışmada yön bulma, teknoloji, yön bulma paydaşları, zaman, yön bulmada risk, beden, zaman, güvenli beden ve sosyoloji gibi kavramları incelemiş ve çalışmada görüşme yapılan bir yolcunun açıklamalarından yön bulmada eğlence ve keşif ilişkisi kurmuştur. Bu durum Fewings ‘in (2001) rekreasyonel yön bulmada eğlence ve tatmin olma, acil durumda en hızlı şekilde yön bulma ve kararlı yön bulmada ise hava alanı (Farr vd., 2012) ya da liman gibi alanlarda hedefe yönelik yön bulma sınıflandırmalarından rekreasyonel yön bulma kullanımı ile ilişkilendiğini düşündürmektedir.

Kruvaziyer gemilerde ve diğer yolcu gemilerinde genellikle yön bulmaya ilişkin yapılan çalışmalar acil durumları (May, 2001; Boer ve Skjong 2001; Casareale vd., 2017; Wang vd., 2020; Fu vd., 2011; Wang vd., 2021) kapsamaktadır. May’in (2001) “Wayfinding Passenger Behavior And Maritime Emergency Signs” adlı çalışmada yolcu gemileri için acil durum tahliyesi ve yön bulma konuları üzerine çalışılmış, yön bulmada işaretler sistemindeki buradasınız haritaları ve ok işaretlerinin ve yapıllı çevrenin yön bulmaya yardımcı veya engel olabildiğini belirtmiştir. Belirtilenler arasında 1) İşaretlerin yanlış ya da eksik yorumlanabildiği, buradasınız haritalarının geminin sağ ve sol tarafında yön değiştirdiği için yanlış algılanabileceği, 2) Gemilerde göze çarpan objelerin yolculara işaret ögesi olarak hizmet verebilmesi ve mekânların tutarlı biçimde tasarlanmasının geminin farklı bölümlerinin hatırlanmasını kolaylaştırabildiği; kruvaziyer gemilerdeki benzer görünüme sahip çok sayıdaki kabin katı ve çoklu koridor sisteminin bulunmasının yön bulmada problem yarattığı; 3) Kabin alanlarında ve koridorlarda denize açılan pencerelerin olmamasının yolcuların kendilerini gemiye göre konumlarını anlamalarına yardımcı olacak görsel ipuçları olmamasına ve olası acil durumlarda yolcuların kruvaziyer geminin önü ve arkası arasındaki farkı anlamasının mimari farklılaşmanın çok az veya hiç olmaması yüzünden zorlaşacağı bulunmaktadır. Kısaca May’in (2001) çalışmada; buradasınız haritalarının geminin iki tarafında aynalanmış halde verildiği için yanlış anlaşılabilirliği, pencere ve güverteye görsel erişimin olmadığı durumlarda dış röper eksikliği, görsel ipuçlarının ve mimari farklılaşmanın olmamasının kruvaziyer gemide ön ve arka ayrımının yapılamamasına neden olabileceği vurgulanmıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin toplanması ve analizi aşamalarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Evren ve Örneklem:

Araştırmanın verileri Kuşadası ve İzmir liman girişinde ve gözlemci katılımcı olarak bulunulan orta büyüklükteki kruvaziyer gemisinde yapılan fiziki anket çalışması ve orta büyüklükteki kruvaziyer gemi deneyimine sahip kişiler ile çevrimiçi yapılan anket çalışması ile derlenerek, çalışmaya orta büyüklükteki kruvaziyer gemi deneyimine sahip 18 yaş üzeri 203 kişinin katılımı sağlanmıştır. Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde basit tesadüfi örnekleme tekniği, kullanılmıştır. Kruvaziyer gemiler hizmet verdikleri pazara göre dörde ayrılabilir. Birinci tip gemiler 500 kişiden az yolcuya sahip küçük keşif gemileri, ikinci tip gemiler 500-1500 yolcu kapasiteli yaygın olmayan küçük kruvaziyer gemiler ve çalışmanın gerçekleştirildiği tip olan üçüncü tip orta boy kruvaziyer gemiler 1600-2400 yolcuya hizmet eden, orta düzeyde talebi olan pazara sahip gemilerdir. Dördüncü gruptaki kruvaziyer gemiler ise yaklaşık 2.500-5.400 yolcu kapasiteli büyük gemilerdir (Véronneau ve Roy, 2012).

Veri Toplama Araçları:

Alanyazın incelemesi sonucunda yön bulmaya ilişkin ölçekler incelenmiş, çalışmanın verilerinin toplanmasında kullanılan ölçeğin tasarımı için fayda sağlamışlardır. Öncelikle; De Rooij, Claessen ve Van der Ham’ in (2019) kullandıkları “Yön Bulma Ölçeği”, Doğu ve Erkip (2000) tarafından yön bulmaya ilişkin ölçek ve kruvaziyer gemi araştırma çalışmalarındaki demografik bilgi formları incelenip, çalışmanın hipotezlerini sorgulayan soruların eklenmesi ile “Kruvaziyer Gemide Yön Bulma Deneyimi” ölçeği geliştirilmiştir. Anket çalışmasında katılımcıların demografik özelliklerine yönelik 11 adet demografik soru bulunmaktadır. Anketin devamında ilgili araştırmalardan yararlanılarak belirlenen yön bulma, okunabilirlik ve memnuniyet

ve tercih boyutlarını oluşturan ifadeler elde edilmiştir. İzlenen adımların sonucunda 33 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Son bölümde ise kruvaziyer gemilerindeki bölümlerin sıfat çiftleri ile değerlendirilmesi istenilmiştir. Anket çalışmasının:

1) Yön bulma boyutunda; Kruvaziyer gemide yardım almadan yön bulma becerisi, farklı mekânlara ulaşırken yön bulma becerisi, kalabalık hissi, noktasına ulaşma şekli (hızlıca- uzatarak), zihinde konumlandırabilme, rota tarifleyebilme, rotayı başlangıç ve bitiş olarak düşünebilmek, kaybolma durumu ile stres ilişkisi ve dijital aplikasyon kullanımı gibi unsurların değerlendirilmesi istenilmiştir.

2) Okunabilirlik boyutunda: Kruvaziyer gemide plan düzeni, bilinen referans mekânın kullanımı, mimari farklılaşma (tasarım elemanı, aydınlatma), görsel erişim ve görsel işaretlerin yön bulmada fark edilip kullanışlı bulunmasının değerlendirilmesi istenilmiştir.

3) Memnuniyet ve tercih boyutunda: Kruvaziyer gemide yön bulma memnuniyeti, kruvaziyer gemi deneyiminde yön bulma, tekrar tercih etme, tercihte kabin/ortak alan etkisi, tercihte kullanıcı deneyimi etkisi gibi unsurların değerlendirilmesi istenilmiştir.

Yukarıda açıklanan aşamaların sonucunda oluşturulan soru formunda katılımcılar, demografik boyut ve sıfat çifti bölümü dışındaki sorulara, 5'li Likert ölçeğinde "5-Kesinlikle Katılıyorum" ve "1-Kesinlikle Katılmıyorum" seçenekleri arasında belirli aralıklarla sıralanmış yanıtlardan birini işaretlemeleri istenilmiştir. 54 kişilik bir pilot çalışma gerçekleştirilerek ölçeğin genel ve alt boyutları için Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla 0.889, 0.842, 0.825 ve 0.675 değerleri ile güvenilir bulunup ardından ölçek alan çalışmasında uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi:

İstatistiksel analiz bulgularını değerlendirmek için hata payı %5 olarak alınmıştır. Uygulamanın tamamı ise R-Project yazılımı ile gerçekleştirilmiştir (R Core Team, 2022). Analiz sürecinde R programında yer alan lavaan (Rosseel, 2012) paketi kullanılmıştır. Çalışmanın istatistiksel analiz aşamasında frekans analizleri, geliştirilen ölçeğin güvenilirlik-geçerlilik analizleri ve ortalama karşılaştırma testleri yapılmıştır.

İlk aşamada bireylerin demografik özellikleri, kruvaziyer gemi deneyimlerine göre yapılan frekans analizi sonuçları sunulmuştur. Frekans analizi bulgularından gruplara ait frekans (f) ve yüzde (%) değerleri birlikte verilmiştir. İkinci aşamada geliştirilen ölçeğin alt ölçekleri için Cronbach Alfa güvenilirlik analizi yöntemi uygulanmıştır. Güvenilirlik analizi, ölçek maddelerine ait tanımlayıcı istatistikler ile birlikte verilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerde ortalama (Ort) ve standart sapma (SS) değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeğin geçerliliğini sınamak için Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA'nın tahmin aşamasında veriler likert tipli olduğundan Köşegen Ağırlıklı En Küçük Kareler (DWLS) tekniği tercih edilmiştir. Üçüncü aşamada elde edilen puanların tanımlayıcı istatistik bulguları sunulmuştur. Tanımlayıcı istatistiklerden ortalama (Ort), standart sapma (SS), minimum (Min) ve maksimum (Max) değerleri birlikte verilmiştir. Bu aşamada puanların normal dağılıma uygunluğu ve varyans homojenlik varsayımı sonuçları incelenmiştir. Normal dağılıma uygunluk için Shapiro-Wilk testi, varyans homojenlik varsayımı için Levene testi kullanılmıştır. Normal dağılıma uygun olan ölçüm puanları için, 2 bağımsız grup karşılaştırma testlerinden bağımsız örneklem t-testi, 3 veya daha fazla bağımsız grup karşılaştırma testlerinden Anova testi uygulanmıştır. Anova testi sonucunda anlamlı bulunan grupların çoklu karşılaştırmalarında Tukey testi uygulanmıştır. Ayrıca sayımla elde edilen değişkenleri bir değişkenin grupları yönünden frekansları karşılaştırmak için ki-kare ilişki testleri kullanılmıştır. Ki-kare ilişki testlerinde, çapraz tablo hücrelerinin beklenen değerleri göz önünde bulundurulmuş ve Fisher testi uygun istatistiksel analiz yöntemi olarak belirlenmiştir. Son aşamada kruvaziyer gemisinin bazı alanlarına ilişkin belirtilen görüşlerin dağılımları frekans analizi tekniği ile incelenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın bulguları ortaya konulmuştur. Tablo 2'de katılımcıların demografik özellikleri ve kruvaziyer gemi deneyimlerinin dağılımları gösterilmektedir. Bulgular incelendiğinde, bireylerin %48.8'inin erkek, %51.2'sinin kadın olduğu, bireylerin %26.6'sının 18-30 yaşlarında olduğu,

%45.3'ünün lisans mezunu olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Bireylerin Demografik Özellikleri ve Kruvaziyer Gemi Deneyimlerinin Dağılımı

Değişken	n	%
Cinsiyet		
Erkek	99	48.8
Kadın	104	51.2
Yaş		
18-30 yaş	54	26.6
31-40 yaş	46	22.7
41-50 yaş	53	26.1
51 yaş ve üstü	50	24.6
Engel (duyma, görme, hareket kısıtı vb.)		
Hayır, yok	192	94.6
Evet, var	11	5.4
Eğitim durumu		
İlkokul	3	1.5
Ortaokul	12	5.9
Lise	45	22.2
Lisans	92	45.3
Yüksek Lisans ve Doktora	51	25.1
Kruvaziyer gemide bulunma nedeni		
Mürettebat	58	28.6
Yolcu	145	71.4
Kruvaziyer gemi seyahat süresi (çalışma, tatil)		
1-4 gün	87	42.9
5-9 gün	63	31.0
10-14 gün	7	3.4
15 gün ve üzeri	46	22.7
Kruvaziyer gemi deneyimi		
1	69	34.0
2-4	55	27.1
5 ve üzeri	79	38.9

Tablo 2'de kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğinin alt ölçekleri üzerinden elde edilen tanımlayıcı istatistikler ve Cronbach Alfa güvenilirlik analizi sonuçları gösterilmektedir. Bulgular incelendiğinde, yön bulma alt ölçeğinde W12 maddesinin düzeltilmiş korelasyon katsayısı negatif olduğundan analizden çıkartılmış ve güvenilirlik analizi yön bulma alt ölçeği için tekrar yapılmıştır. Elde edilen son bulgular incelendiğinde, kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğinin alt ölçeklerinde madde çıkarıldığında güvenilirlik katsayısında anlamlı bir artış olmadığı görülmüştür. Ayrıca alt ölçek maddelerinin düzeltilmiş korelasyon katsayıları pozitif bulunmuştur. Bu bulgular ışığında genel ve alt ölçekler için Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla 0.898, 0.847, 0.805 ve 0.702'dir.

Tablo 2: Kruvaziyer Gemide Yön Bulma Deneyimi Ölçeğine Ait Güvenilirlik Sonuçları

Boyut	Madde	Ort	SS	DK	MSA	Alfa
YB	W1	4.103	0.909	0.784	0.817	0.847
	W2	4.128	0.946	0.755	0.818	
	W3	4.261	0.812	0.764	0.821	
	W4	4.143	0.914	0.779	0.817	
	W5	4.113	0.803	0.486	0.838	
	W6	3.975	0.858	0.464	0.839	
	W7	3.793	1.253	0.240	0.862	
	W8	4.059	1.018	0.225	0.857	
	W9	4.094	0.836	0.688	0.825	
	W10	3.788	1.029	0.641	0.826	
	W11	3.946	0.908	0.661	0.826	
	W13	1.704	1.182	0.093	0.872	
	OK	OK1	4.020	0.867	0.535	
OK2		4.177	0.716	0.579	0.776	
OK3		3.857	1.017	0.606	0.764	
OK4		3.433	1.190	0.625	0.763	
OK5		4.182	0.857	0.580	0.771	
OK6		4.286	0.910	0.497	0.788	
MT	MT1	4.103	0.835	0.485	0.643	0.702
	MT2	4.310	0.813	0.382	0.683	
	MT3	4.296	0.885	0.481	0.644	
	MT4	4.153	0.934	0.442	0.661	
	MT5	4.113	0.929	0.503	0.634	

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, DK: Düzeltilmiş korelasyon, MSA: Madde silindiğinde Alfa, YB: Yön bulma, OK: Okunabilirlik, MT: Memnuniyet ve tercih

Tablo 3'te kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğine ait doğrulayıcı faktör analizi (DFA) bulgularının uyum indeks değerleri gösterilmektedir. Bulgulara göre, Ki-kare/sd=1.270 değeri 2'nin altında olduğu, GFI, CFI ve TLI değerlerinin 0.95'in üzerinde olduğu, AGFI değerinin 0.90'ın üzerinde olduğu ve RMSEA değerinin ise 0.05'in altında olduğu görülmüştür. Uyum indeks değerleri genel olarak değerlendirildiğinde, kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği için geçerlilik sonuçları mükemmel uyuma işaret etmektedir.

Tablo 3: Kruvaziyer Gemide Yön Bulma Deneyimi Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Bulgularının Uyum İndeksleri

Ki-kare (sd)	GFI	AGFI	CFI	TLI	RMSEA
288.272 (227)	0.952	0.942	0.984	0.982	0.037

sd: Serbestlik derecesi

Tablo 4'te araştırmaya katılan bireylerin kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğine ait doğrulayıcı faktör (DFA) istatistikleri gösterilmektedir. DFA istatistik değerleri incelendiğinde,

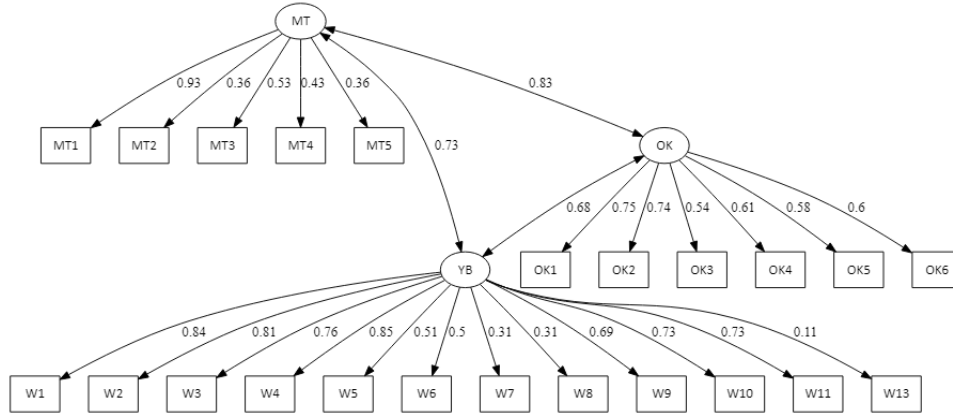
bireylerin kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğinin tüm alt maddelerinin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde toplandığı belirlenmiştir ($p < 0.05$).

Tablo 4: Kruvaziyer Gemide Yön Bulma Deneyimi Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör İstatistikleri

Boyut	Madde	Beta	SH	t	p
YB	W1	1			
	W2	1.001	0.064	15.529	<0.001
	W3	0.813	0.054	14.995	<0.001
	W4	1.022	0.065	15.702	<0.001
	W5	0.540	0.043	12.642	<0.001
	W6	0.564	0.044	12.787	<0.001
	W7	0.506	0.054	9.397	<0.001
	W8	0.409	0.040	10.297	<0.001
	W9	0.758	0.050	15.174	<0.001
	W10	0.988	0.064	15.514	<0.001
	W11	0.868	0.056	15.397	<0.001
	W13	0.163	0.041	3.932	<0.001
	OK	OK1	1		
OK2		0.822	0.061	13.515	<0.001
OK3		0.848	0.070	12.150	<0.001
OK4		1.118	0.084	13.331	<0.001
OK5		0.762	0.062	12.349	<0.001
OK6		0.843	0.072	11.693	<0.001
MT	MT1	1			
	MT2	0.373	0.040	9.302	<0.001
	MT3	0.610	0.050	12.177	<0.001
	MT4	0.515	0.048	10.729	<0.001
	MT5	0.429	0.044	9.704	<0.001

Beta: Katsayı, SH: Standart hata, YB: Yön bulma, OK: Okunabilirlik, MT: Memnuniyet ve tercih

Şekil 1’de kruvaziyer gemi deneyimi ölçeğine ait DFA sonuçları gösterilmektedir. DFA sonucunda elde edilen grafiksel yapıya göre, kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğindeki üç alt boyuta ait tüm maddelerin standardize yük değerlerinin 0.30’un üzerinde olduğu saptanmıştır. Çalışmanın okunabilirlik boyutundaki (plan düzeni, referans mekân, tasarım elemanı değişimi, aydınlatma değişimi, görüş açısındaki mekân, yön işaretleri ve buradasınız haritaları) unsurların fark edilmesinin ve yön bulmada kullanımının ağırlığı incelendiğinde bütün unsurların standardize yük değerlerinin 0.30’un üzerinde olduğu görülmektedir. En çok ağırlığa sahip olan unsurlar plan düzeni (0.75) ve referans mekân (0.74), en az ağırlığa sahip olan unsurlar tasarım elemanı değişimi (0.54) ve görüş açısındaki mekânın (0.58) kullanımındadır.

Şekil 1: Kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğine ait DFA sonuçları

Tablo 5'teki kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının tanımlayıcı istatistik değerleri incelendiğinde, yön bulma alt boyut puan ortalaması 46.11, okunabilirlik alt boyut puan ortalaması 23.96, memnuniyet ve tercih alt boyut puan ortalaması 20.98 ve ölçeğin toplam puan ortalaması 91.04 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5: Bireylerin Kruvaziyer Gemi Deneyimi Ölçeği Toplam Puanları ve Alt Boyut Puanlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Ort	SS	Min	Max
YB	46.11	7.09	24.00	60.00
OK	23.96	4.00	12.00	30.00
MT	20.98	2.97	8.00	25.00
KGVD	91.04	12.01	52.00	115.00

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, Min: Minimum, Max: Maksimum, YB: Yön bulma, OK:

Okunabilirlik, MT: Memnuniyet ve tercih, KGVD: Kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği

Tablo 6'da kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanları arasındaki ilişkiyi gösteren Pearson korelasyon testi sonuçlarına göre: Okunabilirlik alt boyut puanları ile yön bulma alt boyut puanları arasında pozitif yönde, orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=0.575$, $p<0.05$). Memnuniyet ve tercih alt boyut puanları ile okunabilirlik ve yön bulma alt boyut puanları arasında pozitif yönde, orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=0.522$, $p<0.05$; $r=0.615$, $p<0.05$). Ayrıca kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği toplam puanları ile alt boyut puanları arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0.911$, $p<0.05$; $r=0.825$, $p<0.05$; $r=0.761$, $p<0.05$).

Tablo 6: Kruvaziyer Gemide Yön Bulma Deneyimi Ölçeği Toplam Puanları ve Alt Boyut Puanları Arasındaki İlişkiler

	YB	OK	MT	KGYD
YB	1			
OK	0.575*	1		
MT	0.522*	0.615*	1	
KGYD	0.911*	0.825*	0.761*	1

* $p < 0.05$, YB: Yön bulma, OK: Okunabilirlik, MT: Memnuniyet ve tercih, KGYD: Kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği

Tablo 7'deki kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının demografik özellikler ve kruvaziyer gemi deneyimlerine göre t-testi ve Anova testi sonuçları incelendiğinde, kruvaziyer gemi deneyimi ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının cinsiyet, yaş ve eğitim durumu ile istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir ($p > 0.05$). Ancak kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının kruvaziyer gemide bulunma nedeni, kruvaziyer gemi deneyimi ve kruvaziyer gemi seyahat süresine göre istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Mürettebatın kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği toplam ve alt boyut puanlarının yolculara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kruvaziyer gemi deneyim sayısı 5 ve üzeri olan bireylerin yön bulma alt boyut puanları ve ölçeğin toplam puanlarının deneyim sayısı 1 ve 2-4 olan bireylere göre daha yüksek olduğu; deneyim sayısı 5 ve üzeri olan bireylerin okunabilirlik ile memnuniyet ve tercih alt boyut puanlarının deneyim sayısı 1 olan bireylere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kruvaziyer gemi seyahat süresi 15 gün ve üzeri olan bireylerin yön bulma ile okunabilirlik alt boyut puanlarının seyahat süresi 1-4 ve 5-9 gün olan bireylere göre daha yüksek olduğu; seyahat süresi 1-4 gün olan bireylerin memnuniyet ve tercih alt boyut puanlarının seyahat süresi 10-14 ve 15 gün ve üzeri olan bireylere göre daha düşük olduğu; seyahat süresi 15 gün ve üzeri olan bireylerin ölçeğin toplam puanlarının seyahat süresi 1-4 ve 5-9 gün olan bireylere göre daha yüksek olduğu; seyahat süresi 1-4 gün olan bireylerin ölçeğin toplam puanlarının seyahat süresi 5-9 ve 10-14 gün olan bireylere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7: Kruvaziyer Gemide Yön Bulma Deneyimi Ölçeği Toplam Puanları ve Alt Boyut Puanlarının Demografik Özellikler ve Kruvaziyer Gemi Deneyimlerine Göre Karşılaştırılması

Değişken	YB	OK	MT	KGYD
<i>Cinsiyet*</i>				
Erkek	46.28±7.45	23.93±4.14	21.14±2.96	91.35±12.66
Kadın	45.94±6.74	23.98±3.89	20.82±3.00	90.74±11.40
t	0.341	-0,091	0.776	0.362
p	0.733	0.927	0.439	0.718
<i>Yaş*</i>				
18-30	46.37±6.52	24.02±4.02	21.00±3.35	91.39±12.41
31-40	44.67±7.56	23.37±4.17	20.83±2.94	88.87±12.11
41-50	47.04±8.13	24.94±4.25	20.96±2.85	92.94±13.47
51 ve üstü	46.16±5.92	23.38±3.42	21.10±2.79	90.64±9.59
F	0.959	1.775	0.069	0.978
p	0.413	0.153	0.977	0.404
<i>Eğitim durumu*</i>				
İlkokul	40.00±6.08	22.33±7.51	20.33±5.51	82.67±18.15
Ortaokul	48.67±5.97	25.33±3.11	21.50±2.65	95.50±10.60
Lise	46.73±6.59	23.91±3.26	21.71±2.63	92.36±9.53
Lisans	45.29±7.04	23.86±4.43	20.65±3.24	89.80±13.05
Yüksek Lisans ve Doktora	46.78±7.66	23.94±3.83	20.82±2.64	91.55±11.87
F	1.473	0.489	1.124	1.184
p	0.212	0.744	0.346	0.319
<i>Kruvaziyer gemide bulunma nedeni*</i>				
Mürettebat	50.19±4.88	26.05±3.05	22.02±2.28	98.26±8.03
Yolcu	44.48±7.17	23.12±4.04	20.56±3.12	88.15±12.14
t	6.533	5,617	3,681	6,927
p	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001
<i>Kruvaziyer gemi deneyimi*</i>				
1	42.70±7.43 ^B	22.54±4.01 ^B	20.06±3.29 ^B	85.29±12.91 ^B
2-4	44.71±6.12 ^B	23.93±3.63 ^{AB}	20.80±2.65 ^{AB}	89.44±9.77 ^B
5 ve üzeri	50.06±5.31 ^A	25.22±3.87 ^A	21.90±2.64 ^A	97.18±9.63 ^A
F	26,929	8,901	7,659	22,752
p	<0.001	<0.001	0.001	<0.001
<i>Kruvaziyer gemi seyahat süresi (çalışma, tatil)*</i>				
1-4 gün	42.92±7.14 ^B	22.98±3.81 ^B	20.17±2.86 ^B	86.07±11.80 ^B
5-9 gün	46.89±6.64 ^B	23.41±4.28 ^B	20.92±3.29 ^{AB}	91.22±11.76 ^C
10-14 gün	48.86±5.46 ^{AB}	26.43±2.64 ^{AB}	23.57±1.81 ^A	98.86±8.67 ^{CD}
15 gün ve üzeri	50.65±4.48 ^A	26.17±3.12 ^A	22.17±2.22 ^A	99.00±7.66 ^{AD}
F	15,589	8,595	6,953	15,423
P	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001

YB: Yön bulma, OK: Okunabilirlik, MT: Memnuniyet ve tercih, KGYD: Kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği, *Ortalama±standart sapma, A-D: Aynı harfe sahip gruplar arasında fark yoktur

SONUÇ

Fiziksel ve bireysel yön bulma faktörlerinin incelendiği çalışmada kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi; yön bulma (beceri ve mekânsal oryantasyon), okunabilirlik, memnuniyet ve tercih boyutları aralarındaki ilişkiler yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve mekânsal aşinalık ile değerlendirilerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1) Yön bulma, okunabilirlik, memnuniyet ve tercih boyutları arasında tutarlılığın olduğu ve bu boyutların birbirini etkilediği dolayısıyla kruvaziyer gemi deneyimi ve tekrar tercih için yön bulma ve okunabilirlik boyutlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın birincil ve ikincil hipotezleri olan yön bulmanın kruvaziyer gemi deneyiminde ve kruvaziyer gemi tercihinde etkili olduğu ve okunabilirliğin yön bulma becerisini ve yön bulma memnuniyetini etkilediği doğrulanmaktadır.

2) Kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının cinsiyet, yaş ve eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermezken mekânsal aşinalık ile anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum çalışmanın "Kruvaziyer gemide yön bulma memnuniyeti ve tercihi, yön bulma becerisi ve okunabilirlik; yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve mekânsal aşinalık faktörleri ile ilişkili midir?" şeklindeki alt araştırma sorusuna yaş, cinsiyet ve eğitim durumunun belirtilen boyutlarda anlamlı fark oluşturmayıp, mekânsal aşinalığın anlamlı fark oluşturduğu cevabını vermektedir. Seyahat süresi uzun, deneyim sayısı fazla olan bireylerin ve mürettebatın kruvaziyer gemide yön bulma deneyimi ölçeğinin toplam ve alt boyut puanları, okunabilirlik ile memnuniyet ve tercih puanları daha yüksektir. Bu durum mekânsal aşinalığa işaret etmekte; kruvaziyer gemilerde bireysel faktörlerden mekânsal aşinalığın, yön bulma deneyimine olumlu etki ettiği anlaşılmaktadır. Mekânsal aşinalık ile yön bulmanın daha iyi gerçekleştiği; yön bulma ve okunabilirlik puanlarının yükseldiği ve kruvaziyer gemi deneyiminde daha fazla memnuniyetin geliştiği ve tekrar tercihte etkili olduğu görülmektedir.

3) Çalışmanın okunabilirlik boyutundaki (plan düzeni, referans mekân, tasarım elemanı değişimi, aydınlatma değişimi, görüş açısındaki mekân, yön işaretleri ve buradasınız haritaları) unsurların hepsinin fark edilme ve yön bulmada kullanımı yüksek değerlere sahiptir. Dolayısıyla belirtilen unsurların okunabilirlik ve yön bulmada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak en çok ve en az ağırlığa sahip olan unsurlar incelendiğinde: En çok ağırlığa sahip olan plan düzeni ve referans mekân unsurlarının öne çıkması bu iki unsurun kruvaziyer gemi mekânlarının okunabilirliğinde ve yön bulmada önemini göstermektedir. En az ağırlığa sahip olan tasarım elemanı değişimi ve görüş açısındaki mekân unsurlarının kullanımının geride kalması ise bu unsurların okunabilirliğinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sonuçları ve alanyazın beraber değerlendirilip tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

Kruvaziyer gemi deneyimi memnuniyeti ve tekrar tercihte, yön bulma ve okunabilirlik boyutlarının etkili olması sonucu; okunabilirliğin yön bulmada etkili olduğu (Long ve Baran, 2012), kruvaziyer gemilerde yön bulmanın tekrarlı tercih ve kullanıcı memnuniyetinde etkili olduğu (Fallon vd., 2019) belirtilen çalışmalar ile örtüşmektedir.

Plan düzeni, referans mekân, tasarım elemanı ve aydınlatma değişimi, görüş açısındaki mekân, yön işaretleri ve buradasınız haritaları unsurlarının yön bulmada kullanıldığı sonucu; mimari farklılaşma (Fewings, 2001; Evans, 1980), anlaşılır plan şeması (Weisman, 1981; Passini, 1996), görsel erişim (Ahmed vd., 2022; Montello ve Sas, 2006; Kuliga vd., 2019), işaret öğeleri (Lynch 1960, Siegel ve White, 1975) ve çevresel bilgilenme (Weisman, 1981; O'Neill 1999; Doğu ve Erkip, 2000) ve yön bulmanın ilişkilendiği çalışmalar ile benzeşmektedir.

Bireysel faktörlerin incelendiği sonuçlara göre: 1) Cinsiyete ilişkin çalışma sonucunun, kadınların ve erkeklerin yön bulma becerisinde farklılık olmadığı (Sandstrom vd., 1998; Lawton vd., 1996; Lawton vd.,1996; Lavenex ve Lavenex, 2010) çalışmalar ile benzeştiği, ancak mekânsal bilginin edinimi, hedefin yönünün belirlenmesi, yön bulma becerisi, yön tarifi, yön ve yer işaretleri kullanımı gibi konularda cinsiyet farklılığının etkisini belirten çalışmaların olduğu görülebilmektedir. 2) Yaşa ilişkin çalışma sonucunun genç ve yaşlı bireyler arasında yön bulmada büyük bir farkın bulunmadığı çalışmalar (Wilkniss vd., 1997; Moffat 2009; Moffat vd., 2001) ile benzeştiği, ancak mekânsal bilgi edinme, mekânsal görev performansında, mekânsal keşif yeteneğinde, çevresel bilgi geliştirme ve öğrenmede ve bilişsel harita geliştirmede yaşın etkisini belirten çalışmaların olduğu görülmektedir. 3) Eğitime ilişkin çalışma sonucunun yön bulma ve eğitim durumunun ilişkisinin kurulamadığı (İftikhar vd., 2020; Ledoux vd., 2013) çalışmalar ile benzeştiği, ancak yön bulma, hedefin bulunması ve işaretleri anlamada eğitim durumunun etkisini belirten çalışmaların bulunduğu görülmektedir. 4) Mekânsal aşinalığa ilişkin çalışma sonucu mekânsal aşinalığın yön bulmada farklılık oluşturduğu çalışmalar (Chalmers ve Knight 1985; Hölscher vd., 2006; Bryant, 1982; O'Neill 1992; Abu Ghazze, 1996; Chebat vd., 2005; Chebat vd., 2008; Prestopnik vd., 2000; Lin vd., 2014) ile benzeşmektedir. Cinsiyet, yaş ve eğitim durumu ile yön bulma arasında ilişki kurulamayan ve mekânsal aşinalık ile yön bulma arasında ilişki kurulan çalışmalar ile benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Kruvaziyer gemilerde yön bulmaya ilişkin yapılan çalışmada önerilenler aşağıdaki gibi olmaktadır:

1) Kruvaziyer gemilerde mekânsal aşinalığın önemini ortaya çıktığı araştırma sonuçlarından yön bulmanın daha iyi gerçekleşmesi için özellikle kısa sürelerde bulunan kruvaziyer gemilerde, deneyim sayısı az olan yolcular için okunabilirlik unsurları daha açık ve anlaşılır olmalıdır. Böylelikle dış kaynaklara başvuran mekâna aşına olmayan kişilerin çevreden daha çok bilgi ve ipucu elde edebilmesi sağlanmalıdır.

2) Kruvaziyer gemi mekânlarındaki tasarım elemanları değişiminin ve görsel erişimin fark edilirliliğinin ve yön bulmada kullanımının geride kalmasının ortaya çıktığı araştırma sonucundan yola çıkılarak mimari farklılaşmanın ve görsel erişimin daha fazla sağlanmasının gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada mekânlardaki farklı fonksiyonlara ve kat numaralarına göre renk kodlarının kullanılması, katlara ait farklı yüzeylerde ayrıştırıcı renk şemalarına gidilerek mekânların okunabilirliği artırılmalıdır. Görsel erişimin artırılması için mekânların birbirini görecek şekilde konumlandırılması (iç avlu kullanımı ve görsel ilişkili mekânların oluşturulması vb.), şeffaf-yarı şeffaf malzeme seçimleri ile mekânlardaki görsel akış güçlendirilip, mekânların okunurluğu artırılmalıdır.

3) Kruvaziyer gemilerde yön bulmada plan düzeninin ve referans mekân kullanımının ve fark edilirliliğinin öne çıktığı araştırma sonucundan kruvaziyer gemilerde yön bulmada anlaşılır plan şemasının ve referans mekân kullanımının önemi anlaşılmaktadır. Plan şemasının anlaşılrlılığı; açık ve tutarlı plan düzeni, kümelenmiş fonksiyonlar, anlaşılır ve sistematik koridor sistemi ve takip edilebilir formlar ile sağlanabilmelidir. Referans mekânın okunurluğu ise işaret öğesi olarak kullanılabilir (yemek, toplanma, resepsiyon vb.) alanların form ve renk farklılıkları içermesi, plan düzenindeki yerinin hatırlanmasının ve ulaşımının kolay olması ile artırılabilir.

4) Orta seviye olan aydınlatma değişimi ve yön işaretlerinin okunurluğunun artırılması gerekmektedir. Aydınlatma elemanlarında renk, form ve konumlandırma sistematik farklılıklar ile okunurlukları artırılabilir. Yön işaretlerinin ve buradasınız haritalarının okunurluğu; yazı fontları, boyutları, konumlanmaları, yerden yükseklikleri, arka plandan ayrışma gibi noktalara dikkat edilerek artırılmalıdır. Bu noktada grafik tasarımı ve mimarlık disiplinlerinin işbirliği ile okunurluğu yüksek buradasınız haritalarının tasarımı ve mekânsallaşan işaretlerin (zemin izleri ve mekânın sınırlarının bir aradığı vb.) kullanılabilmesi görsel işaretlerin okunurluğunu ve yön bulmadaki etkisini

artırabilecektir.

5) Kruvaziyer gemi kullanıcılarının yön bulma performansının bireylerin mekânları tanıma ve kendilerini yönlendirme yeteneğinin, yolculara kruvaziyer gemi deneyimi memnuniyeti olarak yansıdığı rekreasyona yönelik yön bulma ve kruvaziyer gemiye biniş-inişte kararlı yön bulma deneyimlerinde önem taşımaktadır. Ancak yangın ve su alma gibi acil tahliye gerektiren durumlarda yön bulma deneyimi ve yolcu akışının sağlanması artan bir öneme sahiptir. Dolayısıyla iyi bir yön bulma deneyimi ve yolcu akışı acil durumlarda mekanın daha hızlı ve güvenli tahliyesine olanak sağlamalıdır. Sonraki çalışmalarda yolcu akışının ve acil durum yön bulma deneyiminin incelenmesi önerilebilir.

6) Kruvaziyer gemilerde yön bulmada etkili olan faktörlerin incelendiği çalışmada kullanıcıdan alınan geri besleme sonuçlarının tasarımcı ve kullanıcı arasındaki iletişime katkı sağlayıp, kruvaziyer gemi tasarım sürecine girdi olabileceği ve mevcut kruvaziyer gemilerde iç mekân tasarımı iyileştirmelerinde kullanılabilmesi ile kruvaziyer gemi deneyimi ve tekrar tercih olumlu etkilenerek kullanıcılara ve sektöre katkı sağlanabilecektir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Öğr. Gör. İstem Seçkin Parlakyıldız Köse
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval was received for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Lect. İstem Seçkin Parlakyıldız Köse
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abu Ghazze, T. M. (1996). Movement and Wayfinding in the King Saud University Built Environment: A Look at Freshman Orientation and Environmental Information. *Journal of Environmental Psychology*, 16(4), 303-318.
- Ahmed, S., Muhammad, I., Abdulrahman, M., ve Adebisi, G. (2022). Visual Accessibility and Inclusive Wayfinding Design in Hospital Environment in Nigeria. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 10(1), 97-114.
- Ahola, M., ve Mugge, R. (2017). Safety in Passenger Ships: The Influence of Environmental Design Characteristics on People's Perception of Safety. *Applied Ergonomics*, 0(59), 143-152.
- Ahola, M.; Murto, P.; Kujala, P. ve Pitkänen, J. (2014). Perceiving Safety in Passenger Ships–User Studies in an Authentic Environment. *Safety Science*, 0(70), 222-232.
- Arthur, P. ve Passini, R. (1992). *Wayfinding: People, Signs, and Architecture*. New York: McGraw- Hill.
- Berger, A. A. (2004). *Ocean Travel and Cruising: A Cultural Analysis*. New York: The Haworth Hospitality Press.
- Boer, L.C. ve Skjong, R. (2001). "Emergency Evacuation: How Better Interior Design Can Improve Passenger Flow", Cruise Ferry 2001, 8-10 May, London.
- Boonyachut, S., Sunyavivat, C., ve Boonyachut, N. (2012). "Hospital Wayfinding Through Directional Sign on Logistics Concept.", The Asian Conference On Arts And Humanities, 5-8 April, Osaka.
- Bryant, K. J. (1982). Personality Correlates Of Sense Of Direction and Geographical Orientation, *Journal of Personality and Social Psychology*, C/S. 43(6): 1318–1324
- Casareale, C., Bernardini, G., Bartolucci, A., Marincioni, F., ve D'Orazio, M. (2017). Cruise Ships Like Buildings: Wayfinding Solutions to Improve Emergency Evacuation. *Building Simulation*, C/S. 10 (6): 989-1003.
- Chalmers, D. J., ve Knight, R. G. (1985). The Reliability of Ratings of The Familiarity of Environmental Stimuli: A Generalizability Analysis. *Environment and Behavior*, C/S. 17(2): 223-238.
- Chebat, J. C., Gelinat-Chebat, C. ve Therrien, K. (2008). Gender-Related Wayfinding Time of Mall Shoppers. *Journal of Business Research*, V. 61: 1076-1082.
- Chebat, J.C., Chebat, C.G., ve Therrien, K. (2005). Lost in a Mall, the Effects of Gender, Familiarity with the Shopping Mall And The Shopping Values On Shoppers' Way Finding Processes. *Journal of Business Research*, C/S. 58(11): 1590-1598.
- Chen, C. H., Chang, W. C., ve Chang, W. T. (2009). Gender Differences in Relation to Wayfinding Strategies, Navigational Support Design, and Wayfinding Task Difficulty. *Journal of Environmental Psychology*, C/S. 29(2): 220–226.
- Dabbs, J. M., Chang, E. L., Strong, R. A. ve Milun, R. (1998). Spatial Ability, Navigation Strategy, and Geographic Knowledge among Men and Women. *Evolution and Human Behavior*, C/S. 19(2): 89-98.
- Dahmani, L., Ledoux, A.-A., Boyer, P., ve Bohbot, V. D. (2012). Wayfinding: The Effects Of Large Displays and 3-D Perception. *Behavior Research Methods*, C/S. 44(2): 447–454.
- Davis, R., ve Ohman, J. (2016). Wayfinding in Ageing and Alzheimer's Disease Within a Virtual Senior Residence: Study Protocol. *Journal of Advanced Nursing*, C/S. 72(7): 1677-1688.
- Davis, R., ve Weisbeck, C. (2016). Creating a Supportive Environment Using Cues for Wayfinding in Dementia. *Journal of Gerontological Nursing*, C/S. 42(3): 36-44.
- De Rooij, N. K., Claessen, M. H. G., Van der Ham, I. J., Post, M. W. M., ve Visser-Meily, J. M. A. (2019). The Wayfinding Questionnaire: A Clinically Useful Self-Report Instrument to Identify Navigation Complaints in Stroke Patients. *Neuropsychological Rehabilitation*, C/S. 29(7): 1042-1061.

- Dobson, S. H., Kirasic, K. C., ve Allen, G. L. (1995). Age-Related Differences in Adults' Spatial Task Performance: Influences of Task Complexity and Perceptual Speed. *Aging, Neuropsychology and Cognition*, C/S. 2(1): 19-38.
- Doğu, U., ve Erkip, F. (2000). Spatial Factors Affecting Wayfinding and Orientation: A Case Study in A Shopping Mall. *Environment and Behavior*, C/S. 32(6): 731-755.
- Downs, R. M., ve Stea, D. (1973). Cognitive Representations. Downs ve D. Stea (Ed.), *Image and Environment* (s. 79– 86). Chicago: Aldine Publishing Company.
- Downs, R. M., Stea, D. (1977). *Maps in Minds: Reflections on Cognitive Mapping*. New York: Harper and Row.
- Erkan, İ. (2018). Examining Wayfinding Behaviours in Architectural Spaces Using Brain Imaging with Electroencephalography (EEG). *Architectural Science Review*, C/S. 61(6): 410–428.
- Evans, G.W. (1980). Environmental Cognition. *Psychological Bulletin*, C/S. 88(2): 259-287.
- Fallon, J., Symonds, P., ve Iacono, V. L. (2019). Your Guess is as Good as Mine: Finding Your Way on Board a Cruise Ship. *Interdisciplinary Journal of Signage and Wayfinding*, C/S. 3(2): 12-20.
- Farr, A. C., Kleinschmidt, T., Yarlagadda, P., ve Mengersen, K. (2012). Wayfinding: A Simple Concept, a Complex Process. *Transport Reviews*, C/S. 32(6): 715-743.
- Fewings, R. (2001). Wayfinding And Airport Terminal Design. *Journal of Navigation*, C/S. 54(2): 177–184.
- Fu, Y. H., Gang, L. H., ve Liao, S. H. (2011). "Evacuation on Passenger Ship Under Emergency Situation", 11th International Conference of Chinese Transportation Professionals (Icctp 2011), 14-17 August, Nanjing.
- Boonyachut, S., Sunyavivat, C., ve Boonyachut, N. (2012). "Hospital Wayfinding Through Directional Sign on Logistics Concept", The Asian Conference On Arts And Humanities, 5-8 April, Osaka.
- Garling, T., Lindberg, E., ve Mäntylä, T. (1983). Orientation in Buildings: Effects of Familiarity, Visual Access, and Orientation Aids. *Journal of Applied Psychology*, C/S. 68(1): 177–186.
- Hashim, M. J., Alkaabi, M. S. K. M., ve Bharwani, S. (2014). Interpretation of Way-Finding Healthcare Symbols by a Multicultural Population: Navigation Signage Design for Global Health. *Applied Ergonomics*, C/S. 45(3): 503-509.
- Hölscher, C., Meilinger, T., Vrachliotis, G., Brösamle, M. ve Knauff, M. (2006). Up Down The Staircase: Wayfinding Strategies in Multi-Level Buildings. *Journal of Environmental Psychology*, C/S. 26(4): 284-299.
- Iaria, G., Palermo, L., Committeri, G., ve Barton, J. J. (2009). Age Differences in the Formation and Use of Cognitive Maps. *Behavioural Brain Research*, C/S. 196(2): 187-191.
- Iftikhar, H., Asghar, S., ve Luximon, Y.. (2020). The Efficacy of Campus Wayfinding Signage: A Comparative Study from Hong Kong and Pakistan. *Facilities*, C/S. 38(11/12): 871–892.
- Joiner, D. A. (2006). "Evaluating the Design of Passenger and Crew Accommodation on Ships", International Symposium on Marine Design, 12-13 April, La Spezia.
- Joiner, D. A. (2007). "User Feedback in Ship Design", Human Factors in Ship Design and Operation Conference, 21-22 March, London.
- Kato, Y., ve Takeuchi, Y. (2003). Individual Differences in Wayfinding Strategies. *Journal of Environmental Psychology*, C/S. 23(2): 171-188.
- Kim, J. Y., Choi, J. K., Han, W. H., ve Kim, J. H.. (2021). The Influence of Users' Spatial Familiarity on Their Emotional Perception of Space and Wayfinding Movement Patterns. *Sensors*, C/S. 21(8): 2583.
- Kuliga, S. F., Nelligan, B., Dalton, R. C., Marchette, S., Shelton, A. L., Carlson, L., ve Hölscher, C. (2019). Exploring Individual Differences and Building Complexity in Wayfinding: The Case of the Seattle Central Library. *Environment and Behavior*, C/S. 51(5): 622–665.

- Lavenex, P. B. ve Lavenex, P. (2010). Spatial Relational Learning and Memory Abilities Do Not Differ Between Men and Women in a Real-World, Open-Field Environment. *Behavioural Brain Research*, C/S. 207(1): 125-137.
- Lawton, C. A. (1994). Gender Differences in Way-Finding Strategies: Relationship to Spatial Ability and Spatial Anxiety. *C/S. Sex Roles*, 30(11): 765-779.
- Lawton, C. A. (2001). Gender And Regional Differences in Spatial Referents Used in Direction Giving. *V. Sex Roles*, 44: 321-337.
- Lawton, C. A., Charleston, S. I., ve Zieles, A. S. (1996). Individual-And Gender-Related Differences in Indoor Wayfinding. *Environment and Behavior*, C/S. 28(2): 204-219.
- Lawton, C., ve Kallai, J. (2002). Gender Differences in Wayfinding Strategies and Anxiety About Wayfinding: A Cross-Cultural Comparison. *Sex Roles*, C/S. 47(9/10): 389- 401.
- Ledoux, A. A., Phillips, J. L., Labelle, A., Smith, A., Bohbot, V. D., ve Boyer, P. (2013). Decreased Fmri Activity in the Hippocampus of Patients with Schizophrenia Compared to Healthy Control Participants, Tested on a Wayfinding Task in a Virtual Town. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, C/S. 211(1): 47-56.
- Long, Y., Baran K.P. (2012) "Does Intelligibility Affect Place Legibility? Understanding the Relationship Between Objective and Subjective Evaluations of the Urban Environment. *Environment and Behavior*, C/S. 44(5): 616-640.
- Lynch, K. (1960), *The image of the City*. Cambridge: MIT Press.
- May, M. (2001). "Wayfinding, Passenger Behaviour and Maritime Emergency Signs", Proceedings of the European Chapter of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Conference. 7-9 November 2001, Torino.
- Moffat, S. D. (2009). Aging and Spatial Navigation: What Do We Know and Where Do We Go?. *Neuropsychology Review*, C/S. 19(4): 478-489.
- Moffat, S. D., Zonderman, A. B., ve Resnick, S. M. (2001). Age Differences in Spatial Memory in a Virtual Environment Navigation Task. *Neurobiology of Aging*, C/S. 22(5): 787-796.
- Montello, D. R., ve Sas, C. (2006). Human Factors of Wayfinding in Navigation. Erişim tarihi: 10 Ağustos 2022, <https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/42335/1/MontelloSas.pdf>
- Montello, D. R., Lovelace, K. L., Golledge, R. G., ve Self, C. M. (1999). Sex-Related Differences and Similarities in Geographic and Environmental Spatial Abilities. *Annals of the Association of American Geographers*, C/S. 89(3): 515-534.
- O'Neill, M. J. (1999). Theory and Research in Design of 'You-Are-Here' Maps. J.G. Zwaga, T. Boersema ve H.C.M. Hoonhout (Ed.), *Visual Information for Everyday Use-Design and Research Perspectives*. (s. 225-238). London: Taylor & Francis.
- O'Neill, M. J. (1992) Effects of Familiarity and Plan Complexity on Wayfinding in Simulated Buildings, *Journal of Environmental Psychology*, C/S. 12(4): 319-327.
- Passini, R. (1996). Wayfinding Design: Logic, Application and Some Thoughts on Universality. *Design Studies*, C/S. 17(3): 319-331.
- Passini, R. (2002). Wayfinding Research and Design: An interdisciplinary Approach in the Development of Design Knowledge and Its Application. J. Frascara (Ed.), *Design and the Social Sciences: Making Connections* (S.97-102). London: Taylor ve Francis.
- Prestopnik, J. L., ve Roskos-Ewoldsen, B. (2000). The Relations Among Wayfinding Strategy Use, Sense of Direction, Sex, Familiarity, and Wayfinding Ability. *Journal of Environmental Psychology*, C/S. 20(2): 177-191.
- R Core Team (2022). R: A Language And Environment For Statistical Computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <https://www.R-project.org/>.

- Rossee, Y. (2012). Lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling And More. Version 0.5–12 (BETA). *Journal of Statistical Software*, C/S. 48(2): 1-36.
- Sandstrom, N. J., Kaufman, J. ve Huettel, S. A. (1998). Males and Females Use Different Distal Cues in a Virtual Environment Navigation Task. *Cognitive Brain Research*, C/S. 6(4): 351-360.
- Saucier, D., Bowman, M. ve Elias, L. (2003). Sex Differences in the Effect of Articulatory or Spatial Dual-Task Interference during Navigation. *Brain and Cognition*, C/S. 53(2): 346-350.
- Schmitz, S. (1997). Gender-Related Strategies in Environmental Development: Effects of Anxiety on Wayfinding in and Representation of a Three-Dimensional Maze. *Journal of Environmental Psychology*, C/S. 17(3): 215-228.
- Schmitz, S. (1999). Gender Differences in Acquisition of Environmental Knowledge Related to Wayfinding Behavior, Spatial Anxiety and Self-Estimated Environmental Competencies. *Sex Roles*, C/S. 41(1): 71-93.
- Siegel, A. W., ve White, S. H. (1975). The Development of Spatial Representations of Large-Scale Environments. *Advances in Child Development and Behavior*, V. 10: 9–55.
- Sönmez, B. E., ve Önder, D. E. (2015). Bir Tasarım Ölçütü Olarak Yön Bulma Kavramı: Tanımlar ve Tartışmalar. *Megaron*, C/S. 10(3): 355-364.
- Symonds, P. (2017). Finding Our Way: A Socio-Cultural Exploration of Wayfinding as an Embodied Experience, Unpublished Doctoral Dissertation, Cardiff Metropolitan University, Cardiff.
- Symonds, P., Brown, D. H. K., ve Lo Iacono, V. (2017). Exploring an Absent Presence: Wayfinding as an Embodied Sociocultural Experience. *Sociological Research Online*, C/S. 22(1): 48–67.
- Tolman, E. C. (1948). "Cognitive Maps in Rats and Men. *The Psychology Review*, C/S. 55(4): 189- 208.
- Valencak, V. (2014). Lost On Board: Enhancing User Experience on Cruise Ships Through Wayfinding Improvements. Unpublished MA Industrial and Strategic Design Thesis, Aarhus University. Aarhus
- Van der Voort, T. J. M., ve Van Wegen, H. B. R. (2005). *Architecture in Use: An Introduction to the Programming, Design and Evaluation of Buildings*. New York: Architectural Press.
- Véronneau, S., ve Roy, J. (2012). Cruise Lines and Passengers. Talley, W. K. (Ed.), *Blackwell Companion to Maritime Economics* (s. 138-160): Oxford: Wiley-Blackwell.
- Wang, X., Liu, Z., Wang, J., Loughney, S., Zhao, Z., ve Cao, L.. (2021). Passengers' Safety Awareness and Perception of Wayfinding Tools in A Ro-Ro Passenger Ship During an Emergency Evacuation. *Safety Science*, V.137: 105189.
- Weisman, J. (1981). Evaluating Architectural Legibility: Way-Finding in the Built Environment. *Environment and Behavior*, C/S. 13(2): 189-204.
- Wilkniss, S. M., Jones, M. G., Korol, D. L., Gold, P. E., ve Manning, C. A. (1997). Age-Related Differences in an Ecologically Based Study of Route Learning. *Psychology and Aging*, C/S. 12(2): 372-375.
- Yıldırım Erniş, İ. I. (2012). Fiziksel Elemanların Yüzer Yapılarda Mekân Algısına Olan Etkileri: Çevre ve İnsan Davranışı İlişkisi Bağlamında İrdelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Sigaranın Zararları ile İlgili Bilgi Düzeyinin Sigara Bırakma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Sigara Paketleri Üzerindeki Fotoğrafların Aracı Rolü*

Özgür Danış

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1499-9199>

Yüksek Lisans Öğrencisi / İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, Malatya – TÜRKİYE

Prof. Dr. Kahraman Çatı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7440-5436>

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Malatya – TÜRKİYE

Arş. Gör. Sami Sever

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6827-054X>

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Malatya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.09.2022

Kabul: 08.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Aracı Etki

Bilgi Düzeyi

Fotoğraflar

Sigara Bırakma Niyeti

Sigaranın Zararları

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale, İnönü Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan (12/05/2022–2022/10-1) alınan etik kurul onayı kapsamında gerçekleştirilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64568>

Öz

Birçok hastalığa sebep olan ve birçoğunda da ölüme yol açan faktörlerin başında tütün ve tütün ürünleri gelmektedir. Yalnızca yirminci yüzyılda 100 milyonu aşan ölüme sebep olduğu belirtilmektedir. Tütün ürünlerinin en başında ise sigara gelmektedir. Sağlık açısından oldukça zararlı olan sigara tüketimini azaltmak ve insan sağlığını korumak amacıyla başta Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ) olmak üzere çeşitli kurumlar tarafından çalışmalar yapılmakta, farklı politikalar ve yöntemler izlenmektedir. Bu doğrultuda devletler tarafından çeşitli ortamlarda sigara tüketimine yönelik yasaklamalar getirilmekte, sigaranın zararlarına ilişkin bilgilendirmeler yapılmakta ve sigara paketleri üzerine fotoğraflar yerleştirilmektedir. Bu çalışmada ise sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyinin sigara bırakma üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğrafların aracı rolünün olup olmadığı incelenmektedir. Bu doğrultuda Mardin ilinde sigara kullanan 400 katılımcıya yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, "Sigaranın Zararları ile ilgili Bilgi Düzeyi", "Sigara Paketleri Üzerindeki Fotoğraflarına Yönelik Algı" ve "Sigara Bırakma Niyeti" ölçekleri kullanılmıştır. Veriler; betimsel istatistiklerin yanı sıra açıklayıcı faktör ve aracı etki analizleri ile değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, araştırmaya katılanların %47'sinin 6-11 yıldır sigara kullandığı, %47'sinin aylık 501-700 TL arasında sigara harcaması yaptığı ve %76'sının ailesinde kendisinden başka sigara kullananların olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyinin sigara bırakma niyeti üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerinde yerleştirilen fotoğrafların bir aracı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Danış, Ö.; Çatı, K. ve Sever, S. (2022). Sigaranın Zararları ile İlgili Bilgi Düzeyinin Sigara Bırakma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Sigara Paketleri Üzerindeki Fotoğrafların Aracı Rolü. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 321-338

*The Mediator Role of Photos on Cigarette Packages in the Effect of Knowledge of the Harmful Effects of Smoking on Intention to Quit**

Özgür Danış

Master Student / Inonu University, Institute of Social Sciences, Department of Production Management and Marketing Malatya – TURKEY

Prof. Dr. Kahraman Çatı

Inonu University, Faculty of Economics and Administrative, Department of Business Administration Malatya – TURKEY

Res. Assist. Sami Sever

Inonu University, Faculty of Economics and Administrative, Department of Business Administration Malatya – TURKEY

Article History

Submitted: 13.09.2022

Accepted: 08.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Mediating Effect

Knowledge Level

Photos

Intention to Quit Smoking

Harms of Smoking

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. This study is within the scope of ethics committee approvals obtained from the Ethics Committee of İnönü University (12/05/2022–2022/10-1).

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64568>

Abstract

Tobacco and tobacco products are the leading factors that cause many diseases and cause death in many of them. It is stated that it caused more than 100 million deaths in the twentieth century alone. Cigarettes are at the forefront of tobacco products. In order to reduce cigarette consumption, which is very harmful for health, and to protect human health, studies are carried out by various institutions, especially the World Health Organization (WHO), and different policies and methods are followed. In this direction, prohibitions on cigarette consumption in various environments are imposed by the states, information is given on the harms of smoking and photographs are placed on cigarette packages. In this study, it is examined whether the photos placed on cigarette packages play a mediating role in the effect of knowledge about the harms of smoking on smoking cessation. In this direction, a face-to-face questionnaire was applied to 400 participants who smoke in Mardin. The scales of "Knowledge of the Harms of Smoking", "Perception of Photographs on Cigarette Packages" and "Intention to Quit Smoking" were used as data collection tools in the study. Data; In addition to descriptive statistics, exploratory factor and mediator effect analyzes were used. As a result of the analysis, it was determined that 47% of the participants in the study had been smoking for 6-11 years, 47% of them spent 501-700 TL per month on cigarettes, and 76% had other smokers in their families. In the study, it was concluded that the photos placed on cigarette packages had a mediating effect on the effect of knowledge about the harms of smoking on the intention to quit smoking.

GİRİŞ

Sigaranın çok güçlü bir bağımlılık özelliğinin olduğu ve bağımlı kişilerin genelde 60 yaşından önce sigarayı bırakmaya çalıştığı fakat yalnızca üçte birinin başarılı olabildiği ifade edilmektedir (Russel, 1971: 11). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) [World Health Organization (WHO)] (WHO, 2008-2016) tarafından yayımlanan raporlara göre birçok hastalığa sebep olan ve birçoğunda da ölüme yol açan faktörlerin başında tütün ve tütün ürünlerinin geldiği ve bunların yalnızca yirminci yüzyılda 100 milyonu aşan ölüme sebep olduğu belirtilmektedir (Erdem, 2014: 4). Tütün ürünlerinin başında da yaygın olarak kullanılan sigara gelmektedir. Literatürde yapılan araştırmalara göre sigarada dört bine yakın zararlı kimyasal bulunduğu (Kılınç, 2010: 11), başta akciğer kanseri (Boyle ve Maisonneuve, 1995: 175) olmak üzere arteriyel hastalıklara, kalp hastalıklarına (Powel, 1998:2), bağırsak problemlerine (Sloan, Hussain, Maqsood, Eremin ve El-Sheemy, 2010: 112), ülser, kangrene, iktidarsızlığa, davranışsal bozukluklara (Heishman, 1999: 143), kilo problemlerine (Wack ve Rodin, 1982: 366) ve anne sütü bileşiminde bozulmalara (Bachour, Yafawi, Jaber, Choueiri ve Abdel-Razzak, 2012: 188) neden olduğu ortaya konulmuştur.

Sigara bağımlılığına içerdiği nikotinin sebep olduğu ifade edilmektedir (Shiffman, 1994: 126). Sigaranın içerisinde bulunan bu maddenin bağımlılık yapan kokainden bir farkının olmadığı belirtilmektedir (Russel, 1990: 294). Ayrıca sigara bağımlısı bir insanın sigarasız bırakılmasının, eroin bağımlısı birinin eroinin bırakılmasından daha zorlu olduğu ifade edilmektedir (Herbert, 1974: 6).

Sağlık açısından oldukça zararlı olan sigarayı insanların ne zaman ve niçin kullanmaya başladığını ortaya koymak adına yapılan çalışmalarda ilk temasının genellikle ergenlik döneminde gerçekleştiği ifade edilmektedir (Karaağaç, 2014: 39). Ergenlik çağındaki bireylerin sigara tüketmeye başlamaları üzerinde arkadaş çevresinin ilk sırada etki ettiği düşünülürken (Göksel, Cirit ve Bayındır, 2001: 51) ailenin ve çevresindeki diğer insanların da önemli bir etkisinin olduğu belirtilmektedir (Akfert, Çakıcı ve Çakıcı, 2009: 41). Arkadaşlarının, öğretmenlerinin ve okul çalışanlarının sigara tüketimi, gençleri özendirmediği, arkadaş çevrelerinin verdiği baskı, ortamdan dışlanmamak ve arkadaş ortamında yer bulabilmek adına gençlerin sigaraya başladıkları ifade edilmektedir (İleri, 2020). Aile içerisinde yaşanan ekonomik problemler, iletişim eksikliği, aile içi şiddet, ebeveynlerden birinin yokluğu ve ilgi eksikliği gibi sorunlar sigara içmeye başlamaya sebebiyet verdiği ifade edilmektedir (Conrad, Flay ve Hill, 1992: 1714). Sigaraya başlayanlar arasında bireylerin almış oldukları eğitim seviyesinin de önemli bir etken olduğu belirtilmektedir (Maralani, 2014: 1). Eğitim seviyesi yükseldikçe insanların sigaradan uzak durdukları görülmektedir. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar, refah düzeyi yüksek olan gelişmiş ülkelerde insan sağlığına zarar veren sigara tüketiminin az olduğu belirtilmektedir (Dikmen, 2005: 12).

Amerika kıtasında üretimine başlanan tütünün, on beşinci yüzyılın sonlarına doğru Amerika kıtasından Avrupa kıtasına taşındığı belirtilmektedir (Karaağaç, 2014: 39; Doll, 1998: 87). İlk olarak tıbbi malzeme olarak kullanılan tütün, daha sonra başta İngiltere olmak üzere tüm Avrupa'da ve sonrasında da tüm dünyada zevk amaçlı kullanılmıştır. Tütünün İkinci Dünya Savaşı sırasında zevk amaçlı pipo olarak tüketilmesinin yanı sıra, uyuşturucu etkisi olması sebebiyle kullanımı büyük bir hızla yaygınlaşmıştır.

Satılmasında yasal bir problem olmayan tek tütün ürünü olan sigaranın, 17 yy'da yaygın bir şekilde kullanılması sonucunda Japonya, Rusya, İsviçre ve Avusturya'da yasaklanmasına yönelik bazı çalışmalar yürütülmüştür (Herken, 2020; Çalışkan, 2015). Sigara tüketimini azaltmak adına DSÖ 1970, 1971, 1976, 1978 ve 1980 yıllarında genel kurul kararlarıyla hazırladığı raporlarda "Sigara mı, Sağlık mı? Seçim Sizin" kampanyaları düzenlemiştir. Türkiye'de ise ilk olarak 1988 yılında Türk Hava Yolları uçaklarında sigara tüketimini yasaklanmıştır. Bu uygulamayı 1989'da Fransa ve 1990'da ABD kendi uçaklarında uygulamaya başlatmıştır (Karagöz, 2010: 27). Fakat sigara tüketiminden büyük bir gelir

elde edilmesi sebebiyle bazı devletlerin yasaklara karşı çıktıkları ifade edilmektedir (Pierce, 1995: 500).

DSÖ' nun (WHO) yaptığı açıklamaya göre sigara tüketimini azaltmak ve insan sağlığını korumak amacıyla farklı politikalar ve yöntemler izlendiği belirtilmektedir. Tütün ve tütün ürünlerinin reklamlarının yasaklanması bu politikaların başında gelmektedir. Ayrıca son yıllarda sigara paketlerinin üstünde yer alan ve insanları uyarıcı niteliğe sahip olan fotoğraflar da bu politikalar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin, DSÖ'nün yayımladığı politikaları başarıyla izlendiği belirtilmektedir. İzlenen politikalar arasında, dumansız hava sahası oluşturma ve sigara paketlerinin üzerine yerleştirilen mide bulandırıcı ve caydırıcı olan fotoğraflar yer almaktadır.

Tütün ve tütün ürünleri tüketiminin insan sağlığına zarar verdiği ve birçok ölümcül hastalığa sebep olduğu birçok çalışma ile kanıtlanmıştır (Alan Yalım ve Uysal, 2021; Graham, Flemming, Fox, Heirs, ve Sowden, 2014). Bundan dolayı Dünyada ve Türkiye'de gerçekleştirilen politikalarla özellikle sigara tüketimi azaltılmak istenmektedir. Sigara tüketimi azaltışının dünyada büyük bir sorun olması dolayısıyla birçok bilimsel çalışma gerçekleştirilmiş ve insanların sigaraya başlama sebepleri, sigaranın sebep olduğu hastalıklar ve sigara bırakmalarına etkili olabilecek sebepler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Literatür incelendiğinde, sigara ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara bırakma niyeti üzerinde (Haddad, 2020; Özdemir, 2007), sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı üzerinde (Dawood, Rahan, Hassali ve Saleem, 2016); sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların ise sigara bırakma niyeti üzerinde (Brewer, Parada, Hall, Boynton, Noar ve Ribisl, 2019; İleri ve Özkara, 2021) etkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar, sigara ile ilgili bilgi düzeyinin sigara paketleri üzerindeki fotoğrafların öncülü olduğunu ve her iki değişkenin de sigara bırakma niyetinin öncülü olduğunu göstermektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyinin sigara bırakma üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğrafların aracı rolünün olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

Literatür Taraması

Sigara kullanımının azaltılması için çeşitli kişi ve kurumların çalışmalarının olduğu bilinmektedir. Nitekim bu çalışmaları destekler nitelikte literatürde sigara tüketimini azaltmak adına sivil toplum kuruluşları, devletlerin uyguladığı politikaların artırılması ve DSÖ tarafından uygulanması gerektiği düşünülen birçok önlemin olduğu vurgulanmıştır (Oettingen, Mayer ve Thorpe, 2010:964). Sivil toplum kuruluşları sigara bırakmakta zorlanan insanlar için gruplar kurup, bireysel konuşmalar gerçekleştirerek onları psikolojik olarak sigara tüketiminden uzaklaştırmayı hedeflemektedir. Bunun dışında DSÖ, 2008'de Küresel Tütün Salgını ve 2016'da Tütün Kontrol Sözleşmesi adında yayımladığı raporlarda devletler ile konsolide bir şekilde sigaraya tüketimini azaltmak için sigara fiyatlarını yükseltmek ve 18 yaşından küçüklere sigara satışının yasaklanması gibi önlemlerin alınmasını sağlamıştır. Sigara fiyatlarındaki artışın dar gelirli kişilerde sigara tüketimini azalttığı belirtilmektedir (Wasserman, 1999:44). Bununla birlikte yapılan araştırmalar sigara fiyatlarındaki artışın sadece belirli yaş gruplarında farklılık ortaya çıkardığını göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre sigara fiyatlarındaki artış ergenlik dönemindeki gençlerin sigara talebini artırırken, yaş ilerledikçe talebin azaldığı görülmektedir (Karagöz, 2010: 28).

Sigara tüketiminin insan sağlığına verdiği zararlar doğrultusunda Dünya'da ve Türkiye'de sigara tüketimini engellemek adına bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler DSÖ tarafından yayınlanan Küresel Tütün Salgını adlı raporunda şöyle ifade edilmektedir (www.who.int/tobacco/, 2021);

- Tütün şirketlerinin sponsorluk anlaşmaları önlenmeye çalışılmıştır.

- Sigaradan alınan vergiler arttırılmış ve fiyatların yükseltilmesi gerektiği savunulmuştur.
- Tütün üretimi yapan şirketlerin reklam yapmasına engel uygulanmıştır.
- Sigara paketleri üzerinde paketin %39'unu kapsayacak şekilde uyarılar yer almasını kararlaştırılmıştır.

Türkiye'de sigara tüketimini önlemek için yapılan bazı düzenlemeler şu şekilde belirtilmektedir (Çalışkan, 2015: 33; Karagöz, 2010: 28);

- 4207 Sayılı Kanun ile: "...kişileri tütün ve tütün mamullerinin zararlarından, bunların alışkanlıklarını özendirici reklam, tanıtım ve teşvik kampanyalarından koruyucu tertip ve tedbirler almak..." adına 7 Aralık 1996 tarihinde çıkarılmıştır.
- 5326 Sayılı Kanun: 30 Mart 2005 tarihinde kabul edilen 5326 sayılı "Kabahatler Kanunu"dur. Kanununun 39. maddesi; "kamu hizmet binalarının kapalı alanlarında, toplu taşıma araçlarında ve özel hukuk kişilerine ait olan ve herkesin girebileceği binaların kapalı alanlarında tütün mamullerinin tüketimi halinde 50 Türk Lirası idarî para cezasını öngörmektedir." Yasa 2005 yılında Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığı Genelgeleri ile yürürlüğe girmiştir.
- 18 yaşından küçüklere sigara satışı yasaklanmıştır.
- Sigara satışı gerçekleştirilen otomatların Türkiye'ye girişi yapılmamıştır.
- Sigara paketleri üzerinde sigaranın sağlığa zararlı olduğu ve sigaranın neden olduğu ölümcül hastalıkların isimleri uyarı şeklinde konulmuştur.
- Kamu spotu şeklinde özel ve devlet televizyon kanallarında eğitici videolar hazırlanmış ve yayımlanmıştır.

Yukarıda Dünya'da ve Türkiye'de sigara tüketimini azaltmaya yönelik alınan önlemler dışında DSÖ tarafından desteklenen sigara tüketiminin vergilendirilmesi kanunu ve T.C sağlık bakanlığının Tütün Kontrolü Çerçevesi Sözleşmesi kapsamında alınan önlemler de bulunmaktadır.

DSÖ, Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) haricinde sigaradan "sağlık vergisi" alınması önerisinde bulunmuştur (Yürekli, Önder, Elibol, Erk, Çabuk, Fisunoğlu ve Chaloupka, 2010). 2004'te T.C. Sağlık Bakanlığınca imzalanan Tütün Kontrolü Sözleşmesi 2004 yılında TBMM'de kabul edilmiş, Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinin onaylanması DSÖ tarafından uygun bulunarak yürürlüğe girmiştir (Beşer, 2019: 69). Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 2004 yılında yürürlüğe giren ve 1 Ocak 2010 yılından itibaren sigara paketlerinde değişikliğe gidilmiş, TAPDK'nin sigara paketleri üzerindeki uyarı yazıları dışında, AB uygulamaları kapsamındaki 14 fotoğrafın da konulmasına karar verilmiştir. Fotoğraflar paketin %65'ini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir (İleri, 2020: 38). Sigara paketleri üzerine konması kararlaştırılan fotoğraflar sigara bırakma ile mücadelede büyük bir önem arz etmektedir. Sigara paketleri üzerine konulan fotoğraflar korku verici ve itici düzeyde olması, sigara içenlerin bilinç altında sigara içmeye devam etmeleri durumunda nasıl bir duruma girebilecekleri kanısını tetiklemektedir.

Günümüzde sigaranın büyük bir problem olmasından dolayı literatürde de bu konu ilgiyle incelenmekte sigara tüketiminin azaltılmasında etkili olan faktörler ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Aşağıda sigara tüketimini azaltmaya yönelik yapılan bazı çalışmalara ve elde ettikleri sonuçlara yer verilmiştir.

Sigara tüketiminin en çok yapıldığı yaş aralıklarını belirlemek için yapılan araştırma sonucunda 16-23 yaş arasındaki gençlerin günlük sigara tüketimlerinin 41 yaş üzeri yetişkinlerin sigara tüketiminden daha fazla olduğunu ortaya konulmuştur (Jefferis, Graham, Manor ve Power, 2003). Bunun sebebi olarak gençlerin sigara tüketimini bilinçsiz bir şekilde yaptığı, yaş ilerledikçe ve sigaranın verdiği zararlar tecrübe edildikçe tüketiminde azalma olduğu tespit edilmiştir. Literatürde sigara

üzerine yerleştirilen fotoğraflı, fotoğrfsız uyarıların ve fiyat artışlarının sigara bırakma üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Malezya'da yapılan bir çalışmada sigara paketleri üzerindeki fotoğraflı uyarıların sigara bırakmadaki etkisinin fotoğrfsız uyarılara göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Fathelrahman, Omar, Awang, Cummings, Borland ve Samin, 2010). Sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğrafların ve sağlık üzerindeki etkilerine yönelik verilen mesajların, sosyal etkileşim ve sigarayı bırakmadaki etkisini ölçmeye yönelik yapılan diğer bir çalışmada belirli bir süre bu mesajlara maruz kalanların sağlık ile ilgili bilgilendirici fotoğraflar hakkında konuşmaya başladıkları ve sigaranın bırakılması gerektiği kanısına vardıkları tespit edilmiştir (Hall, Peebles, Bach, Noar, Ribisl ve Brewer, 2015). Konu üzerine yapılan diğer deneysel çalışmada ise tüketicilere sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflar dayatıldığında tüketicilerin sigara bırakma eğilimlerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Brewer vd., 2019; Noar, Hall, Brewer, Monárrez-Espino ve Galanti, 2015). Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan diğer bir araştırmada ise sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflar gösterilmiş ve sigaranın zararları hakkında detaylı bilgiler verilerek kullanıcılara tepkilerini ölçmek amacıyla anket kısa aralıklarla iki kez uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre fotoğraf ve bilgilendirmelerin sigara bırakmadaki etkisi ilk anket sonucunda %34 olarak belirlenirken ikinci uygulamada bu sonucun %40'a çıktığı tespit edilmiştir (Brewer, Hall, Noar, Parada, Stein-Seroussi, Bach ve Ribisl, 2016). Kore'de gerçekleştirilen bir araştırmada, Tütün Kontrol Önlemi ile sigaraya getirilen vergi artışının ve 2016 yılında sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğrafların günlük sigara tüketimi ve sigara bırakmadaki etkisi incelenmiştir (Kim ve Khang, 2020). Vergi artışının ve yerleştirilen fotoğrafların çok sık sigara tüketen kullanıcıların (günlük 15 adetten fazla) az sigara tüketenlere göre daha fazla sigara bırakma veya kullanımını azaltma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Sigara paketleri üzerindeki salt bilgilendirici metinler ile fotoğraflarla desteklenmiş bilgiler içeren sigara paketlerinin karşılaştırmasını yaparak hangisinin sigarayı bırakmada daha etkili olduğunu ortaya koymaya yönelik yapılan çalışmada, sigara paketleri üzerine fotoğraf eklenerek verilen bilgilerin, salt bilgilerden daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Noar, Hall, Francis, Ribisl, Pepper ve Brewer, 2016). Sigara paketleri üzerine konulan fotoğraflı uyarıların sigara bırakma motivasyonundaki etkisinde algılanan riskin aracılık etkisini ölçmeye yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir (Hall, Sheeran, Noar, Boynton, Ribisl, Parada ve Brewer, 2018). Söz konusu çalışmada fotoğraflı uyarıların sigara bırakma niyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilirken, fotoğraflı uyarıların algılanan risk üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmış ve herhangi bir aracı etkinin olmadığı tespit edilmiştir. İleri ve Özkara (2021) tarafından yapılan çalışmada sigara paketleri üzerinde kullanılan fotoğrafların korku düzeylerinin sigara bırakma davranışı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Planlı davranış teorisinden yararlanan çalışmada öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolün niyet üzerindeki etkisinin korku düzeyi yüksek olan fotoğrafların gösterildiği durumlarda, korku düzeyi düşük olan fotoğrafların gösterildiği durumlara göre daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde eğitim düzeyi ile sağlıklı yaşam arasındaki ilişkiyi incelemek üzere çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Eide ve Showalter, 2011; Zajacova ve Lawrence, 2018). Bu kapsamda yapılan araştırmalar eğitim ile sigara içme davranışı arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır (Grimard ve Parent, 2007; Maralani, 2014). Bununla birlikte yapılan diğer çalışmalarda ise sigara hakkındaki bilgi düzeyleri ile sigara kullanma davranışları arasında ilişki incelenmiştir (Özdemir, 2007; Saçlı, 2019). Araştırmalar sonucunda eğitim düzeyi arttıkça sigaranın zararları ile alakalı bilgi düzeyinin arttığı, eğitim düzeyi yüksek bireylerin sigara kullanma ihtimallerinin daha düşük olduğu ve sigara kullanan eğitilmiş bireylerin sigarayı bırakma olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (De Walque, 2007; Özdemir, 2007).

Literatür incelendiğinde sigara ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara

yönelik algıyı ve sigara bırakma niyetini etkilediği görülmektedir (Dawood vd., 2016; Haddad, 2020; Özdemir, 2007). Bununla birlikte literatür, sigara paketleri üzerindeki fotoğrafların sigara bırakma niyeti üzerinde etkili olduğunu da göstermektedir (Brewer vd., 2019). Birbiri ile ilişkili olan sigara ile ilgili bilgi düzeyi ve sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı değişkenlerinin benzer şekilde sigara bırakma niyeti ile ilişkili olması; sigara hakkındaki bilgi düzeyine bağlı olarak sigara bırakma niyetinde gerçekleşecek olan değişimde sigara paketleri üzerindeki fotoğrafların önemli bir rolü olacağı varsayımına dikkat çekmiştir. Bu noktadan hareketle çalışmada sigara hakkındaki bilgi düzeyi ile sigara bırakma arasındaki ilişkinin dolaylı bir şekilde sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algılar üzerinden gerçekleştiği varsayılmıştır. Bu varsayımına uyumlu ve diğer çalışmalardan farklı olarak tüketicilerin sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeylerinin sigara bırakma niyeti üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara ilişkin algıların aracılık etkisi test edilmiştir.

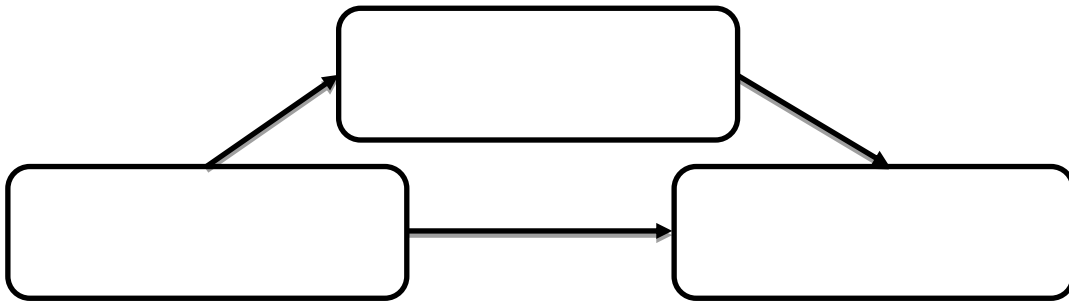
YÖNTEM

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Yılmaz ve Dalbudak'ın 2018'de yaptıkları çalışmalarında aracı etkiyi istatistiki açıdan aracılık rolü olan modellerde üçüncü hipotetik bir değişkenin aracı değişken olarak bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin incelenmesini sağlayan modeller olarak açıklamaktadır. Aracılık etkisi olan modeller bağımlı ile bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi direkt olarak değil, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında ilk bakışta göze çarpmayan etkileri incelemektedir.

Barony ve Kenny 1986'daki çalışmalarında klasik regresyon analizinden yararlanarak önerdikleri duruma göre; aracılık etkisinin olduğu modellerde bağımlı değişkenin, bağımsız değişken tarafından tahmin edilmesi gerekmektedir. Böylece aracılık rolünde olan değişken bağımlı değişken rolünü üstlenmektedir. Aracı değişken etkisi sonuçları incelendiğinde, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkide anlamlı bir azalış gerçekleşir veya bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişki istatistiki açıdan anlamlı değildir. Ayrıca Yılmaz ve Dalbudak'ın 2018'deki çalışmalarında bahsettikleri gibi aracı etkinin olduğu modellerde aracı değişken, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin tamamını ya da bir kısmını açıklayabilmektedir. Aradaki ilişkinin tam olarak açıklanması durumunda tam aracılık, ilişkinin kısmen açıklandığı durumlarda ise kısmi aracılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam aracılık; bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisine aracı değişken eklendiğinde ilişkinin zayıflaması ya da istatistiki açıdan anlamsız olması beklenmektedir. Kısmi aracılık ise; bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi kısmen açıklar, ancak anlamlılık düzeyinde bir azalma gerçekleşmektedir.

Bu çalışma, sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyinin sigara bırakma üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara yönelik algıların aracı rolünün olup olmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Belirlenen amaca uygun olacak şekilde belirlenen araştırmanın modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Modele uygun araştırma hipotezleri şunlardır;

H₁: Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara bırakma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algılar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların, sigara bırakma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₄: Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara bırakma niyeti üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların aracılık etkisi vardır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışma Mardin’de yer alan on sekiz yaş üzeri sigara kullanan tüketiciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Evren büyüklüğünü belirlemek için öncelikle TÜİK’in hazırlamış olduğu adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları dikkate alınmıştır. Rapora göre 2021 yılında Mardin’in nüfusu 862.757 olarak gerçekleşmiştir. Krejcie ve Morgan (1970) tarafından hazırlanan tabloya göre 384 örneklem büyüklüğü yeterli olmaktadır. Araştırma kapsamında yüz yüze anket yöntemiyle örneklem büyüklüğünün üzerinde olacak şekilde 400 katılımcıdan veri toplanmıştır. Araştırmada sigara tüketen kullanıcılara ulaşmak için kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. 400 anket verisi üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcıların demografik özellikleri ve sigara kullanım alışkanlıklarını ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci kısımda ise sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyi, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı durumu ve sigara bırakma niyetini ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci kısımdaki ölçeklerde 5’li likert (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) formatı kullanılmıştır. Sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyi değişkenine ait ifadeler Greenlund, vd.’nin (1997) çalışmalarından, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı durumu değişkenine ve sigara bırakma niyetine ait ifadeler, İleri ve Özkara’nın (2021) çalışmalarından uyarlanmıştır.

Verilerin İstatistiksel Değerlendirmesi

Araştırmada toplanan veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada, betimsel istatistiklerin yanı sıra açımlayıcı faktör ve aracı etki analizlerinden yararlanılmıştır. Aracı etki analizleri için SPSS process eklentisi ve Sobel testi kullanılmıştır. Verilerin faktör analizi için uygunluğu KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Bartlett testleri uygulanarak incelenmiştir. Testlerin sonuçlarına göre, ölçek kapsamında elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışmaya ilişkin elde edilen bulgular aşağıda başlıklar altında verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Tüketicilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet Durumu	Sayı	Oran (%)
Kadın	116	29
Erkek	284	71
Yaş Durumu (Yıl)		
18-25	114	28.5
26-33	58	14.5
34-41	58	14.5
42-49	106	26.5
50 ve üzeri	64	16
Gelir Düzeyi Durumu		
2300 TL veya daha az	130	32.5
2301-3700 TL	98	24.5
3701-5100 TL	106	26.5
5101 TL ve üzeri	66	16.5
Eğitim Durumu		
İlk ve Orta Öğretim	40	10
Lise	138	34.5
Lisans/Ön Lisans	114	28.5
Lisans Üstü	108	27
Kaç Yıldır Sigara Kullanıyorsunuz?		
1-5 yıl	92	23
6-11 yıl	188	47
12-17 yıl	96	24
18 yıl ve üzeri	24	6
Aylık Sigara İçin Harcanan Miktar Ne Kadar?		
300-500 TL	106	26.5
501-700 TL	188	47
701 TL ve üzeri	106	26.5
Aile İçinde Başka Sigara İçen Var mı?		
Evet	304	76
Hayır	96	24
TOPLAM	400	100

Tablo 1’de araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun %71 oranla erkek olduğu ve yaş gruplarına göre en fazla katılımcının 18-25 yaş aralığında olduğu (%28.5) görülmektedir. Aylık gelir düzeyleri incelendiğinde katılımcıların %32.5’inin ‘2300 veya daha az’ gelire sahip olduğu ve katılımcıların yaklaşık %34.5’inin lise mezunu olduğu görülmektedir. Sigara kullanım süreleri incelendiğinde katılımcıların %47’sinin 6-11 yıldır sigara kullandığı görülürken, sigara kullanımı için aylık 501-700 lira arasında para ödeyen katılımcıların oranının %47 olduğu görülmektedir. Ayrıca sigara kullanan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%76) ailesinde, kendisinden başka sigara kullanıcısının da olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Faktör Analizine İlişkin Sonuçlar

Çalışmada kullanılan veri setinin faktör analizi için uygunluğunu test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Küresellik testleri kullanılmıştır (Gürüş ve Astar, 2015). KMO testi birim sayısının büyüklüğünü test etmektedir. Veri setinin KMO testi sonucu 0.50'den büyük olması durumunda faktör analizinin uygulanmasına uygun olduğu belirtilmektedir. Barlett testi de değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Sigara Paketleri Üzerindeki Fotoğraflara Yönelik İfadelerin Faktör Analizi Sonuçları

Fotoğraflara Yönelik İfadeler	Yük	Öz değer	Varyans %	Ortalama	Güvenirlilik
		2.819	70.741	2.819	0.858
Fotoğraftaki görüntü benim için rahatsız edici	.848				
Fotoğraftaki görüntü benim için iç karartıcı	.915				
Fotoğraftaki görüntü sigara içme isteğimi azalttı	.729				
Fotoğraftaki görüntü beni çok etkiledi	.855				
KMO ve Bartlett Testi Sonuçları					
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği		.521			
	X ²	1391.197			
Barlett küresellik testi	df	6			
	Sig.	0.000			

Tablo 2'deki veriler ışığında katılımcıların sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik ifadelerine ilişkin faktör analizi sonuçları incelendiğinde ölçeğin tek boyut altında toplandığı görülmektedir. Ölçekte yer alan 4 ifadeye ilişkin açıklanan toplam varyans %70.47 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin KMO değeri incelendiğine 0.50'den büyük, 0.51 olduğunda faktör analizine uygundur. Ayrıca ölçeğin Cronbach's Alpha değeri ise 0.70'den büyük (0.858) olduğundan elde edilen sonuçların güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Bilgi Düzeylerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Bilgi Düzeyine Yönelik İfadeler	Yük	Öz değer	Varyans %	Ortalama	Güvenirlilik
		2.379	59.487	2.379	0.772
Sigara içmek kansere neden olur	.656				
Sigara içmek kalp hastalığına neden olur	.816				
Sigara içmenin ölümcül hastalıklara neden olduğunu biliyorum	.883				
Sigara dumanını teneffüs etmenin bile zarar verdiğini biliyorum.	.710				
KMO ve Bartlett Testi Sonuçları					
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği		.715			
Barlett küresellik testi	X ²	470.432			

df 6
Sig. 0.000

Tablo 3'te yer alan veriler doğrultusunda katılımcıların bilgi düzeylerine ilişkin faktör analizi sonuçları incelendiğinde ölçeğin bir boyut altında toplandığı görülmektedir. Ölçekte yer alan 4 ifadeye ilişkin açıklanan toplam varyans %59.48 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin KMO değeri incelendiğine 0.50'den büyük olduğu (0.71) ve bu bağlamda faktör analizine uygun olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçeğin Cronbach's Alpha değerinin ise 0.70'den büyük olduğu (0.772) için ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4: Katılımcıların Sigara Bırakma Niyetlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Sigara Bırakma Niyetine İlişkin İfadeler	Yönellik	Yük	Öz değer	Varyans %	Ortalama	Güvenirlilik
			2.485	62.129	2.485	0.797
Fotoğrafları gördükçe sigara içme isteğim azalıyor.		.742				
Fotoğrafları gördükçe sigarayı bırakmak daha kolay olacaktır.		.845				
Eğer istersem sigarayı kolayca bırakabilirim.		.737				
Önümüzde birkaç ay içerisinde sigara içmeyi bırakabilirim.		.822				
KMO ve Bartlett Testi Sonuçları						
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği			.748			
			X ²	499.342		
Barlett küresellik testi			df	6		
			Sig.	0.000		

331

Tablo 4'te yer alan veriler doğrultusunda katılımcıların sigara bırakma niyetlerine ilişkin faktör analizi sonuçları incelendiğinde ölçeğin bir boyut altında toplandığı görülmektedir. Ölçekte yer alan 4 ifadeye ilişkin açıklanan toplam varyans %62,12 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin KMO değeri incelendiğine 0,50'den büyük olduğu (0,74) ve bu bağlamda faktör analizine uygun olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçeğin Cronbach's Alpha değerinin ise 0,70'den büyük (0,797) ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aracılık Etkisi ve Sobel Testi Sonuçları

Sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyinin sigara bırakma üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara yönelik algıların aracılık etkisini ölçmek için 4 aşamalı regresyon analizi uygulanmıştır. Aşamalı olarak ele alınan bu yöntemde aracı değişkenin varlığından bahsetmek için aşağıdaki şartların sağlanması gerekmektedir (Karagöz, 2019).

1. Bağımsız değişkenin (sigara ile ilgili bilgi düzeyi) bağımlı değişken (sigara bırakma niyeti) üzerinde etkisi olmalıdır.

2. Bağımsız değişkenin (sigara ile ilgili bilgi düzeyi) aracı değişken (sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara yönelik algı) üzerinde etkisi olmalıdır.

3. Aracı değişkenin (sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara yönelik algı) bağımlı değişken (sigara bırakma niyeti) üzerinde etkisi olmalıdır.

4. Aracı değişken (sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara yönelik algı) bağımsız değişkenle (sigara ile ilgili bilgi düzeyi) birlikte modele dahil edildiğinde, bağımsız değişkenin (sigara ile ilgili bilgi düzeyi) bağımlı değişken (sigara bırakma niyeti) üzerinde etkisi anlamsız olmalı ya da azalmalıdır. Bağımsız değişkenin (sigara ile ilgili bilgi düzeyi) bağımlı değişken (sigara bırakma niyeti) üzerinde etkisi anlamsız olursa tam aracı etki, etkisi azalır kısmi aracı etkiden bahsedilebilir (Yener, 2017, s. 200).

Tablo 5: Değişkenlere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Hipotez	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Standart Beta	Düzeltilmiş R ²	F	P	Kabul/Red
H ₁	Bilgi düzeyi	Niyet	0.642	0.411	278.919	.000*	Kabul
H ₂	Bilgi düzeyi	Fotoğraf	0.717	0.512	420.027	.000*	Kabul
H ₃	Fotoğraf	Niyet	0.598	0.356	221.415	.000*	Kabul

*p<0.05

Tablo 5'te yer alan p değerlerinin 0.05'den küçük olduğu görülmektedir. Bu sonuç bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Yani bu tabloda katılımcıların sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara yönelik algıları (aracı değişken) ve sigara ile ilgili bilgi düzeyi (bağımsız değişken) ile sigara bırakma niyetleri (bağımlı değişkenler) arasındaki etkileşimin anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, sigara ile ilgili bilgi düzeyi (bağımsız değişken) ile sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflara yönelik algıları (aracı değişken) arasındaki etkileşim de anlamlıdır. Hem p hem de F değerleri regresyon modellerinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre;

"H₁: Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara bırakma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi kabul edilir. Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyi değişkeninin β katsayısı 0.642'dir. Yani sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyi değişkeninde meydana gelecek bir birimlik artış, sigara bırakma niyeti değişkenini 0.642 birim artırmaktadır. Ayrıca modeldeki belirlilik katsayısı (R²) 0.411'dir. Bu sonuca göre sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyleri, sigara bırakma niyetinin %41.1'ini açıklamaktadır.

"H₂: Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algılar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi kabul edilir. Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyi değişkeninin β katsayısı 0.717'dir. Yani sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyi değişkeninde meydana gelecek bir birimlik artış, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı değişkenini 0.717 birim artırmaktadır. Bununla birlikte modeldeki belirlilik katsayısı (R²) 0.512'dir. Dolayısıyla sigaranın zararları ile ilgili bilgi düzeyleri, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların %51.2'sini açıklamaktadır.

"H₃: Sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların, sigara bırakma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır." hipotezi kabul edilir. Sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı değişkeninin β katsayısı 0.598'dir. Yani Sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı değişkeninde meydana gelecek bir birimlik artış, sigara bırakma niyeti değişkenini 0.598 birim artırmaktadır. Ayrıca modeldeki belirlilik katsayısı (R²) 0.356'dır. Bu sonuç, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların sigara bırakma niyetinin %35.6'sını açıkladığını göstermektedir.

Tablo 6: H₄ Hipotezi için Aracı Etki Analizi

Bağımlı Değişken: Fotoğraflara Yönelik Algı						
	Katsayı	Standart Hata	t	p	Alt GA	Üst GA
Sabit	.6274	.1853	3.3860	.0008	.2631	.9916
Bilgi Düzeyi	.8395	.0410	20.4946	.0000	.7590	.9201
Bağımlı Değişken: Sigara Bırakma Niyeti						
	Katsayı	Standart Hata	t	p	Alt GA	Üst GA
Sabit	.5694	.2059	2.7659	.0059	.1647	.9741
Fotoğraflara Yönelik Algı	.2920	.0549	5.3175	.0000	.1840	.3999
Bilgi Düzeyi	.5295	.0643	8.2315	.0000	.4031	.6560
Bağımlı Değişken: Sigara Bırakma Niyeti						
	Katsayı	Standart Hata	t	p	Alt GA	Üst GA
Sabit	.7526	.2098	3.5871	.0004	.3401	1.1650
Bilgi Düzeyi	.7747	.0464	16.7009	.0000	.6835	.8658
Bilgi Düzeyi'nin Sigara Bırakma Niyeti Üzerindeki Tamamen Standardize Edilmiş Dolaylı Etkisi						
	Etki	Boot SH	Boot GA	Alt	Boot Üst GA	
Fotoğraflara Yönelik Algı	.2031	.0391	.1339	.2851		H ₄ : Kabul
Sobel Testi						
	Etki	Standart Hata	z	p		
	.2451	.0477	5.1413	0.0000		

p<0.05, SH: Standart Hata, GA: Güven Aralığı

Tablo 6 incelendiğinde Baron ve Kenny'in (1986) aracılık etkisinin olması için ortaya koydukları şartların gerçekleştiği görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde sigaranın zararlarına ilişkin bilgi düzeyinin (bağımsız değişken) sigara bırakma niyeti üzerindeki (bağımlı değişken) tek başına etkisine bakıldığında etki düzeyinin anlamlı (P<0,05) ve katsayısının 0,7747 olduğu görülmektedir. Aracı değişken sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algılar analize dahil edildiğinde sigaranın zararlarına ilişkin bilgi düzeyinin (bağımsız değişken) sigara bırakma niyeti üzerindeki (bağımlı değişken) etkisi yine anlamlı (0,0000<0,05) ancak katsayıda bir azalmanın (0,7747'den 0,5295'e) olduğu görülmektedir. Yani aracı değişkenin (sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algı) analize dahil edilmesi ile bağımsız değişkenin (sigaranın zararlarına ilişkin bilgi düzeyi) bağımlı değişkene (sigara bırakma niyeti) etkisi azalmıştır. Dolayısıyla kısmi bir aracılıktan bahsetmek mümkündür.

Aracı değişken rolünün etki düzeyinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının test edilmesi için Sobel Testi sonuçlarına göre, sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algının (z = 5.1413, p < 0,05) aracılık etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre "H₄: Sigaranın zararı ile ilgili bilgi düzeyinin, sigara bırakma niyeti üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların aracılık etkisi vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Tütün ürünleri arasında tüketimi en yaygın olan ürün sigaradır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)

tarafından 2019'da yayımlanan bir rapora göre sigara kullanımının bulaşıcı olmadığı ancak insan sağlığını tehdit eden bir alışkanlık olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte sigara kullanımı yalnızca sağlık sorunlarına değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik sorunlara da neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda insanların sigaraya başlama yaşlarının düşmesine bağlı olarak sigara kullanımı hem Türkiye'de hem de Dünya'da insanlığın ortak bir sorunu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda dünya genelinde sigara tüketimini engellemek amacıyla bazı çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaların başında sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğraflarla birlikte sigaranın neden olduğu zararlar hakkında bilgi vermek için çeşitli kamu spotlarının hazırlanması gelmektedir.

Araştırmada elde edilen verilere göre sigaranın zararlarına ilişkin bilgi düzeyinin sigara bırakma niyetini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde birçok çalışmada bu sonucu destekleyen bulgulara ulaşılmıştır (Fathelrahman vd., 2010; Hall vd., 2015; Noar vd., 2015; Brewer vd., 2016; Brewer vd., 2019; Kim ve Khang, 2020). Bu doğrultuda sigaranın zararları hakkında bilgi düzeyini artırıcı olacak şekilde eğitim, seminer, konferans ve kamu spotu gibi çalışmalara ağırlık verilmesi sigara kullanımını bırakma noktasında kullanıcılara olumlu katkı sunacağı düşünülmektedir. Ancak, Güllülü ve Türk (2015)'ün yapmış olduğu araştırma sonuçları ile bu araştırma sonucu farklılık göstermektedir. Güllülü ve Türk (2015) tarafından yapılan araştırmada sigaranın zararlarına yönelik bilgilerin, sigara bırakma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan diğer önemli bir sonuç ise sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların sigara bırakma niyeti üzerinde etkisinin varlığıdır. Bu sonuç, literatürde fotoğraflı uyarıların sigara bırakma niyeti üzerinde etkili olduğu (İleri ve Özkara, 2021; Hall vd., 2018) çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Bununla birlikte Özpulat ve Bilir (2017) tarafından yapılan çalışma sonucunda ise sigara kullanmayanların, kullananlara göre sigara paketleri üzerindeki görsel uyarıları daha etkili bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mazlum ve Mazlum (2013) çalışmasında ise cinsiyete göre görsellerin etki düzeyinin farklılaştığı ve kız öğrencilerin erkeklere göre görsel uyarıları daha etkili bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktadan hareketle sigara tüketiminin önüne geçmek için uygulanan politikalar arasında yer alan sigara paketleri üzerine yerleştirilen fotoğrafların daha kapsamlı bir şekilde ele alınarak oluşturulmasının doğru bir yol olduğu ifade edilebilir.

Yapılan analizler sonucunda sigaranın zararlarına ilişkin bilgi düzeyinin sigara bırakma niyeti üzerindeki etkisinde sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların kısmı aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Aracılık etki analizinde kısmi aracılık etkisinin olması, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında başka bir değişkenin varlığına işaret etmektedir (Koç, Kaya, Özbek ve Akkılıç, 2014). Buradan hareketle katılımcıların sigaranın zararlarına ilişkin bilgi düzeyi ile sigara bırakma niyeti ilişkisinde sigara paketleri üzerindeki fotoğraflara yönelik algıların katalizörlük görevi yaptığı, başka bir ifade ile bilgi düzeyinin sigara bırakma niyetine etkisinin bir kısmı sigara üzerindeki fotoğrafların algılanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu sonuçtan hareketle, katılımcıların sigara bırakma niyetlerini etkilemek için yalnızca sigaranın zararlarına yönelik bilgi düzeylerini artırmaya yönelik çalışmalar yapmak yeterli olmayacaktır. Sigaranın zararlarına ilişkin bilgi düzeyini artırıcı çalışmalarla birlikte, sigara bırakma niyeti üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenlere odaklanmak ta faydalı olacaktır. Bu kapsamda sigara bırakma niyeti üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenlerin tespit edilmesi, gerçekleştirilecek olan sonraki çalışmalarda araştırma konusu olarak düşünülebilir.

Bu çalışmadan elde edilen veriler bir şehirle kısıtlı olmasından kaynaklı elde edilen sonuçlarla genelleme yapılması söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte anket üzerinde kullanılan görsellerin oldukça sınırlı sayıda olması araştırmanın bir başka kısıtını oluşturmuştur. İleride yapılacak çalışmalarda daha kapsamlı ve genelleme yapılabilecek sonuçların elde edilebilmesi önerilmektedir. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalarda kişilerin sağlık durumlarının da dikkate alınması ve sigara paketleri üzerinde yer alan çok daha farklı görseller üzerinden araştırmaların yapılması sigara bırakma

konusunda fotoğrafların ne derece etkili olduğu noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan (12/05/2022–2022/10-1) alınan etik kurul onayı kapsamında gerçekleştirilmiştir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %33,4 – 2. yazar: %33,3 – 3. yazar: %33,3
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Arş. Gör. Sami Sever
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	This study is within the scope of ethics committee approvals obtained from the Ethics Committee of İnönü University (12/05/2022–2022/10-1).
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %33,4 – 2 st : %33,3 – 3 st : %33,3
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Ress. Asst. Sami Sever
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akfert, S. K.; Çakıcı, E. ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Sigara-Alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(40), 40-47.
- Alan Yalım, S. ve Uysal, M. (2021). Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Onkoloji Kliniğine Başvuran Kanser Hastalarının Değerlendirilmesi. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 22(2), 132-137.
- Altunışık, R. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, (5. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Astar, M., ve Güriş, S. (2015). *SPSS ile İstatistik*. İstanbul: Der Yayınları.
- Bachour, P.; Yafawi, R.; Jaber, F.; Choueiri, E. ve Abdel-Razzak, Z. (2012). Effects of Smoking, Mother's Age, Body Mass Index, and Parity Number on Lipid, Protein, and Secretory Immunoglobulin a

- Concentrations of Human Milk. *Breastfeeding Medicine*, 7(3), 179-188.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research – Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Beşer, B. H. ve Aşkan, H. Türkiye’de Sigara Bağımlılığını Azaltmada Sigara Vergilerinin Etkisi. *Strategic Public Management Journal*, 5(9), 65-78.
- Boyle, P. ve Maisonneuve, P. (1995). Lung Cancer and Tobacco Smoking. *Lung Cancer*, 12(3), 167-181.
- Brewer, N. T.; Hall, M. G.; Noar, S. M.; Parada, H.; Stein-Seroussi, A.; Bach, L. E. ve Ribisl, K. M. (2016). Effect of Pictorial Cigarette Pack Warnings on Changes in Smoking Behavior: A Randomized Clinical Trial. *JAMA Internal Medicine*, 176(7), 905-912.
- Brewer, N. T.; Parada Jr, H.; Hall, M. G.; Boynton, M. H.; Noar, S. M. ve Ribisl, K. M. (2019). Understanding Why Pictorial Cigarette Pack Warnings Increase Quit Attempts. *Annals of Behavioral Medicine*, 53(3), 232-243.
- Conrad, K. M.; Flay, B. R. ve Hill, D. (1992). Why Children Start Smoking Cigarettes: Predictors of Onset. *British Journal of Addiction*, 87(12), 1711-1724.
- Çalışkan, Ş. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Sigara Kullanımını Etkileyen Faktörler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 23–48.
- Dawood, O. T.; Rashan, M. A. A.; Hassali, M. A. ve Saleem, F. (2016). Knowledge and perception About Health Risks of Cigarette Smoking Among Iraqi Smokers. *Journal of Pharmacy & Bioallied Sciences*, 8(2), 146-151.
- De Walque, D. (2007). Does Education Affect Smoking Behaviors?: Evidence Using the Vietnam Draft as an Instrument For College Education. *Journal of Health Economics*, 26(5), 877-895.
- Dikmen, N. (2005). Türkiye’de Sigara Tüketimi ve Tüketimi Etkileyen Değişkenler Üzerine Bir Model Çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1–19.
- Doğan, D. G. ve Ulukol, B. (2010). Ergenlerin Sigara İçmesini Etkileyen Faktörler vee Sigara Karşısı İki Eğitim Modelinin Etkinliği. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, 17(3), 179-185.
- Doll, R. (1998). Uncovering the Effects of Smoking: Historical Perspective. *Statistical Methods in Medical Research*, 7(2), 87-117.
- Eide, E. R. ve Showalter, M. H. (2011). Estimating the Relation Between Health and Education: What Do We Know and What Do We Need to Know?. *Economics of Education Review*, 30(5), 778-791.
- Erdem, İ. (2014). Sigara Kullanımının Hastane Çalışanlarının Kişisel İmajları Üzerine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Belma Keklik), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fathelrahman, A. I.; Omar, M.; Awang, R.; Cummings, K. M.; Borland, R. ve Samin, A. S. B. M. (2010). Impact of the New Malaysian Cigarette Pack Warnings on Smokers’ Awareness of Health Risks and Interest in Quitting Smoking. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 7(11), 4089-4099.
- Göksel, T., Cirit, M. ve Bayındır, Ü. (2001). İzmir İli Lise Öğrencilerinin Sigara Alışkanlığını Etkileyen Faktörler. *Toraks Dergisi*, 2(3), 49–53.
- Graham, H.; Flemming, K.; Fox, D.; Heirs, M. ve Sowden, A. (2014). Cutting Down: Insights from Qualitative Studies of Smoking in Pregnancy. *Health & Social Care in the Community*, 22(3), 259-267.
- Greenlund, K. J.; Johnson, C. C.; Webber, L. S. ve Berenson, G. S. (1997). Cigarette Smoking Attitudes and First Use Among Third-Through Sixth-Grade Students: The Bogalusa Heart Study. *American Journal of Public Health*, 87(8), 1345-1348.
- Grimard, F. ve Parent, D. (2007). Education and Smoking: Were Vietnam War Draft Avoiders Also More Likely to Avoid Smoking?. *Journal of Health Economics*, 26(5), 896-926.
- Güriş, S. ve Astar, M. (2014). *Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik*. İstanbul: Der Yayınları.
- Güllülü, U. ve Türk, B. (2015) Kamu Spotlarının Sigara Bırakma/Azaltma Niyeti Üzerine Etkileri. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 23-42.

- Haddad, C.; Sacre, H.; Hajj, A.; Lahoud, N.; Akiki, Z.; Akel, M. ve Salameh, P. (2020). Comparing Cigarette Smoking Knowledge and Attitudes Among Smokers and Non-Smokers. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(16), 19352-19362.
- Hall, M. G.; Sheeran, P.; Noar, S. M.; Boynton, M. H.; Ribisl, K. M.; Parada Jr, H. ve Brewer, N. T. (2018). Negative Affect, Message Reactance and Perceived Risk: How Do Pictorial Cigarette Pack Warnings Change Quit Intentions?. *Tobacco Control*, 27(2), 136-142.
- Hall, M. G.; Peebles, K.; Bach, L. E.; Noar, S. M.; Ribisl, K. M. ve Brewer, N. T. (2015). Social Interactions Sparked by Pictorial Warnings on Cigarette Packs. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(10), 13195-13208.
- Heishman, S. J. (1999). Behavioral and Cognitive Effects of Smoking: Relationship to Nicotine Addiction. *Nicotine & Tobacco Research*, 1(2), 143-147.
- Herbert, H. B.; Cohen, S. D.; Dronfield, B. E.; Elizabeth, A. M.; Roberts, J. C. ve Hawks, D. (1974). British Opiate Users: I. People Approaching London Drug Treatment Centres. *International Journal of the Addictions*, 9(1), 1-23.
- Hughes, J. R. (2003). Motivating and Helping Smokers to Stop Smoking. *Journal of General Internal Medicine*, 18(12), 1053-1057.
- İleri, G. (2020). Sigara Paketlerinde Kullanılan Resimlerin Korku Düzeylerinin Sigara Bırakma Davranışı Üzerindeki Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Behçet Yalın Özkara), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İleri, G. ve Özkara, B. Y. (2021). Sigara Paketlerinde Kullanılan Resimlerin Korku Düzeylerinin Sigara Bırakma Davranışı Üzerindeki Etkileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 307-330.
- Jefferis, B.; Graham, H.; Manor, O. ve Power, C. (2003). Cigarette Consumption and Socio-Economic Circumstances in Adolescence as Predictors of Adult Smoking. *Addiction*, 98(12), 1765-1772.
- Karaağaç, C. (2014). 14-45 Yaş Arası Çalışanlarda Alkol ve Sigara Kullanımı Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Özkan Ünver), Ankara: Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, M.; Albeni, M. ve Büyüktatlı, F. (2010). Yasal Düzenlemelerin Sigara Tüketimi Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 19-36.
- Kim, I. ve Khang, Y. H. (2020). Differential Changes in Quitting Smoking by Daily Cigarette Consumption and Intention to Quit After the Introduction of a Tobacco Tax Increase and Pictorial Cigarette Pack Warnings in Korea, 2013-2017. *Drug and Alcohol Dependence*, 213(108085), 1-7.
- Koç, F.; Kaya, N.; Özbek, V. ve Akkılıç, M. E. (2014). Algılanan Fiyat ile Tüketici Güveni Arasında Algılanan Hizmet Kalitesinin Aracı Etkisi: Bankacılık ve Gsm Sektörlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1-26.
- Krejcie, R. V. ve Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610.
- Maralani, V. (2014). Understanding the Links Between Education and Smoking. *Social Science Research*, 48, 20-34.
- Mazlum, F. S. ve Mazlum, Ö. (2013). Sigara Paketlerinin Üzerindeki Görsel ve Sözel Uyarı Mesajlarının Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi ve Yeni Öneriler. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 9(1), 12-32.
- Noar, S. M.; Hall, M. G.; Brewer, N. T.; Monárrez-Espino, J. ve Galanti, R. (2015). Pictorial Cigarette Pack Warnings Have Important Effects/Monárrez-Espino and Galanti Respond. *American Journal of Public Health*, 105(3), 1-2.
- Noar, S. M.; Hall, M. G.; Francis, D. B.; Ribisl, K. M.; Pepper, J. K. ve Brewer, N. T. (2016). Pictorial Cigarette Pack Warnings: A Meta-Analysis of Experimental Studies. *Tobacco Control*, 25(3), 341-354.
- Oettingen, G.; Mayer, D. ve Thorpe, J. (2010). Self-Regulation of Commitment to Reduce Cigarette Consumption: Mental Contrasting of Future with Reality. *Psychology and Health*, 25(8), 961-977.

- Özdemir, L. (2007). Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Sigara ile İlgili Bilgi, Tutum ve Davranışları, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Celal Karlıkaya), Edirne: Trakya Üniversitesi, Göğüs Hastalıkları Ana Bilim Dalı, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özpuat, F. ve Bilir, N. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sigara Paketleri Üzerindeki Resimli Uyarılar Hakkındaki Görüşleri. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 987-999.
- Paksoy, N. (2016). Sigara Bıraktırma Polikliniğine Başvuran Olgularda Sigara Bırakmanın Solunum Fonksiyonları ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Engin Burak Selçuk), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Pierce, J. P. ve Gilpin, E. A. (1995). A historical Analysis of Tobacco Marketing and The Uptake of Smoking by Youth in The United States: 1890–1977. *Health Psychology*, 14(6), 500-508.
- Powell, J. T. (1998). Vascular Damage from Smoking: Disease Mechanisms at the Arterial Wall. *Vascular Medicine*, 3(1), 21-28.
- Russell, M. A. H. (1990). The Nicotine Addiction Trap: A 40-Year Sentence for Four Cigarettes. *British Journal of Addiction*, 85(2), 293-300.
- Russell, M. H. (1971). Cigarette Smoking: Natural History of a Dependence Disorder. *British Journal of Medical Psychology*, 44(1), 1-16.
- Saçlı, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Elektronik Sigara Hakkındaki Bilgi Düzeyi ve Elektronik Sigara Kullanım Sıklığının Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Pamuk), İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı.
- Salber, E. J.; Welsh, B. ve Taylor, S. V. (1963). Reasons for Smoking Given by Secondary School Children. *Journal of Health and Human Behavior*, 118-129.
- Shiffman, S.; Paty, J. A.; Kassel, J. D.; Gnys, M. ve Zettler-Segal, M. (1994). Smoking Behavior and Smoking History of Tobacco Chippers. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 2(2), 126-142.
- Sloan, A.; Hussain, I.; Maqsood, M.; Eremin, O. ve El-Sheemy, M. (2010). The Effects of Smoking on Fracture Healing. *The Surgeon*, 8(2), 111-116.
- Tekin, M. ve Kılınç, C. (2010). A Study on the Effects of Information Technologies and Technology Management on Increasing the Quality of Service in Hospitals. *Journal of Economic & Management Perspectives*, 4(1), 331-340.
- TÜİK. (2021). Toplam Nüfus. <https://cip.tuik.gov.tr/#> adresinden 27.03.2022 tarihinde erişildi.
- Veri Kaynağı. (2021). Türkiye’de Sigara ve Tütün Mamülleri Kullanımı. <https://www.verikaynagi.com/genel/turkiyede-sigara-ve-tutun-mamulleri-kullanimi/> adresinden 28.03.2022 tarihinde erişildi.
- Wack, J. T. ve Rodin, J. (1982). Smoking and Its Effects on Body Weight and the Systems of Caloric Regulation. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 35(2), 366-380.
- Wasserman, J.; Manning, W. G.; Newhouse, J. P. ve Winkler, J. D. (1991). The Effects of Excise Taxes and Regulations on Cigarette Smoking. *Journal of Health Economics*, 10(1), 43-64.
- World Health Organisation. (2008). Dünya Sağlık Örgütü Küresel Tütün Salgını Raporu. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43818/9789241596282_tur.pdf;jsessionid=47054CD994C9DB4BF78AB26AFB95521C?sequence=6 adresinden 05.01.2022 tarihinde erişildi.
- Yılmaz, V. ve Dalbudak, Z. İ. (2018). Aracı Değişken Etkisinin İncelenmesi: Yüksek Hızlı Tren İşletmeciliği Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 517-534.
- Yürekli, A.; Önder, Z.; Elibol, H. M.; Erk, N.; Çabuk, A.; Fisunoğlu, M. ve Chaloupka, F. J. (2010). Türkiye’de Tütün Ekonomisi ve Tütün Ürünlerinin Vergilendirilmesi. *Paris: Uluslararası Tüberküloz ve Akciğer Hastalıkları ile Mücadele Derneği*.
- Zajacova, A. ve Lawrence, E. M. (2018). The Relationship Between Education and Health: Reducing Disparities Through a Contextual Approach. *Annual review of public health*, 39, 273-289.

Çocuk Adalet Sistemindeki Koruyucu-Önleyici ve İyileştirici Uygulamaların Sosyal Hizmet Açısından Değerlendirilmesi*

Sümeyye Yavuzyiğit

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5230-7395>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Kocaeli – TÜRKİYE

Prof. Dr. Yusuf Genç

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6580-0883>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Yakup Kadri Yavuzyiğit

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2056-9598>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.10.2022

Kabul: 22.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Sosyal Hizmet

Çocuk Adalet Sistemi

Mağdur Çocuklar

Koruyucu-Önleyici

İyileştirici Uygulamalar

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66525>

Öz

İnsanların toplumda sağlıklı ve düzenli yaşayabilmeleri için sahip olmak istedikleri temel ihtiyaçlardan bir tanesi de güvenlik ve korunmadır. Her toplumda başkalarına bağımlı yaşayan ve kendi ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz olan çocukların kendilerini güvende hissedecekleri bir ana mekanizma gereklidir. Bu mekanizmalar oluşmadığında ve otorite boşluğu olduğunda suç ortamları oluşmakta ve bireylerin suç işleme eğilimleri artarak toplumsal bir tehdit oluşturmaktadır. Burada en riskli grubu henüz kimlik ve kişiliği oluşum aşamasında olup farklı fraksiyonlara kolay meyleden ve yönlendirilmeye daha müsait olan çocuklar oluşturmaktadır. Çocukların suça sürüklenmesi beraberinde birçok mağduriyeti yaşamalarına sebep olmaktadır. Bir şekilde suça sürüklenen ve mağduriyet yaşayan bu çocuklar korunmaya ihtiyaç duymaktadır. Çocukların korunma altına alınmasındaki en sağlıklı yapı ve otorite devlettir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti çocukları koruma altına almak ve mağduriyetlerini önlemek için çocuk adalet sistemini geliştirmiştir. Bu sistem çocuklara yönelik çalışmalar yaparak çocukların iyileştirilmesini ve toplumsal entegrasyonlarını sağlamaktadır.

Çocuk adalet sisteminin temel amacı, çocuğun cezalandırılması değil topluma yeniden entegrasyonunun sağlanmasıdır. Bu kapsamda çocuk adalet sistemi suça sürüklenen ve mağdur çocuklar için koruyucu-önleyici ve iyileştirici uygulamalar sunmaktadır. Koruyucu-önleyici hizmetler mağduriyetin yaşanmaması için önceden alınan tedbirleri; iyileştirici hizmetler ise mağduriyet yaşandıktan sonra yapılacak uygulamaları içermektedir. Çocuklar mağduriyet yaşadıkdan sonra sorunlarının çözümü oldukça zor olduğu için sorun meydana gelmeden önce tedbir alınması çok önemlidir. Bu alanda yapılan çalışmaların uygulamaların yürütülmesinde sosyal hizmet önemli bir mesleki disiplindir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki suça sürüklenen veya suç mağduru olan çocuklara yönelik çocuk adalet sistemi tarafından yürütülen koruyucu-önleyici ve iyileştirici hizmetlerin bu çocuklar için yeterliliğinin sosyal hizmet perspektifinde değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yavuzyiğit, S.; Genç, Y. ve Yavuzyiğit, Y. K. (2022). Çocuk Adalet Sistemindeki Koruyucu-Önleyici ve İyileştirici Uygulamaların Sosyal Hizmet Açısından Değerlendirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 339-352.

*Evaluation of Protective-Preventive and Rehabilitative Practices in the Juvenile Justice System in Terms of Social Work**

Sumeyye Yavuziyigit

Master Student / Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Department of Social Work, Kocaeli – TURKEY

Prof. Dr. Yusuf Genc

Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Social Work, Sakarya – TURKEY

Yakup Kadri Yavuziyigit

Master Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Social Work, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 23.10.2022

Accepted: 22.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Social Work

Juvenile Justice System

Victim Children

Preventive-Preventive Practices

Rehabilitative Practices

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66525>

Abstract

One of the basic needs people want to have to live healthy and orderly in society is security and protection. In every society, a main mechanism is required where children who are dependent on others and inadequate to meet their own needs feel safe. When these mechanisms do not develop, and there is an authority gap, criminal environments and individuals' tendency to commit crimes pose a threat. The group at the highest risk is children, who are still at the stage of identity and personality formation, and more easily inclined to different factions and more suitable to be directed. Pushing children into crime causes them to experience many victimizations. These children, who are somehow pushed to crime and suffer from victimization, need protection. The healthiest structure and authority in the protection of children is the state. The Republic of Turkey has developed a system of juvenile justice to protect children and prevent their victimization. This system enables children's improvement and social integration by carrying out studies for children.

The main purpose of the juvenile justice system is not to punish the child but to ensure their reintegration into society. In this context, the juvenile justice system offers preventive-preventive and rehabilitative practices for children who are driven to crime and victims. Protective-preventive practices include measures taken in advance to prevent victimization; rehabilitative practices include practices to be performed after victimization. It is very important to take measures before the problem occurs, as it is very difficult to solve the problems of children after they experience victimization. Social work is an important professional discipline in the execution of work and practices in this field.

This study aims to evaluate the sufficiency of preventive-preventive and rehabilitative practices carried out by the juvenile justice system for children who are dragged into crime or victims of crime in Turkey from the social work perspective.

GİRİŞ

Bireyin gelişim döngüsünün en hassas dönemi olan çocukluk ve toplumların en hassas grubu olan çocuklar üzerinde çalışılmalar yapmak, çocukların hayat şartlarını iyileştirmek ve onları sağlıklı bir şekilde topluma kazandırmak devletlerin ana görevlerindedir. Çocuk, 18 yaş altı bireyleri ifade etmek (Çocuk Koruma Kanunu, 2005) için kullanılan bir kavramdır. Çocukluk, bireyin hayata ilk adımlarını attığı, inanç, değer ve tutumlarla tanıştığı, kimliğini şekillendirmeye başladığı ve kişiliğinin genel anlamda oluştuğu özel bir dönemdir (Aynacı, 2021: 8). Bu dönemde çocuklar çeşitli nedenlerden dolayı farklı problemlerle karşılaşabilmektedir. Karşılaştıkları problemlerle baş etmede yeterince deneyim sahibi olmamaları, kendilerine yeterli olamamaları ve tehlikeleri anlayamamaları gibi sebeplerle zarar görebilmektedir. Kişilik oluşumunun devam ettiği çocukluk döneminde çocuğun gördüğü bu zarar kişilik gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Çocukların karşılaştıkları problemleri en az zararla atlatabilmesinde ve kişiliklerinin bu durumdan olumsuz etkilenmemesinde hukuk sistemi önemli bir yer tutmaktadır. Çocukların sorunlarının çözülmesi ve çocukların adli süreçler sırasında iyilik hallerinin korunması için hukuk sistemine iyileştirmeler yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Çocuklarla ilgili adli davalar çocuk adalet sistemi içerisinde değerlendirilir. Suça sürüklenen ve mağdur çocuklar için koruyucu-önleyici ve iyileştirici çalışmalar yapmak çocuk adalet sisteminin en temel sorumluluklarındandır. Çocuk adalet sistemini yetişkin adalet sisteminden ayıran en temel farklılık, çocukların ihtiyaçları ve gelişimi açısından korunmasını sağlamak ve cezalandırmadan ziyade rehabilitasyona öncelik vermesidir. Bu sebeple suça sürüklenen ve mağdur çocukların kapalı kurumlara yerleştirilmesiyle özgürlüklerinin ellerinden alınması çocuk adalet sisteminin en son başvuracağı seçenek olmalıdır (Acar, 2013: 169). Ülkemizde çocuklarla ilgili adli davalarda önemli derecede artışlar olduğu görülmektedir. Adli davalara konu olan çocuklar yalnızca suça karışmış çocuklardan oluşmamaktadır. Çocuklar bir suçun faili olabildikleri gibi mağduru da olabilmektedir (Köse, Aslan, Başgül, Şahin, Yılmaz, Çıtak ve Tezcan, 2011: 222). Çocukların hem fail hem de mağdur olarak yer aldığı adli süreçlerde sosyal hizmet mesleği önemli görevler üstlenmektedir. Sosyal hizmet, mağdur çocukların korunması ve suça sürüklenen çocukların rehabilite edilmesinde öncü bir rol üstlenerek mesleki uygulamalar yapar.

Sosyal hizmet mesleği; çocuk adalet sisteminde çocuk odaklı ve çocuğun yüksek yararını gözeterek bütüncül müdahaleyi esas alan bir meslektir. Sosyal hizmet her zaman çocuk alanıyla yakından ilgilidir. Sosyal çalışmacılar, buldukları ülkelerde suça sürüklenen ve mağdur olan çocuklarla ilgili koruyucu-önleyici ve iyileştirici politikaların üretilmesinden ve uygulanmasından birincil derecede sorumludurlar (Yolcuoğlu, 2013: 155-156). Bu yönüyle sosyal hizmet suça sürüklenmiş ve mağdur çocuklar için kritik bir öneme sahiptir. Çocuğun yüksek refahını gözetken sosyal hizmet, koruyucu-önleyici hizmetleri önceleyerek çocukların gelişim süreçlerini sağlıklı sürdürmeleri için çaba göstermektedir.

Sosyal hizmetin çocuk adalet sistemine doğrudan ve dolaylı olarak pozitif yönde önemli etkileri bulunmaktadır. Sosyal çalışmacılar, çocuk suça sürüklenmeden veya suç mağduru olmadan önce dezavantajlı birey veya ailenin problemlerine bireyin içinde bulunduğu duruma özgün bir şekilde müdahale gerçekleştirirken, risk altındaki çocukların ailelerini tespit edip sorunun çözülmesine katkıda bulunmakta ve var olan problemleri kalıcı olarak çözmelerinde ailelere destek sağlamaktadır. Sosyal hizmet, çocuğun adalet sistemi ile karşı karşıya geldiği durumlarda da devreye girmektedir. Sosyal çalışmacılar, savunuculuk rolü gereği adli süreçlerde suça sürüklenmiş veya mağdur çocuğun yanında olmakta ve olayla birebir ilgilenererek çocuklar için süreçlerin olumsuz etkilerini asgari düzeye indirmeye çalışmakta, hapis cezasına mahkûm edilen çocuğun durumunu takip ederek iyilik halini güvence altına almaya çalışmaktadır. Sosyal çalışmacılar, gözaltına alma, tutuklama, tahliye ve tahliye sonrası süreçte çocuğun takibini sağlama gibi farklı evrelerde görev almaktadır (UNICEF, 2013: 6). Buradan da

anlaşılacağı gibi sosyal hizmet mesleği çocuk suça sürüklenmeden veya suç mağduru olmadan önce koruyucu-önleyici faaliyetlerde bulunurken, çocuğun suça sürüklendiği veya suç mağduru olduğu durumlarda iyileştirici faaliyetlerde bulunmaktadır. Sosyal hizmetin çocuk adaleti alanında önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak, bu çalışmada; Türkiye’de suça sürüklenen veya suç mağduru olan çocuklara ilişkin var olan yasal düzenlemelerin, kurumların, çocuk adalet sistemi içerisinde yer alan koruyucu-önleyici ve iyileştirici hizmetlerin çocuklar için yeterliliğinin sosyal hizmet perspektifinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

TÜRKİYE’DE ÇOCUK ADALET SİSTEMİ

Çocuk koruma sisteminin alt başlıklarından biri olan çocuk adalet sistemi, mağdur, sanık veya tanık olarak hukuk sistemine dahil edilen çocuğun var olan durumuna mahsus yaklaşım, örgütlenme, mevzuat ve hizmetler bütünüdür. Hukuk sistemine bir şekilde dahil olan çocukların, mevcut durumlarına özgü muameleye tabi tutulması, korunması, hukuk sisteminin yıpratıcı aşamalarından en hafif derecede zararlar çıkmalarının sağlanması ve her aşamada çocuğun yüksek yararının gözetilmesi çocuk adalet sisteminin temel hedefleridir. Sistemin bir diğer hedefi ise adalet sistemi ile sosyal hizmet uygulamalarının kesişimi olan adli sosyal hizmet alanında suça sürüklenmiş ve mağdur çocuğun ve ailesinin ihtiyaç ve sorunları kapsamında doğru müdahalelerde bulunmaktır (Karataş ve Mavili, 2019: 1015). Türkiye’deki çocuk adalet sistemi uygulamaları bu anlayışla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Buna yönelik olarak hem ulusal çalışmalar yapılmakta hem de uluslararası çalışmalardan yararlanılmaktadır.

Türkiye’deki çocuk adalet sistemi için önemli gelişmelerin başında Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları sözleşmesi gelmektedir. Sözleşme, Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanmış olup 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)’nde 18 yaş altı her birey çocuk olarak tanımlanırken çocukların korunması amaçlanmıştır. Ancak çocukların yaşı ve yetişkinlere göre daha az deneyimli oldukları inancı ve çocukluğu geçici, arızı bir durum ve bir eksiklik hali olarak görme anlayışından dolayı çocukların haklarından yararlanmaları engellenmektedir. Bu durum çocukları değersizleştirilmekte, adil olmayan muameleye ve pek çok konuda toplumsal dışlanmaya maruz bırakılmaktadır. Çocuk adalet sisteminde de çocukların suça sürüklenmesinden ve mağdur duruma düşmesinden ceza alma sürecine kadar bu durumun yansımaları görülmektedir. Bu durumun değişmesi ve çocuk adalet sisteminin çocuğu koruyan, iyileştiren, çocuğa kendi potansiyelini keşfetme ve kendini gerçekleştirme imkânı vererek güçlenmesini sağlayan bir yapı haline gelmesi için öncelikle çocuğu gerçek bir muhatap olarak kabul etmesi gerekir. Yukarıda belirtilenin aksine çocukluk, bir eksiklik hali olarak değil bireyin gelişimi açısından çok önemli olan bir yaşam dönemi olarak görülmelidir (Öktem, 2012: 3-5). Çocuk adalet sistemi içerisinde çocuğa ilişkin yapılan düzenlemelerin ve uygulamaların bu anlayışla gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çocuk adalet sistemi çocuk hakları evrensel beyannamesinde ifade edilen çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkelerini kapsamalıdır.

Türkiye’de çocuk adalet sistemi içerisinde yer alan suça sürüklenen ve mağdur çocuklar için yapılacak uygulamalar büyük ölçüde 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer almaktadır. Amacı “Korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir” şeklinde belirtilen kanunda, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerine ve çocuk mahkemelerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Kanunda;

- Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını güvence altına alma,
- Çocuğun yarar ve esenliğini gözetme,

- Çocuk ve ailesine karşı ayrımcılığı engelleme,
- Çocuk ve ailesini karar sürecine dahil etme,
- Çocuk ve ailesinin süreç içerisinde diğer ilgililerle işbirliği içinde çalışmalarını sağlama,
- Süreç boyunca çocuğun durumuna özel ilgi göstererek insan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir yöntem izleme,
- Çocuklar için özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurma,
- Tedbir kararı olarak kurum bakımı ve kurumda tutmayı son çare olarak görme,
- Kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasını sağlama,
- Çocukların bakılıp gözetildiği, tedbir kararlarının uygulandığı kurumlarda yetişkinlerden ayrı tutulmalarını sağlama,

-Çocuklar hakkında yürütülen adli işlemlerde çocukların kimlik bilgilerinin gizli tutulması ilkelerine yer verilmektedir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Kanunda yer verilen bu ilkeler çocuğun içinde bulunduğu durumdan en az zararla çıkmasına ve evrensel olarak var olan haklarının güvence altına alınmasına yöneliktir. Çocuk adalet sistemine dahil olan her bir çocukla çalışılırken bu ilkelerin eksiksiz şekilde yerine getirilmesinin çocuğun yararına olacağı düşünülmektedir.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirlerini içeren koruyucu ve destekleyici tedbirlerle çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunması hedeflenmektedir. Sosyal hizmetin önceliği de çocukların kendi ailelerinin yanında bakılmaları ve korunmalarıdır. Suça sürüklenen çocuğun soruşturması çocuk bürosunda gerçekleştirilirken gözaltındaki çocuklar ise kolluk kuvvetlerinin çocuk biriminde tutulmaktadır. Bu süreçler gerçekleşirken; çocuğun yetişkinlerden ayrı tutulması, belirli şartlar dışında kelepçe ve benzeri aletlerin takılamaması, adli kontrol tedbirlerinin uygulanması gibi çocuğun iyilik halini korumaya ve artırmaya yönelik uygulamalar bulunmaktadır. Ancak bu uygulamalarla ilgili olumsuzluk yaşandığında tutuklama kararı veya çocuğa kelepçe takma gibi uygulamaların gerçekleştirilebileceği de belirtilmektedir. Adli kontrol süreci esnasında sürecin kolaylaştırılması çocuklara rehberlik yapılması veya gerekli durumlarda vasilik görevi gibi konularda sosyal çalışma görevlilerine de yer verilmektedir. Sosyal çalışma görevlileri; psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, çocuk gelişimi, sosyoloji, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun olan meslek elemanlarını ifade etmektedir. Sosyal çalışma görevlileri; sosyal inceleme yapmak ve raporlarını ilgili birimlere sunmak, soruşturma sürecinde suça sürüklenen ve mağdur çocuğun yanında bulunmak üzere görevlendirilmektedirler (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Sosyal çalışma görevlisi tanımı içinde yer alan tüm meslekler insanı temel alan ve insanlara yardım etme amacı olan mesleklerdir. Ancak sosyal hizmet mesleğini diğer mesleklerden ayıran özellikler vardır. Sosyal hizmetin müracaatçuyu değişimden etkilenen kişi olmaktan çıkarıp değişimi bizzat gerçekleştiren kişi konumuna getirmeyi amaçlaması ve müracaatçının yalnızca insan olması sebebiyle var olan haklarına erişmesini sağlamayı amaçlayan hak temelli yaklaşımı temel alan bir disiplin olması bu özelliklerin başında gelmektedir. Sosyal hizmetin bilgi ve değer temeli de bu anlayışla şekillenmiştir. Sosyal hizmetin bilgi temeli bireyi bir bütün olarak ele alıp değerlendirmeye dayanır. Sosyal hizmetin değer temeli ise onun hem diğer mesleklerden ayrılmasını hem de bir uygulama olmasını sağlarken sosyal çalışmacıya bir takım sorumluluklar yükler ve sosyal hizmet disiplininin meslek haline gelmesinde önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkar. Sosyal hizmetin değer temelini oluşturan esas unsurlar insan hakları ve sosyal adaletin sağlanmasıdır (Çoban Kaynak, 2017: 253). Çocuk adalet sisteminin çocukların yüksek yararını koruyacak hale getirilmesinde sosyal hizmetin temel aldığı değerlerin benimsenmesinin ve çocuklara bu anlayışla yaklaşılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de çocuklara verilebilecek cezalar 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 31. Maddesinde belirtilmiştir. Kanuna göre on iki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur, ancak

çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir. 12-15 yaşları arasındaki çocuklar için ise anlama yeteneğine göre değerlendirme yapılır. 15-18 yaşları arasındaki çocukların ise ceza sorumluluğu vardır ve cezalarında belli oranlarda indirim uygulanır. Kanundaki ifadeye göre 12-18 yaş arasındaki bireyler kanunlara göre çocuk sayılsa da haklarında özgürlüklerini kısıtlayıcı cezalar verilebilmektedir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ve hapis cezasının çocuklar için başvurulacak en son çare olduğu belirtilmiş olsa da birçok kez çocuklara özgürlüklerini kısıtlayan cezalar verildiği görülmektedir (Türk Ceza Kanunu, 2004).

Çocuk adalet sisteminde mağdur çocukla ilgili yasal düzenlemelerde çocuğun üstün yararı ilkesine vurgu yapılır ve çocuğun adli süreçte örselenmesine neden olacak uygulamalardan kaçınılacağı ifade edilmektedir (Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği, 2021). Türkiye'deki çocuk adalet sistemi suç odaklı yapısı gereği suçu önlemeyi amaçlamaktadır. Suça sürüklenen ve mağdur çocukların adli süreçlerde psikososyal olarak desteklenmelerinde eksiklikler yaşandığı, sistemin suç odaklı olmasından dolayı çocuklar için oluşturulan birimlerin çocukların iyilik hallerini koruyamadığı görülmektedir (Karataş ve Mavili, 2019: 1018). Çocukların iyilik hallerinin korunması için sistemin suç odaklı yapısının değiştirilmesi ve çocuk haklarını temel alan yaklaşımların benimsenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Suç Sürüklenen Çocuk ve Mağdur Çocuk

İngilizce kaynaklarda "juvenile delinquency" olarak ifade edilen çocuk suçluluğu kavramının Türkçe'deki karşılığı "reşit olmayanın suçluluğu"dur (Polat, 2004: 48). Genel bir ifadeyle çocuk suçluluğu 18 yaşını doldurmamış bir bireyin suç kapsamında değerlendirilen bir fiili işlemesidir. Suça sürüklenmiş çocukların korunmasını, haklarını ve esenliklerini güvence altına alınmasını amaçlayan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununa göre suça sürüklenmiş çocuk, "kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk" olarak tarif edilmiştir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005).

Çocuk suçluluğu, oldukça karmaşık bir konu olduğundan ve çocuğu suça sürükleyen tek bir neden olmadığından dolayı konunun tek bir nedenle açıklanması mümkün değildir. Çocuğu suçluluğa iten birçok risk faktörü vardır. Bunlar; parçalanmış ve yeniden yapılanan ailede yaşama, ihmal ve istismara maruz kalma, zayıf ve/ya olumsuz sosyal sermaye ağları, anne-baba kaybı, nörolojik bozukluklar, psikopatoloji, ekonomik sorunlar, olumsuz sosyal çevre, düşük zekâ seviyesi, akademik başarısızlık, disiplin eksikliği ve ilgisiz anne-baba tutumları şeklinde özetlenebilir (Aynacı, 2022: 43; Duyan, Yolcuoğlu ve Artan, 2014: 187; Ümit, 2007: 68; Konanç, 1974: 549; Sülü Akgül ve Yıldız, 2022: 474). Çocuk, belirtilen risk faktörleri tarafından suça sürüklendiği, bağlanma, ait olma, kendini gerçekleştirme ve değer görme gibi kişiliğini etkileyen duygulardan mahrum bırakıldığı, temel ihtiyaçları karşılanmadığı ve biyopsikososyal gelişimini tamamlayamadığı için toplumsal entegrasyonunu sağlayamayarak uyumsuzluk yaşayıp suça yönelmektedir. Bu sebeple suç sayılan fiilleri gerçekleştiren çocuklar için "suçlu çocuk" gibi çocuğu damgalayan bir kavram yerine çocuğun kendi iradesi dışında suç işlediğini belirten "suça sürüklenen çocuk" kavramı kullanılmaktadır (Eryalçın ve Duyan, 2016: 15). Bu kavramsallaştırma çocuğun suçlu olma durumundan ziyade iyileştirici müdahaleye olan ihtiyacına odaklanmayı destekler.

Yukarıda belirtilen risk faktörleri aynı zamanda çocuğun mağdur olmasına da neden olabilmektedir. Mağdur çocuk; bir sorumluluk, güven veya güç ilişkisi içinde olduğu kişi ya da kişiler tarafından sağlığına, hayatına, ruhsal ve bedensel gelişimine zarar verecek yönde fiziksel, cinsel, duygusal ve psikolojik istismara ve ihmale maruz kalmış çocuktur (World Health Organization, 2022). Mağdur çocuk kavramı Çocuk Koruma Kanunu'nda "korunma ihtiyacı olan çocuk" başlığı altında ele alınmış ve "Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu ifade eder" şeklinde tanımlanmıştır (Çocuk

Koruma Kanunu, 2005). Aynı zamanda mağdur çocuk, ailesinin yanında kalırken ailesi tarafından ihmal ve istismar edilen, aile bireylerinin mental sağlık problemleri sebebiyle mağdur olan veya ailesinin olmamasından dolayı mağdur duruma düşüp korunmaya ihtiyaç olan çocuktur (Sülü Akgül ve Güngör, 2019: 5741). Mağdur çocuğa ilişkin yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere çocuğun birçok açıdan ihmal ve istismara maruz kalma riski bulunmaktadır. Çocuğu korumaya yönelik yapılan düzenlemelerin de çocuğun karşı karşıya kalabileceği her türlü ihmal ve istismar durumu dikkate alınarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Çocuk Haklarına dair Sözleşme’de sözleşmeyi imzalayan devletlere çocuğun bakımını sağlayan kişi veya kişilerin yanındayken, bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya istismara, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, cinsel saldırı da dâhil olmak üzere tüm istismarlara ve kötü muamelelere karşı çocuğu korumak için, yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alma yükümlülüğü verilmiştir (Butchart, Harvey, Mian and Fürniss, 2006: 36). Ancak Türkiye’de sadece 2019 yılında güvenlik birimlerinde çocuklarla ilgili 511 bin 247 vaka meydana gelmiş ve bu vakaların %46,1’inde çocuklar suç mağduru, %32,9’unda ise suça sürüklenen çocuk olarak yer almıştır (TÜİK, 2020). Dünyada ise yaklaşık 1,6 milyon çocuğun her yıl ihmal veya istismara maruz kaldığı ve 1000’in üzerinde çocuğun ihmal veya istismar nedeniyle yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir (Alpaslan, 2014: 194). Hem dünyadaki hem de Türkiye’deki mağdur olan çocuklarla ilgili bu verilere baktığımızda ülkelerin bu yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirebildiklerini söylemek güçtür.

Çocuk Adalet Sistemindeki Koruyucu-Önleyici Uygulamalar

Çocuk adalet sisteminde suça sürüklenen ve mağdur çocuklarla ilgili çalışmalar iki temel alan dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir. Bunlardan ilki koruyucu-önleyici hizmetlerin bulunduğu erken uyarı alanı, ikincisi ise alt başlıkları eğitici, tedavi edici ve rehabilite edici çalışmaların olduğu iyileştirici hizmetlerin bulunduğu müdahale alanıdır. Sosyal hizmet uygulamalarının temel hedefi sorunu ortaya çıkmadan evvel önlemeye çalışmaktır. Önlemenin mümkün olmadığı hallerde ise sorundan etkilenen fertlerin sorununa etkin bir şekilde müdahale edilerek sosyal işlevselliklerinin tekrardan düzenlemektir. Bu nedenle çocukları suça sürükleyen ve mağdur duruma düşüren riskler karşısında koruyucu-önleyici ve iyileştirici mekanizmaların niteliğinin ve niceliğinin artırılması etkin bir çocuk adalet sisteminin oluşturulması ile mümkündür (Karataş ve Mavili, 2019: 1015). Bunun içinde var olan koruyucu-önleyici ve iyileştirici uygulamaları tekrardan inceleyip uygulamaların geliştirilmesi ve çocuğun durumuna özgü bir hale getirilmesi gerekmektedir.

Çocuk koruma sisteminde erken uyarı alanı olarak tanımlanan koruyucu-önleyici hizmetler, risklerin çocuk zarar görmeden evvel tespit edilerek tedbir alınmasıdır. Bu önleme mekanizması gelişmiş refah düzeyine sahip ülkelerde kurumların birlikte çalışmasıyla yürütülmektedir. Önleme mekanizması, sorun ortaya çıktıktan sonra yapılacak müdahalelerde daha çok çaba ve kaynak harcanmasının önüne geçmekle birlikte çocuğun suça sürüklenmesinin ya da mağdur olmasının önüne geçilmesini sağlayacaktır (Karataş, 2016: 246). Kurumların birbiriyle koordineli bir şekilde önleme mekanizmasını uygulaması çocuğun yüksek yararının korunmasına ve ülkenin refah düzeyinin artmasına katkı sağlayacaktır.

Erken uyarı alanı, belli başlı süreçleri içinde barındırmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2014: 14-16):

Risk Tarama Süreci: Gebelik dönemi ile 18 yaş arası dönem içinde çocuğun yaşamında risk oluşturan koşulların taranması ve taranma sonucu elde edilen verilerin değerlendirilmesini içerir. Risk tarama sürecinde çocuklara hizmet sunan kurumlardan 0-6 yaş arası çocuklara hizmet sunan Sağlık Bakanlığının bebek ve çocuk izlemeden sorumlu birim çalışanları, Destekleme Bebek/Çocuk İzlem Programları çalışanları, 3-18 yaş arasındaki çocuklara hizmet veren eğitim kurumlarındaki sorumlu öğretmenler risklerin fark edilmesinde ve önlenmesinde birincil önemdedirler. Bunun yanı sıra gençlik ve spor, sosyal hizmetler ve kolluk alanlarında çalışan uzmanlar da eğitilerek tespit ettikleri risklerle

ilgili yönlendirme yapmakta birincil derecede sorumludurlar.

İlgili meslek elemanları, risk tarama süreciyle ilgili gerekli eğitimleri aldıktan sonra sorumluluklarında bulunan tüm çocukları kapsayacak şekilde çocukların gelişimsel özellikleri ve yaşam koşullarına ilişkin riskleri “Risk Tarama Bilgi Formu” aracılığıyla düzenli olarak takip ederek ve kişisel gözlemleriyle elde ettikleri bilgileri de kullanarak risk taramasını gerçekleştirmektedirler. Tarama neticesinde risk teşhis edildiğinde sağlık kurumları, sosyal hizmet, kolluk, gençlik ve eğitim kurumlarında farklı süreçler yürütülmektedir.

Birinci Düzey Yönlendirme: Risk düşük veya tekli olduğunda eğitim kurumlarında “birinci düzey yönlendirme” olarak ifade edilen ve eğitim kurumundaki sınıf öğretimi, müdür yardımcısı ve psikolojik danışman gibi ilgili meslek elemanlardan oluşan “Risk Takip Kurulu” toplanır. Bu kurulda risk faktörü incelenerek çocuğun ihtiyaçları için gerekli olan hizmetler planlanır ve çocuğun ailesini de haberdar ederek gerekli yönlendirmeler yapılır. Risk Takip Kurulu çalışmalarında başarılı bir sonuç elde edilemediğinde ya da risk yüksek veya çoklu olduğunda “ikincil düzey yönlendirme” olarak Ön Değerlendirme Ekibine başvurulur.

Ön Değerlendirme Ekibine Yönlendirme ve Ekibin Vakayı İşleyişi (İkinci Düzey Yönlendirme): Ön değerlendirme ekibine başvurulduktan sonra süreç bu ekip tarafından yönetilir. Süreç boyunca ilgili meslek elemanları bu ekiple koordineli olarak çalışır. Ön değerlendirme ekibi, çocuk ve ailesiyle ilgili gerekli bilgileri toplar ve çocuğun ihtiyaçlarını belirleyerek ilgili tüm meslek elemanlarının yapması gerekenleri içeren bir plan hazırlamak için meslek elemanlarıyla “Strateji Toplantısı” gerçekleştirir. Elde edilen bilgiler yetersiz görüldüğünde, çocukla ilgili bilgileri daha detaylı olarak incelemek üzere “ileri değerlendirme” aşamasına geçilir.

Yönlendirme: İleri değerlendirme sonucunda risklerin ortadan kaldırılması için ailenin birlikte çalışmaya gönüllü olup olmamasına, ailenin velayet ilişkisine ve çocuğun özgürlüğüne müdahalenin gerekip gerekmemesine göre sürecin nasıl ilerleyeceği belirlenir. Çocuğun ailesinin birlikte çalışmaya gönüllü olması ve çocukla ilgili yukarıda belirtilen yasal süreçleri gerektiren bir durum olmadığında riskleri ortadan kaldırmak için ihtiyaç duyulan hizmetlere ilişkin eylem planı hazırlanarak aileyle paylaşılır. Düzenli olarak eylem planının işe yarayıp yaramadığı kontrol edilir ve planla ilgili gerekli değişiklikler yapılır. Aile birlikte çalışmaya gönüllü olmadığında ya da çocukla ilgili yasal bir süreç söz konusu olduğunda Çocuk Mahkemesine başvurulur ve vaka tedbir kararı alınması için ön değerlendirme ekibinin hazırlamış olduğu raporla birlikte Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü / İlçe Müdürlüğü/ Sosyal Hizmet Merkezine devredilir. Kanunlarda halen çocukla ilgili bir istismar durumu olduğunda ise çocuğun ilgili sağlık kurumuna yönlendirilmesi gerçekleştirilerek acil müdahale sağlanır. Çocuk koruma altına alınacaksa Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü / İlçe Müdürlüğü/ Sosyal Hizmet Merkezi tarafından gözetimi ve bakımı sağlanır ve çocuğa acil koruma kararı almak için mahkemeye başvuru yapılır.

Çocuk adalet sisteminde içerisinde önemli bir konuma sahip olan sosyal hizmet mesleği bireyi çevresi içinde ele alan bir anlayışa sahiptir. Koruyucu-önleyici sosyal hizmet müdahaleleri de bu anlayış çerçevesinde mikro, mezo ve makro düzeyde gerçekleştirilen müdahalelerdir. Koruyucu-önleyici sosyal hizmet müdahaleleri genel anlamda bireylerin, ailelerin ve toplumun risk faktörlerine ilişkin bilgilenmelerini sağlamaya ve bilinç düzeylerini artırmaya yönelik danışmanlık ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirilerek risk faktörlerinin azaltılmasına veya ortadan kaldırılmasına yönelik müdahalelerdir. “Çocuk ve gençlerin suça sürüklenmelerini önleyecek, zararlı alışkanlık edinmelerini ve sokakta çalıştırılmalarını engelleyecek faaliyetler yapmak, bu konularda birey ve ailelerin sorumluluk bilincini artırmaya yönelik rehberlik ve danışmanlık faaliyetlerini yürütmek” çocuk alanındaki koruyucu-önleyici sosyal hizmet müdahalesine örnek olarak verilebilir (Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği, 2013). Politika yapıcılarını risk faktörlerini azaltmaya yönelik politikalar

geliştirmeleri için harekete geçirmek de bu alanda yapılacak makro düzeyde bir müdahaledir.

Çocuk Adalet Sistemindeki İyileştirici Uygulamalar

İyileştirici hizmetler sorun yaşandıktan sonra gerçekleştirilen, sorunun olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için yapılan uygulamaları içermektedir. Çocuk koruma sisteminde iyileştirici hizmetler müdahale alanı içerisinde yer alır: Suça sürüklenen ve mağdur çocukların yeniden suça karışmasına ya da mağdur olmasına neden olabilecek risk faktörlerinin belirlenmesini, çocukların yaş, aile durumu, sosyal çevre gibi özelliklerine göre karar verilecek uygulamalar sayesinde çocukların tedavi edilerek yeniden suça karışmamasını ya da mağdur olmamasını sağlamaya yönelik hizmetlerdir.

Müdahale alanını dört başlıkta toplamak mümkündür (Adalet Bakanlığı, 2014: 16-17):

Tedbirlerin Planlanması: Ön değerlendirme sonucunda çocuk için koruyucu ve destekleyici tedbirlerin alınmasına karar verirse ön değerlendirme raporu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na iletilir ve Sosyal Hizmet Merkezi vakayı kayıt altına alarak süreci başlatır. İlk olarak çocuğun yararına öncelik veren bir anlayışla gerçekleştirilecek müdahale süreci ve uygulanacak tedbirler, sosyal hizmetler ve adli hizmetlerin işbirliğiyle planlanır.

Tedbir Kararlarının Alınması: Yapılan planlama sonrasında çocuğun kaybetme riski yaşadığı haklarını güvence altına almak için çocuğun velisi veya vasisi tarafından ya da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Cumhuriyet Savcısının istemiyle veya kendiliğinden çocuk hâkimi tarafından Çocuk Koruma Kanunu'nda belirtilen danışmanlık, sağlık, eğitim, bakım/barınma tedbirleri ve başka kanunlarda bulunan tedbirler alınabilir.

Tedbir Kararlarının Uygulanması: Alınan tedbir kararları risklerin ortadan kaldırılmasını ve çocukların iyilik hallerinin artırılmasını sağlayacak özel psiko-sosyal destek programlarına ve uzman personele sahip olan ilgili kurumlarda uygulanır. Tedbirleri uygulamakla sorumlu olan kurumlar mahkeme veya çocuk hakimine sunmak üzere uygulama planı hazırlarlar. Mahkeme ve çocuk hakimi gerekli gördüğünde uygulama planında değişiklik yapılmasını isteyebilir ve ilgili kurumdan tedbir kararların uygulanmasında bir sorun olup olmadığına, istenilen amaca ulaşıp ulaşılmadığına ve tedbirin çocuğa etkilerinin neler olduğuna ilişkin üçer aylık raporlar ister.

Tedbir Kararlarının Denetlenmesi: Alınan tedbir kararları istenilen amaca ulaşılması ve çocuğun korunma ve gözetim ihtiyacının tam olarak karşılanması için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve denetimli serbestlik şubeleri tarafından koordineli olarak denetlenmelidir. Tedbirlerin denetimi sağlanırken çocuk ve aileyle birlikte çalışılır, mahkemenin onayladığı denetim planı doğrultusunda çocuğun toplumsal entegrasyonunu sağlamak için çocuk desteklenir ve tedbirlerin yararlı olup olmadığını anlamak için çocuk gündelik yaşamı içinde incelenerek gerektiğinde tedbirle ilgili karar değişikliği için hakimle görüşülür. Denetleme sonucunda tedbir kararının uygulanma süreciyle ve sürecin çocuk için çıktılarıyla ilgili değerlendirme yapılarak rapor hazırlanır.

5395 sayılı Kanunda yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirler, önceliği çocuğun ailesinin yanında güvenliğini sağlamak amacıyla alınan tedbirlerdir. Bu tedbirler:

- Danışmanlık tedbiri, çocuğa bakmakla yükümlü olan kişilere çocuk yetiştirmeyle ilgili; çocuklara da eğitim ve gelişimleriyle ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeyi amaçlayan tedbirdir.
- Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna devamını sağlamayı; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesini veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesini amaçlayan tedbirdir.
- Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine yönelik tedbirdir.

d) Sağlık tedbiri, çocuğun ruhsal ve fiziksel sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonunun sağlanmasını, madde bağımlılığı olan bireylerin tedavi edilmelerini amaçlayan tedbirdir.

e) Barınma tedbiri, barınma yeri olmayan çocuklu kişilere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya yönelik tedbirdir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Gerekli görülen hallerde birden fazla tedbir aynı anda uygulanabilir. Bu tedbirler çocuğun hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirmesini, hayatını başkasına bağlı olarak devam ettirmesi gereken bu süreçte kendisi için gerekli olan tüm konuları kapsamaktadır. İhtiyaç duyduğu noktalarda danışmanlık, eğitimine devam etmesiyle ilgili problemleri olması durumunda eğitim, bakımıyla ilgili yaşadığı eksikliklerin giderilmesi için bakım, ruhsal ve fiziksel sağlığıyla ilgili rahatsızlıklarının giderilmesi için sağlık ve annesiyle birlikte kalacak yeri olmayan çocuk için barınma yeri sağlanması çocuk için asli ihtiyaçlardır. Bu asli ihtiyaçlar 5395 sayılı Kanun içerisinde değerlendirmiş ve çocuğun bu konulardaki ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik alınması gereken tedbirler belirtilmiştir. Bu tedbirlerin uygulanması kurumların işbirliği içinde çalışması ile gerçekleşmektedir. Örneğin; sağlık tedbiri kapsamındaki hizmetleri Sağlık Bakanlığı, eğitim tedbiri kapsamındaki hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı, barınma ve bakım tedbiri kapsamındaki hizmetleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sunarken bu kurumlarda çalışan doktor, hemşire, sosyal çalışmacı, psikolog gibi farklı meslek elemanları disiplinler arası bir çalışma gerçekleştirmektedir. İhtiyaç duyulması halinde diğer kurumlardaki meslek elemanlarıyla işbirliği içerisinde çalışmalar yürütmektedirler.

Türkiye’de çocuk alanında iyileştirici hizmet sunan kuruluşlar arasında Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulan Çocuk İzlem Merkezleri yer almaktadır. Bu merkezlerde istismara uğrayan çocuklara etkin bir şekilde müdahale edilmesi amaçlanmaktadır. Sağlık Bakanlığı’na bağlı kurumlarda yer alan ve işleyişi Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen Çocuk İzlem Merkezleri; önceliği cinsel istismar mağduru çocukların ikincil travma yaşamasını önlemek ya da en aza indirmek olan ve bunun için mağdur çocuklara yönelik adli ve tıbbi işlemlerin eğitimli meslek elemanları tarafından tek merkezde ve tek seferde gerçekleştirilmesi için kurulan merkezlerdir (Çocuk İzlem Merkezleri Genelgesi, 2012). Genelge ile birlikte zamanla ülkenin birçok şehrinde Çocuk İzlem Merkezleri kurulmuştur. Çocuk İzlem Merkezlerinin kurulmasıyla cinsel istismar mağduru çocukların süreç içerisinde yaşayabilecekleri olumsuz deneyimlerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Kurulan bu merkezler ile birlikte cinsel istismar mağduru çocukların ikincil travma yaşamasının önüne geçilerek tekrardan mağdur olmaması sağlanmaya çalışılmıştır.

Yukarıda ifade edilen kurum ve kuruluşların işleyişi ile çocuklara yönelik koruyucu ve iyileştirici hizmetler zenginleştirilmiştir. Bu hizmetler sosyal hizmet bilgi, beceri ve uygulamaları ile geliştirilmiştir. Çünkü iyileştirici sosyal hizmet müdahaleleri; temel alınan sosyal hizmet yaklaşımına göre farklılık gösterse de genel manada risk faktörüyle karşı karşıya kalmış ve sosyal, fiziksel veya ruhsal açıdan zor durumda olan bireylere, gruplara ya da toplumlara yönelik müdahaleyi içermektedir. İyileştirici müdahale gerçekleştirilirken sosyal hizmette sosyal işlevsellik temel alınır. Sosyal işlevselliğin sağlanmasında da temel ihtiyaçlara ulaşma ve psikolojik ihtiyaçları karşılamayı destekleme anlamına gelen sosyal bakım, eğitim ve danışmanlık gibi yöntemlerle problemler düşünce ve davranışları değiştirmeye yönelik uygulamaları içeren sosyal tedavi temel kavramlardır (Sheafor and Horejsi, 2014: 23-24). Bu anlamda suça sürüklenen ve mağdur çocuklara yönelik uygulanan koruyucu-önleyici ve destekleyici tedbir kararları sosyal hizmetin iyileştirici müdahaleleri için örnek oluşturabilirler. Bu tedbir kararlarının çocukların durumunu en iyi şekilde değerlendirerek doğru şekilde alınması çocukların sosyal tedavilerinin gerçekleşmesi için önemlidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de çocuğun mağdur ya da suça sürüklenen çocuk olarak yer aldığı adli dava sayıları her geçen gün artmaktadır. Bu durum çocuk adalet sisteminde var olan koruyucu-önleyici ve iyileştirici uygulamaların yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Koruyucu-önleyici uygulamalar toplumun tüm kesimlerine yönelik olarak uygulanmalı ve risklerle karşılaşma ihtimali daha yüksek olan kesimlere yönelik özel çalışmalar gerçekleştirilerek daha etkili sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirilmelidir.

Koruyucu-önleyici uygulama olarak sistemde var olan erken uyarı alanı içerisinde yer alan risk tarama süreci önemli bir müdahaledir. Çocuklarla ilgili çalışma yaparken aileyi de sürece dâhil etmek sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Bu durum sosyal hizmetin bireyi çevresi içinde ele alma anlayışına da uygundur. Önleme çalışmalarında risk tarama sürecinin önemi fark edilmeli ve bu sürecin geliştirilmesi için nitelikli çalışmalar yapılmalıdır.

Çocuk adalet sistemindeki görevli meslek elemanlarına çocukların haklarını ve gelişimlerini içeren eğitimler verilmektedir. Çocuk adalet sistemi içerisindeki çocukların hak ihlalleriyle karşılaşmamaları ve gelişimlerini olumsuz etkileyecek müdahalelere maruz kalmamaları için bu eğitimlerin niteliğinin ve niceliğinin artırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Yasal düzenlemelerde çocuğun üstün yararının vurgulanmasına, çocuğun damgalanmasının ve ikincil örselenmesinin engellenmeye çalışıldığı ifade edilmesine rağmen çocuk adalet sistemi içinde birçok çocuk ayrımcılığa ve ikincil örselenmeye maruz kalmaktadır. Bu durum çocuğun iyileşme sürecine zarar vererek iyileştirme müdahalesinin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bu durum sosyal hizmetin her bireyi biricik olarak görme ve bireylere kişisel özelliklerinden dolayı ayrımcılık yapmama anlayışına ters düşmektedir.

Türkiye’deki çocuk adalet sisteminde yer alan uygulamalardaki eksiklerin giderilmesi, sistemin çocuklar açısından daha iyi hale getirilmesi amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak Çocuk İzlem Merkezleri özellikle cinsel istismar mağduru çocukların ikincil travma yaşamasının önüne geçilmesi açısından önem arz eden ve sayıları gittikçe artan merkezlerdir. Çocuk İzlem Merkezlerinin yanı sıra çocuklarının velayet sahibine tesliminde yaşanan sorunları çözmeye ve teslim sürecinde çocuğun yüksek yararını korumaya yönelik olarak çocuk teslimi hizmeti ile ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar ile çocuk teslim sürecini çocuğun yüksek yararına uygun hale getirmek amaçlanmaktadır. Bu konuyla ilgili yönetmelik resmi gazetede yayınlanmış olmakla birlikte uygulamalar tam olarak hayata geçirilememiştir. Çocuk koruma sistemi içerisinde yer alan bu uygulamaların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Sosyal çalışmacılar suça sürüklenen ve mağdur olan çocuklarla birebir ilgilenen meslek elemanlarıdır. Bu müracaatçı grupla çalışmalarını gerçekleştirirken çocukların suça sürüklenmesine veya mağdur olmalarına neden olan risk faktörlerini ve ihtiyaçlarını belirleyebilmelerine olanak sağlar. Bu sebeple çocuk adalet sistemiyle ilgili program, politika ve yasaları hazırlarken sosyal çalışmacıların bilgi ve gözlemlerinden yararlanılmalıdır.

Çocuk koruma sisteminin, hukuk devleti olmanın bir gereği olarak hukuk sistemi içerisinde var olması ve çocukların psiko-sosyal durumlarına, kişilik özelliklerine ve yaşadıkları travmalara uygun olarak hizmet sağlanmasında, çocukların sorunlarının giderilmesinde, haklarının korunmasında etkili olması gerekmektedir. Sürecin çocuklar açısından olumlu şekilde ilerlemesi için de bu alanda çalışan hukukçuların çocuk hakları konusunda birikimli insanlar olmaları, çocuklarla ilgili konularda hizmet içi eğitimler almaları ve pedagojik açıdan gelişmiş bireyler olmaları gerekmektedir. Diğer taraftan koruyucu-önleyici hizmetlerin aktif hale getirilmesi çocuk koruma sistemindeki en önemli uygulamadır. Çünkü koruyucu-önleyici hizmetler ön planda tutulup konu üzerine kapsamlı politikalar

geliştirildiğinde ve bu politikalar uygulamaya konulup etkin bir şekilde yürütüldüğünde, çocuklar travmalar yaşamadan hayatlarına devam edebilecekler ve daha sağlıklı bir gelişim dönemi geçirebileceklerdir.

Genel manada çocuk adalet sisteminin çocuklar için gerçekten adalet sağlayan bir sistem haline gelmesi için ilgili tüm kurumların ve kişilerin mesleki kapasitelerini artırmaları, sorumluluklarının farkında olmaları ve birbirleriyle koordineli olarak çalışmaları gerekmektedir. Bunun içinde mikro düzeyde çocuk ve aileyle, mezzo düzeyde çocuk ve yakın çevreyle ve makro düzeyde toplumla ilgili araştırmalar yapılarak çocukları suça sürükleyen ve mağdur olmalarına sebep olan risk faktörlerini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %40 – 2. yazar: %35 – 3. yazar: %25
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Sümeyye Yavuziyigit
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %40 – 2 st : %35 – 3 st : %25
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Sumeyye Yavuziyigit
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Acar, Y. B. (2013). Çocuk Adalet Sisteminde "Ne Çalışır?": Değerlendirme, Tretman Programları ve Kanıt Temeli. (Ed.: H. Acar, N. Negis ve E. Akman). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları İçinde* (s. 169-178). Ankara: Maya Akademi.
- Adalet Bakanlığı. (2014). Çocuk Koruma Hizmetleri Koordinasyonunda Türkiye Modeli. *Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi*, 11-20.
- Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği. (2021). Resmi Gazete.
- Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 15(2), 194-201.
- Aynacı, C. (2021). Küregenleşme: Gençliğin Küreselleşmesi Sürecinde Milli(leşemeyen) Kültür. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 1(1), 1-20.
- Aynacı, C. (2022). Sosyal Sermayenin Akademik Yolculuğu: "YÖK-Tez" Örneğinde Bibliyometrik Bir Analiz. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 42-57.
- Butchart, A.; Harvey, A. P.; Mian, M. ve Fürniss, T. (2006). Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu Konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik bir Kılavuz, (Çev.: T. Kahane, U. T. Temsilciliği, U. Ç. Derneği). Dünya Sağlık Örgütü.
- Çoban Kaynak, R. (2017). Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252-260.
- Çocuk İzlem Merkezleri Genelgesi. (2012). *Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM)*. Resmi Gazete.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. Resmi Gazete.
- Duyan, V.; Yolcuoğlu, İ. G. ve Artan, T. (2014). *Dünü, Bugünü, Yarınıyla İnsanı Anlamak (İnsan Davranışının Kökenleri ve Sosyal Çevrenin Etkileri)*. İstanbul: Nar Yayınevi.
- Eryalçın, M. ve Duyan, V. (2016). Suç. (Ed.: M. Eryalçın ve V. Duyan). *Suçta Sürüklenen Çocuk ve Gençler* (s. 12-15). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Karataş, Z. (2016). Çocuk Adalet Sistemi Kapsamında Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamaların Nitel Analizi. Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Karataş, Z. ve Mavili, A. (2019). Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(45), 1013-1043.
- Konanç, E. (1974). Çocuk suçluluğu. (Ed.: A. Güriz ve P. Benedict). *Türk hukuku ve toplumu üzerine incelemeler* (s. 527-596). Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Köse, S.; Aslan, Z.; Başgül, Ş. S.; Şahin, S.; Yılmaz, Ş.; Çıtak, S. ve Tezcan, A. E. (2011). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çocuk Psikiyatrisi Polikliniğine Yönlendirilen Adli Olgular. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(3), 221-225.
- Öktem, D. (2012). Türkiye'deki Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi Ve Yaş Ayrımcılığına İlişkin Paradigmanın İncelenmesi (Literatür Taraması). *Türkiye'deki Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi*, 1-20.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. J. (2014). Sosyal Hizmet Mesleğinin Çalışma Alanı. (Ed.: D. B. Çiftçi). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler* (Çev. A. Bilgin, B. Kaynarkaya, D. Gülmez, D. B. Çiftçi, S. E. Türközü, F. Çoban, H. Ö. Gizem Çelik). (s. 21-34). Ankara: Nika Yayınevi.
- Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği. (2013). Madde:14/d. Resmi Gazete.
- Sülü Akgül, C. ve Güngör, F. (2019) Çocuk Koruma Sistemindeki Sıcak Yuva: Türkiye'de Koruyucu Aile Modeli. *Social Sciences Studies Journal*, 5(47), 5740-5748.
- Sülü Akgül, C. ve Yıldız, R. (2022). Yeniden Yapılanan Ailelerin Tanınması ve Yaşanılan Başlıca Güçlük Alanlarının Belirlenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(89), 449-476.

- TÜİK. (2020). *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2015-2019*. Erişim tarihi: 5 Kasım 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2015-2019-33632>
- Türk Ceza Kanunu. (2004). Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler. 5237 Sayılı Kanun-Madde:31. Resmî Gazete.
- UNICEF. (2013). *Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal Çalışmacının Rolü*. Erişim tarihi: 7 Kasım 2022, <https://www.unicef.org/turkiye/media/3771/file/%C3%87ocuk%20Adalet%20Sisteminde%20Sosyal%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fman%C4%B1n%20Rol%C3%BC.pdf>
- Ümit, E. (2007). *Mekandan imkana çocuk suçluluğunun habitusu ceza ehliyeti ilişkisi*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- World Health Organization. (2022). *Violence Against Children*. Erişim tarihi: 3 Kasım 2022, https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_2
- Yolcuoğlu, İ. G. (2013). Ebeveyn Bakımından Yoksun Çocuklar ve Sosyal Hizmet. (Ed.: H. Acar, N. Negis ve E. Akman). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları* (s. 155-166). Ankara: Maya Akademi.

Tarsus Belediyesi Koleksiyonundan Bir Grup Heybe Dokuma*

Doç. Dr. Ela Taş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1647-7252>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.10.2022

Kabul: 14.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Maddi Kültür

Tarsus Belediyesi

Dokuma

Heybe

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66000>

Öz

İnsanlar yaşamı pratikleştirmek adına çeşitli hammaddeleri değerlendirerek farklı amaçlara hizmet eden nesnelere üretmişlerdir. Genel anlamda eşya olarak nitelendirilen bu objeler; yeme içme, korunma örtünme, taşıma sulama, ekip biçme gibi pek çok ihtiyaca cevap vermektedirler. Toplumsal ya da bireysel gereksinimler doğrultusunda ortaya konan ve kültürel aktarım unsurları arasında yerlerini alan söz konusu araç bütünü, geçmiş ile günümüz arasında bağ kurmayı sağlamaları nedeniyle taşınır kültür varlıkları olarak kabul görmektedirler. Bu ürünlerin hatırı sayılır bir grubunu dokumalar meydana getirir. Havsız ya da düğümlü tekniklerle yapılan ve üretildikleri dönemin sosyo-kültürel hayatına ışık tutan dokumalar arasında heybeleri de saymak mümkündür.

Çeşitli unsurlar yüklemek amacıyla kullanılan iki gözlü araç olarak tanımlanan heybelerin erken dönemlerden itibaren taşıma ve saklama amaçlı olarak değerlendirildikleri bilinmektedir. Anadolu'nun neredeyse her yöresinde karşımıza çıkan heybeler, benzer formlarda olmakla birlikte malzeme, kompozisyon düzenlemeleri ve işlenen motifler açısından farklılık arz ederler. Söz konusu ayrıklığı sergileyen heybelerin bir grubu Tarsus'ta tespit edilmiştir. Çalışmanın evrenini Tarsus Belediyesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmış yirmi dokuz adet kilim teknikli heybe oluşturmaktadır. Bunlar malzeme, teknik, kompozisyon ve motif açılarından incelenerek tanımlanmıştır. Araştırmada gözlem, görüşme, analiz, betimleme gibi nitel araştırma yöntemlerinden istifade edilmiştir. Konu olan heybeler fotoğraflanmış, ölçüleri alınmış ve envanterleri oluşturularak belgelenmiştir. Yaşadığımız coğrafyanın farklı yörelerinde dokunan heybelerde kullanılan malzemeler ve uygulanan tekniklerle benzerlik taşıdıkları ancak işlenen motiflerin farklı isimlerle anıldıkları anlaşılmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Taş, E. (2022). Tarsus Belediyesi Koleksiyonundan Bir Grup Heybe Dokuma. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 353-382.

*A Group of Saddlebag Weaving From Tarsus Municipality Collection**

Assoc. Prof. Dr. Ela Taş

Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Art History, Sakarya –
TURKEY

Article History

Submitted: 27.10.2022

Accepted: 14.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Material Culture

Tarsus Municipality

Weaving

Saddlebag

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66000>

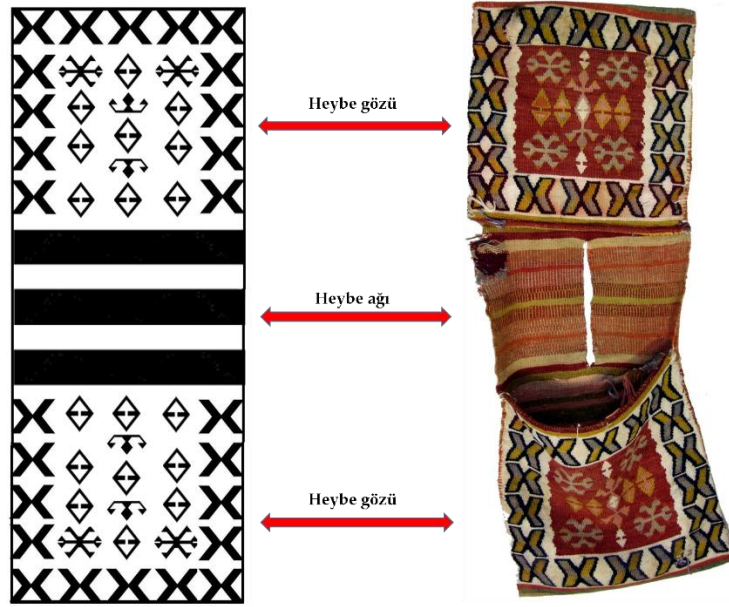
Abstract

People have produced objects that serve different purposes by evaluating various raw materials to make life practical. These objects are generally described as goods; They respond to many needs, such as eating and drinking, protection, covering, transportation, irrigation, and planting. The said set of tools, which are put forward in line with social or individual needs and take their place among the elements of cultural transmission, are accepted as movable cultural assets because they link the past and the present. A large group of these products is weaving. It is possible to count saddlebags among the weavings made with lint-free or knotted techniques and shed light on the socio-cultural life of the period in which they were produced.

It is known that saddlebags, defined as two-eyed vehicles used to load various items, have been used for transportation and storage since early times. Saddlebags, which we encounter in almost every region of Anatolia, have similar forms but differ in terms of materials, composition arrangements, and motifs. A group of saddlebags exhibiting the said separation were identified in Tarsus. The universe of the study consists of twenty-nine saddlebags with the kilim technique, which the Municipality of Tarsus purchased. These have been defined by examining them in terms of material, process, composition, and motif. Qualitative research methods such as observation, analysis and description were used in the research. The subject saddlebags were photographed, their measurements were taken, and their inventories were created and documented. It is understood that the materials used and the techniques applied in the saddlebags woven in different parts of the geography we live in are similar to the applied motifs. But the motifs are called various names.

GİRİŞ

Doğal ya da yapay liflerle oluşturulan, yüzeye sahip bez ya da kumaş şeklinde tanımlanan dokuma (Uğurlu, 1997:467) çevresel etkilerden korunma isteğinin sonucudur. Başlangıçta örtünme ve tefrişat unsuru olmak üzere ortaya konan ürün, gereksinimlerin artması nedeni ile taşıma, depolama ya da saklama aracı olacak şekillerde de değerlendirilmiştir. Yatak takımları, kap kacak gibi eşyaların yüklenmesi; arpa, buğday gibi hububatların depolanması gibi amaçlar farmaş, çul, torba, tuzluk gibi dokumaların üretilmesini zaruri kılmıştır. Söz konusu gereklilikler doğrultusunda ortaya konan ürünler arasında heybeler de vardır.

Görsel 1: Yüzey Şeması ve Heybe Bölümleri

Heybe; taşınabilir eşyaların yüklendiği, binek hayvanının kürtününe (eyer) ya da insan omuzuna asılarak taşınabilen iki gözlü küçük torbadır (Parlatır, 1998:984). Bazı bölgelerde pala olarak da adlandırılır (Begiç ve Sarıcan, 2021:100). Göz kısımlarına torba, arada bulunan bağlantı bölümüne ise ağ denir (Görsel 1). Ağ kısımlarında umumiyetle büyük bir açıklığa yer verilir. Bu, eyerin kaşına takılarak taşınmak istenen heybenin dengede durmasını sağlamak amacıyla hizmet eder. Birey tarafından kullanılacak ise bir gözü önde bir gözü arkada duracak şekilde ya omza atılarak ya da boyna geçirilerek taşınır. Heybeler genellikle kırsal alanlarda tarlaya, bağa bahçeye giderken ihtiyaç duyulacak öteberiyi koymak için kullanılır. İçindeki malzemenin düşmesini veya dış tesirlerden zarar görmesini önlemek için torba ağzlarına deri kapak eklenebilir (Atlıhan, 1999:37, 38). Genellikle aynı formu sergileyen heybeler; at, tohum, kınacı (gelin alıcı), sırtmaç (çoban), saraçlı (Atlıhan, 2011:14; Aydın, 2011:21-23; Soysaldı, 2018:5), su, ekin, omuz, pazar, terki (Genç ve Koyuncu Okca, 2017:87; Özkoca, 2019:66; Tonus ve Kaynar, 2020:394) gibi adlarla anılır. Taşıma amaçlı kullanımının yanı sıra takas ya da hediyeleşme unsuru olarak da değerlendirilirler (Atlıhan, 1999:38). Bunların yanı sıra yeni doğan hayvanın sıcak tutulması için de heybeden istifade edilir (Genç ve Koyuncu Okca, 2017:89).

Ekseriyetle kadınlar tarafından üretilen ve kirkitle dokumalar sınıfında yer alan heybeler; bezayağı, kilim, cicim, zili, sumak, düğümlü gibi havsız ya da havlı tekniklerle meydana getirilir (Ersavaş ve Özkanlı, 2018:43; Bayraktaroğlu, 2014:102). Dokumanın malzemesini kullanım alanı belirler.

Su, tuz, tohum heybelerinde uzun ömürlü ve sert olması nedeniyle keçi kılı tercih edilirken gündelik hayatta kullanılacak olanlarda yün ve pamuktan elde edilen ipler kullanılır. Mayıs sonu haziran başında kırklık adı verilen makasla kesilen kıllar yıkanmadan taranır, yayla atılır, dolama yapılır ve kirman ya da çıkırıkta bükülerek ip haline getirilir (Genç ve Koyuncu Okca, 2017:95-97). Yün ise ilkbahar ve sonbahar aylarında koyunlardan kırkılır. Parlak görünmesi sebebi ile bilhassa genç koyunlardan temin edilen yünlerin değerlendirildiği bilinmektedir. Kıldan farklı olarak yıkama işlemine tabi tutulan yün malzeme esnek ve boyayı iyi emme özelliklerine sahip olmasından tercih edilir (Rona, 1997:468). Pamuktan elde edilen ipler de heybe dokumalarda karşımıza çıkar. Söz konusu malzemeler natürel halleriyle kullanıldıkları gibi doğada bulunan bitkilerin kök, gövde ve çiçeklerinden elde edilen boyalarla ya da sentetik boyalarla da renklendirilmektedir. Heybe zeminleri merkezi, diyagonal, dikey, yatay eksenlerde işlenen yanışlarla (desen) bezenmekte, bunların yerleşim düzeni de dokuma kompozisyonunu meydana getirmektedir. Bu şekilde üretilen heybelerin Tarsus ve yöresinde de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tarsus Belediye Koleksiyonu Heybe Örnekleri

Akdeniz bölgesinde yer alan Tarsus, Mersin'e bağlı bir ilçedir. Kesin olmamakla birlikte isminin Latince "ayak bileği" anlamına gelen Tarsos'tan kaynaklandığı belirtilir. Bununla birlikte Kilikya kralı Tarkon'un şehri kurduğu ve adının zamanla Tarsus'a dönüştüğü fikri de kabul görmektedir. Bölgede sırasıyla Kizzuvatna Krallığı, Hitit, Asur, Mısır, Makedon, Roma, İslam, Bizans, Selçuklu, Ramazanogulları, Dulkadirogulları ve Osmanlı hâkimiyetleri söz konusu olmuştur. Selçuklular zamanında gerçekleşen Yörük akınları (Akgündüz, Baş, Tekin, Kaşıkçı 1993) ile Orta Asya zanaatlarının bölgeye intikal ettiği, özellikle de dokuma faaliyetlerinin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu, kış aylarında kışlakta oturarak hayvancılık ve ziraat yapan Türklerin yazın yaylalara göç etmesi ve süreçte kullandıkları eşyaları kolaylıkla nakliye etme istekleriyle alakalıdır. Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan Yörükler, bunların kıl ve yünlerini çeşitli aletlerle ipe çevirerek kolan, çul, torba, çuval, yaygı, heybe gibi dokumalar meydana getirmişlerdir. Kışlakta geçirilen süre zarfında kıl (çul) ya da alaçık olarak adlandırılan çadırlarda kurulan ıstar tezgâhlarında bilhassa kadınlar tarafından dokunan bu eşyalar; kap kacak, yastık-yorgan, hububat vs. gibi günlük hayatta istifade edilen unsurların göç zamanında taşınmasında kullanılmışlardır. Süreçte teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Tarsus ve çevresinde de geleneksel dokuma kültürünü sekteye uğratmıştır. Günden güne azalarak devam eden dokuma zanaatı ve bölgeye has ürünlerin yok olmaya başlaması Tarsus Belediyesi'ni harekete geçirmiştir. Bu bağlamda Tarsus ve çevresinde yaklaşık beş bin adet taşınabilir kültür varlığı tespit edilerek satın alma yoluyla Belediye bünyesinde koruma altına alınmıştır. Bu koleksiyonun önemli bir grubunu kilim, cicim, sumak, zili, düğümlü teknikler kullanılarak dokunan yüz yetmiş dokuz adet heybe oluşturmaktadır. Söz konusu malzemenin fazla olması çalışmayı sınırlandırmayı zorunlu kılmış bu nedenle yalnızca kilim tekniği ile meydana getirilen heybeler ele alınmıştır.

Kullanılan Araç-Gereç ve Boyama

Heybe; eşya, erzak yüklemek amacıyla kullanılan iki gözlü taşıma aracıdır. Tarsus ve yöresinde yaşayan insanlar da bu amaçla heybe dokumuşlardır. İncelenen heybelerin malzemesini yün, kıl ve pamuk oluşturmaktadır. Koyun ya da keçilerin kırkım makası ile kırılması sonucunda elde edilen malzemeler yün tarağında taranır ve üzerindeki kirlerden iyice arınması için tokmak yardımıyla yayda atılır. Bu alet ferman (Deniz, 2000:151) olarak da bilinir (Görsel 2).

Daha sonra eğirtmeç (kirman/kirmen/gülcan), iğ ya da çıkırıkta işlenerek ip haline getirilir. İğ, ip eğirmek ya da katlamak amacıyla kullanılan uzun, silindir biçimli ahşap alettir (Acar, 1975:53). İşlevleri

aynı olmakla birlikte iğn alt tarafına artı formunu andırarak şekilde eklenen ahşap parçalardan oluşturulan araç ise kirman olarak adlandırılır. Çark ve sarma makarasından meydana gelen çıkırık ise elde edilen iplerin sarılarak, yumak haline getirilmesi için kullanılır (Görsel 3). Üretilen ipler doğal halleri ile boyanmadan kullanıldıkları gibi soğan kabuğu, sarmaşık otunun kökü, ceviz kabuğu gibi boyarmaddelerle renklendirilerek de değerlendirilmektedir. Bitkiler yılın belirli zamanlarında toplanarak, kurutulmakta ve genellikle nakış/yanış ipleri boyama işlemine tabi tutulmaktadır. Dokuyucular tarafından uygulanabildiği gibi bu işi meslek edinen gezici boyacılar tarafından da boyama gerçekleştirilmektedir (Kundak, 1998:27). Ağız geniş bakır kazanlarda (Görsel 4) yapılan işlem sırasında boyayı sabitlemek için mordan maddelerden yararlanılır. İp, istenen renk tonu sağlanana kadar boya bitkisi ile suda bekletilir. Arzu edilen rengi alan kelepler (çile), kalan bitki artıklarının temizlenmesi için yıkanarak, kurumaya bırakılır (Allane, 1995:28) Sanayi devrimi ile birlikte farklı alanlarda olduğu gibi boya endüstrisinde de çeşitli gelişmeler yaşanmış ve sentetik boyalar ortaya çıkmıştır. Bitkisel boyalarla elde edilmesi kolay olmayan renkleri sağlamaları nedeni ile tercih edilen sentetik boyalar Tarsus'ta incelemiş olduğumuz örneklerde de kullanılmış, hatta neredeyse iplerin tamamı bu tür boyalarla renklendirilmiştir. Bunda bitkilerden boya üretiminin zahmetli ve hammaddeye ulaşmanın zor olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Görsel 2: Yün Tarağı, Hallaç Yayı, Tokmak

Görsel 3: Kırkım Makası, İğ, Eğirtmeç, Çıkırık

Boyama ve kurutma işlemi tamamlanan ipler dokuma üretiminde kullanılmak üzere hazır hale gelir. Dokuma işlemi ıstar (Görsel 5) adı verilen tezgâhlarda gerçekleştirilir. Tezgâh iki yan ağaç, üstte ve altta yuvarlak top (levend), gücü ağacı, varangelen (Özkul-Öter, 2019:499) gibi parçalardan meydana gelir. Kurulmasının ve sökülmesinin kolay olması nedeni ile tercih edilmektedir. Kurulumu gerçekleşen tezgâha istenen ebatta çözgü çözülür ve dokuma işlemine geçilir. Çözgüler arasına atılan atkı ipleri, kırkit (Görsel 3) adı verilen demir veya ahşaptan imal edilen dişli araçla (Sözen ve Tanyeli, 2001:132) sıkıştırılarak dokuma ortaya çıkarılmaya başlanır.

Görsel 4: Boya kazanı ve kırkit

Teknik

Heybeler; havsız (düz dokuma) veya düğüm tekniği kullanılarak havlı şekillerde ortaya konmaktadır. Bezayağı ve kilim (atki yüzülü) dokumalar iki ip sistemine dayanılarak yapılırken cicim, sumak, zili tekniklerinde üçüncü bir ipten istifade edilmektedir. Ele alınan örnekleri kilim tekniği kullanılarak yapılanların oluşturması nedeni ile yalnızca bu teknikle yapılanlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Kilim terimi çözgü ve atki iplerinin önlü, arkalı bütünleştirilmesi ile yapılan, tersi ve düzü benzer, örgelere bağlı olarak gelişen dokumaları (Uğurlu, 1997:1009; Aytaç, 1982:42; Akbil, 1970:9) ifade eder. Atki iplerinin farklı şekillerde birleştirilmesi nedeni ile çeşitli teknikler sunarlar.

Görsel 5: Istar Tezgâhı

Birinci grubu ilikli kilim tekniği oluşturur. Bu tipte her bir motifi oluşturacak atki ipleri kendi sınırları içerisindeki çözgülerden geçirilerek geri döndürülür ve karşılıklı iki motifin birleştiği yerde bir ilik meydana gelir. İlikli teknikte enine çizgilerden oluşan motifler görülür. Dokumanın yırtık bir görünüm sergilememesi için ilik boyu genellikle 1 cm. boyunda olur. Kolay olmasından dolayı en çok tercih edilen kilim tekniğidir ve yaygılar, seccadeler, heybeler, çuvallar, yastık ve minderlerde uygulanır (Acar, 1975:21, 22).

İkinci tip iliksiz olarak adlandırılır. Bu grupta desenleri meydana getirecek atki ipleri, çapraz ya da enlemesine dört farklı yöntemde atılarak uygulanır. Tek kenetleme ile iliklerin yok edildiği kilimlerde desen alanını oluşturacak farklı renklerdeki atki ipleri birbirlerinin arasından geçirilerek kenetlenmektedir. Çift kenetleme yönteminde ise aynı atki sırasındaki değişik renklerdeki ipler

karşılaşıp geri dönüş yapacakları sırada birbirlerinin içinden geçirilir. Zor bir usul olmasından dolayı fazla rağbet görmemektedir. İliklerin çapraz dikişi andırır şekilde kapatıldığı kilimler (sarma konturlu kilimler) de dokuma yapılırken ortaya çıkan ilikler, iki yanda bulunan atkı iplerinin arasından geçen ayrı bir iple çapraz şekilde birbirine tutturularak kapatılmaktadır. Atkıların aynı çözgüden geri dönmesi ile iliklerin yok edildiği kilimler ise ayrı desenleri oluşturan atkı iplerinin karşılaştıkları çözgüyü çevirerek geri dönmesi biçiminde uygulanmaktadır.

Bir diğer grubu eğri atkılı kilimler oluşturur. Köşeli olmayan çiçek, dal ve yaprak gibi bitkisel desenleri ortaya çıkarmak için normal şekilde atılan atkı iplerine kirkitle hafif ya da sert bir şekilde bastırılarak uygulanmaktadır (Acar, 1975:22, 23). Atkıların bazı yerlerde gergin bazı yerlerde ise gevşek durmasından dolayı eğri çizgiler görülür. Bu teknikte gevşek şekilde atılan atkı ipleri arasında kalan geniş boşluklar, aynı renkte kontur ipliği ile doldurulabilir. Bu da eğri atkılı konturlu kilim tekniği olarak ifade edilir. Bu uygulama ile dokumada oluşan boşlukların kapatılması sağlanır. Sağlam bir teknik olmaması nedeniyle pek tercih edilmez (Acar, 1982:24).

Kilim dokumalarda bunlardan biri ya da birkaçı bir arada kullanılabilir (Acar, 1975:28). İncelenen heybeler kilim teknikli olmakla birlikte ağ kısımlarında atkı yüzü dokuma tekniği de uygulanmıştır. Yirmi dokuz heybenin ortalama enleri 45,3 cm., boyları ise 130,5 cm.dir. On altısında iliksiz, onunda ilikli ve üç adedinde ise her iki teknik bir arada kullanılmıştır. İliksiz grupta yer alanlardaki ilikler tek ya da çift kenetleme ve sarma konturlar kullanılarak kapatılmıştır. İlikli kilimlerde ilik boyları 0,5-1 cm. aralığındadır. Çözgü ve motif ipleri çift büküm olup el eğirmesidir. Çözgü ipleri Nm (numarametrik) sistemdeki 4/2lik çözgü bükümüne, motif atkıları da yine aynı sistemdeki 3,5/2 büküme yakın ölçülerdedir. Ortalama dokuma kalitesi 10 cm.de 30 çözgü, 40 atkı ipidir.

Terki, nişan, çoban, erzak, pazar heybesi olarak kullanılmak üzere dokunan heybelerin kompozisyonlarını meydana getiren motifler heybe gözlerinde toplanmaktadır. Bunlar merkezi, dikey, yatay ve diagonal eksenlerde yerleştirilmiştir. Motifler doğum-çoğalma ve kötülüklerden korunma isteklerini yansıtmaktadır. Bunlar Anadolu'nun diğer yörelerinde karşılaşılan dokuma desenleri ile benzerlik taşımakla birlikte adlandırmalar açısından farklılık arz ederler. Çubuk, çarpı/menek, farda, damalı, sığır sidiği, çatal kaşık, canavar izi, it ağzı, çengerek, turunç, deveboynu yöresel ifadelerdendir. İncelenen örneklerden bazıları benzer kompozisyon ve motif düzenlemesi göstermeleri nedeniyle katalog kapsamı dışında tutulmuştur.

KATALOG

Envanter no: KH-1

Adı: Pazar heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İliksiz kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 46x135 cm.

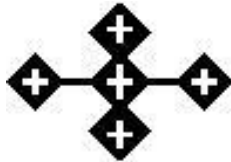
Boya: Anilin ve bitkisel

Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

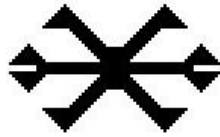
Tanımı: 46 x 135 cm. ebatlardaki heybede anilin boyalarla renklendirilmiş yün ip kullanılmıştır. İliksiz kilim tekniği ile dokunan göz kısımlarının merkezinde içlerine artı motifleri konumlandırılmış ve kollarla birbirine bağlanan göz motifine yer verilmiştir. Bunun dışında kalan alanlara bukağı ve kurtağı motifleri dolgulanmıştır. Heybe gözleri kısa kenarlarda sığır sidiği motifi ile sınırlandırılmıştır.

Ağ kısmı atkı yüzü dokuma tekniğine sahip olmakla birlikte yüzeyde tarak motifleriyle yapılmış çerçeveler içinde dikmelerle birbirine bağlanmış kurtağı motiflerine yer verilmiştir.

361

Beşli göz

Kurtağı

Dikme

Sığır sidiği

Envanter no: KH-8

Adı: Nişan heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İliksiz kilim

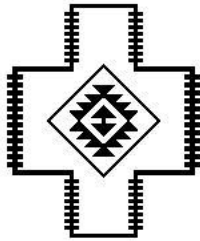
Ebatları: 47x153 cm.

Boya: Anilin ve bitkisel

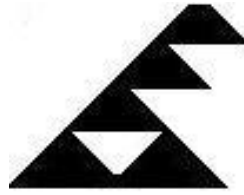
Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 47x153 cm. ebatlarda iliksiz kilim tekniği kullanılarak dokunmuştur. Yünden elde edilen el eğirmesi ipler anilin ve bitkisel boyalarla renklendirilmiştir.

Merkezi kompozisyona sahip heybe gözlerinde altıgen form oluşturulmuştur. Bunun içi ortasında bukağı ve farda/yıldız motifi bulunan sandık motifi ile dolgulanmıştır. Altıgenin yan kenarlarında ise simetrik olarak işlenen deveboynu motiflerine yer verilmiştir. Göz kısımları kısa kenarda sığır sidiği, uzun kenarda ise tarak motifleri ile sınırlandırılmıştır. Ağ kısmı atkı yüzü olup farklı renklere sahip yatay kuşaklardan oluşmaktadır.

Sandık

Deveboynu

Deveboynu

Envanter no: KH-2

Adı: Nişan heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İliksiz kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 51x148 cm.

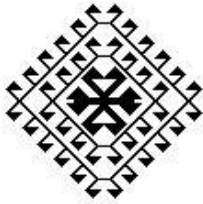
Boya: Anilin ve bitkisel

Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 51x148 cm. ebatlarındaki heybe iliksiz kilim ve atkı yüzü dokuma teknikleri ile dokunmuştur. Yün ipler anilin boylarla renklendirilmiştir.

Merkezi kompozisyona sahip heybe gözleri merkezine kurtağzı motifleri işlenmiş canavar izi motifleri ile dolgulanmıştır. Bu bezemeler altıgen formundaki iç içe geçmiş farda motifinin içine konumlandırılmıştır. Gözler dikey kenarlarda hora, kısa kenarlarda ise tarak motifleriyle çevrelenmiştir.

Atkı yüzü ağ kısmı ise farklı renklerin atlamalı olarak kullanılmasıyla oluşturulmuş yatay kuşaklara sahiptir.

Canavar izi

Tarak

Hora

Envanter no: KH-21

Adı: Çoban heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli kilim, atkı yüzü dokuma

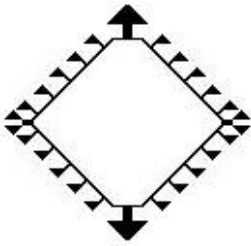
Ebatları: 47x138 cm.

Boya: Bitkisel boya

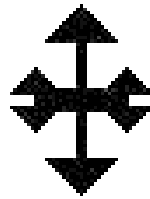
Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 47x138 cm. ebatlarında ilikli kilim teknikli heybe dokumadır. İpler bitkisel boyalarla renklendirilmiştir.

Merkezi kompozisyona sahip göz kısımlarının ortasında bukağı motifi mevcuttur. Bunu canavar izi motifi çevrelemektedir. Zemin dört köşede çengellerle çevrelenmiştir. Atkı yüzü olan ağ kısmı ise çubuk olarak adlandırılan yatay kuşaklara sahiptir.

Canavar izi

Bukağı

Çengel

Envanter no: KH-4

Adı: Kınacı heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 38 x 113 cm.

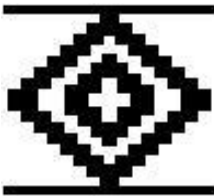
Boya: Anilin

Malzeme: Çözüğü pamuk ve motif atkısı el eğirmesi yün ip

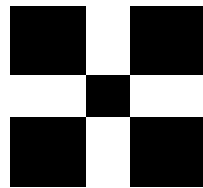
Tanımı: 38x113 cm. ebatlarında ilikli kilim teknikli heybedir. Çözüğü ipi pamuk, motif atkısı ise yün iptir. İpler anilin boyalarla renklendirilmiştir.

Göz kısımları merkezi kompozisyonlu olup kutucuk motifi ile oluşturulmuştur. Ana motifin dört köşesine aşk-birleşim olarak adlandırılan desenler yerleştirilmiştir. Uzun kenarlarda tarak motifleri ile sınırlandırılmış zemin beşli göz ya da dama olarak adlandırılan örgelerle çevrelenmiştir. Atkı yüzü ağ kısmı ise yatay kuşaktır.

365

Kutucuk

Satranç/beşli göz

Gece-gündüz

Envanter no: KH-10

Adı: Pazar heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: Sarma konturlu kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 46x131 cm.

Boya: Bitkisel ve anilin

Malzeme: Çözgü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 46x131 cm. ebatlarındaki heybe sarma konturlu kilim tekniğine sahiptir. El eğirmesi yün ipler, anilin ve bitkisel boylarla renklendirilmiştir.

Heybe gözleri dört köşede kurt ağızı motifleri ile desteklenen ve merkezinde farda yer alan çengerek deseni ile dolgulanmıştır. Kısa kenarlar sığır sidiği desenleri ile sınırlandırılmıştır.

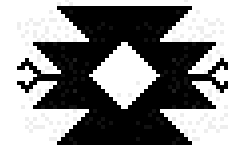
Atkı yüzü ve iliksiz kilim tekniği kullanılarak ortaya konan ağ kısmında ise simetrik olarak işlenen farda motifleri mevcuttur.

Çengerek

Farda

Farda

Envanter no: KH-13
Adı: Terki heybesi
Yöresi: Akdeniz
Dönemi: 20. yy
Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi
Teknik: Sarma konturlu, atkı yüzü dokuma
Ebatları: 46x132 cm.
Boya: Bitkisel ve anilin
Malzeme: Çözü pamuk, atkı el eğirmesi yün ip
Tanımı: 46x132 cm. ebatlarında sarma konturlu heybedir. El eğirmesi yün malzemeli ipler, bitkisel ve anilin boylarla renklendirilmiştir.

Göz kısımları dikey eksenle atlamalı olarak işlenen koçboynuzu ve farda motifleri ile dolgulanmıştır. koçboynuzu desenlerinin merkezinde kurtağzı motifleri yer alır. Kısa kenarda tarak, uzun kenarda ise horalarla zemin çerçeve içine alınmıştır.

Atkı yüzü olarak ortaya konan ağ kısmında ise yatay kuşaklı düzenleme hâkimdir.

Koçboynuzu

Farda

Hora

Envanter no: KH-11

Adı: Pazar heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli kilim ve atkı yüzü dokuma

Ebatları: 47x132 cm.

Boya: Anilin ve bitkisel boya

Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 47x 132 cm. ebatlarında iliksiz kilim tekniğiyle dokunmuş heybe el eğirmesi yün iplerle dokunmuştur. İpler anilin ve bitkisel boylarla renklendirilmiştir.

Merkezi kompozisyona sahip heybe gözlerinde ortasında canavar izi motifi yer alan çengerek bezeme mevcuttur. Dört köşede kurtağzı motiflerine yer verilmiştir. Zemin kısa kenarlarda deveboynu, uzun kenarlarda ise tarak motifleri ile çevrelenmiştir.

Atkı yüzü ağ kısmı yatay kuşaklardan oluşmaktadır.

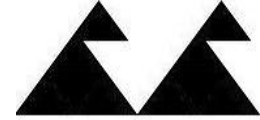
Canavar izi

Çengerek

Kurtağzı

Deveboynu

Envanter no: KH-12

Adı: Erzak heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 48x138 cm.

Boya: Anilin

Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün

Tanımı: 48x138 cm. ebatlarında ilikli kilim teknikli heybe dokumada anilin boyalarla renklendirilen el eğirmesi yün ip kullanılmıştır.

Heybe gözlerinde merkezi düzenleme hâkimdir. Tarak motifleriyle sınırlandırılarak oluşturulmuş iç içe geçmiş çerçevelerin merkezine pıtrak konumlandırılmıştır. Bunu sırasıyla kısa kenarlarda turunç, kurtağzı; uzun kenarlarda ise bukağı ve çengel motifleri sınırlandırılmaktadır. Gözler koçboynuzu motifleriyle çevrelenmiştir.

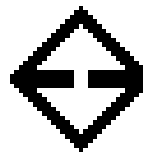
Atkı yüzü ağ kısmı yatay kuşaklardan meydana gelmektedir.

Pıtrak

Turunç

Bukağı

Koçboynuzu

Envanter no: KH-7

Adı: Erzak heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli kilim, atkı yüzü dokuma

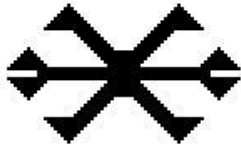
Ebatları: 54x130 cm.

Boya: Anilin

Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 54x130 cm. ebatlarında ilikli kilim teknikli heybe dokumada anilin boya ile renklendirilen el eğirmesi yün ip kullanılmıştır.

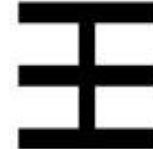
Heybe gözleri hora motifleri ile sınırlandırılan dikey kuşaklara ayrılmıştır. Her bir kuşak üst üste işlenmiş kurtağzı motifleri ile dolgulanmıştır. Göz zeminleri kısa kenarlarda çatal kaşık olarak adlandırılan desenlerle sınırlandırılmıştır. Atkı yüzü olarak ortaya konan ağ kısmı yatay kuşaklara sahiptir.

Kurtağzı

Çatal kaşık

Hora

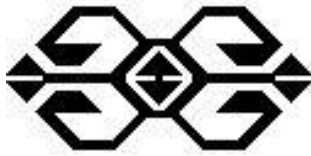

Envanter no: KH-20
Adı: Nişan heybesi
Yöresi: Akdeniz
Dönemi: 20. yy
Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi
Teknik: İliksiz kilim, atkı yüzü dokuma
Ebatları: 44x134 cm.

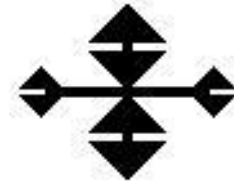
Boya: Anilin
Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip
Tanımı: 44x134 cm. ebatlarındaki iliksiz kilim teknikli dokumada anilin v bitkisel boylarla renklendirilen el eğirmesi yün ip kullanılmıştır.

Heybe gözleri iç içe geçmiş sandık motiflerine diagonal eksende yerleştirilmiş yanlardan kurtağzıyla desteklenmiş bukağı motifleri ile dolgulanmıştır. Atkı yüzü ağ kısmında ise simetrik işlenen koçboynuzu motifleri mevcuttur.

371

Koçboynuzu

Bukağı

Envanter no: KH-16

Adı: Çoban heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli kilim, atkı yüzü dokuma

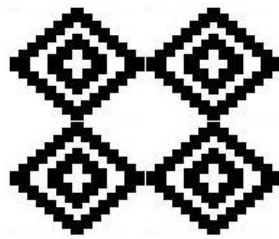
Ebatları: 40x124 cm.

Boya: Bitkisel

Malzeme: Çözüğü ipi pamuk, motif atkısı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 40x124 cm. ebatlarında ilikli kilim tekniği kullanılarak dokunan heybede bitkisel boyalarla renklendirilen el eğirmesi yün ip kullanılmıştır.

Heybe gözleri diagonal eksende işlenen göz motifleri ile dolgulanmıştır. Zemin kısa kenarlarda sığır sidiği motifleri ile sınırlandırılmıştır. Atkı yüzü dokuma tekniği kullanılarak ortaya konan ağ kısmı yatay kuşaklardan oluşmaktadır.

Göz

Sığır sidiği

Envanter no: KH-19

Adı: Terki Heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli ve sarma konturlu kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 45x144 cm.

Boya: Anilin ve bitkisel

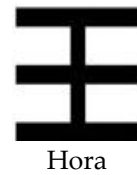
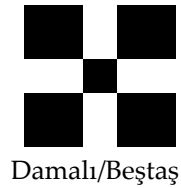
Malzeme: Çözü pamuk, atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 45x144 cm. ebatlarında ilikli kilim tekniği kullanılarak dokunan heybede bitkisel ve anilin boyalarla renklendirilen el eğirmesi yün ipler kullanılmıştır.

Heybe gözleri yatay eksende işlenen ve içleri muskalarla desteklenen kelebek motifleri ile dolgulanmıştır. Zemin kısa kenarlarda çevreleri konturlarla belirgin hale getirilen sığır sidiği motifleri ile sonlandırılmıştır.

Atkı yüzü dokuma tekniği kullanılarak ortaya konan ağ kısmı yatay kuşaklara sahiptir.

373

Envanter no: KH-22

Adı: Nişan Heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 40x129 cm.

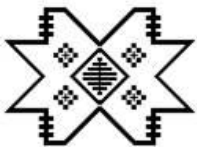
Boya: Anilin

Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 40x129 cm. ebatlarında ilikli kilim tekniği kullanılarak dokunan heybede bitkisel ve anilin boylarla renklendirilen el eğirmesi yün ipler kullanılmıştır.

Heybe gözlerinin ana motifini dikey ekseninde işlenen yıldız motifleri oluşturmaktadır. Merkezi motifler, içten dışa doğru birinci ve üçüncü sırada koçboynuzları ile desteklenen dikme ve çengel, ikinci sırada ise it ağzı ve bukağı motifleri ile çevrelenmiştir.

Atkı yüzü dokuma tekniği ile ortaya konan ağ kısmında simetrik olarak konumlandırılan farda motifleri yer almaktadır.

Yıldız

Farda

İt ağzı

Çengel

Dikme

Envanter no: KH-26

Adı: Nişan heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İliksiz ve ilikli kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 42x111 cm.

Boya: Bitkisel ve anilin

Malzeme: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 42x111 cm. ebatlarında iliksiz ve ilikli kilim teknikleri ile dokunmuş heybedir. Çözü ve atkı ipleri yün malzemelidir. Renkler bitkisel ve anilin boyalardan elde edilmiştir.

Yatay kompozisyondaki heybe gözlerinde ortada it ağzı ve kirman desenleri ile sınırlandırılmış karanfil/yaprak motiflerine yer verilmiştir. Zemin tarak motifleri ile çevrelenmiştir. Ağ atkı yüzü dokuma teknikli olup yatay kuşaklara sahiptir.

375

Yaprak/Karanfil

Kirman

İt ağzı

Envanter no: KH-24

Adı: Terki Heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İliksiz kilim, atkı yüzü dokuma

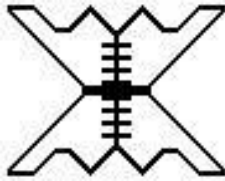
Ebatları: 44x134 cm.

Boya: Bitkisel

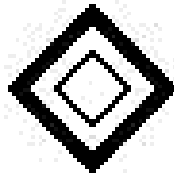
Malzeme: Çözü pamuk, atkı el eğirmesi yün ip

Tanımı: 44x134 cm. ebatlarındaki heybe iliksiz kilim ve tekniklidir. Yün ve pamuktan elde edilen ipler bitkisel boylarla renklendirilmiştir.

Merkezi kompozisyona sahip heybe gözlerinin ana deseni parda/fardadır. Bunun zemini dört köşesine it ağız motifleri yerleştirilmiş çubuk deseni ile dolgulanmıştır. İki yanda dikme, turunç, kirman ve aşk birleşim motifleri, kısa kenarlarda ise sığır sidiği motiflerine yer verilmiştir. Ağ kısmı atkı yüzü olup sadedir.

Çubuk

Göz

Turunç

İt ağız

Envanter no: KH-27

Adı: Terki Heybesi

Yöresi: Akdeniz

Dönemi: 20. yy

Bulunduğu yer: Tarsus Belediyesi

Teknik: İlikli ve iliksiz kilim, atkı yüzü dokuma

Ebatları: 47x122 cm.

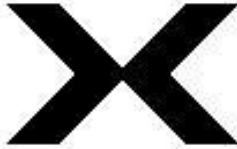
Boya: Anilin

İp kalitesi: Çözü ve atkı el eğirmesi yün ip

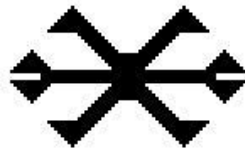
Tanımı: 47 x 122 cm. ebatlarındaki heybe iliksiz ve ilikli kilim teknikleri ile dokunmuştur. Yün ve pamuktan elde edilen ipler anilin boyalarla renklendirilmiştir.

Yatay kompozisyonlu heybe gözlerinde kırmızı zemin üzerinde bukağı ve kurtağzı motiflerine yer verilmiştir. Zemin menek ya da çarpı olarak adlandırılan desenlerle çevrelenmiştir. Heybe ağı atkı yüzü olup yatay düzlemde işlenen çubuk desenleri mevcuttur.

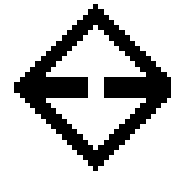
377

Menek/çarpı

Kurtağzı

Bukağı

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Tarihsel süreçte Anadolu'yu mesken tutan medeniyet ve topluluklar hayatı daha yaşanabilir kılmak adına doğadan temin ettikleri malzemeleri farklı araç gereçle biçimlendirme yoluna gitmiş ve çeşitli amaçlara hizmet eden ürünler ortaya koymuşlardır. Kullanılan tekniklerin kuşaktan kuşağa aktarılarak geleneksel bir şekilde uygulanmaya devam edilmesi zengin bir birikimin oluşmasını sağlamıştır. Mimariden el sanatlarına kadar pek çok alanı kapsayan bu kalıtlar; somut ve somut olmayan kültürel miras olarak sınıflandırılmaktadır. 2003 yılında Paris'te ortaya konan "Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi" ile el emeğine dayalı üretimler el sanatları başlığı altında bu tutanakta yer almıştır. Bu kararda ürünlerin yeniden yaratılabilme ve nesilden nesle aktarılabilme

özellikleri (Teke, 2018:20) etkili olmuştur. Sözleşme ile amaçlanan geleneksel üretim yöntemlerinin yaşatılarak korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktır (Oğuz, 2005:164; Oğuz, 2013:5). 2006 yılında Türkiye'nin taraf olduğu sözleşme ile dokumacılık, bakırcılık, çini ustalığı ..vs. gibi el sanatı kollarında kimlik saptama, belgeleme, araştırma, koruma ve gelecek kuşaklara aktarma çalışmaları başlatılmıştır. Tarsus Belediyesi de bu amaçlar doğrultusunda girişimlerde bulunmuş ve bölge yaşantısına ışık tutan somut olmayan kültürel miras unsurlarını tespit ederek belediye çatısı altında toplamıştır. Yaklaşık dört bin eserden oluşan koleksiyonun önemli grubunu yaygı, çul, çuval, halı, yolluk, heybe gibi dokumalar meydana getirmektedir. Farklı amaçlar doğrultusunda üretilen unsurlar bölgede köklü dokuma kültürünün olduğunun ispatıdır. Bu kültürün oluşmasındaki en önemli etken konargöçer yaşam tarzı sürdüren Yörüklerin yöreyi mesken tutmasıdır. Ekonomisi hayvan yetiştiriciliğine dayanan ve mevsimlere bağlı hareket halinde olan bu gruplar günlük hayatta kullanacakları eşyaları kendileri üretmektedirler. Üretim biçimlerini göç olgusu etkilemekte bu nedenle de nakliye sırasında kullanmak üzere hafif taşıma araçları meydana getirmektedirler. Kilim ve halı gibi türlü çeşitte dokuma üreten Yörüklerin taşıma araçları arasında göç sırasında yetecek kadar yiyecek depoladıkları heybeleri saymak mümkündür. İki gözden oluşan heybeler yük, orak nacak, erzak taşımak ya da çeyiz eşyası yüklemek gibi amaçlarla (Doğan ve Doğan, 2005:687) kullanılmaktadırlar. Hayvanın eyerine asılarak ya da insan omzuna atılarak taşınan bu unsurlar kilim, cicim, zili, sumak ya da düğümlü tekniklerle yapılmaktadırlar. Yörüklerin İç Anadolu, Ege, Akdeniz bölgeleri arasında göç halinde olması heybe gibi taşıma araçlarının üretimini ve kullanımını yaygınlaştırmıştır. Karaman, Konya, Aydın, Muğla, Isparta, Antalya, Mersin (Koyuncu Okca ve Genç, 2017:227) geleneksel teknik ve araçlarla üretilmiş heybelere ev sahipliği yapan merkezler arasındadır.

Dokuma teknikleri aynı olmakla birlikte kullanılan araç-gereç, dokuma ve motif isimleri yörelere göre farklılık arz etmektedir. İstar olarak adlandırılan tezgâh Malatya'da hana, Uşak, Yozgat ve Ardahan'da ip ağacı olarak anılır. (Deniz, 2000; Deniz, 1990:66; Hatipoğlu, 2013:44). Tarsus'ta motif atkısının çözgüye sarılması ilmeli, ilik kirtme, cicim atmalı, zili oyulgamalı ya da iki varangelenli (Soysaldı, 1999: 601-609), Batı Anadolu'da cicim ulgama ya da atlama, sumak için kayma (Atlıhan, 1999:393), Ardahan'da ise ek atkılarla yapılan motifli kilimler için evdime (Hatipoğlu, 2013:46) denir. Yörede farda olarak anılan motif Antalya Döşemealtı'nda ilikli kilim tekniğine karşılık gelmektedir. Yine Döşemealtı'nda üç ipe yapılan kilimler için çelme terimi kullanılmaktadır (Atlıhan, 2011:14).

Sağlamlıklarının artırılması için çift kat eğrilen yün ve pamuk malzemeli dokuma iplerinin boyanmasında Anadolu'nun diğer dokuma merkezlerinde olduğu gibi bitkilerden (Taş, 2019) istifade edilmiştir. Geçmişte Tarsus'ta soğan kabuğu, sarmaşık otunun kökü, ceviz kabuğu, kök boya; Sarız'da sütleğen, çalpa bitkisi, elma kabuğu, karamık bitkisi (Şahin, 2013:54), Sakarya'da adaçayı, pelit otu, böğürtlen, kekik, hayıt, sığır otu... vs (Genç, 2017: 104) gibi bitkilerin ip boyamada değerlendirildiği bilinmektedir. Akdeniz, Ege bölgelerinde olduğu gibi Tarsus ve yöresinde de iklim nedeni ile genellikle açık ve canlı renklere yer verildiği gözlenmektedir. Zamanla parlak görünüm kazanan bitkisel boyaların yerini bugün kolay uygulanabilen sentetik boyalar, el eğirmesi iplerin yerini ise orlon ipler almaya başlamıştır.

Dokuma tekniğinden kaynaklı olarak Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi incelenen örneklerde de geometrik karakterli motifler göze çarpar (Akan, 2008). Estetik kaygılarla işlenen motiflerin doğadan seçildiği ve her birinin dokuyucunun zevkiyle vücut bulduğu anlaşılmaktadır. Simetrisinin hakim olduğu kompozisyon düzenlemeleri ve işlenen örgeler her yörede benzerdir ancak adlandırmalardaki farklılıklar dikkat çeker. Tarsus'ta dikme, farda, çubuk motifleri Kayseri'de kıvrım, farda, kelebek (Şahin, 2013:58), yine Tarsus'ta hora ve sığır sidiği Yurtpınar dokumalarında hülübülü ve cicilik (Onuk, Akpınar, 2011:91, 92; Ölmez ve Aydoğan, 2008:921) olarak karşımıza çıkar. Yine incelenen bölgede farda, canavar izi olarak isimlendirilen motifler Kaynarca'da sırasıyla kandil ve kırkayak olarak

nitelendirilir (Özkan Tağı ve Öztürk, 2020:21). Bunların yanı sıra yöredeki sığır sidiği ve tarak, Fethiye’de eğri su ve tırnak yangışı (Etikan ve Ölmez, 2016: 974) diye bilinmektedir. Sığır sidiği, çengel, beşli göz Bolu’nun Kıbrıscık ilçesinde eğilim büğülüm, yel esti ve dokuz göbek şeklinde isimlendirilmektedir (Taş, 2021:241). Yine sığır sidiği, deveboynu gibi motifler Yalvaç yöresinde suyolu ve canavar ayağı olarak karşımıza çıkar (Kılıçarslan, 2019:132, 133). Aynı motifin farklı isimlerle adlandırılması dikkat çekmektedir. Akrep, canavar izi-kurbağacık; damalı, kutucuk-beşli göz; çarpı, menek-göz örnekler arasındadır. Kısacası ortak teknikler, malzemeler, motifler kullanılarak meydana getirilen ve geniş bir alanda kullanım alanı bulan Türk dokumaları, Anadolu’nun kadim kültürünün ve ortak dilinin yansımalarındandır.

SONUÇ

Tarsus yöresinde yerleşik bir dokuma geleneği vardır. Bunun başlıca sebebi yarı yerleşik hayat tarzını benimseyen insanların bölgede yoğunlaşması ve geleneksel alışkanlıklarını sürdürmeleridir. Birbirinden farklı kompozisyon ve motiflerle ortaya konan heybeler dokuyucuların yaratıcılıklarını ve beğenilerini dışavurumudur. Bunun yanı sıra yapıldıkları dönemin sosyal hayatı hakkında fikir vermeleri önem arz etmektedir. Söz konusu kültürel miras unsurlarının Tarsus Belediyesi tarafından toplanarak muhafaza edilmesi, bakım ve onarım işlemlerinin gerçekleştirilmesi kadim kültürümüzün gelecek kuşaklara aktarılması adına önemli bir girişimdir. Bu tür çalışmaların farklı kamu kurumları tarafından örnek alınması ve geliştirilerek sürdürülmesi halinde günden güne yok olmaya yüz tutmuş geleneksel Türk el sanatlarının ve özelde dokumalara farkındalığı arttıracak kanaatini taşımaktayız.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Acar, B. B. (1975). *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Acar, B. B. (1982). *Kilim, Cicim, Zili, Sumak Türk Düz Dokuma Yaygılar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Akan, M. (2008). Yörüklerde Taşımada Kullanılan Dokumalar. 38. *ICANAS Kongresi Bildirileri-Maddi Kültür (10-15 Eylül) Bildiriler Kitabı, (I. Cilt)* İçinde (s. 21-43). Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Akbil, F. P. (1970). *Türk El Sanatlarından Örnekler*. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Akgündüz, A; Baş, Y., Tekin, R. ve Kaşıkçı, O. (1993). *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf*. İstanbul: Tarsus Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları.
- Allane, L. (1995). *Kilim A Buyer's Guide*. London: Thames&Hudson Ltd.
- Atlıhan, Ş. (1999). Batı Anadolu'da Yaşayan Yörüklerde Heybe ve Torba Dokumalar. *Erdem*, 10(28), 35-43.
- Atlıhan, Ş. (2011). Antalya-Döşemealtı'nda Kirkitli Dokumalar. *Arış*, 0(6), 4-19.
- Aydın, Ö. (2011). Gazipaşa (Zili-Cicim-Sumak) Heybe, Torba ve Çuval Dokumaları. *Arış*, 0(6), 20-27.
- Aytaç, Ç. (1982). *El Dokumacılığı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bayraktaroğlu, S. (2014). Çağlayancerit Kezban Hatun Camiindeki Cicim, Zili ve Sumak Dokumaları. *Vakıflar Dergisi*, 42, 99-122.

- Begiç, H. N. ve Sarıcan A. (2021). Çamlıdere Yöresinde Unutulmuş Bir Kültürel Zenginlik: Avdan Kilimleri. *Arış*, (0)19, 88-107.
- Deniz, B. (1990). Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 5(5), 45-85.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Doğan, M. S. ve Doğan, C. (2005). Yörüklerin Hayat Tarzı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49, 677-708.
- Ersavaş, H. ve Özkanlı, O. (2018). 20. Yüzyılda Orta Toroslardaki Yörüklerin Mutfak Kültürü. *Aydın Gastronomy*, 2 (1), 39-49.
- Etikan, S. ve Ölmez, F. N. (2016). Fethiye Alaçul Dokumaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 967-972.
- Genç, M. ve Koyuncu Okca, A. (2017). Yörüklerin Geçim Kaynağı ve Dokumalarında: Keçi. *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 52, 85-102.
- Genç, M. (2017). Sakarya Çevresi Doğal Boyarmadde Kaynakları ve Boyahaneler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 100-119.
- Hatipoğlu, H. (2013). Ardahan İli Damal İlçesi Düz Dokumalarından Örnekler. *Arış*, (0) 9, 42-51.
- Kılıçarslan, H. (2019). Yalvaç Yöresi Heybe Dokumaları. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 43, 128-139.
- Koyuncu Okca, A. ve Genç, M. (2017). Yörük Göçlerinde Deve. *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, 58, 225-236.
- Kundak, F. Y. (1998). *İçel Dokumacılığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul.
- Oğuz, M. Ö. (2005). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. *Milli Folklor*, 65, 163-171.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras. *Milli Folklor*, 100, 5-13.
- Onuk, T. ve Akpınar, H. F. (2011). İçel Yöresi Düz Dokuma Yaygılarında Kullanılan Motif ve Kompozisyon Özellikleri. *Arış*, (0)6, 84-93.
- Ölmez, F. N. ve Aydoğan, E. (2008). "Yurtpınar (Antalya) Yöresi Dokumaları", 38. *ICANAS Kongresi Bildirileri - Maddi Kültür (10-15 Eylül) Bildiriler Kitabı, (II. Cilt) İçinde (s. 903-923)* Ankara.
- Özkan Taşı, S. ve Öztürk, İ. (2020). Kaynarca (Sakarya) Şeyhtımarı Konak Köyü Kilimleri. *Arış*, (0)17, 120-139.
- Özkoca, B. (2019). Çorum'un Bazı Köylerinde Üretilen Kıl Dokuma Örnekleri. *Arış*, (0)14, 65-77.
- Özkul, M. ve Öter, A. (2018). Yörük Kültüründe Meydana Gelen Değişimler. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalışmaları İçinde (s. 475-506)*, 20-22 Kasım, Ankara.
- Parlatır, İ. (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- Rona, Z. (1997). Dokuma. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (1. Cilt) İçinde (s. 467-472)*, İstanbul: YEM Yayınları.
- Soysaldı, A. (1999). Türk Kilimlerinde Dokuma Teknikleri ve Boyama Özellikleri. *Erdem Dergisi*, 10(30), 599-613.
- Soysaldı, A. (2018). Burdur'da Halı Heybe Örnekleri. *Arış*, (0)13: 4-13.
- Taş, E. (2019). Tekstil Hammaddelerinin Boyanmasının Tarihsel Gelişimi ve Boyarmaddeler. *Turkish Studies*, 14(3), 1095-1120.
- Taş, E. (2021). Kıbrısık (Bolu) Yöresi Torba Dokumaları. İçinde (s. 235-247). *Kıbrısık Araştırmaları ve Halk Kültürü* (ed. A.A. Yasa), Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Teke, S. G. (2018). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler, *Milli Folklor*, (0)120, 19-31.

- Tonus, E. ve Kaynar, H. (2020). Mersin-Gözne Yaylası'nda Istar Dokumacılığı ve Örnekleri, *Art Sanat*, 13, 387-415.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2001). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Şahin, Z. K. (2013). Sarız Kayseri Yöresi Düz Dokumaları ve Günümüzdeki Durumu. *Arış*, (0)9, 52-59.
- Uğurlu, A. (1997). Dokuma. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (1. Cilt)* İçinde (s. 467-472). İstanbul: YEM Yayınları.
- Uğurlu, A. (1997). Kilim. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, (2. Cilt)* İçinde (s. 1009). İstanbul: YEM Yayınları.

Kaynak kişiler

Mustafa Uçan, Tarsus, Yörük, Çiftçilikle uğraşmış, 90 yaşında.

Emine Uçan, Tarsus, Yörük, Görüşme gerçekleştirildiğinde 75 yaşında idi (vefat etti).

Döndü Boz, Tarsus, Yörük, Ev hanımı, 82 yaşında.

Eşe Özdemir, Tarsus, Yörük, Ev hanımı, 78 yaşında.

Yerel Yönetimlerde Uygulanan Finansal Tablolar Analizine Yönelik Yaklaşımlar: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği*

Doç. Dr. Erol Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5415-4246>

Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Doç. Dr. Mustafa Tuna

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9614-6076>

Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Sevilay Bostancı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6930-4430>

Doktora Öğrencisi / Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.07.2022

Kabul: 17.10.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Yerel Yönetimler

Mali Tablolar Analizi

Ankara Büyükşehir Belediyesi

Yerel Yönetim Bütçesi

Yerel Yönetimler Maliyesi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63692>

Öz

Finansal analiz, muhasebe birimlerinden elde edilen bilgilerden yararlanılarak finansal tabloların daha anlaşılır ve sade bir şekilde yorumlanmasına imkân sağlamaktadır. Yapılan analizlerin doğru sonuçlar verebilmesi için elde edilen mali veriler ile diğer yardımcı nitelikteki bilgilerin önceki dönemler ile kıyaslanması gerekmektedir.

Bu çalışmada; finansal tablolar analizi, belediyelerde finansal analiz konusu, finansal analiz teknikleri olan karşılaştırmalı tablolar analizi-yatay analiz, yüzde yöntemi analizi-dikey analiz, eğilim yüzdeleri yöntemi analizi-trend analizi, oran analizi-rasyo analizi konularına değinilmiştir. Çalışmada örnek olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi seçilerek gerekli analiz çalışmaları yapılmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB)'nin 2017-2021 yılları arası temel ve ek mali verileri incelenmiştir. Ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderleri, ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirleri, bütçe dengesi, temel mali tablolar (bilanço-gelir tablosu) üzerinden karşılaştırmalı tablolar analizi (yatay analiz), yüzde yöntemi ile analiz (dikey analiz) ve oran analizi yapılmıştır.

Çalışmada ABB'nin 2017-2021 yılları arasında finansal tablolarından yukarıdaki analiz teknikleri kullanılmıştır. ABB'nin son beş yıl bütçe gider ve gelir tabloları ile bilançolarının karşılaştırmalı tablolar analizi, yüzde yöntemi ile analizi ve oran analizi yapılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Bilanço hesapları dikkate alınarak yapılan oran analizinde belediyelerin kâr amacı gütmedikleri göz önünde bulundurularak sınırlı belli oranlardan analiz yapılmıştır.

Özel sektörde mali tablo analizleri daha sık kullanılırken, kamu sektöründe mali tablo analizi sık kullanılmamaktadır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Kamu kuruluşlarında kar ve rekabet amacının olmaması, sağlıklı sonuç alınamaması şeklinde özetlenebilir.

Finansal analizler ile mahalli idarelerin (belediyeler) finansal yapıları hakkında bilgi elde edilebilecek, finansal performanslarının, faaliyet sonuçlarının ve verimlilik ve etkinlik açısından belli aralıklarla analizine katkıda bulunulacaktır. Yapılan bu analiz çalışmaları ile belediyelerin gelecekte karşılaşacakları durumlara göre daha öncesinden öngöründe bulunulmasında ve belediyelerin bütçe tahmininde ve performanslarının ölçülmesinde gelecek dönemlere ilişkin plan ve tahminlerde oldukça faydalı bilgiler sunacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demir, E.; Tuna, M. ve Bostancı, S. (2022). Yerel Yönetimlerde Uygulanan Finansal Tablolar Analizine Yönelik Yaklaşımlar: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 383-409

*Approaches to Financial Statements Analysis Used in Local Governments: Case of Ankara Metropolitan Municipality**

Assoc. Prof. Dr. Erol Demir

Ankara University, Faculty of Applied Sciences, Department of Real Estate Development and Management, Ankara
- TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Tuna

Ankara University, Faculty of Applied Sciences, Department of Real Estate Development and Management, Ankara
- TURKEY

Sevilay Bostancı

PhD Student / Ankara University, Institute of Science and Technology, Department of Real Estate Development and Management, Ankara - TURKEY

Article History

Submitted: 23.07.2022

Accepted: 17.10.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Local Governments

Analysis of Financial Statements

Ankara Metropolitan Municipality

Local Government Budget

Local Government Finances

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63692>

Abstract

Financial analysis enables financial statements to be interpreted more clearly when information was available from the accounting units. For the analysis to give accurate results, the financial data and other supporting information obtained should be compared with the previous periods.

Techniques such as financial statements analysis, financial analysis in municipalities, comparative tables analysis-horizontal analysis, percentage method analysis-vertical analysis, trend percentages method analysis-trend analysis, ratio analysis-ratio analysis, which are financial analysis techniques, were deployed.

In the study, Ankara Metropolitan Municipality was chosen as an example, and necessary analysis studies were carried out. The basic and additional financial data of Ankara Metropolitan Municipality between the years 2017-2021 were examined. Budget expenditures by economic and functional classification, budget revenues by economic classification, budget balance, comparative table analysis (horizontal analysis), percentage analysis (vertical analysis) and ratio analysis were performed on the basic financial statements (balance sheet and income statement).

The above analysis techniques were used from the financial statements of Ankara Metropolitan Municipality between 2017-2021. The results obtained by comparative tables analysis, percentage method analysis and ratio analysis of Ankara Metropolitan Municipalities' budget expense and income statements and balance sheets for the last five years were interpreted. In the ratio analysis made by considering the balance sheet accounts, considering that the municipalities do not aim to make profit, the analysis was made from certain limited ratios.

While financial statement analysis is usually being used in the private sector, it was not used recurrently performed in the public sector. There are several reasons for this. The lack of profit oriented and competitive culture in public organizations can be summarized as the inability to obtain dynamic results. As a result, financial analyses will provide information on the financial structures of local administrations (municipalities) and contribute to the periodic analysis of their financial performance, operational results, efficiency and effectiveness. With these analysis, it will provide very useful information in making predictions and advance according to the situations that the municipalities will encounter in the future, and or in the plans and forecasts for the future periods in terms of budget estimation and performance measurement of the municipalities.

GİRİŞ

Kamu mali yönetimini oluşturan hukuki düzenlemeler diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de hem merkezi, hem de yerel yönetimler de önemli düşünce ve usul değişimlerini beraberinde gerektirmektedir. Genel anlamda kamu yönetimi yeniliklerinin uygulaması güç, karmaşık ve teknik bölümünü oluşturan mali yönetim reformunun çok iyi anlaşılabilmesi, kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda yerel yönetim maliyesinin ayrı bir önemi bulunmaktadır (Anonim, 2022a).

Yerel Yönetim Maliyesi; kamu maliyesi disiplininin, bir ülkede merkez ve yerel yönetimler arasında görev ve sorumlulukların paylaşımı, bu temelde kaynakların paylaşımı ve paylaşılan kaynakların kullanımı konularını çevreleyen sorunların irdelendiği bir alt alanı olarak tanımlanabilir (Anonim, 2022a).

Yerel yönetimlerin görevlerini eksiksiz ve işlevsel olarak yerine getirebilmeleri için finansal yapılarının güçlü olması gerekmektedir. Yerel yönetimlerde son dönemlerde uygulanmasına önem verilen şeffaflık kavramları ve hesap verilebilirlik, yeni kamu yönetimi kavramı ile daha çok vurgulanmaya başlanmıştır. Günümüzde yerel yönetimlerin bir mali yıl içerisinde gerçekleştirdikleri gelir ve giderleri, o bölgede yaşayan ve oy kullanan vatandaşlar tarafından yakından takip edilmektedir. Bu nedenle hesap verilebilirliği ve şeffaflığı sağlayabilmek adına hazırlanan finansal raporlar, gerek sosyal sorumluluk gerekse Türk Ticaret Kanunu’nun amir hükümleri gereği ilgili kurum/kuruluşun resmi internet sitesinde yayınlanarak kamuoyuna zamanında ve gerçeğe uygun bilgi verilmektedir. Bu bağlamda Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB) de hazırlamış olduğu temel ve ek mali tabloları belediyenin resmi internet sitesinde yayınlamaya başlamıştır.

Finansal yapıları yeterli seviyede olan mahalli idareler, herhangi bir finansal krizde hizmet düzeyleri yeterli şekilde devam edebilirken, uzun vadeli demografik veya ekonomik değişiklikleri belirleyebilir, ayarlayabilir ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kaynaklar geliştirebilirler. Aksi durumda, mali sıkıntı yaşayan bir yerel yönetim birimi, bir taraftan bütçesini dengeleyebilmek için çaba gösterirken diğer taraftan yapmak zorunda olduğu hizmetlerindeki aksamalardan zarar görebilmekte, sosyo-ekonomik göstergelere uyum sağlayabilmesi zaman almakta ve ihtiyaçlarını finanse edebilmesi giderek zorlaşmaktadır.

Türkiye’de hali hazırda faaliyet gösteren 30 adet Büyükşehir Belediyesinin gelir durumları, aynı özelliklere sahip olsa da bazı yönlerden birtakım farklılıklar göstermektedir. Bunlardan en önemlisi genel bütçe vergi gelirlerinin büyük çoğunluğu bu kurumlara aktarılmaktadır. Büyükşehir Belediyelerinin gelirleri diğer belediyelerin gelirlerine oranla daha fazla merkezi idareden aktarılan transferlere dayanmaktadır. Büyükşehir Belediyelerinin borçlanma gelirlerinin büyük bir kısmı yabancı kaynaklardan sağlanmaktadır. Bunlara farklı bir örnek vermek gerekirse, geçmiş yıllarda Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından; Kanalizasyon, Şehirlerarası Otobüs Terminali ile Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi vb. projelere kaynak sağlamak amacıyla Japonya ve Almanya piyasalarına tahvil ihracı (31 Ağustos 1990 tarihinde Alman Bankasının garantörlüğünde 5 yıl vadeli, %10,25 faizli 200 milyon marklık tahvil satışa sunulmuş ve tamamı satılmıştır) gerçekleştirilmiştir.

Büyükşehir Belediyelerinin gelirleri arasında; faizler, paylar ve cezalar, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, sermaye gelirleri ve vergi gelirleri yer almaktadır. (2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu). Uygulamaya bakıldığında büyükşehir belediyeleri vergi gelirlerini bir türlü artıramamakta ve farklı arayışlara girerek ticari faaliyetlerinden (teşebbüs ve mülkiyet) oluşan gelirleri ile gayrimenkul satışı ve kiralananlardan (sermaye gelirleri) oluşan gelirlerini artırmak için gayret gösterdikleri görülmektedir. Bunun sonucunda yeterli öz sermayenin bir türlü oluşmaması ve merkezi idareden aktarılan transferlere olan ihtiyacın da oldukça yüksek olması bu kurumları bir nevi merkezi yönetime bağımlı hale getirmektedir. Bütün bunların yanı sıra ölçek ekonomisinden yeterince yararlanamaması, modern

yönetim tekniklerinin göz ardı edilmesi, saydamlık, hesap verebilirlik, kaynakların rasyonel kullanılmaması, planlama ve koordinasyon eksikliği ve optimum hizmet alanının belirlenememesi vb. hususlar hizmette aksamalara neden olmaktadır.

Tablo 1’de büyükşehir belediyelerinin 2010-2021 yılları arasındaki toplam gelir, toplam gider ve bütçe dengesi incelenmiştir. Tablo 1’ye göre büyükşehir belediyelerinin toplam gelirleri 2010-2021 yılları arasında devamlı artış göstermiştir. Aynı dönemde yıllar itibariyle toplam giderler artış göstermekle birlikte sadece 2019 yılında düşüş göstermiştir. 2020 ve 2021 yıllarında ise toplam giderler yeniden artış göstermiştir. Toplam gelirler ve giderler birlikte değerlendirildiğinde büyükşehir belediyelerinin bütçe dengesi genel olarak açık vermiştir. Sadece 2012, 2020 ve 2021 yıllarında bütçe açık vermemiştir.

Büyükşehir belediyelerinin toplam gelirleri 2010 yılında 13 milyar TL iken 2021 yılında 94 milyar TL’ye çıkmıştır. 2010 yılında 13 milyar TL toplam gider yapan büyükşehir belediyeleri 2021 yılında 88 milyar TL gider gerçekleştirmiştir. 2010 yılı temel yıl olarak alındığında büyükşehir belediyelerinin 2021 yılında toplam gelirleri ve harcamaları yaklaşık olarak yedi katına çıkmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Büyükşehir Belediyelerinin 2010-2021 Yılları Bütçe Dengesi (1.000 TL)

Yıl	Toplam gelir	Toplam gider	Bütçe dengesi
2010	13.322.111	13.836.250	-514.139
2011	15.560.584	15.570.973	-10.389
2012	17.228.427	16.837.380	391.047
2013	20.719.833	22.681.953	-1.962.120
2014	29.823.555	30.376.234	-552.679
2015	33.181.095	35.130.964	-1.949.869
2016	37.911.916	45.389.187	-7.477.271
2017	46.170.934	56.690.752	-10.519.818
2018	54.659.026	65.139.573	-10.480.547
2019	56.400.494	59.490.789	-3.090.295
2020	64.611.327	64.208.084	403.243
2021	94.396.430	88.030.953	6.365.477

Kaynak: <https://muhasibat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>

Tablo 2’de, büyükşehir belediyelerine ait 2010-2021 dönemi genel bütçe vergi gelirlerinden alınan paylar, öz gelirler ve bunların toplam gelir içindeki oranları gösterilmektedir. Tablo 2’ye göre, 2010-2021 döneminde GBVG’den alınan paylar sürekli artmıştır. Aynı dönem içinde öz gelirler, 2018 yılına kadar sürekli artış gösterirken 2019 ve 2020 yıllarında azalış, 2021 yılında tekrar artış göstermiştir. 2010 yılında büyükşehir belediyelerine GBVG’den aktarılan toplam kaynak yaklaşık olarak 8 milyar TL iken 2020 yılında 53 milyar TL, 2021 yılında 76 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Büyükşehir belediyelerinin toplam öz gelir miktarı 2010 yılında yaklaşık olarak 4 milyar TL iken 2014 yılında iki katına çıkarak 9,7 milyar TL olmuştur. 2020 yılı verilerine göre büyükşehir belediyelerinin öz gelirleri yaklaşık olarak 11 milyar TL’ye ulaşmıştır. 2021 yılında ise, 18 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2’ye yüzdesel olarak bakıldığında 2010 yılında GBVG toplam gelirlerin %65’ini oluştururken öz gelirler %35’ini oluşturmaktadır. Yıllar itibariyle gelir türlerinin toplam gelirdeki payları değişerek 2020 yılında toplam gelirin %82’si GBVG’den oluşurken %17’si öz gelirlerden oluşmuştur. Tablo 2’den anlaşılacağı üzere büyükşehir belediyelerinin gelir kaynağının büyük bir kısmını GBVG’den aktarılan transferler oluşturmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Büyükşehir Belediyelerinin Toplam Bütçe Gelirleri İçindeki Merkezi İdare Vergi Gelirlerinden Alınan Payların ve Öz Gelirlerin Oranı (1.000 TL)

Yıl	Toplam gelir (A)	Genel bütçe vergi gelirlerinden alınan paylar (B)	B/A	Öz gelir (C)	C/A (%)
2010	13.322.111	8.636.472	64,83%	4.627.026	34,73
2011	15.560.584	10.256.767	65,92%	5.183.817	33,31
2012	17.228.427	11.874.411	68,92%	5.194.945	30,15
2013	20.719.833	13.952.531	67,34%	6.629.655	32,00
2014	29.823.555	19.911.610	66,76%	9.764.184	32,74
2015	33.181.095	24.894.872	75,03%	8.004.780	24,12
2016	37.911.916	28.382.500	74,86%	9.272.900	24,46
2017	46.170.934	33.309.105	72,14%	12.624.482	27,34
2018	54.659.026	40.206.298	73,56%	14.069.647	25,74
2019	56.400.494	42.497.886	75,35%	13.493.668	23,92
2020	64.611.327	53.012.619	82,05%	11.163.451	17,28
2021	94.396.430	76.379.990	80,91%	18.016.440	19,09

Kaynak: <https://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>

Bugün itibariyle bakıldığında büyükşehir belediyelerinin görev yetki ve sorumlulukları her geçen gün artarken, bu görevlere paralel olarak gelirleri artmamaktadır. Nüfus, yüzölçümü, gelişmişlik düzeyi vb. kriterler dikkate alınarak yeniden bir takım düzenlemelerin yapılmasında fayda bulunmaktadır.

Çalışmanın yöntemi; Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması / içerik analizi kullanılmıştır. İkincil kaynaklardan yararlanılmıştır. İkincil veri kaynakları olarak ABB'nin 2017 ve 2021 yılları arası temel mali tablo ve raporlarından olan ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderleri raporu, fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderleri raporu, ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirleri raporu, bilanço-gelir tablosu ve mizanları kullanılmıştır.

2. BELEDİYELERDE MALİ YÖNETİM VE FİNANSAL TABLOLAR ANALİZİ

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7.maddesinde; büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görev ve sorumlulukları yer almaktadır. Madde 8'de altyapı hizmetleri, madde 9'da ulaşım hizmetleri ile ilgili görevlerine yer verilmiştir. Belediyelerin kendi görev alanlarına giren hizmetleri yapabilmeleri için yeterli mali kaynaklara ihtiyaçları vardır. Ülkenin istenilen düzeyde kalkınması için belediyelerin mali yapılarının güçlü olması kalkınma çabalarının başarıya ulaşmasında temel faktör olarak yerini almaktadır. Toplumsal ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınarak tüm dünya ülkelerinde belediye gelirleri üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; yerel kaynaklardan elde edilen öz kaynaklar, merkezi yönetimden alınan paylar/yardımlar ile sermaye piyasasından alınan borçlar/kredilerdir. Belediye bünyesinde oluşturulan mali birimlerin etkinliği hem belediyeler açısından hem de merkezi yönetim açısından oldukça önemlidir. Zira mali etkinliğin öneminin belediye çalışanları tarafından da benimsenip, halkla paylaşımın genel bir kural haline getirilerek gelir-gider yönetiminde gerekli hassasiyetin sağlanabilmesi için temel ve ek mali tablolar, yatırımlar, ekonomik kararlar, hedefler, kaynak kullanımı vb. finansal bilgiler kolay, anlaşılabilir ve ulaşılabilir (internet, web sayfası vb. iletişim araçları kullanılarak) olmalıdır.

Büyükşehir belediyelerinin gelirleri; merkezi idareden alınan paylar, vergi, resim, harç, pay ve hizmet karşılığı elde ettiği gelirlerden oluşmaktadır. Vergiler; eğlence vergisi, haberleşme vergisi, elektrik ve havagazı tüketim vergisi, yangın sigorta vergisi, ilan reklam vergisinden oluşmaktadır. Harçlar; işgal harcı, tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcı, kaynak suları harcı, tellallık harcı, hayvan kesimi muayene ve denetleme harcından oluşmaktadır. Paylar; harcamalara katılım payı, yol harcamalarına katılım payı, kanalizasyon harcamalarına katılım payı, su tesisleri harcamalarına katılım payı, madenlerden ve müze giriş ücretlerinden aktarılan paylardan oluşmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin ayrıca kira, ecrimisil, satış gelirleri vb.hizmet karşılığı elde ettiği ücretler de bulunmaktadır (Tablo 3). Diğer Öz Gelirler; Belediyelerin diğer gelirleri arasında ücret karşılığı sağlanan gelirler, sahip olunan işletmeler ve belediyenin sahip olduğu mallardan sağlanan gelirler sayılabilir. Diğer gelirler belediyelerin sunduğu bazı hizmetlerden yararlanmak için ödenen ücretlerdir. İtfaiyelerin su tankerlerini kullanmak isteyenlerin ödediği bedel bu duruma örnek olabilir. Belediye Kanunu'nun 70. Maddesinde belirtilmiş olan belediye görev ve hizmet alanlarında, kuracakları şirketler de belediyelerin gelir kaynaklarındandır. Bunlar ulaşım şirketleri, ekmeç üretim şirketleri, kültür ve spor kulüpleri gibi şirketler olabilmektedirler (Çetinkaya ve Demirbaş, 2010: 8-9). Belediyelerin sahip olduğu taşınır ve taşınmaz mallardan da gelir elde ettiği görülmektedir. Belediyeler sahip oldukları taşınmazlar üzerindeki intifa hakkından ötürü gelir elde edebilirler. Taşınır mallardan elde edilen gelirlerde ise satışlar ağırlıktadır. Eskimiş eşya ve enkaz satış bedelleri, zapt olunan eşya bedelleri, basılı evrak satış bedelleri ve çöp ve katı atık satış bedelleri gibi faaliyetler belediyelerin taşınır mal gelirlerini oluşturmaktadır (Akyar, 2008: 137-138).

Tablo 3: Büyükşehir Belediyelerinin Öz Gelirleri Tablosu

Vergiler	Resim	Harçlar	Paylar	Hizmet karşılığı ücretler
Eğlence vergisi	Hal rüsumu	İşgal harcı	Harcamalara katılım payı	Kira
Haberleşme vergisi		Tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcı	Yol harcamalarına katılım payı	Ecrimisil
Elektrik ve havagazı tüketim vergisi		Kaynak suları harcı	Kanalizasyon harcamalarına katılım payı	Satış gelirleri
Yangın sigorta vergisi		Tellallık harcı	Su tesisleri harcamalarına katılım payı	
İlan reklam vergisi		Hayvan kesimi muayene ve denetleme harcı	Madenlerden ve müze giriş ücretlerinden aktarılan paylar	
		Bina inşaat harcı	Hazine arazilerinin satışından dolayı aktarılan pay	
		Kayıt ve suret harcı	Çevre temizlik vergisinden aktarılan pay	
		İmarla ilgili harçlar		
		Parselasyon harcı		
		İfraz ve tevhit harcı		
		Plan ve proje harcı		
		Zemin açma izni ve toprak hafriyat harcı		
		Yapı kullanma izni harcı		
		İşyeri açma izin harcı		
		Muayene, ruhsat ve rapor harcı		
		Sağlık belgesi harcı		

Kaynak: 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu,5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu

Yabancı kaynak anlamında belediyeler; sermaye piyasalarından (iç/dış), merkezi yönetim fonlarından, yurt içi banka ve finans kurumlarından sınırlı da olsa borçlanabilmektedirler. Borçlanmalarda merkezi yönetimin kontrolü ve yasal düzenlemelerle getirilmiş sınırlamalar bulunmaktadır. Mali yapısı güçlü olan belediyeler finansal kaldıraç oranına göre borçlanmaktadır. Aksi taktirde kapasitesinin üzerinde borçlanma yapması durumunda geri ödeme yapabilmesi mümkün olamayabilir. Belediyelerin kreditorler tarafından yapılan "Borçlanma Kapasitesi" hesaplanmasında; mali yapıları, yönetim şekilleri, merkez yönetim ile aralarındaki idari ve mali ilişkilerin boyutları, yatırım ihtiyacı vb. parametreler dikkate alınmaktadır. Ayrıca ilgili belediyenin mevcut borç stoku, borçlanma amacı, vergi tahsilat oranı vb. parametreler de dikkate alınmaktadır.

Örneğin "Borçlanma Kapasitesi" ile ilgili hesaplama fonksiyonu şöyledir;

A= Borç stoku

B= Toplam Bütçe gelirleri

C= Yeniden değerlendirme oranı (%)

D= Büyükşehir belediyeleri ilave katsayısı

E= İç Borçlanma tutarı

Buna göre Büyükşehir belediyeleri için borç stok tutarı: $A = [B + (B \times C)] \times 1,5$

Diğer belediyeler için borç stok tutarı: $A = B + (B \times C)$

İşletmeler tarafından belirli aralıklarla düzenlenen temel ve ek mali tablolar sayesinde finansal bilgi kullanıcılarına işletme tüzel kişiliğine ait mali bilgi ve verilere ulaştırılmaktadır. Bu bilgiler kullanılarak yapılan mali analiz ve incelemeler sonucu işletmenin belirlenen amaçlarına ulaşip-ulaşmadığı, ilgili dönemde ortaya koyduğu performansı vb. sonuçlar değerlendirilmektedir.

Belediyelerde yapılan finansal analizler ile ilgili bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Belediyelerin; kâr amacı taşımamaları ve sınırları içerisindeki şahıslara karşı hizmet sunma sorumluluğu vb. unsurlar karlılık analizlerini doğrudan engellemektedir. Ayrıca belediyelerin siyasi yapısı, seçim dönemleri öncesinde ve sonrasında gerçekleştirdikleri harcamalarda değişikliklere gitmesi ve merkezi bütçeden aktarılan tutarlardaki değişiklikler karşılaştırmalı analizler yapılırken birtakım yanlıgilara yol açabilmektedir. Diğer taraftan belediyelerin toplayacakları gelirler ve gerçekleştirecekleri giderler de kanunla belirtilmiştir. Bu sebeple belediyeler yapılarının değerini artıracak bir yönetimi kabullenmeyeceklerdir. İşletmelerde önemli olan firma değeri kavramı belediyelerde gelirlerin verimli ve etkin kullanılıp kullanılmadığını tespit etmeyi sağlayacaktır (Türkyener, 2010).

Mali analiz çalışmaları ile bir işletmenin belirli bir hesap dönemine ilişkin temel ve ek mali tablolarının incelenmesi; a) İşletmenin mevcut varlık ve sermaye yapısıyla ilgili faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesi, b) İşletmenin önceki hesaba ait temel ve ek mali tabloları incelenerek elde edilen sonuçlarla gelişme seyrinin değerlendirilmesi, c) İşletmenin temel ve ek mali tabloları aynı sektör içerisinde yer alan diğer işletmelerle karşılaştırılarak sektör içerisindeki yerinin belirlenmesi, d) İşletmenin kredibilitesi ve ödeme gücünü belirlenmesi, e) İşletmenin yeni yatırım ve büyüme (yatay/dikey) kararlarına ışık tutması amacıyla yapılmaktadır.

Zira mali analiz çalışmalarını önemli kılan nedenler arasında; işletmelerin sürekli büyüme eğilimi içinde olmaları, vergi mevzuatında meydana gelen birtakım değişiklikler, sermaye ve para piyasalarının gelişimi ve bankacılık ve finans kurumlarının gelişimi vb. hususlar sayılabilir. Mali analiz çalışmaları, ağırlıklı olarak temel mali tablolar (bilanço ve gelir tablosu) üzerinde yapılmaktadır. Uygulamada yaygın olarak kullanılan analiz türleri arasında; karşılaştırmalı tablolar analizi, dikey analiz, trend analizi ve oran analizi yer almaktadır. Mali tablolar ile ilgili yapılan hesaplama ve değerlendirme (analiz) çalışmalarının başarısını doğrudan etkileyen faktörler arasında; **i-** Ekonomik Faktörler; a) Ekonomik konjonktür hareketleri b) Paranın satın alma gücünde meydana gelen değişimler **ii-** İşletmenin özelliği ile ilgili faktörler; a) İşletmenin teknik yapısı b) İş kolundaki değişimler ve iş kolunun özellikleri **iii-** İşletmenin yönetimi ile ilgili faktörler, **iv-** Muhasebe uygulamaları ile ilgili faktörler, **v-** Analiste ilişkin faktörler, **vi-** Karşılaştırma birimlerine ilişkin faktörler, **vii-** İşletme içi ve dışı bilgi faktörlerinin etkili olduğu bilinmektedir.

- IFAC'e göre kamu sektöründe genel amaçlı mali tablolar;
- "Kaynaklar, mali kaynakların dağıtımı ve kullanımı hakkında bilgiler sağlayarak,
 - Kurumların faaliyetlerini ne şekilde finanse ettiği ve nakit ihtiyaçlarını ne şekilde karşıladığı hakkında bilgiler sağlayarak,
 - Kurumların faaliyetlerini finanse edebilme, yükümlülük ve taahhütlerini gerçekleştirme yeteneği hakkında bilgiler sağlayarak,
 - Kurumların mali durumları ve mali durumlarında ortaya çıkan değişiklikler hakkında bilgiler sağlayarak,
 - Kurumların sunduğu hizmetlerin maliyetlerini, etkinlik ve verimliliklerini ölçmede kullanılabilecek bilgiler sağlayarak" (IPSAS, 2006:13) kamu sektöründe hesap verebilirliğin gelişimine katkı sağlamaktadır (Ersöz, 2017).

2.2. Finansal Analiz Teknikleri

Finansal tablo analizinde kullanılan teknikler genel anlamda; oran analizi-rasyo analizi, yüzde yöntemi analizi-dikey analiz, karşılaştırmalı tablolar analizi-yatay analiz, eğilim yüzdeleri yöntemi analizi-trend analizi şeklindedir. Belediyeler tarafından bu analiz tekniklerinin uygulanmasında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak yapılan analiz çalışmalarında belediyelerin daha çok hizmet odaklı çalışmayı ilke edinmeleri ve kâr amacı taşımamaları nedeniyle, performanslarının, kaynakların etkili-verimli kullanılıp kullanılmadığı, verimliliklerinin ve etkililiklerinin ne kadarının yerine getirildiği ve daha çok bütçe gerçekleştirme oranlarının üzerinde durulması gerektiği düşünülmektedir. Hazırlanan temel ve ek mali tabloların; nakit esasından ziyade tahakkuk esasına göre hazırlandığı, öznel olduğu, hazırlanma aşamasında birtakım öngörülere ve yargılara yer verilebildiği ve değişik değerlendirme yöntemlerinin uygulanabildiği hususları gözden uzak tutulmamalıdır.

Yerel yönetimler tarafından yapılan mali analiz çalışmalarının başarılı olabilmesi için; analiz çalışmalarına esas temel ve ek mali tablolar genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve tek düzen hesap planına uygun olmalı, analizi yapacak olanlar muhasebe kavram ve ilkelerini, Türkiye muhasebe standartlarını çok iyi bilmeli, analize tabi tutulacak kurum/kuruluşun özelliklerini, muhasebe ve raporlama sistemini çok iyi incelemiş olmalı, gerek incelemeye esas dönem gerekse önceki dönemlere ait genel ekonomik durum çok iyi değerlendirilmiş olmalı, incelemeye esas yerel yönetim biriminin tedarik-hizmet-finansman politikaları çok iyi bilinmeli, mali tablolar analize tabi tutulurken yeteri kadar tahlil yöntemi kullanılmalı ve daha önce imzalanan sözleşmelerden (...ki Nazım Hesaplarda yer alıyor olmalı) doğan/doğacak ve ileriki tarihlerde yerine getirilmesi gereken mükellefiyetler ve mali yükümlülüklerin açıkça belirtilmesi gerekmektedir.

Mali tablolar analizinin kapsamı arasında; ilgili yerel yönetim biriminin varlık ve kaynak yapısıyla sermaye durumu hakkında bilgi alma, dönemler itibarıyla gelişme seyrini saptama, kredibilitelerini ve ödeme gücünü belirleyerek yapılacak hizmetlerle ilgili yeni yatırım ya da genişleme yatırımlarına yönelik kararlara ışık tutma hususları yer almaktadır.

Karşılaştırmalı Tablolar Analizi–Yatay Analiz;

Karşılaştırmalı finansal tablolar analizi bir işletmenin birden çok yıl veya döneme ilişkin finansal tablolarının arka arkaya dönemler bakımından karşılaştırmalı olarak düzenlenmesi ve bu tablolarda bulunan veri ve bilgilerin zaman içinde geçirmiş olduğu değişikliklerin incelenip değerlendirilmesidir. Karşılaştırmalı tablolar analizi yöntemi, dinamik yapıya sahip bir analizdir, bu yöntemde finansal tablolardaki hesap grupları ve hesaplar yıllar itibarıyla karşılaştırılmakta ve öngörülen değişiklikler analiz edilmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2010).

Karşılaştırmalı tablolar analizi işletmelerin birden çok yıl veya döneminin analizi yapıldığından işletmenin finansal yapısının bir önceki yıl veya geçmiş yıllara göre nasıl bir değişimde bulunduğunu anlamayı sağlar, işletmenin gelecek dönemleri ile ilgili kararlar alınmasında da etkili olmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2010). Temel yıl olarak seçilen yılda herhangi bir hesaplama yapılamaması ya da tutarın pozitiften negatife ya da negatiften pozitifte değişiklik göstermesi, yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen sonuçların anlamlı

çıkması yöntemin uygulamada zorluklara sebep olmasına yol açmaktadır (Karapınar ve Zaif, 2013).

Belediyelerin hazırlayacakları temel ve ek mali tablolar üzerinde de karşılaştırmalı tablolar analizinin yapılması mümkündür. Belediyelerin yıllar itibariyle düzenledikleri mali tabloların kendi içerisinde karşılaştırması yapılarak analiz edilmekte ve yapılan bu analizler sonucunda meydana gelen azalış veya artışlara göre belediyeler geçmiş yılların finansal yapılarını gözden geçirebilecekleri gibi gelecek yıllarda oluşacak etkinlik, verimlilik ve performansları içinde öngörülebilir bulunabilmektedirler.

Yüzde Yöntemi İle Analiz-Dikey Analiz;

Finansal tabloları meydana getiren hesaplardaki sayıların fazla olması ve oluşturduğu birçok rakamın karmaşık olması işletmenin kendi içinde ve sektör içinde diğer işletmeler ile karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple finansal tablolarda bulunan kalemlerin belirli bir standarda indirgenmesi ve analizinin yapılması zorunluluk haline almıştır (Karapınar ve Zaif, 2013).

Finansal tablolarda bulunan her bir kalemin belli bir kaleme ya da bu kalemlerin toplamına oranlanması şeklinde tabir edilen yüzde yöntemi ile analiz tekniğinde, kalemlerin belli bir kalem toplamı içerisindeki yüzde oranlaması bulunmaktadır. Örneğin bilanço toplamı 100 kabul edilirse her bir kalemin bilançoya oranlaması ile bilanço içindeki kalemlerin oranları hesaplanabilir. Gelir tablosunda ise net satışlar 100 kabul edilerek diğer gelir tablosu kalemleri net satışlara oranı bulunmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2010).

Bu analiz yönteminde işletmelerin hem bir hesap döneminin analizi yapılabilir hem de birden fazla hesap döneminin de analizi yapılabilir. Bu yüzden dikey analiz yöntemi hem statik hem de dinamik bir analiz yöntemidir. Dikey analiz sonucunda işletme diğer işletmeler ile karşılaştırılabilir, aynı zamanda sektör içindeki sıralaması yapılabilir ve yıllar içindeki değişimleri izlemek bakımından yararlı bir nitelik taşımaktadır (Çabuk ve Lazol, 2010).

Eğilim Yüzdeleri Yöntemi İle Analiz-Trend Analiz;

Eğilim yüzdeleri yöntemi ile yapılan analiz çalışmalarında belirlenen bir yıl baz yıl olarak alınır ve o yıla ait rakamlar 100 şeklinde kabul edilir. Baz yıl olarak seçilen dönemi takip eden yıllar baz yıla göre hesaplanan yüzdesel değişimler analiz yöntemini oluşturmaktadır. Bu analiz yöntemi işletmenin dinamik analizinin yapılmasına yardımcı olmaktadır. İşletmenin mali tablolarında bulunan kalemlerin dönemler içinde değişim yüzdeleri, bu değişimlerin pozitif ya da negatif sonucu yapılan analizin esasını oluşturmaktadır.

Analiz yapılırken öncelikle analizi yapılacak yılların belirlenmesi gerekmektedir. Analiz yapılacak yılların çok fazla olması yapılacak analizde bulunacak verilerden daha çok yarar sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Analizi yapılacak yıllar seçilerek sonra baz yıl belirlenip baz yıla göre diğer yılların verileri karşılaştırılmaktadır. Seçilen baz yıl dış faktörlerden etkilenmemiş olmalıdır. Baz yıl belirlenerek eğilim yüzdelerinin hesaplanması için her kalem baz yılda yer alan ilgili kaleme bölünerek çıkan sonucun 100'ün altında mı üstünde mi olduğu tespit edilerek analiz yapılmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2010).

Eğilim yüzdeleri analizi ile dikey analiz arasındaki temel fark hesap kalemi bazındadır. Dikey analizde bir kalem alınır ve diğer kalemlerin bu kaleme nazaran ağırlığı hesaplanırken eğilim yüzdeleri yöntemi ile yapılan analizde tek bir kalemden daha çok bütün kalemler düşünülerek analiz yapılmaktadır. Diğer fark ise eğilim yüzdeleri yöntemi ile yapılan analizlerde işletmenin diğer işletmeler ile karşılaştırılmasından daha çok kendi içerisinde yıllar itibariyle karşılaştırılması ile analiz yapılmaktadır (Karapınar ve Zaif, 2013).

Yerel yönetimlerde uygulanacak finansal analiz tekniklerine eğilim yüzdeleri yöntemi ile analiz tekniği de eklenebilir. Belediyelerce seçilen yıllarda hazırlanan finansal tablolardan seçilen bir yıl baz yıl olarak belirlenerek diğer yıllar bu baz yıla göre analiz edilmektedir. Fakat yapılan bu finansal analiz tekniğinde seçilen baz yılın hangisi olacağı önemlidir. Belediyelerin seçim öncesi ve seçim sonrası gerçekleştireceği harcama politikaları dikkate alınmalı, bunun sonucunda seçilen baz yıl dış faktörlerden etkilenmemiş olmalıdır.

Oran Yöntemiyle Analiz;

Mali tablolar analizi yapılırken en sık kullanılan yöntemlerden biri “Oran Analizi” yöntemidir. Oran analizinde birbirleri ile ilgili olan kalemler oranlanarak meydana gelen sonuçlar analiz edilmektedir. Oran analizleri sonucunda kalemler arasında meydana gelen ilişkiler işletmenin hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan meydana gelen bu oranlar sonucunda elde edilen bilgiler işletmeyi sektör içerisinde de yorumlamayı sağlamaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2010).

İstatistiksel şekilde doğru sonuçlar elde edilmesi bu analiz yönteminin işletme bakımından karlılık, finansal ve ekonomiklik bakımından doğru bir biçimde yorumlanmasını sağlamaktadır. Analizin işletmenin amaçlarına uygun bir biçimde yapılması, analizi yapanların bu konuda tecrübeli olması, işletmenin hem sektör içinde hem de geçmiş yıllara göre değerlendirilmesi yapılan oran analizini daha başarılı hale getirmektedir (Çabuk ve Lazol, 2010). Oran yöntemi ile yapılan analizler şu şekilde gruplandırılabilir; likidite oranları, mali yapı oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları.

3. ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ FİNANSAL ANALİZ UYGULAMALARI

Belediyelerde mali analiz tekniklerinin uygulanma sınırlılıkları; işletmeler için kullanılan finansal analiz teknikleri, belediyelerdeki finansal tablolar için de uygulanabilir özelliği bulunmaktadır. Belediyelerde mali tablolarının analizinde bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Bu sınırlamalar şu şekilde sıralanabilir belediyelerin kâr amacı gütmemeleri, finansman kaynaklarındaki sınırlamalar, tahakkuk esaslı muhasebeye uygun mali tablo üretiminin yeni olması, belediyelerin merkezi yönetimle olan ilişkileri ve siyasi etkenler, uluslararası standartların uygulanmamasıdır (Türkyener, 2011).

Çalışma kapsamında Ankara Büyükşehir Belediyesinin (ABB) 2017-2021 dönemlerine ilişkin ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirleri ve bütçe giderleri, fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş giderler tablosu yıllar itibari ile karşılaştırılmıştır (Anonim, 2022c). Ayrıca 2017-2021 dönemlerine ait temel ve ek mali tablolar incelenerek finansal analiz yöntemlerinden (oran analizi, yüzde yöntemi ile analiz, karşılaştırmalı tablolar analizi vb.) yararlanılarak birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3.1. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Gerçekleşmiş Bütçe Giderleri

ABB'nin ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşen bütçe giderleri 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yıllarına ilişkin beş yıllık dönem ele alınarak karşılaştırmalı tablolar analizi yapılmıştır. Bütçe gelir-gider kalemleri arasında yer alan muhasebe hesaplarının işleyişlerine yönelik açıklamalar şöyledir;

Personel Giderleri; memurlar, sözleşmeli personel, işçiler, geçici personel, diğer personel (belediye başkanı ve meclis üyeleri) ne yapılan maaş, zamlar ve tazminatlar, sosyal haklar, ek çalışma karşılıkları, ödül ve ikramiyeler ile fazla mesai ödemelerinden oluşmaktadır.

Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri; Memurlar ve işçiler için ödenen sosyal güvenlik kurumuna yapılan ödemelerden oluşmaktadır. *Mal ve Hizmet Alım Giderleri;* üretime yönelik mal ve malzeme alımları, kereste ve kereste ürünleri alımları, kimyevi ürün alımları, diğer mal ve malzeme alımlarından oluşmaktadır. Tüketime yönelik mal ve malzeme alımları; kırtasiye ve büro malzemesi alımları, su ve temizlik malzemesi alımları, yakacak alımları, akaryakıt ve yağ alımları, elektrik alımları yiyecek, içecek ve yem alımları, giyim ve kuşam alımları, tıbbi ve zirai malzeme ve ilaç alımları, güvenlik ve savunmaya yönelik mal, malzeme ve hizmet alımları, yapımları ve giderleri, yurtiçi ve yurt dışı geçici ve sürekli görev yollukları, mahkeme harç ve giderleri, vergi ödemeleri ve benzeri giderler, müşavir firma ve kişilere ödemeler, harita yapım ve alım giderleri, posta ve telgraf giderleri, telefon abonelik ve kullanım ücretleri, taşıma giderleri, sigorta giderleri, taşıt kiralaması giderleri, hizmet binası kiralama giderleri, arsa ve arazi kiralaması giderleri, temsil, ağırlama, tören, fuar, organizasyon giderleri, büro ve işyeri mal ve malzeme alımları, avadanlık ve yedek parça alımları, makine teçhizat bakım ve onarım giderleri, taşıt bakım ve onarım giderleri, gayrimenkul mal bakım ve onarım giderleri, sosyal tesis bakım ve onarımı giderleri, yol bakım ve onarımı giderlerinden oluşmaktadır. *Faiz Giderleri;* iç ve dış borç faiz giderlerinden oluşmaktadır. *Cari*

Transferler; sosyal güvenlik kurumuna, mahalli idarelere yardım, bağlı idarelere yardım, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler (dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara), eğitim ve tarımsal amaçlı diğer transferler, sosyal amaçlı transferler, muhtaç ve körlere yardım, hane halkına yapılan diğer transferler, uluslararası kuruluşlara üyelik aidatı ödemeleri, diğer belediyelere ayrılan paylar, iller bankasına verilen paylar vb. giderlerden oluşmaktadır. *Sermaye Giderleri*; Sermaye giderleri, normal ömrü bir yıldan fazla olan mal ve hizmet alımları ile gayri maddi aktiflerin edinimi için yapılan ve sabit sermaye edinimleri, merkezi yönetim bütçe kanunları ile belirlenen ve bütçe hazırlama rehberindeki asgari değerleri aşan ödemelerdir (Anonim, 2022b). Sermaye giderleri; büro mefruşatı alımları, sosyal tesis mefruşatı alımları, büro makineleri alımları, bilgisayar alımları, tıbbi cihaz alımları, diğer makine teçhizat alımları, atölye gereçleri alımları, zirai gereç alımları, kara taşıtı alımları, sabit iş makinası alımları, hareketli iş makinası alımları, kimyevi madde ile kauçuk ve plastik ürün alımları, metal ürün alımları, bilgisayar yazılımı alımları, diğer gayrimenkul alım ve kamulaştırma giderleri, yol yapımı için arsa alım ve kamulaştırma giderleri, diğer arsa alım ve kamulaştırma giderleri, diğer bina alım ve kamulaştırma giderleri, müşavir firma ve kişilere ödemeler, proje giderleri, inşaat malzemesi giderleri, elektrik tesisatı giderleri, taşıt kiralaması giderleri, hizmet binası, sosyal tesisler, yol yapım giderleri, müteahhitlik hizmetleri, inşaat malzemesi giderleri, müteahhitlik giderleri vb. giderlerden oluşmaktadır. *Sermaye Transferleri*; yurt içi sermaye transferleri, kamu ortaklıklarına, kalkınma ajanslarına vb. giderlerden oluşmaktadır. *Borç Verme*; yurt içi borç verme, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu ortaklıklarına borç vermeyi kapsamaktadır.

ABB'nin ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderlerinin analizinde; ABB'nin giderlerinde toplamda, 2018 yılında 2017 yılına göre %4 oranında artış olduğu, 2017 ile 2019 yılları kıyaslandığında ise 2019 yılında %21 oranında bir azalış, 2017 ile 2020 yılları kıyaslandığında 2020 yılında %10 azalış, 2017 ile 2021 yılları kıyaslandığında 2021 yılında %21 oranında bir artış meydana geldiği dikkati çekmektedir (Tablo 1). Personel giderleri incelendiğinde, 2017 ile 2018 yılları kıyaslandığında %17 artış, 2017 ile 2019 yılları kıyaslandığında %29 artış, 2017 ile 2020 kıyaslandığında %48 artış, 2017 ile 2021 yılları kıyaslandığında %75 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Her yıl personel giderlerinde kademeli bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. 2021 yılında gerçekleşen artış oranı dikkate değer bir orandır (Tablo 4).

Türkiye'de kamu personeli ile ilgili her iki yılda bir yetkili sendika ve işveren olarak hükümet görüşme yapmaktadır. Çalışma koşulları, sosyal haklar, ücretler ile ilgili sözleşme düzenlenmektedir. En son yapılan sözleşme 2022-2023 yılları için geçerlidir. Yetkili sendika ile en son yapılan sözleşmeye göre ABB'de çalışan kamu personeline sosyal denge tazminatı %100 oranında ödenmektedir. Bayramlarda %120 oranında ödenmektedir. Bu durum ise personel giderlerine artış olarak yansımaktadır. Personel sayısında son 2 yılda artış bulunmaktadır. Bunun sebebi ise, itfaiye personeli ve zabıta personeli alınmıştır. Çünkü Ankara'nın hizmet verdiği ölçek büyümüştür. 2019 yılı faaliyet raporunda memur sayısı 3.026, sözleşmeli sayısı 242, işçi sayısı 379 toplam personel sayısı 3.647 kişidir. 2020 yılı faaliyet raporunda memur sayısı 3.253 sözleşmeli sayısı 266, işçi sayısı 329 toplam personel sayısı 3.848 kişidir. 2021 yılı ABB'nin faaliyet raporunda memur sayısı 3.417, sözleşmeli sayısı 284, işçi sayısı 307 toplam personel sayısı 4.008 kişidir. (ABB 2019,2020, 2021 yılı faaliyet raporu, Anonim, 2022c).

Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri 5 yıllık olarak incelendiğinde, 2017 ile 2018 yılları kıyaslandığında %16 oranında bir artış, 2017 ile 2019 yılları kıyaslandığında %23'lük bir artış, 2017 ile 2020 kıyaslandığında %34 artış, 2017 ile 2021 yılları kıyaslandığında %62 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Her yıl sosyal güvenlik devlet primi giderlerinde artış görülmektedir (Tablo 1). Mal ve hizmet alım giderleri 5 yıllık analiz edildiğinde, 2017 ile 2018 yılları kıyaslandığında %14 azalış, 2017 ile 2019 yılları kıyaslandığında %31 azalış, 2017 ile 2020 kıyaslandığında %19 azalış, 2017 ile 2021 yılları kıyaslandığında %24 artış olduğu görülmektedir. İlk 4 yıl azalış görülürken, son yıl artış görülmektedir (Tablo 4).

Mal ve hizmet alım giderlerinin içerisinde enerji alımları da bulunmaktadır. Enerji alımlarında 2022 yılının ilk 5 ayında gerçekleşen 210 milyon TL., 2021 yılında 161 milyon TL. Enerji alımlarında akaryakıt ve elektrik gideri yer almaktadır. 2021 yılında 1 litre (lt) motorin 6,51 TL iken, 2022 yılında nisan ayında 1 litre (lt) motorin 21,27 TL dir. 2021 yılında 28 kez mazota zam yapılmıştır. Bu durum mal ve hizmet alım

giderlerine artış olarak yansımaktadır.

ABB'nin faiz giderlerinin 2018 yılında %4 oranında arttığı, 2019 yılında %22 arttığı, 2020 yılında %38 arttığı, 2021 yılında %13 azaldığı görülmektedir. İlk dört yıl artış görülürken son yıl ciddi oranda azalış dikkat çekmektedir (Tablo 1). ABB'nin yıllar itibarıyla cari transferlerinin 2018 yılında %37 oranında arttığı, 2019 yılında %11 arttığı, 2020 yılında %46 arttığı, 2021 yılında %3,26 arttığı görülmektedir. Bunların içerisinde en yüksek pay kâr amacı gütmeyen kuruluşlara (dernek, birlik, kurum ve kuruluşlara) ve hane halkına (sosyal amaçlı) yapılan transferlerden oluşmaktadır (Tablo 4).

Bütçe giderlerinde yatırım gideri şeklinde de ifade edilen mal ve hizmet alımının dışında bir yıldan daha uzun süreli gerçekleşen giderler olan sermaye giderleri 2018 yılında %7 oranında arttığı, 2019 yılında %56 oranında azaldığı, 2020 yılında %46 azaldığı, 2021 yılında %31 azaldığı görülmektedir. İlk yıl arttığı, ikinci yıl 2019 yılında azaldığı (%56) üçüncü yıl azaldığı, dördüncü yıl azaldığı görülmektedir. Diğer giderler gibi düzenli bir artış görülmemektedir. Bazı yıllar da artış, bazı yıllarda ise azalış dikkat çekmektedir. Sermaye giderlerindeki artışı olumsuz şekilde düşünmemek gerekmektedir. Çünkü yatırım giderleri olan; kanalizasyon, spor alanları, park ve bahçe vb. dinlenme ve kültürel alanları sermaye giderlerini oluşturmaktadır (Tablo 1). Bütçe dışında sermaye birikim için ve sermaye niteliğindeki hizmet ve malların finansmanı gayesiyle yapılacak karşılıksız ödemeler (Kerimoğlu vd.,2009) şeklinde ifade edilen sermaye transferleri giderlerinin 2018 yılında %3,41 oranında arttığı, 2019 yılında %3,14 arttığı, 2020 yılında %5,67 arttığı, 2021 yılında %20 arttığı görülmektedir. 2020 yılında gerçekleşen artış oranı fazladır ancak toplam giderler içinde sermaye transferlerinin oranı düşüktür. 2020 yılında gerçekleşen bu artış, kamu ortaklıklarına kaynak aktarımından kaynaklanmaktadır (Tablo 1). Borç verme 2018 yılında %40 oranında artmış, 2019 yılında %3,00 oranında artmış, 2020 yılında %2,27 artmış, 2021 yılında %54 artmıştır. ABB'nin mal ve hizmet alımı giderlerinin 2018 yılında %14 oranında azaldığı, 2019 yılında %31 oranında azaldığı, 2020 yılında %19 oranında azaldığı, 2021 yılında ise, %24 oranında bir artış göstererek ilk dört yılın tam tersi durum söz konusu olmuştur. Faiz giderleri her yıl artış gösterirken 2021 yılında %13 oranında azalış göstermiştir.

Cari transferler bütçede 5.4 kodlu kaleme yer almaktadır. Cari transferler 2021 yılında diğer yılların aksine %3,26 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu artışın sebebi COVID 19 pandemi sebebe ile vatandaşlara yemek, maske, dezenfektan ve durumu iyi olmayan öğrencilere geçici barınma yerleri, çorba, internet yardımı şeklindedir. Cari transferlerde başkent kart ile sosyal yardımlar, COVID 19 geçiren vatandaşların evlerine 2 öğün yemek yardımı, kömür ve doğalgaz yardımları, pandemi sürecinde iş yeri kapanan kişilere nakit yardımı, taziye yardımları, bebek bezi ve maması yardımı, gıda ve temizlik malzemesi, dezenfektan ve maske vb. yardımları yer almaktadır.

Sermaye giderlerinde sadece 2018 yılında artış görülürken, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında azalış görülmektedir. Sermaye transferleri her yıl artış göstermiştir. 2021 yılında artış oranı ilk dört yıla göre daha az gerçekleşmiştir. Borç verme her yıl artış göstermiştir. ABB'nin bütçe giderleri kalemlerinde bazı yıllarda düşüşler görülmesi olumlu bir durumdur (Tablo 4).

"830.8" hesap gurubundaki borç verme kaleminde 2021 yılındaki azalışın sebebi, ABB 2021 yılına kadar EGO Genel Müdürlüğü'ne borç olarak nakit vermekte iken 2021 yılında 23.11.2020 tarih ve 1638 sayılı Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi kararı ve EGO Genel Müdürlüğü 4325 sayılı Kuruluş Kanunu'nun 12.maddesi gereği borç olarak verilmemekte borç yerine bağış ve yardım şeklinde EGO Genel Müdürlüğü'ne nakit olarak aktarılmaktadır.

ABB'nin 2021 yılında kentsel dönüşümle ilgili geçmiş yılları kapsayan kira yardımları 61 milyon TL, kamulaştırmasız el koyma ile geçmişten gelen ödemeler 99 milyon TL, metro hatlarının yapımı ile ilgili gelen bütçe vergi geliri payından kesilen 352 milyon TL. Toplam 514 milyon TL ABB'nin 2021 yılı bütçesinin yaklaşık %7'sine denk gelmektedir (ABB 2021 yılı faaliyet raporu).

Tablo 4: ABB'nin Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Gerçekleşmiş Bütçe Giderleri (2017-2021 Yılları Arası) (1000 TL)

Hesaplar	YILLAR								
	2017	2018	Oran (%)	2019	Oran (%)	2020	Oran (%)	2021	Oran (%)
Personel Giderleri	306.256,00	359.274,00	0,17	396.247,00	0,29	453.809,00	0,48	537.129,00	0,75
SGK Devlet Primi Giderleri	41.795,00	48.422,00	0,16	51.439,00	0,23	55.984,00	0,34	67.618,00	0,62
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2.330.098,00	2.005.496,00	-0,14	1.599.183,00	-0,31	1.877.522,00	-0,19	2.895.192,00	0,24
Faiz Giderleri	142.103,00	148.264,00	0,04	173.630,00	0,22	195.802,00	0,38	124.097,00	-0,13
Cari Transferler	394.285,00	542.048,00	0,37	437.641,00	0,11	577.501,00	0,46	1.678.131,00	3,26
Sermaye Giderleri	2.854.152,00	3.055.170,00	0,07	1.264.091,00	-0,56	1.539.190,00	-0,46	1.960.697,00	-0,31
Sermaye Transferleri	23.249,00	102.518,00	3,41	96.269,00	3,14	154.970,00	5,67	27.838,00	0,20
Borç Verme	252.434,00	353.254,00	0,40	1.009.699,00	3,00	824.871,00	2,27	389.361,00	0,54
TOPLAM	6.344.372,00	6.614.446,00	0,04	5.028.199,00	-0,21	5.679.649,00	-0,10	7.680.063,00	0,21

Kaynak: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/2021-yili-mali-tablolari> Not: Baz yıl olarak 2017 yılı alınmıştır.

3.2. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Gerçekleşmiş Bütçe Giderleri

ABB'nin fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderleri 2017, 2018 ve 2019 yılları olmak üzere üç dönem karşılaştırmalı tablolar analizi yapılmıştır. ABB'nin fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderlerinin analizinde; ABB'nin giderleri toplam olarak incelendiğinde, 2018 yılında bir önceki yıla göre %4 oranında bir artış olduğu, 2017 yılı ile 2019 yılı karşılaştırıldığında ise %21 oranında bir azalış olduğu görülmektedir.

Yıllar itibarıyla fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş giderleri incelendiğinde 2017 ve 2018 yıllarında en fazla payı ekonomik işler ve hizmetler kaleminin aldığı, 2019 yılında genel kamu hizmetleri en fazla payı almıştır. 2017 ve 2018 yılları kıyaslandığında 2018 yılında genel kamu hizmetlerinde %20 oranında bir artış, savunma hizmetlerinde %24 oranında bir azalış, ekonomik işler ve hizmetlerde %14 oranında bir artış, iskân ve toplum refahı hizmetlerinde %37 oranında bir artış, sağlık hizmetlerinde %47 oranında bir azalış, dinlenme, kültür ve din hizmetlerinde %30 oranında bir azalış, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinde %14 oranında bir artış olduğu görülmektedir. 2017 ve 2019 yılları kıyaslandığında, genel kamu hizmetlerinde %70 artış, savunma hizmetlerinde %25 artış, ekonomik işler ve hizmetlerde %50 azalış, iskân ve toplum refahı hizmetlerinde %40 azalış, sağlık hizmetlerinde %54 azalış, dinlenme, kültür ve din hizmetlerinde %48 azalış, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinde %26 artış görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: ABB'nin Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri (2017-2019) (1000-TL)

Hesaplar	Yıllar				
	2017	2018	Oran (%)	2019	Oran (%)
Genel Kamu Hizmetleri	1.195.711,00	1.432.204,00	0,20	2.030.261,00	0,70
Savunma Hizmetleri	71,00	54,00	-0,24	89,00	0,25
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	126.162,00	126.650,00	0,00	169.470,00	0,34
Ekonomik İşler ve Hizmetler	2.290.003,00	2.610.480,00	0,14	1.152.597,00	-0,50
İşkân ve Toplum Refahı Hizmetleri	612.928,00	838.231,00	0,37	366.014,00	-0,40
Sağlık Hizmetleri	28.267,00	14.940,00	-0,47	13.101,00	-0,54
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	1.807.434,00	1.269.838,00	-0,30	940.536,00	-0,48
Sosyal Güvenlik ve Sos.Yar. Hizmetleri	283.472,00	322.049,00	0,14	356.131,00	0,26
Toplam	6.344.048,00	6.614.446,00	0,04	5.028.199,00	-0,21

Kaynak: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/2021-yili-mali-tabloları> Not: Baz yıl olarak 2017 yılı alınmıştır.

3.3. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Gerçekleşmiş Bütçe Gelirleri

ABB'nin ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirleri 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yılları şeklinde beş yıllık karşılaştırma yapılarak mali tabloların analizi yapılmıştır. ABB'nin ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirleri şu şekildedir; ABB'nin ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirlerinin analizinde; ABB'nin gelirlerine yıllar itibarıyla toplam olarak 2018 yılında %1 artış, 2019 yılında %5 azalış, 2020 yılında %13 artış ve 2021 yılında %56 artış görülmektedir. Son iki yıl 2020 ve 2021 yıllarında gelirlerde artış dikkate değer oranlarda gerçekleşmiştir. 2017 yılında en fazla gelir diğer gelirler ve sermaye gelirlerinden elde edilmiştir. 2018 yılında en fazla gelir diğer gelirlerden oluşmaktadır. Vergi gelirleri 2018 yılında %24 oranında azalmıştır. Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri %1,15 oranında artmış, alınan bağış ve yardımlar %3,74 oranında artmış, diğer gelirler %6 oranında artmış, sermaye gelirleri %64 oranında azalmış, alacaklardan tahsilat %7,08 artmıştır. 2019 yılında vergi gelirleri %31 oranında azalmış, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri %44 oranında artmış, alınan bağış ve yardımlar %85 oranında azalmış, diğer gelirler %12 oranında artmış, sermaye gelirleri %86 azalmış, alacaklardan tahsilat %54 oranında artmıştır. 2020 yılında vergi gelirleri %15 oranında azalmış, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri ise %54 oranında artmış, alınan bağış ve yardımlar %62 oranında azalmış, diğer gelirler ise %32 oranında artmış, sermaye gelirleri %81 oranında azalmış, alacaklardan olan tahsilat %1,19 oranında artmıştır. 2021 yılında vergi gelirleri %22 oranında azalmış, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri %1,11 oranında artmış, alınan bağış ve yardımlar %1,19 azalmış, diğer gelirler %83 oranında artmış, sermaye gelirleri %68 oranında azalmış, alacaklardan tahsilat %95 oranında artmıştır (Tablo 6). Vergi gelirleri beş yıllık dönemde artış göstermemiş, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri ile alınan bağış ve yardımlar en fazla 2018 yılında gerçekleşmiş, diğer gelirler en fazla 2021 yılında gerçekleşmiştir.

ABB'ye merkezi hükümetten aktarılan paylar diğer gelirler kalemi içerisinde yer almaktadır. 2021 yılı ile 2022 yılı karşılaştırıldığında; %75'i merkezi idare gelirlerinden oluşmaktadır, %85'ini Hazine ve Maliye Bakanlığı doğrudan aktarmaktadır. Bir kısmını İller Bankası yoluyla aktarmaktadır. 2020, 2021, 2022 yılları için ilk 5 aylık karşılaştırma yapıldığında, 2020 yılında ilk 5 aylık gerçekleşme 2 milyar 141 milyon, 2021 yılında ilk 5 aylık gerçekleşme 3 milyardır. 2020 yılına göre değişim %41 oranındadır. 2022 yılında ilk 5 aylık gerçekleşme 4 milyardır. 2021 yılında göre değişim %40'dır. Kanunda herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. Ankara'da toplanan vergilerden pay aktarılmaktadır. Ankara'da o ay toplanan vergi gelirlerinin %6'sı belediyeye aktarılmaktadır. Kanun da ve uygulamada bir farklılık bulunmamaktadır.

Merkezi idareden aktarılan paylar dışında ABB'nin diğer gelirleri şunlardır; ilgili kanunla yetki verilen teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, taşınır ve taşınmaz satış gelirleri vb. Vergi gelirlerinde vergi oranları kanunla belirlenmektedir, ilan reklam, eğlence vergisi vb. hizmet karşılığı olan gelirler belediye meclisine

yetki verilmekte ve yıllar itibariyle enflasyon oranlarında arttırılmaktadır.

Gelir ile ilgili diğer bir konu ise Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ)'den ABB'ye pay verilmesidir. Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ) ile ABB arasındaki ilişki şu şekildedir; konut ve işyerlerinden çevre temizlik vergisi alınmakta, tüketilen suyun m3 bedeli üzerinden alınmaktadır. %20'sini ASKİ doğrudan ABB'ye aktarmakta geriye kalanını ilçe belediyelerine aktarmaktadır. Bu %20'lik aktarılan gelir kalemi mizanda 800.5.2.2.52 kodunda yer almaktadır. ABB ve ASKİ arasındaki diğer bir ilişki ise, ASKİ'nin kuruluş kanundan kaynaklanan sebeple, bir yılın sonunda meydana gelen gelir ve gider arasındaki farkı ABB'ye aktarmak zorundadır. Son 3 yıl ASKİ'nin gelir ve gideri arasında olumlu fark oluşmadığından dolayı ABB'ye aktarım gerçekleşmemiştir. Ayrıca ASKİ ve ABB arasında karşılıklı olarak borç ve alacak ilişkisinden kaynaklı karşılıklı mahsuplaşma işlemleri gerçekleşmektedir.

Sermaye gelirlerinin içinde arsa satışı bulunmaktadır. 2020 ve 2021 yılları karşılaştırıldığında %68 oranında artış görülmektedir. 2021 yılında 285 milyon arsa satışı gerçekleşmiş, 2022 yılında ise 801 milyon arsa satışı bulunmaktadır.

Tablo 6: ABB'nin Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Gerçekleşmiş Bütçe Gelirleri (1000-TL)

Hesaplar	Yıllar								
	2017	2018	Oran (%)	2019	Oran (%)	2020	Oran (%)	2021	Oran (%)
Vergi Gelirleri	121.057,00	92.548,00	-0,24	83.882,00	-0,31	102.327,00	-0,15	94.573,00	-0,22
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	143.560,00	308.045,00	1,15	206.614,00	0,44	221.569,00	0,54	303.042,00	1,11
Alınan Bağış ve Yardımlar	16.794,00	79.657,00	3,74	2.470,00	-0,85	6.424,00	-0,62	-3.176,00	-1,19
Diğer Gelirler	4.686.014,00	4.961.050,00	0,06	5.249.289,00	0,12	6.191.141,00	0,32	8.563.738,00	0,83
Sermaye Gelirleri	1.008.535,00	363.369,00	-0,64	144.435,00	-0,86	192.729,00	-0,81	323.704,00	-0,68
Alacaklardan Tahsilat	29.593,00	239.054,00	7,08	45.720,00	0,54	64.845,00	1,19	57.704,00	0,95
TOPLAM	6.005.553,00	6.043.723,00	0,01	5.732.410,00	-0,05	6.779.035,00	0,13	9.339.585,00	0,56

Kaynak: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/2021-yili-mali-tablolari>

Not: Gelirlerden red ve iadeler düşülmüştür. Baz yıl olarak 2017 yılı alınmıştır. 2017 ve 2021 yılları arası ABB'nin gelirlerinde en fazla artışın olduğu yıl %56 oranı ile 2021 yılıdır. En az artış ise %5 azalış oranı ile 2019 yılıdır (Tablo 3).

3.4 Bütçe Dengesi

Finansal tablolardaki her grubun belirli bir gruba ya da bu grupların toplamına oranlanması şeklinde anlatılan yüzde yöntemiyle analiz tekniğinde, grupların belirli bir grup toplamı içerisindeki yüzde şeklinde oranlaması hesaplanmaktadır.

ABB'nin 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yılları beş yıllık gelir ve gider tabloları ile bütçe dengeleri üzerinden yüzde yöntemi ile analiz tekniği kullanılmıştır. ABB'nin gelirleri toplamı 100 kabul edilerek ve gelirler içerisindeki hesaplar gelirlerin toplamına oranlanarak yüzdesel bir sonuç çıkarılmıştır. Giderler toplamı da gelirlerde olduğu gibi 100 kabul edilerek ve giderler içerisindeki hesaplar giderler toplamına oranlanarak yüzdesel bir sonuç hesaplanmıştır. Böylece gelirler ve giderler içerisinde yer alan hesapların ağırlıkları hesaplanarak yüzdesel dağılımı analiz edilmiştir.

Yüzde yöntemi ile analizde gelir ve gider kalemi yüzdeleri hesaplanırken şu formül kullanılmıştır. Hesap (Kalem) Yüzdesi = (Gelir ya da Gider Kalem Tutarı / Toplam Gelir ya da Gider) *100

ABB'nin gider bütçesi incelendiğinde sermaye giderlerinin (yatırım giderleri) ve mal ve hizmet alım giderlerinin toplam giderler içerisinde ağırlığı fazla iken gelir bütçesi incelendiğinde beş yıllık dönemde en

yüksek oranın diğer gelirler (merkezi idare vergi gelirlerinden alınan paylar) olduğu görülmektedir. Gelirlerin giderlerden fazla olduğu yıllarda oluşan sonuç "fazla" olarak ifade edilirken, giderlerin gelirleri aştığı yıllarda oluşan sonuç "açık" şeklinde ifade edilmektedir. Gelirlerin giderlere eşit olduğu gibi sonuç oluşursa bu durum da "denklik" olarak tanımlanmaktadır. Belediyelerin vatandaşlara hizmet sunması için bütçelerinin açık vermemesi ve bütçe dengesinin oluşturulması gerekmektedir. ABB'nin son beş yıllık gelir ve giderleri incelendiğinde, 2017 yılı ile 2018 yıllarında bütçe açığı olduğu, 2019-2020-2021 yıllarında ise bütçe fazlası olduğu görülmektedir. 2017 yılında bütçe açığı vermesinin sebebi diğer gelirler merkezi idare vergi gelirlerinden alınan paylar) ın diğer dört yıldan daha az olmasıdır. 2018 yılında bütçe açığı vermesinin temel sebebi ise, sermaye giderlerinin diğer dört yıldan daha fazla tutarda gerçekleşmiş olmasıdır. 2019 yılında bütçe fazlası vermesinin temel sebebi diğer gelirler merkezi idare vergi gelirlerinden alınan payların bir önceki yıla göre daha fazla olması ve gelirlerden red ve iadelerin daha az gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

2020 yılında bütçe fazlası vermesinin temel sebebi borç verme bir önceki yıla göre daha azdır, vergi gelirleri bir önceki yıla göre daha fazladır, alınan bağış ve yardımların diğer dört yıla göre en fazla olduğu dönem 2020 yılıdır. Diğer gelirler merkezi idare vergi gelirlerinden alınan paylar)ın ve alacaklardan tahsilatın bir önceki yıla göre daha fazla olmasıdır. 2021 yılında bütçe fazlası vermesinin temel sebebi teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinin ve diğer gelirler (merkezi idare vergi gelirlerinden alınan paylar)ın, sermaye gelirlerinin bir önceki yıla göre fazla olmasıdır (Tablo 7).

Tablo 7: Bütçe Gider ve Gelirleri Karşılaştırması (2017-2021 Yılları Arası) (1.000 TL)

Bütçe Giderleri	2017	Oran %	2018	Oran %	2019	Oran %	2020	Oran %	2021	Oran %
Personel Giderleri	306.256	0,05	359.274	0,05	396.247	0,08	453.809	0,08	537.129	0,07
Sosyal Güvenlik Kurum. Devlet Primi Gider.	41.795	0,01	48.422	0,01	51.439	0,01	55.984	0,01	67.619	0,01
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2.330.098	0,37	2.005.496	0,30	1.599.183	0,32	1.877.521	0,33	2.895.191	0,38
Faiz Giderleri	142.103	0,02	148.264	0,02	173.630	0,03	195.802	0,03	124.097	0,02
Cari Transferler	394.285	0,06	542.048	0,08	437.640	0,09	577.501	0,10	1.678.131	0,22
Sermaye Giderleri	2.854.152	0,45	3.055.170	0,46	1.264.100	0,25	1.539.191	0,27	1.960.697	0,26
Sermaye Transferleri	23.249	0,00	102.518	0,02	96.269	0,02	154.971	0,03	27.838	0,00
Borç Verme	252.434	0,04	353.253	0,05	1.009.699	0,20	824.871	0,15	389.361	0,05
TOPLAM	6.344.372		6.614.446		5.028.198		5.679.649		7.680.063	
Bütçe Gelirleri	2017	Oran %	2018	Oran %	2019	Oran %	2020	Oran %	2021	Oran %
Vergi Gelirleri	123.561	0,021	94.115	0,016	85.054	0,015	103.641	0,015	94.616	0,010
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	144.063	0,024	309.327	0,051	210.972	0,037	224.241	0,033	303.606	0,033
Alınan Bağış ve Yardımlar	16.818	0,003	79.657	0,013	2.471	0,000	6.425	0,001	424	0,000
Diğer Gelirler	4.690.739	0,781	4.979.621	0,824	5.257.043	0,917	6.203.574	0,915	8.666.600	0,928
Sermaye Gelirleri	1.057.374	0,176	443.851	0,073	144.590	0,025	193.181	0,028	326.181	0,035
Alacaklardan Tahsilat	29.594	0,005	239.055	0,040	45.720	0,008	64.846	0,010	57.705	0,006
Ret ve İadeler (-)	-56.594	-0,009	-101.901	-0,017	-13.440	-0,002	-16.872	-0,002	-109.546	-0,012
TOPLAM	6.005.553		6.043.724		5.732.410		6.779.035		9.339.585	

Kaynak: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/2021-yili-mali-tablolari>

3.5 Bilanço Üzerinden Yapılan Analiz

ABB'nin 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yıllarına ait bilançolarının karşılaştırmalı tablolar, yüzde yöntemi ve oran analizi yapılarak, elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir.

3.5.1 Bilanço Üzerinden Yapılan Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz)

ABB'nin bilançosu üzerinden 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 olmak üzere beş yıllık karşılaştırmalı tablolar analizi yapılmıştır.

ABB'nin 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yılları bilançolarının ana hesap grupları, hesap grupları ve hesaplar bazında yüzdesel değişimleri hesaplanarak aşağıdaki analizler yapılmıştır; ABB'nin varlık ve kaynaklarındaki değişimler incelendiğinde 2018 yılında %6, 2019 yılında %11, 2020 yılında %19 ve 2021 yılında %29 oranında artış olduğu görülmektedir. Varlık ve kaynaklardaki bu artışlar ABB'nin büyüme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Fakat bu artışlar ABB'nin finansal durumu ile ilgili yorum yapabilmek için tek başına yeterli değildir hesaplar gruplar şeklinde değerlendirilmelidir.

ABB'nin dönen varlıkları ve duran varlıklarının beş yıllık analizinde; dönen varlıklarının 2018 yılında %9, 2019 yılında %25 oranında artış, 2020 yılında %10 azalış ve 2021 yılında %14 artış gösterdiği, duran varlıklarının ise 2018 yılında %5 artış, 2019 yılında %7 artış, 2020 yılında %28 artış, 2021 yılında %33 oranında arttığı görülmektedir. Duran varlıklardaki yıllara göre artış yüzdeleri dönen varlıklardaki yıllara göre artış yüzdesinden yüksek olup varlıklar içerisinde duran varlıkların ağırlığının arttığının bir göstergesidir (Tablo 8; Ek 1). Dönen varlıklar ile kısa vadeli yabancı kaynaklar arasındaki farktan meydana gelen net çalışma sermayesi, işletmeler açısından likidite sorunu olup olmadığını göstermektedir, dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynakların ödenmesinde yeterliliğini göstermektedir. Bu bilgilerden ABB'nin net çalışma sermayesinin 2017 yılı 4.247.623.518,43 TL, 2018 yılı 3.836.330.333,52 TL, 2019 yılı 5.158.171.213,44 TL, 2020 yılı 2.833.463.229,26TL ve 2021 yılı 5.456.558.596,07 TL olduğu görülmüştür.

ABB'nin dönen varlıklarının 2018 yılında %9 oranında bir artış, 2019 yılında %25 oranında bir artış, 2020 yılında %10 oranında bir azalış ve 2021 yılında %14 oranında bir artış gösterdiği, en büyük artışın 2019 yılında %25 oranında olduğu, hesapların incelenmesi sonucunda artış nedeni olarak kurum alacakları 2017 yılına göre 2019 yılında %50 oranında artış, diğer alacaklar %76 oranında artış, faaliyet alacakları %7 oranında artış olduğunu göstermektedir. 2019 yılındaki bu artışın kurum alacakları ve diğer alacaklardaki artıştan kaynaklanmaktadır. "190. Devreden KDV" hesabında beş yıllık dönemde çok fazla değişiklik görülmemektedir. "132. Kurumca Verilecek Borçlardan Alacaklar" 2020 ve 2021 yıllarında bakiye bulunmamaktadır. "232. Kurumca Verilecek Borçlardan Alacaklar" hesabında 2020 ve 2021 yıllarında bakiye bulunmamaktadır. 132 hesap kısa vadeli iken 232 hesap 1 yıldan uzun vadeli hesaptır. Buradan 132 hesaptaki tutarların 232 hesaba aktarıldığı sonucu çıkmaktadır.

Hazır değerler 2020 yılında %1,96 oranında artmıştır. Bu da banka hesaplarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Faaliyet alacakları 2021 yılında %99 oranında artmıştır. Duran varlıklar grubundaki faaliyet alacakları 2021 yılında %59,02 oranında artmıştır. Bunun sebebi 121.Gelirlerden takipli alacaklardaki artıştan kaynaklanmaktadır. 120. Gelirlerden alacaklar hesabındaki tutarlar 2020 yılının sonunda 121. Gelirlerden takipli alacaklar hesabına aktarılmaktadır. 2021 yılı başında 121. Gelirlerden takipli alacaklar hesabının artış oranı bu yüzden fazladır. "150. Stoklar" hesabına çok fazla bir değişiklik görülmemektedir. "16. Ön Ödemeler" hesabı 2021 yılında %7,64 oranında artış göstermektedir. Bunun sebebi "162.Bütçe Dışı Avans ve Krediler" hesabındaki artıştan kaynaklanmaktadır (Tablo 8; Ek 1). Duran varlıklarda beş yıllık dönemde 3 yıl çok fazla bir değişiklik olmadığı fakat 2020 yılında %28 oranında bir artış, 2021 yılında %33 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Söz konusu artışın sebebi 2020 yılında "232. Kurumca Verilen Borçlardan Alacaklar" hesabında oluşan artıştan kaynaklanmaktadır. Maddi duran varlıklarda beş yıllık dönem boyunca fazla bir değişiklik görülmemektedir. Bu durumdan; arsa, arazi, bina vb. herhangi bir maddi duran varlık alınmadığı ve satılmadığı sonucu çıkarılabilir.

Bilançonun pasif tarafında yer alan kısa vadeli yabancı kaynaklar 2018 yılında %35 oranında artmış, 2019 yılında %29 oranında artmış, 2020 yılında %20 oranında artmış, 2021 yılında %6 oranında azalma olduğu görülmektedir. Kısa vadeli borçlarda azalma dikkati çekmektedir. Uzun vadeli yabancı kaynaklarda

2018 yılında %24 oranında azalış, 2019 yılında %46 oranında azalış, 2020 yılında %63 oranında azalış, 2021 yılında %42 oranında azalış görülmektedir. 2021 yılında hem kısa vadeli yabancı kaynaklarda hem de uzun vadeli yabancı kaynaklarda azalış olduğu görülmektedir (Tablo 8; Ek 1).

“300. Banka Kredileri” hesabı 2018 yılında %36 oranında azalmış, 2019 yılında %39 oranında artmış, %2020 yılında %42 oranında artmış, 2021 yılında %0,06 oranında artmıştır. “400. Banka Kredileri” hesabı (1 yıldan uzun vadeli) 2018 yılında %17 oranında azalmış, 2019 yılında %43 oranında azalmış, 2020 yılında %74 oranında azalmış, 2021 yılında %55 oranında azalmıştır. “330. Alınan Depozito Ve Teminatlar” hesabı 2018 yılında %85 oranında artmış, 2019 yılında %2,84 oranında artmış, 2020 yılında %3,31 oranında artmış, 2021 yılında %3,30 oranında artış görülmektedir. Alınan depozito ve teminatlar hesabının 1 yıldan uzun vadeli hesap 430 hesabı bilançoda gözükmemektedir. Bu durum hesap işleyişinin yanlış kullanıldığı anlamına gelmektedir. Çünkü ihalelerde 1 yıldan uzun süreli teminat alındığı bilinmektedir. “36. Ödenecek Diğer Yükümlükler” hesabı Hazine ve Maliye Bakanlığına, sosyal güvenlik kurumuna vb. kuruluşlara olan borçlar bu hesapta izlenmektedir. “360. Ödenecek Vergi Ve Fonlar” hesabı 2018 yılında %81 oranında artmış, 2019 yılında %16 oranında azalmış, 2020 yılında %2,12 oranında artmış, 2021 yılında %6,81 oranında artmıştır. 5 yıllık 360 hesabı incelendiğinde sadece 2019 yılında azalmış diğer yıllar artış göstermiştir. “361. Ödenecek Sosyal Güvenlik Kesintileri” 2018 yılında %69 oranında artmış, 2019 yılında %1,99 oranında artmış, 2020 yılında %2,66 oranında artmış, 2021 yılında %3,98 oranında artmıştır. 5 yıl boyunca her yıl artış göstermiştir. “363. Kamu İdareleri Payları” hesabı 2018 yılında %31 oranında artmış, 2019 yılında %2,71 oranında artmış, 2020 yılında %1,74 oranında artmış, 2021 yılında %1,66 oranında artmıştır. 5 yıllık dönemde son iki yıl azalış göstermektedir. “397. Sayım ve Tesellüm Fazlaları” hesabı 2017 ve 2018 yıllarında tutar 0 iken, 2019 yılında 1.437 milyon TL, 2020 yılında 180 milyon TL’dir. 2020 yılında %87 oranında azalmış, 2021 yılında 4.668 milyon TL’dir. 2021 yılında %24,87 artış göstermiştir. “397.Sayım ve Tesellüm Fazlaları” hesabı kasa veya stoklarda sayım sonucu fazla çıkan bu hesapta izlenir fakat sayım fazlalığının sebebinin araştırılarak bu hesapta geçici süre kalması gerekmektedir. “399. Diğer Çeşitli Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar” hesabındaki tutar 4 yıl boyunca değişmemiştir. 2017, 2018, 2019, 2020 yıllarında 6.771 milyon TL’dir. 4 yıl boyunca aynı tutardadır. 2021 yılında ise tutar 0’dır. “40.Uzun Vadeli İç Mali Borçlar” 2018 yılında %23 oranında azalmış, 2019 yılında %41 oranında azalmış, 2020 yılında %56 oranında azalmış, 2021 yılında %28 oranında azalmıştır (Tablo 8; Ek 1). “400. Banka Kredileri” (1 yıldan uzun vadeli olan banka kredileri) 2018 yılında %17 oranında azalmış, 2019 yılında %43 oranında azalmış, 2020 yılında %74 oranında azalmış, 2021 yılında %55 oranında artmıştır. Buna karşın “300.Banka Kredileri” hesabı (1 yıldan kısa süreli) 2018 yılında %36 oranında azalmış, 2019 yılında %39 oranında artmış, 2020 yılında %42 oranında artmış, 2021 yılında %6 oranında artış göstermiştir. “403.Kamu İdarelerine Mali Borçlar” hesabı 2018 yılında %36 oranında azalmış, 2019 yılında %36 oranında azalmış, 2020 yılında %22 oranında azalmış, 2021 yılında %26 oranında artmıştır. “472.Kıdem Tazminatı Karşılığı” hesabı (1 yıldan daha uzun süreli olanlar) 2018 yılında %35 oranında artmış, 2019 yılında %20 oranında artmış, 2020 yılında %21 oranında artmış, 2021 yılında %66 oranında artmıştır. “481. Gider Tahakkukları” hesabı 2018 yılında %32 oranında azalmış, 2019 yılında %68 oranında azalmış, 2020 yılında %94 oranında azalmış, 2021 yılında %99 oranında azalmıştır (Tablo 8; Ek 1). “499. Diğer Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar” hesabı 2018 yılında %13 oranında azalmış, 2019 yılında %17 oranında azalmıştır. 2020 ve 2021 yıllarında bir değişiklik görülmemektedir. “500. Net Değer” hesabı 2018 yılında %4 oranında artmış, 2019 yılında %9 oranında artmış, 2020 yılında %18 oranında artmış, 2021 yılında %17 oranında artmıştır. 570. Geçmiş yıllar olumlu faaliyet sonucu hesabı 2018 yılında %1 oranında azalmış, 2019 yılında %23 oranında artmış, 2020 yılında %15 oranında artmış, 2021 yılında %1,06 oranında artmıştır. 580.Geçmiş yıllar olumsuz faaliyet sonucu hesabı her yıl aynı tutarda kalmıştır. 2021 yılında ise geçmiş yıllar olumsuz faaliyet sonucu 0’dır. ilk 4 yıl (2018-2021 yılları) 100.518 milyon TL’dir. 590. Dönem olumlu faaliyet sonucu hesabı 2018 yılında %46 oranında artmış, 2019 yılında %77 oranında artmış, 2020 yılında %2,39 oranında artmış ve 2021 yılında %2,51 oranında artmıştır. Dönem olumlu faaliyet sonucunun her yıl artış göstermesi ABB açısından olumlu bir durum olarak yorumlanabilir (Tablo 8).

Tablo 8: ABB'nin Bilançosu (2017-2021 Yılları Arası)

Hesaplar		Yıllar (000.-TL)								
AKTİF		2017	2018	Oran (%)	2019	Oran (%)	2020	Oran (%)	2021	Oran (%)
I	DÖNEN VARLIKLAR	7.403.904,00	8.089.289,00	0,09	9.234.592,00	0,25	6.627.652	-0,10	8.420.815	0,14
10	Hazır Değerler	292.740,00	268.377,00	-0,08	332.043,00	0,13	866.538	1,96	1.130.970	2,86
12	Faaliyet Alacakları	646.305,00	688.698,00	0,07	694.635,00	0,07	870.101	0,35	1.291.173	1,00
13	Kurum Alacakları	2.422.202,00	2.576.930,00	0,06	3.627.353,00	0,50	0	-1,00	0	-1,00
14	Diğer Alacaklar	30.084,00	45.311,00	0,51	53.074,00	0,76	161.248	4,36	783.456	25,04
15	Stoklar	646.792,00	669.690,00	0,04	503.136,00	-0,22	487.600	-0,25	501.001	-0,23
16	Ön Ödemeler	16.278,00	11.063,00	-0,32	16.801,00	0,03	14.051	-0,14	140.670	7,64
19	Diğer Dönen Varlıklar Hesabı	3.349.499,00	3.829.217,00	0,14	4.007.547,00	0,20	4.228.111	0,26	4.573.541	0,37
II	DURAN VARLIKLAR	25.312.212,00	26.615.204,00	0,05	27.054.641,00	0,07	32.352.301	0,28	33.671.994	0,33
22	Faaliyet Alacakları	2.475,00	157.635,00	62,69	142.271,00	56,48	142.271	56,48	148.539	59,02
23	Kurum alacakları	0					4.387.378,00		4.661.733,00	
24	Mali Duran Varlıklar	931.910,00	1.111.207,00	0,19	1.081.331,00	0,16	1.335.851	0,43	1.578.394	0,69
25	Maddi Duran Varlıklar	23.904.643,00	24.956.000,00	0,04	25.831.039,00	0,08	26.486.800,00	0,11	27.283.236,00	0,14
26	Maddi Olmayan Duran Varlıklar	0	0		0		0		0	
29	Diğer Duran Varlıklar	473.182,00	390.360,00	-0,18	0	-1,00	0	-1,00	90	-1,00
	AKTİF TOPLAMI	32.716.117,00	34.704.493,00	0,06	36.289.234,00	0,11	38.979.953	0,19	42.092.809	0,29
Hesaplar		Yıllar (000.-TL)								
PASİF		2017	2018	Oran (%)	2019	Oran (%)	2020	Oran (%)	2021	Oran (%)
III	KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	3.156.281,00	4.252.959,00	0,35	4.076.421,00	0,29	3.794.188,00	0,20	2.964.256,00	-0,06
30	Kısa Vadeli İç Mali Borçlar	1.308.324,00	1.925.556,00	0,47	1.848.310,00	0,41	1.637.347,00	0,25	1.366.091,00	0,04
32	Faaliyet Borçları	1.370.160,00	1.567.090,00	0,14	1.264.935,00	-0,08	1.163.480,00	-0,15	703.229,00	-0,49
33	Emanet Yabancı Kaynaklar	274.269,00	531.761,00	0,94	605.417,00	1,21	726.842,00	1,65	684.567,00	1,50
36	Ödenecek Diğer Yükümlülükler	44.605,00	63.470,00	0,42	135.183,00	2,03	126.644,00	1,84	168.380,00	2,77
37	Borç ve Gider Karşılıkları	3.884,00	3.884,00	0,00	9.739,00	1,51	8.314,00	1,14	10.000,00	1,57
38	Gelecek Aylara Ait Gel. ve Gid. Tah.	148.263,00	154.423,00	0,04	204.624,00	0,38	124.607,00	-0,16	27.318,00	-0,82
39	Diğer Kısa Vadeli Yabancı Kaynak.	6.771,00	6.771,00	0,00	8.209,00	0,21	6.952,00	0,03	4.668,00	-0,31
IV	UZUN VADELİ YABANCI KAY.	2.187.514,00	1.663.131,00	-0,24	1.192.149,00	-0,46	816.913,00	-0,63	1.262.327,00	-0,42
40	Uzun Vadeli İç Mali Borçlar	1.640.788,00	1.257.803,00	-0,23	970.491,00	-0,41	721.533,00	-0,56	1.189.211,00	-0,28
47	Borç ve Gider Karşılıkları Hesabı	43.920,00	59.351,00	0,35	52.698,00	0,20	53.011,00	0,21	73.115,00	0,66
48	Gelecek Yıllara Ait Gel. ve Gid. Tah.	484.720,00	330.296,00	-0,32	153.910,00	-0,68	27.318,00	-0,94	0	-1,00
49	Diğer Uzun Vadeli Yabancı Kayn.	18.085,00	15.679,00	-0,13	15.049,00	-0,17	15.049,00	-0,17	0	-1,00
V	ÖZ KAYNAKLAR	27.372.321,00	28.788.402,00	0,05	31.020.663,00	0,13	34.368.851	0,26	37.866.225,00	0,38
50	Net Değer	22.774.298,00	23.769.178,00	0,04	24.804.335,00	0,09	26.873.500,00	0,18	26.746.098,00	0,17
57	Geçmiş Yıllar Olumlu Faaliyet Son.	3.693.845,00	3.650.600,00	-0,01	4.536.729,00	0,23	42.539.545,00	10,52	7.595.869,00	1,06
58	Geçmiş Yıllar Olumsuz Faaliyet Son.	-100.518,00	-100.518,00	0,00	-100.518,00	0,00	-100.518,00	0,00	0	-1,00
59	Dönem Faaliyet Sonuçları	1.004.695,00	1.469.142,00	0,46	1.780.116,00	0,77	3.341.914,00	2,33	3.524.258,00	2,51
	PASİF TOPLAMI	32.716.117	34.704.493,00	0,06	36.289.234,00	0,11	38.979.953	0,19	42.092.809,00	0,29

Kaynak: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/2021-yili-mali-tablolari>

3.5.2 Bilanço üzerinden yapılan yüzde yöntemi ile analiz (dikey analiz)

Finansal tablolardaki her bir kalemin belirli bir kaleme veya bu kalemlerin toplamına

oranlaması şeklinde tanımlanan yüzde yöntemi ile analiz tekniğinde, kalemlerin belirli bir kalem toplamının içindeki yüzdesel oranlaması hesaplanmaktadır. ABB'nin 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 olmak üzere beş yıllık bilançosu kullanılarak yüzde yöntemi ile analiz tekniği elde edilmiştir. ABB'nin bilançosunda yer alan varlıklar (aktif) toplamı 100 kabul edilerek ve varlıklar içerisindeki hesap kalemleri varlıklar toplamına oranlanarak yüzdesel bir sonuç bulunmuştur. Aynı şekilde kaynaklar (pasif) toplamı 100 kabul edilerek ve kaynaklar içerisinde bulunan hesap kalemleri kaynaklar toplamına oranlanarak yüzdesel bir sonuç bulunmuştur. Böylece varlıklar ve kaynaklar içerisinde yer alan hesap kalemlerinin ağırlıkları tespit edilerek nasıl bir yüzdesel dağılım gösterdiği analiz edilmiştir.

Yüzde yöntemi ile analizde hesap kalemi yüzdelerinde şu formül kullanılmıştır. Hesap Kalemi Yüzdesi = (Kalem Tutarı/Grup Toplamı) *100

ABB'nin 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yılları bilançoları ana hesap grupları ve hesaplar bazında yüzde yöntemi ile analiz (dikey analiz) tekniği kullanılmış gruplar içerisindeki yüzdesel oranlar bulunmuştur (Tablo 9).

Tablo 9: ABB'nin Bilançosu (2017-2021 Yılları Arası)

Hesaplar		Yıllar (1000.-TL)									
AKTİF		2017	Oran (%)	2018	Oran (%)	2019	Oran (%)	2020	Oran (%)	2021	Oran (%)
I	DÖNEN VARLIKLAR	7.403.904,00	0,23	8.089.289,00	0,23	9.234.592,00	0,25	6.627.652	0,17	8.420.815	0,20
10	Hazır Değerler	292.740,00	0,01	268.377,00	0,01	332.043,00	0,01	866.538	0,02	1.130.970	0,03
12	Faaliyet Alacakları	646.305,00	0,02	688.698,00	0,02	694.635,00	0,02	870.101	0,02	1.291.173	0,03
13	Kurum Alacakları	2.422.202,00	0,07	2.576.930,00	0,07	3.627.353,00	0,10	0	0,00	0	0,00
14	Diğer Alacaklar	30.084,00	0,00	45.311,00	0,00	53.074,00	0,00	161.248	0,00	783.456	0,02
15	Stoklar	646.792,00	0,02	669.690,00	0,02	503.136,00	0,01	487.600	0,01	501.001	0,01
16	Ön Ödemeler	16.278,00	0,00	11.063,00	0,00	16.801,00	0,00	14.051	0,00	140.670	0,00
19	Diğer Dönen Varlıklar	3.349.499,00	0,10	3.829.217,00	0,11	4.007.547,00	0,11	4.228.111	0,11	4.573.541	0,11
II	DURAN VARLIKLAR	25.312.212	0,77	26.615.204,00	0,77	27.054.641,00	0,75	32.352.301	0,83	33.671.994	0,80
22	Faaliyet Alacakları	2.475,00	0,00	157.635,00	0,00	142.271,00	0,00	142.271	0,00	148.539	0,00
23	Kurum Alacakları	0,00						4.387.378,00		4.661.733,00	0,11
24	Mali Duran Varlıklar	931.910,00	0,03	1.111.207,00	0,03	1.081.331,00	0,03	1.335.851	0,03	1.578.394	0,04
25	Maddi Duran Varlıklar	23.904.643,00	0,73	24.956.000,00	0,72	25.831.039,00	0,71	26.486.800,00	0,68	27.283.236,00	0,65
26	Maddi Olmayan Duran Varlıklar	0,00		0,00		0,00		0		0	0,00
29	Diğer Duran Varlıklar	473.182,00	0,01	390.360,00	0,01	0,00	0,00	0	0,00	90	0,00
	AKTİF TOPLAMI	32.716.117		34.704.493,00		36.289.234,00		38.979.953		42.092.809	
Hesaplar		Yıllar (1.000 TL)									
PASİF		2017	Oran (%)	2018	Oran (%)	2019	Oran (%)	2020	Oran (%)	2021	Oran (%)
III	KISA VADELİ YAB. KAYNAKLAR	3.156.281,00	0,10	4.252.959,00	0,1225	4.076.421,00	0,11	3.794.188,00	0,10	2.964.256,00	0,07
30	Kısa Vadeli İç Mali Borçlar	1.308.324,00	0,04	1.925.556,00	0,06	1.848.310,00	0,05	1.637.347,00	0,04	1.366.091,00	0,03
32	Faaliyet Borçları	1.370.160,00	0,04	1.567.090,00	0,05	1.264.935,00	0,03	1.163.480,00	0,03	703.229,00	0,02
33	Emanet Yabancı Kaynaklar	274.269,00	0,01	531.761,00	0,02	605.417,00	0,02	726.842,00	0,02	684.567,00	0,02
36	Ödenecek Diğer Yükümlülükler	44.605,00	0,00	63.470,00	0,00	135.183,00	0,00	126.644,00	0,00	168.380,00	0,00
37	Borç ve Gider Karşılıkları	3.884,00	0,00	3.884,00	0,00	9.739,00	0,00	8.314,00	0,00	10.000,00	0,00
38	Gelecek Yıllara Ait Gel. ve Gid. Tah.	148.263,00	0,00	154.423,00	0,00	204.624,00	0,01	124.607,00	0,00	27.318,00	0,00
39	Diğer Kısa Vadeli Yabancı Kaynak.	6.771,00	0,00	6.771,00	0,00	8.209,00	0,00	6.952,00	0,00	4.668,00	0,00
IV	UZUN VADELİ YABANCI KAY.	2.187.514,00	0,07	1.663.131,00	0,05	1.192.149,00	0,03	816.913,00	0,02	1.262.327,00	0,03
40	Uzun Vadeli İç Mali Borçlar	1.640.788,00	0,05	1.257.803,00	0,04	970.491,00	0,03	721.533,00	0,02	1.189.211,00	0,03
47	Borç ve Gider Karşılıkları Hesabı	43.920,00	0,00	59.351,00	0,00	52.698,00	0,00	53.011,00	0,00	73.115,00	0,00
48	Gelecek Yıllara Ait Gel. ve Gid. Tah.	484.720,00	0,01	330.296,00	0,01	153.910,00	0,00	27.318,00	0,00	0,00	0,00
49	Diğer Uzun Vadeli Yabancı Kayn.	18.085,00	0,00	15.679,00	0,00	15.049,00	0,00	15.049,00	0,00	0,00	0,00
V	ÖZ KAYNAKLAR	27.372.321	0,84	28.788.402,00	0,83	31.020.663,00	0,85	34.368.851	0,88	37.866.225	0,90
50	Net Değer	22.774.298,00	0,70	23.769.178,00	0,68	24.804.335,00	0,68	26.873.500,00	0,69	26.746.098,00	0,64
57	Geçmiş Yıllar Olumlu Faaliyet Son.	3.693.845,00	0,11	3.650.600,00	0,11	4.536.729,00	0,13	42.539.545,00	1,09	7.595.869,00	0,18
58	Geçmiş Yıllar Olumsuz Faaliyet Son.	-100.518,00	0,00	-100.518,00	0,00	-100.518,00	0,00	-100.518,00	0,00	0,00	0,00
59	Dönem Faaliyet Sonuçları	1.004.695,00	0,03	1.469.142,00	0,04	1.780.116,00	0,05	3.341.914,00	0,09	3.524.258,00	0,08
	PASİF TOPLAMI	32.716.117		34.704.493,00		36.289.234,00		38.979.953		42.092.809	

Kaynak: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/2021-yili-mali-tabloları>

3.5.3. Bilanço üzerinden yapılan oran analizi

Finansal tabloların analizinde kullanılan tekniklerden biri olan oran analizi, kalemler arasındaki ilişkileri ortaya çıkararak sonuçların yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Belediyeler kâr amacı taşımayan kurumlar olduğundan dolayı işletmelerin uyguladıkları oran analizlerini aynen uygulayamazlar. Çalışmada dört bölüm üzerinden incelenecektir. Bunlar; nakit ödeme gücü, bütçe ödeme gücü, uzun dönem ödeme gücü ve hizmet ödeme gücüdür (Xiaohu Wang, Lynda Dennis and Yuan Sen (Jeff) Tu).

Nakit ödeme gücü göstergeleri; Çalışmada nakit ödeme gücü ile ilişkili üç gösterge saptanmıştır. Bunlar; cari oran, likidite oran, cari oran ve nakit orandır. ABB'nin menkul kıymetler ile ilgili hesap kalemleri olmadığı için nakit oran ve likidite oran hesaplamalarında menkul kıymetler formüllerden çıkarılmıştır.

Bu göstergelerin hesaplanması şu şekilde yapılmaktadır;

Likidite Oranı = (Nakit + Nakit Benzerleri + Alacaklar) / Kısa Vadeli Borçlar

Cari Oran = Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli yabancı kaynaklar

Nakit oran: Hazır değerler + menkul kıymetler / kısa vadeli yabancı kaynaklar

Nakit oran = 0,20 olması beklenen seviyedir. Nakit Oran <0,20 ise; firma nakit akışında sorunlar yaşayabilir ve dış kaynak kullanımında yeni arayışlar içerisine girer. Nakit Oran >0,20 ise, paranın verimli kullanılıp kullanılmadığı irdelenmelidir.

ABB'nin 2017 ile 2021 yılları arası nakit oranı, likidite oranı, cari oranı incelendiğinde; nakit oran 2017 yılında %9, 2018 yılında %6, 2019 yılında %8, 2020 yılında %23, 2021 yılında %38 oranında gerçekleşmiştir. Nakit oranının %20'nin üzerinde olması beklenen bir durumdur. 2017, 2018, 2019 yıllarında beklenen durum olan %20 nin altındadır. 2020 ve 2021 yıllarında ise %20 oranının üzerindedir. %20 üzerinde olması paranın verimli kullanılıp kullanılmadığı irdelenmelidir (Tablo 10).

ABB'nin likidite oranı 2017 yılında %1,07, 2018 yılında %84, 2019 yılında %1,15, 2020 yılında %50, 2021 yılında %1,07 şeklindedir. Cari oran 2017 yılında %2,35, 2018 yılında %1,90, 2019 yılında 52,26, 2020 yılında %1,75, 2021 yılında %2,84 şeklindedir (Tablo 10).

Tablo 10: ABB'nin Nakit Oranı, Likidite Oran, Cari Oranı (2017-2021 Yılları Arası)

	2017	2018	2019	2020	2021
Nakit oran	0,09	0,06	0,08	0,23	0,38
Likidite oranı	1,07	0,84	1,15	0,50	1,07
Cari oran	2,35	1,90	2,26	1,75	2,84

Mahalli idareler içinde belediyeler, yerel hizmetleri yerine getirmek zorunda olan birimler olarak değerlendirilmektedir. Mahalli idarelerin sınırları 5018 sayılı Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile belirlenmiştir. Bu Kanun ile yerel yönetimlerde muhasebeleştirme, raporlama, kontrol, planlama, bütçeleme, şeffaflık, verimlilik, programlama, kaynakların etkili kullanımı gerekliliği vurgulanmıştır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelerin çalışma usul ve esasları düzenlenmiş, gelirleri ve giderleri ile amaçları bütçe sistemi belirlenmiştir. Belediyelerin muhasebe sistemlerinin kapsamı ise "Devlet Muhasebesi Genel Yönetmeliği", "Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği" ve "Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği" ile belirlenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde giriş bölümü yer almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümde; finansal tabloların analizi ve belediyelerde finansal tablolar analizi, finansal tablo analiz teknikleri, karşılaştırmalı tablolar analizi-yatay analiz, yüzde yöntemiyle analiz-dikey analiz, eğilim yüzdeleri yöntemi ile analiz-trend analizi, oran yöntemiyle analiz konularına değinilmiştir. Üçüncü

bölümde ise; yerel yönetimlerde mali analize ilişkin uygulamalar ve ABB örneği, ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderleri, fonksiyonel sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe giderleri, ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirleri, bütçe dengesi, bilanço üzerinden yapılan analiz, bilanço üzerinden yapılan yüzde yöntemi ile analiz (dikey analiz), bilanço üzerinden yapılan oran analizi, nakit ödeme gücü göstergeleri, nakit oran, likidite oran, cari oran konuları incelenmiştir. Bu yöntemlere göre ABB'nin 2017, 2018, 2019, 2020 ve 2021 yılları karşılaştırmalı olarak hesaplamalar yapılmıştır.

Ekonomik sınıflandırmaya göre gerçekleşmiş bütçe gelirleri içinde diğer gelirler (merkezi yönetim bütçesinden alınan paylar) beş yıllık dönemde 2018 yılında %6 oranında artış, 2019 yılında %6 oranında artış, 2020 yılında %18 oranında artış ve 2021 yılında %38 oranında artış görülmektedir. Son iki yıl merkezi yönetim bütçesinden alınan paylar artış oranı daha fazla görülmektedir. ABB'nin 2017-2021 yılları arası öz kaynaklarının toplam kaynaklar içerisindeki oranının %80'den fazla olması olumlu bir durum olarak değerlendirmek gerekmektedir. 2017 yılında 338.819.036,90 TL bütçe açık vermiş, 2018 yılında 570.724.122,57 TL bütçe açığı, 2019 yılında 704.212.406,71 TL bütçe fazlası, 2020 yılında 1.099.386.009,69 TL bütçe fazlası, 2021 yılında 1.659.522.581,43 TL bütçe fazlası vermiştir.

Sonuç olarak çalışmada yapılan finansal analizler ile mahalli idarelerde (belediyelerde) güçlü finansal yapı oluşacak, finansal performansının, faaliyet sonuçlarının verimlilik ve etkinlik açısından belli aralıklarla analizinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu analizler belediyelerin gelecekte karşılaşacakları durumlara göre daha öncesinde öngörülebilir bulunulmasında ve belediyelerin bütçe tahmininde, performanslarının ölçülmesinde gelecek dönemlere ilişkin plan ve tahminlerde oldukça faydalı bilgiler sunmaktadır.

Kamu kurumlarında mali tabloların sağladığı faydalar şu şekilde özetlenebilir;

- Dikey analiz kurumun mali yapısı, nakit ihtiyacının ne şekilde karşılandığı, kaynakların nasıl kullanıldığı ve dağıldığı, finansman kaynaklarının nelerden oluştuğu hakkında bilgiler vermekte,
- Trend analizi ve yatay analiz ile idarelerin mali yapılarında meydana gelen değişiklikler ile ilgili bilgiler sağlamakta,
- Oran analizleri idarelerin mali yapısı ve durumu, kaynakların kullanımı, mali durumundaki değişimler, faaliyetlerinin verimliliği ve etkinliği, hizmetlerinin ve borçlarının sürdürülebilirliği hakkında bilgiler vermekte,
- Analizler idarelerin iç denetim birimi ile Sayıştaya denetim risk ve tutarsızlıkları belirlemede bilgiler sağlamaktadır (Ersöz, 2017).

Belediyelerde mali bakımdan şeffaflık, hesap verilebilirlik ve optimal bütçeleme ve planlama uygulamaları etkin bir kontrol ve denetim ile olabilmektedir. Bu noktada belediyelerce hazırlanan finansal tabloların önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca belediyelerin topladıkları gelirleri nerelerde ve ne şekilde kullandığı, ne kadar gelir elde ettiği bakımından da önemlidir. Bu nedenle finansal tablolar hesap verilebilirliği ve şeffaflığı sağlama konusunda ışık tutmaktadır (Karakurt, 2020).

ABB'nin nakit ödeme gücünü hesaplamada kullanılacak oranların nasıl belirleneceği önem arz etmektedir. İşletmeler için kullanılan oranların belediyelerde de kullanılması doğru sonuçlara ulaştırmayacaktır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır; merkezi idarece belediyelere aktarılan paylardaki değişiklikler, denetimin yalnızca sayıştayca mevzuata uygunluk denetimi biçiminde yapılması, belediyelerin kâr amacı taşımaması vb. sebepleri mevcuttur. Bu nedenle Türkiye de ya genel olarak ya da bölgeler bazında belediyelerin likidite, nakit, cari oranlarını belirlemek ve toplam belediye sayısı veya bölge bazında belediye sayısına oranlanması sonucunda oluşturulacak verilere göre analiz yapılabilir (Karakurt, 2020). Finansal analizler ile belediyelerin verimliliğinin, etkinliğinin, faaliyet sonuçlarının ve performansının belli zaman periyotlarında analiz edilmesinin gerekli olduğu sonucu ortaya çıkacaktır. Bu analizler belediyelerin gelecekte karşılaşacakları bazı durumlara daha önceden

hazırlı olmaları, gelecek için planlar yapılmasında, bütçe tahminlerinde, performans değerlendirmesinde yardımcı olacaktır (Karakurt, 2020).

Özel sektörde mali tablo analizleri daha sık kullanılırken, kamu sektöründe mali tablo analizi sık kullanılmamaktadır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Kamu kuruluşlarında kar ve rekabet amacının olmaması, sağlıklı sonuç alınmaması şeklinde özetlenebilir.

ABB ve büyükşehir belediyeleri mali tablo analizlerini doğrudan kendileri kullanabileceği gibi, kredi veren kuruluşlar ulusal ve uluslararası (IBRD gibi) banka ve finansal kuruluşlar da belediyelerin mali tablo analizlerini yaparak belediyelerin kredi ödeme gücünü tespit edebilirler. ABB'yi değerlendiren kredi kuruluşları da bu mali tabloları kullanabilir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %35 – 2. yazar: %30 – 3. yazar: %35
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Sevilay Bostancı
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %40 – 2 st : %35 – 3 st : %25
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Sevilay Bostancı
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Anonim 2022a. Web Sitesi: <file:///C:/Users/sevilay.bostanci/Desktop/erol%20hoca/ders1yerel.pdf> adresinden 12.08.2022 tarihinde erişildi.

- Anonim 2022b. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/09/2022-2024bolum3.pdf> adresinden 18.04.2022 tarihinde erişildi.
- Anonim 2022c. <https://www.ankara.bel.tr/files/2022/04/13/f9bef5ef1a652d26dcee80f2496cf550.pdf> adresinden 18.04.2022 tarihinde erişildi.
- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2010). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akyar, H. (2008). *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Üzerine Bir Alan Çalışması*. Kahramanmaraş Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi: Web Sitesi <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/2021-yili-mali-tabloları.adresinden> 10.04.2022 tarihinde erişildi.
- ABB 2021 yılı faaliyet raporu. Web Sitesi: <https://www.ankara.bel.tr/files/2022/04/20/82a847b1e04a4e9f7d6b48d7e8ff52db.pdf> adresinden 13.06.2022 tarihinde erişildi.
- Çabuk, Adem ve Lazol, İbrahim. B (2010). *Mali Tablolar Analizi*: Bursa: Ekin Basın Yayın.
- Çetinkaya, Ö. & Demirbaş, T. (2011). Belediye gelirlerinin analizi ve mali özerlik açısından değerlendirilmesi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, 0 (53), 1-18. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuamk/issue/742/8012>
- IFAC-PSC Study 1 Financial Reporting by National Governments, paragraph. 089. International Public Sector Accounting Standard (2006), Financial Reporting Under Cash Basis of Accounting, IFAC Public Sector Committee, Updated 2006, Appendix 4, Qualitative Characteristics of Financial Reporting.
- IPSAS 1-Presentation of Financial Statements.
- Ersöz, M. (2017). Kamu kurumlarında mali tablo analiz yöntemlerinin uygulanabilirliği. *Sayıştay dergisi*, 105;1-40.
- Karakurt, A. M. (2020). *Belediyelerde Finansal Analiz ve Demografik Göstergelerin Etkisi Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Finans Bilim Dalı. Ankara.
- Karapınar, Aydın ve Zaif, Figen. (2013). *Finansal Analiz*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kerimoğlu, B., Güngör, H. ve Koyuncu, E. (2009). *Belediye Bütçesi nasıl İzlenir? Yerel Paydaşlar İçin Bir Rehber* Ankara: Tepav Yayınları,13.
- Türkyener, Can Mustafa. (2010). *Belediyelerin Mali Tablolarının Analizi Yolu İle Mali Başarımlarının Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Türkyener, Can Mustafa. (2011). "Belediyelerde Mali Raporlama ve Mali Analize İlişkin Temel Sorunlar", *Dış Denetim*, 4:47-58.
- Wang, Xiaohu., Dennis, Lynda, ve, Tu, Yuan Sen (Jeff). (2007). "Measuring Financial Condition: A Study Of U.S. States." *Public Budgeting & Finance*, Summer.
- 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu
5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu
<https://muhasabat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>. adresinden 05.05.2022 tarihinde erişildi.

EKLER

Ek 1: ABB'nin Bilançosu (2017-2021 Yılları Arası)

AKTİF	2017 YILI	2018 YILI	% değişim	2019 YILI	% değişim	2020	% değişim	2021	% değişim
I DÖNEM VARLIKLAR	7.403.904.576,68	8.089.289.577,16	0,09	9.224.592.479,10	0,14	6.627.652.033,95	-0,28	8.420.815.464	0,27
10 Hazır Değerler	292.740.854,37	268.377.027,45	-0,08	332.043.002,94	0,24	866.538.897,93	1,61	1.130.970.610	0,31
101 Alınan Çekler Hesabı	0,00	200.000,00		0,00	-1,00	0,00		0	
102 Banka Hesabı	296.998.942,35	262.353.343,91	-0,12	321.293.965,97	0,22	838.841.995,01	1,61	1.094.158.872	
103 Verilen Çekler ve Gönd. Emr. Hes.	-48.153.584,53	-6.897.312,47	-0,86	-3.755.680,87	-0,46	0,00	-1,00	0	
104 Proje Özel Hesabı	0,00	0,00	0,00	1.241.306,70		768.606,13	-0,38	277.781	-0,64
105 Döviz Hesabı	725.828,86	3.084.354,35	3,25	2.688.960,81	-0,13	3.064.995,15	0,14	5.351.716	0,75
108 Diğer Hazır Değerler Hesabı	55.294,96	55.891,59	0,01	57.091,35	0,02	57.215,60	0,00	57.832	0,01
109 Banka Kredi Kart. Alac. Hes.	43.114.372,73	9.580.750,07	-0,78	10.517.358,98	0,10	23.806.086,04	1,26	31.124.409	0,31
12 Faaliyet Alacakları	646.305.899,42	688.698.989,87	0,07	694.635.839,39	0,01	870.101.868,86	0,25	1.291.173.822	0,48
120 Gelirlerden Alacaklar Hes.	142.100.174,86	33.439.504,91	-0,76	56.681.237,10	0,70	38.337.894,47	-0,32	16.386.333	-0,57
121 Gelirlerden Takipçi Alac. Hes.	502.945.821,21	650.663.727,16	0,29	632.645.230,22	-0,03	826.069.915,65	0,31	1.274.269.095	0,54
126 Verilen Depozito ve Tem. Hes.	1.259.903,35	4.595.757,80	2,65	5.309.372,07	0,16	5.694.058,74	0,07	518.394	-0,91
13 Kurum Alacakları	2.422.202.737,14	2.576.930.223,68	0,06	3.627.353.219,49	0,41	0,00	-1,00	0	
132 Kurumca Verilen Borç. Alac. Hes.	2.419.424.980,15	2.576.930.223,68	0,07	3.627.353.219,49	0,41	0,00	-1,00	0	
139 Diğer Kurum Alacakları Hes.	2.777.756,99	0,00	-1,00	0,00		0,00		0	
14 Diğer Alacaklar	30.084.477,25	45.311.262,68	0,51	53.074.345,08	0,17	161.248.355,90	2,04	783.456.756	3,86
140 Kişilerden Alacaklar Hesabı	30.084.477,25	45.311.262,68	0,51	53.074.345,08	0,17	161.248.355,90	2,04	783.456.756	3,86
15 Stoklar	646.792.990,06	669.690.658,45	0,04	503.136.316,03	-0,25	487.600.297,83	-0,03	501.001.649	0,03
150 İlk Madde ve Malzeme Hesabı	646.720.891,47	669.618.559,86	0,04	503.136.316,03	-0,25	487.600.297,83	-0,03	501.001.649	0,03
157 Diğer Stoklar Hesabı	72.098,59	72.098,59	0,00	0,00	-1,00	0,00		0	
16 Ön Ödemeler	16.278.429,81	11.063.904,13	-0,32	16.801.827,54	0,52	14.051.585,41	-0,16	140.670.785	9,01
162 Bütçe Dışı Avans ve Krediler Hes.	16.278.429,81	11.063.904,13	-0,32	16.801.827,54	-0,04	14.051.585,41	0,32	140.670.785	9,01
165 Mahsup Dön. Akt. Avns ve Kred. H.	0,00	0,00	0,00	6.139.100,20		0,00	-1,00	0	
19 Diğer Dönen Varlıklar Hes.	3.349.499.188,63	3.829.217.510,90	0,14	4.007.547.928,63	0,05	4.228.111.048,02	0,06	4.573.541.843	0,08
190 Devreden Katma Değer Ver. Hes.	3.349.499.188,63	3.829.217.510,90	0,14	4.007.547.928,63	0,05	4.228.111.048,02	0,06	4.573.541.843	0,08
II DURAN VARLIKLAR	25.312.212.788,68	26.615.204.026,31	0,05	27.054.641.814,51	0,02	32.352.301.357,66	0,20	33.671.994.535	0,04
22 Faaliyet Alacakları	2.475.495,68	157.635.298,94	62,68	142.271.200,64	-0,10	142.271.200,64	0,00	148.539.407	0,04
220 Gelirlerden Alacaklar Hesabı	2.475.495,68	15.364.098,30	5,21	0,00	-1,00	0,00		0	
226 Verilen Depozito ve Teminatlar Hesabı						0,00		7.031.416,19	
227 Diğer Faaliyet Alacakları Hesabı	0,00	142.271.200,64		142.271.200,64	0,00	142.271.200,64	0,00	141.507.991	-0,01
23 KURUM ALACAKLARI	0,00					4.387.378.074,67		4.661.733.062,97	0,06
232 KURUMCA VERİLEN BORÇLARDAN ALACAKLAR HESABI	0,00					4.387.378.074,67		4.661.733.062,97	0,06
239 DİĞER KURUM ALACAKLARI HESABI	0,00					0,00		0,00	
24 Mali Duran Varlıklar	931.910.738,22	1.111.207.238,67	0,19	1.081.331.020,96	-0,03	1.335.851.585,97	0,24	1.578.394.531	0,18
240 Mali Kuruluşlara Yatırılan Ser. Hes.	621.212.459,43	644.165.864,38	0,04	736.696.988,66	0,14	852.686.416,48	0,16	988.041.556	0,16
241 Mal ve Hizmet Ür. Kur. Yat. Ser. H.	310.698.278,79	467.041.374,29	0,50	473.660.839,80	0,01	600.979.101,99	0,27	629.086.400	0,05
247 Sermaye Taahhütleri Hesabı (-)	0,00	0,00		-129.026.807,50		-117.813.932,50	-0,09	-38.733.425	-0,67
25 Maddi Duran Varlıklar	23.904.643.900,73	24.956.000.505,80	0,04	25.831.039.592,91	0,04	26.486.800.496,38	0,03	27.283.236.953,43	0,03
250 Arazi ve Arsalar Hesabı	12.364.611.119,33	12.609.155.132,03	0,02	12.710.555.212,07	0,01	12.749.627.175,71	0,00	12.759.565.082,65	0,00
251 Yeraltı ve Yerüstü Düzenler	5.989.903.910,97	6.095.026.495,89	0,02	8.165.427.512,05	0,34	8.438.838.352,14	0,03	8.590.670.404,61	0,02
252 Binalar Hesabı	3.173.748.657,76	3.119.359.056,53	-0,02	3.366.961.749,39	0,08	3.442.308.121,09	0,02	3.410.052.897,22	-0,01
253 Tesis, Makine ve Cihazlar H	174.311.912,35	180.545.913,38	0,04	182.563.605,84	0,01	196.264.209,75	0,08	210.816.354,19	0,07
254 Taşınır Hesabı	248.548.670,75	253.766.995,20	0,02	258.182.737,90	0,02	286.462.418,53	0,11	313.428.092,36	0,09
255 Demirbaşlar Hesabı	267.365.872,14	229.367.861,97	-0,14	224.968.144,23	-0,02	250.677.467,47	0,11	277.922.707,14	0,11
257 Birikmiş Amortismanlar Hesa	-1.695.062.549,30	-2.686.087.448,03	0,58	-2.554.561.024,59	-0,05	-3.085.702.224,59	0,21	-3.586.052.562,17	0,16
258 Yapılmakta Olan Yatırımlar	3.381.216.306,73	5.154.866.496,83	0,52	3.476.941.656,02	-0,33	4.208.324.976,28	0,21	5.306.833.977,43	0,26
26 Maddi Olmayan Duran Varlıklar	0,00	0,00		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
260 Haklar Hesabı	5.327.734,41	8.361.144,31	0,57	10.073.451,14	0,20	15.607.946,74	0,55	32.485.733,42	1,08
268 Birikmiş Amortismanlar Hesabı	-5.327.734,41	-8.361.144,31	0,57	-10.073.451,14	0,20	-15.607.946,74	0,55	-32.485.733,42	1,08
29 Diğer Duran Varlıklar	473.182.654,05	390.360.982,90	-0,18	0,00	-1,00	0,00		90.580	
294 Elden Çıkarılacak Stoklar ve MDV H.	487.140.301,36	499.379.294,06	0,03	3.801.256,78	-0,99	4.748.344,29	0,25	10.826.237	1,28
299 Birikmiş Amortismanlar Hesabı	-13.957.647,31	-109.018.311,16	6,81	-3.801.256,78	-0,97	-4.748.344,29	0,25	-10.735.657	1,26
AKTİF TOPLAMI	32.716.117.365,36	34.704.493.603,47	0,06	36.289.234.293,61	0,05	38.979.953.411,61	0,07	42.092.809.999	0,08

PASİF	2017 YILI	2018 YILI	% değişim	2019 YILI	% değişim	2020	% değişim	2021	% değişim
III KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	3.156.281.058,25	4.252.959.243,64	0,34	4.076.421.265,66	-0,04	3.794.188.824,69	-0,07	2.964.256.868,41	-0,22
30 Ksa Vadeli İç Mali Borçlar	1.308.324.895,91	1.925.556.958,62	0,47	1.848.310.467,33	-0,04	1.637.347.312,07	-0,11	1.366.091.888,81	-0,17
300 Banka Kredileri Hesabı	282.901.826,00	181.633.889,11	-0,36	394.100.313,15	1,17	400.903.168,72	0,02	300.267.234,90	-0,25
303 Kamu İdarelerine Mali Borçlar Hes.	1.025.423.069,91	1.743.923.069,51	0,70	1.454.210.154,18	-0,17	1.236.444.143,35	-0,15	1.065.824.653,91	-0,14
32 Faaliyet Borçları	1.370.160.545,34	1.567.090.588,40	0,14	1.264.935.564,68	-0,19	1.163.480.202,15	-0,08	703.229.636,94	-0,40
320 Bütçe Emanetleri Hesabı	1.370.160.545,34	1.567.090.588,40	0,14	1.264.935.564,68	-0,19	1.163.480.202,15	-0,08	703.229.636,94	-0,40
33 Emanet Yabancı Kaynaklar	274.269.670,38	531.761.471,02	0,94	605.417.845,18	0,14	726.842.885,42	0,20	684.567.845,48	-0,06
330 Alman Depozito ve Teminatlar Hes.	88.915.511,47	164.911.749,47	0,85	341.853.214,95	1,07	383.319.718,12	0,12	381.911.663,66	0,00
333 Emanetler Hesabı	185.354.158,91	366.849.721,55	0,98	263.564.630,23	-0,28	343.523.167,30	0,30	302.656.183,82	-0,12
36 Ödenecek Diğer Yükümlülükler	44.605.969,33	63.470.425,88	0,42	135.183.219,52	1,13	126.644.144,08	-0,06	168.380.320,98	0,33
360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hesabı	8.432.333,93	15.284.664,38	0,81	7.113.477,67	-0,53	26.301.646,71	2,70	65.860.218,91	1,50
361 Ödenecek Sosyal Güvenlik Kes. H.	3.616.002,29	6.125.082,38	0,69	10.803.089,96	0,76	13.220.037,81	0,22	17.997.141,79	0,36
362 Fonlar veya Diğer Kamu İd. Ad. Hes.	1.277.083,59	1.197.361,81	-0,06	1.347.378,92	0,13	1.368.991,87	0,02	1.451.476,42	0,06
363 Kamu İdareleri Payları Hesabı	31.280.549,52	40.863.317,31	0,31	115.919.272,97	1,84	85.753.467,69	-0,26	83.071.483,86	-0,03
37 Borç ve Gider Karşılıkları	3.884.390,81	3.884.390,81	0,00	9.739.795,42	1,51	8.314.375,53	-0,15	10.000.000,00	0,20
372 Kıdem Tazminatı Karşılığı Hesabı	3.884.390,81	3.884.390,81	0,00	9.739.795,42	1,51	8.314.375,53	-0,15	10.000.000,00	0,20
38 Gelecek Aylara Ait Gel. ve Gid. Tah.	148.263.731,41	154.423.553,84	0,04	204.624.525,14	0,33	124.607.592,45	-0,39	27.318.637,14	-0,78
381 Gider Tahakkukları Hesabı	148.263.731,41	154.423.553,84	0,04	204.624.525,14	0,33	124.607.592,45	-0,39	27.318.637,14	-0,78
39 Diğer Kısa Vadeli Yabancı Kaynak.	6.771.855,07	6.771.855,07	0,00	8.209.848,39	0,21	6.952.312,99	-0,15	4.668.539,06	-0,33
397 Sayım Fazlıları Hesabı	0,00	0,00	0,00	1.437.995,32	0,00	180.457,92	-0,87	4.668.539,06	24,87
399 Diğer Çeşitli Kısa Vadeli Yab. Kay.H.	6.771.855,07	6.771.855,07	0,00	6.771.855,07	0,00	6.771.855,07	0,00	0,00	-1,00
IV UZUN VADELİ YABANCI KAY.	2.187.514.856,03	1.663.131.666,19	-0,24	1.192.149.360,41	-0,28	816.913.073,08	-0,31	1.262.327.201,57	0,55
40 Uzun Vadeli İç Mali Borçlar	1.640.788.091,35	1.257.803.888,31	-0,23	970.491.053,40	-0,23	721.533.915,03	-0,26	1.189.211.810,27	0,65
400 Banka Kredileri Hesabı	1.076.373.930,92	894.740.041,81	-0,17	609.728.797,22	-0,32	280.267.234,90	-0,54	480.000.000,00	0,71
403 Kamu İdarelerine Mali Borçlar Hes.	564.414.160,43	363.063.846,50	-0,36	360.782.256,08	-0,01	441.266.680,13	0,22	709.211.810,27	0,61
47 Borç ve Gider Karşılıkları Hesabı	43.920.935,03	59.351.087,59	0,35	52.698.641,52	-0,11	53.011.255,05	0,01	73.115.391,30	0,38
472 Kıdem Tazminatı Karşılığı Hesabı	43.920.935,03	59.351.087,59	0,35	52.698.641,52	-0,11	53.011.255,05	0,01	73.115.391,30	0,38
48 Gelecek Yıllara Ait Gel. ve Gid. Tah.	484.720.411,43	330.296.857,59	-0,32	153.910.399,63	-0,53	27.318.637,14	-0,82	0,00	-1,00
481 Gider Tahakkukları Hesabı	484.720.411,43	330.296.857,59	-0,32	153.910.399,63	-0,53	27.318.637,14	-0,82	0,00	-1,00
49 Diğer Uzun Vadeli Yabancı Kayn.	18.085.416,22	15.679.852,70	-0,13	15.049.265,86	-0,04	15.049.265,86	0,00	0,00	-1,00
499 Diğer Uzun Vadeli Yabancı Kay. Hes.	18.085.416,22	15.679.852,70	-0,13	15.049.265,86	-0,04	15.049.265,86	0,00	0,00	-1,00
V ÖZ KAYNAKLAR	27.372.321.451,08	28.788.402.693,64	0,05	31.020.463.667,54	0,08	34.368.851.513,84	0,11	37.866.225.929,23	0,10
50 Net Değer	22.774.298.814,55	23.769.478.386,56	0,04	24.804.335.739,48	0,04	26.873.500.307,99	0,08	26.746.098.206,08	0,04
500 Net Değer Hesabı	22.774.298.814,55	23.769.478.386,56	0,04	24.804.335.739,48	0,04	26.873.500.307,99	0,08	26.746.098.206,08	0,04
57 Geçmiş Yıllar Olumlu Faaliyet Son.	3.693.845.222,39	3.650.600.038,08	-0,01	4.536.729.358,63	0,24	4.253.954.502,14	-0,06	7.595.869.289,04	0,79
570 Geçmiş Yıllar Olumlu Faal. Son. Hes.	3.693.845.222,39	3.650.600.038,08	-0,01	4.536.729.358,63	0,24	4.253.954.502,14	-0,06	7.595.869.289,04	0,79
58 Geçmiş Yıllar Olumsuz Faaliyet Son.	-100.518.083,19	-100.518.083,19	0,00	-100.518.083,19	0,00	-100.518.083,19	0,00	0,00	-1,00
580 Geçmiş Yıllar Olumsuz Faal.Son.Hes.	-100.518.083,19	-100.518.083,19	0,00	-100.518.083,19	0,00	-100.518.083,19	0,00	0,00	-1,00
59 Dönem Faaliyet Sonuçları	1.004.695.497,33	1.469.142.352,19	0,46	1.780.116.652,62	0,21	3.341.914.786,90	0,88	3.524.258.434,11	0,05
590 Dönem Olumlu Faaliyet Son. Hes.	1.004.695.497,33	1.469.142.352,19	0,46	1.780.116.652,62	0,21	3.341.914.786,90	0,88	3.524.258.434,11	0,05
PASİF TOPLAMI	32.716.117.365,36	34.704.493.603,47		36.289.234.293,61		38.979.953.411,61		42.092.809.999,21	

Pandemi Sürecinde Uzaktan Yürütülen Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Etkililiğine İlişkin Öğrenci Deneyimleri ve Görüşlerinin İncelenmesi*

Doç. Dr. Şafak Öztürk Aynal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6900-2248>

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Manisa – TÜRKİYE

Doç. Dr. Hatice Kumandaş Öztürk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3636-3690>

Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Artvin – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.09.2022

Kabul: 26.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi

Uzaktan Eğitim

Gönüllülük

Pandemi (COVID-19)

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64671>

Öz

İlk olarak Çin'in Wuhan kentinde görülen ve bu zamandan beri dünyanın tüm ülkelerinin maruz kaldığı COVID- 19 salgını nedeniyle tüm alanlarda birçok değişiklikler meydana gelmiş ve farklı uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Bundan en fazla etkilenen alanlardan birisi de eğitim sektörü olmuştur. Özellikle yüksek öğretimde pandemi sürecinde yüzü yüze eğitime ara verilmiş ve eğitim açıktan veya uzaktan yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yüz yüze yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerine bir süre ara verilmiş ve uzaktan eğitim yapılması yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada da 2020-2021 güz yarıyılında öğretmen adayları için önemli bir ders olan ve yüz yüze eğitimin yanında iş birliği, toplumla iç içe olma, gönüllülük, paydaşlarla etkileşim gibi birçok değeri uygulayarak öğrenme fırsatı sağlayan topluma hizmet uygulamaları dersinin (THU) pandemiyle birlikte uzaktan yürütülmesinin kamu üniversitesinde öğrenim gören bir grup öğrenci üzerindeki etkileri ve karşılaştıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda normal yüz yüze eğitimde yapılan THU dersinde sağlanan sosyal sorumluluk bilinci edinme, topluma hizmet etme ve gönüllülük çalışmalarında duyarlılık kazanma, planlama, öz güven ve öz disiplin sağlama, mesleki anlamda gelişme gibi unsurların geliştiği saptanırken bu dersin etkililiğinin pandemi dolayısıyla yapılan kısıtlamalar ve alınan önlemler doğrultusunda düştüğü, uzaktan eğitimin birçok avantajının olması yanında dezavantajlarının olduğu ve özellikle toplumla işbirliği ve etkileşimin önemli olduğu bir meslek olan öğretmenlik mesleğinde etkililiğin düştüğü görülmüştür.

Atf Bilgisi / Reference Information

Öztürk Aynal, Ş. ve Kumandaş Öztürk, H. (2022). Pandemi Sürecinde Uzaktan Yürütülen Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Etkililiğine İlişkin Öğrenci Deneyimleri ve Görüşlerinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 411-422.

*Investigation of Student Experiences and Views on the Effectiveness of Distance Community Service Practices Course During the Pandemic Process**

Assoc. Prof. Dr. Şafak Öztürk Aynal

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Manisa –
TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Hatice Kumandaş Öztürk

Artvin Coruh University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Artvin – TURKEY

Article History

Submitted: 19.09.2022

Accepted: 26.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Community Service Applications Lesson

Distance Learning

Volunteering

Pandemic (COVID-19)

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64671>

Abstract

Due to the COVID-19 epidemic seen in Wuhan in China on December 2019 has caused many changes in all areas and different applications have been carried out that since then all countries of the world have been exposed to it. One of the areas most affected by this has been the education area. Especially at academic education, face-to-face education was postponed due to the pandemic process and education has been based on openly or remotely method. Therefore, as in the rest of the world, face-to-face education has been postponed for a while in education grades in our country and e-learning opportunities have been used. In this research, it is aimed to find out that the community service practices subject (THU) which is an important subject for candidates at teaching in the 2020-21 autumn term and provides the opportunity to learn by applying many values such as cooperation, being in touch with the community, volunteering, and interaction with stakeholders, in addition to face-to-face education, together with the pandemic, has been conducted in public. In this study, the effects on a group of students studying at the university and the problems they faced were tried to be determined. As a result of the study, it was determined that the factors such as gaining social responsibility awareness, serving the society and gaining sensitivity in volunteering activities, planning, providing self-confidence and self-discipline, and professional development provided in the THU course in normal face-to-face education have improved, while the restrictions and precautions taken due to the pandemic have resulted in the effectiveness of the subject. It has been seen that e-learning has many advantages as well as disadvantages and especially in the profession of teaching, which is a profession where cooperation and interaction with society is important.

GİRİŞ

Günümüzde, sanayi devrimiyle birlikte sosyal sorumluluk anlayışı toplumsal bağlamda geliştirilmekte ve toplumların bir beklentisi haline getirilmeye çalışılmaktadır. Toplumların hedeflediği nitelikli insan denildiğinde artık işini hem uygulamada hem de akademik açıdan iyi bilmenin yanında aynı zamanda sosyal sorumluluk bağlamında da bir şeyler yapması beklenen birey anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bugün *sosyal sorumluluk* ya da *hizmet ederek öğrenme* anlayışı dünya genelinde birey ve kurumlardan beklenen yükümlülüklerden biridir. Bu beklenti o kadar yüksek düzeydedir ki, adeta topluma hizmet etme çalışmaları yapmayan kurumlar diğerlerine göre daha az başarı şansına sahip olarak görülmektedir. Özellikle iş hayatında birçok uzman tarafından kurumların aldıkları kararların, prensip ve başarıların toplumsal-sosyal etkileriyle birlikte olması gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu durumda her şeyin devletten beklenmesi anlayışı yıkılarak; yeni ve dinamik bir iş ve hatta yaşam felsefesi oluşumundan söz edilmektedir.

Bu felsefenin daha derinlemesine anlaşılabilmesi için bazı kavramların önemi ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlardan öncelikle “Sorumluluk” sözcüğü “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi” (TDK, 2021) şeklinde anlamlandırılmaktadır. Bu tanıma göre, *sosyal sorumluluk* anlayışı bireyin davranışlarının toplumda oluşturacağı çıktılara göre yeniden düzenlenmesi olarak anlaşılmaktadır. Bu noktada topluma hizmet uygulamaları yapıldığı andan itibaren bir fark oluşturma beklentisini ve sonucunu doğurmaktadır.

Sorumluluk bilincine sahip olma anlayışının temelinde yaşanan toplumda *gönüllülük* anlayışı doğrultusunda bir iş yapma ve *hayırsever olma* durumu bulunmaktadır. Gönüllülük, kişinin bir işi hiçbir yükümlülüğü yokken isteyerek üstlenmesi, hayırseverlik davranışı ise, kişinin yoksullara, düşkünlere, yardıma muhtaç olanlara iyilik ve yardım etmesi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021).

Özellikle Türk kültüründe kökleri Osmanlı ve Selçuklu vakıf geleneğine dayanan yardımseverlik, gönüllülük gibi kavramlar günümüzde de çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından canlı tutulmakta ve uygulanmaktadır. Ancak gönüllülük kavramının özünde kurumsal sorumluluktan çok bireysel sorumluluk yatmaktadır. Kabul etmek gerekir ki, gönüllülük, kurumsal düzeyde sosyal sorumluluğun asıl merkezini oluşturmaktadır. Bu açıdan kurumlar bu kavramları yaşatırken bireysel sosyal sorumluluklarını ihmal edebilmektedirler. Gönüllülük ilkesine dayanan bireysel sosyal sorumluluk toplumsal sorunlara duyarlı olmayı ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmeyi temele almaktadır. Bu açıdan gönüllülük adeta toplumsal yaşamda olup bitenlere karşı bir farkında oluş, bir hissetme halidir. Aynı zamanda gönüllülük hali duyuşsal süreç içerir ve öğretilebilir bir durumdur.

Gönüllülük esası içerisinde, bireyin toplumsal sorunları algılaması ve buna dönük çalışmalar geliştirmesi onun sosyal sorumluluk bilincinin de artmasını sağlar. Bu durum projeler ve işbirliğine dayalı çalışmalarla sonuca ulaşmayı hedefleyen bir süreçtir. Bu süreç, çeşitli kurum ve kuruluşlarla paydaşlık ilişkileri oluşturma ve ortak olarak sorunlara çözüm oluşturma gibi noktaları kapsamaktadır. Sosyal sorumluluk bireysel ve kurumsal diye ikiye ayrılmaktadır. Ancak bireysel sosyal sorumluluk bilinen birçok alan (eğitim, sağlık vb.) dışında çocuk, kadın, emekli, engelli hakları gibi konuların yanında tarih, felsefe gibi kültürel konularla da ilgilenmektedir. Bu nedenle kurumsal sosyal sorumluktan ayrılması çok da mümkün değildir (Eraslan, 2011). Bu hususta sosyal sorumluluk temelinde sürdürülebilir toplum anlayışına sahip bir dünya için kamuya bağlı kurum ve kuruluşlar özel sektöre bağlı kurum ve kuruluşlarla birlikte hareket edebilmeli ve iş birliği sağlayabilmelidir.

Son yıllarda bilimde, teknolojiye ve iletişim süreçlerinde yaşanan büyüme ve gelişmeler, insanların bilgiye hızlıca ulaşabilmelerine ve sosyal sorumluluk kavramına karşı farkındalık sağlayabilmelerine ve yaptıkları çalışmaları kolaylıkla paylaşabilmelerine imkan tanımaktadır. Bu açıdan artan dijital paylaşımlar ve toplumda ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda birçok kurum ve kuruluş hem itibar kazanma hem de toplumda sağlam temeller atabilme adına sosyal sorumluluk

temelli çalışmalara katılmakta ve bu ilkeye bağlı çalışmalar yürütmektedir. Birçok kurum ve kuruluşun yanında özellikle bu konuya ilişkin çalışmalar eğitim kurumlarında da artmış devlete ve özele bağlı birçok eğitim kurumu farklı konular içeren sosyal sorumluluk projeleri uygulamaya başlamıştır (Beldağ vd. 2015; Vural ve Coşkun, 2011).

Gerek milli eğitime bağlı gerekse özel sektör içerisinde yer alan birçok eğitim kurumunda toplumsal sorunları belirleyip çözüm arama, öğrencilere duyarlılık ve farkındalık kazandırma ve gönüllülük esasını içerisinde çalışmalara bizzat katılma şeklinde yürütülen topluma hizmet uygulamaları (THU) dersini bugünkü anlamıyla ilk defa kavram olarak kullanmaya başlayan Robert Sigmon'dur. Sigmon THU dersinin okul ile toplumu teorik ve pratiklik açısından birleştiren uygulamalar içeren bir süreç olarak tanımlamaktadır (Küçüköğlü ve Koçyiğit, 2015; Küçüköğlü, 2012).

Milli Eğitim Bakanlığı sosyal sorumluluk ilkesine dayalı olarak eğitim ve öğretim sürecinde topluma hizmet uygulamalarına yönelik çalışmaları öğretim programlarına eklerken, yüksek öğretim kurulu (YÖK) da 2006 yılında eğitim fakültelerinin programlarına "öğretmen adaylarına toplumun güncel sorunlarını belirleme ve çözüm üretmeye yönelik projeler hazırlama becerisini kazandırmak" amacıyla THU dersini eklemiştir (YÖK, 2011). Bu süreçte dersler yürütülürken yapılacak proje ve çalışmalar sayesinde gerek öğretmen adayları gerekse üniversiteler birçok fırsattan da yararlanabilecektir. Yapılan araştırmalarda bu dersi alan öğretmen adaylarının gerçek yaşam ile akademik bilgi ve becerilerini birleştirdikleri, yürütülen projeler ve paydaşlarla kurulan iş birliği aracılığıyla üniversitelere toplumla bütünleşme imkanı sağladığı, üniversitelerin bulunduğu çevrede tanınırlığını arttırdığı, paydaşlara kültürel ve kurumsal anlamda katkı sağladığı vb. ifade edilmektedir (Ayvacı ve Akyıldız, 2009; Vural ve Coşkun, 2011; Küçüköğlü ve Koçyiğit, 2015; YÖK, 2011).

Topluma hizmet uygulamaları dersi yükseköğretim kurumlarının eğitim fakültelerinde zorunlu ders olarak yüz yüze yürütülmekte ve öğretmenlerin meslek gelişimlerinde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Ancak 2019 yılının sonlarında başlayıp o zamandan beri dünyanın tüm ülkelerinin maruz kaldığı, halen etkililiğini sürdürmekte ve ne zaman sona ereceği tam olarak öngörülemede olan yeni tip koronavirüs salgını (COVID-19) nedeniyle tüm alanlarda birçok değişiklikler meydana gelmiş ve farklı uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Pandemiden en çok etkilenen alanlardan biri olan eğitim alanında salgının başlangıcından günümüze kadar yüz yüze eğitime ara verilmiş ve eğitim açıktan veya uzaktan yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de eğitim kademelerinde yüz yüze eğitime bir süre ara verilmiş ve uzaktan eğitim olanaklarının kullanılması yoluna gidilmiştir.

Birçok ülkede koronavirüs salgını, tüm eğitim kademelerinde olduğu gibi yükseköğretim kurumlarını da ciddi bir şekilde etkiledi. Salgının kontrol altında tutulabilmesi için yakın zamana kadar eğitim öğretim faaliyetleri uzaktan yapılmaya çalışılmış ve paydaşlar bu süreçten ciddi anlamda olumsuz yönde etkilenmiştir. Tüm dünyada yaklaşık 2 milyar öğrenci yüz yüze eğitimden mahrum kalarak çevrimiçi (online) eğitime geçmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de salgın ciddi sosyal ve mali sıkıntılarla birlikte dijital öğrenme, öğrencilerin maddi zorlukları, ev ortamının eğitime uygunluğu, çocuk bakımı, evden çalışmanın uygunluğu, internete ulaşım gibi birçok sorunu da beraberinde getirerek eğitim paydaşlarının da bu sorunları derinden hissetmesine yol açmıştır (Can, 2020; Erkut, 2020; Alap, 2021).

Tüm bu sorunlardan yola çıkarak bu araştırmada öğretmen adayları için önemli bir ders olan ve yüz yüze eğitimin yanında işbirliği, toplumla iç içe olma, gönüllülük, paydaşlarla etkileşim vb. birçok değeri uygulayarak öğrenme fırsatı sağlayan topluma hizmet uygulamaları dersinin pandemiyle birlikte uzaktan yürütülmesinin kamu üniversitesinde öğrenim gören bir grup öğrenci üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve saha çalışmaları sırasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerinin saptanmaya çalışılması önemli görülmektedir.

Bu çalışmanın genel amacı daha çok sahada uygulama çalışmaları gerektiren ve gönüllülük esasına dayalı yürütülen THU dersinin pandemi sürecinde etkin olarak uygulanabilirliğini tespit edebilmektir. Bir başka deyişle salgın sürecinde eğitimin uzaktan yapılmasının bu derse ne düzeyde etki ettiğini tespit edebilmektir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Bu ders kapsamında hangi kuruluşlarla (Devlet kuruluşu, STK veya diğer..) çalışıldı? Bu çalışmada gönüllü olma durumu öğretmen adaylarına neler hissettirdi?
2. Pandemiden dolayı bu derste en zorlanılan nokta ne oldu?
3. Bu dersin pandemi sürecinde uzaktan olmasının yararları/avantajları veya dezavantajları oldu mu? Olduysa nelerdir?
4. Uzaktan yapılan bu dersin yüz yüze eğitimden farklı ve benzer noktaları nelerdir?
5. Bu dersin öğretmen adaylarının öğrenmelerine herhangi bir katkısı oldu mu?
6. Pandemiyle birlikte uzaktan yürütülen bu dersin, öğretmen adaylarının eğitime bakış açısında bir değişimi oldu mu?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma 2020-2021 güz döneminde uzaktan yapılan THU dersinin pandemi sürecinde ne derece etkili yürütüldüğünün belirlenmesine yönelik durumu ortaya koyması açısından nitel araştırma türlerinden biri olan ve bir konunun derinlemesine incelendiği durum çalışması modelinde yürütülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma sürecinde ele alınan konu pandemi sürecinde uzaktan yürütülen topluma hizmet uygulamaları dersini alan bir grup öğretmen adayının bu dersin etkili bir şekilde yürütülme durumuna ilişkin görüşleridir. Creswell (2016), durum çalışmasını, birçok bilgi kaynağından yola çıkarak elde edilen bilgilerle incelenen durumun analizi şeklinde tanımlamıştır. Bu çalışmada da öğretmen adaylarının THU dersiyle ilgili tuttıkları etkinlik günlükleri, yazdıkları etkinlik raporları ve öğretim üyesi tarafından hazırlanan dönem sonu değerlendirme sorularına verdikleri yanıtlardan elde edilen çoklu bilgiler toplanıp, analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 öğretim yılında bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören ve THU dersini alan bir grup 2. sınıf öğrencisi (n=11) oluşturmaktadır. Pandemi sürecinde bu dersi alan öğretmen adayları ikamet ettikleri il merkezlerinde bahar yarıyılı boyunca etkinlikler gerçekleştirmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, ders süreci boyunca öğretmen adaylarının teslim ettikleri dokümanların (etkinlik raporları, günlükler, değerlendirme soruları) incelenmesi yoluyla, toplanmıştır. Öğretmen adaylarından saha uygulamalarından sonra teslim edilecek haftalık etkinlik raporunun yanında, bu süreçte neler yaşadıklarını içeren ayrıntılı günlük tutmaları da istenmiştir. Bu rapor ve günlüklerin yanında onlardan bireysel olarak ders sorumlusu tarafından verilen ders değerlendirme sorularına da yanıt vermeleri istenmiştir.

Verilerin analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler araştırma sorularından yola çıkılarak nitel olarak belirlenmeye çalışılmış ve içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Bu açıdan elde edilen veriler araştırma soruları doğrultusunda Nvivo 10. programıyla analiz edilmiş ve araştırmacılar tarafından yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın verileri içerik çözümlemesi yoluyla ve araştırma soruları doğrultusunda tablolarla ve çizilen modellerle özetlenmiştir.

Buna göre ders kapsamında çalışılan kuruluşlar (Devlet kuruluşu, STK veya diğer..) ve bu çalışmada gönüllü olma durumunun öğrencilere hissettirdikleri ve süreçte zorlanılan noktalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Uzaktan THU Dersinde Öğretmen Adaylarının Gönüllü Çalıştığı Kuruluşlar ve Hissettikleri

Öğretmen adaylarının gönüllü çalıştığı kuruluşlar ve hissettikleri		Sayı
Çalışılan Kurum/Kuruluş	Yakın Tanıdıklar/Devlet Kurumlarından Öğrenciler	7
	STK ve Çevreci kuruluşlar (TEMA, Habitat der. Vb.)	4
	Özel Eğitim Kurumları	2
	LÖSEV	1
	Genç Kızılay	1
Gönüllü Çalışma Sürecinde Hissedilenler	Gönüllü çalışma fırsatı keyifli ve heyecan vericiydi.	9
	Karşılıksız bir şekilde yardım edebilmek mutluluk vericiydi.	8
	Pandemiden dolayı istenilen kuruluşlarla çalışma fırsatının veya çalışma ortamının tam oluşmaması rahatsız ediciydi	4
	Uzaktan olan süreç sıkıcıydı.	1

Tabloda görüldüğü gibi öğretmen adaylarının pandemiden dolayı genelde yakın çevrelerinde ve kolay ulaşılabilecekleri bireylerle çalıştıkları görülmektedir. Öğrencilerin rapor ve günlükleri incelendiğinde pandemiden dolayı farklı illerde eğitim aldıkları, çoğu sivil toplum kuruluşunun bu dönemde çalışan kabul etmediği ve iş birliğine dayalı bir çalışmaya olanak bulamadıkları da görülmüştür. Ayrıca öğretmen adayları dersin getirdiği gönüllü çalışma ve karşılıksız yardım etme duygusunun mutluluk verici olduğunu belirtmelerine rağmen pandemiden dolayı gönüllü alacakları bu keyfi tam olarak hissedemediklerini ve istedikleri bir kurumla çalışma olanaklarını tam olarak bulamadıklarını belirtmişlerdir.

Bu konuda öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri şu şekildedir:

ÖA2:TEMA ve Habitat derneğinin çalışmalarına katıldım. Bu derste insanlara karşılıksız yardım edebilme duygusu beni çok mutlu etti ve heyecanlandırdı.

ÖA3: LÖSEV ve TEMA ile çalıştım. Daha önce hiç gönüllü çalışmamıştım. Bu bana çok iyi hissettirdi ve keyif verdi. Bunun yanında çalışmak istediğim çoğu okul pandemi nedeniyle beni kabul etmedi, istediğim etkinlikleri yapma ve çalışma ortamını bulamadım.

ÖA8: Genç Kızılay’ın etkinliklerine katıldım. Bu kurumlarda gönüllü çalışmak ve insanlara yardım etmek beni heyecanlandırdı ve mutlu etti.

ÖA10: Pandemide dersler uzaktan yürütüldüğü ve ben de ailemin yanında, ilçeye 1,5 saat uzaklıkta bir köyde yaşadığım için STK veya devlet kurumlarıyla çalışamadım. Bu nedenle tanıdığım iki öğrenciye gönüllü olarak özel ders verdim. Bu süreç boyunca gönüllü ve karşılıksız iş yapma, birilerine faydalı olma duygusu bana çok güzel hissettirdi.

Araştırma sürecinde pandemiden dolayı bu derste en zorlanılan noktaların ve uzaktan yürütülen bu dersin avantaj /dezavantajların ne olduğu tablo2’de özetlenmiştir.

Tablo 2: Pandemi Sürecinde Uzaktan Yürütülen THU Dersinde Zorlanılan Noktalar ve Bu Dersin Uzaktan Olmasının Avantaj/Dezavantajları

Derste zorlanılan noktalar ile bu dersin uzaktan olmasının avantaj ve dezavantajları		Sayı
Pandemi sürecinde Zorlanılan Noktalar	İstenilen aktivitelerin pandemi nedeniyle yapılamaması veya aksaması	9
	Pandemi nedeniyle İstenilen kurumların aktif çalışan kabul etmemesi	6
	Çalışma ortamının sağlanamaması	4
Uzaktan Eğitimin Sağladığı Avantajlar	Avantajı olmadı	4
	Uzaktan eğitimi deneyimlemiş olmak	4
	Bazı bilgisayar programlarını aktif ve etkin kullanma fırsatı sağlanması	3
	Zaman tasarrufu sağlanması	2
Uzaktan Eğitimin Neden Olduğu Dezavantajlar	Grup çalışmalarının olmaması	6
	İşbirliğine dayalı çalışmaların yapılamaması	5
	Etkinliklerin sınırlandırılması	5
	STK ve devlet kurumlarıyla çalışma olanağının bulunamaması	3

Tablo 2 incelendiğinde, bu derste en çok zorlanılan noktanın istenilen aktiviteleri yapamamak olduğu görülmektedir. Bu noktada gönüllü olarak yapılacak çalışmaları öğretmen adayları kendi istek ve ilgileri doğrultusunda seçebilecek olsalardı daha verimli olacaklarını belirtmişlerdir. Ancak pandemiden dolayı öğretmen adayları hem istedikleri aktiviteyi ve çalışma ortamını seçemediklerini hem de istedikleri kurum/kuruluşlarla kısıtlamalardan dolayı aktif çalışmadıklarını belirtmişlerdir.

Bu hususta bazı öğretmen adaylarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

ÖA3: *Bu derste en zorlandığım nokta pandemi nedeniyle oluşan sınırlamalardan dolayı yapmak istediğim çalışmayı bulmaktı. Uzaktan olmasının zaman bulma kolaylığı dışında bir avantajı olmadı. Derste grup çalışmalarının olmaması dezavantajdı. Etkinlikleri grup şeklinde arkadaşlarla birlikte yapabiliydik daha verimli olurdu.*

ÖA4: *Pandemi nedeniyle en zorlandığım ders bu oldu. Pandemi nedeniyle mahalleimiz karantinaya alındı ve etkinlikleri evden takip etmek zorunda kaldım. İstedğim çalışma ortamını oluşturamadım ve yapacağım etkinlikler sürekli aksadı. Uzaktan dersin yapılmasının herhangi bir avantajı olmadı. Yüz yüze dersi yapabiliydik daha faydalı ve etkin çalışmalar yapabileceğimi düşünüyorum bu noktada dezavantajı oldu.*

ÖA7: *Pandemi nedeniyle sokağa çıkma kısıtlamaları oldu. Bu noktada istediğim çalışmaları yapamadım ve birçok kurum gönüllü çalışma teklifimi geri çevirdi. Bu dersin ve diğer derslerin uzaktan olması projem için zaman kazanma avantajı sağladı. Toplulukla ve grupla çalışması yapmak istediğim için bunu gerçekleştirememek dezavantaj oldu.*

ÖA11: *Salgı nedeniyle koyulan yasaklar ve sosyal mesafe kuralına uyulması birçok etkinliği yapmama engel oldu. Bu kurallar yapmak istediğim aktiviteleri engelledi. Bu ders uzaktan olunca kaçırduğumuz dersleri tekrar izleme ve dinleme fırsatımız oldu bu avantajı sağladı. Şehir merkezinde olduğumdan etkinlik bulabildim ancak istediğim birçok grup çalışmasını yapamadım. Bu dezavantaj oldu.*

Uzaktan yürütülen bu dersin öğretmen adaylarına göre, yüz yüze eğitimden farklı/benzer noktalarının ne olduğu, öğrenmelerine katkısı ve eğitime bakış açısında bir değişim olup olmadığı Tablo3'te verilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Uzaktan Yürütülen THU Dersinin Yüz Yüze Eğitimden Benzer ve Farklı Yönlerine, Öğrenmeye Katkısına ve Bakış Açısındaki Değişime İlişkin Görüşleri

Öğretmen adaylarının görüşleri		Sayı
Uzaktan ve Yüzyüze Eğitimin Benzer Yönleri	Dersin bilgi kısmının işleniş süreci/kazandırılmak istenen bilgi ve davranışlar	3
	Sorumlulukları yerine getirme	3
Uzaktan ve Yüzyüze Eğitimin Farklı Yönleri	Uzaktan eğitimde etkinliklerin grupla beraber yapılamaması	5
	Etkinliklerin türü ve öğretim elemanı ve arkadaşlarla etkileşim	5
	Uzaktan eğitimden dolayı kurum ve kuruluşlarla etkileşimin az olması	3
	Uzaktan öğretimde yapılan çalışmalarda kullanılan öğretim yönteminin öğrenci merkezli olması	2
	Ders araç ve gereçleri	1
	Zaman yönetimi	1
Öğrenime Katkısı	Uzaktan birçok seminere ve konferansa katılarak bilgi sahibi olma	4
	Mesleği tanıma, bilgileri pekiştirme	3
	Öz disiplin kazanma, planlı olma	2
	Teknolojik araç gereci öğretimde daha etkin kullanma	2
	Eksikleri fark etmeyi sağlama	1
Bakış Açısına Olan Katkı	Olanaklar kısıtlı olsa da istenildiğinde etkili öğretimin yapılabileceğini görme	4
	Öğrenmelerle ilgili farkındalık kazanma	4
	Sorumlulukları fark etme	3
	Problem/sorun çözme becerisini önemini anlama	2
	Teknolojik araç ve gereçlere karşı farkındalık kazanma	1
	Sürece toplum hedefli bakmayı sağlama	1
	Bilgisayara karşı önyargının azalması	1

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının uzaktan yürütülen THU dersinin kazandırılması istenen bilgiler açısından yüz yüze yürütülen dersle benzer olduğunu bunun yanında dersin sorumluluklarının da değişmediğini vurguladıkları görülmüştür. Bununla birlikte öğretmen adayları iki uygulamanın grup çalışmaları, paydaşlarla okul içi ve dışı etkileşim, kullanılan araç ve gereçler, dersin öğretim yöntemi ve zaman yönetimi açılarından farklılık gösterdiğini ifade etmişlerdir.

Öğretmen adayları pandemi sürecinde de olsa dersin mesleği tanıma eksikleri fark etme ve öz disiplin kazanma açısından öğrenmelerine katkı sağladığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca uzaktan olan süreçte yüz yüze katılamayacakları birçok konferans ve toplantıya katılabildiklerini ve bu şekilde öğrenmelerinin geliştiğini, teknolojik araç gerecin de etkili kullanımını öğrendiklerini vurgulamışlardır.

Uzaktan yürütülen bu derste kısıtlı olanaklarla eğitimin yapılabileceği, sorumlulukların fark edilmesi, problem çözme becerisinin önemini anlama, teknolojiye bakış açısının değişmesi, toplum hedefli eğitim sürecine yönelik farkındalık kazanma vb. birçok açıdan öğretmen adayları, bakış açılarının değiştiklerini belirtmişlerdir. Bazı öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

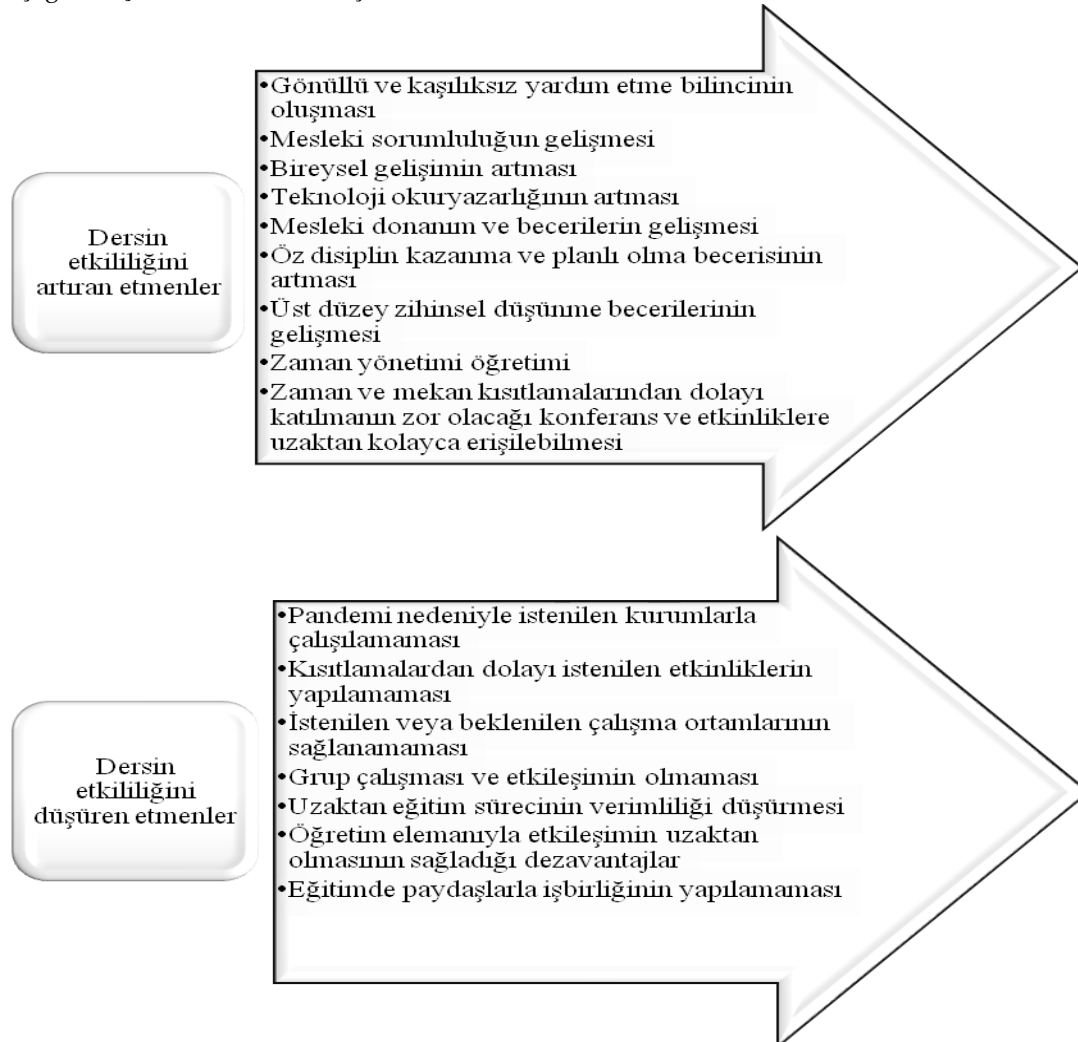
ÖA1: *Dersin içeriği farklı değil ancak yapılan etkinlikler ve uygulama açısından farklılıklar var. Uzaktan eğitimde grup çalışmaları yapılamadı. Etkinlikler zoom gibi bilgisayar programları üzerinden yapıldı. İstenilen*

kurumlarla yüz yüze eğitim olmadığı için çalışmalar yapılamadı bu açıdan farklılıklar var. Bu derste teknolojik araç gereçleri daha iyi kullanmayı öğrendim. Uzaktan eğitime bakış açım değişti. Derslerin uzaktan da verilebileceğini bizzat yaşayarak deneyimlemiş oldum.

ÖA5:Dersteki sorumluluklarımız değişmedi ancak uzaktan işlenen derste ulaşabileceğimiz imkanlar ve etkinlikler kısıtlı oldu. Öğretim elemanı ve arkadaşlarımızla etkileşim ve iletişim yüz yüze eğitimden farklıydı. Öğretmenlik mesleği hakkında yakından izlenimim oldu ayrıca bilgi birikimi açısından dersin katkısı çoktu. Bu ders bana birçok alanda toplum hedefli yeni bir bakış açısı kazandırdı.

ÖA7:Bu dersin kazandırmak istedikleri, amacı ve değerleri değişmedi. Ancak dersin uzaktan olması etkileşimi azalttı ve bizi bireyselliğe itti. Farklılıklara bakacak olursak, uzaktan yapılan bu ders, sınıf arkadaşlarımızla gerçekleştirebileceğimiz birçok toplu aktiviteyi yapabileme şansını elimizden aldı. Bu sürecin bana katkısı teknolojiyi yakından tanımam oldu. Çeşitli teknolojik uygulamaları uzaktan yapılan ödev ve etkinlikler sayesinde daha rahat ve faydalı şekilde kullanmayı öğrendim. Teknolojik açıdan kendimi geliştirebileceğimi fark ettim. Olayları tek bir pencereden bakmak yerine birçok yönden düşünüp değerlendirmem gerektiğini öğrendim. Bu bakış açımın değişmesine neden oldu.

Tüm bulgular genel olarak incelendiğinde dersti etkin kılan süreçler ve etkisini azaltan durumlar aşağıdaki Şema 1’de özetlenmiştir:

Şema 1: Dersin etkililiğine ilişkin görüşlerin özetlenmesi

Şema incelendiğinde genel olarak bu dersin öğretmen adaylarının mesleki becerilerine ve teknolojik okuryazarlık donanımlarına katkı sağlaması açısından etkili yürütüldüğü görülmektedir. Ancak pandemi sürecinde alınan tedbirler kapsamında dersin uzaktan yapılması ve grup çalışmalarının etkinliklere dahil edilememesi dersin etkililiğini düşüren etmenlerin başında gelmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Topluma hizmet uygulamaları dersinin uygulanışına yönelik ilgili alana yazında hem yurt içinde hem yurt dışında birçok çalışmanın yer aldığı görülmektedir (Furco, 1996; Howard, 2003; Banerjee ve Hausafus, 2007; Schnaubelt ve Statham, 2007; Wade ve Demb, 2009; Gürol ve Özercan, 2010; Özdemir ve Tokcan, 2010; Sönmez, 2010; Tuncel vd., 2011; Uğurlu ve Kral 2011; Saran vd., 2011; Bulut vd., 2012; Gömleksiz ve Kılınç, 2015; Boran ve Karakuş, 2017; Kesten ve Noyan, 2020.) Ancak pandemi sürecinde bu dersin uygulanışı ve yaşanan sorunlar ile ilgili çalışmaya pek rastlanılmadığından böyle bir çalışma araştırmacılar tarafından yapılması ilgili alana yazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, öğretmen adaylarının uzaktan yürütülen topluma hizmet uygulamaları dersinde bu dersin gerekliliklerinden biri olan topluma hizmet ve gönüllülük esası doğrultusunda etkinliklere katıldıkları görülmüştür. Ancak pandemi sürecinden dolayı ve dersin uzaktan olması nedeniyle öğretmen adayları sürecin başında istedikleri etkinlikleri yapamadıklarını, çalışmak istedikleri kurumlara ve ortamlara erişmekte zorlandıklarını, çalışma sürecinde grup etkinlikleri yapamadıklarını, sorumlu öğretim üyesiyle etkileşimin yüz yüze eğitim gibi olmadığını, ders araç gereçlerinin kısıtlı olması gibi birçok eksiklik yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında öğretmen adayları bu derste bireysel sorumluluklarının arttığını, bazı üst düzey zihinsel becerilerinin (Problem çözme, planlama, öz disiplin vb.) geliştiğini, mesleğe ve teknolojiye bakış açılarının mesleki açıdan olumlu yönde değiştiğini, sorumluluklarını fark etme imkanı bulduklarını ifade etmişlerdir.

Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında pandemi sürecinde olmanın getirdiği olumsuzluklar nedeniyle her birtakım sıkıntılar yaşanmışsa da normal yüz yüze eğitimde yapılan THU dersinde sağlanan sosyal sorumluluk bilinci edinme, topluma hizmet etme ve gönüllülük çalışmalarında duyarlılık kazanma, planlama, öz güven ve öz disiplin sağlama, mesleki anlamda gelişme gibi unsurların geliştiği saptanmıştır (Boran ve Karakuş, 2017; Ekşi ve Cinoğlu, 2012; Küçüköğlü, 2012 ; Coşkun, 2019) . Bununla birlikte araştırma sonucunda bu dersin etkililiğinin pandemi dolayısıyla yapılan kısıtlamalar ve alınan önlemler doğrultusunda düştüğü, uzaktan eğitimin birçok avantajının olması yanında dezavantajlarının olduğu ve özellikle toplumla işbirliği ve etkileşimin önemli olduğu bir meslek olan öğretmenlik mesleğinde etkililiğin düştüğü görülmüştür. Öğretmen adayları toplumsal bağlamdaki çalışmaların ve mesleki gelişimlerinin bireysel çalışmalar ve sorumluluk bilinci olmadan uzaktan eğitimle gelişmesinin zor olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle alınacak önlemlerde uzaktan yürütülen veya yürütülmesi düşünülen derslerin bu dezavantajlarının göz önüne alınarak belirlenmesi yararlı olacaktır (Bozkurt, 2020 ; Can, 2020; Erkut, 2020).

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %XX – 2. yazar %XX
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Şafak Öztürk Aynal
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %XX – 2 st : %XX
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Şafak Öztürk Aynal
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Alap, M. S. (2021). Türkiye’de Covid-19 Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Çalışmaları. (Editörler: M. Bayyığıt, M. Özkan, A. A. Çanakçı ve A. H. A. Abdelghany). *Pandemi Sürecinde Aile Olmak Çalıştayı*, (2. Cilt) İçinde (s. 105-112). Balıkesir/Türkiye: Balıkesir Üniversitesi.
- Ayvacı, H. Ş., ve Akyıldız, S. (2009). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Bireye ve Topluma Kazandırdıkları ve Toplumun Beklentileri. *Millî Eğitim Dergisi*, 0(184), 102-119.
- Banerjee, M. ve Hausafus, C. O. (2007). Faculty Use of Service-Learning: Perceptions, Motivations, and Impediments for the Human Sciences. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 14(1), 32-45.
- Beldağ A.; Yaylacı, A. F.; Gök, E. ve İpek, C. (2015). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Üniversite-Toplum İşbirliği Açısından Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(2), 161-178.
- Boran, M., ve Karakuş, F. (2017). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine Yönelik Öğretmen Adayı Görüşlerinin İncelenmesi. *Erciyes Journal of Education (EJE)*, 1(1), 22-41.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 112-142.
- Bulut, M., Bulut, N., ve Bulut, A. (2012). Öğretmen eğitiminde değer eğitimi fırsatı olarak topluma hizmet uygulamaları dersi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9,17, s. 347-357.
- Can, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*.6,2,11-53.
- Coşkun, H. (2019). *Topluma hizmet uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (3. Baskı). (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal

- Kitapevi. (Orijinal çalışma Basım Tarihi 2013).
- Ekşi, Z. ve Cinoğlu, M. (2012). Topluma hizmet uygulamaları dersinin değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10,2, 3-22.
- Eraslan, L. (2011). Bireysel sosyal sorumluluk ölçeğinin (BSS) geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Aile ve Toplum* . Yıl: 12 Cilt: 7 Sayı: 24.
- Erkut, E. (2020). Covid-19 Sonrası yüksek öğretim. *Yüksek Öğretim Dergisi*. 10(2), 125–133.
- Furco, A. (1996). *Service-Learning: A Balanced Approach to Experiential Education*. In Taylor, B. and Corporation for National Service (Eds.), *Expanding Boundaries: Serving and Learning* (pp. 2-6). Washington, DC: Corporation for National Service.
- Gömlüksiz, M. N. ve Kılınç, H. H. (2015). Ortaokullarda sosyal kulüp etkinlikleri kapsamında yapılan toplum hizmeti çalışmalarına ilişkin öğretmenlerin görüşleri. *Turkish Studies*. 10,3 , p. 495-512.
- Gürol, A. ve Özercan, M. G. (2010). Topluma hizmet uygulaması dersinin uygulanmasına ilişkin görüşlerin belirlenmesi. 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri. *Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi*. 20- 22 Mayıs 2010.
- Howard, J. (2003). *Service-learning research: Foundational issues*. In S. H. Billig & A. S. Waterman (Eds.), *Studying service-learning: Innovations in education research methodology* (pp. 1-12). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kesten, A. ve Noyan, M. (2020). Türkiye'de Topluma Hizmet Uygulamaları Konulu Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, s. 207-227
- Küçüköğlü, A. (2012). Öğretmen eğitiminde topluma hizmet uygulamaları deneyimsel bir öğrenme yaklaşımı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 1/4 , s. 214-226.
- Küçüköğlü, A. ve Koçyiğit, S. (2015). Topluma hizmet uygulamalarının öğretmen yetiştirmede Etkililiği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(2), 610-629.
- Özdemir, S. M. ve Tokcan, H. (2010). Topluma hizmet uygulamaları dersinin öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 41-61.
- Saran, M., Coşkun, G., İnal Zorel, F. ve Aksoy, Z. (2011). Üniversitelerde sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi: Ege üniversitesi topluma hizmet uygulamaları dersi üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University* ,22(6), 3732-3747.
- Schnaubelt, T. ve Statham, A. (2007). Faculty perceptions of service as a mode of scholarship. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 14(1), 18-31.
- Sönmez, Ö. F. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine yönelik görüşlerinin kazanım boyutunda değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 53-71.
- Tuncel, G., Kop, Y. ve Katılmış, A. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretmen adaylarının "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersine yönelik görüşleri. In Z. Kaya ve U. Demiray (Eds.), *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications* (pp. 435-447). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- TDK, (2021). Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts> (erişim 12.03.2021)
- Wade, A. ve Demb, A. (2009). A conceptual model to explore faculty community engagement. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 15(2), 5-16.
- Uğurlu, Z. ve Kral, E. (2011). Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersinin işleyiş süreci ve kazanımlarına ilişkin görüşleri. İçinde Z. Kaya & U. Demiray (Eds.), *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications* (pp. 720-734). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Vural, Z. B. A. ve Coşkun, G. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk ve etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi e-dergi*. Sayı 1, 62-87.
- YÖK. (2011). Eğitim fakültelerinde uygulanan topluma hizmet uygulamaları dersi yönergesi, 17.02.2011
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

TBMM IX. Yasama Dönemi Amasya Vekillerinden Hamit Koray'ın Parlamento Faaliyetleri ve Meclis Çalışmalarına Katkısı (1950-1954)*

Doç. Dr. Turgut İleri

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2029-1354>

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Amasya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.10.2022

Kabul: 28.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Amasya
Hamit Koray
TBMM
Parlamento
Milletvekilleri

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66341>

Öz

Bu çalışmada Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) IX. Dönem Amasya Milletvekillerinden Hamit Koray'ın parlamento faaliyetleri ve görev aldığı komisyonlardaki çalışmalarını hakkında bilgi verilecektir. Bilindiği üzere Türkiye'de 14 Mayıs 1950 tarihinde genel seçimler yapılmış, seçimler sonucunda yeni kurulan Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. İktidar değişikliği Türkiye'de siyasette yeni bir dönemin başlangıcına vesile olmuştur. Söz konusu seçimde DP, Amasya'da 4 milletvekilinin tamamını kazanmıştır. Milletvekillerinden birisi Hamit Koray'dır. Hamit Koray, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar Parlamentoda 3 dönem vekillik görevinde bulunmuştur. Milletvekilliğinin ilk dönemi olan IX. Dönemde (1950-1954), siyasette yeni yaklaşım ve anlayışın hâkim kılınmasına özen gösterilmesi nedeniyle meclis çalışmalarının oldukça yoğun geçtiği bir dönem olmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulan bu dönemde Milletvekili Hamit Koray, sahip olduğu bilgi, beceri ve farklı alanlardaki mesleki tecrübesi nedeniyle komisyonlarda görevlendirilmiştir. Başta Maliye komisyonu olmak üzere, Geçici, Karma, Ticaret, Gümrük ve Tekel komisyonlarında aktif görev almıştır. Komisyonlara gelen konuların görüşülmesi, kararların alınması ve yasaların çıkarılmasında önemli katkılar sunmuştur.

Dönemin özelliği dolayısı ile söz konusu milletvekilinin çok farklı komisyonlarda yer alması ve parlamentoda özveri ile çalışması dikkate değer bulunmuştur. Bu nedenle, Hamit Koray'ın IX. Dönemde, meclise sunduğu kanun teklifi, yazılı soru önermeleri ve görev aldığı komisyonlarda görüşülen yasa tasarı ve taslakları ile bunların nasıl sonuçlandırıldığına ilişkin genel bilgi verilerek katkılarının ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

İleri, T. (2022). TBMM IX. Yasama Dönemi Amasya Vekillerinden Hamit Koray'ın Parlamento Faaliyetleri ve Meclis Çalışmalarına Katkısı (1950-1954). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 423-440.

Parliament Activities and the Contributions to the Parliament Work of Hamit Koray as an Amasya Member of Turkish National Grand Assembly, IX. Legislation Period (1950-1954)*

Assoc. Prof. Dr. Turgut Ileri

Amasya University, Faculty of Education, Department of Social Sciences Education, Amasya – TURKEY

Article History

Submitted: 13.10.2022

Accepted: 28.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Amasya

Hamit Koray

Turkish Grand Assembly

Parliament

Members of Parliament

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66341>

Abstract

In this study, an information will be given about the parliamentary activities of Hamit Koray, one of the IX Term Amasya Deputies, and his work in the commissions he took office in the Turkish National Grand Assembly. As it is known, general elections were held in Turkey on May 14, 1950, and as a result of the elections, the newly established Democrat Party (DP) came to power. The change in power was instrumental in the beginning of a new era in politics in Turkey. In the mentioned election, DP won all 4 deputies in Amasya. One of the deputies is Hamit Koray. Hamit Koray served as a deputy in the Parliament for 3 terms until May 27, 1960. The term IX. in which he served as his first term (1950-1954) was a period in which parliamentary work was quite intense due to the attention paid to making the new approach and understanding dominant in politics. In this period when new legal regulations were needed with the transition to the multi-party system, Deputy Hamit Koray was appointed to the commissions due to his knowledge, skills and professional experience in different fields. He took an active role in the Temporary, Mixed, Trade, Customs and Monopoly commissions, especially in the Finance commission. He made important contributions to the discussion of the issues coming to the commissions, taking decisions and enacting laws. Due to the peculiarity of the period, it is noteworthy that the mentioned deputy took part in many different commissions and worked devotedly in the parliament. Therefore, it has been tried to reveal his contributions by giving general information about Hamit Koray's proposal to the parliament in the IX. Term, written questions, bills and drafts submitted to the commissions he took part in and how they were concluded.

GİRİŞ

Türkiye’de demokrasi uygulamaları için bir adım kabul edilecek ilk girişim, I. Meşrutiyet’in ilanı ile oluşturulan Meclis-i Mebusan deneyimidir. Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi’nden oluşan bir parlamento sistemi 23 Aralık 1876 da kurulmuştur. Sistem uzun süreli olmamış, kısa bir süre sonra çeşitli nedenlere dayalı olarak uygulamadan vazgeçilmiş, 1908 yılına kadar eski sistemle devam edilmiştir. Yaşanılanlar ve edinilen tecrübeler yeniden demokratik sistemin kurumlarının tesis edilmesine zemin oluşturmuş ve nihayet 23 Temmuz 1908 de yeniden meclis açılarak parlamenter sisteme geçilmiştir (Karpaz, 2012: 101). Parlamentolu sistem uzun sürmemiş, Mütareke Dönemi’nin kargaşa ortamında Meclis-i Mebusan padişah tarafından 21 Aralık 1919 günü feshedilmiştir (Türkgeldi, 1987: 167-168). Nihayet, Osmanlı Döneminde son olarak 20-22 Ekim 1919 tarihinde yapılan Amasya Görüşmelerinin ardından Meclis- Mebusan 12 Ocak 1920 günü toplanmıştır (Türkgeldi, 1987: 254, Evsile, 2012: 56). Fakat 16 Mart 1920 günü İstanbul’un işgal edilmesi ile Meclis dağıtılmış, İstanbul’da Meclis’in toplanması bir daha mümkün olmamıştır. Bu kuruma duyulan ihtiyacın önemli olması ve yürütülen Milli Mücadele’nin milletle birlikte ve onun vereceği kararlar doğrultusunda sürdürülmesi gereğine inanan Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip Büyük Millet Meclisi’nin açılışını 23 Nisan 1920 de gerçekleştirmiştir. Böylelikle halkın iradesini ülke yönetiminde hâkim kılacak sistem tesis edilmiştir. Milli Mücadelenin başarı ile sonuçlanmasının ardından demokrasinin kural ve ilkelerinin hayata geçirilmesine sıra gelmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar sonucu Mecliste bulunan Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası adıyla siyasi bir parti haline getirilmiştir. Böylece ilk adım atılmıştır. 1924 de, çok partili hayata geçişi sağlamak üzere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla ikinci bir parti kurulmuştur. Ancak bu girişimden istenen sonuca ulaşamamıştır. Bu konuda ısrarcı davranılmış 1930 da Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası adıyla yeni bir parti kurularak ikinci bir deneme yapılmıştır. Bu deneyim de çok partili sistemin kurulmasını sağlayamamıştır (Lewis, 1993: 280). Toplumun henüz bu sürece uyumluluk gösteremediğinden hareketle, içerde kutuplaşmaların yaratacağı tehlikeler de sebep gösterilerek 1945 yılına kadar çok partili hayata ara verilmiştir.

1945 yılına gelindiğinde, sanayici Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi (MP) kurularak çok partili sisteme geçiş için yeni bir adım atılmıştır (Karpaz, 2013: 166, Kara, 2014: 283, Tekin ve Okutan, 2012: 128). Parti, halk kitlelerinin desteğini almakta başarılı olamamış, ardından yeni bir partinin kurulması ile de gündemden düşmüştür. Çok partili sistemin kapılarının açıldığı bu evrede iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) karşı, çeşitli nedenlerle parti içinde oluşan muhalefet hareketi yeni bir partinin Türk Siyasi hayatına girmesine yol açmıştır. Partiden ayrılan 4 milletvekili tarafından Demokrat Parti (DP) adıyla yeni bir parti 7 Ocak 1946 da resmen kurulmuştur (Eroğul, 1990: 12, Akın, 2012: 338-339). Böylece Türkiye’de çok partili sisteme geçiş için kapı aralanmış, demokrasinin kurum ve kuruluşlarının tesisinde önemli bir adım atılmıştır. Bu devrede çeşitli mücadeleler ve değerlendirmeler, tartışmalar bazı küçük gerginlikler yaşansa da demokrasi sürecinin başarı ile yürütülmesine gayret gösterilmiştir (Öztürk, 1998: VII). Nihayet Birleşmiş Milletler yasasının mecliste onaylanması üzerine Türkiye, demokrasiyi tam anlamıyla uygulamaya kararlı olduğunu göstermiştir (Akbiyık, 2012: 390)

21 Temmuz 1946 da birden fazla partinin ve bağımsız adayların katıldığı milletvekili seçimleri yapılmış, ilk defa DP, 456 milletvekilliğinden 64’ünü alarak parlamentoda yer almıştır (Karpaz, 2012: 250). 4 yıl sonra 14 Mayıs 1950 de genel seçime gidilmiş, halkın özgür iradesi ile kullanılan oylarla CHP iktidarı sona ermiş, iktidara DP gelmiştir. Seçim sürecinde DP, siyasi tarihimizin en etkili sloganlarından biri kabul edilen “Yeter, Söz Milletindir” sloganını ön plana çıkararak hazırlıklarını sürdürmüştür (Kırmit, 2021: 358). 1950 seçimi, seçmenin özgürce oyunu kullandığı ve tercihinin sandığa yansıdığı ilk seçim olarak tarihimizde yerini almıştır (Çavdar, 1996: 15) Seçim 14 Mayıs Pazar

günü saat 8.00 de başlayıp, 17.00 de sona ermiştir. Seçime katılma oranı %89,3 oranında gerçekleşmiştir. Parlamento'ya giren 487 milletvekillerinin dağılımı DP: 416, CHP: 69, Millet Partisi (MP): 1, Bağımsızlar: 1 şeklindedir (YSK, 1950:).

TBMM'nin 1954 yılına kadar süren IX. Dönemi, demokrasi tarihimiz açısından tam bir laboratuvar özelliğini gösterir. İktidar ve muhalefet partisi Meclis'te karşı karşıya gelerek demokratik teamüllere uygun mücadele örneğini sergilemişlerdir. Meclis, demokrasi mücadelesinin temel odağı haline gelmiştir. TBMM adeta bir demokrasi arenası olmuştur (Öztürk, 1998: VII). Kurulan siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez kurumlarının başında gelmesinin önemi, halkın istek ve beklentilerinin yönetimi ve bunun var olan tüm uygulamaları etkilemesi, bu süreçte net bir şekilde anlaşılmıştır (Eraslan, 2002: 544). Bu sürece, seçilip gelen milletvekillerinin sahip oldukları bilgi, beceri ve donanım önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda, milletvekillerinin meclis çalışmaları, meclisteki faaliyetleri ve katkıları demokratik sistemin yerleşmesinde, sürdürülebilir hale gelmesinde ve yeni bir yönetim anlayışının uygulamaya konulmasında ciddi bir yer tutmuştur. O nedenle milletvekillerinin meclis faaliyetlerinin ele alınması, incelenmesi, katkılarının ortaya konulması ve bilinmesi kıymetli hale gelmiştir.

Parlamento çalışmaları hakkında bilgi vereceğimiz Milletvekili Hamit Koray, ilk kez bu dönemde (IX. Dönem) parlamento'ya girmiştir. 1950 seçimlerinin Amasya'daki katılım oranı %96,9 olmuştur (YSK, 1950:). Seçimlere katılımın Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Bilindiği üzere milletvekilleri, Milletvekili Seçimi Kanunu uyarınca seçilirler. Meclis İç Tüzüğüne uygun olarak da meclis çalışmalarına katılırlar. Millet temsilcisi sıfatı ile mecliste gündeme alınan ve çözüm bekleyen konularla ilgili kararların alınması, kanunların çıkarılması, görüşmelere katılması sözlü ve yazılı önerge sunması, komisyonlarda görev alması ve oylamada bulunması gibi sorumlulukları yerine getirirler.

Bu çalışmada 1950- 1954 yılları arasında Amasya Milletvekili olarak seçilip Parlamento'da görev alan Hamit Koray'ın Parlamento çalışmaları hakkında bilgi verilecektir. Çalışmada ağırlıklı olarak tarihsel araştırma yöntemi uygulanmış olup, metin tarama usulleri kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini ise Milletvekili Hamit Koray'ın Parlamento çalışmaları oluşturmuştur.

IX. DÖNEM AMASYA MİLLETVEKİLİ HAMİT KORAY'IN ÖZGEÇMİŞİ (1899-1983)

Amasya Milletvekili Hamit Koray, 1899'da İstanbul'da Şişli Semtinde Meşrutiyet Mahallesinde doğmuştur. Babası Osman Cemal Efendi, annesi Kâmile hanımdır. İlk eşi Zehra Maide hanımın vefatı üzerine, Muallâ Türkân hanımla evlenmiştir. İsmail Sadun, Ayten Cenani, Emine Suna ve Ahmet Haldun adlarında 4 çocuk babasıdır. Galatasaray Lisesini başarı ile bitirdikten sonra Yüksek Ticaret Mektebine girmiş, 1920- 1921 eğitim yılında pekiyi derece ile mezun olmuştur. Fransızcaya üst seviyede hâkimdir. 1916'da henüz öğrenci iken askerlik hizmetine alınmış, yedek subay adayı olarak Baytar Mektebi emrine verilmiştir. 6 Kasım 1918'de nakliye asteğmen rütbesiyle terhis edildikten sonra eğitimini tamamlamıştır (Öztürk, 1998: 35).

Mezuniyetten sonra sırası ile 1 Ekim 1922'de Düyun-u Umumiye Muhasebe Şubesi Defter-î Kebir Muhasipliği'ne, 5 Temmuz 1924'te aynı idarenin Müfettişlik Kalem Kâtipliği'ne, aynı yıl 22 Temmuz'da Başkâtipliğe, 3 Ocak 1925'te İş Bankası İstanbul Şube Muhasipliği' ne, 1 Ocak 1926'da Ziraat Bankası Edirne Şubesi Muhasebesine atanmıştır. 10 Ekim 1926'da Ziraat Bankası Samsun Şubesi Muhasebeci Muavinliği'ne, 30 Mayıs 1927'de Ziraat Bankası Ankara Şube Müdür Muavinliği'ne, 3 Haziran 1928'de Ziraat Bankası Ankara Şube Müdürlüğü'ne, 15 Ocak 1935'te Ziraat Bankası İstanbul Şubesi Müdür Muavini Vekâleti'ne, 25 Haziran 1937'de Ziraat Bankası İstanbul Şubesi Müdür Vekâleti'ne tayin edilmiştir. 25 Ağustos 1938'de Türkiye Malzeme Ofisi (T.M.O) Umum Müdür Muavinliği'ne, 1 Nisan 1942'de Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Müessese Müdürlüğü'ne, 31 Ağustos

1944'te T.M.O. Genel Müdürlüğü'ne, 14 Kasım 1947'de İstanbul Emniyet Sandığı Müdürlüğü'ne görevlendirilmiştir (Öztürk, 1998: 36).

İstanbul Emniyet Sandığı Müdürü iken IX. Dönem TBMM seçimlerine katılmıştır. Yapılan seçimde 33797 oyla DP'den Amasya Milletvekili seçilmiştir. 15 Mayıs 1950'de seçim tutanağını alarak Ankara'ya gelmiş, seçim tutanağının 5 Haziran 1950'de onaylanması ile Milletvekilliği görevine başlamıştır. Ağırlıklı olarak Maliye Komisyonunda görev almış, bazen komisyon başkanlığı görevinde bulunmuş, bunun yanında Gümrük ve Tekel ile Ticaret komisyonlarında yer almıştır. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun Tasarısı ve Denizcilik Bankası konusunu görüşmek üzere kurulan Geçici Komisyonunda da görev almıştır.

X. ve XI. dönemlerde de Amasya'dan milletvekili seçilen Hamit Koray, 1931'de Ziraat Bankası adına Milletlerarası Bankacılık Kongresine, 1946'da da Paris'te toplanan Buğday Konferansında müşavir olarak katılmıştır. 14 Ekim 1960'ta başlayan Yassıda Yargulamaları sonunda Yüksek Adalet Divanınca, Anayasayı çiğnediği suçlamasıyla 6 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Parlamentodaki görevi sonrasında bir ara Tercüman Gazetesi'nin Müdürlüğü'nü yapan Hamit Koray, 29 Ağustos 1983'te vefat etmiştir. Cenazesi Zincirlikuyu Kabristanına defnedilmiştir (Öztürk, 1998: 36).

I- HAMİT KORAY'IN IX. DÖNEM PARLAMENTO FAALİYETLERİ (1950-1954)

TBMM'de IX. Dönem olarak adlandırılan dönem, 22.05.1950 - 12.03.1954 tarihleri arasında kapsamaktadır. Çalışmamızın öznesini oluşturan Amasya Milletvekili Hamit Koray'ın IX. Dönemde Parlamentodaki çalışmaları, 1950-1954 yılları arasında TBMM Tutanak Dergileri ve TBMM Zabıt Cerideleri taranarak tespit edilmiştir. Taranan belgelerde milletvekilin ismi genellikle Hamit Koray olarak yer almış, ilk adı olan "Ahmet" kullanılmamıştır. Yaptığımız bu çalışmada da ilk adı kullanılmayarak ikinci adı ve soyadı kullanılmıştır. Araştırmamız sonucunda, milletvekili olarak seçilip göreve başlayan Hamit Koray, 5 yıllık sürede (1950-1954) mecliste oluşturulan Geçici Komisyon, Gümrük ve Tekel Komisyonu, Ticaret Komisyonu, Maliye Komisyonu ve Karma Komisyonunda üye olarak görev alarak, komisyon çalışmalarında bulunmuş, komisyona havale edilen konulara ilişkin rapor hazırlıklarında yer almıştır. Komisyon çalışmaları dışında farklı konularda kanun teklifinde bulunmuş, yazılı önerge verme, gündeme ilişkin komisyon adına konuşmalar yapmak üzere yasama görevini yerine getirmeye çalışmıştır. 1951-1954 yılları arasında Maliye Komisyonunun değişmez üyesi olmuş, komisyona sevk edilen konuların incelenip karara bağlanmasında önemli katkılar sunmuş ve nihayet genel kurul oylamalarında bulunmuştur. Çalışmamızda, görüşülmek üzere komisyonlara gelen kanun, kanun tasarıları ve önergelerin içerikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmeyerek, sadece başlıklarından söz edilmiştir. Milletvekilinin söz konusu dönemdeki katıldığı komisyon çalışmaları yıllara göre sınıflandırılarak, görüşülen konular başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

A- 1950 Yılı Çalışmaları

Milletvekili Hamit Koray, IX. Dönem Meclis çalışmaları kapsamında 1950 yılı içinde oluşturulan Geçici, Gümrük ve Tekel ile Ticaret Komisyonlarına üye seçilmiştir. Komisyonların görüşünü almak üzere meclis başkanlığından havale edilen konuların, komisyonlarda müzakeresinde ve raporların hazırlanmasında komisyon üyesi olarak görev yapmıştır. Aşağıda komisyonlara gelen konular ve alınan kararlara ilişkin bilgiler verilmiştir.

a- Geçici Komisyonunda Görüşülen Konular

1- "*Şekerden Alınan Munzam İstihlâk Vergisinde Yapılan İndirmelerin Onanması Hakkındaki Kanun*" tasarısının görüşülmesi. (Yüksek Meclise arz olunan karar, komisyonca kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (1), 17, 4.VII.1950).

2- "*3843 Sayılı Muamele Vergisi Kanununun 9. maddesinin 12. fıkrasının A bendinin değiştirilmesi hakkında hükümetçe hazırlanan kanun tasarısı ile gerekçesinin görüşülmesi*". (Komisyon kanunun gözden

geçirilmesini karar altına almış, kanunla ilgili kanaatlerini belirtmiştir). (TBMM, TD, IX, (1), 17, 5.VII.1950).

b- Gümrük ve Tekel Komisyonunda Görüşülen Konular

1- “Yol İşleri İçin Benzinden Alınacak Vergi Hakkındaki 5336 Sayılı Kanun’a” ek olarak Maliye Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunca 6. III. 1950 tarihinde Meclise sunulup Gümrük ve Tekel Komisyonunca esas 1/749 ve karar 17 numara ile karara bağlanan kanun tasarısının görüşülmesi. (Toplantıda hazır bulunanların oy birliğiyle tasarı aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (3), 16, 8.XII.1950).

2- “Kahve ve Çay Tekeli Hakkındaki 4223 Sayılı Kanun’un” 2. maddesinin B fıkrasındaki “veya fiyatları fahiş görülenler” ibaresinin hangi anlama geldiğine ilişkin tereddüttün giderilmesi hakkındaki Başbakanlık tezkeresinin görüşülmesi. (Komisyon konuyu yorumlayarak Yüksek başkanlığa sunmuştur). (TBMM, TD, IX,(14), 62, 16.IV.1952).

c- Ticaret Komisyonunda Görüşülen Konular

1- “7. IX. 1949 tarihli 1949-1950 devresi için Avrupa memleketleri arasında Ödeme ve Takas Anlaşmasını değiştiren 22.I.1950 tarihli protokolün” onanması hakkında Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Meclise sunulması kararlaştırılan kanun tasarısının görüşülmesi. (Anlaşma usulüne uygun görülerek aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (3), 24, 27.XII.1950).

2- “Milli Korunma Kanunu’nun 5020 Sayılı Kanun’la değiştirilen 30. maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifinin görüşülmesi”. (Kanun teklifinin reddine oy birliğiyle karar verilmiştir. 9.VI.1951). (TBMM, TD, IX, (19), 34, 29.I.1953).

d- Katılımda Bulunduğu Önerge

1- Ankara Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ ve 45 arkadaşının “Birleşmiş Milletler orduları saflarında Kore’de savaşan Kahramanlarımıza Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yürekte minnet ve şükran duygularının bir kere daha duyurulmasına dair önerge”.(4.II.1950). (TBMM, TD, IX, (2), 2, 6.XI.1950).

B- 1951 Yılı Çalışmaları

Amasya Milletvekili Hamit Koray, 1951 yılında TBMM Maliye Komisyonuna seçilmiş ve dönem sonuna kadar bu komisyonda kimi zaman üye kimi zaman başkanlık görevinde bulunmuştur. Maliye komisyonu dışında Ticaret, Geçici ve Karma Komisyonlarda da görev almıştır. 1951 yılı Komisyon çalışmalarını içeren konu ve kararlar aşağıda verilmiştir.

a- Maliye Komisyonunda Görüşülen Konu

1- Mardin Milletvekili Aziz Uras’ın, “Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun teklifinin görüşülmesi”. (Teklif komisyonca uygun görülmemeye karar verildi, oy birliği ile karar verilmiştir). (TBMM, TD, IX, (17), 9, 26.XI.1952).

b- Ticaret Komisyonunda Görüşülen Konular

1-Yüksek Başkanlığa 14.V.1951 tarihinde komisyona havale edilen 2/223 esas Sayılı, Samsun Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu ve beş arkadaşının “Milli Korunma Kanununun 5020 Sayılı Kanun’la değiştirilen 30. Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkındaki Kanun teklifinin görüşülmesi”. (Kanun teklifinin reddine oy birliği ile karar verilmiştir. Amasya Milletvekili H. Koray imzada bulunmamıştır). (TBMM, TD, IX, (10), 10, 28.XI.1951).

2- Erzurum Milletvekili Said Başak tarafından “5417 Sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanununun 2. maddesinin değiştirilmesi hakkında” Meclis Başkanlığına takdim edilmiş olan kanun teklifinin görüşülmesi. (Kanununun 2. maddesinde değişiklik yapılması uygun görülerek teklif ve geçici madde aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (12), 31, 25.I.1952).

3- Lübnan’ın, Frank sahasından çıkarılması hususunda “Türkiye ile Fransa arasında 20.VII.1950 tarihinde teati edilen mektupların onanması hakkında” Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar

Kurulunun 4.X.1950 tarihli oturumunda Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan kanun tasarısı, gerekçesi ve ilişkilerinin görüşülmesi. (Kanun tasarısının uygun olduğu sonucuna varılarak aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (4), 29,12.I.1951).

4- “Türkiye-Finlandiya Ödeme Anlaşmasının 6. maddesinin değiştirilmesi için yapılan anlaşmanın onanması hakkında Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunca 13.IX.1950 tarihinde Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan kanun tasarısının görüşülmesi”. (Tasarının uygun bulunduğu sonucuna varılmış ve aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (4), 29, 12.I.1951).

5- “7.VI.1948 tarihli Türkiye-İsveç Ticaret Anlaşmanın onanması için ve Ödeme Anlaşmaları ile 14.V.1949 tarihli Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar ek protokolün yürürlük sürelerinin uzatılması ile ilgili kurulun 22.VI.1950 tarihli oturumunda, Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan kanun tasarısı ile gerekçesi ve ilişkilerinin görüşülmesi”. (Tasarı uygun ve yerinde olduğu sonucuna varılarak aynen kabul edilmiştir). (TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem IX, C.4, 29, 12.I.1951).

6- “Türkiye-Belçika Ödeme Anlaşmasının 9. maddesinin değiştirilmesi için Belçika Elçiliği ile teati olunan mektupların onanması hakkında Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunca 10.X.1950 tarihinde Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan kanun tasarısının görüşülmesi”. (Tasarı aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (4), 30, 15.I.1951).

7- Afyon Karahisar Milletvekili Gazi Yiğitbaşı'nın, “Toprak Mahsulleri Ofisi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve 28. maddesinin kaldırılmasına ve bu kanuna iki geçici madde eklenmesine dair olan 5621 Sayılı Kanun'da değişiklik yapılması hakkında Meclis Başkanlığına takdim edilmiş olan kanun teklifinin görüşülmesi”. (Geçici maddelerin eklenmesi uygun görülmüş ve kanun teklifi değiştirilerek kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (6), 66, 18.IV.1951).

8- Erzurum Milletvekili Said Başak tarafından “5417 Sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanununun 2. maddesinin değiştirilmesi hakkında Meclis Başkanlığına takdim edilmiş olan kanun teklifinin görüşülmesi”. (Tasarıda gerekli görülen değişikliğin yapılması uygun görülmüş ve teklif aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (8), 84, 1.VI. 1951).

9- Urfa Milletvekili Dr. Feridun Ergin'in, “Sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkiliyle İdare ve Murakabeleri Hakkındaki 3460, 4075 ve 4502 Sayılı Kanunların Değiştirilmesine Dair Kanun teklifinin görüşülmesi”. (Teklifinin reddine karar verilmiştir). (TBMM, TD, IX, (89), 92, 20.VI.1951).

10- “Türkiye-Belçika Ödeme Anlaşmasının 13. Maddesinin Değiştirilmesi İçin Teati Olunan Mektupların Tasdikine İlişkin Kanun tasarısının görüşülmesi”. (Tasarı aynen ve ittifakla kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (8), 92, 20.VI.1951).

11- “Türkiye ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında 1 Temmuz 1950 ile 30 Haziran 1951 devresinde mübadele edilecek mallara ait A ve B Listelerini İçeren Protokolün Onanması Hakkındaki Kanun Tasarısı ve eklerinin görüşülmesi”. (Tasarı ve ekleri aynen, oy birliği ile kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (8), 95, 27.VI.1951).

12- “Muhtaç Çiftçilere, Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkındaki 5254 Sayılı Kanun'a ek kanun tasarısının görüşülmesi”. (Kanun tasarısı, oy birliği ile kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (8), 95, 27.VI.1951).

13- “15 Ocak 1949 tarihli Türkiye Federal Almanya Ödeme Anlaşmasının 3. Maddesinin Ekinde Yazılı Cari Tediyelelere Bazı Yeni Ödemelerin İlavesini İçeren Mektupların Tasdikine Ait Kanun tasarısı ve eklerinin görüşülmesi”. (Tasarı aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (8), 95, 27.VI.1951).

14- “5 Ocak 1950 tarihli Türkiye-Yugoslavya Ticaret Anlaşmasına ek listelerin yürürlük müddetlerinin uzatılmasına dair teati edilen mektupların tasdikini içeren kanun tasarısı ve eklerinin görüşülmesi”. (Tasarı aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (8), 95, 27.VI.1951).

15- “Avrupa İktisadi İş birliği Teşkilâtına dâhil memleketler arasındaki mübadeleleri serbestleştirmek

amacıyla 19 Eylül 1950 tarihinde mezkûr teşkilata dair dâhil memleketler arasında imzalanan (Bir Avrupa Tediye Birliği kurulması hakkındaki Anlaşma)'nın Geçici Tatbikine Dair Protokolün Onanmasına Ait Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarı üzerinde gerekli düzenlemeler yapılarak kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (9), 98, 11.VII.1951).

16- "Türk Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti adına hareket eden Export- Import Bank arasında 27.X.1950 tarihinde Washington'da imzalanan ve Bakanlar Kurulunca Meclise sunularak, Dışişleri Komisyonunca da incelenen kanun tasarısının görüşülmesi". (Söz konusu tasarı aynen kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (9), 108, 3.VIII.1951).

17- "Ödünç Para Verme İşleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarı, Adalet Komisyonuna sevk edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulmuştur). (TBMM, TD, IX, (9), 113, 10.VIII.1951).

18- "Tütün İstihsalinin Tanzimi Hakkındaki Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarı, yapılan değişikliklerle kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (14), 66, 30.IV. 1952).

c- Geçici Komisyonunda Görüşülen Konu

1- "Bakanlar Kurulu tarafından 7.VI.1951 tarih ve 71-1995-6-1850 Sayılı müzekkere ile Yüksek Meclise sevk edilen, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu tasarısının görüşülmesi". (Tasarı değişiklik yapılarak, oy birliği ile kabul edilmiştir). (TBMM, TD, IX, (9), 106, 30.VII.1951).

d- Karma Komisyonunda Görüşülen Konu

1- "Denizbank Türk Anonim Ortaklığı Kanun tasarısının görüşülmesi". (Komisyonca hazırlanan metin, gerekçeleriyle birlikte, Meclise sunulmuştur). (TBMM, TD, IX, (9), 112, 9.VIII.1951).

e- Katılımda Bulunduğu Önergeler

1- "Diyanet işleri Başkanlığı Bütçesinin elli binden yüz bin liraya çıkarılmasına ilişkin önerge". (TBMM, TD, IX, (5), 48, 22.II.1951).

2- Erzurum Milletvekili Sabri Erduran'ın "Hayvanlar Vergisi Kanununun yürürlükten kaldırılmasına dair teklifin 2. maddesinin (1 Mart 1952) yılından itibaren şeklinde değiştirilmesi imkânları araştırılmak üzere teklifin komisyona iadesine ilişkin önerge". (TBMM, TD, IX, (7), 71, 2.V.1951).

3- "Müzakerenin yeterliliğine dair yazılı önerge". (Anayasanın bazı maddeleri üzerine yapılan tartışmalara yönelik). (TBMM, TD, IX, (8), 89, 13.VI. 1951).

4- "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun tasarısı üzerinde İktüzüğün 103. maddesi gereğince söz isteyenlerden ikişer Milletekilinin konuşmasından sonra müzakerenin yeterliliğinin oya arz edilmesine ilişkin önerge". (TBMM, TD, IX, (9), 103, 23.VII.1951).

5- "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu tasarısına, Yüksek Meclisçe de uygun görülürse söz konusu kanunun üçüncü maddesine bir fıkra ilâvesine ilişkin önerge". (TBMM, TD, IX, (9), 107, 1. VIII.1951).

6- "Denizbank Türk Anonim Ortaklığı Kanunu tasarısının tümü üzerinde yapılan müzakerelerin yeterliliğinin oya sunulmasına ilişkin önerge". (TBMM, TD, IX, (9), 112, 9.VIII.1951).

C- 1952 Yılı Çalışmaları

Milletvekili Hamit Koray, 1952 yılı Meclis çalışmalarını Maliye ve Geçici Komisyonunda aldığı görevlerle sürdürmüştür. Ayrıca gerekli durumlarda farklı konulara ilişkin yazılı soru önergeleri vermek suretiyle katkıda bulunmuştur. Aşağıda 1952 yılı Komisyon çalışmalarını içeren konular, verilen kararlar ve önergelerin içeriği hakkında bilgiler verilmiştir.

a- Maliye Komisyonunda Görüşülen Konular

1- "2999 Sayılı Bankalar Kanunu'na ek Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesine karar verilmiştir. 19.VI.1952). (TBMM, TD, IX, (24), 101, 3.VII.1953).

2- "Gerilla, Dağ ve Paraşütçü Kıtaları Yetiştirme Kurslarına Katılacakların Beslenmeleri Hakkında Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarı, oy birliği ile kabul edilmiştir. 3.XII. 1952). (TBMM, TD, IX, (28), 42, 12.II.1954).

3- "Askerî Tayinat Ve Yem Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 2247 Sayılı Kanun'un

3. maddesinin 4. fıkrasının değiştirilmesine dair Kanun tasarısının görüşülmesi". (Komisyonca tasarının bazı maddeler kaldırılmış, bazı ifadelerde değişiklik yapılarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 16.1.1952). (TBMM, TD, IX, (29), 55, 2.III.1954).

4- Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanarak Bakanlar Kurulunun kararı üzerine Yüksek Meclise sunulan "Su Mahsuller Kanunu tasarısının görüşülmesi". (Tasarının tümü oya sunulmuş ve çoğunlukla kabul edilmiş bulunmakla birlikte muhalefet şerhi konulmuştur. 25.XII.1952). (TBMM, TD, IX, (29), 64, 11.III.1954).

5- Çorum Milletvekili Saip Özer ve Zonguldak Milletvekili Cemal Kıpçak'ın, "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun geçici 65. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun teklifinin görüşülmesi". (Komisyon, teklifin reddine karar vermiştir. Hamit Koray, teklifin reddine muhalif olduğunu belirtmiştir. 24.I.1952). (TBMM, TD, IX, (17), 9, 26.XI.1952).

6- Gümüşhane Milletvekili Ahmet Kemal Varınca ve beş arkadaşının, "Kavurma imal ve satışından dolayı tahakkuk etmiş olan Muamele Vergilerinin Terkini (silinmesi) Hakkındaki Kanun teklifinin görüşülmesi". (Teklifin reddine ittifakla karar verilmiştir. 24.1.1952). (TBMM, TD, IX, (18), 11, 1.XII.1952).

7- Rize Milletvekili İzzet Akçal, Erzurum Milletvekili Rıza Topçuoğlu ve Erzurum Milletvekili Sabri Erduman ve arkadaşları tarafından hazırlanan, "8 Kasım 1877 tarihinde Aziziye Tabyasının istirdadına (alınmasına) iştirak eden Nene Kırkgöz'e Vatana Hizmet Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun teklifinin görüşülmesi". (Teklif komisyonca uygun görülmüştür. 17.XII.1952). (TBMM, TD, IX, (20), 36, 2.II.1953).

8- İdareci Üyeler Kurulu tarafından verilen "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Ödeneği Hakkında Kanun teklifinin görüşülmesi". (Teklifin kabulüne oy birliği ile karar verilmiştir. 24 15.I.1952). (TBMM, TD, IX, (12), 28, 18.I.1952).

9- "Deniz Tuzlarından Yabancı Memleketlere İhraç Edilmek Şartı İle Tuz İstihsalı İçin Hakiki veya Hükmî Şahıslara İzin Verilebileceği Hakkındaki Kanun tasarısı" ile Çanakkale Milletvekili Kenan Akmanlar'ın, "Tuz Kanunu'nun 1. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesi". (Komisyon tuz istihsalinin ihraç şartı ile kısmen gerçek ve tüzel kişilere bırakılmasının yerinde olacağına, işletilme şekil ve şartlarının nasıl olacağına dair bilgi verilmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. 16.I.1952). (TBMM, TD, IX, (13), 37, 8.II.1952).

10- Hükümetçe hazırlanarak, komisyona havale edilen "Uçucular İçin Tazminat Kanunu tasarısının görüşülmesi". (Değişiklik yapılması kaydı ile tasarının kabulüne oy birliği ile karar verilmiştir. Hamit Koray İmzada bulunmamıştır. 7.IV.1952). (TBMM, TD, IX, (15), 71, 12.V.1952).

11- "Milletlerarası İktisadi İş Birliği Teşkilatının Dışişleri Bakanlığına Bağlanması Hakkında Kanun tasarısının görüşülmesi". (Hükümetin teklifi aynen kabul edilmiştir. 8.V.1952). (TBMM, TD, IX, (15), 75, 23.V.1952).

12- "Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarının oy birliği ile kabulüne karar verilmiştir. 20.V.1952). (TBMM, TD, IX, (16), 80, 4.VI.1952).

13- Hükümetçe hazırlanarak komisyona havale edilen "Denizaltıcılar ve Dalgıçlar İçin Tazminat Kanunu tasarısının görüşülmesi". (Tasarının kabulüne oy birliği ile karar verilmiştir. 14. IV.1952). (TBMM, TD, IX, (16), 81, 6. VI. 1952).

14- "Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne dair olan 3656 Sayılı Kanun'a bağlı (1) Sayılı Cetvelin Maliye Bakanlığı Kısımına Bazı Kadroların Eklenmesi Hakkında Kanun tasarısının görüşülmesi. (Tasarı oy birliği ile aynen kabul edilmiştir. 8.V.1952). (TBMM, TD, IX, (16), 85, 16.VI.1952).

15- Ankara Milletvekili Fuad Seyhun'un "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun geçici 3. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkındaki teklifinin görüşülmesi". (Değişiklik yapılarak oya sunulan teklif, oy birliği ile kabul edilmiştir. 24.1.1952). (TBMM, TD, IX, (16), 86, 18.VI.1952).

16- "Ankara'daki Kızılay Hastanesinin Satın Alınması İçin Gelecek Yıllara Geçici Yüklenmelere Girişilmesine Dair Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarı oy birliği ile aynen kabul edilmiştir. 16.VI.1952). (TBMM, TD, IX, (16), 87, 19.VI. 1952).

17- "Vakıflar Kanunu'nun 27. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun tasarısının görüşülmesi".

(Tasarı oy birliği ile aynen kabul edilmiştir. 20.V.1952). (TBMM, TD, IX, (16), 88, 20.VI.1952).

18- "Merhum Mareşal Fevzi Çakmak'ın kız kardeşi Nebahat Çakmak'a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun tasarısının görüşülmesi". (Tasarı oy birliği ile aynen kabul edilmiştir. 3.V.1952). (TBMM, TD, IX, (16), 88, 20.VI. 1952).

19- "1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun 19. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkındaki Kanun tasarısının görüşülmesi". (Kanun tasarısında söz edilen belediyelere tahvil çıkartmak yetkisinin verilmesi isteği, komisyonca prensip olarak kabul edilmiştir. 25.XII.1952). (TBMM, TD, IX, (24), 105, 9.7.1953).

20- "Müzelerle Ören Yerlerini Ziyaret Edenlerden Alınacak Ücret Hakkındaki 3340 Sayılı Kanun'da değişiklik yapılmasına dair tasarı üzerine görüşmeler". (Tasarıda 3340 Sayılı Kanun'un yalnız 1. maddesinde değişiklik uygun görülmüş, başlık da buna uygun şekilde bir değiştirilmiştir. 1. maddeye, ilâve yapılmış, maddenin sonundaki (bakanlığı) kelimesi, gramer, kaidelerine uyularak (bakanlıkları) şeklinde düzenlenmiştir. 3.XII.1952). (TBMM, TD, IX, (24), 109, 15.VII.1953).

21- Kocaeli Milletvekili Mehmet Yılmaz'ın, "Yedek Subay ve Yedek Askerî Memurlar hakkındaki 1076 Sayılı Kanun'un 3923 Sayılı Kanun'la değiştirilen 3. Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun teklifinin görüşülmesi". (Çok yönden değerlendirilen teklife, komisyon oy birliği ile ret kararı vermiştir. 8.1.1952). (TBMM, TD, IX, (24), 106, 10.VII.1953).

22- "Memlekete Muaf Olarak Girip de Tahsisat Haricinde Kullanılan Eşyanın Gümrük Vergi ve Resmine Tâbi Tutulmayacağına Dair Kanun tasarısı" hakkında yapılan görüşme. (Başlık üzerinde Gümrük ve Tekel Komisyonunun yaptığı değişiklik yerinde görülerek tasarının maddeleri hükümetin teklifine uygun olarak aynen kabul olunmuştur. 27.XII.1952). (TBMM, TD, IX, (24), 112, 20.VII.1953).

23- "2999 Sayılı Bankalar Kanunu'na ek kanun tasarısının görüşülmesi". (Komisyon tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini uygun görmüştür. 19.VI.1952). (TBMM, TD, IX, (24), 101, 3.VII.1953).

24- "Amortisman ve Kredi Sandığı Kanunu tasarısının görüşülmesi". (Maddelerde birtakım değişiklikler yapılarak sandığın bu yeni hüviyetiyle malî ve iktisadi bakımdan iktisap edeceği ehemmiyet ve memlekette kalkınma faaliyetine hız verilmesindeki zaruret dolayısıyla öncelik ve ivedilikle görüşülmesi oy birliği ile kabul edilmiştir. 19.VI.1952). (TBMM, TD, IX, (24), 101, 3.VII.1953).

25- Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın, "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 40. maddesinin C fıkrasının değiştirilmesi hakkında kanun teklifinin görüşülmesi". (Teklif revizyona tâbi tutularak, 1,2, ve 3. maddeler eklenmiştir. Yeni şekli ile oya konmuş ve oy birliği ile kabul olunmuştur. 15.II.1952). (TBMM, TD, IX, (19), 25, 9.1.1953).

26- "Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Hazırlanmış Olan Kanun tasarısı ile bu tasarının Bayındırlık Komisyonunca değiştirilen şeklinin incelenmesi". (Değişikliklerle kabul edilen tasarı, Bütçe Komisyonuna gönderilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulmuştur. 20. XI.1952). (TBMM, TD, IX, (26), 19, 18.XII.1953).

b- Geçici Komisyonunda Görüşülen Konu

1- "Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü'nün Hazine kefaleti ile çıkardığı bonoların Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı tarafından yapılacak Yenileme Muamelelerine Dair Kanun Tasarısının görüşülmesi". (Maddelerin aynen kabulüne karar verilmiştir. 8.II.1952). (TBMM, TD, IX, (13), 38, 11.II. 1952).

c- Katılımda Bulunduğu Önerge

1- Amasya Milletvekili Hamit Koray ve arkadaşları tarafından verilen, "1949 yılında Amasya'da Hükümet tarafından Yüzeveler adıyla bilinen mahalledeki evlerin felâketzedelere dağıtımında iddia edilen yolsuzluk hakkında yapılan tahkikat neticesine ve bu evlerin bedelsiz olarak verilmesi mümkün olmadığı takdirde taksit müddetinin 40 seneye çıkarılması hususunda ne düşünüldüğüne dair önerge". (TBMM, TD, IX, (15),71, 12.V.1952).

D- 1953 Yılı Çalışmaları

Hamit Koray'ın 1953 yılı Meclis çalışmalarının diğer yıllara göre daha yoğun geçtiği görülmektedir. Söz konusu yılda da Maliye Komisyonu, Ticaret Komisyonu ve Geçici Komisyonunda görevler almıştır. Ayrıca gerekli durumlarda farklı konulara ilişkin yazılı soru önergeleri ile kanun teklifinde bulunmuş, takrirler vermiştir. Aşağıda bunlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

a- Maliye Komisyonunda Görüşülen Konular

1- "Posta, Telgraf ve Telefon İşletme Genel Müdürlüğü'nün İktisadi Devlet Teşekkülü haline ifrağı maksadıyla Hükümetçe hazırlanıp Yüksek Meclise sunulan ve Komisyona havale edilen Türkiye Cumhuriyeti Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Kuruluş kanunu lâyihasının görüşülmesi". (Tasarının öncelik ve ivedilikle müzakere edilip kanunlaşması teklifi, oy birliği ile kabul edilmiştir. 25. IV. 1953). (TBMM, TD, IX, (24), 107, 13.VII.1953).

2- "Memleketimizde yeni radyo istasyonlarının kurulması ve Ankara Radyo İstasyonunun tevsi ve takviyesi için gelecek yıllara yönelik geçici taahhüde girişilmesi hakkında Hükümete salâhiyet verilmesini temin eden kanun lâyihasının görüşülmesi". (Hükümetin teklifi aynen kabul edilmiştir. 28.11.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 105, 9.7.1953).

3- "Etibank sermayesinin 300 000 000 liraya iblâğı hakkında kanun lâyihasının görüşülmesi". (Bütçe Komisyonuna sunulmak üzere Yüksek Reislîğe arz edilmiştir. 18. IV.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 105, 10.VII.1953).

4- Rize Mebusu İzzet Akçal ve beş arkadaşının, "Çay Kanunu'nun 12. maddesine bir fıkra ilâvesi hakkında kanun teklifinin görüşülmesi". (Teklif komisyonca oy birliği ile kabul edilmiştir. 19.I.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 106, 10.VII.1953).

5- Giresun Mebusu Mazhar Şener ve altı arkadaşının "Çay Kanunu'na ek kanun tekliflerinin görüşülmesi". (Çay bahçesi miktarının artırılması ve hangi muntikalarda çay ziraatı yapılabileceği hususunun mecliste öncelik ve ivedilikle görüşülmesine karar verilmiştir. 28.2.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 106, 10.VII.1953).

6- "5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun lâyihası hakkında görüşme". (25 hizmet yılını tamamlamış şahısların emekliye sekinde, tayinlerindeki usule uygun işlem yapılmasını sağlama mahiyetinde rapora ek hüküm konulması komisyonca kararlaştırılmıştır. 30.III.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 104, 8.VII.1953).

7- "Artırma, Eksiltme ve İhale Kanununa ek 5127 Sayılı Kanun'un 2. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun lâyihası" ile Gaziantep Mebusu Süleyman Kuranel ve Niğde Mebusu Asım Doğanay'ın "Artırma Eksiltme ve İhale Kanununa ek 5127 Sayılı Kanun'un 1. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi". (Ana metine ek madde halinde sonuna (vekil yetkilidir) yerine (alâkalı vekil yetkilidir) ibaresi konulmak suretiyle kabul edilmiştir. 2. ve 3. maddeler Teşkilâtı Esasiye Kanununun tabirleri kullanılmak suretiyle aynen kabul edilmiştir. 24.II.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 108, 14.VII.1953).

8- Mardin Mebusu Kemal Türkoğlu tarafından verilen "Cumhurbaşkanı Ödeneğinin Artırılması Hakkında Kanun teklifinin görüşülmesi". (Teklif çoğunlukla kabul edilmemiştir. 21.1.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 109, 15.VII.1953).

9- "3843 Sayılı Muamele Vergisi Kanununun 9. Maddesinin 4. Fıkrasının Değiştirilmesi Hakkında Kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyihanın önemine ve karşılayacağı ihtiyacın aciliyetine binaen öncelik ve ivedilikle görüşülmesi hususu komisyonca karar altına alınmıştır. 28.II.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 112, 20.VII.1953).

10- "Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu Hakkındaki 5591 Sayılı Kanun'un 10. maddesinin B fıkrasının değiştirilmesine ilişkin kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyihanın öncelik ve ivedilikle görüşülmesi hususu, komisyonca Meclis Başkanlığına teklif edilmiştir. 28.II.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 112, 20.VII.1953).

11- "Hükümetin, Osmanlı Bankası ile yapılan 11 Haziran 1952 tarihli mukavele ile personel hakkında teati edilen aynı tarihli mektubun ve Osmanlı Bankası Paris merkezinde Limanlar konsorsiyumu ve Samsun - Sivas Konsorsiyumu adlı hesaplarda mevcut olup Hükümete iadesi gereken meblağ hakkında 11 Haziran 1952 tarihli mektupla yapılan anlaşmanın onanmasına dair kanun teklifinin görüşülmesi". (Tasarının ve maddelerinin aynen kabulüne karar verilmiştir. 8.1.1953). (TBMM, TD, IX, (2), 101, 3.VII.1953).

12- Kocaeli Mebusu Ekrem Alican ve 34 arkadaşının, "Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazlar ve Muafiyetler Hakkındaki 601 Sayılı Kanun'un 2. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun teklifinin görüşülmesi". (601 Sayılı Kanun'un 2. maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi Meclis Başkanlığına sunulmuştur. 1.IV.1953). (TBMM, TD, IX, (2), 109, 15.VII.1953).

13- "Yeniden yapılacak su işleri için gelecek yılları kapsayacak taahhütlere girişilmesine mezuniyet verilmesi

hakkındaki 3132, 4100, 4649 ve 5259 Sayılı Kanunlara ek kanun lâyihasının görüşülmesi". (Maddeye "Bütün yurda şamil" ibaresi konularak, değişiklik önerileri kabul edilmiştir. 6.V.1953). (TBMM, TD, IX, (23), 94, 10.VI.1953).

14- "5842 Sayılı Kanun'un geçici 2. maddesine göre Denizcilik Bankasının kesin kuruluş tarihinden itibaren bir yıl içinde ikmal ve sonuçlandırılması gereken tasfiye işlerinin, bir yıl müddetle uzatılması hakkındaki kanun lâyihasının görüşülmesi". (Bir kısım değişiklikler yapılarak ivedilikle görüşülmesine karar verilmiştir. 28.II.1953). (TBMM, TD, IX, (23), 97, 26.VI.1953).

15- "Vakıf, Zeytinlik, İncirlik, Fındıklık, Narenciye ve Meyvalıkların Satış Şekli Hakkındaki Kanun lâyihasının görüşülmesi". (Maddelerde yapılan bazı değişikliklerle kabul edilmiştir. 10.II.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 99, 1.VII. 1953).

16- "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanununun 5540 Sayılı Kanun'la değiştirilen 1. ve 3. ve 4328 Sayılı Kanun'la değiştirilen 4. maddelerinin değiştirilmesine, süresinin uzatılmasına ve aynı kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun lâyihasının görüşülmesi". (Komisyonda yapılan bazı değişikliklerle aynen kabul edilmiştir. 4.XII.1953). (TBMM, TD, IX, (28), 43, 15.II.1954).

17- "Kan Bankası ve Kan Nakil Merkezlerinin Döner Sermaye ile İdaresine Dair Kanun lâyihasının görüşülmesi". (Hükümetin teklifi bir kısım değişikliklerle aynen kabul edilmiştir. 4.XII. 1953). (TBMM, TD, IX, (28), 43, 15.II.1954).

18- "Memurin Kanununa ek 2658 Sayılı Kanun'un 1. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyhada değişiklik yapılarak kabul edilmiştir. 14.VII.1953). (TBMM, TD, IX, (28), 43, 15.II.1954).

19- Ankara Mebuslarından Fuad Seyhun ve Hamdi Bulgurlu' tarafından verilen "5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun geçici 3. maddesine, 4. fıkra ve geçici 30. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkındaki kanun teklifleri" ile Kastamonu Mebusu Hayri Tosunoğlu tarafından verilen "9591 Sayılı Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanununun geçici 3. maddesinin b fıkrasının kaldırılmasına dair kanun teklifinin görüşülmesi". (Maddelerde bazı değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir. 30.III. 1953). (TBMM, TD, IX, (28), 44, 17.II.1954).

20- Trabzon Mebusu Mahmut Goloğlu'nun verdiği "Muamele Vergisi Kanununun 9. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun teklifinin görüşülmesi". (Geçici madde değiştirilerek, 2. ve 3. maddeler aynen kabul edilmiştir. 4.II.1953). (TBMM, TD, IX, (29), 56, 3. III. 1954).

21- "5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve bu kanuna Bazı Hükümler Eklenmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun lâyihasının görüşülmesi". (Kanun lâyihası ve beş teklif yeniden tertip ve tanzim edilerek kabul edilmiştir (Amasya Milletvekili Hamit Koray İmzada bulunmamıştır) 14.VII.1953). (TBMM, TD, IX, (29), 56, 3. III. 1954).

22- "Nakil Vasıtaları Hakkındaki Kanuna ek kanunun görüşülmesi". (Komisyonda aynen kabul edilmiştir. 3.XII.1953). (TBMM, TD, IX, (29), 64, 11.III.1954).

23- "Torquay Protokolüne İlişik, Türkiye Taviz Listesinin 134 Numaralı Pozisyonunda Yapılan Değişikliğin Onanması Hakkındaki Kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyiha hiçbir değişiklik yapılmaksızın Hükümetin teklifi aynen ve oy birliği ile kabul edilmiştir. 14.VII.1953). (TBMM, TD, IX, (29), 63, 10.III.1954).

24- Rize Mebusu İzzet Akçal ve beş arkadaşı tarafından verilen "Çay Kanunu'nun 12. maddesine bir fıkra ilâvesi hakkında kanun teklifinin görüşülmesi". (Teklif komisyonca oy birliği ile kabul edilmiştir. 19.I.1953). (TBMM, TD, IX, (21), 75, 30.IV.1953).

25- Seyhan Mebusu Sinan Tekelioğlu tarafından verilen, "Devlet, Belediye ve emvali metrukeden veya mübadillere ait olan mallardan haksız olarak mal iktisap edenlerin bu mallarının geri alınması hakkında kanun teklifine ilişkin görüşme". (Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükmüne aykırı görülerek esasından reddine oy birliği ile karar verilmiştir. 5.V.1953). (TBMM, TD, IX, (22), 81, 13.V.1953).

26- "Zehra Işık'a, Hidemat-ı Vataniye Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun lâyihası hakkındaki komisyon çalışması". (Komisyonda başlık, 1, 2. ve 3. maddeler aynen kabul edilmiştir. 18.IV.1953). (TBMM, TD, IX, (27), 31, 20.I.1954).

27- "Bilumum Emekli Dul Ve Yetim Aylıklarına Zam Yapılması Hakkındaki Kanun lâyihasının görüşülmesi".

(Lâyhaya geçici bir madde ilave edilerek kabul edilmiştir. 29. XII. 1953). (TBMM, TD, IX, (27), 33, 25.I.1954).

28- Bursa Milletvekili Ağâh Erozan ve iki arkadaşı tarafından verilen "5951 Sayılı Kanun'a ek kanun teklifinin incelenmesi". (Teklifin 1 ve 2. maddeleri aynen 3. madde değiştirilerek kabul edilmiştir. 14.VII.1953). (TBMM, TD, IX, (28), 39, 8.II.1954).

29- "2490 Sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu ile 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununa ek kanun tasarısının incelenmesi". (Tasarı ile ilgili hükümetin gerekçesi kabul edilmemiştir. Değişiklik zaruri görülmüş, yapılan düzeltmelerle tasarının esası oy birliği ile kabul edilmiştir. 3.XII.1953). (TBMM, TD, IX, (28), 40, 10.II.1954).

b- Geçici Komisyonunda Görüşülen Konu

1- "Kamu Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun tasarısı hakkındaki görüşme". (Tasarının, bir an evvel kanunlaşmasını sağlamak üzere öncelik ve ivedilikle görüşülmek dileği ile Meclis Başkanlığına sunulmuştur. (Hamit Koray imzada bulunmamıştır) 1.VII.1953). (TBMM, TD, IX, (24), 112, 20.VII.1953).

c- Meclise Sunduğu Yazılı Soru Önergeleri

1- "Şehirlerarası ve şehir içi telefon görüşmelerinde vaki aksaklıkların ıslahı ile santrallerin takviyesi, kelime ve cümle hataları yüzünden anlaşılmayacak hale gelen telgraflardaki yanlışlıkların önlenmesi hususunda ne gibi tedbirler düşünüldüğüne dair soru önergesi". (TBMM, TD, IX, (20), 56, 28.II.1953).

2- "Devlet Memur ve Hizmetlilerine Ödenek ve İkramesi Verilmesi Hakkındaki Kanun lâyihasının görüşülmesi sonrası, konu hakkında yeterli müzakere yapıldığına ilişkin verilen yazılı önerge". (TBMM, TD, IX, (26), 21, 23.XII.1953).

3- Komisyon başkanı olarak, "Geçici komisyona Ordu Mebusu Refet Aksoy'un, Gelir Vergisi Kanunu'nun 24. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin havalesine ilişkin bilgilendirme yazısı". (TBMM, TD, IX, (26), 23, 28.XII.1953).

4- Amasya Milletvekillerinden İsmet Olgaç tarafından verilen "Amasya Memleket Hastanesi eski binasının Verem Hastanesi olarak kullanılmasına, yeni Memleket Hastanesi kadrosunun takviye edilmesine ve inşaatı tamamlanmış bulunan Merzifon Sağlık Merkezinin de ihtiyaçlarının teminine dair sorusuna, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Ekrem Hayri Üstündağ'ın yazılı cevaplandırması amacıyla verilen yazılı soru önergesi". (TBMM, TD, IX, (20), 41, 11.II.1953).

5- Meclis Başkanlığına sunulan, "Millî Eğitim Vekâleti Bütçesinin 415. faslında müzeler ve anıtlar masrafları karşılığı olarak bu fasla (150 000) lira daha eklenerek fasıl yekûnunun (1 000 000) liraya çıkarılmasına ilişkin önerge". (TBMM, TD, IX, (20), 53, 25.II.1953).

6- Amasya Milletvekilleri Kemal Eren, Hamit Koray ve İsmet Olgaç tarafından verilen "Mesleki ve Teknik Öğretim Okulları Meslek ve Atelye öğretmenliklerine geçici öğretmen olarak tayin edilmiş olanlardan beş yıl ve daha fazla hizmet edenlerin daimî öğretmenliğe geçirilmeleri için tekrar imtihana tâbi tutulmalarının doğru olup olmadığına dair soru önergesi". (TBMM, TD, IX, (22), 81, 13.V.1953).

d- Meclise Sunduğu Kanun Teklifi

1- "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine 601 Sayılı Kanun'un 2. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun teklifi". (TBMM, TD, IX, (2), 109, 15.VII.1953).

e- Meclise Verdiği Takrirler

1- "Maliye Vekâleti Bütçesinin 638. faslında hükümetçe Ankara Belediyesi için geçen sene olduğu gibi bu yıl da konulmuş olan 500 000 liranın aynen verilmesinin kabulüne ilişkin takrir". (TBMM, TD, IX, (20), 52, 24.II.1953).

2- "Millî Korunma Kanununun değiştirilmesine ilişkin olarak, milletvekillerinin tereddütlerini gidermek üzere hükümete soru sormalarına yönelik müzakere takriri". (TBMM, TD, IX, (20), 38, 5.II.1953).

E- 1954 Yılı Çalışmaları

1954 yılında Meclis çalışmaları bağlamında Milletvekili Hamit Koray'ın Maliye Komisyonundaki görevine devam ettiği, bu yılda meclise sadece bir konuda takrir sunduğu görülmektedir. Aşağıda 1954 yılı Komisyon çalışmalarını içeren konular, alınan kararlar ve sunulan takrir hakkında bilgi verilmiştir.

a- Maliye Komisyonunda Görüşülen Konular

1- "Harcırah Kanunu lâyihasının tetkik ve müzakere edilmesi". (Lâyihanın, harcıraha ilişkin kanunların

kaldırılmasına dair maddesiyle, fıkralarını ihtiva eden kanunları gösteren 60. maddesine, 6091 Sayılı Kanun'un tapulama komisyonlarında çalışan, memur ve hizmetlilere verilecek harcıraha dair olan 3. maddesi ilâve olunmuştur. 62 ve 63. maddelerde değişiklik yapılarak kabul olunmuştur. 4.1.1954). (TBMM, TD, IX, (28), 40, 10.II.1954).

2- Gaziantep Mebusu Cevdet San ve 15 arkadaşı tarafından verilen "Nizip'li Habeş Böler'e Vatana Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması Hakkında Kanun teklifinin görüşülmesi". (1. madde, tahsis edilen maaşın yalnız hayatta bulunduğu müddetçe kendisine verilmesi şekliyle maaş miktarı 170 lira olarak tespit edilmiştir. 2. ve 3. maddeler değişiklik yapılarak kabul edilmiştir. 5.1.1954). (TBMM, TD, IX, (28), 43, 15.II.1954).

3- "Arazi Vergisi Kanununun değişik 10. maddesinin değiştirilmesine dair kanun lâyihasının görüşülmesi". (Maddelerin müzakeresinde, 1. madde, esasa müessir olmayan değişiklikler yapılarak, diğer maddeler ise aynen kabul edilmiştir. 20.I.1954). (TBMM, TD, IX, (28), 43, 15.II.1954).

4- "Bina Vergisi Kanununa ek kanun lâyihası hakkında görüşme". (Lâyiha uygun görülüş ve maddeler aynen kabul edilmiştir. 20.1.1954). (TBMM, TD, IX, (28), 43, 15.II.1954).

5- "5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 64. maddesine bir fıkra ve aynı kanuna geçici bir madde eklenmesine dair kanun lâyihasının görüşülmesi". (Esasa müessir olmayan kelime değişiklikleri yapılmak suretiyle madde kabul edilmiştir. 7.1.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 55, 2.III.1954).

6- "Muamele Vergisi Kanununun 63. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun lâyihasının görüşülmesi". ("Tahsil olunan Muamele vergileri mükelleflerine iade olunur" kaydı gereksiz görülerek metinden çıkarılmak ve "yeniden Muamele Vergisi tarh olunmaz" kaydı ilave edilmek sureti ile madde kabul edilmiştir. 3.XII.1953). (TBMM, TD, IX, (29), 56, 3.III.1954).

7- "İzmir'de, Sarıkışla ve müştemilâtının İzmir Belediyesinin yapacağı binalarla mübadelesi hakkında kanun lâyihasının görüşülmesi". (Ordu evi binasının yapılacağı arsanın konumu göz önünde tutularak ordu evi sahasının hudutları yeniden belirlenmiş ve 2. maddenin 11. bendinin b fıkrası değiştirilerek, diğer hükümler aynen kabul edilmiştir. 23.II.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 56, 3.III.1954).

8- "Dâhilî İstihlâk Vergisi Kanunu ile bu kanuna ek 26.V.1934 tarihli ve 2448 Sayılı Kanun'da değişiklik yapılması hakkında kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyihanın aynen kabulüne oy birliği ile karar verilmiştir. 25.II.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 60, 7.III.1954).

9- "İngiltere ve Fransa Hükümetlerinden Temin Edilen Silahların Kredileri ve Diğer Askerî Borçların Tasfiyesi Hakkında İmzalanmış Anlaşmaların Tasdikine Dair Kanun lâyihasının görüşülmesi". (Lâyiha, aynen oy birliği ile kabul edilmiştir. 25.II.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 62, 9.III.1954).

10- "Devlet Havayolları Umum Müdürlüğü Teşkilâtı Hakkındaki 3424, 4467 ve 5213 Sayılı Kanunların bazı maddelerinin değiştirilerek, yeni hükümler ilâvesine dair kanun lâyihasının görüşülmesi". (Hükümetin teklifi aynen kabul edilmiştir. 25.II.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 63, 10.III.1954).

11- Trabzon Mebusu Hamdi Orhon tarafından verilen, "Belediye Kanunu'nun bazı maddeleriyle 4573 ve 4617 Sayılı Kanunların kaldırılmasına ve 2226 Sayılı Kanun'da yazılı "Genel Meclis" tabirlerinin "Belediye Meclis" olarak düzeltilmesine dair kanun teklifinin görüşülmesi". (Komisyonda, İçişleri Komisyonunun taslağı aynen kabul edilmiştir. 4.II.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 63, 10.III.1954).

12- İzmir Mebusları Cihad Baban ve Necdet İncekara tarafından verilen, "Ödemişli Mehmet Karaerkek'e Hidemat-ı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi Hakkında Kanun teklifinin görüşülmesi". (2. ve 3. maddeler kelime değişiklikleri ile kabul edilmiştir. 4.III.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 64, 11.III.1954).

13- "25.II.1952 tarihli ve 5887 Sayılı Harçlar Kanununa bağlı 10 sayılı tarifenin 41 sıra numarasının değiştirilmesi hakkında kanun lâyihası" ile Zonguldak Mebusu Fehmi Açıksoz tarafından verilen "5887 Sayılı Harçlar Kanununa bağlı 10 sayılı tarifenin 54 sıra numarasının değiştirilmesi hakkında kanun teklifinin görüşülmesi". (Değişiklikle ilgili ileri sürülen gerekçeler uygun görülerek kabul edilmiştir. 9.III.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 64, 11.III.1954).

14- "Devlet Malzeme Ofisi Kurulması Hakkında Kanun lâyihasının görüşülmesi". (Kanun teklifinde düzenlemeler yapılarak kabul edilmiştir. Ancak, Amasya Milletvekili Hamit Koray, söz konusu encümen

kararına muhalefet şerhi koyarak, bu durumu yazılı olarak belirtmiştir. 4.III.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 64, 11.III.1954).

15- Kars Mebusu Tezer Taşkiran ve iki arkadaşı tarafından verilen “Kars’lı Hasan Aydın’a Vatan Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması hakkında kanun teklifinin görüşülmesi”. (1. maddede bazı kelime değişiklikleri yapılmış, 2 ve 3. maddeler aynen kabul edilmiştir. 27.II.1954). (TBMM, TD, IX, (29), 64, 11.III.1954).

b- Meclise Verdiği Taktir

1- “5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesine dair Kanun lâyhasının 6. maddesiyle ilgili olarak, B fıkrasının sonuna (...ve İktisadi Devlet Teşekküllerinde ücretli stajyerlikte geçen hizmetler dâhil) ibaresinin ilâvesi yapılmasına ilişkin Meclis Başkanlığına sunulan taktir”. (TBMM, TD, IX, (29), 56, 3.III.1954).

SONUÇ

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Amasya’da, DP listesinden seçimlere katılarak Milletvekili seçilen Hamit Koray, görevde bulunduğu ilk dönem parlamento çalışmalarında ağırlıklı olarak Maliye Komisyonunda üye, bazen de komisyonda başkanlık görevinde bulunmuştur. Gerek duyulduğunda Geçici Komisyonunda, Gümrük ve Tekel Komisyonunda, Ticaret Komisyonu ile Karma Komisyonunda da görev almıştır. Genellikle komisyona havale edilen konuların, komisyon tarafından incelenip tartışıldıktan sonra olumlu veya olumsuz görüş bildirilerek ilgili birime gönderildikleri bilinmektedir. Maliye Komisyonunun ilgili olduğu konular genellikle malî ve iktisadî konular olup yeni uygulamaların önünü açan ve eksiklikleri giderici, daha uygun bir sistemi öngören düzenlemeleri içeren konulardır. Bu bağlamda Milletvekili Hamit Koray, çok partili dönemin başlangıcında oldukça önemli bir çalışmanın içinde yer alarak bilgi ve tecrübesi ile komisyon çalışmalarına önemli katkılar sunmuştur.

Milletvekillerinin hemen hepsinden komisyonlar dışında, fakat meclis çalışmaları kapsamında katkılarının beklendiği çalışmalar; yazılı ve sözlü soru önergeleri vermesi, kanun teklifinde bulunması, gündeme ilişkin söz alarak açıklamalarda bulunması ve oylamalara katılması olarak ifade edilebilir. Çalışmamızın öznesi olan Amasya Milletvekili Hamit Koray, saydığımız bu meclis çalışmalarının hepsine etkin bir şekilde katılarak alınan kararların ve kabul edilen kanunların hayata geçirilmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bu kapsamda IX. Dönemde, Meclis Başkanlığının veya Bakanlıkların Maliye Komisyonuna incelenmesi amacıyla havale ettiği 71 adet yasa tasarısı ve taslağının incelenerek sonuçlandırılmasında yer almıştır. Ayrıca Ticaret Komisyonunda 20, Geçici Komisyonunda 5, Gümrük ve Tekel Komisyonunda 2 ve Karma Komisyonunda 1 oturuma katılarak ülke için gerekli olan kararların alınmasında aktif olarak rol oynamıştır. Bu katkılarının dışında söz konusu dönemde meclise 14 adet yazılı soru önergesi, 2 adet taktir ve 1 adet kanun teklifi sunmuştur. Komisyon çalışmaları sonrasında alınan kararlardan 2 tanesine muhalefet şerhi koymuş, 1 tanesine de imzada bulunmamıştır. Verilen soru önergeleri içinde 1 tanesi seçim bölgesi Amasya ile ilgili olup, diğer önergeler genel konuları içermiştir. Söz konusu komisyonlara havale edilen konulara, yazılı ve sözlü soru önergelere, çıkarılan kanunların ve alınan kararların içeriğine bakıldığında, bu dönemde çözüme kavuşturulması beklenen sorunların haylice çok olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Bu ise dönemin milletvekillerinin daha gayretli ve özveri ile çalışmış olduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, TBMM’nin IX. Döneminde görev alan Amasya Milletvekili Hamit Koray, bu devrede Türkiye’nin gündeminde yer alan ve çözüm bekleyen konularla ilgili yeri geldiğinde söz alarak bilgi ve tecrübesi ile parlamento çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Yazılı ve sözlü önergeler vererek sorunların çözümüne yardımcı olmuş, kanun teklifi sunmuş, Maliye Komisyonunda etkin şekilde, Ticaret, Gümrük-Tekel, Karma ve Geçici Komisyonlarda ihtiyaç halinde çalışmalara katkı sunmak amacıyla görev almış, mecliste yapılan oylamalara katılarak milleti temsil görevini gereği ve layığı ile yerine getirmiştir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- TBMM, Tutanak Dergisi, 4.VII.1950, Dönem IX, C. 1, 17. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 5.VII.1950, Dönem IX, C. 1, 17. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 11.II.1952, Dönem IX, C. 13, 38. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 16.IV.1952, Dönem IX, C. 14, 62. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 30.IV.1952, Dönem IX, C. 14, 66. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 12.V.1952, Dönem IX, C. 15, 71. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 19.VI.1952, Dönem IX, C. 16, 87. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 20.VI.1952, Dönem IX, C. 16, 88. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 9.I.1953, Dönem IX, C. 19, 25. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 6.XI.1950, Dönem IX, C. 2, 2. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 11.II.1953, Dönem IX, C. 20, 41. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 24.II.1953, Dönem IX, C. 20, 52. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 25.II.1953, Dönem IX, C. 20, 53. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 28.II.1953, Dönem IX, C. 20, 56. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 30 IV.1953, Dönem IX, C. 21, 75. Birleşim.
 TBMM, Tutanak Dergisi, 13.V.1953, Dönem IX, C. 22, 81. Birleşim.

- TBMM, Tutanak Dergisi, 13.V.1953, Dönem IX, C. 22, 81. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.VI.1953, Dönem IX, C. 23, 94. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 26.VI.1953, Dönem IX, C. 23, 97. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 3.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 101. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 8.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 104. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 105. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 9.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 105. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 106. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 106. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 13.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 107. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 14.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 108. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 15.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 109. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 15.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 109. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 15.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 109. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 15.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 109. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 20.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 112. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 20.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 112. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1.VII.1953, Dönem IX, C. 24, 99. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 18.XII.1953, Dönem IX, C. 26, 19. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 23.XII.1953, Dönem IX, C. 26, 21. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 20.I.1954, Dönem IX, C. 27, 31. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 25.I.1954, Dönem IX, C. 27, 33. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 8.II.1954, Dönem IX, C. 28, 39. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.II.1954, Dönem IX, C. 28, 40. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 15.II.1954, Dönem IX, C. 28, 43. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 15.II.1954, Dönem IX, C. 28, 43. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 17.II.1954, Dönem IX, C. 28, 44. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 2.III.1954, Dönem IX, C. 29, 55. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 3. III. 1954, Dönem IX, C. 29, 56. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 3.III.1954, Dönem IX, C. 29, 56. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 7.III.1954, Dönem IX, C. 29, 60. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 9.III.1954, Dönem IX, C. 29, 62. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.III.1954, Dönem IX, C. 29, 63. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.III.1954, Dönem IX, C. 29, 63. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 11.III.1954, Dönem IX, C. 29, 64. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 11.III.1954, Dönem IX, C. 29, 64. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 8.XII.1950, Dönem IX, C. 3, 16. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 27.XII.1950, Dönem IX, C. 3, 24. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 22.II.1951, Dönem IX, C. 5, 48. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 18.IV.1951, Dönem IX, C. 6, 66. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 2.V.1951, Dönem IX, C. 7, 71. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1.VI.1951, Dönem IX, C. 8, 84. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 13.VI.1951, Dönem IX, C. 8, 89. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 20.VI. 1951, Dönem IX, C. 8, 92. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 27.VI.1951, Dönem IX, C. 8, 95. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 23.VII.1951, Dönem IX, C. 9, 103. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 30.VII.1951, Dönem IX, C. 9, 106. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1.VIII.1951, Dönem IX, C. 9, 107. Birleşim.

- TBMM, Tutanak Dergisi, 3.VIII.1951, Dönem IX, C. 9, 108. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 9.VIII.1951, Dönem IX, C. 9, 112. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 10.VIII.1951, Dönem IX, C. 9, 113. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 11.VII.1951, Dönem IX, C. 9, 98. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 28.XI.1951, Dönem IX, C.10, 10. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 18.I.1952, Dönem IX, C.12, 28. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 25.I.1952, Dönem IX, C.12, 31. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 8. II.1952, Dönem IX, C.13, 37. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 12.V.1952, Dönem IX, C.15, 71. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 23.V.1952, Dönem IX, C.15, 75. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 4.VI.1952, Dönem IX, C.16, 80. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 6.VI.1952, Dönem IX, C.16, 81. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 16.VI.1952, Dönem IX, C.16, 85. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 18.VI.1952, Dönem IX, C.16, 86. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 26.XI.1952, Dönem IX, C.17, 9. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 1.XII.1952, Dönem IX, C.18, 11. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 2.II.1953, Dönem IX, C.20, 36. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 3.VII.1953, Dönem IX, C.24, 101. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 12.II.1954, Dönem IX, C.28, 42. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 2.III.1954, Dönem IX, C.29, 55. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 11.III.1954, Dönem IX, C.29, 64. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 12.I.1951, Dönem IX, C.4, 29. Birleşim.
TBMM, Tutanak Dergisi, 15.1.1951, Dönem IX, C.4, 30. Birleşim.
- Akbiyık, Y. (2012). *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*. Ankara: Semih Ofset.
- Akın, R. (2012). *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, (2. Tıpkı Basım). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Çavdar, T. (1996). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eraslan, C. (2002). Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Cilt: II) İçinde* (s. 519-641). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi
- Evsile, M. (2012). *Milli Mücadele Tarihi*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kara, N. (2014). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. (Editörler: E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay). *Türk Siyasal Hayatı, (5. Baskı) İçinde* (s. 277-289). Bursa: Sentez Yayın ve Dağıtım.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş.
- Karpat, K. H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi, 1800-2012*. İstanbul: Timaş.
- Kırmit, Ö.F. (2021). Necip Fazıl Kısakürek'in Adnan Menderes ile Olan İlişkileri. *Mukaddime*, 12(2), 347-379.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurum.
- Öztürk, K. (1998). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM - IX. Dönem, (1950 - 1954)*, (Cilt: VII). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- TBMM Albümü (2010). (2. Cilt), 1950-1980. Ankara: BMM Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.
- Tekin, Y. ve Okutan, Ç. (2012). *Türk Siyasal Hayatı, (2. Baskı)*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp İştiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu (YSK). *1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri*. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/19501977/Amasya.pdf> adresinden 07.10.2022 tarihinde erişildi.

Examination of Metaphorical Environment Perceptions of Primary School Fourth Grade Gifted Students*

Prof. Dr. Salih Ceylan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7196-7807>

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Education, Department of Primary School Education, Burdur – TÜRKİYE

Dr. Ramazan Peker

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6553-305X>

Teacher / Ministry of National Education, Kocaeli – TÜRKİYE

Dr. Tuğba Tetik

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5060-043X>

Teacher / Ministry of National Education, Burdur – TÜRKİYE

Article History

Submitted: 06.09.2021

Accepted: 08.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Environment

Environment Perception

Primary School Students

Gifted Students

Metaphor

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval was received for this article from Burdur Mehmet Akif Ersoy University.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64462>

Abstract

In this study, it was aimed to examining the metaphorical environment perceptions of primary school fourth grade gifted students. The study group of this research designed as a sequential transformative design model consisted of 281 fourth-grade gifted students, including 151 boys and 130 girls, and 72 of them are nine years old and 202 are ten years old, that were receiving education in eight different Science and Arts Centers during the first term of the 2021-2022 school year. The qualitative data obtained in the research were evaluated with descriptive analysis and content analysis, and the quantitative data were evaluated with the Chi-Square test of independence. The coder reliability of the study was evaluated Kappa Coefficient and coder reliability formula. According to the results, the coder reliability of the data was found acceptable and high in both statistics. Gifted students produced 84 valid and different metaphors about the environment. These metaphors were examined with respect to their common traits and categorized under 6 categories. It was seen that gifted students expressed the environment "Living", "Life", "Home" and "Human" metaphors and that their environment perceptions were related to a fine world. Students "Environment" concept substantially as "the Environment as an Expression of Vitality" and least as "the Environment as Degraded- Polluted Environment" and " the Environment as a Game-Entertainment". And it has been revealed that metaphorical environment perceptions of gifted students do not significantly in terms of gender, age, factors, have a school trip to nature and have a domestic animal.

Reference Information / Atf Bilgisi

Ceylan, S.; Peker, R. and Tetik, T. (2022). Examination of Metaphorical Environment Perceptions of Primary School Fourth Grade Gifted Students. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 441-460.

Özel Yetenekli İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Metaforik Çevre Algılarının İncelenmesi*

Prof. Dr. Salih Ceylan

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Burdur – TÜRKİYE

Dr. Ramazan Peker

Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı, Kocaeli – TÜRKİYE

Dr. Tuğba Tetik

Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı, Burdur – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş:06.09.2022

Kabul: 08.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Çevre

Çevre Algısı

İlkokul Öğrencileri

Özel Yetenekli Öğrenciler

Metafor

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64462>

Öz

Bu çalışmada ilkökul dördüncü sınıfta öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin metaforik çevre algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Sıralı Dönüşümsel Tasarım Modeli olarak tasarlanan bu araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 öğretim yılı birinci yarıyılında sekiz farklı Bilim ve Sanat Merkezinde öğrenim görmekte olan 151 erkek 130 kız, ve bunların 72'si dokuz yaşında 202'si on yaşında olmak üzere 281 özel yetenekli dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen nitel veriler betimsel analiz ve içerik analizi ile nicel veriler ise ki-kare bağımsızlık testi ile değerlendirilmiştir. Kodlayıcı güvenilirliği Cohen's Kappa Katsayısı ve kodlayıcı güvenilirliği formülü ile değerlendirilmiştir. Verilerin kodlayıcı güvenilirliği her iki analizde de kabul edilebilir ve yüksek düzeyde çıkmıştır. Özel yetenekli öğrenciler 'Çevre' kavramı ile ilgili, farklı ve geçerli 84 metafor üretmişlerdir. Metaforlar benzerlikleri yönüyle değerlendirilmiş ve 6 kategoride sınıflandırılmıştır. Özel yetenekli öğrencilerin çevre için en çok "Hayat", "Yaşam", "Ev" ve "İnsan" metaforlarını kullandıkları; öğrencilerin genel olarak iyi dünyaya yönelik, olumlu metaforik çevre algılarına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Metaforlar incelendiğinde öğrenciler "Çevre" kavramını büyük oranda "Canlılık İfadesi Olarak Çevre" olarak, en az "Kirlenmiş- Bozulmuş Olarak Çevre" ve "Oyun ve Eğlence Olarak Çevre" olarak algılamaktadırlar. Özel yetenekli öğrencilerin metaforik çevre algılarının cinsiyet, yaş, doğaya okul gezisine katılım ve evcil hayvan sahibi olma değişkenleri bakımından anlamlı farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır

INTRODUCTION

Gifted students are individuals who perform or have the potential to perform better in one or more ability areas in comparison to their peers (NAGC, 2019). Gifted students are the locomotives of their country and contribute to the development of many areas such as the economy, technology, politics, and science (Tetik, 2020). In order for gifted students to realize their existing potential and to contribute to the development of their country, it is essential that they should be noticed at an early age and receive education in accordance with their abilities. Since the preschool and primary school periods of the gifted students are vital for their cognitive and psycho-social development (Hollinger and Kosek, 1985; Wright and Ford, 2017), it is extremely important that these students are noticed and diagnosed at an early age.

In the process of identifying gifted students, a group intelligence test is first applied to students nominated by classroom teachers, followed by an individual intelligence test. Students who score above a certain passing score in the group intelligence test are subjected to the individual intelligence test in the second stage. Students who score above a certain passing score on the individual intelligence test are diagnosed as gifted students (Sak et al., 2015). Students who are diagnosed as gifted students receive education in accordance with their interests and abilities, as they have different learning needs from their peers. Therefore, students diagnosed as gifted in Turkey receive education in Science and Arts Centers (SAC) affiliated with the Ministry of National Education. While it is aimed that students studying at SAC acquire the scientific work discipline in accordance with their special abilities, it is also aimed to enable them to carry out projects related to interdisciplinary thinking, solving problems and meeting identified needs (MONE, 2019).

Gifted students, identified as the most valuable power source of the society, have distinguishing features in cognitive, social and emotional areas such as problem-solving skills, creativity, quick learning, having an original imagination, being sensitive, and having a strong sense of leadership (Ataman, 2003; Harrison, 2004; Winstanley, 2001). In addition, in comparison with their peers, they are more sensitive towards the environment and environmental problems (Clark, 1997; Cullingford, 1996) and superior in exhibiting positive behavior towards the environment (Sontay, Gokdere and Usta, 2014). They are futuristic thinkers and therefore are aware of how negative environmental change will affect their own future (Hartsell, 2006). Gifted students who can produce different and rational solutions to the problems they face can provide benefits in solving environmental problems that concern the whole world due to the increasing world population and the impact of globalization.

Students from primary school to university gain a general understanding of environmental problems (Fortner, 2001). However, hearing about environmental terms does not mean understanding them. Students often have wrong perceptions about environment's concept and the effects of human activities on the environment. In this context, it is significant to define whether the students' information about the environment is accurate or not (Barraza and Cuaron, 2004; Fortner, 2001). In solving environmental problems, students need to properly understand and perceive the environment and the source of environmental problems with a scientific perspective. This is because properly identifying the environment is a sign that it is also understood (Alerby, 2000). If students have wrong perceptions and misconceptions about environmental problems, they will make wrong suggestions for solving the environmental problems (Ayvaci and Coruhlu, 2009). Therefore, before providing environmental education to gifted students, it is necessary to determine their perception of the environment.

People perceive and embrace the space and the world in which they live in so many diverse dimensions based on different and various factors such as their ages, interests, education levels, and

mental capacities (Tuncel, 2002). Perception of the environment is the process of evaluating and storing how an individual perceives the environment and the information they have gained about the environment. Since individuals evaluate the environment as they perceive it, perception of the environment is vital in identifying the environment and environmental features (Deniz, 2020). When the gifted students' perception of "environment" is evaluated, it is seen that they differ from each other based on many factors such as the school education they received during their lives, features of the environment they live in, the media, their family's and acquaintances' concerns about the environment (Aydin and Coskun, 2011). In the literature, it is seen that metaphors are used in perception studies (Kizilay, 2020).

Metaphors allow the mind of individuals to move from a certain form of understanding to another one, thereby enabling them to explain and experience one concept through another, and they shape humans' perception of the world (Aydin, 2018; Lakoff and Johnson, 1980; Saban, 2008a). In addition, metaphors are not only speech figures but also form the basic mechanism of the mind (Martinez, Sauleda and Huber, 2001) and are constructed on the relationship between language and thought (Yesilbursa, 2012). Metaphors that form an integral part of the way we think about the world, move and interact (Audebrand, 2010) act as a lens in perceiving the world around us (Wegner and Nückens, 2015). Since the basic function of metaphors is "understanding", they are used as an important tool in education in order to reflect learning applications and thoughts (Yee Ho, 2005).

It can be seen that there are studies related to the gifted students' perceptions of the environment (Akar and Ahi, 2020; Aydin and Coskun, 2011; Karakaya et al., 2018; Nacaroglu and Bozdog, 2020). In the study conducted by Aydin and Coskun (2011), the gifted students created 59 metaphors related to the environment. These 59 metaphors were examined under 6 different conceptual categories, which were "Sensitivity", "Life", "Importance", "Thinking", "Happiness and Peace" and "Pollution." In the study they conducted, Karakaya et al. (2018) examined the environmental perceptions of gifted students and their peers based on their genders, status of receiving environmental education, and the settlement area where they lived for the longest time. According to the result of this study, there is no significant difference between the environment perceptions of specially-gifted students and their peers in terms of their genders, status of receiving environmental education and the settlement area where they lived for the longest period. Nacaroglu and Bozdog (2020), in the study they conducted, examined the gifted students' perception of environmental problems using a word association test. It was seen as a result of this study that the gifted students' perception of environmental problems was high. It was revealed that categories created as a result of the content analysis made on the students' connotations were mostly under the category of "the reasons for environmental problems".

It was seen that studies made in Turkey and across the world mostly focused on subjects such as environmental knowledge, environmental literacy, and attitude towards the environment, when the literature was examined (Ozsoy, 2012) and that studies focused on how the gifted students identified the environment (Akar and Ahi, 2020) and on their environment perceptions were insufficient (Karakaya et al., 2018; Nacaroglu and Bozdog, 2020; Ozarslan, 2020). It is believed that research is needed to determine how gifted students perceive the environment as much as research that draws attention to environmental problems and enable the gifted students to develop positive attitudes and behaviors towards the environment (Eryilmaz and Kiran, 2017; Karakaya et al., 2018). In addition, it was seen that research focusing on determining the environment perceptions of gifted fourth-grade students that receive education in SAC were limited. It is thought that this aspect of the research will contribute to the literature due to the fact that it is aimed at students involved in the primary school level development period.

In this study, metaphors were used to reveal the fourth-grade gifted student’s environment perceptions. The purpose of the study was to find out fourth-grade gifted students' metaphoric perceptions related to the environment. In line with this purpose, the question of "With what metaphors do primary school fourth-class gifted students explain their perceptions of concept of the environment?" forms the research problem. Within this context, answers to the following sub-problems were sought:

1. How are the metaphoric environment perceptions of fourth-grade gifted students?
2. Do the metaphoric environment perceptions of fourth-grade gifted students differ according to their gender, age, have a garden, trip to nature and have a domestic animal?

METHOD

Research Model

In this research, "The Sequential Transformative Design" model, which is mixed method designs, was used (Creswell, 2003). Within this context, the qualitative data were collected and analyzed first. After categorizing the qualitative data obtained, the categories were digitized and quantitative data were obtained from the research group. The research results were combined and interpreted.

Research Group

While choosing the sample of the research, the convenience sampling method was applied. The convenience sampling method is a relatively less costly technique that adds speed and practicality to the research (Yıldırım and Şimşek, 2008). In the convenience sampling method, if sample size increases the statistical power rises (Wu Suen, Huang and Lee, 2014); therefore, the number of individuals to be sampled was increased in order to strengthen the statistical result. So, the sample of the study included of 281 primary school fourth class gifted students (between the ages of 9-10) who continued the support training program. These students were attending Science and Arts Centers, in the cities of Artvin, Balıkesir, Burdur, Diyarbakir, Isparta, Izmir, Konya and Manisa, during the first term of 2021-2022 education year and that voluntarily participated in the study to fill in the form. In SAC, a five-stage training program is conducted as Harmony, Support Training, Noticing Individual Abilities (NIA), Improving Special Abilities (ISA) and Project (MONE, 2019). Students age group (between the ages of 9-10) was chosen for the research, because the power to think about the future starts to advance in this period, and the ability to solve problems with their own personal initiatives of these students develop at a high level (Dogan, 2007). It was aimed to determine the metaphoric environmental perceptions of gifted students in this development period. The demographic information of the gifted students who made up the study group is given in Table 1.

Table 1: The Distribution of Gifted Students According to Their Gender And Age Status

	Status	N	%
Gender	Boy	151	53.70
	Girl	130	46.30
Age	9	79	28.10
	10	202	71.90
Garden	Yes	151	63,2
	No	88	36,8
Trip to Nature	Yes	123	51,5
	No	116	48,5
Domestic Animal	Yes	101	42,3
	No	138	57,7
TOTAL		281	100

As seen in Table 1, 53.70% of the students were boys, 46.30% were girls, while 28.10% were at the age of 9, and 71.90% were at the age of 10. In trip to nature, have a garden and have a domestic animal factors, 239 students has answered. So, 63,2% of these the students have a garden, %36,8 have not a garden; 51,5% have a school trip to nature 48,5% have not a a school trip to nature while 42,3% have a domestic animal and 57,7% have not a domestic animal.

Data Collection Tools

In the study two form were used. It was "Personal Information Form" and "Interview Form" made up from one semi-structured question. There are questions related to students' gender and age in "Personal Information Form", and there is the statement of "Environment is like because" in the "Interview Form" in order to reveal the students' metaphors about the environment.

Collection of Data

Before starting to study, Informed Consent Form was presented to students. In the informed consent form, an explanation was made regarding the content of the research and the fact that the data obtained would not be used for other than scientific purposes. How the students would respond to the statement included in the semi-structured question form was exemplified with an independent subject. The study was conducted in one lesson duration and together with the teachers. Ethics committee approval was obtained for the research with the decision of University's Ethics Committee dated 07.04.2021 and numbered 2021/201.

Data Analysis

The responses that the students gave to the interview form question was analyzed in five phases. These phases namely the *naming*, *classification (elimination and purification)*, *category development*, *the validity and reliability*, and *the transfer of data to the computer environment* phases (Denis Celiker and Akar, 2015; Dogru and Sarac, 2013). The coder reliability percentage of the data analysis was evaluated with coder reliability formula ($Reliability = \frac{Agreement}{Agreement + Disagreement}$) (Miles and Huberman, 2004). With this formula, Cohen's Kappa Coefficient (Cohen, 1960) was also used in. According to the Miles and Huberman, the coder reliability coefficient should be close to 80% or higher. On the other hand, Cohen's Kappa statistics results were evaluated by ranges suggested by Koch and Landis (1977). The findings at the end of this process, frequency (*f*) and percentage (%) given tabulated. The metaphors included in the conceptual categories are exemplified by students' expressions. Coding was performed while exemplifying student statements. Accordingly, the first code expresses gender, the second code expresses age, and the third code expresses student's number. For example, G.9.15 code means "girl student at the age of 9 whose number is 15." In the evaluation of the research's quantitative data, the Chi-Square test of independence in the SPSS statistics package program was applied to determine whether 6 conceptual categories belonging to the environment perceptions of the gifted students were significantly different based on their gender and age. In the interpretation of the test results related to the significant difference between the gifted students' gender and their environment perception, Pearson Chi-Square Test was applied because the smallest theoretical frequency was higher than 25. And in the interpretation of the test results related to the significant difference between the gifted students' age and their environment perception, the Fisher's Exact test was applied because the smallest theoretical frequency was lower than 5 (Ozdamar, 2015). The obtained results were analyzed and evaluated.

FINDINGS

Findings Regarding the Validity and Reliability of the Data

Responses that the gifted students gave to the semi-structured question towards determining their environment perceptions were examined in five phases. Expressions of 265 students who

answered the question in the *naming* phase were alphabetically listed. The metaphors of the students in the *classification (elimination and purification)* phase, 26 expressions that were incompatible within this context were eliminated. 84 valid metaphors were obtained from the remaining 240 expressions. In the phase of *category development*, 84 metaphors were evaluated again in contexts of their features related to the environment, and emerged 6 conceptual categories. 84 metaphors were assigned to 6 conceptual categories according to their association status. Phase of *validity and reliability*, coder reliability was done for confirmation of the thematic coding. 84 metaphors and 6 conceptual categories were submitted to the field specialist, and he/she was asked to classify the metaphors according to the status of being related under these six conceptual categories. The coder reliability coefficient was found by comparing the specialist's evaluation results and the researcher's evaluation results. In the fifth and last phase, the data were transferred to the computer and statistical analyses in accordance with the data were made using the statistical package program (SPSS-20).

In the comparison made by using Miles and Hubberman's (2004) coder reliability formula for the reliability of analyses, coder reliability of the category of "*The Environment as an Expression of Vitality*" was found as .87; "*the Environment as a Living Space*" was found as .86; "*the Polluted-Degraded Environment*" was found as 1.00; "*the Aesthetic-Beautiful Environment*" was found as .85; "*the Environment as a Game-Entertainment*" was found as .80 and "*the Environment as Diversity*" was found as .80. Therefore, it was revealed that coder reliability had sufficient values in every theme (Miles and Huberman, 2004). In addition, coder reliability was examined by Cohen's Kappa statistics. According to that, the general conceptual coder reliability was found as .81; coder reliability of the category of "*the Environment as an Expression of Vitality*" was found as ($\kappa=.90$); "*the Environment as a Living Space*" was found as ($\kappa=.86$); "*the Polluted-Degraded Environment*" was found as ($\kappa=1.00$); "*the Aesthetic-Beautiful Environment*" was found as ($\kappa=.85$); "*the Environment as a Game-Entertainment*" was found as ($\kappa=.80$) and "*the Environment as Diversity*" was found as ($\kappa=.80$). Landis and Koch (1977) determined the value range of "0.61-0.80" as "a significant level of compliance" and the value range of "0.81-1.00" as "a perfect level of compliance". Therefore, it was revealed that there is a perfect level of compliance in the categories of "*the Environment as an Expression of Vitality*", "*the Environment as a Living Space*", "*the Degraded-Polluted Environment*" and "*the Aesthetic-Beautiful Environment*", and there is a significant level of compliance in the categories of "*the Environment as a Game-Entertainment*" and "*the Environment as Diversity*". It was revealed by these results that the conceptual coder reliability and subcategory coder reliability belonging to both two coders had sufficient values.

Findings Related to Sub-Problems

In Table 2, frequency and percentage values of 84 metaphors obtained from gifted students about the concept of environment are given.

Table 2: Metaphors by the Gifted Students Regarding the Concept of "Environment"

Order	Metaphor Name	Frequency (f)	Percentage (%)	Order	Metaphor Name	Frequency (f)	Percentage (%)
1.	Life	32	13.30	43.	Nature	1	0.40
2.	Living	26	10.80	44.	Teacher	1	0.40
3.	Home	23	9.50	45.	Eye	1	0.40
4.	Human	14	5.80	46.	Baby	1	0.40
5.	Heaven	9	3.70	47.	I	1	0.40
6.	Nest	7	2.90	48.	Soul	1	0.40
7.	Water	6	2.40	49.	Source of Life	1	0.40
8.	Earth	6	2.40	50.	Metropolis	1	0.40
9.	Friend	5	2.00	51.	Tomato	1	0.40
10.	Body	5	2.00	52.	Plants	1	0.40
11.	Mother	4	1.60	53.	Hair	1	0.40
12.	Mate	4	1.60	54.	Living Space	1	0.40
13.	Breath	4	1.60	55.	Eraser	1	0.40
14.	Tree	3	1.20	56.	Trash can	1	0.40
15.	Flower	3	1.20	57.	Arid Land	1	0.40
16.	Trash	3	1.20	58.	Gold	1	0.40
17.	Medication	3	1.20	59.	Mirror	1	0.40
18.	Animal	2	0.80	60.	Dead Tree	1	0.40
19.	Entertainment	2	0.80	61.	White Outfit	1	0.40
20.	Market	2	0.80	62.	Music	1	0.40
21.	Sun	2	0.80	63.	Beauty	1	0.40
22.	Dump	2	0.80	64.	Paper	1	0.40
23.	City	2	0.80	65.	Rainbow	1	0.40
24.	Sea	2	0.80	66.	Poem	1	0.40
25.	Living Being	2	0.80	67.	Joy	1	0.40
26.	School	2	0.80	68.	Game	1	0.40
27.	Space	2	0.80	69.	Playground	1	0.40
28.	Heart	2	0.80	70.	Feelings	1	0.40
29.	Greenery	2	0.80	71.	Television	1	0.40
30.	Glass	2	0.80	72.	Cookies	1	0.40
31.	Dirty	2	0.80	73.	Internet	1	0.40
32.	Flora	2	0.80	74.	Book	1	0.40
33.	Eyeglasses	2	0.80	75.	Hodgepodge	1	0.40
34.	Dream	1	0.40	76.	Virtual Environment	1	0.40
35.	Green Color	1	0.40	77.	Laboratory	1	0.40
36.	Sound of Water	1	0.40	78.	Sunday	1	0.40
37.	Art	1	0.40	79.	Colors	1	0.40
38.	Rose	1	0.40	80.	Food	1	0.40
39.	Peace	1	0.40	81.	Education	1	0.40
40.	Song	1	0.40	82.	Candy	1	0.40
41.	Sky	1	0.40	83.	Paint	1	0.40
42.	Myth	1	0.40	84.	Scales	1	0.40

As seen in Table 2, gifted students developed 84 metaphors related to the concept of environment. According to these data, the most used metaphors were "Life" (f=32), "Living" (f=26), "Home" (f=23), "Human" (f=14), "Heaven" (f=9) and "Nest" (f=7). Gifted student's developed 84 valid metaphors were collected under 6 categories. The data relating to the category, metaphor, metaphor kind and the frequencies and percentages of metaphors are presented in Table 3.

Table 3: Gifted Student's Concept of "Environment"

Category	Metaphor	Metaphor Kind(f)	Metaphor Number (f)	Percentage (%)		
Environment as an Expression of Vitality	Life (f=32)	Tree (f=3)	Plants (f=1)	22	109	46
	Living (f=23)	Animal (f=2)	Tomato (f=1)			
	Human (f=13)	Greenery (f=2)	Baby (f=1)			
	Friend (f=4)	Living Being (f=2)	Eye (f=1)			
	Body (f=5)	Heart (f=2)	Source of Life (f=1)			
	Mother (f=4)	I (f=1)	Hair (f=1)			
Environment as a Living Space	Breath (f=4)	Soul (f=1)	Teacher (f=1)	11	56	23
	Mate (f=4)					
	Home (f=26)	City (f=2)	Living Space (f=1)			
	Nest (f=7)	Sea (f=2)	Nature (f=1)			
Aesthetic-Beautiful Environment	Earth (f=6)	School (f=2)	Metropolis (f=1)	26	41	17
	Water (f=6)	Space (f=2)				
	Heaven (f=10)	Beauty (f=1)	White Outfit (f=1)			
	Flower (f=3)	Gold (f=1)	Dream (f=1)			
	Glass (f=2)	Green Color (f=1)	Poem (f=1)			
	Sun (f=2)	Sound of Water (f=1)	Sky (f=1)			
	Flora (f=2)	Art (f=1)	Candy (f=1)			
	Eyeglasses (f=2)	Rose (f=1)	Paint (f=1)			
	Paper (f=1)	Peace (f=1)	Myth (f=1)			
	Rainbow (f=1)	Song (f=1)	Scales (f=1)			
Environment as Diversity	Music (f=1)	Mirror (f=1)		14	17	7
	Medication (f=3)	Cookies (f=1)	Hodgepodge (f=1)			
	Market (f=2)	Feelings (f=1)	Virtual Environment (f=1)			
	Television (f=1)	Book (f=1)	Laboratory (f=1)			
	Education (f=1)	Colors (f=1)	Marketplace (f=1)			
Degraded-Polluted Environment	Internet (f=1)	Food (f=1)		7	11	5
	Trash (f=3)	Eraser (f=1)	Arid Land (f=1)			
	Dump (f=2)	Trash can (f=1)	Dead Tree (f=1)			
Environment as a Game-Entertainment	Dirty (f=2)			4	5	2
	Entertainment (f=2)	Playground (f=1)				
	Game (f=1)	Joy (f=1)				

In Table 3, the metaphors used by the gifted students for the concept of environment were categorized. As a result, metaphors were grouped under 6 conceptual categories. These categories were "Environment as an Expression of Vitality", "Environment as a Living Space", "the Aesthetic-Beautiful

Environment", "Environment as Diversity", " Degraded-Polluted Environment" and "Environment as a Game-Entertainment". Of these conceptual categories, the most metaphors category of 'Environment as an Expression of Vitality', the environment has been associated with life and living by the students. This category consisted of 111 students (46%) and 22 metaphors. Some expressions of the students about this category are presented below.

B.10.157. The environment is like *a human* because it has good and bad features.

B.10.159. The environment is like *a friend* because we are not alone in it since there are trees and flowers everywhere.

B.10.166. The environment is like *a human* because it also has living beings inside it. For example, there are microorganisms inside us, and there are plants in the environment.

G.9.168. Environment is like *living* because there are trees, plants and animals everywhere. If it wasn't for them, we wouldn't be alive. We can breathe thanks to trees and we get food from animals.

G.10.210. The environment is like *hair* because you can mess up or tidy your hair.

G.10.235. The environment is like *living* because animals, plants, almost every living creature live in the environment and it contains natural beauties inside of it.

G.9.317. The environment is like *life* because we socialize and meet our needs in the environment.

G.10.424. The environment is like *a human* because it wants to be loved and cared for.

In the second category where gifted students produced most metaphor in the 'Environment as a Living Space' category. In this category students expressed the environment like a living space. This category consisted of 56 students (23%) and 11 metaphors. Some expressions of the students about this category are presented below.

B.10.115. The environment is like *home* because we live in nature without notice.

G.10.133. The environment is like *home* because it hosts many living creatures.

B.9.153. The environment is like *a nest* because both animals and humans live in the environment.

B.10.313. The environment is like *a new world* because it is something magnificent, especially the bugs. When I focus on the environment, I feel like I'm inside of a different world.

G.10.320. The environment is like *home* because it hosts many living beings inside of it, just like our home.

G.10.333. The environment is like *a nest* because there are so many amazing living creatures such as animals and plants in there.

B.10.406. The environment is like *a living space* because there are humans, animals and plants around us.

In the third category where the gifted students produced the most metaphors, 'Aesthetic-Beautiful Environment', students described the environment as beautiful and aesthetic. This category consisted of 40 students (17%) and 27 metaphors. Some expressions of the students about this category are presented below.

B.10.102. The environment is like *a rose* because it smells nice if you protect it.

B.10.121. The environment is like *a white outfit* because if we pollute it, it gets dirty.

G.9.146. The environment is like *heaven* because there are so many beauties inside of it for the living beings to live.

G.10.229. The environment is like *art* because it is beautiful if we show effort for it and it is ugly if we don't.

B.10.251. The environment is like *eyeglasses* because eyeglasses don't show anything if they get foggy and the environment doesn't give us air if it is polluted.

B.9.306. The environment is like *scales* throwing garbage into the environment disrupts the balance of the scales.

In the the fourth category where the gifted students produced the most metaphors, 'Environment as Diversity', students described the environment within the context of diversity. This category consisted of 17 students (7%) and 14 metaphors. Some expressions of the students about this category are presented below.

G.9.106. The environment is like *television* because there's everything in it.

G.10.108. The environment is like *hodgepodge* because living creatures and non-living things are together. And people are like the ingredients inside the dish.

B.10.122 The environment is like *colors* because there are different beauties everywhere.

B.10.219. The environment is like *medication* because it cures people with fresh air.

G.9.239. The environment is like *a laboratory* because there are so many things to examine and learn.

In the fifth category where the gifted students produced metaphors, 'Polluted-Degraded Environment', students described the environment as degraded and polluted. This category consisted of 11 students (5%) and 7 metaphors. Some expressions of the students about this category are presented below.

G.9.129. The environment is like *trash* because people pollute the environment very quickly.

B.9.145. The environment is like *a trash can* because unconscious people throw their garbage into the environment.

G.10.225. The environment is like *a dead tree* because no one cares about the environment anymore, plants are few, garbage is everywhere. There is not a livable environment left. There are rare places full of plants. Some of it even started to be extinct.

B.9.230. The environment is like *an eraser* because if you pollute it too much, you cannot clean it.

In the sixth and least category where the gifted students produced metaphors, 'Environment as Game-Entertainment', the students described the environment as game and entertainment. This category consisted of 5 students (2%) and 4 metaphors. Some expressions of the students about this category are presented below.

G.10.421. The environment is like *entertainment* because I feel very happy when I participate in activities related to the environment.

B.10.245. The environment is like *a game* because you can do what you wish.

The results of Chi-Square Independent Test conducted in order to analyze the relationship between the students' age and gender and their environment perceptions are presented in Table 4.

Table 4: Do the Metaphoric Environment Perceptions Of Fourth-Grade Gifted Students Differ According To Their Gender and Age?

CONCEPTUAL CATEGORY	Gender				TOTAL	
	Boy		Girl		f	%
	f	%	f	%		
Environment as an Expression of Vitality	61	25.60	48	20.00	109	45.60
Environment as a Living Space	29	12.20	27	11.30	56	23.50
Aesthetic-Beautiful Environment	24	10.00	17	7.20	41	17.20
Environment as Diversity	7	2.90	10	4.30	17	7.20
Degraded-Polluted Environment	5	2.00	6	2.50	11	4.50
Environment as a Game-Entertainment	3	1.20	2	0.80	5	2.00
TOTAL	129	53.90	110	46.10	239	100

CONCEPTUAL CATEGORY	Age				TOTAL	
	9		10		f	%
	f	%	f	%		
Environment as an Expression of Vitality	31	12.90	78	32.60	109	45.60
Environment as a Living Space	12	5.10	44	18.50	56	23.60
Aesthetic-Beautiful Environment	14	5.90	27	11.30	41	17.20
Environment as Diversity	6	2.50	11	4.60	17	7.10
Degraded-Polluted Environment	5	2.00	6	2.50	11	4.50
Environment as a Game-Entertainment	0	0	5	2.00	5	2.00
TOTAL	68	28.40	171	71.6	239	100

In Table 4, the environment perceptions of the gifted students are compared in terms of gender factors. Chi-Square test of independence conducted shows that there is no relationship between the gender and environment perceptions of the gifted students (Pearson $X^2=2.140$, $N=239$, $sd=5$, $p>.05$). The environment perceptions of the gifted students are compared in terms of age factors. Chi-Square test of independence conducted shows that there is no relationship between the age and environment perceptions of the gifted students (Exact test $X^2=5.951$, $N=239$, $sd=5$, $p>.05$).

Table 5: Do the Metaphoric Environment Perceptions Of Fourth-Grade Gifted Students Differ According To Their Garden And Have A School Trip To Nature?

CONCEPTUAL CATEGORY	Garden				TOTAL	
	Yes		No		f	%
	f	%	f	%		
Environment as an Expression of Vitality	65	27.19	44	18.41	109	45.60
Environment as a Living Space	34	14.22	22	9.21	56	23.43
Aesthetic-Beautiful Environment	28	11.71	13	5.43	41	17.20
Environment as Diversity	12	5.02	5	2.09	17	7.10
Degraded-Polluted Environment	7	2.92	4	1.67	11	4.50
Environment as a Game-Entertainment	5	2.09	0	0	5	2.00
TOTAL	151	63.17	88	36.82	239	100

CONCEPTUAL CATEGORY	Have a School Trip to Nature				TOTAL	
	Yes		No		f	%
	f	%	f	%		
Environment as an Expression of Vitality	57	23.84	52	21.76	109	45.60
Environment as a Living Space	27	11.29	29	12.31	56	23.60
Aesthetic-Beautiful Environment	22	9.20	19	8.00	41	17.20
Environment as Diversity	10	4.18	7	2.92	17	7.10
Degraded-Polluted Environment	4	1.67	7	2.83	11	4.50
Environment as a Game-Entertainment	3	1.25	2	0.75	5	2.00
TOTAL	123	51.46	116	48.53	239	100

In Table 5, the environment perceptions of the gifted students are compared in terms of have a garden factors. Chi-Square test of independence conducted shows that there is no relationship between the have a garden and environment perceptions of the gifted students (Pearson $X^2=4.512$, $N=239$, $sd=5$, $p>.05$). The environment perceptions of the gifted students are compared in terms of have a school trip to nature factors. Chi-Square test of independence conducted shows that there is no relationship between the have a school trip and environment perceptions of the gifted students (Pearson $X^2=1.864$, $N=239$, $sd=5$, $p>.05$).

Table 6: Do the Metaphoric Environment Perceptions Of Fourth-Grade Gifted Students Differ According To Have A Domestic Animal?

CONCEPTUAL CATEGORY	Have a domestic animal				TOTAL	
	Yes		No		f	%
	f	%	f	%		
Environment as an Expression of Vitality	51	21.33	58	24.27	109	45.60
Environment as a Living Space	19	7.94	37	15.66	56	23.60
Aesthetic-Beautiful Environment	18	7.53	23	9.67	41	17.20
Environment as Diversity	6	2.51	11	4.59	17	7.10
Degraded-Polluted Environment	5	2.09	6	2.41	11	4.50
Environment as a Game-Entertainment	2	0.83	3	0.17	5	2.00
TOTAL	101	42.25	138	57.75	239	100

In Table 6, the environment perceptions of the gifted students are compared in terms of have a

domestic animal factors. Chi-Square test of independence conducted shows that there is no relationship between the have a domestic animal and environment perceptions of the gifted students (Pearson $X^2=2,949$, $N=239$, $sd=5$, $p>.05$)

DISCUSSION, CONCLUSION AND SUGGESTIONS

In this study, it was aimed to determine the metaphoric environment perceptions of the primary school fourth-grade gifted students. The gifted students created 84 variant metaphors towards the concept of environment according to findings obtained related to our first research question within this context, which is: "How are the metaphoric environment perceptions of the fourth-grade gifted students?" 265 students answered the question asked to them about the concept of environment. 240 of these students were able to create valid metaphors. The ratio of students answering the question and the students creating valid metaphors shows that almost all of these students were able to create metaphors related to the concept of environment. According to this finding, it can be said that the environment perceptions of the gifted students were high level. Gifted students have a wide concept source and vocabulary, they can use the language as an efficient relationship tool, they can easily catch similarities and relationships between what they see, what they hear and what they read and make critical evaluations by creating generalizations according to those (Ataman, 2004; Caglar, 2004). When the facts that metaphors form the basic mechanism of the mind (Martinez et al., 2001), that they are constructed on the relationship between language and thought (Yesilbursa, 2012), that they are strong mental instruments that can be used for understanding and explaining high level intangible, complex and hypothetical events (Jesnen, 2006; Saban, 2008) are considered, the fact that perceptions of the environment of the gifted students, who were the subjects of the study, highly supported Clark's idea (2021) that claims that perceptions of gifted students are high.

Based on the understanding that children's knowledge of the natural world and of the content of environmental concepts, in general, may be insufficient (Alerby, 2000; Collado et al., 2016), it can be said that the reason why almost all students produced metaphors and 84 different metaphors were produced may be due to the fact that gifted students are more sensitive to global problems (Clark, 2021; Hartsell, 2006). This is because according to Loughland et al. (2002), children may have a developed understanding of the environment. In the study Sontay et al. (2014) conducted with gifted students, it was determined that gifted studentsexhibit more positive behaviors towards the environment. According to Payne (1998), children have different life experiences and embody their family experiences; thus, they act and interact based on certain habits, local traditions and social expectations that reflect various cultural traditions.

As a result of the conceptual coding of the metaphors created by gifted students regarding theconcept of environment, it was revealed that they perceive perceived the environment in 6 different categories, which were: "As an Expression of Vitality", "As a Living Space", "Aesthetic and Beautiful", "As Diversity", " Degraded and Polluted " and "As a Game-Entertainment". In the study conducted with gifted students by Aydin and Coskun (2011), it was also seen that students created various metaphors related to the environment. In the study Keliher (1997) conducted with students who had normal development, the environmental perceptions of the students also differed. Considering the number of students who created valid metaphors and the number of metaphors created, it can be said that the variety of the students' metaphors was also high in this study. It can be interpreted that this status may have stemmed from the fact that the gifted students whose aesthetic pleasures developed early discover the difference between real and dream at an early age and they want to gain in-depth insight about everything (Caglar, 2004) and that their visual perceptions, visual awareness and the abilities to remember images are at a high level (Ucar, 2015).

An environment is a place where vital processes and vitality of living beings from the micro level to macro level continue (Peker, 2020) and a wide concept that contains everything and these affect an organism during its life (Chauan, 2008). The students defined the environment the most with 22 metaphors in "Environment as an Expression of Vitality" category, particularly with the metaphor of "Life". It can be said that this situation arises from the fact that students attributed a vitality feature to the environment. Considering that gifted students are more curious, inquisitive, and questioning individuals who are able to easily transfer their knowledge in comparison with their peers, it can also be said that gifted students are better observers of the environment. When the studies conducted with gifted students are examined, students included living beings in their drawings about the environment in Akar and Ahi's study (2020). However, in the study of Aydin and Coskun (2011), students expressed the environment more as "Sensitivity" and "Living". On the other hand, in the studies conducted with students who had normal development by Deniz Çeliker and Akar (2015), Kahyaoglu (2015), Dogan (2017), students expressed environment and nature mostly with 'Life' metaphor. Similarly, students expressed the concept of nature mostly with living organisms (animals, plants) in the study of Collado et al. (2016); with plant cover, animal and human figures under the category of "Components of Nature" in the study of Balzan-de-Compos et al. (2018). In the study conducted by Loughland et al. (2002) with primary school students who had normal development, students defined the concept of environment mostly with a list of names and objects. In this study, the gifted students defined the environment mostly with the metaphors of "Life", "Living", "Human", "Home" and "Heaven". When the metaphors created about the environment in general in this study are examined, it is seen that these expressions are positive statements towards a good world. Similarly, in the study conducted by Cal (2019) with specially-gifted second and third class students, it was revealed that specially-gifted students had a perception of a clean environment. Therefore, the results of this research are consistent with Cal's (2019) findings. Based on this result, it can be thought that environment perceptions of the primary school fourth class gifted students, can be included in Alerby's (2000) classification of thoughts focusing on a good environment and world.

According to the results related to the second research question, there were no significant differences in the metaphoric environment perceptions of the gifted students in terms of their genders, ages, have a garden, have a school trip to nature and have a domestic animal. The study conducted by Karakaya, Unal, Cimen and Yilmaz (2018) related to the gender factor in the environmental perception of gifted students is also consistent with the results of this study. In the study of Karakaya, Unal, Cimen and Yilmaz (2018), no significant difference was found in the environment perceptions of the gifted students and their peers in terms of their gender. It can be said that metaphoric environment perceptions of the fourth-grade gifted students participating in this research from 8 different cities have similar features in terms of their genders, ages, have a garden, have a school trip to nature and have a domestic animal.

According to the results of this research, variation of environment perceptions of the gifted students were high level, almost all students produced metaphors about environment, metaphors created about the environment are positive statements towards a good world and there were no significant differences in the metaphoric environment perceptions of the gifted students in terms of their genders, ages, have a garden, have a school trip to nature and have a domestic animal. Based on the results obtained in this study, future researchers can be conducted with students of different grade levels who receive education in the Science and Arts Centers and attend different educational programs. By including students who have normal development, another study that reveals the differences between the metaphoric environment perceptions of gifted students and students with normal development can be also conducted. In addition, in another study, more in-depth results can be

obtained by including the parents and teachers of gifted students. The results of these studies will contribute to the understanding of students' environment perceptions. On the other hand, teachers in primary school and SACs can organize in-school or out-of-school environmental activities in order to improve students' environment perceptions.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 07/04/2021 tarih ve GO 2021/201 Sayılı Karar ile etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	%34-%33-%33
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Dr. Ramazan PEKER
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	For this article, with the decision of Burdur Mehmet Akif Ersoy University Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee dated 07/04/2021 and numbered GO 2021/201 Ethics committee approval was obtained.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	%34-%33-%33
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Dr. Ramazan PEKER
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Alerby, E. (2000). A way of Visualising Children's And Young People's Thoughts About the Environment: A Study of Drawings. *Environmental Education Research*, 6(3), 205-222.
- Akar, İ. and Ahi, B. (2020). How is the Environment in the Mind of A Gifted Elementary School Student? A Phenomenology Study. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 10(1), 85-97.
- Ataman, A. (2003). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, [Children With Special Needs and Special Education]. Ankara: Gündüz Publishing.
- Ataman, A. (2004). Üstün Zekâli ve Üstün Özel Yetenekli Çocuklar [Gifted and Highly Talented Childrens]. (Eds. M.R. Şirin, A. Kulaksızoğlu & A.E. Bilgili). In *Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı* [Gifted Children Selected Articles Book] (pp. 155-168). İstanbul: Childrens's Foundation.
- Audebrand, L. K. 2010. Sustainability In Strategic Management Education: The Quest For New Root Metaphors. *Academy of Management: Learning and Education* 9(3), 413-428.
<https://doi.org/10.5465/amle.9.3.zqr413>
- Aydın, T. (2018). Lakoff And Johnson's Theory of Metaphor And Burden Metaphor In Compound Verbs In Old Turkish And Middle Turkish. *Selcuk University Journal Of Studies in Turcology*, 44, 163-181.
- Aydın, F. and Coşkun, M. (2011). The Metaphoric Perceptions of Gifted Students Towards "Environment" Concept (Ankara Sample-Turkiye). *Archives of Applied Science Research*, 3(2), 577-585.
- Ayvacı, H. Ş. and Çoruhlu, T. Ş. (2009). A Developmental Research On Students' Perspectives On Global Environmental Problems And Determining Their Misconceptions. *HAYEF Journal of Education*, 12(2), 11-25.
- Barraza, L. and Cuaron, A. D. (2004). How Values In Education Affect Children's Environmental Knowledge. *Journal of Biological Education*, 39(1), 18-23.
<https://doi.org/10.1080/00219266.2004.9655949>
- Bolzan-de-Campos, C.; Fedrizzi, B. and Santos-Almeida, C. R. (2018). How Do Children From Different Settings Perceive And Define Nature? A Qualitative Study Conducted With Children From Southern Brazil [Cómoniños De Contextos Diferent Esperciben Y Definen La Naturaleza? Estudio Cualitativo Conniños Del Sur De Brasil]. *PsyEcology*, 9(2), 177-203.
<https://doi.org/10.1080/21711976.2018.1432526>
- Chauan, B. S. (2008). *Environmental Studies*. New Delhi: University Science Press.
https://books.google.com.tr/books/about/Environmental_Studies.html?id=Pw6WiYiHPhICandr edir_esc=y
- Clark, B. (1997). *Growing Up Gifted: Developing the Potential of Children At Home And At School* (5th ed.). UpperSaddleRiver, New Jersey, Columbus, Ohio: Merrill.
- Clark, B. (2021). No Child Is Justborn Gifted: Creating And Developing Unlimited Potentia. (Eds. J. L. Jolly, D. J. Treffinger, T. F. Inman, and J. Smutny), *Parenting Gifted Children: The Authoritative Guide From the National Association For Gifted Children*. Waco, TX: Prufrock Press.
- Cohen, J. (1960). A Coefficient Of Agreement For Nominal Scales. *Educational And Psychological Measurement*, 20(1), 37-46. <https://doi.org/10.1177/001316446002000104>
- Collado, S.; Íñiguez-Rueda, L. and Corraliza, J. A. (2016). Experiencing Nature And Children's Conceptualizations of The Natural World. *Children's Geographies*, 14(6), 716-730.
<https://doi.org/10.1080/14733285.2016.1190812>
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches* (2nd ed.).

- Thousand Oaks, CA: Sage
- Cullingford, C. (1996). Children's Attitudes To The Environment. (Eds. C. Black well and G. I. Harris), *Environmental Issues In Education* (pp. 14–17). Aldershot, VT: Ashgate.
- Çağlar, D. (2004). Characteristics of Gifted Children. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 5(3), 95-110.
- Çal, Ü. T. (2019). Investigation of Environmental Visual Perceptions Of Gifted And Talented Students. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 135-148.
- Deniş Çeliker, H. and Akar, A. (2015). Metaphors Regarding To Nature Of Middle School Students. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 16(2), 101-119.
- Deniz, L. (2020). *Perception of Environment In Preschool Children's Drawings (4-6 Years) And Required Qualifications For Children's Environments*. [Unpublished master's thesis]. Karadeniz Technical University.
- Doğru, M. and Saraç, E. (2013). Metaphors Of Primary School Students Relating To The Concept Of Global Warming. *Educational Research and Reviews*, 8(20), 2071-2082.
- Doğan, Y. (2007). The Developmental Characteristics of 10 To 14 Years Old Elementary School Students. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 8(13), 155-187.
- Doğan, Y. (2017). Middle School Students' Intuitive Perceptions Related To Concept Of The Environment: A Metaphor Analysis. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 18(1), 721-740.
- Esen, T. (2011). A Research Study On Gifted Student's Knowledge And Attitudes Towards Environment. [Unpublished master's thesis]. Adiyaman University.
- Fortner, R. W. (2001). Climate Change In School: Where Does It Fit And How Ready Are We? *Canadian Journal of Environmental Education [CJEE]*, 6(1), 18-31.
- Eryılmaz, Ç. and Kıran, Ö. (2017). Environmental Perception of University Students: Sinop University Case. *The Journal of Academic Social Science*, 5(61), 186-199. <https://doi.org/10.16992/ASOS.13160>
- Harrison, C. (2004). Giftedness In Early Childhood: The Search For Complexity And Connection. *Roeper Review*, 26(2), 78-84. <https://doi.org/10.1080/02783190409554246>
- Hartsell, B. (2006). Teaching toward compassion: Environmental values education for secondary students. *Journal of Secondary Gifted Education*, 17(4), 265-271. <https://doi.org/10.4219/jsge-2006-406>
- Hollinger, C. L. and S. Kosek (1985). Early Identification of The Gifted And Talented. *Gifted Child Quarterly*, 29(4), 168-171. <https://doi.org/10.1177/001698628502900406>
- Jensen, D. (2006). Metaphors As A Bridge To Understanding Educational And Social Contexts. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 36-54. <https://doi.org/10.1177/160940690600500104>
- Johnsen, S. K. (2011). *Identifying Gifted Students: A Practical Guide*. Waco, Tex: Prufrock Press.
- Kahyaoğlu, M. (2015). An investigation of the concept of nature among elementary school students through metaphors analysis. *Electronic Turkish Studies*, 10(11), 831-845.
- Karakaya, F., Ünal, A., Çimen, O. and Yılmaz, M. (2018). Investigation Of Environmental Perceptions Of Gifted Students And Their Peers. *Online Science Education Journal*, 3(1), 25-32.
- Keliher, V. (1997). Children's Perceptions of Nature. *International Research In Geographical And Environmental Education*, 6(3), 240–243. <https://doi.org/10.1080/10382046.1997.9965051>
- Kızılay, E. (2020). Investigation Of Metaphoric Perceptions Of Pre-Service Primary School Teachers Towards Environmental Problems. *International Journal of Euroasian Researches*, 8(21), 230-240.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Landis, J. R. and Koch, G. G. (1977). The Measurement of Observer Agreement For Categorical Data.

- Biometrics*, 33, 159-174. <https://doi.org/10.2307/2529310>
- Loughland, T., Reid, A. and Petocz, P. (2002). Young People's Conceptions of Environment: A Phenomenographic Analysis. *Environmental Education Research*, 8(2), 187-197. <https://doi.org/10.1080/13504620220128248>
- Martínez, M. A., Sauleda, N. and Huber, G. L. (2001). Metaphors As Blueprints of Thinking About Teaching And Learning. *Teaching and Teacher education*, 17(8), 965-977. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(01\)00043-9](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00043-9)
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). Science And Art Centers Directive [Bilim Ve Sanat Merkezleri Yönergesi.] https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/07031350_bilsem_yonergesi.pdf
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (2004). *An Expanded Sourcebook Qualitative Data Analysis*. (Second edition). USA: SageProduction.
- National Association for Gifted Children. (2019). Position Statement. Author. Retrieved from <https://www.nagc.org/sites/default/files/Position%20Statement/Definition%20of%20Giftedness%20%282019%29.pdf>.
- Özarlan, M. (2020). A Comparison of Gifted And Non-Gifted Students' Perceptions Concerning Plants Through Metaphors. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 10(1), 1-15.
- Özsoy, S. (2012). Investigating Elementary School Students' Perceptions About Environment Through Their Drawings *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(2), 1117-1139.
- Özdamar, K. (2015). *Statistical Data Analysis With Package Programs [Paket Programlar Ile Istatistiksel Veri Analizi Cilt-1]*. Eskişehir: Nisan Publication.
- Payne, P. (1998). Children's Conceptions of Nature. *Australian Journal of Environmental Education*, 14, 19-26. <https://doi.org/10.1017/S0814062600003918>
- Peker, R. (2020). *The Evaluation of Environmental Perceptions of Primary School Fourth Grade Students And Their Attitudes And Behaviors Towards The Environment* [Unpublished doctoral thesis]. Mehmet Akif Ersoy University.
- Saban, A. (2008a). Primary School Teachers' And Their Students' Mental Images About the Concept Of Knowledge. *Elementary Education Online*, 7(2).
- Saban, A. (2008b). Metaphors About School. *Educational Administration: Theory and Practice*, 55(5), 459-496.
- Saban, A. (2009). Prospective Teachers' Mental Images About The Concept of Student. *The Journal Of Turkish educational Sciences*, 7(2), 281-326.
- Sak, U., Ayas, M. B., Bal-Sezerel, B., Öpengin, E., Özdemir, N. N. and Demirel Gürbüz, Ş. (2015). Gifted And Talented Education In Turkiye: Critics And Prospects. *Turkish Journal of Giftedness and Education*, 5(2), 110-132.
- Sontay, G., Gökdere, M. and Usta, E. (2014). A Comparative Investigation of Environmental Behaviors Of Gifted Students And Their Peers. *Turkish Journal of Giftedness and Education*, 4(2), 90-106.
- Tetik, T. (2020). *Digital Storytelling Activities In Supporting Writing Skills Of Gifted Primary School Students: An Action Research*. [Unpublished doctoral thesis]. Mehmet Akif Ersoy University.
- Tunçel, H. (2002). Islamic Countries Images of Turkish Geography Students. *Firat University Journal of Social Science*, 12(2), 83-103.
- Uçar, A. (2015). Gifted Individuals' Visual Capability And Their Awareness. *Abant İzzet Baysal University Education Faculty Journal*, 15(Special Issue), 1-8. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.0-5000128640>
- Wegner, E. and Nückles, M. (2015). Training The Brain Or Tending A Garden? Students' Metaphors Of Learning Predict Self-Reported Learning Patterns. *Frontline Learning Research*, 3(4), 95-109. <https://doi.org/10.14786/flr.v3i4.212>

- Winstanley, C. (2004). *Too Clever By Half: A Fair Deal For Gifted Children*. Stoke On Trent. Trentham Books.
- Wright, B. L. and Ford, D. Y. (2017). Untapped potential: Recognition of giftedness in early childhood and what professionals should know about students of color. *Gifted Child Today*, 40(2), 111-116. <https://doi.org/10.1177/1076217517690862>
- Wu Suen, L. J., Huang, H. M., and Lee, H. H. (2014). A Comparison of Convenience Sampling And Purposive Sampling. *The Journal of Nursing*, 61(3), 105–111.
- Yee Ho, J. W.. (2005). Metaphorical Construction Of Self In Teachers' Narratives. *Language and Education*, 19 (5), 359-379. <https://doi.org/10.1080/09500780508668691>
- Yeşilbursa, A. (2012). Using Metaphor To Explore The Professional Role Identities of Higher Education English Language Instructors. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 468-472. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.143>
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı) [*Qualitative Research Methods In The Social Sciences* (6th Edition)]. Ankara: Seçkin Publishing.

Covid-19 Salgın Sürecinin Sosyo-Kültürel Etkileri: Sakarya Örneği*

Öğr. Gör. Dr. Dilek Nam

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3242-5460>

Sakarya Üniversitesi, Rektörlük, Sakarya – TÜRKİYE

Prof. Dr. Sevim Atila Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7033-7464>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 30.09.2022

Kabul: 23.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Covid-19

Sağlık Sosyolojisi

Normalleşme

Sosyo-Kültürel Etki

Davranış Değişimi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64811>

Öz

Covid-19 salgını, 2020 yılının başından itibaren daha çok tıbbi, epidemiyolojik ve virolojik bir disiplin içerisinde değerlendirilmiştir. İçinde bulunulan bu süreçte salgının yaşamsal ciddiyeti tamamıyla olmasa da oldukça azalmış olduğu söylenebilir. Halk sağlığı açısından tam anlamıyla sonlanmış olmayan bu süreç, her toplumda çeşitli yönleri ile farklılaşmalara neden olmuştur. Salgının neden olduğu etkiler, insanların yaşamlarının farklı yönleri üzerinde geniş kapsamlı sosyolojik yansımalara yol açmıştır. Bu etkiler sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel meselelere yansiyacak biçimde değişimleri barındırmaktadır. Toplumsal açıdan bu değişimler mikro ve makro düzeyde, her kesimi etkisi altına alabilecek şekilde gerçekleşmiştir. Normalleşme süreciyle insanların gündelik pratiklerine farklı normaller eklenmiştir. Sosyo-kültürel açıdan “salgın sonrası normalleşme süreci ile birlikte bireysel olarak ne tür davranışlarda kalıcı değişimler yaşanmıştır?” sorusu gündeme gelmektedir. Çalışma temelde bu soru üzerine yapılandırılmıştır. Özellikle bireysel deneyimler temelinde, salgın gerçeğinin hayatımıza girişi ile yaşamımızdaki kalıcı değişimler irdelenmeye çalışılmıştır. Odaklanılan konular, sosyalleşme biçimi, sağlık/hastalık olgusuna yönelik tutum, aile ilişkileri ve psikolojik durum çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Bu amaçla yarı yapılandırılmış görüşme formları Sakarya’da ikamet eden farklı yaş gruplarında 30 kişiye uygulanmıştır. Maksimum çeşitliliği sağlamaya yönelik örneklem seçimi ile cevaplar çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımı ile çözümlenmiştir. Araştırmanın kısa bulgularına göre katılımcılar, her ne kadar büyük ölçüde hayatlarının eski düzenlerine döndüğü konusunda hemfikir olsalar da sağlık/hastalık algısı ve gündelik pratikler, sosyalleşme durumları, eşler arası ilişkiler, kişisel hijyen alışkanlıkları ve psikolojik yönlerden kalıcı değişimlerin olduğu bulgulanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Nam, D. ve Atila Demir, S. (2022). Covid-19 Salgın Sürecinin Sosyo-Kültürel Etkileri: Sakarya Örneği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 461-480.

Socio-Cultural Effects of the Covid-19 Outbreak Process: The Case of Sakarya*

Lect. Dr. Dilek Nam

Sakarya University, Rectorate, Sakarya – TURKEY

Prof. Dr. Sevim Atila Demir

Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 30.09.2022

Accepted: 23.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Covid-19

Sociology of Health

Normalization

Socio-Cultural Impact

Behavior Change

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64811>

Abstract

Since the beginning of 2020, the Covid-19 outbreak has been evaluated in a more medical, epidemiological and virological discipline. In this process, it can be said that the vital seriousness of the epidemic has decreased considerably, although not completely. This process, which has not completely ended in terms of public health, has caused differentiations in various aspects in every society. The effects of the epidemic have led to far-reaching sociological repercussions on different aspects of people's lives. These effects include changes that reflect on socio-economic, socio-political and socio-cultural issues. In terms of society, these changes have taken place at the micro and macro level, in a way that can affect every segment. With the normalization process, different normals have been added to people's daily practices. From a socio-cultural point of view, "what kinds of individual behaviors have experienced permanent changes with the post-epidemic normalization process?" the question arises. The study is basically structured on this question. It has been tried to examine the permanent changes in our lives with the introduction of the epidemic fact into our lives, especially on the basis of individual experiences. The subjects focused on are limited within the framework of socialization style, attitude towards health/illness phenomenon, family relations and psychological state. For this purpose, semi-structured interview forms were applied to 30 people in different age groups residing in Sakarya. Responses were divided into various categories with sample selection to ensure maximum diversity. The obtained data were analyzed with the descriptive analysis approach. According to the brief findings of the study, although the participants agreed that their lives had returned to their old order to a large extent, it was found that there were permanent changes in health/illness perception and daily practices, socialization situations, relationships between spouses, personal hygiene habits and psychological aspects.

GİRİŞ

2019 yılının sonunda, Çin'in Wuhan kentinde, bir yarasa bulaşı sonucu ortaya çıkan ve Covid-19 adı verilen virüs tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Covid-19'un yayılmasını bastırmak ve bulaşı mümkün olduğunca yavaşlatmak için ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle yaklaşık üç yıllık süreçte, sosyal hayat açısından alınan tedbirler katı şekilde uygulanmıştır. Bunlar sinema, tiyatro izlenimleri, eğlence alanları, spor salonları gibi sosyal alanların yanında örgün eğitim, ulaşım ve diğer alanlarda yapılan karantina önlemleri şeklinde sıralanabilir. Sosyal hayatta olduğu kadar iş ve eğitim hayatına da getirilen izolasyon ve kısıtlamalar toplumda yer alan en küçük bireyden en büyük bireye kadar ciddi değişimlere yol açmıştır. 65 yaş üstü ve kronik rahatsızlığa sahip olan bireyler ile yayılımı hızlandırdığı düşünülen gençlere getirilen ilave kısıtlamalar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Diğer yandan Covid-19 kişisel, grupsal veya toplumsal anlamda bireylerin psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik değerlerinde değişimine neden olmuştur. Ülke çapında insanların gıda tüketimi, yeme alışkanlıkları, uyku düzenleri, teknoloji kullanma kapasiteleri, fiziksel hareketlilikleri gibi konularda farklılıkların yaşandığı yapılan araştırmalarda gözlemlenmektedir (Özlem ve Mehmet, 2020; Renzo vd., 2020; Kartari vd., 2021). Bu ve bunun gibi gözle görülür derecede meydana gelen değişimlerin nedeni olarak gösterilen pandemi, kültürel olarak da değişimlere yol açmıştır. Kısacası virüsün hayati tehlikesi oldukça azalmış ve salgın süreci atlatılmış olsa da o dönemde yaşanan sıkıntıların bıraktığı gözle görülür izler mevcuttur. Salgınla beraber kültürel alışkanlıklarda meydana gelen değişim, zaman içerisinde farklı etki düzeyleri ile bu pratiklere de yansımıştır.

Özellikle halk sağlığı konusunda da ciddi endişelerin gözlendiği bu dönemde Biçer ve İlhan (2020) tarafından yapılan çalışmada dile getirilen fiziksel hareket eksikliği, kilo artışı, davranışsal bağımlılık problemleri, ruhsal bozukluklar, şiddet eğilimlerinde olan artışlar olumsuz etkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan ise insanların sağlıklı yaşam hakkında farkındalık düzeylerinde olan artış, sosyal ilişkilerin öneminin toplumsal olarak bir kez daha gündeme gelmesi, yeni eğitim araçlarının keşfedilmesi gibi olumlu yansımalarda hissedilir derecede yüksektir.

1. Çalışmanın Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi

Sağlık, birbirine bağlı fiziksel, psikolojik ve toplumsal süreçleri içeren sosyal bir olgudur. Bu alana odaklanan sağlık sosyolojisi dalının ortaya çıkmasının temel nedeni sağlık ve hastalık gibi kavramların toplumsal yapıdan ayrı değerlendirilmesinin mümkün olmamasından ileri gelmektedir. Sağlık sosyolojisi, sağlık ve hastalıkta sosyal sebeplerin etkisini kendine konu edinmiştir. Sonuç olarak sağlık/hastalık olgusu biyolojik olduğu kadar toplumsal ve kültürel etkiler taşıdığı söylenebilir (Aytaç ve Kurttaş, 2015: 232).

İlk çağlarda hastalık kavramını zamanın şartlarına göre değerlendirip anlamaya çalışmak, tıp ve hastalık kavramları açısından başlangıç noktası olmuştur. O zamanlar hastalık oluşumunun doğaüstü güçlere ve metafizik olaylara bağlandığı görülmektedir. İlerleyen zamanlarda çevresel ve sosyolojik etkenlere bağlı evrimleşen toplulukların hayatta kalma amacına göre tedavi yöntemleri de gelişmiştir (Özkanlı ve Turgut, 2020: 3047). Burada dikkat çeken nokta toplumsal ilişkilerin tıbbi bilgileri geliştirdiğidir. Oysa Bury (1986) tıbbi bilginin toplumsal ilişkilerin şekillenmesine katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Durum her ne olursa olsun bu iki unsurun birbiri ile ilişkili kavramlar olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumda sağlık, hastalık gibi konulara yönelik problemler daha ziyade salt biyolojik bir sorun gibi algılanmaktadır. Fakat sağlık, hastalık hatta ilaç, vitamin kullanımı gibi konuların biyolojik olduğu kadar sosyolojik ve kültürel yönleri de mevcuttur. Diğer yandan dünyada zaman zaman çeşitli örneklerle karşımıza çıkan ve çıkmaya devam edecek olan salgın, felaket veya savaş kaynaklı durumlar da patojenin yayılma durumuna göre tüm dünyayı etkisi altına alabilecek düzeye ulaşabilir. Bu tür

etmenlerin de biyolojik ve sosyolojik açısından sonuçları bütün olarak değerlendirilmelidir. Son zamanlarda dünya çapında en büyük örneği yaşanan Covid-19 salgını, böylesi bir durum olarak değerlendirilebilir. Örneğin WHO (2006) tarafından yayınlanan raporda SARS virüsünü sağlık problemleri ve ölümlerin yanında toplumsal anlamda sosyal bozulmaya, ekonomik anlamda ise kayıplara neden olduğu doğrulanmaktadır. Bu durum hem çok yönlü hem de tüm toplumu içine alabilecek düzeyde birçok olumsuzluklara neden olmuştur. Dahası Covid-19 salgını daha ciddi bir problem olarak görülmektedir. Aynı zamanda problem ortadan kalksa bile yaşam tarzlarında fazlasıyla değişimlere sebep olabileceği halen tartışılmaktadır. Bu çalışma da bu gerçekliğin sonuçları itibari ile görünür kılınması hedeflenmektedir.

Covid-19 döneminde dünya çapında rastlanan sınırlama önlemleri insanların yaşam tarzını büyük ölçüde değiştirmiştir. Örneğin düzensiz hayat insanların uyku alışkanlıklarında da düzensizliğe neden olmuştur. Diğer yandan yapılan çalışmalarda uyku düzeni ile beslenme alışkanlıkları arasında bir bağın olduğu savunulmaktadır. Bu durum ise düzensiz beslenme ile sonuçlanmaktadır. Yine bu dönemde bazı bireylerde hareketsiz yaşam tarzı gözlenirken, sigara tüketiminde de artışa rastlanmıştır (Renzo vd., 2020: 2). Farklı bir çalışmaya göre salgın döneminde, sağlıklı yaşamsal alışkanlığının kazanıldığı toplumlarda ev yemekleri, spor ve egzersizlerde artış olduğu da bulgulanmıştır (Kartari vd., 2021: 9). Salgın döneminde tüketim tarzında meydana gelen farklılaşma, Yoo ve Song (2021) tarafından yapılan çalışmada karşılaşılmaktadır. Covid-19 enfeksiyonunu önlemeye yönelik öz-yeterlik alışkanlıklarında, kişisel hijyen ürünlerini satın alma davranışı dolaylı olarak etkilediği bulgulanmıştır. Diğer yandan pandemi döneminde insanların virüs bulaşına yönelik algılarında değişimler mevcuttur. Bu tarz sosyal argümanların öncülleri her toplumda kendini farklı şekilde gösterebilir. Dahası geleneksel tedavi şekilleri, kadercilik inancı, batıl inançları içeren argümanlardaysa durum daha da karmaşık hal alacaktır. Virüsün nereden, ne zaman, nasıl geleceği ile ilgili bir kesinlik olmaması, insanları kadercilik anlayışına doğru sürüklemektedir (Hayes ve Laura Clerk, 2021: 2). Kadercilik insanları mücadele etmekten alıkoyan, teslim olma duygusunu arttıran bir olgu olmasının yanında korku ve endişeleri azaltıcı bir işlev de üstlenirler. Toplumdaki kimi insanların Covid-19 salgınına ölümle ilişkilendirmesi, buna inanması salgınla mücadele etme anlayışlarını köreltmektedir (Jimenez vd., 2020). Bu, sonucun kaçınılmaz olduğuna dair inanç nedeniyle önleyici tedbirleri alma konusunda isteksiz davranışlar kendini gösterecektir. Fakat kimi insanlar ise kendini tamamen doğa ve sağlıklı yaşam tarzı içerisine itmektedir. Bu yönde yapılan bir çalışmaya göre tüketicilerin sağlık ve sağlıklı ürünlerin tüketiminde artış yapıldığı bulgulanmıştır (Ekinci ve Akyılmaz, 2020: 218). Bu tarz araştırmalar birbiri ile tutarlılık göstermemesine rağmen pandemiyle birlikte sosyokültürel alışkanlıklarda genel olarak bir değişim yaşandığını göstermektedir.

Gıda tüketimi ve yemek alışkanlıklarının değişiminde pandeminin güçlü rol oynadığı ve dünyada daha fazla taze meyve ve sebze tüketimine ve evde yemek yeme alışkanlığına sebep olduğu ileri sürülmektedir. Portekiz daha fazla deniz ürünleri, ekmek ve tereyağı tüketirken, Çin daha fazla pirinç ve et ürünleri tüketmektedir. Türkiye’de ise daha fazla et ve yumurta tüketildiği gözlemlenmiştir. Kimi Avrupa ülkeleri için yapılan bir çalışmadaysa süt ürünleri, tahıllar, yağlar ve sebze gibi temel gıda ürünlerinin günlük tüketim sıklığının arttığını ortaya konmaktadır. Fakat bu çalışmada et ve meyve tüketiminde bir artış gözlemlenmemektedir. Özellikle, analiz edilen popülasyonun tamamında şekerli yiyeceklerin ve atıştırmalık tüketiminde sıklık gözlemlenmiştir. Dondurulmuş ürünler ve uzun süreli gıda saklama ürünleri satın alma sıklığında artış gözlemlendiği yapılan başka bir çalışmada vurgulanmaktadır (Skotnicka vd., 2021: 6). Yapılan çalışmalarda birbirine göre farklılık göstermesine rağmen esas olan yeme içme alışkanlıklarında gözle görülür bir değişime gidilmiş olduğudur.

Covid-19 eğitim alanında da köklü değişikliklere yol açmıştır. Eğitim felsefesinden yöntemine

ve uygulanan tekniklere kadar bütün boyutlarıyla yeniden düşünmek ve yeniden şekillendirmeye/tasarlamaya yol açarak, politika yapıcıları ve uygulayıcıları zorlayan bir sürece girilmiştir. Pandemi döneminde eğitim alanında sosyal inşacılık arayışı içine girilmiştir. Salgının tüm dünyayı ele geçirdiği bu dönemde eğitimle ilgili dijital altyapı olanaklarının gözden geçirilmiş ve eğitim öğretim faaliyetlerinin online olarak yapılabilmesi gündeme gelmiştir. Kısa zaman içerisinde eğitimde dijitalleşme süreci inşa edilmeye başlanmıştır (Karakaş, 2020: 566). UNESCO tarafından yayınlanan raporda, öğrenme sürekliliğini sağlamak, dayanıklı bir eğitim sistemi oluşturmak, dijital uçurumları kapatmak için çeşitli çözümlere başvurulmuştur. Bu yöntemler arasında daha güçlü bir zemin sağlamak adına çevrimiçi eğitim materyalleri kullanmak, televizyon veya radyo gibi iletişim araçları kullanmak sıralanabilir. Fakat yine rapora göre başvuru her türlü çözüme rağmen 100 milyon çocuk ve gencin pandemi nedeniyle okuma yeterlilik seviyesinin altına düşmesi ve mevcut olan kazanımlarında da çeşitli kayıplarla karşı karşıya kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (UNESCO, 2021). Eğitim ve öğretimin sınırlandırılması öğrencilerin sadece eğitsel eksikliğine neden olmamaktadır. Öğrenciler bu dönemde duygusal destek kaynağından yoksun kalırken diğer yandan da ruhsal bir kriz içerisine girmişlerdir (Aydın ve Ekici, 2021: 195). Bu durumun psikolojik olarak incelenmesi ve desteklenmesi gerektiği aşıkardır. Benzer durum II. Dünya Savaşından sonrada gözlemlenmiştir. Eğitim konusunda açıkları kapatabilmek adına politika yapıcıların eğitim destek sistemleri ve çeşitli danışmanlık hizmetlerine ihtiyaçları vardır.

Yapılan çalışmalara göre doğal afet, felaket veya savaş gibi olumsuz durumlara maruz kalan insanların ruh sağlığında sosyal ve duygusal anlamda çeşitli olumsuz etkilerin oluştuğu gözlemlenmiştir. Covid-19 pandemisinden etkilenen topluluklarda böylesi bulgular kaçınılmazdır. Covid-19 bir travmadır ve bu hastalık yani travma sonrası stres bozukluğu ise beklenen bir seyirdir (Pfefferbaum and North, 2020). Böylesi travmalar hastalık geçirmeyen bireylerde de gözlemlenmektedir. Daha ziyade belirsizlik ve korku hali insanları kaygı ve güvensizliğe sürüklemekte ve psikolojik bozukluklara neden olmaktadır (Usher, Durkin and Bhullar, 2020). İlk belirlemelere göre toplumda oluşan psikolojik tepkilerin başında stres ve depresyonun olduğu belirtilmektedir (Atalan, 2020). Diğer bir psikolojik kayıp ise işsizlik veya işini kaybetme endişesidir. Bazı sektörlerin tamamen durma noktasına gelmesi nedeniyle, çalışanlar gelir getirici işlerini kaybetmiştir. Bu durum hem işini kaybedenler hem de diğer aile fertleri için bir travma kaynağı olarak nitelendirilebilir. Gelir kaybı, gelirin azalması veya sağlık harcamalarının artması nedeniyle farklı tür psikolojik etmenler ortaya çıkmıştır. Durum sadece yetişkinler için değil hiç iş sahibi olmayan çocuklar, ergenler ve gençler için de hissedilir ölçüde kendini göstermektedir. Aslında her toplumda pandeminin çalışma hayatına etkileri incelenmelidir. Dahası toplumsal anlamda iyileşmek adına, istihdam tedbirleri de her türlü koşul gözetilerek genişletilmelidir.

Umutsuzluk, çaresizlik gibi durumlarda tutunmaya ihtiyaç duyulan bir kaya olarak görülen dini inançlar (Hart, 2020) sağlık konusunda da dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Din, sağlık sonuçlarını bireysel olarak doğrudan veya dolaylı etkileyen davranışların edinimini sağlar. Hatta inanç ve dünya görüşleri birbiri ile iç içe geçmiş normları oluşturur. Bu normlar uygulanan sağlık politikalarını, hizmetin sunumunu, tedavi sürecini, bu süreçte ihtiyaç duyulan gücü, sosyal normları karmaşık şekillerde etkilemektedir (Barmania and Reiss, 2021). Bazı belirsizlikler için insanların hayata tutunabilmesinde kolaylık sağlayıcıdır. Bunun nedeni inanç, korkunun ve korkunun davranışa olan etkisini olumlu yönde azaltabilmede önemli rol oynamasından kaynaklanır. Covid-19 döneminde yapılan çalışmaya göre inancın korku ve davranışları etkilediği belirlenmiştir (Paksoy, 2020). Virüsün Allah'tan gelen bir yazı olduğu görüşünün hakim olduğu durumlardaysa kadercilik inancının ağır bastığı görülmektedir. Fakat dini inançlar olaylara karşı fiziksel ve ruhsal zorluklarla mücadele etmede azmini arttırmakta, motivasyonunu güçlendirmekte, içsel huzuru sağlamakta ve böylece hastalığı

kabullenip onunla daha iyi baş edebilmektedir. Bu sayede psikolojik iyi oluş hali yakalamak daha kolay hal almaktadır.

Son olarak ise pandemi döneminde insanların satın alma alışkanlıklarında da farklılaştığı görülmüştür. Alım sürecinde giyim, ev eşyaları, lüks tüketim malzemeleri, tatil gibi alışkanlıklar ertelenmekte sağlık ve sağlıklı ürünlerin tüketimine ise talep artmaktadır (Ekinci ve Akyılmaz, 2020: 218). Diğer yandan salgın kimi sektörlerle (turizm, seyahat ve ulaşım gibi) negatif etki yaparken kimi sektörlerle de (teknoloji ve gıda üreticileri gibi) pozitif etki yaptığı gözlenmiştir (Temizkan vd., 2021). Şimdilerdeyse bu sürecin biraz daha lüks tüketim harcamalarına kaydığı ve insanların hızla normalleşme sürecinde oldukları gözlenmektedir. Bu seyir içerisinde çalışmada incelenen önemli nokta ise nelerin kalıcı olduğu, nelerin ise eskiye hızla dönüştüğü konusudur.

2. Covid-19 Salgınının Sosyo-Kültürel Etkileri

Covid-19 toplumsal açıdan oldukça çarpıcı etkilere sahiptir. IMF'nin belirttiği gibi "benzeri olmayan bir kriz" olabilecek düzeyde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Ekonomik ve sosyal anlamda, özellikle alt gelir grubunda yer alan insanlar için daha acımasız olan ve eşitsizlikleri daha keskin görünür kılan bu süreç (International Monetary Fund, 2020) tamamen ortadan kalkmış olmasa da normalleşme yolunda hissedilir adımlar atılmaktadır. Fakat Covid-19 salgını endişesi, karantina dönemleri, yaş gruplarına göre getirilen kısıtlamalar, evden çalışma veya online eğitim gibi düzenlemeler ile geliştirilen yeni düzen, toplumda yeni değişimleri de beraberinde getirmiştir. Yeni düzen sonrası bireylerin kendilerine has getirdiği ve yine yeni düzen içerisinde kısıtlı fiziksel aktivite, uyku düzensizliği, sosyalleşme sürecinde önemli ölçüde düşüklük, isteksizlik, ekran kullanım sürelerinin artış gibi olumsuzluklar ilk göze çarpan etmenler arasındadır. Bu süreç veya yeni alışkanlıklar insanlardaki depresyon riskini arttırabilecek bir etkiye sahiptir (Giuntella vd., 2021). Salgının yoğunluğunun azalmasına rağmen yeni düzen neticesinde oluşturulan düzenlemeler hayatın bir parçası, bir rutini haline gelip, kültürel değerlere kadar yansımaları hissedilmiştir. ABD'de pandeminin erken evresinde yapılan bir çalışmaya göre katılımcıların yaklaşık %44'ü salgının, hayatlarını önemli ölçüde değiştirdiği yönünde beyanda bulunmuşlardır. Diğer birçok ülkede de benzer durumlar gözlemlenmektedir. Bu durumun iki, üç yıl gibi bir zaman aralığında olmasına rağmen etkisinin yıllar hatta kimi etkilerinin yüzyıllar alacağı yönünde görüşler mevcuttur. Bunun nedeni olarak da zihinsel ve duygusal açıdan yoğun yaşanan bir sürecin olduğu gösterilmektedir (NASSL, 2022).

Salgının dünya çapında özellikle orta sınıf, alt sınıf, yoksul göçmenler ve engelliler arasında ekonomik, politik, psikolojik, kültürel ve daha birçok olumsuz etkilere neden olduğu yapılan çalışmalarda dile getirilmektedir. Aynı zamanda salgının ilk dönemlerinde insanlar arasındaki sosyal dışlanmanın da çok çeşitli biçimlerine tanıklık edilmiştir. Hastalığı yaşayanlara, sağlık çalışanlarına, Asyalılara ve yaşlılara yönelik sosyal dışlanma önemli bir sosyal sorun olarak deneyimlenilmiştir (Kitayama ve Camp, 2022; Goodley vd., 2022; Bhattacharjee ve Ghosh, 2022; Atila Demir, 2020). Diğer yandan salgın döneminde bazı farkındalıklar da gözlemlenmiştir. Örneğin pandemi döneminde kimi insanlarda var olan sağlık problemleri daha fazla ciddiye alınmıştır. Obezite, hipertansiyon ve diyabet gibi Covid-19 ile ilişkili risk faktörleri, kardiyovasküler hastalıklar Covid-19 için kritik faktörlerdir. Bu sayede fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme ve yeterli uyku bu tür hastalıkların önlenmesi için kanıtlanmış ilişkiye sahip olması sebebiyle bu insanların sağlık alışkanlıklarında farkındalık yakalanarak tedaviye yönelik çeşitli adımların atıldığı gözlemlenmiştir (Mun ve So, 2022: 2). Bu alışkanlıkların Covid-19 sonrasına da devam ettiği söylenebilir. Sadece sağlık konularında değil eğitim, yeme-içme, uyku düzeni, sosyal hayat, düşünce tarzı gibi birçok alışkanlığın iyi yönde değiştirdiği yine yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır (Jimenez vd., 2020; Ekinci ve Akyılmaz, 2020; Kartari vd., 2021; Yoo ve Song, 2021; Hayes ve Laura Clerk, 2021). Hatta pandemi sonrasında da toplumsal veya bireysel olarak

yaşanan farklılaşmaların izlerini görmek mümkündür (Arıkan ve Aytakin, 2020). Macit (2022) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre Covid-19 sonrası beslenme, uyku ve fiziksel aktivite düzenlerinde değişikliklerin olumlu yönde artış gösterdiği saptanmıştır. Özellikle besin takviyesi en çok rastlanılan değişim olarak belirtilmiştir. Aksi bir çalışma ise Donar ve Aydan (2021: 184) tarafından ele alınmıştır. Buna göre yaşam tarzında meydana gelen değişimler alkol tüketimi, yetersiz fiziksel aktivite, sağlıksız beslenme alışkanlıkları ve aile içi şiddet olayları yaygın olarak bulgulanmıştır. Dahası gözlemlenen toplumsal etkiler pandemi döneminde kadına yönelik şiddetin artış olduğudur (Wood vd., 2022). Kimi toplumlarda şiddet vakalarında artış karantina sonrası dönemde de kendini fazlaca hissettirmektedir (Piquero vd., 2021). Covid-19 döneminde dünya çapında yaygın olarak kullanılan karantina uygulamaları, toplumsal değişmelerin en belirleyici nedeni olarak gösterilmektedir. Yine bu dönemde birçok ülkede sağlık davranışlarının da kalitesinin bozulmuş olduğu söylenebilir (Mun ve Su, 2022: 2). Sağlık davranışlarındaki değişimde en çok uygulanan yöntemlerden birisinin ise alternatif sağlık uygulamaların olduğunu söylemek mümkündür.-

Pandemi döneminde birçok insanın hijyen alışkanlıklarında da değişimler gözle görülür ölçüde yaşanmıştır. Özellikle kolonya ve anti bakteriyel temizlik malzemeleri gibi ürünlerin kullanımında artış olduğu söylenebilir (Ünal vd., 2020: 308). Hijyen açısından tek kullanımlık mendiller, sık sık el yıkama, evden çıkma korkusu (Campbell vd., 2021: 529), gıda ve temizlik malzemesi depolama ihtiyacı gibi davranışlar gözlemlenmiştir. Bu tarz durumlar insanlarda sağlık ve hijyen konusunda da kaygı ve endişe de artışın olduğunu kanıtlamaktadır (Karataş, 2020). Hatta daha vahim olanı bazı insanların salgın sonrası da bu tarz alışkanlıklarını devam ettirecek olmasıdır (Adıgüzel Özbek ve Melikeoğlu Eke, 2022: 376). Öte yandan pandeminin kişisel hijyen davranışları üzerinde önemli bir olumlu etkisi olduğu yönünde çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Covid-19 salgını nedeniyle insanların sağlıklı yaşam alışkanlıklarının edinimi ve Covid-19 neticesinde oluşan korku ile baş edebilme stratejisi geliştirmeleri, salgının olumlu yönde etkisi olarak gösterilmiştir (Hu vd., 2021; Kaya vd., 2022: 222). Bu durumda Covid-19 toplumsal anlamda çift yönlü etkiye sahip olduğunu söylemek de gerekmektedir.

İnsanın farklı duygu ve düşüncelere sahip olmasından kaynaklı aynı olaylar karşısında farklı bakış açıları geliştirmesi olasıdır. İnsanlar aynı olayları farklı şekilde yorumlayacak ve aynı olaylar karşısında farklı şekilde etkilenebilecektir (Nam vd., 2021: 116). Demografik açıdan farklılıkların yoğunlaşması da muhtemeldir. Elbette demografinin salgın ile birlikte tüm sağlık/hastalık süreçlerine olan etkisi büyüktür. Her hastalık herkeste aynı fiziksel ve psikolojik etkiye yol açmaz ve aynı seyri izlemez. Kişinin yaşı, deneyimleri, çevresi, gelir düzeyi, genel sağlık durumu, bağışıklığı ve gündelik alışkanlıkları belirleyicilerinden bazılarıdır. İçinde bulunduğumuz salgın süreci bunu açıkça göstermiştir. Diğer yandan cinsiyet hem biyolojik olarak hem de sosyal olarak sağlık uygulamalarına etki etmektedir. Cinsiyet, bu açıdan belirleyici unsurların başında gelmektedir. Birçok araştırma kadınların daha uzun yaşadıklarına ancak yaşam kalitelerinin düşüklüğüne değinmektedir. Elbette kadınların daha uzun yaşam süreleri pek çok hastalıkla daha fazla karşılaşma olasılığını artırmaktadır (Akın, 2007).

Toplumsal cinsiyet ve beden algısı arasında keskin bir ilişki bulunmaktadır. Günümüzde sadece kadınların değil erkeklerin de özellikle ideal vücut algısı ve buna yönelik uygulamalar (spor, estetik operasyonlar vs...) ile beden imajına yönelik farkındalıkları değişmiş olsa da bu süreçte tıbbileşme ile hem kadın hem erkek için "sağlıklı yaşam" vurgusu öne çıkmaktadır. Ancak bu olumlu bir beden algısını doğurmamaktadır. Kadın ve erkeklerin beden algıları özellikle küresel dünyada tüm medya araçları ile düzenlenmektedir. Özellikle sağlıklı yaşam endüstrisi içinde estetik ve kozmetik alanı önemli bir paya sahiptir (Sezgin, 2011). Covid-19 sürecinde de kadınlar ile erkeklerin bu süreçte ve sonrasındaki deneyimleri birbirinden farklı olmuştur. Özellikle sosyalleşme, aile ilişkileri ve temizlik uygulamaları gibi pratikler açısından farklı deneyimlerin yaşandığı söylenebilir. Bu çalışmada da

sorgulanan bu alanlardaki farklılaşmaların normalleşme döneminde de kendini gösterip göstermediğidir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Sakarya’da ikamet eden maksimum çeşitliliğe sahip 30 görüşmeci ile yapılan derinlemesine mülakatlar, betimsel analiz yöntemi ile yordamlanmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme: Amaçlı örnekleme (tipik durum örnekleme, maksimum çeşitleme, kartopu örnekleme vd.) tam anlamıyla nitel araştırma geleneği içerisinde ortaya çıkmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 107-108). Bu çalışmada ise örnekleme belirleme de amaç, görece çok geniş olmayan diğer taraftan katılımcıların çeşitliliğini maksimum ölçüde yansıtabilecek ölçüde tutulmasıdır. Veri zenginliğinin esas alındığı çalışmada, maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak, genelleme yapmaya yönelik bir çeşitlilik değil, katılımcıların farklılıklarının bireysel deneyimine yansımalarının ne ölçüde etkili olabileceğini görebilmek hedeflenmiştir. Bu amaçla Tablo 1.’de verilen özelliklere sahip katılımcılar ile yarı yapılandırılmış mülakat soruları ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar, Kasım 2021 ve Ocak 2022 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Görüşmecilerin öncelikle yaş, eğitim, cinsiyet ve gelir gibi temel demografik unsurlar açısından çeşitlilik göstermesi hedeflenmiştir. Böylece Covid-19 sürecinden bireysel pratikler ve alışkanlıklar düzeyinde kim, nasıl etkilendi analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen pratikler aşağıdaki kategorilere ayrılmıştır.

- Sağlık/ hastalık algısı ve gündelik pratiklerine yönelik etki
- Sosyalleşme durumuna yönelik etki
- Eşler arası ilişkilere yönelik etki
- Kişisel hijyen alışkanlıklarına yönelik etki
- Psikolojik etki

Pek çok alanda olduğu gibi Covid-19 sonrası, bireysel yaşam algılarımızda da yaşanan birtakım değişimler olmaktadır. Bu çalışmada katılımcıların Covid-19 sonrası bireysel yaşam deneyimlerini içeren yorumları, öncelikle içerik yönünden incelenmiştir. Bu noktadan hareketle görüşmelerden elde edilen bulgular içerik analizine tabi tutulmuş ve tematik olarak kategorilendirilerek analiz edilmiştir.

Bulguların Değerlendirilmesi

Tablo 1.’de katılımcıların demografik özellikleri yer almaktadır. Buna göre sağlık/hastalık algısı ve gündelik pratiklerine yönelik etki, sosyalleşme durumuna yönelik etki, eşler arası ilişkilere yönelik etki, kişisel hijyen alışkanlıklarına ve psikolojik alana yönelik etki yönünde elde edilen veriler sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Dağılımı

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Meslek	Ort. Gelir	Çocuk Sayısı
1	K	24	Bekar	Lise	Öğrenci	Orta	-
2	K	24	Bekar	Lisans	Öğretmen	Orta	-
3	K	35	Evli	Lise	Öğrenci	Orta	-
4	K	32	Evli	Lisans	İşletme Sahibi	Çok İyi	2
5	E	82	Evli	Ortaöğretim	Emekli	Orta	3
6	E	57	Evli	Ön lisans	Teknisyen	İyi	2
7	K	52	Evli	Ortaöğretim	Ev Hanımı	İyi	2
8	E	46	Evli	Lisans	Muhasebeci	İyi	3
9	K	38	Evli	Lise	Ev Hanımı	Orta	1

10	K	49	Evli	Lisans	Öğretmen	Orta	3
11	K	56	Evli	İlkokul	Çocuk Bakıcısı	İyi	3
12	K	33	Bekar	Lisans	Serbest Meslek	Düşük	-
13	K	50	Evli	Ortaöğretim	Ev Hanımı	Orta	3
14	K	44	Bekar	Lisans	Öğretmen	Orta	-
15	K	30	Evli	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı	Orta	3
16	K	57	Evli	Ortaöğretim	Ev Hanımı	Orta	3
17	E	27	Bekar	Ortaöğretim	Ticaret	Orta	-
18	E	68	Evli	Ortaöğretim	Ticaret	İyi	9
19	K	40	Evli	Lise	Ev Hanımı	İyi	2
20	E	77	Evli	Lise	Emekli	Çok İyi	4
21	E	30	Evli	Lisans	Memur	Orta	-
22	E	40	Evli	Yüksek Lisans	Akademisyen	Orta	1
23	K	40	Evli	Doktora	Akademisyen	Orta	2
24	K	34	Evli	Lise	Ev Hanımı	Ort	2
25	K	58	Evli	Lise	Ev Hanımı	Orta	2
26	K	77	Evli	İlköğretim	Ev Hanımı	Orta	3
27	K	35	Evli	Ortaöğretim	Ev Hanımı	Orta	1
28	K	24	Bekar	Lisans	Öğrenci	Orta	-
29	K	41	Evli	Lise	Mağaza Müdürü	Kötü	1
30	E	49	Bekar	Lise	Şoför	Orta	-

3.1. Sağlık/ Hastalık Algısı ve Gündelik Pratiklere Yönelik Etki

Tüm dünyada Covid-19 sürecinin temel alanlara yönelik etkisi açıkça görülmüş/görülmektedir. Bu etki alanlarının başında elbette sağlık ve sağlık algısına yönelik etki gelmektedir. İlk günlerden itibaren hastalığın tanımlanma süreci herkesin mikrop, enfeksiyon, korunma yolları, hastalık ve yayılım süreçleri gibi aşamalarda bilgi sahibi olmasına yol açmıştır. Öncesinde çokta önemsenmeyen bazı belirtiler hastalık belirtisi olarak değerlendirildiğinden farkındalık ve algı değişmiştir. Görüşmecilerin yanıtlarında da sağlık ve hastalık algısının salgın sürecinde değiştiği görülmektedir. Özellikle salgının yaşlı nüfustaki etkisi daha fazla olduğundan yaş ilerledikçe bu algının arttığı görülmektedir. Bu etkilerin bir kısmı direkt Covid-19'dan korunma veya iyileşmeye yönelik etkilerden oluşurken bir kısmı da sağlıklı kalmaya yönelik etkiler olarak görülmüştür.

Katılımcı 1, Kadın (24):

"Düzenli egzersizlere başladım. Belli saatlerde yatma ve belli saatlerde kalktığım bir uyku düzeni oluşturdum ve buna sadık kalıyorum. Sağlıklı beslenmiyorum ve mide sorunları yaşıyorum."

Katılımcı 24, Kadın (34):

"Covid için her sabah portakal sıklıkla içtik C vitamini önemli ilaç içemiyorum vitaminimi bitkilerden almaya çalışıyorum. Eskisi kadar olmasa da dikkat ediyorum."

Katılımcıların büyük çoğunluğu sağlıklı beslenme ve hareket etme yönünde olumlu davranış değişikliğine gittiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında sağlıksız tüketim mallarına da rağbet olduğu

katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Błaszczyk-Bębenek vd. (2020) tarafından yapılan çalışmaya göre de karantina sırasında öğünler arasında atıştırma yapanların sayısında artış yaşanmıştır. Bu çalışmaya göre karantina döneminde katılımcılar, daha sağlıklı ev yemekleri tükettiğini de bildirmişlerdir. Fakat tatlı, konserve ve et tüketiminde önemli ölçüde artış olduğu bulgulanmış olup katılımcıların üçte ikisi vücut ağırlığında artış olduğunu belirtmiştir. Kilo artışı bir sorun olarak ifade edilmiştir.

Katılımcı 7, Kadın (57):

“Sürekli tuvalet, banyoyu çamaşır suyuyla temizliyorum. Evde çok el vurulan yerleri siliyorum. Ellerimi sürekli yıkıyorum ya da kolonya kullanıyorum.”

Katılımcı 21, E (30):

“Hasta olduğumu düşündüğüm zaman en kısa sürede en yakın sağlık kuruluşuna başvururum. Hastaneye başvurma sıklığı da bence bu kadar olmalı. Hele ki şu dönemde hastaneleri gereksiz yere meşgul etmeme taraftarıyım. Sık sık C vitamini almaya dikkat ederim. Ihlamur, nane limon, adaçayı gibi bitkisel çaylar tüketmeyi ihmal etmem. Genellikle vücut direncimi yüksek tutacak gıdalar almayı tercih ederim. Düzenli olmasa da spor yapmayı severim ve dikkat ederim. Öğününde yenmesi gerekeni öğününde yerim ve günlük 3 öğünden fazla yemem.”

Katılımcı 24, Kadın (34):

Pandemide hiç doktora gitmedik zaten gitmezdim aşıda vurdurmadım. Hastaneler mikrop yuvası. Komşular süllük, hacamat yaptırdı benim annemde ben tiksindim yaptıramadım ama isterdim.”

Katılımcı 10, Kadın (49):

“Hacamat, hastayı terletme. Beslenmeye, takviye vitaminlerden yararlanmaya (balık yağı), temiz havadan faydalanmaya dikkat edilmelidir. Tavuk suyu çorbasi ve sıvı tüketimi çok önemlidir.”

Katılımcıların alternatif tedavi biçimlerine yönelik ilgisi gözle görülür biçimde artmıştır. Bunun bir nedeni olarak hastalık harici modern tıp kurumlarını meşgul etmekten kaçınma ve sağlıklı kalmaya yönelik tedbir alma duygusu gösterilebilir. Paudyal vd. (2022) tarafından dünya çapında yapılan çalışma sonuçlarına göre Covid-19'un önlenmesi, semptomların giderilmesi veya tedavisi için insanların eczacılara ve diğer sağlık personeline alternatif ve tamamlayıcı tıp konusunda bilgi ve taleplerinde artış olduğu bulgulanmıştır. Diğer yandan geleneksel tıp araçlarının (bitkisel ilaçlar ve çayların kullanımı dahil) kullanımında da artışa gidildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca bu dönemde takviye vitamin alımının da artışı vurgulanan ifadeler yer almaktadır.

Katılımcı 24 K (34):

“Artık parka gidince çocuklara kolonya kullanıyorum. Eve gelince genelde yıkıyorum. Zaten öyle yatağa girilmez. Pandemi de çok kilo alınca diyetisyene başladım 1 yıl gittim sonra geri aldım. Abur cubur çok tüketmeye başladık.”

Sağlıklı olmak için dikkat edilmesi gereken hususlarda da cevaplar genel olarak benzerdir. Beslenme, uyku düzeni, spor alışkanlığı, madde-alkol kullanımına dikkat edilmeli şeklinde yanıtlar verilmiştir. Katılımcıların ifadelerinden kadınların erkeklerden daha fazla sağlıkla ilgili pratiklerinde değişime gittiği görülmüştür. Buna ek olarak yaş ilerledikçe alınan tedbirlerin arttığı ve normalleşme sürecinde de bu tedbirlerin ileri yaş grubunda daha fazla sürdürüldüğü görülmüştür. Özellikle geleneksel uygulamalara yönelik, doğal beslenme ve ev içi sağlık tedbirlerine yönelik uygulamaların yaş ile birlikte arttığı görülmektedir. Katılımcı 4 K (32) dışında herkesin ev içi tedbir yöntemlerinde bulunmaktadır. Belli hassas durumlar (yaş, hamilelik, kronik bir hastalığa sahip olmak vs...) bu tedbirleri daha da artırmaktadır. Geleneksel tedavi yöntemlerine her yaşta birey, olumlu bakmasına rağmen bu durumu diğer bireylerden daha fazla kullanan kesim, 30-57 yaş arasındakiler olmuştur. Bu süreçte kilo artışı yaygın olarak görülmüş ve kiloyu dengelemeye yönelik egzersizlere yönelindiği gözlenmiştir.

Doktora gitme sıklığı kişiden kişiye değişmektedir. Kimisi bu dönemde doktora hiç gitmezken kimisi sadece kontrol amaçlı veya hasta olduğunda gitmektedir. Hastalık durumunda doktora gitme yönünde görüşler genel anlamı ile değişmiş ve özellikle salgın sürecinde gitmemeye dikkat edilmiştir. İnsanlarda salgın sonrasında hastanelerin çok fazla kalabalık olması nedeni ile güvensizlik ve tedirginlik oluşmuş ve bu durum hastaneye gitme sıklığını yine sağlık nedeni ile düşürmüştür. Chang (2020) tarafından

yapılan çalışmaya göre insanlar salgın sonrasında hastanelerin kalabalık olması güvensizlik ve tedirginlik hissi oluşturmuştur. Bu durumun yine hastaneye gitme sıklığını sağlık nedeni ile düşürmüş olduğu söylenebilir. İnsanlar enfekte olma korkusu nedeniyle hastaneye gitme oranları bu dönemde azalış göstermiştir. Yine bu nedenle hasta dahi olsalar hastalıklarını ertelemişlerdir.

3.2. Sosyalleşme durumuna yönelik etki

Sürecin ilk haftalarından itibaren en çok da insanlar arası ilişkilerin olumsuz etkilendiği göze çarpmaktadır. Katılımcıların küçük bir kısmı salgın sürecindeki sıkı tedbirlere devam ettirdiğine yönelik söylemlerde bulunurken büyük kısmı sosyalleşme biçimlerini yeni normallere dönüştürerek (kapalı alanlardan açık alanlara, görüşme sayısı ve kişileri sınırlandırılarak gibi...) devam ettirdiklerini belirtmişlerdir. Özellikle bireyler sürdürmek istemedikleri veya rahatsız oldukları ilişkileri bu süreçte sınırlandırmışlardır. Bireylerarası ilişkilerin her boyutu, en fazla aile büyükleri ile olan ilişkilerinin sınırlandığı ve bu değişimin günümüzde diğer sosyalleşme alanlarına nazaran daha kalıcı olduğu görülmüştür. Yaş değişkeninin bu kategoride etkisi dikkat çekmektedir. İleri yaş grubundaki bireyler, sosyalleşmede sınırlamaya gitmişlerdir. Ancak özellikle orta yaş grubundaki bireylerin ebeveynlerinin sağlığı için sosyalleşmeyi sınırlandırdığı daha fazla vurgulanmıştır. Sosyalleşmede kısıtlamalara rağmen en az sınırlamaya giden grup ise genç yaş grubu olmuştur.

Katılımcı 2, K (24):

“Düşünlere çok fazla giden bir insan değilim zaten hani çok fazla sosyal ortamın yoktu pek bir değişiklikli olmadı aslında, sadece arkadaş ortamlarında daha dikkatli davranmaya başladım.”

Özellikle düşün gibi ritüellere katılımın çoğunlukla sınırlandırıldığı, mecburen gidilmesi gereken durumlarda ise açık alanların çoğunlukla tercih edildiği görülmüştür. Bu hassasiyetin devam ettiği katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

Katılımcı 5, E (82):

*“Pandemiden önce arkadaşlarımla beraber camiye gider namazlarımızı kılar sonra çay içerdik. **Pandemiden sonrası bizim için yok.** Pandemi de bir kapandık şu an hala aynıyız. Covid belası tamamen bitene kadar da sosyalleşmeyi düşünmüyoruz. Fakat tek güzel tarafı torunlarımız artık bize gelebiliyor onları görebiliyorum, mutluyum.”*

Katılımcı 7, K (52):

*“Hiçbir şekilde **bir topluma katılmamaya başladım.** Bu tür şeyler beni endişelendiriyor ve bu durum normalleşmeden sonra da hala devam ediyor.”*

Genellikle Covid-19 sonrası normalleşme sürecinde sosyalleşme belli düzeylerde devam ediyor olsa da tedbirleri aynı ölçüde sürdüren az da olsa kişiler bulunmaktadır. Önemli ölçüde sosyalleşme biçiminin kapalı ortamlardan açık alanlara taşındığı görülmektedir. Bu dönemde bireyler bir yandan sosyal bağlarını sürdürebilme çabası içinde bir yandan da kural ve tedbirlere riayet etme konusunda istekli gözükmektedirler. Bunun için kendilerine yeni arayışlar seçmişlerdir. Eklund vd. (2022) tarafından yapılan çalışmaya göre Covid-19 döneminde, kişisel veya grup olarak yaşamdaki günlük iyileştirmeler ve yardımcı alanlar seçilerek hem dijital hem de yüz yüze sosyal bağlantılar sürdürülmüştür. Online sosyal etkileşim, günlük yaşam rutinlerinin farklı şekilde sürdürülmesi, yeni hobiler ve açık havada yapılan piknik, yürüyüş gibi fiziksel aktiviteler insanların esenliğini sürdürebilmek için oldukça önemli olmuştur. Şimdilerde ise normalleşme sayesinde bu tarz etkinlikler yoğun olmamakla birlikte sürdürülmekte olduğu söylenebilir.

Katılımcı 11, K (56):

*“Toplu alanlara özellikle kapalı alanlara zorundalık hariç girmedim, arkadaşlarımla çoğunlukla **açık havada görüşüm”***

Katılımcı 15, K (30):

*“Düşün-nişan gibi cemiyetlere mümkün olduğunca eşim ya da ben tek gitmeye başladık önceki gibi ailecek **kapalı alanlarda değil daha çok bahçesi olan açık alanlarda** vakit geçirmeye dikkat ettik özellikle arkadaşlarımla arama maalesef ki mesafe girdi. Çünkü herkesin kurduğu düzen altüst olmuş haldeydi. 6-7 ay görüşemediğim arkadaşlarım oldu, sosyal alanımızın minimum düzeye indiğini çok fazla hissediyordum.”*

Katılımcı 20, E (77):

“Yaşımız gereği kalabalık ortamlardan uzak durduk. Sevdiklerimizin düğünlerine hatta cenazelerine bile gidemedik.”

Özellikle ileri yaş grubu için sıklıkla vurgulanan en yıkıcı etkilerden birisi de sevdiklerinin cenazelerine dahi katılamamaları olmuştur. Düğün gibi cemiyetlere katılım sınırlandırılrsa da veya tarihler ertelense de cenazeler kültürel olarak bir aradalığı ve vefayı simgeleyen en önemli sosyalleşme alanlarından olagelmıştır. Bu nedenle önemli bir kültürel ritüel olan cenazelerin özellikle ileri yaş grubu için bu süreçte ve sonrasında da sınırlandırıldığı görülmüştür.

Yine burada sosyalleşme alanlarının çoğunlukla açık alanlara taşındığı dikkat çeken ifadeler arasındadır.

Katılımcı 22, E (40):

“Ailelerimiz çocuğa bakmak için gelirdi. İki yıldır gelmiyorlar iyi oldu biz de kendi kendimize vakit geçiriyoruz. Bir eşim izin alıyor bir ben idare ediyoruz. Zaten etrafımdaki insanlar genel olarak bu şekilde çocukları büyüklere bırakmamaya başladı. Ev ilişkilerimiz daha yoğunlaştı, komşuluk ilişkilerimiz kuvvetlendi. Etrafımdaki gereksiz insanları eledik kovid sayesinde bahane yarattık. Aile ile istemediğimiz iş arkadaşları ile artık görüşmüyoruz. Kovid olduk ama bize çok iyi geldi.”

Özellikle aile büyüklerinin torun bakma işlevinin modern toplumlarda öne çıktığı dikkate alındığında bu işlevin zorunlu olarak azaldığı (eğer tercih yapılabilirse) görülmüştür. Ancak her iki ebeveynin de çalıştığı durumlarda bu işlevin de zorunlu olarak sınırlandırılmış olsa bile devam ettiği görülmektedir. Bir diğer konu ise aile fertleri arasında ilişkilerin daha yoğun yaşanmasıdır. Bu durum kimi aileler için iyi olarak görülse de birçoğu ve özellikle kadınlar için olumsuz olarak karşılanmaktadır.

Katılımcı 24, K (34):

“Eskiden gün yapıyorduk akraba, arkadaş şimdi onlar azaldı yapsak bile dışarıda yapıyoruz. Kimsenin kimseyi ağırlayası yok. İyi oldu benim de öyle birini özleyince ya da toplanmak isteyince ya bahçeye çağırıyorum ya da dışarı çıkıyoruz. Çok iyi oldu. Görüştüğüm ailecek 3 komşum kaldı onlarla gidip geliyoruz. Ailem çok gezer onlarla arayı iyice açtık haftada bir görüşüyorum sadece ben gidiyorum sıkılınca kalkıyorum bazen de çocukları bırakıyorum. Çocuklar hep bahçede komşuda kaldı komşuluk ilişkileri çok gelişti. Biz de bahçeye masa attık beraber yedik içtik. Halen bu alışkanlığı devam ettiriyoruz.”

Katılımcı 27, K (35):

“Akrabalarımınla daha az görüşmeye başladım. Komşularım zaten yetiyor. Zaten çok iyiydik. Şimdi bana şifa gibi geliyorlar. Hafta sonu kahvaltı gece yürüyüş kahve... Tedirginlik de azaldı çok iyiyiz. Bana bir şey olsa yardımına gelirler, ben de onların yardımına giderim. Hasta olacağımı bilsem giderim.”

Özellikle salgın sürecinde fiziksel mesafelerin sosyalleşmede belirleyici olduğu görülmüştür. Bu anlamda komşular ile görüşme daha sık yaşanırken akrabalarda özellikle yakın olmayan akrabalar ile görüşme sıklığı oldukça azalmıştır. Bu süreç bir anlamda insanların geleneksel zorunluluklarını sınırlandırmanın bir aracı olarak da görülmüştür. Diğer yandan ileri yaş gruplarında yer alan katılımcıların komşuluk ilişkilerinde daha dinginlik olduğu gözlemlenmektedir. Finlay vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada da aynı sonuçlara erişilmiştir. İleriki yaşlardaki katılımcıların komşuluk ilişkilerinde azalmanın yaşanmadığı, daha ziyade komşularla görüşme esnasında mesafenin korunduğu bildirilmiştir. Diğer yandan apartman hayatı yaşayan katılımcıların komşuluk ilişkilerinde daha fazla dinginlik yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da diğer bir önemli konu komşuluk ilişkilerinin önemli bir sosyalleşme aracı oluşu ve toplumda geliştirebilmek için gerekli altyapının kurulması gerektiğine olan inançtır.

3.3. Eşler arası ilişkilere yönelik etki

Salgınla beraber özellikle eşler arası ilişkiler farklı bir değişim sürecinden geçmiştir. Katılımcıların bir kısmı eşleriyle salgın nedeni ile zorunlu olarak geçirilen zamanın kendilerine ve ilişkilerine iyi geldiğini belirtmiştir. Fakat büyük bir kısmı bu değişimlerin ilişkilerine çok iyi etki etmediği ve salgın sonrası da eski sisteme kısa zamanda dönüş yapıldığı şeklinde olmuştur. Ev içi, eşler arasındaki rollerde değişim bir süre yaşanmış olsa da katılımcıların önemli bir kısmı, bu değişimin uzun süreli olmadığı görüşündedir.

Katılımcı 5, E.

*“Covid 19’dan önce eve yedi gibi gelirdim mesaim beşte biter bir 2 saatte arkadaşlarla muhabbet ederdik. Fakat Pandemi sebebiyle işimi ara vermek zorunda kaldım ve hanımla **sürekli evdeydik çok kavga ettik.**”*

Katılımcı 10, K (49):

*“Aile ilişkim olumsuz yönde etkilendi. Herkes sürekli evde olduğu ve bu duruma alışkın olmadığımız için en ufak bir **iletişimsizlik çok büyümeye başladı.** Rol değişimi yaşanmadı. Sadece babamda artık ev işlerine hakim olmaya başladı.”*

Katılımcı 16, K (57):

*“**Eşimle daha çok vakit geçirmeye başladık** bazen bu durum için çok sevinirken bazen birbirimiz anlamadığımızı ve bu sürecin bize artık iyi gelmediğini düşündüğüm zamanlar oldu daha çok yıprandığımızı hissettiğim zamanlar oldu diyebilirim.”*

Katılımcı 1, K (24):

*“Salgın sonrasında ev içinde rollerde bir **değişim olmadı.** Herkes kendi rolünde, sadece **öfkeli** bir şekilde geçirdiğimizi söyleyebilirim.”*

Bazı katılımcılar zorunlu evde kalmaların psikolojilerini ve dolayısı ile eşler arasındaki iletişimi de olumsuz etkilediği yönünde görüş bildirmişlerdir. Barış ve Taylan (2020) tarafından yapılan çalışmaya göre pandemi döneminde, aile içi etkileşim ve aktiviteler konusunda artış yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat pandemi öncesine göre olumsuz değişimler de yaşanmıştır. Sık rastlanan olumsuzluklar arasında sorumluluk paylaşımı, aile üyeleri arası yoğun eleştiri, tartışma, kavga ve maddi problemler kendini göstermiştir. Bu tür problemlerden en çok çocukların etkilenmiş olduğu söylenebilir. Cassinat vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada hane içinde yaşanan bu tür problemlerin salgın sonrasına da yansıtacağıdır.

Katılımcı 20, E (77):

*“Uzun zaman **sevdiğimizle, torunlarımızla görüşemedik.** Bu yüzden üzücü bir süreçti. Görüşme sıklığımız dışında başka bir şey değişmedi. Eşimle birlikte köyde evimizde birlikte yaşıyoruz ve ev **içi rolleri hiç değişmedi.** İkimizin de belirli sorumlulukları var ve devam ediyor.”*

Pandemi genel olarak tüm ülkelerde ailelerin yapısını ve rutinini değiştirmiştir (Gayatri ve Irawaty, 2022). Bu değişen yapı özellikle iletişim boyutunda etkilenmiştir. Hane içinde zaman paylaşımı artarken, duygusal paylaşımlar azalmış veya sıkıcı bir hal almaya başlamıştır. Diğer yandan özellikle aile büyükleri açısından aile içi ilişkilerin sıklığındaki zorunlu azalma, üzücü bir durum olarak değerlendirilmiştir. Çünkü aile büyükleri için özellikle torunlar ile kurulan ilişkilerin hem duygusal hem de somut anlamı çok daha büyük olmuştur.

Katılımcı 22, E (40):

*“Evde kalmak güzel bizde unutmuşuz **hiç bu kadar ailecek vakit geçirmemiştik** sadece tedirginlik kötü ama idare ediyoruz. Anne babalardan uzak kaldık oda bize iyi geldi çocuğu da bir şekilde halletmeye çalışıyoruz artık. **Hayat müşterek daha da öğrendik herkesin artık evde görevi var.** Kızımızın bile”*

Bazı katılımcılar sürecin aile içi rollerin oturması ve aile içi ilişkilerin daha etkin olması yönü ile biraradalığı geliştiren etkisi üzerinde durmuşlardır. Çalışmada özellikle vurgulanması gereken bir konu da çocuklar zorunlu koşullarda, yeni durumlara adapte olma yolunda çeşitli yöntemler geliştirebilme konusunda yetişkinlere göre daha başarılı olmalarıdır. Fakat bu ayak uydurma sürecini her zaman olumlu algılamak gerekir. Çocuklar için pandemi dönemine ayak uydurma daha fazla internet kullanımı olduğu katılımcılardan edinilen bir bilgidir. Aile içinde çocuklara da yeni sorumluluklar yükleyebilmiştir. Ancak özellikle çocukların yoğun internet kullanımı ve sosyal hayat ile izole olma konusundaki rahatsızlıklar da katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Pandemi döneminde Barış ve Taylan (2020) tarafından yapılan çalışmada, özellikle gençlerin telefon, internet, sosyal medya ve oyun alışkanlıklarında önemli ölçüde artış olduğu kaydedilmiştir.

Katılımcı 24, K (34):

*“Eşimin evde olması oldukça can sıkıcı oldu çok sıkıldım gerçekten. Önceleri tatil gibi geldi çocuklara baktı yemek yaptı sonra **kavgalar arttı.** Onun ailesine de gitmedik hastalar o işten de kurtuldum. Bazen yemek de yaptı ama*

çok huysuz oluyor iş yapınca şimdi bıraktı hepsini. Ev içi rollerimiz ben erkek gibi oldum o kadın gibi ama bitince salgın her şey eskisi gibi hatta ben bazı erkeklik görevlerini bile aldım çöpü ben atıyorum suyu ben alıyorum.”

Salgın sonrasında gündelik yaşamın tekrar eski hale gelmesi ile beraber değişen rollerin bir kısmının eski düzene döndüğünü vurgulayan katılımcılar olmuştur. Bir kısmı ise salgın sürecinden gelen alışkanlıkların sürdürüldüğü yönündedir.

3.4. Kişisel hijyen alışkanlıklarına yönelik etki

Katılımcılar günlük düzenli olarak yapılan alışkanlıklardan çoğunu yapmaktadır. Uyku düzeni ve beslenme gibi etkenlere dikkat etmektedirler. Kişisel bakımda ise herkesin dikkat etmesi ve edildiği kanısındadırlar. Kadınlar ve erkeklerin sağlık pratikleri ve kişisel bakım arasındaki farklar oldukça fazladır. Kadınlar erkeklere göre daha fazla kişisel bakımlarına dikkat etmektedir. Özellikle orta yaş grubu kadınlar salgın nedeni ile daha fazla temizlik alışkanlıklarına özen gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcı 1, K (24):

“Salgın öncesine göre ellerimi daha fazla yıkıyorum. Yanımda kolonya ya da dezenfektan taşıyorum. Dezenfektan gördüğümde sıkıyorum. Kalabalık ortamlarda bulunduğumda masalara dokunmamaya çalışıyorum. Bazen masaları da temizlediğim oluyor”

En fazla belirtilen kişisel alışkanlıklara dair değişim daha fazla el yıkama ve dezenfektan kullanma olmuştur. Bunun yanı sıra kalabalık ortamlarda bulunmamaya özen gösterme halen dikkat edildiği belirtilen önlemler içerisinde olmuştur.

Katılımcı 5, E (82):

“Dışarıya gidip geldikten sonra camiye gittikten sonra, bir markete gidip gelsem çok sık yıkama ihtiyacı hissediyorum buna çok özen gösterip dikkat ediyorum. Pazarda eldiven kullanıyorum.”

Katılımcı 10, K (49):

“Evet kişisel hijyen konusunda daha takıntılı oldum. Sürekli el yıkamaktan tahriş oluyordu.”

Bir diğer dikkat çeken sonuç ise temizlik konusundaki takıntıların ortaya çıkmaya başladığına yönelik ifadeler olmuştur. Katılımcıların bir kısmı özellikle temizlik alışkanlıkları konusunda ve hatta gündelik yaşamı olumsuz etkileyebilecek kadar hassas olmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcı 15, K (30):

“Takıntılarım başladı mesela dışardan eve gelince giydiklerimi direkt banyoda çıkarıyordum duşumu alıyordum, dışardan geldiğimizde ailecek karbonatla gargara yapmaya başladık.”

Katılımcı 18, E (68):

“Kişisel hijyen değişmedi de tedbir için maske taktık.”

Katılımcı 28, K (24):

“Ufak tefek değişiklikler oldu bir yerde dezenfektan görsem psikolojik olarak hemen gidip sıkıyorum. Fast food alıyorum ama parklarda falan yiyoruz arkadaşlarla”

Katılımcıların bir kısmı ise özellikle erkekler, temizlik alışkanlıklarının değişmediğini belirtmişlerdir. Ancak genel olarak bazı temizlik tedbir ve hassasiyetlerinin geliştiği görülmektedir. Görüşmelerimizde özellikle sık sık el yıkama ve bir yere değince rahatsızlık duygusu gibi durumlar öne çıkmıştır. Güven vd. (2020) tarafından yayınlanan rapora göre Covid-19 kısıtlamaları esnasında alınması gereken önlemlere katılımcıların genel olarak uyduğu rapor edilmiştir. Kişisel hijyen alışkanlıkları sırasıyla maske takmak, elleri sık yıkamak, sosyal mesafeyi korumak, ürünleri dezenfekte etmek olarak sıralanmıştır.

3.5. Psikolojik etki

Salgınla beraber hemen herkes yaşam pratiklerinin değişimine dayalı olarak ruhsal açıdan da etkilenmişlerdir. Ancak bu etki herkeste farklı seyretmiştir. Katılımcılarımızın büyük bir kısmı özellikle tam kapanma ile beraber ruhsal açıdan daha yorgun ve tahammülsüz olduklarını belirtmişlerdir. Kadın ve orta yaş katılımcılarda bu etki daha yoğun olmuştur. Erkek katılımcılarda ruhsal etkinin daha az gözlemlendiği belirtilmiştir. Kadınlardan sonra diğer en fazla etkilenen grup ise ileri yaş grubu bireyler olduğu söylenebilir. İleri yaş grubu katılımcıların çoğunlukla sevdiklerinden ayrı kalma ve kayıp yaşama korkularının ağır bastığı görülmüştür.

Katılımcı 28, K (24):

“Kapanma korkusu halen yaşamaktayım sevgilimle çok görüşemedik. Babam evde çok bunaldı. Dükkanında işler olmadı. Bir de herkese şüphe ile bakıyorum bana mikrop bulaştıracak diye”

İnsanların birbirlerine kuşku ile yaklaşması hem sosyalleşme hem de ruhsal işleyişi olumsuz etkilemiştir. Özellikle üzerinde çok az kontrole sahip olunan veya hiç kontrol edilmeyen izolasyon süreci, kaygı ve yalnızlık duygularını artırabilir. Sosyal bir varlık olan insanın karantina sürecine girmesi ve kendini doğal ortamında izole etmesi hem depresyon hem de obezite gibi fiziki sağlık sorunlarına sebebiyet verebilir. Fakat dijital ortamda dahi oyun veya aktivitelerin insanları daha iyi hissettirdiği ve zaman geçirci bir faaliyet olarak nitelendirildiği görüşü hakimdir. Benzer bir sonuç Lewis vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada yer almaktadır. Covid-19 döneminde insanların sadece sosyal iletişim amacıyla video oyunu oynamasının dahi endişe ve yalnızlık seviyesini azalttığı sonucuna varılmıştır.

Katılımcı, 24, K (34):

“Başlarda güzel geldi, sadece hastalık endişesi vardı. Ama evde oturmak beni çok bunalttı. Neyse ki komşuluk var. Olmasaydı kafayı yemiştim. Zaten çocuklara çok bağırıyordum bazen de hırpalamaya başladım. Eskiden bu kadar yapmazdım. İyice yüz göz olduk evdekilerle”

Özellikle kadınların psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerinin bir nedeni de ev içi sorumlulukların artmış olması olarak gösterilmiştir. Cassinat vd. (2021) tarafından yapılan çalışmaya göre spesifik olarak, salgın sırasında yüksek düzeyde aile kaosu yaşanmış olduğu bulgulanmaktadır. Özellikle ebeveynlerin özerkliğini ilan etmesiyle kapanmalar sırasında, anne-çocuk, baba-çocuk ve kardeş çatışmaları gözlenmiştir. Diğer yandan aile içi yakınlık ve kardeş yakınlığı da azalmıştır. Genel olarak salgın, birçok hanede artan gerginlik, kargaşa ile ilişkilendirilmiştir.

Katılımcı 10, K (49):

“Çok fazla ruhsal değişimim oldu. Artık insanlar insanlardan kaçır oldu ve herkes birbirinden korkuyor. Samimiyet azaldı, iletişim koptu. İnsanlar bireyselleşti bu da psikolojik rahatsızlıkları arttırdı.”

Katılımcı 23, K (40):

“Anneme her an bir şey olacak diye endişem var. Covid olduk çocuklarda kalıcı hasar kaldı mı diye kaygım var. Aşı başka problemlere neden olur mu diye kaygı kaygı. Eve gelen giden çok oluyor. Çok samimi olmadığım biri tuvalete girdiyse gidip tuvaleti yıkıyorum. Kaygılar mutluluğumu bastırıyor.”

Özellikle salgının ilk aylarında hastalığın ve korunma yöntemlerinin tam olarak bilinmemesinin verdiği endişe sıklıkla kaygı ve korkuyu da beraberinde getirmiştir. Sevdiklerini kaybetme korkusu bazı alanlarda aşırı hassasiyeti veya takıntıları geliştirmiştir. Katılımcıların söylemleri incelendiğinde sürekli evde olmanın ve bir bilinmezliğin içerisinde bulunmanın beraberinde getirdiği sorumluluklar ile birlikte psikolojik zorlukları doğurduğu görülmüştür. Sosyalleşmenin zorunlu olarak azalmasının da buradaki etkisi yadsınamaz.

Katılımcı 18, E (24):

“Zaten yaş ileri olduğu için stres oldu. Bayramda bile kimseyi kabul etmedik zaten bayramlarda yasaktı.”

Katılımcı 6, E (57):

“İlk başlarda en çok da yaşlı annem ve çocuklarımı kaybetme korkusu çok fazlaydı. Bu yüzden zaman zaman uykularımdan uyanıyordum”

Katılımcı 14, K (44):

“İlk başlarda bu duruma alışık olmadığım için korku ve endişe yaşadım ve bu durumda sürekli evde durmamın verdiği sıkılma ve bunalma durumunda psikolojimde bozukluklar yaşandı. Fakat zamanla bu duruma alıştığım için sosyalleşme ile birlikte düzelmeye yaşandı.”

Katılımcıların bir kısmı normalleşme süreci ile beraber psikolojik sıkıntılarda da azalma yaşandığını belirtirken az da olsa bu sıkıntıların sürdüğünü ifade edenler olmuştur. Özellikle stres ve kaygı hissetme durumu her yaş grubunda sıklıkla vurgulanmıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Salgın dönemi ilk ortaya çıktığı dönemlerde hemen hemen herkes tarafından birtakım sağlık ve hijyen önlemleri almışlardır. Yine genel olarak pek çok kişide küçük çapta tedirginlikler baş göstermiştir. Salgınla ilgili bilgiler artmaya başlayıp, ölüm haberleri yayılmaya başladıkça durum bambaşka bir hal almaya başlamıştır. İlk başlarda daha çok hijyen alışkanlıkları üzerinde durulurken ilerleyen zamanlarda sosyal hayat konusunda yer alan yoğun endişeler gündeme gelmeye başlamıştır. Salgın sürecinin başında alınmaya başlayan mesafe, hijyen gibi sıkı tedbirler salgının ilerleyen aşamalarında daha da esnetilmiş olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Yine hijyen açısından tehlikeli olduğu düşünüldüğü için hastanelerden mümkün olduğunca uzak durulmuş ve daha çok alternatif bireysel yöntemlere başvurulmuştur. Çeşitli düzeylerde farklılık gösterse de salgın sürecinin etkileri normalleşmenin yaşanmakta olduğu günümüzde de büyük ölçüde hissedilmektedir. Bu etkiler kişisel hijyen alışkanlıkları, psikolojik durum ve sosyalleşme biçimlerine daha fazla yansımıştır.

Salgın, toplum içerisinde yer alan her yaş ve cinsiyetteki insanları kaygı, stres ve depresyon gibi zihinsel sağlık sorunlarına itmiştir. Özellikle aile esenliği için tehdit oluşturabilecek, öngörülemeyen belirsizliklere de neden olmuş ve bu durumun psikolojik etkileri ortaya çıkmıştır. Salgın dönemi tam anlamıyla ortadan kalkmış değildir. Bu nedenle acil önlem planlarını birlik içerisinde almak önem taşımaktadır. Ebeveynlerin streslerini yönetmeleri, sosyal açıdan komşuluk kurumu gibi ilişkilerini geliştirmeleri, kendilerine yönelik küçük hobiler edinmeleri, psikolojik manada destek almaları, aile arası iletişimlerini kuvvetlendirmeleri ailenin ve kendi esenliği açısından alınabilecek tedbirler arasında sıralanabilir. Aile içi ilişkileri güçlendirme, toplumsal anlamda dayanışma ve paylaşımların artırılması yönünde çeşitli çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan çalışmalara göre (Barış ve Taylan, 2020; Cassinat vd., 2021; UNESCO, 2021) salgın döneminde özellikle çocuklar oldukça olumsuz etkilenmişlerdir. Çocukların teknoloji kullanımının kontrolsüz biçimde artışı bu olumsuz etkilerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra çocuklar üzerinde fiziksel ve ruhsal açıdan olumsuz etkiler olduğu da gözlemlenmektedir. Çünkü salgın, ailenin yapısını ve rutinini değiştirmiştir. Diğer yandan bu değişim bazı durumlarda aile içi dayanışmayı olumlu etkilediği de bilinmektedir. Fakat her ne olursa olsun stresi arttırdığı katılımcılardan elde edilen bir bilgidir. Çünkü salgın insanlarda anksiyete, stres ve depresyon gibi zihinsel sağlık sorunlarına neden olduğunu yapılan çalışmalarda (Pfefferbaum ve North, 2020; Atalan, 2020; Gayatri ve Irawaty, 2022) özellikle vurgulanmaktadır. Bu dönemde aile içerisinde yeni tür rutinler geliştirmek stresle mücadele konusunda fayda sağlamıştır. Planlamanın beraber yapıldığı durumlarda ve bu rutinlere riayet edildiğinde hane içerisinde barış imzalanmış olacaktır. Örneğin uyku saati, yemek saati, aktivite saati, temizlik saati gibi tüm aile üyelerini içine alabilecek bir düzen oluşturulduğunda, istenmeyen aile içi çatışmalar üzerinde azaltıcı rol oynadığı yine bu çalışmalarda gözlenmiştir. Özellikle aile içerisinde günlük dayanışma uygulamaları veya etkinlikler oluşturmak, sağlıklı iletişimi tesis etmek eşler arası ve diğer aile üyeleri arasında birliktelik ve güven duygusu oluşturabilecek olumlu faaliyetler olarak öne çıkmıştır.

En önemli bulgulardan birisi de tüm bireylerin sosyalleşme biçimlerinde düzenlemelere gittiği sonucudur. Bu değişimler özellikle ileri yaş grubunda daha açık görülmektedir. Ancak her yaş grubunda da belli düzeylerde görülmüştür. En az değişim genç yaş grubunda gözlenmiştir. Bu değişim alanlarının bir kısmı akraba ve komşular ile görüşme sıklığındaki değişimlerdir. Aile, akraba ve komşularla sosyalleşme sıklığı azalmış, zorunlu durumlarda ise çoğunlukla açık alanlar tercih edilmiştir. Gençler teknolojik açıdan diğer yaş gruplarına göre daha gelişmiş olması sebebiyle arkadaşlarıyla olan etkileşimleri, görüntülü iletişim araçları vasıtasıyla devam ettirilmiştir. Halen bazı hijyen alışkanlıklarındaki değişimlerde olduğu gibi bu değişimin de yaygın olduğu gözlenmiştir. Bu tip ilişkilerde kopukluk olmaması ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi toplumun esenliği açısından önem taşır. Sağlıklı ilişki, sağlıklı iletişim, inanç temelli uygulamalar, olumlu bir zihniyet, krize ve sıkıntıya birlikte yanıt vermek için uyarlanabilir başa çıkma yöntemleri arasındadır (Gayatri ve Irawaty, 2022). Bu toplumlarda komşuluk ilişkileri salgın sürecinde izolasyondan biraz daha insanları uzaklaştırmıştır. Diğer taraftan sevdiklerini kaybetme korkusunun ortaya çıkışı yine katılımcıların sosyalleşme sıklığı ve biçiminde belirleyici olmuştur. Örneğin özellikle sosyal

ilişkilerin yoğun olduğu toplumlarda daha sık görülen komşuluk anlayışı, bu tür durumlar için pansuman niteliği taşımaktadır. Diğer yandan muhafazakâr toplumlar açısından ise tevekkül inancı bazı kötü koşullarla baş edebilmek için bir dayanak niteliğindedir.

Salgın süreci önemli bir risk ve değişim dönemi olarak tüm dünyada derin etkiler bırakmaktadır. Bu etkiler biçim değiştirirse de her durumda geçmiş deneyimler, sosyolojik olarak kalıcı olmaktadır. Salgınla beraber yaşamımıza giren yeni durumların yansımaları sürecektir. Bu nedenle salgınla ilişkili sosyolojik çalışmaların çeşitlenerek devam etmesi özellikle toplumsal dönüşümün görünümünün ortaya konulabilmesi sürecinde gereklilik taşımaktadır. Küçük ölçekli demografik çeşitliliği yansıtacak düzeyde oluşturulmaya çalışılan bu çalışma, farklı sosyolojik etmenlere değinmeyi hedef almıştır. Fakat maksimum çeşitlilik gözetilecek zeminlerde benzer çalışmaların yapılabilmesi kültürel karşılaştırmalar için önemli görülmektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Öğr. Gör. Dr. Dilek Nam
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Lect. Dr. Dilek Nam
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Adıgüzel Özbek, D. ve Melikeoğlu Eke, A. S. (2022). Pandemi ile Evde Yaşam: Covid-19 Süreci ve Sonrası İçin Konut Tasarım Stratejileri. *Megaron*, 17(2), 371-388.
- Akın, A. (2007). Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayırmıcılığı ve Sağlık, Çağrılı Yazı/Derleme. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(2), 1-9.
- Arıkan, H. ve Aytekin, Ş. (2020). Covid-19 Pandemi Etkisi Araştırmaları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, 3(3), 177-206.
- Atalan, A. (2020). Is the Lockdown Important to Prevent the COVID-19 Pandemic? Effects on Psychology, Environment and Economy-Perspective. *Annals of Medicine and Surgery*, 0(56), 38-42.
- Atila Demir, S. (2020). Salgın Sürecinde Yaşlı Nüfus, Sosyal Dışlanma ve Yaş Ayırmıcılığı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(38), 186-201.
- Aydın, B. ve Ekici, E. (2021). COVID-19 Pandemisinde Okul Sağlığı Hemşirelerinin Rol ve Sorumlulukları. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(3), 193-198.
- Aytaç, Ö. ve Kurtdaş, M. Ç. (2016). Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 231-250.
- Balcı, Y. ve Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 40-58.
- Barış, İ. ve Taylan, H.H. (2020). Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Aile İçi Sorunlar. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 0(5), 13-32.
- Barmania, S. and Reiss, M. J. (2021). Health Promotion Perspectives on the COVID-19 Pandemic: The Importance of Religion. *Global Health Promotion*, 28(1), 15-22.
- Bhattacharjee, A. and Ghosh, T. (2022). Covid-19 Pandemic and Stress: Coping with the New Normal. *Journal of Prevention and Health Promotion*, 3(1), 30-52.
- Błaszczuk-Bębenek, E.; Jagielski, P.; Bolesławska, I.; Jagielska, A.; Nitsch-Osuch, A. and Kawalec, P. (2020). Nutrition Behaviors in Polish Adults Before and during COVID-19 Lockdown. *Nutrients*, 12(10), 3084.
- Bury, M. R. (1986). Social Constructionism and the Development of Medical Sociology. *Sociology of Health & Illness*, 8(2), 137-169.
- Campbell, K.; Weingart, R.; Ashta, J.; Cronin, T. and Gazmararian, J. (2021). COVID-19 Knowledge and Behavior Change Among High School Students in Semi-Rural Georgia. *Journal of School Health*, 91(7), 526-534.
- Cassinat, J. R.; Whiteman, S. D.; Serang, S.; Dotterer, A. M.; Mustillo, S. A., Maggs, J. L. and Kelly, B. C. (2021). Changes in Family Chaos and Family Relationships During the COVID-19 Pandemic: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology*, 57(10), 1597.
- Chang, W. H. (2020). The Influences of the COVID-19 Pandemic on Medical Service Behaviors. *Taiwanese Journal of Obstetrics and Gynecology*, 59(6), 821-827.
- Di Renzo, L.; Gualtieri, P.; Pivari, F.; Soldati, L.; Attinà, A.; Cinelli, G. and De Lorenzo, A. (2020). Eating Habits and Lifestyle Changes During Covid-19 lockdown: an Italian Survey. *Journal of translational Medicine*, 18(1), 1-15.
- Donar, G.B. and Aydan, S. (2021). Association of Covid-19 with Lifestyle Behaviours and Socio-Economic Variables in Turkey: An Analysis of Google Trends. *The International Journal of Health Planning and Management*, 37(1), 281-300.
- Ekinci, G. ve Akyılmaz, B. (2020). The Relation Between the Fear of Covid-19 Pandemic, the use of Digital Channel and the use of Social Media. *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 4(7), 214-245.
- Eklund, R.; Bondjers, K.; Hensler, I.; Bragesjö, M.; Johannesson, K. B.; Arnberg, F. K. and Sveen, J. (2022). Daily Uplifts During the COVID-19 Pandemic: What is Considered Helpful in Everyday Life? *BMC Public Health*, 22(1), 1-10.
- Finlay, J. M.; Meltzer, G., Cannon, M. and Kobayashi, L. C. (2022). Aging in Place During a Pandemic:

- Neighborhood Engagement and Environments since the COVID-19 Pandemic Onset. *The Gerontologist*, 62(4), 504-518.
- Gayatri, M. and Irawaty, D. K. (2022). Family Resilience During COVID-19 Pandemic: A Literature Review. *The Family Journal*, 30(2), 132-138.
- Giuntella, O.; Hyde, K.; Saccardo, S. and Sadoff, S. (2021). Lifestyle and Mental Health Disruptions During Covid-19. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9), e2016632118.
- Goodley, D.; Lawthom, R.; Liddiard, K. and Runswick-Cole, K. (2022). Affect, Dis/ability and the Pandemic. *Sociology of Health & Illness*. 2022, 1-18.
- Gürbüz, A. ve Kaya, H. C. (2022). Devletin Sigara Kullanımı Üzerine Pazarlamama (Demarketing) Uygulamaları ve Tüketiciler Üzerinde Covid-19 Dönemindeki Etkisi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(1), 101-124.
- Güven, M.; Şeker, V.; Erbil, F.; Özgünlü, M.; Alvan, G. ve Uzunkök, B. (2020). Covid-19 Pandemisinin Aile Yaşantısına Yansımaları. (Covid-19 Aile) rapor-2. Date of Access, 29, 20-0001.
- Hart, C. W. and Koenig, H. G. (2020). Religion and Health During the Covid-19 Pandemic. *Journal of Religion and Health*, 59(3), 1141-1143.
- Hayes, J. and Clerk, L. (2021). Fatalism in the Early Days of the Covid-19 Pandemic: Implications for Mitigation and Mental Health. *Frontiers in Psychology*, 12, 2331.
- Hu, Y.; Xu, L.; Wang, X.; Qin, X.; Wan, S.; Luo, Q. and Xiong, F. (2022). Changes Before and after COVID-19 Pandemic on the Personal Hygiene Behaviors and Incidence of Peritonitis in Peritoneal-Dialysis Patients: a Multi-Center Retrospective Study. *International Urology and Nephrology*, 54(2), 411-419.
- International Monetary Fund (2020). World Economic Outlook Update, file:///C:/Users/D/Downloads/WEOENG202006%20(1).pdf (21.5.2022).
- Jimenez, T.; Restar, A.; Helm, P. J.; Cross, R. I.; Barath, D. and Arndt, J. (2020). Fatalism in the Context of COVID-19: Perceiving Coronavirus as a Death Sentence Predicts Reluctance to Perform Recommended Preventive Behaviors. *SSM-Population Health*, 11, 100615.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul University Journal of Sociology*, 40(1), 541-573.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Kartari, A.; Özen, A. E.; Correia, A.; Wen, J. and Kozak, M. (2021). Impacts of COVID-19 on Changing Patterns of Household Food Consumption: An Intercultural Study of Three Countries. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 26, 100420.
- Kaya, G.; Trabzon, Ş. ve Altındış, S. (2022). Bireylerin Yeni Koronavirüs (SARS CoV-2) ve Covid-19 Hastalığı Hakkındaki Bilgileri ve Covid-19 Korku Düzeyleri. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 12(2), 215-223.
- Kitayama, S.; Camp, N. P. and Salvador, C. E. (2022). Culture and the COVID-19 Pandemic: Multiple Mechanisms and Policy Implications. *Social Issues and Policy Review*, 16(1), 164-211.
- Lewis, J. E.; Trojovskiy, M. and Jameson, M. M. (2021). New Social Horizons: Anxiety, Isolation, and Animal Crossing During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Virtual Reality*, 2, 627350.
- Macit, M. S. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Yetişkin Bireylerin Beslenme Alışkanlıklarındaki Değişikliklerin Değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(3), 277-288.
- Mun, H. and So, E. S. (2022). Changes in Physical Activity, Healthy Diet, and Sleeping Time During the COVID-19 Pandemic in South Korea. *Nutrients*, 14(5), 960.
- Nam, S., Nam, D. ve Horzum, M.B. (2021). Kovid-19 Acil Uzaktan Öğretim Sürecinde Öğrencilerin Yaşadıkları Sorunlar: Bir Durum Çalışması, Pedagojik Anlayışın Uzaktan Eğitime Uyarlanması. Ed. İ. Genç, M. Koç, H. K. Keskin, A. Adıgüzel, *Pegem Akademi*, 103-130.
- NASSL (2022). Covid-19 Impact Webinar Summary, <https://www.interacademies.org/sites/default/files/2022-05/NASSL%20Covid-19%20Impact%20Webinar%20Summary.pdf> (9.5.2022).
- Özkanlı, O. ve Turğut, M. (2020). Salgın Hastalıkların Yeme-İçme Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi:

- Koronavirüs Örneği, *International Social Sciences Studies Journal*. 6 (66),3046-3057.
- Özlem, A. ve Mehmet, N. (2020). Eating Habits Changes During COVID-19 Pandemic Lockdown. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi (Online)*, 5(Covid 19 Özel Sayısı), 169-177.
- Paksoy, H. M. (2020). Covid-19 Pandemisi ile Oluşan Korku ve Davranışlara İnancın Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 135-155.
- Paudyal, V.; Sun, S.; Hussain, R.; Abutaleb, M. H. and Hedima, E. W. (2022). Complementary and Alternative Medicines use in COVID-19: A Global Perspective on Practice, Policy and Research. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 18(3), 2524-2528.
- Pfefferbaum, B. and North, C. S. (2020). Mental Health and the Covid-19 Pandemic. *New England Journal of Medicine*, 383(6), 510-512.
- Piquero, A. R., Jennings, W. G., Jemison, E., Kaukinen, C. and Knaul, F. M. (2021). Domestic Violence During the Covid-19 Pandemic-Evidence from a Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Criminal Justice*, 74, 101806.
- Sezgin, D. (2011), *Tibbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Skotnicka, M.; Karwowska, K.; Kłobukowski, F.; Wasilewska, E. and Małgorzewicz, S. (2021). Dietary Habits Before and During the Covid-19 Epidemic in Selected European Countries. *Nutrients*, 13(5), 1690.
- Temizkan, V.; Güven, E. Ö.; Yilmazer, A. ve Andsoy, C. (2021). Covid-19 ile Gerçekleşen Tüketici Davranışları ve Eğilimlerine Yönelik Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(79), 1311-1327.
- UNESCO (2021). One year into COVID: Prioritizing Education Recovery to Avoid a Generational Catastrophe, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376984> (18.6.2022).
- Usher, K.; Durkin, J. and Bhullar, N. (2020). The Covid-19 Pandemic and Mental Health Impacts. *International Journal of Mental Health Nursing*, 29(3), 315.
- Ünal, E.; Özdemir, A. ve Kaçan, C. Y. (2020). Covid-19 Pandemisinin Hemşirelik Öğrencilerinin Beslenme ve Hijyen Alışkanlıklarına Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 46(3), 305-311.
- WHO (2006). SARS How a Global Epidemic was Stopped, *World Health Organization, Western Pasific Region*, Erişim:20.07.2022.
- Wood, L.; Schrag, R. V.; Baumler, E.; Hairston, D.; Guillot-Wright, S.; Torres, E. and Temple, J. R. (2022). On the front lines of the Covid-19 Pandemic: Occupational Experiences of the Intimate Partner Violence and Sexual Assault Workforce. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(11-12), NP9345-NP9366.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yoo, H. J. and Song, E. (2021). Effects of Personal Hygiene Habits on Self-Efficacy for Preventing Infection, Infection-Preventing Hygiene Behaviors, and Product-Purchasing Behaviors. *Sustainability*, 13(17), 9483.

Kentsel Mekânın Yeniden Şekillenmesi: Türkiye’de Konut Satışları ve Kentleşme İlişkileri (2008-2021)*

Dr. İsmail Ünlü

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3256-1596>

Doktora Mezunu / Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.09.2022

Kabul: 27.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Kentleşme
Konut
Konut Satışları

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66472>

Öz

Güvenlik ihtiyaçlarından birisi olan barınma, sürdürülebilir yaşam için gereklidir. İlk insanlar barınma gereksinimlerinde çoğunlukla taş, kaya, ağaç altı ve kovukları kullanırken, zaman içerisinde teknolojik gelişmelere bağlı olarak çok katlı binaları tercih etmişlerdir. Bu durum konut biçimlerinde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu araştırmanın amacı Türkiye’de konut satışlarının kentleşmeye olan etkilerini incelemektir. Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda TÜİK verilerinden yararlanılmıştır. Türkiye’de şehirlerde konut ihtiyacını karşılama ve kentsel dönüşümü sağlamak adına Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kurulmuştur. Başlangıçta etki düzeyi az olan TOKİ, zaman içerisinde çıkartılan kanun ve yönetmeliklerle fonksiyonları güçlendirilmiştir. Böylece TOKİ, Türkiye’de kentleşme olgusunun hız kazanmasında gayrimenkul geliştirici kurum kimliğine bürünürken, konut piyasası ekonomik anlamda kâr oranının yüksek olduğu bir sektör haline gelmiştir. Çalışmada konut satışları üç dönem içerisinde incelenmiştir. Bunlardan ilk dönem olan 2008-2012’de, Türkiye’de konut satışları sanayi ve hizmet sektöründeki faaliyetlere bağlı olarak daha çok İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana illerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. 2010’da Türkiye ekonomisinde yaşanan resesyonlar konut satışlarında bir düşüş oluştursa da daha sonra alınan tedbirler satışların yukarı yönlü ivme yakalamasını sağlamıştır. Dolayısıyla konut satışları-kentleşme ilişkisi kırılğan bir yapıda devam etmiştir. Konut satışlarının ikinci döneminde (2013-2017) yabancı etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Kentleşme hareketlerinde yabancılara yapılan yasal düzenlemeler, kentsel dönüşüm amacıyla çıkarılan yasa ve yönetmelikler konut satışlarının artmasını sağlamıştır. Yabancılar Türkiye’nin iklim avantajı, doğal çekicilikleri ve pazar koşullarına bağlı olarak Antalya, İstanbul, Aydın, Muğla ve Mersin illerinde önemli oranda konut satın almışlardır. Konut satışları-kentleşme ilişkisinde bu dönemde iç göç, turizm, sanayi ve tüketim kültürü önemli bileşenler olarak dikkat çekmiştir. Konut satışlarının son döneminde (2018-2021) Türk vatandaşlığına geçiş ve vergi muafiyeti gibi çeşitli kanunlarla yabancıların daha fazla konut edinmesinin önü açılmıştır. Aynı zamanda konut projeleri, tatil köyleri ve oteller gibi çeşitli yatırımların yabancılar tarafından yapılması kentleşme üzerinde yabancı etkisinin arttığını göstermektedir. Sonuç olarak Türkiye’de kentleşme; sanayileşme, turizmin kentlerin gelişmesinde başat bir rol oynaması ve eğitim faaliyetlerinin ülke sathına yayılması gibi nedenlere bağlı olarak hız kazanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ünlü, İ. (2022). Kentsel Mekânın Yeniden Şekillenmesi: Türkiye’de Konut Satışları ve Kentleşme İlişkileri (2008-2021). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 481-502.

*Transforming of the Urban Space: Residential Sales and Urbanization Relations in Turkey (2008-2021)**

Dr. Ismail Unlu

Graduate of PhD / Karabuk University, Institute of Graduate Education, Department of Geography,
Karabuk – TURKEY

Article History

Submitted: 06.09.2022

Accepted: 27.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Urbanization

Residential

Residential Sale

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66472>

Abstract

One of the security needs, sheltering is vital to sustainable living. While the first people often used stones, rocks, under trees and hollow in their sheltering needs, in progress of time they have chosen multi-story buildings according as technological developments. This situation brings along significant changes in residential formats. The aim of this research is to evaluate the effects of residential sales in Turkey on urbanization. In the study was utilized document analysis method from qualitative research techniques. In this context Turkish Statistical Institute (TUIK) data was used. Housing Development Administration (TOKI) was authorized to meet the needs of residential in city and to provides urban transformation. Initially, TOKI, which had a low level of influence has strengthened its functions with the laws and regulations enacted over time. In this way, while TOKI turned into a real estate developer institution in boosting momentum in the process of urbanization in Turkey, the residential market converted into an economically high profit sector. In the study, residential sales was analyzed in three stages. In the first period of 2008-2012, residential sales in Turkey were largely for the provinces of Istanbul, Ankara, Izmir and Adana, depending on the activities industrial and service sector. Though, recession in the Turkish economy in 2010 was a downfall in residential sales, the measures taken later was empowered sales to be on increase. Hence, the relationship between residential sales and urban development kept on a fragile structure. The second period of residential sales (2013-2017) was started to feel the foreign impact. The legal regulations for foreigners to do urban transformation also laws have gone up the sales of residential. Foreigners bought a significant amount of residential in Antalya, Istanbul, Aydın, Muğla and Mersin, depending on Turkey's favourable climate, natural attractions and market conditions. In this period, domestic migration, tourism, industrial and consumption culture was stand out as important components in residential sales-urban relations. In the final period of residential sales (2018-2021), it was turned up to foreigners to acquire more residential by various laws, such as transition to Turkish citizenship and tax exemption. At the same time, various investments such as residential projects, resorts and hotels show that foreign influence on urbanization has increased. As a result, urbanization in Turkey has accelerated due to industrialization, tourism play leading role of improving of city and the spread of educational activities to the country's state.

GİRİŞ

İnsanlar, ihtiyaçlarını öncelik ve sonralık durumuna göre bir hiyerarşi içerisinde değerlendirmektedirler. Bir ihtiyaç ortaya çıktığında, diğerleri önceden karşılanmış olmaktadır. Maslow tarafından öne sürülen teoriye göre ihtiyaçlar; fizyolojik, güvenlik, sosyal, değer verilme ve kendini gerçekleştirme gibi beş alt kategoriye ayrılmaktadır (Maslow, 1943: 372-386). Maslow'a göre insan yaşamında fizyolojik gereksinimler ihtiyaçların en öncüsü konumdadır. Örneğin beslenme gereksinimleri karşılanmayan bir birey için diğer ihtiyaçların pek bir önemi yoktur. Nitekim insanlar ilk olarak temel gereksinimlerini giderme yolunu tercih etmişlerdir. Güvenlik ihtiyaçlarından birisi olan barınma, insanların sağlıklı bir hayat sürdürülebilmesi için gereklidir. Barınma şartlarını sağlanan toplumlar yeme, içme ve dinlenme gibi temel ihtiyaçlara rahatça erişirken, güvenli bir ortamda hayatlarını ikame ettirmektedirler.

Tarihsel olarak insanlar çeşitli devrelerde değişik mekânlarda barınma gereksinimlerini karşılamışlardır. Örneğin Paleolitik Dönem'in uzun bir bölümünde insanlar toplayıcı ve göçebe hayat sürdürmüşlerdir. Bu dönemde insanlar taş, kaya, ağaç altları ve kovuklarını barınak olarak kullanırken, zamanla mağaraları da ev olarak kullanmışlardır (Doğanay, 2014: 250). Diğer yandan insanların doğal ortamla ilişkileri Neolitik Dönem'de daha da belirgin olmaya başlamıştır. Bu dönemde insanoğlu, yarı göçebe yaşam şeklinden yerleşik hayata geçiş yapmıştır. Tarımsal hayatın başlamasına paralel olarak insanlar bir yerde uzun süre kalma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum mesken yapma gereksinimini beraberinde getirmiştir (Tanoğlu, 1968: 10). İlk meskenler tropikal kuşakta avcılık ve toplayıcılıkla geçimini temin eden kabileler tarafından yapılmıştır (Zon, 1920: 145-146). Söz konusu grup, ağaç ve yaprak gövdelerini bir araya getirerek damları düz ve koni şeklinde basit bir düzenek oluşturmuştur. Zaman içerisinde bilgi birikiminin artmasına bağlı olarak insanların korunma ve dinlenmesi için meskenlerin inşa edilmiş tarzlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Bahsedilen duruma koşut olarak ilk meskenler doğal çevreden temin edilen malzemelerle yapılmaya başlanmıştır. Meskenler inşa edilirken iklimin belirleyici rolü sürekli göz önünde bulundurulmuştur (Tunçdilek, 1967: 36). Teknolojik değişimler meskenlerin biçimlerini her geçen değiştirmeye devam etmektedir. Bu durum insanların yaşam standartlarını üst seviyeye çekerken, konutlarda konfor anlayışlarını sosyoekonomik ölçütlere bağlı olarak şekillendirmektedir.

Zamanla nüfusun artması sonucunda konut sayısı artarken, diğer yandan sürdürülen iktisadi faaliyetlere bağlı olarak şehirsiz alanlar daha çekici hale gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimler kentleşme düzeylerini etkilemiştir. Kentleşmenin günümüzdeki durumuna gelmesinde tarihsel süreç içerisinde bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlardan ilki Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi'nin getirdiği bilimsel ve teknolojik ilerlemelere bağlı olarak büyük çaplı sanayi kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar etrafında iş gücü çekim merkezleri sanayi kentlerini meydana getirmiştir. Dolayısıyla kentlerde büyük bir nüfus birikimi yaşanmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2007: 411). Kentleşmeyi meydana getiren unsurlardan ikincisi sağlık alındaki ilerlemelerdir. Keleş (2015)'e göre 20. yüzyılın kentleşmesini bir önceki yüzyıllardan ayıran en önemli unsur tıp alanındaki ilerlemeler sayesinde insan ömrünün uzaması, doğum ve ölüm oranlarının kontrol alınmasıdır. Bu durum nüfus artış hızları ve kentleşme oranlarını etkilemiştir. Kentler yoğun nüfus kitlesinin barındığı alanlar haline gelmiştir.

Kentleşmenin oluşmasında bir diğer önemli neden de tarımda makine kullanımudur. Tarım teknolojisinde yaşanan değişimlere bağlı olarak tarımda makine kullanımı artmıştır. Bu durum daha geniş alanlarda tarımsal faaliyetlerin yapılmasını sağlarken, insan gücüne duyulan önemi nispeten azaltmıştır (Doğanay ve Coşkun, 2019: 16-17). Dolayısıyla sosyoekonomik ve sosyokültürel hayatta önemli değişimler yaşanmıştır. Bunlara ek olarak 21. yüzyılda sanayileşmeye önem veren ekonomik kalkınma planları ve toprak reformları kentleşme düzeylerini hızlandıran gelişmeler olarak

görülmektedir (Keleş, 2015: 44).

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmada Türkiye’de konut satışlarının kentleşmeye etkileri incelenmiştir. Kentleşmeye koşul olarak konut satışları her geçen gün artmaktadır. Bu durum toplu konut projelerinin önemini artırmakta ve yatırım aracı olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de nüfusun büyük bir bölümü kentlerde yaşadığı için konutlara politika aracı olarak farklı işlevler yüklenmektedir. Ayrıca konut satışlarıyla beraber yeni alanlar kent ekosistemine kazandırılmakta ve şehirlerin yatay-dikey gelişimine katkıda bulunmaktadır. Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı belge ve bilgilerin analizini ve değerlendirme sürecini kapsayan süreçtir (Bowen, 2009).

Araştırmaya alan yazını taranarak başlanmıştır. Tarama sonucunda çalışma konusuna uygun yerli ve yabancı çalışmalar sınıflandırılmıştır. Verilere Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) sitesinden erişilmiştir. Çalışmada konut satışlarını içeren ikincil veriler kullanılmıştır. TÜİK veri tabanında konut satışlarını içeren istatistikler 2008 yılından itibaren düzenli olarak tutulmaktadır. Önceki yıllara ait verilere dair herhangi bir resmî kayıt bulunmamaktadır. Bu nedenle 2008 yılı öncesi veri setlerine erişilememiştir. Öte yandan 2008-2012 yılları arasındaki veriler il ve ilçe merkezlerini, 2013’ten sonra yayınlanan veriler ise tüm yerleşme birimlerini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Dolayısıyla çalışmada 2008-2021 yılları arasında gerçekleşen konut satış istatistikleri tercih edilmiştir. Çalışmada konut satışları 2008-2012, 2013-2017 ve 2018-2021 yılları olacak şekilde 3 döneme ayrılarak incelenmiştir. Ayrıca konut satışlarının mekânsal dağılımı ortaya koyulmuş ve kartografik unsurlarla desteklenmiştir.

1. Kentleşme-Konut İlişkisi

İnsanlar psikolojik, sosyoekonomik ve toplumsal düzeylere göre kırsal ya da kentsel alanlarda yaşamayı tercih etmektedir. Bu iki değişkenin tanımlanması; nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu, yerleşim alanlardaki mesafe, ekonomik faaliyet türü, yasal sınırlar ve kentsel karakteristikler (belirli hizmetler ve tesis sayıları) gibi birtakım değişkenlere bağlıdır (Jenkins, Smith and Wang, 2007: 10). Kentleşme sürecinin başlaması kır ve kent arasındaki nüfus dengesinin değişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kentleşmeyi sadece nüfus değişimine bağlayarak yorumlamak doğru bir yaklaşım değildir. Tam manasıyla kentleşme; sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması, toplum yapısında meydana gelen örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşmanın sonucu insan davranışlarında kentlere özgü meydana gelen değişimi kapsar (Keleş, 2015: 35). Diğer yandan kentlerin ortaya çıkmasında fetihlerin, savaşların ve coğrafi mekânda teknolojik değişimlerin de etkisi bulunmaktadır (Childe, 2009: 232). Dolayısıyla kentlerin varlığı ve kentleşme süreçleri yaşanan coğrafyalardaki üretim biçimlerindeki farklılığa dayanmaktadır. Mumford (2007)’a göre kentlerin ortaya çıkması ve gelişmesi kültürel unsurları bir arada tutup, etkilerini ve faaliyetlerini genişleterek meydana gelmiştir. Kent kavramı oluşuncaya kadar düzensiz ve dağınık halde bulunan birçok işlev, bir araya getirilerek topluluğun faydasına hizmet edecek şekilde örgütlenmiştir. Söz konusu iletişim dinamik ve gerilimli bir çerçevede tutulmuştur.

19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar, kentleşmenin temel dinamiğini kapitalist üretim biçimleri oluşturmuştur. Bu sistemle kurulan fabrikalarda insan gücüne belirli oranda ihtiyaç duyulmuştur. Sanayinin ihtiyaç duyduğu iş gücü, demografik bir hareketliliği beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla sanayileşmeye koşul olarak kırsal alanlardan kentlere doğru nüfus yığılması meydana gelmiştir. Bu durum kentlerin hızlı bir şekilde mekânsal değişim geçirmesine neden olmuştur. Fabrikalar etrafında işçi mahalleri oluşmuş ve insanlar yeterli düzeyde olmayan meskenlerde kalmaya başlamıştır. Artan iş bölümü ve uzmanlaşmanın etkisiyle kentler daha fazla nüfusu bünyesinde barındıran kozmopolit mekânlara dönüşmüştür. Zaman içerisinde kentlerde çeşitli sorunların ortaya çıkması ve bu sorunların karmaşık bir hal almasına bağlı olarak kentsel alanlar daha sistemli ve organize şekilde yönetilmeye

başlanmıştır. İş bölümü, uzmanlaşma ve örgütlenme düzeylerinin artması sonucunda şehirlerde nüfus yoğunlaşmış ve ekonomik etkinlikler çoğalmıştır. Bu durum konut satışlarının artmasına neden olmuştur. Konut üretimi kentler için önemli bir çarpan iken, istihdam edilenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayan ekonomik bir mal olarak değerlendirilmektedir (Şiriner Önver, 2016: 31).

Sürdürülebilir kent planlaması için konutların coğrafi ortamda dengeli bir dağılım göstermesi gereklidir. Aynı zamanda kentsel hizmetlerin organize edilmesinde sağlıklı konut politikalarına ihtiyaç vardır. Çünkü konut politikalarının toplumsal, siyasal ve ekonomik yönleri bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de doğal ortam-kentleşme ilişkileri toprak rantı ve imar uygulamalarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Sağlıklı bir kentleşme politikası yürütebilmek için kentleşmenin bütün dinamikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Türkiye’de Konut Politikaları-Kentleşme Eğilimleri

Cumhuriyetin ilanından sonra ulus devlet olma yolunda önemli adımlar atan Türkiye, liberalleşme gereği iç pazarın canlanmasına önem vermiştir. Öncelikle sermayenin bankalar, borsalar ve ticaret merkezleri yoluyla merkezden çevreye akması sağlanırken, eğitim, hukuk ve konut alanlarında yapılacak düzenlemelerin tüm ülke genelini kapsamı hedeflenmiştir (Ersal, 2012: 233). 1930’lu yıllarda devletçi politikalarının benimsenmesi çeşitli sektörlerde pazar koşullarını rahatlatmıştır. Devletin pazar sahasında giriş engellerini ortadan kaldırması, birçok sektörde alıcı ve tedarikçi bir rol üstlenmesi toplumsal açıdan büyük faydalar getirmektedir (Porter, 2015: 16). Bu dönemde konut politikaları ve kentleşme hareketlerinin nüveleri ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de kentleşmenin tarihsel seyri ile konut sektörü arasında organik bir bağ mevcuttur. Bu kapsamda Çoban (2012: 77)’e göre Türkiye’de kentleşme dönemi 1923-1950 ulus devlet kuruluş dönemi, 1950-1980 emek gücünün kentsel alanlara göçü ve 1980 sonrası sermayenin kentlerde hegemonya kurması olarak üç dönemde içerisinde ele alınmaktadır.

1923-1950 yılları arasında devlet tarafından sanayi hamleleri atılmasına rağmen, tarıma dayalı ekonomik sistemler etkisini sürdürmektedir. Bu dönemde nüfusu 10 bin üzerinde olan kentler 1927’de %16,4 iken, 1950’de %18,5’e yükselmiştir. Diğer yandan nüfusu 100 bini aşan kent sayısı 1927’de 2 iken, 1950’de sadece 5’tir (İmar İskân Bakanlığı, 1973). Nüfusun büyük bir çoğunluğu kırlarda yaşadığı için, kentlerde arzu edilen iş gücü talebi oluşmamıştır (Çoban, 2012). Dolayısıyla bu dönemde sağlıklı bir kentleşme ve konut politikasından bahsetmek oldukça güçtür. Ancak Lozan Barış Antlaşması sonrasında mübadele kapsamında gelenlerin konut gereksinimleri Mübadele İskân ve İmar Bakanlığı tarafından karşılanmıştır (Emek İnan, 2014). Nüfus açısından belirli sayıya ulaşmış olan İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlere göçle sınırlı sayıda nüfus gelmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye’de güçlü bir kentleşme hareketi olmadığından, kentlerde konut talebi oldukça düşüktür. Bu durum tamamen ülke içi dinamiklerle ilgilidir (Işık, 2005). 1950’li yıllara doğru konut sorunun çözümü için belediyelere gerekli yasal dayanaklar verilmiş ve bu tarihlerden sonra konut üretiminde daha somut adımlar atılmıştır.

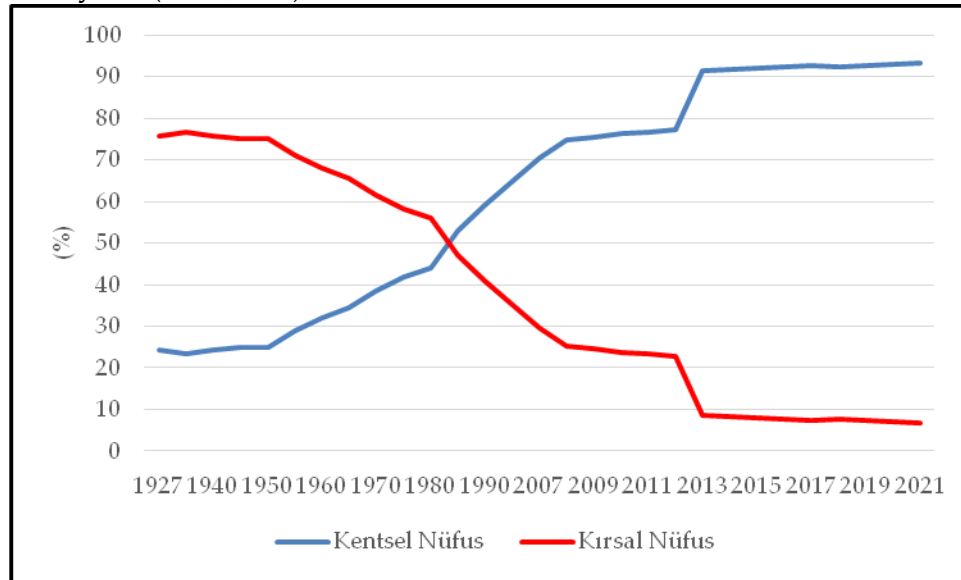
1950-1980 döneminde kırlardan kentlere doğru yoğun bir göç hareketi başlamıştır (Işık, 2005: 63). Göç hareketlerine bağlı olarak kentler, yoğun nüfus ve karmaşık problemleri bünyesinde barındıran mekânlara dönüşmüştür. 1927’den 1980’e kadar kent nüfusu kademeli olarak artmıştır (Tablo 1 ve Şekil 1). Söz konusu artış %81,4’e tekabül etmektedir. Bu durum doğal olarak kentlerde konut açığını beraberinde getirmiştir. Konut alanında sağlıklı bir politika takip edilemediğinden kentlerde gecekondular hızla artış kaydetmiştir. 1950’li yıllarda 50 bin civarında olan gecekondular sayısı 1980’de neredeyse 950 bine ulaşmıştır. Aynı zamanda 1955’te 1,1 milyon olan konut sayısı 1980’de 4,5 milyona ulaşmıştır (Keleş ve Payne, 1984, Aktaran: Şengül, 2009). Bahsedilen dönemde konutla ilgili meselelerde devlet müdahalesinin sınırlı düzeyde olması, yerel toplulukların inisiyatif alması ve gerekçeli çözümler üretilmemesi sorunların artmasına neden olmuştur (Keleş, 1989;

Arslan, 2014).

Tablo 1: Türkiye’de Kır ve Kent Nüfus Oranları (1927-2021)

Yıllar	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus	Yıllar	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus
1927	24,2	75,8	2007	70,4	29,6
1935	23,5	76,5	2008	74,9	25,1
1940	24,4	75,6	2009	75,5	24,5
1945	24,9	75,1	2010	76,2	23,8
1950	25	75	2011	76,7	23,3
1955	28,8	71,2	2012	77,2	22,8
1960	31,9	68,1	2013	91,3	8,7
1965	34,4	65,6	2014	91,7	8,3
1970	38,5	61,5	2015	92,1	7,9
1975	41,8	58,2	2016	92,3	7,7
1980	43,9	56,1	2017	92,5	7,5
1985	53	47	2018	92,2	7,8
1990	59	41	2019	92,7	7,3
2000	65	35	2020	92,9	7,1
			2021	93,2	6,8

Kaynak: (TÜİK, 2022)

Şekil 1: Türkiye’de 1927-2021 Yılları Arasında Kır-Kent Nüfus Değişimi

Kaynak: TÜİK 2022 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Türkiye’de kentleşmenin üçüncü döneminde (1980’den günümüze kadar olan evre) ithal ikameci anlayıştan, sermayenin yeniden tanımlaması anlamına gelen neoliberal ekonomik modele geçiş yapılmıştır. Bu modele göre devlet, kamusal alanı piyasanın kontrolüne bırakıp ve piyasaya daha az müdahale etmektedir (Şiriner Önver, 2016: 52). Harvey (2015: 10)’e göre neoliberal pratiklerde özel mülkiyet hakları güvence altına alınır. Devlet serbest piyasa ekonomisi için uygun kuramsal şartlar oluşturur ve sonra bu şartları korur. Bu duruma bağlı olarak küreselleşme ve finans alanındaki liberal koşullar, konut sektörünün gelişimini sağlamıştır. Dolayısıyla konut, kâr marjı yüksek bir sektör haline

gelmiştir (Şengül, 2009; Ulusoy, 2020). Küreselleşmenin getirdiği sosyoekonomik koşullar Türkiye’de kent nüfusunun aşama kaydetmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim 1985 yılında kent nüfusu kır nüfusunu geçerek, kentleşmede önemli bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönem içerisinde Türkiye nüfusunun yarıdan fazlası kentlerde yaşamaktadır. İlerleyen yıllarda kent nüfusunun üstünlüğü artarak devam etmiş ve 2021 yılı itibarıyla %93,2 seviyelerine gelmiştir. Bahsedilen durumların ortaya çıkmasında göç, terörle mücadele, tarım ve sanayi alanındaki ilerlemelerin rolü büyüktür.

2000’li yıllarda Türkiye’nin neoliberal düzene uygun politikalar üretmesi, dış ticarete Avrupa ve Ortadoğu pazarlarından yararlanması, borçlarla finanse edilen alt yapı yatırım hamlelerini başlatmıştır. Bu hareket, sermaye ve emeğin harcanarak kentleşme olgusunun hız kazanmasını sağlamıştır (Harvey, 2015: 4-5). Neoliberalizme bağlı olarak üretim alanındaki sermaye kentsel mekânın şekillendirilmesinde kullanılmıştır (Şiriner Öner, 2016: 63). Böylece mekân küresel ölçekte kapitalizmin kriz çözücü araçlarından birisi olarak önemli bir işlev görmüştür (Aslan, 2011: 410). Dolayısıyla Türkiye’de konut üretimi kentsel bir sermaye olarak kullanmış ve konutlar cazip bir yatırım aracı olarak görülmüştür. Neoliberal kapitalizm küresel olarak işlevselliğini artırmış ve kentsel mekânın üretilmesinde kendi kurallarını oluşturmuştur (Uğurlu, 2013: 2).

Harvey (1985: 6-8)’e göre devlet eliyle gerçekleştirilen sermaye hareketleri kapitalist kentleşmenin ekonomik ve politik ayağını oluşturmaktadır. Devlet kentsel mekânın üretilmesinde gerekli yasal ve yönetsel düzenlemeleri yaparak, toplumun büyük bir kesiminin konut sahibi olmasında önemli bir rol oynamıştır. Bahsedilen süreçte yasal düzenlemeler ve büyük ölçekli firmaların konut sektörüne ilgileri konut üretiminde etkinliği artırmıştır. Bu durum inşaat sektörünün ekonomide en çok yatırım yapılan sektörler arasında yer almasını sağlamıştır. Aynı zamanda inşaat sektörü ekonomik büyümede sürükleyici sektör olarak dikkat çekmiştir. Türkiye’de inşaat sektörü 1980’lerden sonra ivme kazanmıştır. Söz konusu durum kentleşme düzeylerinin artması ve artan konut talebiyle doğrudan alakalıdır. 1982’ yılında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH)’da inşaat sektörü %5,2 iken, 1987’de %7,3’e yükselmiştir (Balaban, 2011: 22). 2001’de Türkiye’de meydana gelen ekonomik kriz, inşaat sektörünü derinden etkilemiş ve konut piyasası bu durumdan yara almıştır. Bu kapsamda 2001’de inşaat sektörü GSHY’de %4,5 iken (Bayrak ve Telatar, 2021: 1284), krizin etkilerine bağlı olarak 2004’de %3,4’e gerilemiştir (Balaban, 2011: 22). İlerleyen yıllarda dalgalı bir görünüme sahip olan inşaat sektörü 2017’de %8,5 seviyelerinde iken, 2020’de azalma eğilimi göstererek %5,5’e gerilemiştir (Bayrak ve Telatar, 2021: 1284). Görüldüğü gibi Türkiye’de inşaat sektörü alt yapı, konut sektörü ve diğer bileşenler açısından iktisadi gelişmeye katkı yapan sektör olarak dikkat çekmektedir (Gül ve Çakaloğlu, 2017: 130). Aynı zamanda Türkiye’de kentleşme düzeylerinde artış yaşanmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Şehirlerde konut ihtiyacını karşılama ve kentsel dönüşümü sağlamak adına Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kurulmuştur (Yakut ve Ceylan, 2020: 551). Konutla ilgili usul ve esaslar 1981 yılında yürürlüğe giren 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu ile belirlenmiştir (Resmî Gazete, 1981). Bu yasayla birlikte sosyal konut anlayışının temelleri atılmış ve ihtiyaç sahibi aileler kendi imkânlarıyla konut edinebilme hakkına sahip olmuşlardır. Daha sonra konut ihtiyacı ve kentleşmenin artmasına paralel olarak 1984’te 2584 sayılı Toplu Konut Kanunu, 1990’da 412-414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile toplu konut yasaları iyileştirilmeye çalışılmıştır. 2002’ye kadar çıkarılan yasalar toplu konut yasalarını desteklese de güçlü bir şekilde yürütülememiş ve fonksiyonel açıdan istenilen seviyeyi yakalayamamıştır. 2003’ten sonra çıkarılan kanun ve yönetmeliklerle TOKİ’nin kapsam ve çerçevesi daha da genişletilmiştir. Bunlardan 4966 sayılı Kanunla kâr amaçlı projeleri yürütme (Resmî Gazete, 2003), 5273 sayılı Kanunla Arsa Ofis Müdürlüğü’nün yetki ve sorumluluklarını devralma (Resmî Gazete, 2004), 5609 Kanunla kentsel dönüşüm projelerinde gecekondu alanlarını kamulaştırma ve imar

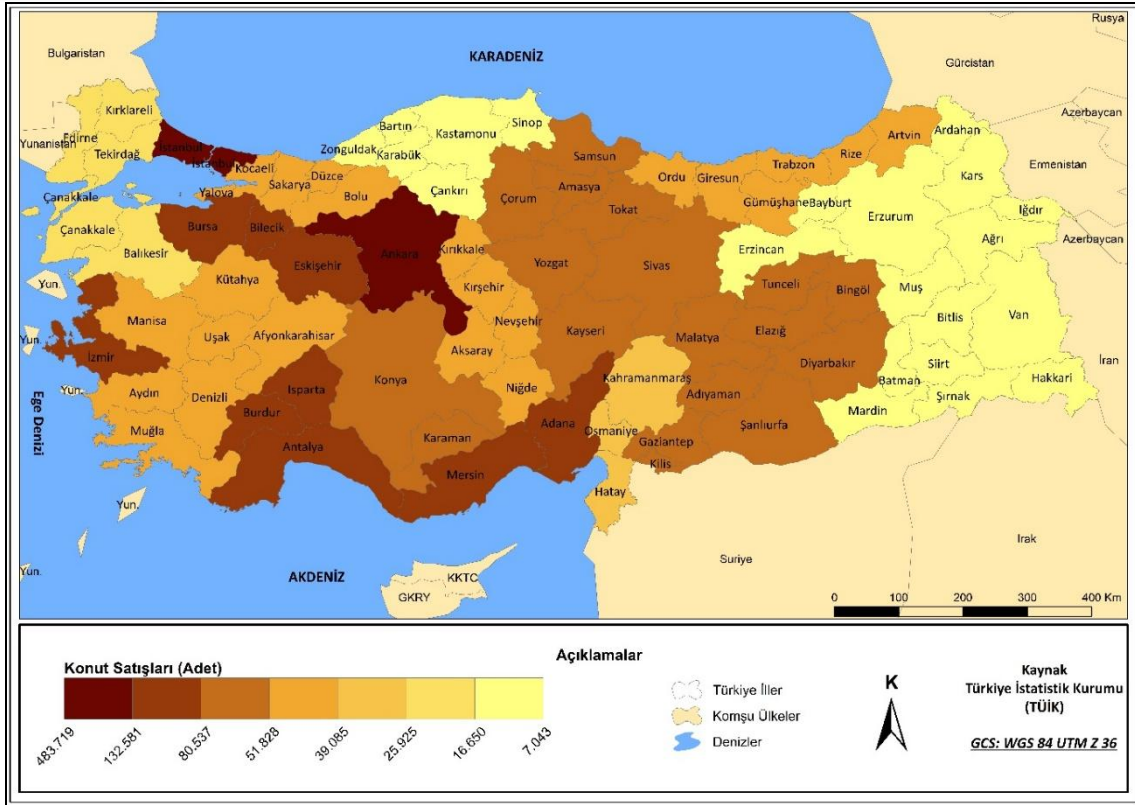
projelerini yönetme yetkisi verilmiştir (Resmî Gazete, 2007). Daha sonraları çıkarılan Kanunlarla konuyla ilgili eksik taraflar güçlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece TOKİ tarafından daha fazla konut yapım ve satışı gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla TOKİ kentleşme olgusunun hız kazanmasında gayrimenkul geliştirici bir araç haline gelmiştir. Bu kapsamda 2002-2011 yılları arasında TOKİ 500 bin konut yapımını tamamlamış, 2011-2023 projeksiyonunda ise 700 bin konut yapımını hedeflemektedir (TOKİ, 2022).

Çalışmada 2008-2021 yılları arasında satışı gerçekleşen konut istatistikleri kullanılmıştır. Daha önceki yılları kapsayan istatistiklerinin veri kaydı tutulmaması ve sağlıklı olmamasından dolayı söz konusu yıllar tercih edilmiştir. Ayrıca TÜİK veri tabanında konut satışları 2008-2012 yılları arasında il ve ilçe merkezleri, 2013’ten sonra tüm yerleşim yerlerini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Konut satışları 5’er yıllık periyotlara ayrılmış ve dönemsel olarak incelenmiştir.

3. 2008-2012 Yılları Arasında Konut Satışları-Kentleşme İlişkisi

Türkiye’de 2008 yılında toplamda 427,105 konut satışı yapılmıştır. Bu satışların büyük bir çoğunluğu İstanbul, Ankara, Antalya, İzmir ve Adana illerine yönelik olarak gerçekleşmiştir (Harita 1). Söz konusu illerdeki satışlar oransal olarak %63,5’e karşılık gelmektedir. Diğer yandan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan’da konut talepleri oldukça düşüktür. Bu durumu ortaya çıkmasında illerin sosyoekonomik düzeyleri etkili olmuştur. 2008’de ABD’de başlayarak kısa süre bütün dünyayı etkisi altına alan küresel kriz, konut piyasasında arz ve talep dengesini sarsmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında; ABD’de konut piyasasında mortgage kredilerinin özensiz olarak dağılımı, ABD merkez bankası FED¹’in enflasyonla mücadele için faizleri hızlı bir şekilde artırması ve kredi alan kişilerin ödemelerinde problemlerle karşı karşıya kalmaları etkili olmuştur (Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2010: 60-63). Türkiye Cumhuriyeti devletinin küresel krize karşı aldığı önlem paketleriyle birlikte krizin etkileri daha az hissedilmiştir. Bu kapsamda 2009’da 531,746 adet konut satışı gerçekleşmiştir. Bir önceki seneye göre oransal olarak %24,5’lik bir artış söz konusudur. Bu artışın ortaya çıkmasında hükümetin aldığı önlem paketlerinin önemi büyüktür. 2009’da konut satışları-kentleşme ilişkisi bakımından bir önceki seneye benzer durumlar yaşanmıştır. 2010’da hükümet tarafından alınan önlem paketlerinin geçerliliğini yitirmesi ve talepleri karşılayamaz noktaya gelmesi krizin etkilerinin daha belirgin hissedilmesine neden olmuştur. Dış finansmanda yaşanan sıkıntılar, net sermaye çıkışının azlığı, döviz kurlarının aniden yükselmesi (Bahçekapılı, 2015: 112), tüketici taleplerindeki değişimler ve şirket yatırımlarının azalmasına bağlı olarak Türkiye ekonomisinde resesyon yaşanmıştır (Rawdanowicz, 2010: 6). Bahse konu olan nedenlere bağlı olarak 2010’da konut satışlarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş 2009’a göre oransal olarak %32,7’dir. 2011 ve 2012’de ekonomide doğru adımların atılması ve iç politikada tutarlılığın sağlanmasına bağlı olarak konut satışları artarak devam etmiştir. 2011-2012 döneminde 849,855 adet konut satışı yapılmıştır. Bu satışlarda İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Adana ve Bursa illeri ön sıralarda yer almıştır. Buna karşılık Van, Muş, Ağrı ve Kars’ta ise konut satışlarının en düşük olduğu iller grubu olarak dikkat çekmiştir. Konut satışlarında illerin sosyoekonomik düzeyleri ve kişilerin yaşam tercihleri etkili olmuştur.

¹ Tam adı The Federal Reserve System (Merkezi Rezerv Sistemi) olarak bilinen kuruluş, ABD’de de para politikalarıyla ilgili düzenlemeler yapmaktadır. FED, daha çok kısaltma olarak kullanılmaktadır.

Harita 1: 2008-2012 Yılları Arasında Türkiye'de Konut Satışlarının Mekânsal Dağılımı

Kaynak: TÜİK 2022 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

4. 2013-2017 Yılları Arasında Konut Satışları-Kentleşme İlişkisi

Bu dönemde konut satışlarında yabancı etkisi belirginleşmekte ve yabancıların konut alma eğilimleri giderek artmaktadır. Bilindiği gibi yabancıların Türkiye'de gayrimenkul edinmesiyle ilgili hukuki süreç Lozan Barış Antlaşması'na kadar gitmektedir (Karakurt Tosun, 2019: 72). Daha sonra çıkartılan kanunlar gayrimenkul alım-satım konusunda düzenlemeleri içermektedir. Örneğin 2644 sayılı Tapu Kanunu ile yabancılar hükümetten izin almak kaydıyla gayrimenkullerini şahsına tescil edebilme (Resmî Gazete, 1934), yabancılar gayrimenkul satışlarında olası karışıklıkların önüne geçilmesi için mütebâliyet² esasının uygulanması (Resmî Gazete, 1940), yabancıların mütebâliyet şartı aranmaksızın gayrimenkul edinebilmeleri (Resmî Gazete, 1984) gibi pek yasa yürürlüğe koyularak yabancıların konut edinebilme konusunda özlük hakları güçlendirilmiştir. Bunlara ek olarak 18 Mayıs 2012'de yürürlüğe giren 6302 sayılı Kanun ile Tapu ve Kadastro yönetmeliğinde değişikliğe gidilerek, yabancı uyruklu kişiler Türkiye'de taşınmaz ve aynı hak edinebilmelerinin önü açılmıştır (Resmî Gazete, 2012a). Bahsedilen Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yabancılar satılan gayrimenkul sayısında yukarı yönlü bir artış yaşanmıştır.

2013-2017 yılları arasında yabancılar toplamda 94,393 konut satışı yapılmıştır (Tablo 2). Bu oran Türkiye'de konut satışlarının %1,4'üne karşılık gelmektedir. Belirtilen dönemde konut satışları dalgalı bir seyir izlemiştir. 2013-2015 yılları arasında konut satışları %87,4 oranında artmıştır. Bu artışın

² Mütebâliyet etimolojik olarak karşılıklılık anlamına gelmektedir (TDK, 2022). Mütebâliyet esasları ise; en az iki devletin vatandaşlarına yekdiğerinin memleketinde aynı mahiyetti hakkın tanınmasıdır (Mutlu, 2005: 80).

temelinde yabancıların gayrimenkul edinmesini kolaylaştıran hukuki düzenlemelerin yapılması ve yabancılar için Türkiye’nin uygun bir pazar sahası olması yatmaktadır. Bunlara ek olarak yabancıların daha çok turizm amaçlı ikincil konutları tercih etmesi (Emekli, 2014), Türkiye’de yapılan konut standartlarının yabancılar için kabul edilebilir bir seviyede olması ve Türk Lirası’nın yabancı paralar karşısında değer kaybı konut piyasasında yabancıların rolünü artıran sebepler olarak görülmektedir (Davarcıoğlu Özaktaş, 2019: 134). 2016’da ise Türkiye’de yaşanan siyasi gelişmeler ve yabancıların güvenlik endişeleriyle konut satışlarında azalma söz konusudur. 2016’da bir önceki seneye göre %20,3 oranında düşüş görülmektedir. 2017’de ise 22,234 konut satışı yapılmış; 2016’ya göre %22,2 oranında artış olmuştur.

Tablo 2: Yabancılar Yapılan Konut Satış Sayıları (2013-2022)

Yıllar	Yabancılar Konut Satışları	Genel Toplamda %'si
2013	12181	1,1
2014	18959	1,6
2015	22830	1,8
2016	18189	1,4
2017	22234	1,6
2018	39663	2,9
2019	45483	3,4
2020	40812	2,7
2021	58576	3,9
2022 ³	39322	4,8

Kaynak: (TÜİK, 2022)

Yabancıların Türkiye’de konut edindiği yerler ise İstanbul, Antalya, Mersin, Aydın ve Muğla illeri başta geldiği görülmektedir (Tablo 3). Ünlü Öztürk ve Yılmaz Bayram (2021) çalışmalarında yabancıların Türkiye’de konut edinme nedenleri olarak; iklim, doğal ve tarihî güzellikler, dini faktörler ve Türk kültürü olarak sıralamışlardır. Bunlara ek olarak Türkiye’nin yaşam standartları ve konforu yabancılar için kabul edilebilir bir seviyede olması bu durumu doğrular niteliktedir. Dolayısıyla yabancıların konut gereksinimleri Türkiye’de kentleşme olgusuna pozitif bir korelasyon sağlamaktadır. Diğer yandan Bursa, Yalova, İzmir ve Ankara kentlerinde yabancıların konut almalarında gayrimenkul alım satım işlemleri ve yatırım düşüncesi ön plandadır (Anadolu Ajansı, 2019). Görüldüğü gibi yabancıların Türkiye’den gayrimenkul edinimi konut piyasasında bir canlılık meydana getirmektedir. Bu durum kentleşme açısından olumlu, konut fiyatlarının yükselmesi bakımından olumsuz bir gelişmedir. Bunlara ek olarak Türkiye’de yabancıların gayrimenkul satın almaları illerin sosyoekonomik düzeylerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

2015-2017 dönemde yabancı uyruklu vatandaşlara 63,810 konut satılmıştır. Bu satışların önemli bir kısmı Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Rusya ve İngiltere vatandaşlarına yapılmıştır (Tablo 4). Söz konusu satışlar oransal olarak %49,8’e karşılık gelmektedir. Buna karşılık Türkiye’de en az konut alan Çin, Ürdün ve Yemen vatandaşlarıdır. Bahsedilen satışların temelinde demografik faktörlerden birisi olan göç yatmaktadır. Ekonomik gelişmeler ve yaşam standartlarının artmasına paralel olarak ülkelere yapılan göçler artmaktadır (Kangallı Uyar ve Kılıç, 2017: 294). Bu kapsamda 2015-2017 döneminde

³ Yabancılar konut satış istatistiklerinde 2022’nin ilk yedi ayı baz alınmıştır. Söz konusu veriler 2013’ten itibaren düzenli olarak tutulmaktadır.

Türkiye’de oturma izni bulunan 1,477,263 yabancı uyruklu kişi bulunmaktadır (Göç İdaresi, 2022a). Ayrıca belirtilen dönemde ülkeye yasadışı yollarla giren 496,703 kişi yakalanmıştır (Göç İdaresi, 2022b). Göç oranlarının artması konut satışlarını tetiklemekte ve bu duruma bağlı olarak konut fiyatları yükselmektedir. Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt uyruklu kişiler daha çok yatırım amacıyla gayrimenkul alırken, Rusya, İngiltere ve Alman uyruklu kimseler turistik amaçlı konut sahibi olmaktadır.

Tablo 3: İllere Göre Yabancılara Yapılan Konut Satış Sayıları (2013-2022)

İller	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁴
Antalya	5548	6542	6072	4352	4707	7937	8951	7735	12384	11257
İstanbul	2447	5580	7493	5811	8182	14270	20857	19175	26469	16049
Aydın	1112	1191	1107	871	826	1070	837	-	-	-
Muğla	1053	1051	830	632	634	-	957	745	-	-
Mersin	545	783	717	580	600	1022	-	1313	2513	1944
Bursa	375	954	1501	1318	1474	2720	2213	1340	1683	1133
Yalova	284	765	1425	822	1079	2063	1696	1321	1818	1023
İzmir	194	-	-	-	-	-	-	908	1411	796
Ankara	175	369	599	623	817	2133	2539	2746	3672	1910
Sakarya	103	512	833	657	770	1366	1247	864	1262	860
Diğer	345	1212	2253	2523	3145	7082	6186	4665	7364	3180
Toplam	12181	18959	22830	18189	22234	39663	45483	40812	58576	38152

Kaynak: (TÜİK, 2022)

Tablo 4: Ülke Uyruklarına Göre Yapılan Konut Satış Sayıları (2015-2022)

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 ⁵
Irak	4228	3036	3805	8205	7596	6674	8661	4405
Suudi Arab.	2704	1886	3345	2718	2208	679	-	-
Kuveyt	2 130	1744	1691	2199	1903	1231	1791	931
Rusya	2036	1224	1331	2297	2893	3078	5379	6877
İngiltere	1054	827	794	1237	1353	1126	1089	763
Almanya	869	714	772	1866	1723	1265	2358	1577
Azerbaycan	815	610	942	1250	1191	1279	1571	767
İran	744	664	792	3652	5423	7189	10056	5315
Afganistan	656	1205	1078	2084	2191	1929	2762	1284
Ukrayna	608	484	505	624	719	771	1246	1352
İsveç	541	417	406	723	754	543	850	-
Kazakistan	540	380	334	542	776	1171	2090	1607
Norveç	453	296	273	-	-	-	-	-

⁴ İllere göre yabancılara yapılan konut satış istatistiklerinde 2022 yılının ilk yedi ayı ölçüt olarak alınmıştır. Aynı zamanda tablodaki iller TÜİK veri tabanında en çok konut satışının gerçekleştiği iller olarak verilmektedir. Dolayısıyla söz konusu iller tercih edilmiştir.

⁵ Ülke uyruklarına göre yapılan konut istatistiklerinde 2015’den itibaren düzenli veri kaydı bulunmakta ve 2022 yılı için ilk yedi ay temel alınmıştır.

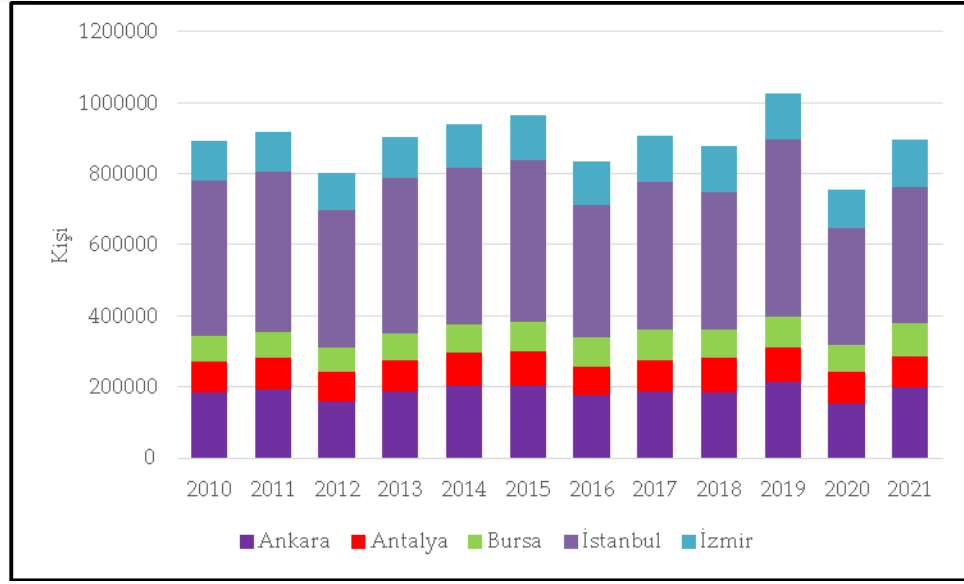
Libya	427	-	-	-	1103	-	-	-
BAE	332	192	401	-	-	-	-	-
Mısır	318	348	587	725	991	784	1166	730
Katar	277	256	305	764	721	-	-	-
Çin	271	281	-	-	-	891	963	901
Ürdün	243	345	483	1362	1596	1080	1257	725
Yemen	231	390	851	1564	-	1181	1332	941
Diğer	5644	3092	3733	8232	12826	10427	16711	11554
Toplam	22991	18391	22428	40044	45967	41298	59282	39729

Kaynak: (TÜİK, 2022)

2013-2017 yılları arasında Türkiye’de konut satışlarıyla ilgili hukuki düzenlemeler devam etmiştir. Bunlardan en dikkat çekenini olanı 31 Mayıs 2012’de yürürlüğe giren 6306 sayılı doğal afet riski bulunan sahalarla ilgili Kanun’dur. İlgili mevzuat, doğal afet riski bulunan sahalarda ve bu alanların dışındaki kesimlerde bakanlık tarafından belirlenen esaslara göre kentsel dönüşüm sahalalarının modernizasyona yönelik uygulamaları içermektedir (Resmî Gazete, 2012b). 2012’de yürürlüğe girip, gerçek etkisini 2013’den sonra göstermeye başlayan uygulamayla büyükşehir belediyeli illerde⁶ konut üretimi ve satışları ivme kazanmıştır. Türkiye’de 2013 yılında 1,157,190 konut satışı yapılmıştır. Bu satışlarda İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa, Mersin ve Tekirdağ gibi büyükşehir belediyeli iller ön plana çıkmıştır. Bahsedilen illerde 606,707 konut satışı gerçekleşmiş ve oransal olarak %52,4’e karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle Türkiye’de konut satışlarının yarısından fazlası bu illerde yapılmıştır. Mevcut durumun ortaya çıkmasında iç göç hareketleri (Çiftçi, 2020), pazar koşulları, istihdam, rekabet, tüketim kültürü (Kılıç ve Ayataç, 2019) ve sanayi faaliyetleri başat bir rol oynamıştır.

Şehirler, ekonomik, sosyokültürel aktivitelerin çekim merkezleridir. Yatırımcı ve kurumsal işletmeler sosyoekonomik yönleri güçlü olan şehirleri tercih ederler (van Doorn, Arnold and Rapaport, 2019: 4). Dolayısıyla Türkiye’de konut satışlarının belirli alanlarda yoğunlaşması marka projeler ve kurumsal işletmelerin faaliyetleriyle paralellik göstermektedir. Bu durum illerin kentleşme düzeylerini etkilemektedir. Diğer yandan sözü geçen unsurların daha az etkili olduğu mekânlarda konut satışları minimal düzeydedir. Örneğin Bayburt-Ardahan ve Hakkâri’de 2013’te toplamda 692 adet konut satışı yapılmıştır. Söz konusu satışlar Türkiye’de konut satışlarının %0,05’ine denk gelmektedir. Görüldüğü gibi illerin sosyoekonomik koşulları konut satışları-kentleşme ilişkisinin az ve fazla olmasında önemli bir parametre oluşturmaktadır. Öte yandan konut üretim ve satışlarının artmasına bağlı olarak başta İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa gibi illere son on yıllarda büyük miktarda nüfus göç etmiştir (Şekil 2). İç göç hareketinin temelinde ekonomik, eğitim, sağlık, güvenlik ve teknolojik nedenlere bağlı olarak kentlerin daha cazip fırsatlar sunması yatmaktadır. 2010-2021 yılları arasında yaklaşık olarak İstanbul’a 5 milyon, Ankara’ya 2,3 milyon İzmir’e 1,5 milyon ve Antalya’ya 1,1 milyon kişi göç etmiştir. Söz konusu göçler kent nüfusunu artırırken, bugünkü kentsel sorunların temelini hazırlamıştır (Şengün, 2017). Şehirlerin aşırı nüfuslanması sonucu imar planlarının uygulamada yetersiz kalması, alt ve üst yapı hizmetlerinin sektöre uğraması gibi pek çok sorun bu duruma örnek olarak verilebilir.

⁶ 2012 yılına kadar 16 olan büyükşehir statülü belediye sayısı, 6 Aralık 2012’de 6360 sayılı Kanun ile 30’a yükseltilmiştir (Resmî Gazete, 2012c).

Şekil 2: Türkiye’de En Fazla Göç Alan Beş İl (2010-2021)⁷

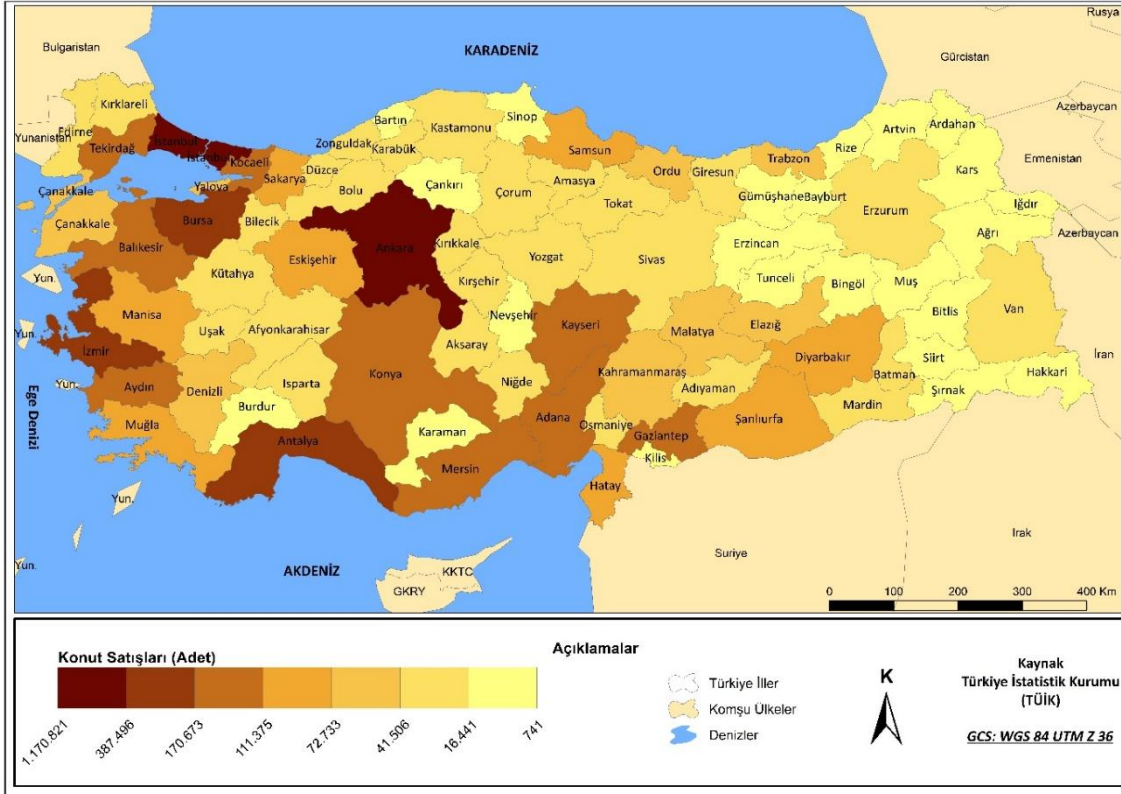
Kaynak: TÜİK 2022 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Türkiye’de 2014-2017 döneminde konut satışları artarak devam etmiştir (Harita 2). Bu durumun ortaya çıkmasında TOKİ tarafından yürütülen kentsel dönüşüm projelerinin rolü büyüktür. TOKİ’nin yasal düzenlemelerle güçlendirilmesi ve bakanlığa bağlanması nedeniyle konut sektöründe güçlü bir role sahiptir. Nitekim TOKİ, kentleşme sorununa çözüm getirmek amacıyla düşük ve orta gelir grubuna yönelik sosyal konutlar, afet konutlar, kaynak geliştirme ve birçok proje yürüterek uygulamaya koymaktadır (Koca ve Karadeniz, 2014: 110). Bu kapsamda Türkiye’de 2014-2017 döneminde birçok konut üretim ve satışı yapılmıştır. 2014’te 1,1 milyon seviyelerinde olan konut satışları 2017’de 1,4 milyonu geçmiştir. Bu süre zarfında konut satışları %20,9 oranında artmıştır. En çok konut satışının gerçekleştiği iller incelendiğinde ise İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa ve Mersin illerinin ön planda oldukları görülmektedir. Bu illerin daha çok tercih edilmesinde özellikle İzmir, Antalya ve Mersin’in deniz turizmi, Bursa, Ankara ve İstanbul’un ise daha çok yatırım amaçlı tercih edildikleri ileri sürülebilir. Buna karşılık Hakkâri, Ardahan ve Bayburt illerinde daha az konut satışı yapılmıştır. Belirtilen unsurların ortaya çıkmasında; illerin daha az yatırım almaları, bünyesinden bulunan kişilerin daha çok iş maksadıyla iç göçe dâhil olmaları etkilidir.

2017’de Türkiye’de yabancı uyruklu kişilerin taşınmaz mal edinme konusunda yeni yönetmelikler kabul edilmiştir. 5 Mayıs 2017’de yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi Kanunu ile konut ve inşaat sektöründe yabancılar için düzenlemeler yapılmıştır. İlgili Kanun kapsamında konut ve iş yeri olarak inşa edilen binaların ilk teslimlerinde bedeli döviz olarak getirilmek kaydıyla yurt dışında yaşayan Türkler ve Türkiye’de yerleşmiş olmayan yabancı uyruklular yararlanabilmektedir (Resmî Gazete, 2017). Yabancılar inşaat ve konut sektöründe satışı destekleyen bu uygulama konut sektöründe yabancıların ağırlığını artırmış ve konut satışları artarak devam etmiştir. Diğer yandan demografik bir unsur olarak nüfusun artması da mal ve hizmetlere olan talebi artırdığı gibi konuta olan talebi de yukarıya çekmektedir. Türkiye’de nüfusun her geçen yıl artış kaydettiği bilindiğine göre

⁷ 2013-2021 yılları arasında konut satışlarında söz konusu iller ilk 5’te yer aldığı için iç göç hareketlerini temellendirmek amacıyla seçilmiştir.

konuta olan talep de doğrusal bir oranda yükselmektedir. Bunlara ek olarak ülke nüfuslarının büyüklüğü ve dağılışı konut talebinde önemli bir etkidir (Levin, Montagnoli and Wright, 2009). Dolayısıyla demografik değişim ve dönüşümler konut arzını etkilemektedir (Gevorgyan, 2019). Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde Türkiye nüfusunun artması konut satışlarını tetiklemekte ve kentleşme oranlarını da artırmaktadır. Harita 2’de görüldüğü gibi konut satışları Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde fazla; Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Batı Karadeniz kesimlerinde konut satışları istenilen düzeyde değildir. Bu dağılışı ortaya çıkaran temel sebepler ise; arz-talep ilişkisi, konut yatırımları ve sosyoekonomik unsurlardır.

Harita 2: 2013-2017 Yılları Arasında Türkiye’de Konut Satışlarının Mekânsal Dağılımı

Kaynak: TÜİK 2022 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

5. 2018-2021 Yılları Arasında Konut Satışları-Kentleşme İlişkisi

2018-2021 döneminin konut satışları-kentleşme ilişkisi bakımından en önemli gelişmesi, Türk vatandaşlığına geçişi sağlayan hukuki düzenlemelerdir. 18 Eylül 2018’de yürürlüğe giren Kanun ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından tespit edilen 500 bin Amerikan Doları ile sabit sermaye yatırımı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylanan en az 250 bin Amerikan Doları taşınmaz tapu kayıtlarına 3 yıl satılmaması şartı koyularak Türk vatandaşlığına geçilebilmektedir (Resmî Gazete, 2018). Bahsedilen düzenleme özellikle 2022’de Türk Lirası’nda yaşanan değer kayıplarına bağlı olarak konut fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Bu durumun önüne geçilemek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti tarafından yabancılara konut satışında en az 250 bin Amerikan Doları ibaresi 400 bin Amerikan Doları şeklinde değiştirilmiştir (Resmî Gazete, 2022). Düzenleme konut satışlarında fiyat dalgalanmasını önlemek amacıyla yapılsa da konut fiyatlarının kırılgan bir yapıda seyredeceği ileri

sürülebilir. Türkiye’de yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak 2018-2021 döneminde yabancılara 184,534 konut satışı yapılmıştır (Tablo 2). 2018’de yabancılara konut satışları 2017’ye göre %78,3, oranında artış göstermiştir. Türk ekonomisi sermaye girişi ve ucuz kredi şartlarına bağlı olarak büyüdüğü için küresel finans koşullardaki düzenlemelere bağlı olarak en çok zarar gören ekonomiler arasında yerini almaktadır (Akçay ve Güngen, 2019). Dolayısıyla Türk Lirası’nda yaşanan değer kayıpları yabancılar için konut edinimi ve vatandaşlıkta önemli bir avantaj oluşturmuştur. 2019’da yabancılara konut satışları bir önceki seneye göre %14,6 artarken, 2020’de ise 10,2 oranında azalmıştır. 2021 yılında ise konut satışlarında (58,576) rekor kırılmıştır. 2022’nin ilk yedi ayı itibarıyla yabancılara 39,322 konut satışı yapılmıştır. Yabancılara konut satışları Türkiye’de genel toplam içerisindeki payı 2018’de %2,9 iken, 2021’de %3,9’a yükselmiştir. 2022’de ise eldeki veriler ışığında %4,8’dir. 2022 yılı tamamlandığında bu oranun artması muhtemeldir.

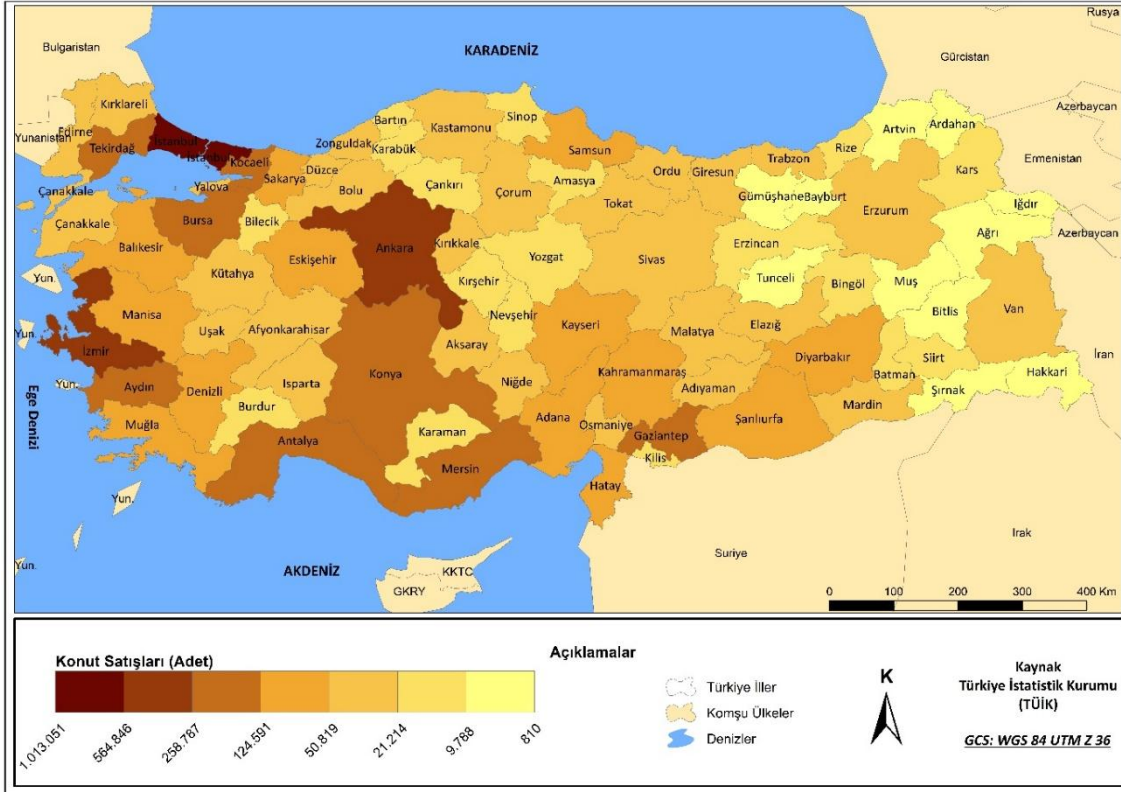
2018-2021 yılları arasında Türkiye’de yabancılardan en çok konut aldığı mekânlar incelendiğinde Antalya, İstanbul, Aydın, Muğla, Mersin ve Yalova illeri önde gelmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında (2013-2021) yabancılardan en çok konut aldığı iller sıralama olarak pek değişmemiştir. Aynı zamanda daha önce ifade edildiği gibi yabancılardan konut alımında bazı illeri (Antalya, Aydın, Muğla, Mersin) tercih etmesinde iklim, turizm gibi etkenler ön planda iken, diğer illerde (İstanbul ve Yalova) ise konut yatırım aracı olarak görülmektedir. Yabancılardan çeşitli nedenlere bağlı olarak konut satın almaları turizm gelirleri ve turist sayıları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Şit ve Karadağ, 2018).

2018-2021 döneminde ülke uyruklarına göre konut satışları analiz edildiğinde daha önceki yıllara ait olan sıralama değişmemiş sadece konut satışları rakamsal olarak artmıştır. Belirtilen dönemde Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Rusya, İngiltere ve Almanya uyruklu vatandaşlar Türkiye’de mülk edinmede öne çıkan milletlerdir. Bunlardan Arap yatırımcılar; Türkiye pazar koşullarının ucuzluğu, kendilerinin kabul edilmişliği, turizm çekicilikleri, eğitim fırsatları, kültürel unsurlar, Türkiye’nin görece yakınlığı, konut alım-satımlarının kolay olması gibi bazı sebeplere bağlı olarak Türkiye’den mülk edinmektedirler (Tawfeeq, 2018). Bunlara ek olarak büyükşehirlerde konut projeleri, tatil köyleri ve oteller gibi çeşitli unsurların yabancılardan inşaa edilmesi daha fazla yatırımın Türkiye’de yapılmasını sağlamaktadır (Aldujayn, 2018). Son olarak 24 Şubat 2022’de Rusya’nın Ukrayna’ya askerî müdahalesine bağlı olarak birçok Rus Batı’nın mali yaptırımlarına bağlı olarak Türkiye’de emlak sektörüne önemli oranda yatırım yapmaktadır (Çağlayan, Azhar and Alkousaa, 2022). Aynı zamanda Ukrayna vatandaşları ise güvenlik gerekçesiyle Türk pazarına yönelmektedir. Yabancılardan Antalya ili başta olmak üzere birçok ilin kentleşmesine katkı sağlamaktadır. Yabancılara 2022’nin ilk yedi ayı itibarıyla 39,322 konut satılsa da Türk ekonomisinin mevcut durumu ve yabancılardan konut alma eğilimlerine bağlı olarak konut satışlarının artarak devam edeceği ön görülmektedir.

Türkiye’de 2018’de konut satışları 1,3 milyonu geçmiştir. 2021’de ise söz konusu satış 1,5 milyona yaklaşmıştır. Konut satış istatistiklerinin artarak devam etmesinde TOKİ’nin toplu konut uygulamaları, mevcut iktidarın konuta olan bakış açısı, turizm faaliyetleri, yabancılardan konut edinimleri ve göç hareketleri büyük rol oynamaktadır. 2018-2021 döneminde en fazla konutun alındığı beş il sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa’dır. Bahsedilen dönemde beş ilin Türkiye konut satışlarındaki ortalama payı oransal olarak %41,3’tür. Türkiye’de konut satışlarının neredeyse yarıya yakını bu illerde gerçekleşmiştir. Yerli ve yabancı yatırımlardan fazla pay alma ve göç hareketlerinde en fazla tercih edilen mekânlar olması nedeniyle bahse konu olan iller konut satışlarında yüksek paya sahiptirler. Diğer yandan Konya, Mersin, Kocaeli, Aydın ve Tekirdağ bu gruba takip etmektedir. Bu illerin sosyoekonomik açıdan aşama kaydetmeleri konut satışlarında ön plana çıkmasını sağlamıştır. Son olarak Bayburt, Ardahan ve Hakkâri’de konut talebinin az olması ve nüfusun bir kısmını göçle kaybetmesi konut satışları-kentleşme ilişkisinde geri planda kalmasına neden olmaktadır. 2022’nin ilk yedi ayı itibarıyla Türkiye’de 820,300 adet konut satışı yapılmıştır. Bu satışlarda da benzer

durumlar geçerlidir.

Türkiye’de konut satışlarının mekânsal dağılımı incelendiğinde İstanbul ili yaklaşık 1,1 milyon satışla dikkat çekmektedir. Ankara ve İzmir illeri onu takip etmektedir. Marmara, Ege ve Akdeniz’de yer alan kıyı illerinde konut satışları 250 binden fazladır (Harita 3).

Harita 3: 2018-2021 Yılları Arasında Türkiye’de Konut Satışlarının Mekânsal Dağılımı

Kaynak: TÜİK 2022 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Özellikle kıyı bandında yer alan illerin konut satışları-kentleşme ilişkilerinde turizm başat rol oynamaktadır. Yabancıların bu illerden konut satın almaları illerin sosyoekonomik seviyelerini geliştirmektedir. Bu illerde konut satışları 125 bin civarındadır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde konut satışları 80-10 bin bandındadır. Bazı iller bu sınırı aşsa da sosyoekonomik ölçütlerin yetersiz olması göçle nüfusun kaybedilmesine neden olmaktadır. Bu durum kentleşmenin tam manasıyla hayata geçirilemediğini göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada Türkiye’de konut satışlarının kentleşmeye etkileri incelenmiştir. Türkiye’de kentleşme hareketleri 1980’e kadar kademeli bir şekilde ilerlemiştir. Özellikle 1980 sonrasında devlet kapitalist kentleşme için gerekli düzenlemeleri sağlayarak kentleri sermaye birikim alanlarına dönüştürmüştür. Bu duruma koşut olarak kentsel mekân yeniden tasarlanmıştır. Belirtilen süre içerisinde toplumun konut sektörüne ilgisi artmıştır. Böylece konut hem kâr marjının yüksek olduğu hem de en çok yatırım çeken sektör olarak dikkat çekmiştir. Konut sektöründe kurumsal kimliğe bürünmek için TOKİ kurulmuştur. Kuruluş yıllarında hareket alanı dar olan TOKİ, daha sonra çıkartılan Kanun ve

yönetmeliklerle yetki ve sorumlulukları genişletilmiştir. TOKİ kentleşme hareketlerinde gayrimenkul geliştirici bir kurum olarak ön plana çıkmıştır.

Konut satışlarının ilk döneminde (2008-2012) Türkiye’de yıllık ortalama olarak 424,368 konut satışı gerçekleşmiştir. Bu satışların büyük bir çoğunluğu sanayi ve hizmet sektörünün geliştiği İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana illerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. İstanbul’da konut satışlarının fazla olmasında kapitalizm, konut sunum biçimleri, tüketim odaklı yaklaşım ve kentleşme düzeyi etkilidir (Kılıç ve Ayataç, 2019). Ankara’da ise idari bir şehir olması, Cumhuriyetin ilanından sonra göçle gelen nüfus ve beraberinde gelişen sanayi konut talebini oluşturmuştur (Uğurlar ve Özelçi Ecerel, 2014). Diğer yandan İzmir’de neoliberal yaklaşımlara bağlı olarak gelişen sosyoekonomik ölçütler (Bal ve Akyol Altun, 2016), Adana’da ise sanayileşmenin oluşturduğu temel etkiler (Öcal ve Çelik, 2017) konut satışlarında öne çıkan argümanlar olarak sıralanabilir.

Konut satışlarının ikinci döneminde (2013-2017) yabancılara sağlanan yasal düzenlemeler yabancıların konut sahibi olmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu dönemde kentsel dönüşüm amacıyla çıkarılan yasa ve yönetmelikler konut satışlarının artmasını sağlamıştır. Antalya, İstanbul, Aydın, Muğla ve Mersin illerinde yabancılara önemli oranda konut satışı gerçekleşmiştir. İstanbul dışında söz konusu illerin tercih edilmesinde tatil-dinlenme amacı, sıcak ve güneşli iklimsel şartların ön planda olduğu ifade edilebilir (Ceylan, 2021). Bir başka deyişle turizm birçok sektörü etkileyerek kentleşmeye katkıda bulunmuştur (Işık, 2017). Konut satışlarının temelinde; Türkiye’nin doğal çekicilikleri, pazar koşulları ve gayrimenkul için uygun bir yatırım aracı olması gibi çeşitli nedenler yatmaktadır. Bahse konu olan nedenlere bağlı olarak Türkiye’de yabancılar konut sektörüne hareketlilik getirirken, konut fiyatlarının da artmasına neden olmuşlardır. Bu dönemde Türkiye’de yıllık ortalama olarak 1,272,257 konut satışı yapılmıştır. Konut satışlarında iç göç, turizm, sanayi, rekabet ve tüketim kültürü önemli rol oynamıştır.

Konut satışlarının son döneminde (2018-2021) yabancılar Türk vatandaşlığına geçişte yapılan düzenlemeler sonucu konut piyasasında önemli yer edinmişlerdir. Konut piyasasında yabancıların oranı 2018’de %2,9 iken, 2022’nin ilk yedi ayı itibarıyla %4,8’e yükselmiştir. Böylece yabancıların genel toplam içerisinde oranı %65,5 artmıştır. Bunlara ek olarak konut projeleri, tatil köyleri ve oteller gibi çeşitli yatırımların yabancılar tarafından yapılması kentleşme üzerinde yabancı rolünün iyiden iyiye hissedildiğini göstermektedir. 2018-2021 döneminde yıllık ortalama olarak 1,428,832 konut satışı yapılmıştır. İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa illeri Türkiye’de konut satışlarında oransal olarak %41,3’e ulaşmıştır. Gayrimenkul yatırımları, iç göç hareketleri ve turizm endüstrisi kentleşmenin temel belirleyicileri olarak dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak Türkiye’de kentleşme hareketi birçok sektöre bağlı olarak ilerlemektedir. Özellikle TOKİ kentleşmeye katkı sağlasa da şehirlerin kendine özgü kimliklerini korumadan uzak bir görünüm sergilemektedir (Tepecik, 2021). Dolayısıyla konut üretiminde mutlak suretle doğal ortam-beşerî ilişkiler göz önünde bulundurulmalıdır. Kentlerde meydana gelen sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla konut sorununa kalıcı çözümler getirilmelidir. Konut üretim ve tüketimlerinde niteliğe önem verilmelidir. Sosyal devlet yapısı gereği, konut alanında yapılan müdahaleler piyasa kontrolüne bırakılmamalı ve sektör üzerinde denetimler sıklaştırılmalıdır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü. ve Güngen, A. R. (2019). The Making Of Turkey’s 2018-2019 Economic Crisis. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/200182/1/1667890263.pdf> adresinden 27.05.2022 tarihinde erişildi.
- Aldujayn, M. (2018). Impacts Of The Saudi Tourist Phenomenon on Turkey’s Tourism Industry: Examples From Trabzon. King Faisal Center for Research and Islamic Studies. <https://kfcris.com/pdf/c81029e56a18df5e5d4230c2c7ab78835b41c8696d4af.pdf> 28.05.2022 tarihinde erişildi.
- Anadolu Ajansı, (2019). Yabancıya Konut Satışı En Çok Samsun ve Ankara’da Arttı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yabanciya-konut-satisi-en-cok-samsun-ve-ankarada-artti/1376700> 23.05.2022 tarihinde erişildi.
- Aslan, Ş. (2011). *Political Economy, Crisis & Development / Politik İktisat Kriz ve Kalkınma*. (Ed: İsmail Şiriner vd.). Londra ve İstanbul: IJOPEC Publication.
- Arslan, H. (2014). Türkiye’nin Kentleşme Sürecinde Konut Politikalarının Evrimi. *Akademik Bakış Dergisi*, 0(40), 1-22.
- Bal, E. ve Akyol Altun, D. (2016). İzmir’de Neoliberal Kentleşme Eğilimleri Kapsamında Lüks Konut Üretiminde Yeni Yaklaşımlar: Folkart Konut Projeleri. *Planlama*, 26(1), 65-80.

- Bahçekapılı, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde 2011 Sonrası Sınırlı Büyümenin Nedenleri Üzerine Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, XXXVII(I), 111-124.
- Bayrak, İ. C. ve Telatar, O. M. (2021). İnşaat Sektörü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3), 1283-1297.
- Balaban, O. (2011) İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi?. *Birikim*, (270), 19-26.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/qrj0902027>
- Ceylan, S. (2021). *Turizm Bölgelerinde Yabancılara Yönelik Konut Satışı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Childe, G. (2009). *Tarihte Neler Oldu? (Çev: Şenel, M. & Tuncay, M)*. Ankara: Kırmızı Yayınları.
- Çağlayan, C. Azhar, S. and Alkousaa, R. (2022). In Istanbul And Dubai, Russians Pile Into Property To Shelter From Sanctions. <https://www.reuters.com/world/europe/istanbul-dubai-russians-pile-into-property-shelter-sanctions-2022-03-28/> 28 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Çiftçi, M. (2020). Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin Konut Satışlarına Etkisi. *International Journal of Afro-Eurasian Research*, 5(9), 168-179.
- Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyet İlanından Günümüze Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3), 75-108.
- Davarcıoğlu Özaktaş, F. (2019). Yabancılara Konut Satışı ve Reel Efektif Döviz Kuru: Türkiye Örneği Ampirik Çalışma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 131-147.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşerî Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2019). *Tarım Coğrafyası (4. Basım)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ersal, A. (2012). *Türkiye’de Ulus Devlet ve Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan Erol Güngör*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Emek İnan, G. (2014). Türkiye’de İskân Siyaseti: İskâna Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 82-102.
- Emekli, G. (2014). İkinci Konut Kavramı Açısından Turizm Coğrafyasının Önemi ve Türkiye’de İkinci Konutların Gelişimi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 25-42.
- Ertuğrul, C. İpek, E. ve Çolak, O. (2010). Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(13), 59-72.
- Gevorgyan, K. (2019). Do Demographic Changes Affect House Prices. *Journal of Demographic Economics*, (85), 305-320.
- Gül, Z. B. ve Çakaloğlu, M. (2017). İnşaat Sektörünün Dinamikleri: Türkiye İçin 2000-2014 Girdi-Çıktı Analizi. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(36), 130-155.
- Göç İdaresi (2022a). <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>. 23 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Göç İdaresi (2022b). <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, 23 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital*. USA: The Johns Hopkins University Press.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi (2. Baskı)*. İstanbul: Sel Yayınları
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, (14), 57-71.
- Işık, Ş. (2017). Turizm Kentleşmesi Kavramı: Antalya Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(2), 71-94.
- İmar ve İskân Bakanlığı (1973). *50 Yılda İmar ve Yerleşme 1923-1973*. Ankara.
- Jenkins, P. Smith, H. and Wang, Y. P. (2007). *Planning and Housing Rapidly Urbanising World*. USA: Routledge Taylor & Francis Groupe.
- Karakurt Tosun, E. (2019). Yasal Düzenlemeler ve Ekonomik Göstergelerden Hareketle Türkiye’de Yabancılara Bağımsız Bölüm Satışlarının Analizi. *TESAM Akademi Dergisi*, 6(2), 67-100.
- Keleş, R. (1989). Konut Politikalarımız. *Ankara Siyasal Bilgiler Fakülte Dergisi*, 44(1), 63-98.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası (15. Baskı)*. İstanbul: İmge Kitapevi.

- Kılıç, H. ve Ayataç, H. (2019). Konut Sunum Biçimlerinin İstanbul’un Sosyokültürel ve Mekansal Değişimine Etkileri. *MEGARON*, (14), 109-121.
- Koca, H. ve Karadeniz, V. (2014). Erzincan Ovasında Toki Uygulamaları ve Kentleşme Üzerindeki Etkileri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(31), 101-128.
- Levin, E. Montagnoli, A. and Wright, R. E. (2009). Demographic Change and The Housing Market: Evidence From A Comparison Of Scotland and England. *Urban Studies*, 46(1), 27-43.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation, *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mutlu, L. (2005). Yabancı Kişilerin Taşınmaz Edinimi Yönünden Avrupa Birliği ve Türkiye. *Türk Barolar Birliği Dergisi*, (59), 264-309.
- Öcal, T. ve Çelik, V. (2017). Yavuzlar (Yüreğir -Adana) Mahallesi Kentsel Dönüşümü ile Toki Konutlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 36, 147-161.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Şiriner Öner, M. (2016). *Konut ve Konut Politikası*. Londra ve İstanbul: IJOPEC Publication.
- Porter, M. A. (2015). *Rekabet Stratejisi, Sektör ve Rakip Analiz Teknikleri (Çev: Ulubilgen, G)*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Rawdanowicz, L. (2010). The 2008-09 Crisis in Turkey: Performance, Policy Responses And Challenges for Sustaining The Recovery <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5km36j7d320s-en.pdf?expires=1652363113&id=id&accname=guest&checksum=5C8A7B572B5D06E6C4FAB51414AE810C> 12 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (29 Kanunvevel 1934). Tapu Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2892.pdf> 20 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (29 Mayıs 1940). 2395 Ve 2729 Sayılı Kanunların Tadili Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4521.pdf> 20 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (10 Temmuz 1981). Toplu Konut Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17396.pdf> 10 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (21 Ağustos 1984). Yabancı Hakiki Şahısların Mütakabiliyet Şartı Aranmaksızın Türkiye’de Gayrimenkul Edinmeleri Hakkında Esaslar. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18496.pdf> 22 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (7 Ağustos 2003). Bazı Kanunlarda ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm> 11 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (15 Aralık 2004). Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılmasına İle Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041215.htm#1> 11 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (28 Mart 2007). Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070328-3.htm> 11 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (18 Mayıs 2012a). Tapu Kanunu ve Kadastro Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120518-1..htm> 17 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (31 Mayıs 2012b). Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm> 15 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.

- Resmî Gazete (6 Aralık 2012c). On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm> 15 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (5 Mayıs 2017). Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (seri no: 12). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170505-11.htm> 26 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (18 Eylül 2018). Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulamasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180919-15.pdf> 27 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete (13 Mayıs 2022). Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulamasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220513-20.pdf> 27 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Şit, M. ve Karadağ, H. (2018). The Relationship Between Foreign Housing Investments And Tourism in Turkey: Causality Analysis. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51, 115-126,
- Şengün, H. (2017). Türkiye’de Konut Kooperatifçiliğinin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(4), 1-17.
- Tanoğlu, A. (1968). *Ziraat Hayatı (I), Ziraat Tarihine Bir Bakış ve Orta İklim Memleketlerinde Ziraat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TDK, (2022). <https://sozluk.gov.tr/> 22 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Tepecik, F. (2021). Türkiye’de Konut Sektörünün Gelişimi ve Hukuki Düzenlemeler. *Turkish Studies-Economy*, 16(2), 987-1016.
- TOKİ (2022). Faaliyet Özeti. <http://www.toki.gov.tr/faaliyet-ozeti> 17 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Tawfeeq, H. S. M. (2018). Investment Analysis Of Turkish Real Estate Market: The Case Of Iraqi Investors. *International Research Journal of Marketing and Economics*, 5(11), 12-23.
- Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye İskân Coğrafyası, Kır İskanı (Köy-Altı İskân Şekilleri)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2007). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Uğurlar, A. ve Özelçi Eceral, T. (2014). Ankara’da Mevcut Konut (Mülk ve Kiralık) Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme. *İdealkent*, 5(12), 132-159.
- Uğurlu, Ö. (2013). Neoliberal Politikalar Ekseninde Türkiye’de Kentsel Mekânın Yeniden Üretimi. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13(47), 2-12.
- Ulusoy, A. E. (2020). Türkiye’de Konut Politikaları: Tarihsel Süreç ve Aktörlerin Rolü. *Kamu Yönetimi Politikaları Dergisi*, 1(3), 87-123.
- Uyar Kangallı, S. G. ve Kılıç, E. (2017). Yabancıların Konut Talebinin Türkiye’deki Bölgesel Konut Talebi Üzerine Etkisi: Mekânsal Ekonometrik Analiz. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 292-306.
- Ünlü Öztürk, C. ve Yılmaz Bayram, Z. (2021). Yabancı Coğrafyada Konut Talebinin Sosyal ve Ekonomik Etkileri: Trabzon Örneği. *Coğrafya Dergisi*, 43, 181-194.
- van Doorn, L. Arnold, A. and Rapoport, E. (2019). *Hot Property The Housing Market in Major Cities (Ed: Nijskens Et Al)*. Netherlands: Springer.
- Yakut, M. E. ve Ceylan, M. A. (2020). Türkiye’de Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Konut Uygulamalarının

Şehirlerin Yatay Gelişimlerine Etkileri. *The Journal of Academic Studies*, 13(81), 549-572.
Zon, R. (1920). Forests and Human Progress. *Geographical Review*, 10(3), 139-166.

A Bibliometric Analysis of COVID-19 Research in Sociology*

Lect. Dr. Mahmut Gürsoy

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5977-9547>

Adiyaman University, Rectorate, Adiyaman – TURKEY

Article History

Submitted: 13.10.2021

Accepted: 12.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

COVID-19

Sociology

Bibliometric Analysis

Science Mapping

VOSviewer

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65031>

Abstract

Continuing to threaten human lives, COVID-19 has not only affected public health, but the social, economic and political repercussions of the health crisis deeply influenced all areas of individual and social life. Hence, academic interest in COVID-19 rapidly increased, triggering a wave of scientific research of significant dimensions within a short time. Significant number of studies published led to the exponential growth of the literature on COVID-19. In this regard, the present study aimed to present an overview of global COVID-19 research in sociology. In the study, bibliometric analysis method was employed to determine the social, intellectual and conceptual structure of the sociology literature related to COVID-19. Citation, co-citation, bibliographic coupling, co-author and co-word analyzes were applied to the data set containing 890 articles obtained from the Web of Science database. A graphical depiction of the field of research was presented through the network maps obtained as a result of these analyzes using the VOSviewer software, so that the patterns in the field of research were determined with a macro-level approach. According to the results of the study, the dominant language in the field of research is English. Approximately 70% of the articles in the dataset are the joint product of two or more authors. The most influential writer in the related field is Haiyan Song, the most influential journal is European Societies, and the most influential country is the USA. Co-citation analysis has shown that theorists such as Emile Durkheim, Max Weber, Ulrich Beck, Anthony Giddens, Erving Goffman, Jürgen Habermas, Pierre Bourdieu, and Zygmund Bauman form the intellectual foundation of the research field. According to the bibliographic coupling analysis, the journal with the highest total link strength is European Societies. The co-author analysis revealed that the UK is the country that cooperates most with other countries. The co-word analysis revealed that "inequality" is the most frequently used word after "COVID-19", has the highest number of links and total link strength in the relevant research field. Other major themes that determine the conceptual structure of the field of research are "crisis", "gender", "poverty", "nationalism", "employment", "discrimination", "media", "public health", "globalisation", "distance education", "media" and "lockdown". It is expected that the study will reveal the gaps in the literature by structuring and mapping the current knowledge and create an agenda and a roadmap for future research.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Gursoy, M. (2022). A Bibliometric Analysis of COVID-19 Research in Sociology. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 503-528.

Sosyoloji Alanındaki COVID-19 Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi*

Öğr. Gör. Dr. Mahmut Gürsoy
Adıyaman Üniversitesi, Rektörlük, Adıyaman – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.10.2022

Kabul: 12.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

COVID-19

Sosyoloji

Bibliyometrik Analiz

Bilimsel Alan Haritalama

VOSviewer

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65031>

Öz

İnsan varlığını tehdit etmeyi sürdüren COVID-19 sadece halk sağlığını etkilemekle kalmadı, krizin sosyal, ekonomik ve politik yansımaları bireysel ve toplumsal yaşamın tüm alanlarını derinden etkiledi. Bu özelliği nedeniyle COVID-19, akademik dünyanın ilgisini anında celbederek kısa sürede muazzam boyutlara ulaşan bir bilimsel araştırma dalgasını tetikledi. Akademisyenlerin dikkat çekici bir üretkenlikle yayınladıkları çalışmalar söz konusu alanda literatürün katlanarak büyümesine yol açtı. Bu bağlamda, mevcut çalışma, sosyoloji alanında dünya çapında yapılmış COVID-19 araştırmalarının genel bir görünümünü sunmayı amaçlamıştır. Çalışmada COVID-19 ile ilgili sosyoloji literatürünün sosyal, düşünsel ve kavramsal yapısını belirlemek için bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Web of Science veri tabanından elde edilen 890 makaleyi içeren veri setine atıf, ortak-atıf, kaynakça eşleşmesi, ortak-yazar ve ortak-kelime analizleri uygulanmıştır. VOSviewer yazılımı kullanılarak yapılan bu analizler sonucunda elde edilen ağ haritaları üzerinden araştırma alanının grafiksel bir tasviri sunulmuş, böylece araştırma alanındaki örüntüler makro düzeyde bir yaklaşımla belirlenmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre, araştırma alanındaki baskın dil İngilizcedir. Veri setindeki makalelerin yaklaşık %70'i iki ya da daha fazla yazarın ortak ürünüdür. İlgili alandaki etkili yazar Haiyan Song, en etkili dergi European Societies, en etkili ülke ise ABD'dir. Ortak-atıf analizi Emile Durkheim, Max Weber, Ulrich Beck, Anthony Giddens, Erwing Goffman, Jürgen Habermas, Pierre Bourdieu, ve Zygmunt Bauman gibi kuramcıların eserleriyle ilgili araştırma alanının entelektüel temelini oluşturduklarını göstermiştir. Kaynakça eşleşmesi analizine göre, toplam bağlantı gücü en yüksek dergi European Societies'dir. Ortak-yazar analizi, diğer ülkelerle en çok iş birliği yapan ülkenin İngiltere olduğunu gözler önüne sermiştir. Ortak-kelime analizi, ilgili araştırma alanında "COVID-19"dan sonra en sık kullanılan, bağlantı sayısı ve toplam bağlantı gücü en yüksek kelimenin "eşitsizlik" olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma alanının kavramsal yapısını belirleyen diğer belli başlı temaların ise "kriz", "cinsiyet", "yoksulluk", "milliyetçilik", "istihdam", "ayrımçılık", "medya", "halk sağlığı", "küreselleşme", "uzaktan eğitim", "medya" ve "karantina" olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın mevcut bilgileri yapılandırarak ve haritalandırarak literatürdeki boşlukları ortaya çıkarması ve gelecekteki araştırmalar için bir gündem ve yol haritası oluşturması beklenmektedir.

INTRODUCTION

As the world was ready to welcome 2020, an epidemic was spread in Wuhan, China, due to a novel coronavirus (SARS-CoV-2), which has never been detected in humans before. After the high infection rate of the disease when compared to other coronaviruses was recognized, the World Health Organization (WHO, 2020a) declared that the epidemic was a public health emergency of international concern. The epidemic, named as COVID-19 as of February 11, 2020, was declared a pandemic by the WHO (2020b) on March 11, 2020, after it spread globally at an alarming rate. Since then –as of May 5, 2022– 513,384,685 COVID-19 cases were confirmed and 6,246,828 deaths were reported worldwide (WHO, 2022a).

Continuing to threaten human lives, COVID-19 has not only affected public health, but the social, economic and political repercussions of the health crisis deeply influenced all areas of individual and social life (Duan and Zhu, 2020). Hence, academic interest in COVID-19 rapidly increased, triggering a wave of scientific research of significant dimensions within a short time. Significant number of studies published led to the exponential growth of the literature on COVID-19 (Aristovnik, Ravšelj and Umek, 2020; Haghani, Bliemer, Goerlandt and Li, 2020). 370,521 publications on COVID-19 were identified in a multidisciplinary search on all document types in the Web of Science (WoS) database on May 1, 2022 (Clarivate Analytics, 2022). In the Scopus database, the number of studies was 426,664 (Elsevier, 2022). It was observed that there were 470,369 publications in the global WHO (2022b) database as of May 1, 2022. Furthermore, this impressive number of publications did not only include life and natural science disciplines, but also social sciences (Nagy, Konka and Török, 2021). Since the pandemic affected all walks of life, scientists tried to understand the pandemic based on a multidisciplinary perspective since the beginning (Singh and Verma, 2022).

The continuous increase in publications on the subject was significant evidence of the strong global impact of COVID-19 on scientific research. So much so that Odone et al. (2020) argued that so many studies were never conducted in the history of academic publishing on a single topic. However, the extremely dynamic nature of the global research on COVID-19 and the growth in scientific knowledge challenged in-depth reviews that aimed to include all studies in this field (Zhang, Zhao, Sun, Huang and Glänzel, 2020). It became difficult for researchers to determine the current status of research, follow the developments, identify gaps, and categorize the knowledge with systematic narrative literature reviews or meta-analyses. Thus, a need arose for the tools that would allow more inclusive reviews of the ever-expanding COVID-19 literature. In this context, bibliometric analysis would be a beneficial tool that would allow overcome certain difficulties in the determination of the structure of extensive research on COVID-19 (See Župič and Čater, 2015; Block and Fisch, 2020).

Since the dataset required for bibliometric research is quite inclusive, the disadvantage of the limited scope in conventional literature reviews could be eliminated with the bibliometric approach (Şimşir, 2021). Bibliometric analysis allows the presentation of a systematic and holistic view of the de facto structure in any field, could identify the prominent research clusters and reveal the big picture that includes the themes and correlations between these themes (Öztürk and Gürler, 2021). In other words, bibliometric analysis provides the opportunity to analyze the structure and dynamics of the study area based on a broader perspective. While traditional literature reviews analyze a smaller body of research in depth, bibliometric research superficially covers hundreds or even thousands of studies. Furthermore, bibliometric methods could provide a systematic, transparent, reproducible and objective review, thereby improving the quality of the review, since they utilize a quantitative approach to identify, analyze, and monitor publications (Župič and Čater, 2015).

As the number of publications on COVID-19 reached millions, certain authors conducted bibliometric studies that reviewed publications on COVID-19 in different disciplines. Previous

bibliometric studies on COVID-19 were conducted primarily on natural science studies and focused on the descriptive aspects of bibliometric analysis by addressing key performance variables such as number of publications, influential authors, journals, institutions and nations (Singh and Verma, 2022). In such an analysis, it is not possible to demonstrate the correlations, interactions and cooperation between the actors and present a satisfactory picture of the structure and basic dynamics of the research field. Thus, science mapping should be employed to visualize the interactions between the scientific items (authors, studies, journals, institutions, countries, concepts, citations) in the field, creating a map of the relevant literature (Block and Fisch, 2020). The review of social sciences literature would reveal that significant bibliometric studies were conducted on COVID-19 in the fields of economics (Mahi, Mobin, Habib and Akter, 2021; Nagy et al., 2021), business and management (Verma and Gustafsson, 2020), accommodation, leisure, sports and tourism (Andersson, Jansson, Karlén and Radmann, 2021; Khan, Nasir and Saleem, 2021; Utkarsh and Sigala, 2021), media and communication (Gan, Yaacob and Latif, 2021), and education (Karakose and Demirkol, 2021; Boonroungrut, Saroinsong and Thamdee, 2022; Zhang, Carter, Qian, Yang, Rujimora and Wen, 2022). Although Singh and Verma (2022) conducted a bibliometric review that included studies published in social sciences literature during the first six months of the pandemic, no sociological bibliometric study has been conducted specifically on COVID-19.

The present study aimed to present an overview of global COVID-19 research in sociology. In the study, bibliometric tools were employed to determine the social, intellectual and conceptual structure of the sociology literature related to COVID-19. The study aimed to measure the performance of the sociological publications on COVID-19 based on various scientific items and visualize the structure of the research area with mapping techniques based on the correlations and interactions between these items. Thus, the following research problems were determined:

- Which authors, countries, universities and journals are the most prolific in the relevant field of research?
- What are the most influential (most cited) articles in the research field, their authors and the journals in which they are published?
- What are the most influential (most cited) authors, journals and countries in the field of research?
- What kind of a network (intellectual structure) exists between co-cited articles and authors in the field of research?
- What kind of a correlation network exists between the articles and journals which cited the same studies together?
- What kind of cooperation network (social structure) exists between countries?
- What are the main topics/themes/concepts in the field of research?
- What does the correlation network (conceptual structure) between the main topics/themes/concepts in the research area?

The author expects the study would reveal the gaps in the literature by structuring and mapping the current knowledge in the field and create an agenda and a roadmap for future research.

1. METHODOLOGY

In the present study, previously published scientific articles on COVID-19 in sociology were reviewed with the bibliometric analysis method. The methodological flowchart is presented in Figure 1.

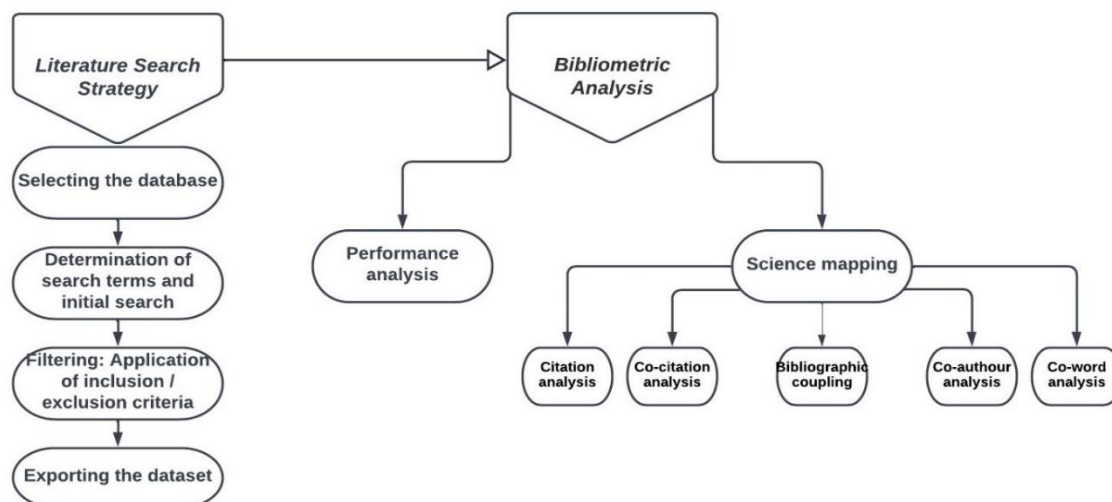

Figure 1: Methodology Flowchart

1.1. Literature Review Strategy

The main determinant of the quality of bibliometric research is the quality of the bibliographic data that represent the relevant literature. Thus, creating the dataset based on the relevant literature requires meticulous work (Gürler, 2021). The current study was conducted based on the following steps to identify the relevant literature with a transparent and reproducible approach (Župič and Čater, 2015; Islam, Poy, Alsinglawi, Lin, Chien, Liu and Jian, 2021; Öztürk, 2021a):

1.1.1. Selection of the Database

The first step in bibliometric research is the selection of an adequate database that best represents the relevant literature. Currently, several databases (e.g., WoS, Scopus, PubMed, EMbase, SpringerLink, Dimensions, Microsoft Academic, Google Scholar) provide datasets for bibliometric research. However, not all include adequate and consistent bibliometric data that would allow bibliometric analyzes (Moral-Muñoz, Herrera-Viedma, Santisteban-Espejo and Cobo, 2020). In the present study, WoS database, a rich data source for high quality scientific articles (Nagy et al., 2021), was employed to create the dataset. The WoS was selected since (i) it provides well-structured bibliometric data (Singh and Verma, 2022), (ii) it has a user-friendly interface (Alatli, 2020), (iii) it could export data for the software (VOSviewer) I utilized in data analysis (Andersson et al., 2021), (iv) the impact and dominance of the journals it includes in the field (Öztürk, 2021a), and (v) ease of access to the database due to university subscription. In the literature, it could be observed that most bibliometric research on COVID-19 (Islam et al., 2021; Karakose and Demirkol, 2021; Nagy et al., 2021; Utkarsh and Sigala, 2021; Wang and Tian, 2021; Zhang et al., 2022) employed the WoS database.

1.1.2. Determination of Search Terms and the Initial Search

To determine the sociology articles on COVID-19 and create the data set, a topic-based search containing title, abstract, author keywords, and keywords plus, was conducted in the WoS database. Gürler (2021) argued that when a bibliometric study aims to investigate a field of research rather than a journal or an author, a topic-based search should be preferred. To obtain accurate and reliable results on the relevant literature, in the initial search, "COVID-19" OR "Coronavirus" OR "SARS-CoV-2" OR "Novel Coronavirus" OR "2019-nCoV" OR "Pandemic" OR "COVID" OR "Corona*" search terms were used. In the literature, similar search terms have been employed in other bibliometric studies on

COVID-19 (Verma and Gustafsson, 2020; Al-Zaman, 2021; Duan and Xia, 2021; Nagy et al., 2021; Singh and Verma, 2022). Even when the search terms are chosen very carefully, there could remain doubts on whether the dataset could represent the relevant literature, since database searchers could often output papers that should not be included in the review. Since this would affect the findings and the validity of the bibliometric analysis, the resulting dataset should be filtered after the initial search (Župič and Čater, 2015).

1.1.3. Filtering: Inclusion and Exclusion Criteria

Bibliometric researchers should decide on how to limit the scope of the analysis and which studies should be included in the dataset. Thus, in the present study, the results were filtered based on certain inclusion/exclusion criteria which were determined based on the aim of the study. The dataset included the research articles published in peer-reviewed journals in sociology between January 1, 2020, and May 1, 2022. Proceedings, books, book chapters, book reviews, editorial material, reviews, early access publications and letters were excluded. The literature review revealed that certain bibliometric studies (Öztürk, 2021a; Singh and Verma, 2022) did not include certain types of documents that could be described as gray literature in their analyses to improve review quality. In the next stage, the author read the titles, abstracts and, when necessary, all text to verify the relevance of the articles. After this most labor-intensive section of the filtering process, the articles that were determined irrelevant were excluded from the dataset. Finally, a dataset that included 890 articles was finalized for bibliometric analysis.

1.1.4. Exporting the Dataset

In last step of the development of the dataset, the data were exported to a file and saved for analysis. The final dataset after the exclusion of the irrelevant data was saved as a "tab-delimited text file", which was adequate for the software utilized by the author (VOSviewer), and where the "full record and cited references" option was selected. The file exported with this option on includes all data for bibliometric analysis.

The dataset was preprocessed before the analysis. Because, as stated by Župič and Čater (2015), it is necessary to clean the data to reach accurate findings in bibliometric research. Thus, a thesaurus was developed to rename the synonymous article keywords included in the dataset (See Gan et al., 2021; Utkarsh and Sigala, 2021; Singh and Verma, 2022). For example, keywords such as coronavirus, SARS-CoV-2, COVID, novel coronavirus, COVID-19 pandemic, 2019-nCoV were replaced with the umbrella term "COVID-19". Furthermore, various spellings of the same author or journal names were merged.

1.2. Bibliometric Analysis

Bibliometric analysis includes i) the analysis of the performance of the research items (study, author, journal, institution, country, keyword) and ii) mapping, visualization, and analysis of the social, intellectual and conceptual structure of the scientific interaction between these items with mathematical and statistical tools (Şimşir, 2021; Utkarsh and Sigala, 2021). Bibliometric analysis allows the investigation the current status and dynamics of the field of research with a macro approach. Due to its quantitative and objective methodology, it reduces the researcher bias observed in traditional literature reviews and adds a quantitative rigor to the subjective analysis of the field of research (Župič and Čater, 2015; Aria and Cuccurullo, 2017).

The bibliometric method has certain limitations as well as advantages such as the analysis of thousands of studies with high-level visualization and mapping techniques (Župič and Čater, 2015). For example, Bornmann (2014) emphasized that bibliometric method was inadequate to measure social impact and drew attention to a web-based "altmetric" approach that could conduct measurements on social media. Furthermore, bibliometric research could only tackle a field of research with a large

number of studies superficially and could not produce detailed data on individual studies (Gülmez, Özteke and Gümüş, 2021).

Two main analysis procedures are implemented in bibliometric research: Performance analysis and science mapping (Herrera-Viedma, López-Robles, Guallar and Cobo, 2020; Öztürk, 2021a). Only one or both of these analyzes could be conducted based on the aim of the study. In the current study, both analysis procedures were adopted.

1.2.1. Performance Analysis

The easiest way to begin a bibliometric study is to conduct descriptive analyses of key performance properties of scientific items in the relevant field. Performance analysis helps reveal the general outlook of the research field based on the number of publications and citations on various scientific items (Cobo, López-Herrera, Herrera-Viedma and Herrera, 2011). Since the performance analysis data could be found directly on the databases or journal web sites, a software is not required for performance analysis (Öztürk, 2021b). Performance analysis is a critical part of bibliometric research, but bibliometric research should not be finalized at this stage. Because performance analysis only reveals findings on the performance of scientific elements, but it lacks data on the correlations / interactions / cooperation between these items (Block and Fisch, 2020).

1.2.2. Science Mapping

The science mapping procedure, a combination of analysis and visualization (Boyack and Klavans, 2014), is conducted to determine the social, intellectual, conceptual structure and dynamics in a field of research (Cobo et al., 2011). In general, it is the visualization of the network of correlations between scientific items. Thus, a map of the field of research is obtained (Block and Fisch, 2020). It could be suggested that the analysis in science mapping is a type of networking (Öztürk, 2021b). Science mapping aims to identify the patterns in the literature with a macro-level approach and creates a graphical depiction of the field of research (Župič and Čater, 2015).

Generally, computer software are used for science mapping. Software employment provides significant advantages in bibliometric analysis (Cobo et al., 2011; Župič and Čater, 2015): i) The dataset exported from databases in the appropriate file format could be easily loaded into the software. ii) Similarity matrices and correlations between the items could be calculated with the formulas automatically. iii) The correlations between the items could be presented visually. iv) These visualizations could be exported and saved in appropriate formats.

In the current study, bibliometric analysis was conducted with the VOSviewer 1.6.18 software. Designed for bibliometric analysis and visual reports, VOSviewer could run on various operating systems and freely available at <https://www.vosviewer.com/>. VOSviewer allows certain analysis techniques, which will be discussed in the following section, on various analysis units. Furthermore, the current study was conducted with this software since it provides several visualization options, high-resolution bibliometric network images, and a graphical user interface (<https://www.vosviewer.com/features/highlights>) that allows easy reviews of the maps. Literature review revealed that VOSviewer was the analysis tool of choice in bibliometric research on COVID-19 (Andersson et al., 2021; Gan et al., 2021; Nagy et al., 2021; Utkarsh and Sigala, 2021; Boonroungrut et al., 2022; Singh and Verma, 2022; Zhang et al., 2022), and employed to create and visualize networks based on bibliographic data.

1.3. Bibliometric Analysis Techniques

In this section, the bibliometric analysis techniques employed in the present study are discussed.

1.3.1. Citation Analysis

Citation analysis is based on the citation of a scientific publication by other authors (Bağış,

2021). Because in scientific publications, citations are considered as a criterion of impact. It is accepted that there is a positive correlation between the number of citations and the impact of the cited work. That is, when an article receives several citations, that work is considered significant. This premise assumes that the authors only cite publications they consider significant for their research (Župič and Čater, 2015).

1.3.2. Co-citation Analysis

Co-citation analysis employs the number of co-citations to establish similarities across the studies, authors or journals (Župič and Čater, 2015). Co-citation is described as the frequency with which two different analysis units are cited together (Bağış, 2021). Co-citation analysis assumes that the more two items are cited together, the more the content of these two items is related (Gülmez et al., 2021). For example, if studies a and b are cited in study A, it could be concluded that studies a and b are correlated (Bağış, 2021). Co-citation analysis could identify the knowledge base and intellectual structure of a field of research. A knowledge base of a field includes the set of articles that were cited the most. In other words, these publications are the foundation of current research and include the main theories, groundbreaking early studies and methodological principles adopted by the field (Župič and Čater, 2015). The main difference between citation analysis and co-citation analysis is that citation analysis allows the identification of the most influential studies, authors and journals in the field, while co-citation analysis allows the determination of the intensity and strength of the correlations between co-cited studies, authors and journals (Bağış, 2021).

1.3.3. Bibliographic Coupling

Bibliographic coupling employs the number of references shared by two papers as a measure of similarity between these two papers. The citation of a publication by two studies leads to the assumption that there is a correlation between these two studies (Župič and Čater, 2015). Thus, the higher the coupling of the bibliographies in two papers, the stronger the correlation. For example, if articles A and B both cite the article a, it is accepted that there is a correlation between A and B, even if they do not directly cite one another. In other words, the strength of the correlation between studies A and B depends on the number of co-citations of these two studies (Bağış, 2021). The difference between bibliographic coupling and co-citation analysis (adapted from Župič and Čater, 2015) is illustrated in Figure 2.

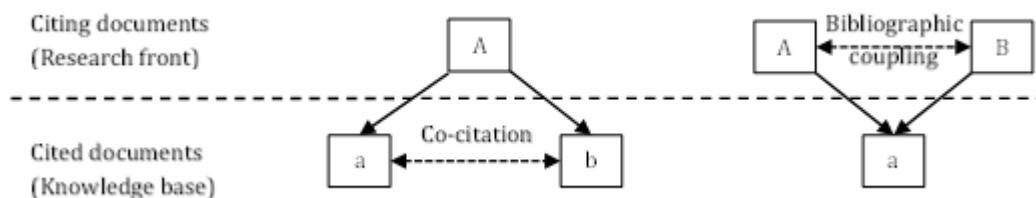

Figure 2: Co-citation and Bibliographic Coupling Analysis

Bibliographic coupling is employed to determine the trends in the current field of research, while co-citation analysis reveals the historical roots of a field and classics in that field (Vogel and Güttel, 2013; Župič and Čater, 2015).

1.3.4. Co-author Analysis

Co-author analysis investigates the social networks developed by the authors who collaborated on scientific articles (Župič and Čater, 2015). A relationship is established between two authors when they publish a co-written article (Lu and Wolfram, 2012). Co-authorship is accepted as a measure of

scientific collaboration. The difference between co-author analysis and other science mapping techniques is that fact that the former reflects social connections more strongly (Bağış, 2021), improving its suitability for social network analysis rather than the intellectual structure of the field of research (Župič and Čater, 2015).

1.3.5. Co-word Analysis

Co-word analysis is a bibliometric analysis technique that employs the words in papers to establish correlations and determine the conceptual structure of the field. The underlying idea is that the frequent co-occurrence of words in papers means that the concepts these words represent are closely related (Hu and Zhang, 2015). Co-word analysis allows the identification of predominant research topics and themes in a field and visualization of the correlations between these topics (Utkarsh and Sigala, 2021). It is accepted that the impact of frequent words is greater than the infrequent ones on a field (Bağış, 2021). It is the only method that employs the actual document content to establish similarities. The output of the co-word analysis is a network of themes and correlations that reflect the conceptual structure in a field. This semantic map not only helps understanding the cognitive structure of the field, but also allows recommendations about future research. Co-word analysis could be conducted on titles, keywords, abstracts or full texts. The unit of analysis is a concept, not a document, author or journal (Župič and Čater, 2015).

2. FINDINGS AND DISCUSSION

In this section, initial, a general picture of the field of research is presented based on descriptive statistics derived from the performance analysis and the determined number of publications and citations. Then, the findings obtained with the help of bibliometric analysis techniques within the scope of the science mapping procedure are revealed.

2.1. General Findings on the Field of Research

The review revealed that 781 (about 88%) out of 890 articles in the dataset were published in English. English was followed by Spanish (26 articles) and Russian (23 articles). Other bibliometric studies conducted in different disciplines also reported that English was the dominant language in publications on COVID-19 (Al-Zaman, 2021). Most of these studies (Aristovnik et al., 2020; Alshater, Atayah and Khan, 2021; Gan et al., 2021; Utkarsh and Sigala, 2021; Boonroungrut et al., 2022; Singh and Verma, 2022; Zhang et al., 2022) did not include studies published in languages other than English in their analyses. It was not surprising that English was predominant in sociological articles on COVID-19. Because, as stated by Nagy et al. (2021), most scientific journals in social sciences are published in English. Similarly, Vallaster, Kraus, Merigô Lindahl and Nielsen (2019) emphasized that English is the common language in social sciences, similar to life and natural sciences.

It was observed that 619 (about 70%) of the 890 reviewed articles were co-authored by two or more scientists. This suggested a co-authoring trend among the authors in COVID-19 studies in sociology. Since the impact of the pandemic was observed at a global scale and associated difficulties to access data could have led to collaboration among scientists.

The performance analysis demonstrated that the most productive author in the field of research was Yue Qian from the University of British Columbia with seven published articles. He was followed by Inayat Ali (University of Vienna), Yang Hu (Lancaster University) and Scott Schieman (University of Toronto) with four articles each. The most productive universities were the University of Arizona with 12 articles, the University of Toronto with 11 articles, and the University of British Columbia with 10 articles. The most productive journals and countries (based on the affiliation of the first author) are listed in Table 1.

Table 1: Ten Most Prolific Journals and Countries Based on the Number of Publications

Rank	Journal	No. of Articles	Country	No. of Articles
1	Frontiers in Sociology	85	USA	233
2	European Societies	59	UK	103
3	Social Science Quarterly	45	Germany	67
4	International Journal of Sociology and Social Policy	44	Canada	51
5	Societies	30	Australia	49
6	Annals of Tourism Research	23	Italy	47
7	Research in Social Stratification and Mobility	22	Spain	45
8	Sociological Perspectives	17	China	38
9	Ethnic and Racial Studies	15	Russia	37
10	Sociology of Health & Illness	15	Sweden	27

As seen in Table 1, the most prolific journal in the field of research was *Frontiers in Sociology* with 85 publications. It was followed by *European Societies* with 59 articles and *Social Science Quarterly* with 45 articles. The USA was the most productive country with 233 articles. It was followed by the UK with 103 articles, and Germany with 67 articles. The literature review also revealed that the USA led the number of publications on COVID-19 in several fields of research, and the UK, Germany, Canada, Australia, Italy, Spain and China were in the top 10 (Herrera-Viedma et al., 2020; Al-Zaman, 2021; Duan and Xia, 2021; Handoko, 2021; Boonroungrut et al., 2022). This was an expected finding. In fact, all countries in Table 1 ranked in the top 20 in the Scimago Institution Rankings (2022), a national achievement ranking.

2.2. Citation Analysis Findings

A high number of citations indicates scientific excellence and high performance (Clarivate Analytics, 2018). The most cited articles in the field of research, the authors of these articles, and the journals where these were published are presented in Table 2. The citation data reflect only the citations in the articles indexed by WoS.

Table 2: Ten Most Cited Articles, Their Authors and Journals of Publication

Rank	Article	Author(s)	Journal	Total Cit.
1	Social costs of tourism during the COVID-19 pandemic	Qiu et al.	Annals of Tourism Research	187
2	COVID-19 infodemic: More retweets for science-based information on coronavirus than for false information	Pulido et al.	International Sociology	160
3	Understanding the COVID-19 tourist psyche: The evolutionary tourism paradigm	Kock et al.	Annals of Tourism Research	112
4	Online Learning and Emergency Remote Teaching: Opportunities and Challenges in Emergency Situations	Ferri et al.	Societies	95
5	The good, the bad and the ugly on COVID-19 tourism recovery	Fotiadis et al.	Annals of Tourism Research	82
6	Forecasting tourism recovery amid COVID-19	Zhang et al.	Annals of Tourism Research	71
7	COVID-19 in Africa: socio-economic impact, policy response and opportunities	Ozili	International Journal of Sociology and Social Policy	71
8	The COVID-19 pandemic and subjective well-being: longitudinal evidence on satisfaction with work and family	Mohring et al.	European Societies	69
9	The impact of COVID-19 on gender inequality in the labor market and gender-role attitudes	Reichelt et al.	European Societies	67
10	Sport and exercise in times of self-quarantine: How Germans changed their behaviour at the beginning of the Covid-19 pandemic	Mutz and Gerke	International Review for the Sociology of Sport	66

As seen in Table 2, the most cited article in the field of research was Qiu et al. (2020), titled "Social costs of tourism during the COVID-19 pandemic" and published in the Annals of Tourism Research. This article was cited 187 times. The article "COVID-19 infodemic: More retweets for science-based information on coronavirus than for false information" by Pulido et al. (2020) published in the International Sociology journal was the second with 160 citations. The third was "Understanding the COVID-19 tourist psyche: The evolutionary tourism paradigm" by Kock et al. (2020) published in the Annals of Tourism Research with 112 citations. The analysis of the 10 most cited articles in the field of research revealed that they were on topics such as tourism, infodemic, distance education, family and work life, socio-economic effects, gender inequality and sports during the COVID-19 quarantine.

Table 3, based on the number of citations that was considered as an impact criterion for scientific publications, revealed the most influential authors, journals and countries in the relevant field of research.

Table 3: Ten Most Influential Authors, Journals and Countries Based on Citation Analysis

Rank	Author	Total Cit.	Journal	Total Cit.	Country	Total Cit.
1	Song, H.	256	European Societies	891	USA	1,444
2	Qiu, R. T. R.	205	Annals of Tourism Research	803	UK	870
3	Li, S.	186	Research in Social Stratification and Mobility	429	Germany	740
4	Park, J.	186	International Journal of Sociology and Social Policy	410	Australia	570
5	Gomez, A.	159	Frontiers in Sociology	276	Canada	554
6	Pulido, C. M.	159	International Sociology	189	China	499
7	Redondo-Sama, G.	159	Societies	147	Spain	412
8	Villarejo-Carballido, B.	159	Journal of Sociology	141	Italy	408
9	Qian, Y.	152	Social Science Quarterly	134	Denmark	242
10	Kock, F.	123	Canadian Review of Sociology	134	S. Africa	201

Table 3 demonstrated that the most cited authors in the field were Haiyan Song (256 citations), Richard Tianran Qiu (205 citations), Shina Li (186 citations) and Jinah Park (186 citations). Based on the total citations of the articles they published on COVID-19 in the field of sociology, it could be suggested that the most influential journals were European Societies (891 citations), Annals of Tourism Research (803 citations), and Research in Social Stratification and Mobility (429 citations). The citation analysis map for the field of research, on the basis of countries that met the threshold of at least 50 citations, is presented in Figure 3.¹

¹ Citation analysis in VOSviewer is the process of obtaining a network through the direct citations of studies (or authors, institutions, countries) in the data set to each other. However, in bibliographic coupling and co-citation analyzes, the total link strength of the studies is calculated not by the number of citations made by the studies in the data set to each other, but by the number of citations made by these studies to other studies together or the number of citations they received from other studies together (van Eck and Waltman, 2017).

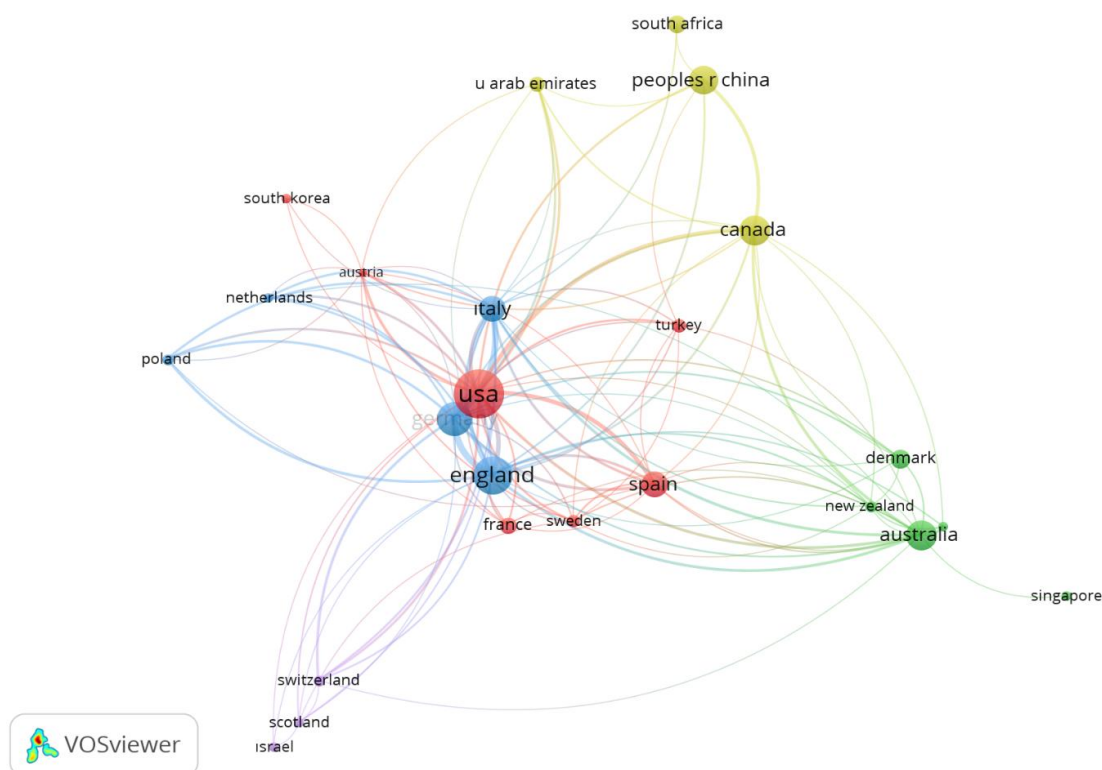

Figure 3: Citation Analysis Map Based on the Country

In Figure 3, it could be observed that 24 countries formed 5 clusters, visualized with different colors on the map based on citations. It should be emphasized that the visualized link between any item pair in the map created with VOSviewer demonstrates the correlation or the proximity between those items. The strength of each link is identified with a positive numerical value. The higher the value, the stronger the link (van Eck and Waltman, 2022). The analysis of the Figure 3 and Table 3 demonstrated that the USA ranked first with 1,444 citations in the relevant field of research. The USA was connected to 20 countries and the total link strength was 151. The highest link strength was between the USA and the UK (18), which ranked second with 870 citations, and had citation links with 20 countries, with a total link strength of 128. The country with the strongest link (38) with the UK was Germany. Germany ranked third in the highest total link strength (154), although it had fewer citations (740) when compared to the first two countries and had citation links with 17 countries. The country with the strongest link (38) with Germany was the UK. Similarly, in a study conducted by Handoko (2021), it was concluded that the USA, UK and Germany were among the 5 countries with the highest total link strength based on citations. Research funding and scholarships are considered to have an impact on research output in these countries. According to 2022 data, these three countries were among the top 10 countries in research and development spending (Statista, 2022).

2.3. Co-Citation Analysis Findings

Co-citation analysis allows to reveal the knowledge base and intellectual structure of the field of research by determining the frequency of co-citation of two analysis units (study, author or journal) (Župič and Čater, 2015; Bağış, 2021). The co-citation analysis map based on co-citations of the studies

(22 studies that met the at least 11 citations threshold) are presented in Figure 4.²

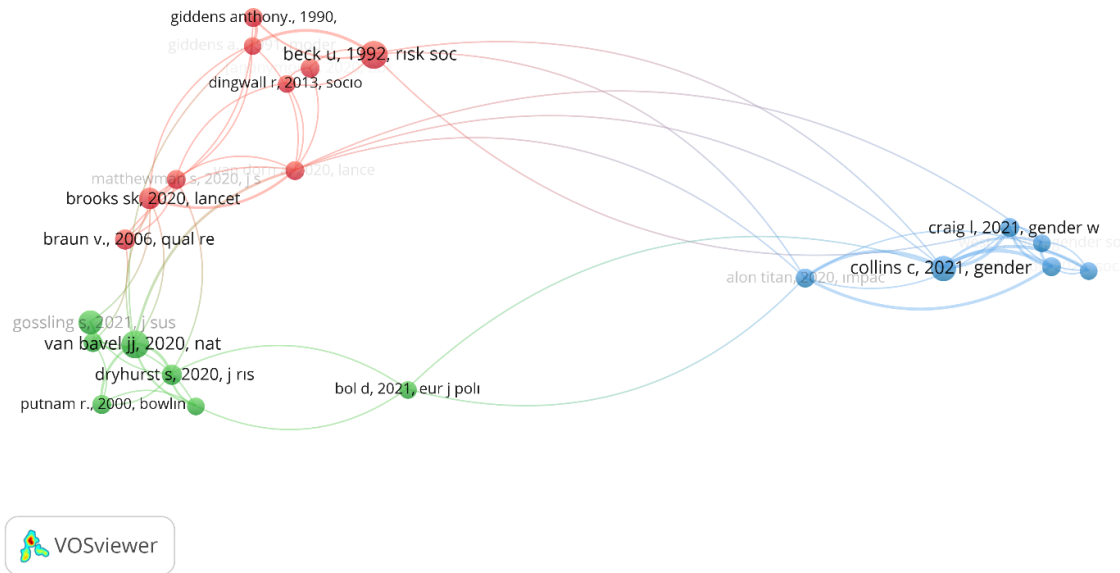

Figure 4: Co-citation Analysis Map Based on Cited References

The studies that are most co-cited by the articles in the dataset, and therefore determined to be correlated are grouped in three clusters presented in Figure 4. The articles in these clusters constituted the knowledge base of the relevant field of research. The proximity of the articles in the map indicates that they were highly co-cited in the studies in the dataset. The review of the Figure 4 would demonstrate that the most cited (27 citations) article was in the green cluster and authored by Van Bavel et al. (2020) and titled "Using social and behavioral science to support COVID-19 pandemic response". The total link strength of the article was 17, and the highest link strength was observed in a paper by Dryhurst et al. (2020) titled "Risk perceptions of COVID-19 around the world". The link strength between these two articles was 4. The analysis of the studies in the green cluster revealed that the cluster included theoretical or empirical studies that tackled issues such as threat, risk perception, leadership, scientific communication, social and economic effects, tourism, the effect of pandemic and quarantine on political attitudes, and the decline of social capital due to COVID-19.

The second most cited study (26 citations) by the articles in the dataset was Ulrich Beck's (1992) classic work, "Risk society: Towards a new modernity" in the red cluster. The book had a link strength of 11 and the most significant study in proximity to this book, and therefore highly correlated and similar to the book was "Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age" by Anthony Giddens (1991), one of the prominent names in sociology. The proximity of these two works in the cluster and the link strength between these studies was 4, indicating a high level of correlation. These two significant theorists in sociology, who approached risk society based on modernity, described a systematic method to tackle the dangers and insecurities induced by modernization. It was determined that ensuing authors often employed their theoretical foundation to analyze the existential threat posed by the COVID-19 pandemic. The red cluster mostly included theoretical or conceptual articles and books on topics such as modernity and its consequences, the sociology of the pandemic,

² In the bibliometric analyzes conducted in the current study, certain document or citation count thresholds were adopted to identify the most influential works and to efficiently manage the maps.

inequalities in health systems, and the mental effects of quarantine.

The third most cited (22 citations) paper by articles in the dataset was the article by Collins et al. (2021) titled “COVID-19 and the gender gap in work hours” in the blue cluster. The closest study to this one on the map with a total link strength of 27 and a high similarity and correlation was “Changes in parents’ domestic labor during the COVID-19 pandemic” by Carlson et al. (2021). The link strength between these two articles was 6. The analysis of the studies in the blue cluster revealed that the cluster included theoretical or empirical studies on issues such as gender, gender inequality, and family and work life during COVID-19 pandemic.

The co-citation analysis map that reflects the most cited authors³ and the intellectual foundation on which the current studies have been built on is presented in Figure 5.

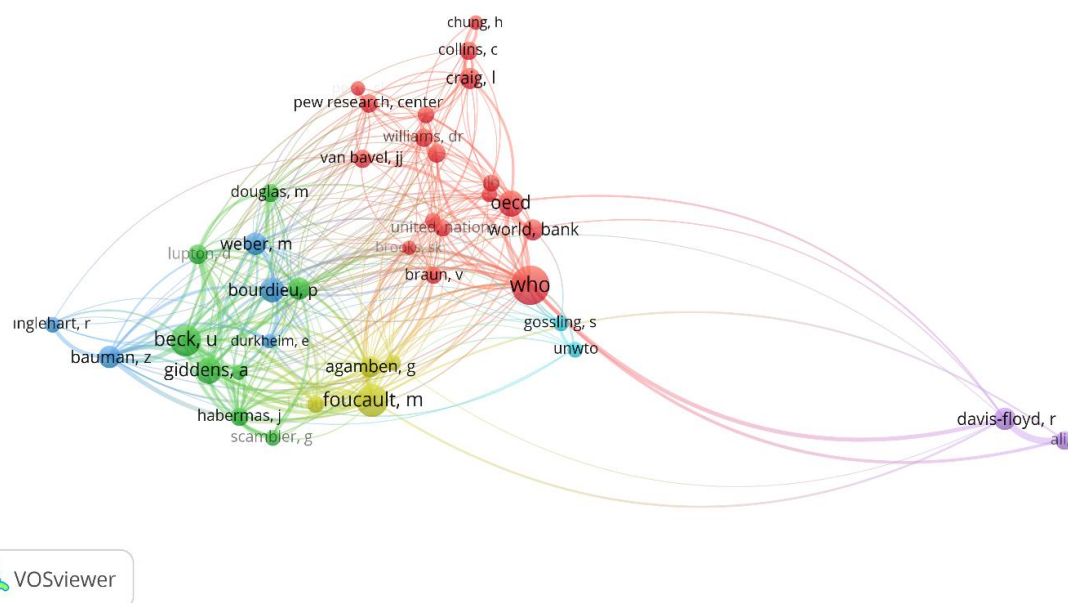

Figure 5: Co-citation Analysis Map Based on Author Citations

As seen in Figure 5 that included six clusters of 39 authors who met the minimum 19 citations threshold, the famous sociologist Ulrich Beck, a distinguished sociologist due to his risk society theory, was at the center of the green cluster. Beck was cited 80 times by the articles in the dataset with a total link strength of 287. Another prominent figure in the same cluster with 60 citations and 232 total link strength was Anthony Giddens, an important sociological theorist. The fact that the articles in the dataset frequently cited Beck and Giddens together, indicated a strong correlation between their works. It was observed that the link strength between these two authors was 55. Erving Goffman and Jürgen Habermas, prominent figures in sociological theory, and Graham Scambler, a notable scientist in sociology of medicine, were also in the green cluster. The analysis of the blue and yellow clusters that were in proximity; thus, strong links with the green cluster, revealed similarly well-known sociological theorists, philosophers and political scientists in that cluster. Sociology giants such as Emile Durkheim, Max Weber, Pierre Bourdieu and Zygmunt Bauman and a significant political scientist, Ronald Inglehart were in the blue cluster. The most cited (53 citations) author in this cluster was Bourdieu. The

³ WoS data includes only the first author of a cited paper. The other authors were not considered in a co-citation analysis of the cited authors.

author with the highest link strength with Bourdieu (19) was Weber. Bauman, the author with the highest total link strength (178), was cited 40 times by the articles in the dataset. The author with a high correlation with Bauman based on co-citations and link strength (31) was Beck in the green cluster. Bauman's work also had a strong correlation with Giddens in the green cluster (26) and Foucault in the yellow cluster (26). Foucault, who was at the center of the yellow cluster, was cited 86 times. The total link strength of the author was 246, and the link strength between Foucault and Agamben was 42.

It could be suggested that the distinguished authors in green, blue and yellow clusters in proximity to one another have established a theoretical foundation for current research in the relevant field of research. In a study (Singh and Verma, 2022) that aimed to determine the theoretical foundations of COVID-19 research in social sciences, it was argued that COVID-19 research still lacked a unique theory since COVID-19 was a novel phenomenon, and borrowed various theoretical approaches.

The review of the red cluster in Figure 5 revealed the presence of international organizations such as the World Health Organization (WHO), Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), United Nations (UN), European Commission, World Bank and International Labor Organization (ILO). This demonstrated that the data provided and research published by these organizations were frequently cited. WHO has been particularly an important reference for studies in the relevant field, since the WHO availed diverse data on COVID-19 on its web site, and it has been the largest database for research published on COVID-19. The works in the dataset cited the documents or statistical data published by WHO 130 times. With a total link strength of 196, WHO was also correlated with other international organizations based on the co-citation count.

2.4. Bibliographic Coupling Analysis Findings

The bibliographic coupling analysis was conducted to identify current trends in the field of research based on the number of references shared by two studies as a measure of similarity between these two studies. The bibliographic coupling map for the related articles is presented in Figure 6 that included those that cited the same studies even when they did not cite each other.

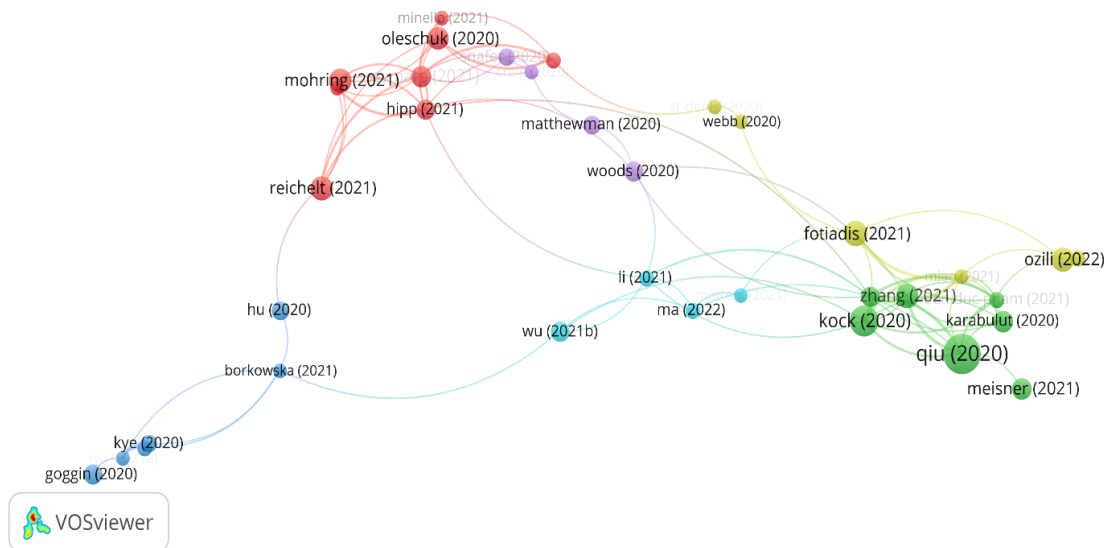

Figure 6: Bibliographic Coupling Analysis Map Based on Articles

In the map presented in Figure 6, 52 articles that met the minimum 25 citations threshold were grouped in six clusters represented by different colors. It was determined that all but one of the related

articles in the green cluster with common references were on the impact of the pandemic on global tourism industry. All but one of these articles were published in the same journal (Annals of Tourism Research). It was observed that the articles in the yellow cluster, which was in proximity to the green cluster, also discussed the impact of COVID-19 on tourism, travel and leisure industries, its social and economic dimensions, the risks experienced by the workforce due to the pandemic, and informal employment. The articles in this cluster were mostly published in the International Journal of Sociology and Social Policy and the Annals of Tourism Research. The turquoise cluster included articles on stigma, changes in religious attitudes, and racial discrimination and marginalization of minorities during the pandemic. The red cluster included articles on work life, family, changes in employment, gender inequality in the labor market during the pandemic. The purple cluster, which was in proximity to the red cluster, included articles on gender relations, division of labor, domestic labor, politics of crisis, nationalism and the opportunities introduced by the pandemic for sociological analysis. It was determined that the articles in the blue cluster analyzed the changes in social life and the status of the disabled during the COVID-19 crisis, social capital, the role of risk management in trust in times of crisis, changes in social cohesion, socio-economic inequalities exacerbated by the pandemic against immigrants and ethnic minorities.

The bibliographic coupling analysis map that included 5 clusters with 37 journals that met the criterion of at least five articles and 20 citations is presented in Figure 7.

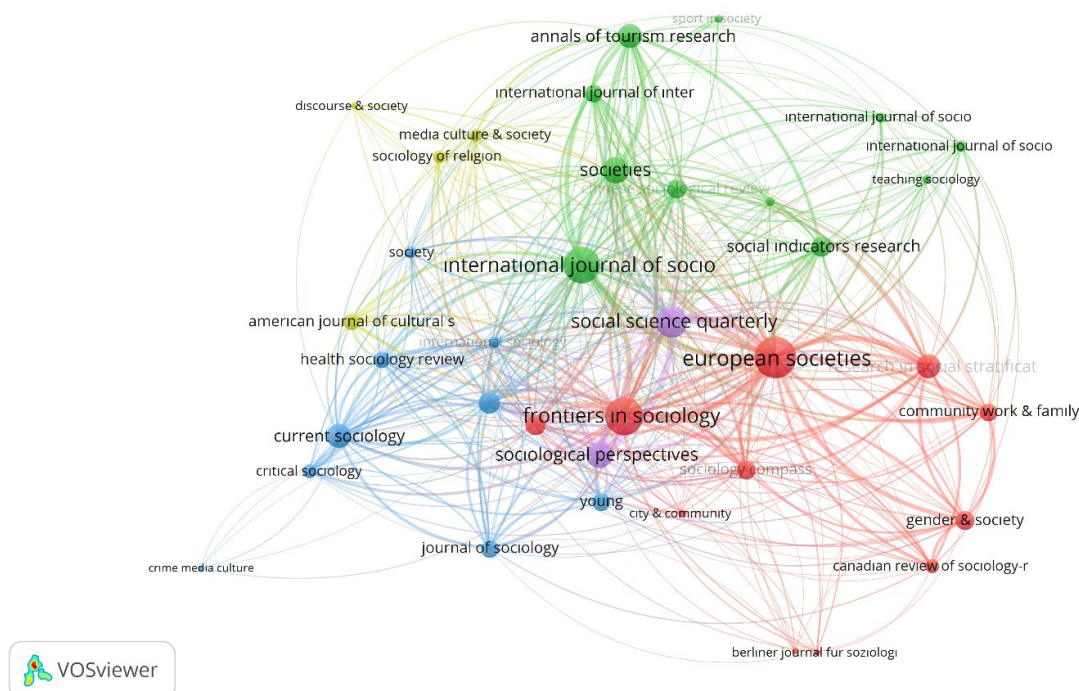

Figure 7: Bibliographic Coupling Analysis Map Based on Journals

As seen in Figure 7, the journal with the highest total link strength (1,046) was European Societies in the red cluster. Also, Frontiers in Sociology in the red cluster ranked second with 865 total link strength, and International Journal of Sociology and Social Policy in the green cluster ranked third with 795 total link strength. The two journals with the highest link strength were European Societies and Frontiers in Sociology (152). European Societies was strongly linked (96) with the International Journal of Sociology and Social Policy. The map also demonstrated strong links among the Social

Science Quarterly and Sociological Perspectives (118), European Societies and Research in Social Stratification and Mobility (86), Societies and Annals of Tourism Research (79), International Journal of Sociology and Social Policy and Social Science Quarterly (78), Frontiers in Sociology and International Journal of Sociology and Social Policy (74), International Journal of Sociology and Social Policy and Annals of Tourism Research (58), European Societies and Gender & Society (56), and International Journal of Sociology and Social Policy and Societies (50) journals.

2.5. Co-Author Analysis Findings

The co-author analysis map that reflected cooperation in the field of research, that is, the social ties across the countries, included 8 clusters and presented in Figure 8. These clusters included 26 countries that meet the criterion of at least 10 articles. The circles on the map represent the total link strength of each country. The lines between the circles indicate the collaboration between the researchers in different countries, the thickness of the lines and the distance between the circles indicate the frequency of collaboration.

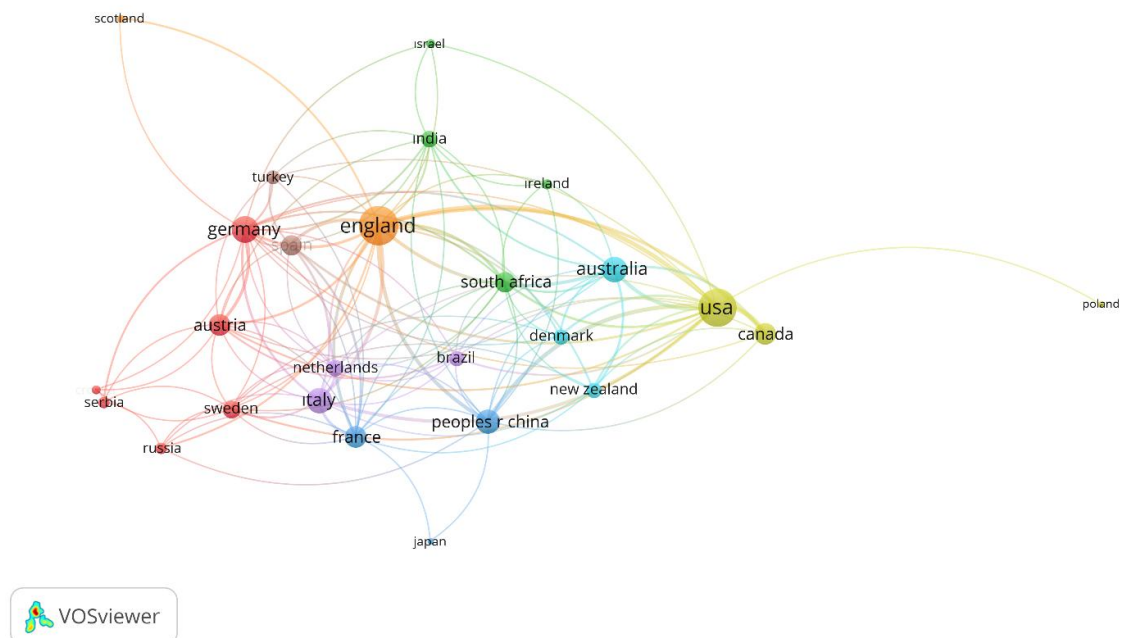

Figure 8: Co-author Analysis Map Based On Country

As seen in Figure 8, the country that cooperated the most with other countries was the UK with 20 links and a total link strength of 71. The UK was followed by the USA with 18 links and a total link strength of 68, Germany with 19 links and a total link strength of 34, Italy with 12 links and a total link strength of 32, Australia with 12 links and a total link strength of 31, and China with 13 links and a total link strength of 27. The two countries that cooperated most frequently were the USA and Canada with 11 links. The link strength that reflects the frequency of cooperation between the UK and the USA was 10. The UK had 7 links with China, 6 links with Italy, 5 links with France and Spain. Other countries that the USA cooperate with the most were China with 9 links, Australia with 7 links and Italy with 6 links. These highly collaborating countries ranked the highest in scientific achievement rankings and research and development spending globally (Scimago Institution Rankings, 2022; Statista, 2022). In a bibliometric study (Handoko, 2021) on COVID-19 research in economics and business, it was concluded that the 5 countries that collaborated the most in academic publications in these fields were the UK, the

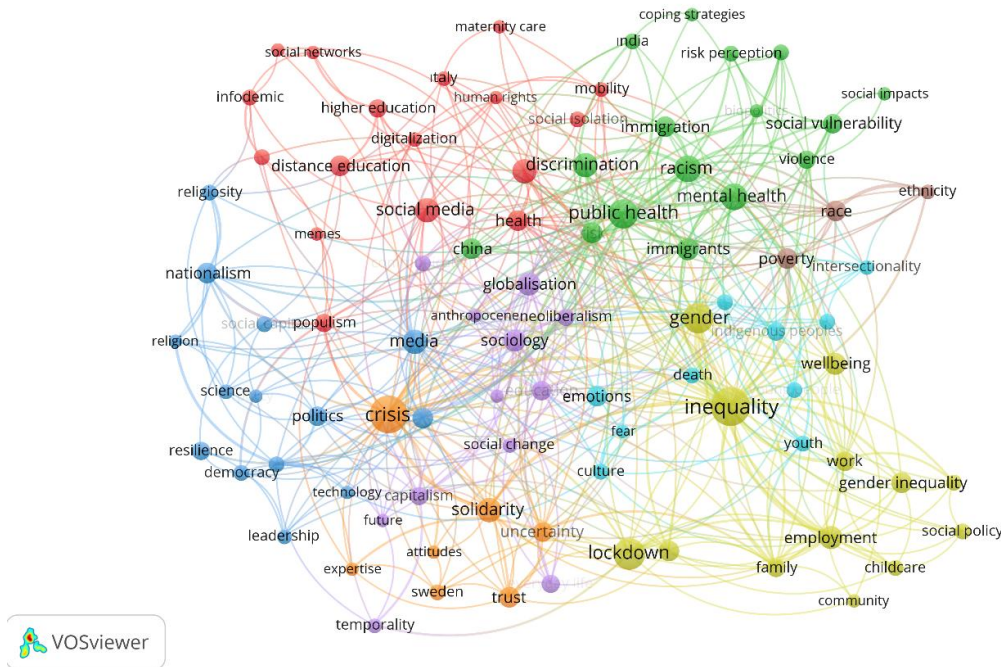

Figure 10: Co-word Analysis Map Based on Author Keywords (Without the COVID-19 Keyword)

Each circle in Figure 10 represents a keyword. The circle size varied based on keyword frequency. The more frequent the keyword, the larger the circle and tag. The correlation between two keywords in the same article is indicated by a link. The strength of each link indicated the number of articles that shared both keywords together. The stronger the link between two keywords, the thicker the line that represents the link (van Eck and Waltman, 2022).

The analysis of the map in Figure 10 that included 92 keywords in eight clusters demonstrated that the most frequent keyword was “inequality” in the yellow cluster (44). This keyword, which included 41 links and a total link strength of 74, had a link strength of 5 with the keyword “work” in the same cluster, 4 with the keyword “employment” and 3 with the “gender”, “gender inequality” and “family” keywords, and 5 with the keyword “crisis” in the orange cluster, 4 with the keyword “solidarity,” and 4 with the keyword “poverty” and 3 with the keyword “health” in the red cluster. The strength of the link between the keyword “lockdown” (frequency: 29 and total link strength: 26) and the keyword “remote work” in the yellow cluster was 3. Another keyword with a high frequency (27) and total link strength (38) in this cluster was “gender”. This keyword had a link strength of 2 with the “work” and “childcare” keywords in the same cluster. Other keywords in the yellow cluster were “community”, “social policy”, “unemployment” and “wellbeing”. It was determined that the concepts in the yellow cluster were associated with research on the effects of COVID-19 and the quarantines on family and work life, gender inequality in employment, and division of labor based on gender.

The second most frequent (42) keyword was “crisis” in the orange cluster. The total link strength of this keyword was 55 and its link strength with the keyword “solidarity” was 5 in the same cluster and 3 with the keyword “populism” in the red cluster. Other keywords in the orange cluster were “attitudes”, “expertise”, “Sweden”, “trust” and “uncertainty”. These concepts reflected studies that considered the pandemic as a social, political and economic, as well as a health crisis and investigated ways to overcome the crisis.

The green cluster on the map included the “public health”, “mental health”, “racism”, “discrimination”, “social vulnerability”, “immigration”, immigrants”, “violence”, “social impacts”, “risk

perception", "coping strategies", "biopolitics", "risk", "minorities", "China" and "India" keywords. In the cluster, the frequency of the keyword "public health" was 25 (total link strength: 30), the frequency of "mental health" was 21 (total link strength: 21), the frequency of the keyword "racism" was 20 (total link strength: 29), and the frequency of the keyword "discrimination" was 17 (total link strength: 21). It was determined that the keyword pairs "racism-discrimination", "immigration-racism" and "discrimination-mental health" in the cluster were observed in four articles. Concepts in the green cluster were associated with research on the risks experienced by social groups that were vulnerable to the pandemic such as ethnic minorities and immigrants due to access to public and mental health, and social and economic factors.

The blue cluster on the map included the "media", "governance", "nationalism", "politics", "democracy", "religiosity", "social capital", "leadership", "science", "religion", "state", "technology", "resilience" and "policy" keywords. In the cluster, the frequency of the keyword "media" was 18 (total link strength: 25), the frequency of the keyword "governance" was 13 (total link strength: 18), the frequency of the keyword "nationalism" was 12 (total link strength: 18), and the frequency of the keyword "politics" was 11 (total link strength: 17). In the blue cluster, the keyword pair with the highest link strength (3) was "nationalism-religiosity". The link strength between the "nationalism" and "populism" keywords in the red cluster was 3. The concepts in the blue cluster indicated research on political reflections of the pandemic and its effects on religious beliefs.

The red cluster on the map included "social media", "social distancing", "distance education", "health", "populism", "human rights", "digitalization", "higher education", "mobility", "infodemic", "social networks", "twitter", "conspiracy theories", "Italy", "memes", "social isolation" and "maternity care" keywords. In this cluster, the frequency of the keyword "social distancing" was 17 (total link strength: 17), the frequency of the keyword "social media" was 17 (total link strength: 13), the frequency of the keyword "health" was 13 (total link strength: 27), and the frequency of the keyword "distance education" was 13 (total link strength: 9). The concepts in the red cluster reflected publications on the spread of misinformation and conspiracy theories about COVID-19, the rise of populism, social media, the effects of social distance rules on daily life, distance education applications, and digitalization.

The purple cluster on the map included "Anthropocene", "capitalism", "communication", "education", "everyday life", "future", "globalisation", "neoliberalism", "risk society", "social change", "sociology" and "temporality" keywords. In the cluster, the frequency of the keyword "globalisation" was 15 (total link strength: 15), the frequency of the keyword "sociology" was 14 (total link strength: 23), the frequency of the keyword "education" was 11 (total link strength: 15), and the frequency of the keyword "capitalism" was 10 (total link strength: 18). The concepts in the purple cluster reflected research on the transformations experienced in capitalist social organization during the pandemic, the impact of COVID-19 on daily life, the impact of the crisis on the ideas about globalisation and neoliberal policies, effective use of mass communication technologies, the strengths and weaknesses of education, and the impact of sociological theories on the effects of the pandemic on social life.

The turquoise cluster on the map included the "culture", "death", "emotions", "fear", "indigenous peoples", "intersectionality", "leisure", "precarity", "young people" and "youth" keywords. The most frequent (12) keyword in the turquoise cluster was "emotions", and the keyword with the highest link strength (14) was "youth". The concepts in this cluster reflected studies on the vulnerability and precariousness of indigenous peoples during the pandemic, the impact of the pandemic on leisure habits and mental health of young adults, the analysis of the pandemic based on the sociology of emotions, and the negative conditions that individuals or groups in intersecting social classes were exposed to due to the pandemic.

The brown cluster on the map included "ethnicity", "poverty" and "race" keywords. Although it included only a few keywords, the frequencies and the total link strength of the keywords in this cluster were relatively high. In the cluster, the frequency of the keyword "race" was 13 (total link strength: 24), and the frequency of the keyword "poverty" was 12 (total link strength: 15). Both "race" and "ethnicity" keywords

were used in five papers. It was determined that all three keywords in the cluster were associated with the keyword "inequality" in the yellow cluster. These concepts indicated research on the impact of the pandemic on unequal social conditions of the poor and various ethnic and racial groups.

CONCLUSION

The COVID-19 pandemic that shook the world attracted the interest of several researchers in different disciplines since its first day, triggering a wave of research that reached significant dimensions within a short time. Since global research on COVID-19 has been extremely dynamic and the scientific knowledge grew every day, it is quite difficult to conduct an in-depth review of all studies in the field. Thus, bibliometric analysis could be a good instrument that could provide a comprehensive review of the ever-expanding COVID-19 literature and to determine the structure of the field of research.

The present study aimed to determine the social, intellectual and conceptual structure of sociological COVID-19 literature with bibliometric analysis method; thus, to reflect a general view of the field of research. The bibliometric analysis of the dataset that included 890 articles that were available in the WoS database with the VOSviewer software revealed that English was the dominant language in these publications. The most prolific author was Yue Qian of the University of British Columbia, the most prolific journal was *Frontiers in Sociology*, and the most productive country was the USA. The most cited article in the field was "Social costs of tourism during the COVID-19 pandemic" by Qiu et al. (2020). Based on the total number of citations, the most influential author was Haiyan Song, the most influential journal was *European Societies*, and the most influential country was the USA. The citation analysis based on the country revealed that the countries with the highest number of citations and the highest total link strength were the USA, the UK and Germany.

Co-citation analysis revealed that the most prominent publications that constituted the knowledge base and intellectual structure of the field of research were "Using social and behavioral science to support COVID-19 pandemic response" by Van Bavel et al. (2020), "Risk society: Towards a new modernity" by Beck (1992), and "COVID-19 and the gender gap in work hours" by Collins et al. (2021). Co-citation analysis map demonstrated that the theoretical or empirical studies on family and work life, gender inequality, risk perception, leadership, scientific communications, social and economic impact, tourism, impact of the pandemic and quarantine on political attitudes, decline of social capital, modernity and its consequences associated with COVID-19, sociology of the pandemic, health system inequalities, and the mental effects of quarantine constituted the knowledge base of the field. It was determined that social theorists and philosophers such as Beck, Giddens, Goffman, Habermas, Durkheim, Weber, Bourdieu, Bauman, Foucault and Agamben provided the intellectual foundation for current research. Furthermore, the reports published by international organizations such as the World Health Organization, Organization for Economic Cooperation and Development, United Nations, European Commission, World Bank and International Labor Organization have been frequently cited by current research.

Bibliographic coupling analysis revealed that the linked articles based on co-citations tackled issues such as i) the effects of the pandemic on travel, leisure and the global tourism industry, ii) the risks encountered by the workforce due to the pandemic and the informal employment, iii) stigma, changes in religious attitudes, racial discrimination and marginalization of minorities during the pandemic, iv) family and work life, changes in employment trends, gender inequality in the labor market, v) gender relations, division of labor, domestic labor during the pandemic, the politics of crisis, nationalism and the sociological analysis opportunities provided by the pandemic, vi) the changes in social life and the status of the disabled, social capital, risk management, social cohesion, socio-economic inequalities exacerbated by the pandemic for immigrants and ethnic minorities. The bibliographic coupling analysis conducted based on the journals demonstrated that the highest total link strength was determined in the *European Societies* journal. Among the analyzed journals, the two journals with the highest link strength were *European Societies* and *Frontiers in Sociology*.

The co-author analysis based on the country revealed that the countries that collaborated with the others the most, that is, the countries with the strongest social ties, were the UK, the USA and Germany. The US-Canada, UK-US and US-China were the country pairs that collaborated the most.

The co-word analysis revealed that the most frequent keywords in the articles in the dataset and with strong links to other keywords such as inequality, crisis, gender, lockdown, public health, mental health, social distancing, distance education, social media, solidarity, discrimination, racism, sociology, globalization, nationalism, social vulnerability, immigration, minorities, politics, populism, employment constituted the conceptual framework of the field of research. The links between these keywords, grouped in eight clusters, indicated research on i) the effects of COVID-19 and quarantine on family and work life, gender inequality in employment and the gendered division of labor, ii) the methods to cope with the social, economic and political crises induced by the pandemic iii) the risks associated with vulnerable social groups such as ethnic minorities or immigrants in terms of public and mental health, and social and economic factors, iv) the political repercussions of the pandemic and its effects on religious beliefs, v) the span of knowledge and conspiracy theories, the rise of populism, social media use, the effects of social distance on daily life, distance education applications and digitalization, vi) the organizational transformations in capitalist society induced the pandemic, the impact of COVID-19 on daily life routines, the impact of the crisis on thoughts about globalisation and neoliberal processes, the impact of mass media, the opportunities and weaknesses in the field of education, how sociological theories could shed light on the effects of the pandemic on social life, vii) the vulnerability and insecurity of indigenous peoples about COVID-19, the impact of the pandemic on leisure habits and mental health of young adults, and viii) the impact of the pandemic-induced inequality in social conditions of the poor and various ethnic and racial groups.

Similar to any study, the current study has certain limitations. First, the study data were based only on the WoS database and only articles were included in the study. Future bibliometric analyses should be conducted on datasets collected from other databases and include other types of documents in the analysis. These studies could also conduct a comparative bibliometric analysis of data in two or more databases. Second, the study dataset was limited to the articles published within a certain time period. The ongoing societal effects of COVID-19 and expected long-term repercussions indicate that the academic community will continue to be interested in the topic, and the number of publications will increase in this field. Thus, future bibliometric research could be based on longer periods or compare certain periods to identify the evolution of the field, research trends, and changing themes. Finally, future studies could review the COVID-19 literature based on specific themes identified in the current study with systematic review or meta-analysis methods.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.

Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Alatli, B. (2020). A Systematic Review of Research Articles on Measurement Invariance in Education and Psychology. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 7(4), 607-630.
- Alshater, M. M.; Atayah, O. F. and Khan, A. (2021). What Do We Know About Business and Economics Research During COVID-19: A Bibliometric Review. *Economic Research- Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 1884-1912.
- Al-Zaman, M. S. (2021). A Bibliometric and Co-Occurrence Analysis of COVID-19-Related Literature Published Between December 2019 and June 2020. *Science Editing*, 8(1), 57-63.
- Andersson, K.; Jansson, A.; Karlén, S. and Radmann, J. (2021). Spatial Transitions, Levels of Activity, and Motivations to Exercise During COVID-19: A Literature Review. *Sport in Society*, 25(7), 1231-1251.
- Aria, M. and Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-Tool for Comprehensive Science Mapping Analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975.
- Aristovnik, A.; Ravšelj, D. and Umek, L. (2020). A Bibliometric Analysis of COVID-19 Across Science and Social Science Research Landscape. *Sustainability*, 12(9132), 1-30.
- Bağış, M. (2021). Bibliyometrik Araştırmalarda Kullanılan Başlıca Analiz Teknikleri. Öztürk ve G. Gürler (Ed.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (s. 97-109). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Block, J. H. and Fisch, C. (2020). Eight Tips and Questions for Your Bibliographic Study in Business and Management Research. *Management Review Quarterly*, 70: 307-312. <https://doi.org/10.1007/s11301-020-00188-4>
- Boonroungrut, C., Saroinsong, W. P. and Thamdee, N. (2022). Research on Students in COVID-19 Pandemic Outbreaks: A Bibliometric Network Analysis. *International Journal of Instruction*, 15(1): 457-472. <https://doi.org/10.29333/iji.2022.15126a>
- Bornmann, L. (2014). Do Altmetrics Point to the Broader impact of Research? An Overview of Benefits and Disadvantages of Altmetrics. *Journal of Informetrics*, 8(4): 895-903. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2014.09.005>
- Boyack, K. W. and Klavans, R. (2014). Creation of a Highly Detailed, Dynamic, Global Model and Map of Science. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65(4): 670-685. <https://doi.org/10.1002/asi.22990>
- Clarivate Analytics. (2018). *InCites Indicators Handbook*. Clarivate Analytics.
- Clarivate Analytics. (2022). *Web of Science*. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search>
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E. and Herrera, F. (2011). Science Mapping Software Tools: Review, Analysis, and Cooperative Study Among Tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(7): 1382-1402. <https://doi.org/10.1002/asi.21525>
- Duan, D. and Xia, Q. (2021). Evolution of Scientific Collaboration on COVID-19: A Bibliometric Analysis. *Learned Publishing*, 34, 429-441. <https://doi.org/10.1002/leap.1382>
- Duan, L. and Zhu, G. (2020). Psychological Interventions for People Affected by the COVID-19 Epidemic. *The Lancet Psychiatry*, 7(4): 300-302. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30073-0](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30073-0)
- Elsevier. (2022). *Scopus*. <https://www.scopus.com/search/form.uri?display=basic#basic>
- Gan, J. L., Yaacob, A. and Latif, R. A. (2021). A Bibliometric Analysis on the Influence of Social Media During

- the COVID-19 Pandemic. *SEARCH-Journal of Media and Communication Research*, 13(3): 35-55.
- Gülmez, D., Özteke, İ. and Gümü, S. (2021). Overview of Educational Research From Turkey Published in International Journals: A Bibliometric Analysis. *Education and Science*, 46(206): 213-239. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.9317>
- Gürler, G. (2021). Bibliyometrik Araştırmalarda İlgili Literatüre İlişkin Veri Setinin Oluşturulma Süreci. Öztürk ve Gürler (Ed.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (s. 53-66). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Haghani, M., Bliemer, M. C. J., Goerlandt, F. and Li, J. (2020). The Scientific Literature on Coronaviruses, COVID-19 and Its Associated Safety-Related Research Dimensions: A Scientometric Analysis and Scoping Review. *Safety Science*, 129(104806): 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104806>
- Handoko, L. H. (2021). COVID-19 Research Trends in the Fields of Economics and Business in the Scopus Database in November 2020. *Science Editing*, 8(1): 64-71. <https://doi.org/10.6087/kcse.231>
- Herrera-Viedma, E., López-Robles, J. R., Guallar, J. and Cobo, M. J. (2020). Global Trends in Coronavirus Research at the Time of Covid-19: A General Bibliometric Approach and Content Analysis Using Scimat. *El profesional de la información*, 29(3): 1-20. <https://doi.org/10.3145/epi.2020.may.22>
- Hu, J. and Zhang, Y. (2015). Research Patterns and Trends of Recommendation System in China Using Co-Word Analysis. *Information Processing & Management*, 51(4): 329-339. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2015.02.002>
- Islam, M. M., Poy, T. N., Alsinglawi, B., Lin, L. F., Chien, S. C., Liu, J. C. and Jian, W. S. (2021). Application of Artificial Intelligence in COVID-19 Pandemic: Bibliometric Analysis. *Healthcare*, 9(441): 1-10. <https://doi.org/10.3390/healthcare9040441>
- Karakose, T. and Demirkol, M. (2021). Exploring the Emerging COVID-19 Research Trends and Current Status in the Field of Education: A Bibliometric Analysis and Knowledge Mapping. *Educational Process International Journal*, 10(2): 7-27. <https://dx.doi.org/10.22521/edupij.2021.102.1>
- Khan, K. L., Nasir, A. and Saleem, S. (2021). Bibliometric Analysis of Post Covid-19 Management Strategies and Policies in Hospitality and Tourism. *Frontiers in Psychology*, 12: 1-14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.769760>
- Lu, K. and Wolfram, D. (2012). Measuring Author Research Relatedness: A Comparison of Word-Based, Topic-Based, and Author Cocitation Approaches. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63 (10): 1973-1986. <https://doi.org/10.1002/asi.22628>
- Mahi, M., Mobin, M. A., Habib, M. and Akter, S. (2021). A Bibliometric Analysis of Pandemic and Epidemic Studies in Economics: Future Agenda for COVID-19 Research. *Social Sciences & Humanities*, 4(1): 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2021.100165>
- Moral- Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., Santisteban-Espejo, A. and Cobo, M. J. (2020). Software Tools for Conducting Bibliometric Analysis in Science: An Up-To-Date Review. *Profesional De La información*, 29(1): 1-20. <https://doi.org/10.3145/epi.2020.ene.03>
- Nagy, A. M., Konka, B. and Török, Á. (2021). The COVID Problem Reflected by Economics – A Bibliometric Analysis. *Acta Oeconomica*, 71(S1): 205-221. <https://doi.org/10.1556/032.2021.00036>
- Odone, A., Salvati, S., Bellini, L., Bucci, D., Capraro, M., Gaetti, G., ... Signorelli, C. (2020). The Runaway Science: A Bibliometric Analysis of the COVID-19 Scientific Literature. *Acta Biomed*, 91(9): 34-39. <https://doi.org/10.23750/abm.v91i9-S.10121>
- Okolie, C. C. and Ogundeji, A. A. (2022). Effect of COVID-19 on Agricultural Production and Food Security: A Scientometric Analysis. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(64): 1-13. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01080-0>
- Öztürk, O. (2021a). Bibliometric Review of Resource Dependence Theory Literature: An Overview. *Management Review Quarterly*, 71: 525-552. <https://doi.org/10.1007/s11301-020-00192-8>
- Öztürk, O. (2021b). Bibliyometrik Araştırmaların Tasarımına İlişkin Bir Çerçeve. Öztürk ve Gürler (Ed.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (s. 33-50). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

- Öztürk, O. ve Gürler, G. (Ed.). (2021). *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Scimago Institutions Rankings. (2022). *Scimago Journal & Country Rank*. Retrieved from <https://www.scimagojr.com/countryrank.php>
- Singh, V. and Verma, S. (2022). Unearthing the Response Pattern of COVID-19 Research in Social Sciences. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 42(5-6): 543-563. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-04-2021-0094>
- Statista. (2022). *Leading Countries by Gross Research and Development (R&D) Expenditure Worldwide in 2022*. <https://www.statista.com/statistics/732247/worldwide-research-and-development-gross-expenditure-top-countries/>
- Şimşir, İ. (2021). Bibliyometri ve Bibliyometrik Analize İlişkin Kavramsal Çerçeve. Öztürk ve Gürler (Ed.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (s. 7-31). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Utkarsh and Sigala, M. (2021). A Bibliometric Review of Research on COVID-19 and Tourism: Reflections for Moving Forward. *Tourism Management Perspectives*, 40(100912): 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100912>
- Vallaster, C., Kraus, S., Merigô Lindahl, J. M. and Nielsen, A. (2019). Ethics and Entrepreneurship: A Bibliometric Study and Literature Review. *Journal of Business Research*, 99: 226-237. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.02.050>
- van Eck, N. J. and Waltman, L. (2017). Citation-based Clustering of Publications Using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111: 1053-1070. <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7>
- van Eck, N. J. and Waltman, L. (2022). *VOSviewer Manual*. Leiden: Leiden University.
- Verma, S. and Gustafsson, A. (2020). Investigating the Emerging COVID-19 Research Trends in the Field of Business and Management: A Bibliometric Analysis Approach. *Journal of Business Research*, 118: 253-261. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.057>
- Vogel, R. and Güttel, W. H. (2013). The Dynamic Capability View in Strategic Management: A Bibliometric Review. *International Journal of Management Review*, 15: 426-446. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12000>
- Wang, P. and Tian, D. (2021). Bibliometric Analysis of Global Scientific Research on COVID-19. *Journal of Biosafety and Biosecurity*, 3: 4-9. <https://doi.org/10.1016/j.jobb.2020.12.002>
- World Health Organization [WHO]. (2020a). *WHO Director-General's Statement on IHR Emergency Committee on Novel Coronavirus (2019-nCoV)*. Retrieved from [https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-statement-on-ihr-emergency-committee-on-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-statement-on-ihr-emergency-committee-on-novel-coronavirus-(2019-ncov))
- World Health Organization [WHO]. (2020b). *WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19 - 11 March 2020*. Retrieved from <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--11-march-2020>
- World Health Organization [WHO]. (2022a). *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. Retrieved from <https://covid19.who.int/>
- World Health Organization [WHO]. (2022b). *Global literature on coronavirus disease*. Retrieved from <https://search.bvsalud.org/global-literature-on-novel-coronavirus-2019-ncov/>
- Zhang, L., Zhao, W., Sun, B., Huang, Y. and Glänzel, W. (2020). How Scientific Research Reacts to International Public Health Emergencies: A Global Analysis of Response Patterns. *Scientometrics*, 124: 747-773. <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03531-4>
- Zhang, L., Carter, R. A., Qian, X. Q., Yang, S., Rujimora, J. and Wen, S. M. (2022). Academia's Responses to Crisis: A Bibliometric Analysis of Literature on Online Learning in Higher Education During COVID-19. *British Journal of Educational Technology*, 53(3): 620-646. <https://doi.org/10.1111/bjet.13191>
- Župič, I. and Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3): 429-472.

Ortaçağ Hıristiyan Siyasal İktidar Düşüncesinde Meşruiyet Sorunu ve İki Kılıç Kuramı*

Arş. Gör. Dr. Ayman Kara

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7493-0150>

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Kırıkkale – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 17.05.2022

Kabul: 08.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Siyasal İktidar

Hıristiyanlık

Meşruiyet

İki Kılıç Kuramı

Kilise

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62476>

Öz

Meşruiyet olgusu siyasal iktidarların vazgeçilmez bir parçası konumundadır. Çünkü yalnızca yönetilenlerin rızasını kazanmış meşru siyasal iktidarlar varlıklarını koruyabilirler. Tarih boyunca hukuk, bilgi, ortak yarar, din gibi çeşitli meşruiyet ölçütleri var olmuştur. Bunlar arasında din olgusu her dönemde bir şekilde siyasal iktidarların meşruiyet kazanmasında etkili olmuş bir meşruiyet kriteridir. Ortaçağ Avrupası'nda da dinsel meşruiyet Hıristiyanlık dini merkezinde gelişmiştir. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın kabulü ile din olgusu siyasal iktidarın meşruiyetini sağlayan etkili bir unsur haline gelmiştir. Roma tarafından kabul edilmesinden önce devletin varlığına karşı olumsuz bir yaklaşım benimseyen Hıristiyanlık ise Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline geldikten sonra siyasal iktidar üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından sonra ise Batı Roma İmparatorluğu topraklarında doğan otorite boşluğu Kilise tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Kilise Doğu Roma İmparatorluğu'na ve Batı Avrupa'daki krallıklara karşı Kilise'nin bağımsızlığını kabul ettirmek için çeşitli teoriler geliştirmiştir. Bu teorilerin zirve noktası İki Kılıç Kuramı'dır. Bu kurama göre dünyevi güç ve ruhani güç birbirinden ayrıdır. İlk başta Kilise'nin bağımsızlığı için geliştirilen bu teori yüzyıllar içerisinde hem ruhani hem de dünyevi gücün Kilise'nin elinde toplanmasını ve Kilise'nin siyasal iktidarları istediği şekilde yönetebildiği bir düzenin oluşmasını netice vermiştir. Bu çalışmada, ortaçağ Hıristiyan siyasal iktidar düşüncesinin gelişimi ve bu düşünce içerisinde oluşan meşruiyet anlayışı incelenecektir. Bu çerçevede ortaçağda Roma döneminde ve Roma sonrasında Hıristiyanlık ve siyasal iktidar ilişkisi üzerinden ortaya çıkan meşruiyet sorunları ve bu sorunların çözüm çabaları ele alınacak ve bu çabaların merkezinde bulunan teori olarak İki Kılıç Kuramı'nın gelişimi ve meşruiyet sorunlarının çözümünde etkili olup olmadığı araştırılacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kara, A. (2022). Ortaçağ Hıristiyan Siyasal İktidar Düşüncesinde Meşruiyet Sorunu ve İki Kılıç Kuramı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 529-542.

*Legitimacy Issue on Political Power Idea of the Medieval Christianity and the Doctrine of Two Swords**

Ayman Kara

Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Kirikkale – TURKEY

Article History

Submitted: 17.05.2022

Accepted: 08.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Political Power

Christianity

Legitimacy

The Doctrine of Two Swords

Church

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62476>

Abstract

The legitimacy concept has been an indispensable part of the political powers. Because, only legitimate political powers that have gained the consent of the governed can maintain their existence. Various legitimacy concepts such as law, knowledge, common good, and religion have been preferred throughout history. Religion, among all of them, is a legitimacy criterion that somehow has had an influence on gaining legitimacy for the political powers in every period. Additionally, religious legitimacy in Medieval Europe arose in the center of Christianity. Along with the acceptance of Christianity in the Roman Empire, the religion concept became an effective factor in ensuring the legitimacy of political power. Christianity which had a negative attitude towards the existence of a state before it was accepted by the Roman Empire, had started to be effective over political power following its acceptance by the Roman Empire. After the Roman Empire was split into East and West Roman Empires, the Church tried to fill the authority gap that was seen in the land of the West Roman Empire. During this period, the Church developed several theories to make the East Roman Empire and kingdoms in West Europe recognize the independence of the Church. The peak point of these theories is the Doctrine of Two Swords. Temporal power and spiritual power are two separate things as per this doctrine. This theory which had been created for the independence of the Church in the first place resulted in the Church gathering both the temporal power and spiritual power under itself over centuries and creating an order where the Church can manage the political powers with sole discretion. In this study, the development of the medieval Christianity political power idea and legitimacy concept that arose inside that idea will be examined. Within this framework, legitimacy issues arose from the Christianity and political power relation during and after the Roman period, and attempts to solve these issues will be discussed, and development of the Doctrine of Two Swords, as the theory in the center of all these attempts, and whether it had an effect on the solution of the legitimacy issues will be searched.

GİRİŞ

Siyasal iktidarlar var olduklarından beri meşruiyet unsuru onların vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Siyasal iktidarlar doğal olarak zor kullanma gücüne sahip olup bu zor kullanma gücü ile iktidarlarını devam ettirebilmektedirler. Ancak yalnızca zor kullanma gücü ile hükmetme işini sürdürebilmenin oldukça zor ve maliyetli bir yol olduğu söylenebilir. Bu noktada zor kullanma gücünün yanında siyasal iktidarların işini kolaylaştıracak bir etken devreye girmektedir. Bu da *rıza* etkenidir. Dolayısıyla siyasal iktidarlar meşruiyet bulmak için zorun yanında rızayı da elde etmelidirler.

Siyasal iktidarlar rıza unsurunu elde etmek için yönetilenler tarafından kabul edilmeli ve yönetilenlerin itaatini elde etmeyi başarmalıdır. Bunun için de kendilerinin itaat edilmeyi hak eden meşru iktidar olduklarının kabul edilmesini sağlayacak dayanaklar ve gerekçeler öne sürmelidirler. Tarih boyunca siyasal iktidarlar kendilerinin meşru olduklarını çeşitli gerekçelere dayandırmışlardır. Bu dayanaklar dinsel dayanaklar olduğu gibi din dışı dayanaklar da olagelmıştır. Eski Yunan ve Roma siyasal düşünce geleneğinde erdem, mutluluk, aile, hukuk gibi birçok din dışı meşruiyet teorisi ortaya atılmıştır.

Hıristiyanlığın doğuşu ile birlikte meşruiyet teorilerini temelden etkileyecek yeni bir paradigma doğmuştur. Hıristiyanlıktan önce dinsel meşruiyet kullanılmış olsa da Hıristiyanlık ile birlikte dinsel meşruiyet teorisi oldukça kapsamlı ve detaylı bir niteliğe bürünmüştür. Hıristiyanlığın ortaya çıktığı siyasal ve toplumsal ortam bu duruma zemin hazırlamıştır. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu içerisinde ortaya çıkmış, ilk ortaya çıktığında devlet tarafından dışlanmış ve baskılara maruz kalmıştır. Roma İmparatorluğu'nun kendi meşruiyetine tehlike olarak gördüğü bir konumda bulunmuş, ancak Roma İmparatorluğu'nun meşruiyet parametreleri zayıflamaya başlayınca devlet tarafından kabullenilerek yeni bir meşruiyet parametresi olarak kullanılmıştır. Bu noktadan sonra da Hıristiyanlık içerisinde köklü bir meşruiyet teorisi geliştirilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra ise Batı Avrupa'da oluşan otorite boşluğu içerisinde Kilise siyasal iktidar niteliklerine bürünmeye başlamış, sonrasında ise Batı Avrupa'da bulunan siyasal iktidarlar karşısında konum belirleme mücadelesine girişerek onlar karşısında meşruiyetini bulma çabasına girmiştir.

Bu çalışmanın amacı Hıristiyanlığın Batı Avrupa'da gelişimi aşamalarında Kilise'nin siyasal iktidarlar karşısında yaşadığı meşruiyet krizlerini ve bu krizlere karşı geliştirdiği "*İki Kılıç Kuramı*" ile meşruiyet krizlerini çözüme çabasını incelemektir. Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma Hıristiyanlık siyasal düşüncesinin anlaşılmasına zemin oluşturması bakımından Hıristiyanlığın doğuşu incelenerek başlatılacak ve Hıristiyanlığın devlet tarafından desteklendikten sonra siyasal iktidar karşısında geliştirdiği tutum incelenerek devam ettirilecektir. Sonrasında ise Hıristiyanlık düşüncesinin siyasal iktidarlar karşısında içerisine düştüğü meşruiyet krizi ve bunun çözümü olarak ortaya atılan İki Kılıç Kuramı'nın gelişimi Hıristiyan siyasal düşüncesi etrafında incelenecektir.

HIRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE SİYASAL İKTİDAR İLE İLİŞKİLERİ

Doğu topraklarında ortaya çıkmış bir din olan Hıristiyanlık Roma'ya yayılacak ve sonraki yüzyıllarda Roma'nın resmi dini haline gelerek tüm Avrupa'da yerleşecektir. Eski Filistin topraklarında doğmuş olan İsa bu dinin kaynağı olarak kabul edilir. Otuz yaşında dini yayma çalışmalarına başlamış olan İsa Hıristiyanlığın hızla benimsenmesini sağlamıştır (Çetin ve Görüşük, 2016: 221-222).

Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönem onun yayılması için oldukça uygun özellikler göstermektedir. Zira bu dönemde siyasal, ahlaksal ve ekonomik anlamda büyük bir buhran geçirmekte olan Roma İmparatorluğu içerisinde bir arayış bulunmaktadır. Bu arayışa karşı Hıristiyanlığın toplumsal ayrıcalıkları reddeden eşitlikçi bir söylem ile ortaya çıkması en başta kölelerin ve toplumun yoksul kesiminin bu dine yaklaşmasına sebep olmuştur. Köle ve yoksul tabakaya yeni bir yaklaşım

getiren bu yeni din uzun bir süre Roma İmparatorluğu tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve bu dinin mensupları devletten baskı görmüşlerdir (İşçi, 2004: 111).

İlk yayılımı İsa'nın en yakınında bulunan ve havari ismiyle anılan kişiler tarafından sağlanan Hıristiyanlık zamanla farklı yerlerde kurulmuş olan Hıristiyan cemaatler aracılığıyla sürdürülmüştür. Havarilerin ardılları tarafından oluşturulan bu cemaatler zamanla çeşitli kiliselerin kurulmasına öncülük etmişlerdir. Hıristiyanlığın siyasal iktidarlara bağlı olmadığı bu dönemlerde Hıristiyanlar bağımsız topluluklar halinde var olmuşlardır (Gazzaniga ve Ségur, 2017: 509).

Hıristiyanlık ilk ortaya çıktığında karşısında iki düşman bulmuştur: Yahudi olan İsrailoğulları ve Roma İmparatorluğu (Aydın, 1986: 123). Ancak 4. yüzyılın başına gelindiğinde Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesi ile Hıristiyanlar bu iki düşmandan da kurtulmuşlar ve devlet desteğini elde etmişlerdir (Gazzaniga ve Ségur, 2017: 509). Bundan sonra ise devlet gücü ile Hıristiyanlık diğer dinlere karşı savaş açma ve onları yok etme politikasını gütmeye başlayacaktır (Özek, 1982: 34).

Hıristiyanlığın bir devlet dini haline gelişinden önce ve sonra siyasal iktidar karşısında gösterdiği tutumlar taban tabana zıt bir görünüm arz etmektedir. Hıristiyanlığın doğuşunda bu din mensuplarının siyasal iktidar tarafından baskı görmeleri karşısında siyasal iktidarı meşru görmemelerine mukabil, Hıristiyanlığın devlet dini haline gelmesiyle siyasal iktidarı meşrulaştırmak için ürettikleri tezler incelenecektir. Hıristiyanlığın bu konumda bulunması ve Roma'nın yıkılması sonrasında ortaya çıkan siyasal iktidar-dinsel iktidar dikotomisi meşruiyet sorununun kaynağı olarak bu bölümde ortaya konulacaktır.

‐‐Sezarın Hakkı Sezara Tanrının Hakkı Tanrıya‐‐ Anlayışından ‐‐Tüm İktidarlar Tanrıdan Gelir‐‐ Anlayışına: İsa ve Paulus'un Siyasal İktidar Düşünceleri

Önceleri koyu bir Yahudi olup Helenistik kültürler ve dinler ile ilgili de önemli miktarda bilgi sahibi olan Paulus Hıristiyan olduktan sonra bu dinin yayılmasında büyük rol oynamış ve Hıristiyanlık içerisinde en etkili sayılan kişilerden biri olmuştur. Başlangıçta Hıristiyanlığa karşı büyük bir düşmanlık taşıyan Paulus yaşadığı mucizevi bir olay sonucu Hıristiyan olmuş ve Hıristiyanlığın yayılmasına hizmet etmeye başlamıştır (Aydın, 1986: 124).

İsa ile Paulus arasında toplumsal ve siyasal anlamda önemli görüş farklılıkları bulunmaktadır. İsa toplumsal adaletsizliği, imtiyazları ve bilhassa da din adamlarının üstünlük iddialarını reddederken Paulus var olan statükoyu koruma odaklı bir tavır takınır. İsa tüm alanlarda Tanrı hakimiyetini savunarak egemen güçlere karşı olumsuz bir yaklaşım gösterirken Paulus içine girilen ortama uyum sağlanması ve değiştirilmemesi taraftarı olmuştur (Gündüz, 2014: 224-225).

Statükoyu koruma yaklaşımını benimseyen Paulus siyasal iktidara itaat etme durumunu da dinsel esaslara bağlayarak meşrulaştırır. Paulus tüm iktidarların Tanrı'dan kaynaklandığını, dolayısıyla siyasal iktidarlara itaatin de Tanrı'ya itaat demek olduğunu savunarak İsa'nın siyasal iktidarlara karşı çıkan düşüncesine büsbütün aykırı bir paradigma ortaya koyar. Bu görüş ayrılığı Hıristiyan dünyasında yüzyıllar boyunca sürecek olan bir meşruiyet tartışmasının da önünü açacaktır (Touchard, 2015: 114).

Paulus'un ortaya koyduğu siyasal iktidara itaat düşüncesiyle uyumlu olarak havarilerden biri olan Petrus'un da yazdığı bir mektupta geçen şu ifadeler gösterilebilir: ‐‐İtaat edin... Kralı onurlandırın‐‐. İsa ise bu düşüncelerin tam aksine ‐‐Benim krallığım bu dünyada değildir‐‐ şeklindeki söylemiyle siyasal iktidarlar ile uyumsuz bir tavır sergilemektedir (Touchard, 2015: 114). Başlangıçta birbirinden kopuk bir şekilde duran Hıristiyanlık ve siyasal iktidar ilişkisinin İsa'nın ardıllarının izledikleri paradigma değişimi ile birbirine bağımlı bir hale büründüğü görülmektedir.

Hıristiyanlığın getirdiği yeni meşruiyet paradigması insanın cennetten kovulması anlatısına dayandırılmaktadır. Dünya bir ceza yeridir ve insan ceza çekmek için dünyaya gönderilmiştir. Bunu

siyasal iktidar düşüncesine uyarlayan Kilise'ye göre, insanın cennetten kovulmasına sebep olan hatasının cezası olarak siyasal iktidarlar Tanrı tarafından kurulmuşlardır (Coleman, 2005: 322). Bu anlayışa göre siyasal iktidarlar dünyada adaleti sağlamak üzere Tanrı'nın kullandığı araçlardır. Paulus'a göre siyasal iktidarlar ehveni şer konumundadır (Quillet, 2017b: 668). Ehveni şer olarak görülen siyasal iktidarlar kötülüğü yaymaları bakımından yer yer dünyada şeytanın askerleri olarak da görülmüşlerdir. Bu bakımdan Paulus'a göre Mesih'in tekrar yeryüzüne döneceği zamana kadar tüm kötülüklerine rağmen siyasal iktidara itaat edilmelidir (Batuk, 2006: 168-169). Paulus siyasal iktidarları Tanrı tarafından belirli bir zamana kadar dünyada düzenin sağlanması için kurulmuş araçlar olarak meşrulaştırmakta ve bu meşrulaştırma işlemini bir zorunluluğa dayandırmaktadır.

İsa "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya ödeyin", diyerek iki otorite ortaya koymuş ve bu otoriteleri birbirinden ayırmıştır. Paulus ise siyasal iktidarları Tanrı'dan gelen iktidarlar olarak konumlandırmış ve dinsel meşruiyet içerisine oturtmuştur (Canning, 2005: 3-4). Hıristiyanlığın başlangıcında Hıristiyanların siyasal iktidarlara ilgisi olmadığı vurgulanmış, siyasal iktidarların bu dine ve mensuplarına müdahale etmesine karşı çıkmıştır. Siyasal iktidar-dini iktidar karşıtlığı o dönemde Roma'nın yabancı olduğu bir ayırım olup Antik Yunan ve Roma siyasal iktidar düşüncelerinde bu ayırım bulunmamaktadır. Bu sebeple Hıristiyanların siyasal iktidara uzak durmaları Roma tarafından sorun olarak algılanmıştır (Göze, 2009: 82).

-Roma'nın Resmi Dini Olarak Hıristiyanlık ve Roma'nın Parçalanması Sonrasında Hıristiyanlık-Siyasal İktidar İlişkisi

Ortaçağ Hıristiyan siyasal düşüncesinin ana konusu imparatorluk ve Kilise arasında meydana gelen meşruiyet mücadelesidir. Hıristiyanlığın siyasal iktidardan uzak durma görüşüyle başlayarak siyasal iktidar ile otorite mücadelesine girmesine varan bu ilişki Roma İmparatoru Constantin'in Hıristiyanlığı kabul etmesiyle başlamıştır. Böylece Hıristiyanlık Roma'nın resmi dini haline gelmiştir. Ancak İmparator Constantin Kilise'yi siyasal iktidarın altında konumlandırmış, kendisini Kilise'nin de başındaki kişi olarak ilan etmiştir. Bu durum karşısında Hıristiyan din görevlileri, Hıristiyanlığın zayıf siyasi konumundan dolayı, istemeden de olsa imparatorun kendilerinin dini anlamda da yöneticileri olmasını kabullenmek zorunda kalmışlardır (Şenel, 2017: 247-248; Spellman, 2011: 27-30).

4. yüzyılda Roma İmparatorluğu Doğu Roma İmparatorluğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak iki ayrılmış, bu durum Kilise'nin siyasal geleceğini değiştiren kırılma noktalarından biri olmuştur (Lynch, 1992: 20-22). Bu bölünme üzerine İmparator Constantin başkenti Roma'dan İstanbul'a taşımış, böylece Doğu Roma İmparatorluğu İstanbul'dan yönetilmeye başlanırken Batı Roma İmparatorluğu'nda siyasi otorite boşluğu doğmuştur. Kilise bu durumu bir fırsat olarak değerlendirerek Batı Roma İmparatorluğu'ndaki siyasi yetkileri zamanla ele geçirme yoluna gitmiştir. Bu durum neticesinde Kilise siyasal iktidar niteliklerine bürünerek devletleşmeye başlamış, yeterince güçlendiğinde de diğer kiliselerden bağımsız bir konuma gelmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun enkazı üzerine kurulmuş olup henüz zayıf olan Batı Avrupa'daki krallıklar ise Kilise'nin otoritesi altına girerek onun meşruiyetini kabul etmişlerdir (Tarnas, 2011: 262-263).

Burada Kilise'nin Batı Avrupa'da güçlenerek siyasal iktidar özelliği kazanmasında etkili olmuş bir belgeye de değinmek gerekmektedir. Constantin Bağışı isimli bu belge Kilise'nin Batı Avrupa'daki krallıklar karşısında meşruiyet kazanmasına sebep olan bir argüman olarak ortaya atılmıştır. Constantin Bağışı'na göre Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldığında İmparator Constantin tarafından Batı Roma toprakları Kilise'nin hükümranlığı altına verilmiştir. Doğal olarak bu belge Kilise'nin yüzyıllarca bu toprakların meşru sahibi olarak görülmesini ve siyasal otoritesinin tanınmasını sağlamıştır. Yaklaşık bin sene tedavülde kalan bu belgenin sahte olduğu 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Tannenbaum ve Schult, 2005: 122).

Batı Roma İmparatorluğu'nda siyasal iktidar ile Kilise'nin aralarındaki ilişkilerin nasıl

çözümüneceği sorunu bir meşruiyet sorunu olarak yer almasına karşın, Doğu Roma İmparatorluğu'nda bu sorun bir meşruiyet sorununa dönüşmemiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nda güçlü siyasal iktidar Kilise'yi kendi otoritesi altında örgütlemiş, Kilise tarafından da buna bir itiraz gelmeyerek siyasal iktidar-dini iktidar dikotomisi oluşmamıştır (Çaha, 2013: 53).

Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini haline gelmesi ile başlayan Hıristiyanlık ve siyasal iktidarın birbirine eklenmesi Roma'nın parçalanması ile farklı bir dönemece girmiştir. Batı Roma'daki siyasal otorite boşluğunu değerlendiren Kilise ise siyasal iktidarların üzerinde bir konum kazanmıştır. Böylece başlangıçta siyasal iktidarlardan bütünüyle uzak duran Hıristiyanlık artık siyasal iktidarın bizzat kendisi olmuştur. Ancak bu noktada Kilise ile siyasal iktidar arasında meşruiyet tartışmaları başlayacaktır. Ortaçağ Batı Avrupa tarihi siyasal iktidar-dinsel iktidar dikotomisinin oluşturduğu meşruiyet sorununun çözümü tartışmaları üzerinden okunabilecektir.

HİRİSTİYANLIK DÜŞÜNÇESİNİN OLUŞTURDUĞU MEŞRUIYET SORUNU VE ÇÖZÜM ÇABASI: DİNSEL İKTİDAR-SİYASAL İKTİDAR AYRIMI VE İKİ KILIÇ KURAMI

Eski Yunan ve Roma dönemlerinde toplumsal ve siyasal yapı içerisinde din ile siyasal iktidarın bir arada bulunduğu bir anlayış mevcut olup bunların birbirinden ayrı olarak düşünülmesi mümkün değildir. Evrensel din anlayışı henüz oluşmamış olup her halkın kendisine ait tanrıları ve dinleri bulunmakta, dini kurallar ile siyasal ve toplumsal kurallar iç içe geçmiş bir şekilde yaşanmaktadır. Hıristiyanlığın oluşturduğu meşruiyet sorunu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Hıristiyanlığın ilk zamanlarındaki siyasal iktidardan uzak durulmasına dair görüşler Antik Yunan ve Roma'daki dinsel iktidar-siyasal iktidar birlikteliğine yabancı olduğundan bir meşruiyet sorunu olarak algılanmış ve bir tehdit olarak görülmüştür (Sheldon, 2001: 56). Ancak "*Tanrının hakkını Tanrıya, Sezarın hakkını Sezara*" anlayışıyla başlayan Hıristiyanlık siyasal düşüncesi, Hıristiyanlığın siyasal gücü elde etmesiyle dinsel iktidar ile siyasal iktidarı ayırma düşüncesine zıt bir şekilde anlaşılacak ve İki Kılıç Kuramı ortaya çıkacaktır (Colin, 2017: 224). Hıristiyanlık ile birlikte Antik Yunan ve Roma dönemlerinde görülen bilgiye, ortak yarara, hukuka dayalı meşruiyet kriterlerinin yerine yalnızca dinsel meşruiyet düşüncesi konulmuştur. Bunun yanında Hıristiyan siyasal iktidar düşüncesi dinsel iktidar-siyasal iktidar ayrımına gittiğinden ve Kilise de siyasal iktidar nitelikleri sergilemeye başladığından dolayı bu iktidarların hangisinin baskın olacağı sorunu bir meşruiyet sorunu olarak ortaya çıkmıştır.

Hıristiyanlığın getirdiği devlet anlayışı Eski Yunan'daki devlet anlayışından bütünüyle farklıdır. Eski Yunan'da devlet her şeyin merkezi ve kaynağı, esas gaye ve güzelliğin bizzat kendisi iken Hıristiyanlıkta devlet insanın işlediği ilk günaha verilen bir ceza olarak yer almakta, inanç alanının gerisinde kalmaktadır. Hıristiyanlıkta devlet dinden kaynaklı olarak meşru olup değeri dinsel öğelere bağlıdır (Cassirer, 2005: 309). Hıristiyanlığın ilk başlarındaki bu din-devlet ilişkisi yüzyıllar içerisinde gelişerek İki Kılıç Kuramı'nı doğuracaktır.

İki Kılıç Kuramı dinsel ve siyasal iktidarların ayrı ayrı konumlandırıldığı bir teori olup bu iki iktidar türünün hangisinin baskın olacağını belirlemektedir. İki Kılıç Kuramı'na giden yolda öncelikle dinsel iktidar ve siyasal iktidar ayrımını gerçekleştiren Hıristiyan siyasal düşünürler ortaya çıkmıştır. Bu durum dinsel iktidarı temsil eden Kilise ile siyasal iktidarlar arasında bir otorite sorunu olarak belirlemiştir. Ortaçağ boyunca sürecek olan meşruiyet sorunu da buradan doğmuştur. Bu dönemde siyasal iktidarların Tanrı'dan geldiği düşüncesi herkes tarafından kabul edilmekte, bu iktidarın kullanımı konusunda ihtilafa düşülmektedir. Hükümdarlar doğrudan doğruya Tanrı tarafından yetkilendirildiklerini, Kilise'nin aracılığına ihtiyaç bulunmadığını öne sürerlerken, Kilise ise siyasal iktidarların yetkilerini kullanmalarının kendisi aracılığıyla vuku bulduğunu iddia etmektedir (Özek, 1982: 42). Ortaçağda geliştirilen Hıristiyan siyasal iktidar düşüncesi Kilise iktidarı ile siyasal iktidarlar arasındaki bu meşruiyet sorununu çözmeye yönelik argümanlar geliştirilmesi üzerine kurulmuştur.

Çeşitli din adamları ve düşünürler tarafından yüzyıllar içerisinde geliştirilen Hıristiyan siyasal düşüncesi Kilise ile siyasal iktidarlar arasındaki meşruiyet tartışmalarından oluşmaktadır.

- Saint Ambrossius (332-398)

Milano piskoposluğunda bulunan Saint Ambrossius Kilise-siyasal iktidar çatışmasında Kilise'nin tarafında yer alarak Kilise'nin bağımsızlığını savunmuştur. Roma'nın ikiye ayrıldığı dönemde yaşayan Ambrossius imparatorun dini konularda Kilise'ye müdahaleyi bırakıp dini alanı yalnızca Kilise'nin alanı olarak kabul etmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Şenel, 2017: 259-260).

Tanrı'nın insana vermiş olduğu özgür irade etkeninden yola çıkarak Kilise'nin de özgür bir iradeye ve bağımsızlığa sahip olması gerektiğini söyleyen Ambrossius'a göre, dünyevi alan tamamen imparatora ait olmasına karşın dini alan da tümüyle Kilise'ye aittir. Ayrıca imparator Kilise'ye ait mülklere de karışmamalıdır. Siyasal iktidar karşısında Kilise'nin bağımsızlığını savunan Ambrossius teorisini bir adım ileriye taşıyarak Kilise'nin imparatoru dine uygun olmayan davranışları noktasında uyarabileceğini söyler (İşçi, 2004: 115). Düşünür, siyasal iktidarı Kilise'nin üzerinde değil, içerisinde konumlandırır (Sabine, 1965: 184).

Ambrossius, Kilise'yi siyasal iktidar üzerinde bir çeşit uyarıcı olarak görür. Hıristiyanlığa uygun davrandığı müddetçe imparatora itaat edilmesini, aksi takdirde ona karşı çıkılmasını salık verir. Bu düşüncesinin uygulamadaki bir örneği olarak İmparator Theodosius büyük bir katliam yapılmasını emrettiğinde Ambrossius ona karşı çıkarak onu aforoz etmiştir. Bunun karşılığında İmparator Theodosius geri adım atmış ve özür dilemiştir. Bu olay siyasal iktidar-dinsel iktidar ilişkisinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Çünkü ilk kez doğrudan dini meselelere temas etmeyen bir konuda Kilise tarafından hükümdara müdahale edilmiş ve bunun sonucunda hükümdar aforoz edilmiştir (Touchard, 2015: 126-127).

Roma İmparatorluğu'nun parçalandığı ve Roma İmparatoru'nun kendisini Kilise'nin başı olarak ilan edip İstanbul'a çekilerek Batı Roma'da bir otorite boşluğu bıraktığı dönemde yaşamış olan Saint Ambrossius'un düşünceleri Papalık kurumunu imparatorluk bağından kurtarmak için ortaya konulmuş ilk girişimler olarak görülebilir. Henüz imparatorluktan bağımsız olmasa bile imparatorluk üzerinde ciddi bir yaptırım gücü elde etmiş görünen Papalık imparatoru aforoz ederek onun meşruiyetini zedeleyebilecek bir durumdadır.

- Saint Augustinus (354-430)

Kuzey Afrika'da zengin ve soylu bir ailede dünyaya gelen Augustinus eğitimini bitirdikten sonra Milano ve Roma şehirlerine giderek buralarda öğretmenlik yapmaya başladı. 395 yılında tekrar Kuzey Afrika'ya dönerek piskoposluk görevine geldi. Burada Hıristiyanlık dinini felsefe ile desteklemek üzere çalışmalarda bulundu (Wood, 2013: 165-166). Gençlik yıllarında felsefe ile ilgilenen Augustinus felsefi meseleler karşısında dinsel konuları sönük bulmuş, ancak Ambrossius ile tanıştıktan sonra Hıristiyanlığa bağlanmıştır (Augustinus, 1999: 56-60, 117-119).

410 yılında Batı Roma İmparatorluğu Vizigotlar tarafından yıkılmış, bunun üzerine paganlar tarafından Hıristiyanlığa karşı bir tepki ortaya çıkmıştır. Paganlar Hıristiyanlığın devlet tarafından kabul edilmesi üzerinden kısa bir zaman geçmesiyle yıkımın gelmesini Hıristiyanlığa bağlamışlar, dini birinci planda tutarak devlet işlerini ikinci plana atma, devlete sadakat bağları yerine dinsel sadakat bağları tesis etme gibi Hıristiyanlık dininin getirdiği davranışları devletin zayıflamasına ve yıkılmasına sebep olarak göstermişlerdir. Paganların tepkisine karşılık Hıristiyanlığın savunulmasını Augustinus üstlenerek bu iddialara cevap olmak üzere *Tanrı Devleti (De Civitate Dei)* isimli kitabını kaleme almıştır (Klosko, 2012: 246).

Augustinus Tanrı Devleti isimli kitabından dolayı ortaçağ Hıristiyan siyasal iktidar düşüncesinde etkisi en çok hissedilen düşünür olmuştur. Bu eserinde düşünür, yeryüzü devleti-gökyüzü devleti şeklinde bir teori ortaya koymuş, böylece dinsel iktidar ile dünyevi iktidar arasındaki

otorite sorununu çözmeye gayret etmiştir. Onun yeryüzü devleti-gökyüzü devleti şeklinde yaptığı kavramsallaştırma kendisinden sonra gelecek düşünürler açısından bir dayanak noktası teşkil etmiştir (Quillet, 2017a: 230).

Bu kavramsallaştırmaya göre gökyüzü devleti Tanrı'ya, yeryüzü devleti insana aittir. Görünen şeyler yeryüzü devletinden sayılmakta, gökyüzü devleti ise görünmemektedir (Augustinus, 1999: 296). Diğer yandan bu devletler insanlığı içerisinde barındırmakta, Tanrı sevgisi ile benlik sevgisine göre ayrılmaktadırlar. Yeryüzü devletinde bulunanlar benliğini severek Tanrı sevgisini bırakanlar, gökyüzü devletinde bulunanlar ise benlik sevgisinden vazgeçerek Tanrı sevgisine ulaşanlardır. Augustinus'a göre bu iki devlet dünyada varlık göstermekte ve aralarında bir mücadele bulunmaktadır (Touchard, 2015: 128-129). Tanrı'yı gökyüzü devletinin kurucusu ve kralı olarak konumlandırır. Dünyayı ise gökyüzü devletinin üyeleri için bir sürgün yeri olarak kabul eder. Augustinus, oluşturduğu yeryüzü devleti-gökyüzü devleti ayrımı içerisinde siyasal iktidarları yeryüzü devletinin kapsamında değerlendirir. Bu bakımdan Hıristiyanları hem gökyüzü devletinin hem de yeryüzü devletinin emirlerine itaatle sorumlu tutar (Klosko, 2012: 239-242).

Augustinus Kilise ile gökyüzü devletinin özdeşliğine dair bir görüş ileri sürmemesine karşın daha sonra gelen Hıristiyan siyasal düşüncesi içerisinde gökyüzü devleti kavramı -siyasal iktidarların dinsel anlamda meşrulaştırılabilmeleri için- Kilise olarak ele alınacaktır. Dolayısıyla gökyüzü devleti yeryüzü devletinden üstün olduğu gibi, Kilise de siyasal iktidarlara karşı bir üstünlük temeli bulmuş, siyasal iktidarlara meşruiyetlerini veren bir kurum haline gelmiştir (Sabine, 1965: 186; Çaha, 2013: 54-55).

Augustinus'a göre yeryüzünde mükemmel siyasal iktidarı kurma düşüncesi anlamsızdır. Zira yeryüzü ilk günah ile kirlenmiş olup eksiktir. Gökyüzü devleti asıl olandır ve yeryüzü devleti gökyüzü devletinin hizmetinde olmalıdır (Ruby, 2014: 38-40). Bu bakımdan siyasal iktidarlar kendileri değerli oldukları için değil, bazı amaçlara hizmet ettikleri sürece değerli olarak görülebilirler. Yeryüzü devletinin içerisinde bulunan siyasal iktidarlar dünyadaki güvenlik gereksinimini karşılamak ve düzensizlikleri gidermek için bir araç oldukları müddetçe bir değere sahip olabilirler (Wood, 2013: 169). Bu da siyasal iktidarları gökyüzü devleti karşısında ikincil derecede önemli hale getirir. Tanrı'ya hizmet etme gayesinin sürdürülebilmesi için yeryüzünde bir düzen hakim olmalıdır, bu da ancak siyasal iktidarlar aracılığı ile sağlanabilir (Ebenstein, 1996: 74).

Siyasal iktidarlar adalet vasfına sahip olmalıydılar. Çünkü yeryüzünde Tanrı'ya hizmet edilebilecek düzenli bir ortam ancak adalet ile sağlanabilir. Augustinus'a göre siyasal iktidar ile haydut çeteleri arasındaki fark adalet kavramı üzerinden anlaşılabilir. Onun adalet anlayışı ise herkese hak ettiği şekilde muamele yapmak üzerine kurulmuştur (Kaçer, 2019: 13).

Augustinus, siyasal iktidarlara gökyüzü devletinin faydasına olduğu müddetçe itaat edilmesi gerektiğini, siyasal iktidarların adalete uyarak düzeni sağladıkları ölçüde meşru olduklarını düşünmektedir. Ona göre siyasal iktidarlar özlerinde kötüdürler. Siyasal iktidarın değeri ancak gökyüzü devletine hizmet etmesi üzerinden ölçülmekte, dolayısıyla da dine hizmet ettiği sürece değer kazanmaktadır. Halkın siyasal iktidara isyan etme hakkı yoktur, çünkü siyasal iktidar olmazsa daha kötü duruma düşülecek ve dinsel değerler yaşanmaz hale gelecektir. Augustinus siyasal iktidarı dinsel öğelere bağlı olacak şekilde meşrulaştırarak asıl değerli olanın dinsel öğe olduğu, siyasal iktidarın ikincil önemde olduğu anlayışını kurgulamış, böylece ileride Hıristiyan siyasal düşüncesi içerisinde ortaya çıkacak olan İki Kılıç Kuramı'nın temellerini atmıştır.

- Gelasius'un İki Kılıç Kuramı ve Meşruiyet

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla doğan otorite boşluğunun doldurulması noktasında 5. yüzyılın sonunda Bizans ve Roma Kilisesi arasında devam eden bir mücadele bulunmaktaydı. Bunun en önemli sebeplerinden biri Roma Kilisesi'nin teorik anlamda bu iddiasını meşrulaştıracak bir

argüman geliştirememiş olmasıydı. Dolayısıyla Roma Kilisesi hem Batı Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu siyasal gücü devralabilecek hem de Bizans'tan bağımsız olarak hareket edebilmesini sağlayabilecek bir meşruiyet teorisi arayışında olmuştur. Bu dönemde papalık görevinde bulunan Gelasius (492-496) bu işlevleri yerine getirecek bir teori olarak *İki Kılıç Kuramı*'nı oluşturmuştur (Şenel, 2017: 270; Bagge, 2013: 163).

İki Kılıç Kuramı iktidarı dünyevi iktidar ve ruhani iktidar olarak ikiye ayıran bir kuramdır ve bu iktidarlar kılıç tabiriyle ifade edilir. İki kılıcın bir araya geldiği kişi ise İsa'dır. Bu bakımdan İsa hem dünyevi hem de ruhani anlamda liderlik özelliğine sahiptir. Ancak İsa bu iki vazifeyi birbirinden ayırmış, ruhani iktidarın görevi olarak dini ve ruhani huzuru koruma, dünyevi iktidarın görevi olarak da insanların maddi huzurlarını sağlama ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılama işini belirlemiştir. O, insanların doğalarının günahkar olmasından ve onların zaaflarından dolayı iki iktidarın yapacağı işleri ayrı tutmuştur. Gelasius'a göre dünyevi ve ruhani iktidarı temsil eden iki kılıç da Tanrı tarafından verilir, bu bakımdan iki kılıç da Tanrısal irade kaynaklıdır. İki iktidar birbirinden bağımsız niteliklere sahiptirler, ancak birlikte hareket etmeye muhtaçtırlar. Bunun sebebi ise, ruhani iktidarın güvenlik ve çeşitli faydalar gereği dünyevi iktidara ihtiyaç duyması, dünyevi iktidarın da manevi anlamda kurtuluşa ermek için ruhani iktidara ihtiyaç duymasıdır (Ebenstein, 1996: 77-78; Robinson, 2008: 289). Gelasius'un Bizans'a karşı savunduğu İki Kılıç Kuramı'na göre iki iktidar farklı alanlara hükmeder, ancak ruhani iktidarın dünyevi iktidara göre üstünlüğü bulunmaktadır (Wood, 2013: 188; Sheldon, 2001: 206).

Roma Kilisesi, Bizans'ın güçlü meşruiyet iddiasına karşı tam anlamıyla hakimiyet sağlayamadığı Batı Avrupa topraklarında kendi meşruiyetini kuvvetlendirme ihtiyacı içerisinde bulunmakta, bu sebeple de kendine bir alan açmaya çalışmaktadır. Siyasal alanın temsilcisi olarak gördüğü Bizans'ın ruhani iktidar alanına karışmasını engellemek için iki alanın birbirinden bağımsız olduğunu, dünyevi iktidarın ruhani iktidara karışmaması gerektiğini söyleyerek de siyasal alandaki iktidarın sınırlarını belirlemektedir. Bu bakımdan siyasal iktidar ruhani alana müdahale ettikçe meşruiyetinin kaybolacağı ifade edilmektedir. Böylece ruhani iktidar siyasal iktidar karşısında bağımsızlaşmaya başlayacak, siyasal iktidar ise onun bağımsızlığını tanıdıkça kendi alanı içerisinde meşruiyetini koruyacaktır.

- I. Gregorius (540-604)

590 ile 604 yılları arasındaki dönemde papalık makamında bulunan I. Gregorius ortaçağın güçlü Kilise iktidarına giden yolda İki Kılıç Kuramı'na katkıda bulunarak onu geliştirmiştir. Papalık 6. yüzyılda Bizans'ın siyasal gücüne karşı bağımsız bir alan oluşturma ve kendi siyasal gücünü oluşturma hedefine ulaşmak için bunun teorik altyapısını hazırlamaya çalışmaktaydı. Bu sebeple I. Gregorius Bizans'a karşı farklı, diğer Batı krallıklarına karşı farklı bir üslup benimsemiştir. Bizans'a karşı daha yumuşak bir üslup kullanarak dinsel argümanlarla yanıt verirken, Batı'da bulunan zayıf krallıklara karşı otoriter bir yaklaşımda bulunmuştur (Touchard, 2015: 138).

I. Gregorius henüz Bizans İmparatorluğu'na karşı çıkma güç ve cesaretine sahip olmadığından İki Kılıç Kuramı'na kuramsal düzeyde katkı sağlamakla yetinerek Gelasius gibi dünyevi ve ruhani iktidarların hükmettikleri alanların farklı olduğunu vurgular. Bunu yaparken Gelasius'tan bir adım öteye giderek önceden ayrı olarak konumlandırılan iki iktidardan ruhani olanın daha üstün olduğunu ve dünyevi iktidarın verilisinin dinsel nedenlere bağlı bulunduğunu söyler. Ona göre yeryüzü devleti gökyüzü devletinin hizmetinde bulunmakta, yardım isteyenlere yardım etmekte ve göklere giden yolu açmak için gayret göstermektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 166).

Gelasius'un öğretilerinde dünyevi ve ruhani iktidar alanları farklılaştırılmış, ruhani iktidarın üstün olduğu söylenmekle yetinilmiştir. I. Gregorius ise yine iki alanın ayrı olduklarını vurgular, ancak önceden bağımsız olan iki alanı dinsel olanda birleştirir. Dünyevi iktidarı ruhani iktidarın hizmetinde

olması gereken bir iktidar alanıyla sınırlandırarak ona farklı bir meşruiyet ölçütü belirler. Buna göre dünyevi iktidar ruhani iktidar tarafından kendisine biçilen role uygun davranıp onun verdiği görevleri yerine getirdiği sürece meşruiyetini koruyabilecektir.

I. Gregorius Bizans İmparatorluğu karşısında zayıf konumda olduğundan Batı Avrupa'daki otorite boşluğunu değerlendirme yoluna giderek buradaki zayıf krallıkları kendi otoritesi altında bir araya getirmeye çalışacak ve böylece Hıristiyan bir imparatorluk oluşturma hedefine yönelecektir. Batı Avrupa'da bulunan krallıkları Kilise emri altına alabilmek için de İki Kılıç Kuramı'ndan yola çıkarak kralların Hıristiyan olmaları gerektiği anlayışını yerleştirmeye çalışmış ve bunu yapabilmek için de aforozu bir tehdit unsuru olarak kullanmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 167). Böylece I. Gregorius döneminde, bütün iktidarların Tanrı'dan geldiği ve doğal olarak meşru görüldüğü düşüncesi hükümdarların Hıristiyan olmaları gerektiği düşüncesine evrilmiş, siyasal iktidarın meşruiyet ölçütü Hıristiyan dininden olmak olarak değiştirilmiştir.

-VII. Gregorius (1020-1085)

I. Gregorius döneminden VII. Gregorius dönemine kadar yaklaşık beş yüzyıllık bir zaman geçmiş, bu zaman içerisinde İki Kılıç Kuramı'nın gelişimi ile Kilise hakimiyeti sağlanarak Batı Avrupa'da tüm krallıkların üzerinde yer alan güçlü bir konuma gelmiştir. 1073 yılında papalık görevine gelen VII. Gregorius'a göre Papa'nın görev alanı ve yetkisi yalnızca Kilise ile sınırlı olmayıp, siyasal iktidarlar da onun yetkisi içerisinde yer almaktadır. Öyle ki papalar siyasal iktidarlara emir verebilir, siyasal iktidarlar da bu emirlere göre hareket etmek durumundadırlar (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 194). Bu durum öyle bir noktaya gelmiştir ki, papalar hükümdarlara taç giydirmekte, onları kutsamaktadırlar. Bu işlemler gerçekleşmeden hükümdar imparatorluk payesini kazanamamaktadır. Papa bu makamların sahibi olarak görülmektedir (Gilson, 2007: 254). Hükümdarlar papalar tarafından onaylanmadıkça meşruiyet kazanamayacak noktaya gelmiştir. İki Kılıç Kuramı'nın geldiği noktada Kilise iki kılıcın da sahibi olarak görülmektedir.

Kilise'nin geldiği güçlü konumun daha iyi anlaşılması için VII. Gregorius döneminde meydana gelen bir olaydan söz etmek yerinde olacaktır. Dönemin imparatoru IV. Heinrich Milano piskoposluğuna Papa VII. Gregorius tarafından atanmış bir piskoposu görevinden azlederek onun yerine kendi belirlediği bir piskoposu atamıştır. Bu olay üzerine VII. Gregorius İmparator'a bir uyarı mektubu gönderir. Bunun karşılığında ise İmparator, VII. Gregorius'u görevden aldığı ilan eder. VII. Gregorius da İmparator'u vazifeden alarak aforoz eder. Bu mücadelede kazanan taraf papa olacaktır, çünkü genel meşruiyet algısı aforoz edilerek Hıristiyanlıktan çıkarılan bir kralın desteklenmeye değer görülmemesi yönündedir. Heinrich papadan özür dilemesi karşılığında papa onun aforoz kararını kaldırır, ancak onu tekrar imparatorluk makamına iade etmediğini söyler: "*Heinrich'i dine yeniden kabul ettim ancak tahta tekrar oturtmadım*" (Touchard, 2015: 168-169; Rommen, 1950: 529-532; Gregory VII, 2002: 31-43). Papa'nın kullandığı bu ifade Kilise'nin meşruiyet konusu bağlamında hangi noktada olduğu konusunda geniş bir fikir vermektedir. İki Kılıç Kuramı'nın evrildiği duruma baktığımızda Kilise hem ruhani hem de dünyevi kılıcı istediği gibi kullanabilecek noktaya gelmiştir. Ruhani kılıç olarak aforoz etme ve dine kabul etme yetkisinin yanında dünyevi kılıç olarak tahttan azletme ve tahta iade etme yetkisi de Kilise'de toplanmıştır. Böylece siyasal iktidarın gücü ne olursa olsun meşruiyetini sürdürebilmesi papaların ağzından çıkacak sözlere bağlı hale gelmiştir.

Kralların Kilise'ye bağlılık seviyesi o kadar yüksektir ki, Kilise'nin onayı veraset yoluyla tahtın devredilmesinden daha güçlü bir meşruiyet unsuru haline gelmiştir. Kilise yeni taç giyme törenini onayladığı ve takdis ettiği gibi tahtın varislere devrini de takdis etmek durumundadır. Hükümdarlar bu takdis törenlerinde Kilise'ye sadık ve itaatkar olacaklarına ve onun işlerine karışmayacaklarına dair yemin etmişlerdir (Özek, 1982: 36). Böylece hükümdarlar Kilise tarafından onaylanarak tüm iktidarları boyunca Kilise'nin kurallarına tabi olduklarını kabul ediyorlar, bunun karşılığında da dinsel

meşruyetlerini kazanıyorlardı.

VII. Gregorius döneminde siyasal iktidarlar üzerinde büyük bir hakimiyet kurmuş olan Kilise, Papa III. Innocent döneminde bu hakimiyeti zirveye taşımıştır. III. Innocent'in görüşlerine göre, tüm siyasal iktidarların ve imparatorluk tahtının sahibi bizzat papalar olup dünyevi iktidarlar doğrudan papalar tarafından verilir. Bu noktada o kadar ileri giden görüşler olmuştur ki, papaların kararına Tanrı'nun dahi müdahale edemeyeceği şeklinde görüşler öne sürülmüştür. Papa bu dönemde hiçbir sebep belirtmeksizin istediği hükümdarı tahttan alıp yerine istediğini atayabilecek konuma gelmiştir (Parkinson, 1984: 73; Heater, 1996: 31; Rommen, 1950: 534). Bu dönemde zirveye ulaşan Kilise'nin güçlü bir Hıristiyan monarşisine dönüşmüştür, denilebilir. Kilise artık sorgulanamayan konumu ile iki kılıcın ikisini de sorgusuz bir biçimde elinde bulundurmaktadır.

- Salisburyli John (1115-1180)

İngiltere'de 1115 yılında doğan Salisburyli John, eğitimini Fransa'da tamamlayarak yetişmiş bir din adamı ve düşünürdür. Din ve felsefe eğitimini tamamlayarak İngiltere'ye dönen düşünür Canterbury başpiskoposunun danışmanı olarak atanır. Burada yaşadığı sorunlar nedeniyle sürgüne yollanan John, Fransa kralının kendisine yaptığı Chartes piskoposluğu görev teklifini kabul ederek hayatının sonuna kadar bu görevde kalmıştır (Şenel, 2017: 275).

Ruhani ve dünyevi iktidarın kaynağının Tanrı olduğunu savunan Salisburyli John Kilise'nin dünyevi iktidardan üstün olduğunu vurgular. Ona göre bu üstünlük Tanrı'nın isteği olup Kilise'yi siyasal iktidarların üzerinde konumlandırır. Tanrı Kilise'yi Hıristiyanların yönetimi görevine getirmiş ve İki Kılıç Kuramı'nda yer alan dünyevi ve ruhani kılıcın ikisini de Kilise'ye vermiştir. Ancak John'a göre, ruhani iktidarın bizzat kendisinin yapması uygun görülmemeyen kan dökme gibi işleri dünyevi iktidara devreden Kilise bu yetkisini siyasal iktidarı aracı ederek kullanır (Salisbury, 2007: 31-32; O'Daly, 2018: 183-184; Struve, 1994: 314-317). John'un, İki Kılıç Kuramı'nı Kilise lehinde yorumlayan düşünürler içerisinde en uç noktada yer aldığı söylenebilir.

Düşünür, Kilise iktidarının siyasal iktidardan üstün olduğunu ve siyasal iktidarın meşruyetini Kilise'den aldığını ispatlamak için Kitabı Mukaddes ve Roma hukukunun bazı bölümlerini kullanır. İncil'de yer alan "*kutsayan kutsanandan yücedir*" ifadesini ve Roma hukukunda yer alan "*bir hakkı veren onu yasal olarak geri alma hakkına sahiptir*" kuralını bu açıdan ele almaktadır. Ayrıca Kitabı Mukaddes'te geçen, Peygamber Samuel'in Kral Saul'u tahttan azletmesini anlatan kısmı da siyasal iktidarın Kilise'ye bağlı olmasına, meşruyet kaynağının Kilise olmasına ve Kilise'nin siyasal iktidar kılıcının da sahibi olmasına örnek göstermektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 220).

Kilise'nin üstün konumunu desteklerken organizmacı toplum teorisini kullanan John, ortaçağ düşünürleri arasında bu teoriyi kullanan ilk düşünür olmuştur. Organizmacı toplum anlayışına göre ülke insan bedenine benzetilir. Çiftçiler ve işçi olarak çalışan kesim ayaklara, bürokrat ve askerler ellere, memurlar mideye, hükümdar başa, meclis kalbe benzetilir. Kilise ise bedeni ayakta tutan ve ona canlılığını veren ruh konumundadır. Ruh bedenden çıktığı vakit beden yaşayamadığı gibi, Kilise olmadan da dünyevi iktidar bir hiç olacaktır. Beden yaşayabilmek için ruha muhtaç olduğu gibi siyasal iktidar da var olabilmek için Kilise'ye bağlı bulunmaktadır (Salisbury, 2007: 66-67). İki Kılıç Kuramı'na göre dünyevi iktidarın meşruyetinin Kilise'ye bağlı olduğu anlayışını Salisburyli John daha ileri götürmüş, Kilise'yi ruh olarak değerlendirmiş ve Kilise olmadan dünyevi iktidarın hayatta kalmasının dahi mümkün olmadığını savunmuştur. Bu noktada John'un tiranlaşan hükümdarın öldürülmesi ile ruhsuz bir iktidarın yaşayamayacağı konusu arasında bağlantı bulunduğu söylenebilir.

Salisburyli John'a göre hükümdar iktidarını Tanrı'dan alır, yasalara göre yönetir, hak ve adaleti yönetiminin temel kıstası olarak benimser. John hükümdarın niteliklerini belirlerken bu niteliklere uymayan hükümdarları tiranlık sınırları içerisinde görür ve meşruyetlerini kabul etmez. Onun düşüncesinde tiran adaletli yönetimi ortadan kaldırarak kendi iradesini baz alan, böylece iktidarı gasp

etmiş olan kişidir (Salisbury, 2007: 190-192; Tannenbaum ve Schultz, 2005: 125-126). John'un meşruiyet kriterleri İki Kılıç Kuramı'na uygun olarak Kilise eksenli olup Kilise'nin belirlediği esaslara tabidir. Onun düşüncesinde özgün olan taraf Kilise'yi reddederek kendi görüşlerini iktidarına temel kabul eden tiran hakkında gerçekleştirilecek uygulama hakkındadır.

Tiran adaletten ve Kilise'nin emirlerinden koparak kendi iradesini bunlardan üstün tuttuğu için Tanrı iradesini yok saymış ve Tanrı'ya karşı bir savaş başlatmış olur. Böylece tiranlaşan hükümdar toplum için zararlı bir noktaya gelmiş olur. Ona göre, bu şekilde davranarak tiranlaşmış hükümdarın cezası ölümdür. Kılıcı eline alan kılıçla öldürülür. John, tiranlaşan hükümdarın ölümünü toplumun faydası için elzem görür (İşçi, 2004: 123).

SONUÇ

Tarih boyu yönetilenlerin rızasını kazanmış meşru iktidarlar varlıklarını uzun süre devam ettirebilmişlerdir. Çünkü siyasal iktidarların yönetilenler üzerinde etkili olması için zor kullanma gücü ile birlikte rıza da gerekli bir unsurdur. Bu durum ortaçağ Hıristiyan siyasal iktidar düşüncesinde de geçerlidir. Ortaçağda Hıristiyanlığın doğduğu yer olan Roma İmparatorluğu ile Hıristiyanlık dini arasında siyasal iktidarın meşruiyeti bağlamında tartışmalar yaşanmıştır.

Hıristiyanlık dini ilk ortaya çıktığında siyasal iktidarları meşru olarak kabul etmeyen ve onları yok sayan bir tavır takınmıştır. Bu anlayış Hıristiyanlık Roma tarafından kabul edilene kadar devam etmiş, Hıristiyanlar siyasal açıdan pasif bir konumda bulunmuşlardır. Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlık dinini kabul etmesiyle Kilise kurumsal bir nitelik kazanmış, önceleri imparatorların elinde toplanan dünyevi iktidar ve ruhani iktidar yüzyıllar içerisinde yaşanan gelişmeler neticesinde kademe kademe birbirinden ayrılmıştır. İlk başlarda bu iki güç ayrı olarak değerlendirilirken zamanla iki güç de Kilise'nin uhdesinde birleşecek, böylece Kilise hem dünyevi hem de ruhani gücün sahibi olarak görülecektir.

Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması da ruhani iktidar ve dünyevi iktidarın alanlarının birbirinden ayrılmasına zemin hazırlayan gelişmelerden biri olmuştur. Batı Roma İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasıyla Batı Avrupa'da bir otorite boşluğu doğmuş, burada güçlü bir siyasal iktidar olmaması da Papalık iktidarının güçlenmesinin yolunu açmıştır. Böylece Kilise Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisinden kurtulabilmek için ilk başlarda ruhani iktidar ve siyasal iktidarın yetki alanlarının farklı olduğunu ve bu iki iktidarı temsil eden kılıçların birbirlerinin alanlarına müdahale etmemesi gerektiğini savunmuş, bu anlayışı yerleştirmiştir. Daha sonra ise siyasal iktidar kılıcının da Kilise'nin elinde olması gerektiği tezini ortaya atmıştır. Ortaçağın sonlarına kadar siyasal iktidar kılıcını da elde eden Kilise bu noktada bir Hıristiyan monarşi devleti haline gelerek siyasal iktidarları belirleyecek, kralları tahta çıkarıp indirecek bir güce erişmiştir. Böylece Batı Avrupa'da siyasal iktidarların meşruiyeti Kilise'nin onayına bağlanmış, Kilise'ye itaat etmek meşruiyet kazanmanın ilk ve neredeyse tek ölçütü haline gelmiştir. Sonuç olarak, ortaçağ Hıristiyan siyasal iktidar düşüncesinin dünyevi ve ruhani iktidarları temsil eden iki kılıcın el değiştirmesi üzerinden okunabileceği ve bu iki kılıcın kimin elinde olduğunun siyasal meşruiyeti belirleyen temel unsur olduğu söylenebilir. İki Kılıç Kuramı ile birlikte Kilise ortaçağda Batı Avrupa'da siyasal iktidarların üzerinde hakimiyet kurmuş, meşruiyet düşüncesinde ise din olgusu en yüksek etkisini göstererek diğer tüm meşruiyet parametrelerini etkisiz hale getirmiştir. Ortaçağın sonlarına doğru İki Kılıç Kuramı'nın etkisi azalacak ve modernleşme akımı ile birlikte siyasal öğeler seküler temellere dayandırılacağından bu teori modern dönemde siyasal düşünceler içerisinde bir yer bulamayacaktır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2004). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Augustinus (1999). *İtirafılar*, (Çev. D. Pamir). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aydın, M. (1986). Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 123-148.
- Bagge, S. (2013). From Fist to Scepter: Authority in Norway in the Middle Ages. (Eds: Kangas ve Korpiola). *Authorities in The Middle Ages* içinde (s. 161-182). Berlin: De Gruyter.
- Batuk, C. (2006). Pavlus Teorisinde Tanrı'nın Krallığı Söylemi. (Ed.: C. Batuk). *Pavlus'u Düşünmek* içinde (s. 165-178). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Canning, J. (2005). *A History of Medieval Political Thought*. London and New York: Routledge.
- Cassirer, E. (2005). *Devlet Efsanesi*, (Çev. N. Arat). İstanbul: Say Yayınları.
- Coleman, J. (2005). *A History of Political Thought*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Colin, P. (2017). Din, (Çev.: İ. Yerguz). (Eds: Raynaud ve Rials). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* içinde (s. 224-230). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2013). *Siyasi Düşüncelere Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Çetin, H. ve Görüşük, L. (2016). Hıristiyanlığın Siyasal Dili. (Ed.: H. E. Beriş ve F. Duman). *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde (s. 221-270). Ankara: Orion Kitabevi.

- Ebenstein, W. (1996). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*. (Çev.: İ. Özel). İstanbul: Şule Yayınları.
- Gazzaniga, J. ve Segur, P. (2017). Kilise, (Çev.: İ. Yerguz). (Eds: Raynaud ve Rials). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü İçinde* (s. 508-513). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gilson, E. (2007). *Ortaçağda Felsefe Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar*. (Çev.: A. Meral). İstanbul: Kabalci Yayınevi.
- Gregory VII (2002). *The Epistolae Vagantes of Pope Gregory VII*. Oxford: Oxford University Press.
- Göze, A. (2009). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2014). *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Heater, D. (1996). *World Citizenship and Government*. London: Palgrave Macmillan.
- İşçi, M. (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kaçer, M. (2019). İslam Siyasal Düşüncesinde Sabır Ekolü ve St. Augustine Karşılaştırması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 9-16.
- Klosko, G. (2012). *History of Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lynch, J. H. (1992). *The Medieval Church A Brief History*. London and New York: Longman.
- O'Daly, I. (2018). *John of Salisbury and The Medieval Roman Renaissance*. Manchester: Manchester University Press.
- Özek, Ç. (1982). *Devlet ve Din*. İstanbul: Ada Yayınları.
- Quillet, J. (2017a). Dinsel-Siyasal Sorun, (Çev.: İ. Yerguz). (Ed.: Raynaud ve Rials). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü İçinde* (s. 230-235). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quillet, J. (2017b). Paulus, (Çev.: N. K. Sevil). (Ed.: Raynaud ve Rials). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü İçinde* (s. 666-671). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parkinson, C. N. (1984). *Siyasal Düşüncenin Evrimi*. (Çev.: M. Harmancı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Robinson, I. S. (2008). Church and Papacy. (Ed.: Burns). *The Cambridge History of Medieval Political Thought İçinde* (s. 252-305). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rommen, H. A. (1950). *The State in Catholic Thought*. London: B. Herder Book Co.
- Ruby, C. (2014). *Siyaset Felsefesine Giriş*. (Çev.: A. U. Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sabine, G. (1965). *Siyasal Düşünceler Tarihi 1 Eski Çağ-Orta Çağ*. (Çev.: H. Rızatepe). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Salisbury, J. (2007). *Policraticus*. (Çev.: C. J. Nederman). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sheldon, G. W. (2001). *Encyclopedia of Political Thought*. New York: Facts on File.
- Spellman, W. M. (2011). *A Short History of Western Political Thought*. New York: Palgrave Macmillan.
- Struve, T. (1994). The Importance of The Organism in The Political Theory of John of Salisbury. (Ed.: Wilks). *The World of John of Salisbury İçinde* (s. 303-318). Cambridge: Blackwell Publishers.
- Şenel, A. (2017). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Defne Kitap.
- Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi*. (Çev.: F. Demirci). Ankara: Adres Yayınları.
- Tarnas, R. (2011). *Batı Düşüncesi Tarihi-I*. (Çev.: Y. Kaplan). İstanbul: Külliyat Yayınları.
- Touchard, J. (2015). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. (Çev.: İ. Yerguz). İstanbul: Isık Yayınları.
- Wood, E. M. (2013). *Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (Çev.: O. Köymen). İstanbul: Yordam Kitap.

Türk Basın Heyetinin Hindistan Ziyareti: Türk ve Hint Kamuoyundaki Tesirleri (1943)* **

Arş. Gör. Dr. Bahar İzmir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6752-0786>

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 02.10.2022

Kabul: 23.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Hindistan
Türk Basını
Türk Basın Heyeti
Hint Kamuoyu
İngiltere
Türk-Hint İlişkileri
Diplomasi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale, yazarın 2022 yılında tamamladığı Doktora tezinden tretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66784>

Öz

İdeolojik, dinî ve siyasî temelde inşa edilen Türk-Hint ilişkilerinde, karşılıklı diplomatik temasların önemli bir rolü olmuştur. Zira karşılıklı heyetlerin ziyareti sırasında kurulan etkileşimler ve fikir alışverişi, Türk ve Hint milliyetçilerini birbirine yaklaştırdı. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan başlamak üzere, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında karşılıklı heyetlerin ve aydınların ziyaretleriyle iki ülke aydınları arasında fikri bir ortaklık zemini inşa edildi. Karşılıklı heyetlerin ziyaretleri ikili ilişkileri daha ileri bir noktaya taşıdı. Milli Mücadele Dönemi'nde yoğunlaşan bu etkileşimler 1924'te Halifeliğin kaldırılmasından sonra daha farklı bir yapıda ilerledi. Şöyle ki, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve reformları Hindistan'da geniş bir kesim üzerinde tesir uyandırdı. Nitekim kurucu liderler, Mohandes Karamçand Gandhi ve Jawaharlal Nehru'nun yanı sıra Mevlana Ebul Kalam Azad, Muhammed Ali Cinnah gibi Müslüman liderler de Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından takip etti ve Mustafa Kemal'den övgüyle bahsetti. Bu sırada, Türk aydınının da Hindistan'a ilgisi gittikçe arttı. Karşılıklı diplomatik temaslar, Hindistan'ın İngiltere'nin sömürgesi olması hasebiyle diplomatlar ve diplomatik temsilcilikler yoluyla değil; entelektüeller ve gazeteciler yoluyla sürdürüldü. Hindistan'dan Türkiye'ye gelen çeşitli temsilcilerin ve aydınların yanı sıra 1933 yılında Rauf Orbay ve Halide Edip Adıvar'ın 1935'teki Hindistan ziyaretleri ikili diplomatik temasların en somut örneği oldu. 1943 yılının Ocak-Mart aylarında gerçekleşen Türk Basın Heyeti'nin Hindistan ziyareti de diplomatik ilişkilerde önemli bir yer teşkil etti. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, bu ziyaretin Türkiye'deki yankılarına odaklanılmış, Hindistan'da uyandırdığı tesirlere çok fazla değinilmemiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Ocak-Mart 1943 tarihleri arasında gerçekleşen Türk Gazeteci Heyetinin Hindistan ziyaretinin Türk ve Hint kamuoyundaki yankıları ve Türk-Hint ilişkilerine tesirlerini tespit etmektir. Bu çalışma kaleme alınırken dönemin Hint ve Türk kaynakları mukayeseli bir şekilde kullanılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

İzmir, B. (2022). Türk Basın Heyetinin Hindistan Ziyareti: Türk ve Hint Kamuoyundaki Tesirleri (1943). *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 543-552.

Turkish Press Delegation's Visit to India: Its Interpretations in Turkey and India (1943) ***

Ress. Asst. Dr. Bahar Izmir

Ankara University, Turkish Revolution History Institute, Department of Ataturk's Principles and Revolution History, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 02.10.2022

Accepted: 23.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

India
Turkish Press
Turkish Press Delegation
Indo Public Opinion
England
Turkish-Indian Relations
Diplomacy

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article is derived from the author's PhD thesis completed in 2022.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.66784>

Abstract

Mutual diplomatic contacts played an important role in Turkish-Indian relations, which were built on an ideological, religious and political basis. In this regard, the interactions and exchange of ideas established during the visit of mutual delegations fostered the ties between Turkish and Indian nationalists. Starting from the Tripolitan War and Balkan Wars, an intellectual partnership was established between the intellectuals of the two countries through the visits of mutual delegations and intellectuals during the First World War and the National Struggle. The visits of mutual delegations moved the bilateral relations to a further point. Interactions that intensified during the National Struggle progressed in a different structure after the abolition of the Caliphate in 1924. Namely, the newly established Republic of Turkey and its reforms had an impact on a large part of India. As a matter of fact, in addition to the founding leaders, Gandhi and Jawaharlal Nehru, Muslim leaders such as Mevlana Abul Kalam Azad and Muhammed Ali Jinnah closely followed the developments in Turkey and spoke highly of Mustafa Kemal. Meanwhile, the interest of Turkish intellectuals increased towards India. Mutual diplomatic contacts were not carried out through diplomats and diplomatic representations, since India was a British colony; instead it was sustained by intellectuals and journalists. In addition to various representatives and intellectuals who came to Turkey from India, Rauf Orbay's visit to India in 1933 and Halide Edib's visit to India in 1935 were the most concrete examples of bilateral diplomatic relations. The visit of the Turkish Press Delegation to India, which took place in January-March 1943, also played an important role in diplomatic relations. Studies carried out so far have focused on the repercussions of this visit in Turkey. However, the main purpose of this study is to reveal the echoes of the visit to India, which took place between January and March 1943, in the Indian and Turkish public opinion and its effects on Turkish-Indian relations. In this regard, Indian and Turkish sources of the period were used in a comparative way for the study.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile Hindistan arasındaki ilk diplomatik ilişkiler Babür Devleti arasında kuruldu. Bu dönemde sınırlı bir düzeyde kalan ilişkiler, 18. yüzyılın sonundan itibaren Halife'nin nüfuzunun genişlemeye başlaması ile yeni bir boyut kazandı. Bu anlamda, Hilafetin kurumsallaştığı ve Panislam düşüncesinin resmi devlet ideolojisi haline geldiği II. Abdülhamit Dönemi, ilişkilerde bir kırılma noktası teşkil etti. Bahsedilen dönemden itibaren gelişen siyasî, ideolojik ve diplomatik etkileşimler 20. yüzyılın başından itibaren daha da güçlenerek devam etti. Millî Mücadele Dönemi'nde Hindistan halkı tarafından Türkiye'ye verilen maddi ve manevi destek ilişkilerin temel omurgasını teşkil etti. Söz konusu dönemden itibaren Hilafetin korunması ve Osmanlı Devleti'nin devamlılığı temelinde inşa edilen manevi ortaklık ikili ilişkilerin temel omurgasını oluşturdu.¹ Halifeliğin yanı sıra iki ülke arasında İngiltere'ye karşı inşa edilen ortak antiemperyalist vurgu da öne çıktı. Nitekim Türk-Hint ilişkilerinin omurgasının, özellikle Millî Mücadele yıllarında antiemperyalist mücadele söylemi üzerine inşa edildiğini söylemek yerinde olacaktır.² Antiemperyalizm vurgusu adeta Hint milliyetçileri ile Türkiye'deki "Kemalist" milliyetçiler arasında özdeşlik kurulmasına zemin hazırlamış, ortak düşman İngiltere'ye karşı dayanışma duygusunu güçlendirmişti. Bu temelde inşa edilen ortaklık, Hint İstiklal Hareketi'ne öncülük eden kurucu kadronun söylemleri üzerinden anlaşılabilir. Örneğin, Hint Millî Kongresinin oturumlarında Türklerin haklılığı vurgulanmış, Millî Mücadele'nin antiemperyalist yönü öne çıkarılmıştı.³ Bu doğrultuda, Millî Mücadele'deki antiemperyalist vurgunun Hindistan'a da sirayet edeceği, Türklerin başarısının Hint halkına da ilham kaynağı olacağı sıklıkla belirtilmişti.⁴

1924'e kadar Hilafet kurumunu merkeze alarak ilerleyen ikili ilişkiler, 3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılması ile yeni bir safhaya geçti. Her ne kadar ilişkilerin dini bir motivasyondan ileri geldiğine dair bir genel kabul olsa da ikili ilişkiler farklı amaçlar ve kanallar üzerinden kurulmaya devam etti. Ekonomik, siyasî, sosyo-kültürel alanda ilişkiler sürdürülürken diplomatik ilişkilerin de devam ettirilmesine önem verildi. Diplomatik ilişkiler Hindistan'ın henüz İngiliz sömürgesi olmasından dolayı diğer bağımsız ülkelerle olduğu gibi diplomatlar vasıtasıyla değil daha çok aydınlar ve gazeteciler yoluyla gerçekleştirildi. 1943 yılındaki gazeteci heyetin Hindistan ziyareti de bu manada oldukça önemliydi. Bu makalenin amacı, buraya giden Türk gazeteci heyetinin her iki ülkenin kamuoyunda nasıl bir yankı uyandırdığını tespit etmek ve Türk-Hint ilişkilerine olan tesirini ortaya koymaktır. Türk Gazeteci Heyetinin ziyaretinin tesirleri üzerinden Türk-Hint ilişkilerinin boyutlarını değerlendirmek bu çalışmanın temel amacını teşkil etmiştir.

Türkiye-Hindistan arasındaki diplomatik temaslar, hükümetler düzeyinde sınırlı bir diplomatik misyonun yanı sıra kişilerin ve heyetlerin bireysel girişimi ile de gerçekleşti. Çoğunlukla gazeteciler, siyasetçiler, aydınlar, yerel yöneticiler ve ticaret adamları tarafından gerçekleştirilen söz konusu ziyaretler ilişkilerin diplomatik ve siyasî zeminde sürmesine katkı sundu. Aynı zamanda, Hindistan'ın bir İngiliz sömürgesi olduğu düşünüldüğünde, mevcut koşullarda iki ülke arasında gerçekleşen ziyaretler oldukça önem taşıyordu

¹ Bkz: Azmi Özcan, *Pan-Islamism Indian Muslims, the Ottomans and Britain (1877-1924)*, Brill, Leiden, 1997, s.1-3; Aftab Kamal Pasha, *India and Turkey: Past and Emerging Relations*, Academic Excellence, Delhi, 2006; Muhammed Sadıq, *Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018; Minault Gault, *The Khilafat Movement*, Colombia University Press, New York, 1982.

² Bahar İzmir, *Türkiye-Hindistan İlişkileri (1919-1947)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2022, s.92-97.

³ *NMML Archives* (Nehru Memorial Museum and Library Archives), Indian National Congress Reports, Gaya, 37th Session, 26-31 Aralık 1922, (37. Oturumda yapılan Türkiye'nin Durumu başlıklı konuşma); *National Archives of India (NAI)*, Foreign and Political Department, External Files-Secret/34-X, 13 Mart 1924.

⁴ *NMML*, Indian National Congress Reports, Gaya, 37th Session, 26-31 Aralık 1922 (Kongre Toplantısında yapılan Sivil İtaatsizlik başlıklı konuşma).

1. Türk Basın Heyeti'nin Tespiti ve Hindistan'ı Ziyareti

1943 yılının Ocak ayında Türk Basın Heyeti Hindistan'ı ziyaret etti. Türk Basın Birliği Başkanı Falih Rıfkı Atay'ın başkanlığındaki heyette, *Akşam* Gazetesi Başyazarı ve İstanbul Milletvekili Necmettin Sadak, Anadolu Ajansı Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu, Matbuat Genel Müdürlüğünden Burhan Belge ve *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarından Burhan Felek bulunuyordu.⁵ İngiltere Hükümetinin daveti üzerine Hindistan'a bir basın heyetinin gitmesi ve bu heyetteki kişilere siyasi pasaport verilmesi Bakanlar Kurulu kararı ile onaylandı.⁶ Basın Heyeti yaklaşık iki ay boyunca Hindistan'da kaldı. Bu sürede, heyet Delhi, Agra, Kalküta, Gwalior, Patna, Haydarabad ve Madras gibi pek çok şehri ziyaret etti ve temaslarda bulundu. Söz konusu ziyaretler sırasında Hint halkı Türk gazetecilere büyük bir ilgi gösterdi.⁷

Söz konusu heyetin ziyareti her ne kadar "İngiltere'nin daveti üzerine" olarak zikredilse de Hindistan'ın sömürge statüsünden dolayı bu diplomatik girişim için Türkiye'nin İngiltere'ye başvurduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Zira bu ziyaretin kabul edildiği Bakanlar Kurulu karamnamesinde, heyetin Hindistan'ın ziyaretinin İngiltere'nin davetiyle gerçekleştiği yazılmış, Hint belgelerinde de ziyaretin amacına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ocak ayının başından Mart ayının başına kadar iki aylık süre boyunca Hindistan'da kalan basın heyeti, bu ülkede büyük bir ilgi uyandırmış, çeşitli şehirlerde büyük tezahüratlarla karşılanmıştır. Heyetin ziyareti, yalnızca Türkiye ve Hindistan arasındaki dostluk hislerinin ifadesine vesile olmamış, aynı zamanda Türkiye'nin geçirmiş olduğu değişimin adeta bir muhasebesi şeklinde görülmüştür. Bu doğrultuda, basın heyetinin ziyareti Türkiye'nin geçirdiği kimlik değişiminin ve modern Türkiye'de gerçekleşen reformların yansıması gibi bir misyon üstlenmiştir.

2. Türk ve Hint Kamuoyunda Heyetin Ziyaretinin Tesirleri

Türk gazeteci heyetin ziyareti Hindistan'da oldukça olumlu bir yankı uyandırdı.⁸ Hindistan basınında heyetin farklı şehirlerdeki temasları ve mesajlarına vurgu yapıldı.⁹ Örneğin, Müslümanların çıkardığı *Dawn*, "Türk dostlarımız, Hindistan'da hürriyetleri için olan mücadelelerini ve hayat telakkilerinde vuku bulan inkılâbı hayranlıkla karşılamış olan birçok kimse bulacaklardır." diyerek ziyaretten duyulan memnuniyeti belirtti.¹⁰ Yine Türk basını da heyetin ziyaretine büyük bir önem atfederek iki ülke arasındaki ilişkilerinin boyutuna yer verdi. Örneğin, *Ulus* gazetesi Türk-Hint ilişkilerinin önemini şu şekilde vurguladı: "Türkiye ile Hindistan arasında birçok bağ vardır ve Hindistan Türkiye'nin son yirmi beş yıl

⁵ *The National Archives (TNA)*, FO, 424/539, 11005949, R899/899/G, 1 Ocak 1944, (Türkiye'deki İngiliz büyükelçisi H. M. Knatchbull Hugessen'in Başbakan Eden'a yolladığı Türkiye'deki 1943 yılına ilişkin gelişmeleri değerlendiren gizli raporlar-Annual Report, 1943); *Akşam*, 31 Ocak 1943, s.1; *Ulus*, 19 Ocak 1943, s.1; *Vakit*, 19 Ocak 1943, s.4; *Vakit*, 9 Ocak 1943, s.4, *Vakit*, 10 Ocak 1943, s.4; *Ulus*, 25 Ocak 1943, s.1.; *Ulus*, 3 Şubat 1943, s.3; *The Times of India*, 18 Ocak 1943, s.6.; "Turkish Interest in India", *The Statesman*, 20 Ocak 1943, s.3.; "Turkish Press Delegation", *Hindustan Times*, 11 Ocak 1943, s.1.; "Who is Who", *Hindustan Times*, 17 Ocak 1943, s.4.; "Our Turkish Guests", *Hindustan Times*, 19 Ocak 1943, s.5.

⁶ *BCA*, 30.18.1.2/100.110.19, 09.01.1943, (İngiltere hükümetinin daveti üzerine Hindistan'a gidecek olan Matbuat heyetine mensup Burhan Belge, Muvaffak Menemencioğlu ve Burhan Felek'e siyasi pasaport verilmesi)

⁷ *TNA*, DO, 142/412, 10952390, Ocak 1943, (Delhi'den İngiliz Hükümeti'ne gönderilen, savaş sürecinde Hindistan'daki faaliyetlere ilişkin rapor); *The Times of India*, 19 Ocak 1943, s.5.; "Turkish Mission in Calcutta", *The Statesman*, 3 Şubat 1943, s.5.; "Turkish Mission's Tour", *The Statesman*, 13 Ocak 1943, s.3.; "Turkish Press Delegation in Karachi", *The Pioneer*, 17 Ocak 1943, s.9.; "Turkish Mission in Peshawar", *The Pioneer*, 26 Ocak 1943, s.5.; "Turkish Mission in Rawalpindi", *The Pioneer*, 28 Ocak 1943, s.4.; "Turkish Press Mission", *Hindustan Times*, 12 Ocak 1943, s.2.; "Delegation Arrives in Karachi", *Hindustan Times*, 18 Ocak 1943, s.7.; "Turkish Mission at Agra", *Hindustan Times*, 19 Ocak 1943, s.4.; "Turkish Press Delegation in Madras", *Hindustan Times*, 8 Şubat 1943, s. 1.; "Turkish Delegates in Calcutta", *Hindustan Times*, 4 Şubat 1943, s.3.

⁸ "Turkish Pressmen Welcomed", *The Statesman*, 17 Ocak 1943, s.3.; "Turkish Interest in India", *The Statesman*, 20 Ocak 1943, s.3.; "Turkish Editors", *The Pioneer*, 10 Ocak 1943, s.1.; "Turkish Press Mission", *Hindustan Times*, 16 Ocak 1943, s.5.

⁹ "Turks Admire Indian Culture", *Dawn*, 3 Şubat 1943, s.4.

¹⁰ *Akşam*, 20 Ocak 1943, s.2.

içindeki gayretlerini hayranlıkla takip etmektedir.”¹¹ Ayrıca bu ziyaretler vesilesiyle Hint halkına ve kültürüne dair Türklerin ilgisi pek çok şekilde dile getirildi.¹²

Hint basını Türk gazeteci heyetin ziyaretini oldukça olumlu bir şekilde resmetti.¹³ Heyetin farklı şehirlerdeki temasları ve mesajlarına vurgu yapıldı.¹⁴ Türk Basın Heyeti’nin Hindistan’da yapacağı görüşmeler ve temaslar da merak konusuydu. Nitekim heyetin başkanı Falih Rıfki Atay’a, Hindistan’da hangi liderlerle görüşüleceğine dair pek çok soru yöneltildi. Atay ise Hint sorununu tam manasıyla anlayabilmek için Hindistan’daki tüm grupların temsilcileriyle görüşeceklerini bildirdi.¹⁵ Yine Türk heyetin temasları sırasında en fazla merak edilen konulardan bir diğeri de Türkiye’nin geçirdiği dönüşümdü. Türk İstiklal Harbi ve Türk modernleşmesi kapsamında gerçekleştirilen reformlar ve bilhassa da kadın hakları, Latin Alfabesi’nin kabulü ve Atatürk’ün liderliği gibi pek çok konu hakkında bilgi verildi.¹⁶

Bu ziyaret vesilesiyle, Hint basınında Türkiye’ye duyulan müspet alaka ve Türk-Hint ilişkilerinin mahiyeti öne çıkarıldı.¹⁷ Örneğin, *The Times of India* gazetesi, Türkiye’nin dürüst siyasetini ve kısa sürede gösterdiği büyük değişimi takdir ettikten sonra, Hindistan’daki siyasetin Türkiye’deki gelişmelerle bağlantılı olduğunu ileri sürdü. Habere göre, Türkiye başka bir yol çizmiş olsaydı, Hindistan da bunun vahim neticeleri ile karşı karşıya kalacak, Hint toplumunda belki de istiklal talepleri bu denli yeşermeyecekti.¹⁸ Yine, Türk gazetecileri karşılayan Hindistan Gazeteciler Birliği Başkanı Profulla Kumar Sarkar, Mustafa Kemal’e olan hayranlığını belirttiikten sonra, “*Türkiye’nin son yirmi yıllık tarihinin Hindistan’ın istiklal mücadelesine ilham olduğunun*” altını çizdi.¹⁹ Ayrıca *Dawn* gazetesinde yayınlanan “Türkiye’ye Hayranlık” başlıklı haberde, heyetin ziyaretinin özellikle de Hint Müslümanlarıyla ilişkilerin geliştirilmesine sunduğu katkı şu şekilde açıklandı:

“Türk gazeteci heyetin ziyareti Hint Müslümanları arasında da büyük bir hayranlıkla karşılandı. Böylelikle, Müslümanların Türkiye’ye yönelik hayranlık ve ilgisinden bir şey eksilmediği ve aynı şekilde devam ettiği anlaşılmıştır. Zira bazıları tarafından Hindistan’daki Müslüman kardeşlerini düşünmeden hareket ettiği ve farklı bir rota çizdiği için eleştirilmişti. Fakat Müslümanların ilgisinden, hayranlığın aynı şekilde devam ettiği açıktır... Türk gazetecilerin ziyareti Türkiye ile ilişkilerin tesisinde ve Müslümanlar entelektüeller arasında yeni bir iş birliğinin kurulmasına katkı sunacaktır.”²⁰

Karşılıklı ziyaretler, adeta iki ülke arasındaki dostluk hislerini ifade etmenin bir yolu haline gelmişti. Hint Basın Heyeti başkanı Prafulle, Türk gazeteci heyeti şerefine düzenlediği bir davette, Türkiye’ye yönelik takdir hislerini, “*Modern Türkiye’nin tarihinde Hindistan’ın müstakbel tarihini okur gibi oluyoruz. Bugün sizi selamlarken yeni zihniyetinizi, yeni imanınızı selamlıyoruz.*” diyerek ifade etti.²¹ Yine Falih Rıfki Atay da aynı törende Hindistan’ın Türkiye’nin en iyi dostu olduğunu, Türkiye’ye

¹¹ *Ulus*, 20 Ocak 1943, s.1.

¹² “Turks Admire Indian Culture”, *Dawn*, 3 Şubat 1943, s.4.

¹³ “Turkish Pressmen Welcomed”, *The Statesman*, 17 Ocak 1943, s.3.; “Turkish Interest in India”, *The Statesman*, 20 Ocak 1943, s.3.; “Turkish Editors”, *The Pioneer*, 10 Ocak 1943, s.1.; “Turkish Press Mission”, *Hindustan Times*, 16 Ocak 1943, s.5.

¹⁴ “Turks Admire Indian Culture”, *Dawn*, 3 Şubat 1943, s.4.

¹⁵ “Turkish Mission May Meet Indian Leaders”, *The Palestine Post*, 21 Ocak 1943, s.3.

¹⁶ “Mr. Atay Enlightens Madras Journalists”, *Dawn*, 22 Ocak 1943, s.1-6.; “Unification of Turkey”, *Hindustan Times*, 26 Ocak 1943, s.2.

¹⁷ “Turkish Editors Visit”, *Dawn*, 12 Ocak 1943, s.1.; “Turkish Editors Tour in India”, *Dawn*, 13 Ocak 1943, s.6.; “Turkish Editors and Muslims”, *Dawn*, 14 Ocak 1943, s.1.; “Turkish Mission”, *Dawn*, 16 Ocak 1943, s.2.; “Huq’s Welcome To Turks”, *Dawn*, 5 Şubat 1943, s.1.; “Turkish Journalists”, *Hindustan Times*, 17 Ocak 1943, s.4.; “Turkish Press Mission”, *Hindustan Times*, 16 Ocak 1943, s.1.; “Our Welcome to Turkish Delegation”, *Hindustan Times*, 19 Ocak 1943, s.4-5.

¹⁸ *Ulus*, 23 Şubat 1943, s.1.

¹⁹ “Journalists’ Welcome Turks”, *Hindustan Times*, 3 Şubat 1943, s.3.

²⁰ “Admiration for Turkey”, *Dawn*, 12 Ocak 1943, s.1.

²¹ *Akşam*, 4 Şubat 1943, s. 2; *Ulus*, 4 Şubat 1943, s.2.

döndüklerinde Hindistan'daki Türklere yönelik muhabbeti ileteceklerini dile getirdi.²² Benzer şekilde *Times of India*, Hint halkının Türklere yönelik sempatisinin bu ziyaret vesilesiyle ifade edildiğine dikkat çekti.²³ *Hindustan Times* ise iki ülke dostluğunun tarihsel temellerini öne çıkardı.²⁴

"Hindu veya Müslüman fark etmeksizin Hint halkının Türkiye'ye karşı bu derin hayranlığı ve candan sevgisi"²⁵ farklı gerekçelerle temellendirildi. *The Times of India*'ya göre bunda, "Türklerin başarıyla kurdukları yeni devlet ve başarısının Hindistan için de önemli bir model olması ve Türklerin İngilizlere karşı kazandığı zafer" etkili olmuştu. Bu nedenlerden dolayı Türk heyet layıkıyla karşılanmıştı.²⁶ *Dawn* ise Türkiye'nin Hindistan'a bu denli ilgi duymasının nedenlerini şu şekilde açıklamaktaydı:

"Türkiye'nin Hindistan'a yönelik ilgisi yeni ortaya çıkmış bir durum değildir. Bu yüzyıllardır var olan ortaklığa dayanmaktadır. Türkiye her zaman Hindistan ve Hint halkı için en iyisini dilemiş, onların verdiği kararın arkasında olmuştur."²⁷

Hint kamuoyu, bu ziyareti "Türklerin modern Hindistan'ı görme ve tanıma konusundaki isteği" olarak da yorumladı.²⁸ Nitekim *Dawn* gazetesi Türklerin Hint kültürüne ilgisini "derin bir hayranlık" şeklinde ifade etti.²⁹ "Hindistan gibi köklü bir medeniyeti yakından görme ve tanıma fırsatı bulduklarını" söyleyen Atay'ın sözleri de bunu doğrular nitelikteydi. Atay, Türk halkının Hindistan'a dair müspet fikirlerini şu şekilde aktardı:

"Türk milleti Hint halkına büyük bir sempati beslemekte ve Hindistan halkının güvende ve mutlu olduğunu görmek istemektedir. İki ülke arasındaki mesafe uzakken kalben ve sempati duygusu bakımından bir o kadar birbirine yakındır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı karşısındaki tutumu ve politikası da Hindistan'la gelişen ilişkilere herhangi bir tehdit değildir. Türkiye her zaman Hint halkı için en iyisini arzu etmiş ve yine savaştan da en az zararla çıkmasını istemektedir."³⁰

Söz konusu ziyaret, Türkiye'ye dair coşku ve tezahüratın yanı sıra bazı soru işaretlerinin açığa çıkmasına da vesile oldu. Zira Türklerin başarısını takdir eden bir görüşün yanı sıra bu değişime şüpheyle bakanlar da bulunuyordu. Türklere yönelik Hint halkının merak ettiği konuların başında Türklerin ulus kimliği meselesi geliyordu. Bu nedenle, Atay'a Türklerin kendisini Müslüman olarak mı yoksa Türk olarak mı tanımladığına dair sorular yöneltildi. Atay, bu soruyu Türk milletinin öncelikle Türk olduğu ve dini kimliğin ulus tanımından sonra geldiğini ifade ederek yanıtladı.³¹

Söz konusu ziyaret sırasında Türkiye, Hindistan için bir "model ülke" olarak sunulmuş, Türkiye'deki başarılı reform hareketlerine sıklıkla atıf yapılmıştı.³² *The Times of India*'ya göre, Türk gazeteci heyetinin temasları Türklere yönelik alâkayı açıkça gösterir nitelikteydi; hatta bu ilgiyi daha da ileri bir noktaya taşımıştı. Benzer şekilde, Türkiye'deki reformlara, modern devletin laik uygulamalarına, yeni kurumlara ve pratiklerine de ilgi artmıştı. *The Times of India*, Türkiye'de modern devlet anlayışına dair bilgi sahibi olmak için Elbert Porter tarafından kaleme alınan "The Example of

²² *The Times of India*, 20 Şubat 1943, s.6.

²³ *The Times of India*, 18 Ocak 1943, s.6.

²⁴ "Bihar Welcomes Turkish Mission", *Dawn*, 22 Ocak 1943, s.1.; "Turkish Mission Must visit Lucknow", *Dawn*, 24 Ocak 1943, s.1.; "Turkish Delegates at Peshawar", *Dawn*, 26 Ocak 1943, s. 3.; "Turkish Delegation", *Hindustan Times*, 4 Şubat 1943, s.3.

²⁵ Necmettin Sadak, "Cumhuriyeti Türkiye-Zindebât", *Akşam*, 8 Mart 1943, s.1.

²⁶ *The Times of India*, 19 Şubat 1943, s.6; *The Times of India*, 20 Şubat 1943, s.6.; "Turkish Journalists", *Hindustan Times*, 18 Ocak 1943, s.4.

²⁷ "Turk Editors' Busy Day", *Dawn*, 20 Ocak 1943, s. 1,6.

²⁸ *The Times of India*, 15 Ocak 1943, s.4.

²⁹ "Turks Admire Indian Culture", *Dawn*, 3 Şubat 1943, s.4.

³⁰ "Turkish Mission Arrives", *Dawn*, 17 Ocak 1943, s.1.

³¹ "Turks First, Muslim Next", *The Pioneer*, 29 Ocak 1943, s.6.

³² "Turkish Delegation's Assurance", *Hindustan Times*, 20 Ocak 1943, s.1.

Turkey" adlı eseri tavsiye etti.³³ Buradan hareketle, Hindistan'da Türkiye'ye yönelik oluşan olumlu etkinin dinden beslenen saikleri aşarak pek çok alana sirayet ettiği görülmektedir. Zira bahsi geçen bu dönemde Halifeliğin kaldırılmış olmasından dolayı herhangi bir dini etkinin varlığının da ortadan kalktığı aşikârdır. Söz konusu etkileşimlerin sürmesinde, bağımsız, modern ve laik bir Asya ülkesi olarak Türkiye'nin mevcudiyetinin etki ettiği ileri sürülebilir.

Kısacası, gazeteci heyetin ziyareti bir diplomatik ziyaretten öte anlamlar taşımaktaydı. Buna, Hindistan'a dair bilinen genel kanaatlerin yeniden gözden geçirilmesi de dâhildi. Zira Türk-Hint ilişkilerinde genellikle Müslümanların merkeze alınması gazeteci heyetin de gündemindeydi. Örneğin, Falih Rıfki Atay, Hindistan genelinde Türklere ilginin Hint Müslümanlarıyla sınırlı olmayıp tüm Hintlileri kapsadığını şu şekilde dile getirdi:

"Lahor'daki gazeteciler toplantısında, Müslüman gazetecilerin başlıcalarından Mevlâna Zafer Ali bize dedi ki: 'İstiklal savaşımızda yalnız biz Müslüman gazetecileri sizin tarafınızı tutmadık, (Hint gazetecilere bakarak) bu meslektaşlarımız da Türk milletine bizim gibi kardeşlik gösterdiler. Bütün yolculuğumuz sırasında her din ve dildeki Hintliler, Türk gazetecilerini aynı sevgi ile karşıladılar ve kucakladılar. Onlar birbirinden, bazen can düşmanı denecek kadar ayrı olabilirler. Fakat hepsinde, bugünkü Türkiye'ye karşı derin bir saygı ve gönül yakınlığı vardır.'"³⁴

Türk heyetin Hindistan ziyareti Hindistan'ın yanı sıra İngiltere için de önem taşıyordu. Nitekim Hint Genel Valisi tarafından Hindistan Bakanlığı'na gönderilen raporlarda, Türk heyetin ziyareti detaylı olarak ele alındı.³⁵ Türkiye'deki İngiliz Büyükelçiliği tarafından tutulan gizli raporlarda, gazetecilerin bu ziyaretinin gayet kapsamlı olduğuna ve Hindistan'a ilişkin Türklerin bakış açısını olumlu etkilediğine dikkat çekildi.³⁶

Heyetin temasları sırasında, Türk-Hint ilişkilerinin önemi pek çok kez vurgulanırken, Türk Millî Mücadelesi'ne, Hindistan'daki hayranlık da çeşitli şekillerde ifade edildi. Örneğin, *Hâkimiyeti Milliye* Hint toplumunun bağımsızlık için yürüttüğü mücadelesinde Türk toplumundan ilham aldığını şu şekilde yazdı:

"...Hindistan'ın Türkiye'ye ve bütün münevver Hintliler için bir ilham kaynağı olmuş bulunan ebedi Şef'i Kemal Atatürk'ün şahsiyetine karşı büyük bir hürmeti vardır. Hint nasyonalist hareketi, Türk davasını kara günlerinde benimsemiş ve Hindistan istiklal mücadelesi, iki memleket arasındaki bağı perçinlemiştir. Ayrıca Hint İşçi Partisi de bir beyanname neşrederek Türk basın heyetini Hindistan işçileri ve köylüleri adına selamlamıştır."³⁷

Türk gazeteci heyetinin Hindistan ziyareti, Hint İstiklal Mücadelesi'nde Türkiye'nin konumunun ve desteğinin tartışılmasına da vesile oldu. Nitekim gazetecilere sıklıkla Hint İstiklal Hareketi hakkında Türkiye'nin tutumuna dair sorular yöneltildi. Falih Rıfki Atay, Türkiye gibi bağımsızlığını uzun bir mücadeleden sonra kazanan bir ülkenin bir Doğu milletinin bağımsızlığına karşı çıkmasının düşünülemeyeceğini, dolayısıyla Türkler arasında Hint İstiklal Hareketi'nin büyük bir sempatiyle karşılandığını ifade etti.³⁸ Yine, gazeteci heyetin ziyaretine yönelik bir yazıda, heyetin misyonu şu şekilde belirtildi:

"Türkiye ve Hindistan'ın geçmişten gelen, samimi bağları vardır ve Hint halkı Türklere istiklal

³³ "Turkey' Example", *The Times of India*, 8 Nisan 1943, s.4.; "Turkish Mission in Calcutta", *The Statesman*, 3 Şubat 1943, s.5.; "Turkish Interest in India", *The Statesmen*, 20 Ocak 1943, s.3.

³⁴ Falih Rıfki Atay, "Bağdat Yolunda", *Ulus*, 10 Mart 1943, s.2.

³⁵ *NMML Archives*, Linlithgow Papers/ Acc. No.1060/ IOR Mss Eur F 125/12/ Linlithgow Papers/ acc. No 1066/vol.8/ 8 Mart 1943 (Hint Genel Valisi Linlithgow tarafından, İngiliz Hindistan Bakanlığına yazılan telgraflar)

³⁶ *TNA*, FO, 424/539, 11005949, R899/899/G, 1 Ocak 1944, (Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi H. M. Knatchbull Hugessen'in Başbakan Eden'a yolladığı Türkiye'deki 1943 yılına ilişkin gelişmeleri değerlendiren gizli raporlar-Annual Report, 1943).

³⁷ *Hâkimiyeti Milliye*, 3 Şubat 1943, s.3.

³⁸ "Turkish Delegation's Assurance", *Hindustan Times*, 20 Ocak 1943, s.1.; "Turkish Press Delegation", *Hindustan Times*, 24 Şubat 1943, s.4.

mücadelesi ve bağımsızlık savaşından dolayı büyük bir hayranlık beslemektedir. Hint halkı, Türklerin bağımsızlık ideali etrafında toplanmasına ve Batı karşısında zafer kazanmasını büyük bir sevinçle karşılamıştır. Türkler, sadece bağımsız bir ülke haline gelmemiş, yapılan reformlar ve dönüşümle pek çok alanda ilerleme kat etmiş, aynı zamanda dış politikada da barışçıl ve akılcı bir politika izlemiştir. II. Dünya Savaşı'nda takip edilen politika bunu açıkça ortaya koymaktadır... Türkler, Hint siyasetini ve gelişmeleri hep ilgiyle takip etmiş, fakat bu ilgi sadece meraktan değil Hint halkının geleceğinden duyulan endişeden ve verilen önemden kaynaklanmıştır. Türklerin Hindistan'a yönelik ilgisi, diğer yabancılar gibi filler ve popüler öğelerden ileri gelmemiştir. Zira Türkler bizdendir, biz de Türklerden. Bu nedenle, bu samimiyet ve yakınlık dikkate alındığında, bizler Türklerin Hint halkının sorunlarını, bağımsızlık meselesini ve diğer meselelerle yakından alakadar olmalarını ve çözüm önerisi sunmalarını beklemekteyiz."³⁹

Basın Heyeti Hindistan'dan 1943 yılında Mart ayının ilk haftasında Türkiye'ye döndü.⁴⁰ Döndükten sonra, gazeteciler köşe yazılarıyla, yaptıkları konuşmalarla Hindistan tecrübelerini halkla paylaştı. Örneğin, Burhan Felek 13 Mart 1943 tarihinde Taksim'de yaptığı konuşmada Hindistan izlenimlerini halkla paylaştı.⁴¹ Yine 18 Nisan 1943 tarihinde Burhan Felek tarafından Üsküdar'da verilen bir konferansta Hindistan notları aktarıldı.⁴² Söz konusu yazılarda ve yapılan konuşmalarda Hindistan'ın iklimi, ırkları, dilleri, din çeşitliliği, coğrafi konumu, şehirleri ve kültürü detaylı bir şekilde ele alındı. Yine, Hindistan'ın tarihine, etnik yapısına ve sosyo-kültürel dokusuna geniş yer verildi.⁴³ Benzer şekilde *Akşam* gazetesi yazarı Necmettin Sadak günlerce köşesinde, "Hindistan Seyahat Notları" başlığı ile Hindistan'daki izlenimlerini, Hint tarihi, Hindistan'daki Türk etkisi ve Türk-Hint ilişkilerinin altyapısını irdeleyen fikirlerini dile getirdi.⁴⁴ Bu yazılarda, Hint tarihi, Hindistan'daki Türk imparatorlukları ve Türk hâkimiyetinin nasıl sona erdiği de detaylı bir şekilde konu edildi.⁴⁵ Yine, Falih Rıfki Atay, "Hindistan'da İki Ay" başlıklı köşesinde Hindistan'a ilişkin gözlemlerini okuyucuyla paylaştı.⁴⁶

SONUÇ

Sonuç olarak, gazeteci heyetin Hindistan ziyaretinin Türk ve Hint kamuoyunda geniş yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda, söz konusu ziyaret, ilişkilerin bahsedilen dönemde de devam etmesinde ve geliştirilmesinde önemli bir misyon üstlendi. Hint basınındaki değerlendirmelerden ve heyetin temasları sırasındaki tepkilerde de anlaşıldığı üzere bu ziyarete büyük bir önem atfedilmişti. Bu bakımdan, ziyaretin, savaş yıllarında dahi Türk-Hint ilişkilerinin devam etmesine önemli bir katkı sunduğu sonucuna varılabilir. Bu manada, Gazeteci Heyeti vasıtasıyla gerçekleştirilen temasın, Hintli aydınlarda zihinlerde tesir bıraktığı ve Türk Devrimi'ne yönelik sempatiyi artırdığı ileri sürülebilir. Nitekim bu ziyaret sırasındaki temaslardan da anlaşıldığı üzere, Türk İstiklal Hareketi Hindistan için somut bir model olarak ortaya çıkıyordu. Aynı zamanda, Hint

³⁹ M. Mujeeb, "Hearty Welcome", *Hindustan Times*, 19 Ocak 1943, s.5.

⁴⁰ TNA, DO 142/412, 10952390, Mart 1943, (Delhi'den İngiliz Hükümeti'ne gönderilen, savaş sürecinde Hindistan'daki faaliyetlere ilişkin rapor); *Akşam*, 9 Mart 1943, s.1; *Vakit*, 4 Mart 1943, s.2.

⁴¹ *Akşam*, 12 Mart 1943, s. 2.

⁴² *Akşam*, 15 Nisan 1943, s.3.

⁴³ *Akşam*, 16 Mart 1943, s.1. Örneğin, Hindistan'da İngilizlerin hâkim olduğu yerler dışında 80 milyon kişiyi idare eden, 562 müstakil hükümet olduğu ve bu yöneticilerin özellikleri gibi detaylı bilgilere yer verildi. Bkz: *Ulus*, 6 Ocak 1939, s.7.

⁴⁴ Necmettin Sadak, "Hindistan Seyahat Notları", *Akşam*, 10 Nisan 1943, s.2.

⁴⁵ Necmettin Sadak, "Türk İmparatorluğu'nda Sarsılma ve Parçalanma Başlangıcı: Evrenkzib", *Akşam*, 8 Nisan 1943, s.2.

⁴⁶ Falih Rıfki Atay, "Hindistan'da İki Ay-Haydarabad", *Ulus*, 28 Nisan 1943, s.2. Falih Rıfki Atay, seyahat sonrası Hind adlı bir kitap yazmış, bu kitapta Hindistan'a ilişkin kültürel, sosyal ve toplumsal hayat, şehirlere ve insanlara dair detaylı bilgilere yer vermişti. Bu kitap Sedat Oksal tarafından detaylı bir şekilde değerlendirildi. Bkz: Falih Rıfki Atay, *Hind*, Semih Lütfi Kitabevi, y.y, 1943; Sedat Oksal, "Hind", *Tanin*, t.y.

halkını istiklal hareketine çağırmanın da bir yolu haline gelmişti. Öte yandan, söz konusu ziyaretin Türk ve Hint kamuoyundaki yansımaları, Türkiye ve Hindistan arasındaki dostluk hislerinin yanı sıra çatışma alanlarını da gösteren bir turnusol kağıdı gibi görev yapmıştı.

1943 yılındaki diplomatik ziyaret ve yankılarına bakıldığında karşılıklı etkileşimlerin bir süreklilik arz ettiği iddia edilebilir. Bu anlamda, ilişkilerin Hilafet ekseninde geliştiği dönemde Hindistan'ın desteğinin doğal olarak dinî bir arka plana dayandığı, fakat Halifelik'in kaldırılmasından sonra ilişkilerin farklı dinamikler üzerinden sürdüğü tespit edilmiştir. Bunda şüphesiz ki Hindistan'ın milliyetçi unsurları tarafından idealize edilen bağımsız-modern devlet ülküsünün Türkiye'de hayata geçirilmesi önemli bir zihinsel kırılmayı beraberinde getirmiştir. Yine, bu diplomatik gelişmenin Hint milliyetçileri ile Türk milliyetçileri arasındaki bağı güçlendirdiği; ilişkilerin din ortak paydasından farklı alanlara sirayet etmesine vesile olduğu sonucuna varılabilir.

Türk-Hint ilişkilerinde bu denli önemli etkiler bırakan söz konusu diplomatik ziyaretin amacını ve kimin girişimiyle gerçekleştiğini de sorgulamak gerekir. Her ne kadar belgelerde söz konusu girişimin İngiltere'nin daveti üzerine gerçekleştiği yazsa da dönemin koşulları dikkate alındığında bunun Türkiye'nin inisiyatifiyle gerçekleşmesi daha olası görünmektedir. Hindistan'ın hala İngiltere'nin sömürgesi olduğu düşünülürse Türkiye'nin bu yönde bir başvurusu olduğu ve İngiltere'nin bu talebi kabul ettiği sonucuna varmak daha doğru olacaktır. Yine, devam eden savaşın getirdiği konjonktürel değişkenler ve Hint bağımsızlık hareketinin talepleri üzerine İngiltere'nin 1940'lardan itibaren Hindistan'a bağımsızlık vaat ettiği de hesaba katılmalıdır. Bu bakımdan, Türkiye'nin savaş sonrasında bağımsız olacağını öngördüğü Hindistan ile ilişkileri şimdiden güçlendirmek istemesinin ziyaretin temel amaçları arasında olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, bu ziyaretin amacı, her ne kadar dönemin Türkçe ve Hintçe matbuatında Türklerin Hindistan'a ve bu ülkenin tarihi ve kültürüne olan merakı ve iki halk arasındaki duyguların pekiştirilmesi gibi daha duygusal ifadelerle açıklansa da asıl amacın bağımsızlık sürecindeki Hindistan ile sonraki dönemlerde kurulacak ilişkiler için sağlam bir zemin ve kamuoyu oluşturma gayreti olduğu iddia edilebilir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Akşam

Atay, Falih Rifkî (1943). *Hind*, Semih Lütüfi Kitabevi.

Cumhuriyet

Dawn

Gault, Minault (1982). *The Khilafat Movement*. New York: Colombia University Press.

Hâkimiyeti Milliye

Hindustan Times

İzmir, B. (2022). *Türkiye-Hindistan İlişkileri (1919-1947)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Temuçin F. Ertan), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

National Archives of India (NAI)

Nehru Memorial Museum and Library Archives (NMML Archives)

Özcan, Azmi (1997). *Pan-Islamism Indian Muslims, the Ottomans and Britain (1877-1924)*. Leiden: Brill.

Pasha, A. K. (2006). *India and Turkey: Past and Emerging Relations*. Delhi: Academic Excellence.

Sadıq, M. (2008). *Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BCA)

Tanin

The National Archives (TNA-UK)

The Palestine Post

The Pioneer

The Statesman

The Times of India

Ulus

Vakit

Çalışanların Duygusal Emek Davranışlarının Hizmet ve Üretim Sektörleri Bağlamında İncelenmesi*

Arş. Gör. Jale Balkaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0069-7587>

Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Kocaeli – TÜRKİYE

Prof. Dr. Hülya Gündüz Çekmecelioğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0123-4939>

Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Kocaeli – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.08.2022

Kabul: 13.10.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Emotional Labor

Service Sector

Manufacturing Sector

Age

Gender

Seniority

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64018>

Öz

Hizmet kalitesinin artırılmasında çalışanların müşteriler ile kurdukları etkileşim oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Hizmet işletmelerinde hizmetin kalitesini artıran bir unsur olarak görülen duygusal emeğin öncülleri ve sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan araştırma sayısı giderek artmaktadır. Ancak duygusal emek iş ortamında iç paydaşlarla etkileşim esnasında da kullanıldığından, duygusal emek kavramı hizmet işletmeleri dışında da incelenmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, bu çalışmada amaç, duygusal emek davranışlarının üretim ve hizmet sektörüne göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak ve çalışanların duygusal emek düzeylerini yaş, cinsiyet, eğitim ve kıdem durumları açısından incelemektir. Bu amaçla, hizmet ve üretim sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışan 260 kişiden anket tekniği kullanılarak kolayda örneklem yöntemiyle veri toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklere ek olarak, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, duygusal emek davranışlarının üretim ve hizmet sektörüne göre farklılaşmadığını göstermiştir. Bu sonuç, duygusal emeğin hizmet sektörü dışında üretim işletmeleri için de önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, sonuçlar, çalışanların duygusal emek düzeylerinin yaş, cinsiyet ve kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşırken, eğitim durumuna göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını göstermiştir. Buna göre, yaş ve kıdem arttıkça bireyler duygularını gösterme konusunda daha az rol yapmakta ve daha fazla samimi davranmaktadır. Ayrıca, erkek bireyler kadınlara göre daha fazla yüzeysel rol yapma davranışında bulunmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Balkaş, J. ve Gündüz Çekmecelioğlu, H. (2022). Çalışanların Duygusal Emek Davranışlarının Hizmet ve Üretim Sektörleri Bağlamında İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 553-568.

*Investigation of Emotional Labor Behaviors of Employees in the Context of Service and Manufacturing Sectors**

Res. Assist. Jale Balkaş

Kocaeli University, Faculty of Management, Department of Management, Kocaeli – TURKEY

Prof. Dr. Hülya Gündüz Çekmecelioğlu

Kocaeli University, Faculty of Management, Department of Management, Kocaeli – TURKEY

Article History

Submitted: 10.08.2022

Accepted: 13.10.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Duygusal Emek

Hizmet Sektörü

Üretim Sektörü

Yaş

Cinsiyet

Kıdem

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64018>

Abstract

The interaction of employees with customers plays a very important role in increasing service quality. The number of studies aiming to reveal the antecedents and consequences of emotional labor, which is considered an element that increases the quality of service in service businesses, is increasing day by day. However, since emotional labor is also used during interaction with internal stakeholders in the business environment, the concept of emotional labor has begun to be examined in other businesses other than service firms. In this direction, the aim of this study is to reveal whether emotional labor behaviors differ according to manufacturing and service firms and to examine the emotional labor levels of employees in terms of age, gender, education, and seniority. For this purpose, data were collected from 260 people working in firms operating in the service and manufacturing sectors by using the survey technique by using the convenience sampling method. In addition to descriptive statistics, one-way analysis of variance (ANOVA) and independent sample t-test were used in the analysis of the data. The results of the research revealed that emotional labor behaviors did not differ according to the manufacturing and service sectors. This result reveals that emotional labor is also important for manufacturing firms apart from the service sector. In addition, the results showed that while the emotional labor levels of the employees differ significantly in terms of age, gender and seniority, their emotional labor levels did not differ significantly according to the education level.

GİRİŞ

Hizmet sektörünün büyümesi ve bu alanda rekabetin artmasıyla birlikte, örgütler müşterilere sunulan hizmetin kalitesine daha fazla odaklanmaya başlamıştır. Müşterinin algıladığı hizmet kalitesi, çalışanların müşteri ile olan etkileşiminden doğrudan etkilendiğinden (Bowen ve Schneider, 1988) hizmet sağlayıcının müşterisiyle nasıl iletişim kurduğu örgüt yönetimi açısından daha fazla önem verilen bir konu haline gelmiştir (Morris ve Feldman, 1996). Hochschild'in (1983) örgütsel yaşamda duyguların rolünü tartıştığı "The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling" adlı kitabında ifade ettiği gibi, hizmet sektörünün yükselmesiyle birlikte çalışanların duyguları ve duygu gösterimleri ticari hale gelmiş ve duygular müşteriler ile kurulan etkileşimlerin kalitesini arttırmak amacıyla örgütlerin kontrolü altına girmiştir. Dahası, örgütler tarafından belirlenen ve arzu edilen duyguların sunumu, birçok çalışanın yaptığı işin kilit bir bileşeni haline gelmiştir (Morris ve Feldman, 1996: 967).

Duygusal emek literatürü incelendiğinde, konunun daha çok yüzeysel ve derin davranış stratejileri açısından incelendiği ve bu davranış stratejilerinin duygusal uyumsuzluk ve tükenmişlik ile ilişkilendirildiği (Brotheridge ve Lee, 2002; Grandey, 2003) görülmüştür. Ashforth ve Humphrey (1993) ise bu stratejilere ek olarak üçüncü bir duygusal emek davranışı olan doğal (samimi) duygusal emek boyutunu önermiştir. Araştırmacılar, bireylerin iş hayatında duygularını doğal olarak samimi bir şekilde sergileyebildiklerini, duygusal emeğin her zaman duygusal uyumsuzluk ve tükenmişlik gibi negatif özelliklerle ilişkili olmayabileceğini, aksine duygusal emeğin iyi niyetin ve müşteriye daha iyi hizmet sağlama gereğinin bir sonucu olarak doğal bir şekilde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir (Diefendorf, Croyle ve Gosserand, 2005: 340). Diğer yandan, doğal (samimi) duygusal emek davranışının da müşteriler ile yoğun olarak etkileşim halinde olan ve düşük özerkliğe sahip çalışanlarda benzer şekilde tükenmişliğe yol açabileceği belirtilmektedir (Hochschild, 1983; Grandey, 2000).

Duygusal emek ile ilgili ilk çalışmalarda (Hochschild, 1983; Ashforth ve Humphrey, 1993; Morris ve Feldman, 1996; Grandey, 2000) hizmet sektörü çalışanlarının müşterilerle etkileşim esnasında duygularını düzenlemeleri gerektiği üzerinde durulsa da (Hochschild, 1983; Wharton, 1999; Sutton ve Wheatley, 2003) duygusal emek konusu zamanla hizmet sektörü dışında diğer alanlar için de önemli hale gelmiştir. Nitekim Brotheridge ve Lee (2003), geliştirdikleri duygusal emek ölçeğini hizmet sektörü dışındaki çalışanları içeren bir örneklem üzerinde uygulamış ve bu ölçeğin hizmet sektörü dışındaki çalışanlara duygusal emeğin onların rollerinin bir parçası olması koşuluyla uygulanabileceğini ifade etmiştir. Bu anlamda, hizmet sektörü dışındaki sektörlerde çalışanların duygusal emek davranışlarını örgütün iç bileşenlerine (örneğin; iş arkadaşları, çalışanlar ve yöneticiler) gösterdikleri söylenebilir. Ayrıca, Morris ve Feldman (1996) spesifik duygu türleri ile yüzeysel ve derin davranışın sıklığının hizmet sektörü çalışanları ve diğer sektörlerde çalışanlar arasında farklılık gösterebileceğini ve bunların gelecekteki araştırmalarda ele alınacak ampirik bir soru olduğunu ifade etmektedir.

Duygusal emeğin gerek uluslararası gerekse ulusal yazında araştırmacılar tarafından oldukça ilgi gören bir konu olduğu ve üzerinde birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, duygusal emek, başta eğitim olmak üzere, sağlık, turizm, bankacılık, güvenlik gibi hizmet sektöründe birçok alanda araştırma konusu olmuştur. Bu kapsamda, Başar (2020) tarafından, duygusal emek ile mesleki özdeşleşme arasındaki ilişki; Tokmak (2020) tarafından örgütsel çatışma yönetimi tarzı ile duygusal emek ilişkisi ve Taşdemir, Çekmecelioğlu ve Yıkılmaz (2019) tarafından kültürel zekâ, duygusal emek ve iş performansı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ayrıca, Kapu, Yıldız ve Bukni (2020) psikolojik sermaye, duygusal emek ve iş performansı arasındaki ilişkileri incelerken, Yıldız, Dumlu ve İbrahimagaoglu (2021) duygusal emek ve çalışan iyi oluş hali arasındaki ilişkiyi inceleyerek alana katkı sağlamışlardır. Literatür incelendiğinde, konunun hizmet sektörüne göre daha sınırlı olmakla birlikte, diğer sektörlerde yer alan işletme çalışanları üzerinde de araştırıldığı dikkatleri çekmektedir. Bu

çalışmalarda proje ekibinin duygusal emek davranışları ile proje başarısı (Günsel, 2014), psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların duygusal emek stratejileri üzerindeki etkisi (Mucun, Yuting ve Yiwen., 2021), duygusal yeteneğin öncülleri ve sonuçları (Akgün, Keskin, Byrne ve Günsel, 2011) araştırılmıştır.

Duygusal emek konusu, iş yaşamında hemen hemen her sektörden bireylerin etkileşim içinde bulunduğu astları, iş arkadaşları, yöneticileri, tedarikçi ve müşterilerinden oluşan tüm kesimlere karşı duygularını yönetebilmesini ifade etmekte ve hem bireysel hem de örgütsel düzeyde birçok önemli sonuçla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada da çalışanların duygusal emek davranışlarının hizmet sektörü ve üretim sektörü açısından bir farklılık içerip içermediği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu doğrultuda, sağlık, eğitim ve finans gibi hizmet sektöründe yer alan işletme çalışanları ile üretim sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının duygusal emek davranışları arasındaki farklılıklar incelenmekte, ayrıca duygusal emek davranışları demografik değişkenler açısından değerlendirilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

Duygusal emeğe ilişkin tanımlar incelendiğinde kavramın farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir. Duygusal emek, Hochschild (1983) tarafından "işin gerektirdiği doğru duyguları hissetmek için çaba gösterme işi veya hislerin yönetilmesi" şeklinde tanımlanırken, Ashforth ve Humphrey (1993) duygusal emeği, uygun olan duygu durumunun ifade edilmesi için gösterilen davranışlar bütünü olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımlamada duygusal emek, bireylerarası etkileşim süresince örgütün beklediği duyguları ifade edebilmek için bireylerin gösterdiği çaba, yaptığı plan ve kontrol olarak tanımlanmaktadır (Morris ve Feldman, 1996). Benzer şekilde Grandey (2000), duygusal emeği, mesleğin veya örgütün gösterim kurallarını karşılamak amacıyla duygusal gösterimlerin rol yapma, abartma ya da bastırma yoluyla dönüştürülmesi durumu olarak ifade etmiştir. Son olarak, Glomb ve Tews (2004) tarafından duygusal emek, bireylerin sosyal etkileşimler sırasında örgüt tarafından istenen davranışları sergilemek için uyguladıkları duygusal kontrol olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlar incelendiğinde, duygusal emek, bireyin iş yaşamında profesyonelce davranması gerektiği fikrinden hareketle, kişinin etkileşim içinde bulunduğu insanlara karşı sergilemesi gereken duyguları göstermek için giriştiği çabaların tümü olarak ifade edilebilir.

Hochschild (1983), duygusal emeği yüzeysel rol yapma ve derin davranış olarak ikiye ayırmıştır. Yüzeysel rol yapma, bireyin mevcut duygularını deyim yerindeyse kılık değiştirerek bırakması ve kurumun istediği duyguyu yansıtmak için rol yapmasıdır. Derin davranış ise, bireyin kendi düşüncelerini kontrol etmek ve duygularını dönüştürmek suretiyle gerçek duygusal deneyimler oluşturması ve böylelikle örgütün talep ettiği duyguları yansıtmak üzere kelimenin tam anlamıyla duyguları içselleştirmesidir. Ashforth ve Humphrey (1993: 94), bir çalışanın kendisinden beklenen duyguyu ifade etmek için her zaman duygularını yönetme veya düzenleme çabasında olmayabileceğini ve sergilemesi gereken duyguyu doğal bir şekilde gösterebileceğini ifade ederek Hochschild'in (1983) duygusal emek boyutlarına üçüncü bir boyut eklemiştir. Doğal (samimi) davranış olarak nitelendirilen bu boyut, Ashforth ve Humphrey (1993) tarafından kısaca, bireyin hissettiği duygular ile göstermesi gereken duyguların örtüşmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Türkiye'de duygusal emek kavramının araştırmacılar tarafından oldukça ilgi gördüğü ve konunun öncülleri ya da sonuçlarına ilişkin birçok araştırma yapıldığı dikkat çekmektedir. Duygusal emek ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, konunun genellikle hizmet sektörü çalışanları üzerinde araştırıldığı görülmektedir. Örneğin; Başar (2020) tarafından özel güvenlik firmalarında görevli 161 iş geliştirme uzmanının mesleki özdeşleşmeleri ile duygusal emekleri arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir. Benzer şekilde Tokmak (2020) tarafından 106 banka çalışanı üzerinde yapılan araştırmada, örgütsel çatışma yönetimi tarzının duygusal emek üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Taşdemir vd. (2019) tarafından, NATO'da görevli 261 çalışan üzerinde kültürel zekâ, duygusal emek ve iş performansı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Kapu vd. (2020)'nin Kayseri'de 261 banka çalışanı üzerinde pozitif psikoloji bağlamında psikolojik sermaye, duygusal emek ve iş performansı arasındaki ilişkileri incelediği, Köse ve Güllüpnar'ın (2021) ise çağrı merkezi çalışanları üzerinde duygusal emek süreçlerini saha çalışması ile incelediği görülmüştür. Ayrıca, Yıldız vd. (2021)'nin, duygusal emeği demografik özelliklere göre 233 çağrı merkezi çalışanı üzerinde incelediği görülmektedir. Duran ve Yeşil (2021) ise çalışmada 400 öğretmen özelinde duygusal emek, iş özellikleri ve iş akışı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Duygusal emek ile ilgili bir diğer araştırma ise Esen ve Güler (2021) tarafından yapılmış ve duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi, hazır giyim firmasında çalışan 210 çalışan üzerinde incelenmiştir.

Yapılan yazın taramasında, duygular ve duygusal emek konusunun hizmet sektörü dışında bilişim alanında da incelendiği ve duygusal emeğin ürün başarısı üzerinde bazı etkilere sahip olduğu görülmüştür. Örneğin, yazılımda duygusal yeteneğin öncülleri ve sonuçlarının, 52 firmanın bilgi teknolojileri departmanında, 95 yazılım geliştirme ekibi üzerinde incelendiği bir çalışmada, proje ekibinin duygusal yeteneklere sahip olmasının özellikle kolektif empati kavramının ve ekip üyeleri arasındaki iş birliğinin proje performansını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür (Akgün vd., 2011). Benzer şekilde, 62 yazılım geliştirme proje ekibinin duygusal emek davranışlarının operasyonel etkinlik, esneklik ve yanıt verme unsurlarından oluşan yazılım kalitesi üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada, projeler sırasında sergilenen duyguların çeşitliliğinin, operasyonel etkinlik ve esneklik üzerinde pozitif, duygusal uyumsuzluğun ise esneklik ve tepki verme ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, söz konusu çalışmada, günlük ekip etkileşimlerinde üyelerin çok çeşitli duygu ve hisleri ifade etmesinin, beklenmedik olayların bir projeyi karmaşık ve zorlu hale getirdiği dönemlerde, ekiplerin üstün yazılım ürünlerini piyasaya sürmesine yardımcı olduğu görülmüştür (Günsel, 2014). Bilişim sektöründe duygusal emek ve takım çalışması arasındaki ilişkilerin incelendiği bir diğer çalışmada, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak duygusal emeğin takım üyelerinin bireysel durumları ve takım başarısı üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmada duygusal emeğin hizmet sektörü çalışanları kadar bilişim sektörü çalışanları için de önemli olduğu ve duygusal emeğin takım üyelerinin birbirine davranışını etkileyerek üretilen ürün kalitesini ve üretim hızını belirlediği tespit edilmiştir (Akturan vd., 2017).

Daha önce de ifade edildiği gibi, yazın taraması, duygusal emek araştırmalarının yoğunlukla hizmet sektörü işletmelerinde yapıldığını, ancak bireylerarası etkileşimde duygusal emeğin öneminin anlaşılmasıyla birlikte başta bilişim sektörü olmak üzere hizmet sektörü dışındaki alanlarda da duygusal emeğin incelenmeye başlandığını göstermektedir. Dolayısıyla, hizmet sektörünün gelişmeye başlamasıyla önem kazanan duygusal emek kavramı, çalışanların birçok örgütsel paydaşla etkileşim içerisinde olmasını gerektiren koşulların ortaya çıkmasıyla birlikte, her sektörde incelenmesi gereken bir konu haline gelmiştir (Mucun vd., 2021). Bu nedenle bu çalışmada duygusal emeğin hizmet sektörü çalışanları kadar üretim sektörü çalışanları için de önem kazandığı düşünülmekte ve her iki sektör açısından çalışanların duygusal emek davranışları kıyaslanarak incelenmektedir. Duygusal emek literatürü incelendiğinde, üretim ve hizmet işletmelerinde karşılaştırmalı olarak çalışanların duygusal emek davranışlarının incelendiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Dolayısıyla, duygusal emeğin üretim sektöründe de önemli olduğu ve sektör türüne göre çalışanların duygusal emek davranışlarının farklılaşmayacağı düşüncesinden yola çıkarak aşağıda yer alan H1 hipotezi oluşturulmuştur:

H1: Çalışanların a) yüzeysel rol yapma b) derin davranış ve c) samimi duygusal emek davranışları çalıştıkları işletmenin sektör faaliyeti (üretim/hizmet) açısından anlamlı bir farklılık içermemektedir.

Araştırmanın bir diğer yönünü duygusal emek davranışlarının demografik değişkenler açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda yapılan literatür incelemesinde, duygusal emek davranışlarını demografik değişkenler açısından incelemeyi hedefleyen birçok araştırma yapıldığı görülmüştür. Örneğin, Koç ve Keklik (2019), sağlık çalışanları üzerinde yapmış oldukları araştırmada, derin davranışın çalışanların cinsiyetleri ve kıdem düzeylerine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını bulmuştur. Söz konusu çalışmada, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanların daha az mesleki tecrübeye sahip çalışanlara göre, erkeklerin ise kadınlara göre daha fazla derin davranış sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, söz konusu çalışma, sağlık çalışanlarının eğitim düzeylerine göre yüzeysel rol yapma, derin davranış ve samimi duygusal emek davranışlarının anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermiştir. Yıldız vd. (2021) ise, hizmet sektöründeki çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada yüzeysel rol yapma ve derin davranışın cinsiyet, çalışma süresi, yaş ve eğitim durumuna göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını bulmuştur. Buna göre, erkekler kadınlara göre, 1-5 yıl arası çalışma süresine sahip çalışanlar ise 6 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip çalışanlara göre daha fazla yüzeysel rol yapma ve derin davranış sergilemektedir. Ayrıca bu çalışma, 25 yaş altı çalışanların, 36 yaş ve üzerindeki kişilere göre, lise ve altı eğitim durumuna sahip bireylerin ise lisansüstüne göre daha fazla yüzeysel rol davranışı ve derin duygusal emek davranışında bulduklarını göstermiştir. Öte yandan; Yin, Wang, Huang ve Li, (2018), yapmış oldukları araştırmada duygusal emek davranışlarının cinsiyet ve yaşla ilişkisi olmadığını, ancak eğitim düzeyinin yüzeysel rol yapma davranışı ve derin davranışla pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuştur.

Dahling ve Perez (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, yaşın derin ve samimi duygusal emek davranışıyla pozitif, yüzeysel rol yapma davranışıyla ise negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, Korkmaz (2019), otel çalışanları üzerinde yapmış oldukları araştırmada yaş arttıkça yüzeysel rol yapma davranışının azaldığını göstermiştir. Şat (2015) öğretmenler üzerinde yapmış olduğu araştırmada, erkek öğretmenlerin kadınlara göre daha fazla yüzeysel duygusal emek davranışı sergilediğini, 15 yıl üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin 1-5 yıl arası hizmet süresine sahip çalışanlara göre daha fazla samimi davranış sergilediğini ve duygusal emek davranışlarının eğitim durumuna göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını bulmuştur. Hur ve diğerleri (2014) Güney Kore’de havalimanı çalışanları üzerinde yapmış oldukları araştırmada yaş ve iş tecrübesinin yüzeysel rol yapma davranışını negatif yönde etkilediğini göstermiştir. Liu, Li-Min ve Su-Chiu (2022) ise, hemşireler üzerinde yapmış oldukları çalışmada yüzeysel duygusal emek davranışının yaş ve çalışma süresine göre anlamlı bir biçimde farklılaşırken cinsiyet ve eğitim durumuna göre farklılaşmadığını tespit etmiştir.

Görüldüğü üzere, yazın taraması duygusal emek davranışlarının genel olarak demografik faktörlere göre farklılaştığını göstermektedir. Bu bilgiler ışığında oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır:

H2: Çalışanların a) yüzeysel rol yapma b) derin davranış c) samimi duygusal emek davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır.

H3: Çalışanların a) yüzeysel rol yapma b) derin davranış c) samimi duygusal emek davranışları yaşlarına göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır.

H4: Çalışanların a) yüzeysel rol yapma b) derin davranış c) samimi duygusal emek davranışları eğitim durumlarına göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır.

H5: Çalışanların a) yüzeysel rol yapma b) derin davranış c) samimi duygusal emek davranışları kıdem düzeylerine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın temel amacı, çalışanların duygusal emek davranışlarının çalıştıkları işletmenin faaliyet alanına (hizmet sektörü/üretim sektörü) göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Bir diğer amaç ise duygusal emek davranışlarının çalışanların demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, kıdem) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırma verileri Kocaeli ilinde hem üretim hem de hizmet sektöründe faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli 30 işletmede çalışan kişilerden kolayda örneklem yöntemiyle elde edilmiştir. Bu doğrultuda, 1018 kişiye online anket formu iletilmiş olup, 270 kişiden geri dönüş alınabilmiştir. Eksik doldurulan 10 anket formu değerlendirmeye alınmamış ve 260 eksiksiz veri analize tabi tutulmuştur. Dolayısıyla, anketlerin geri dönüş oranının %26 olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmektedir. Buna göre, katılımcıların %50,8'i kadın, %22,3'ü 26-30 yaş aralığında, %44,6'sı lisans mezunu, %23,1'i 1-5 yıl arası kıdeme sahip çalışanlardan oluşmaktadır. Ayrıca, katılımcıların %53,1'inin hizmet sektöründe, % 46,9'unun ise üretim sektöründe çalışan kişilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

	Değişkenler	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	132	50,8
	Erkek	128	49,2
	Toplam	260	100
Yaş	18-25 yaş	26	10,0
	26-30 yaş	58	22,3
	31-35 yaş	52	20,0
	36-40 yaş	42	16,2
	41-45 yaş	29	11,2
	46 yaş ve üzeri	53	20,4
	Toplam	260	100
Eğitim Durumu	Lise	28	10,8
	Ön lisans	35	13,5
	Lisans	116	44,6
	Lisansüstü	81	31,2
	Toplam	260	100
Kıdem	6 aydan az	5	1,9
	6 ay-1 yıl	9	3,5
	1-5 yıl	60	23,1
	6-10 yıl	57	21,9
	11-15 yıl	35	13,5
	16-20 yıl	36	13,8
	21 yıl ve üzeri	58	22,3
	Toplam	260	100
Sektör faaliyeti	İmalat	122	46,9
	Hizmet	138	53,1
	Toplam	260	100

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri 2019 yılında, anket tekniği ile elde edilmiştir. Toplamda 1018 kişiye gönderilen online anket formlarına 270 kişiden geri dönüş alınabilmiştir. Geri dönen anket formlarından eksiksiz doldurulduğu görülen 260 anket formuyla araştırmaya devam edilmiştir. Anket formu, toplamda 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgileri içeren 5 ifade, ikinci bölümde ise duygusal emek algısını ölçmeye yönelik 13 ifade yer almıştır. Duygusal emek ölçeğinde (1) Asla Katılmıyorum (5) Her Zaman Katılıyorum şeklinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Duygusal emek, Diefendorff ve arkadaşlarının (2005) yüzeysel rol yapma, derin davranış ve samimi davranış olmak üzere 3 boyuttan oluşan duygusal emek ölçeği kullanılarak ölçülmüştür.

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde öncelikle duygusal emek ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik düzeyini belirlemek üzere keşfedici faktör analizi ve Cronbach Alfa güvenilirlik analizi yapılmıştır. Sonrasında duygusal emek alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Daha sonra yapılan normallik testi sonucunda çarpıklık ve basıklık değerleri +1,5 ile -1,5 aralığında yer aldığından verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normallik şartı sağlandıktan sonra katılımcıların duygusal emek boyutlarına ilişkin algılarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik olarak bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey HSD testleri yapılmıştır. Veriler SPSS 20 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Duygusal emek ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik düzeyini belirlemek üzere keşfedici faktör analizi ve Cronbach Alpha güvenilirlik kat sayısı kullanılmıştır. Öncelikle, verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek için KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) ve Barlett testleri yapılmıştır. Analiz sonucunda, Barlett normal dağılım test sonucunun anlamlı olduğu ($p < 0.05$), KMO değerinin ise 0,818 olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında yapılan faktör analizi sonucunda 3 faktörlü bir yapı elde edilmiş ve bu yapının Diefendorff vd. (2005)'nin duygusal emek ölçeğindeki yapı ile uyumlu olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonuçları Tablo 2'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	İfadeler	1. Faktör (Yüzeysel Rol Yapma)	2. Faktör (Derin Davranış)	3. Faktör (Samimi Davranış)	Açıklanan Varyans (%)
Yüzeysel Rol Yapma	YRY1	0,790			32,65
	YRY2	0,818			
	YRY3	0,647			
	YRY4	0,717			
	YRY5	0,739			
	YRY6	0,607			
Derin Davranış	DD1		0,753		25,63
	DD2		0,890		
	DD3		0,930		
	DD4		0,875		
Samimi Davranış	SD1			0,859	10,41
	SD2			0,892	
	SD3			0,882	

Tablo 2, faktörlere ilişkin açıklanan varyans değerlerini de göstermektedir. Büyüköztürk (2007)'e göre, maddelerin ortak varyansının 1'e yakın olması ya da 0,66'dan büyük olması gerekmektedir. Faktör analizi sonucunda duygusal emek ölçeğinin açıkladığı toplam varyansın 0,68 olduğu bulunmuştur.

İç tutarlılık güvenilirliğini belirlemek üzere yapılan analizde, yüzeysel rol yapma, derin davranış ve samimi davranış alt boyutlarının Cronbach Alfa değerleri sırasıyla 0,837, 0,903 ve 0,887 olarak tespit edilmiştir. Buna göre, duygusal emek ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

3.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 3'te duygusal emek alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, katılımcıların "Mesleğimi yaparken hissetmediğim duyguları hissediyormuşum gibi davranırım" şeklindeki yüzeysel rol yapmaya yönelik ifadeler "nadiren katılıyorum" yanıtına yakın cevaplar verdikleri görülmüştür. "Mesleğimi yaparken hissetmediğim duyguları hissediyormuşum gibi davranırım" gibi derin davranışa yönelik ifadeler "Bazen" yanıtına yakın cevaplar verdikleri, "İş yerimde kişilere gösterdiğim duygular o an hissettiklerimle aynıdır" şeklindeki samimi davranışı ölçmeye yönelik ifadeler ise "genellikle" yanıtına yakın cevaplar verdikleri görülmüştür.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Standart Sapma
Yüzeysel rol yapma	260	1,83	0,76
Derin davranış	260	2,75	1,15
Samimi davranış	260	3,84	1,00

561

3.3. T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Araştırmanın temel amacına yönelik olarak çalışanların yüzeysel, derin ve samimi duygusal emek davranışlarının çalıştıkları işletmenin sektör faaliyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere t testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, çalışanların yüzeysel, derin ve samimi duygusal emek davranışlarının üretim ve hizmet sektörlerine göre farklılaşmadığı görülmüş olup H1a, H1b ve H1c hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 4: Sektör Faaliyeti Değişkenine Göre Duygusal Emek Boyutlarına İlişkin T Testi

Alt boyutlar		N	Ortalama	S.S.	T	df	p
Yüzeysel rol yapma	Üretim	122	1,86	0,75	0,461	258	0,819
	Hizmet	138	1,81	0,77			
Derin davranış	Üretim	122	2,73	1,13	-0,296	258	0,935
	Hizmet	138	2,77	1,16			
Samimi davranış	Üretim	122	3,76	1,03	-1,216	258	0,257
	Hizmet	138	3,91	0,97			

*p<0,05

Çalışanların cinsiyetlerine göre duygusal emek davranışlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeye yönelik olarak yapılan t testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Sonuçlar, yüzeysel rol yapma davranışının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir ($t = -2,056$ $p < 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde, erkek çalışanların kadınlara göre hissettiklerinden daha farklı davranabildikleri ve işin gerektirdiği şekilde rol yaptıkları görülmüştür. Dolayısıyla H2a hipotezi desteklenmiştir. Araştırma

sonuçları, ayrıca, derin ve samimi duygusal emek davranışlarının cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını göstermiş olup H2b ve H2c hipotezleri desteklenmemiştir.

Tablo 5: Cinsiyet Değişkenine Göre Duygusal Emek Boyutlarına İlişkin T Testi

Alt boyutlar		N	Ortalama	S.S.	t	df	p
Yüzeysel rol yapma	Kadın	132	1,74	0,71	-2,056	258	0,03*
	Erkek	128	1,93	0,80			
Derin davranış	Kadın	132	2,69	1,17	-0,893	258	0,35
	Erkek	128	2,82	1,12			
Samimi davranış	Kadın	132	3,88	1,05	0,721	258	0,32
	Erkek	128	3,79	0,95			

*p<0,05

Çalışanların yaşlarına göre duygusal emek davranışlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik olarak yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir. Araştırma sonuçları, yüzeysel rol yapma davranışının katılımcıların yaşına göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermiştir (F=4,715 p<0,05). Tukey testi, 18-25 yaş aralığındaki bireylerin 40 yaş üstü bireylere göre işin gerektirdiği şekilde daha fazla yüzeysel duygusal emek davranışında bulunduğunu göstermiştir. Dolayısıyla H3a hipotezi desteklenmiştir. Sonuçlar, derin ve samimi duygusal emek davranışlarının katılımcıların yaşlarına göre farklılaşmadığını gösterdiğinden H3b ve H3c hipotezleri desteklenmemiştir.

Tablo 6: Yaş Değişkenine Göre Duygusal Emek Boyutlarına İlişkin Anova Testi

Alt boyutlar	Yaş	N	Ortalama	S.S.	F	p	Fark-Tukey
Yüzeysel rol yapma	18-25	26	2,30	0,92	4,715	0,00*	p<0,05*
	26-30	58	1,91	0,83			
	31-35	52	1,87	0,68			
	36-40	42	1,91	0,84			
	41-45	29	1,49	0,58			
	46 ve üzeri	53	1,60	0,52			
Derin davranış	18-25	26	3,00	1,15	0,664	0,65	
	26-30	58	2,63	1,21			
	31-35	52	2,71	1,04			
	36-40	42	2,70	1,08			
	41-45	29	2,64	1,19			
	46 ve üzeri	53	2,91	1,22			
Samimi davranış	18-25	26	3,69	1,12	1,233	0,29	
	26-30	58	3,62	1,09			
	31-35	52	3,83	0,94			
	36-40	42	3,97	0,87			
	41-45	29	3,93	1,12			
	46 ve üzeri	53	4,02	0,89			

*p<0,05

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre duygusal emek davranışlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik olarak yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir. Araştırma sonuçları, çalışanların duygusal emek davranışlarının eğitim durumlarına göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermiştir. Dolayısıyla H4a, H4b ve H4c hipotezleri desteklenememiştir.

Tablo 7: Eğitim Değişkenine Göre Duygusal Emek Boyutlarına İlişkin Anova Testi

Alt boyutlar	Eğitim	N	Ortalama	S.S.	F	p
Yüzeysel rol yapma	Lise	28	1,93	0,56	2,00	0,11
	Ön lisans	35	2,01	0,87		
	Lisans	116	1,78	0,73		
	Lisansüstü	81	1,77	0,79		
Derin davranış	Lise	28	3,03	1,07	0,808	0,49
	Ön lisans	35	2,86	1,19		
	Lisans	116	2,68	1,19		
	Lisansüstü	81	2,71	1,1		
Samimi davranış	Lise	28	3,58	1,03	1,45	0,23
	Ön lisans	35	3,89	1,19		
	Lisans	116	3,78	0,93		
	Lisansüstü	81	4	1		

Son olarak, kıdem değişkenine göre duygusal emek davranışlarının farklılaşp farklılaşmadığını incelemek üzere yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir. Sonuçlar, yüzeysel rol yapma ve samimi duygusal emek davranışlarının bireylerin kıdem düzeyine göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermiştir (F=2,50 p<0,05; F=2,55 p<0,05). Yapılan Tukey testinde kıdem düzeyi 21 yıl ve üzeri olan çalışanların, kıdemi 1-5 yıl arası olan çalışanlara göre daha az yüzeysel rol yapma ve daha fazla samimi davranış sergilediklerini göstermiştir. Dolayısıyla H5a ve H5c hipotezleri desteklenirken, H5b hipotezi desteklenememiştir.

Tablo 8: Kıdem Değişkenine Göre Duygusal Emek Boyutlarına İlişkin Anova Testi

Alt boyutlar	Mesleki Tecrübe	N	Ortalama	S.S.	F	p	Fark-Tukey
Yüzeysel rol yapma	6 aydan az	5	1,87	0,8	2,50	0,02	p<0,05*
	6 ay-1 yıl	9	1,85	0,66			
	1-5 yıl	60	2,08	0,84			
	6-10 yıl	57	1,86	0,81			
	11-15 yıl	35	1,9	0,75			
	16-20 yıl	36	1,71	0,76			
	21 yıl ve üzeri	58	1,57	0,54			
Derin davranış	6 aydan az	5	2,65	0,72	0,82	0,55	
	6 ay-1 yıl	9	3,06	1,42			
	1-5 yıl	60	2,78	1,16			
	6-10 yıl	57	2,54	1,03			
	11-15 yıl	35	2,72	1,15			
	16-20 yıl	36	2,67	1,07			

	21 yıl ve üzeri	58	2,97	1,27			
	6 aydan az	5	4,33	0,85			
	6 ay-1 yıl	9	4,15	0,58			
	1-5 yıl	60	3,47	1,03			
Samimi davranış	6-10 yıl	57	3,84	1,1	2,55	0,02	p<0,05*
	11-15 yıl	35	3,84	0,98			
	16-20 yıl	36	3,85	0,96			
	21 yıl ve üzeri	58	4,12	0,87			

*p<0,05

SONUÇ VE TARTIŞMA

Hizmet sektörünün büyümesi ve hizmet işletmeleri arasındaki rekabetin artması ile birlikte çalışanların müşteriler ile kurdukları etkileşimlerin kalitesini arttırmak amacıyla bireylerin duygularının örgüt yönetiminin kontrolü altına girdiği ve ticari bir meta haline geldiği görülmektedir. Buna göre, hizmet sektörü çalışanlarının duygularını ve davranışlarını örgütün istediği şekilde yönetmesi ve böylelikle özellikle müşteriler ile iyi ilişkiler kurması gerekmektedir. İlk çalışmalar duygusal emek kavramını hizmet sektöründe incelemekle birlikte (Hochschild, 1983; Ashforth ve Humphrey, 1993; Morris ve Feldman, 1997; Grandey, 2000; Diefendorf vd., 2005) ilerleyen çalışmalarda duygusal emek konusu bilişim sektörü gibi hizmet dışı sektörlerde de (Akgün vd., 2011; Günsel, 2014; Akturan vd., 2017) incelenmeye başlanmıştır. Nitekim, Brotheridge ve Lee (2003: 376) çalışanların duygusal emek davranışlarını yalnızca müşterilere değil, örgütün iç bileşenlerine de (örneğin iş arkadaşları, çalışanlar ve yöneticiler) gösterebileceklerini ifade etmektedir. Özellikle artan rekabet ortamında var olma mücadelesi veren tüm işletme çalışanlarının duygularını yöneterek düzenlemeleri bir gereklilik haline almıştır.

Bu çalışmada, çalışanların duygusal emek davranışlarının üretim ve hizmet sektörlerinde farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi ve bu davranışların demografik özelliklere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda; öncelikle duygusal emek boyutlarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde, katılımcıların yüzeysel rol yapma davranışına yönelik ifadeler genellikle "nadiren katılıyorum" cevabını verdikleri görülmüştür. Dolayısıyla, katılımcıların "nadiren" işin gerektirdiği şekilde gerçek hislerinden farklı bir şekilde davrandıkları yani nadiren yüzeysel rol yapma davranışı sergiledikleri söylenebilir. Bununla birlikte, ortalamalar, katılımcıların "bazen" derin davranış sergilediklerini, yani işin gerektirdiği şekilde davranırken bu davranışlara ilişkin duyguları gerçekten hissetmek için çabaladıklarını göstermiştir. Katılımcılar, samimi-doğal duygusal emek davranışına ilişkin ifadelerle, genellikle katıldıklarını ifade etmektedirler. Buna göre çalışanların örgütte "genellikle" içlerinden geldiği gibi, samimi davranışlar sergiledikleri görülmektedir.

Duygusal emek davranışlarını üretim ve hizmet sektörleri açısından incelemek üzere yapılan t testi sonuçları, katılımcıların duygusal emek düzeylerinin çalıştıkları işletmenin sektör faaliyetine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını göstermiştir. Hizmet sektöründe çalışanların özellikle müşterilerle yakın ilişkide oldukları göz önüne alındığında, kaliteli bir hizmet sunumu ve müşteri memnuniyeti açısından çalışanların örgütün talep ettiği ve işin gerektirdiği şekilde davranması büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan, nasıl ki bir hizmet işletmesinde çalışanların müşterilerle olan etkileşimi sunulan hizmetin kalitesini etkiliyorsa, bir üretim işletmesinde de işgörenlerin diğer çalışanlarla etkileşiminin kalitesi, üretilen ürünlerin kalitesini etkileme potansiyeline sahiptir. Nitekim bu konuda yapılan bazı çalışmalar duygusal emeğin ürün kalitesi ve üretim hızını etkilediğini göstermektedir (Günsel, 2011; Akturan vd., 2017). Örgütlerin sosyal bir sistem oldukları düşünüldüğünde (Baransel,

1979), hizmet işletmelerinde olduğu kadar üretim işletmelerinde de çalışanların müşteriler ve tedarikçilerle olduğu kadar, iş arkadaşları ve yöneticilerle kurdukları iletişim ve etkileşim sırasında özellikle derin ya da samimi-doğal duygusal emek davranışları sergilemeleri oldukça önemlidir.

Bu çalışma, üretim işletmelerinde çalışan bireylerin duygusal emek davranışları sergilemesinin önemli olduğunu göstermektedir. Üretim sektöründe çalışan bireylerin de bir takım üyesi gibi davranması ve takım performansı için etkileşim içinde buldukları taraflara karşı duygusal emek davranışları sergilemesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda profesyonel iş yaşamının ve bireyin diğer örgüt üyelerine duyduğu saygı ve sevginin bir gereğidir. Ancak duygusal emek davranışlarından özellikle yüzeysel duygusal emeğin bireyde tükenme yarattığı da görülmektedir. Özellikle bireyin hissettiği duygular ile göstermesi gereken duygu ifadeleri arasındaki duygusal uyumsuzluk arttıkça yüzeysel rol yapma davranışı olumsuz sonuçlar yaratmaktadır (Hochschild, 1983; Abraham, 1998; Morris ve Feldman, 1997; Brotheridge ve Lee, 1998). Bu noktada, bireyin çalıştığı örgütün iklimine ilişkin olumlu algıları, yönetici desteği ya da işin sağladığı özgürlük arttıkça bireyde olumsuz durumlarla mücadele edebilme gücü artmakta ve tükenme duygusu ise azalmaktadır (Grandey, 2000; Yao vd., 2015). Benzer şekilde, çalışanların örgüt içi rolleri ile olan özdeşleşmeleri arttıkça bireyin derin duygusal emek davranışında bulunma yoluyla gerekli duyguları içselleştirmeye çalışması o kadar olası görünmektedir. Bireyin organizasyondaki rolü ile özdeşleşmesinin, daha çok derin davranışla sonuçlandığı ve bunun da kendi kendini güçlendiren bir döngü aracılığıyla kişinin rol özdeşleşmesini güçlendirdiği görülmektedir (Ashforth ve Humphrey, 1993). Özellikle örgüt yöneticilerinin çalışanların duygu ve davranışlarını incelemeleri, olumsuz duygulara neden olan örgütsel faktörlerini tespit ederek bunları elimine etmeleri ve olumlu bir duygusal iklim geliştirebilmeleri bireysel ve örgütsel düzeyde pozitif sonuçlar elde edilmesi açısından önemlidir.

Araştırmanın diğer yönünü oluşturan demografik özelliklere ilişkin sonuçlar incelendiğinde, ilk olarak, erkeklerin kadınlara göre daha fazla yüzeysel rol yapma davranışında bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Simon ve Nath (2004), Koç ve Keklik (2019), Yıldız vd. (2021) ile Şat vd. (2015)'nin çalışmalarından elde ettikleri sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. Literatürde, kadınların erkeklere göre daha fazla duygusal emek davranışında bulunduğu (Cheung ve Tang, 2010), cinsiyetle duygusal emek davranışlarının ilişkili olmadığı gibi birbirinden farklı sonuçlar veren çalışmalar (Yin vd., 2018) da bulunmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç, duygusal emek davranışlarının yaşa göre anlamlı bir biçimde farklılaştığıdır. Buna göre, 18-25 yaş arası bireyler, 40 yaşın üzerindeki çalışanlara göre daha fazla yüzeysel rol yapma davranışında bulunmaktadır. Bu sonuç, literatürde benzer birçok araştırmadan elde edilen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir (Dahling ve Perez, 2010; Lee, 2016; Aslan ve Mert, 2019; Korkmaz, 2019; Yıldız vd., 2021). Yaşı ilerlemiş olan bireyler daha tecrübeli olduklarından, duygularını kontrol etmede genç yaştaki çalışanlara göre daha başarılı olmakta, bu nedenle rol yapma ihtiyacı duymamaktadır. Bu doğrultuda, yaşın artmasını tecrübenin bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür (Aslan ve Mert, 2019). Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç, kıdeme göre duygusal emek davranışlarının anlamlı bir biçimde farklılaştığıdır. Buna göre, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanlar, 1-5 yıl arası kıdeme sahip çalışanlara göre daha az yüzeysel rol yapma davranışında ve daha fazla samimi duygusal emek davranışında bulunmaktadır. Dolayısıyla, yaş ve kıdeme birlikte tecrübe arttıkça, bireylerin daha az rol yaptığı ve daha fazla doğal davrandığı söylenebilir. Bu sonuç, literatürde ilgili araştırmaların sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Şat vd., 2015; Hur vd., 2014).

Araştırmadan elde edilen son sonuç ise duygusal emek davranışlarının katılımcıların eğitim durumlarına göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığıdır. Bu sonuç literatürde bazı araştırmaların sonuçlarıyla tutarlı iken (Şat vd., 2015; Liu vd., 2022), bazı araştırmalardan elde edilen (Yıldız vd., 2021;

Koç ve Keklik, 2019; Yin vd., 2018) sonuçlarla tutarlılık göstermemektedir. Görüldüğü üzere, çalışanların duygusal emek davranışlarının eğitim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı konusunda literatürde ortak bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar mevcut örneklem sayısı ve özellikleri ile sınırlı olduğundan diğer bazı çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmesi normal karşılanmalıdır.

Bu araştırmada verilerin güvenilirliği, mevcut örneklem grubu ve kullanılan anket tekniğinin özelliği ile sınırlıdır. Gelecek araştırmalara, daha büyük bir örneklem grubunda duygusal emek davranışlarının üretim ve hizmet işletmeleri açısından incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca, duygusal emek davranışlarının oluşumu ve bunu etkileyen faktörlerin üretim işletmelerinde daha ayrıntılı olarak incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ek olarak, gelecek araştırmalara daha büyük bir örneklem grubunda katılımcıların duygusal emek davranışlarının demografik özelliklerine göre incelenmesi önerilmektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Arş. Gör. Jale Balkaş
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Res. Assist. Jale Balkaş
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akgün, A. E.; Keskin, H.; Byrne, J. C. ve Günsel, A. (2011). Antecedents and Results of Emotional Capability in Software Development Project Teams. *Journal of Product Innovation Management*, 28(6), 957-973.
- Akturan, A.; Günsel, A. ve Becerikli, M. (2017). Duygusal Emek Kavramı ve Duygusal Emeğin Takım Başarısı Üzerindeki Etkileri: Bilişim Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 1(1), 34-47.
- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Aslan, H. ve Mert, İ. S. (2019). Duygusal Emek ile İşe Yabancılaşma İlişkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 1736-1772.
- Baransel, A. (1979). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Başar, U. (2021). İş Geliştirme Uzmanlarının Mesleki Özdeşleşmeleri ile Duygusal Emekleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Görgül Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(43), 405-416.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bowen, D. E. and Schneider, B. (1988). Services Marketing and Management: Implications for Organizational Behavior. In B. M. Staw, and L. L. Cummings (Eds.), *Research in Organizational Behavior*. Greenwich, CT: JAI Press.
- Brotheridge, C. M. and Lee, R. T. (2002). Testing a Conservation of Resources Model of The Dynamics of Emotional Labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, V/N. 7 (1): 57-67.
- Brotheridge, C. M. and Lee, R. T. (2003). Development and Validation of The Emotional Labor Scale. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, V/N. 76 (3): 365-379.
- Cheung, F. Y. L. and Tang, C. S. K. (2010). Effects of Age, Gender, and Emotional Labor Strategies on Job Outcomes: Moderated Mediation Analyses. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, V/N. 2 (3), 323-339.
- Dahling, J. J. and Perez, L. A. (2010). Older Worker, Different Actor? Linking Age and Emotional Labor Strategies. *Personality and Individual Differences*, V/N. 48 (5), 574-578.
- Diefendorff, J. M., Croyle, M. H. and Gosserand, R. H. (2005). The Dimensionality and Antecedents of Emotional Labor Strategies. *Journal of Vocational Behavior*, V/N. 66 (2): 339-357.
- Duran, M. ve Yeşil, S. (2021). Öğretmen Görüşlerine Göre Duygusal Emek, İş Özellikleri ve İş Akışı Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Alan Araştırması. *Milli Eğitim Dergisi*, C/S. 50 (232): 33-50.
- Esen, M. ve Güler, D. (2021). Duygusal Emek ile Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Hazır Giyim Firması Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C/S. 19 (2): 194-221.
- Günsel, A. (2014). The Effects of Emotional Labor on Software Quality: The Moderating Role of Project Complexity. *Journal of Global Strategic Management*, V/N. 8 (2): 101-115.
- Glomb, T. M. and Tews, M. J. (2004). Emotional Labor: A Conceptualization and Scale Development. *Journal of Vocational Behavior*, V/N. 64 (1): 1-23.
- Grandey, A. A. (2000). Emotional Regulation in The Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, V/N. 5 (1): 95-110.
- Grandey, A. A. (2003). When "The show must go on": Surface Acting and Deep Acting as Determinants of Emotional Exhaustion and Peer-Rated Service Delivery. *Academy of Management Journal*, V/N. 46 (1): 86-96.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hur, W. M., Moon, T. W. and Han, S. J. (2014). The Role of Chronological Age and Work Experience on Emotional Labor: The Mediating Effect of Emotional Intelligence. *Career Development International*, V/N. 19 (7): 734-754.

- Kapu, H., Yıldız, S. ve Bukni, T. M. (2020). Pozitif Psikoloji Bağlamında Psikolojik Sermaye, Duygusal Emek ve İş Performansı Arasındaki İlişkiler. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler KAÜİİBFD, C/S. 11 (22)*, 788-815.
- Koç, A. D. ve Keklik, B. (2019). Hastane Çalışanlarının Demografik Özelliklerinin Pozitif Psikolojik Sermaye ve Duygusal Emek Üzerindeki Etkisi ile Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C/S. 24 (4)*: 1045-1066.
- Korkmaz, H. (2019). Otel İşletmelerinde Yiyecek İçecek Çalışanlarının Duygusal Emek Düzeylerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C/S. 3 (1)*: 180-192.
- Köse, H. ve Güllüpinar, F. (2022). Çağrı Merkezlerinde Duygusal Emek Süreçlerinin Analizi: Sosyolojik Bir Saha Araştırmasının Sonuçları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C/S. 22 (1)*: 157-180.
- Liu, C. M., Li-Min, C. and Su-Chiu, H. (2022). Emotional Labor and Its Related Factors in Clinical Nurses. *Advances in Management and Applied Economics, V/N. 12 (4)*.
- Morris, J. A. and Feldman, D. C. (1996). The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor. *Academy of Management Review, V/N. 21 (4)*: 986-1010.
- Morris, J. A. and Feldman, D. C. (1997). Managing Emotions in The Workplace. *Journal of Managerial Issues, V/N. 9 (3)*: 257-274.
- Mucun, L., Yuting, Z. and Yiwen, C. (2021). "The Effect of Psychological Contract Violation in Employees' Emotional Labor Strategies—Mediating Model with Regulation", In *E3S Web of Conferences, Tees*.
- Simon, R. W. and Nath, L. E. (2004). Gender and Emotion in The United States: Do Men and Women Differ in Self-Reports of Feelings and Expressive Behavior?. *American Journal of Sociology, V/N. 109 (5)*: 1137-1176.
- Sutton, R. E. and Wheatley, K. F. (2003). Teachers' Emotions and Teaching: A Review of The Literature and Directions for Future Research. *Educational Psychology Review, V/N. 15 (4)*: 327-358.
- Şat, A. Duygusal Zekâ ve Duygusal Emek Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Özel Okul Öğretmenleri ile Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C/S. 1 (39)*: 1-20.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics (Sixth Ed.)*. Boston: Pearson.
- Taşdemir, D. D., Çekmecelioğlu, H. G. ve Yıkılmaz, İ. (2019). Çok Kültürlü Ortamda Çalışanların Kültürel Zekâ Düzeylerinin Duygusal Emek Gösterimlerine Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches, S. 12*: 719-740.
- Tokmak, M. (2020). İşgörenlerin Örgütsel Çatışma Yönetimi Tarzının Duygusal Emek Harcama Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C/S. 30 (1)*: 291-306.
- Wharton, A. S. (1999). The Psychosocial Consequences of Emotional Labor. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, V/N. 561 (1)*: 158-176.
- Yao, X., Yao, M., Zong, X., Li, Y., Li, X., Guo, F. and Cui, G. (2015). How School Climate Influences Teachers' Emotional Exhaustion: The Mediating Role of Emotional Labor. *International Journal of Environmental Research and Public Health, V/N. 12 (10)*: 12505-12517.
- Yıldız, S., Dumlu, B. ve İbrahimağaoğlu, Ö. (2021). Demografik Özelliklere Göre Duygusal Emek ve Çalışan İyi Oluş Halindeki Farklılıklar. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi, S. (31)*: 173-192.
- Yin, H., Wang, W., Huang, S. and Li, H. (2018). Psychological Capital, Emotional Labor and Exhaustion: Examining Mediating and Moderating Models. *Current Psychology, V/N. 37 (1)*: 343-356.

Liderlik Tarzları Örgütsel Bağlılık ve Örgüt Kültürü Ölçeklerinin Geçerlilik ve Güvenilirliği Araştırması*

Selim Koca

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6501-7485>

Doktora Öğrencisi / Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Giresun – TÜRKİYE

Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz Genç

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5637-2995>

Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Giresun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.05.2022

Kabul: 14.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Anahtar Kelimeler

Liderlik

Liderlik Tarzları

Örgüt

Örgütsel Bağlılık

Örgüt Kültürü

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62679>

Öz

Araştırmanın amacı, seçilmiş olan liderlik tarzları, örgütsel bağlılık ve örgüt kültürü ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin yapılarak, ölçeklerin bu kavramları ölçmedeki durumlarını ortaya koymaktır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Trabzon ve Giresun illerinde bulunan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) çalışanları olarak belirlenmiştir. Veriler daha önce akademik araştırmalarda kullanılan ölçeklerin Google formlar bölümünde anket metni haline getirilerek hazırlanması ile oluşturulmuştur. Yazışmalar yapılarak gerekli izinleri alınan ölçeklerden, Lider davranışını ölçmek için Oğuz Diker (2014) tarafından hazırlanan 27 maddelik ölçekten, Örgütsel Bağlılığı ölçmek için John P. Meyer (2007) tarafından hazırlanan 18 maddelik ölçekten ve Örgüt Kültürünü ölçmek için Nihal MAMATOĞLU (2006) tarafından hazırlanan 16 maddelik ölçekten yararlanılmıştır. Covid-19 pandemisi' nin yoğun olarak yaşandığı, sağlık açısından veri toplamının çok güç olduğu 2021 yılında, Trabzon ve Giresun illerinde faaliyet gösteren KOBİ' lerde çalışan 126 kişinin katılımıyla anket çalışması tamamlanmıştır. Veriler SPSS 25.0 istatistiksel veri analizi paket programları ile analiz edilmiştir. Kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerine ve güvenilirliklerine kanıt sağlamak amacı ile ilgili analizler yapılmıştır. Analizler neticesinde; Verilerin basıklık ve çarpıklık için literatürdeki genel kanaat olan +3.00 ile -3.00 aralığındaki puanlarda olduğu ve normal dağıldığı, yapılan açımlayıcı faktör analizi neticesinde de her üç değişken için uygun olduğu, yapılan analizin güvenilirliği ölçmek için yapılan Cronbach's Alpha testinin neticesinde de analizlerin son derece güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Koca, S. ve Genç, K. Y. (2022). Liderlik Tarzları Örgütsel Bağlılık ve Örgüt Kültürü Ölçeklerinin Geçerlilik ve Güvenilirliği Araştırması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 569-588.

Research on the Validity and Reliability of Leadership Styles Organizational Commitment and Organizational Culture Scales*

Selim Koca

PhD Student / Giresun University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration,
Giresun – TURKEY

Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz Genç

Giresun University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business
Administration, Giresun – TURKEY

Article History

Submitted: 28.05.2022

Accepted: 14.12.2022

Published Online: 31.12.2022

Keywords

Leadership

Leadership Styles

Organization

Organizational Commitment

Organizational Culture

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62679>

Abstract

The aim of the research is to analyze the validity and reliability of the selected leadership styles, organizational commitment and organizational culture scales and to reveal the status of the scales in measuring these concepts. Questionnaire method, one of the quantitative research methods, was used in the research. The study group of the research was determined as the employees of small and medium-sized enterprises (SMEs) located in the provinces of Trabzon and Giresun. The data were created by preparing the scales used in academic research by converting them into questionnaire text in the Google forms section. From the scales for which necessary permissions were obtained through correspondence, the 27-item scale prepared by Oğuz Diker (2014) to measure the leader behavior, the 18-item scale prepared by John P. Meyer (2007) to measure Organizational Commitment, and the scale prepared by Nihal MAMATOĞLU (2006) to measure Organizational Culture, the 16-item scale was used. In 2021, when the Covid-19 pandemic was intense and it was very difficult to collect data in terms of health, the survey was completed with the participation of 126 people working in SMEs operating in the provinces of Trabzon and Giresun. Data were analyzed with SPSS 25.0 statistical data analysis package programs. Analyzes were made to provide evidence for the construct validity and reliability of the scales used. As a result of the analysis; The data are in the range of +3.00 to -3.00, which is the general opinion in the literature for kurtosis and skewness, and they are normally distributed, and as a result of the exploratory factor analysis, it was suitable for all three variables, and the Cronbach's Alpha analysis performed to measure the reliability of the analysis. As a result of the test, it was concluded that the analyzes were extremely reliable.

GİRİŞ

İnsanoğlunun dünya da ilk olarak var olmasından günümüze, ihtiyaçlarını karşılama şekli sürekli olarak değişikliğe uğramıştır. İnsanın ihtiyaçlarını karşılama ve bir çok farklı faaliyeti işbirliği içerisinde yapma ihtiyacı, zaman içerisinde örgüt olgusunu meydana getirmiştir. Alan yazınında genel olarak örgüt kavramı ile ilgili, ortak bir tanıma ulaşılamamaktadır. Bir sosyal bilimci olan Anthony Giddens, örgütü; ortak bir amaca erişebilmek için birlikte faaliyet yürütmek niyetiyle bir araya gelen insanlardan oluşan ve tanımlanabilir bir üyeliği bulunan grup şeklinde açıklamıştır. (Giddens, 2012: 684)

Gereksinimlerin aile ve yakın çevreden karşılandığı, kısıtlı olanakların bulunduğu modernlik öncesi dünyanın aksine, sanayi ve sanayi sonrası modern toplumlarda gereksinimler daha geniş bir çevreden sağlanabilmekte, bu eşgüdüm ise örgütler sayesinde gerçekleştirilmektedir. (Giddens , 2012: 685) Günümüz dünyasını örgütler olmadan düşünmek imkansız bir hal almıştır ve artık dünyamızda çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren milyonlarca örgüt mevcuttur.

Allaire ve Firsirotu' nun 1984 yılında örgütü çözümlenmeye yönelik yaklaşımlarla ilgili yapmış oldukları çalışmalarında örgütü, biyolojik, sosyolojik ve antropolojik temellere dayalı yaklaşımlar şeklinde sınıflandırmışlardır. Bilim dallarının olgulara bakış açısının farklı olması sebebiyle örgüt kavramının değişik özellikleri vurgulanmıştır. Biyolojik temelli yaklaşımlarda, canlı bir varlık olarak düşünülen örgütler, hayatını devam ettirme amacını güden, bir takım hastalıklarla baş eden ve bünyesini sürekli yenilemek durumunda kalan organizmalar şeklinde, sosyolojik temelli yaklaşımlar örgütleri, küçük toplumlar, sosyal gerçekler veya sosyal sistemler şeklinde, antropolojik yaklaşımlar ise, örgütleri, belli bir kültürü ve kişiliği olan, aynı bir insan gibi bazı bilişsel süreçlere sahip olan varlıklar şeklinde ele almıştır. (Allaire and Firsirotu 1984: 193)

Faaliyet gösterdiği alan fark etmeksizin örgütlerin temel amaçlarının; başarılı olabilmek, büyüyebilme, karlılık oluşturabilme ve rekabet üstünlüğü sağlayabilme vb. şeklinde unsurların etrafında toplandığı görülmektedir. Bazı örgütler, amaçlarını gerçekleştirebilirken bazıları ise amaçlarını gerçekleştiremeden yok olabilmektedir. Klasik yönetim anlayışında temel varsayım, bir örgütte asıl amaç, etkililik ve verimlilik sağlamak ve böylece maksimum çıktı oluşturarak, yüksek derece karlılık var etmektir. Ancak, bazı örgütlerin büyümeleri ve başarılı olmaları, bazı örgütlerin ise başarısızlıklarının sonucunda pazardan yok olmaları, finansman, pazar ve teknoloji gibi ölçülebilen sebeplerle açıklanamamakta, ölçülebilmesi çok daha zor olan personel yetenekleri, sunulan hizmetlerin kalitesi ve hızla değişen çevresel koşullara uyabilme kabiliyetlerinin, örgütlerin başarılarında çok daha büyük rol oynadıkları modern yaklaşımlar tarafından kabul edilmektedir. (Barutçugil, 2003: 153)

Günümüzdeki hızlı değişimlere örgütlerin uyum sağlayabilmesi, yüksek performans sergileyebilmesi ancak örgüt içi ve örgüt dışı çevreye uyumlu bir yapının oluşturulabilmesi ile mümkündür. Bu sebeple örgütün en değerli kaynağı olan insan sermayesinin etkin kullanımı konusunda özel politikaların belirlenmesi gerekmektedir. Örgütler açısından, başarılı olabilmek için, istihdam ettikleri personellerinin verimliliklerini artırabilmek hayati derecede önemlidir. Örgütün performansını direkt olarak çalışanların bireysel performansları etkilemektedir. Çalışanların gösterecekleri pozitif ve yüksek performans, örgütsel performansı olumlu yönde etkileyecek, çalışanların gösterecekleri negatif ve düşük performans ise olumsuz yönde etkileyecektir. (Erdil, Alpkan, ve Biber, 2004: 104-105).

Bir örgütün gücü, örgüt bünyesinde iş gören insanlarla doğrudan ilişkilidir. Bir örgütün başarısındaki en önemli unsur, örgütün finansal olarak güçlü olması veya üretim olanaklarının geniş olmasından çok çalışan personelin yetenekleridir. Bu sebeple bir örgütün var olduğu çevrede sağlıklı ve başarılı bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi için sahip olduğu insan gücünün eğitilerek potansiyellerinin artırılması ve böylece personelden en iyi verimin alınmasına özen gösterilmesi

gerekir. (Barutçugil, 1982: 77)

Klasik Yönetim düşüncesinin bakış açısına göre, organizasyonun, önceden belirlenmiş ilke ve kurallara göre, tıpkı bir makine gibi işletilmesi gerekmektedir. Çalışanların performanslarını etkileyen temel motivasyon unsurları olan, ücret, izin, terfi imkanları ve sağlık hakları gibi hakların iyi bir şekilde sağlanması neticesinde, çalışanların iş tatminlerinin arttığı ve performanslarının olumlu yönde etkilendiği varsayılmaktaydı. Fakat Neo-Klasik yönetim yaklaşımları ve ardından gelen yaklaşımlar, bahsedilen temel motivasyon unsurlarının, olumlu performansın sürdürülebilmesi için tek başına yeterli olamayacağını savunmaktadır. Bu bağlamda personelin ve örgütsel performansının pozitif yönde ilerleyebilmesi sadece temel motivasyon unsurları ile değil bütünsel bir yaklaşımla ele alınması gereken bir durumdur. (Türengül, 2005: 108)

Personelin, örgütün bir çalışanı olmayı temel motivasyon unsuru olarak görmesi, böylece kendini örgüt içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetlere adanması ve dolaylı olarak da örgütsel amaçların gerçekleşmesine hizmet etmesi, söz konusu durumun sürdürülebilmesi için son derece önemlidir. Personelin verimliliğini artırıcı etmenlerin başında çalıştığı örgütün amaç ve hedeflerini benimseyip içselleştirmek ve üyesi bulunduğu örgüte kendini bağlı hissetmek gelmektedir. Örgüte bağlılık, iş performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Birçok başarılı kuruluş çalışanlarının örgütlerine bağlı hissetmelerini sağlamak için çalışanlarının ihtiyaçlarının karşılanmasına özen göstermektedir, böylece çalışanların verimlilik ve bireysel performanslarının artması neticesinde örgüte maksimum katkıyı sunmalarını sağlamak istemektedirler. (Osa ve Amos, 2014: 108)

Örgüt kültürü ile örgütsel bağlılık arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren birçok çalışma bulunmaktadır. Örgüt kültürü, çalışanın örgütte uzun süre kalmasında önemli bir itici güçtür. Örgüt içerisinde çalışanların bağlılıklarının artırılabilmesi için, olumlu örgüt kültürü oluşturmanın önemli ölçüde katkısı bulunmaktadır. Ayrıca liderler örgütlerinde oluşturdukları atmosfer ile örgüt kültürüne olumlu veya olumsuz katkılar sağlamakta, bu da örgütün etkin ve verimli şekilde faaliyetlerini yürütmesinde etkili olmaktadır. (Dima, Taghrid ve Rateb, 2019:141)

Günümüz dünyası, herkesin birbirleriyle son derece bağlı olduğu bir yer haline geldiğinden, bir örgüt için hemen hemen herkes bir paydaş niteliğindedir. Bu bağlamda bir örgütte yaşanan olumsuzluk sadece o örgütü değil paydaşı olan bütün bir toplumu az veya çok etkilemektedir. Bu sebeple örgütte çalışan personelin bağlılığını artıracak unsurların en iyi şekilde belirlenmesi, bu belirlenen unsurların, yönetim şekillerini belirlerken liderlere yol göstermesi ve sağlıklı işleyen bir örgüt kültürünün oluşturulması için yardımcı olması son derece önemlidir.

LİDER VE LİDERLİK

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre Lider: Önder, Şef, Bir partinin veya bir kuruluşun en üst düzey yönetimiyle görevli kimse veya bir yarışmada başta bulunan takım veya yarışmacıdır. Liderlik ise; Önderlik ve Liderin görevi olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2011).

Liderlik için açık ve kesin bir tanım yapmak çok zor olmasına rağmen literatüre bakıldığında Liderlik kavramına ilişkin günümüze kadar yönetim bilimciler tarafından farklı birçok tanım yapıldığı görülür. Liderlik evrensel, beşeri ve sosyal bir olgudur. Liderlik birbirinden farklı kişiler için, değişik anlamlar ifade edebilen çok yönlü ve zengin bir kavramdır. Lider ve liderlik hakkındaki yapılan tanımlardan bazıları şunlardır;

“Lider, belirli bir grubun üyelerini bir araya getirerek grubun amaçlarını gerçekleştirmeye doğru yönlendiren kişidir. Belirlenmiş amaçlara bireyleri yöneltmeye ikna etme becerisi de liderlik’ tir” (Korkmaz, Aras, Yücel ve Kıygın, 2013: 699).

“Liderlik, belirli şartlar altında, belirli grupsal veya kişisel amaçları gerçekleştirmek üzere, bir kimsenin diğer kişilerin faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan

liderlik liderin yaptığı şeylerle ilgili bir süreçtir. Lider, diğer bireyleri bir amaç doğrultusunda davranmaya sevk eden, onlara ilham veren ve etkileyen, takipçilerinin kendisini isteyerek izlemelerini sağlayan kişidir” (Koçel, 2015: 668).

“Liderlikle ilgili yazında bulunan tanımlamalar incelendiğinde, birtakım ortak yaklaşımların olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle liderlik olgusunda bahsedebilmek için, bir grup insan ve ortak amaçların olması ve bu amaçları gerçekleştirmek için insanları yönlendirecek bir kimsenin bulunması gerekmektedir. Lider, insanların gönüllü olarak çaba göstermelerini sağlayabilecek bilgi birikimine, yetenek ve beceriye sahip olmalıdır” (Bakan, Erşahan, Büyükbeşe, Doğan ve Kefe, 2015: 202).

LİDERLİK YAKLAŞIMLARI

Liderlik yaklaşımları, yaygın olarak özellikler teorisi, davranış teorisi, durumsallık teorisi ve güncel yaklaşımlar ile açıklanmaktadır.

Özellikler Yaklaşımı

Özellikler yaklaşımına göre, liderin kişisel yetenekleri, fiziksel özellikleri ve karakter özellikleri takipçilerden farklıdır ve bu farklılıklar onun lider olmasının yegâne nedenidir. Ortam benzerliği olduğu durumlarda, lider davranışları ile takipçiler arasındaki fark kişisel özellikler ile açıklanabilirken, değişik ortamlarda lider ve takipçileri arasındaki davranış tarzı başkalıklarını açıklamak o kadar kolay olmadığından bu yaklaşım, liderlerle lider olmayan bireyler arasında bulunan farkı açıklığa kavuşturmaya yetmediğinden liderlerin ‘davranışları’ üzerine araştırmalara ağırlık verilmiştir (Yılmaz ve Boğa Ceylan, 2011: 282).

Davranışsal Yaklaşım

Davranışsal yaklaşım teorisinin ana fikri, bir lideri başarılı kılan hususun, liderin kişilik özelliklerinden çok, liderlik yaptığı grubu oluşturan insanlarla olan ilişkisinin niteliği ve liderin liderlik yaparken gösterdiği davranışlardır. Liderin etkinliğini belirleyen en önemli faktörler; liderin astları ile iletişim şekli, amaçları belirleme şekli, karar verme tarzı, yetki devredip etmemesi, planlama ve kontrol şekli vs. gibi davranışlar olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu teori en az liderin kendisi kadar takipçilerine de ağırlık verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Akbaba ve Erenler, 2008: 24).

Durumsallık Yaklaşımı Teorisi

Durumsallık teorileri genel itibariyle liderlik olayının oluştuğu koşullara ağırlık veren bir yaklaşım sergiler, bu nedenle bu görüşe koşul-bağımlılık teorisi de denilmektedir. Durumsallık teorilerinde genel varsayım değişik koşullara değişik liderlik tarzları uygulamak gerektiğidir. Bu teoriye göre liderin etkinliğini;

- Gerçekleştirilmesi arzulanan hedefin niteliği,
- Takipçilerin (grup üyelerinin) yetenekleri ve beklentileri,
- Liderin ve izleyicilerin geçmiş tecrübeleri,
- Liderliğin oluştuğu organizasyonun özellikleri, şeklindeki faktörler belirlemektedir (Koçel, 2015: 688).

Güncel Liderlik Yaklaşımları

Hizmetkâr Liderlik

İçinde yaşadığımız çağın liderlik anlayışındaki değişim ve dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkmış bir liderlik tarzıdır. Bu değişim ve dönüşüm; kendi menfaatlerini elde etmeye çalışan ve kendisine hizmet edilmesini bekleyen liderlik anlayışının yerine, takipçilerine bizzat kendisi hizmet eden ve bunu bir yaşam biçimi haline getiren, onlara yol göstererek bir rol modeli olan liderliği öngörmektedir (Balay, Kaya ve Yılmaz, 2014: 230).

Manevi Liderlik

Takipçilerini motive etmek için, ahlaki değerlere ve aidiyet duygusuna vurgu yapan manevi

liderlik, liderlerin ve takipçilerin aidiyet duygusuna sahip olduğu ve takdir edildiği bir örgüt kültürü oluşturmaya odaklanmaktadır. Liderin dürüstlük, alçakgönüllülük, güvenilirlik gibi manevi değerleri taşıdığı, gözlemlenebilen bir liderlik türüdür. Lider, taşıdığı ahlaki değerleri uygulamakta takipçilerine örnek olmaktadır (Keser ve Kocabaş, 2014: 2).

Otantik Liderlik

Bu yaklaşım lider ve takipçiler arasında şeffaflığa dayalı bir münasebeti zorunlu kılar. Kendini bilme düşüncesine dayalı olarak ortaya çıkan ve bu düşünceden beslenen bu yaklaşım, liderin, takipçilerine kim oldukları ve neye inandıkları konusunda şüpheye yer bırakmayacak biçimde şeffaf bir liderlik yaklaşımı sergilemesini esas alır. Lider ve takipçiler arasında olumlu yönde bir münasebet oluşturmaya dayalı olarak karşılıklı öz bilinç ve öz disiplinin oluşmasını sağlar. (Keser ve Kocabaş, 2014: 2).

Transformasyonel (Dönüşümcü) Liderlik

Vizyon sahibi olmayı ve bu vizyonu izleyicilere kabul ettirmeyi gerekli kılan transformasyonel liderlik, geleceğe, yeniliğe, değişime ve reforma dönük bir liderlik tarzıdır. Transformasyonel liderliğin temelinde değişim, yenilik ve girişimcilik vardır. Transformasyonel lider, örgütün misyonunu, amaçlarını, stratejilerini, örgüt üyelerinin varsayımlarını ve belli başlı tutumlarını değiştirir. Transformasyonel liderler gerekli olan yeniden canlanma ihtiyacını fark ederler, yeni bir vizyon belirleyerek dönüşüme yol gösterir ve dönüşümü kurumsallaştırırlar (Çelik ve Eryılmaz, 2006: 212-213).

Liderlik tarzları ile ilgili çok fazla yaklaşım vardır, burada liderlik ölçeği ile ölçülmek istenen yaklaşımlardan kısaca bahsederseniz bunlar;

Çalışan Odaklı Liderlik

Çalışan odaklı liderler, kişiler arası ilişkilere önem veren liderlerdir. Bu liderler takipçileri arasındaki bireysel farkları anlayış ile karşılayarak, çalışanlarının gelişimleri için ihtiyaç duydukları konular ile ilgilenirler. Pozitif bakış açısına sahip olan bu liderler, yetki ve sorumluluklarını takipçilerine devretme davranışı gösterirler, takipçilerine yön çizer ve geniş bir vizyon kazandırır (Çakır ve Adıgüzel, 2020: 56).

Üretim Odaklı Liderlik

Bu liderlik davranışını benimseyen liderler; örgütsel olarak yapılması gereken işlere odaklanmışlardır ve dikkatlerini tamamı ile günlük olarak ulaşılabilecek örgütsel performansa yöneltmişlerdir. Üretim odaklı liderlik tipinde mükâfatlar çalışanın göstermiş olduğu performansa göre verilir ve yöneticiler, devamlı olarak resmi otoritelerini kullanır (Çakır ve Adıgüzel, 2020: 56).

Değişim Odaklı Liderlik

Değişim odaklı liderler, takipçilerinin bakış açılarını çağın gerekliliklerine uygun bir şekilde olumlu yönde değiştirerek, çalışanların kapasitelerini geliştirirler. Bu liderlerin odaklandıkları kavramlar; gelecek, yenilik ve değişimdir (Çakır ve Adıgüzel, 2020: 56).

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Bağlılık kavramı Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde; Bağlı olma durumu, merbutiyet, birine karşı, sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat şeklinde tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2011). Bu tanım ışığında örgütsel bağlılık kavramı çalışanın bulunduğu örgüte sevgi ve saygı ile yakınlık duyarak sadakat ile bağlı olması durumu, olarak ifade edilebilir.

Örgütsel bağlılık ile ilgili olarak, çalışanların buldukları örgüte kendilerini tutumsal veya davranışsal açıdan bağlı hissetmeleri konusu üzerinde durulmaktadır.

Tutumsal bağlılık yaklaşımı, kişilerin kendi değerleri ile uyumlu davrandığını, iş veya kişisel kazanımlarını kaybetmemek için buldukları yerde kalmayı istediklerini savunur. Bu yaklaşım, örgütün değer ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi esnasında çalışanın kendi değer ve hedeflerine

ulaşmak için örgütsel üyeliği sürdürmek istemesidir.

Davranışsal bağlılık, iş görenin çalıştığı örgüte değil de kendi davranışlarına karşı geliştirdiği bağlılıktır. Bu yaklaşım bireylerin bir davranışı sergilediklerinde o davranışı tekrar etme eğiliminde olduklarını, davranışlarını tekrar ettiren bireyin bir zaman sonra sergiledikleri bu davranışa bağlanarak ona uygun tutum geliştirdiklerini ve bunun sonucunda geliştirdikleri tutumların, davranış tekrarı ihtimalini çoğalttığını savunur. (Muş ve Özdemir, 2021: 153)

Rakiplerine karşı üstünlük sağlamak, örgütsel verimliliği ve çalışanların memnuniyetini arttırmak, kaliteli ürün üretmek ve hizmet sağlamak için çalışan faktörü son derece önemli bir unsurdur. Günümüz dünyasında sıradan bir üretim faktörü olarak görülmeyen insan faktörü, iş yaşamında, yaratıcı ve yeni fikirler geliştirebilen, rekabet sağlayıcı, önemli bir entelektüel sermaye olarak görülmektedir. Dolayısıyla, örgütler açısından bu denli değerli olan insan kaynağının, örgütsel faaliyetlere en yüksek derecede katılımının sağlanması ve verimliliğinin artırılabilmesi için örgüte bağlı kılınması örgütler için oldukça önem arz etmektedir.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK YAKLAŞIMLARI

Örgütsel bağlılık kavramı ortaya atıldığı ilk anadan bu güne, bu konu ile ilgilenen araştırmacılar tarafından birçok farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Ortaya konulan bu yaklaşımlar araştırmacıların konuya bakış açılarına göre farklılık göstermektedir.

Davranışsal Bağlılık Yaklaşımları

Bağlılık kavramını davranışsal olarak ele alan yazar Becker'in Yan Bahis Yaklaşımı ve Salancik'in Yaklaşımı konuya ışık tutması için örnek olarak verilecektir.

Becker'in Yan Bahis Yaklaşımı

Becker 1960 yılında yapmış olduğu araştırmasında, çalışanların buldukları örgüte bağlılık göstermesine yol açan, toplumsal beklentiler, bürokratik düzenlemeler, sosyal roller ve sosyal etkileşimler şeklinde dört adet yan bahsin bulunduğunu ve bu yan bahislerin çalışanın üzerinde bir baskı oluşturarak devam etmemesinin maliyetini artırdığını ileri sürmüştür. (Powell and Meyer, 2004: 158)

Salancik Yaklaşımı

Salancik'e göre örgütsel bağlılık bireyin davranışları ile ortaya koyduğu bir durumdur. Salancik bu yaklaşımıyla, çalışanların sergiledikleri tutum ve davranışlar arasındaki uyuma dikkat çeker. Bir birey kendi tutumları ile davranışları arasında gerekli olan uyumu gerçekleştiremediğinde kendi benliğinde stres ve gerilim yaşayacaktır. Tutum ve davranışlar arasında uyum, örgütsel bağlılığa pozitif yönde etki edecek uyumsuzluk ise negatif yönde etki edecektir. (Kaplan, 2020: 65)

Tutumusal Bağlılık Yaklaşımları

Tutumusal bağlılık ile ilgili literatürde çok farklı yaklaşımlar mevcuttur. Alan yazımında en çok bilinen ve konunun anlaşılmasına yardım sağlanması için; etzioni'nin örgütsel bağlılık yaklaşımı ve kanter'in örgütsel bağlılık yaklaşımına değinilecektir.

Etzioni'nin Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı

Etzioni 1961 yılında yapmış olduğu çalışmasında, örgütsel bağlılığı, ahlaki, hesaplı ve yabancılaştırıcı bağlılık olarak üç bağlılık biçiminde sınıflandırmıştır. Örgütsel bağlılığın 2 duygusal bakış açısından birisi olan ahlaki bağlılık, çalışanın bulunduğu örgütün amaçlarını, değerlerini ve normlarını içselleştirmesi ve örgütteki otorite ile özdeşleşmesini temel alır. Çalışanlar, örgüt içinde yaptıkları faaliyetlerin toplum için faydalı olması ve toplumun menfaatine işlerin takip edilmesi durumunda, buldukları örgüte daha çok bağlanırlar. Örgütsel bağlılığın 2 duygusal bakış açısından bir diğeri olan yabancılaştırıcı bağlılık, bireylerin, davranışlarının sınırlandırıldığında ortaya çıkan ve örgütlerine karşı olumsuz yönelimi ifade eden bir yaklaşımdır. Yabancılaşmış şekilde örgüte bağlı olan

birey, kendisi için örgüt dışında bulunan alternatif yokluğu sebebiyle kayda değer biçimde maddi kayıp endişesinden dolayı, örgütte kalabilmektedir. Bu bağlılık türü olumsuz bir örgütsel bağlılıktır. Birey, her ne kadar psikolojik olarak bulunduğu örgüte kendini bağlı hissetmese de üyeliğini sürdürmektedir. Etzioni' nin bağlılık yaklaşımlarından sonuncusu olan hesapçı bağlılık yaklaşımı, örgüt ve örgüt üyeleri arasında bulunan karşılıklı alışverişi temel almaktadır. Birey, bulunduğu örgüte yapacağı katkılarını karşılık olarak alacağı ödüller sebebiyle bağlanır. Bu yaklaşım araçsal bir bağlanmayı ifade eder (Işık, 2020: 107).

Kanter' in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı

Kanter 1968, örgüt tarafından çalışanlarına farklı davranış şekilleri dayatıldığından dolayı birbirinden farklı olan devam bağlılığı, kenetlenme (uyum) bağlılığı ve kontrol bağlılığı şeklinde üç bağlılık biçiminin var olduğunu savunmaktadır. Kanter devam bağlılığını, bireyin bulunduğu örgütün kalıcılığını sağlamak için kendini adanması şeklinde açıklamaktadır. Çalışanın, bulunduğu örgüt içerisinde iş görmesi kendisinin menfaatine olduğu için çalışmaya devam etmekte ve bulunduğu örgütün devamlılığına kendini adanmaktadır. Kenetlenme (uyum) bağlılığını ise bireylerin önceleri var olup devam ettirdikleri sosyal münasebetlerini terk ederek grupların ortak aksiyon almalarını kolaylaştıran simge ve semboller ile törensel tarzda katılmaların yardımı vasıtasıyla örgütlerin sosyal ilişki ağlarına bağlanmaları olarak tanımlamaktadır. Örgütün düzenlediği sosyal organizasyonlar ve örgütün kendine has kılık kıyafet ve armaları gibi bazı ayırt edicilerin kullanılması kenetlenme bağlılığının oluşmasına yardımcı olur. Kontrol bağlılığı, çalışanların buldukları örgütün norm ve kontrol sistemine bağlılıkları ile oluşur. Böylece birey bulunduğu örgütte kendini güvende hisseder buda kişiyi örgüte bağlar. Çalışanın, örgütünü iyi tanuması neticesinde örgütüne güveni artar. Bunun sonucu olarak sistemin isteklerinin kendisi için doğru olduğunu kabul eder. Bu kabul, otoritenin isteklerine uymayı ahlaken zorunluluk olarak görmesine ve bu istekleri hayatında içselleştirerek kontrol bağlılığı yaşamasına sebep olur (Kanter, 1968: 500-510).

Örgütsel bağlılığın en yaygın olarak kullanılan kavramsallaştırması, Allen ve Meyer tarafından 1990 yılında; duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağımlılığı şeklinde modelleştirilmiştir.

Duygusal Bağlılık

Çalışan ile örgüt arasında tam bir özdeşleşme durumu vardır ve örgüte ait norm, değer ve inançlar çalışanlar tarafından duygusal olarak benimsenir ve bağlanılır. Örgütsel değer ve amaçların kabulüne yönelik güçlü bir inanç, örgütsel amaçlara ve örgüt yararına faaliyet gösterme isteği ve örgütsel üyeliğin devamı için duyulan yoğun istek çalışanların duygusal bağlılığını karakterize eden davranışlardır (Örücü ve Kışlahoğlu, 2014: 47).

Normatif Bağlılık

Normatif bağlılık, temelde çalışanların örgüte, örgütün değerlerine ya da politikalarına karşı sadakat ya da minnet duygusu benzeri duygulanımlarını temel alan örgütsel bağlılık boyutudur. Bireyin sahip olduğu değer yargıları, bireyi örgüte bazı kilit nedenlerden dolayı yükümlülük hissi ile bağlarlar. Duydukları bu yükümlülük hissi bireyin kişisel yararları için değil yaptıklarının doğru ve ahlaki olduğuna inandıkları içindir. (Örücü ve Kışlahoğlu, 2014: 47-48).

Devam Bağlılığı

Çalışanın örgütten ayrılması ile ortaya çıkacak maliyetler üzerine odaklanmış olan devam bağlılığı temelde, personelin çalıştıkları örgüte bağlılıklarını ihtiyaca dayalı bağlılık olarak nitelenmektedir. Devam bağlılığı çalışanın bir örgütteki yatırımları, örneğin kıdemi ve yararlanmaları, ondan ayrılmanın maliyeti çok yüksek tutuyorsa çalışan kişi örgüte bağlanır. Devam bağlılığının iki temel belirleyicisinden birisi yatırımlar (çalışanın örgütte faaliyet gösterdiği süre içerisinde göstermiş olduğu performans, harcadığı çaba, zaman ya da işin gerçekleşmesi için kullandığı teknik bilgi gibi unsurlar), diğeri ise alternatifler (bireyin çalıştığı örgüt dışında elde edebileceği alternatif istihdam

olanaklarını ifade eder) dir (Örücü ve Kışlalıoğlu, 2014: 47-48).

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Örgüt kültürü, isminden de anlaşılacağı üzere örgüt ve kültür olarak iki ayrı kavramın birleşmesi ile oluşmuş yeni bir kavramdır. Bu nedenle öncelikle kültür ve örgüt ifadelerinin ayrı ayrı incelenmesi konunun açık bir şekilde anlaşılabilmesi için yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Kültür Kavramı

Kültür kavramını Türk Dil Kurumu Sözlüğü ;

“Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin”,

“Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü”,

“Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi” şeklinde tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr, 2011)

Kültür İle İlgili Bazı Tanımlar

Yazar ve Araştırma Yılı	Tanım
Tyler 1870	Kültür... insanın toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.
Kroeber & Kluckhohn 1952	Kültür, insan gruplarının, eserlerde cisimleşmesi de dahil olmak üzere, ayırt edici başarılarını oluşturan, semboller tarafından edinilen ve aktarılan davranışlar için açık ve örtük, kalıplardan oluşur; kültürün esas özü, geleneksel (yani tarihsel olarak türetilmiş ve seçilmiş) fikirlerden ve özellikle bunlara bağlı değerlerden oluşur; Kültür sistemleri, bir yandan eylemin ürünleri olarak, diğer yandan gelecekteki eylemin koşullu unsurları olarak düşünülebilir.
T.Schwartz 1992	Kültür, geçmiş nesillerden, çağdaşlardan aktarılan veya bireylerin kendileri tarafından oluşturulan görüntüler veya kodlamalar ve bunların yorumları dahil olmak üzere, bir popülasyonun bireyleri tarafından az çok organize edilmiş, öğrenilmiş veya yaratılmış deneyim türevlerinden oluşur.
Hofstede 1994	Kültür, bir grup veya insan kategorisinin üyelerini diğerinden ayıran zihnin kolektif programlanmasıdır.
Matsumoto 1996	Kültür; Bir grup insan tarafından paylaşılan, ancak her birey için farklı olan ve bir nesilden diğerine iletilen tutumlar, değerler, inançlar ve davranışlar setidir.
Spencer-Oatey 2008	Kültür, bir grup insan tarafından paylaşılan ve her üyenin davranışını ve kendi yorumlarını etkileyen (ancak belirlemeyen) diğer insanların davranışlarının anlamı açıklayan, temel varsayımlar ve değerler, hayata yönelimler, inançlar, politikalar, prosedürler ve davranışsal gelenekler kümesidir.

Kaynak: Spencer-Oatey, H. 2012: 2' den uyarlanmıştır.

Netice itibariyle kültürü, insan topluluklarında paylaşılan ortak tarih ve bu tarihsel gelişim içinde biriktirilen tecrübeler ile edinilen ve paylaşılan ortak ilkeler, düşünceler, alışkanlıklar, tutum ve davranışlar gibi mantıksal ve duygusal özelliklerin bütünü şeklinde ifade etmek daha uygun olur.

Örgüt Kavramı

Türk dil kurumu Türkçe sözlüğünde, ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, teşkilat olarak açıklanmış olan örgüt kavramı; gerçekleştirilmek istenilen amacı hayata geçirebilmek için birden fazla kişinin bir araya gelerek oluşturdukları iş birliği sistemidir (İşcan ve Timuroğlu, 2007: 120).

Bir örgüt, ortak bir amaç peşinde koşan iki veya daha fazla kişinin koordineli çabalarını içeren işbirlikçi bir sosyal sistem olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, bir örgüt, insanlar bir araya geldiğinde ve çabalarını ortak bir amaç için birleştirmeyi resmi olarak kabul ettiğinde ortaya çıkar. Stephen P. Robbins (2001) bir örgütü; bir sonuca ulaşmak için nispeten sürekli bir temelde çalışan iki veya daha fazla kişiden oluşan, bilinçli olarak koordine edilmiş sosyal bir birim ve ortak amaç veya hedefler dizisi tanımlar. Bu nedenle, bireysel olarak başaramadıklarımızı başarmak için birlikte örgütleniriz, böylece örgütlenme iletişim yoluyla olur ([https://www.academia.edu/12226377/organizational_culture_and_communication]).

Örgüt Kültürü Kavramı

Örgüt kültürü kavramı, birçok açıdan geniş çapta incelenmiştir. Ancak, bileşenlerinin ne olması gerektiği ve nasıl çalışması gerektiği konusunda genel bir fikir birliği yoktur. Schneider, Ehrhart ve Macey (2013) örgüt kültürünün üç perspektifini tanımlar. İlk bakış açısı kültürü bütünleştirici olarak görür, böylece bir örgüt herkes tarafından paylaşılan bir kültüre sahip olur. İkinci görüş, bir kuruluşun kültürünün parçalanmış olduğu ve dolayısıyla kültürün paylaşılmadığıdır, çünkü bir kuruluştaki insanların olay ve olguları aynı şekilde görmeleri ve deneyimlemeleri olası değildir. Üçüncü görüş, bir örgütteki kültürün, içindeki insanlar arasındaki farklılıkları yansıtan, kültürlerin bir karışımı olacak şekilde farklılaştırıldığıdır. Örgüt kültürünü, kişinin bakış açısına bakılmaksızın, bir örgütün üyelerinin, karşılıklı deneyim yoluyla geliştirip benimsediği ve çevrelerindeki dünyanın anlamını ve içinde nasıl davrandıklarını belirlemelerine yardımcı olan sembollerle tezahür eden bir varsayımlar, değerler, normlar ve tutumlar sistemi olarak açıklar (Janićević, 2011: 72).

Örgüt kültürü bir örgütü bir arada tutan ve çalışanların davranışlarına yön veren değerler toplamıdır. Güçlü bir örgüt kültürünün varlığı ve örgütsel iletişim kanallarının sağlıklı bir şekilde işlemesi ise çalışanların örgütle ilgili olumlu duygular beslemesine böylece örgütsel performansa pozitif yönde katkı sağlamasına yardımcı olmaktadır. Örgütlerde çeşitli kültürel eğilimler mevcuttur. Burada ölçeklerimizin konusunu oluşturan, güç kültürü, başarı kültürü, destek kültürü ve hiyerarşi kültürü' ne kısaca değineceğiz.

Güç Kültürü

Bu kültürün etkin olduğu örgütlerde kararlar üst yönetim tarafından alınır, yönetim tek elde toplanmıştır dolayısıyla merkezi yönetim şekli benimsenmiştir. Bunun sonucu olarak yönetimin gücü ve etkisi merkezden uzak olan yerlerde daha azdır. Süratli ve sezgi gücüne dayalı karar verme, güç kültürünün en ayırt edici özellikleridir (Üstün ve Kılıç, 2016: 20-21).

Başarı Kültürü

Başarı kültüründe, çalışanlar sonuç odaklı bir yaklaşımı benimsemişlerdir, dolayısıyla buda onları çözüm üretmeye ve takım olarak çalışmaya yöneltmiştir. Çalışanların buldukları örgütün vizyonunu gerçekleştirebilmek için ortak hareket ettiği bir kültürel yaklaşımdır (Üstün ve Kılıç, 2016: 20-21).

Destek Kültürü

Destek kültürü, hiyerarşinin düşük olduğu, otoritenin, görevleri ifa ederken yeteneklere göre

var olduğu, kurallara ve denetim mekanizmalarına büyük önemler atfedilmediği bir kültürel yaklaşımdır. Destek kültüründe, çalışanların otonomi seviyeleri yüksektir ve çalışanlar arası ilişkiler güven etrafında şekillenir (Üstün ve Kılıç, 2016: 20-21).

Hiyerarşi Kültürü

Bu kültürün en belirleyici özelliği, işlerin tepe yönetiminin önceden belirlediği kurallara göre yapılması ve ast üst ilişkisinin örgütte hâkim olmasıdır. Bu yaklaşımda işler, bireyden bağımsız olarak düşünülmekte ve üst yönetimin belirlediği prosedürlerle devamlı olarak kontrol edilmektedir (Üstün ve Kılıç, 2016: 20-21).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, ilgili yazın taraması, konuya ilişkin basılı kitaplar ve süreli yayınlar ile elektronik ortamda yer alan makale, kitap, yayınlanmamış tezler gibi kaynaklardan faydalanılarak, değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi maksadıyla, Trabzon ve Giresun illerindeki küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Yürütülen bu çalışmada amaç, kullanılan ölçeklerin geçerliliğini ve güvenilirliğini ölçmektir. Çalışmanın verileri online anket yöntemi ile toplanmıştır. Hazırlanacak anket formunun ilk kısmında katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve çalıştığı şehir gibi demografik özelliklerini ölçmeye yarayan sorular yer almıştır. Demografik özelliklere dair soruların yer aldığı ilk bölümün ardından ise lider davranışını ölçmeye yarayan 27 adet, örgütsel bağlılığı ölçmek için 18 adet, örgüt kültürünü ölçmek için 16 adet soruya yer verilmiştir.

Yazışmalar yapılarak gerekli izinleri alınan ölçeklerden, Lider davranışını ölçmek için Oğuz Diker (2014) tarafından hazırlanan 27 maddelik ölçekten, Örgütsel Bağlılığı ölçmek için John P. Meyer (2007) tarafından hazırlanan 18 maddelik ölçekten ve Örgüt Kültürünü ölçmek için Nihal MAMATOĞLU (2006) tarafından hazırlanan 16 maddelik ölçekten yararlanılmıştır. Kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerine ve güvenilirliklerine kanıt sağlamak amacı ile ilgili analizler yapılmıştır.

Pandeminin etkisinin yoğun olarak hissedildiği bir dönemde, pandemi ile mücadele nedeniyle anket formu Google drive formlarda hazırlanmış, kurumda çalışanlara online olarak ulaştırılmış, gönüllülük esasına göre yapılan saha çalışmasında online olarak doldurulan 126 anket formu geri dönmüştür. Veriler SPSS 25.0 istatistiksel veri analizi paket programları ile analiz edilmiştir.

BULGULAR VE SONUÇ

Tablo-1: Grubun Demografik Yapısına İlişkin Değerler

Tablolar	Gruplar	F	%
Cinsiyet	Erkek	57	45,2
	Kadın	69	54,8
	Toplam	126	100,0
Medeni Durumu	Bekâr	56	44,4
	Evli	70	55,6
	Total	126	100,0
Öğrenim Durumu	İlköğretim ve Lise	54	42,9
	Önlisans, Lisans ve Lisansüstü	72	67,1
	Toplam	126	100,0
Çalıştığınız Şehir	Giresun	63	50
	Trabzon	63	50
	Total	126	100,0
Memleketiniz Olan Şehirde mi Çalışıyorsunuz	Evet	115	91,3
	Hayır	11	8,7
	Total	126	100,0
Kurumunuzdaki Çalışan Sayısı	49 Kişiye Kadar	65	51,6
	50-249 Kişi Arası	61	48,4
	Total	126	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan çalışanların 57’ si (%45,2) erkek çalışan, 69’u (%54,8) kadın çalışandan oluşmaktadır. Medeni durumlarına göre ise 56 (%44,4) öğretmenin bekâr; 70 (%56,6) öğretmenin ise evlidir. Öğrenim durumlarına göre araştırmaya katılan çalışanların 54’ü (%42,9) ilköğretim ve lise mezunu; 72’ si (%67,1) ise önlisans, lisans ve lisansüstü mezuniyet durumuna sahiptir. Çalışılan şehir’ e göre örneklem grubuna bakıldığında, Giresun ilinde çalışan oranı 63 (%50); Trabzon ilinde çalışanların oranı ise 63 (%50) olarak bulunmuştur. Memleketi olan şehirde çalışma durumuna göre örneklem grubuna bakıldığında, memleketi olan şehirde çalışanların oranı 115 (%91,3); memleketi olan şehirde çalışmayanların oranı 11 (%8,7) olarak elde edilmiştir. Kurumdaki çalışan sayısı değişkenine göre örneklem grubuna bakıldığında, 49 kişiye kadar çalışan sayısına sahip olan kurumda çalışan oranı 65 (%51,6); 50-249 kişi arası çalışan sayısına sahip olan kurumda çalışan oranı 61 (%48,4) olarak tespit edilmiştir.

GEÇERLİK ÇALIŞMALARI
Açımlayıcı Faktör Analizi

GENEL SONUÇLAR

	Liderlik Tarzları	Örgütsel Bağlılık	Örgüt Kültürü
Mean (Aritmetik Ortalama)	100,4127	58,1825	54,5714
N (Kişi Sayısı)	126	126	126
Std. Deviation	24,32062	10,34555	11,16525
Kurtosis (Basıklık)	1,253	2,416	1,713
Skewness (Çarpıklık)	-1,160	-,327	-,660
Grouped Median (Grup Medyanı)	106,1818	58,5556	55,8571

Yukarıdaki tabloya bakıldığında her bir ölçekten elde edilen puanlara ilişkin aritmetik ortalama, katılımcı sayısı, standart sapma, basıklık, çarpıklık ve gruplara ilişkin medyan değerleri yer almaktadır. Buradaki önemli nokta verilerin normal dağılıp dağılmadığını test etmektir. Basıklık ve çarpıklık için literatürde çeşitli değer önerileri bulunmakla birlikte, genel kanaatin +3.00 ile -3.00 Aralığındaki puanların normal dağıldığıdır.

Liderlik Tarzları Ölçeği

KMO ve Bartlett's testi değerlerinin mükemmel değerlere yakın olduğu görülmektedir. Literatürde KNO değerinin .70 üstü olması iyi değer anlamına gelmektedir.

KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçümü.							,936
Bartlett' in Küresellik Testi				Yaklaşık Ki Kare			3628,757
1	16,946	62,763	62,763	16,946	62,763	62,763	
2	1,340	4,963	67,726	1,340	4,963	67,726	
3	1,076	3,984	71,710	1,076	3,984	71,710	
4	,948	3,510	75,220				
5	,838	3,104	78,324				
6	,657	2,434	80,758				
7	,578	2,142	82,900				
8	,521	1,930	84,830				
9	,510	1,889	86,719				
10	,444	1,644	88,363				

Dağılım Faktörü	351
Anlamlılık	,000

Açıklanan varyans kısmına bakıldığında eigen değeri 1 alındığında ölçeğin üç alt boyuttan meydana geldiği görülmektedir. Bu durum orijinal ölçekle paralellik göstermektedir. Üç alt boyutun toplam varyansı %71.7 oranında açıkladıkları görülmektedir.

Dönüştürülmüş Bileşen Matrisi

Bileşen	1	2	3
11	,762	,241	,326
17	,726		,279
114	,719	,483	,225
116	,696	,473	,207
120	,691	,376	,396
19	,679	,494	,247
123	,672	,378	,371
14	,658	,393	,226
110	,655	,427	,312
124	,630	,274	,506
16	,572	,384	,495
15	,521	,507	,458
18	,384	,719	
111	,124	,707	,406
115	,401	,683	,345
113	,479	,666	,202
122	,159	,641	,561
117	,563	,601	,231
112	,494	,574	,451
12	,365	,540	,275
126	,261	,257	,796
125	,211	,266	,726
119	,293	,498	,680
13	,377		,674
121	,455	,505	,594
127	,490	,444	,573
118	,483	,458	,496

Varimax dik döndürme sonucu maddelerin faktörlere dağılımına bakıldığında yine orijinal ölçekle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği

KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçümü.		,846
Bartlett' in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki Kare	1184,687
	Dağılma Faktörü	153
	Anlamlılık	,000

KMO ve Bartlett's testi değerlerinin çok iyi değerlere yakın olduğu görülmektedir. Literatürde KMO değerinin .70 üstü olması iyi değer anlamına gelmektedir.

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Kare Yüklemelerin Çıkarma Toplamları		
	Toplam	% Varyans	Cumulative %	Toplam	% Varyans	Cumulative %
1	5,817	32,315	32,315	5,817	32,315	32,315
2	3,579	19,883	52,198	3,579	19,883	52,198
3	1,382	7,680	59,877	1,382	7,680	59,877
4	,991	6,616	66,493			
5	,860	4,777	71,270			
6	,790	4,390	75,660			
7	,688	3,823	79,483			
8	,566	3,144	82,628			
9	,505	2,805	85,433			
10	,435	2,417	87,849			

Açıklanan varyans kısmına bakıldığında eigen değeri 1 alındığında ölçeğin üç alt boyuttan meydana geldiği görülmektedir. Bu durum orijinal ölçekle paralellik göstermektedir. Üç alt boyutun toplam varyansı %59.8 oranında açıkladıkları görülmektedir.

Dönüştürülmüş Bileşen Matrisi

Bileşen	1			2			3		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
ob10	,821	,142	-,214						
ob1	,793		-,187						
ob11	,772	,188	-,125						
ob13	,760		-,268						
ob14	,749	,112							
ob2	,724	,108	,141						
ob3	,698	,139	-,167						
ob12	,631	,312	-,148						
ob7		,844							
ob6	,216	,772							
ob5	,267	,732	-,111						

ob9	-,158	,641	,171
ob4		,601	,211
ob8	,279	,515	,119
ob16	-,309		,807
ob18	-,219	,298	,763
ob17	-,420	,235	,710
ob15	,100		,677

Varimax dik döndürme sonucu maddelerin faktörlere dağılımına bakıldığında yine orijinal ölçekle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçümü.		,885
Bartlett' in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki Kare	1240,698
	Dağılıma Faktörü	120
	Anlamlılık	,000

Örgüt Kültürü Ölçeği

KMO ve Bartlett's testi değerlerinin çok iyi değerlere yakın olduğu görülmektedir. Literatürde KMO değerinin .70 üstü olması iyi değer anlamına gelmektedir.

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Kare Yüklemelerin Çıkarma Toplamları		
	Toplam	% Varyans	Cumulative %	Toplam	% Varyans	Cumulative %
1	7,240	45,250	45,250	7,240	45,250	45,250
2	2,262	14,138	59,387	2,262	14,138	59,387

Açıklanan varyans kısmına bakıldığında eigen değeri 1 alındığında ölçeğin üç alt boyuttan meydana geldiği görülmektedir. Bu durum orijinal ölçekle paralellik göstermektedir. İki alt boyutun toplam varyansı %59.4 oranında açıkladıkları görülmektedir.

Güvenirlilik Analizleri

Her üç ölçek içinde güvenirlilik analizi olarak iç tutarlık katsayılarına bakılmış ve aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Liderlik tarzları

Cronbach's Alpha	Öge sayısı
,977	27

Liderlik Tarzları için yapılan iç tutarlık katsayısı analizine bakıldığında, ölçeğin iç tutarlık katsayısının mükemmel degerde olduğu görülmektedir. Burada da kabul edilen deger .70 ve üstü olmasıdır.

Örgütsel Bağlılık

Cronbach's Alpha	Öge sayısı
,795	18

Örgütsel Bağlılık Ölçeği için yapılan iç tutarlık katsayısı analizine bakıldığında, ölçeğin iç tutarlık katsayısının iyi değerde olduğu görülmektedir. Burada da kabul edilen değer .70 ve üstü olmasıdır.

Örgüt Kültürü

Cronbach's Alpha	Öge sayısı
,886	16

Örgütsel Kültürü Ölçeği için yapılan iç tutarlık katsayısı analizine bakıldığında, ölçeğin iç tutarlık katsayısının iyi değerde olduğu görülmektedir. Burada da kabul edilen değer .70 ve üstü olmasıdır.

SONUÇ

Daha önce başka çalışmalarda kullanılmış olan, liderlik tarzları, örgütsel bağlılık ve örgüt kültürü ölçeklerinin, günümüzde, geçerli ve güvenilir olup olmadığının tespit edilebilmesi için, Giresun ve Trabzon illerindeki küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin personellerine uygulanan bu çalışmanın neticesinde, liderlik tarzları ölçeğinin, örgütsel bağlılık ölçeğinin ve örgüt kültürü ölçeğinin her birinin geçerliliğini koruduğu ve bilimsel bir çalışmada kullanılabilmek için gerekli yetkinliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Selim Koca
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %50 – 2 st : %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Selim Koca
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akbaba, A. ve Erenler, E. (2008). Otel İşletmelerinde Yöneticilerin Liderlik Yönelimleri ve İşletme Performansı İlişkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 21-36.
- Allaire, Y. ve Firsirotu, Mihaela E. (1984). Theories of Organizational Culture. *Organization Studies*, 5(3),

193-226.

- Bakan, İ.; Erşahan, B.; Büyükbeşe, T.; Doğan, İ. ve Kefe, İ. (2015). Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik İle Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 0(14), 202-205.
- Balay, R.; Kaya, A. ve Geçdoğan Yılmaz, R. (2014). Eğitim Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Yeterlikleri ile Farklılıkları Yönetme Becerileri Arasındaki İlişki. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(Özel Sayı), 229-249.
- Barutçugil, İ. (2003). *Organizasyonlarda Duyguların Yönetimi. Kariyer Yayınları*, (1. Basım). İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Barutçugil, İ. S. (1982). İşletmelerde Yöneticilerin Eğitimi ve Geliştirilmesi. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 73-86.
- Çakır, F. S. ve Adıgüzel, Z. (2020). GSM Firmalarında Görev Odaklı Liderlik Tarzı İle Çalışanlar Arasındaki Desteğin, Yaratıcılık Faaliyetlerine ve Örgütsel Bağlılığa Etkilerinin İncelenmesi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 22(4), 47-68.
- Çelik, S. ve Eryılmaz, F. (2006). Öğretmen Algularına Göre Endüstri Meslek Lisesi Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Düzeyleri Ankara İli Örneği. *Politeknik Dergisi*. C/S 4: 212-213.
- Dima, H. Aranki. Taghrid S. Suifan. ve Rateb, J. Sweis. (2019). The Relationship between Organizational Culture and Organizational Commitment. *Modern Applied Science*. C/S 13/4 :137-154
- Erdil, O. Alpkın, Lütfi Hak. ve Biber Levent. (2004). İnsan Kaynakları Uygulamalarıyla Örgütsel Performans Arasındaki İlişkileri Araştırmaya Yönelik Bir İnceleme. *D.E.Ü. İ.İ.B.F.Dergisi*. C/S 19/2: 104-105.
- Giddens, A. (2012), *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları. (1. Baskı). İstanbul: 685.
- İşık, T. (2020). Kurum İçi Halkla İlişkiler ve Örgütsel Bağlılık. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. S: 107
- İşcan, Ö. F. ve Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi Ve Bir Uygulama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C/S. 21/1: 120
- Janićević, N. (2011). Methodological Approaches in the Research of Organizational Culture. *Economic Annals*, , C/S. 189: 72
- Kanter, R. M. (1968). Commitment And Social Organization: A Study Of Commitment Mechanisms In Utopian Communities. *American Sociological Review*, C/S. 33/4: 500-510
- Kaplan, V. (2020) Öğretmenlerin kişilik özellikleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi kayseri ili örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. :65
- Keser, S. ve Kocabaş, İ. (2014.) İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Otantik Liderlik ve Psikolojik Sermaye Özelliklerinin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. C/S. 1: 2
- Koçel, T. (2015). *İşletme Yöneticiliği*. Beta Yayınları: 668.
- Korkmaz, M. Aras, G. Yücel, A. S. ve Kıygın, S. (2013). Sivil Havacılık Sektöründe Kabin Personelinin Algıladıkları Liderlik Stilleri Ve İş Tatmini Üzerindeki İlişkileri: Türk Hava Yolları Örneği. *International Journal of Social Science*. C/S. 7: 699.
- Osa, Igbaekemen Goddy. ve Amos, Idowu Oluwafemi. (2014). The impact of organizational commitment on employees Productivity: a case study of nıgeria brewery, plc. *International Journal of Research in Business Management*. C/S. 2/9 :107-122
- Muş, Y. ve Özdemir, M. (2021). Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Kadınlarda Hissedilen Cam Tavan

- Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 2021, C/S. 7: 153
- Örücü, E. ve Kışlalıoğlu, R. S. (2014). Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Çalışması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. C/S. 10 (22): 47-48.
- Powell, D. M. and Meyer, J. P. (2004). Side-bet theory and the three-component model of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*. C/S. 65: 158-159
- Oatey, H. S. (2012) What is culture? A compilation of quotations. *GlobalPAD Core Concepts, University of Warwick*. 2012, page 1
- Türengül, Mustafa. (2005). Üretim Hizmet İşletmeleri Açısından Yönetim ve Organizasyon Yaklaşımlarına Toplu Bir Bakış. *Journal of Science and Technology of Dumlupınar University*. C/S. 9: 107-120
- Üstün, F. ve Kılıç, K. C. (2016). Örgüt Kültürünün Örgütsel Güven ve Özdenetim Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. C/S. 30: 20-21
- Yılmaz, Ali. Boğa Ceylan, Çiğdem. (2011). İlköğretim Okul Yöneticilerinin Liderlik Davranış Düzeyleri ile Öğretmenlerin İş Doyumu İlişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. C/S. 2: 282 [https://www.academia.edu/12226377/organizational_culture_and_communication]. 02.11.2022 www.tdk.gov.tr, 2011.

**Matla-1 Sa'deyn ve Mecma-1 Bahreyn
Adlı Eserin Birinci Cilt İkinci Bölümün Tanıtımı, Yazar; Kemâleddîn
Abdürrezzâk Semerkandî, Millî Eğitim Müdürlüğü İncelemeler ve
Araştırmalar Kurumu***

Dr. Filiz Akçay

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4292-5047>

Millî Eğitim Bakanlığı, Giresun – TÜRKİYE

Kitap İncelemesi Geçmişi

Geliş: 07.07.2022

Kabul: 25.12.2022

On-line Yayın: 31.12.2022

Kapak

Anahtar Kelimeler

Matla-1 Sa'deyn

Mecma-1 Bahreyn

Birinci Cilt

İkinci Bölüm

Kemâleddîn Abdürrezzâk

Semerkandî

Kitap İncelemesi

* Bu kitap incelemesi, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu kitap incelemesi, Creative Commons lisansı altındadır. Bu kitap incelemesi için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63514>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akçay, F. (2022). Matla-1 Sa'deyn ve Mecma-1 Bahreyn Adlı Eserin Birinci Cilt İkinci Bölümün Tanıtımı, Yazar; Kemâleddîn Abdürrezzâk Semerkandî, Millî Eğitim Müdürlüğü İncelemeler ve Araştırmalar Kurumu. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 589-598.

Matla-i Sa'deyn and Mecma-i Bahrain
Introduction of the One Volume of the Part Two Named Work, Author; Kemâleddîn
Abdürrezzâk Semerkandî, Directorate of National Education, Research and Research
*Institution**

Dr. Filiz Akçay
Ministry of National Education, Giresun – TURKEY

Book Review History

Submitted: 07.07.2022
Accepted: 25.12.2022
Published Online: 31.12.2022

Cover

Keywords

Matla-i Sa'deyn
Mecma-i Bahrain
One Volume
Part Two
Kemâleddîn Abdürrezzâk
Semerkandî

Book Review

* This book review was checked by Intihal.net. This book review is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this book review.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63514>

GİRİŞ

İncelememize konu olan *Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn* adlı eser de Farsça olarak yazılmış ve günümüze ulaşmış eserler arasında yer almaktadır. Mevcut eser özellikle Hindistan'ın o zamanki durumu ve oradaki Türkler'in tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca dönemin siyasi yapısı ve devletlerarası ilişkilerin anlaşılması açısından eser kıymetli bir konumdur. Dönemin güçlü hükümdarları, etkin siyasi karakterli hakkında eserde detaylı bilgilerin oldukça geniş yer alması bu alanda çalışma yapacak tarihçilere eşi bulunmaz bir bilgi kaynağı sunacak niteliktedir. Eserde dönemin güçlü devlet adamları ve Melikliklerin hâkimiyet mücadeleleri de eserde ele alınan konular arasındadır. Nitekim geniş bir yelpaze ile ele alınan konuların Türkçe olarak başlıklar halinde araştırmacılara sunulması önemli bir husustur. Bu bakımdan eseri tanıtmak ve içeriğine Türkçe ulaşılmasını sağlamak için çeviri yaparak incelenmesini kolaylaştırma gayretinde bulduk. Eser toplam iki cilt ve dört kısımdan oluşmaktadır.

Eserin Tanıtımı

Kitabın ilk beş sayfasını yazarın ve yayımcıların tanıtımı ile kapak görüntüsü oluşturmaktadır. 5-18. sayfalar arası fihristtir. 18. sayfada *Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn* cilt bir denilerek aynı sayfada kitap tanıtımı başlığı altında kitabın tanıtımını yapmaktadır. Kitabın ve yazarın tanıtımı yapıldıktan sonra aynı sayfada birinci cilt ikinci kitap başlığı yer almaktadır.

Sayfa 18'de 772 (1370) yılı olayları ele alınmaya başlamaktadır. Sayfa 18-20 arasında Emîr Mûsa'nın Türkistan tarafına kaçmasından bahsedilmektedir. Sayfa 20'de bu yılda (772/1370) Horasan şehirlerinin ahvali anlatılmaktadır.

Sayfa 20'de 773 (1371) yılı olayları, sayfa 21-23'te Hazreti Sâhib Kırân'ın (Tîmûr) Moğolistan yönüne ordu sevk etmesi anlatılmaktadır.

Sayfa 23'te 774 (1372) yılı olayları, yine sayfa 23'te Sâhib Kırân'ın Havârizm hâkimleri (emîrleri) ile savaşa başlaması anlatılmaktadır. Sayfa 23-24'te Sâhib Kırân'ın Havârizm yönüne gitmesi, sayfa 25'te Sâhib Kırân'ın Yusuf Sûfî ile sulh bahsine yer verilmektedir. Sayfa 25-27'de Irak ve Horasan kazalarının 773 (1371) yılından 775 (1373) yılına kadar kahramanca başkaldırmaları anlatılmakta, sayfa 27-29 arasında "inşâ'dan" bölümü yer almaktadır. Sayfa 29-31 arasında Pâdişâh Muta' Şâh Şoca'nın "inşâ"sı, sayfa 31'de 774 (1372) yılı hakkında birtakım açıklamalar yer almaktadır.

Sayfa 31'de 775 (1373) yılı olaylarından, sayfa 31-32'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Havârizm tarafına ikinci kez ordu sevk etmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 32'de Irak-ı Arap ve Azerbaycan'ın ahvaline yer verilmekte, sayfa 32-34'te Sultân Üveys'in vefatı ve Sultân Hüseyin'in cülusundan bahsedilmektedir. Sayfa 34'te Şâh Mahmûd bin Emîr Mübârizeddîn Muhammed Muzaffer'in vefatından, sayfa 35'te Şâh Şocâ'nın İsfahan tarafına yönelmesinden söz edilmektedir.

Sayfa 36'da 777 (1375) yılı olayları (776 (1374) yılı olayları anlatılmadan 777 (1375) yılı olaylarına geçilmiştir) anlatılmaktadır. Sayfa 36-37'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Moğolistan tarafına yönelmesi, sayfa 38'de Melik Gıyâseddîn ve Horasan'ın ahvali bahsi yer almaktadır. Sayfa 38-40'da Irak ve Azerbaycan'ın ahvali ile Mutâ' Şâh Şocâ'nın Azerbaycan'a gitmesi anlatılmakta, sayfa 40-42'de "inşadan" bölümü yer almaktadır.

Sayfa 42'de 778 (1376) yılı olayları anlatılmaktadır. Sayfa 42-43'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Havârizm tarafına üçüncü kez hareket etmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 43'te Horasan'ın ahvali ve Hazreti Sâhib Kırân'ın Herat beldesine elçi göndermesi, sayfa 43-44'te bu yılda (778/1376) meydana gelen bazı olaylar anlatılmaktadır. Sayfa 44-45'te bu yılda (778/1376) Irak ve Azerbaycan olaylarından bahsedilmektedir.

Sayfa 45'te 779 (1377) yılı olayları başlığı atılıp aynı sayfa ve 46. sayfada Kamerüddîn'in gelmesinin hikâyesi ve Sâhib Kırân'ın Moğolistan'a gitmesi anlatılmaktadır. Sayfa 46-47'de Emîrzâde Âlemiyân Cihângîr bin Sultân Tîmûr Gürkân'ın vefatı, sayfa 47'de Saâdet-i Sultân-ı Zemîn Şâhrûh

Bahâdır Hân'ın doğumundan bahsedilmektedir. Sayfa 47-48'de Azerbaycan ve Irak olayları, sayfa 48'de Şâh Mansûr'un Şâh Şocâ'dan kaçmasının hikâyesi anlatılmaktadır.

Sayfa 48'de 780 (1378) yılı olayları başlığı atılıp Hazreti Sâhib Kırân'ın Kamerüddîn yönüne hareket etmesi ele alınmaktadır. Sayfa 49'da Toktamış Hân'ın Hazreti Sâhib Kırân'ın hizmetine girmesi anlatılmakta bu bahis 50. Sayfada devam etmektedir. Sayfa 50'den 52'ye kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Rus Hân'ı tarafına ordu sevk etmesinin hikâyesine yer verilmektedir. Sayfa 52'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Toktamış Hânı, Tîmûr Eğlân Melîk'le savaşmaya göndermesi, sayfa 52-54 arasında Azerbaycan ve Irak'ın ahvali anlatılmaktadır. Sayfa 54-55'te Bağdat'ta vezir olan Vecîhüddîn İsmâil bin Emîr Şemseddîn Zekeriya'nın katledilmesi olayından bahsedilmektedir.

Sayfa 55'te 781 (1379) yılı olayları, sayfa 56-60 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Havârizm tarafına dördüncü kez ordu sevk etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 60-61'de Melîkzâde Pîr Muhammed bin Melîk Gıyâseddîn Pîr Ali'nin evlendirilmesinden, sayfa 61-62'de Şâh Mansûr'un Emîr-i Velî'nin huzuruna gelmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 62'de 782 (1380) yılı olaylarına geçilmekte, sayfa 62'den 66'ya kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Horasan'ı fethetme niyetiyle hareket etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 66-67'de (7)82 (1380) ve (7)83 (1381) yıllarında Azerbaycan ve Horasan'ın ahvalinden bahsedilmektedir.

Sayfa 67'de 783 (1381) yılı olaylarına geçilip aynı sayfa ve sayfa 67-68'de Şâh Şocâ'nın Tebriz yönüne hareket etmesi ve Sultâniyye'den (İran'da bir kent) geri dönmesi anlatılmaktadır.

Sayfa 68'de 784 (1382) yılı olaylarına geçilmekte, sayfa 68-70 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Horasan tarafına ikinci kez hareket etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 70'de Tebriz'in fethi yer almakta, sayfa 70-71'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Mâzenderân tarafına ilk kez yönelmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 71'de Irak ve Azerbaycan'ın ahvali, sayfa 72-75'te Sultân Hüseyin'in katledilmesi ve Sultân Ahmet'in cülusundan söz edilmektedir.

Sayfa 75'te 785 (1383) yılı olaylarına geçilmekte, sayfa 76-77'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Horasan tarafında fitneye sebep olan Gurlular ve diğerleri üzerine ordu sevk etmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 77-80 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Afganistan, Kandahar ve Sistan tarafına yönelmesi, sayfa 80-81'de Irak ve Azerbaycan'ın ahvali anlatılmaktadır.

Sayfa 81'de 786 (1384) yılı olayları, sayfa 81-83 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Mâzenderân'ı fethetmek niyetiyle harekete geçmesi anlatılmaktadır. Sayfa 83-87'de Celâleddîn Şâh Şocâ'nın 786 (1384)'da vefat etmesinin bahsi yer almakta, sayfa 88'de Fars, Kirmân ve İsfahan memleketlerinin Şâh Şocâ'nın vefatından sonraki durumlarından bahsedilmektedir. Sayfa 88'de Imâdüddîn Ahmet'in Kirmân memleketindeki saltanatı zamanında meydana gelen olaylar anlatılmaktadır. Sayfa 89-90'da Sultân Zeynel Âbidîn zamanında Irak-ı Acem memleketinin ahvali, sayfa 81-90 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Melîk-i Tûrân diyarına yönelmesi yer almaktadır. Sayfa 94-95'te Fars ve Irak'ın ahvali, sayfa 95-96'da Sultân Ahmet Muzafferî'nin durumu anlatılmaktadır. Sayfa 96-97'de Şâh Yahyâ'nın muhalefeti ve Zeynel Âbidîn ile yaptıkları savaşlardan, sayfa 97-98'de Şâh Yahyâ'nın İsfahan'a geri dönmesi ve Zeynel Âbidîn'in gelmesinden, sayfa 98-99'da Sultân Ebû Yezîd'in ahvalinden bahsedilmektedir.

Sayfa 99'da 787 (1385) ve 788 (1386) yılı olayları diye iki ayrı başlık atılarak sayfa 99'dan başlayıp sayfa 101'e kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Irak ve Azerbaycan üzerine ordu sevk etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 101-102'de Şeceaddîn Âdil Bey'in ahvalinden kısaca bahsedilmekte, sayfa 102-104 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Gürcistan tarafına yönelmesi anlatılmaktadır.

Sayfa 104'te 789 (1387) yılı olayları başlığı altında aynı sayfadan başlayıp sayfa 106'ya kadar Toktamış Hân'ın Azerbaycan vilayetine ordu sevk etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 106-107'de Hazreti Sâhib Kırân'ın fethetmek niyetiyle İsfahan'a hareket etmesinden, sayfa 107 ve 108'de Sultân Gerdûn Esâs'ın Dârû'l-Melîk-i Fars'ı fetih ve boyun eğdirme niyetiyle hareket etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 114'te Hazretin Semerkant tarafından geri dönmesinden sonra Irak, Fars ve Azerbaycan

memleketlerinde meydana gelen olaylardan bahsedilmektedir. Sayfa 114-116'da bu yılda (789/1387) Fars'ta ve Irak'ta meydana gelen olaylar anlatılmakta, sayfa 116-117'de Sultân Zeynel Âbidîn'in ve Emîr Muzaffer Kâşî'nin Şâh Mansûr'dan kurtulmasından bahsedilmektedir. Sayfa 117-118'de Şâh Yahyâ'nın Kirman tarafına ordu sevk etmesi ve yenilip geri dönmesi anlatılmaktadır.

Sayfa 118'de 791 (1388) yılı olayları başlığı atılıp yine aynı sayfadan başlayıp sayfa 119'a kadar Toktamış Hân'ın Mâverâünnehir'e gelmesi ve Hazreti Sâhib Kırân'ın onu karşılamaya gitmesi anlatılmaktadır. Sayfa 119-122 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Moğolistan tarafına yönelmesi, sayfa 122-124 arasında Şâhzâde Cihân Emîrânşâh Gürkân'ın fitne Emîr Hâcî Bey'i defetmek için Horasan'a gelmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 124-125'te Tûs yönüne hareketten, sayfa 125-127'de bu yıl (791) Irak ve Azerbaycan'ın ahvalinden bahsedilmektedir.

Sayfa 128'de 792 (1389) yılı olayları başlığı atılıp aynı sayfadan başlayarak 129. sayfada memleketlerin ahvalinden bahsedilmektedir.

Sayfa 129'da 793 (1390) yılı olayları başlığı atılıp 129-130. sayfalar arasında Sultân-ı Âfâk'ın Toğmak yönüne hareket etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 131-132'de ordunun arzı yer almaktadır. 132-134'te Emîr Aykû Tîmûr'un gitmesi ve onun Emîr-i Nâmîdâr'ının öldürülmesinden, sayfa 134-137'de Deşt-i Kıpçak'ta orduyu düzenleme ve Toğmak ordusu ile savaşından bahsedilmektedir. Sayfa 137-138'de Sultân-ı Âfâk'ın Toğmak ordusu ve Deşt-i Kıpçak'tan geri dönmesi anlatılmaktadır.

Sayfa 138'de 794 (1391) yılı olayları ele alınmakta, sayfa 138-140'ta beş yıllık işgalin hikâyesi ve İran ile Turan memleketlerinin ahvali anlatılmaktadır. Sayfa 140-142'de Pâdişâh'ın bazı fetih hareketlerinden, sayfa 142-143'te Azerbaycan'ın bu yılki ahvalinden bahsedilmektedir.

Sayfa 143'te 795 (1392) yılı olayları başlığı atılıp aynı sayfadan başlayarak sayfa 144'e kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Fars ve Irak tarafına ikinci kez yönelmesi anlatılmaktadır. Sayfa 144-145'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Hûzistân ve Şoşter tarafına hareket etmesinden, sayfa 145-147 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın dostu gurur düşmana gözdağı için Şiraz memleketini fethetmek niyetiyle harekete geçmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 147-150 arasında Hazreti Sâhib Kırân'ın Şâh Mansûr'la savaşması ve Şâh Mansûr'un öldürülmesi, sayfa 150-151'de Hazreti Sâhib Kırân'ın İsfahan tarafına hareket etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 151-153'te Fars ve Irak-ı Acem'in fethi gerçekleşikten sonraki olaylardan, sayfa 153-157'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Bağdat tarafına birinci kez yönelmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 157'de 796 (1393) yılı olayları ele alınmakta, sayfa 157-160'ta Tekriyat Kalesi'nin kuşatılması, fethi ve tahrip edilmesi anlatılmaktadır. Sayfa 160-161'de şehzâdelerin Basra ve Vâsıt tarafına gönderilmesinden, sayfa 161-162'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Mardin tarafına hareket etmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 162-163'te Mısır ve Şam tarafına giden elçi, sayfa 163-165'te Emîrzâde Cihâniyân Ömer Şeyh Bahadır olayı anlatılmaktadır. Sayfa 165-166'da Emîr İzzeddîn Cezîre'nin önce itaat edip ardından taşkınlık ve itaatsizlik etmesi, sayfa 166-168'de Uluğ Bey Gürkan'ın evlatlarıyla saadeti ele alınmaktadır. Sayfa 169-171'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Oneyk Kalesi'ne hareket etmesi ve onu fethetmesi, sayfa 171-172'de Emîrzâde İbrahim Sultân Bahadır'ın evlatları, sayfa 172-173'te bu yılda (796/1394) Sultân Ahmet'in Bağdat olayları anlatılmaktadır.

Sayfa 173'te 797 (1394) yılı olayları ele alınmakta, sayfa 173-174'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Derbent yolundan Deşt-i Kıpçak'a hareket etmesi anlatılmaktadır. Sayfa 174-177'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Toktamış Hân ile savaşıp Hazretin Melîk-i Müsteân'ın yardımıyla zafer kazanmasından bahsedilmektedir.

Sayfa 177'de 798 (1395) yılı olayları ele alınmakta, sayfa 177-178'de Emîrzâde Emîr-i İnşâh ve Emîrzâde Muhammed Sultân'ın Çerkez vilayetine gönderilmesinden, sayfa 178-179'da Fûlâd Bey tarafına hareket edilmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 179'da 799 (1396) yılı olayları ele alınmakta, sayfa 179-180'de Deşt-i Kıpçak meselelerinden kalanlar anlatılmaktadır. Sayfa 180-182'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Derbent-i

Azerbaycan'a geri dönmesinden, sayfa 182-185'te Hazreti Sâhib Kırân'ın, Sîrcân Kale'sini fethinden, Nihavent olayı ve Dârû'l-İbâd Yezd'in kuşatılmasından, sayfa 187-188'de Emîrzâde Cihân Şâhruh Bahâdır'ın Horasan'da saltanatından bahsedilmektedir.

Sayfa 188'de 800 (1397) yılı olayları ele alınmakta, sayfa 189-191'de Mâverâünnehir Vilayeti olayları anlatılmaktadır. Sayfa 191-192'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Hindistan memleketleri tarafına hareket etmesinden, yine sayfa 192'den başlayıp 194'e kadar Katar ve Kara Pûşân'ın istilasından bahsedilmektedir. Sayfa 194'te Sâhib Kırân'ın Dîn Perûr Muhammed Âzâd'ı, Emîrzâde Rüstem ve Burhân Oğlân'ın hallerini incelemek için göndermesinden ve Katar savaşından dönüşten bahsedilmektedir. Sayfa 195'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Emîrzâde Şâhrûh'un Horasan yönüne gönderilmesine icazet buyurması ve diğer olaylar anlatılmaktadır. Sayfa 196'dan 198'e kadar İriyâb Kalesi imaretinden, Sermânî Kabilesi ve Oğânî hişâmının katledilmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 198'de 801 (1398) yılı olayları, yine sayfa 198'de Sind Nehri'nden ve Hint Denizi'nden geçilmesi anlatılmaktadır. Sayfa 199-201'de Şahâbuddîn Mübârek Tamîmî'nin anılması ve onun muvafakatinden sonra muhalefeti anlatılmaktadır. Sayfa 201-203 arasında Emîrzâde Pîr Muhammed Cihângîr'in Multân yönünden gelişinden, sayfa 203-205'te Batnîr Kalesi'nin Pâdişâh Alemgîr'in ustalığı ve bilgeliği ile fethinden ve ele geçirilmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 205'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Sob Sarastî, Fethâbâd ve Ahronî'ye gidişi, sayfa 206-208'de yasal geleneğe göre zafer penâh orduya yola çıkış emri verilmesi anlatılmaktadır. Sayfa 209'da zafer penâh ordunun tertibi ve Gazze ordusunun esir kâfirlerinin katledilmesinin buyurulmasından bahsedilmektedir. Sayfa 209-213'te Hazreti Sâhib Kırân'ın yaptığı savaş ve Hindistan Valisi Sultân Mahmut'a karşı kazandığı zafer anlatılmaktadır. Sayfa 213-215'te Sultân Mahmut Melo Hân'ın kaçışından ve Dârû'l-Mülk-ü Hindistan'ın fethinden bahsedilmektedir. Sayfa 215'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Delhî'den Hindistan'daki diğer yerlere hareketi, sayfa 216'da Leah Mîrt Kalesi'nin fethi ve kalenin anlatılması yer almaktadır. Sayfa 217'de Hazreti Sâhib Kırân'ın gemilerde bulunan kâfirlerle gazasından, sayfa 217-218'de Hazreti Sâhib Kırân'ın kâfirlerle bir günde yapmış olduğu üç gazadan bahsedilmektedir. Sayfa 219-221'de Kotele Vadisi'ndeki kâfirlerin kökünün kazanması ve inek şeklinde olup ona tapılan bir taşın hikâyesi anlatılmaktadır. Sayfa 221'de Hazreti Sâhib Kırân'ın, Hindistan memleketinden dönüşünden, sayfa 222'de Suvâlak Dağı'nda yapılan başka bir gazadan bahsedilmektedir. Sayfa 223-224'te Keşmîr Valisi İskender Şâh'ın elçilerinin gelişinden, sayfa 225'te Lehâvar'ın ele geçirilmesi ve Şeyho Koker'in tutuklanmasından bahsedilmektedir. Sayfa 226'da Adû Bend Cihângûşây-ı Sâhib Kırân'ın Dârû's-Saltanat-ı Semerkant yönüne hareket etmesindeki hızı anlatılmaktadır. Sayfa 227-228'de Keşmîr vilayetinin özellikleri, sayfa 229-230'da Hazreti Sâhib Kırân'ın Dârû's-Saltanat-ı Semerkant'a gidişinden bahsedilmektedir. Sayfa 231-232'de Ceyhun'dan geçme ve Hazretleri ile oğullarının Hümâyun Alayı'na ulaşmaları anlatılmaktadır. Sayfa 233'te Mescîd-i Câmi' imareti, sayfa 234-238'de Hindistan'dan zaferle dönüldüğü sırada memleketler ve beldelerin ahvali anlatılmaktadır. Sayfa 238'da Sultân Ahmet bin Sultân Üveys'in bu yılki (801/1398) ahvalinden bahsedilmektedir.

Sayfa 239'da 802 (1399) yılı olayları anlatılmakta, yine sayfa 239'dan başlayıp sayfa 242'ye kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Turan'dan İran'a gelişinin ve yedi yıl boyunca Suriye ve Rum'dan Frengistan (Avrupa) sınırına kadar fethinin destanı anlatılmaktadır. Sayfa 242'den başlayıp sayfa 245'e kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Gürcistan tarafına ikinci kez akın yapılmasını buyurmasından, sayfa 245'te Bağdat Sultânı Ahmet'in bu yılki durumundan, sayfa 246-247'de son birkaç yıldaki bazı olaylardan bahsedilmektedir.

Sayfa 248'de 803 (1400) yılı olayları anlatılmakta, sayfa 248-250'de ana ordunun Sivas tarafına yönelmesinin gereğinden bahsedilmektedir. Sayfa 250'de zafer nişan ordunun Malta ve Ablistan (Elbistan) tarafına yönelmesi, sayfa 251-253'te Azîmet Sâhib Kırân'ın Şam'a gitme sebebi anlatılmaktadır. Sayfa 253'te Behisnî ve Antep Kalelerinin ele geçirilmesinden, sayfa 254'ten 258'e kadar

Cihânistân (fatih)'ın atlı alayının Halep yönüne hareket etmesi ve orayı fethinden bahsedilmektedir. Sayfa 258'de Halep Kalesi'nin fethinden, sayfa 259'da Hazreti Sâhib Kırân'ın Hamî ve Hamas'a gidişinden, sayfa 260'ta Hazreti Sâhib Kırân'ın Baalbek (Lübnan'ın Bekaa iline bağlı **Baalbek** ilçesinin merkezi olan şehir) şehrine gidişinden söz edilmektedir. Yine sayfa 261'den başlayıp sayfa 262'ye kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Dimaşk'a gidişi ve oranun fethi anlatılmakta, sayfa 262'den 264'e kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Mısır Sultânı ile yaptığı savaştan ve Mâlik Mennân'ın teyidi ile zafer kazanmasından bahsedilmektedir. Sayfa 244'ten 249'a kadar Behrâm İntikam Ordusu'nun gücü ile Dârü'l-Mülk-ü Şam'ın fethi, sayfa 249'dan 271'e kadar Felek-i İhtişâm Sâhib Kırân'ın Şam memleketlerinden dönüşü anlatılmaktadır. Sayfa 271'de Saadet Karîn Sâhib Kırân'ın Mardin şehrine gidişinden, sayfa 272-274'te Ilgâr'ın Hazreti Sâhib Kırân'ı Bağdat ve Gürcistan'a göndermesinden söz edilmektedir. Sayfa 274'ten sayfa 277'ye kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Bağdat'ı fethetmek maksadıyla ayrılışı ve Dârü's-Selâm-ı Kürt'ü ikinci kez fethi anlatılmaktadır. Sayfa 277-279 arasında bu yıl (803/1400) civar memleketler ve Fars'ta neler olduğundan, sayfa 279'da yine bu yıl (803/1400) Mâverâünnehir ve Türkistan'da meydana gelen olaylardan bahsedilmektedir.

Sayfa 280'de 804 (1401) yılı olayları, yine sayfa 280'de Bağdat'tan Tebriz'e dönüş anlatılmaktadır. Sayfa 281'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Şehzâde Şâhruh'u Erzincan'a göndermesinden, sayfa 282'den sayfa 284'e kadar Mehdi Aliyâ Tomân Âğâ ve Şehzâdegân Ercüment'in Semerkant'tan gelişinden bahsedilmektedir. Sayfa 284'ten 286'ya kadar Cihânistân Sâhib Kırân'ın Karabağ'ı kışlak buyurması, sayfa 286'dan 288'e kadar Ilgâr'ın Bağdat, Loristân ve Hûzistân'a gönderilmesi, sayfa 288'de Kayser-i Rum İldrûm Bayazîd'in elçisinin Karabağ'da Hazreti Sâhib Kırân'ın kapısına gelişi anlatılmaktadır. Sayfa 289-290'da Hazreti Sâhib Kırân'ın Rum'a yönelmesi ve bunun sebeplerinden bahsedilmektedir. Sayfa 291-292'de Kemâh Kalesi'nin fethi ve Roma İmparatoru İlderm Bayazîd'in elçisinin gelişi anlatılmaktadır. Sayfa 293'te Cîbâ'nın Melîk-i Musteân'ın onayı ile Hazreti Sâhib Kırân'ı görmesi, sayfa 294'te Hârûk Kalesi'nin fethi, yine sayfa 294'ten başlayıp sayfa 296'ya kadar Kayseriyye ve Ankariyye üzerine hareket edilmesi ele alınmaktadır. Sayfa 296'dan 299'a kadar iki kralın ordularının hazırlanmasından ve her tarafa konuşlandırılmasından bahsedilmektedir. Sayfa 299'dan sayfa 302'ye kadar Sâhib Kırân'ın Kayser-i Rum ile savaşması ve onun Melîk Katiyûm'un yardımıyla zafere ulaşması anlatılmaktadır. Sayfa 302'de Kayser-i Rum'un tutuklanıp Yedi İklimin Padişâhı'nın kapısına getirilmesinden, sayfa 303'ten 305'e kadar Rum'un çevresine ordular, krallıklara fetih mektupları gönderilmesinden ve ele geçirilen zenginliklerden bahsedilmektedir. Sayfa 305'te Bursa'ya gönderilen Emîrzâde Muhammed Sultân'ın ahvalinden, sayfa 306'da Pâdişâh Sultân Mahmûd Hân ve Emîrzâde Sultân Hüseyin ile diğer serdarlardan söz edilmektedir. Sayfa 307'de Pâdişâh-ı Hümayunun Rub-u Meskûn Kütahya'dan hareketinden, sayfa 308'den 310'a kadar her yere elçiler gönderme ve her yerden elçiler gelmesine niyet edilmesinden, sayfa 310-312'de Sultân-ı Âfâk'ın, Rum memleketindeki yerlerin kışlak yapılmasını emretmesinden bahsedilmektedir.

Sayfa 312'de 805 (1402) yılı olayları, yine sayfa 312'de Mardin hükümdarının gelişi ve suçunun bağışlanması anlatılmaktadır. Sayfa 312-315'te Fathaz Mîr Gobarân'dan ve onun ile yapılan savaştan, sayfa 315-317'de Fucâh Kalesi'nden, Roma ve Frenk memleketlerinden elçilerin gelişinden bahsedilmektedir. Sayfa 317'de Vanstîn'deki Eğri Kalesi'nin fethinden söz edilmektedir. Sayfa 318-320'de Kayser-i Rum İldrûm Bayazîd'in ölümünden bahsedilmektedir. Sayfa 320'de Merhum Emîrzâde Muhammed Sultân Bahadır olayları, sayfa 321'de daha önceden affedilen şehzâdeye başsağlığında bulunulması ele alınmaktadır. Sayfa 322'de Mısırdan elçi gelmesi, sikke ve hutbede Hümayunun adının olmasından söz edilmektedir. Sayfa 323'te Kara-Tatar halkının Rum topraklarından göç etmesinden, sayfa 324'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Rum memleketlerinden dönüşü ve onlardan istediği haraçtan bahsedilmektedir. Sayfa 325'te Emîrzâde Muhammed Sultân'ın annesi Hânzâde'nin ölümünün

duyulması, sayfa 326-327'de Emîrzâde Muzaffereddîn Ebû Bekir'in Bağdat'a gönderilmesi anlatılmaktadır.

Sayfa 328'de 806 (1403) yılı olayları anlatılmaktadır. Yine sayfa 328'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Ğuz ve Gürcistan tarafına hareketi ve Şîraz eyaletinin Emîrzâde Pîr Muhammed'e ikinci kez verilmesi ve İsfahan'ın da Emîrzâde Rüstem'e verilmesi anlatılmaktadır. Sayfa 329'da Zafer Nişân Hazreti Sâhib Kırân'ın Gürcistan sınırına gelmesinden, sayfa 330-333'te Gürcistan'ın en muazzam kalelerinden biri olan kalenin (Kretîn) fethinden bahsedilmektedir. Yine sayfa 333'te geçmişte yaşanmış birtakım olaylardan, sayfa 334'te Hazreti Sâhib Kırân'ın Ermenileri işgal etmek için Abhazya'ya gidişinden söz edilmektedir. Sayfa 335'te Gürcü Emîrleri İvânî ve Kastander'in gelişi anlatılmaktadır. Yine sayfa 335'te Hazreti Sâhib Kırân'ın zafer alayının Gürcistan'dan dönüşünden, sayfa 336-337'de Hazreti Sâhib Kırân'ın o günlerde müşahede edilen adalet ve iyilik işlerinden bahsedilmektedir. Sayfa 338'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Bilkân şehrini imar etmesi, sayfa 339'da Irak-ı Arap'ta, Emîr Kara Yusuf ile Emîrzâde Rüstem ve Emîrzâde Ebû Bekir'in yaptıkları savaşlar anlatılmaktadır. Yine sayfa 339'da Emîrzâde Ömer bin Emîrzâde Emîrânşâh'ın Semerkant'tan Azerbaycan'a gelişinden bahsedilmektedir. Sayfa 340'ta Bilkân Nehri'nin açılması sırasında meydana gelen bazı olaylardan, sayfa 341'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Karabağ'ı kışlak yapmasından bahsedilmektedir. Sayfa 342'de Sultân Ahmet oğlu Nûr Alvard'ın Hazret'in huzuruna getirilmesinden, sayfa 343'de Gîlânât melîk ve emîrlerinin gelişleri ile bu vilayetlerin mallarının kararlaştırılmasından söz edilmektedir. Sayfa 344'te Mardin ve Vastân valilerinin gelişinden ve Emîrzâde Muhammed Sultân'ın ruhuna yemek ikramında bulunulmasından bahsedilmektedir. Sayfa 345'te Kâmkâr Sâhib Kırân'ın av buyurması bahsi ve ünlü kabirlere ziyaret icazeti vermesi anlatılmaktadır. Sayfa 346'da Sultân'ın Yedi Ulusun Sahibi Hûlâgû Hân'a Emîrzâde Ömer'in himayesini vermesinden, sayfa 347'de Rey'e giden Emîrzâde Rüstem ve Selîmân Şâh'ın durumundan bahsedilmektedir. Sayfa 348'de Emîrzâde İskender ve Emîr Şâhmelîk'in Rey'e gönderilmesinden, sayfa 349'da Fîrûzgâh'ın fethinden ve diğer olaylardan söz edilmektedir. Sayfa 350-551'de Hazreti Sâhib Kırân'ın Çelav'a gidişinden, sayfa 552'de Emîrzâde Sultân Hüseyin'in İskender Şeyhî ile savaşması ve İskender'in ortadan kaybolmasından bahsedilmektedir.

Sayfa 353'te 807 (1404) yılı olayları anlatılmaktadır. Yine sayfa 353'ten başlayıp sayfa 354'e kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın Semerkant'tan geri dönmesinden bahsedilmektedir. Sayfa 355'ten 357'ye kadar alayın Dârü's-Saltanat-ı Semerkant'a gelişi ele alınmaktadır. Sayfa 357'den 362'ye kadar Hazreti Sâhib Kırân'ın şehzâdelerin evlenmesi için toy (düğün) yapmasından bahsedilmektedir. Sayfa 362'den 364'e kadar şehzâde ve emîrlerle istişare edilip onların yaptıkları iyi ve kötü işlerin değerlendirilmesinden söz edilmektedir. Sayfa 364'ten 366'ya kadar Hümayunun Çin ve Hotâ krallıklarından yana hareketinden ve oradaki putperestlerle savaşma kararlılığından bahsedilmektedir. Sayfa 366'da Aksûlât'ta yapılan harekâttan zaferle gelinmesi anlatılmaktadır. Sayfa 367-371'de Hazreti Sâhib Kırân Afîz Aleyh'il-Ğaffarân'ın vefatından, yine sayfa 371'de Sâhib Kırân'ın vefatından sonra meydana gelen olaylardan bahsedilmektedir. Sayfa 372'de el-Enver'in tabutunun Atarâr'dan Semerkant'a nakli anlatılmakta, sayfa 373'te Emîrzâde Halîl Sultân'ın saltanatı, emîrler ve şehzadelerle meşvereti ile ittifaklarından söz edilmektedir. Sayfa 374'te Taşkent'ten gelen Emîr Brandag'dan bahsedilmekte ve onun mekâtîp (bedelini ödeyecek şekilde görevini tamamlama şartıyla özgürlüğü tanınacak köle) getirmesi anlatılmaktadır. Sayfa 375'te Taşkent'e gitmiş olan Emîr Brandag'ın hikâyesinin devamı ele alınmaktadır. Sayfa 376'da şehzâde ve emîrlerin Emîrzâde Halîl Sultân'a muhalefeti, sayfa 377'de şehzâdelerin Buhara'ya taç giyme töreni için gitmeleri ve Hazreti Âliyât'ın Semerkant'a gelişi anlatılmaktadır. Sayfa 378'de Hazreti Âliyât'ın Semerkand'a ulaşması ve taziyelerini sunmasından, sayfa 379'da Buhara tarafında giden şehzâde ve emîrlerin hikâyesinin devamından bahsedilmektedir. Sayfa 380-383'te Mîrzâ Halîl Sultân'ın Melîk Müsteân'ın inayeti ile tahta oturmasından söz edilmektedir. Sayfa 383-385'te Mîrzâ Halîl Sultân'ın durumu ve devletin

düzensizliğinin sebeplerinden, sayfa 385'te Eme'ad'ın evlatlarının sayıları, torunları ve kutlu mensuplarından bahsedilmektedir.

SONUÇ

Orta Çağ İran tarihi hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar ve okuyucular açısından *Ma'la-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn* adlı bu eser oldukça detaylı ve tatmin edici bilgiler içermektedir. Bu bakımdan adı geçen dönem hakkında çalışma yapmak isteyenlerin eserden yeterince istifade edeceği aşikârdır. Özellikle ülke ve emirliklerin yöneticileri ve devletlerarası askeri ilişkilerin ele alınış şeklindeki detaylandırma eseri önemli bir noktaya taşımaktadır. Eserde yazarın olayları kronojik olarak ele alması dönem hakkında araştırma yapmak veya bilgi almak isteyenlere, ihtiyaç duydukları döneme doğrudan erişim kolaylığı sağlamaktadır. Bunun yanında eser çoğunlukla dönemin padişahlarının yaptıkları savaşlara yer vermekle birlikte adı geçen dönemin dini inanç ve toplum yapısından da bahsetmektedir. Bu durum araştırmacılara siyasi ve sosyal tarih alanında çalışma yapma kolaylığı sunmaktadır. Eseri günümüzde araştırmacılar açısından önemli konuma getiren unsurlardan birisi de o dönemde Rum olarak anılan günümüzde yaşadığımız coğrafya ile Irak Azerbaycan ve Gürcistan gibi komşu ülkeler hakkında bilgiler sunmasıdır. Bu bakımdan eser yaşadığımız topraklar ve komşu ülkelerin siyasi, askeri, sosyal vb. durumlarına ışık tutarak, araştırmacılara geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurma imkânı sağlamaktadır. Sonuç olarak Orta Çağ tarihini aydınlatacak birinci elden kaynaklar arasında kıymetli bir konumda olan eser okuyucusuna dönem ile ilgili detaylı ve kıymetli bilgiler sunabilecek geniş imkânâ sahiptir. Adı geçen ve benzeri kıymetli eserlerin kısa zamanda dilimize çevrilerek ilim dünyasına kazandırılmasını temenni ederiz.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.

Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	